

Edicija: Dokumenta

Fond za humanitarno pravo

KOSOVO

KAKO VIĐENO, TAKO REČENO

Analiza OEBS Verifikacione misije Kosovo
Stanje ljudskih prava
oktobar 1998 – jun 1999. godine

Objavlivanje prevoda na srpski publikacije „As Seen, As Told“
podržao je OEBS Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR)

© OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights 1999

Prevod: Fond za humanitarno pravo – Beograd, Avalska 9

SADRŽAJ

Zahvalnost	V
Predgovor	VI
<i>Sudija Lujza Arbur</i>	
Kratak prikaz izveštaja	VII
Objašnjenje nekih pojmova, izraza i termina	VIII
Mape	
Administrativna podela Kosova	XII
Glavne komunikacije na Kosovu	XIII
Uvod: Metodologija, okvir, vremenske granice, stil izveštavanja, terminologija	XV
I deo – OEBS-KVM i zaštita ljudskih prava na Kosovu	
Prvo poglavlje: Kosovo: istorijska i politička pozadina	3
Drugo poglavlje: OEBS-KVM i zaštita ljudskih prava na Kosovu	9
II deo – Vojni i bezbednosni kontekst	
Treće poglavlje: Jugoslovenske snage na Kosovu i Oslobođilačka vojska Kosova	21
III deo – Kršenje ljudskih prava na Kosovu	
Četvrto poglavlje: Uvod: Kršenje ljudskih prava na Kosovu	33
Peto poglavlje: Nepoštovanje prava na život	35
Šesto poglavlje: Tortura i zlostavljanje	46
Sedmo poglavlje: Silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja	54
Osmo poglavlje: Nestanci	64
Deveto poglavlje: Proizvoljna hapšenja i zatočenja	65
Deseto poglavlje: Kršenje prava na pravično suđenje	75
Jedanaesto poglavlje: Drugi oblici progona	86
Dvanaesto poglavlje: Namerno uništavanje civilne imovine, pljačkanje i krađa	89
Trinaesto poglavlje: Ljudski štit	94
Četrnaesto poglavlje: Proterivanje stanovništva	98
IV deo – Posledice koje je sukob imao za razne grupe i etničke zajednice kosovskog društva	
Petnaesto poglavlje: Mladi muškarci u uzrastu sposobnom za borbu	119
Šesnaesto poglavlje: Žene	122
Sedamnaesto poglavlje: Deca	126
Osamnaesto poglavlje: Starije osobe i invalidi	131
Devetnaesto poglavlje: Kosovski Srbi	136
Dvadeseto poglavlje: Kosovski Romi („Cigani“ – „Maxupet“)	143

Dvadeset prvo poglavlje: Druge nacionalne zajednice i manjine	147
Dvadeset drugo poglavlje: Pojedine grupe kosovskih Albanaca i segmenti društva koji su bili posebno izloženi kršenju ljudskih prava	149
V deo – Kosovske opštine	
Uvod: Mapa ljudskih prava na Kosovu od oktobra 1998. do juna 1999.	163
Dećani/Decane	164
Đakovica/Gjakova	171
Glogovac/Gllogoc	191
Gnjilane/Gjilan	200
Gora/Dragash	207
Istok/Istog	208
Kaćanik/Kacanic	216
Klina/Kline	226
Kosovo Polje/Fushe Kosove	234
Kosovska Kamenica/Kamenice	239
Kosovska Mitrovica/Mitrovice	240
Leposavić/Leposaviq	252
Lipljan/Lipjan	253
Novo Brdo/Novoberde	267
Obilić/Obiliq	268
Orahovac/Rrahovec	274
Peć/Peja	284
Podujevo/Podujeve	300
Priština/Prishtina (gradsko područje)	308
Priština/Prishtine (teritorija opštine van gradskog područja)	321
Prizren/Prizren	332
Srbica/Skenderaj	343
Štimlje/Shtime	353
Štrpce/Shterpce	360
Suva Reka/Suhareke	362
Uroševac/Ferizaj	373
Vitina/Viti	383
Vučitrn/Vushtrri	386
Zubin Potok/Zubin Potok	402
Zvećan/Zvecan	403
Dodatak	
Domaći i međunarodni pravni standardi koji se mogu primeniti Kosovo	404
Dodatak V delu	
1. Naselja na Kosovu po alfabetskom redosledu prema srpskim nazivima	412
2. Naselja na Kosovu po alfabetskom redosledu prema albanskim nazivima	424

ZAHVALNOST

Ovaj izveštaj je rezultat neumornih napora mnogih ljudi kojima je stalo do pravde i ljudskih prava. Najpre, žena i muškaraca, članova Verifikatorske misije OEBS na Kosovu (OEBS-KVM), odnosno njenog Odeljenja za ljudska prava. Sa velikom požrtvovanošću i profesionalizmom, često u veoma teškim okolnostima, oni su zabeležili posledice koje je na život ljudi i čitavih zajednica imala jedna teška kriza čiji su koreni u nepoštovanju i neprestanom kršenju osnovnih ljudskih prava i sloboda.

Podaci koje je prikupila OEBS-KVM bili su analizirani i sređeni za ovu publikaciju pod nadzorom OEBS Kancelarije za demokratske institucije i ljudska prava (OEBS/ODIHR) u Varšavi, Poljska. U ekipi analitičara koja je radila u Mokotovu, Varšava, od juna do oktobra 1999, bilo je više nekadašnjih službenika Odeljenja za ljudska prava OEBS-KVM, kao i nezavisnih analitičara za pitanja ljudskih prava.

Za vreme izrade ovog izveštaja, ekipa u Mokotovu je dobijala praktičnu i savetodavnu pomoć Odeljenja za ljudska prava Misije OEBS na Kosovu (OEBS-MiK).

Ovu publikaciju je omogućila nesebična materijalna, tehnička i logistička podrška vlade Republike Poljske, i nesebična finansijska podrška vlada Austrije, Danske, Norveške, Švedske, Švajcarske i Sjedinjenih Američkih Država. Dodatnu logističku podršku obezbedila je vlada Nemačke. Svima njima odajemo duboko priznanje.

OEBS/ODIHR je zahvalna za savete i pomoć koje je u pisanju ovog izveštaja dobila od osoblja Međunarodnog suda za zločine počinjene u bivšoj Jugoslaviji (ICTY).

Informacija na kojoj je zasnovan najveći deo ovog izveštaja potiče od samih stanovnika Kosova. OEBS odaje priznanje hrabrosti i odlučnosti ljudi koji su, proživši kroz traume, bol i ekstremne stresne uslove, osetili da su dužni da ispričaju svoje iskustvo.

Ambasador Žerar Studman
Direktor OEBS/ODIHR

PREDGOVOR

Sudija Lujza Arbur

Za vreme oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini, analitičari su bili svesni opasnosti da može doći do sličnog katastrofalnog ishoda po mir i bezbednost na Kosovu. Za razliku od situacije u Bosni, međutim, postojala je znatno veća bojazan da bi eksplozija etničkog nasilja na Kosovu mogla biti potpuno nekontrolisana i da bi se mogla brzo proširiti na celokupnu balkansku regiju.

Kada se to zaista i desilo, nasilje na Kosovu je bilo užasno; razaranja su se još jednom obrušila na obične ljude koji su postali njihove žrtve. Ljudi širom sveta su bili zapanjeni medijskim izveštajima o zločinačkom ponašanju koje je sve više uzimalo maha. Međunarodni sud za zločine počinjene na tlu bivše Jugoslavije je svima stavio do znanja da njegova jurisdikcija uključuje i Kosovo, i da će odgovorne osobe biti za svoja dela izvedene pred lice pravde.

Pravda treba da bude sastavni deo bilo kod trajnog i osmišljenog mira, ali pravda u krivičnom procesu nije neki apstraktan pojam. Kako bi bili efikasni kao mehanizam uvođenja vladavine zakona, sudovi moraju biti u mogućnosti da saznaju istinu o onome što se desilo. Oni zavise od po-

uzdanih dokaza koji su na nepristrasan način prikupile – ili njihove sopstvene ekipe, ili druga lica koja u tome imaju iskustva, koja mogu uživati poverenje i koja ne pripadaju ni jednoj strani u etničkom sukobu. Izveštaji medija i neposredne reakcije mogu biti od velike važnosti, oni mogu „ispričati priču“ za široku publiku, ali oni ne mogu zameniti pažljivo prikupljanje činjenica i njihovu sistematsku analizu.

Rezultat rada OEBS, predstavljen u ovom izveštaju, koji pokriva prvu polovinu 1999. godine, stoga je značajan doprinos dokumentaciji o kršenju ljudskih prava na Kosovu. Pouzdana baza podataka ove vrste znači da je već pređen dobar deo puta ka uspostavljanju solidne osnove za donošenje odgovarajućih odluka u uspostavljanju i održavanju mira i bezbednosti u regionu. Neophodan deo ovih mera je izvođenje pred sud odgovornih za zločine koji su otkriveni, ali treba biti svestan da je to samo deo procesa obnove društava. Ovaj izveštaj će, stoga, za sve one koji učestvuju u ovom teškom zadatku, biti korisno oruđe prilikom definisanja njihove politike.

KRATAK PRIKAZ IZVEŠTAJA

O Odeljenju za ljudska prava OEBS-KVM

U 1998, posle više od šest meseci sve žešćeg oružanog sukoba između jugoslovenskih i srpskih snaga s jedne strane, i Oslobođilačke vojske Kosova (UČK) sa druge, Savet bezbednosti UN je Rezolucijom 1199 pozvao sukobljene strane na prekid vatre na Kosovu i prihvatanje prisustva međunarodnih verifikatora koji bi taj prekid vatre nadgledali, kao i na povlačenje „snaga bezbednosti koje su bile korišćene za represiju protiv civila“ i na dijalog o budućnosti provincije. Na dan 16. oktobra 1998, osnovana je Verifikatorska misija za Kosovo OEBS (OEBS-KVM) čiji je zadatak bio da nadgleda poštovanje Rezolucije 1199 i sporazuma o prekidu vatre. Odeljenje za ljudska prava unutar OEBS-KVM postalo je operativno decembra 1998, i bilo je razmešteno širom Kosova krajem januara 1999. Osnovna delatnost Odeljenja za ljudska prava OEBS-KVM bila je da nadgleda, istražuje, prikuplja dokumentaciju i izveštava o žalbama koje su se ticale kršenja ljudskih prava koja su činile sve strane u sukobu na Kosovu.

Kada su mirovni pregovori u Rambujeu pretrpeli neuspeh, OEBS-KVM je povučena sa Kosova 20. marta 1999, usled neodržive bezbednosne situacije, uključujući dodatna i masovna razmeštanja jugoslovenskih i srpskih vojnih i bezbednosnih snaga, kao i naoružanih neregularnih jedinica na Kosovu. Na odluku o povlačenju takođe je uticala neizbežna internacionalizacija sukoba. Odeljenje za ljudska prava je preseljeno u Albaniju i Makedoniju, gde je nastavilo da prikuplja svedočenja žrtava i očevidaca kršenja ljudskih prava, tako što je organizovalo intervjuisanje izbeglica sa Kosova tokom dva i po meseca, sve dok nije opozvano odlukom Saveta Skupštine OEBS, 9. juna 1999.

OEBS-KVM je prikupila masu činjenica o vladajućoj situaciji u domenu ljudskih prava na Kosovu

u dve faze svoga razmeštanja. Ovo je uključivalo stotine izveštaja o pojedinačnim slučajevima, dnevnih i nedeljnih izveštaja koje su sastavili službenici zaduženi za pitanja ljudskih prava Regionalnih centara i izveštaji sa terena, tokom perioda do 20. marta, kao i 2.764 intervjua sa izbeglicama u Albaniji i Makedoniji.

Ovaj izveštaj je rezultat analize svih tih podataka koju je sprovela Kancelarija OEBS za demokratske institucije i ljudska prava (OEBS/ODIHR) u Varšavi.

Analiza nalaza OEBS-KVM: pristup koji je primenila OEBS/ODIHR

Metodologija analize i izveštajka strategija koju je primenila OEBS/ODIHR, objašnjena je u opsežnijem uvodu i počiva isključivo na podacima koje je prikupila OEBS-KVM. U skladu sa ovom metodologijom, izveštaj se ne odnosi na kršenje ljudskih prava koja su bila izvan domašaja istraživačkih i izveštajkih napora OEBS-KVM. Takođe, izveštaj se ne odnosi na događaje koji su se desili posle prestanka mandata OEBS-KVM, osim ukoliko se ne radi o uključivanju među prvobitne podatke OEBS-KVM, ili ako su u pitanju specifične informacije o praćenju određenih slučajeva.

Jasno je da treba da budu napisani i drugi i drukčiji izveštaji koji se odnose na kršenja ljudskih prava na Kosovu, i u Jugoslaviji, koji bi šire pokrivali isti ovaj period, ali i izveštaji koji bi prelazili njegove okvire.

Mapa ljudskih prava na Kosovu, kršenja ljudskih prava i njihov uticaj na život društva

Nalazi OEBS-KVM su predstavljeni iz tri ugla. Pristupajući ovim podacima iz bilo koje od ove tri perspektive, analiza pokušava da otkrije koje su sheme i strategije kršenja ljudskih prava bile primenjivane.

Prva perspektiva je pogled na prirodu kršenja ljudskih prava i humanitarnog prava koja su se desila na Kosovu. Ova analiza pokazuje:

- Vansudske likvidacije i protivpravna ubijanja civila i neboraca su u periodu pre 20. marta bila praktikovana od obeju strana u sukobu. Što se tiče jugoslovenskih i srpskih snaga, tendencija da masovna ubijanja koriste kao sredstvo terora, obuzdavanja i kažnjavanja kosovskih Albanaca, pokazala se već 1998, a do zaprepašćujućih razmera je demonstrirana u incidentima od januara 1999. (uključujući masovno ubistvo u Račku) pa nadalje. Nasumično ubijanje civila bilo je kako deo taktike u kampanji proterivanja kosovskih Albanaca, tako i cilj po sebi.
- Proizvoljna i protivpravna hapšenja i zatočenja, kao i kršenja prava na pravično suđenje, postajala su sve više oruđe pravosudnih organa koje je korišćeno za ograničavanje i ukidanje građanskih i političkih sloboda kosovskih Albanaca i – praćena zlostavljanjem i torturom – bila su primenjivana sa ciljem da zastraše i spreče celokupan društveni život kosovskih Albanaca.
- Silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja su ponekad bili korišćeni kao ratno sredstvo.
- Nasilna proterivanja, koja su sprovodile srpske i jugoslovenske snage, dešavala su se masovno, očigledno sledeći određen strateški plan, čime su nesumnjivo kršeni zakoni i običaji rata. Proterivanje je često bilo praćeno svesnim uništavanjem imovine i pljačkanjem. Iznudivanje novca je bilo jedan od ključnih motiva jugoslovenskih i srpskih počinioca kršenja ljudskih prava i humanitarnog prava.

Drugi ugao gledanja otvara pogled na specifične i različite načine na koje su zajednice i grupe kosovskog društva postajale predmet kršenja ljudskih prava za vreme sukoba. Između ostalog, nalazi su sledeći:

- Što se tiče ubijanja, proizvoljnog hapšenja i torture, posebno su bili ugroženi mlađi muškarci albanske narodnosti u uzrastu vojnih obveznika, jer je izgleda svako od njih bio posmatran kao potencijalni „terorista“.
- Žene su bile izuzetno ranjive i nezaštićene i bile su objekt nasilja koje se ticalo njihovog pola.
- Postoje užasavajući dokazi da su ubijana deca, sa ciljem da se kazne ili prestraše grupe odraslih.
- Kosovski Srbi su bili žrtve kršenja humanitarnog prava koje je sprovodila UČK, posebno po pitanju mnogih Srba koji su bili oteți i nestali. Takođe, mnogi srpski civili su, uz vojsku i snage bezbednosti, bili aktivni učesnici kršenja ljudskih prava kosovskih Albanaca. Druge nacionalne zajednice su takođe imale specifično iskustvo sukoba.
- Istaknuti, obrazovani, imućniji ili društveno i politički aktivni kosovski Albanci bili su prvi na listi potencijalnih ubistava. Lokalni personal OEBS-KVM i drugi ljudi koji su imali veze sa misijom, posle 20. marta su bili zastrašivani ili proterivani, a neki su bili ubijeni.

Treća perspektiva je geografska „mapa“ ljudskih prava na Kosovu. Idući od opštine do opštine, ovaj izveštaj daje opis događaja u stotinama naselja širom Kosova. U nekim slučajevima, radi se o opisu događaja koji su se desili jednog određenog dana ili u relativno kratkom vremenskom roku, i karakteristični su za kršenje ljudskih prava koje se odvijalo tokom čitavog jednog perioda – proterivanje, koje je bilo praćeno namernim uništavanjem imovine, a često i ubijanjem i drugim vrstama nasilja – mogli su se obrušiti na neku zajednicu gde ranije nije bilo predznaka takvog nečega, naglo i sveobuhvatno. Takva iskustva su se dešavala širom Kosova, i ponavljala bi se ako bi seljani pokušali da se vrate svojim kućama. Na drugim mestima, posebno u gradovima, zajednice kosovskih Albanaca su

bile žrtve napada na civile koji su se smenjivali tokom više dana ili nedelja, i u kojima je nasumično nasilje bilo kombinovano sa nekakvim generalnim pristupom koji je izgleda bio visoko organizovan i sistematski. Svuda su napadi na civilno stanovništvo bili diktirani strategijom, a ne nedostatkom komande ili kontrole.

Dobro uvežbana i brutalno primenjena strategija

Analiza najčešćih kršenja ljudskih prava i humanitarnog prava, kao i analiza njihove geografske organizovanosti i posledica koje su imala na određene zajednice, najrečitije pokazuju kako su ova kršenja čija je žrtva bilo albansko stanovništvo Kosova posle 20. marta, u stvari bila nastavak akcija jugoslovenskih i srpskih vojnih i bezbenosnih snaga koje su bile dobro pripremljene i uvežbane, tim pre što su se već dešavale na mnogim mestima na Kosovu i pre 20. marta. Masovno ubistvo u Račku, 15. januara 1999, veoma reljefno ilustruje pribegavanje nasilju koje se završava u ratnim zločinima i zločinima protiv čovečnosti. Ono je bilo prvi u nizu brojnih drugih zločina o kojima je saopšteno OEBS-KVM u periodu posle 20. marta.

U tom smislu, drugi ključni događaji koji su se desili u periodu pre 20. marta bili su ubijanje kosovskih Albanaca od strane policije u Rogovu i Rakovini, kasnije u januaru; zatim pokretanje „zimске vežbe“ jugoslovenske vojske koja je uključivala granatiranje sela i prisilno proterivanje meštana u opštini Vučitrn/Vushtrri u februaru i martu; pa vojna i policijska ofanziva na Kačanik u februaru, u kojoj je korišćena taktika paljenja i uništavanja civilnih kuća kako bi se područje očistilo od prisustva UČK; i, na kraju, policijsko nasilje primenjeno u albanskim četvrtima Prištine, početkom marta, posle ubistva dvojice policajaca. Zajedno sa ubijanjem u Račku, i ovi događaji otkrivaju shemu teških zloupotreba sile koju su srpske i jugoslovenske snage primenjivale protiv civilnog stanovništva. Ovakve sheme zloupotrebe sile sreću se neprestano u izjavama koje daju izbeglice posle 20. marta.

Masovnost povreda ljudskih prava je poražavajuća. Bilo je procenjeno da je preko 90% albanskog stanovništva Kosova, preko 1,45 miliona ljudi – bilo raseljeno do 9. juna 1999. Broj ubijenih se još uvek može samo približno pretpostaviti, ali

je broj nezavisno potvrđenih izveštaja i izjava svedoka pojedinačnih i grupnih ubistava više nego indikativan. Nasilje koje se obrušilo na stanovništvo, koje je posebno živo opisano u izjavama izbeglica, bilo je zaprepašujuće. Svedočenja izbeglica takođe daju izrazite primere na osnovu kojih se može zaključiti o organizovanoj i sistematskoj prirodi onoga što su počinile jugoslovenske i srpske snage, i o njihovom nesprečavanju i potpomaganju krajnje bezakonog delovanja paravojnih jedinica i naoružanih civila.

Proveravanje kršenja prava čoveka i humanitarnog zakonodavstva za vreme oružanog sukoba na Kosovu u periodu dok je na terenu delovala OEBS-KVM nije bilo jednostrano. Svi delovi ovog izveštaja odnose se na kršenja koja su počinile obe sukobljene strane. Međutim, treba naglasiti, da je očigledan zaključak koji se posle analize nameće, da sigurno nema ničeg sličnog makar i nagoveštaju ravnoteže u prirodi i obimu kršenja ljudskih prava koje su počinile obe strane. Patnje u periodu koji je pratila OEBS-KVM su u ogromnoj većini slučajeva bile patnje kosovskih Albanaca, pričinjene od strane jugoslovenskog i srpskog državnog bezbednosnog aparata.

Katastrofa koja se zasniva na dugoročnom gaženju ljudskih prava i osnovnih sloboda

Među temeljnim principima OEBS je i taj da je poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda, demokratije i vladavine prava jedno od suštinskih komponenata bezbednosti. Sistematsko kršenje ljudskih prava na Kosovu u krajnjoj liniji vodi ka narušavanju bezbednosti. Put od pogoršavanja situacije preko bezbednosne krize, do oružanog sukoba i humanitarne katastrofe na Kosovu je mogao biti izbegnut da su srpske i jugoslovenske vlasti, umesto da trajno i sistematski krše ljudska prava albanskog stanovništva Kosova tokom protekle decenije, pokušale da na Kosovu izgrade otvoreno društvo za sve njegove stanovnike, zasnovano na principima poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda.

OBJAŠNJENJE NEKIH POJMOVA, IZRAZA I TERMINA

AK-47/kalašnjikov Arkan	poluautomatska puška ruske ili kineske proizvodnje pravo ime Željko Ražnjatović, vođa paravojnih jedinica za vreme ratova u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Optužen od strane Međunarodnog suda za zločine počinjene na tlu bivše Jugoslavije (tajno 30. septembra 1997, a javno 31. marta 1999)
Arkanovi tigrovi	srpska paravojna formacija na čijem je čelu bio „Arkan“.
Beli orlovi	srpska paravojna organizacija pod komandom Vojislava Šešelja
Crna ruka	srpska paravojna formacija
BOV M-86	vojno izvidničko vozilo
CC	Koordinacioni centar OEBS-KVM, koji usklađuje rad dve ili više terenskih kancelarija
CDHRF	Council for the Defence of Human Rights and Freedoms in Kosovo (Savet za odbranu ljudskih prava i sloboda na Kosovu)
četnici	u prvom svetskom ratu borbene jedinice pod komandom Koste Pećanca, u drugom svetskom ratu jedinice Draže Mihajlovića; danas je to pogrdan izraz koji označava ekstremne srpske nacionaliste
derviš	pripadnik sufitskog muslimanskog reda
DM	nemačka marka, koja se naširoko koristi kao novčana jedinica na Kosovu
Društvo majke Tereze	nevladina humanitarna organizacija
ECMM	European Community Monitoring Mission (Posmatračka misija Evropske unije)
EU	Evropska unija
SRJ	Savezna Republika Jugoslavija
hodža	muslimanski verski učitelj
HQ	Glavni štab OEBS-KVM u Prištini
ICRC	Međunarodni komitet Crvenog krsta
ICTY	Međunarodni sud (Ujedinjenih nacija) za zločine počinjene na tlu bivše Jugoslavije
IOM	Međunarodna organizacija za migracije
KDOM	Kosovo Diplomatic Observer Mission (Diplomatska posmatračka misija na Kosovu)
K-FOR	NATO-Kosovo Force (Nato snage na Kosovu)
KVM	Misija verifikatora na Kosovu
LDK	Lidhja Demokratike te Kosoves (Demokratska liga Kosova – DLK)
M80	automatska puška izrađena po licenci AK-74
M-80	borbeno oklopno vozilo
mahala	manje naselje povezano sa selom ili gradom
mufti	viši muslimanski činovnik i stručnjak za šerijatsko pravo

MUP	Ministarstvo unutrašnjih poslova
NATO	Severoatlanski pakt
NGO	nevladina organizacija
ODIHR	Kancelarija OEBS za demokratske institucije i ljudska prava
OEBS	Organizacija za bezbednost i saradnju u Evropi
OEBS-KVM	Verifikatorska misija OEBS za Kosovo (16. oktobar 1998 – 9. juli 1999)
OEBS-MiK	Misija OEBS na Kosovu (od 1. jula 1999)
OEBS-TFK	OEBS snage na Kosovu (9-30. juna 1999)
Pariski pregovori	pregovori između predstavnika SRJ i kosovskih Albanaca koji su održani posle razgovora u Rambujeu, i počeli 15. marta u centru Kleber
pincgauer	manji oklopni transporter austrijske proizvodnje
PJP	Posebne jedinice policije
praga	oklopni kamion sa dva montirana topa od 30mm
Pregovori u Rambujeu	runda pregovora između predstavnika SRJ i kosovskih Albanaca koje je sazvala Kontaktna grupa šest zemalja i koja je otvorena u zamku Rambuje 6. februara 1999, a završena 23. februara. Nastavili su je „Pariski pregovori“.
RC	Regionalni centar OEBS-KVM
RC1	Regionalni centar 1 OEBS-KVM, Prizren
RC2	Regionalni centar 2 OEBS-KVM, Kosovska Mitrovica
RC3	Regionalni centar 3 OEBS-KVM, Peć
RC4	Regionalni centar 4 OEBS-KVM, Gnjilane
RC5	Regionalni centar 5 OEBS-KVM, Priština
SAJ	Specijalne antiterorističke jedinice
SDB	Služba državne bezbednosti
srpski krst	srpski nacionalistički simbol, koji se sastoji iz krsta i četiri ćirilična slova S (<i>Samo sloga Srbina spasava</i>)
SPS	Socijalistička partija Srbije (predvođena Slobodanom Miloševićem)
SRS	Srpska radikalna stranka (predvođena Vojislavom Šešeljem)
Šešelj	Vojislav Šešelj, vođa paravojne grupacije, koji je postao političar i vođa SRS
T-55	tenk sovjetske konstrukcije, izrađivan najviše u Poljskoj i Čehoslovačkoj
UČK	Ushtria Clirimtare e Kosove (Oslobodilačka vojska Kosova)
UNESCO	Oganizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu
UNHCHR	Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za ljudska prava
UNHCR	Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za izbeglice
UNMiK	Misija za Kosovo Ujedinjenih nacija
USAID	američka vladina organizacija za pomoć
VJ	Vojska Jugoslavije

Kosovo

Primedba: Sve opštine nose naziv prema svojim sedištima, osim opštine Gora, čije je sedište selo Dragaš/Dragash.

Kosovo: mreža glavnih puteva

UVOD

Metodologija, okvir, vremenske granice, stil izveštavanja, terminologija

Metodologija

Pišući ovaj izveštaj, ekipe OEBS/ODIHR su koristile analitičku metodologiju i izveštačku strategiju koju je razradila Verifikatorska misija na Kosovu (OEBS-KVM).

Metodologija rada Odeljenja za ljudska prava OEBS-KVM i okviri međunarodnog zakonodavstva iz oblasti ljudskih prava kao i standardi humanitarnog prava koje Odeljenje primenjuje, detaljnije su objašnjeni u 2. poglavlju (pravne odredbe koje su primenjive na ovaj izveštaj su takođe navedene u Dodatku). Prikupljanje podataka od strane Odeljenja za ljudska prava OEBS-KVM obavljeno je u dve faze i u okolnostima koje su se potpuno razlikovale. Od trenutka kada je OEBS-KVM postala operativna, u decembru 1998. i januaru 1999, do svoje evakuacije 20. marta 1999, Misija je bila angažovana na sistematskom izveštavanju, u raznim oblicima, o kršenju ljudskih prava i humanitarnog prava koje je mogla da potvrdi direktno na terenu. Posle 20. marta, Odeljenje za ljudska prava je prikupljalo izjave žrtava i svedoka. Sve ove podatke je podrobno ispitao OEBS/ODIHR.

Tokom celog ovog izveštaja, korišćeni su obimni navodi iz dokumenata OEBS-KVM i intervju izbeglica. Pošto je Odeljenje za ljudska prava OEBS-KVM radilo pod uslovima stroge tajnosti i poverljivosti (vidi 2. poglavlje, kao i dalji tekst), ovi materijali nisu dostupni javnosti, ali su postali dostupni Međunarodnom sudu za zločine počinjene na teritoriji bivše Jugoslavije (ICTY). Čak i bez dostupa direktnim izvorima, citati koji se sreću u ovom izveštaju mogu čitaocu poslužiti kao dokaz da su zaključci ovog izveštaja rezultat ekstenzivnog dokumentovanog rada; u tom smislu oni mogu biti korisni i za ICTY. Dokumenti OEBS-KVM koji su sakupljeni pre 20. marta navode se prema

svom tipu (izveštaj o incidentu/*incident report*, izveštaj o praćenju suđenja/*trial monitoring report*, itd.), i prema svom registarskom broju. Informacija izvedena iz intervju sa izbeglicama je označena četvorocifrenim fusnotama sa alfabetskim prefiksom, koje odgovaraju broju dosijea konfidencijalnog intervju izbeglice koji je obavljen ili u Albaniji (prefiks A/), ili u Makedoniji (prefiks M/).

Informacija koja potiče iz izjava izbeglica je predstavljena onako kako je bila ispričana OEBS-KVM. Tamo gde je intervjuisana osoba precizirala da je informacija bila po čuvenju, a ne izjava očevidca, to je i zabeleženo. Takođe su zabeleženi svi slučajevi u kojima se izjave svedoka o istom incidentu razlikuju. Tamo gde su uslovi to omogućavali, činjeni su pokušaji da se proveri što je moguće više izveštaja. To je uglavnom činilo Odeljenje za ljudska prava OEBS-MiK, naslednice OEBS-KVM koja je raspoređena na Kosovu – u početku kao OEBS-TFK – od 14. juna 1999. Službenici Odeljenja za ljudska prava OEBS-MiK su posećivali lokacije koje su identifikovane u izjavama izbeglica, i sprovodili dalje intervju. Takođe je (mada u ograničenom obimu) rađena i naknadna istraga na Kosovu, koju su sprovodili analitičari koji su za OEBS/ODIHR radili na ovom izveštaju, a uz podršku OEBS-MiK. Nalazi ovih verifikatora se navode tamo gde je to relevantno. U procesu koji je još u toku, izjave svedoka i žrtava koje je sakupila OEBS-KVM su potkrepljene nalazima stručnjaka sudske medicine do kojih su istražioci ICTY došli na mestima zločina, i nalazima istraživanja koje vrše stručnjaci OEBS.

Metodologija koja je korišćena u ovom izveštaju je u velikoj meri inspirisana analizama i izveštajima koje je pripremila komisija eksperata osnovana da istraži kršenja humanitarnog prava u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.¹

Okvir i vremenske granice izveštaja

U skladu sa stavom da se u ovom izveštaju koristi uglavnom informacija prikupljena od strane OEBS-KVM, druga informacija je korišćena samo da bi se dobila potvrda (ili negiranje) bekgrounda ili konteksta prvobitnih podataka.

Stoga se izveštaj ne bavi kršenjima ljudskih prava koja su bila van domašaja istraživačkih i izveštačkih napora OEBS-KVM. U periodu u kome je bila raspoređena na Kosovu, OEBS-KVM nije imala mandat na teritoriji uže Srbije, tako da nije prikupljala podatke o stanju ljudskih prava tamo. Kada je bila prebačena u Albaniju i Makedoniju, Odeljenje OEBS-KVM za ljudska prava se usredsredilo na prikupljanje izjava izbeglica u ove dve zemlje. Ljudi koji su ostali na Kosovu, ili koji su bili raseljeni u druge delove Srbije ili u Crnu Goru, kao i veći deo gubitaka i štete u Jugoslaviji koji su bili posledice vazдушnih napada NATO, bili su van domašaja OEBS-KVM. Okvir ovog izveštaja ipak u sebe uključuje i analizu nekih incidenata na Kosovu, gde su gubici bili prouzrokovani bombardovanjem NATO, budući da su očevici tih događaja bili izbeglice koje su ih kasnije ispričale OEBS-KVM. Izveštaj se ne bavi analizom situacije izbeglica u zemljama koje su ih prihvatile.

Takođe, izveštaj se ne bavi događajima koji su se desili posle isteka mandata OEBS-KVM, 9. juna 1999, izuzev ukoliko se radi o uključivanju specifične informacije koja se tiče praćenja i proveravanja informacije prikupljene od strane OEBS-KVM. Period izveštavanja je period u kome je OEBS-KVM bila ustanovljena i delovala: od 16. oktobra 1998. do 9. juna 1999. Ima malo podataka koji se odnose na izveštavanje OEBS-KVM o stanju ljudskih prava iz vremena pre decembra 1998, kada je Odeljenje za ljudska prava postalo operativno na terenu.

Terminologija i stil izveštaja

Ljudi koji su se žalili i intervjuisane osobe davali su izjave OEBS-KVM s tim da se podrazumevala stroga poverljivost. U periodu posle 20. marta, kada su uzimane izjave od izbeglica, jedino što se od intervjuisanih osoba dodatno tražilo bila je njihova saglasnost da se poverljivi podaci mogu dostaviti ICTY. ICTY će imati dostup poverljivim podacima samo u onim slučajevima u kojima je ta sagla-

snost dobijena. Dostup poverljivim podacima neće biti odobren ni privatnim licima, ni vladinim ili drugim organizacijama.²

Prilikom pisanja ovog izveštaja bila je doneta odluka da se ne otkriju imena svedoka ili žrtava, bilo da su oni živi ili mrtvi. Ovo je učinjeno kako bi se obezbedila bezbednost svedoka i žrtava, odnosno kako bi se sačuvala tajnost informacije i sprečili mogući osvetnički napadi zasnovani na ovim izjavama, ili pozivanje na izjave u cilju da se svedoci iskoriste u sudskoj proceduri. Čak i kada ličnost o kojoj se radi više nije u životu, članovi porodice bi i dalje mogli biti živi, i mogla bi im biti potrebna ovakva zaštita. Jedine žrtve čija se imena navode su one koje su bile od ranije poznate u javnosti, pa bi nenavodenje njihovih imena moglo biti dvosmisleno i zbunjujuće.

Mogućim počiniocima se takođe ne navode imena, izuzev kada se radi o osobama koje se već nalaze na optužnici ICTY ili osobama čija je upletenost u događaje dobro poznata u javnosti. Ne ki od počilaca su, ipak, identifikovani putem navođenja njihove funkcije ili zvaničnog položaja.

Velika je briga preduzeta što se tiče mesta gde su žrtve ili svedoci živeli, u cilju da se obezbedi poverljivost informacije. Lokacije gde su se dešavala silovanja i drugi oblici seksualnog nasilja, ako bi njihovo objavljivanje moglo da vodi ka identifikovanju žrtve (na primer, ako bi se imenovalo manje naselje gde se incident desio), nisu navedene u ovom izveštaju. Tačne lokacije masovnih grobnica o kojima se govori nisu uključene u izveštaj, izuzev u slučajevima mesta koja su poznata ICTY i gde su stručnjaci već obavili ekshumacije i istragu na licu mesta. Ovo je učinjeno s namerom da se mesta sahranjivanja zaštite od neovlašćenih posega, ili od drugih posledica koje bi mogle da otežaju istragu ICTY.

Jezička pitanja

Tokom perioda koji pokriva ovaj izveštaj, praksa vlasti SRJ je bila da koristi srpski jezik u zvaničnoj korespondenciji na Kosovu. Tamo gde su je poznavali, autori ovog izveštaja su koristili konvenciju koju su upotrebljavale i mnoge međunarodne organizacije koje su radile na Kosovu, i koja se sastoji u tome da se prilikom prvog pominjanja u

nekom poglavlju citiraju toponimi i na srpskom i na albanskom jeziku, a u daljem tekstu tamo gde je to korisno; inače se u tekstu koriste srpski toponimi. Odluka da se koristi srpski jezik kao primarna referenca donesena je delimično usled činjenice da su za vreme rada OEBS-KVM srpski zvanični nazivi bili široko dostupni, dok pisanje albanskih toponima nije bilo standardizovano. U ovom izveštaju, albanski toponimi uglavnom slede način pisanja koji je koristila kancelarija UNHCR, koja je marta 1999. izradila pregled naselja u kosovskim opštinama. Doduše, u nekim slučajevima se koriste drugi načini pisanja toponima od onih koje je koristila UNHCR, kao što se koriste i neki poznatiji toponimi za neke druge lokacije.³

Jezičke reference, imena, mape i druge konvencije koji se koriste u ovom dokumentu ne pod-

razumevaju nikakvu političku poziciju povodom statusa Kosova koja bi bila u suprotnosti sa pozicijom OEBS.

¹ Izveštaj komisije stručnjaka koja je osnovana na osnovu Rezolucije 780 (1992) Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija, S/1994/674, 27. maja 1994, kao i Aneks (Commission of Experts Report).

² Sve osobe koje su učestvovala u sastavljanju ovog izveštaja OEBS/ODIHR potpisale su dogovor o poverljivosti pre nego što su bile angažovane. Ugovorom su vezani kako za vreme rada na dokumentu, tako i kasnije. Kako bi se obezbedila stroga poverljivost, operisanje podacima je ograničeno na neophodni minimum i na osnovu „potrebe da se zna“. Lanac obezbeđivanja informacije je bio zabeležen i sačuvan u svakom stadijumu rada.

³ Prilikom prevođenja sa engleskog jezika, učinjen je pokušaj da se provere i usklade nazivi naselja i drugi toponimi, ali to nije uvek bilo moguće (prim. prev.)

I deo

**OEBS-KVM i
zaštita ljudskih prava
na Kosovu**

Prvo poglavlje

KOSOVO: ISTORIJSKA I POLITIČKA POZADINA

Početak 20. veka, Kosovo i zapadna Makedonija koji su se pojavljivali iz delova Otomanske imperije što se raspadala na jugoistoku Evrope, bili su glavna područja rivalstva srpskog i albanskog nacionalističkog projekta. Albanski nacionalni preporod, koji je bio prisutan sve od stvaranja Prizrenske lige, 1878. godine, stremio je ka ujedinjenju svih područja na kojima je živelo uglavnom muslimansko albanofono stanovništvo. Srbi su se usredsređivali na istoriju i simbole, pre nego na savremenu demografiju. Srpski istoričari su smatrali da je kosovska zemlja koevka njihove civilizacije, jer su se tu desili neki od ključnih događaja koji definišu njihovu nacionalnu svest, a među njima najpre poslednji i uzaludni otpor koji je knez Lazar pružio otomanskim snagama na Kosovu polju, u junu 1389. Pravoslavni manastiri na Kosovu su bili od velikog značaja za njihov verski i kulturni identitet; osobito Peć/Peja, kao sedište Srpske patrijaršije.

Srbija, koja je i sama bila nezavisna kneževina tek od 1878. godine, posle vekova skoro neprekidne otomanske vladavine, preuzela je kontrolu nad Kosovom 1912. godine, posle Prvog balkanskog rata. Albanska država koja je u to vreme stvorena, nije, prema tome, uključila u sebe teritoriju gde je živelo nekih 800.000 Albanaca. Samo za kratko vreme, tokom Drugog svetskog rata, kada je to područje okupirala Italija, a potom Nemačka, bilo je omogućeno albanskoj vazalnoj državi da upravlja većim delom Kosova (1941-44).

Kretanja stanovništva za vreme tog kratkog perioda predmet su mnogih sporova. Od 1912. pa nadalje, srpske porodice su se naseljavale na Kosovo u značajnom broju, imućni Albanci koji su tamo živeli su potpali pod udar agrarne reforme, a iseljeno je možda oko pola miliona Albanaca. Suprotno, Srbi često tvrde da su se stotine hiljada Albanaca naselili na Kosovo između 1941. i 1945.

Pod vladavinom komunista u Jugoslaviji posle 1945, Albancima je bio priznat status nacionalne manjine, sa pravom na obrazovanje na svom jeziku i zaštitu svojih kulturnih institucija. Kosovo, kao deo Srbije, imalo je izvestan stepen samouprave, koji je bio povećan 1968. godine.

Status autonomne pokrajine

Ustav iz 1974. godine – treći za vreme vladavine maršala Tita – bio je veliki korak ka prenosu vlasti i ekonomske moći na republike – Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru, Hrvatsku, Makedoniju, Srbiju i Sloveniju – koje su činile Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju. Međutim, Tito je dugo bio zaokupljen problemom uloge Srbije unutar SFRJ. To je bila daleko najveća republika, sa oko devet miliona stanovnika – 40% ukupnog stanovništva. Ustav iz 1974. je ovo pitanje rešavao tako što je skoro jednoj trećini stanovništva Srbije dao veliki stepen autonomije: u pokrajinama: Kosovu (koja je imala oko 90%, to jest 1,7 miliona stanovnika albanske narodnosti) i Vojvodini (gde je živela jaka mađarska manjina koja je brojala oko 400.000 ljudi).

Iako su bile definisane kao autonomne pokrajine Srbije, a ne kao punopravne republike, Kosovo i Vojvodina su po Ustavu iz 1974. postale konstitutivni elementi federacije. Njihovi predstavnici su, prema tome, imali posebno članstvo u rotirajućem kolektivnom predsedništvu države koje je preuzelo vlast posle Titove smrti, 1981. Svaka autonomna pokrajina je imala svoju sopstvenu centralnu banku i odvojenu policiju, školski i sudski sistem, i pokrajinsku skupštinu kao i predstavnike u srpskom parlamentu, a što je u to vreme bilo najvažnije, i komunističku partiju pokrajine, u kosovskom slučaju Savez komunista Kosova.

Godine 1981. dobili su maha zahtevi kosovskih Albanaca za sticanjem punopravnog statusa republike (što je uključivalo pravo na otcepljenje). Širom pokrajine dešavali su se masovni protesti, ali su demonstracije naišle na žestok odgovor. U provinciji su bile raspoređene jedinice federalne armije i bilo je proglašeno vanredno stanje. Kako su nemiri trajali sledećih sedam godina, prema zvaničnim podacima, oko 7000 kosovskih Albanaca je bilo osuđeno na kraće kazne zatvora, dok je 1750 bilo osuđeno na duže kazne, sve do 15 godina, u vezi sa nacionalističkom delatnošću.

Srpski nacionalistički protivudar

Iako su od 1981. godine najčešće žrtve kršenja ljudskih prava, uključujući hapšenja i zatvaranja, na Kosovu bili albanski aktivisti i demonstranti (a pravosudni organi koji su ih u to vreme gonili takođe su u većini zapošljavali Albance) – Srbi na Kosovu su sebe smatrali za zapostavljenu manjinu. Žaleći se na diskriminaciju, na to da nasilje protiv njih prolazi nekažnjeno, a da politički i ekonomski život potpuno kontroliše albanska zajednica, kosovski Srbi su u velikom broju napuštali pokrajinu već od 1960. godine. Počele su da kruže peticije koje su izražavale rastući resantiman kosovskih Srba, i ovaj se pretvorio u protest i otpor, nakon što je u mnogotiražnom listu septembra 1986. objavljen Memorandum Srpske akademije nauka i umetnosti. Memorandum, ta nedovršena skica jednog akademskog dokumenta, doticao se raznih pitanja, među kojima su bili navodna zavera protiv Srbije, a koju su predvodili Slovenija i Hrvatska. Takav razorni nacionalizam po jedinstvo države je smatran jeresju u SFRJ, pa je bio žestoko napadnut širom države. Posledice su, ipak, bile eksplozivne, nigde toliko koliko na Kosovu, gde je Memorandum upozoravao Srbe da se nalaze pred totalnim genocidom, ako ne zaustave i preokrenu proces „albanizacije“ pokrajine.

Kritični datum za srpski nacionalizam i za budućnost Kosova je bio 24. april 1987. Slobodan Milošević, istaknuta figura u srpskoj komunistčkoj partiji, Savezu komunista Srbije, otišao je na Kosovo radi dijaloga sa lokalnim Srbima povodom njihovih pritužbi. Dok je bio na sastanku sa njihovim predstavnicima u Kosovom Polju/Fushe Kosove, veća gomila koja je manifestovala podršku srp-

skim zahtevima bila je potisnuta od strane lokalne policije koja je upotrebila palice. Masa je pružila otpor, a onda je Milošević izašao da joj se obrati. On je od sebe u samo jednom trenutku napravio heroja kosovskih Srba, govoreći im pred televizijskim kamerama: „Niko ne sme da vas bije“. U tom trenutku je njihove kontroverzne nacionalističke zahteve prihvatio kao svoje. Do kraja 1987. Milošević je u svoje ruke preuzeo kontrolu i partije, i vlade Srbije.

Gubitak statusa autonomne pokrajine

Sledeće godine, u atmosferi zahuktavanja kako albanske nacionalističke agitacije, tako i srpskih antidiskriminatornih protesta, bilo je predloženo da se izmeni Ustav Srbije kako bi Beograd stekao više kontrole nad situacijom na Kosovu i u Vojvodini (a takođe i nad finansijskom i socijalnom politikom), i to tako što bi se smanjila autonomija ove dve pokrajine. Vodeći članovi Saveza komunista u obe pokrajine podavali su ostavke pre nego što su amandmani na Ustav bili prihvaćeni u februaru i martu, najpre u skupštini Srbije, a zatim i u odgovarajućim skupštinama pokrajina.

Sledili su dalji stepeni uklanjanja autonomije. Najvažniji korak, uključujući raspuštanje pokrajinskih skupština, imao je oblik amandmana na Ustav Srbije, koji je bio predložen maja 1990, usvojen juna iste godine, a podržan na plebiscitarnom referendumu u julu. Poslednji ostaci političkih institucija pokrajinske autonomije – predstavništvo u kolektivnom predsedništvu SFRJ i u federalnoj skupštini – nominalno su ostali nedirnuti, ali predsedništvo samo praktično nije izlazilo iz hronične krize, a federacija se približavala svom kraju. U jednom trenutku, marta 1991, predstavnik Kosova je opozvan zbog „antisrpske delatnosti“, a skupština Srbije je izglasala ukidanje te funkcije. Iako je ova odluka uskoro bila opozvana, delegacija Kosova je dva meseca kasnije sama izašla iz federalne skupštine kada je ova potvrdila kandidata koga je Srbija izabrala kao novog predstavnika Kosova u Predsedništvu Jugoslavije.

Veći realni značaj, nego ovo političko manevrisanje, imalo je zatvaranje javno finansiranih medija na albanskom jeziku u 1989, objavljivanje novog školskog programa za Kosovo u 1990, u kome je nastava na albanskom jeziku usklađena sa

onom u užoj Srbiji, zatim ukidanje nastave na albanskom jeziku u većini srednjih škola 1992, i prekidanje nastave na albanskom jeziku na prištinskom univerzitetu, u isto vreme. Kosovski Albanci su odgovorili organizovanim bojkotom škola i pokušajima da izgrade „paralelan“ sistem obrazovanja na albanskom jeziku, koji su obično obezbeđivali učitelji koji su bili izgubili posao.

Periodi osobito oštre napetosti u neprestano nemirnoj situaciji bili su veliki neredi izazvani ustavnim amandmanima 1989, i hapšenje mesnog popularnog političkog lidera Azema Vlasija; nemiri u Prištini početkom 1990, ugušeni tako što je uvedeno vanredno stanje, pošto je Milošević pozvao Srbe da započnu kampanju masovnog preseeljavanja na Kosovo, kako bi se preokrenula tendencija stalnog opadanja njihovog broja u pokrajini; protesti protiv raspuštanja pokrajinske skupštine jula iste godine; i generalni štrajk septembra 1990. godine izazvan masovnim otpuštanjem albanskih nameštenika. Vanredno stanje, koje je uvođeno uz snažno prisustvo srpske policije i bezbednosnih snaga, bilo je na snazi na Kosovu od kraja 1989. do drugog dela 1992. godine.

Paralelna albanska administracija na Kosovu

Pošto je bila raspuštena kosovska skupština juna 1990, 114 od 180 njenih poslanika su pokušali 2. jula da proglase Kosovo nezavisnim od Srbije, to jest punopravnom republikom unutar SFRJ. Ovu odluku su i Srbija i SFRJ proglasili ilegalnom, tako da je 7. septembra 111 poslanika, koji su se tajno sastali u Kačaniku/Kacanic, proglasilo nezavisnu Republiku Kosovo. Protiv njih su zbog toga bile podignute optužnice. Decembra te godine su kosovski Albanci bojkotovali izbore za skupštinu Srbije.

Septembra 1991, poslanici skupštine Kosova, koji su i dalje pružali otpor naporima srpskih vlasti da njihovu delatnost proglase nelegalnom, organizovali su referendum o suverenitetu, na koji je, prema njihovim tvrđenjima izašlo 87% birača albanske narodnosti i koji su svi glasali za nezavisnost. Koaliciona vlada provincije je obrazovana u oktobru, i dobila je diplomatsko priznanje Albanije 22. oktobra. Vlada je pretendovala na to da ima sopstvene policijske snage i da svoje aktivnosti finansira prikupljanjem poreza od albanskog sta-

novništva Kosova, ali je morala da deluje iz podzemlja kako bi izbegla da srpska policija i snage bezbednosti ne pohapse njene članove.

Prvi paralelni izbori su na Kosovu bili organizovani tek u maju 1992. godine. U to vreme, već su počeli ratovi oko nasleđa bivše Jugoslavije, SFRJ je prestala da postoji, četiri od njenih šest republika su proglasile nezavisnost, a Srbija i Crna Gora su se ujedinile obrazujući aprila 1992. novu Saveznu Republiku Jugoslaviju (SRJ). Unutar strukture SRJ, i Vojvodina, kao i Kosovo i Metohija (kako je u Srbiji bila zvanično nazvana), označene su kao autonomne oblasti, ali je situacija stalne konfrontacije na Kosovu značila da su kosovski Albanci nastavili da bojkotuju srpske i federalne jugoslovenske skupštinske izbore, dok zvanična kosovska skupština nije postojala, a Srbija je osuđivala svake paralelne izbore u okviru albanske zajednice kao nelegalne.

Na paralelnim izborima maja 1992, pobedila je Demokratska liga Kosova (DLK) koju je septembra 1990. osnovao Ibrahim Rugova. „Konstitutivna skupština republike“ je proglasila Rugovu za predsednika Republike Kosovo. Pokušaj da se održi inauguralna sednica skupštine je, ipak, napušten juna iste godine, usled akcije srpskih snaga bezbednosti koje su opkolile zgradu.

Od tada, međunarodna pažnja je uglavnom bila usmerena na rat u Bosni i Hercegovini. Na početku sukoba, međunarodna zajednica je ulogu Srbije shvatala kao ulogu ratobornog protagoniste. U vreme potpisivanja dejtonskog sporazuma o miru u Bosni i Hercegovini, novembra 1995, međutim, na Miloševića i njegov režim u Srbiji se gledalo kao na faktor koji može da ostvari sporazum do koga se došlo pregovorima, pa su sankcije UN bile povučene, pošto je sporazum počeo da se primenjuje.

Na Kosovu, stav Rugove da treba tražiti mirno rešenje doveo je na prvi pogled do jednog uspeha kada je 1996. postignut sporazum da se ponovo uvede albanski školski program. Međutim, na primenu tog sporazuma se čekalo neobično dugo, a studentske demonstracije organizovane u vreme drugih paralelnih izbora, u martu 1998. suzbijene su uz tešku primenu nasilja. Na ovim izborima, Rugova kao predsednik je ponovo dobio ogromnu većinu glasova, mada se to delimično desilo i zato što su se druge grupacije, izuzev njegove DLK, su-

protstavile glasanju u vreme krize i pojačanih srpskih vojnih akcija (vidi niže). Kao i ranije, srpske vlasti su ove izbore proglasile nelegalnim.

Rasplamsavanje oružanog sukoba

Početak 1998, situacija na Kosovu se bitno promenila. U jednačini se pojavio novi element, Oslobođilačka vojska Kosova (UČK), na šta su srpske vlasti odgovorile velikim povećanjem vojnog prisustva.

Deklarisani cilj UČK, paravojne grupacije kosovskih Albanaca, koja se po prvi put pojavila 1996, bio je da pruži otpor srpskim policijskim i bezbednosnim snagama na Kosovu i da se oružanim putem bori za otcepljenje. UČK je pojačala svoju delatnost tokom 1997. i početkom 1998, napadajući policijske stanice, policajce, srpske civile i kosovske Albance koji su radili za vlasti ili u saradnji sa njima. Za dve godine svog postojanja, sve do sredine januara 1998, priznala je ubijanje ukupno 10 srpskih policajaca i drugih zvaničnika, kao i 11 kosovskih Albanaca.

Srpske vlasti su januara 1998. u pokrajinu uvele specijalne snage bezbednosti. Ove su na čarke sa UČK odgovorile odmazdom prema selima, koristeći pri tom helikoptere i oklopne transportere, vršeći brutalne pretrese od kuće do kuće i hapseći ljude bez vidnih razloga za to. Dvama takvim napadima na sela, krajem februara, sledio je prepad na Donje Prekaze/Prekazi i Poshtem (opština Srbica/Skenderaj) početkom marta, kada je ubijeno najmanje 54 ljudi, uključujući i mesnog vođu UČK, veći deo njegove porodice i drugih žena, dece i starijih ljudi. Represalije su nastavljene daljim napadima na sela u regionu Drenice, što je prouzrokovalo da mnogi seljani napuste svoje domove. U ovoj spirali nasilja, mnogi kosovski Albanci, uključujući i donedavne pristalice DLK, postali su članovi ili aktivni simpatizeri UČK.

Ograničene međunarodne sankcije protiv Jugoslavije, kojima je zaprečeno 9. marta 1998. godine, imale su za cilj da podupru pozive šest zemalja „Kontakt grupe“ (Velika Britanija, Francuska, Italija, Nemačka, Rusija i Sjedinjene Američke Države) na pregovore o autonomiji umesto upotrebe sile. Rok za odgovor je bio produžen, ali bez rezultata, pa su sankcije i uvedene krajem aprila. Savet Bezbednosti Ujedinjenih nacija je uveo za-

branu prodaje oružja Jugoslaviji, Rezolucijom 1160 od 30. marta. U Srbiji, međutim, na referendumu u aprilu 1998, Milošević je dobio masovnu podršku svom stavu o odbijanju svakog međunarodnog posredništva u sukobu na Kosovu. U pokrajinu su bila poslana značajna vojna pojačanja u maju 1998. Ne obazirući se na „snažno poslednje upozorenje“ evropskih vlada u junu, srpske snage su počele da koncentrišu svoja dejstva u regionu Drenice i duž jugozapadne granice, koristeći artiljeriju da bi isterale seljane iz njihovih kuća, koje su zatim bile pljačkane i paljene. Humanitarne organizacije su procenile da je između aprila i septembra 1998. iz svojih domova bilo isterano nekih 200.000-300.000 ljudi.

U jeku velike srpske ofanzive protiv UČK i otkrića o novim masakrima, zapadne zemlje su pojačale svoje zahteve da se zaustavi ova kampanja. Ambasador Sjedinjenih Američkih Država u Makedoniji, Kristofer Hil, najavio je 2. septembra da je njegov napor na postizanju mirnog rešenja imao izvesnog proceduralnog uspeha, i da su kako Milošević, tako i Rugova izrazili želju da odgode planove o dugoročnoj sudbini Kosova. Vođe kosovskih Albanaca su kasnije istog meseca predložili skicu prelaznog dogovora po kome bi Kosovo privremeno trebalo da dobije status republike unutar SRJ, ali ne i punu nezavisnost.

Rezolucija broj 1199 Saveta bezbednosti i sporazum Holbruk-Milošević

Na dan 23. septembra, Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija je, u skladu sa VII poglavljem Povelje Ujedinjenih nacija, usvojio Rezoluciju broj 1199. Za je glasalo 14 zemalja, protiv ni jedna, dok se Kina uzdržala. Rezolucija 1199 je pozivala na neodložni prekid vatre na Kosovu, međunarodno prisustvo koje bi ga nadgledalo, na povlačenje „snaga bezbednosti koje su bile korišćene prilikom represije nad civilima“, kao i na dijalog o budućnosti Kosova. Predsednik vlade Srbije, Mirko Marjanović, tvrdio je 28. septembra da su bile zaustavljene „sve antiterorističke aktivnosti“ i da „na Kosovu vlada mir“, ali je ova tvrdnja bila potkopana nedostatkom dokaza o bilo kakvom povlačenju srpskih snaga, kao i istovremenim otkrivanjem zaprepašujućih masakra nad civilima u susjednim selima Gornje Obrinje/Obri e Eperme (opština

Glogovac/Gllogoc) i Donje Obrinje/Obri e Ulet (Srbica/Skenderaj).

Mada je Rusija otvoreno izjavila svoje protivljenje da se upotrebi sila kako bi se sproveda Rezolucija 1199, NATO je u te svrhe zvanično odobrio korišćenje vazdušnih udara protiv SRJ, i određen je rok u kome bi Srbija trebalo da udovolji zahtevima. Rok je u nekoliko navrata produžavan sledećih dana. Ipak, 16. oktobra, najavljen je bio takozvani dogovor Holbruk-Milošević.

Ovaj sporazum je bio posledica dugotrajnih razgovora između Miloševića i američkog izaslanika Ričarda Holbruka, koji su se vodili za vreme ponovljenih poseta ovog drugog Beogradu. Tekst nije bio objavljen, ali je poznato da su njegove osnovne odredbe, pored obustavljanja neprijateljstva, išle u tri pravca. Svima onima koji su izbegli iz svojih domova na Kosovu, bilo bi omogućeno da se vrate. Srpske snage na Kosovu, uključujući kako jedinice vojske, tako i specijalne snage, trebalo je da se redukuju na nivo od pre 1999. godine. Prema sporazumu Milošević-Holbruk, i sporazumu između tadašnjeg predsedavajućeg OEBS Bronislava Gjeremeka (poljskog ministra spoljnih poslova) i jugoslovenskog ministra spoljnih poslova Živadina Jovanovića koji je potpisan istog dana, bilo je dozvoljeno da u cilju provere poštovanja sporazuma na Kosovo dođu međunarodni posmatrači – 2000 članova misije OEBS. Ova misija (OEBS-KVM) je počela da se razmešta na terenu u novembru mesecu 1998.

Ponovna eskalacija kršenja ljudskih prava

Tokom dva meseca je izgledalo da sporazum Milošević-Holbruk vodi napretku po svim ovim pitanjima, uprkos brojnim povredama prekida vatre. U međuvremenu, Sjedinjene Američke Države i evropski diplomati su nastavili svoje napore na zasnivanju rešenja kosovskog pitanja, iako ovi naporu još nisu u proces rešavanja uključivali i UČK.

Tokom poslednje nedelje decembra i prve polovine januara 1999, međutim, postale su jasne tri stvari. Jedna je, da je stišavanje borbi između srpskih snaga i UČK bilo puko privremeno zatišje, koje je u decembru završeno novom srpskom ofanzivom na severoistoku. UČK je zatišje iskoristila da se naoruža i obuči svoje borbe, dok su značajne srpske i jugoslovenske snage bile nagomilane na

samoj granici pokrajine, pripremajući se za prolećnu ofanzivu. Drugo, u ovakvim okolnostima, Verifikatorska misija OEBS nije bila opremljena, niti ovlašćena za ulogu čuvara mira, tako da su neposredno sa druge strane granice sa Makedonijom bile razmeštene „snage za evakuaciju“ NATO, 2.300 ljudi spremnih da u slučaju nužde evakušu posmatrače. Treće, da masakri nenaoružanih civila nisu prestali. Sredinom januara, 45 ljudi – među njima i dece – bilo je pobijeno u Račku/Recak (opština Štimlje/Shtime). Oni su uglavnom bili ubijeni izbliza, vatrenim oružjem.

Ovaj poslednji događaj, i njegove neposredne posledice, izazvali su sledeću inicijativu šest zemalja, članica Kontakt grupe. Srpske vlasti su protevale iz zemlje ambasadora Vilijama Vokera, vođu OEBS-KVM, kada je ovaj javno ukazao na njihovu odgovornost – opovrgavajući njihove tvrdnje da su u borbama u Račku bili ubijeni gerilci UČK, i da su kasnije njihovi saborci presvukli njihova tela kako bi izgledali kao civilne žrtve masakra. Ambasador Voker je odbio da ode, dok je NATO zapretio vojnom akcijom protiv SRJ ukoliko se ne obnovi prekid vatre. U nastojanju da se iz ćorsokaka izađe diplomatskim sredstvima, Kontaktna grupa je tada najavila konferenciju o budućnosti Kosova, koja je trebalo da počne u Rambujeu kraj Pariza 6. februara.

Pregovori u Rambujeu

U Rambujeu, srpskim i albanskim liderima (među kojima su bili predstavnici i DLK i UČK) bila je predstavljena poslednja verzija zapadnog plana, kao osnova za pregovaračko rešenje.

Plan je predviđao da UČK treba da se razoruža u roku od tri meseca (odredba kojoj su se oni naj snažnije suprotstavili), i da sve srpske i jugoslovenske snage, osim 1400 pripadnika pograničnih snaga i 2500 policajaca treba da budu povučene sa Kosova. Na Kosovu bi bile raspoređene snage od 30.000 vojnika NATO (ovoj odredbi su se naj snažnije suprotstavili srpski rukovodioci), kako bi osigurala sprovođenje dogovora. U toku trogodišnjeg perioda, Kosovo bi imalo autonomne institucije kakve je već jednom imalo pre 1989, uključujući svoju izabranu skupštinu, predsednika i ustavni sud. Međutim, sprovedena bi bila veća decentralizacija vlasti, u korist opština u pokrajini, u

domenima kao što je organizovanje lokalne policije. Mnogo je spornije bilo pravo različitih „nacionalnih zajednica“ Kosova da blokiraju zakonodavstvo ako bi se ispostavilo da ono ugrožava njihove nacionalne interese, kao i to da bi se zvanični položaji među njima delili na osnovu kvota. Na kraju trogodišnjeg perioda, trebalo je da se organizuje još jedan međunarodni skup koji bi „odredio mehanizam usvajanja konačnog rešenja“ – što je formulacija koja ne isključuje nezavisnost, mada je poznato da je Kontaktna grupa bila protiv toga.

Delegacija kosovskih Albanaca je na kraju u principu pristala krajem februara da potpiše dogovor, i vratila se u Pariz na svečanost potpisivanja 18. marta. Međutim, srpska strana to nije učinila. Pošto su borbe u međuvremenu nastavljene, a izveštaji su govorili da je bilo angažovano dodatnih 30.000 jugoslovenskih/srpskih trupa, sa tenkovima i jedinicama neredovnih milicija, OEBS-KVM je bila evakuisana 20. marta. NATO je još jednom pribegao ultimatumu zahtevajući potpis srpskih vlasti, ali je skupština Srbije ponovo odbila predloge iz Rambujea, pa su 24. marta snage NATO počele svoju kampanju vazdušnih udara na ciljeve u SRJ.

Vazdušni udari NATO i sporazum iz juna 1999.

Analiza situacije na terenu na Kosovu u periodu između 20. marta i završetka NATO bombardovanja, centralna je za ostatak ovog izveštaja, pa o njoj nije pisano i na ovom mestu. Vazdušni udari NATO, koji su prouzrokovali gubitke života i značajnu materijalnu štetu na teritoriji SRJ, nastavljani su do 9. juna. Akcija NATO je formalno bila su-

spendovana 10. juna, pošto je bilo potvrđeno da su srpske snage započele svoje povlačenje pod uslovima mirovnog ugovora koji je još istog dana bio prihvaćen u Rezoluciji Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija broj 1244 (Kina se još jednom uzdržala prilikom glasanja).

Ovaj mirovni plan, koji je prihvatio predsednik SRJ Milošević i koji je formalno potvrdila Skupština Srbije 3. juna, bio je plod čitave serije posredovanja, počev od inicijative ruskog specijalnog izaslanika Viktora Černomirdina. Osnovni principi rešenja krize su bili prihvaćeni na sastanku u Bonu grupe Osmorice (G-8, sedam najvećih industrijalizovanih zemalja Zapada plus Rusija), početkom juna, posle još jednog ruskog i evropskog posredovanja.

Osnovni elementi mirovnog sporazuma iz juna 1999. počinju zahtevom da se sve srpske snage povuku iz pokrajine, i da se obezbedi povratak svih izbeglica. UČK i druge naoružane grupe kosovskih Albanaca trebalo je „odmah da obustave sve ofanzivne akcije“ i da se potčine zahtevu za demilitarizacijom Kosova. Sprovođenje ugovora bi nadgledao KFOR, „efikasne međunarodne bezbednosne snage uz ključno učešće NATO“, što je praktično značilo snage za čuvanje mira od 50.000 vojnika NATO i Rusije, kao i 3000 civilnih pripadnika bezbednosnih snaga UN. Kosovo bi imalo civilnog administratora koga bi imenovao Generalni sekretar UN, i koji bi nadgledao uspostavljanje „široke autonomije“ Kosova unutar SRJ, kao i uspostavljanje „privremenih demokratskih institucija“ pod prelaznom administracijom „dok se ne razradi konačno rešenje“. Nije postavljena vremenska granica trajanju ove prelazne administracije, niti je posebno pomenut referendum o budućem statusu Kosova.

OEBS-KVM I LJUDSKA PRAVA NA KOSOVU

Mandat OEBS-KVM i standardi verifikacije u oblasti ljudskih prava

Mandat OEBS-KVM je bio utvrđen „Sporazumom o OEBS-KVM“ sklopljenim između OEBS i SRJ 16. oktobra 1998. godine. Sporazum predviđa odgovornost OEBS-KVM u proveravanju da li se sve sukobljene strane ponašaju u skladu sa Rezolucijom 1199 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija i sa ugovorom o prekidu vatre. Sporazum je takođe predviđao poštovanje Povelje Ujedinjenih nacija, principa završnog dokumenta Helsinške konferencije¹ i Pariske povelje². Ove tačke, zajedno sa rasprostranjenom svešću međunarodne zajednice da je kriza na Kosovu dobrim delom humanitarna kriza, poslužili su da ozakone mandat OEBS-KVM da nadgleda, evidentira i izveštava o žalbama koje se odnose na kršenje ljudskih prava. Usredsređivanje interesovanja OEBS-KVM na pitanja ljudskih prava bilo je logična posledica situacije na terenu i šire koncepcije koju OEBS ima o bezbednosti. Takođe, Rezolucija 1199 Saveta bezbednosti UN je preporučivala OEBS-KVM da saraduje sa drugim telima UN, uključujući i Međunarodni sud za zločine počinjene na teritoriji bivše Jugoslavije (ICTY).

Odeljenje za ljudska prava OEBS-KVM je koristilo međunarodno humanitarno zakonodavstvo, kada je proveravalo navodna kršenja ljudskih prava. SRJ je potpisnica sledećih međunarodnih pravnih instrumenata:

- Konvencije o sprečavanju torture i drugih surovih, nečovečnih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja
- Konvencije o sprečavanju svih oblika diskriminacije u odnosu prema ženama
- Konvencije o pravima deteta

- Međunarodne konvencije o sprečavanju svih oblika rasne diskriminacije
- Međunarodne konvencije o građanskim i političkim pravima
- Međunarodne konvencije o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima
- Neobaveznog protokola o međunarodnom ugovoru o građanskim i političkim pravima
- Ženevske konvencije i Dopunskog protokola (vidi Dodatak ovom izveštaju)

Uz to, OEBS-KVM se oslanjala na standarde i obaveze Helsinškog završnog dokumenta i Pariske povelje. Što se tiče domaćih standarda, Ustav SRJ iz 1992. definiše da je Savezna Republika Jugoslavija demokratska država „utemeljena na vladavini prava“.³ Ustav sadrži 49 članova koji garantuju osnovna politička, građanska, ekonomska, socijalna i kulturna prava i slobode za sve državljane, bez razlike.⁴

Kombinacija međunarodnih i domaćih zakona koji garantuju ljudska prava, koja je bila primenjiva na Kosovu, trebalo je da obezbedi najviši stepen zaštićenosti od zloupotreba i kršenja. OEBS-KVM je proveravala žalbe zbog kršenja ljudskih prava i zbog zloupotreba, u skladu sa ovim standardima koji su priznati kako međunarodnim, tako i domaćim zakonima. Mada tehnički neki od ovih standarda mogu da obavezuju samo SRJ kao državu koja je ratifikovala međunarodne instrumente, OEBS-KVM je obavezivala i opozicione grupe na poštovanje istih standarda.

Kao rezultat političkog razvoja početkom juna 1999, OEBS je predvidela prihvatanje rezolucije Saveta bezbednosti koja bi omogućila međunarodnoj zajednici da ponovo započne sa radom na Kosovu.⁵ Odlukom Stalnog saveta OEBS, OEBS-KVM

je prestala da postoji 9. juna, i zamenjena je prelaznom OEBS grupom za Kosovo (TFK). Glavni prioriteti OEBS-TFK bili su da planira i da se pripremi razmeštanje na Kosovu (koje je počelo 14. juna), i da nastavi sa snimanjem situacije po pitanju ljudskih prava na Kosovu.⁶ OEBS-TFK je zatim bila odlukom Stalnog saveta OEBS od 1. jula 1999. zamenjena Misijom OEBS na Kosovu (OEBS-MiK).⁷

Odeljenje OEBS-KVM za ljudska prava i njegove operacije na terenu

Početak operacije

OEBS/ODIHR i Centar za sprečavanje sukoba OEBS preuzeli su planiranje humanog dela misije OEBS-KVM. OEBS/ODIHR je privremeno postavila savetnika Odeljenju za podršku OEBS-KVM koje se nalazilo u Beču, sa zadatkom da planira i pokrene odeljke OEBS-KVM koji će raditi na pitanjima izbora, ljudskih prava i demokratizacije. OEBS/ODIHR i UNHCR su imali zajedničku tehničku misiju u Prištini početkom decembra, sa ciljem da rade sa OEBS-KVM kako bi se aktivirao izvestan operativni okvir za razradu zadataka OEBS-KVM na području ljudskih prava.⁸ Ova zajednička ekipa je zacrtala operativnu strategiju za Odeljenje ljudskih prava koje se usredsredilo na sledeće osnovne zadatke u vezi sa problematikom ljudskih prava: (i) posmatranje i izveštavanje; (ii) istraživanje specifičnih kršenja ljudskih prava; (iii) intervencije kod odgovornih predstavnika vlasti u slučajevima posebnih kršenja; (iv) obuka osoblja OEBS-KVM za zadatke na području ljudskih prava; (v) usvajanje mera sa ciljem povećavanja poverenja (rad sa lokalnim vlastima i građanskim društvom, kao i izgradnja lokalnih kapaciteta za rad na problematici ljudskih prava).⁹

Krajem decembra, bilo je već oko 400 međunarodnog i oko 250 lokalnog osoblja koje je radilo za OEBS-KVM.¹⁰ Pošto se OEBS-KVM u izboru saradnika u početku usredsredila na ljude sa vojnim i policijskim iskustvom, krajem decembra je bilo samo 11 članova Odeljenja za ljudska prava.¹¹ Međutim, krajem januara 1999. službenici zaduženi za pitanja ljudskih prava bili su prisutni u svim regionalnim centrima i u najvećem broju kancelarija na terenu.¹² U trenutku kada je OEBS-KVM bila evakuisana, u Odeljenju za ljudska pra-

va bilo je 75 nameštenika (10 u glavnom štabu, dok su ostali bili raspoređeni u regionalnim centrima i kancelarijama na terenu).

Pored toga što su bili zaposleni u regionalnim i terenskim kancelarijama, službenici zaduženi za problematiku ljudskih prava su na nekoliko mesta vodili isturene kancelarije, koje su u početku bile uspostavljene da bi se odgovorilo na veoma osetljivo pitanje nestalih lica, i gde su izvan same Misije građani mogli da govore sa službenicima zaduženim za pitanja ljudskih prava o okolnostima u kojima su nestajali članovi njihovih porodica.¹³ Osnovni cilj ovih isturenih kancelarija je ubrzo postalo prikupljanje dokumentacije, sa željom da se zabeleže sva svedočanstva koja se tiču problematike kršenja ljudskih prava.¹⁴ Dugoročni plan je bio da se ove isturene kancelarije prošire kako po obimu, tako i po funkcijama koje su obavljale, kako bi postale sabirna tačka svih kontakata sa javnošću u vezi sa aktivnostima OEBS-KVM.¹⁵

Metodologija

Uprkos izazovima delovanja u uslovima oružanog sukoba, Odeljenje za pitanja ljudskih prava OEBS-KVM je usvojilo metodologiju koja se sastoji u potpunom dokumentovanju, strogoj poverljivosti, bezbednosnim procedurama, međusobnoj zavisnosti i povezanosti istraživača i centralizovanim procedurama izveštavanja.

Dokumentovanje. Već sam broj žalbi na kršenje ljudskih prava koje je primila OEBS-KVM, činio je nemogućim da se sve one do kraja istraže. Tako je precizno dokumentovanje postalo jedna od ključnih komponenti rada odeljenja. Za izveštaje o incidentima, izjave žrtava/svedoka, za izveštaje o nestalim osobama, bili su korišćeni standardizovani formulari. Razvijena je baza podataka sa indeksacijom prikupljenih informacija. Direktne žalbe direktnih žrtava ili očevidaca navodnih kršenja ljudskih prava ili humanitarnog prava su imale apsolutni prioritet. U takvim slučajevima, službenici zaduženi za pitanja ljudskih prava su tražili dodatnu dokumentaciju od, na primer, medicinskog osoblja, izjave drugih svedoka istog događaja itd. Bili su pravljani videozapisi i fotografije mesta zločina, kao i zapisi iskaza žrtava, kako bi se pomoglo pri identifikaciji. Službenici zaduženi za pita-

nja ljudskih prava su nadgledali zvanične istrage i u nekim slučajevima sastavljali dokumentaciju o ovim istragama (na primer, dokumentacija o autopsijama u slučajevima kada se radilo o mogućim povredama humanitarnog prava).

Nezavisno i pravično istraživanje. Odeljenje za ljudska prava je sprovodilo istrage i intervenisalo kod lokalnih vlasti. Iako je načelnik Misije bio obaveštavan o aktivnostima odeljenja i statusu istraga, nije ni u jednom trenutku bilo nikakvih pritiska sa ciljem da se neka istraga skрати ili naprotiv nastavi sa istraživanjem radi neke političke upotrebe. Viši službenici OEBS-KVM su poštovali nezavisnost Odeljenja za ljudska prava u dostupu informacijama i izvođenju zaključaka zasnovanih na poverljivim podacima. Odeljenje za ljudska prava je takođe imalo direktan pristup do načelnika Misije, koji je snažno podržavao nezavisnu poziciju Odeljenja. Ovakav odnos načelnika i njegovo razumevanje problema pomogli su da se dostup informacijama uspostavi na principu „potrebno je da zna“, principu koji je osnova nezavisnog istraživanja. Strategije istraživanja su bile naznačene i razvijene direktno od strane direktora odeljenja za ljudska prava, posle konsultacija sa načelnikom Misije.

Nepriistrasnost je u temeljima rada na pitanjima ljudskih prava, pa je jedan od osnovnih imperativa Odeljenja za ljudska prava bio da se njegov rad doživi kao nepristrasan. Uprkos činjenici da su srpske vlasti celokupnu OEBS-KVM smatrale proalbanskom, Odeljenje za ljudska prava je svesno i istrajno istraživalo navode o kršenjima ljudskih prava koja je učinila UČK, uključujući slučajeve u kojima su žrtve bili pripadnici drugih nacionalnih zajednica. Dok je velika većina žalbi dolazila od kosovskih Albanaca, učinjen je značajan napor da se istraži upletenost UČK u otmice u kojima su žrtve bili Srbi. OEBS-KVM je neprestano vršila pritisak na UČK da službenicima zaduženim za pitanja ljudskih prava dozvoli pristup „suđenjima“ koja je UČK organizovala, kao i osobama koje je otela ili držala u zatočenju.

Izveštavanje. Izveštaji Odeljenja za ljudska prava su zadovoljavali četiri osnovne funkcije: (i) da obaveste više službenike OEBS i druge o situaciji na terenu; (ii) da pokolebaju vlasti čije je delova-

nje bilo posmatrano i verifikovano, kako ne bi zloupotrebljavale svoj položaj i kršile ljudska prava; (iii) da obaveste vlade, one koji su odlučivali o politici i države članice OEBS; i (iv) da daju osnovu za akciju. Različite vrste izveštaja, koje je koristilo Odeljenje za ljudska prava, bile su: izveštaji o incidentima, dnevni izveštaji, nedeljni izveštaji, mesečni izveštaji i specijalni izveštaji.

Izveštaji o incidentima su bili pripremljeni: (i) kada je na izvesna kršenja ljudskih prava ili žalbe o njima skrenuta pažnja Regionalnih centara; (ii) kada je od verifikatora traženo da istraže žalbe zbog kršenja ljudskih prava; (iii) kada je predstavnik OEBS-KVM intervenisao po pitanju ljudskih prava; i (iv) u ostalim slučajevima kada bi službenik zadužen za ljudska prava ocenio da su toliko značajni da bi sa njima odmah trebalo upoznati glavni štab OEBS-KVM. Viši službenici zaduženi za ljudska prava u pet Regionalnih centara bili su zaduženi za pripremu nedeljnih izveštaja.¹⁶ Nedeljni izveštaji Regionalnih centara bili su upoređivani i sažimani u jedan nedeljni izveštaj Glavnog štaba koji je bio upućen načelniku Misije i Sekretarijatu OEBS.

Mesečni izveštaji su bili predviđeni kako bi se identifikovali i analizirali trendovi po pitanju stanja ljudskih prava. Na primer, pažnja je bila usmerena na identifikovanje sistematskih shema diskriminatornog ponašanja čije su žrtve bile manjinske grupe. Usled kasnog početka rada, i usled relativno brze evakuacije, Odeljenje za ljudska prava je završilo samo jedan mesečni izveštaj, za februar 1999.

Odeljenje za ljudska prava je napravilo brojne specijalne izveštaje. Među njima su izveštaji o pretpostavljenim masovnim grobnicama, posebnim kršenjima ljudskih prava i humanitarnog prava kao što su pljačkanje i otmice, i izveštaj o ubijanju civila u selu Račak/Recak (Štimlje/Shtime).¹⁷

Odeljenje za ljudska prava OEBS-KVM je takođe uspostavilo opsežnu bazu podataka o pitanjima ljudskih prava, koja bi, da je bila razvijena u punoj meri, mogla imati kapacitet da zabeleži i prati sve signalizirane slučajeve kršenja prava na Kosovu.

Poverljivost i bezbednost. Odeljenje za ljudska prava OEBS-KVM je radilo uz poštovanje strogih mera čuvanja poverljivosti i bezbednosti. Izveštaji o incidentima, izveštaji o nestalim osobama i tako dalje, bili su čuvani na sigurnom mestu i dostup

njima bio je strogo ograničen isključivo na međunarodno osoblje, po principu „potrebno je da zna“. Kada su izveštaji bili sa terena slati u glavni štab, sva imena su bila uklonjena i korišćen je sistem odgovarajućih brojeva dosijea. Bezbednost fotografija, negativa, videozapisa i tako dalje, bila je postignuta tako što su svi registrovani u tekućem dnevniku, a čuvani u sefovima u glavnom štabu. Službenici zaduženi za ljudska prava su dobili instrukciju da spoje svoje originalne beleške u dosijee, i nije im bilo dozvoljeno da zadrže dodatne kopije ili da ih dele izvan OEBS-KVM. Informacija koja se ticala istraga o ljudskim pravima koje su bile u toku, bila je ograničena, a odnosi sa medijima su bili centralizovani i išli su preko glasnogovornika OEBS-KVM.

U danima koji su prethodili povlačenju OEBS-KVM, 20. marta, Odeljenje za ljudska prava je pokrenulo stroge procedure rukovanja, evakuacije i uništavanja informacije koja se odnosila na ljudska prava. Sve izjave svedoka i žrtava, sve žalbe, dokumenti koji su se odnosili na istrage, sve kompjuterske diskete, hard-diskovi i svaki materijalni dokaz, bili su prikupljeni od strane pet viših službenika Odeljenja za ljudska prava, prema područjima za koja je svako od njih bio odgovoran, i zatim evakuisani. Svaki dokument koji nije bio evakuisan, bio je ili iscepan na sitne komadiće ili spaljen pre nego što je OEBS-KVM napustila Kosovo. Svi podaci koji su se odnosili na ljudska prava zatim su bili preuzeti od viših službenika Odeljenja, i direktor ih je strogo centralizovao neposredno posle evakuacije. Odeljenje za ljudska prava OEBS-KVM i njegovi arhivi su zatim prebačeni u OEBS/ODIHR u Varšavu, na čuvanje i analizu.

Prioritetni zadaci

Iako je bilo veoma teško u uslovima oružanog sukoba planirati bilo kakvu dugoročnu strategiju po pitanjima ljudskih prava, Odeljenje za ljudska prava je identifikovalo osnovne zadatke i prioritete. Neposredni prioriteti su uključivali posmatranje i snimanje/dokumentovanje ponašanja vojske, policije, istražnih sudija, praćenje optužbi za kršenje ljudskih prava (ovo je postalo najvažniji zadatak otkako je ICTY bio sprečen da uđe na Kosovo) i intervencije u pojedinačnim slučajevima kod srpskih i jugoslovenskih snaga bezbednosti, kao i kod

UČK. Kada je trebalo dati prednosti nekoj od žalbi na kršenje ljudskih prava, i odlučiti koja od njih će biti dalje istraživana, Odeljenje za ljudska prava se usredsređivalo na pravo na život, pravo na slobodu, prava povezana sa hapšenjem i pravičnim suđenjem, i na predmete vezane za otmice i nestale osobe.

Za vreme prisustva OEBS-KVM na Kosovu opšta situacija je bila zapaljiva, što je zahtevalo stalnu fleksibilnost po pitanju prioriteta. Događaj poput ubijanja civila u Račku 15. januara 1999. izazvao je preusmeravanje sredstava i personala i stvaranje regionalnih „ekipa za brzo reagovanje“. Ove ekipe su bile obrazovane da bi se mogle odmah aktivirati u slučaju kritičnih incidenata u vezi sa povredama ljudskih prava. One su bile snabdevene video i drugim materijalom i u njih su bili uključeni članovi obučeni tehnikama istrage i vođenja intervjua. Ove ekipe su kasnije bile korišćene prilikom istrage masovnih ubistava u Rogovu/Rogove i Rakovini/Rakovine (u opštini Đakovica/Gjakova).

Obuka

Centar za obuku OEBS-KVM u Brezovici je počeo sa radom novembra 1998; tamo su sprovedeni četvorodnevni programi obuke OEBS-KVM koji su bili obavezni za sve članove misije. OEBS/ODIHR je radio zajedno sa OEBS-KVM, UNHCR, ICRC i UNHCHR na organizovanju četvoročasovne informativne sesije posvećene humanitarnim pitanjima i problemima ljudskih prava koja su bila uključena u program obuke. OEBS/ODIHR je takođe pripremio terensku brošuru za članove OEBS-KVM, „Uputstva za rad na zadacima u kojima je prioritarna humana dimenzija“. Uputstva su sadržavala kratak pregled metoda pomoću kojih može da se zapazi moguće kršenje ljudskih prava na Kosovu i izvesti o njima. UNHCR, UNHCHR, ICRC, ICTY i IOM su dostavljali neophodnu informaciju za pripremu brošure koja je bila podeljena svim članovima OEBS-KVM za vreme boravka u centru za obuku.¹⁸

OEBS/ODIHR je predložio plan za nastavak obuke članova OEBS-KVM po pitanju humane dimenzije rada, i plan je krajem novembra prihvatila OEBS-KVM. Primena predloga o permanentnoj obuci je počela decembra, kada su OEBS/ODIHR i UNHCHR poslali savetnike u OEBS-KVM, čiji je zadatak bio da pripreme seriju programa obuke.

Stručnjak UNHCHR za obuku i pripremu operacija na terenu pomagao je u pripremi informativne sesije o problemima ljudskih prava, i dostavio OEBS-KVM više od 20 modela za obuku, od kojih su neki bili kasnije prilagođeni specifičnim potrebama OEBS-KVM, pre nego što je misija završena.¹⁹ Dva člana međunarodnog personala (jedan potpomognut od strane Saveta Evrope), sa iskustvom u obuci po pitanjima ljudskih prava, bila su odgovorna za permanentnu obuku članova OEBS-KVM. Permanentna obuka je sprovedena kako u različitim Regionalnim centrima, tako i u Koordinacionim centrima.²⁰

Materija obuke je bila specifična i prilagođena da poveća sposobnost verifikatora da nadgleda, izveštava i proverava posledice kršenja ljudskih prava (prava okrivljenog, standarde ponašanja policije, praćenje suđenja, prava manjina, pristup osobito ranjivim grupama i tako dalje).²¹

Uslovi u kojima su obavljane operacije na terenu Odeljenja za ljudska prava OEBS-KVM

Stanje oružanog sukoba – pravna definicija

U periodu koji pokriva ovaj izveštaj, sukob na Kosovu se može svrstati u kategoriju unutrašnjih oružanih sukoba.²² U tom slučaju se mogu primeniti kako odredbe međunarodnog zakonodavstva iz oblasti ljudskih prava, tako i međunarodno humanitarno pravo. Primena humanitarnog prava je omogućena Opštim članom 3 Ženevske konvencije²³ i Dopunskim protokolom II Ženevske konvencije koji se odnosi na unutrašnje sukobe. Pod članom 1(1), Protokol se primenjuje na oružane sukobe koji se dešavaju na teritoriji ugovorne strane, a između njenih oružanih snaga i oružanih snaga koje traže otcepljenje, ili drugih organizovanih naoružanih grupa koje, pod odgovornom komandom, imaju kontrolu nad delom njenih teritorija koja im omogućava da sprovedu trajne i udružene vojne operacije i da primenjuju ovaj Protokol. Odredbe obavezuju obe strane, kako UČK tako i SRJ i srpske vlasti.

Osnovna dužnost OEBS-KVM je bila da verifikuje koliko sve strane u sukobu poštuju Rezoluciju 1199 Saveta bezbednost UN.²⁴ Iako Rezolucija zahteva prekid vatre na Kosovu, OEBS-KVM je za beležila brojna kršenja prekida vatre. Činjenica da

je prekid vatre poštovan u kratkim razdobljima ne menja stanje oružanog sukoba. U pravnoj definiciji toga šta je oružani sukob, pa prema tome pokreće primenu međunarodnog humanitarnog prava, Apelaciono veće ICTY određuje: „Međunarodno humanitarno pravo se primenjuje od početka... oružanog sukoba i produžava se... dok se ne postigne mirno rešenje. Sve do tog trenutka, međunarodno humanitarno pravo produžava da se primenjuje... na celokupnoj teritoriji koja je pod kontrolom strane u sukobu, bilo da se na toj teritoriji trenutno vode borbe ili ne“.²⁵

Sukob na Kosovu odgovara uslovima opisanim u Dopunskom protokolu II, kao i kriterijumima Opšteg člana 3, za direktnu primenu kako Opšteg člana 3, tako i Dopunskog protokola II. U optužnici protiv Miloševića, ICTY navodi da „je u svakom periodu relevantnom za ovaj dokument, na Kosovu postojalo stanje oružanog sukoba i u SRJ“.²⁶

Uslovi na terenu na Kosovu

Uslovi na terenu su odražavali stanje oružanog sukoba. Kosovo je za vreme dok je tamo bila prisutna OEBS-KVM bilo mesto gde se vodio rat, iako povremeno ograničenih razmera. Međutim, snage VJ su bile razmeštene po celoj pokrajini, sa tenkovima i teškom ratnom opremom. Bezbednosne snage Srbije i SRJ su ograničavale kretanje civila i povremeno je izbijala borba protiv snaga UČK. Većina žalbi koje je primila OEBS-KVM odnosila se na: vansudska ubistva i egzekucije, arbitrarna ubijanja, nestanak lica i otmice; zatočenja bez prava opštenja; zloupotrebe izvršene od strane policije i bezbednosnih snaga; nediskriminatorne i neproporcionalne napade protiv civilnog stanovništva, uništavanje civilne imovine, pljačkanje, ilegalne deložacije; i na kraju na ograničavanje slobode kretanja kosovskim Albancima. Mada je OEBS-KVM proveravala kršenja ljudskih prava, njene mogućnosti da izveštava i interveniše bile su ograničene, najpre usled nedostatka personala, a kasnije i zbog eskalacije vojnih aktivnosti.²⁷

Mogućnosti OEBS-KVM u ispunjavanju zadataka. Spoljni faktori koji su uticali na rad Odeljenja za ljudska prava uključuju ograničenost dostupa do zvaničnih osoba, sudova, bolnica i drugih javnih službi, kao i ograničenu slobodu kretanja. Iskustva

sa vlastima Srbije i SRJ su bila različita, a saradnja je u izvesnom stepenu zavisila od ličnosti, a ponekad od nacionalne pripadnosti osoblja OEBS-KVM. Isto je bilo tačno i za saradnju sa UČK, koja je ograničavala pristup teritorijama koje je kontrolisala, nije omogućavala nadgledanje njenih „suđenja“ i ograničavala pristup zatočenim osobama.²⁸

OEBS-KVM nije imala punu saradnju sudskih vlasti. Na primer, u Okružnom sudu u Prištini, javni tužilac i predsednik suda su odbili da se sretnu sa službenicima zaduženim za ljudska prava. Teško je bilo da se dobiju datumi kada su zakazana suđenja, a OEBS-KVM je često bila dezinformisana oko vremena održavanja suđenja. U jednom slučaju, službeniku Odeljenja za ljudska prava je bilo dozvoljeno da uđe u sudnicu tek pošto je intervenisao viši službenik Odeljenja.²⁹ Nameštenici suda su pokazivali veliki stepen nepoverenja prema OEBS-KVM i optuživali su OEBS-KVM da je spremna da veruje „albanskoj propagandi“.³⁰

OEBS-KVM je često nailazila na prepreke kada je u pitanju bio dostup prištinskoj bolnici. Ovo je bilo posebno naglašeno kada su verifikatori pokušavali da provere mesto i uslove u kojima su se nalazili ranjenici koji su bili osumnjičeni za učestvovanje u terorizmu. OEBS-KVM često nije mogla da stupi u kontakt sa medicinskim osobljem, kako bi proverila navode o medicinskoj diskriminaciji kosovskih Albanaca. Dostup mrtvačnici, u cilju proveravanja identiteta i stanja tela, bio je rutinski odbijan. U više prilika, dostup je bio odobren tek pošto je načelnik Misije intervenisao kod vlasti u Beogradu.³¹

Sloboda kretanja je predstavljala problem za sve vreme prisustva OEBS-KVM na Kosovu. I UČK i srpske vlasti su postavljale kontrolne punktove. Ponekad je OEBS-KVM bez ikakvog legitimnog razloga bio zabranjen prolaz kroz ove punktove.³²

Uticao i posledice rada

Odeljenja za ljudska prava

Uprkos faktora koji su ograničavali mogućnosti Odeljenja za ljudska prava da optimalno izvršava svoje zadatke, posledice obavljenog posla su bile značajne. OEBS-KVM je doprinela opštem smanjenju zastrašenosti stanovništva Kosova. Na primer, prisustvo verifikatora u međugradskim autobusima je imalo za posledicu smanjenje broja slučajeva zloupotreba sile od strane policije, koja je na

kontrolnim punktovima često zaustavljala autobuse i zastrašivala putnike albanske narodnosti, tukla ih ili ih hapsila. U autobusima koje je nadgledalo Odeljenje za ljudska prava mogla se primetiti promena atmosfere.³³

Službenici Odeljenja su izvestili da su sudije, koje bi inače osudile osumnjičene za terorizam na vrlo sumnjivim pravnim osnovama, oklevale da to učine u prisustvu OEBS-KVM i drugih organizacija. Porodice uhapšenih su tvrdile da je smanjeno premlaćivanje u zatvorima, otkako je OEBS-KVM počela da nadgleda suđenja. Povećan broj službenika OEBS-KVM zaduženih za ljudska prava je omogućio brojnije prisustvo na ovim suđenjima.

Uticao svakodnevnih intervencija u policijskim stanicama je takođe bio očigledan. Ljudi koji su se plašili da se odazovu na poziv na „informativni razgovor“ (vidi 10. poglavlje) ili su se uopšte plašili da stupe u kontakt sa policijom, često su tražili od OEBS-KVM da im pomogne ili da ih prati u policijsku stanicu. Puko prisustvo OEBS-KVM poboljšavalo je položaj ljudskih prava na Kosovu, mada se i ovo poboljšanje mora posmatrati u svetlosti uopšte zastrašujućih uslova za ljudska prava u bilo kom oružanom sukobu. Neke od posledica prisustva OEBS-KVM se mogu izmeriti i na opipljiv način. Na primer, kada je OEBS-KVM otvorila terensku kancelariju u malom selu Slapuzhane/Slapuzhan (Suva Reka/Suhareke), za nekoliko dana više stotina seljana se vratilo u svoje domove. Oni su inače bili suviše zastrašeni da bi živeli u selu, ali im je već samo prisustvo OEBS-KVM povratilo poverenje.

Tokom vremena, naponi su urodili većim poverenjem kosovskih Albanaca prema OEBS-KVM. Srpski civili i neki zvaničnici su takođe razvili veći stepen poverenja, kao posledicu nastojanja Odeljenja za ljudska prava da radi nepristrasno, i usled iskrene zainteresovanosti za rešavanje žalbi mnogih srpskih civila.³⁴

Posledice nedostatka domaćih mehanizama zaštite ljudskih prava

Iako je Savezna Republika Jugoslavija učestvovala u donošenju glavnih međunarodnih instrumenata za zaštitu ljudskih prava,³⁵ nisu postojali domaći efikasni mehanizmi te zaštite u vreme dok je OEBS-KVM bila na Kosovu. Sveprisutno nepoverenje u srpsku policiju i sudski sistem ograničavalo

je sredstva da se efikasno pride problemu kršenja ljudskih prava.

Kada je Odeljenje za ljudska prava OEBS-KVM otvorilo svoju prvu „isturenu kancelariju“ u Prištini, 27. decembra 1998, početna reakcija kosovskih Albanaca i srpske zajednice je bila iznad svih očekivanja. OEBS-KVM je u stvari funkcionisala kao mehanizam za rešavanje žalbi po pitanjima ljudskih prava. Između 27. decembra 1998. i evakuacije, 20. marta 1999, Odeljenje za ljudska prava je primilo više od 800 žalbi i primedbi na povrede ljudskih prava i humanitarnog prava.

Operacije Odeljenja za ljudska prava na terenu u Makedoniji i Albaniji

Nadgledanje situacije na Kosovu posle evakuacije

OEBS-KVM se sa Kosova povukla 20. marta 1999, nakon odluke Predsedavajućeg OEBS, norveškog ministra spoljnih poslova Knuta Volebeka. Od tada, Odeljenje za ljudska prava je nastavilo da radi i da nadgleda stanje ljudskih prava na Kosovu. Delatnosti OEBS-KVM vezane za ljudska prava činile su samo deo mandata OEBS-KVM koji je nastavljen i posle evakuacije. Službenici zaduženi za pitanja ljudskih prava su sakupljali informaciju o situaciji na Kosovu od izbeglica koje su često bile žrtve ili očevici teških povreda ljudskih prava i humanitarnog prava, pre ili za vreme bekstva ili proterivanja u Albaniju ili Makedoniju.

Obavljeno je ukupno 1111 intervju sa izbeglicama u Albaniji, i 1653 u Makedoniji.

Operacija na terenu Odeljenja za ljudska prava – Makedonija. Kada je Odeljenje za ljudska prava započelo da intervjuje izbeglice krajem marta, OEBS-KVM je bila bazirana u Ohridu. Kada je započeta operacija, bilo je nemoguće predvideti konačni broj izbeglica koji će preći u Makedoniju i Albaniju u toku sledeća dva i po meseca. Prve ekipe su intervjuisale izbeglice u Tetovu, Gostivaru i na graničnom prelazu Blace (SRJ: Đeneral Janković) i Jazince (SRJ: Globočica), često samo nekoliko časova posle njihovog dolaska.

Kao odgovor na masovni dolazak izbeglica, podignuti su logori blizu granice u selu Blace, na putu za Skoplje (Stenkovac, Brazda) i blizu grani-

ce SRJ (Raduša), kao i između Skoplja i Tetova (Bojane). Krajem aprila, kako su hiljade izbeglica navaljivale u zemlju, rastao je pritisak da se podignu dodatni logori u području sa albanofonskom većinom kod Gostivara i Tetova. Između Tetova i graničnog prelaza Jazince, postavljen je logor Neprošteno, a najveći logor, za 50.000 ljudi, bio je izgrađen početkom maja blizu Gostivara, Čegrane. Veći deo izbeglica u Makedoniji je, ipak, bio prihvaćen kod albanskih porodica u područjima Skoplja, Tetova, Gostivara i Struge.

Odeljenje za ljudska prava OEBS-KVM je osnovalo svoju kancelariju u Skoplju, odakle je uspostavljalo kontakt sa izbeglicama u logorima u tom području. Druga terenska kancelarija, koja je pokrivala Tetovo i Gostivar, bila je osnovana kako bi pokrivala hiljade izbeglica koje su bile prihvaćene kod porodica u tim regionima. Službenici OEBS zaduženi za ljudska prava koordinisali su intervjuisanje uz pomoć mesnih NGO kao što je El Hilal i Društvo majke Tereze, koje su pomagale porodicama koje su primile izbeglice. Sredinom aprila, ekipe za pitanja ljudskih prava OEBS su radile polazeći iz tri baze u Makedoniji: Ohrid, Skoplje i Gostivar, tako da su pokrivala sve opštine na čijim su se teritorijama nalazile izbeglice.

Albanija. Uskoro posle eskalacije događaja na Kosovu, krajem marta 1999, veliki broj izbeglica je počeo da stiže preko granice u Albaniju. Albanska vlada je procenila da je samo početkom aprila granicu prešlo 135.000 lica.³⁶ Kao odgovor na tu situaciju, Stalni savet OEBS je 1. aprila ovlastio OEBS-KVM da „pomogne pri ublažavanju humanitarne katastrofe u Albaniji“. Posle ove odluke, stvorena je jedinica sa posebnim zadatkom, od 75 ljudi. OEBS-KVM Refugee Task Force (Grupa za izbeglice) (Albanija) ili RTF, stacionirana od 2. aprila u Tirani, radila je u tesnoj saradnji sa predstavnicima OEBS u Albaniji kako bi pomogla u humanitarnoj krizi. Tri dana kasnije, RTF je razmestila svoje ekipe u svih 12 prefektura Albanije. RTF je delovala kao grupa čiji je cilj bio da postigne što brže rezultate u kriznoj situaciji. RTF je nastavila mandat po pitanjima ljudskih prava koji je imala OEBS-KVM, tako što je prikupljala informaciju i nadgledala stanje ljudskih prava na Kosovu, i to putem intervju sa izbeglicama.³⁷

Činjenica da je RTF predstavljala operaciju usmerenu na širi humanitarni odgovor nego što je

to bila operacija u Makedoniji, znači da osoblje nije bilo isključivo posvećeno pitanjima ljudskih prava. Opšta situacija u Albaniji je bila neuporedivo složenija i beznadežnija nego u Makedoniji, tako da je prikupljanje informacija o ljudskim pravima i kršenjima humanitarnog prava tu predstavljalo poseban izazov. Ipak, aktivnosti na praćenju problema ljudskih prava, sprovedene u Albaniji i Makedoniji, bile su u potpunosti koordinisane i vođene prema istim operativnim protokolima i istom metodologijom.

Prikupljanje informacije

Informacija o stanju ljudskih prava na Kosovu je bila prikupljena na dva načina. Jedan metod je bilo podizanje šatora OEBS u logorima u Makedoniji, kako bi se obezbedila diskrecija prilikom obavljanja intervjua. U Albaniji, međutim, nije bilo moguće da se podignu šatori, budući da je broj logora širom zemlje bio veoma veliki. Stoga su kao mobilne kancelarije korišćena vozila OEBS-KVM.

Drugi način prikupljanja intervjua je bio aktivniji. Neke ekipe su uspostavile veze sa mesnim NGO, prevodiocima, bivšim nameštenicima OEBS-KVM, učiteljima, imamima i drugima, koji su mogli da odvedu ekipe do izbeglica koje su bile primljene kod porodica izvan izbegličkih logora. Za vreme izbegličke krize u Makedoniji, oko 170.000 izbeglica je smešteno po kućama. Ekipe OEBS-KVM su u velikom broju intervjuisale izbeglice u privatnom smeštaju.³⁸

U Makedoniji, mesni „saveti za pomoć“ su registrovali dolazak porodica kosovskih Albanaca i organizovali lokalnu distribuciju humanitarne pomoći. Službenici OEBS-KVM, zaduženi za ljudska prava, dolazili su u dodir sa izbeglicama na različite načine: lično posećujući lokalne kancelarije saveta za pomoć (kojima su rukovodili mesni albanofonski građani Makedonije, kojima su često pomagale izbeglice sa Kosova), putem ličnih kontakata sa mesnim vlastima (posebno sa opštinskim vlastima i koordinatorima humanitarne pomoći), preko oglasa u lokalnoj štampi i na radiju, preko kontakata sa lokalnim novinarima, lokalnim bolnicama i ambulantomama i tako dalje.

Tokom više od dva meseca rada na prikupljanju intervjua, skoro svako selo koje je primilo izbeglice, kako u Albaniji, tako i u Makedoniji, bilo je po-

sećeno. Među izbeglicama i predstavnicima lokalnih vlasti, OEBS-KVM je stvorila ugled nekoga ko intervju sprovodi na profesionalan način i u uslovima pune tajnosti podataka. Međunarodni partneri su često kontaktirali ekipe OEBS-KVM kad god bi identifikovali potencijalnog očevida. Kada je OEBS ponovo ušla na Kosovo u junu, bilo je još uvek izbeglica koje su tražile da daju izjave o svojim iskustvima.

Opšti stav je bio da se ne uzimaju intervjui sa malom decom i izbeglicama koje su bile vidno traumatizovane. Odeljenje za ljudska prava je bilo svesno ograničenih i različitih iskustava koja su imali njegovi službenici. Po pitanjima seksualnog nasilja bilo je nekoliko službenika koji su imali veće iskustvo u intervjuisanju žrtava silovanja iz Bosne i Ruande. Gde god je to bilo moguće, samo ovo osoblje je govorilo sa žrtvama silovanja i seksualne agresivnosti.³⁹

OEBS-KVM je uživala poverenje kosovskih Albanaca pre svoje evakuacije sa Kosova, i ovo poverenje je nastavljeno u logorima. Izbeglice su često govorile članovima ekipa da ih prisustvo vozila sa jasnim oznakama OEBS-KVM uverava u to da njihova obećanja nisu zaboravljena i da će se izbeglicama pomoći. Prilikom prikupljanja informacija u Albaniji i Makedoniji, osećao se ovaj izuzetan i otvoren odnos.

Kao što je to bilo rađeno dok je misija bila raspoređena na Kosovu (vidi gore), i za vreme prikupljanja informacija u Albaniji i Makedoniji nakon njene evakuacije, Odeljenje OEBS-KVM za pitanja ljudskih prava je primenjivalo stroge bezbednosne i konfidencijalne mere. Na kraju svakog intervjua sa izbeglicom, intervjuisana osoba je pitana da li bi dozvolila da se informacija iz intervjua preda ICTY. U svim slučajevima intervjuisane osobe su pristale, a često i insistirale da informacija koju su pružile dođe u ruke odgovarajuće sudske instance. Standardizovani formulari su korišćeni kako u Makedoniji tako i u Albaniji. Rukovodioci ekipa su svakog dana skupljali ispunjene formulare. Nikakve kopije nisu ostavljane na terenu, niti su ih kod sebe držali članovi ekipa. Svi popunjeni formulari su čuvani u terenskim operativnim štabovima u Tirani i Skoplju. Popunjeni formulari su bili numerisani, stavljeni u mape i čuvani u zaključanim prostorijama u koje je pristup bio ograničen. Ni u jednom trenutku, Odeljenje za ljudska prava nije pravilo izveštaje u koji-

ma bi se pojavljivala imena žrtava ili svedoka. Odeljenje je opštu informaciju koju su dostavljali njegovi službenici ustupalo službenicima UNHCHR koji su radili u Skoplju, koji su pristali da podatke koriste na konfidencijalan način. Odeljenje za ljudska prava je imalo stroga uputstva za rad sa štampom, i ograničavalo je dostup prikupljenoj informaciji na osobe „koje je trebalo da znaju“. Ova uputstva ostaju na snazi.

Svi formulari intervjua su zatim bili centralizovani, označeni i katalogizovani u Skoplju. Baza podataka je bila koncipirana i korišćena da se označi i katalogizuje ogromna količina prikupljene informacije.

Čuvanje i analiza dosijea OEBS-KVM o pitanjima ljudskih prava

Čuvanje integriteta i poverljivosti informacija koje je prikupilo Odeljenje OEBS-KVM za pitanja ljudskih prava nastavlja da bude od najveće važnosti za OEBS.

Kako se nastavljala kampanja NATO bombardovanja protiv SRJ, sve se više postavljalo pitanje pronalazjenja mesta gde bi bilo trajno skladište za čuvanje prikupljene informacije. Odeljenje OEBS-KVM za ljudska prava se posavetovalo sa direktorom OEBS/ODIHR i zatražilo pomoć u čuvanju materijala i njegovoj pripremi za analitički izveštaj o zaključcima do kojih je došlo Odeljenje.⁴⁰ OEBS/ODIHR je odobrio zahtev tako da su dosijei OEBS-KVM koji su svojevremeno bili evakuisani sa Kosova, bili prebačeni u kancelarije OEBS/ODIHR u Varšavi. Informacija prikupljena od izbeglica u Albaniji i Makedoniji je takođe prenetu u Varšavu, na kraju bombardovanja.⁴¹

Ekipe analitičara podataka sa Kosova je od strane OEBS/ODIHR osnovana početkom juna 1999. U njoj su bila dva analitičara i zamenik direktora Odeljenja OEBS-KVM za ljudska prava. Za vreme sledeća dva meseca, ekipa je povećana na 12 članova koji su bili bivši službenici OEBS-KVM zaduženi za pitanja ljudskih prava i nezavisni stručnjaci za ljudska prava. Viši savetnik za pitanja ljudskih prava ekipe OEBS/ODIHR i direktor Odeljenja OEBS-KVM za ljudska prava, sada član OEBS-MiK, bio je savetnik ekipe. Ovaj izveštaj koji je pripremljen u Mokotovu u Varšavi, u vremenu između juna i oktobra 1999, predstavlja analizu

ogromne količine informacija koju je prikupilo Odeljenje za ljudska prava OEBS-KVM.

- ¹ Završni akt Konferencije o bezbednosti i saradnji u Evropi (Helsinki Final Act), 1. avgust 1975.
- ² Charter of Paris for a New Europe – CSCE Summit, 21 November 1990.
- ³ Vidi takođe 10. poglavlje.
- ⁴ Ustav Jugoslavije takođe garantuje da će vlada poštovati međunarodne zakone. Član 10 kaže: „Savezna Republika Jugoslavija će priznati i garantovati prava i slobode čoveka i građanina koje priznaju međunarodni zakoni.“ Član 16 dodaje: „Savezna Republika Jugoslavija će dobrovoljno ispuniti sve zahteve sadržane u međunarodnim ugovorima u kojima se pojavljuje kao ugovorna strana. Međunarodni ugovori koji su bili ratifikovani i javno oglašeni u skladu sa ovim Ustavom i opšte prihvaćena pravila međunarodnog prava biće sastavni deo unutrašnjeg pravnog poretka.“
- ⁵ OSCE, The Secretariat, Press Release, „Permanent Council Establishes OSCE Transitional Task Force for Kosovo, Replacing Kosovo Verification Mission“, N°. 40/99, Vienna, 9 June 1999.
- ⁶ OSCE, Permanent Council, 233rd Plenary Meeting, PC Journal N°. 223, Agenda Item 1, Decision N°. 296/Corrected Version, PC.DEC/296/CORR., 8 June 1999.
- ⁷ PC/DEC 305/99, 1 July 1999.
- ⁸ OSCE/ODIHR, „Report on the Human Rights Tasks of the OSCE-KVM – The First 60 Days of the Mission (16 October-15 December 1998)“, Warsaw, 7 January 1999 (interni dokument).
- ⁹ OSCE/ODIHR, „Report on the Human Rights Tasks of the OSCE-KVM – The First 60 Days of the Mission (16 October-15 December 1998)“, Warsaw, 7 January 1999 (interni dokument).
- ¹⁰ OSCE-KVM, Human Rights Division (HQ), „Daily Report 29. Dec. 1998“ (interni dokument).
- ¹¹ OSCE-KVM, Human Rights Division (HQ), „Weekly Report 11-18 Dec. 1998“ i „Weekly Report 19-27 Dec. 1998“ (interni dokument).
- ¹² OSCE-KVM, Human Rights Division (HQ), „Weekly Report 19-27 Dec. 1998“ (interni dokument).
- ¹³ U Prizrenu, kontaktna kancelarija je bila smeštena u zgradi RC.
- ¹⁴ OSCE-KVM, Human Rights Division (HQ), „Weekly Report 19-27 Dec. 1998“ Kasnije, kancelarija je bila prebačena u područje odgovornosti najpre RC5, a zatim CC u Prištini.
- ¹⁵ OSCE-KVM, Human Rights Division (HQ), „Weekly Report 27 Feb.-6 Mar. 1999“ (interni dokument).
- ¹⁶ U slučaju Prizrena, nedeljni izveštaj je trebalo da bude proveren od strane načelnika RC pre nego što je predavan Odeljenju za ljudska prava.
- ¹⁷ OSCE-KVM, Human Rights Division (HQ), Special Report, „Massacre of Civilians in Racak“, 17 January 1999 (interni dokument). Vidi takođe ovaj izveštaj, odeljak o opštini Štimlje.
- ¹⁸ OSCE/ODIHR, „Report on the Human Rights Tasks of the OSCE-KVM – The First 60 Days of the Mission (16 October-15 December 1998)“, Warsaw, 7 January 1999 (interni dokument).
- ¹⁹ OSCE/ODIHR, „Report on the Human Rights Tasks of the OSCE-KVM – The First 60 Days of the Mission (16 October-15 December 1998)“, Warsaw, 7 January 1999 (interni dokument).
- ²⁰ OSCE-KVM, Human Rights Division (HQ), „Weekly Report 18-23 Jan. 1999“ (interni dokument).
- ²¹ OSCE-KVM, Human Rights Division (HQ), „Weekly Report 24-30 Jan. 1999“ (interni dokument).
- ²² Od trenutka intervencije NATO, to je istovremeno bio i međunarodni oružani sukob.

- ²³ ICRC komentari Opšteg člana 3 Ženevske konvencije iz 1949. godine podseća na određene kriterijume za primenu Opšteg člana 3 u sukobima nemeđunarodnog karaktera, uključujući: „Da strana koja se nalazi u stanju pobune protiv vlade *de jure* poseduje vojnu silu, neki organ odgovoran za njeno delovanje, da deluje u okviru određene teritorije i da poseduje sredstva da bi poštovala i obezbedila poštovanje Konvencije“.
- ²⁴ OSCE, „Agreement on the OSCE Kosovo Verification Mission“, Belgrade, 16 October 1998.
- ²⁵ Slučaj *Tadić*, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995, IT-94-1-AR72.
- ²⁶ ICTY, „Indictment of Milosevic & Others (‘Kosovo’)“, IT-99-37, 24 May 1999, para 8.1. Za detaljniju analizu činjenice postojanja oružanog sukoba na Kosovu vidi: No Peace Without Justice, „Report on Serious Violations of International Humanitarian Law in Kosovo in 1998“, February 1999.
- ²⁷ OSCE/ODIHR, „Report on the Human Rights Tasks of the OSCE-KVM – The First 60 Days of the Mission (16 October-15 December 1998)“, Warsaw, 7 January 1999 (interni dokument).
- ²⁸ OSCE-KVM, Human Rights Division (HQ), Meeting Report, „Record of Meeting on 18 Feb. 1999 with the Zone Commander and the Military Police Chief of the UCK in Llapashtica (Podujevo) Regarding Detention Visits“ (interni dokument). Meeting Report Podujevo (bez datuma). Za više detalja vidi 9. poglavlje ovog izveštaja. OEBS-KVM je najzad dobila pristup grupi zatvorenika u Gornjoj Lapaštici/Llapashtica.
- ²⁹ OSCE-KVM, Human Rights Division (RC5), „Daily Sitrep 5/3/99“ (interni dokument).
- ³⁰ OSCE-KVM, Human Rights Division (RC5), Meeting Report, „Meeting at the District Court of Pristina on 3/3/99 9-11 hrs“ (interni dokument).
- ³¹ OSCE-KVM, Human Rights Division (RC5), „Daily Sitrep 7/3/99“ (interni dokument).
- ³² OSCE-KVM, Human Rights Division (RC5), „Weekly Report 6-12 Mar. 1999“ (interni dokument).
- ³³ OSCE-KVM, Human Rights Division, Human Rights Officer.
- ³⁴ Vidi 9. poglavlje.
- ³⁵ Vidi Dodatak ovom izveštaju.
- ³⁶ OSCE-KVM, RTF Albania, „Progress Report – SCE-KVM Refugee Task Force (Albania)“, 10 May 1999 (interni dokument).
- ³⁷ OSCE-KVM, RTF Albania, „Progress Report – SCE-KVM Refugee Task Force (Albania)“, 10 May 1999 (interni dokument).
- ³⁸ Pošto u tom području nije bilo izbegličkih logora, ekipa u Ohridu je bila ograničena na intervjue sa izbeglicama koje su bile primljene u porodice.
- ³⁹ Vidi 9 poglavlje.
- ⁴⁰ OSCE-KVM/TFK, Human Rights Division (HQ), Memorandum from Director Sandra Mitchell to Ambassador Gérard Stoudmann, Director of the OSCE/ODIHR, 18 June 1999.
- ⁴¹ Odeljenje OEBS-KVM za ljudska prava i OEBS/ODIHR su zahvalni ministarstvu spoljnih poslova Poljske za pomoć u prebacivanju dosijea o ljudskim pravima i izjava izbeglica, kao i na dodatnoj pomoći u obezbeđivanju materijala u Varšavi.

II deo

Vojni i
bezbednosni
kontekst

Treće poglavlje

VOJNI I BEZBEDNOSNI KONTEKST Jugoslovenske snage na Kosovu i Oslobodilačka vojska Kosova

Sledeći deo izveštaja bi trebalo da pruži pregled naoružanih snaga na Kosovu, kako jugoslovensko/srpskih, tako i abanskih (UČK).

Ovo poglavlje nema za cilj da pruži detaljnu i sveobuhvatnu analizu političko-vojnog aspekta unutrašnjeg sukoba na Kosovu u periodu dok je postojala OEBS-KVM. Namera je da se analiza stanja u oblasti ljudskih prava stavi u kontekst tako što će se predstaviti kakve su vojne/bezbednosne snage učestvovala u sukobu, šta su o njihovim aktivnostima zapazili i izvestili verifikatori OEBS-KVM dok su bili na Kosovu do 20. marta 1999, i šta se može zaključiti o njihovim aktivnostima i ciljevima posle 20. marta. Ovaj deo izveštaja će prema tome pokušati da objasni zapažanja izbeglica koje su bile intervjuisane od strane personala OEBS-KVM u Albaniji i Makedoniji.

Vojska Jugoslavije na Kosovu

Srpske i crnogorske kopnene trupe su podeljene u tri armije. Pedeset drugi korpus, stacioniran u Prištini/Priština, bio je potčinjen Trećoj armiji, sa sedištem u Nišu, na jugu Srbije, pod komandom generala Nebojše Pavkovića. VJ je ukupno imala između 85.000 i 114.000 ljudi, sa rezervom koja je brojala do 200.000 ljudi. Na Kosovu je početkom 1999. bilo otprilike 15 do 16 hiljada, a krajem aprila do 20 hiljada vojnika. Uz to je bilo još skoro 30.000 policajaca i iregularnih trupa (paravojnih jedinica i dobrovoljaca).

VJ je podeljena na regularne trupe i „rezervu“. Dok je VJ imala sposobnost kretanja i bila zamišljena za ukupnu odbranu Jugoslavije, rezervne jedinice su odgovorne samo za svoje područje. Što se tiče Kosova, rezervne jedinice su slate iz gradova koji se nalaze blizu granice, kako bi se pridružile onima koje su na Kosovu već bile. Regu-

larne trupe mogu biti „popunjene“ rezervistima, uključujući specijaliste (na primer: ljudstvo koje je završilo protivvazдушnu vojnu obuku, borbena inženjerija, tehničari zaposleni u civilnom sektoru sa znanjima primenjivim u vojsci kao što su stručnjaci za radare i komunikacije), iako proporcionalni odnos regularnih vojnika i rezervista ne bi trebalo da bude ispod 1:0,6.

Razmere mobilizacije na Kosovu od marta 1999. ispraznile su civilni sektor. Na primer, ranije je u lokalnoj vladinoj administraciji u Gnjilanu/Gjilani bilo 148 zaposlenih, dok je posle marta ostalo samo njih 52 koji nisu obukli uniformu i koji su radili kao obično.¹ Međutim, uprkos sveopštoj mobilizaciji, VJ je još uvek dobijala pojačanja koja su se sastojala od „dobrovoljaca“ i „naoružanih civila“.

Uloga 52. korpusa (Priština) bila je da štiti teritorijalni integritet SRJ (posebno Kosovo), da štiti osnovne instalacije i održava otvorenim unutrašnje linije komunikacija.

Prema Klark-Naumanovom sporazumu od 25. oktobra 1998,² snaga 52. korpusa (uključujući i 52. jedinicu vojne policije) trebalo je da bude 9.068 vojnika, mada je, kako je već rečeno, broj u stvari bio znatno veći. Jugoslovenske vlasti su prijavile listu opreme VJ za vreme organizovanja OEBS-KVM. Prema ovoj deklaraciji, VJ je imala 197 tenkova, 178 oklopnih transportera raznih vrsta³ i 358 komada artiljerijskog oruđa. Jugoslavija je takođe deklarirala da je 37 aviona MiG-21 bilo stacionirano na prištinskom aerodromu. Iako ovi brojevi nisu bili pouzdani, na Kosovu je bila i dodatna oprema, kao što je protivtenkovsko i protivavionsko oružje (AT-3 i SA-9), i ovo su pod uslovima posebnog ugovora nadgledali vojni atašei ambasada.

Osnovu 52. korpusa činile su sledeće jedinice:

- 15. oklopna brigada, Priština
- 243. oklopna brigada, Uroševac
- 125. motorizovana brigada, Kosovska Mitrovica
- tenkovski bataljon u sastavu 125. motorizovane brigade, Peć
- 549. motorizovana brigada, Prizren
- 52. artiljerijska brigada, Gnjilane
- 52. bataljon vojne policije, Priština

U sastavu VJ na Kosovu je takođe bio 83. puk avijacije, stacioniran na prištinskom aerodromu. Uz to, 354. pešadijska brigada je bila stacionirana u Kuršumliji, blizu granice Kosova sa užom Srbijom.

Rezeve VJ je trebalo prebaciti iz uže Srbije, iako je to bilo suprotno normalnoj praksi u vezi sa rezervistima, jer je broj srpskih muškaraca u pokrajini bio veoma ograničen. Tako su i paravojne jedinice i dobrovoljci koji su dolazili izvan pokrajine bili dobrodošli da popune praznine u srpskim vojnim planovima.

*Granica.*⁴ Oko 261 km granice sa Makedonijom i Albanijom je bio zaštićen zonom bezbednosti širokom 5 km, u koju je svaki ulazak bio strogo kontrolisan. Seljani koji su živeli u zoni bili su slobodni da se kreću i napasaju svoju stoku, u okviru ograničenja koja su definisale snage bezbednosti, a usled opasnosti od minskih polja i zaseda. Seljani su imali specijalne dozvole.

Granica koja se proteže planinskim terenom, koji se penje sve do 2600 metara visine, bila je označena betonskim i kamenim graničnim belezima od kojih su mnogi nedostajali. Nije bilo ograde ili neke druge fizičke prepreke. Postojale su 32 pogranične postaje i osmatračke kule. U kulama obično nije bilo nikoga, pošto su ljudi sa albanske strane granice imali običaj da ih uzimaju za metu prilikom gađanja. Patrole SRJ su retko patrolirale duž stvarne granice, jer je postojala mogućnost da se na njih puca. Nije bilo elektronskog nadgledanja ili drugih naprava koje bi obezbeđivale granicu od upada.

Unutar pograničnog područja su bile 32 granične postaje jačine jednog voda i šest četa na utvrđenim položajima. Patrola je mogla da broji najmanje 10 ljudi. Uz to, postojala su tri „bataljo-

na za brzu reakciju“ koji su bili smešteni u kasarnama, i koji su bili spremni da pojačaju snage graničara ili da intervišu u slučaju većih graničnih incidenata/upada. Minimalni personal na granici (viđeno iz jugoslovenske perspektive) bio je 10 vojnika na jedan km granice. Zbog toga je za celokupnu granicu, uključujući i deo sa Crnom Gorom, bilo angažovano 3000 ljudi, u bilo koje vreme.

Uz patroliranje, VJ je organizovala zasede. Pogranični pojas je u sebi imao označena minska polja sa antipersonalnim minama, koja je trebalo da usmere upade prema pripremljenim zasedama.

Unutar graničnog područja nije postojala administrativna struktura. To znači da je trebalo da sva stalna boravišta i podrška budu obezbeđeni u kasarnama u Đakovici, Gnjilanu, Orahovcu/Rrahovec, Peći/Peja, Prizrenu i Uroševcu/Ferizaj.

Na dan 4. marta 1999, zakonom je bila povećana na 10 km širina pojasa u kojem je vojska kontrolisala granicu. Razlog koji su za to dale jugoslovenske vlasti bio je, da bi ova mera trebalo da spreči infiltraciju terorističkih grupa. Novinska agencija Rojters je citirala jednog vladinog službenika koji je rekao da bi ovaj potez mogao da znači dovođenje novih trupa na Kosovo. U tom trenutku OEBS-KVM je procenjivala da je tamo već bilo najmanje 15 borbenih jedinica izvan kasarni – pet puta više nego što je bilo dogovoreno sporazumom Klark-Nauman od 25. oktobra.⁵

Dobrovoljci/plaćenici. Dobrovoljačke jedinice nisu uključivale samo ljude iz Srbije i Crne Gore, nego i iz brojnih drugih zemalja. Izbeglice su navodile da su se među njima nalazili ljudi koji su govorili ruski, ali da su se govorili i drugi jezici. UČK je tvrdila kako su u redovima srpskih snaga bili i pripadnici drugih nacija, uključujući Rumune, Bugare, Nemce, Grke i Francuze.⁶ Dobrovoljci su bili raspoređeni u jedinice (na primer „Ose“), i nisu samo učestvovali u borbama, nego su im davani i drugi zadaci, kao što je prebacivanje municije, polaganje mina, pravljenje maketa oklopnih vozila, kao i borba, ako je to bilo potrebno. Dobrovoljac je bio plaćen 300-400 DM mesečno i radio je pod komandnim lancem VJ.

Iako su se nalazile pod komandom VJ, dobrovoljne jedinice su ponekad ipak delovale na svoju ruku. Grupa dobrovoljaca od oko 100 ljudi je prema izveštajima izmakla kontroli i premestila

se u selo Žegra/Zheger (Gnjilane), krajem marta 1999. Tu su napastovali mesno stanovništvo. Dva viša vojna oficira su bila smenjena kada je ova jedinica uspeła da postane problem čak i za lokalno srpsko stanovništvo. U pokušaju da vrati dobrovoljce pod kontrolu, jedinica se raspala, što je samo dovelo do pojave manjih „bandi“ koje su krenule u raznim pravcima, prouzrokujući probleme brojnim drugim selima u regionu. Iako su vlasti uspele da kazne neke članove, drugi su ostali nekažnjeni. VJ i policija su počeli da nose obojene trake oko rukava kako bi se razlikovali od ovih otpadničkih jedinica (kako se može zaključiti iz opisa koje su davale izbeglice).

Oprema. Osnovnu opremu VJ na Kosovu je činili su:

Tenkovi T-55 i M-84 (T-55 je bio daleko najbrojniji tip, a M-84 je bio uveden kasnije)

M-8 (borbeno oklopno vozilo), M-60 (oklopni transporter), BRDM-2 (izviđačko vozilo) i BOV M-86 (izviđačko vozilo)

2S1 (122 mm) raketni bacač, D-30 (122 mm), M-1 (155 mm) i M-84 (152 mm)

M-63 (128 mm) i M-77 (128 mm) višecerni raketni lanseri, M-69 (82 mm), M-74/75 (120 mm) minobacači

M-53/59 praga (oklopni kamion sa montiranim dvocevnom topom od 30 mm)

Aktivnosti VJ. Pre proleća 1998, vojska nije korišćena u akcijama protiv UČK. Situacija se promenila kada je VJ postala aktivna u potpori snaga Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP). Nakon dolaska OEBS-KVM oktobra 1998, VJ je najpre ograničila svoje učešće u operacijama protiv UČK, premda su snage VJ bile prisutne prilikom nekih akcija policije. Sa izuzetkom pograničnih regiona, MUP je imao osnovnu ulogu u očuvanju bezbednosti na Kosovu.⁷

Vežbe VJ nisu bile ograničene ni na koje posebno područje na Kosovu. Kako je bilo objašnjeno OEBS-KVM: „Terani za vežbu koje koristimo variraju i stvar su neprestanih promena. Tamo gde se koristi bojeva municija, postavljeni su znaci upozorenja i straže.“⁸ Ovakav pristup je doveo do toga da je VJ zauzimala pozicije izvan kasarni – naročito zapadno od Vučitrna/Vushtrri – za vreme „zimskih vežbe“, što je vodilo u sukobe sa UČK.

Paravojne jedinice⁹

Naoružane ljude koji po svemu sudeći nisu bili pripadnici VJ ni policije, izbeglice su u intervjuima definisale kao „pripadnike paravojnih jedinica“. Struktura i zadaci ovih različitih grupa na Kosovu su verovatno bili dosta različiti. Ipak, razlika između „paravojne“ i dobrovoljačke jedinice je samo u lancu komandovanja – ovi poslednji su delovali pod političkom patronažom ili u vezi sa obaveštajnim službama pod komandom Franka „Frenkija“ Simatovića (vidi niže: Ministarstvo unutrašnjih poslova, Služba državne bezbednosti). General Pavković, komandant VJ na Kosovu, negirao je da je tamo bilo „pripadnika paravojnih ili specijalnih dobrovoljačkih jedinica (koje su delovale nezavisno)“.¹⁰

Teško je definisati i prepoznati paravojne jedinice. U brojnim prilikama je dolazilo do konfuzije kada je trebalo razlikovati mesne naoružane civile i organizovane paravojne jedinice koje su dolazile izvan Kosova. Glasina da „Arkanovi tigrovi“ dolaze u selo često je bila dovoljna da podstakne seljane da ga napuste. Lokalne ili dobrovoljačke jedinice su često koristile ovaj mit – što u izjavama izbeglica može da stvori izvesnu zabunu. Ipak, opisi koje daju izbeglice su dosta konzistentni sa poznatim načinima oblačenja i drugim elementima na osnovu kojih se mogu identifikovati određene paravojne formacije.

Neki srpski pojedinci, kako je izveštavano u međunarodnim medijima, tvrde da su bili regrutovani direktno u paravojne jedinice, posredstvom bliskog prijatelja ili rođaka, a po nalogu Željka Ražnjatovića („Arkana“).¹¹ Neki su tvrdili da su bili pušteni iz zatvora i oslobođeni daljeg izdržavanja kazne, pod uslovom da se pridruže paravojnoj jedinici. Veruje se da je nekim jedinicama bila davana lista kuća koje mogu da opljačkaju, i da su te liste bile pripremljene pre vazdušnih udara NATO, a na osnovu informacije sakupljene na lokalnom nivou, na Kosovu. Tvrđilo se da su elementi jedne jedinice na Kosovo stigli sredinom februara kako bi pripremili logistiku potrebnu za transportovanje robe u užu Srbiju.

Veruje se da su Arkanove jedinice radile uporedo sa onima „Frenkija“ Simatovića, i da su oni delili terene na kojima su operisali. Verovalo se da su Arkanove jedinice izbegavale da počnu operacije pre nego što su počela bombardovanja. Veruje se

da je Arkan imao logor za obuku između Leposavića/Leposaviq i Kosovske Mitrovice/Mitrovice, i da su njegove snage operisale uglavnom oko Kosovske Mitrovice, Peći, Đakovice i Prizrena.

Neke izjave izbeglica govore o „Frenkijevcima“,¹² o čemu govore i mnogi komentari intervjuja koje su štampi davali pripadnici srpskih paravojnih jedinica. Ove paravojne jedinice, koje je regrutovao „Frenki“ Simatović, viđene su u džipovima „krem“ boje na koje je mogao pozadi biti montiran mitraljez od 20 mm. Operisale su kako u zelenim uniformama, tako i u nečem što je bilo opisano kao svetlija uniforma „krem“ boje. Takođe je bilo rečeno da su njihovi pripadnici nosili kaubojske šešire.

Često su dosta jasno opisane bile i „Jedinice Delta Republike Srpske“,¹³ koje su vodile poreklo od Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske. Izbeglice opisuju da su ove jedinice operisale južno od Gnjilana početkom aprila i da su učestvovala u proterivanju kosovskih Albanaca iz brdskih sela severoistočno od Prištine sredinom istog meseca.

Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP)

Policija

U dodeli sredstava, policija je za vladavine Slobodana Miloševića imala prednost nad VJ. Karakteristično za Miloševića je bilo da je službe bezbednosti smatrao od primarnog značaja za svoj politički opstanak, zbog čega je i jačao policiju na uštrb armije.

Što se tiče Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP), albanske izbeglice najčešće pominju *miliciju*. „Narodna milicija“ je bila opremljena lakim automatskim puškama i oklopnim transporterima i mogla se prepoznati po tamnoplavom maskirnom odelu. Za vreme dok je KVM bila prisutna, milicija se mogla videti kako drži kontrolne punktove, kako u gradovima, tako i u ruralnim zonama. Takođe je učestvovala i u operacijama protiv UČK. Uz regularnu miliciju, bilo je i njenih rezervista. Veruje se da je do marta 1999. na Kosovu bilo oko 5000 pripadnika milicije.

U okvirima MUP-a je bilo i specijalizovanih grupa, na primer Posebne jedinice policije (PJP), kao i Specijalne antiterorističke jedinice (SAJ). Brojnije su bile PJP. One su imale plave maskirne uniforme sa zaštitnim prslucima na kojima je pisalo „policija“.

Prepoznavanje i razlikovanje počilaca: uniforme

U izjavama izbeglica često se nalaze opisi uniformi koje su nosili počinioci kršenja ljudskih prava. Pripadnici regularnih jedinica VJ se mogu prepoznati po razlici između njihovih uniformi i uniformi rezervista, koji su, prema opisima, nosili uniforme stare JNA (prethodnice VJ), uz šta se ponekad dodavalo da su te uniforme mirisale na naftalin. Takođe su bile viđene plave uniforme milicije, na čijim oznakama se ponekad jasno isticao natpis PJP. Međutim, i pripadnici SAJ su ponekad nosili zelene uniforme, a tako su bili obučeni i brojni dobrovoljci i pripadnici paravojnih jedinica, što je moglo da dovede do pogrešne procene da je VJ počinila određene stvari. Bele uniforme „Belih orlova“ mogu biti zamenjene za „krem“ uniforme neke jedinice SAJ, lokalni naoružani civili mogu biti pobrkani sa *ad hoc* obučanim pripadnicima neke paravojne jedinice (Arkanovi ljudi su uglavnom nosili crne uniforme ili civilna odela). Ukratko: pogrešno bi bilo pokušavati razlikovati jedinice prema nekim ustaljenim pravilima koja se odnose na njihovo oblačenje; opis ove vrste je samo dodatni element koji pomaže da se sastavi obuhvatnija slika.

Oni su bili pokretljiviji nego milicija i njihova osnovna funkcija je bilo održavanje reda. SAJ je imala 400 do 500 pripadnika. Verovalo se da na Kosovu deluju i dve jedinice republičke garde, ukupno oko 200 policajaca. Bili su opremljeni vozilima praga i pincgauerima,¹⁴ ali se verovalo da na raspolaganju imaju i izvestan broj tenkova T-55. Nosili su zelene maskirne uniforme. U gradovima, pripadnici SAJ su koristili bele audije i crne BMW.

Na kraju, u brojnim prilikama, izbeglice su opisivale regularnu saobraćajnu policiju, koja je nosila strože plave uniforme, zašiljene kape i bele trake na rukavima.

Služba državne bezbednosti (SDB)

Služba državne bezbednosti u suštini nije postojala na saveznom nivou sve od raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, 1991.

godine.¹⁵ Dok je SDB zadržala svoje ime, svi podaci i dosijei su bili prebačeni u službu bezbednosti republike Srbije, koja čini deo ministarstva unutrašnjih poslova. Veruje se da je neposredno pre početka NATO bombardovanja, 24. marta 1999, oko 3000 članova SDB premešteno na Kosovo, kako bi prikupljali informaciju o strukturi UČK i podršci koju ona uživa. Ovo se slaže sa mnogim izjavama izbeglica koje tvrde da su bile saslušavane od strane službe bezbednosti u kojoj je jedan ili više islednika pripadao SDB.

Smatralo se da je veza između SDB i paravojnih jedinica išla preko „Frenkija“ Simatovića, vođe specijalnih snaga Državne bezbednosti. Nekada član SAJ, Simatović je za vreme rata na Kosovu bio odgovoran za regrutovanje i organizovanje paravojnih jedinica.

Oslobodilačka vojska Kosova (Ushtria Clirimtare e Kosoves – UČK)

Poreklo. U početku, UČK¹⁶ se sastojala od malih, seoskih jedinica koje su često bile organizovane oko jedne porodice i kojima je osnovni zadatak bio odbrana sela. Ruralna struktura kosovskih Albanaca je ostala relativno horizontalna, sa vernošću najpre porodici i selu, a tek onda centralnim vlastima. UČK se, prema tome, razvijala na osnovu lokalne strukture, dok je centralno komandovanje bilo nametnuto znatno kasnije.

Struktura. Neke regionalne strukture UČK su se razvile iz političkog pokreta, druge su iskoristile strukturu seoskog klana. Priliv oružja iz Albanije (koji je i ranije bio znatan, ali je bio veoma olakšan pošto je u Albaniji zavladao anarhija, 1997), stvorio je uslove za rast UČK. Glavni štab postoji od 1998. godine.

Ako bismo organizaciju UČK razmatrali sa tačke gledišta standardne vojne organizacije, mogli bismo da dođemo do pogrešnih zaključaka. „Čete“ su u nekim slučajevima bile brojnije od „brigada“; jedinice UČK su imale tendenciju da se organizuju oko grupe sela različite veličine i položaja. Veličina i oblik jedinice nisu bili fiksirani, tako da su granice među takvim jedinicama često bile dosta fluidne.

UČK se takođe mogla pohvaliti da je imala potpunu administrativnu strukturu (obrazovanje,

zdravstvo, ekonomija), uključujući i „policijske funkcije“. U svrhu efikasnije organizacije, UČK je bila podeljena na zone (Drenica, Paštrik/Pastrik) Dukadin/Dukagjin, Šale/Shale, Lap/Llap i Nerodimlje/Nerodime, kao i relativno neaktivna sedma zona u gnijilanskom regionu koja je bila poznata pod imenom Karadak), sa Glavnim štabom koji je komandovao svima njima. Uticaj Glavnog štaba je varirao sa političkom klimom i prema zoni koja je bila u pitanju.¹⁷

Taktika. U početku, metod delovanja UČK se sastojao u tome da postavi zasedu seoskim policijskim patrolama, koristeći pri tom lako oružje. Tek je tokom 1998. pokušala da preduzme šire ofanzive koje su se pokazale kao nedovoljne da bi zaista ugrozile premoć srpsko/jugoslovenskih snaga; nemogućnost da drži Orahovac/Rrahovec jasno je pokazala neuspeh UČK u pokušaju da operiše u urbanoj sredini.

Na UČK je uticala mešavina kulturnog nasleđa i jugoslovenske vojne doktrine. Izgleda da su njeni stratezi pokušali da kombinuju gerilski rat sa jugoslovenski inspirisanim rovovskim ratovanjem. UČK je pokušavala da fizički drži sela tako što je oko njih kopala rovove, koji su se pokazali beskorisni za vreme bombardovanja od strane VJ. Koncept gerilske taktike „udari i beži“ je primenjivan samo delimično, iako treba reći da su profesionalne sposobnosti i delovanje bili veoma različiti – od jedne zone do druge. Pažljivo pripremane zasede, pa i korišćenje mina sa daljinskim detonatorom, viđeni su na nekim mestima; u drugim prilikama se radilo o *ad hoc* zasedama, sa loše pripremljenom evakuacijom i većim žrtvama UČK.

Uopšte, sve do dolaska Agima Čekua na mesto komandanta, aprila 1999, koji je imao iskustva iz rata u Hrvatskoj, UČK je raspolagala malobrojnim bolje obučanim personalom koji bi mogao da obezbedi vođstvo i kičmu trupa. Velika većina ostalih su bili prosto seljani sa oružjem i sa veoma rudimentarnom idejom o taktici pešadijskog ratovanja.

Naoružanje. UČK je koristila razne vrste lakog naoružanja, od koga su najprisutnije bile AK-47. Veći deo naoružanja je dolazio iz Albanije, pošto je ta zemlja zapala u ekonomski i politički haos 1997, kada su bila opljačkana vojna i policijska skladišta. Početkom 1998, na albanskoj strani

granice, AK-47 se mogla kupiti za oko 60 US\$. Uglavnom se radilo o kineskoj varijanti, premda su kasnije viđeni i evropski modeli. Bilo je takođe i teškog naoružanja, uključujući projekte zemlja-vazduh, lako protivtenkovsko oružje, protivtenkovske granate i teške mitraljeze. U naoružanju su takođe bile snajperske puške, različiti revolveri, antitenkovske mine i eksplozivi.

UČK je uvek osećala nedostatak oružja i municije. Broj boraca je zavisio od broja raspoloživog naoružanja. Za vreme rata, postajalo je sve teže organizovati snabdevanje iz Albanije. Pokušalo se sa drugim kanalom preko Bosne, i premda je izvestan broj kamiona stigao, srpske vlasti su uspele da preseku ovaj put. Oružje je bilo dobijano čak i iz Srbije, posredstvom Srba – ali se ne zna u kakvim količinama i sa kakvim uspehom.

Veze. UČK je bila relativno dobro snabdevena što se tiče sredstava za veze. Veći deo opreme je uključivao komercijalne modele (za razliku od vojnih modela), i uključivao je mobilne telefone, satelitske radioaparate, kao i Motorola radio aparate. Neke zone su bile dobro opremljene kompjuterima, kako bi se uspostavile baze podataka i efikasna administracija.

Bezbednosna situacija od decembra 1998. do sredine marta 1999.

Borbe na Kosovu 1998. bile su uvod u ono što se desilo 1999:

Mnoga sela su bila razorena granatiranjem i paljenjem kuća, u operacijama koje su sprovodile srpske i jugoslovenske vladine snage. Veruje se da su neproporcionalna upotreba sile i akcije snaga bezbednosti imale za cilj da zastraše i pokore stanovništvo, da se shvate kao kolektivna kazna koja će ga naučiti da je cena podržavanja paravojnih jedinica kosovskih Albanaca suviše visoka i da bi u budućnosti mogla biti još veća. Srpske snage bezbednosti su zahtevale predaju oružja i tvrdilo se da koriste teror i nasilje protiv civila kako bi ih naterale da pobegnu iz svojih kuća ili mesta gde su našli utočište, a sve to pod izgovorom da ih odvoje od pripadnika paravojnih jedinica kosovskih Albanaca. U ovu taktiku je spadalo granatira-

nje, hapšenja i pretnje, a na kraju proterivanja pod pretnjom teških posledica.¹⁸

U dogovoru o prekidu vatre na koji je pozivala Rezolucija UN broj 1199 od 23. septembra 1998, i koji je kasnije obostrano prihvaćen (vidi 1. poglavlje), nije bilo dozvoljeno nikakvo napredovanje na terenu i sukobi između UČK i jugoslovensko/srpskih snaga. Ovo nije sprečavalo jugoslovensko/srpske snage da sprovedu brojne operacije protiv infiltriranja UČK duž albanske granice, decembra 1998.¹⁹

Zatim je decembra 1998. UČK zauzela i pojačala bivše rovovske pozicije VJ koje su bile iznad glavnog puta za snabdevanje Kosova iz Srbije, blizu Podujeva/Podujeve. Kao što se moglo očekivati, jugoslovenske/srpske snage su na ovu akciju reagovala tako što su odmah najavile „vežbe“ VJ koje su počele 19. decembra 1998, u blizini tih pozicija. Do 24. decembra, VJ je ponovo kontrolisala teritoriju, posle tri dana borbi. Značaj glavnih puteva za snabdevanje, za srpsku stranu je ponovo naglašen kada su utvrdili pozicije sa obe strane prelaza Dulje/Duhel (Suva Reka/Suhareke), 30. decembra 1998.

Bilo je više manjih zaseda protiv snaga MUP za vreme prva dva i po meseca 1999, koje su očigledno bile u suprotnosti sa svakom koncepcijom prekida vatre. Napetost je dalje porasla kada je osam vojnika VJ bilo zarobljeno na severu Kosova; na mesto su odmah bile poslana jugoslovenske/srpske trupe. Pojačane patrole su započele patroliranje duž strateškog prelaza u području Štimlja/Shtime, kada su tri policajca bila 8. januara ubijena blizu Dulja. Posle toga, sredinom januara su se vodile borbe oko Petrova/Petrove i Račka/Recak (Štimlje).

Napetost u pokrajini je rasla od kraja januara sve do evakuacije OEBS-KVM 20. marta 1999, kao posledica serije bombaških napada na kafe (kako one koje su posećivali/bili vlasnici kosovski Albanci, tako i one kosovskih Srba), i napada na pijace (vidi V deo knjige, odeljci o različitim opštinama).

Otvorena neprijateljstva

Posle razgovora u Rambujeu, Francuska (6-23. februar 1999), počelo je značajno nagomilavanje trupa VJ na celoj teritoriji Kosova, koje je za posledicu

imalo i naoružavanje civila²⁰ i obuku rezervista,²¹ pristizanje protivavionskog oružja, kopanje tenkovskih rovova²² i pripremu eksplozivnih naprava duž glavnih ulaznih puteva sa juga, kao i pojačavanje aktivnosti vojnog vazduhoplovstva.²³ Tih dana je izveštavano da su viđene i paravojne jedinice (sa dugim bradama ili kapama na kojima su bile srpske značke, i koje su koristile civilna vozila).²⁴

Posledica je bila i „vežba“ VJ. U početku izgleda da je prioritet bio da se ovlada strateški značajnim putnim pravcem na zapadu od Vučitrna, koji povezuje Kosovsku Mitrovicu sa Prištinom i železničkim i drumskim saobraćajem, i vodi paralelno sa granicom regiona Drenice koji je kontrolisala UČK. Vežbe su počele 25. februara južno od Kosovske Mitrovice i nastavile se u predelu Bukoša/Bukosh.²⁵

Deo opštine Kačanik/Kacanic bio je žrtva silnog angažovanja snaga bezbednosti nakon što je UČK, krajem februara, navodno kidnapovala lokalnog političara albanske narodnosti. Napetost je rasla sve dok nije došlo do pravih sukoba čija je posledica bilo spaljivanje sela i progon seljana. Operacija je završena 10. marta, kada su verifikatori na kraju mogli da posete Kotlinu/Kotline, gde su našli stanovnike (isuviše prestrašene da bi otišli bilo kuda), kao i brojna raseljena lica iz okolnih zaselaka. Dok je Kotlina uglavnom ostala pošteđena u borbama, u obližnjem zaseoku Drosec, 10 od 12 kuća je bilo spaljeno, a u zaseoku Ivaja/Ivaje, izgorelo je 28 od 40 kuća. Takođe su bila pronađena tela tri muškarca koji su bili identifikovani kao pripadnici UČK.²⁶ Za vreme ovog incidenta, pojavio se problem kada je UČK odbila da dozvoli pristup UNHCR raseljenim licima u Kotlini. Iako je problem razrešen i predstavnik UČK se izvinio, bilo je indikacija da je UČK takođe bila odgovorna za pojavu tolikog broja raseljenih lica, pošto je koristila sela za prvu liniju odbrane.²⁷

UČK je bila očigledno odgovorna za nekooperativno ponašanje i za jačanje napetosti u drugim područjima. Verifikatori OEBS-KVM iz terenske kancelarije u Raštanima/Rashtan (zapadno od Suve Reke) izvestili su da je komandant UČK odbio da se susretne sa predstavnicima OEBS-KVM, osim ako oni pokažu „pismene dozvole“. Verifikatori su obavestili UČK da je kopanje defanzivnih utvrđenja, koja su bila iznad policijskog kontrolnog punkta kod Raštana, policija smatrala za provoka-

ciju i da će se sve završiti policijskom akcijom ako UČK ne odustane.²⁸ UČK je takođe utvrđivala pozicije zapadno od Suve Reke, blizu Mamuše/Mamushe (Prizren). Komandant jedinice UČK je rekao verifikatorima OEBS-KVM da mu je viša komanda naredila da izgradi odbrambene pozicije.²⁹

Na dan 11. marta, bezbednosne snage su izvele zajedničku operaciju protiv UČK u Ješkovu/Jeshkove (jugozapadno od Prizrena). VJ je zauzela pozicije u Hoči Zagradskoj/Hoce e Qytetit, Biluš/Billushe i Bijaću/Billaq. Oko 8 tenkova sa oklopnim transporterima, artiljerija i minobacači, bili su u sastavu jedinica VJ koje su izvršile napad. Verifikatori OEBS-KVM su videli teško bombardovanje Ješkova i zabeležili su da su gorele kuće. Izvešteno je da je UČK odgovorila tako što je izvršila napad u rejonu Zočišta (Orahovac), koristeći minobacače i teške mitraljeze. Regionalni centar OEBS-KVM u Prizrenu je zapisao da se UČK infiltrirala u Ješkovo, selo koje je otprilike nedelju dana pre toga bilo napušteno. Stanovnici Hoče Zagradске su obavestili OEBS-KVM da su zabrinuti zbog pokreta UČK. UČK je bila obavestena od strane OEBS-KVM da i mesno stanovništvo i snage bezbednosti vide njihovo prisustvo kao provokaciju.³⁰

Dana 12. marta, policija je pozvala verifikatore OEBS-KVM da posete Ješkovo. Verifikatori su tamo videli tela sedmorice naoružanih ljudi u uniformama UČK. Svi su bili ubijeni vatrom iz lakog oružja, prema izjavi policije, za vreme bezbednosne operacije. Ekipe nisu mogle da zaključe da su pripadnici UČK bili ubijeni na mestima gde su ležali. Za vreme istrage, verifikatori OEBS-KVM su izvestili da su videli oko 20 do 25 članova PJP.³¹ U bezbednosnoj operaciji ove vrste, kada se osvoje neprijateljske odbrambene pozicije, oružje se uklanja iz dohvata ruke žrtava, bez obzira da li su žive ili mrtve, i tela bivaju odmah pretresena. Zbog toga nije iznenađenje da su tela izgledala kao da su premeštena sa mesta gde su ubijena, i, štaviše, da je oružje bilo stavljeno u njihovu blizinu u pokušaju da se stvori utisak za koji su jugoslovenske/srpske snage smatrale da je poželjno da ga ostave na verifikatore.

Verifikatori iz regionalnih centara OEBS-KVM u Peći i Prizrenu su izvestili o velikoj bezbednosnoj operaciji koja je bila skoncentrisana oko Svrha/Sverke i Duša/Dush (opština Klina/Kline) i koja se odvijala 14. marta. U operaciji su učestvovala 2 tenka, minobacači i specijalne borbene jedinice

policije. Ekipe OEBS-KVM su izvestile o teškoj razmeni vatre tokom jutra. Verifikatori su dobili dozvolu da u sela uđu tog popodneva. Opisali su teška oštećenja u Svrhama. U Dušu su bila pokazana 4 tela ljudi koji su izgleda bili pripadnici UČK.³²

Ponovo južno od Kosovske Mitrovice, oko 50 vojnika VJ, uz podršku 4 tenka i dva vozila protivavionske artiljerije, napali su oko 15. marta selo Verbnicu/Vernice. Artiljerijska vatra je bila primećena blizu Balinaca/Balinca (opština Vučitrn), i viđeno je kako četiri kuće gore. Oko 30 artiljerijskih plotuna je bilo ispaljeno na područje Glavotine/Gllavotin i Bivoljaka/Bivolak. Bradaš/Bradash (Podujevo) je bio granatiran u tri navrata tog dana, i lokalni izvori su tvrdili da je jedna osoba ubijena, a dve ranjene.³³

Na jugu Kosova, verifikatori OEBS-KVM su zatekli Korbulić/Korbuliq (Kačanik) skoro napušten. Četiri preostala meštantina, koja su se spremala za odlazak, tvrdila su da im je VJ 15. marta rekla da treba da odu. Premda ovo nije moglo biti potvrđeno, posmatrači su zabeležili da je škola bila vandalski razbijena, da su kuće bile opljačkane, a neke i zapaljane.³⁴

Zvanična jugoslovenska novinska agencija Tanjug izvestila je da je jugoslovenska armija za 30 dana produžila služenje vojne obaveze vojnicima koji su tih dana čekali da budu demobilisani. Vojnici su prebačeni u armijsku rezervu. Ove mere su navodno preduzete usled „pretnje vojne intervencije“.³⁵

Na dan 17. marta 1999, Regionalni centar OEBS-KVM u Prizrenu je izvestio da je porasla napetost sa početkom kombinovane operacije VJ i policije protiv Koriše/Korishe i Kabaša/Kabash (severoistočno od Prizrena). Operacija izgleda da je bila usmerena protiv jedinice od možda 20 pripadnika UČK koji su prema izveštajima ušli u Kabaš mesec dana ranije. Verifikatori su videli pripadnike VJ i specijalne borbene policije, uz podršku tenkova i protivavionske artiljerije.

VJ je sve više pribegavala opstrukciji u odnosima prema OEBS-KVM. Odbijala je da joj odobri pristup pozicijama u Dulju, gde se prema dogovoru od 25. oktobra nalazila jedna od tri dozvoljene lokacije borbenih trupa. To je bilo po drugi put da je pristup bio sprečen, iako su ranije predstavnici VJ uglavnom bili kooperativni.

U stvari, već su uveliko tekle pripreme jugoslovenskih snaga za sukob sa NATO i za operacije sa ciljem da potpuno poraze UČK.³⁶

Vojne peracije u periodu između 20. marta i 10. juna

Kao što je zapisano u 1. poglavlju, OEBS-KVM se sa Kosova povukla 20. marta 1999, kad je postalo očigledno da joj bezbednosna situacija više ne omogućava da ispunjava svoj mandat. Od 24. marta do 10. juna trajali su vazdušni udari NATO protiv SRJ, između ostalog protiv jugoslovenskog/srpskog bezbednosnog i vojnog aparata na Kosovu.

Marta 1999, jugoslovenska vojska i snage bezbednosti su imale dva glavna zadatka: da poraze UČK i da se pripreme za napad NATO. Stoga je trebalo da se najpre obezbede pogranična područja, što se videlo na osnovu učvršćivanja pozicija južno od Gnjilana, kao i ulaženja u sela nekada „mirnog kraja“.³⁷ Međutim, još više pažnje i sredstava je bilo posvećeno zapadu Kosova i granici sa Albanijom. Ovde nije bio samo mogući pravac ulaska NATO trupa, nego je to bilo područje gde je i UČK bila stalno aktivna, sa bezbednom pozadinom i snabdevanjem iz Albanije. Takođe, ovo snabdevanje bi bilo u mogućnosti da dosegne druge zone UČK dalje na Kosovu, ako vojne i bezbednosne snage ne bi bile u stanju da ovladaju terenom.

Jugoslovenske/srpske snage su se u početku posvetile obezbeđivanju komunikacionih linija – što je zadatak koji je oduvek bio prioritetan i koji je, kako je opisano, već počeo da se ispunjava. Sela koja su bila duž strateških puteva (na primer, put koji je vodio na sever iz Prištine u Podujevo), odmah su bila granatirana i očišćena od stanovnika. Sela koja su ležala na značajnim raskrsnicama, takođe su postala meta napada. To je bio slučaj sa selima Studenčane/Studencan (opština Suva Reka) (pre povlačenja OEBS-KVM) i Komorane/Komaran (opština Glogovac).

Snage bezbednosti su takođe proširile svoje napredovanje na Drenicu i područja zapadnog Kosova, osobito oko Orahovca i Đakovice. Snage bezbednosti su najpre vodile borbe protiv UČK u brdima i selima, a zatim su pokušale da odseku UČK od njenih baza podrške, uključujući i ne-vojno snabdevanje. Praktično, to je značilo prisilno iseljavanje kosovskih Albanaca iz sela u područjima poznatim po podršci UČK, ali i gonjenje izbeglica po brdima, posebno ljudi sposobnih za vojsku. Operacije na istoku su za cilj imale utvrđiva-

nje odbrambenih položaja VJ, počevši od granice i dublje na teritoriji Kosova.

Krajem aprila, kako se verovalo, jugoslovenska vojska i policija su na Kosovu imale najmanje 40.000 ljudi, uz podršku dela druge jugoslovenske armije koja je bila stacionirana u Crnoj Gori.

U napadima na seoska naselja, VJ je bila optuživana za ispaljivanje granata, obično rano ujutru, dok su snage koje su u izjavama izbeglica obično bile opisane kao „kombinovane snage policije, VJ, pripadnika paravojnih jedinica i naoružanih civila“ opkoljavale selo. Posle kraćeg granatiranja, trupe bi ulazile u naselje. Ima dokaza da su jugoslovenske/srpske snage izvodile klasičnu „operaciju potkovicica“ tako što su sela opkoljavale sa tri strane. Artiljerijska vatra bi najpre prestrašila seljane, verovatno prouzrokujući izlazak pripadnika UČK prema snagama koje su čekale napolju. Milicija, specijalne jedinice policije i/ili paravojne jedinice bi zatim ušle u selo uz podršku naoružanih civila, koji su često bili lokalni vodiči. Obično je uspostavljan kontrolni punkt na jedinom otvorenom pravcu po kome se iz sela moglo izaći. Izbeglice koje bi se uputile u pravcu kontrolnog punkta (bežeći od trupa koje su napredovale), bile su pljačkane i oduziman im je sav novac i zlato koje su mogle da ponesu. Ovi kontrolni punktovi su takođe korišćeni radi pregleda ličnih isprava, u traženju pripadnika UČK i njihovih simpatizera.

Izjave izbeglica ponekad govore o iznenadnom granatiranju sela i kada UČK tamo nije bila prisutna. U brojnim slučajevima, izgleda da se radilo o represalijama zbog nekog uspeha UČK ili vazdušnog napada NATO.

U najvećem broju slučajeva, seljanima bi bio dat kratak rok (5 minuta, 30 minuta, ili do određenog sata), da napuste svoje kuće. Ovo je ograničavalo mogućnost da oni koji odlaze uzmu sa sobom ili zakopaju dragocenosti. Pripadnici paravojnih jedinica su zbog toga mogli da uđu u relativno nedirnutu kuću. Stanovnici su bili saslušavani u vezi sa oružjem ili o nekim pojedincima, ili im je jednostavno naređivano da predaju novac i dragocenosti. U mnogim slučajevima, rečeno je bilo da su posebna meta napada bile kuće imućnijih ljudi. Krajem februara i početkom marta, veruje se da su u Beogradu, uz saradnju opštinskih vlasti na Kosovu, bile sastavljene posebne liste. One su sadržavale detaljne informacije o imućnijim kosovskim Albancima i bi-

le su podeljene paravojnim grupama odgovornim za prevoz robe u Srbiju. Neke jedinice su imale spisake ljudi koje je „trebalo uhapsiti“.³⁸

Kao što je već zabeleženo, često su širene glasine da se nekom mestu približavaju određene srpske snage.³⁹ Verovatno su zbog ovih glasina mnoge izbeglice tvrdile kako su „Arkanovi tigrovi“ išli prema selu.

Muškarci su rutinski odvajani od žena i dece. To je činjeno kako bi se identifikovali mogući pripadnici UČK. U nekim slučajevima, izgleda da su bila izdata naređenja da se muškarci jednostavno pobiju.⁴⁰ (Vidi druga poglavlja ovog izveštaja u kojima se opisuje uobičajena shema toka događaja u sličnim situacijama, na primer poglavlja 5, 9, 14, 15).

Skladištenje oružja. Mnogi izveštaji govore o tome kako su u džamijama, bolnicama i podrumima pojedinih zgrada bila improvizovana skladišta opreme i municije. Jugoslovenska/srpska vojna oprema je bila prebačena iz kasarni na lokacije za koje je bila manja verovatnoća da će postati meta napada NATO. Oklopna vozila su smeštana među kuće (u nekim slučajevima sa njima se ulazilo direktno u kuće), a snage bezbednosti su bile razmeštane po kućama kosovskih Albanaca. Jedan izbeglica opisuje kako je 21. aprila video da su vojnici VJ sakrili oklopne transportere i tenkove u dvorišta kuća kosovskih Albanaca u Dragaćinu/Dragaqune (Suva Reka), i kako su ih prekrili kukuruzovinom. Tenkovi i drugo oružje je takođe bilo sakriveno iza kuća u obližnjem selu.⁴¹ U Prištini, pripadnici VJ i MUP su se kretali gradom u civilnim vozilima, dok je za bolnicu rečeno da je bila korišćena za skladištenje municije.

¹ Razgovor predstavnika OEBS-MiK sa srpskim vlastima u Gnjilanu, avgust 1999.

² Sporazum sklopljen između generala Vesli Klarka, vrhovnog komandanta NATO snaga u Evropi, i generala Klause Naumana, predsednika NATO vojnog komiteta, sa predsednikom SRJ Slobodanom Miloševićem, da se smanji broj vojnih snaga SRJ.

³ Oklopna borbena vozila, oklopni transporteri, oklopna pešadijska borbena vozila.

⁴ Interni dokument OEBS-KVM, „Kosovo Border Issues“, 13 February 1999.

⁵ OSCE-KVM, „Daily Report“ 4 March 1999.

⁶ Intervju sa bivšim komandantom UČK, 11. oktobra 1999. Takođe M/0922; M/1722; M/1777.

⁷ NA PRIMER OSCE-KVM, RC3, „Internal Spot Report“, 8 January 1999.

- ⁸ OSCE-KVM RC4, „Minutes of Meeting with VJ“, 5 February 1999.
- ⁹ Informacija u ovom delu potiče iz istraživanja u organizaciji OEBS/ODIHR, kao i iz izvora međunarodnih medija, posebno *NRC Handelsblad* (Petra de Koning).
- ¹⁰ Antony H. Cordesman, *Air and Missile Campaign in Kosovo*, 3 Avgust 1999.
- ¹¹ Željko Ražnjatović je bio optužen od strane Međunarodnog suda za zločine počinjene u bivšoj Jugoslaviji u vezi sa sukobom između 1992. i 1995. u Bosni i Hercegovini. Njega je takođe tražio Interpol.
- ¹² A/0806; M/0884; M/1267.
- ¹³ M/0962; M/1163; M/1164; M/1174; M/1214; M/1215; M/1373; M/1447; M/1528; M/1641; M/1771; M/1815.
- ¹⁴ Pincgauer je mali oklopni transporter austrijske proizvodnje.
- ¹⁵ Prema obaveštajnom programu FAS, vidi www.fas.org/irp/world/serbia/sdb.htm, posećeno 23. oktobra 1999.
- ¹⁶ Precizan datum nastanka UČK nije lako utvrditi. UČK sama tvrdi da je osnovana 1996, ali se javno o njoj nije znalo do 1998.
- ¹⁷ Na primer, OSCE-KVM, „Spot Assessment“, 9 March 99, „Internal Memo“, 9 March 1999.
- ¹⁸ United Nations, *Report to the Secretary-General prepared pursuant to resolutions 1160 (1998) and 1199 (1998) of the Security Council*, 3 Oktober 1998, para 7.
- ¹⁹ OSCE-KVM, „Daily Reports“, 14 December 1998, 11 and 27 January 1999.
- ²⁰ OSCE-KVM, „Daily Reports“ 15 and 16 March 1999.
- ²¹ OSCE-KVM, „Daily Report“ 17 March 1999.
- ²² OSCE-KVM, „Report (Blue Book)“, 16 March 1999.
- ²³ OSCE-KVM, „Daily Report“ 4 March 1999.
- ²⁴ OSCE-KVM, „Report (Blue Book)“, 8 March -18 March 1999.
- ²⁵ OSCE-KVM, „Daily Report“ 2 March 1999.
- ²⁶ OSCE-KVM, „Daily Report“ 10 March 1999.
- ²⁷ OSCE-KVM, Human Rights Urosevac, „Chronological events concerning Kacanik situation“, 11 March 1999.
- ²⁸ OSCE-KVM, „Daily Report“ 8 March 1999.
- ²⁹ OSCE-KVM, „Daily Report“ 12 March 1999.
- ³⁰ OSCE-KVM, „Daily Report“ 11 March 1999.
- ³¹ OSCE-KVM, „Daily Report“ 12 March 1999.
- ³² OSCE-KVM, „Daily Report“ 14 March 1999.
- ³³ OSCE-KVM, „Report (Blue Book)“, 15 March 1999.
- ³⁴ OSCE-KVM, „Daily Report“ 17 March 1999.
- ³⁵ OSCE-KVM, „Report (Blue Book)“, 15 March 1999.
- ³⁶ OSCE-KVM, „Report (Blue Book)“, 17 March 1999.
- ³⁷ OSCE-KVM, RC 4, „Liaison office report“ (MUP, 19 January 1999 / 22 January 1999) (VJ, 5 February 1999).
- ³⁸ James Dorsey, *Wall Street Journal Europe*; Petra de Koning, *NRC Handelsblad*, Rotterdam; Bernhrad Odehnal; *Format, venna*.
- ³⁹ Isto.
- ⁴⁰ Isto.
- ⁴¹ A/1124.

III deo

Kršenja ljudskih
prava na Kosovu

Četvrto poglavlje

UVOD:

KRŠENJA LJUDSKIH PRAVA NA KOSOVU

Kršenja ljudskih prava bila su i uzrok i posledica sukoba na Kosovu.

Poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda, demokratije i vladavine prava, suštinska je komponenta bezbednosti i jedan od vodećih principa OEBS. Jugoslovenske vlasti su se prema tom principu odnosile s prezirom. Nепrestana kršenja ljudskih prava na Kosovu su na kraju dovela do sloma bezbednosnog sistema. Ovo je zatim izazvalo humanitarnu katastrofu, sa zloupotrebama masovnih razmera.

Poglavlja u ovom delu izveštaja ne posežu za događajima koji su se desili u deceniji koja je prethodila krizi 1998-99. godine, nego su organizovana tako da predstavljaju tematsku analizu problematike kršenja ljudskih prava i humanitarnog prava na Kosovu kako ih je zapazila i zabeležila OEBS-KVM. Teme koje su ovde obrađene karakteristične su za krizu ljudskih prava na Kosovu u periodu od oktobra 1998. do juna 1999. godine, mada su mnoga od ovih pitanja bila predmet posebne brige već godinama.

U obradi svake od tema daje se i naznaka o tome kakav je njen značaj bio u dve faze izveštavanja OEBS-KVM. Bilo je jasnih naznaka kontinuiteta što se tiče izvesnih povreda ljudskih prava, i promene u prisustvu i obimu nekih drugih.

U standardizovanom pristupu istraživanju i dokumentovanju povreda ljudskih prava, koji je usvojilo Odeljenje za ljudska prava OEBS-KVM, bilo je identifikovano 30 kategorija mogućih povreda ljudskih prava. Među njima se nalaze kako građanska i politička prava, tako i ekonomska, socijalna i kulturna prava. Prednost je bila davana izveštajima i žalbama očevidaca koji su govorili o povredama ljudskih prava i humanitarnog prava; isto tako, prilikom prikupljanja informacija od izbeglica koje su bile intervjuisane u Albaniji i Makedoniji, prednost je davana izveštajima iz prve ruke.

Teme koje su predstavljene u analizi na neki način su se nametnule samim obimom informacije koja je o njima bila prikupljena, budući da su neka kršenja ljudskih prava bila neuporedivo prisutnija od drugih. Težina nekih povreda ljudskih prava i njihove posledice na zajednice koje žive na Kosovu i na društvo u celini, takođe su bile uzete u obzir.

Iako je opseg tema o kojima se ovde govori karakterističan za dimenzije krize ljudskih prava na Kosovu, ni u kom slučaju se ne radi o potpunoj listi tipova povreda ljudskih prava i humanitarnog prava koje su se dešavale za vreme perioda koji pokriva ovaj izveštaj.

Peto poglavlje

NEPOŠTOVANJE PRAVA NA ŽIVOT

Za vreme razmeštanja OEBS-KVM, unutrašnji sukob na Kosovu između srpskih snaga bezbednosti i UČK je bio u toku, tako da su obe strane u sukobu bile obavezne da poštuju međunarodno humanitarno zakonodavstvo koje se na takve slučaje odnosilo. Član 3 zajednički za četiri Ženevske konvencije zabranjuje „nasilje nad životom ličnosti“ koje se sprovodi protiv civila u određenim situacijama unutrašnjeg oružanog sukoba, zabranjuje direktne napade na civile, kao i pretnju nasiljem sa ciljem da se zastraši civilno stanovništvo. Odredbe Opšteg člana 3 i Dopunskog protokola II obavezuju sve strane u unutrašnjem oružanom sukobu. Vlasti Jugoslavije su imale i dodatne obaveze prema odredbama međunarodnog humanitarnog prava, da spreče i kažnjavaju vansudska i protivpravna ubijanja koja su vršile državne oružane snage ili lica koja su delovala sa njihovim znanjem i pristankom. Ova ubijanja krše pravo na život koje naglašava Član 6 Međunarodne konvencije o građanskim i političkim pravima (ICCPR).

Postoje odgovarajuće zabrane i u krivičnom zakonu SRJ.

Kršenje prava na život je opširno prikazano u ovom izveštaju, od brojnih pojedinačnih ubistava do masovnog ubijanja sa velikim brojem žrtava. Posebno u periodu posle 24. marta 1999, naselja na Kosovu su bila predmet bezakonog ponašanja, i to upravo od strane onih vlasti koje su zadužene da održavaju bezbednost, red i zakonitost. Te vlasti su pokazale opšte nepoštovanje ljudskog života i dostojanstva. Gubitak života velikog broja albanskih civila bio je jedna od najkarakterističnijih crta sukoba posle 24. marta, i o njemu se govori u velikom broju izveštaja i izjava svedoka koje je primila OEBS-KVM.

Ovo poglavlje ima zadatak da dâ pregled pojave vansudskog i protivpravog ubijanja u oba pe-

rioda rada OEBS-KVM, da predstavi karakteristične primere i da dâ opis uobičajenih shema po kojima se kršenje dešavalo.¹

Situacija za vreme prisustva OEBS-KVM na Kosovu

Vansudsko i protivpravno ubijanje nenaoružanih civila bilo je redovni predmet izveštaja za vreme boravka OEBS-KVM na Kosovu. Bilo je slučajeva u kojima su srpske snage bezbednosti ubijale kosovske Albance, kao i ubijanja Srba i kosovskih Albanaca za koje se verovalo da su „kolaboracionisti“ ili simpatizeri srpskih vlasti, a koje je vršila UČK.

Masovno ubistvo u selu Račak/Recak (opština Štimlje/Shtime), 15. januara 1999, bilo je odlučujuće u tome da se međunarodno prizna činjenica da su kršenja ljudskih prava u središtu kosovskog sukoba, ali i (zajedno sa još dva incidenta koja su se kasnije istog meseca desila u opštini Đakovica/Gjakova, u Rogovu/Rogove i Rakovini/Rakovine) indikativno za ono što će slediti u periodu od kraja marta pa nadalje. Za vreme prisustva OEBS-KVM na Kosovu, međutim, najčešće se radilo o pojedinačnim ubistvima.

Fenomen nerazjašnjenih ubistava

OEBS-KVM je imala posla sa mnogim slučajevima koji izgleda da su bili povezani sa bezbednosnom krizom, i koji su se izgleda dešavali po određenoj shemi, ali koji nisu mogli biti sa sigurnošću pripisani jednoj ili drugoj strani u sukobu. Posledica ovih veoma učestalih incidenata bilo je pojačano osećanje straha i napetosti i među kosovskim Albancima i među Srbima.² Obično bi u ovakvim slučajevima žrtva bila kidnapovana i zatim u veoma kratkom roku i ubijena.

Karakteristična je situacija u Peći/Peja. Jedanaest sumnjivih (i nerazrešenih) slučajeva smrti lokalnih kosovskih Albanaca desilo se između 1. i 31. januara 1999. godine, sva nedaleko od grada, i u svim slučajevima žrtvi je izbliza bilo pucano u glavu. Policija je požurila sa konstatacijom da su sve žrtve „lojalni Albanci“ i da su stoga verovatni počinioци pripadnici UČK. Izraz „lojalni Albanci“ policija je obično koristila za bilo koje ubistvo u kome je žrtva bila albanske narodnosti. Izraz je korišćen kako bi se sugerisalo da je UČK ubila osobu zbog njene stvarne ili pretpostavljene lojalnosti srpskim vlastima. Mesni kosovski Albanci su se, međutim, plašili da iza svega stoji jedna ili više ekstremnih srpskih nacionalističkih grupa. Ova ubistva su uskoro dovela do pojačanog straha u obe zajednice Peći, tako da su se ljudi plašili da izlaze noću iz kuće. Neke od žrtava su bili obrazovani ljudi, i ta činjenica je pojačala strahovanja obrazovanih kosovskih Albanaca da bi i oni mogli postati meta napada.

Ubijanja kosovskih Albanaca koja su počinile srpske snage

U Račku je 15. januara bilo ubijeno 45 kosovskih Albanaca. Događaji u Račku, prema nalazima OEBS-KVM, ukazivali su na proizvoljna hapšenja, vansudska ubijanja i unakažavanja nenaoružanih civila koja su počinile snage bezbednosti SRJ. Ekipa OEBS-KVM je 16. januara na pet lokacija pronašla 40 tela (pet ostalih su već pre toga rođaci odneli radi sahrane). Sve žrtve su bile ubijene iz vatrenog oružja. Neki od njih su najverovatnije bili pobijeni sa kratkog rastojanja. Među njima je bilo 20 muškaraca koji su prema izveštaju bili nasumično pohapšeni dan ranije; drugi su verovatno bili ubijeni dok su pokušavali da pobjegnu. Neka od tela su bila obezglavljena. Među mrtvima su bili jedna žena i jedno dvanaestogodišnje dete. U svojim izjavama, preživeli seljani su rekli da su prepoznali neke od policajaca koji su učestvovali u ovoj akciji kao ljude iz grada Štimlja/Shtime. Preživeli su takođe tvrdili da su neki od napadača bili srpski civili iz Štimlja preobučeni u policijske uniforme. Na sastanku u februaru, OEBS-KVM je zabeležila da je komandant policije iz Uroševca/Ferizaj ubijanje u Račku pripisao posledicama otmice dva srpska policajca koja se desila početkom de-

cembra 1998. u Štimlju. On je tvrdio da je to stvorilo napetost u Račku i da su kolege otetih policajaca reagovala tako besno upravo zbog otmice. (Masovno ubistvo u Račku, kao i lanac događaja koji je do njega doveo, detaljnije su opisani u V delu knjige, u odeljku o opštini Štimlje.)

Na dan 14. marta, pet kosovskih Albanaca iz sela Hoča Zagradaska/Hoca e Qytetit u prizrenskoj opštini, seklo je drva u trenutku kada im je prišlo pet srpskih policajaca. Jedan čovek koji je uspeo da pobjegne bio je suviše uplašen za svoj život da bi odveo OEBS-KVM na mesto incidenta, te je samo opisao događaj. Prema njegovom iskazu, pet ljudi je napustilo Grejkovce/Grejkoc (opština Suva Reka/Suhareke), 4. marta u 7 časova, da bi sekli drva. Oko 14:30, kada su se vraćali kući, petorica policajaca je pucala na njih. Jedan od ljudi je bio pogođen u lice, i kako su ostali pokušali da se sklone, ranjeni čovek je bio uhapšen. Policajci su se dali u potragu za ostalima i ubili dvojicu od njih; zatim je ubijen još jedan, a poslednji je uspeo da pobjegne. On nije znao šta se desilo sa čovekom koji je bio uhapšen. Kada su stariji ljudi iz sela odveli ekipu OEBS-KVM na mesto događaja, bila su pronađena tela sve četiri žrtve, kao i čaure za automatsko oružje koje su ležale pored tela. U blizini su takođe pronađeni jedna mala torba, u kojoj su bili hleb i suvo meso, i dve sekire za seču drva.

Sumnjive smrti u pritvoru. Sumnjive smrti u policijskom pritvoru, koje su bile rezultat torture i zlostavljanja, bile su nešto što se dešavalo i pre nego što je OEBS-KVM bila rameštena na Kosovu (vidi 10. poglavlje ovog izveštaja), ali je OEBS-KVM za vreme svog rada na Kosovu imala više posla sa ubistvima koja se nisu mogla pripisati nekom određenom počinioцу, nego sa sumnjivim smrtima koje su se desile u pritvoru.

Jedan slučaj u kome je uhapšena osoba umrla dok je verovatno bila u policijskom pritvoru desio se 8. marta 1999, kada je dvadesetogodišnji kosovski Albanac vozio svoja kola u naselje Sunčani breg/Bregu i Diellit u Prištini/Pristhina. Policajci su kola zaustavili kod semafora, izvukli čoveka napolje i odveli ga u policijsku stanicu broj 92 (vidi V deo, odeljak o Prištini). Policija je obavestila roditelje da će njihov sin biti oslobođen u roku od nekoliko sati. Otac uhapšenog je celu noć i sledeći

dan do 15 časova proveo čekajući ispred policijske stanice. Kasnije mu je bilo rečeno da je mrtvo telo njegovog sina, sa 33 rane od metaka, pronađeno blizu mosta u Donjem Dobrevu/Miradi e Ulet (opština Kosovo Polje/Fushe Kosove). Jedan svedok je video 9. marta oko 15 časova, u blizini 92. policijske stanice, automobil žrtve pun rupa od metaka. OEBS-KVM je 10. marta ispitala telo, ali su okolnosti smrti ostale nejasne. Ipak, dostupna informacija dozvoljava da se pretpostavi da je policija izvršila vansudsku egzekuciju.

Ubistva srpskih civila ili albanskih „kolaboracionista“ koja je izvršila UČK

Dole izneseni primeri su karakteristični za opštu shemu ubijanja koja je počinila UČK i nikako ne iscrpljuju ovaj fenomen.

U Bukošu/Bukosh (selu sa pomešanim stanovništvom koje se nalazi 4 km zapadno od Vučitrna/Vushtrri), u februaru, UČK je izvršila otmice dvojice kosovskih Srba, kako je policija obavestila OEBS-KVM. Posle otmica, žrtve su navodno bile najpre odvedene njihovim kućama, u pratnji 8 pripadnika UČK. Jedan od otetih je nateran da pozove svog oca, koji je izašao da se sretne sa UČK i sa sobom poveo svog najstarijeg sina. Za vreme sastanka, dvojica kidnapovanih su pokušala da pobegnu. Dvojica talaca su bila ranjena, a najstariji brat ubijen. Na sastanku sa komandantom zone UČK, verifikatori OEBS-KVM su bili obavesteni da su otmice izveli „elementi ispod kontrole“, u području Vučitrna. (Vidi V deo, odeljak o opštini Vučitrn.)

U još jednom incidentu koji se desio u februaru, UČK je priznala otmicu dvojice srpskih civila i ubistvo jednog od njih. Dva čoveka su bila oteta dok su sekla drva u selu Velika Hoča/Hoce e Madhe (opština Orahovac/Rrahovec). Kada je UČK najzad isporučila dvojicu otetih, jedan od njih je bio mrtav, a drugi teško povređen posle batinanja.

Pripadnici UČK su bili verovatni počinioci dva ubistva kosovskih Albanaca u februaru. Žena jedne od žrtava je tvrdila da su njenog muža otela dva naoružana čoveka u 1 čas, 3. februara 1999. Oni su došli u kuću, stavili vreću preko glave njenog muža i odveli ga. Ona je videla njihovo vozilo kako napušta ulicu. Rekla je još kako je nekoliko nedelja ranije njena porodica pružila utočište jednom prijatelju. On je tada ispričao kako ga je pre

toga bila hapsila UČK radi „kolaboracije“ sa policijom, ali da je bio pušten. Kada je ekipa OEBS-KVM istraživala ovaj slučaj, susedi su potvrdili da je taj čovek imao ozbiljnih problema sa UČK. Tela oba kidnapovana čoveka su bila pronađena zajedno, 18. februara, u blizini mesta Troje (Orahovac). Obojica su verovatno bila pretučena do smrti, i njihova tela su pokazivala znake teške torture. Verovalo se da ih je ubila UČK zbog „sarađivanja“ sa policijom.

Posle 20. marta 1999 – ubijanja kosovskih Albanaca od strane jugoslovenskih/srpskih snaga

Svi podaci do kojih je OEBS-KVM došla za ovaj period tiču se ubijanja kosovskih Albanaca od strane jugoslovenskih i srpskih snaga i snaga koje su delovale zajedno sa njima (sa izuzetkom civila koji su bili ubijeni za vreme bombardovanja NATO, o čemu se govori na kraju poglavlja). Ne postoji informacija o tome da li je za to vreme UČK izvodila akcije protiv civilnih stanovnika.

Broj incidenata u kojima su se dešavale vansudske egzekucije i nasumična ubijanja povećao se naglo posle povlačenja OEBS-KVM 20. marta. Na primer, 20. marta VJ i policija su stigle do sela Trnava/Ternave (Podujevo/Podujeve) i počele da granatiraju selo. Dok su ljudi pokušavali da pobegnu, jedan traktor je bio pogođen ručnom bombom koju su bacili vojnici VJ. Ubijena su bila dva dečaka od sedam i osam godina, a četiri osobe su bile ranjene. Druga ručna bomba je ubila još dvoje, a ranila sedmoro ljudi. U posebnom izveštaju iz opštine Podujevo, istog dana, jedan kosovski Albanac je ispričao: „U subotu (20. marta), pre početka NATO bombardovanja, u 15:30-16 časova, nalazio sam se u kući mog ujaka u Podujevu. Video sam četiri čoveka i jednu ženu koje su vojnici postrojili i ubili. Streljani su bili u grudima. Oko njih se nalazilo petnaest do dvadeset policajaca.“

Kotlina/Kotline, kraj koji se nalazi 6 km jugozapadno od Kačanika/Kacanik, bila je napadnuta ujutru 24. marta. Mnoge izjave koje su sakupljene od seljana iz tog kraja potvrđuju da se za vreme tog napada desilo masovno ubistvo 22 muškarca iz sela. Izjave se donekle razlikuju u opisivanju redosleda događaja koji su doveli do smrti ovih ljudi. OEBS-KVM je sprovela naknadno istraživanje i

rezultati ovog istraživanja uglavnom potvrđuju verziju o masovnom ubistvu.

Selo je najpre napala artiljerija VJ, a zatim je u selo ušla pešadija obučena u različite uniforme, sa tenkovima i vozilima praga. Oko 500 žena i dece bilo je poslano u Kačanik kamionima. Zadržana su bila 22 muškarca. Grupa muškaraca je bila odvedena u šumu u planini. Tamo su ih teško batinali, posle čega su se čuli pucnji, a nešto kasnije i eksplozije. Šestorica muškaraca je kasnije bila pronađena u bunaru dubokom oko šest metara, a 16 tela je pronađeno u široj jami dubokoj oko 7 metara. Međunarodni sud za zločine počinjene u bivšoj Jugoslaviji potvrdio je da su pronađena 22 tela u dva bunara. OEBS/ODIHR je sprovedla naknadno istraživanje (u vezi sa pisanjem ovog izveštaja), i postavilo se, prema izjavi seljana, da su od 22 muškarca koja su bez suđenja bila ubijena, njih 11 verovatno bili nenaoružani pripadnici UČK u civilu. Žrtve su bile stare između 17 i 47 godina. U selu su bila pronađena još tri tela. Dva su imala rane od metaka na vratu. Treći je bio pogođen u desnu ruku, a njegova desna noga je bila odrubljena. Dvojica od tih ljudi su bila stara 55 godina, a jedan 70. (Za više detalja vidi V deo, odeljak o kačančkoj opštini.)

Eskalacija nasilja posle 24. marta 1999. Vansudske egzekucije i nasumična ubijanja su postali opšti fenomen na celom Kosovu sa početkom NATO bombardovanja protiv SRJ u noći između 24. i 25. marta.

Do tog trenutka, pažnja jugoslovenskih i srpskih bezbednosnih snaga bila je usmerena na ona područja Kosova kroz koja su prolazili tranzitni putevi UČK ili gde su se nalazile baze UČK. U nekim od ovih područja borbe su se vodile tokom 1998. i 1999. godine. Posle 24. marta promenila se opšta shema događanja, i sada su na meti bila i područja koja su ranije bila relativno mirna. Premda je UČK verovatno bila prisutna u brojnim područjima gde su se događala mnoga ubijanja, opšta situacija često iz izjava izbeglica nije dovoljno jasna. Štaviše, prema onome što su ispričale izbeglice, ubijanja su se uglavnom dešavala u okolnostima koje ukazuju na nesumnjivo kršenje međunarodnog humanitarnog prava. Veliki broj civila neboraca je svesno napadan i ubijan isključivo zbog njihove etničke pripadnosti.

Područja koja su bila pod uticajem UČK ili su imala strateški značaj, bila su među prvima koja su simultano napadnuta 24. marta, a zatim su bez prekida napadana tokom izvesnog vremena. Mnoga od tih područja su iskusila masovno ubijanje muškaraca koje je bilo sprovedeno krajnje brutalno, u poređenju sa gradovima gde su u odnosu prema masovnom ubijanju preovlađivala pojedinačna ubistva. U seoskim područjima, jedan od najčešćih obrazaca po kojima su se dešavali zločini bio je da su hvatane veće grupe ljudi koji su pokušavali da pobegnu, zatim su muškarci odvajani od žena i dece (koji su poslani da idu dalje), a onda su bili bez suđenja pobijeni.

U mnogim izjavama se govori da su veći deo ubijanja izvršile kombinovane snage VJ, policije i paravojnih jedinica, ponekad uz pomoć naoružanih srpskih civila. Međutim, teško je odrediti u kom stepenu su ove grupe bile koordinisane. Mnoge intervjuisane osobe su pominjale „Arkanove“ jedinice ili „Bele orlove“, kao i neke druge paravojne jedinice (vidi 3. poglavlje). Takođe su u mnogim izjavama pomenuta pojedinačna imena i/ili zvanične funkcije i činovi počinilaca.

Biti očevidac ubijanja, ili samo videti telo ubijene osobe – traumatično je iskustvo. Usađivanje straha stanovništvu je izgleda bio jedan od nameranih ciljeva koji su ostvarivani i preko nekih ubistava koja su bila izvršavana na javnim mestima, a tela ostavljana da ih svako može videti. Jedna od posledica je bila da su mnogi ljudi koji su videli takva ubijanja odlazili i pre nego što bi bili nasilno iseljeni.

U Podujevu, 24. marta, policijski rezervisti su na ulici zaustavili i ubili brata i rođaka jedne intervjuisane osobe. U istom kraju, 25. marta, maskirani pripadnici VJ i policije ušli su u grad na tenkovima praga i drugim vozilima. Pucali su nasumice i proterivali kosovske Albance, i za to vreme ubili mnogo ljudi. Jedan čovek je rekao da je kasnije video 36 tela. Na dan 28. marta, u istom kraju, jedan petnaestogodišnji dečak je doživeo srčani udar nakon što je bio očevidac nečega što je intervjuisana osoba opisala kao „ubijanje u toku vožnje“. U to vreme, grad su bili opkolili pripadnici VJ, policije, paravojnih jedinica i lokalni Srbi, a počinoci su opisani kao četvorica muškaraca u crnom vozilu sa pogonom na četiri točka.

Jedan izbeglica je 3. aprila bio svedok kada je blizu groblja u četvrti Prištine Dragodan/Drago-

dan bilo ubijeno sedam ljudi. Počinioci su bili maskirani ljudi u zelenim maskirnim uniformama. Oni su najpre opljačkali grupu raseljenih lica a zatim otvorili vatru u masu. Na dan 30. aprila, pripadnici VJ i paravojnih jedinica su pucali u masu i tom prilikom ubili malog dečaka.

U brojnim slučajevima, za vreme nasilnog iseljavanja, muškarci albanske narodnosti su bili okupljeni na jednom mestu i ubijani bez ikakve sudske procedure. Premda su mlađi ljudi sigurno bili posebna meta jugoslovenskih i srpskih snaga (vidi 15. poglavlje), muškarci „sposobni za vojsku“ nisu bili jedini koji su izdvajani i ubijani. U jednom takvom masovnom vansudskom ubijanju 55 nenaoružanih muškaraca u selu Bela Crkva/Bellacerkve (Orahovac), najmanje 8 žrtava je imalo preko 60 godina, a dvojica su bila stara preko 70, dok je na spisku mrtvih i jedan dečak od 13 godina. U tom incidentu koji se desio 25. marta, srpske snage su opkolile selo i najpre granatirale 850 kuća, a zatim počele da ih pale. Grupa ljudi, među kojima su bile i žene sa decom, pobegla je prema reci Beli Drim/Drini i Dadth. Pripadnici UČK su se nalazili u području, i savetovali su grupi da ide dalje, jer se približavala paravojna jedinica. Ljudi su pobegli u različitim pravcima, i dok su bežali, mnogi od onih koji su se kretali duž železničke pruge bili su ubijeni, prema izjavi jednog čoveka od 65 godina koji se krio u blizini. Kada je uhvaćena jedna veća grupa, vojnici su odvojili muškarce od žena i dece kojima je onda naređeno da odu. O tome šta se desilo posle toga, postoji više izjava. Ovo je izjava jednog od preživelih: Ljudima je bilo naređeno da predaju svoje oružje, ali ga oni nisu ni imali. Zatim su morali da se skinu, pa su ih pripadnici srpskih snaga pretresli, govoreći da traže dokaze o pripadnosti UČK, ali nisu našli nikakvih dokaza. Zatim je 55 muškaraca ponovo bilo naterano da se skinu do pojasa i da stoje sa rukama na potiljku, dok su ih pretresali. Tokom ovog pretresa, u džepu jednog trinaestogodišnjeg dečaka je bio pronađen metak. Dečak je objasnio da je pokupio metak na putu. Policajci su pitali ko podržava to što je dečak rekao, i njegov ujak je iskoračio. Policajci su ujaka odveli u stranu i jedan policajac je pucao u njega. Zatim je ljudima bilo naređeno da se obuku i stanu prema reci, te da uđu u vodu okrenuti leđima policajcima. Stajali su rame uz rame. Jedan od lju-

di u grupi je čuo kada je bilo dato naređenje na srpskom jeziku – da se puca. On je bio jedan od prvih koji je zakoračio u vodu koja mu je već dopirala do vrata. Kada su policajci otvorili vatru, ljudi su padali svuda unaokolo. Jedan čovek je bio ranjen i jaukao je tražeći pomoć. Došao je policajac, ponovo pucao i ubio ga. Čovek koji je preživeo masovno ubistvo ostao je u vodi više od jednog sata, kada mu je postalo tako hladno da je morao da izađe. Drugi iz grupe preživelih, koji je zajedno sa još petnaesticom u vodi bio sedam sati, kaže da je „voda tekla crvena od krvi“.

Tokom hvatanja i proterivanja građana albanske narodnosti, Suva Reka je iskusila mnoga masovna ubistva. Najpotresniju izjavu, koja opisuje jedan od ovih događaja, je dala žena vlasnika zgrade u kojoj je bila smeštena OEBS-KVM, koja je jedina preživela ubijanje pripadnika cele svoje šire porodice, među kojima je bilo više male dece – jedno dete je imalo samo dve godine. Počinioci su bili srpski vojnici i civili.

Na dan 25. marta, policajci su saslušavali njenog muža u vezi sa OEBS-KVM, i zašto je dozvolio da osoblje OEBS-KVM živi u njegovoj kući, zatim su ga tukli dok se nije onesvestio. Oko podne 26. marta, policajci su se ponovo pojavili kod kuće gde je živela intervjuisana osoba. Policajac koga je ona poznavala pozvao je sina njezinog zeta da izađe iz kuće, i tamo ga ubio. Policajac je vikao na članove porodice i svi su istrčali napolje, gde su videli da je njihova kuća „pod opsadom“ policije, srpskih i romskih civila. Videla je kako su neki članovi porodice odmah bili ubijeni. Ona i još neki drugi su bili progonjeni ulicama, uhvaćeni i ugrurani u jedan kafe. Policajci su iz pušaka i automatskog oružja pucali u sve koji su se nalazili u prostoriji. Žena je tamo bila sa četvoro svoje dece, dve devojčice koje su imale 16 i 14 godina, i dva sina kojima je bilo 10 i 2 godine. Svi su bili okupljeni oko nje. Sva su deca bila ubijena. Ona je pokušala da svojim nogama zaštititi dvogodišnjeg sina. I sama je bila pogođena u stomak metkom koji je prošao kroz telo njenog starijeg sina. Govorila je sinu da se pravi da je mrtav. Kada su policajci iznosili tela napolje, videli su da stariji sin još diše, pa su ponovo pucali u njega. Zatim ga je čula kako jauče. Bilo je ubijeno najmanje 12 dece ispod 17 godina starosti, i 10 odraslih, među kojima je

bila i jedna žena u drugom stanju. Dok su policajci skidali sve dragocenosti sa tela žrtava, svedokinja se pravila da je mrtva. Videla je kako policajci seku prste sa mrtvih tela, kako bi sa njih lakše skinuli prstenje. Bila je bačena na kamion, preko ostalih tela, uključujući i decu. Dok je kamion vozio prema Prizrenu, skočila je sa kamiona. Našli su je ljudi koji su je odveli na teritoriju koju je kontrolisala UČK gde su joj zalečene rane. (O ovom incidentu je pisano i u V delu knjige, u odeljku o opštini Suva Reka.)

U rejonu Kačanika mnogi su ljudi izgubili živote u navali pojedinačnih ubistava koja su se desila 28. marta. Jedan apotekar, star 30 do 35 godina, bio je ubijen u svom dvorištu u trenutku kada je pokušao da se skloni. U ovom incidentu je učestvovalo sedam policajaca i jedan srpski civil. Četiri policajca su ubila nekog drugog čoveka ispred radnje sa mešovitom robom. Dva policajca koja su nosila regularne plave uniforme ubila su čoveka starog 70 godina. Oni su najpre uzeli njegove isprave, bacili ih u reku, naredili mu da ih odatle uzme, a onda pucali i ubili ga.

Čovek iz Jablaničke ulice u Prištini je rekao da je 1. aprila njegov sused bio na licu mesta ubijen rafalnom paljbom u trenutku dok je pokušavao da se skloni od maskiranih pripadnika policije i paravojnih jedinica koji su se približavali. Isti svedok je kasnije video kako je maskirani pripadnik paravojne jedinice jednim hicem ubio njegovog prijatelja, dok je prijatelj pokušavao da pomogne jednom verskom zvaničniku koji je bio ranjen na ulici.

Negde između kraja marta i sredine aprila, grupa ljudi je bila opkoljena u šumi između Ljubizda Hasa/Hasi i Lubizhde (Orahovac) i Đonaja/Gjonaj (Prizren). Grupa koja je tvrdila da se sastoji isključivo od civila, bila je saslušavana u vezi sa UČK. Muškarci između 15 i 60 godina su bili odvojeni od glavne grupe i postrojani. Jedan od vojnika VJ namestio je svoje oružje na tronožac i postavio se nasuprot postrojenim muškarcima. Drugi vojnik ga je molio da ne puca i seo na zemlju i počeo da plače, ali je prvi vojnik otvorio vatru i pucao na ljude dok su njihove porodice bile naterane da to gledaju. Najmanje osam ljudi je poginulo, dok su drugi bili ranjeni. Policajci su zatim naterali seljane da sakriju tela na različitim mestima.

Veći broj ubistava se desio 17. i 18. aprila u selu Ade/Hade (Obilić), u koje je došlo otprilike 14 pripadnika policije, VJ i paravojnih jedinica. Oni su pucali po selu, palili kuće i izvršili niz ubistava, uglavnom članova jedne brojne porodice, od koje je pet muškaraca poginulo. Svih pet žrtava je više puta imenovano u izjavama izbeglica. Na jednog čoveka su pucali kada je ovaj izlazio iz kuće sa belom tkaninom da bi se „predao“. On je nekoliko sati kasnije umro od posledica ranjavanja, usled nedostatka lekarske pomoći. Jedan policajac i jedan vojnik VJ, obojica naoružani AK-47, zatim su ušli u kuću brata tog čoveka, gde su izdvojili žene i decu (koje su poslali napolje), a zadržali četiri muškarca stara između 27 i 78 godina, od kojih su neke zatim žive spalili u štali. Kada su se članovi porodice sa drugim seljanima vratili posle nekoliko dana, našli su dva tela (različito opisana kao privezana kablovima i bez nogu) ispod trupine jedne krave. Još jedno telo je bilo pronađeno u dvorištu; četvrto nije bilo nikada pronađeno.

Jedan čovek je ispričao šta se dogodilo 18. aprila u Graštici/Grashtice (Priština): „Pojavila su se četiri pripadnika paravojnih jedinica, trojica od njih su nosila crne najlonke (maske) preko glava. Oni su odvojili petoricu mlađih muškaraca, od kojih su svi bili mlađi od 30 godina. Dvojica maskiranih ljudi su ih sve pobila pored samog puta. Nalazio sam se tri metra udaljen odatle i čuo sam čoveka koji je inače naređivao kako kaže: ‘Pucajte, ubijte ih, ne dajte im da odu živi’.“

U izjavama se takođe govori o napadima na civile koji su putovali u konvojima. U jednom incidentu, kolona raseljenih lica albanske narodnosti je bila uhvaćena između sela Gornja Sudimlja/Studime e Eperme i Donja Sudimlja/Studime e Poshtem, koja su udaljena 5 i 2 km istočno od Vučitrna. Jedan čovek koji je bio na čelu kolone je rekao da su konvoj vodili politički lideri kosovskih Albanaca koji su nosili belu zastavu. Prema opisu jednog svedoka, oni su se zaustavili da bi se odmorili negde oko 20 časova. Sa začelja kolone su stigle vesti da su sela iza njih bila paljena a ljudi ubijani, i da konvoj treba da nastavi kretanje. Kada se kolona pokrenula, srpske snage su došle na čelo kolone i rekle ljudima da nastave da idu do asfaltnog drumu pred njima. Kada su ljudi stigli do pozicija VJ niže na putu, vojnici su ih presreli ljuti, jer je bilo kasno

uveče, a u to vreme je kretanje bilo ograničeno. Trupe VJ su bile iznenađene što čuju da su srpske snage naredile konvoju da nastavi kretanje. Zatim su vojnici rekli da konvoj treba da nastavi put, i pretili da će ubiti putnike svakog traktora koji skrene iz kolone. Konvoj je krenuo dalje i na kraju se zaustavio u polju, kada je bilo oko 9 časova. Čelo kolone se već nalazilo u Donjoj Sudimlji, dok je zadnji deo još bio u Gornjoj (to jest oko 3 km pozadi). Srpske snage su počele da pucaju i granatiraju Gornju Sudimlju, pa su izbeglice poglele na put kako ne bi bile pogođene. Konvoj je ponovo krenuo; oko 22 časa, pripadnici VJ, policije i paravojnih jedinica su ga okružili sa svih strana. Muškarci su bili skidani sa svojih traktora, i ubijani. Neki kažu da je bilo ubijeno između 90 i 160 ljudi u noći između 1. i 2. maja. Jedna žena je ispričala da je, dok je išla mimo napuštenih traktora, prošla pored četrdesetak tela. (Za opširniji opis ovog incidenta vidi V deo ovog izveštaja, odeljak o opštini Vučitrn.)

Nasumični napadi na civile albanske narodnosti

Nasumični napadi na naseljena mesta, koji su bili sporadični pre 24. marta 1999, postali su posle tog datuma opšta praksa. Mnogi civili nisu mogli da pobegnu ispred tih napada i brojni su izgubili živote zbog nasumičnog granatiranja ili artiljerijskih napada srpskih snaga.

Granatiranje i bombaški napadi. Jedna žena je ispričala šta se dogodilo između 29. marta i 11. aprila u Gornjoj Dubnici/Dumnica e Eperme (Podujevo/Podujeve): „Srpske snage su neprestano granatirale selo, i nije bilo moguće da se iz njega izađe. Granate su ubile šest ljudi, a među njima troje dece.“

Jedan muškarac je opisao incident koji se 28. marta desio u okolini Vučitrna:

„Pošto je počelo bombardovanje NATO, pripadnici VJ i policije koji su nosili različite uniforme i (imali) lica obojena u crveno, plavo, crno i zeleno, i koji su nosili neprobojne prsluke, počeli su akciju u mom selu. Pedeset ljudi, među kojima sam bio i ja, čuli su eksploziju koja se desila u mojoj kući. Moj otac je otišao kući

da vidi šta se desilo, i našao je mrtvog mog brata. Utvrdili smo da je uzrok eksplozije bila mina iz minobacača ili granata. Naoružani Srbi su pucali iz minobacača sa područja Llamarina koje se nalazi 7 km od naše kuće.“

Nasumična paljba. Jedan čovek je ispričao incident koji se dogodio u drugoj polovini aprila u Koliću/Koliq (Priština), u kojem je izgubilo živote mnogo civila:

„Na dan 22. aprila, vojnik UČK nam je oko 8:20 rekao da odmah treba da odemo, jer su se Srbi opasno približavali našem kraju. Mi smo ne čekajući otišli u Kolić, gde smo potpali pod artiljerijski napad. Nismo shvatili da smo bili opkoljeni. Pokušali smo da se izvučemo iz kordona, ali nismo mogli, jer se svuda oko nas u krugu pucalo. Nastavili smo da idemo i stigli na polje u Koliću, gde smo se zaustavili. Čim smo mi stali, Srbi su otvorili paljbu iz automatskog oružja i ubili 20 ili 21 čoveka. Bilo je 16:30. Bio sam svedok kada su ovi ljudi poginuli, njih 20 ili 21. Među njima je bilo žena, dece i starijih ljudi, kao i muškaraca. Bili smo primorani da bežimo dalje. Krenuli smo prema pozicijama UČK blizu Kolića. Kasnije su pripadnici UČK sahranili tela. Mi smo se nalazili u planinama. Pošto su se ljudi UČK vratili, saznao sam da je na polju bilo ubijeno 56 ljudi. Ovo je, međutim bilo pogrešno, budući da su bila dva polja na kojima su ubijeni ljudi. Njih 21 na jednom polju, i 56 na drugom: ukupno 77. Srpska ofanziva je tada prestala.“

Bombardovanje iz vazduha. Selo Nogavac/Nagafc (opština Orahovac) iskusilo je krajem marta teške napade jugoslovenskih/srpskih snaga. Jedna granata je pogodila kraj u kome se krila grupa ljudi. U tom napadu, živote je izgubilo sedmoro ljudi. 1. ili 2. aprila Nogavac su bombardovali jugoslovenski avioni. Prema izjavama izbeglica, bilo je ubijeno preko 100 civila kada su bile pogođene kuće u kojima su se bili sklonili. Sela u dolinama Popovo i Majača u podujevskoj opštini su takođe bila bombardovana krajem marta ili početkom aprila, mada nije jasno da li je izvršen jedan ili više napada. Jedan ili dva aviona koji su bili prepoznati kao srpski aparati MiG, bacali su bombe na sela. Broj

Ljudi koji su izgubili živote je između 11 i 18. Takođe postoji izjava izbeglice iz opštine Đakovica/Gjakova, da su jugoslovenski avioni bombardovali obližnje selo Jablanica/Jabllanice, i time naterali mnogo ljudi da napuste selo. (O žrtvama NATO bombardovanja vidi niže.)

Ubijanje civila koji su imali veze sa UČK

Sistematski su na meti bili ljudi koji su imali, ili se smatralo da imaju neke veze sa UČK. Dok je pre 20. marta to moglo da izazove hapšenje (vidi 9. poglavlje), posle tog datuma namere jugoslovenskih i srpskih snaga su bile u više slučajeva ubilačke.

Na dan 27. marta, u Obiliću, oko 8 časova, svedoci su videli tenk koji je granatirao kuću jedne porodice (čije se prezime pominje u izveštajima). Oko 14:30 u okolini su se nalazila četiri pincgaura i jedno rusko vozilo sa teškim mitraljezom montiranim na vrhu, dok se 30 do 40, uglavnom maskiranih ljudi približavalo kući. Ovi su različito opisani: kao ljudi u zelenim maskirnim uniformama sa policijskim oznakama, kao pripadnici paravojnih jedinica i mesni Srbi u crnim uniformama, od kojih su neki bili maskirani. Članovima porodice koji nisu mogli da pobegnu bilo je naređeno da se vrate u kuću, gde je iznenada započela pucnjava. Kasnije je čitava porodica, uključujući tri žene, pronađena mrtva. Porodica je, prema izjavama, imala sina koji je bio u UČK i koji je u tom trenutku bio u poseti.

Još jedan incident u kome je stradala porodica čiji su članovi imali veze sa UČK desio se oko 28. marta u Velikom Kičiču/Kqiqi i Madh (Kosovska Mitrovica). Teško naoružani i maskirani policajci su ubili čoveka čiji je brat bio komandant UČK u Velikom Kičiču. Policajci, za koje svedok kaže da su govorili albanski sa srpskim akcentom, odvucli su čoveka u vrt i više puta mu pucali u glavu. Svedok je izjavio kako su policajci rekli da je ova akcija bila osveta za napad na njihovu policijsku stanicu.

Ubijanja koja je izvršio NATO

Kao što je navedeno u uvodu u ovaj izveštaj, metodološki okvir ovog izveštaja ne uključuje bavljenje događajima koji su bili izvan domašaja istraživanja i izveštavanja OEBS-KVM. U vreme posle 20. marta, kada je misija bila smeštena u Albaniji i

Makedoniji, najveći deo postradalih u Jugoslaviji od bombardovanja NATO bio je van domašaja OEBS-KVM. Okvir ovog izveštaja, međutim, uključuje i analizu incidenata u kojima su žrtve nanete bombardovanjem NATO na Kosovu, i o kojima su izbeglice kasnije govorile u intervjuima OEBS-KVM. Dva incidenta koja su se desila istog dana u aprilu, kada je NATO bombardovao konvoje raseljenih lica u Meji/Meje i Bistražinu/Bistrazhin opisani su u V delu izveštaja, u odeljku o opštini Đakovica, kao i u 13. poglavlju.

Grobnice i postupak sa posmrtnim ostacima

Mada je osnovna briga kada je u pitanju sahranjivanje tela žrtava oružanog sukoba – poštovanje i počast, principi humanitarnog prava u toj oblasti su inspirisani najviše pravom porodice da sazna za sudbinu svojih rođaka.³ Odgovornost strana u sukobu uključuje traganje za telima i njihovo otkrivanje, sahranjivanje u dostojne i pojedinačne grobove, kao i obeležavanje, poštovanje i održavanje grobova i mesta sahranjivanja.⁴ Vlasti SRJ nisu uvek ispunjavale svoje obaveze prema mrtvima ni pre nego što je OEBS-KVM evakuisana, ali nakon eskalacije masovnih vansudskih i nediskriminatornih egzekucija 20. marta, njihova je praksa postala posebno sporna. Potpuni obim povreda prava koja se tiču postupka sa ubijenima za vreme oružanog sukoba na Kosovu videće se tek posle dugog vremena, kada se izvrši ekshumacija grobova i autopsija posmrtnih ostataka. Ipak, procedure koje je sprovela OEBS-KVM i ono što su ispričale izbeglice koje su bežale u Albaniju i Makedoniju već sada pokazuju da vlasti SRJ nisu ispunjavale svoje obaveze.

Većina kosovskih Albanaca je muslimanske vere, i njihova verska praksa zahteva da se sahrana umrloga obavi u toku dana koji je usledio smrti. U SRJ, uvek je bila potrebna izvesna elastičnost u poštovanju ovog običaja kada je u pitanju bila sumnja da se radilo o nasilnoj smrti. Prema zakonima SRJ, autopsija i ispitivanje tela su obavezni, ako postoji sumnja ili je očigledno da je smrt bila prouzrokovana ili povezana sa vršenjem zločina, pa nije uvek realno očekivati da bi ta analiza mogla biti obavljena u toku prva 24 sata posle smrti.⁵

Ipak, u nekim prilikama, zanemarivanje tela žrtava koje su pokazivale srpske vlasti je, naprotiv,

ometalo kasniju istragu ubistava. Nakon ubistva 45 osoba u Račku, koje je prethodno opisano, tela su bila ostavljena na otvorenom prostoru, gde su sa njima dolazile u dodir životinje. Tela su kasnije bila prenesena na više raznih lokacija, pre nego što su ih analizirali stručnjaci sudske medicine.⁶

Srpske vlasti su takođe propustile da preduzmu odgovarajuću proceduru i posle drugih ubijanja. U Donjoj Korotici/Koretice e Poshteme (opština Glogovac), rođacima kosovskog Albanca, koga je policija ubila u sumnjivim okolnostima, odmah je bilo dozvoljeno da odnesu telo kući, gde ga je videla ekipa OEBS-KVM (vidi V deo, odeljak o opštini Glogovac). Iako je kasnije obavljena autopsija, vlasti su čekale da se na njih izvrši pritisak, kako bi sprovele istragu o ubistvu.

Pošto je OEBS-KVM bila evakuisana, mrtvačnice su na nekim mestima još delovale najmanje do kraja marta. Nekolicini intervjuisanih osoba je bilo dozvoljeno da identifikuju rođake koji su bili ubijeni i zatim odneseni u odgovarajuću mrtvačnicu; ipak, ne zna se da li su obavljane autopsije i da li je uopšte započinjana ikakva istraga o ubistvima.⁷ Na primer, tela najmanje sedmorice ljudi koji su 20. marta bili ubijeni u Srbici/Skenderaj, kasnije su bila fotografisana i prebačena u mitrovačku mrtvačnicu. To su učinili ljudi u policijskim uniformama (vidi odeljak o opštini Srbica). Rodbina je kasnije preuzela tela, sahranila ih u Šupkovcu, predgrađu Kosovske Mitrovice.⁸ Nijedna od intervjuisanih osoba koje su govorile o ljudima koji su bili ubijeni posle 1. aprila 1999. nije pomenula da je bila izvršena autopsija ili da su tela bila prebačena u mrtvačnicu. Naprotiv, tela su bila ostavljena na otvorenom, ili su ih sahranjivali srodnici, ili druga nezvanična lica, bila su sakupljana i odvožena na nepoznata mesta, ili su posmrtni ostaci uništavani ili skrivani. Zakon o ratnom stanju koji su usvojile jugoslovenske vlasti, i koji je proširio opis okolnosti pod kojima policajci imaju pravo da upotrebe vatreno oružje, ne može da opravda organe zaštite zakona za to što nisu preduzeli odgovarajuću istragu u slučajevima kada je silom nanošena smrt.

Nepoštovanje prema mrtvim telima

U najvećem broju intervjua u kojima se govori o ubijanjima posle evakuacije OEBS-KVM, rečeno je

da su tela na otvorenom prostoru ostavljena da leže danima. Mnogi kosovski Albanci koji su se vratili na Kosovo, kao i članovi međunarodnih organizacija, nalazili su ljudske ostatke u stanju raspadanja koji su ležali ostavljeni na mestima gde su žrtve bile ubijene, i to ne samo u udaljenim selima, nego i u varošicama i gradovima; neke od žrtava su bile mrtve već više meseci.

Ipak, gde god je to bilo moguće, kosovski Albanci ili pripadnici UČK su tražili tela i sami ih sahranjivali ili na mesnim grobljima, ili na mestu gde je to u datom trenutku bilo moguće. Budući da su mesta ovih sahranjivanja bila poznata, neke od ovih grobnica i neka od improvizovanih groblja su istraženi od strane islednika međunarodnih organizacija kada su se juna 1999. vratile na Kosovo. Na primer, 1. oktobra islednici ICTY su ekshumirali žrtve u masovnim grobnicama u Gornjoj i Donjoj Sudimlji, gde su seljani sahranili ukupno 110 tela ljudi iz konvoja raseljenih lica o kome je pisano nešto više (vidi takođe V deo, odeljak o vučitrnskoj opštini). Drugi su svoje rođake sahranjivali u svojim vrtovima ili drugim lokacijama u blizini. U nekim slučajevima, to je činjeno tajno, u strahu ili zbog vojnih operacija koje su bile u toku u dotičnom području, ili zato što bi mogli biti svesno sprečeni da sahrane mrtve, bilo od strane samih počinilaca, bilo od strane policije. Na primer, pošto su teško naoružani policajci oko 28. marta ubili muža jedne žene iz Velikog Kičića (Kosovska Mitrovica), tri dana joj nisu dozvoljavali da sahrani telo; četvrtog dana, nakon što je pao mrak, ona je sahranila muža u plitkom grobu u bašti.⁹

Propuštanje obaveze da se obeleže mesta sahranjivanja. Kada su jugoslovenske vlasti same sahranjivale tela žrtava (često uz ivicu gradskog groblja), grobovi nisu uvek bili označeni. Na nekim mestima, uključujući Vučitrn, Prištinu, Kosovo Polje i Suvu Reku, prema iskazima intervjuisanih osoba, tela su sakupljali i sahranjivali radnici lokalne gradske čistoće.¹⁰ Često, ovi grobovi su bili označeni jednostavnim drvenim oznakama, na kojima je ponekad bio samo datum i inicijali „NN“ (koji su značili da žrtva nije bila identifikovana). U mnogim slučajevima, ove oznake su bile rušene ili premeštane, što je kasnije identifikaciju činilo još težom. U nekim slučajevima, tela su bila smeštana u masovne grobnice, uprkos obaveze da budu sahranjena pojedinačno.

U Nakaradi/Nakarada (Kosovo Polje), meštani su posmatrali kako radnici gradske čistoće donose tela zavijena u plastične folije i sahranjuju ih obično po četiri ili pet u jednom grobu. Drugom prilikom, u Nakaradi, 20 do 40 tela je bilo istovremeno bačeno u rupu. Onda je buldožer poravnao teren (vidi V deo, odeljak o opštini Kosovo Polje).

Čak i onda kada rođaci nisu pobjegli ili nisu bili proterani, vlasti su činile mali ili nikakav napor da se oni obaveste o mrtvima i o tome gde su bili sahranjeni. U nekim slučajevima izgleda da je to činjeno svesno: jedna grobnica u Vladimiriću/Vladimiriq (Kosovska Mitrovica), gde je 1. oktobra bilo ekshumirano 28 tela, bila je locirana na strmini i pokrivena rastinjem, tako da se nije mogla videti ni sa jedne staze koja prolazi okolnim brdima.¹¹

Svesni naponi da se sakriju ili unište dokazi o postojanju mrtvih tela

Umesto da identifikuju i sahrane mrtve, vlasti – počinoci ubijanja često su pokušavali da unište ili sakriju dokaze. Takva praksa povećava kredibilitet tvrdnjama intervjuisanih osoba da su žrtve bile civili ili drugi ljudi koji bi trebalo da uživaju zaštitu međunarodnog humanitarnog zakonodavstva, i da su pobijeni protivpravno. Teško je razumeti zbog čega bi se tako očigledne povrede međunarodnih standarda dešavale u slučajevima kada bi žrtve ubijanja bile legitimne mete koje su život izgubile na zakonit način za vreme oružanog sukoba.

Iako je uništavanje kuća bilo samo po sebi veoma rasprostranjeno i smišljeno izazivana pojava, u nekim slučajevima okolnosti navode na zaključak da su kuće paljene kako bi se prikrila ili uništila tela ljudi koji su unutra bili pobijeni. Na primer, kada se OEBS-KVM krajem juna vratila u Barane/Baran (Peć), bilo je opisano i zabeleženo mesto ubistva troje meštana. Položaj i stanje njihovih ostataka navodi na zaključak da su stariji ljudi bili zatečeni u svojoj spavaćoj sobi, i da su pobijeni u krevetima. Zatim su ih počinitelji prekrili vratima i drvenarijom i zapalili, očigledno koristeći neku lako zapaljivu tečnost, pošto su sve stvari u sobi bile potpuno spaljene, i samo su metalni delovi, kao i mali delovi ljudskih kostiju još bili prepoznatljivi.¹² U Pokleku/Poklek i Vjeter (Glogovac), počinoci su zapalili kuću u kojoj je bilo oko 46 tela.

Tela ubijenih su takođe bila bacana u bunare (kao što je bio slučaj u Kotlini, kako je već rečeno).¹³ Iako bi to mogao biti i pokušaj da se sakriju dokazi ubistva, moglo se raditi i o nameri da se kontaminuju bunari od kojih zavisi snabdevanje vodom meštana.

U drugim prilikama, počinoci su se bili okomili na sama tela. Mnoge intervjuisane osobe govore da su videle unakažena tela, na primer tako što bi im bili odsečeni udovi.¹⁴ U nekim drugim slučajevima, žrtve ubistava su bivale preobučene (što se moglo utvrditi, na primer, na osnovu razlike u položaju rane na telu, i rupa koje su bile na odeći). Bez obzira na motive ovog postupka, on otežava posthumnu identifikaciju.

Diralo se i u same grobove. U jednom dobro dokumentovanom slučaju, srpske snage su premetile tela iz provizornog groblja u Izbici/Izbice (Srbica), gde su seljani sahranili oko 150 žrtava, nakon što je postojanje groblja potvrdio NATO čiji su ga avioni snimili na video traku, a traku učinili dostupnom međunarodnim medijima. Srpske snage su prenele tela na nepoznatu lokaciju. Seljani, kojima je jako važno da imaju mesto na kome bi žalili svoje mrtve, ponovo su postavili nadgrobne oznake na sada ispražnjene grobove (vidi odeljak o srbičkoj opštini). U Starom Čikatovu/Cikatove (Glogovac), tri dana pošto su pobile 24 čoveka, srpske snage su se vratile i izvadile tela iz bašti gde su ih rođaci bili sahranili. Vojnici su koristili bagere da provale zidove dvorišta kako bi njihova mehanizacija imala bolji pristup do grobova.

Kao i u slučaju nestalih osoba, teskoba onih čiji su voljeni bili ubijeni uvećana je ukoliko nema mesta na kome bi se mrtvi oplakivali.

¹ Slučajevi koji se ovde pominju su predstavljeni, sa detaljnijim navodima, u relevantnim odeljcima V dela ovog izveštaja.

² Bilo je i mnogo neobjašnjivih ubistava koja se nisu uklapala u opšte sheme događanja, i u kojima su žrtve bili i Srbi i kosovski Albanci, i koja bi mogla biti obična krivična dela, a ne dela koja bi bila povezana sa bezbednosnom krizom. I ova ubistva su doprinosila opštoj atmosferi straha, i često su bila pripisivana jednoj ili drugoj strani u sukobu. Takođe treba naglasiti da su ubistva iz osвете, kao i porodične krvne osвете, na Kosovu postojala stotinama godina. Iako je poslednjih godina bila nešto ređa, krvna osвета je još uvek igrala ulogu u kosovskom društvu.

³ Vidi Protokol I Ženevske konvencije, član 32.

⁴ „Kad god to okolnosti dozvoljavaju, posebno posle oružane borbe, treba preduzeti sve mere, i to bez odlaganja, kako bi se pronašli mrtvi, kako bi se sprečilo da tela budu opljačkana i kako bi se dostojno sahranila.“ (Protokol II, član 8 Ženevske konvencije iz 1977). Odgovornosti u ophođenju sa mrtvima su for-

mulisane i u međunarodnom humanitarnom pravu koje je primenjivo na situacije unutrašnjeg oružanog sukoba. Vidi IV Ženevsku konvenciju iz 1949, član 130, i Protokol I Ženevskim konvencijama iz 1977, članove 33 i 34.

⁵ Zakon o krivičnom postupku SRJ, član 252. Vidi takođe članove 253-256 koji regulišu proceduru autopsije.

⁶ Vidi izveštaj o incidentu u Račku evropske ekipe stručnaka za sudsku medicinu, od 17. marta 1999.

⁷ Na primer, A/0494; A/0810 (Kosovska Mitrovica); A/0651 (Đakovica); M/0153; M/1098 (Priština).

⁸ A/0810.

⁹ A/0443.

¹⁰ Mnoge intervjuisane osobe su videle Rome kako uklanjaju, prevoze ili sahranjuju tela (vidi 20. poglavlje).

¹¹ OSCE/KVM „Report on Vidorimic (sic!) site“, 2 October 1999.

¹² PE/0007/99.

¹³ Drugi primeri se nalaze u A/0599; A/1093; A/1124; M/0422; M/0757.

¹⁴ U nekim slučajevima, ono što je izgledalo kao unakažavanje, moglo je biti posledica projektila ili kasnijeg pristupa životinja telima.

Šesto poglavlje

TORTURA I ZLOSTAVLJANJE

Sloboda od torture kao neotuđivo i apsolutno pravo

Pravo na slobodu od torture i zlostavljanja jamče brojni međunarodni ugovori o ljudskim pravima koji se svi zasnivaju na čvrsto ukorenjenom konsenzusu da ova vrsta ugrožavanja ljudskog dostojanstva ne bi smela biti dozvoljena ni pod kakvim okolnostima.¹ Prema Ustavu Jugoslavije (a u skladu sa međunarodnim standardima) ovo pravo ne može biti ograničeno čak ni za vreme ratnog stanja (premda Ustav Republike Srbije, budući da ne sadrži listu prava koja se ne mogu ograničavati, ostavlja mogućnost da svako pravo može biti ograničeno za vreme ratnog stanja).² Zabrana zloupotrebe fizičke sile takođe je uneta u jugoslovenski zakon o upotrebi sile od strane čuvara zakonitog poretka,³ kao i u krivični zakonik i zakon o krivičnom postupku. Jugoslovenski krivični zakon eksplicitno zabranjuje nanošenje fizičkih povreda od strane zvaničnih čuvara reda,⁴ kao i iznuđivanje silom izjava ili priznanja.⁵ Dekret o izmenama u krivičnom postupku za vreme ratnog stanja⁶ sadrži spisak velikog broja izuzetnih ovlašćenja koja su data izvršnim organima, koja bi se teško mogla uskladiti sa međunarodnim standardima ljudskih prava, iako ne uklanjaju zabranu torture i zlostavljanja.⁷

U jednom unutrašnjem oružanom sukobu, takođe se primenjuju neke odredbe međunarodnog humanitarnog prava, što obavezuje sve strane u konfliktu da spreče i zabrane torturu i zlostavljanje. Član 3 koji je zajednički za četiri Ženevske konvencije posebno zabranjuje torturu, surovo i ponižavajuće odnošenje, kao i uzimanje talaca. Dopunski protokol II Ženevskim konvencijama, primenjiv u posebnim vrstama unutrašnjih oružanih sukoba,⁸ ponavlja ove zabrane i dodaje listi

zabranjenih „neprihvatljivih povreda ličnog dostojanstva“ još i silovanje i nedostojno vređanje, snabdevajući ove odredbe i dodatnom zaštitom civila od opasnosti izazvanih vojnim operacijama.

Ipak, OEBS-KVM je primila izuzetno veliki broj izveštaja od žrtava zloupotreba sile od strane srpske policije, koji su bili dovoljno potkrepljeni lekarskim izveštajima i izjavama očevidaca. Ponekad su upotrebu sile priznavali čak i sami policajci, koji su smatrali da je njihovo delovanje opravdano nekom vrstom nadustavne neophodnosti, što je osobito karakteristično za period posle početka NATO bombardovanja.

Korišćenje torture i zlostavljanja od strane zvaničnih institucija

U intervjuima, žrtve zlostavljanja i torture su navele veliku raznovrsnost metoda koje su koristili srpski policajci i drugi ljudi koji su bili pod njihovom kontrolom. Reč je o premlaćivanju štapovima, gvozdanim šipkama, drškama od sekira, nogama od stolova, bezbol palicama, kundacima pušaka, lopatama, lancima i tako dalje. Delovi tela koji su najčešće bili tučeni su bili bubrezi, noge i stopala, glava, ruke i dlanovi žrtava. Mnogo puta, OEBS-KVM je dobijala izveštaje da su u policijskim stanicama ljudi bili vezivani za radiatora i da su tako tučeni. Mnoge žrtve su šutirane, njihove su glave udarane o zidove ili pod, noževi su korišćeni da im se seče koža, ili čak i za unakaženje, kao što je odsecanje ušiju i noseva. U mnogim slučajevima, zlostavljanje je imalo specifične seksualne elemente: ljudi su morali da se skinu, a policajci su ih udarali po genitalijama. Silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja su često bili korišćeni kao oblik torture protiv žena (vidi 7. poglavlje).

1. član Konvencije protiv torture i drugih surovih, nehumanih i ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja definiše torturu kao svako dejstvo koje:

- uzrokuje teške fizičke ili mentalne patnje
- nanosi se da bi se postigao određen cilj
- nanosi ga zvanično lice, ili je nanošeno sa glasnošću zvaničnog lica, pa se prema tome može pripisati državi.⁹

„Surovo, nehumano i ponižavajuće postupanje“ je manje jasno definisano u međunarodnim standardima.¹⁰ Može se reći da obuhvata slična dejstva i propuštanje dejstava državnih organa koji uzrokuju bol i patnje, ali se od torture razlikuju po surovosti, svrsi i nameni. Ako postoji uzlazna linija, sa torturom na vrhu, i ponižavajućim tretmanom na donjem kraju lestvice, jasno je da su sve tačke na lestvici protivpravne, i da krše međunarodne zakone. Često je teško, osobito u terenskim uslovima, da se jasno okvalifikuju dejstva državnih organa kao tortura ili zlostavljanje. Ovo razlikovanje je teško sprovesti i ako se izveštaji zasnivaju samo na izjavama očevidaca. Zato su u ovom odeljku govori o nesumnjivim slučajevima zlostavljanja, dok je njihovo kvalifikovanje kao torture – ostalo pitanje stepena.

Zlostavljanje je bilo jedna od najkarakterističnijih crta sukoba na Kosovu, i na zlostavljanje se odnosi najveći broj izveštaja očevidaca koje je primila OEBS-KVM. Najveći broj izveštaja govori o nasilju u kontekstu nasilnog iseljavanja stotina hiljada kosovskih Albanaca u periodu između marta i juna 1999. Primeri torture i zlostavljanja se mogu naći u skoro svakom delu materijala o događajima koji je raspoređen po opštinama Kosova, kao i u najvećem broju drugih odeljaka o posebnim oblicima kršenja ljudskih prava (Sloboda od protivpravnog hapšenja, Pravo na pravično suđenje, Seksualno nasilje itd).

Slučajevi koji su odabrani da ilustruju ovaj odeljak treba, stoga, da se čitaju kao tipični primeri okolnosti u kojima su ljudi na Kosovu bili svesno, pojedinačno ili kolektivno, meta nasilja koje je raslo do razmera torture ili surovog, nehumanog i ponižavajućeg postupanja sa ljudima. Teško da je na ovaj način moguće predstaviti stepen patnji koje su pretrpele pojedine osobe, kada su bespomoćno morale da prisustvuju hladnokrvnom ubijanju ili unakažavanju njihovih bliskih, grupnom silovanju njihove dece, namernom rušenju porodičnih

domova i njihove lične imovine, i u svim ostalim slučajevima u kojima su bili suočeni sa arogantnim pokazivanjem nekažnjivosti prekršilaca. Količina mržnje i nepoverenja koja je i dalje tako karakteristična za Kosovo nesumnjivo je i nasleđe pretrpjenog nasilja, kao i reakcija na bespomoćnost pred brutalnim metodima koji su stalno i sistematski bili korišćeni od strane državnih organa.

Kontekst u kome su vršeni tortura i zlostavljanje

Tortura i zlostavljanje u policijskim stanicama i zatvorima

Građani na Kosovu, ali posebno kosovski Albanci, mogli su očekivati da će postati predmet nasilja i zlostavljanja u jednom ili drugom obliku, svaki put kada su se našli pod neposrednom vlašću policije, bilo da se radilo o „informativnim razgovorima“, za vreme ili pre saslušavanja, ili u zatvoru. OEBS-KVM je od samog početka svog rada na terenu primila mnoge žalbe koje su se ticale torture i zlostavljanja. Brojni navodi su bili potkrepljeni lekarskim izveštajima i dokazima iz prve ruke. Postoji opsežan fotografski materijal na kome su zabeležene povrede i ogrebotine koje su nanete ljudima koji su bili u pritvoru.

Izgleda da je nasilje bilo suštinski i nerazdvojni element postupanja sa uhapšenima ili zatvorenima, i da je korišćeno kao opšte sredstvo naglašavanja vlasti koju je policija imala nad zatočenim pojedincima. Nasilje je takođe korišćeno da bi se postigli određeni ciljevi, na primer, da bi se izvukla „priznanja“ o učestvovanju u kriminalnim radnjama, ili da bi se iznudilo potpisivanje samooptužujućih dokumenata, imenovanje drugih osumnjičenih, ili obećanje da će se ubuduće saradivati. Sistematsko zlostavljanje i tortura su, kako izgleda, bili posebno primenjivani za vreme saslušavanja u službi državne bezbednosti i specijalnim antiterorističkim jedinicama.¹¹ Sistematsko batinanje je moglo da traje i po nekoliko časova i svakodnevno je ponavljano.

OEBS-KVM je u Albaniji uzela izjave izbeglica sa Kosova, majke i žene čoveka koji je jula 1998. bio uhapšen u Suvoj Reci/Suhareke (to jest pre nego što je OEBS-KVM bila razmeštena na Kosovu), koje su se ticale tretmana dok je bio zatvoren u

policiji u Prizrenu/Prizren, a onda u zatvoru u Lipljanu/Lipjan. Evo šta je ispričala njegova majka:

„Prvi put kada sam otišla da ga vidim, on mi je lagao. Rekao je da je sve u redu i da njegovi prijatelji (srpska policija) sa njim postupaju vrlo dobro. (Međutim), ja sam mogla da primetim kroz rešetke (da je) sinovljeno lice bilo veoma tamno i iskrivljeno i da su na obe ruke bile brazgotine. Štaviše, bio je ostavljen samo u donjem vešu. Tri nedelje kasnije, otišla sam da posetim sina u zatvoru u Prizrenu. Ovog puta, brazgotine su izgledale mnogo gore... Na telu mu se videla sasušena krv, a za vreme posete je izbacivao krv. Gledala sam na njegove ruke i stopala. Primetila sam da više nije imao nokata na prstima ruku i nogu. Nekoliko nedelja kasnije, bio je prebačen u lipljanski zatvor. Kada sam otišla da ga posetim u Lipljanu, policajac mi je omogućio da sa njim govorim nasamo. Sin mi je rekao da je za vreme boravka u zatvoru mnogo prepatio.“

Ovaj zatvorenik je bio pušten marta 1999. Njegova žena priča:

„Bio je veoma slab, i veoma je teško hodao. Primetila sam da je nedostajao deo jednog od njegovih prstiju, a imao je i drugih problema, kao što su bolovi u stomaku i na stopalima. Muž mi je ispričao šta mu se događalo dok je bio u zatvoru. Rekao je da su ga nekoliko prvih dana posle hapšenja tukli po celom telu po dva ili tri puta dnevno. Najviše su ga tukli po glavi, leđima i nogama. Verovali su da je bio pripadnik (UČK), ili barem njihov simpatizer... Jednog dana, odveli su ga iz njegove ćelije u drugu sobu, gde su ga položili na pod i za ruke i noge mu vezali kablove. Tako su mu davali električne šokove. Rekao je da je vrištao tako glasno da su ljudi u susednim prostorijama mogli da ga čuju. Takođe se dešavalo da ga policajci za kratko vreme izvedu iz ćelije, a kada se vraćao, tamo su bili drugi policajci koji su ga čekali sa toljagama. Tukli su ga po celom telu. Jednom je bio izveden iz ćelije u još jednu sobu, i srpski policajac mu je zabadao dugačke igle pod nokte na rukama i nogama. Pošto je bio prebačen u lipljanski zatvor, pokušali su da ga nateraju

da prizna kako nešto zna o položajima (UČK). Mučili su ga tako što su površinu njegovog lica boli noževima. Ima brazgotine na grudima i ramenima.“¹²

Sistematsko i ponovljeno zlostavljanje je postalo još češće posle povlačenja OEBS-KVM i početka NATO bombardovanja, tim pre što su policijska ovlašćenja bila bitno proširena proglašavanjem ratnog stanja i specijalnih zakona, a OEBS-KVM nije više bila tu da dokumentuje šta se događa i pokuša da interveniše; pre evakuacije 20. marta, često se dešavalo da žrtva navodne torture ili zlostavljanja uputi žalbu u najbližu kancelariju OEBS-KVM.

(Čovek, koji je kasnije bio intervjuisan od strane OEBS) bio je doveden u 92. policijsku stanicu (u Prištini), u samicu punu vode. Zatim je bio poslan u zgradu Pokrajinskog suda u Prištini, gde su mu policajci pretili nožem, i tukli ga, jer su pretpostavljali da će pred sudijama priznati sve za šta su ga teretili. U jednoj prostoriji suda, policajci u civilnom odelu su prikazali električne žice za njegovo telo. Kada su puštali struju, visoko je poskakivao na svojoj stolici. Tortura je trajala pet sati, i za to vreme je šest puta gubio svest. (Svaki put kad bi se onesvestio) policajci su ga polivali vodom (kako bi ga razbudili). Onda su ga ponovo prebacili u samicu punu vode, gde je proveo jednu noć. Odatle su ga ponovo odveli u sud i tukli palicom za bezbol, posle čega su ga poslali u lipljanski zatvor.¹³

(Druga intervjuisana osoba) je svedočila o neprestanom batinanju i torturi u lipljanskom zatvoru. Čuvari i islednici su koristili sve vrste materijala da bi tukli zatvorenike. Srpski zatvorenici i zatvorski personal su takođe bili primoravani da tuku zatvorenike albanske narodnosti. Bratu (intervjuisane osobe) su slomili ruku, i svejedno su ga i dalje tukli sve dok nije izgubio svest. (Sam on) je takođe jednom izgubio svest i bio je po celom telu išaran brazgotinama.¹⁴

„Na dan 3. maja (1999) poslali su nas pred islednike (u Prištinu) radi saslušavanja o aktivnostima UČK. Naterali su nas da skinemo ode-

ću i da poležemo. Onda su nas tukli drvenim palicama, po celom telu, osobito po leđima i glavi. Takođe su stavljali naše penise na sto i udarali po njima... Udarali su nas sve dok se ne bi umorili (oko dva sata). Ponovo su nas sve zajedno izveli u hodnik. Morali smo da nosimo neke ljude koji nisu bili u stanju da se kreću. Tokom sedamnaest dana imao sam krv u urinu i (pljuvao sam krv). Onda su nas jednog dana ukrcali u autobuse. Tukli su nas dok smo ulazili u autobus i zatim su nas poslali u Lipljan.“¹⁵

Juna 1999, pošto su međunarodne agencije ponovo dobile pristup na Kosovo, čule su se glasine o navodnim sobama za mučenje koje je koristila srpska policija. Posebno se verovalo da je jedna soba u podrumu glavne prištinske policijske stanice bila mučionica, pošto je u njoj bilo pronađeno više instrumenata za mučenje, uključujući jednu električnu stolicu. U policijskoj stanici u Peći/Peja, pronađena je stolica na točkovima za koju su neki posmatrači pretpostavljali da bi mogla biti korišćena kao instrument za mučenje. Ove optužbe, iako na prvi pogled verovatne, do sada nisu bile potvrđene doslednim izjavama svedoka ili nalazima sudskih veštaka. Podaci koje poseduje OEBS-KVM ukazuju da se tortura koja je primenjena u pritvoru ili zatvoru obično sastojala iz produženog batinanja i drugih fizičkih iskušenja, i da se nije radilo o uporebi komplikovanih instrumenata za mučenje. Iskazi koji pominju takve instrumente ostali su izolovani i trebalo bi da dobiju drugu potvrdu.

Za vreme srpske/jugoslovenske ofanzive na Kosovu, dok je na stotine hiljada kosovskih Albanaca bežalo iz svojih kuća, razne su zgrade bile korišćene kao privremeni zatvori, kao što je potvrđeno i opisano u 9. poglavlju. U ovakvim uslovima, tortura i zlostavljanje izgleda da su bili raširena praksa:

Krajem aprila (jedan čovek) je krenuo iz Lukara u Prištinu. Na putu ga je presrela policija. Sedamdeset pet mlađih muškaraca albanske narodnosti bilo je izdvojeno iz konvoja raseljenih lica i naterano u privatnu kuću blizu glavnog puta. Od svih 75, intervjuisani čovek je bio jedini ostavljen u podrumu, dok su svi ostali bili raspoređeni na druga mesta. (Njega) su u podrumu tukla dva policajca. Udarali su ga gvo-

zdenom šipkom, a zatim pesnicama. Udarali su ga i po genitalijama nekoliko puta, i slomili su mu nekoliko rebara (u dosijeu se nalazi i rendgenski snimak).¹⁶

(Još jedan intervjuisani čovek) kaže kako su njega i njegovog brata uhvatili i odveli u Park hotel u Orahovcu. Hapšenje su izvršili policajci zajedno sa pripadnicima Arkanovih paravojnih jedinica. (U hotelu su držali njega, njegovog brata i tri druga čoveka. Svedok je rekao da su ovi Srbi tokom nekoliko sati njegovog brata mučili do smrti. U kožu njegovog brata su urezivali crteže, pre nego što su ga ubili. Zatim su Srbi tukli i njega, sa ciljem da iznude novac).¹⁷

Tortura i zlostavljanje u privatnim kućama, za vreme policijskih pretresa

Poznato je bilo da su policijske stanice i zatvorski centri bili mesto čestog nasilja prema pojedincima. Međutim, mnogi kosovski Albanci, posebno oni koji su živeli u područjima blizu teritorije koju je kontrolisala UČK, ili za koje se znalo da se dobro odnose prema UČK, takođe su iskusili nasilje kada bi u njihove domove došla srpska policija. Kućni pretresi su obično bili izvođeni uz kršenje prava na privatni život i svih pravila procedure. Batinanje, pretnje i vređanja su bili uobičajena stvar za vreme srpskih operacija kao što su traganje za pojedincima koje se zasnivalo na sudskim pozivima (za svedočenje na sudu, na primer), pretresanje zgrada u traženju oružja, ili traganje za članovima kriminalnih bandi za koje se sumnjalo da se kriju na određenim mestima.

Sledeći slučaj je do detalja ispričan OEBS-KVM koordinacionom centru u Dečanima, koji se nalazio u nadležnosti regionalnog centra u Peći.

Na dan 30. januara, oko 30 policajaca naoružanih mašinkama dovezlo se u dva džipa lada niva i jednom oklopnom kamionu pred kuću u selu Slip (opština Dečani).¹⁸ Njihov komandant je nosio crnu uniformu i masku preko lica. On je ostao u džipu dok su njegovi ljudi pretresali kuću. Oni su tvrdili da traže jednog određenog čoveka, kao i oružje. Čovek koga su tražili i još nekoliko drugih muškaraca su smešteni u jednu sobu, žene i deca u drugu. Muškarci su bili na-

terani da skinu pantalone... Razni policajci su ulazili u sobu i šutirali ljude i tukli ih opasčima po celom telu. Takođe su im pretili oružjem i govorili kako će ih sve pobiti, ili u uniformi poslati na front. Ljudi su bili preplašeni. Ovo zlostavljanje je potrajalo oko jednog sata. U isto vreme, tri žene i petoro dece su držani u susednoj sobi. Posle izvesnog vremena policajci su izdvojili jednu ženu, i dva policajca su sa njom ostala nasamo. Pretili su joj nožem i dugom metalnom šipkom. Rekli su joj da će je ubiti ako ne bude odgovarala na njihova pitanja. Jedan od policajaca joj je prišao i uhvatio je za grudi. Pitao je da li je žena ili devojka. Bila je suviše preplašena da bi mogla da odgovori. Onda su policajci iznenađeno otišli, ali dok su odlazili, jedan od njih je uzeo iz kuće prenosni radio.

U ovom slučaju, OEBS-KVM je razgovarala sa žrtvama o tome šta one same mogu da učine, a šta može OEBS-KVM da učini s obzirom na rizik koji je postojao. Došli su do zaključka da treba ići u mesnu policiju u Dečanima i podneti žalbu. OEBS-KVM je ugovorila sastanak i grupa se 2. februara sreća sa oficijom koji je bio zamenik komandanta mesne policije. Seljani su bili vrlo nervozni, ali ih je zamenik komandanta smirivao i uopšte se ponašao veoma blagonaklono. Zapisao je sve što je bilo potrebno. Pregledao je povrede i tragove udaraca opasača. Uznemirio se kada su mu rekli za radio koji je bio ukraden i rekao da je to gore od svega. Izvinio se seljanima i uveravao ih kako se ništa slično neće ponoviti, kao i da će pronaći i kazniti policajce koji su se nekorektno ponašali. Na dan 3. februara, OEBS-KVM je ponovo sreća zamenika komandanta, koji je dao uverenja da je identifikovan policajac koji je odneo radio i da je kažnjen smanjenjem plate. Policajac je takođe trebalo da nabavi novi radio, da se izvini porodici, što se i desilo 3. februara. Međutim, druga poseta je za posledicu imala i to da je u dvorište ponovo ušlo oko 15 policajaca, što je i u ovom slučaju bilo veoma preteći akt.¹⁹

Sledeća dva incidenta su se desila u vreme posle evakuacije OEBS-KVM:

Na dan 21. maja, jedinica Specijalne policije je opkolila naselje u kome je živela intervjuisana osoba, u Banduliću (Lipljan). Policajci su išli od

kuće do kuće. Kad su došli do kuće (intervjuisane osobe), naredili su da cela porodica izađe (i napolju ih postrojili). Žene su naterali da stanu nasuprot muškarcima. (Intervjuisana osoba) i njen otac su bili odvedeni malo dalje, gde su bili tučeni sve dok nisu izgubili svest. (Kasnije) su bili poslani natrag u kuću gde su policajci pretili (intervjuisanoj osobi) da će je ubiti. Osoba koja je sve ovo naređivala bila je mesni komandant milicije. Policajci su ljudima rekli da će, ako ne napuste selo, sledećeg jutra biti pobijeni. (Intervjuisana osoba) i cela porodica su vozom otputovali u Blace.²⁰

Na dan 23. maja (jedna intervjuisana osoba) je bila u svojoj kući u Prištini, sa svojom porodicom, kada je došlo šest naoružanih ljudi. Bili su obučeni u zelene maskirne uniforme, artiljerijske kamuflažne jakne, na glavi nisu nosili ništa, imali su uredno i kratko ošišanu kosu, automatsko oružje i noževe za pojasom. Svedok je prepoznao oznake Specijalne antiterorističke jedinice. Policajci su počeli da razbijaju sve po kući, vrata, prozore itd. Odukli su svedoka u drugu kuću (koju je posedovao) u Prištini. Kada su tamo stigli, na glavu su mu stavili kofu i navalili da ga šutiraju u stomak i rebra. Zatim su tražili novac i oružje i pretili da će ga ubiti ako im ih ne preda, ali on nije imao ni jedno ni drugo. Onda su ga izveli napolje i pretresli ga. Kada je i to bilo završeno, njegovom licu su primakli zapaljen upaljač i sagoreli mu brkove. Zatim su ga tukli kundacima (svedok je pokazao ožiljak preko oka). Na kraju su rekli da će ga ubiti ako ga još jednom tu pronađu, posle čega su otišli. Sledećeg dana on je vozom otišao u Blace.²¹

Tortura i zlostavljanje u bolnicama

Kada je u pitanju kršenje ljudskih prava i lekarska etika, bolnice nisu bile zone zaštite, kao što bi to trebalo da bude za vreme sukoba, nego su u nekim slučajevima bile korišćene i za torturu. Posebno je izgleda srpska policija smatrala da su bolnice pogodno mesto za zlostavljanje i zastrašivanje pojedinaca, osobito ako su ovi bili ranjeni za vreme oružanih sukoba sa srpskim snagama.²² Ranjeni pripadnici UČK su se teško ikada odlučivali

da se predaju na brigu srpskih državnih bolnica, pa su često radije podnosili sve nedostatke improvizovanih ambulanti UČK, nego da budu podvrgnuti brutalnim metodima istrage u srpskim državnim bolnicama. Bolnice su obezbeđivali pripadnici srpskih snaga bezbednosti, regularne policije, i to danonoćno. U nekoliko slučajeva, bezobzirno je odbijen pristup ljudima OEBS-KVM do pacijenata, bilo da su pacijenti bili pod istragom bilo da je protiv njih bio pokrenut krivični postupak. Dešavalo se da je nadležni istražni sudija ili lažno tvrdio da ga Zakon o krivičnom postupku sprečava da izda dozvolu bilo advokatima, bilo OEBS-KVM da posete pacijente koji su pod istragom, ili je zahtev upućivao mesnom komandantu policije, koji bi ga redovno upućivao natrag nadležnom istražnom sudiji. Ipak, zlostavljanje pacijenata se dešavalo relativno retko, budući da je takvo nešto odmah privlačilo pažnju OEBS-KVM, pa je tako bilo suzbijano, iako nikada i potpuno iskorenjeno.²³

Tortura i zlostavljanje za vreme nasilnog iseljavanja

Samo je po sebi dovoljno traumatično kada neko biva pod pretnjom oružjem isteran iz sopstvene kuće. Srpske snage, a među njima notorno brutalne paravojne jedinice, imale su težnju da nasilje koriste kao deo metoda da pojedince, porodice i čitave zajednice ubede da napuste svoje domove. U mnogim slučajevima, žrtve zlostavljanja i torture su umrle od zadobijenih povreda, ili su bile bez suđenja ubijene pošto su im najpre nanošene fizičke patnje.

Nasilno isterivanje ljudi iz Lešana/Leshane (Suva Reka) karakteristično je za način na koji je sprovedeno nasilje. Jedna intervjuisana osoba opisuje kako su, 28. marta 1999, oko 13 časova srpske snage stigle u selo, pošto su prethodno zapalile obližnje selo Trnje. Počele su da pucaju u vazduh vičući: „Hteli ste da nas NATO napadne! Zna li šta je NATO uradio u Srbiji? Sada ćemo vas mi sve pobiti!“ Svedok je sa drugim seljanima bio u zgradi škole, gde su se ljudi sakupili zato što su Srbi palili kuće i pucali na ljude. Onda su Srbi ušli i u školu i naredili da muškarci pređu na jednu stranu, a žene i deca na drugu. Oni koji nisu poslušali, ili nisu išli dovoljno brzo, bili su tučeni kundacima. Policajci su naredili muškarcima da pokažu srpski

pozdrav sa tri prsta i da viču „Srbija! Srbija!“ Zatim su muškarce postrojili uza zid i Srbi su počeli da ih zlostavljaju praveći se da će ih postreljati. Žene su plakale i vrištale očajne zbog svojih muževa i sinova. Tada je jedan Srbin, koji je izgleda bio policajac, naredio ženama i deci da odmah odu u Prizren. Muškarcima je tada bilo naređeno da posedaju na zemlju. Približilo se veliko policijsko vozilo sa mitraljezom koji je bio montiran na vrhu. Mitraljez je bio okrenut prema ljudima koji su sedeli. Tada je jedan čovek (čije je ime u intervjuu navedeno) bio izveden pred ostale. Srbi su ga napastvovali (šutirali, pesničili, udarali kundacima). Intervjuisana osoba je rekla da su tog čoveka već povelili da ga ubiju, kada je jedan policajac rekao da to nije potrebno, da je već dovoljno premlaćen.²⁴

Grupe raseljenih lica su bile laka meta za pripadnike srpskih snaga, bilo da su putovale putevima Kosova, tražeći neko sigurnije mesto, ili prema albanskoj i makedonskoj granici, bilo da su se sklonile po udaljenijim brdima i šumama u centralnom Kosovu. Policajci, rezervisti i pripadnici paravojnih jedinica hvatali su i zlostavljali raseljena lica albanske narodnosti, često sa ciljem da od njih izvuku novac. OEBS-KVM je primila brojne izveštaje o tome kako su neke grupe bile izdvojene (najčešće mlađi muškarci ili deca), da bi im Srbi pretili kako će ih pobiti ako im se ne da određena količina novca ili nakita. Ponekad su „taoce“ tukli i pretili im naperenim oružjem, dosta često su ih zaista i ubijali, što je za druge onda značilo da su takve pretnje verodostojne.

Dostupnost lekarske pomoći

Dostupnost lekarske pomoći je značajan momenat u pokušaju da se žrtva torture ili zlostavljanja oporavi. Sprečavanje dostupa lekarskoj pomoći ne samo što produžava patnje žrtve, nego je i dodatni dokaz da su počinioци unapred zaštićeni od svake krivične istrage ili drugih sudskih procedura sa ciljem da žrtvama pruže zadovoljenje. Odgovornost medicinskog osoblja je u ovom smislu izuzetno velika. Prema međunarodnim standardima po pitanju ljudskih prava, protivno je lekarskoj etici ako se medicinsko osoblje angažuje u dejstvima koja u stvari predstavljaju učestvovanje ili saučesništvo u torturi ili zlostavljanju, ili ako učestvuje u određivanju zatvorenika za bilo kakav tret-

man ili kaznu koji bi bili u suprotnosti sa međunarodnim standardima.²⁵

Neke od nas su prebacili u lipljanski zatvor, gde su nas registrovali. Na ulazu je bilo postrojeno 20 stražara. Svako je morao da prođe između njih i oni su nas tukli. Neki kosovski Albanci su se onesvestili, jer su bili teško povređeni već u policijskoj stanici. Tokom sledeća tri dana svi su bili premlaćivani. Posle tri nedelje, stražari su pozvali srpske zatvorenike i kuvare da nas tuku. Ako smo tražili lekara, to je bilo odbijeno sa obrazloženjem: „Teroristima ne treba lekar“. (Nekoliko dana kasnije) jedini lekar se ipak pojavio, ali on nije hteo ništa da zna o povredama zatvorenika. On je samo merio krvni pritisak.²⁶

Odgovornost, nadoknade i kompenzacije, i nekažnjivost počinitelja

Prema međunarodnim zakonima, žrtve torture i zlostavljanja imaju posebno zagarantovano pravo na nadoknadu štete, uključujući i kompenzacije. Nadoknade žrtvama mogu sadržati i mere da se počinitelj izvede pred sud, kao i pojačane mere da se spreči ponovna tortura ili zlostavljanje. Ove mere uključuju i strožu sudsku kontrolu nad zatvorskom procedurom i garancije da advokati i lekari imaju odgovarajući pristup zatvorenicima.

Za vreme dok je OEBS-KVM bila prisutna na Kosovu, izveštaji o zlostavljanju i torturi su često bili predmet konsultacija sa srpskim vlastima, lokalnim komandantima policije i predstavnicima sudstva, kao što su predsednici okružnih sudova i javni tužioci. Najčešće, OEBS-KVM je dobijala obećanja da će svi slučajevi torture i zlostavljanja biti istraženi i da će imati zakonski predviđene disciplinske i sudske posledice za pojedince koji su bili odgovorni. To bi, međutim, bilo moguće samo u slučaju kada bi bile izrečene konkretne optužbe, uključujući ime policajca, kao i mesto i vreme gde se prekršaj desio. Kada je predstavnik OEBS-KVM susreo glavnog istražnog sudiju u Peći i predsednika srpskog suda u Peći i zapitao ih da li će žalbe na zlostavljanje i torturu koju sprovodi policija biti aktivno istražene i isledene, istražni sudija je rekao da hoće, ali da on nikada nije čuo ni za jedan takav slučaj.²⁷ Preduzimanje konkretne akcije je bilo otežano iz više razloga: najpre, kosovski Al-

banci, ali i drugi građani koji su postali žrtve torture ili zlostavljanja od strane policije, nisu verovali da su državne institucije voljne da zaštite njihova prava i interese tako što bi pristupile zakonskim nadoknadama i eventualnim kompenzacijama. Zatim, u većini slučajeva, žrtve nisu znale identitet počinitelja, a saradnja sa policijom u pokušaju da se identifikuju potencijalni počinioci praktično nije postojala. I, na trećem mestu, čak i ako bi pojedinac, uglavnom uz aktivnu podršku lokalne kancelarije OEBS-KVM reagovao brzo i odlučno, i podneo žalbu komandantu lokalne policije, posledice za policajca koji je zloupotrebio silu bi bile nedovoljne da ga odvrate, da sa lakoćom ne ponovi zlodelo. (Nekoliko takvih slučajeva je opisano u V delu.)

Skoro potpuno odsustvo odgovora od strane sudskih vlasti samo je služilo da se učvrsti osećaj nekažnjivosti unutar policijskog sistema, što je ohrabralo nastavljanje i eskalaciju ove vrste kršenja ljudskih prava.²⁸

- 1 Za detaljniju analizu vidi OSCE/ODIHR, „Preventing Torture, A Handbook for OSCE Field Staff“, Warsaw 1999.
- 2 Ljudska prava u Jugoslaviji, Beogradski centar za ljudska prava, 1999.
- 3 U kontekstu Kosova, relevantni tekstovi su Zakon o unutrašnjim poslovima Srbije, Zakon o izvršenju krivičnih sankcija Srbije i Pravilnik o uslovima i načinima upotrebe sile. Međunarodni standardi, uključujući i osnovne principe Ujedinjenih nacija o upotrebi sile i vatrenog oružja radi zaštite zakona, takođe stavljaju jasna ograničenja upotrebi sile protiv zatvorenika. Sila može biti upotrebljena samo u slučajevima krajnje nužde, i to u najmanjoj meri koju zahtevaju okolnosti.
- 4 Član 191 KZSRJ kaže: „Službeno lice koje u vršenju službe drugog zlostavlja, nanosi mu teže fizičke ili duševne patnje, zastrašuje ga, vređa ili uopšte prema njemu postupa na način kojim se povređuje njegovo ljudsko dostojanstvo, kazniće se zatvorom...“
- 5 Član 190 KZSRJ koji se odnosi na upotrebu iznuđenih priznanja i izjava.
- 6 Dekret jugoslovenske savezne vlade o primeni krivičnog postupka u uslovima ratnog stanja, Sl. List 21/99.
- 7 Ovo je u skladu sa Konvencijom protiv torture i ostalog surovog, nehumanog i ponižavajućeg kažnjavanja (Torture Convention) koju je usvojila Generalna skupština Ujedinjenih nacija 1984. godine. Član 2 ove Konvencije kaže: „Ni u kakvim izuzetnim okolnostima, u ratnom stanju ili u ratnoj opasnosti, u uslovima unutrašnje političke nestabilnosti ili bilo koje druge javne potrebe, okolnosti se ne mogu smatrati takvim da opravdavaju upotrebu torture.“
- 8 Protokol II se primenjuje na sukobe između oružanih snaga države i „drugih organizovanih naoružanih grupa koje, pod komandom koja je za njih odgovorna, imaju takvu kontrolu nad delovima teritorije koja im omogućava da sprovedu trajne i usklađene vojne operacije i da primenjuju ovaj Protokol.“ (Član 1 (1)).

- ⁹ Konvencija protiv torture i ostalog surovog, nehumanog i ponižavajućeg kažnjavanja, član 1: „Potrebe ove Konvencije, termin „tortura“ znači bilo koji postupak kojim se osobama vesno nanosi težak bol ili patnja, bilo fizička ili mentalna, a sa ciljem da se od njih dobije bilo informacija o trećoj osobi, bilo priznanje, bilo da se osoba kažnjava za nešto što je učinila treća osoba ili je osumnjičena da je počinila, ili radi zastrašivanja ili prisiljavanja žrtve ili trećeg lica, ili radi bilo kog razloga zasnovanog na diskriminaciji bilo koje vrste, kada su taj bol i patnja naneti od strane zvaničnog lica ili na podsticaj zvaničnog lica, ili lica koje u datom trenutku ima zvanična ovlašćenja. Definicija u sebe ne uključuje bol ili patnju koji su posledice ili su inherentne zakonitom delovanju.“
- ¹⁰ Ipak, nekoliko međunarodnih instrumenata postavljaju detaljne standarde ponašanja prema zatvorenicima. Vidi na primer Skup principa za zaštitu svih lica koja su u bilo kom obliku zatvorena ili zatočena (Body of Principles) koji je usvojila Generalna skupština Ujedinjenih nacija 1988. godine, kao i Minimalne standarde za postupanje sa zatvorenicima, koje je 1955. usvojio Kongres UN za sprečavanje kriminala i za ophođenje sa počinocima.
- ¹¹ Na dan 8. marta, komandant policije u Suvoj Reci je objasnio da lokalna policija nije učestvovala u batinanju i torturi prilikom koje su gumenim palicama udarane noge i tabani pritvorenika sa ciljem da se iznude izjave. On je dodao da pripadnici Specijalnih snaga bezbednosti na ovaj način vrše saslušavanja kad god se radi o sumnji za učestvovanje u terorističkim delatnostima. Dalje je objasnio da ove jedinice nisu pod njegovom komandom, nego se u komandnom lancu nalaze na višem mestu. RC1 CC3 Meeting report.
- ¹² A/0929 uključuje izjave i majke i žene. U vreme kada je dat ovaj intervju, čovek se još uvek nalazio na Kosovu. Nije dostupna nikakva medicinska evidencija koja bi potvrđivala iskaze.
- ¹³ M/1413, slična izjava je sadržana u M/0670, ali je tamo tortura opisana kao da se desila u školskoj zgradi u Prištini.
- ¹⁴ M/1389.
- ¹⁵ M/1777.
- ¹⁶ M/1617.
- ¹⁷ A/0764.
- ¹⁸ PE/03/014/99.
- ¹⁹ Istražujući drugi incident u kome je učestvovao ovaj isti policajac, OEBS-KVM je bila obavestena da će on biti premešten, a da će posle zaključenja istrage biti otpušten. PE/03/036/99.
- ²⁰ M/1318.
- ²¹ M/1257.
- ²² Najveći broj ovih optužbi su primili avokati koji su se bavili problematikom ljudskih prava, i čiji su branjenici u procesima za terorizam bili zlostavljani dok su se nalazili u bolnici. OEBS-KVM je najčešće bila sprečavana da nezavisno proverava tu vrstu optužbi, što je protumačeno kao indikacija da su optužbe bile zasnovane.
- ²³ U ovom kontekstu OEBS-KVM je 11. marta održala seminar koji su organizovali „Lekari za ljudska prava“ i koji je posećivao lokalni albanski medicinski personal u Peći. Tamo se govorilo o sličnim temama. Bilo je kontakata i sa srpskim medicinskim personalom, i saradnja je bila ugovorena, ali je organizovanje zajedničkog seminara obe medicinske zajednice bilo nemoguće, usled događaja koji su sledili povlačenju OEBS-KVM.
- ²⁴ A/0673. Događaji u Lešanima su potvrđeni od strane brojnih intervjuisanih osoba i o njima se govori u odeljku o opštini Suva Reka.
- ²⁵ 1. princip koji je naveden u Principima lekarske etike i koji se odnosi na ulogu zdravstvenog osoblja, osobito lekara, u zaštiti zatvorenika i zatočenika protiv torture i drugih surovih, nehumanih ili ponižavajućih postupaka i kažnjavanja (Principals of Medical Ethics).
- ²⁶ M/1391.
- ²⁷ Sastanak održan 17. marta između OEBS-KVM sa jedne, i glavnog javnog tužioca i predsednika okružnog suda u Peći, sa druge strane.
- ²⁸ Ova praksa je bila u očiglednoj suprotnosti sa Konvencijom protiv torture, čiji 12. član kaže da će „svaka država potpisnica obezbediti da njene nadležne vlasti sprovedu brzu i nepristrasnu istragu, gde god ima razloga da se veruje da je izvršeno delo torture, na bilo kojoj teritoriji pod njenom jurisdikcijom.“ Ova obaveza je definisana u 13. članu: „Svaka država potpisnica će obezbediti da svaki pojedinac koji tvrdi da je bio podvrgnut torturi na bilo kojoj teritoriji pod njenom jurisdikcijom ima pravo na žalbu, i na to da njegov slučaj bude brzo i pravično ispitano od strane nadležnih vlasti. Treba da se preduzmu mere kako bi se, kako osoba koja se žali, tako i svedoci, zaštitili pred zlostavljanjem i pretnjama koje bi bile posledica njihove žalbe ili svedočenja“.

Sedmo poglavlje

SILOVANJE I DRUGI OBLICI SEKSUALNOG NASILJA

Silovanje i seksualno nasilje koji su se dešavali u periodu pre nego što je OEBS-KVM evakuisana sa Kosova

Silovanja koja su vršili pripadnici državnih organa vlasti ili paravojnih jedinica dešavala su se čak i pre dramatične eskalacije sukoba u martu 1999. Međutim, malo je dokumenata koji o tome govore. Kada su službenici za pitanja ljudskih prava OEBS-KVM u Makedoniji prikupljali izjave o događajima koji su se desili posle povlačenja OEBS-KVM sa Kosova, ponekad su dolazili u dodir sa izjavama o seksualnom nasilju koje je bilo izvršeno i ranije. Teško je oceniti koliko je praksa silovanja bila proširena u ranijem periodu, ali primeri koji se ovde navode daju neku predstavu o tome kako je ono bilo praktikovano. (Ovo poglavlje bi trebalo da se čita u vezi sa 9. poglavljem – o torturi i zlostavljanju.)

Silovanje posle otmica izvršenih na javnim mestima. Mlađe žene su bile posebno izložene napadima u bilo kom ambijentu njihovog svakodnevnog života. Jedna dvadesetjednogodišnja kosovska Albanka je opisala kako je sa nekom rođakom pretrpela šestočasovne užase otmice i silovanja. Počinioci su februara 1999. bili srpski policajci koji su ih najpre protivpravno uhapsili, u vreme kada su se bile uputile na svadbu:

U 18 časova, dok smo jele nešto na autobuskoj stanici, na kojoj smo čekale autobus... pojavila su se petorica (policajaca). Bili su (stari) oko 25-30 godina, osim jednog koji je imao 50, koji je bio ćelav i koji je na rukavu nosio oznaku nekog čina. Pitali su nas šta nosimo u koferu. „Imate bombe“ – rekli su. Pretražili su kofer (i rekli): „Trebalo da dođete sa nama u policijsku stanicu“... Pokazala sam im svoju ličnu kartu.

„Tvoje prezime (u izjavi nije navedeno) svedoči da si sigurno član UČK“. Uzeli su moj kofer i tražili od nas da uđemo u kola. Rekle smo da ćemo do policijske stanice doći pešice. Tada su nas zgrabili za ruke i uvukli u policijska kola... Stari (policajac je pitao) da li hoćemo da idemo sa njima u hotel. Rekla sam da to nije naš običaj, pravila sam se da sam udata. Videla sam da će nam se desiti nešto opasno. On je rekao: „Budite dobre devojke. Čak i ako nećete to da učinite, učinićete.“ Vozač, koji je bio najmlađi među policajcima, rekao je neka nas puste da idemo. Stari (policajac) je rekao da neće, jer je „UČK danas ubila naše ljude“. Zatim su nas vozili tri sata izvan Prizrena.

Stigli smo do otvorenog polja blizu pravoslavne crkve i jezera. Bilo je hladno i još uvek je bilo snega. Morale smo da ispraznimo naše džepove, i moja lična karta je bila iscepana. Oni su nas skinuli i svaki od njih nas je silovao. Svaki od njih nas je silovao više od jedanput. Pošto su nas silovali, naterali su nas da uđemo u jezero. Voda nam je dopirala do grudi. Bila je ledena. Za kratko vreme su nam zagnjurili glave u vodu. Ponovo su nas silovali. Zgrabili su mi glavu i (naterali me da vršim) oralni seks dok su mi pretili motkama. Rugali su nam se. Zatim su se na našim grudima igrali cevima svojih pušaka. Rekla sam im da ću obavestiti policiju i odgovorili su da će, ako to učinim, pobiti sve članove naše porodice i zapaliti našu kuću. Neko među njima je razumeo albanski, jer su razumeli kada smo o njima ružno govorile. Pljunula sam na njih, a oni su me tukli. Odvezli su se u ponoć.²

Silovanje u kućama gde su žene živele. Žene nisu bile bezbedne ni u svojim sopstvenim kućama, kao što pokazuje sledeći primer, koji se zbio

Prikupljanje informacija o seksualnom nasilju: pristup problemu OEBS-KVM¹

Dok žrtve drugih vrsta kršenja ljudskih prava mogu biti zainteresovane da kažu celom svetu šta su doživjele, to najčešće nije slučaj sa žrtvama seksualnog nasilja. Važno je imati na umu da, na primer, ako žena preživi seksualno nasilje, može da se susretne sa negativnom društvenom reakcijom. Ne bi od nje trebalo po drugi put činiti žrtvu tako što će postati izopštenik iz sopstvenog društva. OEBS-KVM je vodila brigu da se ne traumatizuju ponovo žrtve koje su preživjele seksualno nasilje, a takođe da spreči da se od njih uzimaju iskazi, i da se kasnije ostave nasamo sa svojim traumama. Iako u nekim slučajevima osobi koja je preživjela seksualno nasilje može da pomogne činjenica da je o tome nekome ispričala, trauma može da se posle izvesnog vremena vrati u još žešćem obliku. Zbog toga se OEBS-KVM trudila da zauzme pristup koji bi više bio holistički. Radeći u tesnoj saradnji sa lokalnim ženskim NGO sa Kosova i iz Makedonije, i vodeći računa o tome da žene koje žele da ispričaju svoje iskustvo, i kasnije imaju kome da se obrate. Ovaj posao je obavljen najviše u logoru Čegrane, gde su bila postavljena dva „ženska šatora“ švedske NGO, KtK (vidi izdvojeni tekst u 16 poglavlju posvećenom ženama.)

Kako prekinuti ćutanje

U sredini kosovskih Albanaca, seksualno nasilje je tradicionalno praćeno zidom ćutnje. Stigmat silovanja je toliko dubok da se obično kaže kako će „dobra“ žena radije da se ubije nego da nastavi da živi pošto je bila silovana. Žena koja prizna da je bila silovana može biti odbačena, ili je čak muž, njena porodica, ili muževljeva porodica može oterati. Anketa koju je OEBS-KVM u aprilu 1999. izvršila među lokalnim NGO pokazala je da su se i ove organizacije susrele sa ekstremnim teškoćama kada su pokušale da prikupe informaciju o ovoj vrsti zločina; neke su tvrdile da su odustale od svakog pokušaja da prikupe informaciju. Takođe je bilo preporučeno da bi možda bilo lakše da predstavnici međunarodnih organizacija, kao neko ko „nije upleten“, zadobiju poverenje žrtava seksualnog nasilja, pošto bi uz njih imale snažniji osećaj da je informacija poverljiva.

OEBS-KVM je bila u mogućnosti da prikupi informaciju o zločinima seksualnog nasilja od svedoka, i od samih žrtava. Međutim, iskustvo u sličnim situacijama pokazuje da treba da prođe vreme pre nego što žene osećaju spremnost da progovore o svome iskustvu. Ovo je takođe bilo i iskustvo OEBS-KVM; dok su beležili izjave izbeglica, službenici su se susretali sa ženama koje su bile žrtve seksualnog nasilja koje se desilo više meseci ranije. Važno je da se informacija koja sledi ni u kom slučaju ne smatra potpunom; još mnogo posla treba da se obavi na dokumentaciji o seksualnom nasilju.

Pošto je razvila pristup koji je gore pomenut, OEBS-KVM je bila u mogućnosti da prikupi više informacija nego što se u početku očekivalo. Ni u jednoj izjavi koja se ticala seksualnog nasilja nije izražena nikakva vrsta osude žrtve, a kada su članovi porodica izveštavali o zločinu koji se desio njihovoj rođaci, potpuno su je podržavali. Službenici OEBS-KVM su na taj način dobili više signala da se stav prema toj vrsti zločina u stvari menja. Uopšte, OEBS-KVM je imala podršku muškaraca u pokušaju da se žene osećaju dovoljno sigurne da bi mogle da govore. Muškarci su napuštali sobu ili šator i ostavljali službenike OEBS-KVM da sa ženama govore nasamo, pa su čak često ohrabivali žene da kažu sve šta se dogodilo, sa svim detaljima.

sredinom februara 1999. godine, kada su jednu ženu silovala četiri policajca i tri civila u njenoj kući, dok je muž bio na poslu. U to vreme, žena je već četiri i po meseca bila u drugom stanju.

Oko 21:30 čula sam kucanje na vrata i pitala sam ko je. Nije bilo odgovora, ali se čulo kucanje na prozor. Otvorila sam. Bila su tri čoveka u

civilnom odelu i jedan naoružan (policajac). Vrisnula sam. Rekli su da nekoga traže. Rekla sam im da ću zvati muža da ga pitam za onoga koga su oni tražili. Policajac me je ščepao za ruku i rekao na srpskom: „Ne treba nam tvoj muž“. U tom trenutku, tri civila su me silom ugurala natrag u stan. Dva civila su me odvu-

kla u sobu, jedan je otišao u dečiju sobu, a policajac je stajao napolju, čuvajući stražu. Dva civila su mi svukla odeću. Molila sam ih da me ne siluju, svu četvoricu. Naterali su me na oralni seks. Kada sam pokušala da odbijem, tukli su me. Silovali su me na razne načine. Kada su prva dvojica završila, pozvala su drugu dvojicu da uđu. Pre nego što su druga dvojica ušla, uzela sam drvenu motku i pokušala da se branim, ali sam bila suviše slaba. Pokušala sam da razbijem prozore i da izađem. Međutim, oni su me zaustavili i vezali mi ruke na leđima i stavili mi nešto u usta kako bih prestala da vičem... Povukli su me naniže, jedan je sedeo na mojim nogama, a drugi na grudima. Pokušala sam da odbijem, ali su me naterali da nešto popijem i više nisam znala šta se sa mnom dešava. Znam samo da sam u jednom trenutku osetila strašan bol u stomaku, i da sam u stomaku osetila nešto metalno. Nisam tačno znala šta je to.

... Nisam znala kada su otišli, znala sam samo da su moja deca plakala oko mene, ali nisam mogla da se pokrenem. Kada je moj muž došao kući (sledećeg jutra, u 8:30), rekla sam mu šta se dogodilo... Istog dana, on je doveo moju majku... Zajedno smo otišli kod lekara, (jer) sam krvarila. Posle pregleda lekar je predložio pobačaj, jer je beba bila potpuno uništena. Posle dva dana, izvršila sam pobačaj.³

Grupna silovanja koja su vršili pripadnici paravojnih jedinica. Ovaj slučaj grupnog silovanja desio se novembra 1998. On sledi istom obrascu po kome su izvršena mnoga silovanja u periodu mart-juni 1999. godine. Majka opisuje kako je pet pripadnika paravojnih jedinica silovalo njenu trinaestogodišnju kćerku.

Na dan 16. novembra u selu su nas opkolili pripadnici policije i VJ, i odmah su razdvojili muškarce od žena. Žene su bile poslone u seosku školu. Policajci i vojnici su nas stiskali i pokušavali da nas ljube i vređali nas govoreći: „Sada ćete videti kako izgleda srpsko ‘tucanje’“ i „Od sada ćete u stomacima imati srpske bebe“. U 18 časova stigle su paravojne jedinice, mislim da se radilo o Belim orlovima. Izabrali su 20 najlepših mladih žena (među kojima je bila trinaestogodišnja kćerka intervjuisane osobe,

dok su druge bile stare od 17 do 38 godina) i odveli ih na mesto koje se nalazilo 20 metara od nas. Tamo su bile od 18 do 23 časa. Čule smo kako su devojke vikale i vrištale.

Druge žene su bile ostavljene u planini, a mi smo otišle da pronademo naše (žene). U 23 časa su paravojne jedinice otišle, i mi smo došle da uzmemo žene koje su se raspršile u raznim pravcima. Našla sam svoju kćerku kako krvari. Bila je u šoku i nije mogla da govori sve do sledećeg dana. Videla sam iglu zabodenu u njenu ruku koja je bila sva u masnicama. Svih 20 žena se nalazilo u istom stanju.

Ova intervjuisana osoba je ispričala i kako joj je jedna od silovanih žena kasnije rekla šta su im učinili pripadnici paravojnih jedinica: „Kada su ostale poslale u planine, oni su najpre navalili da nas hvataju i ljube, onda su na silu skidali sa nas odeću. Četiri ili pet njih je silovalo svaku (ženu). U početku nam nisu davali pilule, nego tek pošto nas je druga osoba silovala. Pošto su nas drogirali, nismo više bile svesne toga šta se dešava.“⁴

Incidenti koji su se desili posle 20. marta

U izjavama koje je OEBS-KVM prikupila u Makedoniji i Albaniji, ima mnogo izveštaja očevidaca, ali i više žrtava silovanja i drugih oblika seksualnog nasilja. Ipak je još uvek prerano da se izvuku precizniji zaključci o tome koliko je ova pojava bila proširena, i koliko je žena bilo silovano ili su bile žrtve drugih oblika seksualnog nasilja. Biće potrebna dalja istraživanja, po meri u kojoj vreme prolazi i žene mogu lakše da govore o tome šta im se desilo.

Situacije u kojima su se dešavala silovanja

Treba reći da su za vreme trajanja sukoba kosovske Albanke rizikovale da budu silovane u skoro svim situacijama i na skoro svim mestima na Kosovu. Nije bilo važno da li su bile same ili su njihovi muškarci još bili sa njima. Mnoge su žene opisale kako su pokušavale da sebe učine koliko je to moguće neprivlačnim. Ponekad ih ni sopstvena porodica nije prepoznala kada su došle u izbeglički logor, jer su bile toliko prljave i neuredne. Jedna petnaestogodišnja devojčica je opisala kako su se ona i dve prijateljice obukle kao stare žene kada su išle u susedno

selo da donesu nešto hrane. Na sebe su stavile haljine i marame starih žena. U datom slučaju, međutim, lukavstvo nije uspelo. Intervjuisana osoba je ispričala: „Kada smo već bile krenule kući, zaustavili su nas pripadnici paravojnih jedinica koji su bili u džipu. Pokušali su da me uzmu sa sobom, ali sam im dala nešto zlata, pa su me pustili. Jedna od mojih prijateljica nije imala zlata ili novca, pa su je odveli u obližnju kuću. Mogle smo da čujemo vriske i plač, ali su nam onda pripadnici paravojnih jedinica rekli da odemo, inače će nas ubiti. Posle izvesnog vremena, moja prijateljica je došla našoj kući i rekla mi da su je silovali dva muškarca. Njeno je telo bilo sve u masnicama, kao i njen vrat, a krvarila je u preponama. Rekla je da su joj uradili šta su hteli, i da su je onda pustili. Htele smo da je odvedemo lekaru, ali nigde u okolini nije bilo lekara. Ni smo mogle da joj pomognemo.“⁵

Sledeća izjava jedne kosovske Albanke ilustruje koliko je opasnost od silovanja bila sveprisutna: „Dana 24. marta četiri policajca su ušla u našu kuću u Prištini. Pucali su oko sebe i ubili jednu osobu, a onda su zapalili kuću. Naterali su nas da uđemo u drugu kuću i onda su izdvojili grupu žena i devojaka i odveli ih na drugi sprat. Među njima su bile dve moje kćerke i tri snaje. Tamo gore su policajci silovali žene i ja sam mogla da ih čujem kako vrište. Posle toga su nam naredili da izađemo i počela je velika pucnjava. U gužvi sam izgubila kćerku, ali je njeno dvoje dece još uvek bilo sa mnom. Krila sam se u kući dva dana, ali je onda vlasnik postao suviše preplašen i rekao mi da bi trebalo da odem. Tako sam otišla na železničku stanicu.“ Ova svedokinja takođe kaže da je bilo mnogo silovanja i na prištinskoj stanici, a kada se voz u kome je bila približio granici kod Đeneral Jankovića/Hani i Elezit, mlade žene su bile izdvojene i odvedene.⁶ Još jedna žena, stara 28 godina, ispričala je kako su petorica policajaca zaustavili nju i njene prijateljice na ulici u Prištini. Žene su naterane da uđu u jednu kuću, gde je žena koja je imala 28 godina bila primorana na oralni seks.⁷

Silovanja za vreme napada na sela. Jedna od situacija u kojima su žene bile veoma izložene silovanju bila je kada bi srpske snage napadale na sela. Uobičajeni scenario je bio sledeći: selo bi opkolile srpske snage koje bi pohvatale seljane i skupile ih zajedno. Razdvojili bi žene i muškarce, a žene bi odveli u neku od kuća. Iz te kuće, izdvojene bi bi-

le „mlade i lepe žene“ i vraćene posle izvesnog vremena. Tipičan slučaj je opisan niže. Sudeći prema izjavama izbeglica, ova shema se ponavljala širom Kosova.

Dok su se stanovnici jednog sela pored Gnjlana/Gjilan krili sredinom aprila u obližnjim planinama, opkolila ih je grupa pripadnika paravojnih jedinica. Stanovnike su naterali da se vrate u selo, gde su razdvojili žene i muškarce. Komandant je odmah izdvojio jednu ženu u drugom stanju i počeo javno da je napastvuje. Sve žene su bile odvedene u jednu veliku kuću, odakle su vojnici izvodili one koje su im bile najprivlačnije. Neke od žena su odvodili u obližnju kuću, dok su druge nekuda odvozili. Kada su se žene vraćale u kuću, na nekim su se videli znaci zlostavljanja, kao što su tragovi ujeda i modrice. Neke su se ponašale kao da su bile drogirane, ljuljajući se i nestabilno hodajući. Ovo je potrajalo četiri dana; zatim su seljani bili naterani da odu do granice.⁸

Jedan tridesetvodišnji čovek je opisao kako su u još jednom selu pripadnici paravojnih jedinica naterali meštane da se okupe oko neke ispražnjene kuće. Vojnici su iz mase izdvojili žene i uguurali ih u obližnju kuću iz koje su se čuli vrisci. Tamo su ostale jedan sat.⁹

U konvojima. Dok su u konvojima putovale između dva sela ili prema granici, na mlade žene su se često okomljavale srpske snage koje su ih okružavale. Vojnici su odvlačili sa sobom žene iz konvoja. Ponekad su se one vraćale, ali se dešavalo da se o njima više ništa ne čuje. Jedan čovek je opisao kako je 10-15 policajaca, aprila meseca, odvuкао iz konvoja koji je išao kroz Prištinu njegovu nećaku. Kada je porodica pokušala da je vrati, pripadnici paravojnih jedinica su pucali u vazduh i poslali porodicu dalje od kuće u koju je žena bila odvedena. Pola sata kasnije, bila je puštena. Porodici je rekla da je bila silovana. Prepone su joj bile povređene, a kasnije se ispostavilo da je zbog silovanja ostala u drugom stanju.¹⁰ Jedna dvadesetosmogodišnja žena je ispričala kako je bila silovana zajedno sa mlađom rođakom, dok su putovale u konvoju iz Glogovca/Gllogoc prema Prištini. Dodala je da je na tom putu bilo mnogo silovanja.¹¹ Svedoci su videli kako je 30 mlađih žena bilo skinuto sa traktora iz nekog drugog konvoja u Prištini. Nema drugih informacija o njihovoj daljoj sudbini, ali se zna da je

ženama prećeno silovanjem dok su bile odvođene.¹² Jedan tridesetšestogodišnji čovek je opisao kako su pripadnici paravojnih jedinica na putu za Prištinu zaustavili konvoj u kome se i on nalazio. Izdvojeni su mlađi muškarci, kao i mlađe žene koje su bile privlačne. Sudbina žena je nepoznata.¹³ Dok je grupa od dve do tri hiljade ljudi pešice išla prema Albaniji, u predelu zapadno od Đakovice/Gjakova, srpska policija je u šumu odvela „više stotina žena“ i tu ih zadržala oko jednog sata. Kako se izrazila intervjuisana osoba, „to je trajalo celu noć“.¹⁴ Jedna intervjuisana osoba opisuje kako su srpski policajci boli mlađe žene i devojke noževima u noge, dok su išle prema albanskoj granici. One koje su im bile privlačne, odvodili su nekuda, i u vreme kada je izjava zabeležena, o njima se još nije ništa saznalo.¹⁵

U kućama. Silovanja koja su se dešavala u kućama gde su žene normalno živele nisu bila tako česta kao ona u okolnostima gore opisanim. Ponekad bi pripadnici paravojnih jedinica naizgled sasvim nasumično upadali u kuće i odvodili, ili na licu mesta silovali devojke koje bi se tamo zatekle. U nekoliko izjava je pomenuto da su srpski vojnici ulazeći u kuću da pljačkaju i iseljavaju ljude, pitali ima li u kući mlađih žena. Jedna dvadesetosmogodišnja žena je opisala kako su četvorica pripadnika paravojnih jedinica ušla u njen stan i uperila u nju oružje. Silovali su je i teško premlatili po celom telu, dok je njena majka bila zatvorena u susednoj sobi.¹⁶ Jedan dvadesetogodišnjak je video kako su četvorica pripadnika paravojnih jedinica upala u kuću njegovog suseda i odvela sa sobom tri susedove kćerke i njegovu snaju. Ženama su vezali oči i ugurali ih u automobil. Dok je jedan od njih bio sa ženama, ostali su tražili novac od suseda, tukli i njega i njegovu ženu i sina, jer ovi nisu imali šta da im daju. Četiri žene (i dalje vezanih očiju), bile su odvezene u drugo selo, odakle su se vratile sedećeg jutra u 7 časova.¹⁷

Sheme po kojima su se odvijala silovanja i seksualno nasilje

Mlađe žene kao ugrožena kategorija stanovništva. Iz izjava citiranih u ovom poglavlju vidi se da su srpske snage u svojim operacijama protiv civilnog stanovništva posebno na meti imale mlađe žene. Jedan čovek iz Prištine opisuje kako su pripadnici policije i paravojnih jedinica, dok su pljačkali nase-

lje, pretili kako će poslati žene u specijalne logore. Još je tvrdio da su policajci izdvajali najlepše devojke i odvozili ih nekuda u policijskim kolima.¹⁸

Sledi odlomak iz izjave petnaestogodišnje devojke koji ilustruje način na koji su srpske snage tražile mlađe žene:

Početak maja, policija je došla pred našu kuću. Dva policajca su ušla u kuću dok je jedan ostao napolju, u kolima. U kolima sam videla i ženu staru oko 18 godina, njena su usta bila nečim pokrivena, a policajac je držao pištolj uperen u njenu glavu. Njena je odeća bila pcepšana, imala je masnice i krvarila je. Policajci koji su ušli u kuću tražili su naše isprave i videlo se da ih najviše interesuju mlađe žene. Pitali su koliko mi je godina, i moj otac je odgovorio da mi je 14. Policajac mu nije poverovao, nego me je izveo napolje. Rekao mi je da, pošto njegova žena nije uz njega (na Kosovu), ja mogu da budem njegova žena. Navalio je da me ljubi i ispalio je metak u prozore kada je porodica pokušala da vidi šta se dešava. Pokušao je da strgne sa mene odeću, a kada sam ja pokušala da se oduprem, ošamario me. Tada je policajac koji je bio u kolima izašao i rekao da me hoće za sebe. Prvi policajac me vratio u kuću. Nastavio je da me steže i ljubi pred celom mojom porodicom, i rekao je da će se vratiti kasnije iste večeri. Zatim su policajci ušli u kuću našeg suseda, gde su pokušali da nateraju mladu ženu sa bebom na rukama da uđe u njihov automobil. Pošto je pružala otpor, oteli su joj bebu i bacili je na zemlju, gde je beba ležala plačući. Ovi policajci su išli od kuće do kuće, posle čega se u selu govorilo kako je izgledalo da ih zanima isključivo da odvedu mlađe devojke.¹⁹

Držanje žena u seksualnom ropstvu. Premda se ne može govoriti o masovno prisutnom fenomenu, bilo je slučajeva da su grupe žena bile držane kao taoci i zloupotrebljavane na razne načine. U primeru koji sledi, sve žene iz jednog sela bile su držane zajedno u zatočenju tokom četiri dana, posle napada na selo kombinovanih snaga, u kojima su bili srpski policajci i „vojnici“ (nije jasno da li se misli na pripadnike VJ ili paravojnih jedinica). Ovi su naterali žene da za njih rade, ali su ih i silovali i na

druge načine seksualno zlostavljali i ponižavali. Takođe je rečeno da su ih koristili kao ljudske štitove.

Na dan 6. aprila u selo su ušle srpske snage. Najpre su odvojili muškarce od žena i dece. Žene su odveli na poljanu u selu, gde su ih podelili u tri grupe. Napadači su rekli: „Iskoristićemo vas tako da NATO ne može da bombarduje ovo selo, i da UČK ne može na nas da puca.“²⁰ Žene su raspoređene u tri različite kuće. U svakoj kući je bilo između 30 i 50 žena.

Pre nego što su ušle u kuće, žene su bile naterane da ostave sav nakit i druge dragocenosti, dokumente i novac. Jedna žena je opisala kako nije mogla da skine prsten sa prsta i kako je jedan policajac zasekao nožem u prst, tako da je prsten skliznuo podmazan krvlju.²¹ U kućama, policajci su naterali žene da se skinu sve do donjeg veša. Zatim su ih pretresli, tražeći još novca. Jedan policajac je uzeo dete i stavio mu nož pod grlo. Pretio je da će ubiti dete pred njegovom majkom, ako mu ne daju više novca.²²

Tokom dana, žene su bile naterane da rade za srpske snage, da čiste i kuvaju. Noću, „vojnici“ su ulazili sa baterijskim lampama tražeći koju bi ženu izveli napolje. Žene koje su birali bile su lepe, obrazovane i mlade. Njih su odvodili u drugu kuću gde su se bili smestili „vojnici“. Tamo su ih saslušavali i silovali i naterali da obavljaju različite kućne poslove. Žene su odvodili jednu po jednu; kada su se vraćale, jedne su ostalima govorile da su bile silovane, dok su druge govorile kako su ih samo terali da rade. Međutim, jedna od žena koje su bile odvedene je rekla ostalima kako nema potrebe da lažu da su ih odvodili tamo samo da im skuvaju kafu ili da peru i čiste, jer „su nam uradili mnogo gore stvari“.²³

Jedna žena je dala izjavu o tome šta joj se dogodilo kada je jedne noći bila odvedena.

Treće noći su došli da me traže. Rekli su da hoće nešto da me pitaju. Odveli su me u sobu na čijem je podu bilo belo ćebe. Zatvorili su vrata i komandant mi je rekao da iz sobe neću izaći živa ako im ne dopustim da mi urade to što hoće. Posle toga sam ostala sama sa nekim čovekom. Kad smo ostali sami, on je uzeo svoj nož i stavio mi ga pod grlo. Rekao mi je šta hoće sa mnom da uradi. Dok mi je govorio, psovao je. Naterao me je da legnem na ćebe, ležala sam li-

cem prema zemlji. Čovek mi je skinuo pantalone i donji veš i naterao me da klečim na koljenima. Silovao me je u tom položaju, takođe u anus. Bolelo je i htela sam da vrištim, ali mi je on preko usta stavio ruku. Kada je završio, ponovo je navukao pantalone i izašao iz sobe. Ja sam se ponovo obukla. Posle nekog vremena, ušla su druga dva čoveka. Pokušali su da mi skinu džemper, ali sam počela da vičem i rekla sam im da mi je jedan od njihovih već to uradio i molila sam ih da me puste da idem. Pustili su me, i ja sam se vratila u drugu kuću.²⁴

Posle tri dana ženama je bilo naređeno da idu u susedno selo (blizu prelaza na strateški značajnom magistralnom putu). Tamo su morale da ostanu dva dana u školi. Jedan pripadnik paravojnih jedinica koji je bio u grupi koja ih je držala, rekao im je da služe kao ljudski štit protiv vazdušnih udara NATO.²⁵

U još jednom sličnom slučaju, pripadnici paravojnih jedinica su izdvojili oko 500 „mladih i lepih“ žena i poslali ih u Staro Čikatovo, gde su od njih tražili da čiste seoske kuće u koje su se nastanili. Žene su držali pod stražom u dve kuće, i hranili ih jednom dnevno. Svaku ženu su odvodili u odvojenu sobu, gde su joj govorili da se skine. Ako bi ove to odbile, tukli su ih, zastrašivali i silovali. Žene su sledećeg dana bile puštene.²⁶ Jedna šesnaestogodišnja devojka je prema iskazima izvršila samoubistvo tako što je skočila u bunar – pošto je bila silovana.²⁷

Ubijanja kojima je prethodilo silovanje. U nekim izveštajima se govori o ženama koje su bile najpre silovane pa onda ubijene. Stvarni broj žena koje su bile silovane pre nego što su ih ubili je verovatno znatno viši nego što je navedeno u izveštajima. U konfliktnim situacijama žene su u velikoj opasnosti da budu silovane pre nego što ih ubiju, i broj onih koje su ubijene često je veći od broja onih koje prežive. Pošto je silovanje izuzetno osetljivo pitanje u društvenoj svesti kosovskih Albanaca, može se pretpostaviti da su u mnogim intervjuima intervjuisane osobe prećutale ovu vrstu detalja, iz poštovanja prema ubijenoj ženi.

Uprkos tome, bilo je očividaca koji su posvedočili da su žene bile silovane, pa zatim ubijene. Jedna starija žena iz Prištine je ispričala kako je vi-

dela da je sedamnaestogodišnja devojka bila silovana i ubijena. U još jednoj izjavi, mlađi čovek opisuje kako je video ženu kojoj su pucali u nogu, i telo neke druge žene koja je bila pogođena u grudima. Ranjena žena mu je rekla da su one obe bile silovane od strane pripadnika paravojnih jedinica, koji su zatim pucali na njih.²⁸

Da se radilo o silovanju pre ubistva, može se zaključiti iz opisa stanja u kome su neka ženska tela bila pronađena. Jedan stariji čovek je, na primer, opisao kako je ušao u kuću i video telo žene koje je ležalo na sofi. Ona je bila delimično skinuta, jakna joj je bila raskopčana tako da su se videle grudi, a donji deo tela je bio go. Na njenim leđima je bilo više uboda nožem, a na glavi i u stomaku je imala rane od metaka.²⁹

Silovanje kombinovano sa drugim oblicima torture i zlostavljanja. Silovanje je samo po sebi zločin torture.³⁰ Uz to, u izveštajima se pominje da je silovanje bilo vršeno u vezi sa drugim vrstama fizičkog nasilja. Na primer, jedan sedamdesetpetogodišnjak opisuje kako je krajem aprila 1999. sreo tri žene koje su mu ispričale da su ih, zajedno sa još 20-30 drugih žena, silovali dvanaestorica maskiranih muškaraca. Imale su posekotine na grudima, u predelu genitalija i na licima.³¹

Silovanje nakon otmice. Mnogo je izveštaja o tome da su mlađe žene bivale otete, bilo pojedinačno, bilo u grupama. U najvećem broju slučajeva, vraćale su se posle nekoliko sati, ali u drugim slučajevima intervjuisane osobe nisu imale daljih informacija o sudbini tih žena. Budući da je postojalo smišljeno odabiranje mladih žena za silovanje, kao što je već zabeleženo, osnovan je strah da je upravo to zadesilo žene koje su bile otete i zatim nestale. U slučajevima kada su se žene posle otmice vraćale, obično su bile u takvom stanju da je ostalima bilo sasvim jasno šta im se desilo.

Jednom meštanicu Starog Sela, koji je bio otišao u Uroševac, rekli su drugi zemljaci koji su u Uroševac došli posle njega, da su pripadnici paravojnih jedinica odveli šest devojaka, i da niko ne zna šta se dalje sa njima desilo.³² U Velikoj Kruši (Orahovac) VJ je u džamiju naterala 1000 ljudi (žena i dece). Svakog sata vojnici su dolazili i zahtevali novac. Takođe su odveli dve ili tri devojke, i vratili ih kasnije.³³

Jedan tridesetogodišnji čovek iz Prištine opisuje kako je čuo ženu koja je vikala da joj je policija odvela sedamnaestogodišnju kćer. Jedan sat kasnije, video je devojku na ulici kako plače. Odeća joj je bila iscepana. Devojka je rekla da više ne želi da živi i da „su joj uradili one stvari“.³⁴ Jedna dvadesetdevetogodišnja žena je u Orahovcu videla pet policajaca koji su otimali devojke između 15 i 20 godina. Odvodili su ih na stadion. Sat kasnije, iste devojke su se vraćale plačući. Videla je i kako policajci sređuju svoje odelo (popravljaju košulje i opasače). Dve od devojaka su bile izgrebane po licu, a drugima su glave bile krvave.³⁵

U jednom selu u opštini Vitina/Viti, osam pripadnika paravojnih jedinica je bilo viđeno kako u neku kuću odvođe dve mlade žene, jednu staru 19 i drugu 21 godinu. Tamo su ih zadržali jedan sat. Kada su žene otuda izašle, nisu imale na sebi suknje, a oko genitalija su bile krvave. Izgledale su u šoku.³⁶ Na drugom mestu, jedna sedamnaestogodišnja devojčica je opisala kako je njena prijateljica bila izvedena iz kuće u koju su je odveli pripadnici paravojnih jedinica. Posle toga, prijateljica je rekla devojci: „Ako te odvedu, mogu sa tobom da urade sve što hoće.“³⁷ Dve trinaestogodišnje devojčice su rekle jednoj ženi iz Prištine da su ih silovali policajci.³⁸ Marta meseca 1999, jedna tridesetdevetogodišnja žena se nalazila u konvoju koji je iz Mitrovice išao za Albaniju, i videla je kako su se mlade žene pridružile grupi pošto su bile „negde“. Žene su bile krvave, a neke od njih su imale poderanu odeću.³⁹

Silovanje i seksualno nasilje u vezi sa iznuđivanjem novca. Brojne su izjave o seksualnom nasilju povezanom sa iznuđivanjem novca. U nekim slučajevima, počinioci bi silovali žene ako im ove ne bi dale novac, u drugim slučajevima, rođaci su davali novac kako bi oslobodili žene. Jedan čovek je opisao kako su dvojica pripadnika paravojnih jedinica otela ženu njegovog suseda zato što sused nije imao novca da im dâ; njega su vezali, a njegovu ženu odvezli kolima. Svedok nastavlja: „Video sam kako je troje dece trčalo za kolima vrišteći. Ona se vratila kući posle četiri sata, plačući i vidno potresena.“⁴⁰ Jedna tridesetdvogodišnja žena je u Makovcu/Makofc (Priština) videla kako je vojnik VJ odvuкао sa traktora njenu sestru, dok su se nalazili u velikom konvoju koji se kretao prema Prišti-

ni. Vojnik je pretio da će je silovati, ali ju je pustio pošto mu je intervjuisa osoba dala nešto novca. Intervjuisana osoba je zatim videla oko 30 mladih žena koje su stajale pored kolone, dok su pripadnici paravonih jedinica nastavljali da u masi vrše selekciju. Kada su ovi hteli da izdvoje i njenu sestru, intervjuisana osoba im je dala nešto novca i oni su je pustili da ode.⁴¹ Jedna sedamnaestogodišnja devojčica je videla kako su policajci izvršili otmicu dve mlađe žene. Otac jedne od njih je ponudio 8000 DM ne bi li mu vratili kćerku. Policajac je uzeo novac, ali mu kćerku nije pustio.⁴²

Javno silovanje, pred drugim licima. Jedan od načina da se žena još više ponizi bio je da je siluju pred ostalima. Postoji više izjava u kojima se opisuje kako su žene bile javno silovane, u prisustvu svojih porodica. Jedna intervjuisana osoba je ispričala kako je sedamnaestogodišnja devojčica u Prištini bila silovana pred svojim roditeljima.⁴³ Dvadesetosmogodišnji čovek je opisao kako su ga zajedno sa dve mlađe žene, krajem marta, na putu između Uroševca i Prištine, zaustavili vojnici koji su bili u konvoju sa mnogim tenkovima i kamionima. Vojnik VJ i jedan naoružani civil su zgrabili jednu od žena i odvukli je 50 metara od puta, i tamo je silovali u prisustvu mnogih vojnika VJ koji su se smejali. U kola mladog čoveka su je vratili nagu i onesvešćenu.⁴⁴

Jedan osamnaestogodišnjak priča kako su sredinom maja tri pripadnika paravonih jedinica ušla u kuću u Prištini u kojoj su boravila raseljena lica. Najpre su tukli neke od muškaraca koji su tu bili, a onda su svoju pažnju usmerili na mladu ženu kojoj je bilo 19 godina. Skinuli su joj odeću, a onda su je dvojica od njih silovala u prisustvu njene porodice i intervjuisane osobe. Kada su počeli da je pipaju, devojka se onesvestila, tako da su sačekali dok ponovo nije došla sebi. Njena majka je pokušala da je zaštiti, ali je jedan od počinitelja stavio nož na njene grudi i naterao je da posmatra prizor. Kada su odlazili, odvukli su sa sobom drugu mladu ženu.⁴⁵

Droge. U nekim izjavama je rečeno da su žene bile drogirane kada su ih silovali. Ovo je u suprotnosti sa oblicima seksualnog nasilja o kojima je izveštavano u Bosni i Hercegovini. U nekim slučajevima, u kojima je to zabeleženo na Kosovu, žene su bile naterane da uzmu drogu za vreme grupnog silovanja, pošto su već bile silovane od strane dva

ili tri čoveka. U drugim slučajevima, to se dešavalo odmah, tako da nisu znale šta se dalje zbivalo: to je okolnost koja deluje krajnje traumatično.

U dva od citiranih slučajeva pominje se da su droge ženama davane tokom silovanja. U još jednom slučaju, krajem marta 1999, policija je ušla u jednu kuću u Prištini. Sve ukućane su isterali napolje, osim jedne mlađe žene koju su vezali za krevet; tamo je bila držana 15 minuta. Kada je izašla iz kuće, bila je normalno obučena, ali je oko usta imala tragove pene. Posle toga je izgledala depresivno i govorila je nepovezano. Prema navodu intervjuisane osobe koja je ovo ispričala, žena nije bila u stanju da išta kaže o tome šta se dogodilo u sobi.⁴⁶

Dvadesetosmogodišnja žena je opisala kako su u selo blizu Glogovca došli pripadnici srpskih paravonih jedinica i odveli sa sobom žene. Kada su ove bile dovedene natrag, bile su nage i prekrivene modricama, a na usta im je izlazila pena. Posle tri ili četiri sata su umrle.⁴⁷ U drugom incidentu, policajci i pripadnici paravonih jedinica su ušli u kuću u Prištini, gde je živeo mladić star 22 godine, i naredili njemu i njegovoj sestri da napuste kuću, ali su se predomislili i zadržali njegovu sestru. Ispričao je: „Uskoro me je pozvao natrag jedan pripadnik paravonih jedinica i rekao mi da se postaram o sestri koja je bila u nesvesti. Kada sam ušao, video sam da sestra leži na podu, mokra u licu i sa penom na ustima. Sestra mi je ispričala da su pokušali da je siluju, ali da nisu uspeli, jer se onesvestila, pa su je ostavili.“⁴⁸

Silovanje i seksualno nasilje kao oružje u ratu

Iz izjava izbeglica vidi se da su počinioci silovanja i drugih dela seksualnog nasilja za vreme sukoba na Kosovu pripadali istim grupama koje su počinile i druga kršenja ljudskih prava. Pripadnici VJ, policije, paravonih jedinica i srpski civili su svi pominjani kao počinioci silovanja žena albanske narodnosti.

Iz izjava se može dosta jasno razabrati da je silovanje zajedno sa drugim oblicima seksualnog nasilja bilo korišćeno kao sredstvo ponižavanja albanskih žena i celokupne kosovske albanske zajednice. Ima nekoliko opisa koji govore kako su srpski počinioci zlorado posmatrali silovanje albanskih žena. Jedna žena je opisala kako su policajci, pošto su bili u kući gde su držali mlađe žene

iz sela, govorili kako mogu da rade šta god hoće sa albanskim ženama, i kako su se smejali dok su to govorili.⁴⁹ Jedna mlada žena koju je bio napao komandir policije, ispričala je kako se komandir hvalisao sledećeg jutra: „Ujutru, policajci su naterali našu porodicu da se ukrcamo u autobus. Kada me je ugledao komandir policije, rekao je 'da je sa mnom proveo celu noć' i hvalio se time kako su mi posle toga grudi užasno izgledale.“⁵⁰

Silovanje i drugo seksualno napastvovanje su ponekad činjeni javno, tako da što je moguće više ljudi za njih sazna. Na ovaj način su srpske snage bile sigurne da će se vest o tome brzo proširiti među albanskim stanovništvom Kosova, čime je ta vest postajala još jedno oruđe zastrašivanja za vreme najnasilnijeg perioda unutrašnjeg sukoba, posle kraja marta 1999. Kada se vrši za vreme oružanog sukoba, silovanje je usmereno protiv celokupne zajednice, a ne samo protiv pojedinačne žrtve.

Druga dimenzija korišćenja silovanja u ratne svrhe je da mnoge žene, koje su silovane, a ponekad i unakažene, kasnije više nisu fizički sposobne da imaju dece. Ili žrtva može da pretrpi takve psihološke posledice silovanja, da posle toga više nije u stanju da ima normalne heteroseksualne odnose. I još, društvo može da odbaci žrtvu, jer je viđi kao „obezvredenu“ i neprikladnu za brak.

Dalje, jasno je da je seksualno nasilje korišćeno kao instrument „etničkog čišćenja“, prema obrascima sličnim onima koji su već viđeni u Bosni i Hercegovini. Komentari Srba, počinilaca silovanja, kako su zabeleženi na Kosovu, takvi kao što su: „Vi više niste Albanke, jer ćete nositi srpsku decu“, veoma su slični onima koji su se mogli čuti od strane sličnih počinilaca u Bosni i Hercegovini, što ukazuje na to da je silovanje bilo korišćeno kao oružje pomoću koga se poništavala etnička pripadnost žene.⁵¹

Seksualno napastvovanje muškaraca

Slučajevi seksualnog napastvovanja muškaraca, o kojima ćemo sada govoriti, još jedan su znak da je seksualno nasilje bilo korišćeno kao svesna taktika da se podrije identitet kosovskih Albanaca tako što bi se slomio fizički, psihološki i seksualni identitet žrtava.

Tamo gde je to pomenuto u izjavama koje je prikupila OEBS-KVM, seksualno nasilje protiv mu-

škaraca se najčešće dešavalo u zatvoru. Osim u ovim situacijama, izgleda da je teranje ljudi da se skinu goli bio najčešći oblik seksualnog ponižavanja muškaraca. Izjave koje se ovde navode ne bi trebalo da se shvate kao da situaciju opisuju potpunije nego kada je reč o delu ovog poglavlja koje je posvećeno ženama, pošto i muškarci imaju isto toliko teškoća kao i žene da govore o tome da su bili žrtve seksualnog nasilja. Stoga je sasvim moguće da su se dešavali incidenti o kojima OEBS-KVM nije bila izveštena.

Seksualno napastvovanje u zatvorima. U zatvorima i drugim mestima gde su ljude držali zatočene, bilo je mnogo nasilja, od čega se ponešto može kvalifikovati kao seksualno nasilje (vidi takođe 6. poglavlje). Jedan pedesetpetogodišnji čovek je opisao nasilje koje se desilo u prištinskoj policijskoj stanici: „Na dan 3. maja izveli su nas pred islednike radi saslušavanja u vezi sa aktivnostima UČK. Ovi su nas naterali da skinemo naša odela i da legnemo. Tukli su nas drvenim palicama, po svim delovima tela, osobito po leđima i glavi. Takođe su stavljali naše penise (i moj) na sto i udarali po njima. Mogli su se čuti različiti krici. Ali, višeš koliko hoćeš – nema načina da se izvučeš. Tukli su nas dok se nisu umorili (oko dva sata). Posle toga su nas sve ponovo izveli na hodnik. Trebalo je da nosimo neke ljude koji nisu mogli da se kreću. Tada su nas ukrcali u autobuse i prebacili u Lipjan (srpski: Lipljan). Imao sam krv u mokraći tokom 17 dana.“⁵²

Jedan svedok, opisujući svoje zatočeništvo u lipjlanskom zatvoru, rekao je kako je video da su zatvorenike muškarce silovala dva policajca koja su izjavila da boluju od SIDE.⁵³ Drugi čovek je ispričao kako su „svi muškarci bili odvedeni u Novi Dom blizu Kosovog Polja sledećeg dana, u oklopnom vozilu. Tamo smo jedan po jedan bili dovođeni u trgovinski centar u kome je policija organizovala svoje prostorije gde su se vršila saslušavanja. Tukli su nas palicama, šutirali u prepone, udarali našim glavama o zidove, dok se neki nisu onesvestili. Jedan čovek koji ni posle ponovljenog batinanja nije hteo da govori, morao je da skine svu svoju odeću. Policajac je otvorio fioku od stola i rekao mu da stavi svoj penis između daske na stolu i prednje strane fioke. (Čovek je) dao (lažno) ime osumnjičenog za članstvo u UČK i bio je pušten.“⁵⁴

Seksualno ponižavajući postupci. Mnogi muškarci su bili ponižavani tako što su primoravani da se skinu pred drugima. Jedan osamnaestogodišnji mladić je opisao kako su se on i još neki drugi ljudi krili u šumi u prizrenskoj opštini, gde ih je pro-našla i opkolila policija. Policajci su im naredili da se vrate u svoje selo, a tamo su ih batinali, naterali da legnu na zemlju, da jedu travu i da pevaju srpske pesme. Mlađi ljudi (među njima i intervjui-sana osoba), bili su odvedeni u šumu, gde su morali da se skinu i da dva sata stoje nagi na kiši, dok su policajci pretresali njihovu odeću.⁵⁵

U drugom slučaju koji se desio u dečanskoj opštini, muškarac star 33 godine je odbio da se skinu pred drugim muškarcima i ženama, kada je to od njega tražio policajac. Zato su ga tako pretukli da su mu slomili tri rebra.⁵⁶ U selu Kraljine/Kralan (Đakovica), srpske snage su zaustavile na kontrolnom punktu oko 400 ljudi koji su pokušavali da pobegnu. Naterali su ih da se potpuno skinu, pretresli i njihova tela i odeću, i naterali ih da kleče sa rukama na potiljku.⁵⁷

U Kosovskoj Kamenici/Kamenice, policija je na putu zaustavila jednog čoveka starog 36 godina. Pošto su pregledali njegove lične isprave, policajci su mu naredili da ode u obližnju šumu. Tamo je sedam policajaca počelo da ga batina. Naredili su mu da skine odeću, a onda da se ponovo obuče, nekoliko puta.⁵⁸ U Varoš Selu/Varosh (Uroševac), desetak pripadnika paravojnih jedinica je naredilo grupi muškaraca da se skinu. Jedan od njih je to odbio, zbog čega su ga nožem uboli u slabinu. Pripadnici paravojnih jedinica su zatim otvorili kapiju dvorišta gde su držali ljude, i rekli im da „sada mogu goli da odu u Makedoniju“.⁵⁹

¹ Silovanje spada u širu kategoriju „seksualnog nasilja“, koje je definisano kao svako nasilje, fizičko ili psihičko, koje se sprovodi na način koji se tiče pola ili koje za metu ima seksualnost. Seksualno nasilje pokriva kako fizičku tako i psihološku agresiju koja je usmerena na seksualne karakteristike ličnosti, kao što je primoravanje ljudi da se pred drugima skinu goli, unakažavanje nečijih genitalija ili sečenje ženskih grudi. „Contemporary Forms of Slavery: Systematic rape, sexual slavery and slavery-like practices during armed conflict“ („Savremeni oblici ropstva...“) Završni izveštaj koji je podneo Gaj Mek Dugal, specijalni izveštač Potkomisije UN za sprečavanje diskriminacije i zaštitu maloletnika. E/CN.4/Sub.2/1998/13.

² M/1736.

³ M/1017.
⁴ M/1173.
⁵ M/1023.
⁶ A/0534.
⁷ M/1782.
⁸ M/0312; M/0315; M/0343; M/0750; M/1053; M/1158; M/1266; M/1333; M/1447.
⁹ M/1701.
¹⁰ M/0745.
¹¹ M/141.
¹² M/1190.
¹³ M/1378.
¹⁴ A/1099.
¹⁵ A/0928.
¹⁶ M/1411.
¹⁷ M/1806.
¹⁸ M/0573.
¹⁹ M/1278.
²⁰ A/0225.
²¹ A/0225.
²² A/0225.
²³ A/1124.
²⁴ A/0230.
²⁵ A/0230; A/0228; A/0225; A/1124; A/1229.
²⁶ M/0830.
²⁷ M/1292.
²⁸ M/1416.
²⁹ M/081.
³⁰ Izveštaj specijalnog izveštača UN o torturi, Najdžela S. Rodlija, koji je podnesen u vezi sa Rezolucijom komisije za ljudska prava 1992/32, E/CN.4/1995/34, paragraf 19, 12. januar 1995.
³¹ M/0875.
³² M/1168.
³³ M/0457.
³⁴ M/1260.
³⁵ M/0547.
³⁶ M/1498.
³⁷ M/1214.
³⁸ M/1760.
³⁹ M/1339.
⁴⁰ M/1806.
⁴¹ M/1458.
⁴² M/1278.
⁴³ M/0101.
⁴⁴ M/0454.
⁴⁵ M/1759.
⁴⁶ M/0912.
⁴⁷ M/0717.
⁴⁸ M/0816.
⁴⁹ M/0312.
⁵⁰ A/0922.
⁵¹ M/1173.
⁵² M/1777.
⁵³ M/1617.
⁵⁴ M/1418.
⁵⁵ A/0909.
⁵⁶ A/0538.
⁵⁷ A/0065; A/0066; A/0068; A/0167; A/0168.
⁵⁸ M/0423.
⁵⁹ M/0459.

Osmo poglavlje

NESTANCI¹

Brojni slučajevi o kojima je bila obavještena OEBS-KVM, i u kojima je bilo potvrđeno ili se sumnjalo da je UČK izvršila otmicu kosovskih Srba, razmotreni su u 9. poglavlju o kosovskim Srbima. U vreme kada je OEBS-KVM bila razmeštena na Kosovu, najviše civila o kojima je bilo izvešteno da su „nestala lica“, a u vezi sa sukobom, u stvari su bili nestali između juna i septembra 1998. godine, to jest pre potpisivanja ugovora između SRJ i OEBS, 26. oktobra 1998. Odeljenje za ljudska prava OEBS-KVM je saradivalo sa srpskom zajednicom u pokušaju da se pronađu ti ljudi, i s tim u vezi je kontaktirala i UČK. Prioritet je ipak bio dat slučajevima onih ljudi koji su prema izveštajima bili kidnapovani za vreme prisustva OEBS-KVM na Kosovu. Bila su upotrebljena značajna sredstva, često uspešno, kako bi se ti ljudi oslobodili iz zatočenja UČK.

Sudeći prema izjavama koje je OEBS-KVM prikupila od izbeglica, i koje se odnose na period od 20. marta do 9. juna 1999, postoji veliki broj kosovskih Albanaca za čiju se sudbinu kaže da je nepoznata, pošto su poslednji put viđeni u zatoče-

nju kod srpskih ili jugoslovenskih snaga. Izvan okvira je ovog izveštaja, čiji je cilj analiza podataka koje je prikupila OEBS-KVM, da odredi da li je i ko od ovih ljudi „nestao“ prema definiciji koju je donela Deklaracija UN o zaštiti svih osoba od nestanka,² to jest da li su osobe bile „uhapšene, zadržane ili otete protiv svoje volje, ili na drugi način lišene slobode od strane zvaničnih lica koja na različitim nivoima predstavljaju vlade, ili od strane organizovanih grupa ili pojedinaca koji su delovali u ime ili sa znanjem i podrškom, posrednom ili neposrednom, vlade, čemu je sledilo odbijanje da se otkrije sudbina ili mesto nahođenja nestalih osoba, ili odbijanje da se prizna činjenica lišavanja slobode čime je takva osoba bila stavljena izvan zaštite zakona“.³

¹ Više o nestalim licima na Kosovu vidi u 19. poglavlju.

² Deklaracija o zaštiti svih lica od nestanka, Rezolucija Generalne skupštine 47/133 od 18. decembra 1992.

³ Optužbe za takve nestanke je kasnije pratila OEBS-MiK koja je na Kosovu od jula 1999.

PROIZVOLJNA HAPŠENJA I ZATOČENJA

Pravo na ličnu slobodu i slobodu od proizvoljnog hapšenja ili zatočenja bilo je masovno narušavano za vreme sukoba na Kosovu, i u vremenskom okviru koji pokriva ovaj izveštaj. Stotine ljudi su bile uhapšene ili na drugi način lišene slobode i od strane srpskih i od strane jugoslovenskih vlasti, uz potpuni prezir prema garancijama koje daju domaće zakonodavstvo i međunarodni standardi. Ovo je posebno bio slučaj u jugoslovenskim i srpskim vojnim operacijama posle 20. marta 1999. Pojedince su takođe lišavali slobode i držali naoružani civili, paravojne jedinice i naoružane bande koje su delovale izvan bilo kog pravnog okvira, kao i UČK. Ovaj deo izveštaja se najviše bavi proizvoljnim hapšenjima i zatočenjem koje su vršile srpske i jugoslovenske vlasti, ali takođe prati kršenja ljudskih prava čiji je počilnac bila UČK.

Proizvoljna hapšenja na Kosovu: zakon i praksa

Treba zabeležiti da jugoslovenski i srpski zakoni koji su bili na snazi na Kosovu za vreme ovog perioda uključuju mnoge mehanizme zaštite protiv proizvoljnog hapšenja koje sadrže i međunarodni standardi kao što je Međunarodna konvencija o građanskim i političkim pravima (ICCPR). Ovi mehanizmi zaštite uključuju stroge granice trajanja pritvora, ograničenja policijskih ovlašćenja za hapšenje i pritvor, kao i garancije poštovanja fizičkog integriteta i dostojanstva pritvorenika.¹

Lice koje je osnovano osumnjičeno da je počinilo krivično delo može biti zadržano i pritvoreno samo na osnovu odluke nadležnog suda. Pritvor može biti određen na osnovu rešenja istražnog sudije nadležnog suda, ali samo u slučaju ako je to neophodno za obavljanje istražnih radnji, ili zbog razloga javne bezbednosti.²

Međutim, neke odredbe Zakona o krivičnom postupku izgleda da su u suprotnosti sa jugoslovenskim ustavnim garancijama i međunarodnim standardima u oblasti ljudskih prava, pa ih je srpska policija i tumačila kao *carte blanche* da pojedince drži u pritvoru i po tri dana (72 časa).³ Iako su iz perspektive prava čoveka bile često kritikovane od strane jugoslovenskih pravnika,⁴ ove odredbe, koje su vremenski starije od Ustava SRJ, nastavljaju da se primenjuju i daju srpskoj policiji dobrodošlu rupu u zakonu pomoću koje se opravdavaju mnoge njene aktivnosti.

Nakon proglašavanja ratnog stanja, jugoslovenska vlada je propisala dalekosežne modifikacije pravila koja regulišu postupak hapšenja, što je dalo velika ovlašćenja policiji, uključujući i pravo da obavlja kućne pretrase bez sudskog naloga, i da ljude drži u pritvoru do 30 dana.⁵

Protivpravne procedure prilikom hapšenja

OEBS-KVM je izvestila o brojnim slučajevima kada su osobe držane u pritvoru protivno usvojenim procedurama, što je takva hapšenja činilo protivpravnim kako u odnosu na domaće zakone, tako i prema međunarodnim standardima. Na primer, u brojnim slučajevima, hapšenja su vršena, a da uhapšeni nije bio obavešten o razlozima za hapšenje. Kada je odgovarala na primedbe OEBS-KVM u periodu od januara do marta 1999, srpska policija je priznala da je sprovodila brojna hapšenja i zadržavanja u pritvoru, ali je poricala da ona nisu imala zakonsku osnovu. Vlasti su, na primer, tvrdile da ne postoji zakonska obaveza da se uhapšena osoba obavesti o razlozima hapšenja.⁶ Ovaj stav je potkrepljen tumačenjem srpskog zakona koji policiji daje najšire moguće opcije za de-

lovanje, a nedostatak sudske kontrole dosta liberalnih ustavnih garancija je srpskoj policiji dao opštu privilegiju nekažnjivosti.

Posebno za vreme vazdušne ofanzive NATO, pojedinci su bili potpuno proizvoljno pritvarani, da bi im tek kasnije dali „pravni dokument“ (to jest nalog za hapšenje). U tom dokumentu se navodio razlog za hapšenje, ali nisu bili dati nikakvi detalji o prekršajima zakona zbog kojih su uhapšeni bili okrivljeni. Često, ova procedura je bila eksplicitno zasnovana na novim jugoslovenskim propisima o ratnom stanju. Faktor proizvoljnosti mnogih hapšenja i puko formalno izdavanje naloga za hapšenje, bili su osvetljeni u mnogim slučajevima koji su bili saopšteni OEBS-KVM.

Jedan (identifikovan i imenovan) inspektor je tražio (od jedne intervjuisane osobe) da sarađuje i postane špijun za račun policije. (Čovek) je to odbio. (Policajac) mu je zapretio da, ako se ne saglasi, njegova porodica neće biti bezbedna, pa je dodao: „Danas je ljudska glava jeftinija od kile brašna. Ubili smo Fehmi Aganija, ništa lakše, nego da ubijemo i tebe!“ (Policajac) je znao da je intervjuisani aktivista i da je već bio u zatvoru. Dao mu je papir na kome je pisalo da je uhapšen zbog „neprijateljske delatnosti“ (Član 136 (1) KZSRJ). U dokumentu je takođe stajalo da je pritvor produžen na 30 dana, u skladu sa izmenom zakona.⁷

Proizvoljna hapšenja

Dalje, postojala je opšta shema po kojoj su kosovski Albanci zatvarani na sasvim proizvoljnoj osnovi. U takvim slučajevima jedini osnov za pritvor bio je da je hapšenje obično bilo povezano sa činjenicom da je pojedinac bio iz tog i tog sela, što je bilo dovoljno da se posumnja da je pristalica UČK, ili je razlog za hapšenje bio taj da je bio „muškarac u godinama kada je sposoban za vojsku“, što se ne može smatrati nekim objektivnim razlogom za hapšenje. Najčešći povod hapšenja je, međutim, bio nedostatak bilo kakvog pravog ličnog dokumenta, i potreba policije da se utvrdi nečiji identitet. Budući da mnogi kosovski Albanci nisu imali ni ličnu kartu ni pasoš, bili su u neprestanoj opasnosti da budu uhapšeni od strane uličnih patrola, ili u autobusima, ili na pijacama.

U stvari, razlozi zbog kojih je srpska policija mogla da pritvori nekoga, mogli su biti i mnogo bananiji. U velikom broju slučajeva koji su saopšteni, policija je od građana jednostavno iznudila novac ili druge dragocenosti.

Na dan 3. februara u 14:40, policajci su došli na pijacu iza zatvora i počeli da prete ljudima (koji su kupovali ili prodavali robu na pijaci). Dva kosovska Albanca nisu znala srpski, pa nisu razumeli šta su policajci govorili... Policajci su ih uhapsili i odveli u policijsku stanicu. Policajci ih nisu zastrašivali niti zlostavljali, samo su im uzeli novac (prema iskazu, 310 DM i dragocenosti, pa su ih pustili preteći da će, sledeći put, da ih uhapsu i odvedu u zatvor.⁸

Nepoštovanje osnovnih prava zatvorenika

Ustavom zagarantovana prava zatvorenika, da bude izveden pred sudiju i da ospori zakonitost svog pritvora, redovno su bila gažena. Svaka pritvorena osoba mora odmah biti obavestena o svom pravu da ne odgovara na pitanja.⁹ Istražni sudija takođe mora odmah da obavesti osobu koja je uhapšena o tome da može da angažuje branioca koji može da prisustvuje saslušavanjima.¹⁰ Međutim, prema jugoslovenskom zakonu, branilac ne može da razgovara sa svojim klijentom nasamo pre saslušanja kod istražnog sudije.¹¹

Bilo koje lice koje je pritvoreno ima pravo da od vlasti zahteva da obaveste njegove bliske o pritvaranju.¹² Sud ili policija moraju da izveste porodicu uhapšenog čoveka u roku od 24 sata, sem ako se on sam tome protivi. Međutim, OEBS-KVM je primila mnoge žalbe od članova porodice uhapšenih lica (od kojih su većina bili mlađi muškarci), koji su o njima govorili kao o nestalim osobama. U nekim područjima, u februaru i početkom marta, OEBS-KVM je bila preplavljena telefonskim pozivima građana koji su tražili da se istraži i kod policije proveri da li je uhapšen član porodice za koga se nije znalo šta se sa njim dešava. Teško je utvrditi da li su članovi porodica u stvari bili obavesteni od strane policije ili samog zatvorenika, kao što su vlasti imale tendenciju da tvrde, ili su žalbe porodica bile zasnovane.

Gaženje osnovnih prava uhapšenog u ključnoj fazi prvih časova i dana posle hapšenja, obično je

za sobom povlačilo i lanac budućih kršenja ljudskih prava. Ono je stvaralo kod pritvorenika posebnu osetljivost na torturu i zlostavljanje, koji su sistematski bili primenjivani da bi se dobile samooptužujuće izjave koje su kasnije korišćene kao dokazi na procesu protiv pritvorenika. Proizvoljna hapšenja su mogla da vode i do još ozbiljnijih posledica, sve do smrti u pojedinačnim slučajevima, bilo da se radilo o egzekucijama ili torturi (vidi 5. i 6. poglavlje).

Upotreba sile protiv lica koje je pritvoreno ili čija je sloboda ograničena, kao i iznuđivanje priznanja ili izjava, zabranjeno je i kažnjivo prema jugoslovenskim zakonima.¹³ Kao što je već bilo rečeno, u praksi su tortura i zlostavljanje bili široko primenjivani, to jest, izgleda da su bili integralni element ponašanja policije prema zatvorenicima.

Na dan 6. marta, dva pripadnika Državne bezbednosti u civilu, presrela su (žrtvu, visokog funkcionera DLK u Đakovici)... i dvojicu drugih ljudi. Tražili su da vide njihove lične isprave, a zatim ih (u civilnim kolima) odvezli u policijsku stanicu u Đakovici. Najpre su ih saslušavali u odvojenim prostorijama na drugom spratu. Pitali su ih kakvim se poslom bave i na koji način se međusobno poznaju. Posle ovog saslušanja, odvedeni su na četvrti sprat... Mogli su da čuju krike ljudi koji su već bili tamo. (Žrtvu) su smestili u prostoriju u koju su odmah zatim ušla tri čoveka u civilu. Udarali su ga gumenim palicama po dlanovima, a onda ga pitali o ljudima (čija su imena bila u njegovom telefonskom adresaru). Hteli su da znaju na koji je način poznavao sve te ljude i kakve su bile njihove funkcije. Našli su imena i telefonske brojeve (dva člana OEBS-KVM). On im je rekao da smo mi članovi OEBS. Oni su ga pitali kakvu vrstu informacije on može da da ljudima iz OEBS. Jedno od pitanja je bilo: Da li Albanci koriste ženske usluge da bi se približili članovima OEBS? Za vreme saslušavanja ošamarili su ga oko 12 puta. Hteli su više informacija o DLK i rekli mu da oni ne vide razliku između DLK i UČK. Onda su mu rekli da će i sa drugom dvojicom lidera učiniti isto. Ako svi oni ne napuste (DLK), preklace ih četničkim noževima.¹⁴

Zaobilaženje procedure korišćenjem takozvanih „informativnih razgovora“

Kako bi kontrolisali maksimalan broj pojedinaca, a bez obaveze da poštuju formalne zahteve hapšenja na osnovu zakona, opšta praksa policajaca na Kosovu, a i u celoj Srbiji davno pre 1998, bilo je korišćenje „informativnih razgovora“. Pojedinci, pogotovo uticajne ličnosti, znali su da u bilo kom trenutku od strane policije ili, što je mnogo gore, od strane Službe državne bezbednosti, mogu biti „pozvani na razgovore“. Ovo je očigledno bila omiljena praksa srpske policije, jer joj je omogućavala da kontroliše kretanja građana (što se često završavalo posezanjem za slobodom građana za periode manje od 24 časa), a da formalno osobu nisu uhapsili. Za lica koja bi dobila takav poziv, on je značio skoro isto što i ultimatum, koji je često bio praćen pretnjom da, ako poziv bude ignorisan, osoba može da očekuje „ozbiljne posledice“, i da će zažaliti zato što se pokazala nekooperativnom. Iskustvo je naučilo većinu kosovskih Albanaca da ovakve pozive smatraju obavezanim sudskim pozivima. Tako su „informativni razgovori“ postali sredstvo lišavanja ličnosti njene slobode, u uslovima potpunog ignorisanja odredaba domaćih zakona i međunarodnih standarda. Postoji dokumentacija o čestom zlostavljanju koje se dešavalo za vreme ovakvih razgovora.¹⁵

Umesto da pasivno čekaju da se osoba odazove na poziv za razgovor, „poziv“ je mogao da se „uruči“ i tako što bi osoba bila privedena u policijsku stanicu, posle čega bi tokom nekoliko sledećih časova službenici službe bezbednosti saslušavali osobu pokušavajući da – uz različite vrste prinude – izmame informaciju o pitanjima koja su ih interesovala. Uz to, često su bile primenjivane pretnje koje su se ticale pojedinca koji je saslušan ili članova njegove porodice, kako bi se pojedinac naterao da postane informator policije. Razgovori su se obično završavali tako što je osoba bivala puštena pošto je obećala dalju saradnju sa policijom i saglasila se da se javi nekog određeneog dana.

Za vreme dok je OEBS-KVM bila prisutna na Kosovu, redovno je bila izveštavana o praktikovanju „informativnih razgovora“, čak i u većoj meri nego ranije, i to iz dva razloga. Najpre, kako je sve budnije postajalo motrenje OEBS-KVM, tako su

postali i češći pokušaji srpskih vlasti da izbegnu ovo motrenje, a da zadovolje svoje sopstvene potrebe za informacijom. Zatim, dok su još 1998. zvaničnici dosta lako mogli da prenebregnu zakonske zahteve procedure, posebno što se tiče trajanja pritvora, posmatrači OEBS-KVM su od njih sada zahtevali obaveštenja o mestu nahođenja pojedinaca, posebno ako je pritvor bivao duži. U ovom kontekstu, korišćenje „informativnih razgovora“, koji su bili manje formalni, pokazalo se kao praktičnije, jer je porodica žrtve, ili bilo ko drugi, mogao da sazna za hapšenje posle, ili u trenutku kada je žrtva već bila puštena.

U periodu pre povlačenja OEBS-KVM, mnogi ljudi koji su bili zaposleni kod OEBS-KVM i drugi koji su imali tešnju vezu sa organizacijom, kao što su advokati, intelektualci i politički aktivisti, bili su sistematski privođeni na „informativne razgovore“ i saslušavani u vezi sa aktivnostima OEBS-KVM, koje su jugoslovenske vlasti obično izjednačavale sa špijunskim. Kasnije, pošto je uvedeno ratno stanje, izbeglice koje su bile intervjuisane od strane OEBS-KVM nisu više govorile o „informativnim razgovorima“ kao o nekoj redovnijoj praksi. Razlog za to izgleda dovoljno jednostavan: u suprotnosti sa situacijom pre evakuacije, srpske vlasti više nisu imale potrebe da skrivaju svoje delovanje, a vanredno stanje im je davalo ovlašćenja da nesmetano krše lične slobode. Mogli su da hapse, saslušavaju i drže ljude u pritvoru koliko god je to njima bilo potrebno, i, kao što je dalje naznačeno, to su masovno i činili. Potreba da se usklade sa zakonskim standardima krivičnog postupka, koja je već bila prilično relativizovana zakonom o ratnom stanju, sada je potpuno iščezla.

Masovna hapšenja u kontekstu nasilnog iseljavanja

Kada je srpska policija počela sa novim talasom hapšenja, početkom 1998, to je obično značilo da će pojedinci ili manje grupe koje su imale posebne veze biti traženi i pritvarani. Sredinom leta iste godine, kako su vojne operacije bile izvođene u mnogim delovima Kosova, velike grupe seljana su bile isterane iz svojih kuća i naterane da pređu na druga mesta. Srpske snage su tada koristile ove pokrete naroda kao priliku da uhvate i pritvore ljude. Sledeća shema dešavanja se može izvući iz ovih in-

cidenata: raseljena lica bi bila pohvatana u nekom određenom selu ili kraju, muškarci bi obično bili odvojeni od žena i držani u posebno čuvanim zgradama, često u školama. Prvi „odbir“ je bio obavljen na licu mesta, tako da su neki pritvorenci bili pušteni, dok su druge odvodili u mesnu policijsku stanicu na dalje saslušavanje ili „test parafinskih rukavica“, kako bi se ustanovilo ima li tragova eksploziva na njihovim rukama. Ova se shema ponavljala tokom celog tog perioda:

Na dan 19. maja 1999, (žrtva), njegova verenica i jedan rođak bili su zajedno u stanu verenice (u Prištini). Iznenada su u stan upala četiri policajca i tražila da im se pokažu lične isprave. Žrtva im je dala svoj pasoš, rođak nije imao nikakav dokument, jer su mu dokumenta u Kačaniku oduzeli pripadnici paravojnih jedinica nedelju dana ranije. Žrtva i rođak su morali da izađu na ulicu, gde je već bilo oko 30 ljudi koji su ruke držali na potiljcima. Morali su da u kolonidu do policijske stanice, gde su odvedeni u podrum. Policajci su žrtvu pesnicom udarili u nos i u vrat, takođe su je šutirali. U podrumu su čekali dva sata. Jedan po jedan ljudi su bili odvođeni u odvojene prostorije. Tamo su ih policajci batinali; dok su ležali na podu, policajci su ih udarali motkama. U jednom trenutku, ušao je neki policajac i rekao drugima da prestanu, ali je to trajalo samo kratko vreme.

Verenica žrtve je došla u policijsku stanicu da sazna gde se njen verenik nalazi, gde je videla mnogo drugih (uhapšenih) koji su pristizali (njih oko 200). Odvodili su ih po petoricu na prvi sprat, gde je obavljan parafinski test. Zatim je svako u podrumu trebalo da sačeka da dva inspektora obave „informativne razgovore“. Žrtvu su pitali za ispite, za profesore i tome slično. Čovek je ostao u policijskoj stanici do 20 časova, posle čega je bio pušten, zajedno sa još nekoliko ljudi.¹⁶

(Drugi svedok) je rekao da je bio 30. aprila zauzastavljen u Prugovcu, zajedno sa celim konvojem iz sela Majance. Policajci su ih držali dva sata. Policija je izdvojila 300 muškaraca između 15 i 65 godina i smestila ih u dvorište jedne kuće. Podvrgla ih je parafinskom testu. Intervjuisana osoba je bila poslana natrag u konvoj, ali su sin

i dva brata, zajedno sa grupom nekih drugih, bili poslani u lipljanski zatvor, iako je rezultat testa i u njihovom slučaju bio negativan.¹⁷

Dok su jedne osobe bivale puštene, druge su bile okrivljene i odvođene u pritvor. Za sve to vreme, uobičajeni su bili izveštaji o zlostavljanju, a ponekad i o torturi u zatvoru. Ova masovna hapšenja su vodila do dramatičnog povećanja broja ljudi koji su bili okrivljeni, i kojima je kasnije suđeno za „terorizam“.¹⁸

Za vreme prisustva OEBS-KVM na Kosovu, sve do njene evakuacije, masovna hapšenja skoro da nisu postojala, sa jednim izuzetkom u slučaju masovnog hvatanja ljudi nakon ofanzive srpskih snaga u selima oko Kačanika/Kacanik, marta 1999. Ovo je predstavljalo značajnu promenu u odnosu na 1998, iako su se incidenti u kojima je bilo raseljavano stanovništvo još uvek dešavali decembra 1998. i kasnije. To što više nije bilo tako masovnih hapšenja je verovatno bilo posledica činjenice da je kretanje raseljenih lica bilo predmet posmatranja i istrage OEBS-KVM. Incident u Kačaniku je karakterističan za pogoršavanje situacije u martu 1999, i za događaje koji su sledili.

U toku čitavog dana, 9. marta, grupe raseljenih lica su stizale iz šuma u brdima, da bi bile smeštene u privremeni smeštaj u Kačaniku. OEBS-KVM je primetila da su policajci izdvajali muškarce i da su ih vodili u kačaničku policijsku stanicu na „informativne razgovore“, ili zbog eventualnog hapšenja. Predstavnici OEBS-KVM su izbrojali nekih 125 muškaraca koji su bili odvedeni na ovaj način. Komandant policije je rekao da traže isključivo visokopostavljene pripadnike UČK i da će ostali biti pušteni u roku od nekoliko sati.¹⁹ Na dan 10. marta, OEBS-KVM se kod policije raspitivala za sudbinu 125 muškaraca; bilo je rečeno da su svi osim njih 23 bili pušteni prethodne noći. Tadašnji komandant policije u Kačaniku je obećao da će predati spisak 23 čoveka koji su bili odvedeni u Uroševac na dalje saslušavanje.²⁰ Posle puštanja, jedan od zatočenih je OEBS-KVM dao sledeću izjavu:

Iako smo znali za policijsku ofanzivu, ja i moja porodica smo ostali u našem selu Laj (210 stanovnika). Nismo želeli da bežimo. Bili smo već jednom u logoru 12 dana. Na dan 8. marta, oko 13 časova, u selu se pojavila policija. Naj-

pre su razdvojili žene i muškarce. Ženama su rekli da će njihova braća, očevi i muževi biti odvedeni u policijsku stanicu na informativni razgovor, i da će se uskoro vratiti. Dvadeset dva muškarca u dobu između 15 i 58 godina, policajci su ukrkali na kamion i odvezli pred policijsku stanicu u Kačaniku. Stajali smo oko pola sata ispred stanice, a onda su nas odvezli dalje, u uroševačku policijsku stanicu. Tu su nas u hodniku stanice tukli, pesničili i šutirali policajci u uniformama i u civilu. Onda su nas prebacili u sportski centar koji je blizu policijske stanice na putu za Štimlje, gde smo ostali preko noći. Dok su nas tukli po leđima, morali smo da držimo laktove prislonjene uz zid. Tri ili četiri puta sam padao u nesvest. Bio sam tamo zajedno sa dva svoja brata i ocem. Rekli su nam da smo svi pripadnici UČK. Ja sam to poricao, i kleo sam se da sam prost civil koji se stara o svojoj porodici. Pitali su nas „Ko vam je rekao da odete iz sela, ko vam je dao oružje?“²¹

Posle evakuacije OEBS-KVM, kada su počela masovna iseljavanja stanovništva, hvatanje ljudi i masovna hapšenja su se umnožili do dramatičnih razmera. OEBS-KVM je uzela intervju od desetina pojedinaca koji su bili podvrgnuti ovakvoj praksi koja je manje više sprovedena širom Kosova, pa čak i u južnim delovima uže Srbije.²² Krajem aprila i početkom maja, svakodnevno su desetine ljudi bivale otpremene u različite zatvore, osobito u Prištinu, Smrekovnicu/Smrekonice, i Lipljan/Lipjan. OEBS-KVM je intervjuisala veliki broj ljudi koji su opisali kako su bili uhvaćeni u trenutku kada je policija zaustavila kolonu raseljenih lica. Veliki broj ljudi je bio uhapšen kada su jugoslovenske i srpske snage vršile racije u pojedinim delovima najvećih kosovskih gradova, posebno u Prištini, Kosovskoj Mitrovici/Mitrovice, Glogovcu/Glogovc, Đakovici/Gjakova i Peći/Peja. Svi oni su posle hapšenja proveli više nedelja pod teškim zatvorskim uslovima (vidi 6. poglavlje, kao i odeljke u petom delu ove knjige o opštinama Vučitrn i Lipljan), i za to vreme su bili redovno zlostavljani i čak podvrgavani torturi, pre nego što su bili pušteni i odvezeni na albansku ili makedonsku granicu, kako bi bili proterani.

Na dan 30. marta, intervjuisana osoba i još 13 drugih muškaraca bili su uhapšeni u Dečanima/De-

cane. Oni i još 60 kosovskih Albanaca su najpre bili nekoliko sati zatvoreni u magacinu, a zatim su ih ukrkali na kamion i odvezli u policijsku stanicu u Peći, gde su celu noć proveli stojeći u prepunoj uskoj sobi. Sutradan su ih policajci i čuvari zatvora koji su nosili crne uniforme tukli; onda su ih petorica policajaca saslušavali u vezi sa UČK. Policajci su govorili: „Recite nam šta znate o UČK ili ćemo vas pobiti!“ U onoj uskoj prostoriji su ih držali 8 dana. Na dan 9. aprila, policija i VJ su ih kamionom prebacili u Žur, blizu albanske granice.²³

Sredinom aprila, posle masovnog ubistva u Vrbovcu (opština Glogovac), 175 muškaraca je odatle bilo prebačeno u džamiju u Ćirezu (Srbica), a odatle u glogovačku policijsku stanicu, gde su ih policajci žestoko tukli tokom šest sati. Kasnije su bili poslani u Prištinu. U Prištini su ih ponovo nekoliko sati tukli pendrecima, gvozdanim šipkama i kundacima. Sutradan je svih 175 ljudi bilo prebačeno i Lipljan.²⁴

Jedan od najdetaljnijih opisa masovnog hapšenja i sistematskog prinuđavanja na samooptuživanje, nalazi se u izjavi koju je dao dečak kome se upravo navršilo 15 godina kada je 16. maja bio uhapšen u Kosovskoj Mitrovici:

Policajci koji su nosili vojne uniforme opkolili su našu četvrt oko 5 sati ujutru. Ljudi iz naselja su se organizovali u konvoj, da bi se iselili. U trenutku dok su kretali prema gradu, policajci su zaustavili konvoj i izdvojili muškarce od žena i dece, rekavši da se to radi kako bi im podelili karte za humanitarnu pomoć. Žene su bile odvedene na autobusku stanicu a (oko 500) muškaraca je bilo ukrvano u kamione. Muškarci su bili prebačeni u smrekovnički zatvor blizu Vučitna. Kada su stigli, ljudi su bili naterani da trče u zatvor. Dok je trčao, dečaka je jedan Srbin tukao motkom.

Sutradan, došli su policajci noseći za svakoga „dokument o priznanju“. U dokumentu je pisalo da se (potpisana) osoba bavila terorizmom od 1. maja pa sve dok je policija nije zarobila. Dečak je potpisao dokument. Grupa je u dva reda bila odvedena u drugu zgradu, a policajci su tukli zatvorenike za sve to vreme. Jedan čovek je štampao dokumente koristeći kompjuter, i davao svakome po jedan da ga potpiše. Svi su potpisali, jer su se plašili.

Svaki dan, 80-100 ljudi je bilo odvođeno u medicinsku i tehničku školu na saslušavanje u vezi sa UČK. Dok su bili saslušavani, policija ih je tukla.

Na dan 25. maja, dečak je bio odveden u medicinsku školu, gde su ga pitali gde je njegova porodica živela, da li su bili pripadnici UČK, itd. Policajci su ga postavili nasuprot zida i rekli da razmisli o tome što ga pitaju. Posle nekoliko minuta, ponovo su ga posadili na stolicu i pitali da li poznaje jednog suseda. Odgovorio je da ga poznaje, ali da ne zna gde se nalazi. Saslušavanje je trajalo oko 30 minuta. Za to vreme su ga tukli po leđima sedam puta. Posle toga su ga vratili u zatvor.

Dana 26. maja, zatvorenici su dobili natrag „dokumente o priznanju“ u kojima se sada nalazila i njihova izjava data na saslušanju, i rečeno im je da je ponovo potpišu.²⁵

Mnogi od onih koji su bili uhapšeni i zatvoreni za vreme sukoba, kao i ljudi koji su bili u pritvoru čekajući suđenje, ili koji su u kosovskim zatvorima bili na izdržavanju kazne, nisu bili pušteni, nego su bili prebačeni u zatvore u užoj Srbiji, kada su se srpske i jugoslovenske snage početkom juna povukle sa Kosova. Dok se za neke od njih zna gde se nalaze, postoje mnogi nepotvrđeni izveštaji o stotinama muškaraca (ali i nekoliko žena), koje su srpske vlasti bile uhapsile, a čije su sudbine i mesto gde se sada nalaze ostali nepoznati. Ove žalbe zbog prisilnih nestanaka ljudi, OEBS je prosledila jugoslovenskim vlastima.

Proizvoljna hapšenja kao način da se ograniči sloboda kretanja

Kontrolni punktovi i drugi oblici policijske kontrole, posebno kontrole javnog transporta, povećavali su mogućnost da kosovski Albanci postanu žrtve proizvoljnih hapšenja. Ovo je, zatim, igralo značajnu ulogu u izazivanju straha među stanovništvom, da se uopšte bilo kuda ide.

Pre nego što je OEBS-KVM bila razmeštena na Kosovu, hapšenja za vreme policijskih kontrola su bila uobičajena pojava, pa je usled toga gotovo sasvim prestao saobraćaj u ili iz određenih područja. Čak je i putovanje na Kosovo ili iz njega moglo da izloži pojedinca takvom hapšenju, kao što

prikazuje ovaj slučaj hapšenja više kosovskih Albanaca koji su se vratili sa rada u inostranstvu.

Podnosilac izjave je naveo da je, pošto je dva meseca proveo na radu u Makedoniji... počeo da biva zabrinut za bezbednost svoje porodice u Suvoj Reci, zbog čega se vratio na Kosovo. Na dan 3. jula 1998... autobus kojim je putovao zaustavila je policija u Prizrenu. Policajci su skupili 61 čoveka, među kojima je bio i podnosilac izjave, i prebacili su ih u policijsku stanicu u Prizrenu, gde su im oduzeli ličnu imovinu i zatvorili ih. Za to vreme policajci su podnosioca izjave nekoliko puta žestoko pretukli i mučili tako što su na njegove ruke i uši pričvršćivali električne aparate. Dok su to radili, neprestano su postavljali pitanja u vezi sa UČK. Kada im je rekao da čak ni ne zna tačno šta je to UČK, nastavili su sa mučenjem satima. Podnosilac izjave tvrdi da su ga oslobodili oko 3 časa noću. Sve što su mu u tom trenutku vratili, bio je dokument o oslobađanju i njegova lična karta. Nisu mu vratili tri boksa cigareta i pasoš.²⁶

Verifikatorske aktivnosti OEBS-KVM su umnogome pomogle da se povрати sloboda kretanja pošto su, barem u početku, kontrolni punktovi uklonjeni. Kako se situacija pogoršavala, policijske kontrole su se ponovo pojavile u većem obimu, mada na prikriveniji način, tako da su prijave brojnih slučajeva proizvoljnih hapšenja ponovo počele da stižu na adresu OEBS-KVM. Takođe, povećao se strah da se krene na put.

Moglo bi se prigovoriti da su srpske vlasti imale legitimne razloge da sprovode policijske kontrole, pošto su sprovodile i masovne antiterorističke operacije. Međutim, ni na čemu zasnovana prirodna akcija koje je policija preduzimala dok je vršila ove kontrole, i posebno način na koji su se vršila hapšenja, imali su velikog uticaja da se ograniči inače u svemu zakonito kretanje stanovništva.

Postupanje policije za vreme pritvora, dok se čeka na sudski proces

Jugoslovenski zakoni i međunarodni standardi zahtevaju da se prema osobama u zatvoru postupi humano i uz poštovanje njihovog dostojanstva. Takođe, osobe koje se nalaze u istražnom pritvoru,

one koje su okrivljene da su počinile zločin, i one koje su već osuđene za krivična dela, treba da budu odvojene jedne od drugih, između ostalog i zbog toga da bi se sačuvao princip presumpcije nevinosti, ukoliko suprotno nije dokazano na pravičnom suđenju. OEBS-KVM je primila veliki broj žalbi na to da se principi koji regulišu uslove u zatvoru, na veoma grub način krše od strane srpskih i jugoslovenskih vlasti na Kosovu.²⁷ Sledeći zatvori ili druga organizovana mesta zatočenja su obrađena u V delu ovog izveštaja, u odeljcima o određenim opštinama: zatvori u Dubravi (Istok) i Smrekovnici (Vučitrn); policijske stanice u Prištini (Priština), Peći (Peć) i Đakovici (Đakovica).

Generalna politika OEBS-KVM bila je da, kako se ne bi podrivala uloga ICRC (Crvenog krsta), posete zatvorima treba da ostanu u nadležnosti ICRC, i da se nikakve posete zatvorima ne obavljaju osim u koordinaciji sa predstavnicima ove organizacije. U praksi, OEBS-KVM nije organizovala takve posete zatvorima. Sve informacije o zatvorima stoga potiču od samih bivših zatvorenika, od članova njihovih porodica i od advokata. Uslovi pritvora u različitim zatvorskim institucijama na Kosovu su uopšte bili mračni (vidi 6. glavu o torturi i zlostavljanju).

Kada su zatočnici stizali u lipjlanski zatvor, od kapije dok nisu stigli u zgrade, tukli su ih zatvorski čuvari.²⁸ Nekih 40-50 čuvara je bilo postrojeno u dva reda, i dok su uhapšeni prolazili između njih, ovi su ih tukli gumenim palicama i udarali nogama.²⁹ Jedan od bivših zatvorenika je mogao da vidi stazu koja je od kapije vodila do zgrade gde se nalazila njegova ćelija, i u intervjuu koji je dao OEBS-KVM opisuje kako je gledao čuvaru koji su prali krv sa betona posle ovih premlaćivanja.³⁰

Bivši zatvorenik koji je bio u grupi od oko 120 kosovskih Albanaca koji su bili uhapšeni u Vranjem Dolu/Vranidoll (Priština), opisuje kako je došao u lipjlanski zatvor maja 1999³¹:

Kada smo izlazili iz autobusa, ponovo su nas tukli. U zatvoru, najpre su nas registrovali, odveli u ćelije i ponovo tukli. Bilo nas je 38 u sobi, i tamo smo proveli dve nedelje (u sobi je bilo nekoliko madraca). Čuo sam da je stiglo 1000... dezertera, pa su nas izveli iz sobe i smestili u jednu praznu sobu. Tokom nedelje dana, svakog dana su nas tukli i vređali nas. Onda su nas premestili u sportsku halu. Tu nas

je bilo 400 do 500 ljudi. Svakog dana, čuvar je dolazio i mi smo morali da kažemo: „Nalazim se ovde u skladu sa članom 125 i 136 Zakona protiv terorizma SRJ!“³²

...Srpskim zatvorenicima je bilo dozvoljeno da primaju posete svojih porodica. Nama to nije bilo dozvoljeno.

Za vreme dok sam bio u zatvoru, donosili su po četvrt vekne hleba i vodu oko 10, i ponovo isto to u 16 časova... Kada smo išli u toalet, brzo bismo umivali lice hladnom vodom. U toalet se moglo ići tri puta dnevno. Ali, kad god je trebalo da idemo u kupatilo, unapred smo znali da će nas tući. Tako da je bolje bilo ne ići... Kada bi dolazio kuvar da podeli hleb, tražio je od nas da vičemo „Živela Srbija!“ Ako ne bismo vikali, ne bi bilo hleba. Srpskim zatvorenicima je bilo dozvoljeno da dolaze i da nas tuku... Često su nas tukli po šakama... Stalno smo morali da držimo uši zapušene, kako ne bismo slušali krike.“³³

Kao što ovaj primer pokazuje, tretman zatvorenika, osobito prema izveštajima koji se odnose na period posle povlačenja OEBS-KVM, nije zadržavao ni traga poštovanja ljudskog dostojanstva. Za vreme srpske ofanzive, kao privremena mesta na kojima su držani uhapšeni koristile su se garaže, ispražnjene privatne zgrade, fabrike, škole, silosi i druge zgrade. Tamo su uslovi bili čak i gori nego u običnim zatvorima. I u ovim centrima zatočenja često su se praktikovali tortura i zlostavljanje.

Kada su zatvorenici stizali u smrekovnički zatvor, morali bi da protrče između dva reda stražara naoružanih palicama, koji su ih za to vreme besomučno udarali. Uslovi života u zatvorima su bili ponižavajući: ćelije su bile pretrpane, zatvorenici su bili lišavani hrane i vode, nedostajali su toaleti. U svim slučajevima, kada su žrtve opisivale svoj boravak u smrekovničkom zatvoru, pominjale su i činjenicu da su bile surovo premlaćivane pre, za vreme i posle nesprestanih saslušanja. Za vreme saslušanja, postavljali su im pitanja o njihovim vezama sa UČK, i terali ih da potpišu izjave u kojima su priznavali svoju pripadnost UČK.³⁴

U jednoj izjavi se opisuje dokument koji su zatvorenici bili primoravani da potpišu:

Drugog dana našeg boravka u zatvoru dali su nam da potpišemo dokument sa izjavom na po-

leđini koja se odnosila na jugoslovenski zakon protiv terorizma. Prednja strana je bila prazna. Na tom dokumentu je pisalo „okrivljeni ste da ste učestvovali u aktivnostima UČK protiv oružanih snaga Srbije od marta do 16. maja 1999“. Zatvorenici su verovali da je ovaj dokument napisan sa namerom da onaj čije ime bude na njemu nikada više ne može da se vrati na Kosovo.³⁵

Prema 24. članu Ustava SRJ (i skoro identičnom članu 16 Ustava Srbije), „...Trajanje pritvora pre suda treba da je što je kraće moguće.“ Zakon o krivičnom postupku propisuje maksimum od šest meseci. U praksi, ovaj maksimalan rok je izgleda protumačen kao propisani rok pre koga se okrivljeni ne izvodi na sud. Česti su bili slučajevi da ovaj rok prođe, a da se ne podigne formalna optužnica. Razlog za to je često bilo potpuno odsustvo dokaza bilo kakve krivične radnje. Ljudi su često bili proglašavani krivim, osuđivani na vreme koje su već proveli u zatvoru, i zatim puštani. Na taj način, država nije morala da plaća nikakve kompenzacije za štetu koju bi pretrpeo neko ko je bez krivice bio u zatvoru, kao što to predviđa Ustav.

Nekažnjivost i nedostatak nadoknada

Prema jugoslovenskom krivičnom zakonu, službenik koji zloupotrebi svoja ovlašćenja sa namerom da prouzrokuje štetu trećem licu, čini krivično delo.³⁶ Ovo je posebno naglašeno, ako njegov postupak bitno ugrožava prava treće osobe, kao što je, na primer, pravo na ličnu slobodu. Kako je kršenje ovog zakona uglavnom prolazilo nekažnjeno, za mnoge kosovske Albance je sama pojava srpskih organa bezbednosti bila praćena strahom da će, bez vidnog razloga, biti žrtve ugrožavanja svoje slobode, krađe, napada na fizički integritet ili da čak mogu izgubiti život.

OEBS-KVM nije saznala ni za jedan slučaj da je kosovski Albanac koji je bio protivpravno uhapšen, i čije je pravo na slobodu samim tim bilo ograničeno, iskoristio svoje pravo da traži kompenzaciju.

Proizvoljna hapšenja od strane UČK

U naporu da stekne legitimitet, UČK je rano stvorila svoju sopstvenu vojnu policiju i sudski sistem.

Ovim je UČK pokušala da opravda ono što su u stvari bile otmice civila koji se nisu povinovali diktatu UČK ili koji se nisu slagali sa njenim ponašanjem za vreme operacija. Pojedinci i manje grupe ljudi, često optuženi da su „izdajnici i kolaboranti“, bili su kidnapovani i ponekad podvrgavani prekim sudskim procedurama za prekršaje koji su bili definisani tako da sadrže ponašanje koje je UČK smatrala nepoželjnim.³⁷ Izgleda da nije bilo pravne osnove za ove postupke, ni prema domaćim, ni prema međunarodnim zakonima.³⁸

Čak i ako bi postojala neka pravna osnova koja bi omogućavala UČK da organizuje takav sudski sistem, nedostatak definicija kažnjivih dela u tom sistemu činio bi svako zatočenje u tom sistemu proizvoljnim. Štaviše, ova hapšenja i osude su uglavnom bili rezultat odluka koje su pripadnici UČK donosili na terenu, koje je komanda UČK naknadno pokušavala da opravda kao nešto što se svodi na neku vrstu zakonitog hapšenja pod takozvanim „Ratnim krivičnim pravom“ (vidi niže). Ovo je još jednom naglašavalo proizvoljnu prirodu ovakvih hapšenja.

OEBS-KVM je nekoliko puta pokušala da dobi je dostup do zatvorskih institucija UČK, što je uvek bilo odbijeno „iz bezbednosnih razloga“. Objasnjeno je bilo da se ljudi koje UČK drži u pritvoru nalaze po kućama i da treba da se premeštaju u zavisnosti od stanja na bojištu. Ipak, u jednom slučaju, OEBS-KVM je dopušteno da poseti osam navodnih zatvorenika, kosovskih Albanaca, koji su bili optuženi za „pljačku, krađu, ili saradnju sa neprijateljem“, i bila je u mogućnosti da nasamo intervjuše zatvorenike.³⁹ OEBS-KVM je takođe bila obavestena od strane komandanta UČK da je nekoliko ljudi držano u nekoj vrsti kućnog pritvora.

Uglavnom, postupak hapšenja koji je primenivala UČK može se opisati na sledeći način: kada bi policija UČK primila informaciju da je neki „zločin“ (to jest prekršaj UČK pravilnika) bio počinjen, ili je neko bio osumnjičen za kolaboraciju, osoba u pitanju bi dobila „poziv“. Ako ta osoba ne bi odgovorila na poziv, u zatvor bi je privela policija UČK. Ova policija je, prema izveštajima, dostigla izvestan stepen institucionalizacije, sa dosijeima, otiscima prstiju, izjavama svedoka, izveštajima UČK obavestajne službe itd., što je sve odgovaralo pretenzijama na legitimitet i proceduralnu koherentnost. Poštujući proceduru, UČK je tvrdila da

svaka brigada ima komandanta svoje vojne policije, koji ima ovlašćenja da podiže optužnice u saglasnosti sa vojnim propisima UČK. Zvaničnici UČK su tvrdili da od trenutka kada je podignuta optužnica protiv neke osobe, ova je držana u pritvoru najviše dva ili tri meseca pre nego što bi bila izvedena pred vojni sud, za koji je rečeno da je bio sastavljen od sudskog veća, jednog istražnog sudije i porote, od kojih su svi bili pravnici ili oficiri; OEBS-KVM nije bilo dozvoljeno da prati ova suđenja. OEBS-KVM je dobila uverenja da je zlostavljanje uhapšenih i zatvorenika bilo zabranjeno, u skladu sa Ženevskom konvencijom i „Krivičnim ratnim pravima“ UČK, i da bi, ako bi se to ipak desilo, bile preduzete disciplinske mere. Prema tvrdnjama vojne policije UČK, uslovi su za zatvorenike bili isti kao i za same borce UČK, to jest, primali su hranu tri puta dnevno, mogli su da šetaju i da rade napolju, imali su pristup toaletima i tuševima. Moguće su bile čak i posete porodice i lekarska pomoć, kad god su to okolnosti dozvoljavale.⁴⁰ Međutim, bilo je više izveštaja o zlostavljanju i ubijanju ljudi koji su bili oteți od strane UČK.

Ilustrativan primer hapšenja i zatočenja u zatvorima UČK se desio 11. februara 1999. u Račku/Recak i Štimlju/Shtime. UČK je izvršila otmicu devetorice kosovskih Albanaca u Račku, ili za vreme pogreba žrtava masovnog ubistva koje se desilo 15. januara te godine, ili dok su se ljudi sa pogreba vraćali kući. Njih su zadržali naoružani mlađi ljudi u crnim civilnim odelima, i odvezli su ih privatnim kolima u Petrovo. Svi su oni prenoćili u štali. Dvojica su kasnije izjavila da su bili zlostavljani. Većinu je saslušao komandant UČK u Petrovu. On ih je i informisao o razlozima za hapšenje koji su bili sledeći: „imati brata koji je radio sa policijom i za koga se sumnjalo da poseduje oružje; piti sa Srbima i imati srpske prijatelje; biti prijatelj sa policajcem.“ Svi su oni bili pušteni uveče 12. februara, ali je većina noć provela u Petrovu, jer su se plašili da se kući vraćaju tako kasno.⁴¹

Na sastanku 22. februara, UČK je potvrdila da je devet ljudi bilo uhapšeno 12. decembra 1998. u Dramnjaku/Dramnjake (Štimlje) i izjavila da su svi oni živi i da se sa njima dobro postupa. Razlozi da se drže u pritvoru su bili sledeći: „prostitucija, odnosi sa Srbima, sumnja u bavljenje špijunažom“. Ovi ljudi su svi čekali dalje proceduralne radnje protiv sebe. Predstavnik UČK je rekao da porodice

mogu da im pošalju pisma i odeću, preko komande UČK u Petrovu.⁴² Međutim, UČK je priznala da srpski policajac koji je bio u pritvoru nije bio tretiran na isti način kao i drugi zatvorenici.⁴³

OEBS-KVM nije mogla da dobije kopiju „Ratnog krivičnog prava“ UČK, tako da nema obaveštenja o tome kakve su kazne bile predviđene za ljude koji su na osnovu tog prava bili osuđeni.

¹ Članovi 23 i 24, Ustav SRJ; član 1(2) i 190(2) ZKP.

² Član 16 Ustava SRJ.

³ Član 196 ZKP; član 9(1) ICCPR navodi da „svako ima pravo na slobodu i bezbednost svoje ličnosti. Niko ne sme biti proizvoljno hapšen i pritvaran. Niko ne sme biti lišen slobode, osim na osnovu razloga i procedura koje predviđa zakon“.

⁴ Ljudska prava u Jugoslaviji 1998, Beograd, Centar za ljudska prava, str. 75-88.

⁵ Odluka o primeni zakona o krivičnom postupku za vreme trajanja ratnog stanja. Službeni list SRJ, vol. VIII, br. 21, 4. april 1999.

⁶ Mada međunarodni standardi u oblasti ljudskih prava i član 24 Ustava Jugoslavije zahtevaju da uhapšena osoba bude obavještena o razlozima za hapšenje, Ustav Srbije ne pruža takvu garanciju.

⁷ M/1786. Intervjuisana osoba, politički aktivista (DLK) iz Gnjilana, bio je uhapšen 10. maja 1999.

⁸ PR/00/063/99

⁹ Član 23 Ustava SRJ.

¹⁰ Član 193(1) ZKP.

¹¹ Član 74 ZKP.

¹² Član 23 Ustava SRJ.

¹³ Član 24 Ustava SRJ. Ovaj ustavni propis je primenjen u članu 190 KZ SRJ.

¹⁴ PE/03/58/99. Peč, 6. mart.

¹⁵ Vidi, na primer, izveštaj o događajima u đakovičkoj policijskoj stanici.

¹⁶ M/1801.

¹⁷ M/1510.

¹⁸ Kako je pokazano u 10. poglavlju, činjenica da je mnogo ljudi uhapšeno sasvim nasumice istog dana i na istom području bi trebalo da znači da će im biti zajednički i suđeno za „udruživanje sa terorističkim ciljevima“, kao što to definiše član 136 ZKP.

¹⁹ OSCE-KVM/RC5/CC Urosevac, Special Report, 11 March 1999.

²⁰ Isto.

²¹ PR/03/081/99; PR/03/082/99.

²² M/0273 i M/1489.

²³ A/0976.

²⁴ M/1390; M/1389.

²⁵ A/1069.

²⁶ PZ-003-061-99.

²⁷ Neki istaknuti primeri su naedeni u 6. poglavlju.

²⁸ M/1606; M/1390.

²⁹ M/1734.

³⁰ Isto.

³¹ Vidi takođe M/1739.

³² Za tekst ove pravne odredbe vidi 10. poglavlje.

³³ M/1777.

³⁴ Za više primera vidi deo IV, materijal koji se odnosi na zatvor u Smrekovnici, kao i odeljenje o opštini Vučitrn.

³⁵ A/0807.

³⁶ Član 174, KZSRJ. Prema članu 189 KZSRJ „službeno lice koje u vršenju službe drugog protivpravno zatvori, drži zatvorenog ili mu na drugi način oduzme slobodu kretanja, kaniće se zatvorom od tri meseca do pet godina. Ako je protivpravno lišenje slobode trajalo duže od trideset dana, ili je licu koje je protivpravno lišeno slobode usled toga teško narušeno zdravlje ili su nastupile druge teške posledice, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do osam godina.“

³⁷ Na primer PZ/00/60/99; PR/01/0027/99; PR/01/0071/99 (UČK je kidnapovala kosovskog Albanca koji je navodno služio u srpskim paravojnim jedinicama u Bosni i počinio ratne zločine); PR/01/0072/99; PR/02/0017/99; PR/02/0041/99; PR/02/0049/99; PR/02/0077/99.

³⁸ Član 6 (2) Dopunskog protokola II Ženevskim konvencijama kaže da „nikakva presuda ne sme biti donesena niti kazna izvršena protiv lica za koje se utvrdi da je krivo za neki prekršaj, osim presude koju donese sud koji nudi suštinske garancije svoje nezavisnosti i nepristrasnosti“. Malo ili nimalo ovih garancija pružaju procedure UČK.

³⁹ OSCE-KVM, Human Rights Division (HQ), Record of a meeting on 18 February with Uck Zone Commander and the UCK military Police Chief in Lapastica (Podujevo) regarding detention visits, 26 February 1999. (Zapis sastanka sa komandantom zone UČK... po pitanju posete zatvorima.)

⁴⁰ OSCE-KVM, Human Rights Division (HQ), Record of a meeting on 18 February with Uck Zone Commander and the UCK military Police Chief in Lapastica (Podujevo) regarding detention visits, 26 February 1999. (Zapis sastanka sa komandantom zone UČK... po pitanju posete zatvorima.) PZ/00/60/99.

⁴¹ PR/U/04-PR/U/052/99.

⁴² OSCE-KVM/RC5/CC Urosevac Weekly Report, 25 February 1999.

⁴³ OSCE-KVM, Human Rights Division (HQ), Record of a meeting with Uck Zone Commander in Petrova regarding detention visits, 23 February 1999. (Zapis sastanka sa komandantom zone u Petrovom, po pitanju poseta zatvorima.)

Deseto poglavlje

KRŠENJE PRAVA NA PRAVIČNO SUĐENJE

Pozadina: suđenja na Kosovu

Uvod

Glavni zadatak u oblasti ljudskih prava koji se postavljao pred OEBS-KVM dok je bila na Kosovu bio je nadgledanje suđenja. U prvo vreme koje je sledilo njenom razmeštanju, krajem 1998. godine, suđenja ljudima optuženim za „terorizam“ ili „subverzivne delatnosti“ ni izdaleka nisu bila neka nova pojava na Kosovu. Prethodnih godina, grupama kosovskih Albanaca je bilo suđeno i osuđivane su pod takvim optužbama i po nekoliko puta godišnje (na primer, takva suđenja su bila održavana 1997. godine), obično posle talasa hapšenja koja je sprovodila srpska policija. Dva suđenja su održana početkom 1998, iako se za prvi sličan slučaj posle toga čulo tek avgusta 1998.¹

Međutim, veliki broj ljudi je bio uhapšen maja 1998, tako da je u vreme sklapanja dogovora Milošević-Holbruk i Gjeremek-Jovanović (vidi 1. poglavlje) stotine ljudi čekalo na suđenje, dok su mnogi drugi već bili osuđeni i nalazili se na izdržavanju kazne.

Sporazumi iz oktobra 1998. sadrže odredbe koje bi se mogle protumačiti, u najmanju ruku sa tačke gledišta međunarodne zajednice, kao da obezbeđuju amnestiju za pojedince koji čekaju na suđenje, i reviziju kazni onima koji su bili osuđeni pre sporazuma.² Rezultat je bio konfuzan period u kome su suđenja predviđena za kraj oktobra 1998. uglavnom bila odložena jer su Predsednici sudova čekali na instrukcije iz Beograda, kakvo će tumačenje biti dato samim sporazumima. Srpska vlada je, navodno, odlučila da se nedovršeni slučajevi ponovo razmotre – što je za posledicu imalo oslobađanje nekoliko pojedinaca – ali da sudski postupak protiv ogromne većine optuženih treba da se nastavi. U vreme kada je OEBS-KVM razmeštena, in-

strukcije iz Beograda su prema svemu sudeći bile dobijene, i procesi su punom parom nastavljeni u svim okružnim sudovima.³

U roku od sledećih nekoliko meseci, stotine pojedinaca su izvedeni na suđenje – i u najvećem broju slučajeva osuđeni – za učešće u terorističkim delatnostima. OEBS-KVM je pratila značajan broj ovih suđenja, što je verovatno imalo pozitivan uticaj na neke slučajeve, ali i na opšte vođenje procesa. Ipak, veliki broj optuženih lica je osuđen u okolnostima u kojima procedura prema međunarodnim standardima ne može da se smatra pravičnom.

Materijal sadržan u ovom odeljku odnosi se uglavnom na period pre 20. marta, dana kada se OEBS-KVM povukla sa Kosova. U tom periodu, OEBS-KVM je mogla da prikupi obaveštenja iz prve ruke, tako što je pratila sama suđenja. Jedan deo materijala se odnosi na incidente koji su se desili pre razmeštanja OEBS-KVM, ali su bili izneseni za vreme procesa, kada su optuženi nastojali da kažu kako se sa njima postupalo za vreme hapšenja i pritvora. Nakon evakuacije OEBS-KVM, informacija o uslovima života u zatvoru, koju je OEBS-KVM dobijala od izbeglica u Albaniji i Makedoniji, ukazuje na to da su standardi suđenja bili još manje poštovani pod odredbama ratnog stanja koje je jugoslovenska vlada proglasila 24. marta 1999. (vidi 9. poglavlje).⁴

U ovom poglavlju navode se primeri uglavnom dva procesa, budući da su karakteristični za različita kršenja prava na pravično suđenje, kako je ono zabeleženo u međunarodnim i jugoslovenskim pravnim instrumentima. Jedno od suđenja je održano u Prištini/Prishtina, januara-februara 1999,⁵ i odnosilo se na 26 optuženih, od kojih je 9 bilo uhapšeno blizu Uroševca/Ferizaj krajem juna 1998, dok je ostalima suđeno u odsustvu (suđenje „uro-

ševačkoj grupi“). Drugo suđenje je bilo u Peći/Peja, februara 1999,⁶ i na njemu se pojavilo 14 ljudi uhapšenih u šumi blizu Ponorca/Ponorc (Orahovac), 3. septembra 1998. (dalje se navodi kao suđenje „pećkoj grupi“). Odlomci iz izveštaja koji se tiču ostalih slučajeva koje je nadgledala OEBS-KVM korišćeni su da se istaknu neki posebni aspekti.

Suđenja koja je nadgledala OEBS-KVM

Sudstvo na Kosovu se sastoji iz opštinskih sudova i pet okružnih sudova u Prištini/Prishtina, Peći/Peja, Prizrenu/Prizren, Kosovskoj Mitrovici/Mitrovica i Gnjilanu/Gjilan. Van Kosova, republički i savezni vrhovni sud u Beogradu služe kao apelacioni sudovi. Uz to, sud za prekršaje, koji je opštinski organ, bavi se posebnim slučajevima koji su predviđeni i propisani zakonom.

Za vreme dok je OEBS-KVM bila prisutna na Kosovu, održavana su bila suđenja na svim nivoima srpskog i jugoslovenskog sudstva na Kosovu i u Srbiji. Ograničena sredstva su, međutim, naterala posmatrača OEBS-KVM da se usredsrede na suđenja u kojima se radilo o optužnicama koje su se odnosile na sukob, posebno ona u kojima se radilo o terorizmu i subverzivnim delatnostima, kao i zaveri protiv naroda i države, i koja su se održavala na nivou okružnih sudova. Ipak, u nekoliko navrata, bila su praćena i suđenja u opštinskim sudovima.⁷

Uglavnom, dostup posmatračima OEBS-KVM na suđenja u okružnim sudovima bio je dozvoljen bez teškoća. Često su sudije bile ljubazne i čak su se šalile, naglašavajući da će, „naravno“, prihvatiti međunarodne posmatrača, da overe visoke standarde jugoslovenskog sudstva. Reakcija je bila s manje oduševljenja kada je OEBS-KVM nastojala da prati suđenja u opštinskim sudovima i sudovima za prekršaje.⁸ Iako u ovim sudovima nije bilo suđenja za terorističke delatnosti, mnoge optužnice su bile u vezi sa sukobom. Bilo je i drugih slučajeva koji su imali dimenziju ljudskih prava, kao što su pravo na imovinu i stan, kao i slučajeva manjih krivičnih dela za koja je okrivljeni mogao biti osuđen na kaznu zatvora, i kojima su se bavili sudovi na ovom nivou.

OEBS-KVM se susrela sa ozbiljnim teškoćama kada je trebalo da dobije informaciju o rasporedu suđenja, a ponekad je verovatno bila i namerno dezinformisana o datumima nekih suđenja.⁹

Mnoga suđenja su bivala odložena, često bez vidnog razloga (i mada se nije mogao očekivati novi dokazni materijal), dok je pritvor optuženom redovno bio produžavan sudskom odlukom.

U Prištini, praćena su samo tri velika slučaja, od kojih je svaki zahtevao nekoliko nedelja, budući da su zasedanja često bivala odložena („uroševačka grupa“ – 26 optuženih, četiri nedelje zasedanja u januaru i februaru; „prištinska grupa“ – 8 optuženih, sedam dana zasedanja u februaru i martu; još jedan slučaj sa jednim optuženim, dva zasedanja u februaru 1999). U Peći je u okružnom sudu bilo praćeno 35 suđenja za terorizam, od čega je najveći broj optuženih u pojedinačnom slučaju bio 14, dok se u najvećem broju slučajeva radilo o jednom ili dva optužena. U Đakovici je u okružnom sudu bilo praćeno jedno suđenje. U Gnjilanu je bilo praćeno jedno suđenje sa 16 optuženih.

U Prizrenu, OEBS-KVM je počela da prati suđenja za terorizam još decembra 1998. Na suđenju koje je održano 28. decembra, najmanje 30 ljudi je bilo optuženo u istom procesu, ali je za vreme zasedanja bilo prisutno njih 26. OEBS-KVM je pratila još dva suđenja u februaru (sedmorica optuženih) i u martu (4 optužena, koji su svi proglašeni krivim za terorizam). U tom regionu, OEBS-KVM je uspostavila dobre odnose sa lokalnim sudijama, i čak je uspela da postigne vidno poboljšanje uslova u samoj sudnici: sudski stražari su nosili samo revolvere, pošto se OEBS-KVM žalila na prisustvo automatskog oružja za vreme suđenja. U Kosovskoj Mitrovici je bilo praćeno više suđenja u kojima se radilo o optužbama za terorizam, i u kojima su optuženi bili osuđeni na kazne zatvora od tri do sedam godina.¹⁰

Kazne za terorističke aktivnosti mogu biti i preko deset godina zatvora.

Pošto je OEBS-KVM imala mandat samo za teritoriju Kosova, nije bila u mogućnosti da pokriva nekoliko suđenja kosovskim Albancima koji su bili uhapšeni na Kosovu, ali im se sudilo u užoj Srbiji. Bilo je najmanje dve vrste takvih suđenja. Najbrojniji su bili slučajevi u kojima se radilo o kosovskim Albancima koje je uhapsila VJ u pograničnim regionima, posebno na jugoslovensko-albanskoj granici. U ovim slučajevima, budući da su jugoslovenske snage raspoređene na granicama bile deo Trećeg armijskog korpusa, pojedinci koji su bili uhapšeni u takvim okolnostima bili su pritvoreni i ponekad im

se sudilo pred Vojnim sudom u Nišu, gradu gde se nalazio štab tog armijskog korpusa. U drugom slučaju, grupa od oko 50 Albanaca je bila uhapšena u autobusu u Podujevu/Podujeve (Podujevo), i suđeno joj je u Prokuplju (Srbija), februara 1999.¹¹

Krivično pravo koje se primenjivalo

Krivično zakonodavstvo koje je bilo na snazi na Kosovu, zasnovano je na dva krivična zakona: Krivičnom zakonu republike Srbije (KZRS) (republički zakon), i Krivičnom zakonu SRJ (KZSRJ).¹² Poseban odeljak KZSRJ je posvećen „Krivičnim delima protiv osnova samoupravnog socijalističkog društvenog sistema i bezbednosti SFRJ“ (Glava XV). Ovaj odeljak, posebno članovi 125 i 136, sadrže odredbe koje služe za osnovu najvećeg broja „terorističkih“ slučajeva za koje se sudilo na Kosovu za vreme perioda koji pokriva ovaj izveštaj.

Terorizam

Član 125.

Ko u nameri ugrožavanja ustavnog uređenja ili bezbednosti SRJ izazove eksploziju ili požar ili preduzme drugu opšte opasnu radnju ili akt nasilja kojim je stvoreno osećanje nesigurnosti kod građana kazniće se zatvorom od najmanje tri godine.

Udruživanje radi neprijateljske delatnosti

Član 136.

(1) Ko stvara zaveru, bandu, grupu ili drugo udruženje lica radi vršenja krivičnih dela iz čl. 114 do 119. st. 2. čl. 120. do 123, čl. 125 do 127. i čl. 132. ovog zakona kazniće se zatvorom od jedne do deset godina.

(2) Ko postane pripadnik nekog udruženja iz stava 1. ovog člana, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.

(3) Učinioc dela iz stava 1. ovog člana koji, otkrivanjem udruženja ili na drugi način, spreči izvršenje krivičnih dela predviđenih u stavu 1. ovog člana, kazniće se zatvorom do tri godine, a može se i osloboditi od kazne.

Pružanje pomoći učiniocu posle izvršenog krivičnog dela

Član 137.

(1) Ko učinioca nekog krivičnog dela iz čl. 136... ovog zakona krije, daje mu sklonište, hranu, materijal, novac ili druga sredstva, služi

mu za održavanje veze, preduzima radnje upravljene na ometanje otkrivanja ili hvatanja učinioca, ili mu na drugi način pruža pomoć, kazniće se zatvorom od jedne do deset godina.

(2) Kazna za delo iz stava 1. ovog člana ne može biti teža ni po vrsti ni po visini od kazne propisane za krivično delo u pogledu koga je pružena pomoć.

Ove odredbe su se koristile da se kazni široki spektar delatnosti. Primeri koji slede daju opšti pregled tipa optužbi protiv pojedinaca i grupa, a u vezi sa tipom akcija na koji su se ove optužbe pozivale.

Pomoć UČK: 12. jula 1998. je bila uhapšena Fatima Bošnjaku, aktivista Društva majke Tereze, dok je pokušavala da isporuči tovar humanitarne pomoći, uglavnom ćebadi, sapuna i hrane, u Šeremet/Sheremet (Đakovica). Tužilaštvo je tvrdilo da je ovo selo pod kontrolom UČK, pa je pomoć koju je prebacivala optužena bila namenjena da pomogne „teroristima“. Stvarna optužnica koja je protiv okrivljene podneta na osnovu člana 137 K9 bila je da je „učestvovala u izvršenju krivičnih dela organizovane neprijateljske delatnosti pomenute u članovima 136 i 125 K9, tako što je zloupotrebila svoju funkciju sekretara đakovičkog ogranka humanitarne organizacije Društvo majke Tereze, snabdevajući hranom, ćebadima i sanitarnim materijalom takozvanu 'UČK', terorističku organizaciju aktivnu u Dobrošu i Šeremetu“.¹³

Organizacija i učestvovanje u jedinicama

UČK: Na suđenju „pečkoj grupi“, 14 optuženih je bilo među grupom raseljenih lica koju je 3. septembra 1998. u šumi blizu Ponorca (Orahovac) presrela srpska policija. Pošto su ih opkolili helikopteri, i pošto je od njih preko megafona bilo traženo da se predaju, muškarci su bili izdvojeni od žena i dece. Za vreme pretresa koji je sledio, navodno je pronađen spisak koji je sadržao imena pripadnika UČK, kao i nešto oružja. Svih 14 ljudi je bilo optuženo na osnovu članova 125 i 136 (kvalifikovanog kao član 139)¹⁴ KZSRJ, i ceo slučaj se vrteo oko toga može li se ustanoviti prisustvo nekih elemenata UČK u regionu iz koga potiču optuženi, i oko ubeđenja da su ljudi sa spiska zaista bili članovi UČK. Šestorica među njima su na kraju bila oslobođena optužbe, kada u dokaznom postupku nije mogla biti uspostavljena nikakva veza između njih i spiska ili oružja.

Međutim, do tada su oni već proveli pet meseci u zatvoru. Drugi optuženi su proglašeni krivim i osuđeni na duge kazne zatvora.

U stvari, optužbe u vezi sa članom 136, posebno stavom 2 u vezi sa „udruživanjem“, obično bez ikakvih drugih dodatnih krivičnih dela, značile su da je članstvo, ili puka blagonaklonost prema UČK postajala odlučujući faktor u opredeljivanju krivice optuženog. Član 136 je olakšavao da se mnogo i veoma različitih okolnosti protumači kao udruživanje sa UČK.

Nepristrasnost i nezavisnost sudstva

Kada je bila ukinuta autonomija Kosova, 1990. godine, više stotina pravnika albanske narodnosti, zaposlenih u državnim službama, bilo je otpušteno i na kraju zamenjeno Srbima. Samo je mali broj sudija, kosovskih Albanaca, kao i sudija koji su bili poreklom iz drugih nacionalnih zajednica, ostao u službi, uglavnom u nižim sudovima. Posledica toga je da su kosovski Albanci bili veoma skeptični kada je u pitanju bila nepristrasnost sudskog sistema u kome je jedna etnička grupa u suštini sudila drugoj. Ovaj skepticizam je bio pojačan činjenicom da su porotnici koji su odlučivali o slučajevima „terorizma“ najčešće bili penzionisani Srbi, bivši državni činovnici, uključujući i bivše policajce. Štaviše, nezavisnost sudstva pretpostavlja da je sudstvo zaštićeno od nedopuštenog mešanja izvršne vlasti. Iz te perspektive, albanski pravници su na sudski sistem gledali kao na nešto što je puka produžena ruka srpskih represivnih akcija. Ovi pravници su često mogli da navedu primere u kojima su izvršni organi, posebno službenici Državne bezbednosti, manipulisali sudijama, ili su ignorisali sudske odluke. Ovi primeri su uključivali konsultacije između javnog tužioca i sudija pre ili za vreme procesa – koji su bili uobičajena stvar.¹⁵

Članovi OEBS-KVM koji su posmatrali suđenje „uroševačkoj grupi“ zabeležili su da su imali utisak kao da je predsednik sudskog veća imao predrasude protiv optuženih. On je bez ikakvog komentara prenebreavao ili odbijao veći deo zahteva odbrane, kao i dokaze koji bi rasteretili okrivljene. Sud nije pozvao nijednog svedoka, uključujući i eksperte, mada su to branioci zahtevali.¹⁶

Opšte poverenje u nepristrasnost i pravičnost srpskih sudija nije bilo povećano privremenim

premeštanjem sudija iz Beograda u sudove na Kosovu, koje je izvršeno sa ciljem da se izađe na kraj sa sve većim brojem nerešenih slučajeva. Ove sudije – u čije se tehničke kvalitete ne može sumnjati – ipak su bile smatrane pristalicama čvrste linije koje su imale politički zadatak, i čija je nezavisnost od policije i istražnih organa bila krajnje sumnjiva.

Procedura pre suđenja

Istraga

Prema jugoslovenskim zakonima, istražne sudije vode istragu krivičnih dela. Kao takve, one imaju dužnost da prikupe dokazni materijal o zločinu, od materijalnih dokaza do svedočenja, uključujući i saslušanja osumnjičenih. One nadgledaju policijsko ispitivanje mesta zločina i prema tome određuju obim i istrajnost policijske istrage. Istražne sudije su takođe odgovorne prilikom donošenja odluke o potrebi pritvora okrivljenih pre suđenja, kao i po pitanju mogućih ograničenja kontakata koje pre suđenja okrivljeni mogu imati sa braniocima i drugima. Na kraju, oni izveštavaju tužioca i savetuju da li optužnica treba da bude podignuta.

OEBS-KVM je prisustvovala u više navrata isleđivanju na mestu zločina, koje je sprovodila policija, a pod nadzorom istražnih sudija, i zaključila da su isleđivanja uglavnom sprovedena bez prave revnosti, ograničavajući se često na površan pregled mesta zločina. Verifikatori OEBS-KVM su posmatrali isleđivanja mesta zločina gde god su pronađena mrtva tela na Kosovu, sve do 19. marta 1999. U mnogim slučajevima, posebno ako se pokazalo da je policija ubila žrtve, nije uopšte bilo istrage koja bi eventualno mogla da dovede u pitanje predloženu policijsku verziju događaja, naime, da su žrtve bile ubijene u borbi, ili da je policija dejstvovala u samoodbrani, iako su okolnosti nagoveštavale da ne bi trebalo isključivati mogućnost da se radi o arbitrarnim ili protivpravnim egzekucijama. Nedostatak prave istrage posle ubijanja u Račku (Štimlje) i Rakovini (Đakovica), uveliko je pokazan (vidi takođe odeljke o odgovorajućim opštinama).¹⁷ Pored toga, istražne sudije su često donosile munjevite odluke, koje su se zasnivale na pukom prisustvu mrtvog kosovskog Albanca pored puta, da su „teroristi ubili još jednog lojalnog albanskog građanina“.¹⁸

Kao što pokazuju primeri iz ovog dela izveštaja (a takođe i iz 9. poglavlja), OEBS-KVM je smatrala da su u slučaju optužbi za „terorizam“ fizički dokazi uglavnom bili veoma retki i, čak i kada su bili predstavljeni, retko su ukazivali na nešto više od prostih indicija.

Iznuđivanje priznanja pod pritiskom torture, i pravo na ćutanje

Osnovni tip dokaza na kojima se zasnivala optužba u većini slučajeva povezanih sa „terorizmom“, bile su izjave koje su sami optuženi davali za vreme saslušavanja, i to pre bilo kakve konsultacije sa braniocem. Premda Zakon o krivičnom postupku precizira da nalazi ovih početnih istražnih radnji ne ulaze u predmet sudskog postupka, prve izjave su ponekad bile uključivane u predmet, ili su izjave bile ponovljene pred istražnim sudijom u kasnijoj fazi istrage, po svemu sudeći pod prisilom policije. Ipak, mnoge od ovih izjava su kasnije na sudu bile povučene, delimično ili u celini, nakon što je okrivljeni dobio savet svog branioca, i to na osnovu činjenice da su iznuđene uz upotrebu sile. Materijal koji je prikupila OEBS-KVM ukazuje na to da je obim kršenja bio različit u zavisnosti od važnosti svakog slučaja posebno. Dok su žalbe na prisilu ili torturu bile činjene u većini slučajeva, stepen u kome je prisila korišćena zavisio je izgleda od značaja koji su srpske vlasti, odnosno SDB, pridavali pojedinom slučaju. Tortura je bila korišćena u takvom stepenu da je dovođila do smrti u pritvoru (vidi 6. poglavlje).

Ovo se vidi i iz slučaja „uroševačke grupe“. Optuženi su se žalili da su priznanja bila iznuđena primenom sile za vreme saslušavanja. Takođe su se žalili na torturu i zlostavljanje kako za vreme saslušavanja, tako i za vreme boravka u pritvoru. Advokati su tvrdili da su dvojica okrivljenih umrli od posledica torture dok su bili u pritvoru. Optuženi su izjavili da su ih tukli, da su na njima gasili cigarete, da su im davali električne šokove. Da bi potvrdili ove izjave, branioci i mesna udruženja za zaštitu ljudskih prava su OEBS-KVM predali fotografije i zdravstvene potvrde. Ove fotografije i dokumenti su po svemu sudeći bili u saglasnosti sa tvrdnjama o torturi i zlostavljanju. Takođe je bilo rečeno da su okrivljene vešali naglavce i umakali u vodu (metod torture koji se zove „podmornica“). OEBS-KVM je za

vreme suđenja primetila da su dvojica od optuženih s teškoćom hodala, a jedan je imao flaster zalepljen na vrh glave. Još jedan optuženi je imao oteklinu na potiljku. Prema izveštajima, zlostavljanje je nastavljeno i za vreme trajanja suđenja.¹⁹

U slučajevima kada su pojedinci bili podvrgnuti torturi, ili na drugi način prisiljavani da potpisuju samooptužujuće izjave, jasno je da je bilo kršeno pravo na to da se na pitanja ne odgovara.²⁰ Dovoljno je reći da, ako bi okrivljenima bila pružena mogućnost da se brane ćutanjem, i ako bi oni izabrali da se koriste tim pravom, u najvećem broju slučajeva ne bi postojali dovoljni dokazi da se nastavi sudski postupak.

Odgovarajuća priprema odbrane i predočavanje dokaza

U razgovorima sa advokatima, osoblju OEBS-KVM je bilo rečeno kako je bilo kršeno pravo na pravično suđenje i na adekvatnu pripremu odbrane. Branioци su imali teškoća da obezbede poverljive razgovore klijent-branilac kako bi pripremili odbranu.²¹ Uglavnom, advokati su izveštavali da su svi razgovori između njih i njihovih klijenata morali da se obavljaju na srpskom, da su bili sistematski nadgledani, da za vreme ovih razgovora nisu mogle biti diskutovane činjenice vezane za slučaj. U ovakvoj situaciji, branioци su često tražili odlaganje suđenja.

Zastupnici su za vreme suđenja izjavili da neki od optuženih nisu imali branioca, a da su neki od onih koji su ga imali, bili sprečeni da ga kontaktiraju. Advokati nisu imali dovoljno vremena ni mogućnosti da razgovaraju sa svojim klijentima i da pripreme odbranu. Takođe su se žalili da sa okrivljenima nisu mogli nasamo da razgovaraju.²²

Branioци su izjavili da su u više navrata stražari prekidali razgovor sa klijentima. Kada su postavljali pitanja o zlostavljanju, ili da li je okrivljeni bio ponovo saslušan od strane policije, stražari bi intervenisali govoreći da, ako budu postavljali takva pitanja, sastanak će biti odmah završen.²³

Značajan element u obezbeđivanju odgovarajuće odbrane okrivljene osobe sadrži se u pravu branjenika, ili njegovog zastupnika, da vidi dokaze

koji su protiv njega prikupljeni.²⁴ Na Kosovu, više ograničenja je bilo postavljeno prilikom korišćenja tog prava, a kako su sukobi jačali, postajalo je sve teže da advokat dođe do informacije koja se ticala predmeta njegovog klijenta. Ograničenja ovog prava nisu bila samo zasnovana zakonski, nego i na tumačenju koje su neke istražne sudije imale o slovu zakona. Rezultat je bio taj da su neke sudije odbijale zahteve branilaca da dobiju uvid u predmet za koji su verovali da su ovlašćeni, dok su druge sudije to dozvoljavale. Štaviše, u nekim slučajevima, ako bi advokat insistirao, mogao je i sam postati objekt pretnji, ili gore od toga. U jednom slučaju, u julu 1998, jedan od advokata u procesu „uroševačkoj grupi“ tražio je informaciju za koju je verovao da na nju ima pravo, u ime svog klijenta. Pošto je zahtev odbijen, advokat je imao verbalni sukob sa istražnim sudijom, inače ženom, u kome joj je rekao „da bi ona trebalo da nosi policijsku uniformu“. Uskoro posle toga, advokat je bio optužen za „remećenje javnog reda“ i osuđen na 60 dana zatvora. Dok je bio u zatvoru, advokat je bio podvrgnut žestokoj torturi.²⁵

Vođenje postupka

Problemi sa prevođenjem

Za vreme suđenja na Kosovu, kršenje procedure je bilo obična stvar.²⁶ Iako je u nekim sudovima to bilo i drukčije, najčešće je prevođenje za optuženog bilo obezbeđeno samo kada je sudija postavljao posebna pitanja optuženom. U slučaju „uroševačke grupe“, OEBS-KVM je zabeležila da za vreme istražnog postupka optuženi nije dobio prevod nijednog policijskog zapisnika, i da za vreme suđenja nije bilo stalnog prevođenja. U drugom slučaju, u Gnjilanu, OEBS-KVM je zabeležila:

Drugi problem je da je prevođenje uglavnom bilo jednosmerno, sa albanskog na srpski. Predsedavajući sudija je često čitao duge odlomke izjava koje su optuženi navodno bili dali, a da to nije bilo prevedeno sa srpskog na albanski.²⁷

Najčešće, kada bi optuženi pre zaključenja procedure bio upitan da li je razumeo sve što je bilo rečeno, potvrđan odgovor bi veoma retko odgovarao istini.²⁸

Povrede procedure su se takođe dešavale u vezi sa zakonskom obavezom sudija da optuženog suoče sa svedočenjem drugih. Budući da optuženi nisu čuli svedočenje drugih dok su bili saslušavani, sudije bi trebalo da im daju na uvid sažeta svedočenja, i da im omoguće da odgovore na moguće nedoslednosti.

Prisustvo naoružane policije u sudnici

Za vreme procesa koje je pratila OEBS-KVM, prisustvo naoružanih policajaca u sudnici i u zgradi su da bilo je masovno, njihovo ponašanje zastrašujuće, posebno u odnosu na optužene i svedoke. Sledeći primer, uzet sa suđenja „pečkoj grupi“, dovoljno je karakterističan.

Tokom celog suđenja, prisustvo nekih 15 teško naoružanih policajaca (mašinke i revolveri, neprobojni prsluci), pridavalo je suđenju ne samo atmosferu „povećanih mera bezbednosti – ozbiljnog zločina – toga da se radi o opasnim teroristima“, nego je zastrašivalo optužene, ali i članove porodice koji su mogli da prisustvuju, pa i međunarodne posmatrače. U toku završne reči, stražar se poigravao svojom automatskom puškom koja je sa treskom pala na pod, što je u sudnici izazvalo stravu. Policajci su se neko vreme cerekali, a sudija uopšte nije reagovao.²⁹

Dokazni materijal

Član 347(1) ZKP kaže: „Sud treba da zasnuje svoju presudu jedino na činjenicama i dokazima koji su izneseni na suđenju.“ Kao što je zabeleženo, u najvećem broju suđenja za krivična dela političke prirode koja su bila praćena na Kosovu, optužene osobe, a ponekad i svedoci, mogli su u sudnici da tvrde da su bili podvrgnuti torturi ili da im je prećeno kako bi istražnom sudiji rekli ono što je želela policija. Suprotno jugoslovenskim zakonima, ni predsedavajući sudija ni javni tužilac nisu ništa preduzeli da se navodi iz ovih izjava provere, nego su samo rutinski unosili ove izjave u zapisnik.³⁰ Na kraju, veliki broj optuženih je bio osuđen uglavnom na osnovu ovakvih trulih dokaza.

Na suđenju „uroševačkoj grupi“, OEBS-KVM je zabeležila da je optužnica bila isključivo zasnovana

na tri izjave koje su bile date pod turturom, dok su okrivljeni bili saslušavani u policiji. U toku sudskog zasedanja, ova tri optužena su promenila svoje iskaze, izjavivši da nisu krivi. Rekli su da su posle torture bili tako slomljeni da bi potpisali sve što bi SDB od njih tražila. Predsedavajući sudija je ignorisao ove nove izjave, i iz predmeta nije isključio priznanja koja su izvučena primenom torture. Na kraju, svi optuženi su proglašeni krivim i osuđeni samo na osnovu onih prvih izjava. U drugom slučaju, u kome je suđenje održano u Prištini, OEBS-KVM je izvestila da su tokom celog suđenja branioци pokušavali da dokažu primenu torture u istražnom postupku, uključujući i zahtev za nezavisnom lekarskom ekspertizom. Svi ovi zahtevi su bili odbijeni, i sudije su se oslonile na izveštaj zatvorskog lekara u kome nije bilo indikacija ni o kakvom zlostavljanju.³¹

Žalbe protiv srpskih vlasti zbog manipulisanja ili fabrikovanja dokaza podnete su i u slučajevima kada su bili prikupljeni neki materijalni dokazi. Ove žalbe su se odnosile na neodgovarajuće izvođenje „naučnih testova“ kao što je „test parafinskih rukavica“.³²

- Jedina izjava koja u sebi sadrži celinu onoga za šta optužnica tereti okrivljene je izjava kapetana policije o testovima koji su izvršeni na ukupno 42 optužena iz Orahovca, od kojih su neki bili u sudnici. Čak i bez dobrog poznavanja srpskog pravnog sistema, ovaj dokument je, u najmanju ruku, nedostatan i ništa ne dokazuje. Između ostalog, radi se o sledećim problemima:
- Test sudske ekspertize, poznat kao „test parafinskih rukavica“, već više godina se smatra neodgovarajućim sredstvom za utvrđivanje nečije krivice.
- Jedna kratka izjava pokriva rezultate testa za sve optužene.
- Nema odgovarajućeg detaljnog opisa o tome kako je test bio izveden, ni uopšte, ni s obzirom na pojedine slučajeve.
- Izjavu nije dao ekspert za sudsku medicinu, nego kapetan policije. Ukoliko je on kvalifikovan u toj oblasti, to u izjavi nije navedeno.
- Nisu opisani tačni uslovi u kojima je test sproveden, niti potencijalni uzroci rezultata testa, osim nagađanja.

- U dokumentu se tvrdi da su se „u većini slučajeva pokazale mrlje na različitim delovima šake i prstiju“. Kod koga je ovo pronađeno, a kod koga nije? Kako su se pojavili ovi izuzeci? U kom stepenu se radilo o izuzecima?³³

Bilo je sumnji zbog mogućeg falsifikovanja ili fabrikovanja dokumenata koji su teretili optužene. Ponovo je karakterističan slučaj sa suđenja „pećkoj grupi“:

U zatvoru, okrivljeni je bio primoran da potpiše dokument, neku vrstu „potvrde“ da je pripadnik UČK u „operativnoj zoni br. 76“. Kada je potpisivao dokument, pokazali su mu samo donju ivicu papira, dok je tekst bio pokriven. OEBS-KVM poseduje kopiju ove „potvrde“. Dokument nosi nečitak potpis „komandanta“, i imenuje okrivljenog kao člana UČK od 20. januara 1998. (u to vreme je ovaj radio u fabrici duvana, a UČK je bila malo poznata marginalna grupica). Za dokument je nezavisna ekspertiza utvrdila da je falsifikat, pošto albanski tekst sadrži greške u sintaksi i pravopisu koje može da napravi samo neko kome albanski nije maternji jezik.³⁴

OEBS-KVM je zaključila da materijalni dokazi, kao i neke od izjava svedoka koje su bile dane za vreme suđenja, sami po sebi nisu imali veliku dokaznu vrednost, u tolikoj meri da ih u obzir nije uzeo ni tužilac u svojoj završnoj reči.

Uopšte, doprinos svedoka na suđenjima bio je dosta neuverljiv, u tolikoj meri da je u nekim trenucima – prema rečima posmatrača OEBS-KVM – sve to podsećalo na „farsu“. Svedoci koji su se pojavili na suđenju bili su ili suviše zastrašeni da bi rekli išta značajno, ili su davali svedočenja koja su bila potpuno irelevantna za pitanje da li je optuženi kriv za ono za šta je optužen.³⁵ Štaviše, srpska policija je zloupotrebljavala obavezne sudske naloge kao povod za nasumične pretrase sela, koji su često bili praćeni zastrašivanjem, batinanjem i šikaniranjima.³⁶

Suđenja u odsustvu

Prema međunarodnim standardima, suđenja u odsustvu optuženog se održavaju samo u izuzet-

nim slučajevima, budući da je takvim suđenjem kompromitovano pravo optuženog na potpune garancije koje pruža jedan puni pravni proces. Na Kosovu, u većini procesa bilo je pojedinaca kojima se sudilo u odsutnosti, i to u tolikom broju da je odsutnih optuženih ponekad bilo više nego prisutnih. Na takvim suđenjima, dokazi koji su izneseni protiv odsutnih optuženih često su bivali još manje ozbiljni nego dokazi protiv pojedinaca koji su bili pritvoreni, ali su ljudi u odsutnosti, međutim, obično svi bivali osuđivani na duže kazne zatvora. U slučaju suđenja „uroševačkoj grupi“, na primer, većina optuženih (17 od 26) nije bila prisutna za vreme suđenja. Opunomoćeni branioци (Srbi), tvrdili su da okrivljeni nisu dobili propisne pozive na sud. Oni su naglasili da sud nije pomeno ništa što bi se odnosilo na 17 optuženih lica kojima se sudilo u odsustvu, pa da prema tome nije dat nikakav dokaz njihove krivice. U suđenju „prištinskoj grupi“, od osmorice optuženih, četvorica su bili odsutni. Njima četvorici su određene veće kazne nego optuženima koji su za vreme procesa bili prisutni.

Presude i kazne

Presumpcija nevinosti

Princip presumpcije nevinosti prebacuje teret dokazivanja krivice na tužilaštvo. Taj princip je čvrsto usađen u standarde koji se tiču ljudskih prava, i koji podrazumevaju da svako ko je optužen da je počinio neko krivično delo „ima pravo da se smatra nevinim sve dok se po zakonu ne dokaže da je kriv“, kao što je navedeno u članu 14 Međunarodne konvencije o građanskim i političkim pravima. Na Kosovu, sva kršenja prava optuženih, koja su bila prikazana u prethodnim sekcijama ovog poglavlja o sudskoj proceduri i vođenju procesa, kulminirala su u negiranju prava optuženog da se smatra nevinim ukoliko suprotno nije dokazano. Praktična posledica takvog stava je da je teret dokazivanja prebačen na optuženog.³⁷

Nisu svi optuženi bili proglašeni krivim. Optužnice protiv nekih lica bile su povučene, dok su drugi bili oslobođeni optužbe (ne zato što bi se u njihovu korist protumačila sumnja u zasnovanost dokaznog postuka, nego uglavnog zbog totalnog odsustva bilo kakvog dokaza).

Za vreme suđenja, pretpostavlja se da se sudski organi pridržavaju principa presumpcije nevinosti. To bi trebalo da znači da sud stoji nasuprot organa izvršne vlasti tako što proverava vrednost, pouzdanost i prihvatljivost dokaza koje ova iznosi pred sud. Umesto toga, kao što je već bilo primećeno, OEBS-KVM je zabeležila činjenicu da sudske vlasti nisu uopšte ispitivale okolnosti u kojima su okrivljeni pisali samooptužujuće izjave koje su bile dobijene primenom torture. Primedbe branilaca na prezentovani dokazni materijal bile su unesene u zapisnik, ali se sud nije upuštao ni u kakva dalja ispitivanja, nego je prihvatio dokaze koji su bili osporeni. Na kraju, sudije su prihvatale dokazni materijal koji je bio predstavljen u slučajevima kada se radilo o odsutnim licima, kao da su ovi imali mogućnost da ga ospore.³⁸ Sve ovo je predstavljalo prebacivanje dužnosti dokazivanja na same optužene.

Zasnovanost presuda i tumačenja zakona

Objektivan je onaj krivični zakon u kome se nalaze jasne indikacije o tome kakvo ponašanje (*actus reus*) i koje kriminalne namere (*mens rea*) su zabranjeni i svrstani u kategoriju zločina, odnosno krivičnog dela. Za vreme suđenja na Kosovu, branioци su redovno iznosili argument da dela koja su navodno izvršili optuženi ne spadaju u kategoriju krivičnog dela definisanog zakonom.³⁹ Ove primedbe su osvetljavale situaciju u kojoj su srpske vlasti sebi dozvoljavale da skoro svaku situaciju protumače kao „terorističku“ ili „neprijateljsku“ delatnost. Suđenja slična onima koja je pratila OEBS-KVM bila su zasnovana na nejasnim tumačenjima konstitutivnih elemenata ozbiljnih krivičnih dela, što je na kraju dovelo do osuda na duge zatvorske kazne. OEBS-KVM smatra da su članovi 125 i 136 KZSRJ veoma nejasno formulisani, i da su bili tumačeni na takav način da je u stvari, bilo koji zbir okolnosti mogao da rezultira u osudi. U krajnjoj liniji, optuženi su bili ograničeni na to da poriču bilo kakvu svoju vezu sa UČK. Ova situacija je nedvosmisleno govorila o (ne)objektivnosti procedure.

U suđenju „pečkoj grupi“, optuženi su uglavnom bili stariji ljudi, u većini seljaci, jedan je bio lekar, a jedan učitelj. Svi optuženi su izjavili da se ne osećaju krivima. OEBS-KVM je zabeležila da nije bilo dokaza ni za kakvu krivičnu delatnost ili za članstvo u UČK, osim liste navodnih pripadnika

UČK koju je našla policija, i na kojoj su se nalazila imena nekih od optuženih. Neki optuženi su se žalili da su zbog tog spiska bili greškom uhapšeni, jer imaju dosta uobičajena imena, koja su zajednička nekolicini ljudi u njihovom selu.⁴⁰

Sledeća činjenička situacija ilustruje kako savim zakonita delatnost može biti protumačena kao da se radi o krivičnom delu „neprijateljske delatnosti“ koje je opisano ovim posebnim odredbama jugoslovenskog zakona.

Optuženi je sin srpske majke, lekar koji trenutno završava studije na državnom univerzitetu u Prištini. Kao lekar opšte prakse radio je u ambulanti u Klini od 1988. UČK je od njega tražila da radi za nju, ali je on to odbio. Napustio je svoje selo usled opšte nesigurnosti koja je tamo vladala... Nikada nije lečio nikoga koga bi mogao da identifikuje kao ranjenog vojnika UČK, premda je jednom pregledao civila koji je bio lakše ranjen u eksploziji granate, i koga je doveo jedan poznat čovek u uniformi UČK. Medicinski materijal koji je koristio bio je isključivo za civilnu upotrebu. Prema izjavi svedoka na samom sudu, za vreme leta 1998, lekar je lečio samo civile. Optuženi je poricao da je ikada lečio bilo kod težeg ranjenika. Potvrda o zaposlenju, koju mu je dala ambulanta u Klini, pokazuje da je optuženi i dalje bio zaposlen, i da nikada nije napuštao svoje radno mesto da bi se pridružio UČK.

Nije bilo dokazano da je optuženi ikada postao pripadnik UČK i da je postao „lekar terorista“. Kao što je naglasio njegov branilac, prema jugoslovenskim zakonima, lekar bi izvršio krivično delo ako bi bilo kome odbio da pruži lekarsku pomoć.

Proglašen je bio krivim za optužbe na osnovu člana 136 KZSRJ, pošto je sud verovao da je lečio ranjene vojnike UČK, ali je zbog njegove humanitarne motivacije kazna bila smanjena na sedam meseci zatvora. Pošto je u zatvoru već bio proveo više od pet meseci, bio je pušten.⁴¹

Razlika u kaznama

Obično nije lako porediti kazne na koje su osuđivani optuženi u kriminalnim procesima, budući da okolnosti u kojima su vršena krivična dela mogu

biti veoma različite. Na Kosovu, međutim, može se govoriti o izvesnim pravilima prema kojima su kazne zavisile od toga da li se radi o „značajnom procesu“, kakav je bio onaj „uroševačkoj grupi“, gde je većina optuženih u društvu zauzimala istaknute pozicije – političkih aktivista ili poznatih boraca za ljudska prava. Ovi ljudi su bili osuđeni na veće kazne zatvora nego optužena lica koja su u društvu manje poznata.

U nekim drugim slučajevima, kako se povećavao međunarodni pritisak, slične „nezakonite“ radnje su mogle biti kažnjene znatno manjim zatvorskim kaznama nego u slučajevima koji nisu privukli toliku pažnju. Na primer, na suđenju „pećkoj grupi“, kao što je primećeno, lekar je bio osuđen na sedam meseci zatvora, dok su na suđenju koje je održano u Prizrenu u avgustu 1998, četiri studentske aktivistkinje bile osuđene na po dve godine zatvora zato što su organizovale i vodile kurs prve pomoći.

Verovatno je da je međunarodna pažnja koja je pratila suđenje Fatimi Bošnjaku (vidi odeljak o opštini Đakovica), koje se održavalo u Opštinskom sudu u Peći, u kombinaciji sa posebnom političkom i diplomatskom klimom koja je vladala sredinom februara 1999, doprinela da se donese neočekivana osuda na onoliko vremena koliko je optužena već bila provela u zatvoru, tako da je ona u stvari bila puštena.

Sudske revizije i prepreke koje su ometale podnošenje žalbi

Mogućnost revizije je značajan faktor za procenu objektivnosti sudskog procesa. Na Kosovu, za vreme perioda koji pokriva ovaj izveštaj, ova mogućnost skoro da nije postojala, pošto pisane presude, koje su polazište apelacionog procesa,⁴² nisu bile uručivane. Nakon što je sa sudijama okružnih sudova razgovarala o ovom problemu, OEBS-KVM je prikazala situaciju na sledeći način:

Alarmantno je da većina sudija nije uručila zvanične presude sve od oktobra 1998. Na taj način, nije bila moguća pravno korektna žalba vrhovnom sudu u Beogradu... Sudije su priznavale da ima kašnjenja, ali su odbijale svoju odgovornost i prebacivale je na „situaciju“, na izuzetnu preopterećenost, na teškoće sa prevode-

njem, pošto su svi dokumenti morali biti prevedeni na maternji jezik optuženoga. Upućeni sumnjaju, da se ovo oklevanje da se slučaj dovede do kraja može povezati sa nedostatkom dokaza, budući da sudije treba da daju detaljna i sveobuhvatna obrazloženja svojih odluka.⁴³

- ¹ Izveštaj o praćenju suđenja UNHCHR, Amnesty International „Human Rights Crisis in Kosovo Province“, June 1998.
- ² Opšta amnestija za političke osuđeničke je bila sadržana u nacrtu teksta „Privremeni sporazum o miru i samoupravi na Kosovu“ (dogovor iz Rambujea), na koji, međutim, vlada Srbije nikada nije pristala: „Svaka dogovorna strana se obavezuje da (a) neće zakonski progoniti nikoga zbog krivičnih dela vezanih za sukob na Kosovu, osim osoba koje su okrivljene da su počinile teška kršenja međunarodnog humanitarnog zakonodavstva... (b) da će proglasiti opštu amnestiju za sve osobe koje su već osuđene da su počinile politički motivisana krivična dela vezana za sukob na Kosovu. Ova amnestija se neće primeniti na one koji su na objektivnim i pravičnim suđenjima koja su bila izvedena prema međunarodnim standardima osuđeni za teške povrede međunarodnog humanitarnog prava.“ Član II (mere za stvaranje poverenja), al. 12 (Zatvaranje boraca i pravna pitanja).
- ³ Informacija potiče od UNHCHR.
- ⁴ Informacija koju je OEBS dobila nakon svog povratka na Kosovo juna 1999. ukazuje na to da su sudovi na Kosovu nastavili sa zasedanjima i posle 24. marta 1999.
- ⁵ Okružni sud u Prištini, K 138/98; između 11. januara i 5. februara, 28 lica optuženo, 9 prisutno, 17 suđeno u odsustvu, još dva optužena su umrla u pritvoru (suđenje „uroševačkoj grupi“).
- ⁶ Okružni sud u Peći, K 144/98; 15. 16. i 17. februar, 14 optuženih (slučaj suđenja u Peći).
- ⁷ Najpoznatiji je slučaj protiv Fatime Bošnjaku, pred Opštinskim sudom u Đakovici. Ovo je, ipak bio izuzetak, pošto je nadležni sudija Okružnog suda u Peći odbio da preuzme slučaj. Odlukom nadležnog vrhovnog suda, slučaj je zatim prenesen na niži nivo, na opštinski sud.
- ⁸ Posmatrači OEBS-KVM su imali problema sa praćenjem suđenja u opštinskim sudovima u Prištini, Uroševcu/Ferizaj i Klini/Klina. U Klini, na primer, predsednik opštinskog suda je ljutito odbio svaki kontakt sa OEBS-KVM, tako da u rešavanju ovog problema nisu pomogle ni stalne intervencije i otvoreni pristup viših sudova, kojih je bilo nekoliko u toku dva meseca.
- ⁹ Kao što su zabeležili posmatrači OEBS-KVM.
- ¹⁰ Opština Podujevo je bila stavljena u nadležnost Okružnog suda u Kuršumliji, uža Srbija. Suđenja koja su bila u nadležnosti ovog suda stoga nisu mogla biti praćena od strane OEBS-KVM.
- ¹¹ Za objašnjenje nadležnosti Okružnog suda u Prokuplju vidi prethodnu primedbu.
- ¹² Ovo je jednostavno preuzet i preimenovan zakon SFRJ, jugoslovenske države koja je postojala pre 1992. godine.
- ¹³ Opštinski sud u Đakovici, suđenje Fatimi Bošnjaku, 17. februara 1999, optužnica.
- ¹⁴ Član 139, (1)
- ¹⁵ Kako su zabeležili posmatrači OEBS-KVM.
- ¹⁶ Sažeto prema izveštajima o suđenju „uroševačkoj grupi“ posmatrača OEBS-KVM.
- ¹⁷ Takođe incident u „Panda baru“ u Peći (vidi odeljak o opštini Peć) nikada nije bio propisno istražen, kako tvrde branioci osumnjičenih.
- ¹⁸ Kako su zabeležili pripadnici OEBS-KVM, ovu standardnu rečenicu su ponavljale istražne sudije posebno u slučaju serije ubistava blizu Peći, tokom januara i februara 1999.
- ¹⁹ Sažeto na osnovu izveštaja posmatrača OEBS-KVM na suđenju „uroševačkoj grupi“.
- ²⁰ Član 23(4) Ustava SRJ glasi „...Uhapšena osoba mora biti bez odlaganja obavestena o svom pravu da se brani ćutanjem“. Štaviše, prema Članu 218 (2) ZKP, „pošto je okrivljeni obavestjen o optužbama protiv njega i osnovama sumnje da je počinio krivično delo, treba ga pitati šta ima da kaže u svoju odbranu, i treba mu reći da ne mora da podnese svoju odbranu, niti da odgovara na pitanja koja mu se postavljaju.“ Vidi takođe član 14(3)(g) Međunarodne konvencije o građanskim i političkim pravima (ICCPR).
- ²¹ Član 14(3)(b) ICCPR, Član 74 ZKP: „(1) Ako se okrivljeni nalazi u pritvoru, a ispitan je, branilac se može s njim dopisivati i razgovarati. (2) Istražni sudija može narediti da okrivljeni samo u njegovom prisustvu ili u prisustvu određenog službenog lica može razgovarati sa braniocem. (3) Kad se završi istraga ili kad se optužnica, odnosno optužni predlog podigne bez sprovođenja istrage, okrivljenom se ne može zabraniti da se slobodno i bez nadzora dopisuje i razgovara sa braniocem.“
- ²² Iz izveštaja OEBS-KVM sa suđenja „uroševačkoj grupi“.
- ²³ Završni izveštaj sa suđenja u Okružnom sudu u Gnjilanu 16. i 17. februara.
- ²⁴ Član 4(2) ZKP. Član 73 ZKP „(1) Posle donošenja rešenja o sprovođenju istrage ili posle neposrednog podnošenja optužnice ... a i pre toga ako je neko lice ispitano u svojstvu okrivljenog, branilac ima pravo da razmatra spise i da razgleda pribavljene predmete koji služe kao dokaz. (2) Izuzetno, u toku prethodnog postupka do podizanja optužnice, može se braniocu privremeno uskratiti razmatranje pojedinih spisa ili razgledanje predmeta kad to zahtevaju posebni razlozi odbrane ili bezbednosti zemlje.“
- ²⁵ Klijent je umro 17. avgusta 1998, usled posledica torture koju su, prema navodima odbrane, vršili pripadnici SDB.
- ²⁶ Član 7(2) ZKP: „Ako se sudska radnja, odnosno glavni pretres ne vodi na jeziku (okrivljenog) lica, obezbediće se usmeno prevođenje onoga što ono, odnosno drugi iznosi.“
- ²⁷ OEBS-KVM. Završni izveštaj sa suđenja na Okružnom sudu u Gnjilanu.
- ²⁸ Kako su zabeležili posmatrači OEBS-KVM.
- ²⁹ Iz izveštaja OEBS-KVM sa suđenja „pečkoj grupi“. Kada je OEBS-KVM tražila od sudskih vlasti da razmotre prisustvo teško naoružanih policajaca u sudnici, predsednik suda se pozvao na incident koji se desio 1998, kada su dva sudska čuvara bila pogođena iz vatrenog oružja u sudnici, za vreme procesa. Ono što je on propustio da kaže, međutim, je činjenica da je na njih pucao treći policajac, koji je očigledno bio mentalno poremećen.
- ³⁰ Član 10 ZKP odnosi se na temeljno pravilo dalje razrađeno u jugoslovenskom krivičnom zakonu: „Zabranjeno je i kažnjivo od okrivljenog ili od drugog lica koje učestvuje u postupku iznudivati priznanje, odnosno kakvu drugu izjavu.“ Član 218 (8) ZKP kaže: „Prema okrivljenom ne smeju se upotrebiti sila, pretnja ili druga slična sredstva (član 259. stav 3) da bi se došlo do njegove izjave ili priznanja.“ Ovo je takođe navedeno u Članu 25 (3) Ustava SRJ i Članu 15 Konvencije UN protiv torture i drugih surovih, nehumanih ili ponižavajućih postupanja ili kažnjavanja.
- ³¹ Izveštaj OEBS-KVM sa suđenja „prištinskoj grupi“.
- ³² Test pri kome se sloj parafina nanosi na ruke osumnjičene osobe i zatim koristi da bi se odredilo da li su bili prisutni ostaci eksploziva.
- ³³ Izveštaj OEBS-KVM o zasedanju Okružnog suda u Prizrenu, 22. decembra 1998.

- ³⁴ Izveštaj OEBS-KVM o suđenju „pečkoj grupi“. Kasnije, taj je dokument bio pokazan lokalnom komandantu UČK, koji je rekao da optužena osoba nikada nije bila pripadnik UČK i da je dokument krivotvoren.
- ³⁵ Na primer, suđenje „prištinskoj grupi“.
- ³⁶ U ovom kontekstu treba zabeležiti da je sudski nalog za svedočenje bio osnova za policijske operacije 25. i 26. novembra 1997. u Vojniku (Srbica), za vreme koje je UČK otvorila vatru na sve bez razlike, ubivši učitelja albanske narodnosti. Ovaj incident je prouzrokovao eskalaciju u napetosti između policije i UČK krajem 1997. godine.
- ³⁷ Član 27(3) Ustava SRJ; član 3 ZKP.
- ³⁸ Na primer, suđenje „prištinskoj grupi“.
- ³⁹ Član 347 ZKP: „(1) Sud zasniva presudu samo na činjenicama i dokazima koji su izneseni na glavnom pretresu. (2) Sud je dužan da savesno oceni svaki dokaz pojedinačno i u vezi sa ostalim dokazima i da na osnovu takve ocene izvede zaključak da li je neka činjenica dokazana.“ Član 357 (7): „Sud će određeno i potpuno koje činjenice i iz kojih razloga uzima kao dokazane ili nedokazane, dajući pri tome naročito ocenu verodostojnost protivrečnih dokaza, iz kojih razloga nije uvažio pojedine pred-

loge stranaka, iz kojih razloga je odlučio da se ne sasluša neposredno svedok ili veštak čiji je iskaz odnosno pismeni nalaz i mišljenje pročitao bez saglasnosti stranaka... kojim razlozima se rukovodio pri rešavanju pravnih pitanja, a naročito pri utvrđivanju da li postoji krivično delo i krivična odgovornost optuženog i pri primenjivanju određenih odredaba krivičnog zakona na optuženog i njegovo delo.“

- ⁴⁰ Izveštaj OEBS-KVM sa suđenja „pečkoj grupi“. Izveštaj beleži da je OEBS-KVM posedovala kopiju pomenute liste.
- ⁴¹ Sa suđenja „pečkoj grupi“.
- ⁴² Član 356 (1) ZKP: „Presuda koja je objavljena mora se pismeno izraditi u roku od osam dana po objavljivanju, a u složenim stvarima, izuzetno u roku od petnaest dana. Ako presuda nije izrađena u tim rokovima, predsednik veća je dužan da obavesti predsednika suda zbog čega to nije učinjeno. Predsednik suda će po potrebi preduzeti mere da se presuda što pre izradi.“ Ovo je važno da bi se ostvarilo pravo na žalbu, budući da se prema članu 359(1) optuženi „može žaliti na presudu prvostepenog suda u roku od 15 dana od datuma kada je primio kopiju presude“. Član 14(5) ICCPR utvrđuje pravo na žalbu.
- ⁴³ Priručnik za praćenje suđenja OEBS-KVM, februar 1999.

DRUGI OBLICI PROGONA

Ponižavanje i zastrašivanje

U trenutku kada je OEBS-KVM bila razmeštena na Kosovu, u pokrajini je vladalo opšte ograničenje slobode kretanja. Pored fizičkih ograničenja koja je primenjivala srpska policija (kontrolni punktovi, česte kontrole ličnih isprava), ovo je, možda u još većoj meri, bila posledica opšte klime straha.

Ograničenja slobode kretanja na Kosovu bila su primenjivana naširoko, ne u skladu sa zahtevima javne bezbednosti. Žestina i preteranost preduzetih mera, njihova disproporcionalnost s obzirom na situaciju, ukazuje na to da je zastrašivanje stanovništva bio cilj sam po sebi. Veliki deo svih žalbi koje su kosovski Albanci uputili Odeljenju za pitanja ljudskih prava OEBS-KVM odnosi se na zastrašivanje, konfiskaciju ličnih isprava i hapšenja na kontrolnim punktovima. Usled ponovljenih incidenata u kojima su kosovski Albanci bili šikanirani, zlostavljani ili proizvoljno hapšeni kada su bivali zaustavljeni na kontrolnim punktovima, posebno ako su putovali autobusom, OEBS-KVM je počela da angažuje svoj personal koji je nadgledao autobuske linije, što je imalo vidne pozitivne posledice. Na primer, 19. februara 1999, OEBS-KVM je nadgledala dve autobuske linije u području Kosovske Mitrovice, u odgovor na ranije incidente u kojima se radilo o zastrašivanju. Tog dana, nijedan putnik nije bio uhapšen niti zlostavljan.¹

Sa svoje strane, UČK je takođe bila odgovorna za širenje straha koje je za posledicu imalo ograničavanje slobode kretanja. Kosovski Srbi, kao i deo kosovskih Albanaca, plašili su se da bi ih UČK mogla kidnapovati (vidi takođe 8. poglavlje, Nestala lica, kao i 19. poglavlje, Kosovski Srbi).

Dok je OEBS-KVM bila prisutna na Kosovu, bila je upozorena i na druge vrste ponižavanja i šikaniranja, uključujući slučajeve kućnih pretresa

(obično se radilo o traganju za oružjem), proveravanje ličnih isprava, kao i zastrašivanje i prisustvo policije u školama. Pored toga, bilo je slučajeva iznuđivanja, bilo od strane snaga bezbednosti, bilo od strane UČK. Primeri svih ovih kršenja ljudskih prava su opisani u V delu izveštaja.

Odbijanje lekarske pomoći

SRJ je zemlja potpisnica čitavog niza međunarodnih instrumenata u oblasti prava čoveka koji zabranjuju diskriminaciju na etničkoj ili nekoj drugoj osnovi.

Dok je OEBS-KVM bila prisutna na Kosovu, Odeljenje za pitanja ljudskih prava je primilo žalbe na kršenja nekih ekonomskih i socijalnih prava koja su bila rezultat diskriminacije na etničkoj osnovi. Kosovski Albanci su se žalili na diskriminaciju na poslu (kako prilikom zapošljavanja tako i na poslu samom), i na kršenje prava na vlasništvo. Međutim, potreba da se reaguje na dnevne događaje u vezi sa oružanim sukobom imala je za posledicu da su takvi slučajevi stavljeni u drugi plan. Nije bilo mogućnosti širokih istraživanja pre nego što je Misija evakuisana 20. marta 1999.

Još jedno područje koje je izazivalo nezadovoljstvo zbog diskriminacije bila je dostupnost lekarske nege i kvalitet lekarske nege. OEBS-KVM je pratila ovo područje dok je bila na Kosovu. Problem odbijanja lekarske pomoći je postao osobito akutan u periodu posle 20. marta 1999, kao što su OEBS-KVM izvestile izbeglice.

Stanje pre 20. marta 1999.

Problem ograničavanja dostupa lekarskoj nezi i lekarskoj pomoći na Kosovu imao je razne aspekte. Prvi problem s kojim se sretao kosovski Albanac

bio je kako preći fizičku distancu do lekarske ustanove. Srbi, vozači kola hitne pomoći, kao i međunarodne nevladine medicinske organizacije, obično su bili suviše uplašeni da bi izašli van većih mesta, usled nesigurne bezbednosne situacije. Kao što je ukazano, dugo i često proveravanje identiteta, rizikovanje da se bude uhapšen ili podvrgnut drugom šikaniranju na kontrolnim punktovima, kao i opšti nivo straha, imali su za posledicu da su se ljudi veoma malo kretali, osobito posle pada mraka. Drugi aspekt problema se pokazivao kada bi kosovski Albanac stigao u bolnicu. Najpre je trebalo da prođe pored teško naoružanih policajaca koji su patrolirali i van bolničkih zgrada, i u samim zgradama. Ako bi pacijent uspeo da uđe u bolnicu, deo medicinskog personala se ponašao diskriminatorски prema kosovskim Albancima, ili tako što je odbijao da pruži medicinsku pomoć, ili tako što je kosovkim Srbima davao povlašćen tretman. Rezultat je bio pojačan strah i poniženje u situaciji koja je i bez toga bila puna stresova.

Službenici zaduženi za pitanja ljudskih prava OEBS-KVM posetili su mnogo pacijenata u prištinskoj bolnici. Osim loših uslova u ovoj bolnici koje je konstatovala, OEBS-KVM je imala sve razloge da veruje da se u njoj sistematski sprovodila diskriminacija protiv kosovskih Albanaca prilikom ostvarivanja njihovih prava na zdravstvenu zaštitu. Kosovskim Albancima je lečenje naplaćivano po proizvoljnim tarifama, dok Srbi uopšte nisu ništa plaćali.² Štaviše, uslovi u sobama u kojima su smeštani kosovski Albanci bili su znatno lošiji od uslova u sobama u kojima su lečeni srpski vojnici. Početkom januara 1999, posle dugih pregovora, OEBS-KVM je dobila pristup bolnici, ali ne i onim pacijentima koji su se nalazili pod policijskom istragom.³ Ipak, ovo ograničenje je skinuto kada je OEBS-KVM intervjuisala preživle masovnog ubistva u Račku koji su bili lečeni u prištinskoj bolnici (podrobnosti o incidentu u Račku su opisane u odeljku o opštini Štimlje). Uopšte, službenici OEBS-KVM zaduženi za ljudska prava dobili su pristup bolničkim zgradama, ali samo pošto bi osoblje imalo vremena da „dovede u red pacijente“ pre nego što bi članovi misije ušli. OEBS-KVM je sumnjala da u bolnici ima zlostavljanja, ali nikada nije pronašla i dokaze. Odeljenje za intenzivnu negu su neprestano čuvali naoružani policajci. Oni su ograničavali pristup na odeljenje.⁴

OEBS-KVM nije mogla da uđe u bolnicu 4. marta, posle incidenta u naselju Emširovo u Prištini (opsežna i nasilna racija u kojoj su policajci ranili 37 kosovskih Albanaca, a koja je usledila nakon ubistva dvojice policajaca i ranjavanja trećeg), kao i posle bombaškog napada u Podujevu 3. marta, kako je opisano u V delu izveštaja, u odeljcima koji se odnose na gradsko područje Prištine i na opštinu Podujevo.⁵

(O sličnim problemima, kada je u pitanju bio dostup pacijentima koji se nalaze pod policijskom istragom u đakovičkoj bolnici vidi takođe u V delu, odeljak o đakovičkoj opštini.)

Stanje posle 20. marta 1999.

Posle povlačenja OEBS-KVM i početka NATO bombardovanja SRJ, izjave lica pokazuju da se stanje u prištinskoj bolnici pogoršalo. Snajperisti su se bili smestili na vrhove bolničkih zgrada, terorizovali su pacijente i ubili više ljudi izvan bolnice.⁶ Sudeći prema opisima izbeglica, odgovor kosovskim Albancima koji su tražili lekarsku pomoć postao je još više proizvoljan. Jedan svedok je naveo da su njegova žena i kćerka bili primljeni u bolnicu 27. marta, samo zato što je on bio nameštenik bolnice. Inače, rekao je, jedini kosovski Albanci koji su bili lečeni bili su oni koji su doneli svoje sopstvene lekove. Dodao je da je tokom sledećih nedelja sve više pripadnika VJ i policije dolazilo u vezi s tim što su koristili bolnicu kao skladište municije.⁷

Na dan 25. marta, u prištinskoj bolnici je uspešno operisan kosovski Albanac koga su nožem izboli pripadnici paravojnih jedinica ili naoružani civili; ali je već sledećeg dana otkazano lečenje jednoj devojčici albanske narodnosti. Nju je bio ranio snajperista u jednom selu nedaleko od Prištine. Otac ju je – uz dozvolu policije – odveo u bolnicu, ali je lekar (čije ime je navedeno u izveštaju) odbio da operiše devojčicu. Ona je umrla dva dana kasnije kod kuće. Krajem marta i početkom aprila, VJ je rekla preostalom osoblju albanske narodnosti da treba da ode i da se više ne vraća. Pacijenti albanske narodnosti su takođe otpušteni sa lečenja i u nekim slučajevima pretučeni kada su napustili zgradu. Oslobođeni prostor je iskorišćen kako bi se smestile srpske porodice koje su želele da se sklone od NATO bombardovanja. Prednost su takođe imali ranjeni vojnici i policajci.⁸

Nekoliko intervjuisanih osoba je navelo da je osoblje bolnice u Gnjilanu odbijalo da primi na lečenje teško ranjene ljude. Ranjeni kosovski Albanci su bili ili odbijeni sa obrazloženjem da lekarsku pomoć treba da traže od NATO, ili da u bolnici „nema mesta za teroriste”.⁹ Postoji slična izjava koja se odnosi na Prizren. Jedan svedok je ispričao kako je 26. marta njegovu kćerku neki policajac metkom pogodio u slabinu, kada je policija napala kuću u kojoj su boravili u selu Sopina/Sopine (Suva Reka/Suhareke). Kako je rana jako krvarila, jedan meštaniin je ženu odvezao u prizrensku bolnicu, ali su ih iz bolnice oterali neidentifikovani ljudi koji su im rekli: „Idite neka vam NATO pomogne”. Porodica je izbegla u Albaniju, ali je ranjena žena izdahnula na putu, na traktorskoj prikolici.¹⁰

¹ Ipak, vozač na jednoj autobuskoj liniji je bio uhapšen i novčano kažnjen pošto je obavio svoj dnevni posao. Bio je saslušan u vezi sa UČK, a u vezi sa kaznom nije dobio nikakvo objašnjenje, MI/00/0062/99.

- ² OEBS-KVM je zabeležila proizvoljnost tarifa kada su članovi misije pratili jednu albansku porodicu od koje je traženo da plati komplikovanu hiruršku operaciju. Čim je OEBS-KVM postavila pitanje o zasnovanosti tog traženja, čovek je pušten da ode ne plativši ništa. OSCE-KVM RC 5, „Human Rights Office”, February 1999.
- ³ OSCE-KVM HQ, „Weekly Report 4-10 January 1999”.
- ⁴ Prema izveštaju jednog člana OEBS-KVM.
- ⁵ PE/04/0024/99; OSCE-KVM RC 5, „Daily Sireps”, 7 and 17 March 1999.
- ⁶ M/0499; M/1204; M/1208; M/1312; M/1747 (mart i april).
- ⁷ Mnoge stambene kuće i skoro sve javne zgrade, uključujući i one u kojima su bile zdravstvene ustanove, bile su korišćene da se sakrije ili uskladišti vojna oprema, ili kao lokacije za snajperiste. Na primer, u Uroševcu/Ferizaj, VJ je premestila svoj komandni centar u zgradu mesne ambulante i zdravstvenog centra. M/0417; M/0855; M/0931; M/1048; M/1127; M/1202; M/1496.
- ⁸ A/0902; M/0006; M/0009; M/0320; M/0450; M/0499; M/1202; M/1307; M/1483 (navodi ime srpskog lekara koji nije hteo da pomogne); M/1529. Jedan intervjuisani svedok koji je radio u mrtvačnici rekao je da su posle evakuacije OEBS-KVM mrtva tela vraćali porodicama samo ako bi ove platile 500 DM. Prema izjavi M/ 0321, dva lekara su falsifikovala dokumente i davala lažni identitet žrtava.
- ⁹ M/0244; M/0439; M/0579; M/1055.
- ¹⁰ A/0874. On je takođe ispričao da su ženin muž, svekrva i rođak, kao i tri suseda, bili ubijeni u napadu na Sopinu 26. marta.

Dvanaesto poglavlje

NAMERNO UNIŠTAVANJE CIVILNE IMOVINE, PLJAČKANJE I KRAĐA

Kako u periodu dok je OEBS-KVM nadgledala situaciju, tako i za vreme eskalacije oružanog sukoba, namerno uništavanje civilne imovine, pljačkanje i krađa bili su jedna od karakteristika delovanja jugoslovenskih i srpskih snaga. Izgleda da su ovi napadi na privatno vlasništvo imali trostruku svrhu: trebalo je da oslabe i podriju stanovništvo albanske narodnosti, da posluže kao dodatni izvor prihoda vojnih i bezbednosnih snaga i njihovih saradnika, i da se rušenjem kuća obezbedi da se nakon proterivanja njihovi stanovnici više ne vrate.

Pljačkanje i uništavanje imovine su zabranjeni članovima 4 (2) (g), 14 i 16 Dopunskog protokola II iz 1977, dodatog Ženevskim konvencijama od 12. avgusta 1949. godine. Ove zabrane su opšteg karaktera i ne odnose se samo na organizovanu pljačku, nego i na pljačku koja je posledica pojedinačnih akcija bez prethodnog pristanka vojnih vlasti. SRJ, kao potpisnica Dopunskog protokola II, nije samo bila obavezna da zaustavi individualno pljačkanje, nego i da spreči tu vrstu ponašanja.¹ Krivična dela kao što su krađa, oružana pljačka ili ucena, takođe su zabranjena krivičnim zakonom republike Srbije.

Nalazi prikupljeni za vreme boravka OEBS-KVM na Kosovu, a u još većoj meri analiza izjava izbeglica koje je OEBS-KVM uzela u Albaniji i Makedoniji, vodili su do zaljučka da je na Kosovu civilna imovina bila sistematski uništavana ili oštećivana, kao i da je pljačka bila uobičajena praksa.

Ovo poglavlje daje pregled fenomena uništavanja imovine civila, pljačkanja i krađe na Kosovu. Primeri koji se navode su karakteristični. Za više detalja i primera, kao i ideju o masovnosti ovih incidenata zasnovanu na učestalosti sa kojom se oni pominju u intervjuima OEBS-KVM, ovo poglavlje možete čitati u vezi sa V delom izveštaja, gde se govori o opštinama Kosova.

Incidenti koji su se dešavali dok je OEBS-KVM bila prisutna na Kosovu

Pljačkanje kao obrazac ponašanja, koje je bilo predmet posmatranja i izveštavanja OEBS-KVM od januara 1999, izgleda da je bilo samo nastavak prakse za vreme i posle bezbednosnih operacija iz 1998. godine, usled čega su cela sela ostajala napuštena. Dok je OEBS-KVM bila prisutna na Kosovu, bilo je teško potvrditi tvrdnje seljana da je njihova imovina bila opljačkana, budući da su srpske snage redovno zabranjivale patrolama OEBS-KVM pristup u područja o kojima se radilo.² U brojnim incidentima širom Kosova, međutim, mogla su se zabeležiti oštećenja i razaranja koja su bila vidna pošto bi se bezbednosne/vojne operacije završile. Za vreme perioda na koji se izveštaj odnosi, srpske snage su ucenjivale i pljačkale kosovske Albance, iznuđivale im novac i otimalale njihovu imovinu.

Razularenost rušenje, pljačkanje i krađe za vreme srpskih vojnih/bezbednosnih operacija

U ovom periodu, najtipičniji i žestoki slučajevi pljačkanja, krađe i razularenog uništavanja imovine dešavali su se za vreme i nakon racija i pretresanja sela i naselja. Januara i februara 1999. izgleda da su u najvećem broju slučajeva počinioci bili pripadnici VJ. Način na koji su se odvijale njihove ofanzive je bio sličan: VJ je uz upotrebu teške vojne tehnike granatirala područje, a seljani su bežali ili pre, ili pošto bi granatiranje počelo. Čim bi sela ostala prazna, počinioci bi upadali i pljačkali kuće, od kojih su neke bile i demolirane. Plen bi natovarili na kamione, a ponekad odlazeći palili kuće.

Izgleda da je VJ najpre pokušavala da od OEBS-KVM sakrije svoje akcije, tako što je potpuno za-

tvarala područje na kojem su se operacije odvijale i nije dozvoljavala pristup patrolama OEBS-KVM „u interesu njihove sopstvene bezbednosti“. Na primer, ovo je januara 1999. bio slučaj u selu Tenež Do/Tenezhdoll (Priština/Prishtina). Prema izveštajima, trupe VJ su u selo ušle 17. januara, a svi stanovnici su pobjegli u brda. Odatle su seljani mogli da posmatraju kako vojnici VJ pljačkaju kuće i toware kamione.³ Na dan 31. januara, patrola OEBS-KVM je pratila više civila prilikom njihovog povratka u Tenež Do, gde su zatekli kuće provaljene i opljačkane.⁴ Otprilike u isto vreme, policija je pljačkala sela u opštini Kosovska Mitrovica, i oko 5000 ljudi je napustilo svoje domove. Kada su se vratili, u pratnji OEBS-KVM, zatekli su svoje kuće provaljene, a deo imovine uništen. U dve kuće, predmeti su bili bačeni u bunare, a 15 litara jestivog ulja je proliveno u bunar iz koga se jedna porodica snabdevala vodom.⁵

Početkom marta, VJ i policija su vršile smišljeno razaranje i pljačkanje, ponekad naočigled OEBS-KVM, tako da je misija zabeležila takvo razaranje, pljačkanje i krađu na mnogim lokacijama na Kosovu. Na dan 16. marta, za vreme „zimске vežbe“ VJ u opštini Vučitrn/Vushtrri, jedna patrola OEBS-KVM je videla kako je tenk T-55 stigao u kasarne u Vučitrnu natovaren napljačkanim nameštajem koji je bio vezan za zadnju platformu tenka. Među ukradenim predmetima su se nalazili frižider i stolice.⁶ U selima u opštini Kosovska Mitrovica verifikatori OEBS-KVM su bili svedoci kako vojnici VJ iznose ukradene predmete, kao što su televizori i nameštaj. U opštini Podujevo, seljani su izveštavali o sličnom ponašanju.⁷ U opštini Kačanik/Kacanik, seljani su bili proterani, njihove kuće opljačkane, razbijane i u nekim slučajevima paljene tokom marta.⁸

Drugi oblici pljačke i uništavanja imovine

Drugi oblik pljačke, o kome je OEBS-KVM bila često izveštavana na Kosovu, i koji je prethodio isustvu kosovskih Albanaca koji su bežali ili bili nasilno iseljeni iz svojih kuća u periodu posle 20. marta, bilo je iznuđivanje novca na kontrolnim punktovima. Bilo je incidenata u kojima su se dešavale krađe i otimanje u prodavnicama i restoranima. Drugi čest slučaj je bio da raseljena lica, kada pokušaju da se vrate, zateknu svoje kuće zauzete od

strane policajaca ili vojnika. Raseljena lica su često bezuspešno pokušavala da im se oduzeta imovina vrati sudskim putem.⁹

Smišljeno uništavanje imovine i pljačka za vreme proglašenog ratnog stanja

Kao što je to bio slučaj i sa drugim gaženjima ljudskih prava i humanitarnog prava, broj slučajeva i žestokost razaranja svojine civila, pljačkanje i otimanje, značajno su porasli pošto se OEBS-KVM povukla, a još više posle početka bombardovanja NATO. Od skoro 2800 izjava izbeglica koje je OEBS-KVM uzela u tom periodu, veoma mali broj ne pominje tu vrstu iskustava.

Gore opisane sheme ofanziva VJ i policije protiv naseljenih mesta primenjivale su se simultano na celoj teritoriji pokrajine, i sa mnogo masovnijom destrukcijom. Izgleda da u najvećem broju slučajeva granatiranje sela nije sledilo legitimne vojne ciljeve. Ako se kao „imperativni vojni cilj“ želi predstaviti presecanje snabdevanja i podrške UČK, to se i dalje moglo postići tako što bi armija razlikovala vojne od civilnih ciljeva i objekata. Međunarodno humanitarno pravo zabranjuje nasumično razaranje imovine, nesrazmerno u poređenju sa direktnim i konkretnim prednostima vojnog karaktera koje se time mogu postići.¹⁰ Paljenje kuća i imovine kosovskih Albanaca nakon njihovog prote-rivanja, bilo je opšta pojava. Dolazak VJ, policije ili paravojnih jedinica u blizinu sela ili grada, obično je bio praćen krađama i uništavanjem imovine (uključujući domaće životinje u selima), kao i iznuđivanjem novca. Jedan izbeglica je ispričao:

Policija je ušla u selo (Ćelina/Celine u orahovačkoj opštini) i krenula od kuće do kuće da uzme novac i nakit. Policajci su izdvojili muškarce i komandir VJ je rekao da će za 10.000 DM pošte-deti mlade ljude da ne budu ubijeni. Tada su seljani prikupili novac i predali mu ga. On je onda oslobodio muškarce... Pošto su policajci sproveli seljane do glavnog puta, u selu tri dana više nije bilo policajaca. Onda su se policajci vratili i zapalili kuće kosovskih Albanaca, pošto su pokrali sve što su mogli ukrcati na kamione (na vojne kamione, kao i na civilne kamione koje su ranije oteli od kosovskih Albanaca). Takođe su krali životinje, uključujući krave...¹¹

Naravno, kao što je reljefno opisano u drugim delovima ovog izveštaja, brojni drugi prekršaji ljudskih prava su u kontekstu nasilnog iseljavanja bili počinjeni protiv civila albanske narodnosti.

Specifični ciljevi namernog uništavanja imovine

Jugoslovenskim i srpskim snagama je bilo naročito stalo da unište zgrade od opšte koristi za zajednicu kosovskih Albanaca, kao što je zgrada novinske kuće i štamparije *Koha Ditore* u Prištini, privatna klinika u Prištini, prostorije Društva majke Tereze u Prištini, Kačaniku i Štimlju/Shtime.¹² Prodavnice koje su bile vlasništvo kosovskih Albanaca takođe su bile omiljeni ciljevi pljačke na celom Kosovu. Iako je uništavanje kuća bilo veoma rasprostranjeno na celom Kosovu, iz izjava izbeglica se vidi da je imovina lokalnog osoblja OEBS-KVM i drugih ljudi koji su imali veze sa OEBS-KVM bila posebno na meti napada (vidi 22. poglavlje).

Dalje, neki religiozni i kulturni objekti su bili oštećeni ili uništeni. Ovo se dešavalo uprkos činjenici da su se strane u sukobu, prema članu 16 Dopunskog protokola II obavezale da ne usmeravaju nijedan akt neprijateljstva protiv te vrste objekata. U martu i aprilu je paljbom iz tenkova bila oštećena zgrada Prizrenske lige, koja je figurirala na listi UNESCO „Registrovane kulturne svojine pod posebnom zaštitom“. U Đakovici/Gjakova, pripadnici policije i paravojnih jedinica su zapalili staru čaršiju, sa primercima tradicionalne stare albanske arhitekture.¹³ Veoma je rašireno bilo rušenje džamija. Džamije su bile uništavane za vreme granatiranja,¹⁴ kada je vojna oprema bila sklanjana u zgradu,¹⁵ ili su džamije posebno napadane kao takve.¹⁶ Oštećeno je ili uništeno nekih 200 džamija.¹⁷ Početkom juna, neposredno pre nego što su napustile Kosovo posle sporazuma o povlačenju, jugoslovenske/srpske snage su prčinile nepopravljivu štetu uništavajući istorijski centar čaršije, kao i tradicionalna stambena naselja kosovskih Albanaca u Peći.¹⁸

Specifični ciljevi pljačke

Druga karakteristika ponašanja srpskih snaga je bilo ubijanje stoke i drugih domaćih životinja u ruralnim područjima, koje je zabranjeno članom 14

Dopunskih protokola II. Ova je praksa spominjana u brojnim izjavama kosovskih Albanaca koji su bili proterani iz svojih sela. Na primer, preko 2000 krava je navodno bilo ukradeno iz okolnih sela i odvedeno na stočnu farmu u Reci/Reke (Kačanik).¹⁹ Na drugim mestima, napadačke jugoslovenske i srpske snage su jednostavno stoku i druge domaće životinje pobile ili žive zapalile. Cilj ovakvog ponašanja je očigledno bio da se seosko stanovništvo albanske narodnosti liši sredstava za ekonomski opstanak. Štaviše, mrtve životinje su u nekim slučajevima bile bacane u bunare, kako bi se kontaminirala pijaća voda,²⁰ dok je od konvoja raseljenih lica često otimano i ono malo hrane što su je nosili sa sobom. Jedan svedok opisuje kako je krajem aprila video kako su vojnici prevozili opljačkanu stoku iz brda prema Lužanima, a odatle kamionima u Srbiju.²¹

Srpske snage, osobito policija, takođe su konfiskovale mnoge automobile. Automobili su oduzimani ili kada je policija vršila racije i upadala u sela, ili su jednostavno uzimani sa ulice, posebno od ljudi koji su bežali, i kojima su policajci govorili da umesto svojim kolima, putuju dalje vozom.²² Posebno u gradovima, vlasti su pokušavale da zadrže privid zakonitosti tako što su izdavale potvrde o konfiskaciji. Čak i oni kosovski Albanci koji su uspevali da stignu do granice kolima ili traktorom, često su morali da ostave svoje vozilo pre nego što bi prešli granicu.²³

Iznuđivanje novca

Jedan od najnespornijih zaključaka analize izjava izbeglica je da su skoro svi počiniooci, ali ponajviše pripadnici paravojnih jedinica, imali finansijsku dobit kao motiv prilikom kršenja ljudskih prava koja su činili nad kosovskim Albancima. Iznuđivanja su se dešavala u skoro svakoj fazi proterivanja kosovskih Albanaca: od upada u sela, na putu u konvojima raseljenih lica, u autobusima i vozovima, na samoj granici. Jedna intervjuisana osoba, proterana iz sela Letance/Letance (Podujevo), ispričala je:

Kada smo stigli u Podujevo, odmah su nas opkolili pripadnici VJ i policije, paravojnih grupa i lokalni Srbi iz grada. Oni su imali spiskove sa imenima kosovskih Albanaca. Kada su došli do našeg prezimena, odmah su rekli da znaju ka-

ko moj ujak, star 75 godina, ima novca, i dali su mu rok od 20 minuta da nađe 30.000 DM. Naredili su jednom članu porodice da prikupi zlato od žena. Moj ujak im je rekao da nema tako mnogo novca, da ima samo 12.000. Oni su mu oduzeli taj novac i krenuli da ga užasno tuku kundacima pušaka. Dovezli su dva kamiona, opljačkali kuću i uzeli dva kamiona mercedes, kao i tri automobila. Sve to je ponovljeno u drugim kućama. Oteto je bilo više od 500.000 DM i veće količine zlata.²⁴

Kosovski Albanci su često bili primorani da predaju sav svoj novac, zlato i ostale dragocenoosti, automobile i traktore, u zamenu za nečiji život. Na primer, jedan je čovek ispričao kako su ga pripadnici paravojnih jedinica uzvukli iz autobusa i rekli mu da će, ako ne plati 1000 DM, pobiti sve koji se nalaze u autobusu. Još je uobičajenije bilo da uzmu kao taoca nekog od članova uže porodice, da mu prete smrću, batinanjem ili silovanjem, ukoliko ne dobiju novac koji su zahtevali.²⁵

U međunarodnim medijima je bilo govora o tome da su paravojne jedinice kao što su „Arkanovi tigrovi“ i „Beli orlovi“ svoje pripadnike regrutovali iz srpskih zatvora. Pobuda kriminalcima da učestvuju u nasilnom iseljenju albanskog stanovništva Kosova nije bila samo u tome što je zatvorenici bilo obećano prevremeno oslobađanje, nego im je rečeno da pri tome mogu zaraditi 10.000 ili 20.000 DM mesečno. Poseban novac je plaćan za specijalne zadatke, kao što je uništavanje čitavog sela.²⁶ Činjenica da je novčana dobit bila tako značajan motiv za počinioce objašnjava zašto su prema rečima izbeglica pripadnici paravojnih jedinica tražili od mesnih Srba da im daju spiskove imućnijih kosovskih Albanaca.²⁷ Ipak, u izjavama izbeglica uobičajeniji su opisi pripadnika paravojnih jedinica koji sprovode nediskriminisanu potragu za stvarima od vrednosti i novcem.

Posebno brutalna paravojna grupa je prema izveštajima delovala severoistočno od Prištine, blizu sela Graštice/Grashtice (Priština), kroz koje su prolazila mnogobrojna raseljena lica na putu iz opštine Podujevo. Tri su bila metoda iznuđivanja koja su bila primenjivana u tom kraju: Pripadnici paravojnih jedinica su otimali dete i pretili njegovim roditeljima ili drugim rođacima da će ga ubiti ako se ne plati tražena svota novaca. One porodi-

ce koje su sa sobom nosile dovoljno novca dobijale su svoje taoce natrag.²⁸ Ako ucenjeni kosovski Albanci nisu bili u stanju da plate visoki iznos koji je išao od 500 do nekoliko hiljada DM, taoci su nekad bili samo pretučeni, ili kidnapovani, ili, što je bilo najverovatnije, na licu mesta ubijani.²⁹ Najnesrećnije porodice su dale novac, ali su njihovi rođaci ipak bili ubijeni, bez ikakvog daljeg objašnjenja.³⁰ Podrobniji opisi ovih događaja su dati u V delu, u odeljku o teritoriji opštine Priština.

Često pominjan fenomen je bila konfiskacija ličnih isprava kosovskih Albanaca. Ovaj fenomen je opisan u četrnaestom poglavlju koje je posvećeno problemu prisilnog iseljavanja.

- 1 Komentar člana 4 Dopunskih protokola Ženevskim konvencijama, <http://www.icrc.org/ihl.nsf/b466ed68>.
- 2 OSCE-KVM, HQ, „Fusion Blue Book“, 26 January 1999.
- 3 PR/00/0052/99 i PR/00/0053/99; OSCE-KVM, HQ, „Fusion Blue Book“, 26 January 1999.
- 4 OSCE-KVM, HQ, „Fusion Blue Book“, 1 February 1999.
- 5 MI/00/0028/99; MI/00/0030/99 do MI/00/34; MI/00/0038/99. Trovanje izvora je prekršaj člana 14 Dopunskih protokola II. Jedan primer kontaminacije bunara bacanjem u njih mrtvih tela koji se odnosi na period posle evakuacije misije, dat je u M/0507.
- 6 Sve prema OSCE-KVM, RC 2 Human Rights Office, „Weekly Report N° 13“, 12-1 March 1999.
- 7 OSCE-KVM, HQ, „Special Report on Pillage“; OSCE-KVM, HQ, „Fusion Blue Book“, 3 and 18 March 1999.
- 8 OSCE-KVM RC 5, CC Urosevac, „Special Report“, 11 March 1999 (na primer u Kotlini/Kotline, Rezance/Rashanice, Straži/Strazhe i Ivaji/Ivaje).
- 9 PZ/003/051/99; PE/02/0007/99; PE/02/0046/99.
- 10 Ove su norme formulisane u humanitarnom pravu primenljivo na međunarodne oružane sukobe i u običajnom međunarodnom pravu za nemeđunarodne sukobe; vidi Protokol II iz 1977. uz Ženevske konvencije, posebno član 52 koji zabranjuje da civilni objekti budu objekti napada ili represalija. Član 51 zabranjuje ove napade („da bez razlikovanja udari vojne objekte i civilne ili civilne objekte“). Član 52 dalje kaže: „U slučaju kolebanja da li jedan objekat koji je normalno namenjen civilnoj upotrebi, kao što je bogomolja, kuća ili druga zgrada, ili škola, trenutno služi u vojne svrhe, sumnja treba da se razreši tako što se pretpostavi njihova civilna upotreba.“ Uglavnom, kada se u izjavama izbeglica kaže da je UČK bila prisutna u selu kada je ovo bilo napadnuto, čineći ga tako legitimnom metom akcija vojnih/bezbednosnih snaga, imamo suviše malo informacije da bismo izvukli nedvosmislen zaključak da su akcije vojnih i bezbednosnih snaga bile nediskriminatorne ili neproporcionalne.
- 11 A/0691.
- 12 M/0163; M/0167; M/0349. M/0432; M/0525; M/0653.
- 13 UNHCR, „Kosovo Emergency Update“, 30 March 1999 i A/0033 (Prizren); A/0198; A/0383; A/0693; A/0762; A/0845; A/0884; A/1059; A/1109; M/0334; M/0495; M/0565; M/1293; M/1514; M/1518; M/1523 (Peć).

- ¹⁴ A/0742; M/0296; M/0591; M/0947; M/1016; M/1215.
¹⁵ M/0212; M/0289.
¹⁶ A/0103; M/0201; M/0404; M/0457; M/0565; M/1460; M/1540.
¹⁷ Izjava predsedništva islamske zajednice Kosova, 25. avgust 1999.
¹⁸ Svedoci su bili preostali stanovnici Peći, OEBS procenjivači za Kosovo, 22. jun 1999.
¹⁹ M/1272.
²⁰ A/0691; M/0519; M/1281; M/1496; M/1619. Vidi takođe III deo, 14. poglavlje, o nasilnom iseljavanju.
²¹ M/1528.
²² Na primer M/0063; M/0158; M/0354; M/0856; M/1433.
²³ M/0149; M/0162; M/0271; M/0622; M/0858; M/1522.
²⁴ M/0864. Među mnogim drugim izveštajima, karakteristični su A/0998; A/1119; M/0301; M/0567; M/0755; M/0938; M/1741; M/1776.
²⁵ Na primer A/0087; A/0691; A/0764; A/0907; M/0529; M/1228; M/1311; M/1351; M/1710; M/1732.
²⁶ Petra de Koning u NRC-Handelsblad, Podgorica 17. jula 1999; Bernhard Odenhal „Hier kannst du ein Vermögen machen: Serbische Paramilitärs schilden die ethnischen Säuberungen im Kosovo als grosses Wirtschaftsunternehmen“, Podgorica, (für *Format*, 4. juli 1999.); Bob Graham, *Sunday Times*, 4 July 1999.
²⁷ M/0864; M/0873, uz izvore koji su citirani u prethodnoj primedbi.
²⁸ M/0314; M/1256; M/1404; M/1471; M/1480; M/1730; M/1737.
²⁹ M/1238; M/1260; M/1320; M/1359; M/1440; M/1757.
³⁰ A/0636; M/1351; M/1365.

Trinaesto poglavlje

LJUDSKI ŠTITOVİ

i drugo dovođenje u opasnost neboraca za vreme vojnih operacija

Zaštita civila i neboraca u oružanim sukobima proteže se i na zabranu korišćenja takvih lica u cilju da se utiče na tok vojnih operacija. Ovaj princip je posebno definisan u međunarodnom humanitarnom pravu koje reguliše međunarodni oružani sukob, gde zabrana uključuje korišćenje civilnog stanovništva ili pojedinih civila da bi se pojedina mesta ili područja „zaštitila od vojnih operacija“ ili da bi se „podstakle operacije u njima“. Stranama u sukobu je takođe zabranjeno da pomeraju pojedince ili grupe sa ciljem da zaklone vojne ciljeve od napada.¹ Ova zabrana korišćenja „ljudskih štitova“ je tesno vezana za druga dva principa koja su zajednička međunarodnim i unutrašnjim oružanim sukobima. Jedan zabranjuje uzimanje talaca.² Drugi zabranjuje nanošenje štete „onima koji nisu direktno uključeni u neprijateljska dejstva“.³ (Za više detalja o zakonima koji su primenjivi u ovom slučaju vidi 2. poglavlje – posebno deo o pravnim definicijama oružanog sukoba.)

Civili i zatvorenici koji su bili korišćeni da zaštite oružane snage od napada NATO

Kada je pokrenuo vazdušne operacije protiv SRJ, 24. marta 1999, NATO je deklarirao cilj operacije na sledeći način: „da napadne jugoslovenske vojne i bezbednosne snage i vojne instalacije, u dovoljnoj meri da bi se smanjila sposobnost ovih sila da nastave represiju nad civilnim stanovništvom i da bi se sprečile vojne akcije koje te snage sprovode protiv sopstvenog naroda“.⁴ Poznato je da su NATO snage koristile satelitske slike, kao i da su imale informaciju sa terena o mogućim mestima. Prema mnogim izveštajima, jugoslovenske snage su sklanjale municiju po civilnim lokacijama, premeštale u civilne zgrade policijsku administrativnu strukturu, i vršile druga dejstva kako bi cilja-

nje učinile težim. Brzo su se čule optužbe od strane kosovskih Albanaca i novinara, da su jugoslovenske vlasti svesno sklanjale svoju opremu na lokacije koje su ugrožavale civile ili zatvorenike albanske narodnosti. Uz to, pokretanja, ili ograničavanje kretanja civilnog stanovništva izgledalo je i kao sredstvo da se zaštite vojni objekti, lokacije i personal. U najmanju ruku, bilo je jasno da su oružane snage spremne da civile upotrebe za svoje sopstvene ciljeve odvratanja napada.

Većina intervjuisanih osoba koje su izjavile da su bile korišćene kao ljudski štit, zasniva svoje tvrdnje na blizini lokacije gde su bile zadržavane, ili ka kojoj su bile usmerene – sa mestima na kojima se nalazila vojna oprema ili osoblje.⁵ Dve intervjuisane osobe, koje su oko 29. marta bile naterane da ostanu u svojim vozilima kod kasarni u Đeneral Jankoviću/Hani i Elezit (Kačanik), sumnjaju da da je razlog zbog koga su bile sprečene da nastave put prema Makedoniji, bio upravo u tome što se verovalo da mesto gde su bile zaustavljene, za koje se znalo da je skladište municije, neće biti bombardovano, ako bude okruženo kosovskim Albancima.⁶ Ipak, njihovo kretanje je moglo biti ograničeno i iz drugih razloga, na primer, ako je na granici bio veliki zastoj u saobraćaju. Bez obzira na namere oružanih snaga u ovom slučaju, ostaje činjenica da je samim ograničenjem njihovog kretanja na mestu tako bliskom potencijalnoj vojnoj meti, njihova bezbednost bila ugrožena.

U nekim slučajevima, intervjuisane osobe su možda bile iskorišćene kao ljudski štit, a da to iz svoje perspektive nisu ni primetile. Jugoslovenske snage su često pratile konvoje raseljenih lica, i u tom praćenju učestvovala sa opremom i osobljem, što bi moglo biti motivisano željom da se oprema zaštiti za vreme premeštanja. Dešavalo se da NATO, gađajući takav materijal i osoblje, umesto njih

pogodi civile. Veoma se mnogo pisalo o tome kako je 14. aprila NATO bombardovao konvoje raseljenih lica na dve lokacije blizu Đakovice (Meja/Meje i Bistražin/Bistrashin). Prisustvo vojnih vozila koja su pratila konvoj kod Meja može da znači da su ljudi u konvoju bili korišćeni kao ljudski štit.

Tog dana, srpske snage su ispraznile nekoliko sela u đakovičkoj opštini, u blizini pogranične zone, i stanovništvo albanske narodnosti je bilo sprovedeno do Đakovice. Veliki konvoj kosovskih Albanaca, na čijem su čelu i na kraju bila vojna vozila, kretao se prema Đakovici.⁷ NATO je posmatrao sabiranje proteranih seljana i kuće koje su gorele, i doneta je odluka da se napadnu vozila za koja se mislilo da su odgovorna za to što se činilo.⁸ Kako je ispričao jedan svedok koji je sa porodicom pobjegao iz Pacaja/Pacaj kada je video kako su susedna sela počela da gore, on se nalazio u selu Meja kada je jedna eksplozivna naprava pogodila traktor. Posle ovoga, nekim seljanima je bilo naređeno da se vrate u svoja sela, ali je policija naređila grupi, u kojoj se nalazio i intervjuisani svedok, da uđu u veliku trospratnu zgradu u blizini, čiju je garažu policija koristila. Nakon petnaestak minuta, ta lokacija je ponovo gađana, i ubijeno je najmanje 7 civila.⁹ Moguće je da su raseljena lica namerno naterana u zgradu jer su srpske snage bile svesne da ona može postati objekt napada. Otprilike jedan sat kasnije, konvoj raseljenih lica – moguće baš taj koji je gore opisan, NATO je pogrešno identifikovao kao konvoj VJ i gađao ga dva puta blizu Bistražina, prouzrokujući mnogo žrtava (vidi deo V, Đakovica).

Druge intervjuisane osobe su takođe govorile da su vazdušni udari NATO pogađali mesta blizu kojih su bila držana raseljena lica ili zatvorenici. Na primer, oko 7. aprila, policija i VJ su između Istoka/Istog (Istok) i Landovice/Landovice (Prizren) zaustavile konvoj raseljenih lica koji je bio u pratnji vojnih vozila. Raseljenim licima je bilo naređeno da se vrate kućama. Na povratku, u Veriću/Veriq (Istok), konvoj je bio zaustavljen blizu vojne baze, i tamo držan dva sata. Za to vreme, baza je bila bombardovana. Svedok koji je ovo ispričao pretpostavlja da je u napadu bilo ranjeno oko 50 kosovskih Albanaca.¹⁰ Na sličan način, tenkovi su pratili kolonu raseljenih lica koja je oko 8. maja putovala iz Đakovice u Prizren; za vreme putovanja, blizu Landovice, NATO je bombardovao

vao obližnje polje. Iako intervjuisane osobe to nisu pominjale, kretanja raseljenih lica su mogla biti usmeravana u pokušaju da se na taj način odvrte vazdušni udari.¹¹

U drugim prilikama, intervjuisanim osobama je bilo upravo rečeno da su korišćene kao ljudski štit.¹² Dok je u nekim slučajevima to moglo biti rečeno jednostavno sa ciljem da ih zastraši još više, bilo je slučajeva u kojima se to potpuno slagalo sa usmeravanjem kretanja, kako su ga opisivali svedoci. Meštani i raseljena lica u Ćirezu/Qirez (Srbica/Skenderaj), bili su 25. marta 1999. naterani da prate konvoj vojne opreme za vreme petočasnog marša sporednim putevima do škole u Štutici/Shtutice (Glogovac/Gillogoc).¹³ Kada su jednom tamo stigli, bili su naterani da tamo i zanoće. Sledećeg jutra, VJ im je rekla da mogu da idu, jer su bili potrebni samo tog dana i noći kao ljudski štit (vidi V deo, o opštini Srbica). Na dan 21. maja, kosovski Albanci koji su iz naselja Emširovo u Prištini bežali u pravcu Kosovog Polja/Fushe Kosove, dobili su naređenje da se vrate na jednu lokaciju blizu vojne kasarne u Prištini. Rečeno im je da ih policija koristi kao ljudski štit, ali su pušteni nekoliko sati kasnije.¹⁴

Korišćenje civila i zatvorenika kao zaštita vojske za vreme operacija na terenu

Ljudski štitovi nisu bili korišćeni samo kao zaštita protiv napada NATO. Intervjuisane osobe su govorile o tome kako su srpske trupe koristile civile da se zaštite ili pridobiju prednost na terenu za vreme vojnih operacija. Bilo je izveštaja u kojima se UČK žalila da su srpske snage na taj način koristile civile albanske narodnosti.

Uobičajena i opšteprisutna pojava o kojoj govore mnogi izveštaji, bila je da jugoslovenske i srpske snage, kada su proterivale meštane iz sela i naselja, uzmu sa sobom jednog ili nekoliko meštana, kosovskih Albanaca, kako bi se zaštitili dok su išli od kuće do kuće. Na primer, kombinovane snage VJ i policije su koristile jednog kosovskog Albanca kao ljudski štit kada su, 27. marta 1999. na taj način proterivale stanovnike Mučibabe/Mucibabe (Gnjilane).¹⁵ Slično je bilo 20. marta u Prugovcu/Prugofc (Priština);¹⁶ isto su uradili naoružani srpski civili u prištinskom naselju Vranjevac/Kodra e Trimave, 23. aprila;¹⁷ a VJ i pripadnici paravojnih jedinica 16.

maja u četvrti Travnik, u Kosovskoj Mitrovici;¹⁸ kao i na mnogim drugim mestima na Kosovu.

Manje česti su bili incidenti u kojima su civili ili zatvorenici bili izloženi kao štit među snagama za vreme okršaja. Međutim, u jednom incidentu koji se desio otprilike 2. maja 1999, grupu muškaraca, zatočenih u srednjoj školi u Srbici, vojnici VJ su odveli u selo Trnavce/Trnoc (Srbica), gde su se vodile borbe između UČK i srpskih snaga. Jedan svedok je ispričao kako je bio postavljen između pozicija dveju strana, i kako je onda objavljeno da „ako ijedan srpski vojnik bude ubijen, svi ovi ljudi biće pobijeni“. Vojnici su ih takođe naterali da idu poljem, da bi se uverili je li minirano ili nije.¹⁹ Još jedan svedok je govorio o tome da su seljani, nakon toga što su bili iskorišćeni kao ljudski štit, naterani da zapale selo Trnavce.²⁰ Još istog dana, vojnici su ih vratili u srednju školu.

Krajem marta, vojnici VJ su došli u Belanicu/Bellanice (Suva Reka/Suhareke), koju je delimično držala UČK. Vojnici su isterali većinu seljana, ali su jednu grupu zadržali; rekli su im da ih drže kao taoce, jer je UČK još uvek bila u jednom delu sela. Jedan Srbin sa megafonom obratio se onima koji su bili u delu koji je kontrolisala UČK i rekao da moraju da „odu, inače će vojnici pobiti taoce“. I sami taoци su apelovali na snage UČK koje su, izgleda, otišle. Ali Srbi nisu verovali da je tako učinjeno, pa su počeli da granatiraju traktore na kojima su bili žene i deca.²¹

Uobičajeni su bili i izveštaji prema kojima su vojnici sprečavali seljane da napuste selo dok su tamo privremeno bile razmeštene jedinice VJ ili druge trupe. Iako motivi trupa da zadrže lokalno stanovništvo u selima mogu biti različiti (na primer, često su ih primoravali da kuvaju, peru i obavljaju druge proste poslove umesto vojnika), prisustvo mesnih civila može biti zamišljeno i sa ciljem da ih zaštiti od zaseda ili napada suprotne strane. Na primer, kada su trupe VJ u više navrata tokom aprila bile u Smiri/Smira (Vitina/Viti), naredile su seljanima koji su bili pobjegli u planine, ili da se vrata u selo, ili da idu u Albaniju. Seljani su bili primorani da snabdevaju trupe hranom, a muškarci su ponekad obavljali druge grube poslove za vojnike, kao što je guranje vozila koja su se pokvarila.²² Seljanima je bilo zabranjeno da napuste selo, a s vremena na vreme im je bilo rečeno da ostanu u kućama. Slična svedoče-

nja o prisilnom zadržavanju u selima su davale intervjuisane osobe iz Globara/Globare (Glogovac), Vilikog Kičića/Kqiq i Vogel (Kosovska Mitrovica, koje je u ovom izveštaju opisano u odeljku o Vučitrnu), Starog Sela (Uroševac/Ferizaj) i mnogi drugi.

Mnogi kosovski Albanci su pobjegli za vreme borbi tokom prvih 10 dana marta, na istok kačaničke opštine (vidi odeljak o toj opštini). Na dan 5. marta, UČK je protiv njihove volje zadržala raseljene kosovske Albance u selu Kotlina/Kotline. Njima nije bilo dozvoljeno da se evakuišu, iako su UNHCR i OEBS-KVM ugovorile mogućnost njihovog bezbednog izlaska iz zone borbenih dejstava.²³

Često su civili bili prisutni u selima na teritoriji koju je kontrolisala UČK, čak i neposredno uz liniju fronta, kao što je to bilo u regionu Bajgore (vidi odeljke o Kosovskoj Mitrovici i Podujevu), ili u regionu Drenice (Srbica i Glogovac). Skoro svi kosovski Albanci su izjavljivali da su u tim regionima slobodno mogli da ostanu ili da odu, ali su se tamo zadržavali jer su se osećali zaštićeni od strane UČK. S vremena na vreme, međutim, UČK je mogla da zloupotrebi dobrovoljno prisustvo civila izlažući ih sasvim nepotrebno opasnosti u trenutku napada jugoslovenskih snaga.

Jedna intervjuisana osoba je ispričala kako je sredinom aprila patrola UČK u sastavu od osam vojnika sprovodila više od hiljadu kosovskih Albanaca koji su bežali iz Potoka/Potok (Podujevo). Sledećeg dana, počela je ofanziva većih razmera. Kako su raseljena lica bežala prema Koliću, pripadnici UČK su dobili naređenje da zakopaju svoje oružje, skinu svoje uniforme i pomešaju se sa masom.²⁴ Kada su početkom aprila izbile borbe između UČK i srpskih snaga, u selu Kraljane/Kralan (Đakovica) sabralo se na hiljade raseljenih lica, jer su smatrali da su tamo bezbedniji, iako u nekim slučajevima njihovo prisustvo i nije bilo dobrovoljno. Ipak, prema jednom svedočanstvu, UČK se nije upustila u borbu, nego se povukla u šumu zbog velikog broja civila koji su se nalazili u selu.²⁵ (Vidi odeljak o đakovičkoj opštini.)

Korišćenje zatvorenika za opasne prinudne radove

Muškarci koje su bile uhapsile srpske oružane snage morali su u izvesnim slučajevima da obave

opasne i nedobrovoljne poslove u korist oružanih snaga. Kao što je gore opisano, zatočenici albanske narodnosti iz srednje škole u Srbici bili su odvedeni u Trnavce, gde su ih vojnici naterali da idu preko polja za koje se pretpostavljalo da bi moglo biti minirano. O sličnom incidentu je izvestio čovek koji je rekao kako su četiri muškarca koja su bila uhvaćena u Mirosavlju/Mirosale (Uroševac), bila ranjena pošto su bila naterana da idu preko minskog polja.²⁶ Jedan čovek iz Prizrena je pobe-gao pošto je čuo da vojnici hvataju mlađe muškarce i primoravaju ih da daju krv, kao i da na grani-ci polažu mine. Međutim, ovo nisu bili izveštaji očevidaca.²⁷

- 1 „Prisustvo ili pokreti civilnog stanovništva ili pojedinih civila ne smeju biti korišćeni sa ciljem da se neke tačke ili područja učine imunim od vojnih operacija, posebno u pokušaju da se zaklone od napada vojni objekti, ili da pokriju, potpomognu spreče vojne operacije. Strane u sukobu ne smeju da usmeravaju kretanje civilnog stanovništva ili pojedinih civila kako bi zaklonili vojne objekte pred napadima, ili kako bi ovi poslužili kao štit prilikom vojnih operacija“ - član 51(7) Dopunskih protokola I Ženevskoj konvenciji iz 1949. godine.
- 2 Opšti član 3, I(B) Ženevskih konvencija.
- 3 „Lica koja ne učestvuju aktivno u oružanim neprijateljstvima, uključujući i pripadnike oružanih snaga koji su položili oružje i one koji su izvan stroja zbog bolesti, rana, jer se nalaze u zarobljeništvu, ili zbog nekog drugog uzroka, u svim okolnostima treba da se tretiraju na human način, bez ikakve razlike zasnovane na principu rase, boje, religije, pola ili imovinskog stanja, il prema nekom sličnom kriterijumu.“ – Opšti član 3(1). Uz to, humanitarno pravo precizira da „ne smeju biti ugroženi fizičko i mentalno zdravlje ličnosti, niti integritet ličnosti koje su zarobljene ili uhapšene, ni jednom radnjom ili propustom da se radnja izvrši.“ član 5(2)(e), 2. Ženevski protokol iz 1977.
- 4 Stenogram konferencije za štampu NATO, Brisel, 25. mart 1999. Dostupno na <http://www.nato.int/kosovo/press/p99032a.htm>.
- 5 Vidi, na primer, M/0394, koji je čuo da su seljani bili sakupljeni u Štimlju i naterani u kuću i dvorište gde su bila sklonjena dva tenka. Rođaka je ispričala M/0591 da je bila poslana u školu u Cernici/Cernice (Gnjilane), gde je početkom aprila bilo uskladišeno oružje. M/0933 je 26. aprila, zajedno sa još 65 raseljenih lica, tri sata bio zadržan na kontrolnom punktu izvan Lipljana, dok je NATO nadletao to područje. Veruje da je razlog zadržavanja bio taj što su ih iskoristili kao ljudski štit. M/1185 veruje

da je voz u kome se nalazio, 30. marta 1999, bio preko noći zaustavljen blizu poznatog skladišta municije u Lipljanu. Ima mnogo sličnih primera.

- 6 M/0073; M/0074.
- 7 A/0465.
- 8 Stenogram konferencije za štampu NATO, Brisel,, 19. april 1999.
- 9 A/0465. Rekao je da je avion leteo nisko. NATO tvrdi da je napad izveo F-16 koji leteo na visini od 15.000 stopa. NATO je prihvatio odgovornost za oba napada, rekavši da je prvi bio usmeren protiv vozila na čelu kolone od tri vozila, a da je drugi napad imao za cilj slična vozila u dvorištu obližnje kuće. Priznaje se da je prva pretpostavka bila da se radi o vojnim vozilima, dok je kasnije ustanovljeno da je najmanje jedno bilo civilno. Stenogram konferencije za štampu NATO, Brisel, 15. 16. i 19. april 1999.
- 10 A/0253.
- 11 A/1071.
- 12 Na primer, prema svedočenju A/0225, ženama jednog sela u Suvoj Reci je bilo naređeno da odu u školu u susedno selo, za koju su vojnici koji su ih sprovođili rekli da je meta napada NATO. Ženama je rečeno da će biti korišćene kao ljudski štit.
- 13 M/0937; M/0940 (takođe je intervjuisan pod brojem M/1380); M/1033; M/1193; M/1294; M/1460; M/1619.
- 14 M/1342.
- 15 M/1212.
- 16 M/0849.
- 17 M/1190.
- 18 A/0700; A/0752.
- 19 A/0766. A/1058 je takođe bio među ljudima odvedenim u tu svrhu. A/0681; A/0786; A/0852 su samo čuli šta se dogodilo drugim zatvorenicima.
- 20 A/1058.
- 21 A/0278.
- 22 M/1126.
- 23 OSCE-KVM/RC5/CC Uroševac, HR Special Report „Chronology of events in Kacanik“, 11 March 1999.
- 24 M/1528.
- 25 A/0111; A/0200 – među mnogim drugim iskazima o ovom incidentu.
- 26 M/1195.
- 27 A/0943. Mada su neke intervjuisane osobe čule glasine da su uhapšeni kosovski Albanci bili primoravani da za VJ polažu mine, nema nijednog izveštaja iz prve ruke. Nasilno uzimanje krvi se takođe pojavljuje i u drugim intervjuima, ali su ovi izveštaji retki i nesigurni, budući da nema nijednog u kome bi osoba tvrdila da je sama bila podvrgnuta ovoj proceduri: A/0713 (Prizren, po čuvenju); A/1102 (Prizren); M/0314 (Lukare, Priština); M/1449 (Gnjilane); M/1737 (Makovac/Makofc, Priština). Međunarodni humanitarni zakoni zabranjuju primenu bilo kojih medicinskih procedura koje ne zahteva zdravstveno stanje pojedinca.

PROTERIVANJE STANOVNIŠTVA

Između marta i juna 1999, jugoslovenske i srpske snage su sa Kosova proterale oko 863.000 kosovskih Albanaca.¹ Od njih je velika većina, njih 783.000, ostala u regionu, u Albaniji, Makedoniji, Crnoj Gori ili Bosni i Hercegovini. Podrobniji podaci su dati u tabeli. Prema stanju od 9. juna, 80.000 izbeglica je bilo evakuisano u 40 drugih zemalja koje su učestovale u Programu humanitarne evakuacije (HEP) koji je organizovao Visoki komesarijat za izbeglice Ujedinjenih nacija (UNHCR) i Međunarodna organizacija za migracije (IOM).²

Uz to, nekoliko stotina hiljada drugih kosovskih Albanaca je bilo raseljeno unutar Kosova, ostavši u pokrajini za vreme sukoba. Njihovo iskustvo nije uključeno u ovaj izveštaj, budući da je OEBS-KVM uzimala izjave u izbegličkim logorima. Ipak, izjave izbeglica koje su uspele da dođu do Albanije ili Makedonije i na kojima se zasniva ovaj izveštaj, daju dosta jasnu predstavu o postupcima kojima su bili podvrgnuti kosovski Albanci kao raseljena lica, pre nego što su postali izbeglice. Podaci o broju unutrašnje raseljenih lica su manje pouzdani nego podaci o izbeglicama, ali je iz izveštaja izbeglica jasno da su mnogi konvoji i grupacije raseljenih lica, koji su ponekad brojali i više desetina hiljada ljudi, bili u pokretu za vreme trajanja sukoba. UČK je navela broj od 650.000 unutrašnje raseljenih lica koji su se krili po brdima i 100.000 nestalih, ali se sada pokazuje da su ovi brojevi bili preterani.³ UNHCR je pretpostavio da je 13. maja bilo oko 590.000 raseljenih lica na Kosovu, premda nedostatak međunarodnog osoblja na terenu čini da je ove podatke teško proveriti.⁴

Ako ovaj poslednji broj uzmemo za broj raseljenih lica, i ako tome dodamo broj izbeglica, izlazi da je 1999. bilo iseljeno iz svojih kuća preko 90% albanskog stanovništva Kosova. U svakom slučaju je jasno da je samo mali deo kosovskih Al-

banaca ostao na mestu, iako su i neki od onih koji su ostali, u međuvremenu usled sukoba privremeno išli s mesta na mesto unutar grada. (Borbe između srpskih snaga i UČK 1998. su za posledicu imale uglavnom unutrašnje raseljavanje oko 350.000 ljudi širom Kosova – prema stanju sa kraja te godine.⁵

Kao što je detaljnije opisano u V delu, odlazak kosovskih Albanaca je bio posledica opšteg i sistematskog proterivanja koje su srpske snage sprovodile na celom Kosovu. Od trenutka kada je OEBS-KVM evakuisana, 20. marta 1999, a posebno posle početka NATO bombardovanja SRJ 24. marta, srpska policija i VJ, često uz saradnju paravojnih jedinica, išle su od sela do sela, a u gradovima od četvrti do četvrti, zastrašujući i proterujući kosovske Albance. Oni koji su izbegli prvi talas proterivanja ili koji su uspeli da se vrate, bili su proterani u ponovljenim operacijama, nekoliko dana ili nedelja kasnije. Drugi, koji nisu bili direktno proterani, pobjegli su usled opšte klime straha i terora, koju su stvorili sistematsko premlaćivanje, šikaniranje, hapšenja, ubijanja, granatiranja i pljačka, koji su neprestano sprovedeni na celoj teritoriji. Izbeglice su na granice Kosova dolazile u konvojima od po više hiljada ljudi, pešice ili na traktorima, u vozovima ili autobusima, od čega je ova dva prevozna sredstva organizovala policija ili srpske vlasti.

Kao što se vidi iz tabele, za nešto više od nedelju dana – od 24. marta do ujutru 2. aprila – ukupno 117.500 kosovskih Albanaca je stiglo u Albaniju, u Makedoniju i druge obližnje zemlje, a daljih 130.000 je stiglo u Albaniju i Makedoniju samo sledećeg dana.⁶ Dolazak tako velikog broja, tako brzo nakon odlaska OEBS-KVM izgleda da ukazuje na pripremljenost planova za ovu operaciju. Posle ovog prvog talasa, pravci kojima su se unutrašnje raseljena lica kretala Kosovom bili su pod kontro-

lom srpskih snaga. I bujica izbeglica je takođe bila regulisana, što je za rezultat imalo da su mnoge hiljade istog dana dolazile na granične prelaze sa Albanijom, Makedonijom i Crnom Gorom (SRJ), dok bi onda sledećih dana samo šačica izbeglica pristigla na neki od graničnih prelaza. Takva shema događanja predstavlja još jednu indikaciju da je operacija bila čvrsto planirana i sprovedena, između ostalog i sa ciljem da se ključne komunikacije unutar Kosova drže stalno otvorenim.

Kosovski Albanci su očigledno bili meta proterivanja zbog svoje etničke pripadnosti. Druge etničke ili religiozne grupe, kao što su Turci, Goranci i slovenski Muslimani, nisu bili proterivani. Srpske kuće su bile označene srpskim krstom, tako da su mogle biti pošteđene.⁷ Srpske snage su proterivale ne samo sposobne muškarce i žene albanske narodnosti, nego i decu i starije ljude koji su bili bolesni i nepokretni.

Proterivanja su se, sudeći prema podacima koje je prikupila OEBS-KVM, odvijala praktično u svim opštinama. U četiri opštine gde je bila srpska većina (Leposavić, Novo Brdo, Zubin Potok i Zvečan), postoji samo jedna izjava kosovskog Albanca koji je bio proteran, iz jednog sela iz opštine Zubin Potok. Iz Kosovske Kamenice (gde je bilo 22% srpskog stanovništva), takođe je došao samo jedan izveštaj od kosovskog Albanca koji je bio proteran iz svog sela. Moguće je da su i u ovim opštinama sprovedena proterivanja, budući da je OEBS-KVM prikupljala izjave izbeglica samo u Makedoniji i Albaniji, dok su najdostupniji i najprirodniji putevi iz tih opština na severu i istoku Kosova, vodili u Crnu Goru i Bosnu i Hercegovinu, ili u užu Srbiju. Međutim, u drugim opštinama, brojna sela su sasvim ostala bez svog albanskog stanovništva.

Nije jasno da li je namera ovih proterivanja bila da se protera celokupno albansko stanovništvo, ili je namera bila da se njegov broj smanji na „meru koja se može kontrolisati“, ili je cilj bio da se očisti svako područje koje je bilo poznato ili smatrano kao pozadina borcima UČK. Oni za koje se posumnjalo da su bili borci ili simpatizeri UČK, posebno u ruralnim predelima, bili su jasna meta napada i žestokog postupanja, kako 1998, tako i 1999. godine. Međutim, proterivanja su 1999. bila sprovedena i u velikim gradovima širom pokrajine, od Kosovske Mitrovice/Mitrovice, do Peći/Peja i Prištine/Prishtina. Moguće je da su bila predvi-

đena i dalja proterivanja, ali je bombardovanje NATO nateralo vlasti ili da revidiraju planove, ili da ih sasvim napuste.

Neko bi mogao reći da su srpske snage uglavnom tražile oružje, ili simpatizere UČK, dakle da su imale cilj koji je legitiman u očima vlade koja traži da uspostavi kontrolu nad pobunom. Međutim, način na koji su ove operacije bile izvođene ukazuje na to da je jasna namera bila da se protera stanovništvo. Seljanima je bio davan rok od nekoliko minuta da napuste kuće, i bilo im je rečeno da treba da odu i da se više nikada ne vrate, kao i to da je Kosovo srpska teritorija.⁸ Nasilje i brutalno ponašanje su korišćeni da se stvori klima užasa, kaos i sveprožimajući strah za goli život. Sve zajedno, to je trebalo da podstakne „spontani“ odlazak.

Neko bi takođe mogao da kaže kako su nasilna premeštanja civilnog stanovništva bila zamišljena sa ciljem da ga se zaštiti kako ne bi upalo u unakrsnu vatru između dveju sukobljenih strana. Srpske snage koje su sprovodile konvoje ili autobuse prema granici bi u tom slučaju onima koji su odlazili nudile zaštitu (na primer, od pripadnika paravojnih jedinica ili od vazдушnih napada).⁹

Doista, izgleda da je u nekim prilikama i to bio slučaj. Međutim, brutalnost i nasilje koji su obično bili primenjivani protiv raseljenih lica – uključujući ubijanje i batiranje – kao i činjenica da vojska raseljena lica nije snabdevala hranom i vodom (nego je u stvari sistematski uništavala hranu kojom bi se raseljena lica mogla koristiti), govori o tome da je namera bila suprotna od zaštite.

Tekst koji sledi opisuje tok događaja i različite aspekte nasilnog iseljavanja koje se desilo. On bi trebalo da se čita u svetlosti člana 17 Dopunskog protokola II Ženevskih konvencija iz 1949. godine koji glasi:

Premeštanja civilnog stanovništva ne bi trebalo da budu naređena iz razloga koji su vezani za sukob, osim u slučaju kada to zahteva bezbednost civila, ili imperativni vojni razlozi. Ako takva premeštanja moraju da se sprovedu, treba da se preduzmu sve moguće mere, kako bi civilno stanovništvo moglo biti prihvaćeno u zadovoljavajućim higijenskim, zdravstvenim, bezbednosnim, stambenim i prehrambenim uslovima. Civili ne smeju biti naterani da napuste svoju teritoriju iz razloga koji su vezani za sukob.

Broj izbeglica koje su bile iseljene sa Kosova od 23. marta do 9. juna 1999. godine

(Brojevi pokazuju koliko ih je ukupno pristiglo do navedenog dana)

	Crna Gora	B-H	Maked.	Albanija	HEP	Ukupno
23. mart	25.000	10.000	16.000	18.500		69.500
30. mart	32.500	13.000	20.500	78.500		144.500
31. mart	35.000	14.000	28.000	103.500		180.500
1. april	40.000	15.000	43.000	103.500		201.500
2. april	50.000	16.000	43.000	138.000		247.000
3. april	52.000	17.000	108.000	200.000		377.000
4. april	54.000	18.000	109.000	247.000		428.000
5. april	55.000	20.000	110.125	254.813		439.938
6. april	58.000	21.000	111.250	262.625		452.875
7. april	60.000	22.000	112.375	270.438		464.813
8. april	61.000	23.000	113.500	278.250		475.750
9. april	62.000	24.000	114.625	286.063		486.688
10. april	63.000	25.000	115.750	293.875		497.625
11. april	64.000	26.000	116.875	301.688		508.563
12. april	63.000	27.300	118.000	309.500	7.987	525.787
13. april	65.500	27.400	116.500	314.300	9.351	533.051
14. april	67.200	27.700	116.00	314.300	10.780	535.980
21. april	70.000	32.300	130.000	357.000	16.911	606.211
28. april	63.300	15.000	142.650	367.200	22.084	610.234
5. maj	61.700	17.600	211.340	404.200	28.654	723.494
12. maj	64.400	18.500	231.200	427.000	40.518	781.618
19. maj	64.000	20.000	226.800	433.300	52.643	796.743
26. maj	64.700	21.500	252.600	439.600	63.575	841.975
2. jun	68.400	21.700	248.900	442.600	74.014	855.614
9. jun	69.700	21.700	247.400	444.200	79.979	862.979

Uz to, više od 100.000 Srba je prema procenama napustilo Kosovo i bilo registrovano u Srbiji i Cnoj Gori.

Izvor: UNHCR, Ženeva, 15. oktobar 1999.

Tipična shema nasilnog iseljenja

Sheme po kojima je vršeno proterivanje sprovedene su širom Kosova, i bile su ponovljene mnogo puta, kao što se može videti iz V dela ovog izveštaja.

Obično, srpske snage su granatirale selo tokom nekoliko časova, zbog čega su se kosovski Albanci krili po podrumima, ili su bežali u brda. Zatim, kada bi granatiranje prestalo, srpske snage koje su se sastojale od policije, VJ i/ili pripadnika paravojnih jedinica, ulazile bi u selo pucajući u vazduh. Provaljivale bi u albanske kuće, pretile svima koji još nisu pobjegli, kako bi ih naterale da odu, ili odmah, ili u roku od nekoliko minuta, a ponekad u roku od ne-

koliko sati. U nekim slučajevima se pominje da su stariji meštani ili verske vođe bili određeni da pregovaraju o primeni srpskih zahteva; ponekad su neki meštani bili izabrani da prošire vest o tome kako svi treba da napuste selo; ponekad je prva kuća u koju bi trupe upale trebalo drugima da posluži kao primer šta im se može desiti.

Jedan tridesetdevetogodišnji muškarac iz Đinovca/Gjinofc (Suva Reka), opisuje situaciju u selu koje je kratko vreme bilo granatirano pre nego što je veliki broj pripadnika VJ, policije i paravojnih jedinica ušao i izbacio ljude iz njihovih domova, preteći i napadajući ih dok su bežali:

Ujutru posle NATO bombardovanja, srpske snage (pripadnici VJ, policije i paravojnih jedinica), teško naoružani i sa tenkovima i oklopnim vozilima, potpuno su opkolili naselje. Počeli su da pucaju u kuće oko 7 časova. Razbudili smo našu decu i pokušali da pobegnemo, ali nismo znali kuda da idemo. Sve se dešavalo vrlo brzo. Nismo se usuđivali da izađemo na glavnu ulicu, nego smo se provlačili od kuće do kuće. Nismo mogli poneti ništa osim odeće koja je bila na nama. Deca su bila u pidžama. Čuli smo pucnje u drugim kućama, plač žena i dece i viku pripadnika paravojnih jedinica. Na izlasku iz naselja stigli smo do groblja, nekim sporednim stazama, ali smo čuli pucnjavu, tako da smo se spustili u jarak, a meci su leteli iznad naših glava. Jedna osamnaestogodišnja devojka je bila ubijena. Neki pripadnik paravojnih jedinica je kundakom puške udario u rame jednog čoveka, i rekli su nam da je taj čovek kasnije ubijen. Tog dana, počeli su i da pale kuće. Dok smo napuštali selo, mogli smo da vidimo našu sopstvenu kuću u plamenu. I sve okolne kuće su gorele.¹⁰

Često, kosovski Albanci su bili javno, pred mnogim svedocima, zastrašivani, ranjavani ili ubijani, kako bi se ubrzao odlazak drugih seljana. Kuće su često pljačkane i paljene. Oni koji bi odbili da odu, obično bi bili ubijeni. Kombinovanje granatiranja, pucnjave, paljenja kuća, zastrašivanja i ubijanja stvaralo je haos i paniku u kojoj su seljani bežali u strahu za goli život. Kako je objasnio jedan izbeglica koji je početkom aprila bio proteran iz Vranića/Vraniq (Suva Reka), „policija je zastrašivala stanovništvo, i ubijala neke ljude, kako bi ostali što brže otišli“.¹¹

Jedan četrdesetdevetogodišnjak koji je pobe-gao iz Velike Kruše/Krusha e Madhe (Orahovac), pošto je video kako je ubijeno 10 ljudi, opisuje posebno brutalan slučaj:

Petog dana mog boravka u selu Rogove, video sam kako pripadnici paravojnih jedinica silaze iz pravca sela Rogove Has. Počeli su da izdvajaju neke muškarce, uzeli su sa sobom njih više od 15, a onda su počeli da im seku glave. Uzeli su njihove glave i sa mosta ih pobacali u Beli Drim. Posle izvesnog vremena, otišli su, pa smo mi

mogli da dođemo do tela i da neka od njih sahranimo, njih oko 10, ali su se onda paravojne jedinice vratile pucajući na nas. Neki oficir sa četiri zvezdice je vikao: „Idite kod Klintona“. Tada smo odlučili da se više ne može živeti na Kosovu, pa smo se spremili da idemo u Albaniju.¹²

Kuće su bile pljačkane i onda paljene. Stoka i druge životinje su često bili ubijani, a štale, stogovi sena¹³ i ambari za žito uništavani, kako bi se kosovski Albanci lišili hrane, kako bi se oslabili i naterali da odu. Na jugu Kosova, jedan tridesetosmogodišnjak je video kako su bile opljačkane prodavnice i magacini, uključujući i one koji su pripadali Društvu majke Tereze, i kako su policajci sateravali stoku iz okolnih sela u Košare/Koshare (Štimlje), usled čega su „ljudi gladovali“.¹⁴ Drugi čovek je opisao kako je krajem aprila video da je ukradena stoka bila transportovana sa brda do Lužana/Lluzhane (Podujevo), a odatle kamionom u užu Srbiju.¹⁵

U situacijama u kojima je bilo manje nasilja, srpske snage su dolazile i govorile kosovskim Albancima da je položaj sada isuviše opasan, da će stići autobusi i kamioni, ili da svi treba da idu na železničku stanicu sledećeg dana, i da će biti prebačeni u Albaniju ili u Makedoniju. Jedan izbeglica je opisao kako je početkom aprila u Prištini policajac došao kod njega i pitao ga gde mu je porodica. Čovek je pokazao kuću u kojoj su bile okupljene njegova i druge porodice. Policajac je ušao i rekao ljudima da povedu svoje porodice i napuste kuću, inače će biti pobijeni. Svi su se ukrcali na kamion koji je bio u dvorištu. Policajci su zatražili ključeve od drugih kola, jer su rekli kako su im potrebna. Intervjuisana osoba je zapitala policajca kuda ih šalju, a ovaj je odgovorio: „Idete u Albaniju i više se nikada nećete vratiti na Kosovo“.¹⁶ Kao deo procesa nasilnog iseljavanja, srpske snage su često razdvajale žene i decu od muškaraca. Obično su žene i deca mogli da idu svojim putem, dok su muškarci, uključujući često dečake i starije ljude, bili predmet šikaniranja, batinjanja, arbitrarnih hapšenja i ubijanja, kao što je detaljnije opisano na drugim mestima u izveštaju.

Oni koji su bežali u planine ili u obližnja sela kako bi izbegli granatiranje, težili su da ostanu u blizini svog sela. Posebno u martu i početkom aprila, po brdima je još uvek bilo dosta snega i na otvorenom prostoru je još uvek bilo jako hladno.

Ljudi su se preko dana vraćali u selo da nahrane životinje i da pomuzu svoje krave,¹⁷ da nađu hranu, ili da vide šta se desilo sa njihovom imovinom i radnjama.¹⁸ Ponekad su seljani mogli da se vrate kućama i da tamo ostanu i po nekoliko nedelja, često u ruševinama svojih oštećenih domova. Međutim, često su bili primorani da se kreću s mesta na mesto, pre nego što su na kraju mogli da napuste zemlju, kao što se to vidi iz slučaja mlade žene iz Gladnog sela (Glogovac).

Pošto bi selo bilo „očišćeno“, srpske snage su se obično vraćale nekoliko dana ili nedelja kasnije, da ga ponovo isprazne od ljudi koji su se možda vratili i da se uvere kako u njemu više nije ostalo kosovskih Albanaca. Ponovo su davale ultimatum da se selo napusti, propraćajući ga pretnjama i zastrašivanjem. Ponekad su obezbeđivani autobusi, ili je ljudima naređivano da odu na železničku stanicu, ili su konvoji bili slani, a ponekad i sprovedeni, na granicu. Ovo je uveliko bio slučaj u Glogovcu 4. maja, kada je 50 autobusa odvezlo kosovske Albance na voz, odakle su otišli u Blace (Makedonija).

Svi delovi zajednice kosovskih Albanaca i ljudi svih uzrasta nalazili su se među nasilno iseljenima; čak i starije i nepokretne osobe bile su primorane da odu ili su bile ubijene, kao što je opisano u 18. poglavlju. Tako na primer, kada su VJ i policija proterivale kosovske Albance iz Istoka, rečeno je kako je lično komandant policije odbio da dozvoli starijim ljudima da ostanu.¹⁹

Tokom aprila, izgleda da su kosovski Albanci koji su bili isterani iz svojih sela sve više i više bili korišćeni kao ljudski štit za vreme pokreta srpskih snaga i vojnog materijala po teritoriji Kosova, sa ciljem da ih zaštite od vazdušnih napada. Ova praksa je detaljnije opisana u 13. poglavlju.

Drugi oblici šikaniranja, zlostavljanja i iznudiivanja novca su detaljnije opisani u delu o konvojima koji sledi.

Počinioci nasilnog iseljavanja kosovskih Albanaca

Srpske/jugoslovenske snage koje su učestvovala u masovnom proterivanju stanovništva obično su opisane kao vojnici VJ, policajci, pripadnici paravojnih jedinica i/ili lokalni naoružani srpski civili. Ponekad su bili prisutni članovi samo nekih od

ovih kategorija. Ponekad je učestvovalo po 100 i više ljudi u pratnji tenkova, praga, oklopnih transportera, džipova i drugih vozila, ponekad ih je bilo daleko manje. Čak i šačica naoružanih ljudi, spremna da zlostavlja i ubija, mogla je da pokrene u izgnanstvo mnogo više nenaoružanih civila.

Izbeglice su često poznavale, ili u najmanju ruku prepoznale one koji su im naređivali da odu, i često su navodile imena tih ljudi ili zvanične funkcije koje su ovi obavljali. U takvim slučajevima se obično radilo o lokalnim službenicima policije ili naoružanim srpskim civilima koji su živeli u blizini. Međutim, u većini slučajeva, osobito kada su u pitanju bile paravojne jedinice, izbeglice su mogle da daju samo opis toga kako su počinioci izgledali, odnosno kako su bili obučeni.

Za VJ i za policiju se često kaže da su učestvovala u granatiranju sela, dok su obično policajci i/ili pripadnici paravojnih jedinica išli od kuće do kuće proterujući ljude i primoravajući ih da se povinuju njihovim naređenjima. (Detalji o različitim srpskim i jugoslovenskim vojnim i paravojnim grupama dati su u 3. poglavlju.)

Ipak, policija je u izvesnim slučajevima suzbijala nasilje, premda su seljani kasnije svejedno bili primorani da odu, kada bi druge snage stigle u njihovu okolinu. Tako su u Kruševcu/Krushefc (Obilić), u kome je živelo i nešto Srba, neki kosovski Albanci sredinom aprila, kada su paravojne jedinice prvi put napale seljane albanske narodnosti, otišli u obližnji Obilić u policijsku stanicu. Tamo su objasnili šta se dogodilo i zatražili pomoć. U policiji su rekli da će pomoći, i postavili su stražu koja je selo čuvala danonoćno tokom dve nedelje. Tada su, ipak, rekli seljanima da odlaze, i da seljani više nisu pod njihovom zaštitom i odgovornošću.²⁰ Slično su u Leskovčiću/Lajthishte (Obilić), krajem aprila, petorica policajaca iz obližnje Crkvene Vodice/Palaj (Obilić) došli i saopštili seljanima: „Moraćete da odete. Do sada smo vas štitili, ali sada dolazi grupa bandita da zapali vaše selo i mi tu ne možemo ništa da uradimo, pa je bolje da se sklonite.“ Kada su seljani zamolili za pratnju na putu za granicu, policija je organizovala dva autobusa i sprovela ih do granice kod Đeneral Jankovića/Hani i Elezit (Kačanik).²¹

Situacija se ponekad, izgleda, menjala veoma brzo. U Peći/Peja, 26. marta 1999, sused jednog kosovskog Albanca, koji je bio vojnik VJ rekao je

Dva svedočanstva

Jedna dvadesetsedmogodišnja žena iz Gladnog Sela/Gllanaselle (Glogovac), koja je vodila detaljan dnevnik, priča sledeće:

„Srpske snage su počele da granatiraju Gllanaselle 20. marta, oko 8 časova. U našoj kući se u to vreme nalazilo dosta raseljenih lica iz Vushtrri (srpski Vučitrn). Kada je počelo granatiranje, porodica se pripremila da beži. U to vreme, raseljena lica iz Cikatove e Vjeter (Staro Čikatovo) su stigla na traktori-ma. Mi smo im se pridružili i otišli u Qirez (Ćirez – Srbica). Na putu, konvoj u kome je bilo dve do tri hiljade ljudi, zaustavio se na polju zvanom Postodjic, jer smo čuli granatiranje iz svih pravaca. Posle dva sata čekanja, ponovo smo krenuli u pravcu Qireza.

U Qirezu se bilo skupilo više od 20.000 raseljenih lica iz svih krajeva. Tamo smo proveli tri dana blizu džamije i škole. Na dan 23. marta, iz Skenderaja (Srbica) došle su srpske trupe i ušle u Qirez sa tenkovima. Vojnici su pucali u vazduh i razbijali prozore na školi gde su se mnoga raseljena lica bila sklonila. Kombinovane VJ i paravojne jedinice su zajedno upale u školu i izdvojile muškarce svih uzrasta. Vojnici su vređali i tukli stare ljude, bacali na zemlju njihove bele kapice i gazili ih. Onda su muškarce izveli u dvorište.

Posle su vojnici ponovo ušli u školu i od žena počeli da otimaju dragocenosti. Jedan od njih je govorio albanski. Pretili su ženama da će među njih baciti ručne bombe. Iz škole sam videla kako je 70 ili više muškaraca u dvorištu bilo zlostavljano na više načina. Njih su tukli, vređali, prećeno im je – oko dva sata. Posle dva sata, pušteni su svi sem petorice. Onoj petorici ... je bilo naređeno da skinu pantalone, da legnu licem u sneg, i tako su ih tukli. Pucali su u zemlju pored njihovih glava. Posle jednog sata, i njih su pustili.

Torturu i batiranje su vršili regularni vojnici VJ u zelenim maskirnim uniformama i sa crvenim trakama oko rukava. Bili su stari oko 40-45 godina. Nije bilo mlađih ljudi. Pripadnici paravojnih jedinica (takođe detaljno opisani) nisu učestvovali u onome što se dešavalo u školi, nego su išli po privatnim kućama. Raseljenim licima nije bilo dozvoljeno da napuste školu, gde se nagomilalo možda i svih 12.000 ljudi. Svi su tamo ostali do 24. marta u 11 časova. Srpske snage su počele da pale kuće i da oduzimaju traktore i automobile. U to vreme, ljudima koji su bili iz opštine Skenderaj bilo je naređeno da se vrate u svoja sela. Svi ostali su morali da ostanu.

Oko 13 časova, 25. marta, nove srpske snage su stigle iz pravca Glllogoca (Glogovac), i počele sa granatiranjem okoline škole koje je trajalo skoro dva sata. Dve žene su bile ranjene... VJ je „očistila“ selo koristeći dva tenka, i naredila svim meštania Qireza da napuste svoje kuće i da idu u školu i džamiju. Vojnici su se približili školi pucajući u vazduh, ali i na životinje koje su raseljena lica vodila sa sobom. Ušli su u školu i svim raseljenim licima naredili da izađu u roku od pet minuta. Svi muškarci stariji od 10 godina bili su izdvojeni. Svi su morali da ih pozdravljaju vičući „Srbija!“ i da pokazuju srpski znak pobeđe – tri prsta. Srbi su ponovo počeli da pale kuće, hranu, traktore, automobile, i sve torbe sa odećom koje su raseljena lica nosila sa sobom. Bilo je više od 100 ljudi u zelenim i plavim maskirnim uniformama. Zatim su vojnici naterali raseljena lica da pešice idu u Likoshan (Likošane – Glogovac), na grobove 24 žrtve koje su bile ubijene marta 1998. U Likoshanu, vojnici su tukli i opljačkali muškarce. Tada su pristigle nove srpske snage i opkolile sva raseljena lica, i naterale ih da idu u Shtutice (Štutica – Glogovac), od 13 do 18 časova. Na putu za Shtutice, rođak star 63 godine je pokušao da pobegne iz konvoja, ali je bio uhvaćen, i kasnije sam čula da su ga Srbi ubili.

Pre nego što smo stigli u Shtutice, NATO je bombardovao Terstenik (Trstenik – Glogovac). Ovo je nateralo srpske snage da ostave glavni put i da idu u brda. Oni su uvek držali konvoj raseljenih lica sa sobom, i išli su izmešani sa raseljenim licima.

U Shtutice smo stigli oko 18 časova. Tu su nas srpske snage koje su bile stacionirane u selu vređale; opljačkale su ostatak naše imovine, i nisu nam dale hleba ni vode sve do 13 časova sledećeg dana. Sto ili više muškaraca su bili batinani napolju cele noći. Kasnije, 27. marta, bili su pušteni. Žene su na-

pustile Shtutice i otišle u Kozhice (Kožica – Srbica), ali im je tamo bilo naređeno da idu u Qirez, gde su stigle 28. marta i ostale tamo dve nedelje. Sve kuće i sva hrana su bili uništeni. Zadržavale smo se u raznim popaljenim kućama. S vremena na vreme vraćala sam se u Gllanaselle da priprelim hranu i donesem druge stvari. Na dan 6. aprila, ja i moja porodica smo se vratili u Gllanaselle.

Srpske snage su ponovo došle u Gllanaselle 14. aprila i na jednoj poljani u selu sakupile oko 1000 ljudi. Tada je počelo granatiranje. Iz grupe je bilo izdvojeno 30 muškaraca, i celoj grupi je naređeno da pešice ide u Gllagoc. Muškarci su bili na čelu kolone. Jedan od Srba nas je upozorio da treba da skupimo stare paralizovane ljude i da se držimo zajedno, jer se neki od njegovih „kolega“ ne mogu kontrolisati.

Posle pet dana, seljani su se vratili u Gllanaselle, jer u Gllagocu nije bilo dovoljno hrane. Na putu, vojnici su izveli iz konvoja 11 muškaraca i postreljali ih nekoliko metara od mene. Najpre su im bili naredili da se postroje. Pucali su im u kolena i noge, tako da su svi popadali. Tada su žene i sve druge svedoke oterali dalje. (Nedelju dana kasnije, moj rođak je zatekao tela koja su još uvek tamo ležala, sa ranama od metaka na svim delovima tela. UČK ih je sahranila na mestu gde su bili pobijeni.) Sve žrtve su bili stariji ljudi, između 59 i 80 godina, i svi sem dvojice su bili moji rođaci. Počinioci su bili oko 50 ljudi u crnim uniformama sa mrkim delovima i sa crnim redenicima. Neki su nosili maske, neki su imali lica izmazana bojama. Imali su neprobojne prsluke, duge noževe pričvršćene ispod kolena, i ručne bombe. Bili su stari 40-45 godina. Pucao je samo jedan od njih. Taj nije ništa govorio. Kasnije sam čula da je tog dana u Gllanaselle ukupno bilo ubijeno 38 Albanaca, među njima su bile žene, deca i stariji ljudi.

Ja sam sa porodicom bila u Gllagocu do 4. maja. Dan ranije, pripadnici paravojnih jedinica u zelenim maskirnim uniformama išli su po stanovima i govorili ljudima da odu autobusima. Na dan 4. maja u 10 časova, više od 30 autobusa je napustilo Gllagoc u pravcu železničke stanice u Fushe Kosove (Kosovo Polje). Tamo smo se ukrkali na voz za Bllace (Blace – Kačanik).“

(M/1619.)

Jedan pedesetšestogodišnjak iz Drenovca/Drenoc (Orahovac) opisuje trodnevno putovanje u toku kojeg je najpre pobjegao u brda, gde je seljane opkolila VJ i naredila im da idu od jednog do drugog sela u opštini Orahovac. Vojnici su batinali seljane, šikanirali ih, i najzad ih u autobusima otpremili u Albaniju. Njegova priča jasno pokazuje kako su srpske/jugoslovenske snage (u ovom slučaju VJ) granatirale i ubijale civile, šikanirale ih i tukle, izrugivale se starijim ljudima i albanskim nacionalnim običajima, kako su na meti imale mlađe ljude i kako su sprovodile nasilno iseljenje.

„Na dan 30. marta hranio sam stoku blizu moje kuće, kada je započelo granatiranje. Sa porodicom i ostalim seljanima odmah sam pobjegao u planine blizu sela Turjake (srpski:Turjak – Orahovac). Sa nama je bilo ljudi i iz drugih sela. Nas oko 5000 je prenoćilo u jednoj dolini koja se nalazila 500 metara od Turjaka. Predveče sledećeg dana VJ je počela da granatira Turjake, zbog čega su meštani pobjegli i pridružili nam se u onoj dolini.

VJ je opkolila dolinu u koju smo bili pobjegli i počela da je gađa iz minobacača. Žene i deca su vrištali i plakali. Od mina su poginuli jedan muškarac i jedna žena. Još jedna starija žena je umrla od šoka. Ja nisam poznao ljude koji su poginuli, jer su bili iz drugog sela. Oko 16:30, pešadija koja nas je opkolila prišla nam je i počela da puca iz automatskog oružja i mitraljeza iznad naših glava. Vojnici su nam naredili da se popnemo na traktore i da idemo u Lubizhde (Ljubižda – Orahovac), ili će nas sve pobiti. Na putu za Lubizhde video sam kako su pripadnici VJ tukli mnoge seljane. Vojnici su iz mase raseljenih lica izdvajali stare ljude koji su nosili tradicionalne bele kapice koje zovemo *klis* (keče). Te starce su tukli još žešće nego druge. Video sam vojnike koji su zaustavili automobil i iz njega izvukli vozača, kosovskog Albanca, i udarili ga po glavi flašom. Video sam ženu koja je govorila srpskohrvatski koja je gridila vojnike kada je videla da udaraju starog čoveka. Jedan vojnik je zgrabio tu ženu i iz sve snage udario njenom glavom o drvo.

Kada smo stigli u Lubizhde, naterali su nas da po kiši sedimo na zemlji. Jedan od vojnika me je izdvojio iz mase, prislonio AK-47 uz moj vrat i rekao mi da brojim Kosovare u grupi, ili će me ubiti. Takođe

je rekao: „Gde su vam sada demokratski lideri i Bil Klinton?“ Kako sam počeo da brojim, jedna tenkovska posada je vozila oko grupe od 5000 raseljenih lica i iznad glava svima ispaljivala mitraljeske rafale. Žene i deca su počeli da vrište i plaču. Tenk je nastavio da tako manevriše skoro čitav sat. Posle toga su nas vojnici postrojili jednog po jednog govoreći da će nas pobiti. Onda su nam rekli da idemo u Malisheve (Mališevo – Orahovac). Taj put je trajao oko 4 sata, jer je masa seljana bila tako velika. Pre nego što smo stigli u Malisheve, blizu sela Mirushe (Mirusa), moj četrnaestogodišnji sin, sa još nekim mladićima, pobegao je u šumu. Pre nego što je pobegao, sin me je pogledao i rekao: „Ne mogu više da gledam u tebe i ne želim da me gledaš“. Moj sin je pobegao. Bilo je oko 21 čas. Stigli smo u Malisheve i tamo ostali oko dva sata. Vojnici su nam rekli da odatle idemo u Dragobil (Dragobilje). Tamo smo stigli oko 7 časova sledećeg dana. Uznemirilo me to što žene koje sam video nisu imale cipele, i što su na leđima nosile decu. U Dragobilu, saterali su nas u polje i podelili u dve grupe. Grupe je trebalo da uđu u dve školske zgrade (jednu staru i jednu novu). Posle 20 minuta, vojnici su pucali u vazduh i naredili muškarcima da izađu jedan po jedan na školsku kapiju. Pretili su da će nas ubiti ako im ne damo novac koji smo imali. Vojnici su uzeli naš novac, a onda su nakon jednog sata stigli autobusi. Naredili su nam da se popnemo u autobus, i nisu nam dozvolili da odemo do traktora i uzmemo naše stvari. Vojnici su nam govorili: „Idite u Albaniju i ne vraćajte se više“. U Albaniju smo ušli preko Kukeša.“

(A/0209. Ovaj svedok je za vreme intervjua bio rastresen, jer još uvek nije imao vesti o svom sinu.)

susedu da on i njegova porodica mogu da ostanu i da će biti bezbedni. Kasnije istog dana se, međutim, vratio i rekao kako su mu naredili da ubije svoje susede. Vojnik je tražio 500 DM da ih ne ubije. Susedi su platili i pobjegli sledećeg jutra.²²

Paravojne jedinice su se izgleda ponašale posebno razulareno. One su umešane u brutalne zločine počinjene nad hiljadama kosovskih Albanaca koji su se spustili sa brda oko Kolića (Priština) u drugoj polovini aprila. Često se pominje otimanje velikih količina novca; decu su držali kao taoce da bi iznudili novac od njihovih roditelja, silovali su i ubijali žene, a mlade ljude i druge muškarce streljali izvodeći ih iz kolone od više hiljada izbeglica kojoj je trebalo nekoliko dana da prođe.²³

Zaštita koja je ponekad pružana raseljenim licima

Nasuprot ovome, bilo je izveštaja o pojedincima ili grupama koje su preduzimale mere da zaštite neke kosovske Albance. Krajem marta, jedna kosovska Albanka, invalid prikovan za kolica, ostala je u svojoj kući u Kožici/Kožnice (Srbica), kada su srpske snage granatirale selo, a zatim ušle u njega. Zamolila je mladog srpskog vojnika da dovede natrag njenu majku i sestru, koje su zajedno sa drugima bile odvedene u dvorište. Vojnik je to učinio, rekao

im je svoje ime i raspitivao se o ženi koja je bila ubijena minom iz minobacača. Kada je čuo da je iza sebe ostavila troje dece, rekao je da „mu je veoma teško što sve to čuje“. Kada su pripadnici paravojnih jedinica konfiskovali njihove dokumente, on ih je vratio. Isti čovek je dovezao ženu u kolicima do džamije, gde su stariji i bolesni ljudi ostali osam dana. On je uredio da dva traktora kasnije transportuju ranjene i nemoćne. Vojnici VJ su donosili hranu, vodu i lekove u džamiju gde su se sklonili seljani.²⁴

Takođe se govori o tome da je u dva navrata raseljenim licima pružao zaštitu i jugoslovenski Crveni krst. Tako su 23. marta vozila Crvenog krsta stigla u Staro Čikatovo/Cikatove e Vjeter (Glogovac) i evakuisala žene i decu šest porodica iz samog Glogovca (mada je većina žena i dece ostala). Granatiranje sela je počelo neposredno posle njihovog odlaska.²⁵ U drugoj prilici, krajem aprila, žene i deca, koji su bili proterani iz Dragaćina/Dragaćine (Suva Reka), bili su držani u dve sobe u školi u selu Duhel/Duhel (Suva Reka). Posle dva ili tri dana, došli su ljudi iz jugoslovenskog Crvenog krsta sa hranom, posle čega su ih u dva autobusa prevezli u Albaniju kod Žura/Zhur (Prizren).²⁶ Jedan tridesetdvogodišnjak, koga je početkom maja policija uhapsila u Vučitrnu, opisuje kako su lekari došli sa kamionom-cisternom i pokušali da priđu zatvorenicima, ali im je to bilo onemogućeno.²⁷

Još jedan izbeglica je opisao kako je sredinom aprila bio u Zablacu/Zablaq (Istok), gde je njemu i ostalima davao hranu katolički sveštenik.²⁸

Kretanje stanovništva pod kontrolom UČK

UČK je takođe kontrolisala kretanje kosovskih Albanaca, premda je to u većini slučajeva bilo shvaćeno kao da je u interesu samih seljana.²⁹

Međutim, početkom marta, UČK je protiv njihove volje zadržavala raseljene kosovske Albance u selu Kotlina/Kotline (Kačanik), koje je nešto pre toga bila zauzela. Seljanima nije dozvoljavala da se sklone, mada su UNHCR i OEBS-KVM ugovorili sa VJ da ih mogu bezbedno transportovati iz područja. Žene i deca su kasnije bili evakuisani, ali je postupak UČK izložio riziku živote civila.³⁰

Posle evakuacije OEBS-KVM, 20. marta, bilo je mnogo prilika u kojima je UČK tražila od kosovskih Albanaca da napuste svoje kuće ili da odu iz sela, zato što su se približavale srpske snage. Ove instrukcije su često dolazile neposredno pre nego što bi izbil borba. To je posebno bio slučaj u područjima pod kontrolom UČK kao što su brda između Suve Reke i Štimlja, u području oko Mališeva, Drenice, u brdima Lap i Šala. Kako je rekao jedan čovek, „lakše im je bilo da se bore ako u blizini nije bilo nikoga“.³¹ U nekim slučajevima, seljani koji su tri nedelje proveli u brdima, na kraju su bili prinuđeni da siđu u doline, budući da je UČK bila potisnuta i da nije više bila u stanju da ih štiti.

Situacija ljudi koji su bili iseljeni iz gradova

Kada su bili granatirani gradovi ili sela, kosovski Albanci su se obično sklanjali u podrumne i tamo ostajali danima ili čak nedeljama. Izbelice su govorile o tome kako su se sklanjali po podrumima u Prištini,³² Đakovici³³ mnogim drugim gradovima. Međutim, ta skloništa su se pretvarala u smrtnu klopku, i ponekad, pri povratku iz brda, seljani su nalazili mrtva tela u njima.³⁴ Bilo je izveštaja da su ljudi bivali ubijeni kada su vojnici bacali ručne bombe u podrumne gde su se ovi bili sklonili.³⁵

U izjavama izbeglica govori se kako su veći gradovi kao što su Đakovica, Klina, Kosovska Mitrovica, Peć, Priština i Prizren, bili „očišćeni“ na sistemati-

ski način. Proterivanja iz ovih gradova su detaljnije opisana u odeljcima o ovim opštinama, posebno u slučajevima Đakovice i Peći, gde je proterivanje bilo naročito praćeno nasiljem (premda su u Đakovici mnogi uspeali da ostanu u gradu). Iako su ove operacije stvarale paniku i kaos, njihova primena je bila metodična, a ne haotična. Različiti delovi grada bi bili opkoljeni i ispražnjivani zgrada po zgrada. Za to vreme, policajci i druge snage su bili poredani po ulicama i usmeravali kosovske Albance prema železničkoj ili autobuskoj stanici. Jedna intervjuisana osoba opisuje kako su popodne 27. marta srpske snage podelile Suvu Reku na dva dela, kako su u južnom delu vojnici pucali na sve strane kako bi prouzrokovali masovni odlazak i kako je bio otvoren koridor prema severu kako bi stanovništvo bežalo u tom pravcu.³⁶ U Prištini, prvi talas masovnog proterivanja je trajao 10 dana, do 4. aprila, posle čega se proterivanje nastavilo redovno, ali u nešto manjem broju. Slično su u Klini kosovski Albanci bili proterani 28. marta, pa ponovo 31. marta, dok su u Kosovskoj Mitrovici proterivanja trajala od 24. do 29. marta, pa zatim tokom nekoliko dana početkom aprila, a u većoj meri 14. i 15. aprila.

Jedan mladić opisuje kako je bio proteran iz Peći:

Na dan 28. marta 1999. oko 9 časova, jedan naoružan srpski civil je ulazio u svaku kuću u našoj ulici, i naređivao svim albanskim porodicama: „Idite u Albaniju, ili ćemo se vratiti da vas oteramo. Imate vremena do podne.“ (Srpski civil nije delovao sam, nego su njegovi saradnici ostali na ulici, i kada bi ugledali „lepa“ kola, oni bi ih jednostavno odvozili.) Uskoro posle toga (oko pola sata), ja i neki drugi smo izašli na ulicu i skupljali se u veću grupu, a policajci su nam govorili da idemo u centar grada. U centru je već bilo sedamdeset do osamdeset hiljada Albanaca koji su bili isterani iz svojih domova. I ja sam se umešao među njih, a policija nas je onda ukrcala na civilne kamione i autobuse i prevezla u Prizren.³⁷

Tokom maja, policija je počela da registruje sva raseljena lica u Prištini i nekoliko većih gradova. Kosovskim Albancima je bilo rečeno da će posle toga biti slobodni. Međutim, jedan od izbeglica je ovu politiku opisao kao lukavstvo da bi se otkrilo koliko je Albanaca u Prištini“, posle čega bi mogli

da proteraju sva raseljena lica. Posebno se muškarci nisu usuđivali da napuste kuće ili stanove, jer su znali da bi bili odvedeni, ako bi ih pronašli.³⁸ Jedan devetnaestogodišnji mladić je izjavio:

Na dan 19. maja u 4 časa noću, u prištinskom naselju Vranjevac, opkolila nas je policija. Svi policajci su imali plave uniforme. Neki su imali crne ili zelene letačke kamuflažne jakne. Neki su imali bacače plamena i automatsko oružje. Provaljivali su u kuće i izbacivali svakoga ko nije imao lične isprave ili ko nije bio iz Prištine. Za to vreme, ja sam se krio u kanalizaciji.³⁹

U drugoj polovini maja, policajci su u Prištini naređivali ljudima koji su došli iz drugih mesta da se vrate u svoja sela (iako su drugi i dalje bili proterivani sa Kosova).⁴⁰

Svrha registracije nije potpuno jasna. Ona se mogla upotrebiti za različite stvari: na primer, (i) policija je mogla želeći da sazna koji i koliko kosovskih Albanaca je otišlo (neka vrsta popisa); (ii) registracija je identifikovala raseljena lica i kasnije omogućavala policiji da ih izbací iz grada; (iii) bila je jedan od načina da se još više iskomplikuje dokumentacija o imovinskom stanju (budući da su u to vreme mnogi Srbi ušli u najbolje kuće u albanskim delovima grada); (iv) mogla je da pomogne u održavanju reda u gradu; (v) muškarci iz svakog domaćinstva su mogli da prime naredbu da dođu na određeno mesto (kao što je, na primer, pošta), odakle bi mogli biti odvedeni na „informativne razgovore“; (vi) na osnovu registracije se moglo ustanoviti ima li Srba koji su izbegli poziv u vojsku.⁴¹

Među gradovima u kojima je sproveden program registracije, bili su Gnjilane i Suva Reka. Sumnje kosovskih Albanaca u namere ove akcije su u nekim slučajevima bile dobro zasnovane. Jedan čovek iz Vučitrna je opisao kako je njemu i njegovoj porodici bilo rečeno da treba da odu na određeno mesto, gde mogu dobiti humanitarnu pomoć Crvenog krsta, ali kada su tamo stigli, muškarci su bili odvojeni od žena i dece i odvedeni u smrekovnički zatvor.⁴²

Lutanje po planinama, ili od sela do sela

Dok su neki od proteranih otišli pravo na granicu, stotine hiljada kosovskih Albanaca je bilo raseljeno

unutar Kosova, i to je često trajalo više nedelja. U početku su oni koji su bili isterani ili koji su morali da beže, odlazili nedaleko od svojih kuća. Kasnije su, međutim, grupe raseljenih lica bivale pomerane od sela do sela, iz brda u doline, dok na kraju nisu obrazovani veliki konvoji sa stotinama hiljada ljudi.

U početku je moglo izgledati da je u brdima bilo bezbednije nego u selima koja su bila granatirana, ali su kasnije i brda postala opasna mesta za boravak. Pored toga što su mogli biti uhvaćeni u unakrsnu vatru na područjima gde su se vodile borbe između srpskih/jugoslovenskih snaga i UČK, raseljena lica su ponekad i sama bila direktna meta. Početkom aprila, teška artiljerijska paljba je naterala kosovske Albance iz Kačanika da napuste svoje kuće i da odu u brda. Kada su išli planinom, 40-50 vojnika VJ i policajaca je zauzelo snajperske pozicije i na njih otvorilo vatru; tom prilikom je ubijeno između 40 i 70 ljudi.⁴³

Još jedna žena koja je bila iseljena opisuje kako su okolna brda svakodnevno bila gađana iz minobacača iz pravca Čireza (Srbica), tokom pet dana sredinom aprila. Prema njenoj izjavi, više hiljada ljudi se krilo u gustoj šumi, i ona njihovu situaciju opisuje kao sličnu „položaju lisice u lovu na lisice“; u kraju nije bilo oružanog otpora od strane UČK.⁴⁴ U planinama Čičavica, srpske snage su bukvalno lovile kosovske Albance. Jedan čovek je opisao kako su nekog popodneva sredinom aprila, pošto su mnoga deca i starci pobegli u planinu zbog srpske ofanzive na selo Gornji Grabovac/Graboc i Eperm (Obilić), „odjednom došla dva psa, a onda je u našem pravcu počelo pucanje“. On je rekao da je pse koristila policija i da je pućala u pravcu odakle su psi lajali.⁴⁵

Životni uslovi u brdima su bili krajnje teški. U početku, na zemlji je još ležao sneg i bilo je jako hladno. Raseljena lica su kasnije podigla improvizovana skloništa od plastičnih folija i šatore, ali je to obezbeđivalo slabu zaštitu od prirodnih stihija ili napada. Trojicu ljudi koji su bili na padinama iznad Bradaša/Bradash (Podujevo), ubili su krajem marta vojnici VJ, iako je jedan od njih bio mentalno bolestan, i iako je bilo jasno da su raseljena lica, budući da su živeli u skloništima od plastičnih folija.⁴⁶

Pored opasnosti koje su ih vrebale zbog borbi, ili zato što su ih progonile srpske snage, nedostatak hrane je značio da raseljena lica moraju da se kreću sa mesta na mesto u potrazi za hranom, kao

i za sigurnijim skloništem. Seljani su često bili primorani da se spasavaju bekstvom, nemajući vremena da sa sobom uzmu hranu, opremu ili odeću, koja bi im pomogla da lakše prežive u planini. Jedan pedesetpetogodišnjak opisuje kako su ljudi deci koja su kukala zbog gladi davali da jedu lišće sa drveća.⁴⁷ Seljani su se vraćali u granatirana sela tražeći tamo hranu, što je bio opasan poduhvat iz koga se mnogi više nikada nisu vratili.⁴⁸ Jedan čovek star 52 godine, koji je pet ili šest nedelja proveo u brdima Lap između Podujeva i Mitrovice, na kraju je došao do zaključka: „Ili ćemo stradati od gladi, ili boreći se protiv Srba.“⁴⁹

Raseljenim licima je često bila otkazivana medicinska pomoć, zbog čega su oni postajali sporedne žrtve rata. Drugi, posebno oni najmlađi, pa i oni najstariji, umirali su zbog nedostatka hrane i usled loših vremenskih uslova. Jedan od ljudi koji su se krili u brdima iznad Bukoša (Suva Reka), opisuje kako je svakog dana od gladi umiralo po troje – četvoro dece.⁵⁰

Bekstvo pešice, automobilom ili traktorom

Kada su seljani bivali proterivani, jedni su odlazili nezavisno od ostalih, a drugi u konvojima traktora, automobila, ili sa ostalima pešice.

Malo je kosovskih Albanaca koji su pobjegli pešice preko planina, izbegavajući tako kontrolne punktove i na kraju stigli do bezbednih mesta.⁵¹ Treba naglasiti da je oko granice postojala zabranjena zona široka 10 km, koju su srpske snage minirale 1998. godine, tako da je takav put bio vrlo opasan. Strah je bio glavni razlog da se izabere ovako rizičan način bekstva. Tako je jedna žena iz Male Kruše (Prizren), koja je iz sela bila proterana neposredno pre masakra više od 100 muškaraca i dečaka koji se desio krajem marta, pobjegla pešice za Morinu.⁵²

Slike kosovskih Albanaca koje su stigle na svetске televizijske ekrane, često su bile slike ljudi koji gaze kroz sneg ili u velikim kolonama kroz polja idu prema granici. Iako je bilo izveštaja izbeglica koji su opisivali upravo takvu situaciju (jedan je čovek opisao kako je kroz sneg na leđima izneo sedamdesetogodišnju majku do Crne Gore⁵³), drugi ipak nisu ceo put prevalili pešice. Oni koji su bežali, često su bili primorani da ostave sva moto-

rizovana transportna sredstva koja su koristili – neposredno pre nego što su poslednjih nekoliko kilometara prešli prešice.

Mnoge izbeglice opisuju bekstvo u konvojima koji su se sastojali od traktora s prikolicama, kamiona i automobila natovarenih imovinom, dok su ljudi išli pored vozila. Srpski vojnici su ponekad ubijali one koji nisu mogli da idu.⁵⁴ Ponekad, srpske snage su sprovodile ove konvoje, ponekad nisu. Vozila koja bi se pokvarila ili ostala bez goriva, ostajala su napuštena pored puta. Oni koji su bežali automobilima (i koji su obično dolazili iz gradova), često su bili primorani da ih predaju srpskim snagama. Bolja kola, kao na primer VW golf ili mercedes, bila su posebno tražena. Sa kola i traktora kojima je bilo dozvoljeno da pređu granicu, obično su skidane registarske tablice.

Konvoji

Kako su seljani bili proterani, njima su se pridruživala druga raseljena lica koja su često obrazovala konvoje, osobito u regionima gde su seljani išli s mesta na mesto i po nekoliko nedelja. Takvi konvoji su bili dugi više kilometara i brojali desetine hiljada ljudi. Raseljena lica u lapskim brdima zapadno od Podujeva opisuju da su bila deo grupa koje su brojale hiljade ljudi, koji su na kraju bili primorani sa siđu sa brda do Gornje Sudimlje/Studime e Eperme (Vučitrn), gde je između 90 i 160 ljudi bilo ubijeno pošto su ih srpski vojnici skinuli sa traktora u noći 2. maja.⁵⁵ Tako dugi konvoji silazili su sa brda oko Kolića, istočno od Prištine, tokom aprila i maja, kao što je opisano u izveštaju o događajima u prištinskoj opštini.

Grupe koje su postajale sve veće, jer su im se pridruživala raseljena lica iz različitih sela, postajale su sve izloženije napadima srpskih snaga. Tako su 17. aprila bila ubijena 24 muškarca izdvojena iz grupe u Starom Čikatovu (Glogovac), dok je 30 kosovskih Albanaca ubijeno u Gladnom Selu, kao što je opisano u V delu ovog izveštaja. Na dan 28. marta, oko 150 muškaraca i žena je bilo ubijeno u Izbici/Izbice (Srbica). Njih su srpske snage izdvojile iz grupe od hiljada izbeglica koje su bile proterane iz okoline, kako je opisano u tekstu o događajima u srbičkoj opštini.

Ovi nepregledni konvoji su praktično blokirali saobraćajnice. Jedan svedok opisuje kako je čekao

u dugoj koloni vozila kod Prizrena. Trebalo mu je 40 sati da pređe 17 km do albanske granice. Duž celog puta prema granici, vojnici su šikanirali ljude, oduzimajući im hleb, odeću, novac i tako dalje, a na granici su im oduzeli preostale dokumente, uključujući i registarske tablice sa njihovih vozila. Vojnici su im onda dopustili da idu, rekavši im da se više nikada ne vraćaju.⁵⁶

Konvoji su se često premeštali sa mesta na mesto, kao što je to bio slučaj sa konvojem u kome je bila mlada žena iz Gladnog Sela, čija je priča navedena u ovom poglavlju. Slično, jedna tridesetogodišnja žena iz Izbice opisuje kako joj je policija naredila da ide u Đakovicu, ali je posle pola sata granata pala u kolonu raseljenih lica i vojnici su im naredili da krenu prema Klini, gde im je policija naredila da se vrate u Đakovicu. Tada ih je u Gloganima/Glogjan (Dečani) jedan sveštenik sklonio pred policijom u crkvu, pre nego što su na kraju mogli da dođu do Albanije.⁵⁷

U severnom delu Kosova, konvoji u kojima je bilo do 10.000 osoba su sredinom aprila bili primorani da napuste Kosovsku Mitrovicu, i da provedu više nedelja krećući se od sela do sela, često usmeravani na sporedne puteve (možda zato da ne bi zagušivali glavne saobraćajnice) između Kosovske Mitrovice i Kline. Jedan čovek koji je bio razdvojen od svoje porodice u Šipolju/Shipol (nekoliko kilometara jugozapadno od Kosovske Mitrovice) opisuje kako je njegov konvoj bio zaustavljen neposredno pre nego što je stigao u Đakovicu, i vraćen u Kosovsku Mitrovicu. Dok se vraćao, ovaj konvoj od 10.000 ljudi je bio tri dana zadržan u Klini, pre nego što je mogao da nastavi za Kosovsku Mitrovicu. Bio je zaustavljen još u dva maha, drugi put u Srbici, gde su muškarci bili razdvojeni od žena i dece i zatvoreni u školsku zgradu. Posle 15 dana, oni su bili prebačeni u smrekovnički zatvor, gde su proveli još 15 dana pre nego što su konačno bili deportovani u Albaniju, 25. maja.⁵⁸ Na sličan način, kosovskim Albancima koji su bili proterani iz sela oko Lipljana bilo je rečeno da ne idu najočiglednijim južnim izlaznim putem iz Kosova, nego da idu u Albaniju preko Prizrena, kao što je detaljno opisano u V delu knjige, u odeljku gde se govori o događajima u lipljanskoj opštini.

Ovo stalno preusmeravanje konvoja bi se moglo objasniti i time da se putevi nisu oslobađali dovoljno brzo, kao što se to izgleda desilo i u slučaju ka-

da je bila blokirana granica sa Makedonijom.

Takođe je verovatno da je ovo preusmeravanje konvoja ponekad bilo izvođeno u vezi sa srpskim strateškim vojnim razlozima, za koje je bilo važno da ključne saobraćajnice budu otvorene. Međutim, moguće je da je haotično kretanje s mesta na mesto odražavalo opštu zabunu, više nego što je predstavljalo smišljeni pokušaj da se putovanje raseljenih lica učini još opasnijim. Ipak, može se utvrditi postojanje nedvosmislenog upravljanja ovim kretanjem. Osoblje OEBS-KVM na albanskoj strani granice blizu Prizrena, moglo je sa granice da vidi kako se grad nekih dana punio raseljenim licima, a onda je odjednom bivao ispražnjen, kada bi ovi bili poslani na granicu. Rezultat je bio da je na prelaz kod Morine tri ili četiri dana dolazilo po 3000-4000 izbeglica, a onda bi ih tri do deset dana bila samo šačica. Među gradovima koji su izgleda korišćeni na ovaj način bili su i Belanica/Bellanice (Suva Reka) i Veliki Kičić (Kosovska Mitrovica).

Porodicama koje su bežale ponekad je govoreno da se mogu slobodno vratiti kućama, pa su ljudi to i činili. U drugim slučajevima su im govorili da odu u neki određeni grad. Neki su tražili način da odu, ali su bili vraćeni. Jedna intervjuisana osoba opisuje kako je ona, i njena porodica, između 1. i 26. aprila pokušavala da napusti Prištinu u pravcu granice, ali su je uvek vraćali, ili pripadnici VJ ili policajci, i to u pet navrata na pet različitih mesta, pre nego što joj je najzad uspeo šesti pokušaj.⁵⁹

Dešavalo se da kosovske Albance vrate i sa granice, ili da ih pošalju na drugi granični prelaz. Više autobusa je bilo vraćeno iz Đeneral Jankovića krajem marta, a ljudima je rečeno da idu na granični prelaz Jazince (nešto dalje na zapad) i da tamo pređu u Makedoniju.⁶⁰

Kontrolni punktovi – ubijanje i pljačka

Očigledno je da su mnoge srpske naoružane grupacije terorizale konvoje i koristile priliku da iznuđe novac i druge dragocenosti od kosovskih Albana pre nego što bi im dozvolili da prođu.⁶¹ Događaji opisani u V delu izveštaja ocrtavaju veoma široko primenjivanu shemu iznuđivanja i otimačine čije su žrtve bile raseljena lica. Jedna porodica opisuje svoje bekstvo u Đakovicu, krajem marta. Za vreme puta nije bilo teškoća, ali je u samoj Đakovici porodica bila pretučena i opljačkana od

strane policije, koja je izvršila i telesni pretres tražeći dragocenosti. Zatim su otišli u Prizren gde su ih ponovo tukli policajci koji su im pobacali i svu hranu koju su imali. Policajci su tukli svakoga čije se vozilo pokvarilo.⁶² Na kontrolnim punktovima, muškarci su često bili izdvajani iz konvoja. Policija ih je hapsila i odvodila, ili su prosto bivali ubijeni. Čovek koji je putovao ka jugozapadu u konvoju iz Crnog Luga/Carralluke (Klina), opisuje kako je konvoj zaustavila i pljačkala policija, koja im je uzela sav novac, zlato i časovnike. Zatim su im rekli da napuste Kosovo i da se više nikada ne vraćaju. Policajci su takođe izdvojili tri mlađa muškarca iz njegovog sela i ubili ih iz pušaka.⁶³

Srpske snage su od raseljenih lica često zahtevale novac, i ubijale one koji nisu mogli da im ga daju. Počinioci su ponekad bili pripadnici paravojnih jedinica, a ponekad pripadnici VJ ili policije (moguće je da su delovali na svoju ruku). Jedna intervjuisana osoba kaže da je videla predsednika opštine Podujevo među policajcima koji su učestvovali u ovoj operaciji.⁶⁴ Konvoji koji su krajem marta, pa sve do početka maja, silazili u Prištinu iz područja oko Kolića (Priština) bili su podvrgnuti osobito brutalnom ponašanju pripadnika paravojnih jedinica, izgleda najviše motivisanih finansijskom dobiti. Ovi su otimali decu i pretili da će ih ubiti ako njihovi roditelji ili drugi rođaci ne daju dovoljno novca da bi ih pustili.⁶⁵ Tako su deca onih koji nisu imali 500 DM ili u nekim slučajevima i po nekoliko hiljada maraka, ili koji su već bili opljačkani, bila ili premlaćena, ili oteta, ili ubijena na očigled svih.⁶⁶ U najgorim slučajevima, porodica je platila, ali su njihovi rođaci ipak bez razloga i objašnjenja bili ubijeni.⁶⁷ Kao i inače, posebno su na meti bili mlađi muškarci, koji su bili predmet šikaniranja, batinanja, otmica, hapšenja, lažnih egzekucija i masovnih protivpravnih ubijanja.⁶⁸

Deportacija autobusima, kamionima i vozovima

Sistematske deportacije su vršene autobusima i vozovima. Kada su srpske snage dolazile u selo, kosovskim Albancima su često stavljale na raspolaganje autobuse, ili su im govorile da se okupe sledećeg jutra, kada će autobusi stići. Ponekad ih je policija pratila sve do granice. Jedan svedok opisuje kako je policija 27. marta ukrkala u auto-

buse seljane Randubrave/Randobrave (Prizren), i odvezla ih u Žur, odakle su morali pešice da odu do Albanije. U svakom autobusu su pored vozača bila i dva policajca.⁶⁹ U drugim slučajevima, što je zavisilo od toga gde se nalazi selo, ljudima je bilo rečeno da idu na železničku stanicu, odakle su ih vozovi prebacivali do granice. Bio je stvaran prinudan privid „normalnosti“, tako što se od ljudi tražilo da kupe vozne karte (kao što je niže opisano). Takva operacija zahteva prethodnu pripremu i ukazuje da je deo srpskih vlasti sprovodio planiranu politiku proterivanja.

Jedan radnik na železnici je rekao da su pre rata postojala dva voza dnevno iz Prištine za Skoplje, koja su se obično sastojala od tri vagona. Za vreme rata, bilo je svakog dana još po tri do četiri voza. Redovni jutarnji voz se sastojao od tri do šest vagona, dok je u vanrednim vozovima bilo između devet i trinaest vagona, a jedan voz je imao čak 21 vagon.⁷⁰

Iako je glavni centar deportacija bila železnička stanica u Prištini, proterivanja su vršena i sa drugih mesta, kao što je glavna raskrsnica u Kosovom Polju. Kosovski Albanci su na stanicu dovođeni pod oružanom pratnjom. Uprkos tome što su za deportacije na raspolaganju bili vanredni vozovi, obično su na stanici morali da čekaju satima, i za to vreme su bili šikanirani i tučeni. U nekim izjavama se pominje da je na stanici bilo i javnih silovanja.⁷¹ (Premda postoji i železnička pruga koja pokrajinu preseca u pravcu istok-zapad, od Prištine do Peći, na njoj od 1998. nije bilo saobraćaja, usled borbi koje su se u tom području sporadično vodile, tako da taj pravac nije korišćen za nasilno iseljavanje.)

Posebno su zabrinjavajući opisi izbeglica koji govore o tome kako su ljudi saterivani na stanicu, tamo zlostavljani, natovareni na voz i nabijeni u vagone. Jedna žena kaže da je već u vozu čekala četiri sata pre nego što je voz krenuo iz Prištine, i za to vreme slušala policajce koji su vikali preko megafona: „Idite do NATO i tražite neka vas zaštite!“ Kada je voz stigao na makedonsku granicu, sa srpske strane, policajci su vikali: „Životinje, silazite s voza i idite u Makedoniju!“⁷²

Jedan sredovečni čovek, koji je bežao iz Glogova, stigao je na stanicu u Prištini 2. aprila. Evo šta on kaže:

Na stanici je bilo na hiljade ljudi. Prvi voz je stigao i napunio se 3. aprila u 21 čas. Drugi je na-

punjen 3. aprila u 1 čas noću. U svakom vozu je bilo 28 vagona. Policajci su gurali ljude u vgone. Kosovari su vrištali jer su bili prignječeni pritiskom gomile. Pretpostavljam da na stanici nije bilo manje od 60.000 ljudi. Dok smo čekali, dve žene su se porodile u polju. Iza stanice, policajci su izdvajali muškarce između 15 i 50 godina. Njih su ukrcali na civilne kamione i odvezli. Ja sam uspeo da se popnem na treći voz u 5/15. Pre nego što sam ušao u voz, video sam ženu koja je držala bebu. Gomila ju je gurala i ona je bila prestravljena. Plašila se da ne ispusti bebu među ljude. Pridržao sam bebu dok se nije popela u vagon. Onda sam joj kroz prozor dodao bebu. I ja sam se popeo u vagon koji je uskoro bio potpuno natrpan. Bio sam toliko stešnjen, da sam se sa još petoricom drugih sklonio u toalet. Prozor je bio premazan bojom, pa sam izgrebao boju da vidim šta se dešava. Voz je krenuo sa stanice oko 6:20, 4. aprila.“

Svedok dalje opisuje put sa mnogo zaustavljanja do Kosovog Polja, Lipljana, Uroševca i Kačanika. U Lipljanu je video „hiljade Kosovara, koji su bili opkoljeni pripadnicima policije i paravojnih jedinica... Neki ljudi su bili u civilnom odelu i nosili kašanjikove... U Ferizaju sam video na hiljade Kosovara i mnogo policije. Dok smo prolazili kroz Kačanik, video sam samo policiju.“⁷³

Nedostatak hrane i vode

Iako su ova putovanja obično trajala više sati, pa i dana, jer su kao i konvoji i autobusi, i vozovi bili često zaustavljani po više sati pre nego što je bilo dozvoljeno da nastave put, deportovani ljudi nisu bili snabdeveni hranom i vodom, ili su se voda i hrana mogli kupiti za izuzetno visoku cenu.

Jedan izbeglica kaže da je na prištinskoj stanici policija odbila da ljude koji su ukrcavani u vozove snabde vodom. Iako je policija ionako već uzela novac od izbeglica, prodavala je flaše vode po ceni od 10-15 DM. Policajci su govorili: „Neka vam NATO da vodu.“⁷⁴ Isto tako, kada su srpske snage sprovodile seljane iz Slovinja/Silovi (Lipljan) do samog Lipljana, nisu im dozvolile da piju vodu čitavih 16 sati.⁷⁵ Veliki broj intervjuisanih osoba opisuje kako su policajci ili vojnici VJ oduzimali i uni-

štavali sve zalihe hrane i vode koje su sa sobom nosili Albanci koji su bežali.⁷⁶

Iznuđivanje novca i šikaniranje u autobusima i vozovima, kao i na graničnim prelazima

Proterivanje koje je vršeno autobusima ili vozovima pružalo je još jednu priliku da se iznudi novac od kosovskih Albanaca, koji su morali da plate vozne karte po izuzetno povišenim cenama i da za putovanje sa Kosova plate u DM.⁷⁷ Plaćalo se kondukteru, vozaču, ili policajcu ili vojniku VJ koji su sprovodili izbeglice.

Ponekad su pripadnici srpskih jedinica skidali sa autobusa kosovske Albanace, pretili im ili ih tukli, kako bi ovi platili da im dozvole da se ponovo ukrcaju. U drugim slučajevima je trebalo da plate samo zato da bi im dozvolili da prođu kontrolni punkt.⁷⁸ Bilo je slučajeva kada je policajcima trebalo da se plati za prelazak granice, posebno ako raseljena lica nisu imala ličnih isprava.⁷⁹ Jedan čovek star 41 godinu koji je 31. marta bio u vozu iz Prištine do Đeneral Jankovića, kada je sišao s voza, morao je, kao i mnogi drugi, da pešice ode prugom do granice. Na granici, pitao je policajca kako može da prođe, na šta je policajac rekao da treba platiti 200 DM. Čovek kaže da je video mnoge koji su davali novac.⁸⁰

Konfiskacija dokumenata

U većini izbegličkih izjava se pominje da je policija, VJ ili srpska pogranična policija, od kosovskih Albanaca rutinski oduzimala dokumente, zajedno sa novcem i dragocenostima. To se radilo kako na makedonskoj, tako i na albanskoj granici.⁸¹ Ova praksa je bila dovoljno rasprostranjena da se može govoriti o nedvosmislenoj planskoj akciji. Neki od izbeglica bili su ostavili svoje dokumente kod kuće, jer su bili naterani da kuće napuste bez odlaganja; drugima su ih uništili ili konfiskovali pripadnici paravojnih jedinica ili policije za vreme puta.⁸² Registarske tablice sa automobila i traktora su takođe bile skidane i oduzimate.⁸³

Putevi kojima su izbeglice bežale sa Kosova

Izbeglice i konvoji nisu uvek koristili najbliže i očigledne puteve prema granici, nego su konvoji

Granični prelazi

Najznačajniji granični prelazi koje su koristile izbeglice, bili su sledeći:

Crna Gora (SRJ): Kulina (na putu iz Peći u Rožaje).

Albanija: Qaf e Morines, Qaf e Prushi (oba između Đakovice i albanske granice), Morine (na putu iz Prizrena i Žura u Kukeš).

Makedonija: Jazince (na planinskom putu iz Dubrave u Tetovo), Blace (na putu iz Đeneral Jankovića u Skoplje), Tanuševci, Malina Mala, Straža, Lojane, Tabanovce (na granici između Kosova i Makedonije, istočno od Đeneral Jankovića).⁸⁵

bili usmeravani sporednim, neasfaltiranim putevima, kako bi se izbegle glavne magistrale, kako je već opisano. Ovo se posebno odnosilo na one koji su dolazili sa severa pokrajine. Mnoge izbeglice iz Kosovske Mitrovice i okoline, nisu bile slate na sever, kroz Leposavić/Leposaviq, na zapad, prema Rožajama (Crna Gora), ili na jug niz glavni put prema Makedoniji. Umesto toga, bili su primorani da se kreću zaobilaznim putevima na jugozapad, da koriste sporedne puteve kako bi na kraju stigli u Prizren ili u Albaniju.

Sa tačke gledišta srpskih vlasti, prednost je imala potreba da ostave prohodne glavne saobraćajnice kojima su se srpske snage snabdevale materijalom, gorivom i hranom. Na sličan način, „zimске vežbe“ u vučitrnskom kraju bile su zamišljene tako da obezbede prohodnost glavnih puteva snabdevanja.⁸⁴ Konvoji izbeglica su samo zaštićivali puteve, što je možda razlog zbog koga su izbeglice premeštane tamo-amo.

- ¹ Kosovski Albanci su činili 82% od ukupno 1.956.000 stanovnika pokrajine, prema proceni UNHCR iz Ženeve, 15. oktobra 1999.
- ² Prema Međunarodnom programu evakuacije koji su koordinirali UNHCR i IOM, 79.979 kosovskih izbeglica je evakuisano u zemlje izvan regiona, između 5. aprila i 9. juna 1999. Do jula, ovaj se broj popeo na 91.057.
- ³ Bronwen Maddox, „The 80 Days War“, *The Times*, 15 July 1999, str. 49.
- ⁴ Pomenuto na konferenciji za štampu NATO, 13. maja 1999.
- ⁵ Roy Gutman and David Rieff (eds.), *Crimes of War: What the Public Should Know* (New York: W.W. Norton, 1999. str. 201. Broj onih koji su bili raseljeni usled posledica sukoba 1998. godine, albanske humanitarne organizacije su procenile na 200.000 16.

jula 1998, a Društvo majke Tereze na 263.000 19. jula iste godine. Qesellschaft für Bedrohte Völker, „Kosovo Krieg, Vertreibung, Maassaker. Ein Bericht der Gesellschaft für bedrohte Völker“, August 1998, dostupno (oktobra 1999) na <http://www.gfbv.de/dokus/kosovo.htm>. Savet za odbranu ljudskih prava i sloboda iz Prištine je procenio da je 9. avgusta 1998. bilo 270.000 raseljenih lica, kako je navedeno u „nedeljnom izveštaju N° 429“, 6-9 avgust 1998, dostupno na internetu.

- ⁶ OSCE-KVM, „Daily Report“, 2 April 1999, donosi podatke UNHCR o odlasku izbeglica za period od 24. marta do ujutru 2. aprila: Albanija 120.000; Makedonija 70.000; Crna Gora 31.000; Bosna i Hercegovina 7.400. Daljih 68.000 izbeglica je bilo registrovano u Albaniji, i 48.000 u Makedoniji sledećeg dana. Na osnovu intervjua sa izbeglicama, ili drugih podataka koje je prikupila OEBS-KVM, ne može se tačno oceniti broj raseljenih lica, bilo unutar Kosova, bilo onih koji su pobešli u druge zemlje. Kalkulacije broja raseljenih lica su bile složeno pitanje, i druge agencije, poput UNHCR, su bile bolje opremljene da to obave.
- ⁷ Vidi M/1126; M/1504.
- ⁸ A/0130; 1/0216; M/0629; M/1780.
- ⁹ Čak i u relativno mirnoj situaciji, M/1194 opisuje kako je konvoj od 10.000 ljudi koji je krajem marta napustio Mramor (Priština), bio sproveden od strane 100-200 policajaca „koji su nas šikanirali“. A/0615, koji je bio zatočen u Smrekovnici, a onda ukrcao na autobus 23. maja, opisuje kako u njegovom slučaju očigledno nije bilo nikakve zaštite. Dok su bili na putu, započeo je napad NATO; vozač i stražar su mogli da odu u sklonište, dok su ostali bili ostavljeni na otvorenom prostoru. Ljudi su potom bili odvezeni u Žur, gde im je rečeno da dalje, do granice, idu pešice.
- ¹⁰ A/1027. Drugi izveštaji o ovom proterivanju i ponovljenim proterivanjima koja su se desila otprilike 30. marta i 4. aprila nalaze se u A/0046; A/1027; A/0044; A/0641.
- ¹¹ A/0296.
- ¹² A/0348. Grupa u kojoj se nalazio je morala da preda novac i nakit pripadnicima paravojnih jedinica kako bi joj bilo dozvoljeno da uđe u Rogovo/Rogove (Đakovica) i da tamo pokuša da nađe zavetište.
- ¹³ A/1018.
- ¹⁴ M/0349.
- ¹⁵ M/1528.
- ¹⁶ A/0216.
- ¹⁷ M/0364; M/0967.
- ¹⁸ M/1522.
- ¹⁹ A/0181.
- ²⁰ M/1259.
- ²¹ M/0874.
- ²² A/0358.
- ²³ Više detalja je dato nešto niže: Kontrolni punktovi, kao i u V delu, o prištinskoj opštini.
- ²⁴ M/1267, u kome se nalaze izjave tri sestre, uključujući i ženu invalida.
- ²⁵ M/1224.
- ²⁶ A/0225; A/0228; A/0230; A/1124.
- ²⁷ A/0577.
- ²⁸ A/0940; A/0996.
- ²⁹ A/1034, koji kaže da je UČK „pokušala da zaštiti stanovništvo“ kada ga je savetovala da se premešta sa jednog mesta na drugo.
- ³⁰ OSCE-KVM/RC5/CC Urosevac, HR Special Report „Cronology of events in Kacanik“, 11 March 1999.
- ³¹ A/1031.
- ³² M/0017; M/015; /0243; M/0397; M/1035; M/1728; M/1729; M/1763.
- ³³ A/0011; A/0045; A/0049; A/0904; A/1059; A/1112; M/1515.
- ³⁴ A/0633 je rekao da su oni koji su se bili sklonili u podrumu u Landovici/Landovice (Prizren), bili ubijeni (iako nije jasno da li je on sam video tela). M/0198 i M/1702 su našli unakaženo telo u podrumu u Banjici/Bajica (Kačanik).

- 35 A/0921 Brestovac/Brestoc (Orahovac); M/0410 Poklek/Poklek i Vjeter (Glogovac).
- 36 A/0134.
- 37 A/1018.
- 38 M/1256; vidi još M/1387.
- 39 M/1262.
- 40 M/1710.
- 41 Razgovor sa službenikom OEBS-KVM, septembar 1999.
- 42 A/0960. Dalje vidi V deo, Vučitrn.
- 43 M/0702.
- 44 M/1237.
- 45 M/0604. M/1294 takođe opisuje kako su 22. marta srpske jedinice došle Gladno Selo sa psima.
- 46 M/1712.
- 47 M/1123.
- 48 M/1267 opisuje kako je sredinom aprila u srbičkoj opštini „nestalo hrane i mnogi su noću silazili u sela da se snabdeju“.
- 49 M/0856. A/0127 takođe opisuje kako su pobegli u planinu, gde deca nisu imala odgovarajuću hranu i zagrevanje. M/0325 opisuje nedostatak hrane kao jedan od razloga za bekstvo (kao i strah od Srba); M/1508 opisuje kako je tromesečna beba umrla u Bajgori/Bajgore (Kosovska Mitrovica), usled loših uslova, i kako je čovek koji se vratio u selo da pokuša da nađe hranu – nestao.; M/1614.
- 50 M/0939. M/0569 takođe opisuje kako je čovek koji je imao bolesne bubrege umro 24. aprila, jer nije mogao da ode u bolnicu na dijalizu.
- 51 A/0939 je prešao planine prema Tetovu (Makedonija), iz Nisora (Suva Reka), tokom putovanja koje je trajalo šest nedelja u opasnim uslovima (granatiranje, nedostatak hrane i vode) i obilazeći 23 kontrolna punkta; M/0910 je pešice otišao iz Đakovice do Albanije, za šta mu je trebalo dva dana.
- 52 A/0272.
- 53 A/0995.
- 54 A/1045 je video kako su tri čoveka koji nisu mogli da idu bili ubijeni u Drenovce (Kosovska Kamenica); A/0421 kaže kako je 20. aprila u Prištini bio svedok kada je 10 ljudi u zelenim maskirnim uniformama videlo da jedna žena više ne može da ide, oni su rekli da je ostavi, a onda su je ubili pred svedokom.
- 55 A/0552; A/0554; A/0620 (kaže da je u konvoju bilo 7-8 hiljada vozila); A/0626; A/0627; A/0797; A/0816; A/0854; A/0855; A/0856; A/0861A/0862; A/0956; M/1305; M/1502 (opisuje da su konvoji brojali od 5 do 20 hiljada ljudi).
- 56 A/0216.
- 57 A/0145.
- 58 A/1058. A/0996 opisuje sličan put od Kosovske Mitrovice i na trag, posle čega je bio uhapšen i proveo vreme u Smrekovnici, pre nego što je deportovan u Albaniju.
- 59 M/0710.
- 60 M/1128. U ovom slučaju, verovatno je da se radilo o masovnom dolasku izbeglica, zbog čega je granica neko vreme bila blokirana.
- 61 Vidi 12. poglavlje.
- 62 A/0460 (koji kaže da su policajci nosili crne maske i imali lica i ruke išarane bojama). M/1256 takođe kaže da su srpske snage krale hranu od raseljenih lica u konvoju koji tek što je bio stigao u Prištinu 23. aprila.
- 63 A/0130.
- 64 M/1123.
- 65 M/0314; M/1256; M/1404; M/1471; M/1480; M/1730; M/1737.
- 66 M/1238; M/1256; M/1320; M/1359; M/1440; M/1757.
- 67 A/0636; M/1351; M/1365.
- 68 M/1147; M/1238; M/1256; M/1260; M/1263; M/1279; M/1320; M/1351; M/1365; M/1440; M/1480; M/1611; M/1709; M/1737; M/1741; M/1755; M/1756; M/1757; M/1760; M/1850.
- 69 A/0919.
- 70 OEBS-MiK, 9. oktobar 1999.
- 71 Vidi takođe 7. poglavlje.
- 72 M/0092.
- 73 M/0065 (koji kaže da su dve bebe umrle u vozu zbog toga što je bio tako natrpan).
- 74 M/1508.
- 75 A/0376.
- 76 A/0243; A/0460; M/1256.
- 77 Vidi 12. poglavlje. M/0271; M/0737; M/0810; M/0864; M/0981; M/1031.
- 78 M/1228 kaže da je 22. maja u Kačaniku morao da preda više od 1000 DM, kada su ga skinuli sa autobusa, tukli ga i rekli mu da će, ako ne plati, pobiti sve koji se nalaze u autobusu.
- 79 M/0104, koji nije imao dokumenata, morao je da plati pograničnoj policiji Makedonije, kako bi ga pustili da uđe.
- 80 M/0034. Nije jasno da li je govorio sa policajcima SRJ ili Makedonije. M/1031 je morao da plati 100 DM makedonskoj ženi-policajcu, zato što nije imao pasoš.
- 81 M/0092 je primer onih koji nisu tako učinili. M/1502 je objasnio da, pošto su dokumenti bili uništavani na granici, izbeglice su pokušavale da ih sakriju.
- 82 M/1403.
- 83 A/0130.
- 84 Vidi deo V, Vučitrn.
- 85 Iz mape koju je napravilo GIS odeljenje UNHCR u Skoplju, 21. maja 1999.

IV deo

Posledice koje je sukob
imao za razne grupe i
etničke zajednice
kosovskog društva

UVODNE NAPOMENE UZ IV DEO

Poglavlja u ovom delu izveštaja osvetljavaju specifične i različite načine na koje su etničke zajednice i grupe na Kosovu osetile kršenja ljudskih prava za vreme perioda koji je pokrivala OEBS-KVM.

Zašto nema posebnog poglavlja o kosovskim Albancima?

Iskustvu kosovskih Albanaca u periodu do 9. juna nije posvećeno posebno poglavlje ovog izveštaja. Razlog za to leži u činjenici da su celokupni nalazi ovog izveštaja, u različitim tematskim poglavljima, u delovima III i IV, kao i u delu V o događajima po opštinama, uglavnom bazirani na iskustvima kosovskih Albanaca. To je odraz činjenice da su među izjavama koje je OEBS-KVM prikupila, najveći deo dali kosovski Albanci. Nalazi su u skladu sa drugim analizama sukoba na Kosovu: većina žrtava kršenja ljudskih prava i humanitarnog prava na Kosovu do 9. juna bili su kosovski Albanci.

Kosovski Albanci kao počinioci povreda ljudskih prava

Pitanje kosovskih Albanaca kao počinitelaca kršenja ljudskih prava pokrenuto je na mnogim mestima u ovom izveštaju, kada se govorilo o UČK kao počinitelju. Još jedna značajna nijansa u sukobu na Kosovu je pitanje kosovskih Albanaca koji su saradivali sa srpskim/jugoslovenskim snagama, i koji su činili povrede ljudskih prava protiv drugih kosovskih Albanaca. Iako se retko sreću izjave izbeglica koje govore o takvim slučajevima, ima podataka o tome da su neki kosovski Albanci pomagali jugoslovenskim i srpskim snagama, ili delovali u dogovoru sa njima.

Za neke je bilo rečeno da su bili informatori. Na primer, jedan čovek je ispričao šta se desilo 28.

aprila u Suvoj Reci/Suhareke: „Dva Albanca koji su bili ovlašćeni od strane Srba došli su da registruju mlade ljude da rade i da se bore za njih, ali smo mi odbili i sklonili smo naše dečake“. ¹ Drugi su pomenuti, po imenu, da su učestvovali u nasilnom iseljavanju, ² ili su pratili Srbe dok su ovi vršili protivpravna ubistva. ³ Policajac albanske narodnosti iz Uroševca/Ferizaj pominje se u devet različitih izjava izbeglica, kao neko ko je učestvovao u pljačkama, iznuđivanju, šikaniranju, nasilnom iseljavanju i ubijanjima. ⁴ Takođe, intervjuisane osobe su prepoznale policajca albanske narodnosti iz Kosovske Mitrovice, kao jednog od onih koji su sproveli arbitrarna hapšenja i/ili batinanja u zatvoru u Smrekovnici/Smrekovice (Vučitrn/Vushtrri). ⁵

Kosovski Srbi i Romi: odgovor na optužbe koje se tiču cele zajednice

Posebna poglavljia se bave ulogom koju su u sukobu imali članovi srpske i romske zajednice.

Već je pred kraj mandata OEBS-KVM bilo jasno da je na putu da se stvori problem opšte i arbitrarne kažnjivosti i navodne „kolektivne odgovornosti“ kako srpske, tako i romske zajednice na Kosovu.

Osnovni je princip ljudskih prava da se „kolektivna odgovornost“ ne može pripisati celoj grupi, i da se ne može koristiti da opravda kršenja ljudskih prava i humanitarnog prava protiv nje. Iako je očigledno da su određeni kosovski Srbi, kao i kosovski „Cigani“ (*Maxhupet*), ⁶ kršili ljudska prava na Kosovu, mora se odbaciti svaki pojam kolektivne krivice celih zajednica. Kao što je to i u slučaju drugih grupa, počinioci među Srbima i Romima moraju biti tretirani pojedinačno, i moraju biti izvedeni pred sud u skladu sa međunarodno prihvaćenim standardima suđenja.

- ¹ A/1062. M/1526 (Bariljevo/Barileve, Priština, 20. mart) takođe pominje kosovskog Albanca koji je pomagao policiji da pronađe aktiviste DLK.
- ² M/0127 (Gnjilane/Gjilan, 26. mart); M/1750 (Obilić/Obiliq, 28. mart).
- ³ M/0702 i M/0921 (Kačanik/Kacanik, oba po čuvenju imenuju istog počinioaca).
- ⁴ M/0180 (po čuvenju) ; M/0496; M/0597; M/0819; M/1092; M/1127; M/1129; M/1200; M/1338.
- ⁵ A/0554; A/0602; A/0950; A/1041.
- ⁶ Vidi objašnjenje uz 20. poglavlje, o korišćenju ovog termina.

Petnaesto poglavlje

MLADI MUŠKARCI U UZRASTU KADA SU SPOSOBNI ZA BORBU

Rezultati posmatranja koje je obavilo Odeljenje za pitanja ljudskih prava OEBS-KVM potvrđuju da su mlađi muškarci bili najugroženija pojedinačna grupa u sukobu na Kosovu, posebno u periodu posle evakuacije OEBS-KVM i početka NATO bombardovanja SRJ. Naravno, mnogi mladi ljudi su zaista bili u UČK (vidi 3. poglavlje), ali je zato svaki mlađi kosovski Albanac bio sumnjiv da je terorista.¹ Ako bi ih uhvatile srpske snage – bilo VJ, ili policija ili paravojne jedinice – mladi muškarci bi rizikovali više nego bilo koja druga grupa na Kosovu, da će biti objekt teških kršenja ljudskih prava. Mnogi su bili ubijeni na licu mesta,² ponekad posle užasnog mučenja. U nekim prilikama su bili uhapšeni i odvedeni u zatvore ili druge centre zatočenja, gde su, kako su to opisali ljudi oslobođeni takvog zatočenja, bili mučeni ili zlostavljani, dok mnogi od njih više nikada nisu bili viđeni. Drugi su bili odvođeni kako bi bili korišćeni kao ljudski štit, ili za prisilni rad.³ Mnogi ljudi su posle otmice „nestali“.

U ovom izveštaju nije moguće, na osnovu podataka koje je prikupila OEBS-KVM, odrediti koliko je ljudi sa svake strane bilo ubijeno u borbama. Ovaj deo izveštaja se bavi slučajevima ljudi koji su izgleda bili civili, a koji su bili podvrgnuti teškim kršenjima ljudskih prava. Čak i ako su neki mladi ljudi koji se ovde pominju u stvari bili pripadnici UČK, u svim navedenim slučajevima oni su bili *van borbe*, prema definiciji Opšteg člana 3 Ženevskih konvencija iz 1949. godine.

Ubijanja

Mnogo izjava govori o ubijanjima mladih ljudi, koja su se ponekad dešavala zato što su dolazili iz područja koja su poznata kao uporišta UČK, drugi put zato što su nosili ista prezimena kao pozna-

ti borci UČK. U većini slučajeva, izgleda da su bili ubijeni samo zato što su bili muškarci, i dovoljno mladi da su mogli da se pridruže UČK. Karakterističan slučaj je opisao jedan čovek star 41 godinu, koji je video kako su policajci izdvojili dva mlada muškarca iz konvoja u kome su svi zajedno putovali. Pošto se utvrdilo da su mladi ljudi iz Lapaštice/Llapashtice (Podujevo), gde se nalazi poznato uporište UČK, oni su ubijeni na licu mesta.⁴

U izjavama koje je prikupila OEBS-KVM, skoro redovno se navodi da su mlađi muškarci bili izdvojeni od ostalih meštana prilikom napada na sela,⁵ kada su bili u konvojima ili kada su pokušavali da pređu u Albaniju ili Makedoniju.. U mnogim takvim prilikama, mladiće su na mestu ubijali, često pred njihovim porodicama, često po više njih zajedno.⁶ Drugi put su ljudi nestajali, pošto bi na ovaj način bili uhapšeni. Neki put su kasnije pronađena njihova tela.

Sledeći slučaj je karakterističan. Kako bi se stekla predstava o punim razmerama ove pojave, treba se obratiti V delu ovog izveštaja, koji daje pregled događaja u 29 kosovskih opština.

U Iglarevu/Illareve (Klina), mladićima (intervjuisana osoba kaže „dečacima“) nije bilo dozvoljeno da odu zajedno sa ostalim seljanima koje su srpske snage proterale 17. marta 1999. Sledećeg dana jedan od seljana se vratio u selo i video šta se dečacima desilo. Video je nagorelo telo dečaka vezanog za plast sena; ostale su samo kosti i deo nogu. Jedanaest drugih dečaka je bilo streljano na istom mestu. Seljani su mladiće sahranili na mestu na kom su bili ubijeni.⁷

Jedan sedamnaestogodišnji dečak opisuje kako ga je na putu za Veliku Krušu/Krushe e Madhe

(Orahovac), zaustavila policija i postavila u stroj mladih muškaraca. Terali su ih da viču „Živela Srbija“ i da pokažu srpski znak (tri prsta). Jedan nemi čovek star 25 godina nije mogao da kaže „Živela Srbija“, zbog čega mu je naređeno da uđe u bazen sa vodom. Zatim su mu policajci iz automatskog oružja pucali u leđa. Policajci su zatim iz grupe izdvojili četiri ili pet ljudi i jednog po jednog terali da uđu u vodu. Terali su ih da piju vodu iz bazena gde su se nalazili leževi. Zatim su ih poubijali. Sve ovo je trajalo tri ili četiri sata.⁸

U Podgrađu/Pogragje (Gnjilane), 30 pripadnika paravojnih jedinica su se vozili kroz sela na ukrađenom traktoru. U susret su im naišla petorica mladih kosovskih Albanaca. Vojnici su ih zaustavili i naredili im da legnu na put tako da seljani ne mogu da vide šta se događa. Onda su neko vreme gazili po leđima mladića i tukli ih puškama. Zatim su četvorici od njih pucali u leđa, dok su ovi još ležali licem prema asfaltu. Pripadnici paravojnih jedinica su rekli petome da ide u selo i da donese goriva, tako da mogu da spale tela. Kada je ovaj to odbio, stavili su ga preko ostalih tela i pucali u njega. Bio je ranjen, ali je preživeo.⁹

Dvojica svedoka opisuju kako su konvoj u kome su se nalazili 7. maja 1999. zaustavila četiri maskirana čoveka u maskirnim uniformama, koji su poskidali mlađe muškarce sa traktora. Naterali su četvoricu mladića da legnu na zemlju, sa rukama na potiljku. Trojica drugih su bila naterana da učine isto, ali nekih deset metara odatle. Tada je jedan od maskiranih ljudi pucao prvoj četvorici u potiljak, svakome po jedan metak. Otišao je do ostale trojice. Čovek iz konvoja je prikupljao novac i nakit i ponudio im, moleći da ne ubiju mladiće – dvojica od njih su bili njegovi sinovi. Onaj čovek je najpre ubio tri mladića, a onda i oca.¹⁰

Jedan svedok opisuje kako je bio u konvoju raseljenih lica koji je stigao do Graštice/Grashtice (Priština), gde su ga zaustavili pripadnici paravojnih jedinica. Ovi su iz konvoja izdvojili devet muškaraca, starih od 20 do 28 godina i naterali ih da stoje mirno, leđima okrenuti ljudima. Onda su ih pobili. Sledećeg dana, privezali su jednog mladića za banderu i na njemu vežbali gađanje, počevši od nogu, ruku, a zatim od glave nadole. Ukupno 11 mladića je ubijeno.¹¹ Još jedan čovek koji je otprilike u isto vreme bio izvučen iz konvoja u Graštici opisuje kako su ga bili odveli u susednu kuću gde su mu po-

kazali „oko 100“ pobijenih mladih ljudi koji su ležali jedan uz drugog. Pitali su ga da li prepoznaje iko ga od „terorista“, i kada je on rekao da ne poznaje, pucali su i jedan metak mu je prošao kroz lice i vrat. On je preživeo, ali se pretvarao da je mrtav.¹²

Jedna dvadesetosmogodišnja žena je bila očevidac kada je 11 mladih ljudi bilo izdvojeno iz konvoja u Gladnom Selu/Gllanaselle (Glogovac). Svih 11 je odmah bilo pobijeno, pred samom intervjuisanom osobom. Bilo im je naređeno da se postroje u red. Vojnici su im najpre pucali u kolena i noge, tako da su svi mladići popadali.¹³

Kada su srpske snage oko 13. aprila, u planinama opkolile seljane Dubrave/Lisnaje (Kačanik), jedna intervjuisana osoba je videla kako su neki mladi ljudi bili pohvatani. Videla je kako su pripadnici paravojnih jedinica postrojili 11 mladih muškaraca koji su držali ruke na potiljku. Tada su ih ranili u noge i ruke vatrom iz automatskog oružja. Dok su mladići još bili živi, pripadnici paravojnih jedinica su nekima od njih vadili oči, klali ih, otvarali grudni koš, a jednome su otvorili čelo.¹⁴

Nepoznata sudbina – mladi muškarci koji su posle otmice nestali

Pored ubijanja kakva su gore opisana, mnogi mladi kosovski Albanci su bili odvedeni iz sela ili iz konvoja, i njihova dalja sudbina je ostala nepoznata u vreme kada je o tim slučajevima bila obaveštena OEBS-KVM.¹⁵ U vreme kada je sastavljan ovaj izveštaj, procenjuje se da je oko 7000 kosovskih Albanaca bilo nestalo.¹⁶

Hapšenja, zatvor, tortura i zlostavljanje

(Ova tema je opširnije obrađena u 6, 9. i 10. poglavlju.)

Nemoguće je reći zašto su neki mladi ljudi koje su uhapsile srpske i jugoslovenske snage bili pobijeni na mestu, dok drugi nisu. Oni koji nisu bili ubijeni, bili su podvrgnuti drugim vrstama kršenja ljudskih prava, posebno nezasnovanim hapšenjima i zatočenju koji su često bili praćeni torturom i zlostavljanjem. Jedan pedesetpetogodišnji zatvorenik iz Lipljanskog zatvora je rekao: „Mladi ljudi su bili najčešća meta“ batiranja i zlostavljanja. Dodao je da su „hteli da ih unište“.¹⁷

Međutim, ima podataka da je, uprkos nesumnjivoj težnji jugoslovenskih i srpskih snaga da se obračunaju sa mlađim muškarcima, u nekim slučajevima određena suma novca mogla da obezbedi oslobađanje mladih ljudi od arbitrarnog hapšenja, pošto bi bili uhvaćeni u selima, na kontrolnim punktovima ili izdvojeni iz konvoja raseljenih lica.

Krajem marta u selu Belanica/Bellanice (Suva Reka), maskirani pripadnici VJ su od svake porodice tražili da im plati po 1000 DM za mlade muškarce. Intervjuisana osoba je videla 10 mladića koji su bili naterani da kleče, dok su na njih bili upereni revolveri. Oni koji nisu imali da plate, bili su odvedeni.¹⁸ Kada je 25. marta bilo opkoljeno selo Čelina/Celine (Orahovac), mladi ljudi su bili izdvojeni i postrojani u jednu vrstu. Pošto su seljani platili 20.000 DM, mladići su bili pušteni.¹⁹ Kako je opisao jedan tridesetogodišnjak, 3. maja je u Lipljanu, na kontrolnom punktu, bio zaustavljen autobus kojim je on putovao pošto je bio protebran iz Glogovca/Gllogoc. „Svim mlađim muškarcima je bilo naređeno da izađu iz autobusa, i onda su ih tukli motkama. Oni koji su mogli da plate 300 DM bili su pušteni.“²⁰ Jedna mlada žena je videla kako su policajci izvršili otmicu četvorice mladića iz autobusa u kome se 24. maja nalazila u Prištini. Među mladićima je bio njen brat; kada je platila 400 DM, policajci su ih pustili.²¹

¹ Na primer, A/1077 opisuje kako su pripadnici specijalne policije u Savrovu zaustavljali svaki traktor i pregledali ga tražeći mlade muškarce. Vidi takođe 17. poglavlje, gde se navodi kako je jedan pripadnik paravojne jedinice rekao da svi mladi ljudi treba da budu pobijeni „jer će inače odrasti i gledati da se osvete“. Takođe, u jednom netipčnom incidentu, koji ipak ilustruje opravdanost strahovanja kosovskih Albanaca za svoje mlade muškarce, jedan čovek od 66 godina opisuje kako su 28. aprila u Suvoj Reci dvojica kosovskih Albanaca „koje su Srbi ovlastili“, pokušali da upišu mlade kosovske Albance da rade i da se bore za Srbe. Intervjuisana osoba i drugi su odbili da saraduju i sakrili su mladiće. (A/1062.)

² M/1193; M/1196.

³ Vidi i 13. poglavlje.

⁴ M/0981.

⁵ M/0496; M/0622; M/0166.

⁶ Brojni primeri, među kojima su A/0133; A/0289; A/0492; M/0055; M/0220; M/0339; M/0376; M/0432; M/0460; M/0720; M/0830; M/1378; M/1388; M/1701; M/1747.

⁷ A/0415.

⁸ A/0118. Incident se desio 1. aprila 1999.

⁹ M/1441. Incident se desio 18. aprila 1999, prema onome što je svedoku ispričao njegov brat.

¹⁰ A/0574; A/0429.

¹¹ M/1256. Prema izjavi, incident se desio 23. aprila 1999.

¹² M/1815. Uz intervju je priloženo lekarsko uverenje iz kojeg se vidi da je bio operisan zbog rane na licu.

¹³ M/1619. Incident se desio oko 23. aprila 1999.

¹⁴ M/0363.

¹⁵ Na primer A/0417; A/0422; A/0450; M/0034; M/0098; M/0382; M/0715; M/1119; M/1120; M/1608; M/1162.

¹⁶ Tom Hundley, „Kosovars agonize over the missing“, *Chicago Tribune*, 7. oktobar 1999.

¹⁷ M/1777.

¹⁸ A/0139.

¹⁹ A/0742.

²⁰ M/0473.

²¹ M/1746.

Šesnaesto poglavlje

ŽENE

Žene su za vreme sukoba bile ugrožene na sasvim drugačiji način od muškaraca. Veći deo nasilja kojem su bile izložene ticao se njihovog pola, i to na način koji je bio smišljen s ciljem da zastraši celokupnu albansku zajednicu na Kosovu. Njih uglavnom nisu bezrazložno ubijali, kao što su to činili sa muškarcima. Međutim, mnoge su žene bile silovane ili podvrgnute drugim oblicima seksualnog nasilja, budući da su počinioci znali da to ostavlja neizbrisiv pečat u očima većine žena (vidi takođe 7. poglavlje).

U nekim slučajevima, kada su žene bile izdvajane, muškarci su bili žrtve protivpravnih ubijanja, torture i zlostavljanja, dok su žene bile odvođene i silovane u blizini. Kako su iz konvoja bili izdvajani mlađi muškarci, tako se dešavalo i grupama mlađih žena. Ipak, u ovakvim slučajevima, češće se dešavalo da žene i deca budu pušteni da odu sa Kosova, dok su muškarci obično bili zadržani.

Trudnice su bile u opasnosti da se na njih srpske/jugoslovenske snage posebno okome, budući da je u zvaničnim medijima u Srbiji stvarana posebna klima oko ideje da je visoki natalitet kosovskih Albanaca u stvari svesno izabrano sredstvo da se poveća brojna premoć kosovskih Albanaca u pokrajini.¹ Ima više izveštaja o tome da su žene u drugom stanju bile udarane u stomak, da su ih vojnici ubijali ili im vadili utrobu. Bilo je i teških porođaja u izuzetnim situacijama. Ima izveštaja o deci koja su se rodila u planinama, bez lekarske pomoći i skoro bez hrane. Neke žene su se porađale na železničkim stanicama, na graničnim prelazima i na drugim javnim mestima. Mnoge bebe koje su bile rođene u ovim uslovima nisu preživele.

Kada bi sela bila napadana, žene su bile u posebno osetljivom položaju, budući da su često ostajale sa decom i starijima. Mnogo izveštaja govori o tome kako su muškarci pobešli iz sela, bilo

da se pridruže UČK ili da se sakriju, i kako su govorili ženama da ostanu, jer se mislilo „da srpske snage neće ženama učiniti ništa nažao“.

Broj žena boraca u UČK je bio predmet pisanja mnogih međunarodnih medija. Nema tačnih podataka o tome koliko je žena učestovalo u borbama.

Ponižavanje vezano za pol žrtve

Jugoslovenske/srpske snage, dok su sprovodile nasilna iseljenja sa Kosova, smišljeno su ponižavale žene, na način koji ih je mogao trajno povrediti. Uobičajeni oblik ponižavanja je bio da pohvataju žene i da ih nateraju da se razodenu, često pod izgovorom da traže novac ili dragocenosti. Ima mnogo izjava o tome kako su pripadnici jugoslovenskih/srpskih snaga pipali žene ispod donjeg veša. Mnoge žene su bile naterane da se javno skinu, ponekad u donji veš, a ponekad sasvim. Bivalo je slučajeva da su žene puštali da odu, ali bez ikakve odeće.

Jedna žena stara 29 godina opisuje kako su trojica pripadnika paravojnih jedinica upala u kuću i odvucla je u sobu gde su bili njeni roditelji. Ona kaže: „Natrerali su moju majku i mene da se skinemo. Pipali su nas i ismevali u prisustvu mog oca.“² Jedan četrdesetjednogodišnjak opisuje kako je sredinom aprila napuštajući Peć/Peja video policajce kako otimaju odeću od žena i kako ih teraju da odu gole.³

Nasilje čije su žrtve bile mlade majke i trudnice

Mnoge intervjuisane osobe govore da su trudnice na različite načine bile predmet zlostavljanja jugoslovenskih/srpskih snaga. Žene u drugom stanju su bile zlostavljane i batinane. U selu Lukare/Llu-

Rad OEBS-KVM sa ženama izbeglicama

Kada su izbeglice stigle do izbegličkih logora u Albaniji ili Makedoniji, i kada je OEBS-KVM počela da prikuplja njihove izjave, postalo je jasno da je mnogo više muškaraca nego žena dolazilo da dâ intervjue. Osoblje OEBS-KVM je smatralo da je potrebno pronaći novi pristup prikupljanju informacija, jer je opšta praksa bila da glava domaćinstva (muškarac) dođe da razgovara sa osobljem OEBS-KVM. Mnogo aktivnijim pristupom ženama, postignuto je da se njihov udeo među intervjuisanim osobama popne na 25%.

U logoru Čegrane u Makedoniji, OEBS-KVM je radila u tesnoj saradnji sa ženskom organizacijom kosovskih Albanci „Motrat Qiriasit“. Oni su organizovali više „radionica“ sa mlađim ženama i devojkama, ali je među njima bilo i zrelijih žena. Teme diskusija u „radionicama“ su bile različite. Među njima su bile emancipacija, zdravstveni problemi, samoodbrana i solidarnost među ženama, posebno kada su u pitanju one koje su bile žrtve seksualnog nasilja. Važna dodatna komponenta je bilo pevanje i ples, budući da je to ženama pomagalo da povrate duh, kako bi bile spremnije da se uhvate u koštac sa problemima.

Osoblje OEBS-KVM je učestvovalo u radu „radionica“, ponekad u svojstvu rukovodilaca, a ponekad prosto u svojstvu učesnika. Ovo je takođe ohrabrilo mnoge žene da dođu u šator OEBS-KVM kako bi dale izjavu. Takođe je bilo moguće dovesti u „radionice“ više žena koje su bile traumatizovane, ili žrtve seksualnog nasilja, a da ih niko nije etiketirao ni na koji način. Ovaj rad sa ženama je pomogao da se savladaju problemi koji su se pojavljivali u prošlosti, kada su organizacije za ljudska prava uzimale izjave žrtava seksualnog nasilja, a onda ih ostavljale nasamo sa njihovim traumama, ili čak dodajući jednu novu traumu.

kare (Priština), sredinom aprila, čovek koji je putovao u velikom konvoju video je pripadnike paravojnih jedinica kako traže od jedne trudnice koja je bila na traktoru ispred njegovog, da im da novac. Takođe su joj oteli prsten. Svedok je rekao: „Pretili su da će joj otvoriti utrobu, ali su je ostavili da ide kada im je dala nešto novca.“⁴ Svedoci su 24. marta videli pripadnike paravojnih jedinica kako tuku trudnu ženu u stomak za vreme dok su proterivali ljude iz njihovih stanova u Prištini.⁵

Ponekad je posledica ovakvog premlaćivanja bila fatalna. Jedna žena u drugom stanju opisuje kako je 10. aprila bila proterana iz Vučitrna/Vushtrri, kako je pešice otišla do obližnjeg sela, gde je uzela autobus za Prištinu. Pre nego što je autobus stigao u Prištinu, zaustavila ga je policija, i naterala sve putnike da izađu. Ona je izjavila:

Udarali su me palicama u stomak i po leđima. Posle sam izgubila svest. Pešice sam došla do granice (sa Makedonijom), kod sela Blace, odakle su me prebacili u tetovsku bolnicu. Posle 23 sata sam se porodila, ali je beba, devojčica, bila mrtvorodena. Posle batinanja, beba je imala unutrašnje krvarenje.⁶

Na sličan način, jedan muškarac opisuje kako je sa ženom došao na granični prelaz kod Đeneral Jankovića/Hani I Elezit (Kačanik), gde je jedan policajac video da je žena u devetom mesecu trudnoće. Policajac ju je vređao nazivajući je „Šiptarkinjom“, i udario je pesnicom u leđa. Beba je umrla 12. aprila za vreme porođaja u tetovskoj bolnici.⁷

Silovanje trudne žene, posle čega je ona zahtevala da abortira, opisano je u 7. poglavlju.⁸

Trudne žene nisu bile pošteđene prilikom ubijanja. Jedan šezdesetpetogodišnjak opisuje kako je u na putu iz Prištine u Kolić/Koliq (Priština), skoro svakih 40 metara video mrtva tela pored druma. On kaže: „Video sam telo trudnice, čija je utroba bila otvorena. Na njoj je ležala njena mrtva beba.“⁹

Incidenti koji su bili posredno prouzrokovani sukobom. Za mnoge trudne žene, skrivanje za vreme sukoba imalo je posebno tragične posledice.

Jedna žena se, početkom aprila, tokom 10 dana krila u svojoj kući u Vučitrnu, dok je grad bio granatiran. Ona kaže: „Bili smo suviše uplašeni da bismo izlazili napolje, jer je policija čuvala kuće oko nas, u kojima su živeli i Srbi... Za to vreme, re-

flektorima su obasjavali našu kuću, a mi smo bili prinuđeni da pužemo po podu, kako nas ne bi videli kroz prozore. Pošto sam bila u devetom mesecu trudnoće, dok sam puzala, beba je bila potisnuta naviše u stomaku, tako da sam nešto kasnije rodila mrtvu bebu.“¹⁰ Druga žena, iz Slivova/Slivove (Uroševac), koja je bila u osmom mesecu trudnoće, opisuje kako je 28. marta čula pucnjavu i videla oklopna vozila. Pala je i ostala nepokretna; beba je bila rođena pre vremena i umrla je. Žena je rekla da je bila veoma uplašena i da je verovatno to bio uzrok.¹¹

Porođaji. Dok su kosovski Albanci bili proterivani sa Kosova, mnoge žene u drugom stanju su se porađale, na putu, u veoma teškim uslovima. Ima mnogo izveštaja o tome kako su se žene porađale na železničkim stanicama, u poljima, u brdima i na samoj granici. U mnogim od ovih slučajeva, bebe su umirale uskoro posle rođenja, ali se dešavalo da umre i majka.

Jedna žena opisuje kako su 30. marta u Prištini ljudi bili svrstani u kolonu i naterani da idu na železničku stanicu. Rekla je da je „jedna žena koja je tek bila rodila bebu, bila oteta zajedno sa bebom“.¹² Još jedna žena iz Prištine je rekla kako je otprilike u isto vreme „policija pucala u vazduh“. Dodala je: „Videla sam ženu koja se porađala. Jednu drugu ženu su odveli, jer su je uhvatili porođajni grčevi. Nama je bilo rečeno da se ukrcamo na prepun voz kojim smo stigli na granicu.“¹³ Neki čovek opisuje kako je otprilike u isto vreme na prištinskoj stanici video dve žene kako se porađaju. On kaže da je jedna beba uskoro posle toga umrla, a da su „policajci stajali oko žene i smejali joj se“.¹⁴

Jedan mladić je opisao kako je sredinom aprila rođena beba u planinama, kada su se seljani iz Vlačice/Llashtica (Gnjilane) tamo sklonili. Uskoro posle porođaja, beba je umrla; otprilike u isto vreme, umrla je još jedna tromesečna beba.¹⁵

Nasilje kome su bile izložene žene, usled svog pola

Jedan mladić, star 17 godina, opisuje kako je krajem marta u Vučku/Vucak (Glogovac) jedna žena, „na čijem se licu videlo da je mnogo patila“, stajala samo 2-3 metra od njega. U rukama je imala tromesečnu bebu. Jedan policajac u crnoj unifor-

mi je na albanskom pitao ženu da li je beba dečak ili devojčica, a ona je odgovorila da je dečak. Tada je policajac pitao ima li ona dovoljno mleka da hrani dečaka, na šta je žena odgovorila: „Da, imam ga dovoljno.“ Ovaj odgovor je zbog nečega vrlo naljutio policajca. On je od žene oteo bebu. Za sve to vreme, ona je pokušavala da smiri bebu koja je plakala. Beba je u koškanju pala na zemlju, gde je ležala plačući. Policajac je svukao ženi haljinu, desnom rukom izvukao nož dok ju je i dalje držao levom rukom, i jednim brzim pokretom joj odsekao dojku. Žena je vrištala i plakala. Pala je na kolena i zgrčila se. Niko se nije usuđivao da joj pomogne. Policajac se vratio među druge policajce bez daljeg komentara, a njegove kolege su se ponašale kao da je sve bilo u najboljem redu.¹⁶

Otpor

Neke žene su pokušale da pruže otpor nasilju koje je protiv njih vršeno. Ima više izjava o ženama koje su se suprotstavljale, ponekad sa tragičnim posledicama, jer su bile na licu mesta ubijene, ili podvrgnute drugim teškim povredama ljudskih prava. Jedan šezdesetšestogodišnjak, koji je putovao u konvoju u kome je bilo 300 porodica i koji je bio dug više od kilometra, opisuje kako su ih Srbi sa uperenim oružjem zaustavili na ulasku u Đakovicu/Gjakove. Jednu ženu staru 22 godine sa traktora su odvukli pripadnici paravojnih jedinica „koji su je hteli“. Ona se suprotstavljala, pa ju je jedan Srbin ubio pucajući iz kalašnjikova, i to pred njenim svekrom i zetom. Srbi su zatim odvukli u stranu njeno telo i naredili da konvoj nastavi put.¹⁷

U nekim slučajevima, međutim, žene su uspevale da spreče srpske/jugoslovenske snage da sa sobom odvedu bilo koju ženu. Jedan dvadesetšestogodišnjak opisuje kako je sredinom aprila u selu Globare/Globare (Glogovac), šest vojnika došlo, otelo novac i zlato, i naredilo nekolikim ženama i devojkama da idu sa njima kako bi „sa njima spavale“. „Žene su počele da plaču i odbile su... Vojnici su muškarce odveli u drugi kraj sobe i tamo ih tukli. Svi u kući su vrištali. Tada je muškarcima bilo naredeno da izađu iz sobe, i mi smo izašli u dvorište... U međuvremenu, vojnici su pokušavali da nateraju neke žene da odu njihovim kućama, ali su se žene snažno držale međusobno. Tada su vojnici počeli da tuku žene, i na kraju su im rekli

da će ponovo doći posle tri sata.“ Iako su u zgradi bila tri stražara, žene su uspele da pobegnu.¹⁸

Bilo je izveštaja o tome kako su majke pokušavale da spasu svoje sinove da ne budu odvedeni. U takvim slučajevima, same majke su bivale teško premlaćene, ali su u najvećem broju slučajeva bile primorane da sinove prepuste njihovoj sudbini. Jedan svedok iz prištinske opštine opisuje događaj kome je prisustvovao sredinom aprila, nakon toga što je bio isteran iz svog sela. Jedan mladi kosovski Albanac, koga su u selu blizu Prištine ubili pripadnici paravojnih jedinica, bio je ostavljen da leži pored puta. Svedok je ispričao kako je majka „došla do sina i uzela njegovu ruku. Pošto nije htela da ode i ispusti ruku svog sina, pripadnik paravojnih jedinica je nožem odsekao njenu ruku“.¹⁹

Društvene posledice sukoba, čije su žrtve bile žene

Muževi mnogih žena su bili ubijeni za vreme sukoba, i ove žene su se suočile sa mnogim problemima, posebno ako su imale dece. Pored praktičnih problema, tradicija i običajno pravo na Kosovu ponekad su bili u suprotnosti sa pisanim zakonom; u takvim slučajevima, posebno u seoskim područjima, običajno pravo ima prednost.

Prema običajnom pravu, deca se smatraju vlasništvom oca, i ako otac umre, deca pripadaju njegovoj porodici. Ovo praktično znači da majka u potpunosti zavisi od dobre volje muževljeve rodbine, koja može da odluči da uzmu decu, ali da odbije majku. Dalje, prema tradiciji, ženama nije dozvoljeno da išta poseduju, ili da žive samostalno. Ovo, naravno, može da ima ozbiljne posledice za žene koje se nadaju da će naslediti imovinu koja je pripadala njihovim muževima, to jest da ostanu u svojim kućama.

Na kraju, iskustvo iz sukoba u Bosni i Hercegovini i iz drugih sukoba, pokazuje da nivo nasilja u kući dramatično raste u post-konflitnim društvima. Nema razloga da se veruje da će Kosovo biti izuzetak. U stvari, problem je već bio počeo da se pokazuje u izbegličkim logorima.

¹ Vidi, ipak: Neol Malcolm, *Kosovo – A Short History*, 2. izdanje (London: Macmillan, 1998), str. 331-32, gde autor piše da, dok je natalitet kosovskih Albanaca zaista najviši u Evropi, to može pre da se tumači kao odraz tradicionalističke prirode njihovog društva, nego svesne politike povećavanja broja stanovnika. Žene kosovskih Albanaca koje žive i rade u urbanim sredinama, i koje su pod manjim pritiskom tradicionalnih shvatanja, rađaju znatno manje.

² M/1043.

³ A/0833.

⁴ M/1710.

⁵ M/1019.

⁶ M/1280.

⁷ M/0328. Reč „Šiptar“ se u bivšoj Jugoslaviji koristila kao pogrdno ime za Albance. Ona vodi poreklo od jedva različite reči „Shqiptar“ koja u Albaniji označava Albanca.

⁸ M/1017.

⁹ M/1711.

¹⁰ M/0236.

¹¹ M/0781.

¹² M/0876.

¹³ M/0395.

¹⁴ M/0179. M/0164, koji je prošao kroz prištinsku stanicu otprilike u isto vreme, čuo je da se pet žena porodilo istog dana, što ukazuje da su u najmanju ruku neki od opisanih događaja predstavljali posebne incidente.

¹⁵ M/0750.

¹⁶ M/0271.

¹⁷ A/0271.

¹⁸ M/1512.

¹⁹ M/1378.

Sedamnaesto poglavlje

DECA

Deca kao politički objekt u kosovskom sukobu

Visoki natalitet među kosovskim Albancima bio je predmet veoma negativnog pisanja u zvaničnoj srpskoj propagandi. Rečeno je da je to deo smišljene politike da se poveća albanski udeo u stanovništvu pokrajine. Međutim, kao što piše Noel Malcolm, to što je natalitet zaista među najvišima u Evropi, pre odražava tradicionalnu prirodu kosovskog društva nego „neko politički motivisano ponašanje“. Među kosovskim Albancima koje su zaposlene i žive u urbanim područjima, gde ulogu igraju i drugi faktori, kao što je ekonomska bezbednost i dostup lecarskoj nezi, prema svim podacima, natalitet je znatno niži.¹ Mlada majka iz Gnjilana/Gjilan opisala je osoblju OEBS-KVM probleme sa kojima se suočavala zato što je rodila trojke:

Avgusta 1997. rodila sam trojke (dva dečaka i jednu devojčicu). Od dana kada su bili rođeni, pa dok nisam napustila Kosovo, policija je redovno dolazila u kuću da mi oduzme jedno dete ili više njih, jer „meni ne treba tako mnogo dece“. Bila sam prinuđena da sve troje držim kod raznih rođaka, kako ne bih „isprovocirala“ da mi ikoga od njih uzmu. Za vreme odlaska prema Makedoniji, autobus je bio zaustavljen u Klokotu (Gnjilane). Jedan policajac je pokušao da mi uzme jedno od dece, ali nije uspeo, jer sam dobila histeričan napad, i zato što je protestovao moj otac.²

Obrazovanje

Dostup obrazovanju dece kosovskih Albanaca je bilo jedno od glavnih pitanja poštovanja ljudskih prava na Kosovu u poslednjoj deceniji. Nedosta-

tak osoblja OEBS-KVM na Kosovu je uslovio da se misija nije mogla na odgovarajući način posvetiti tom problemu, tako da nije posebno pokriven u ovom izveštaju. Ipak, osnovni podaci se nalaze u 22. poglavlju, gde se govori o učiteljima i učenicima kao posebno ugroženim grupama kosovskog društva, koje su ugrožene usled aktivnosti kojima su se bavile.

Uticao sukoba na život dece

U vreme eskalacije sukoba 1998. godine, a posebno u periodu posle kraja marta 1999, stradanja dece su često bila veoma velika. Elementi koji slede u ovom delu teksta osvetljavaju više različitih načina na koji su deca bila žrtve sukoba.

Deca na nišanu

Među najužasnijim aspektima sukoba, navode se smišljena ubistva dece kosovskih Albanaca na koju su se posebno okomljavali neki srpski vojnici. Druga deca, koja nisu bila ubijena, pretrpela su teške povrede ljudskih prava, uključujući i torturu i zlostavljanje.

Ima mnogo izjava u kojima se opisuje kako su srpske snage posebno uzimale na metu decu kosovskih Albanaca. Devojčice su bivale silovane,³ a dečaci ubijani zato što su na njih gledali kao na potencijalne borce UČK.⁴ Jedna žena opisuje kako je čula pripadnika srpskih paravojnih jedinica koji je rekao da treba pobiti sve dečake, jer će ovi, ako odrastu, gledati da se osvete.⁵

U nekim slučajevima, svrha ubijanja dece je izgleda bila u tome da se zastraše i traumatizuju roditelji i drugi odrasli, koji su bili ostavljeni u životu. Mnoge izbeglice opisuju događaje u kojima su deca bila zlostavljana ili ubijana pred svojim roditeljima.

ma, sa verovatnom namerom da se kazne roditelji. Na primer, jedan svedok priča kako su u Gornjem Grabovcu (Obilić) srpske snage saterale seljane u jedno dvorište. Jedna porodica je pokušala da pobegne. Kada su ih pohvatali, vojnici su pred roditeljima odsekli glavu jednom detetu.⁶ Drugi svedok je osobljju OEBS-KVM ispričao kako je video pripadnika paravojnih jedinica koji je pred roditeljima odsekao glavu jednom trogodišnjem detetu. Porodica je bila iz Kosovske Mitrovice.⁷ Jedan intelektualac i član DLK je opisao kako su „četnici“ odvojili jednog trinaestogodišnjeg dečaka od njegove porodice koja je bežala u planine. Dečaka su bila uhvatila dva „četnika“, polomila mu ruke i pučala u vazduh izazvavši paniku među roditeljima koji su verovali da je dečak ubijen. Ovaj je, međutim, uspeo da se spase i pridruži porodici.⁸ Drugi čovek je ispričao da je bio očevidac kako su na putu iz Peći u Dečane/Decani, sredinom aprila, tri maskirana čoveka, koji su verovatno bili pripadnici srpskih paravojnih jedinica, zaustavili jednu kosovsku Albanku. Ova je pešice putovala sa svojim sinom kome je bilo pet ili šest godina. Pitali su je gde joj je muž, a ona je odgovorila da ne zna. Rekli su joj da ako želi da spase sina, njen muž treba „da se stvori tu“. Onda su zgrabili dečaka. Jedan od vojnika je rekao onome koji je držao dečaka: „Šta pričaš sa njom, ubij ga.“ Tada je vojnik najpre zaklao dečaka, a onda su mu odsekli glavu.⁹

Jedan svedok kaže da je video dete od dve ili tri godine, nabijeno na motku na putu između Prištine i Kolića/Koliq. Na motki su bile ispisane sledeće reči: „Ovo je Srbija. Ovo ćemo uraditi svim Albancima, jer ja sam Bog, i NATO mi ne znači ništa“.¹⁰ Jedan mladić od 22 godine opisuje kako je video kada je srpski policajac nožem izbo jednu ženu, najpre u jednu ruku, a onda i u drugu, tako da je dvomesečna beba koju je nosila pala na zemlju. Kako je beba pala, policajac je u nju na licu mesta pucao.¹¹ Kada su srpske snage opkolile selo Padališće/Padalishte (Istok), vojnici su ušli u kuću učitelja, uzeli troje dece i rekli učitelju da im odeseče glave. Kada je ovaj to odbio, decu su zaklali policajci; zatim su ubili i učitelja.¹² Kada su, sredinom aprila, pripadnici VJ, policije i paravojnih jedinica proterivali iz njihovih kuća stanovnike Kosovske Mitrovice, jedan svedok je video jednog od njih kako čekićem udara glavu šestomesečnog deteta (ne kaže šta se desilo sa detetom).¹³ Drugi čovek

opisuje kako je, u jednom izbegličkom konvoju izvan Peći, ujutru 16. aprila 1999, video srpskog vojnika koji je oteo petomesečnu bebu iz ruke njene majke i pitao: „Da li imaš nameru da se vratiš na Kosovo?“ Pošto beba – naravno – nije odgovorila, policajci su rekli njenoj majci: „Ova beba se nikada neće vratiti na Kosovo!“ posle čega su je bacili na zemlju i ubili.¹⁴

Srpske paravojne jedinice koje su 5. aprila 1999. ušle u selo Zulfaj/Zulfaj (Đakovica), iritirane plakanjem preplašene dece, dok su pretresali selo pre nego što će proterati seljane, i palili kuće, rekli su: „Tražili ste NATO, evo vam sad! Dokle god oni budu ubijali našu decu, mi ćemo ubijati vašu!“¹⁵

Umiranje dece povezano sa uslovima života za vreme sukoba

Umrlo je jako mnogo dece koja nisu bila svesna na meti za vreme sukoba. Kao što su izbeglice govorile OEBS-KVM, mnoga deca su ubijena za vreme granatiranja civilnih kuća i za vreme drugih nasumičnih napada srpskih snaga.

Mnoga deca su bila primorana da žive pod veoma surovim fizičkim uslovima, što je bilo uzrok umiranja od gladi ili zbog drugih razloga.¹⁶ Jedan čovek je rekao da je voz iz Prištine bio tako nabijen, da su dva deteta bila ugušena.¹⁷ Jedna žena je opisala kako su dve bebe umrle dok su stanovnici sela Gornji Streoci/Strellci i Eperm (Dečani) pešice išli u Kukeš (Albanja).¹⁸ U jednom tragičnom incidentu u Crnojleju/Carraleve (Štimlje), konvoj izbelica su zaustavile srpske snage. Srbi su uhvatili vozača jednog od traktora, i naredili desetogodišnjem dečaku da vozi umesto njega. Na traktoru je bilo 20 ljudi. Dečak je izgubio kontrolu i traktor se preturio, tako da je sam dečak poginuo, kao i njegova majka i jedna beba; još pet ljudi je bilo ranjeno. Srbi su se smejali i nisu učinili ništa da pomognu.¹⁹

Deca zadržana da bi se platila otkupnina

Veoma su brojne izjave u kojima se opisuje situacija iznuđivanja novca od kosovskih Albanaca. Deca su u takvim prilikama bila korišćena kao sredstvo ucene roditelja, kako bi ovi dali novac srpskim snagama. Pretnje protiv dece su ponekad imale veoma brutalne oblike, koji su opisani u pri-

merima koji slede, a povinovanje roditelja zahtevima za otkupninom nije u svim slučajevima obezbeđivalo da će njihova deca biti puštena.

U selu Graštica (Priština), pripadnici policije i paravojnih jedinica su oko 20. aprila zaustavili konvoj raseljenih lica. Oni su izdvojili male dečake i devojčice, uperili na njih oružje ili držali noževe uz njihova grla, i tražili od njihovih roditelja da im daju novac. U nekim slučajevima, ubili su decu iako su dobili novac koji su tražili. Tako je, prema izjavi jednog svedoka, bilo ubijeno oko četrdesetoro dece.²⁰

Za vreme proterivanja jedne porodice iz Pozaranja/Pozzaran (Vitina), sredinom aprila, pripadnik paravojnih jedinica je uzeo sedmogodišnjeg dečaka i pretio mu nožem, prisiljavajući tako dečakovu majku i intervjuisanu osobu koja je ovo ispričala, da predaju novac i nakit koji su imale. Dečak je onda bio pušten.²¹ Jedan čovek star 39 godina video je u Prištini kako su maskirani ljudi odveli više mladih muškaraca i žena iz mase koja je išla prema železničkoj stanici. Kako bi dobili natrag svoju decu, roditelji su im davali sav novac i zlato, ali to nije pomoglo. Intervjuisana osoba nije znala šta se dogodilo sa mladim ljudima koji su bili oteți.²² U centru Belanice/Belanica (Suva Reka), 26. marta 1999, kada je selo bio prepuno raseljenih lica, pripadnici VJ koji su nosili crne maske, tražili su novac i dragocečnosti od kosovskih Albanaca. Jedan vojnik je od majke oteo njenu bebu, i držeći nož prema detetu, naterao majku da mu preda novac. U protivnom, rekao je, dobiće bebu mrtvu.²³

Deca u ulozi ljudskog štita

Deca su bila korišćena kao ljudski štit zajedno sa odraslima, ali su najmanje u jednoj prilici bila iskorišćena i sama. Kratko vreme u aprilu, kada je u selo Smira/Smire (Vitina) došla VJ, seljanima nije bilo dozvoljeno da se kreću selom, nego su bili držani u nekoj vrsti kućnog pritvora. Samo je deci bilo dozvoljeno da se igraju napolju. Izbeglica koji je ovo ispričao OEBS-KVM smatra da je prisustvo dece oko tenkova bilo posebno poželjno.²⁴

Tortura i zlostavljanje dece

U periodu posle 20. marta 1999, deca, posebno dečaci u pubertetskom uzrastu, ponekad su bili

pohvatani zajedno sa muškarcima i odvedeni u zatvor. Tamo su doživeli torturu i zlostavljanje, kao i odrasli. Na primer, neki od zatvorenika iz zatvora u Smrekonici, koji su tamo bili u maju/junu 1999, i koji su kasnije kao izbeglice bili intervjuisani od strane OEBS-KVM, izvestili su da su tamo bili zatvoreni i dečaci od 12 godina. Uslovi u zatvoru su bili surovi i nehumani, i većina izveštaja iz tog zatvora pominje torturu i zlostavljanje, kao što je opisano u tekstu o vučitrnskoj opštini, u V delu knjige. Jedan od najpodrobnijih opisa toga šta se dešavalo zatvorenici pripada dečaku koji tek što je bio napunio 15 godina, i koji je bio uhapšen u Kosovskoj Mitrovici za vreme racije 16. maja. On opisuje kako su ga prilikom dolaska tukli toljagom, što se ponovilo za vreme saslušavanja.²⁵ Njegova izjava data OEBS-KVM je detaljnije prenetu u 9. poglavlju (vidi takođe 15. poglavlje).

Incidenti sa silovanjem i seksualnim nasiljem koje je zabeležila OEBS-KVM uključuju i silovanja veoma mladih žena i devojčica. O njima se govori u 7. poglavlju.

Zlostavljanje i šikaniranje dece se dešavalo često u kontekstu prisilnih iseljavanja i iznuđivanja novca, kao što je već pominjano na drugim mestima u ovom izveštaju, posebno u delu o kosovskim opštinama. Moglo je da se desi i izvan ovog konteksta, u situacijama koje su inače netipične, kao što je odlazak ili povratak iz škole. Sledeća dva primera ilustruju način na koji je zlostavljanje albanske dece mogla da počini direktno policija, ili je policija mogla da posmatra, a da ne učini ništa dok su drugi tukli albansku decu.

Okolo podne, 10. decembra 1998, mladi srpski civili naoružani toljagama zaustavili su u Obiliću jednog šesnaestogodišnjeg srednjoškola albanske narodnosti, dok se vraćao iz škole. Tako su ga teško pretukli da je morao da potraži lekarsku pomoć zbog povreda na glavi i četiri slomljena zuba. Dva policajca, koja su dežurala ispred obližnje policijske stanice, videla su incident, ali nisu intervenisala. Ista grupa srpske mladeži je pretukla nekoliko drugih đaka na povratku kući, u četiri navrata tokom prethodne tri nedelje.²⁶

Na dan 4. marta 1999, jedna Albanka od 17 godina i njena drugarica kojoj je bilo 18 godina, išle su iz škole u Dušanovu/Dushanovo (Prizren). Na putu su ih zaustavili policajci. Oni su pitali de-

Jedan trinaestogodišnji dečak iz Suve Reke/Suhareke je službeniku OEBS-KVM u Albaniji dao sledeću izjavu, mesec dana pošto se desio opisani incident (A/0221).

Na dan 25. marta 1999. desila se čarka između UČK i policije, blizu našeg naselja. UČK je pokušala da spreči ulazak policije. Policija je na kraju ipak stigla i provalila u kuću. Moja sestra, otac i ja smo bili u prizemlju. Majka je bila na spratu i videla ih je kako dolaze. Viknula je ocu da ide iz kuće. Kako je otac otvorio vrata da izađe, pucali su na njega. Onda su četvorica policajaca ušla u kuću. Oni su udarili moju sestru dugačkim krajem automatskog oružja. Okrenuli su se i uperili pušku na mene. Policija me nije ubila. Tražili su da im damo novac, inače će, rekli su, da nas pobiju. Ja sam se osvestio... Tata je ležao na zemlji, odmah ispred kuće. Gurnuo sam tatu tri puta. Nije reagovao. On još nije bio mrtav, jer je bio jak. Ruke su mu bile upropašćene, bio je sav u krvi. Ja sam bio preplašen i pobegao sam. Čuo sam kako su na mog oca ispalili dva metka. Policajci su upadali u kuće i ubijali ljude. Koristili su tihe pištolje (prigušivače). Čuo sam ih u jednoj kući i kasnije ušao, i u toj kući video petoro mrtvih ljudi. Napustio sam našu kuću, ali je moja sestra (njegova polusestra je imala 25 godina) ostala i brinula se za mog tatu. Ona je rekla kako joj je policajac kazao da odmah ide unutra. Kada je ušla, metak je proleteo iznad njene glave, za malo je promašivši. Ja sam otišao u kuću našeg suseda. Moja sestra mi se pridružila tog popodneva. Kasnije smo otišli u moju kuću. Telo mog oca je bilo nestalo. Na stepenicama je bila krv, tamo gde su ga odveli. Od tada ga više nisam video. I moja majka je otišla. Ne znam gde je.

vojčinu drugaricu kakve to knjige nosi u rukama. Kada su videli da su knjige na albanskom jeziku, istrgli su ih od nje i bacili ih na zemlju. Policajci su ih više puta pesnicom udarali u lice. Dva dana kasnije, devojka je ponovo bila zaustavljena na ulici, i policajac je tražio da mu pokaže lične isprave. Rekla mu je da nema isprava. Policajac je insistirao da mora da ima dokumente ako hoće da ide unafoto, i rekao joj da ako sa njim pođe na dva dana, on će joj nabaviti isprave. Ona je odbila i u strahu pobegla. Kasnije istog dana, ponovo je sreća istog policajca, koji joj je pravio neumesne seksualne komentare.²⁷

Traume dece koja su preživela sukobe

Može potrajati godinama da se deca koja su za vreme sukoba doživela traume – od njih oporave. Mnoga deca su bila svedoci toga kako su njihovi roditelji ubijeni, ili su videla ubistvo drugih ljudi. Među mnogim izjavama koje su izbeglice dale OEBS-KVM, mogu se naći brojni primeri koji to potvrđuju. Jedna žena opisuje kako je njen muž bio ubijen u prisustvu troje njihove dece:

Pripadnici paravojnih jedinica su bili u našoj zgradi i pljačkali ljude u njihovim stanovima. Dok su napuštali naš stan, jedan od njih se okre-

nuo i pucao u mog muža nekoliko puta. On nije odmah umro, nego su pripadnici paravojnih jedinica pucali još jednom, i tada ga ubili. Deca su dotrčala do oca vičući: „Tata, tata, nemoj nas ostaviti!“ Moja deca, sva tri dečaka, bili su bliži svom ocu nego meni. Najstariji sin nije hteo da ode od očevog tela. Glava mog muža je bila smrskana nadvoje, i morali smo da je stavimo u plastičnu vreću kada smo ga sahranjivali.²⁸

Jedna intervjuisana osoba je videla kako su neki pripadnici paravojnih jedinica uzeli jednog dečaka od 10 godina i pokazali mu tela dva mlada čoveka koja su tek bili ubili. „Dečaku su rekli da to isto može i njemu da se desi.“²⁹ Drugi svedok opisuje kako su policajci u Turjaku (Orahovac) plašili decu tako što su pucali iz AK-47 pored samih njihovih ušiju.³⁰

Dok su se raseljena lica krila po planinama, roditelji su neprestano učutkivali decu i kasnije su opisivali službenicima OEBS-KVM kako su im čak rukama zapušavali usta, kako deca na bi vikala ili plakala. Jedan čovek opisuje da su srpske snage pretile kada su deca plakala: „Ako ne utišate vašu decu, sve ćemo ih pobiti!“³¹

Sukob je nesumnjivo imao traumatične posledice i na decu kosovskih Srba, posebno otkako je eskalirao 20. marta. Međutim, pošto je tada OEBS-

-KVM bila razmeštena izvan Kosova, nije imala dostupa do Srba na Kosovu i u ostatku SRJ, pa tako nije u stanju da pruži podatke o deci koja su bila žrtve kršenja ljudskih prava. Skoro da nije bilo Srba među izbeglicama koje je intervjuisala OEBS-KVM.

¹ Noel Malcolm, *Kosovo – A Short History*, op. cit.

² M/08080.

³ O izdvajanju mladih žena i devojčica radi seksualnog nasilja vidi 7. poglavlje.

⁴ O tome kako su na meti bili mladi muškarci, vidi 15. poglavlje.

⁵ M/1016.

⁶ M/0604.

⁷ A/0284.

⁸ M/1705.

⁹ A/0257. Intervjuisana osoba opisuje počinioce kao „vojnike“, ali detaljniji opis navodi na pretpostavku da se ipak radilo o pripadnicima paravojnih jedinica.

¹⁰ M/1711.

¹¹ M/1528.

¹² A/0640. Ovaj slučaj je citiran u optužnici protiv Miloševića i drugih (vidi ICTY, „Indictment Milosevic & Others (‘Kosovo’)“, IT-99-37-I, 24 May 1999.

¹³ A/0727.

¹⁴ M/1507.

¹⁵ A/1084.

¹⁶ Na primer A/0939.

¹⁷ M/0065.

¹⁸ A/0162.

¹⁹ A/0698.

²⁰ M/1351.

²¹ M/0837.

²² M/0432.

²³ A/0345.

²⁴ M/1126.

²⁵ A/1069.

²⁶ PR/02/0002/98.

²⁷ A/0695.

²⁸ M/0717.

²⁹ M/0249.

³⁰ A/0089.

³¹ A/1084.

Osamnaesto poglavlje

STARIJE OSOBE I INVALIDI

Dok je OEBS-KVM bila prisutna na Kosovu, nije bilo mnogo izveštaja o incidentima u kojima bi posebno na udaru bile starije osobe ili invalidi, bilo u albanskoj bilo u srpskoj zajednici na Kosovu. Jedan izveštaj se odnosi na sedamdesettrogodišnjeg Srbina koji je bio ubijen kada su se 29. januara 1999. nepoznata lica približila kući u Rakšu/Raksh (Istok/Istog) i kroz prozor ubacila dve ručne bombe kineske proizvodnje. U napadu je bila ranjena i žena žrtve.¹

Posle povlačenja OEBS-KVM, 20. marta 1999, i opšte eskalacije kršenja ljudskih prava, ni stariji ljudi i invalidi više nisu bili pošteđeni. Sledeći izveštaj o događajima u selu Sopina/Sopine (Suva Reka/Suhareke), govori da uzrast nije predstavljao prepreku i za najgore vrste gaženja ljudskih prava.

Popodne 26. marta, dva srpska policajca su ušla u sobu jedne kuće gde smo boravili, i počela da pucaju. Nosili su maske i maskirne uniforme. Kada su pucali u sobu, moja kćerka je bila pogođena u bok. U međuvremenu, muž moje kćerke i njegov rođak su bili na gornjem spratu i sišli su dole da vide šta se događa. Policajac je pucao na rođaka i promašio. Onda je policajac uzeo (od jedne šesnaestogodišnje rođake) 1500 DM da bi pošteđeo život mladom čoveku. Međutim, kada je novac već bio dat, policajac je ipak iz automatskog oružja pucao u grudi čoveka i ubio ga na mestu. Onda su muža moje kćerke izveli napolje i pucali mu u glavu, i na mestu ga ubili.

Porodica je bila izvedena u dvorište, gde je stara majka mog zeta, kojoj je bilo 75 godina, krenula prema policajcima proklinjući ih za to što su učinili. Oni su odmah pucali i na nju, ubivši je na mestu.

Videla sam takođe ubijene i moje susede, koji su ležali u svom dvorištu. Oboje su bili stari po 70 godina.²

Iako su mnogi stariji ljudi mogli da se ise, tako da su činili veći deo izbeglica po logorima, postupak prema onima koji nisu mogli da odu pokazuje da su oni često posebno i svesno bili izloženi ili ubijanju, ili torturi, ili zlostavljanju, bez obzira na činjenicu da nisu mogli da se suprotstavljaju.

Moguće je da se to dešavalo onda kada je namera bila da se protera celokupno stanovništvo. Ubijanje starijih ljudi koji nisu mogli da odu, verovatno je bilo zamišljeno da spreči rođake da se vrate kako bi se o njima brinuli. Moguće je da se ubijanjem glava porodica želelo oslabiti tkivo albanskog društva. Kada je to bilo kombinovano sa posebnim okomljavanjem na mlađe muškarce (opisanim u 15. poglavlju), posledica je bila da se, osobito velike porodice, ostave bez rukovodstva i kohezije koju je tradicionalno obezbeđivala glava porodice.

Obična stvar su bili napadi na starije kosovske Albance koji nisu mogli da se kreću i zbog toga su bili posebno ranjivi. Rođaci obično nisu imali izbora, nego su ih ostavljali u žurbi i potpunom haosu koji je pratio masovno proterivanje pod pretnjom smrti, a oni sami nisu mogli da odu ka granici. Ponekad su porodice mogle da povedu sa sobom starije osobe, izlažući se velikoj neizvesnosti, kao što je to bio slučaj sa čovekom koji je krajem marta bežao iz opštine Istok/Istog, čiji je traktor bio granatiran, i koji je onda odneo svoju sedamdesetogodišnju majku kroz planine i sneg do Crne Gore.³ Ali, oni koji su bili ostavljeni kada su mlađi odlazili, često su bili ubijeni ili živi spaljeni u svojim domovima, dok nekoliko izjava govori o slučajevima nestanka i zlostavljanja.

Starijim ljudima i invalidima je posvećen isti odeljak knjige zato što je njihova sudbina često bila umnogome slična. Njihova je ranjivost imala iste uzroke, pošto oni često nisu mogli da se kreću samostalno, ili nisu mogli da se kreću dovoljno brzo kako bi samostalno otišli, a uglavnom nije bilo ni sredstava ni vremena da budu prevezeni.

Ubijanje starih i nepokretnih osoba

Skoro svaka velika kosovska porodica imala je sa sobom starije ljude. Iako je prirodno da se u slučaju bekstva i stariji ljudi povedu sa sobom, način na koji su prisilna iseljavanja vršena nije porodicama ostavljao vremena niti sredstava da sa sobom povedu one starije ljude koji nisu mogli da hodaju. Ponekad su sami stariji ljudi odbijali da odu uprkos ubeđivanja drugih članova porodice. Stariji, koji su pokušali da slede svoje rođake, bili su suviše slabi da bi se pridružili konvojima, ili da bi otišli do autobuske ili železničke stanice.

U Prištini je 2. ili 3. aprila jedan policajac ubio čoveka starog 66 godina, koji je bio bolestan i koga je nosio njegov sin. Policajac je sinu rekao da je ubio bolesnog čoveka: „Samo da tebi bude malo lakše.“⁴ U Peći, krajem marta, dok je armija sprovođila konvoj raseljenih lica, jedna žena je bila transportovana na taljigama koje su vukla dva čoveka. Jedan čovek koji je na leđima nosio stariju ženu bio je nateran da je spusti na zemlju, a onda ju je iz pištolja ubio policajac.⁵ U Prištini, pripadnici paravojnih jedinica su ubili starije ljude koji nisu mogli da slede ostale.⁶ Na dan 1. aprila, kada su stanovništvo sela Drenovce naterali da se iseli (Kosovska Kamenica/Kamenice), srpski vojnici su streljali trojicu seljana koji nisu mogli da idu.⁷ U Miruši/Mirushe (Orahovac/Rahovc), jedan stari čovek je ubijen zato što nije mogao da izađe iz svoje kuće.⁸ U Marevcu/Marfc (Priština), pripadnici paravojnih jedinica su ubili devedesetogodišnjeg starca koji je bio paralizovan, pa stoga nije mogao da napusti kuću.⁹

Oni koji bi ostali kada su drugi odlazili, često nisu mogli da računaju na milost srpskih snaga. Kada bi vojnici ulazili u kuće – uglavnom ili da isteraju ukućane, ili da ih opljačkaju, ili oboje – oni bi obično poubijali starije ljude koji bi bili ostavljeni. Na dan 28. marta, u Crnovrani/Gurbardh (Orahovac), bilo je ubijeno 26 ljudi, i jedna intervjuisana osoba je videla četiri tela ljudi starijih od 70 go-

dina. Pripadnici paravojnih jedinica su ih sve ubili na jednom mestu, a zatim ih razvukli na prostoru većem od dva kilometra. Dva dana kasnije su ubili još troje ljudi starijih od 70 godina.¹⁰ U Studenici (Istok), jedan starac od preko 100 godina je nožem izboden do smrti.¹¹

Stariji ljudi nisu bili pošteđeni ni masovnih ubijanja, a ponekad je izgledalo da su se ubice upravo na njih okomile. U Pustom Selu/Pastsel (Orahovac), vojnici VJ su pod pretnjom odveli u jednu nizinu više od 100 ljudi starijih od 50 godina. Intervjuisana osoba je zatim čula iz tog pravca paljbu iz automatskog oružja. Navodno, samo četiri čoveka su preživela masakr, jer su se sakrila ispod mrtvih tela.¹² I u masakru u Srbici/Skenderaj, gde je ubijeno 148 ljudi, smrt je našlo i više starijih ljudi (imena su navedena), starih između 60 i 81 godinu, kao i jedan invalid star 70 godina.¹³ U Dagaćinu/Dragaqine (Suva Reka) specijalna policija je pobila 11 starijih ljudi (između 60 i 90 godina). Jedan svedok je čuo policajca koji je rekao: „Pobili smo stare i pobacali ih u bunar“.¹⁴

Stariji ljudi i invalidi su takođe bili sakaćeni, kada su ih ubijali. Kada se jedan seljanin 10. aprila vratio u Kladernicu/Klodernice (Srbica), našao je tamo 35 tela, među kojima je bilo i telo žene stare 75 godina (ime je zapisano), koja je bila rasporena od karlice do grla.¹⁵ Među više ubijenih starijih ljudi u području oko prištinske bolnice, jedan je imao unakaženo lice i teško osakaćeno telo.¹⁶ Jedan čovek od 70 godina koga su uhvatili u Plitkoviću/Plitkoviq (Lipljan/Lipjan), imao je odsećene prste na rukama i nogama, i tek onda je bio ubijen.¹⁷

Spaljivanje starih ljudi i invalida

Bilo je mnogo izveštaja o tome kako su starije ljude i invalide ili ubijali i onda spaljivali, ili ih spaljivali žive, često u njihovim kućama. Na dan 12. aprila, u Grebnu/Greben (Uroševac/Ferizaj) dva kosovska Albanca (stara 105 i 60 godina), potpuno su spaljena u svojim kućama.¹⁸ U Makovcu/Makofc (Priština), 21. aprila tri intervjuisane osobe su pronašle nagorela tela troje rođaka, koji su bili u svojim osamdesetim godinama, i koji su umrli pošto im je bila zapaljena kuća.¹⁹ U mestu Zlatare/Zllatare (Priština), petoro ljudi (među kojima je bio jedan invalid), bili su pronađeni nagoreli u svojim kućama.²⁰ Na dan 28. marta, u Lešanima/Leshane (Su-

va Reka), jedan svedok je video kako je neki meštalinin, Srbin (čije je ime navedeno), odneo ženu staru 80 godina (ime je navedeno) koja nije mogla da se kreće, i spustio je uz stog šarovine. Šarovinu je tada zapalio i ženu živu spalio.²¹

Čak i kada su stariji ljudi mogli da beže jedan deo puta, ponekad su bili ubijeni i/ili zapaljeni. Sredinom aprila, u Vrelu/Vrela (Lipljan), porodica je bila prinuđena da za vreme bekstva u jednoj praznoj kući ostavi iza sebe dvoje starih ljudi, jer ovi nisu bili u stanju da idu dalje. Kasnije je neko našao njihova delimično izgorela tela.²² U Slovinju/Slovi (Lipljan), gde je sredinom aprila bila izvršena cela serija masovnih ubistava, jedna starija paralizovana žena je bila ubijena i zapaljena na traktoru.²³ U Kraljanima/Kralan (Đakovica/Gjakove), početkom aprila, pripadnici paravojnih jedinica su ubili dve starije žene i jednog starijeg muškarca koji nisu mogli da sa ostalima odu prethodne večeri. Žene, od kojih je jedna imala slomljenu nogu, želele su da siđu sa traktora, ali im pripadnici paravojnih jedinica to nisu dozvolili. Traktore i tela je spalila policija.²⁴

Smrti koje su bile posledica konflikta i smrti u vezi sa ekstremnim životnim uslovima

Starije osobe su ponekad bivale slučajne žrtve sukoba. U Vranjencu (Priština), jedan čovek star 72 godine je bio među ubijenima, kada je policija pucala u masu ljudi koji su bili isterani iz kuća.²⁵ U Kojlovici/Kolovice (Priština), početkom aprila kada je VJ opkolila selo i seljanima naredila da ga napuste, bilo je mnogo pucnjave u kojoj je jedan stariji čovek bio ranjen u rame.²⁶

Ranjivost starijih ljudi je značila da je bilo mnogo verovatnije da baš oni ne izdrže izloženost atmosferskim uslovima, glad ili nedostatak nege. U Koliću/Koliq (Priština), krajem aprila, četiri stare žene su bile u teškim uslovima ostavljene u brdima. Jedna intervjuisana osoba je čula da je oko 20 starijih ili paralizovanih ljudi umrlo jer su bili bez zaklona. Takođe je bilo rečeno da su stariji ljudi posebno patili i u nekim slučajevima umirali u prenatranim vozovima, ili na granici.²⁷

Zlostavljanje starijih ljudi

U nekim slučajevima, stari ljudi su bili žrtve zlostavljanja koje je verovatno trebalo ili da kazni njih

ili njihove rođake koji su bili naterani da to posmatraju. U Drenovcu/Drenoc (Priština), pripadnici policije ili VJ su skinuli golog sedamdesetogodišnjeg oca jednog aktiviste organizacije za ljudska prava, ukrali njegov novac i tukli ga kundacima svog oružja.²⁸ U Nakaradi/Nakarade (Kosovo Polje), jedan stari i nepokretan čovek je bio ostavljen u kući iz koje je oteto 16 muških članova porodice, a žene su pobegle. Kada su se žene vratile, našle su ga u kući kako plače. Nag je bio vezan za stolicu, a pored njega u sobi je bio opasan pas. Starac je rekao kako su ga zlostavljali susedi, Srbi i „Cigani“ (*Maxhupet*).²⁹

Stariji ljudi nisu bili pošteđeni nasilja u mnogim slučajevima. U Petraštici/Pjetershtice (Štimlje/Shtime), policija je zapalila automobil kosovskog Albanca starog 65 godina, zato što nije imao novca da im dâ. Pošto su zapalili kola, gurnuli su mu glavu kroz prozor kola u plamenu.³⁰ U Donjem Gadimlju/Gadime e Ulet (Lipljan), oko 11. aprila, kosovski Albanac je bio svedok kada su policajci udarali stare ljude po ustima, kako bi izvadili njihove zlatne zube.³¹

Stariji ljudi su bili i batinani. Krajem aprila, u Prištini, jedna žena stara 70 godina je bila opljačkana, pretučena i šutirana po celom telu.³² Jedan čovek star 74 godine je oktobra 1998. bio odveden u đakovičku policijsku stanicu, gde su ga izbatinali tako zverski da je sledeća dva meseca proveo u bolnici, gde je na kraju i umro.³³

Napadi na starije muškarce zato što su nosili tradicionalne kape

Stariji kosovski Albanci koji su nosili tradicionalne bele kapice (keče ili *plis*), bili su meta napada zbog toga. Ti napadi se mogu definisati kao napadi na albansku kulturu i tradiciju.

Prema jednom izveštaju, neki čovek je bio ubijen samo zato što je nosio keče.³⁴ Drugi svedok je ispričao kako je grupa kosovskih Albanaca u kojoj se i on nalazio našla utočište u dolini blizu Turjaka/Turkjake (Orahovac), gde su je opkolile snage VJ. Svedok tvrdi da su vojnici, više nego druge, tukli muškarce koji su nosili *plis* (keče).³⁵ Ljude su takođe udarali po glavi zato što su nosili keče.³⁶ Kape su bivale otimane, bacane na zemlju i gažene. Svedok ih je video kako leže pored puta za Prizren, „sa tragovima krvi i srpskim četničkim sim-

bolima nažvrljanim na njima".³⁷ Kape su takođe videne na zemlji, u blizini 40 masakriranih tela u Globočici/Gllobocic (Kačanik), krajem marta.³⁸ U Ćirez/Ćirez (Srbica/Skenderaj), srpske snage su pohvatale sve stare ljude i konfiskovale njihove kapice i gunjeve.³⁹

Iznuđivanje novca

Iznuđivanje novca, koje je često bilo praćeno ubijanjem onih koji nisu imali da daju zahtevanu sumu, nije mimoišlo ni stare ljude. Početkom maja, tri pripadnika paravojnih jedinica su pretukla ženu staru 70 godina u njenoj kući u Gnjljanu. Na kraju su je ubili. Intervjuisana osoba pretpostavlja da su se naljutili jer im je žena dala 20 DM, što su oni smatrali sasvim nedovoljnim. Šutirali su je u stomak. Pala je na kolena, a oni su dvaput pucali u nju, u ruku i rame. Na kraju su je ponovo šutirali, i žena je umrla u hodniku od zadobijenih povreda.⁴⁰ U Podujevu, jedan čovek od 75 godina (glava domaćinstva), bio je teško premlaćen kada pripadnicima paravojnih jedinica nije bio u stanju da plati 30.000 DM, a ovi su procenili da on ima taj novac.⁴¹

Otmice

Malo izjava govori o otmici i nestanku starijih lica. Na dan 27. marta, u prištinskom naselju Ulpiana/Ulpiana, jedna nepokretna žena je ukrcana na traktor, zajedno sa 10 drugih ljudi koji su teško hodali. U vreme kada je dat intervju, rođaci još nisu znali šta se dogodilo sa tim ljudima. Nekoliko dana kasnije, takođe u Prištini, policija je iz konvoja koji se kretao prema železničkoj stanici otela majku jedne intervjuisane osobe, staru 72 godine. Policajci su rekli da će je do stanice odvesti traktorom, budući da su skupljali stare ljude, ali traktor nikada nije stigao na stanicu.⁴²

Napadi na invalide

Malo je izjava koje govore da su invalidi albanske narodnosti bili specifična meta napada, ali ni oni nisu bili pošteđeni zlostavljanja i ubijanja.

U Brestovcu/Brestoc (Orahovac), 25. marta, srpska policija je došla u dom gde su živeli paralizovani ljudi. Više njih nije moglo da se kreće. Svedok je video da je najmanje 15 invalida pobije-

no.⁴³ U Velikoj Kruši/Krushe e Madhe (Orahovac), jedna intervjuisana osoba je videla kako je policija ubila jednog dvadesetpetogodišnjeg gluvone-mog čoveka zato što ovaj nije mogao da kaže „Živela Srbija“. Policajci su mu naredili da uđe u bazen s vodom i tu mu pucali u leđa, a zatim su još jednom pucali u njega iz automatskog oružja.⁴⁴ U Kožici/Kozhice (Srbica), pripadnici paravojnih jedinica koji su nosili kaubojske šešire, odveli su u stranu jednog psihičkog bolesnika starog 25 godina i ubili ga.⁴⁵ U glavnoj policijskoj stanici u Prištini, policajci su jednog invalida lisicama privezali za radiator i tukli ga dok nije bio sav krvav i dok nije izgubio svest.⁴⁶ U Glogovcu/Glllogoc, 20. aprila, gluvonemi mehaničar je bio ubijen pred svojom ženom i decom. Tada su pripadnici paravojnih jedinica još i opljačkali mrtvog čoveka.⁴⁷ U slučaju koji je kasnije potvrdio OEBS-MiK, čovek kome su bila potrebna dva štapa da bi mogao da se kreće, bio je ubijen jednim metkom u leđa i jednim metkom u glavu. To se desilo u Baraini/Baraina (Podujevo), 21. aprila, kada je pokušavao da dođe do kamiona kojim bi se odvezao izvan područja koje su palile i rušile srpske snage.⁴⁸

Druge izjave opisuju kako su rođaci hendikepiranih ljudi pokušavali da spreče pripadnike srpskih snaga da ih ne napadaju. Obično su i rođaci i hendikepirana lica bili premlaćeni, pre nego što su ih ostavili na miru.⁴⁹

Slučajevi kada se priznavalo da invalidi nikoga ne ugrožavaju

Bilo je slučajeva u kojima su srpske snage na neki način priznavale da invalidi ne predstavljaju nikakvu pretnju, ali ni tada oni nisu bili uvek pošteđeni zlostavljanja. Bilo im je, na primer, dozvoljeno da napuste grupu od više stotina ljudi koje su srpske snage početkom aprila šikanirale i tukle nekoliko dana u Kraljanima/Kralan (Đakovica), kada su platili 5 do 15 hiljada DM koje su oni prikupili među sobom. Vojnici su ih ukrcali na kamione i odvezli direktno na albansku granicu, blizu Prizrena.⁵⁰ Jedna žena stara 65 godina je opisala kako su srpske snage u Ćirez/Ćirez uhvatile i počele da tuku njenog sina kome je bilo 28 godina i koji je bio mentalno hendikepiran. Vojnici su i nju najpre pretukli, a onda joj dozvolili da objasni sinovljevo stanje, pa su prestali da ih tuku.⁵¹ Jedan svedok

koji je bio u invalidskim kolicima opisao je kako ga je policajac našao blizu granice i, posle saslušavanja, odvezao ga u kolima ostatak puta.⁵²

- ¹ Izveštaj službenika za vezu sa policijom OEBS-KVM RC3, 30. januar 1999.
² A/0874. Sve pomenute žrtve su imenovane.
³ A/0995.
⁴ M/0762.
⁵ A/0736.
⁶ A/0421.
⁷ A/1045.
⁸ A/0834.
⁹ M/1458.
¹⁰ A/1114; A/1121.
¹¹ A/0173.
¹² A/0728.
¹³ A/0676.
¹⁴ A/1124.
¹⁵ A/1024.
¹⁶ M/1728.
¹⁷ M/1314.
¹⁸ M/0173.
¹⁹ M/1302; M/1438; M/1738.
²⁰ M/1770.
²¹ A/0979.
²² M/0433.
²³ M/0103; M/0917; M/1051.

- ²⁴ A/0065; A/0066; A/176.
²⁵ M/1722.
²⁶ M/0739.
²⁷ M/1174; M/1235.
²⁸ M/1308.
²⁹ M/0534; M/0537.
³⁰ M/0280.
³¹ A/0285.
³² M/1065.
³³ A/0535.
³⁴ M/0302.
³⁵ A/0209.
³⁶ M/0959.
³⁷ A/0114; A/1027; A/1294; M/1789.
³⁸ M/1128.
³⁹ M/1294.
⁴⁰ M/01446.
⁴¹ M/0864.
⁴² M/0163; M/0377.
⁴³ A/0921.
⁴⁴ A/0118.
⁴⁵ M/1267.
⁴⁶ M/1418.
⁴⁷ A/0921; M/0832; M/1267; M/01418.
⁴⁸ OEBS-MiK, PR/0155/99.
⁴⁹ A/1123; M/1294. A/0569; M/0833 i M/1294 kažu da invalidi nisu bili ostavljeni dobrovoljno.
⁵⁰ A/0112; A/0168; A/0426; A/0560; A/0970.
⁵¹ M/1294.
⁵² A/0728.

Devetnaesto poglavlje

KOSOVSKI SRBI

Situacija u periodu od razmeštanja do evakuacije OEBS-KVM

Kada je OEBS-KVM stigla na Kosovo, srpska zajednica je bila frustrirana usled nesposobnosti međunarodne zajednice da od UČK dobije informaciju o sudbini onih Srba koji su nestali nakon otmica ili u nerazjašnjenim okolnostima, za vreme događaja tokom leta i jeseni 1998. godine. Misija je bila dočekana sumnjama kosovskih Srba, između ostalog i zbog negativnog pristupa koji su joj namenili srpski državni mediji. Veći deo početnih sumnji je zamenila oprezna saradnja. U nekim slučajevima, vlasti su vršile opstrukciju akcija koje su bile usmerene da poprave odnose sa srpskom zajednicom. Na primer, šef misije, ambasador Vilijam Voker, planirao je da prisustvuje sahrani šestorice mladih Srba, ubijenih 14. decembra 1998. u Peći/Peja, u Panda baru (vidi niže, kao i odeljak o pečkoj opštini u V delu knjige). Pod izgovorom da se radi o razlozima bezbednosti, srpska policija je odbila zahtev.

Druge inicijative da se uspostave odnosi sa srpskom zajednicom su imale više uspeha, uprkos činjenici da je velika većina sredstava i pažnje bila usmerena na albansku kosovsku zajednicu, koja je OEBS-KVM dostavljala mnogo veći broj žalbi na kršenja ljudskih prava. OEBS-KVM je bila prisutna na celom Kosovu, sa izuzetkom Leposavića, severno od opštine Kosovska Mitrovica, gde su verifikatori isterali gradonačelnik i srpski civili.

Raseljeni Srbi

Prema popisu od 1991. godine, na Kosovu je živelo 1.954.747 stanovnika, od čega je Srba bilo 195.301.¹ Posledica ratova u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini bila je da je značajan broj Srba, izbe-

glica iz Krajine i drugih delova Hrvatske i BiH bio nasilno poslat na Kosovo. U leto 1996. tu je već bilo oko 19.000 srpskih izbeglica.² Posle proširivanja oružanog sukoba na Kosovu, od kraja februara 1998, pa do kraja prisustva OEBS-KVM, procenjuje se da je oko 20.000 kosovskih Srba, kao i oko 9.000 srpskih izbeglica napustilo Kosovo u pravcu Srbije.³ Pravi broj može biti i mnogo veći. Veoma je teško dobiti prave brojeve Srba koji su napustili pokrajinu za vreme sukoba. Mnogi Srbi se nisu prijavili u užoj Srbiji. Štaviše, zbog zakona koji je zabranjivao prodaju srpske imovine licima nesrpske nacionalnosti na Kosovu, mnogi Srbi su svoju imovinu prodavali na nelegalnom tržištu, ne obaveštavajući o tome vlasti.⁴

Napadi srpskih i jugoslovenskih snaga bezbednosti koji su počeli februara-marta 1998. u regionu Drenice, uglavnom u opštinama Srbica/Skenderaj, Klina/Klina i Glovac/Gllogoc, označio je početak bežanja kosovskih civila iz njihovih kuća. Broj sela sa stoprocentnim albanskim stanovništvom popeo se sa 703 pre početka borbi 1998. na 793 u januaru 1999.⁵

Kosovski Srbi su napuštali sela u opštinama Dečani/Decane, Đakovica/Gjakova, Istok/Istog, Kosovska Mitrovica/Mitrovice, Obilić/Obiliq, Orhovac/Rrahovec, Peć/Peja, Podujevo/Podujeve, Srbica/Skenderaj, Suva Reka/Suhareke, Uroševac/Ferizaj i Vučitrn/Vushtrri. Prema podacima srpske vlade, tokom 1998. bila je zapaljena 201 srpska kuća, a 74 su bile potpuno uništene kao rezultat borbi između UČK i srpskih snaga.⁶ Ipak, sve do avgusta 1998, srpska vlada nije priznavala da postoji ijedno raseljeno lice srpske narodnosti.

Odlazak kosovskih Srba i pripadnika drugih manjina nastavio se i posle dolaska prvih verifikatora OEBS-KVM, oktobra 1998. Kosovski Srbi su, između oktobra 1998. i marta 1999, napustili ne-

kih 90 sela u zapadnom i centralnom Kosovu. Posebno su borbe koje su se vodile u opštinama Podujevo i Kosovska Mitrovica (vidi odgovarajuće odeljke u V delu knjige) imale za posledicu da su mnoge srpske kuće ostale prazne.⁷

Srpski civili – žrtve UČK

Dok je OEBS-KVM bila prisutna na Kosovu, trajao je unutrašnji sukob između jugoslovenskih i srpskih snaga bezbednosti na jednoj, i UČK na drugoj strani, pa su tako obe strane bile podvrgnute obavezama odgovarajućih odredaba međunarodnog humanitarnog prava.⁸ Odredbe Dopunskog protokola II Ženevskim konvencijama iz 1949. uključuju zabranu ubijanja neboraca, nehumanog postupanja i širenje straha među stanovništvom. Jednu od najvećih pretnji srpskom stanovništvu je predstavljala UČK.

Ubijanje srpskih civila. Bilo je mnogo neidentifikovanih žrtava u ubistvima koja se na prvi pogled nisu dala objasniti. U nekim slučajevima, postojala je sumnja da su pripadnici UČK ubijali ne samo umerene Albance, nego i Srbe koji su bili omiljeni u obe zajednice. Dva incidenta su posebno privukla međunarodnu pažnju. Na dan 14. decembra, nepoznati naoružani ljudi su ubili šestoricu mladih kosovskih Srba u Panda baru u Peći. Napad je protumačen kao osveta za ubijanje 30 pripadnika UČK koji su nešto pre toga bili ubijeni dok su ilegalno prelazili granicu.⁹ Na dan 17. decembra, bio je otet i ubijen Srbin, zamenik gradonačelnika Kosovog Polja/Fushe Kosove. UČK je tvrdila da nije odgovorna za ubistvo.¹⁰ Zamenik gradonačelnika Kosovog Polja je bio umereni srpski političar, koji je učinio mnogo da bi se poboljšali socijalni uslovi u tom području.¹¹

Više od 40 ubistava, kako kosovskih Albanaca, tako i kosovskih Srba, bilo je registrovano u prve tri nedelje februara 1999.

Otmice koje je vršila UČK. Dok je OEBS-KVM bila prisutna na Kosovu, srpski civili i neki zvaničnici ostvarili su i povećali poverenje prema Misiji, što je bila posledica nastojanja Odeljenja za ljudska prava da se strogo pridržava principa nepristranosti, kao i iskrenih nastojanja da se reše teškoće mnogih srpskih civila. Međutim, mnogi kosovski

Srbi su izražavali frustraciju i bes zbog onoga što je bilo protumačeno kao propust da se na pravi način priđe problemu koji je najviše zabrinjavao srpsku zajednicu, a to je sudbina ljudi koji su nestali pošto su bili oteti od strane UČK.

Početak decembra 1998, grupa rođaka nestalih kosovskih Srba je protestovala ispred glavnog štaba OEBS-KVM u Prištini, i zahtevala da se sastane sa šefom Misije, ambasadorom Vokerom. On je pristao, tako da su između decembra 1998. i marta 1999. bila organizovana četiri sastanka ambasadora Vokera sa rođacima nestalih kosovskih Srba. Na sastanku je bilo najviše Srba iz Orahovca, ali je bilo i ljudi iz drugih delova Kosova. Kosovski Srbi iz Orahovca su bili rođaci velike grupe ljudi koja je nestala za vreme borbi u tom kraju, tokom leta 1998.

Koordinacioni centar (CC) OEBS-KVM (koji je bio u nadležnosti prizrenskog regionanog centra) u Orahovcu, intenzivno se bavio problemom lica nestalih 1998, i otmicama koje su bile pripisane UČK. Na inicijativu orahovačkog CC, formiran je Komitet za nestala lica. U njemu su se nalazili predstavnici obe zajednice, kao i predstavnici OEBS-KVM.

Teško je bilo odrediti tačan broj ljudi koje je držala UČK, budući da UČK nije davala nikakvu javnu informaciju o ljudima koji su se kod nje nalazili u pritvoru. Posebno, ona je predstavnicima OEBS-KVM uvek poricala da je uhapsila ili na bilo koji drugi način držala srpske civile.¹² Međutim, otmice civila su se dešavale redovno, pre i za vreme prisustva na Kosovu verifikatora OEBS-KVM. Prema podacima jugoslovenskog Ministarstva unutrašnjih poslova iz decembra 1998, od prethodnog februara je bilo nestalo 157 srpskih civila.¹³ Prema podacima IRCR, do sredine marta 1999, bilo je 146 lica za koja je bilo rečeno da su oteta od strane UČK, ili da su na drugi način nestala na terenu koji je kontrolisala UČK.¹⁴ Sudbina najvećeg broja Srba za koje se sumnja da ih je otele UČK ostala je nepoznata sve do evakuacije OEBS-KVM.¹⁵ Brojni Srbi koji su bili nestali za vreme leta 1998. nađeni su mrtvi.¹⁶ Na sastancima decembra 1998. između Odeljenja za ljudska prava i Adema Demaćija, političkog predstavnika UČK, Adem Demaći je izrazio sumnju da je ma koji Srbin koji je tada bio otet još u životu, i trenutno se pretpostavlja da je većina njih mrtva.¹⁷

Evo nekoliko poznatijih slučajeva otmica.

Snage UČK su blizu Orahovca kidnapovale novinara radio Prištine i njegovog vozača. O njima se nikada ništa nije saznalo.¹⁸

Dva novinara Tanjuga su oteta od strane pripadnika UČK 18. oktobra 1998.¹⁹ Njihovo oslobađanje je usledilo dva meseca kasnije, u čemu je pomogao i šef misije OEBS-KVM.²⁰

Na dan 15. februara 1999, u Kosovom Polju su oteta dva srpska policajca. Rođaci otetih policajca su pretili da će upotrebiti silu ako OEBS-KVM ne preduzme mere da ih oslobodi.²¹ Sve do svoje evakuacije, OEBS-KVM je pokušavala da locira otete policajce, ali slučaj nije bio rešen.

UČK je 22. februara izvršila otmicu dva srpska stanovnika Bukoša (zapadno od Vučitrna). Jedan od njih je bio do smrti premlaćen, dok je OEBS-KVM uspela da obezbedi oslobađanje drugoga, 27. februara. „Komandant zone“ UČK je saopštio predstavnicima OEBS-KVM da su otmicu izvršili „nekontrolisani elementi“.²² U selu Velika Hoča, južno od Orahovca, dva brata, Srbina, bila su oteta 27. februara 1999. UČK je najpre priznala da ih je zadržala, ali se kasnije ogradila od incidenta. Na dan 1. marta, mrtvo telo jednog od braće, UČK je predala OEBS-KVM. Drugi brat je oslobođen živ, ali je bio žestoko pretučen.

Na dan 3. marta, UČK je ubila dva srpska civila na „kontrolnom punktu“ u selu Mijalić, koje se nalazi između Prištine i Vučitrna. Dva Srbina su bila u potrazi za trećim rođakom, vojnikom VJ koji je bio dezertirao i koji je došao da vidi svoju porodicu koja je živela na Kosovu. Njega je još ranije bila uhapsila UČK (o slučaju je opširnije pisano u V delu, odeljak o Vučitrnu).

Sloboda kretanja. Jedna od posledica straha, koji je UČK širila među srpskim stanovništvom, bila je da je njihova sloboda kretanja postala veoma ograničena. Pošto su se otmice najčešće dešavale na ulici ili u autobusima, noću ili rano ujutru, ljudi su prestali da putuju, ako su iole mogli to da izbegnu, i ostajali su u kućama čim padne mrak.²³ Uveče su ulice bile puste, čak i u većim gradovima. Kosovski Srbi su se plašili kako napada civila albanske narodnosti, tako i napada pripadnika UČK.²⁴

U vezi sa nasilnim iseljavanjem od strane UČK, Regionalni centar OEBS-KVM u Kosovskoj Mitrovici je 6. februara dobio obaveštenje o slučaju u kome je 10 dana ranije, u selima Gojbula/Gojbuja i

Miroče/Mirace (Vučitrn) bio deljen letak sa potpisom UČK. U letku se seljanima pretilo nasiljem, ako odmah ne napuste kraj.²⁵ Na dan 6. februara, patrola OEBS-KVM je sreća čoveka koji je tvrdio da je komandant snaga UČK u tom kraju, i koji je rekao kako je čuo za letak. Tvrdio je da to nije zvanična publikacija, i da njegove snage u regionu nemaju nikakvih agresivnih namera.

Srbi kao žrtve jugoslovenskih/srpskih vlasti

Policija. Policajci na Kosovu su radili na lokalnom i na regionalnom nivou. Neki policajci su živeli u kraju u kome su radili, ali je najveći deo policijskih snaga radio po principu šestomesečne rotacije, i često je dolazio na Kosovo iz uže Srbije, gde poznavanje kosovskih prilika nije uvek bilo naročito dobro. Biti za šest meseci prebačen na Kosovo, za policajca je značilo da će mesto rada menjati svakih nekoliko nedelja. Zbog svega toga, čak ni kosovski Srbi nisu imali mnogo vere da će ih policija zaštititi ako dođe do većih sukoba između kosovskih Srba i kosovskih Albanaca.

Veliki broj ljudi je izjavljivao da je srpska policija bila malo aktivna po pitanju zaštite srpskog stanovništva u borbama tokom leta 1998. Za vreme juna i jula 1998, bilo je mnogo fizičkih napada na pripadnike srpske manjine koja je živela na Kosovu. Ubijanja, otmice, pljačkanje kuća, dešavali su se u selima sa većinskim albanskim stanovništvom. Neke Srbe su njihovi albanski susedi upozoravali o planiranim napadima, i ovi su onda tražili zaštitu od lokalne policije. Predstavnicima jugoslovenskog Crvenog krsta, policija je često odbijala da pruži bilo kakvu pomoć ili zaštitu, i bila je vrlo nevoljna da interveniše. Policija je savetovala ljude da se sami brane. Usled toga, ljudi su se mnogo više pouzdavali u sopstvenu inicijativu, kako bi zaštitili i svoje porodice i svoju imovinu.

Tortura. OEBS-KVM nije primila nijednu žalbu kosovskih Srba koja bi se odnosila na slučajeve torture. To, međutim, ne znači da slučajeva torture nije bilo. Prema podacima beogradskog Centra za humanitarno pravo, u Jugoslaviji je 1998. bilo zabeleženo 500 slučajeva torture, od toga najviše na Kosovu. Iako je većina žrtava bila albanske narodnosti, kosovski Srbi su takođe bili žrtve torture i zlostavljanja za vreme pritvaranja u policiji. Istražne sudi-

je, sudije i disciplinarna tela unutar organa reda nisu istraživali optužbe za torturu, i nisu preduzeli nikakve korake da bi se kaznili počinioci.²⁶

Propaganda. Odeljenje za ljudska prava OEBS-KVM je imalo snažan utisak da su jugoslovenske i srpske vlasti podvrgle kosovske Srbe veoma intenzivnoj propagandi. Srpska elita na Kosovu je često imala tesne veze sa političkim krugovima u Beogradu i drugim gradovima Srbije. Obični seoski srpski stanovnici Kosova su posebno bili nezaštićeni pred dejstvom propagande i dezinformisanim iz Beograda. Srpska zajednica je skoro isključivo pratila državne beogradske medije.

Letak dezinformatorske sadržine koji je bio deo tokom marta 1999. predstavlja primer koji pokazuje stepen organizovanosti i kvalifikovanosti onih koji su težili da obmanu kosovske Srbe. Na dan 10. marta letak je bio deljen u Prištini, a tri dana kasnije u Prizrenu i Gnjilanu. Letak je podražavao publikaciji OEBS-KVM koja je na engleskom, srpskom i albanskom objašnjavala koristi od potpisivanja sporazuma u Rambujeu. Falsifikovana verzija je bila zaprepašujuće slična po stilu i izgledu originalnom letku OEBS-KVM, ali je tekst bio izmenjen tako da je davao veoma negativnu sliku i prostor za dvosmislene interpretacije. Autori falsifikata nisu identifikovani.

Primer kosovskih Srba koji su postali žrtve propagande sopstvene vlade video se na sastancima između ambasadora Vokera, Odeljenja za ljudska prava i rođaka nestalih Srba. Velika većina tih ljudi su bili obični Srbi koji su generacijama živeli na Kosovu. Otmice su se uglavnom desile za vreme letnjih i jesenjih meseci 1998. godine. Za službenike OEBS-KVM je bilo bolno i teško da se susretu sa rođacima nestalih i da im objasne da ima veoma malo izgleda da ikoga ko je nestao u tom periodu pronađu živog. Pa ipak, oni su uvek iznova dolazili sa „novim podacima“, da su njihovi rođaci bili viđeni na tom i tom mestu. Zamerali su OEBS-KVM da odbija da se konfrontira sa UČK, da od kosovskih Srba skriva informaciju i tome slično. Njihovi politički predstavnici iz Beograda i policija su usvojili politiku prebacivanja odgovornosti sa sebe na OEBS-KVM, i rekli su kosovskim Srbima da OEBS-KVM ima odgovore. Čovek koji je sudeći prema ponašanju zastupao druge, očigledno neki beogradski političar, bio je prisutan na ve-

ćini tih sastanaka. On je odbijao da se predstavi OEBS-KVM i nagovarao rođake za vreme svakog sastanka.

Služenje vojnog roka. Član 137(2) Ustava SRJ dozvoljava mogućnost civilnog služenja vojnog roka, kao alternative redovnom služenju. Zakon o vojnoj službi, međutim, propisuje vojnu obuku koja protivreči ustavno garantovanom pravu na razloge savesti. Civilno služenje traje 24 meseca, dva puta duže nego vojna služba. Zahtev za civilnim služenjem može biti podnet samo za vreme prvih 16 dana vojnog roka. Štaviše, prema nedavnoj odluci vrhovnog suda, ljudi koji su završili vojni rok ne mogu da zbog razloga savesti odbiju dužnosti rezervista u armiji, uključujući i bojna dejstva.²⁷

Položaj nakon evakuacije OEBS-KVM sa Kosova

Nema sumnje da je albansko stanovništvo Kosova stradalo proporcionalno mnogo više nego kosovski Srbi. Ipak, svi događaji koji su se dešavali između 20. marta i 9. juna 1999. (od evakuacije OEBS-KVM sa Kosova do njenog formalnog ukidanja), nesumnjivo su bili izvor trauma i za srpsko stanovništvo Kosova. Prema izjavama kosovskih Srba koji su tamo ostali, mnogi su imali osećaj nesigurnosti i bezakonja, kao i opšti osećaj užasa i nepravde, zbog brojnih zločina koji su bili počinjeni protiv kosovskih Albanaca.²⁸

Od 2764 intervjuja, uglavnom sa kosovskim Albancima, u mnogima se govori o naoružanim Srbima koji su učestvovali u zločinima protiv albanskog stanovništva Kosova, od 20. marta do 8. juna 1999. Za detaljniji opis srpskih/jugosloveskih snaga koje su bile relevantne u kontekstu ljudskih prava vidi 3. poglavlje. Kosovski Albanci su govorili da su među počiniocima prepoznali mnoge lokalne stanovnike srpske narodnosti, ponekad ljude iz svog sela, ili čak svoje susede. Ovakvih izveštaja je mnogo u celom V delu ove knjige. Ipak, bilo bi pogrešno ako bi se ovi izveštaji smatrali „celom pričom“. U stvari, među intervjuima se može naći mnogo priča o srpskim civilima koji su sami mnogo rizikovali da bi pomogli i zaštitili kosovske Albance.

Srpski civili koji rizikuju da bi zaštitili kosovske Albance

Među izveštajima u kojima se opisuju kosovski Srbi koji su pokušavali da zaštite kosovske Albance, posebno veliki broj pominje susede. Ipak treba primetiti da ima još više izjava u kojima se govori o kosovskim Albancima koji su videli svoje srpske susede naoružane, često u uniformi, kako se pridružuju grupama počinilaca zločina.²⁹ OEBS-KVM je u više navrata bila obaveštena da su VJ ili paravojne jedinice davale oružje seljanima srpske narodnosti.³⁰

Ima mnogo izbeglica koje su izjavile kako su ih njihovi srpski susedi upozorili da će se izložiti velikoj opasnosti ako ostanu, i koji su im savetovali da odu.³¹ Štaviše, ima izveštaja da su kosovski Srbi, iskreno ne mogavši da zamisle užase koji će se desiti, pokušavali da ubede prijatelje albanske narodnosti da im se ništa neće dogoditi ako ostanu.³² Stanovnik malog sela u okolini Gnjilana je rekao OEBS-KVM da je imao utisak kako Srbi u selu nisu bili zadovoljni kad su videli kako Albanci napuštaju selo.³³ Drugi svedok je ispričao kako mu je bilo rečeno kako je „visoko postavljeni“ član srpske zajednice u Orahovcu pokušao da zaštiti mesne civile albanske narodnosti.³⁴

Slede primeri u kojima se vidi kako su se kosovski Srbi izlagali opasnosti i drugim kršenjima ljudskih prava, pokušavajući da pomognu kosovskim Albancima i da zaštite one koje su lično poznavali.

Za vreme talasa proterivanja u Kosovskoj Mitrovici, kosovski Albanci koji su živeli u mešovitim naseljima i zgradama izgleda da su bili posebno na nišanu srpskih snaga.³⁵ Jedan izbeglica je ispričao kako je za vreme proterivanja kosovskih Albanaca iz kuće u kojoj je on živeo, njegov srpski sused pokušavao da zaštiti njegovu porodicu govoreći kako su oni već otišli, ali su se policajci sledećeg jutra vratili i otkrili da je porodica još uvek tamo.³⁶ Nema izveštaja o mogućim posledicama kojima je bio izložen Srbin koji je pokušao da zaštiti albansku porodicu.

Takođe u Kosovskoj Mitrovici, prema iskazu drugog izbeglice, jednog kosovskog Srbina su vlasti naznačile da kontroliše ulicu. On je bojom nacrtao srpski znak (krst sa četiri slova s) na fasadama albanskih kuća, u pokušaju da zaštiti porodice kosovskih Albanaca pred napadima policije i VJ. Kada su svedok i njegova porodica bili isterivani iz svog

doma, srpski sused se za njih zauzimao, ali su mu vojnici naredili da uđe u svoju kuću, preteći da će ga ubiti.³⁷

U još jednom slučaju u Kosovskoj Mitrovici, pripadnici srpskih paravojnih jedinica su upali u kuću albanske porodice i počeli da tuku dvojicu od ukućana. Sused Srbin je intervenisao i rekao vojnicima da prestanu. Ovi su onda zapretili da će ubiti i njega, zajedno sa celokupnom albanskom porodicom.³⁸

U gnjilanskoj opštini, jedan Srbin je došao kod svojih albanskih suseda da vidi da li njihova porodica ima potrebe za lekarskom pomoći, pošto su pripadnici paravojnih jedinica premlatili dva njena člana i nogama izudarali jednu ženu.³⁹

Dok je išao ulicom sa jednim svojim srpskim susedom, kosovskog Albanca su zaustavili naoružani ljudi u maskirnim uniformama. Vredali su ga i rekli da bi ga ubili, da ga nije pratio njegov srpski prijatelj.⁴⁰

U kući jednog kosovskog Albanca bilo je sklonjeno oko 40 raseljenih lica. Na dan 28. marta, jedan rezervista policije i još pet teško naoružanih ljudi, dva civila, dva vojnika VJ i jedan policajac, kucali su na njegova vrata. Sa druge strane se pojavio sused Srbin da ih pozdravi i da ih pozove na kafu. Svi su otišli do obližnjeg bara, a srpski sused je onda poslao nekoga da kaže albanskoj porodici i drugim raseljenim licima koji su tamo bili, da odu što brže mogu.⁴¹

Jedan rezervista srpske policije je u Vitini/Viti, posmatrao incident u kome su pripadnici paravojnih jedinica odveli oca njegovog suseda. Kosovski Srbin se ponudio da prati svog suseda u Pozaranje/Pozaran, gde su bile stacionirane paravojne jedinice, da bi tražio svog oca. Pronašli su oca ispred policijske stanice, gde su ga tukli pripadnici paravojnih jedinica. Kosovski Srbin se zauzeo i ubedio pripadnike paravojnih jedinica da puste njegovog suseda.⁴²

Kosovski Srbi koje je OEBS-KVM intervjuisala u Makedoniji

Manji broj kosovskih Srba je izabrao da napusti Kosovo između 20. marta i 8. juna 1999. Izbeglice albanske narodnosti su izvestile da su primetile i kosovske Srbe koji su se zajedno sa kosovskim Albancima kretali prema granici, ali da su srpske

snage ove ljude poslale natrag. Od onih koji su prešli granicu sa Makedonijom, OEBS-KVM je intervjuisala njih petoro. Oni kao razlog za napuštanje Kosova navode opšti strah, kao i strah od bombardovanja NATO. Oni su takođe izrazili pesimizam povodom bilo kakvog budućeg života sa kosovskim Albancima na Kosovu. Jedna kosovska Srпкиnja je rekla da u područjima sa većinskim albanskim stanovništvom, kosovski Srbi ne mogu da se kreću ulicama, zbog straha od razljućene albanske mladeži. Ona se najviše plašila za svog šesnaestogodišnjeg brata, koji bi morao ili da se pridruži vojnicima, ili da postane meta UČK. (Treba zabeležiti da su se i mnogi kosovski Albanci plašili UČK, zbog velikih pritisaka koje je ova na njih vršila da joj se pridruže.)⁴³

Slučajevi kada su se pojedini pripadnici jugoslovenskih i srpskih snaga zauzimali da spreče kršenje međunarodnih humanitarnih standarda

Napomena u ovom izveštaju o pripadnicima srpskih snaga koji su se ponašali u skladu sa odgovarajućim humanitarnim pravom, predstavlja pokušaj da se unesu nijanse koje pomažu da se stekne kompleksnija slika sukoba. Sledeći kratki navodi iz izjava izbeglica pokazuju da su neki pripadnici jugoslovenskih i srpskih snaga u nekim slučajevima reagovali u skladu sa principima zaštite civila po međunarodnim humanitarnim standardima i da su pokušavali da spreče kršenja ljudskih prava. Imajući u vidu obilje dokaza da se radilo o sistematskoj i planiranoj kampanji protiv kosovskih Albanaca, koja je bila naređena i podsticana sa najvišeg državnog nivoa,⁴⁴ neki od ljudi o kojima će biti reč verovatno su delovali nasuprot zapovestima.

Treba takođe zabeležiti da mnoge od ovih izjava pokazuju kako su – iako veliki deo izjava izbeglica ukazuje na to da su VJ, policija, paravojne jedinice i naoružani civili delovali zajednički – u nekim slučajevima nailazili na veliko neslaganje i opoziciju delova jednih jedinica u odnosu na ono što su činile neke druge.

Krajem aprila, šest vojnika VJ je zaustavilo jednog kosovskog Albanca kada se ovaj vraćao svojoj kući u selu Donje Ljupče/Lupqi i Poshtem (Podujevo). Neki od njih su hteli da ga ubiju, ali se za

njega zauzeo jedan vojnik koji je uspeo da spreči da se to desi.⁴⁵

Jedna kosovska Albanka koja je bila vezana za svoja invalidska kolica, i koja je morala da ostane u svojoj kući u Kožici/Kozhice (Srbica), krajem marta, kada su srpske snage najpre granatirale i zatim ušle u selo, zamolila je mladog srpskog vojnika da pozove natrag njenu majku i sestru koje su zajedno sa drugima bile odvedene u dvorište. Vojnik je to učinio, rekao im svoje ime, i pitao za ženu koja je bila ubijena minobacačkom vatrom, i rekao „da mu je strašno kada čuje kako je ostavila troje dece“. Kada su pripadnici paravojsnih jedinica konfiskovali njihove dokumente, on ih je vratio, a njegovi ljudi su odneli ženu i njena invalidska kolica u džamiju, gde su stariji ljudi i invalidi ostali osam dana. On je sredio da dva traktora prevezu ranjene i invalide. Pripadnici VJ su u džamiju donosili hranu, vodu i lekove. Onda su ih prebacili u drugo selo, govoreći da je za njihovu sigurnost bolje tako, budući „da mnogo ljudskog đubreta danas nosi oružje“.⁴⁶

Jedan izbeglica je ispričao OEBS-KVM kako je početkom aprila u selu Žegra/Zheger (Gnjilane), video kako je komandant policije intervenisao da spreči nekog Srbina, moguće pripadnika paravojsnih jedinica, da ne ubije kosovskog Albanca.⁴⁷ U Lapljem Selu/Fshati Llap, sredinom aprila, srpski civili su odveli dve mlade Albanke, ali je policija naterala civile da puste žene da idu, i onda ih je u policijskim kolima dovezla natrag njihovoj porodici. (Delovanje u selu Zegra jedne nekontrolisane jedinice dobrovoljaca pominje se u 3. poglavlju.)⁴⁸ Druge izbeglice su izvestile OEBS-KVM o incidentima u kojima bi se jedan policajac zauzimao da zaustavi kršenje ljudskih prava od strane nekog od njegovih kolega.⁴⁹

¹ Prema popisu iz 1991, koji je pouzdan što se tiče srpskog stanovništva na Kosovu. Što se pak albanskog stanovništva tiče, brojevi su samo približni, jer su kosovski Albanci bojkotovali popis.

² Noel Malcolm, *Kosovo – A Short History*, London: MacMillan, 1998), str. 353.

³ UNHCR Priština.

⁴ Centar za humanitarno pravo, Priština.

⁵ Izveštaj UNHCR od 30. januara 1999, podaci iz izvora jugoslovenskih vlasti.

⁶ Brojeve je sapštio direktor Centra za regionalni razvoj Vlade Republike Srbije.

⁷ OSCE-KVM, „Monthly Report on the Situation in Kosovo pursuant to the Requirements set out in United Nations Security Co-

- uncil Resolutions 1160 i 1203 – Mid-February 1999 – 20 March 1999”.
- ⁸ Za pravne definicije stanja oružanog sukoba vidi 2. poglavlje ovog izveštaja.
- ⁹ Centar za humanitarno pravo, Izveštaj o ljudskim pravima za 1998.
- ¹⁰ OSCE-KVM Report „Destabilization in Kosovo”, 31 January 1999, Fusion.
- ¹¹ OSCE-KVM Report „Destabilization in Kosovo”, 31 January 1999, Fusion.
- ¹² OSCE-KVM, Human Rights Division (HQ), Meetings with Adem Demaci, Political Representative for the UCK, December 1998.
- ¹³ Jugoslovensko ministarstvo unutrašnjih poslova, decembbar 1998.
- ¹⁴ OSCE-KVM, „Monthly Report on the Stuation in Kosovo pursuant to the Requirements set out in United Nations Security Council Resolutions 1160 i 1203 – Mid-February 1999 – 20 March 1999”.
- ¹⁵ Human Rights Watch.
- ¹⁶ Na dan 9. septembra 1998, policija je otkrila tela 34 Srbina i Crnogorca u masovnoj grobnici u selu Glodane, blizu jedne baze UČK. Vlasti su tvrdile da su 27. avgusta 1998. otkrile masovne grobnice Srba i Crnogoraca, i delimično spaljena tela u blizini Kličke, i u rudniku Volujak.
- ¹⁷ Izveštaj sa sastanka.
- ¹⁸ Human Rights Watch, „Serbian Journalist and driver Missing in Kosovo”, Press Release August 1998.
- ¹⁹ Human Rights Watch, „Serbian Journalists” Detention Condemned”, Press Release October 1998.
- ²⁰ Centar za humanitarno pravo, Izveštaj o ljudskim pravima 1998.
- ²¹ OSCE-KVM, Operations, „Daulj Sitrep 15 February 1999” (interni dokument).
- ²² OSCE-KVM, „Monthly Report on the Stuation in Kosovo pursuant to the Requirements set out in United Nations Security Council Resolutions 1160 i 1203 – Mid-February 1999 – 20 March 1999”.
- ²³ UNHCR.
- ²⁴ Human Rights Watch.
- ²⁵ OSCE-KVM Report, Period covering 6-7 February 1999.
- ²⁶ Komitet protiv torture, „Saveti i preporuke”, 18. novembar 1998.
- ²⁷ Amnesty International, *Concerns in Europe*, EUR 01/02/97.
- ²⁸ OSCE-MiK, Human Rights Officer, 6 October 1999.
- ²⁹ Između ostalih A/0295; A/0342; A/0656; A/0634; A/0995; A/1104; M/0011; M/0124; M/0284; M/0392; M/0534; M/0797; M/0928; M/1098; M/1107; M/1171; M/1614.
- ³⁰ A/0295; A/1023; M/0162; M/1287.
- ³¹ A/0027; A/0361; A/0426; A/0436; M/0018; M/0460; M/0605.
- ³² A/0192; M/1180.
- ³³ M/0261.
- ³⁴ M/0366.
- ³⁵ A/0158; M/0207.
- ³⁶ M/1507.
- ³⁷ A/0191.
- ³⁸ M/1181.
- ³⁹ M/1239.
- ⁴⁰ M/0112.
- ⁴¹ M/0493.
- ⁴² M/1499.
- ⁴³ M/0974; M/1056; M/1531.
- ⁴⁴ Vidi ICTY, „Indictment Milosevic & thers (‘Kosovo’)", IT99-37, 24 May 1999, Cherges.
- ⁴⁵ M/0859.
- ⁴⁶ M/1267, koji se sastoji od izjava tri sestre, uključujući i ženu-invalida.
- ⁴⁷ M/0401.
- ⁴⁸ M/1085.
- ⁴⁹ Na primer A/0531.

KOSOVSKI „CIGANI“ (Maxhupet) – ROMI

Uvodna napomena: terminologija¹

Odluka da se u ovom izveštaju upotrebi termin Cigani (*Maxhupet*) odražava problem koji na Kosovu postoji prilikom pokušaja identifikacije grupe lica koja inače mogu biti, u terminologiji koju je prihvatila OEBS, klasifikovana (od strane ljudi koji ne pripadaju grupi) kao Romi. Nešto niže je objašnjeno (vidi: „Pozadina“), da se samo jedna takva grupa sama identifikuje kao „Romske narodnosti“, dok se drugi definišu preko mnoštva naziva i povezivanja. Odluka o korišćenju terminologije odražava veštački aspekt korišćenja termina Romi, kako bi se pokrila realnost naroda koji se sastoji od ovih različitih grupa. Ovaj termin ne dolazi ni od pripadnika same etničke grupe, niti od naroda za koje je termin Romi danas u tekućoj upotrebi. Izbor formule „Cigani“ (*Maxhupet*, jednina *Maxhup*) je prema našem osećaju još ponajbolje preneo terminološki odraz identifikacije ove grupe u očima drugih, onako kako se u lokalnom kontekstu koristi i kako ga upotrebljavaju kosovski Albanci u izjavama koje su davali OEBS-KVM.²

(Engleski izraz „Gypsy“, koji je upotrebljen u izveštaju, najviše se približava albanskom terminu *Maxhup*, koji najveći broj kosovskih Albanaca uglavnom koristi za ovu vrstu identifikacije koja se zasniva na atributima poput boje kože ili kulturnih razlika, mada postoje i drugi albanski termini sa ekvivalentnom konotacijom koji se koriste u nekim delovima Kosova, kao i srpski termin *Ciganin*.)

Kao što je rečeno, skoro sve informacije u ovom poglavlju potiču iz intervjua sa izbeglicama, kosovskim Albancima.

Kada se govori o izveštavanju OEBS-KVM o različitim grupama koje su predmet ovog poglavlja, ipak, zadržan je termin Romi, kao standardni termin u upotrebi OEBS i OEBS-KVM. Formula Ro-

mi/“Cigani“ se ovde takođe koristi kada se govori o zvaničnom jugoslovenskom popisu stanovništva.

Pozadina

Više grupa koje su ovde zajedno opisane kao kosovski Cigani (*Maxhupet*) različito same sebe shvataju, i imaju različite lingvističke i verske tradicije.³ Ove grupe same sebe identifikuju sasvim različito.

Takozvani „etnički Romi“, sami sebe identifikuju kao Romi i kao svoj jezik koriste romale, a takođe govore srpski i albanski. Oni su ponosni na sopstvenu kulturnu tradiciju i vezuju se za zajednice Roma u drugim zemljama (među njima živi i manja katolička romska zajednica, blizu hrvatske zajednice na Kosovu, kod Lipljana,⁴ kao i jedna grupa koja vodi nomadski život, i koja je poznata kao „Čergari“, koja je pravoslavne vere i govori srpski).

Aškalije govore albanski i žive blizu kosovskih Albanaca, sa kojima su se oduvek i identifikovali.

Egipćani, koje mnogi smatraju Aškalijama, govore albanski, ali tvrde da su u početku došli iz Egipta. Njih kosovski Albanci smatraju *Maxhupet*, a jugoslovenski režim je stvorio pre oko 10 godina poseban grupni identitet, što je svojevremeno trebalo da pojača sliku o multietničkom, a ne albanskom Kosovu. Veruje se da je u tome izvesnu ulogu igrao i napor samoidentifikacije, kako bi se izbegao pogrdan naziv *Maxupet*, i kako bi se razlikovali od „etničkih Roma“ koji govore romale. I Aškalije i Egipćani su islamske vere.

Kosovski Albanci i kosovski Srbi podjednako tretiraju sve grupe „Cigana“ (*Maxhupi*) kao različite od sebe, uprkos različitog stepena integracije. Kao što je to slučaj u većini zemalja centralne i istočne Evrope, kosovski Albanci i kosovski Srbi smatraju *Cigane/Maxhupet* za građane nižeg ranga.⁵

Stanovništvo

Iako je teško precizno odrediti tačan broj Roma/"Cigana" koji su živeli na Kosovu pre sukoba i do juna 1999, neke romske izbeglice sa Kosova i Srbije, koje žive u trećim zemljama, tvrde da ih je bilo 100 do 150 hiljada.⁶ Jugoslovenski popis stanovništva iz 1991. je utvrdio da je broj Roma/"Cigana" na Kosovu 45.000. Mnogi se nisu deklarirali kao Romi/"Cigani", ili zato što su osećali da su potpuno integrisani u albansku ili srpsku zajednicu, ili zato što bi upisivanje kao Roma moglo da spreči njihovu dalju integraciju i na taj način ih liši osnovnih prava.⁷ Prema podacima popisa iz 1991, romske/"ciganske" zajednice se mogu naći u skoro svim opštinama na Kosovu.

Podaci koje je prikupila OEBS-KVM

Malo od podataka koje je OEBS-KVM prikupila do 20. marta 1999. odnosi se na kršenje ljudskih prava pripadnika romske zajednice,⁸ i nema nijednog podatka o žalbama samih Roma koje bi oni direktno uputili OEBS-KVM. Osoblje OEBS-KVM je činilo napore da uspostavi odnose sa predstavnicima Roma. Ovi kontakti se, ipak, nisu razvili u dovoljnoj meri, i nije došlo do međusobne razmene informacija pre evakuacije OEBS-KVM. Romske zajednice su na OEBS-KVM često gledale sa podozrenjem.⁹

Nakon 2. marta, masovna prisilna iseljenja, koja su sprovodile jugoslovenske i srpske snage, uglavnom su pogađala kosovske Albance, mada je poznato da je bilo i Roma koji su bili nasilno proterani ili su sami pobjegli. Većina takvih je verovatno otišla na sever, u Srbiju i Crnu Goru, a zatim u treće zemlje. Teško je odrediti u kom stepenu su kosovski Romi bili prisutni među izbeglicama sa Kosova u Albaniji i Makedoniji – među kojima je OEBS-KVM posle 20. marta prikupljala izjave – pošto se veruje da su se mnogi prijavili kao kosovski Albanci, plašeći se da ne budu tretirani izdvojeno. Romi koji su u Albaniju ili Makedoniju stigli za vreme masovnog proterivanja obično su bili ili suviše uplašeni da razgovaraju sa bilo kime, ili su bili primorani da odu dalje.

Zbog svih ovih razloga, OEBS-KVM nije od same romske populacije Kosova prikupila nikakve podatke koji bi se ticali njenog položaja u periodu koji pokriva ovaj izveštaj.

Brojne izjave albanskih izbeglica koje su prešle granicu sa Albanijom ili Makedonijom pominju kosovske „Cigane“ (*Maxhupet*), kao ljude koji su imali aktivnu i dobrovoljnu ulogu na strani srpskih i jugoslovenskih snaga za vreme sukoba. Kosovski „Cigani“ (*Maxhupi*) se pominju kao policajci, kao pripadnici paravojnih jedinica, takođe i kao naoružani civili. Mnogi od ovih izveštaja potvrđuju jedan drugog i sasvim su verovatni.

Optužbe da su se neki kosovski „Cigani“ (*Maxhupet*) svrstali na stranu Srba za vreme NATO vazдушnih napada i proglašenog ratnog stanja u Jugoslaviji, sve do juna 1999, kao i da su učestvovali u kršenju ljudskih prava kosovskih Albanaca, ocrnile su romsko stanovništvo Kosova u celini. Ove optužbe su od tada, u periodu koji je izvan ovog izveštaja, postavile kosovske Rome u veoma tešku poziciju.

Kosovski „Cigani“ (*Maxhupet*) koji su stradali u periodu između 20. marta i 9. juna

Premda, kao što je primećeno, ne postoje izjave o kršenjima ljudskih prava kosovskih Roma, i koje bi sami Romi davali OEBS-KVM, u nekim slučajevima se i iz izjava kosovskih Albanaca može zaključiti da su i „Cigani“ (*Maxhupet*) bili žrtve kršenja ljudskih prava. Jedan „Ciganin“ (*Maxhup*) je bio među dvojicom ubijenih i unakaženih ljudi, kada je pokušao da se kod policije zauzme da njegovog albanskog kolegu 17. marta u Prištini policajci ne odvedu.¹⁰ Pripadnici paravojnih jedinica su 26. marta 1999. u Nagovcu/Nagofc (Priština) istovremeno pobili jednu romsku i jednu albansku porodicu.¹¹ Jedna intervjuisana osoba iz Kačanika/Kacanik ispričala je da je suseda, kosovskog „Ciganina“ (*Maxhup*), 28. marta ubio snajperista.¹²

Optužbe protiv „Cigana“ (*Maxhupet*)

Kosovski Albanci su optuživali romsko stanovništvo Kosova za kolektivnu saradnju sa jugoslovenskim i srpskim snagama. Govorili su da su ovi učestvovali u ubijanjima, „pljačkanjima i krađi kada bi se ukazala prilika“, iznuđivanju novca i dragocnosti, kao i u transportu i pokopavanju žrtava u masovne grobnice.

Učešće Roma u kršenju ljudskih prava

U svim slučajevima u kojima su romski policajci, pripadnici paravojnih jedinica ili naoružani civili pomenuti kao učesnici ubijanja kosovskih Albanaca, kaže se da su delovali zajedno ili u prisustvu jugoslovenskih i srpskih snaga.

U nekoliko incidenata u kojima se govori o „Ciganima“ (*Maxhupet*) kao počiniocima kršenja ljudskih prava, navode se njihova imena. Jedan svedok je tvrdio da je 18. aprila u Prištini 10-15 muškaraca bilo izdvojeno iz mase od 3-4 hiljade seljana, i pobijeno, uglavnom rafalima iz automatskog oružja. Ubistva je obavila grupa od pet pripadnika paravojnih jedinica, i među njima se nalazio jedan Ciganin (*Maxhup*) čije je ime zabeleženo.¹³ Jednom prištinskom policajcu, koji je opisan različito kao „Ciganin“, ili „srpski Ciganin“, ime je pomenuto u tri izjave (u jednoj se precizira u kojoj je policijskoj stanici radio). Za njega se kaže da je učestvovao u proterivanjima, iznuđivanju novca, batinanju ili ubijanju, tokom aprila i početkom maja.¹⁴ U Ribniku/Rimnik (Vitina), 18. aprila, jedan svedok je video pripadnike paravojnih jedinica i jednog „Ciganina“ (*Maxhup*) (ime je zabeleženo), koji su zajedno pljačkali kuće.¹⁵ U jednom incidentu koji se desio 27. marta, 6 ili 7 blindiranih vozila i 15 pincgauera je opkolilo selo Crkvena Vodica/Palaj (Obilić). Među počiniocima (16 policajaca i pripadnika paravojnih jedinica), dva „Ciganina“ (*Maxhupi*) su pomenuta po imenu.¹⁶

Video sam policajca u jednostavnoj plavoj uniformi i jednog vojnika u maskirnoj uniformi kako ulaze u kuću (zabeleženo je ime vlasnika kuće) preko puta, i odvođe ga iza zgrade... Video sam kako od njega uzimaju lične isprave i kako mu onda govore da ide u potok; dok je silazio u potok, vojnik je na njega pucao iz puške... Policajac je živeo u mojoj zgradi, na sedmom spratu. Bio je „Ciganin“ (ime je zabeleženo).¹⁷

Mnoge izjave navode da su se „Cigani“ (*Maxhupet*) pridružili srpskim snagama u proterivanju i otimačini čije su žrtve bili kosovski Albanci. U Prištini, 24. marta, za vreme nasilnog iseljavanja kosovskih Albanaca, pripadnici policije i VJ su krali po ispražnjenim kućama, a onda naredili „Ciganima“ (*Maxhupet*) da ih unište.¹⁸ Policija je 28. marta do-

šla u kuću kosovskog Albanca u Đakovici i rekla svim ukućanima da je napuste bez odlaganja. Zatim su se policajci dali na krađu imovine. U krađi su učestvovali i „Cigani“ (*Maxhupet*).¹⁹ U prištinskom naselju Sunčani Breg/Bregu i Diellit, 29. aprila, „Cigani“ (*Maxhupet*) su viđeni kako pod zaštitom policije pljačkaju prodavnice albanskih vlasnika.²⁰

Njih četvorica su provalili u kuću i sve nas pozvali da izađemo u dvorište. Jedan od njih je bio „srpski Ciganin“, sin (toga i toga, ime je navedeno) iz iste ulice. On je bio rezervista.²¹

Problemi oko načina na koji kosovski Albanci identifikuju „Cigane“ (Maxhupet) kao počinioce

Kao što je rečeno, u mnogim izjavama koje je prikupila OEBS-KVM, lica identifikovana kao „Cigani“ (*Maxhupet*) učestvovala su u kršenju ljudskih prava. Ipak, treba zabeležiti i to da među kosovskim Albancima postoji otvorena predrasuda protiv „Cigana“ (*Maxhupet*) i negativno gledanje na njih. Neki kosovski Albanci su verovali da su se „Cigani“ (*Maxhupet*) tokom poslednjih godina bili svrstali uz Srbe nadajući se da će dobiti bolja zaposlenja (kosovski Albanci su, ipak, smatrali da ni Srbi ne vole „Cigane“, nego da su ih samo iskoristili). U izjavama kosovskih Albanaca se ne može isključiti uloga predrasuda kao faktora identifikacije „Cigana“ (*Maxhupet*) kao počinioca u nekima od incidenata o kojima izveštavaju.

U nekim slučajevima, počinioci su bili identifikovani kao „Cigani“ (*Maxhupet*) isključivo na osnovu boje kože. Takva identifikacija je veoma problematična. U jednom intervjuu, trinaestogodišnji dečak opisuje seriju događaja koja je počela čarom između policije i UČK. Pošto se UČK povukla, policija je upala u njegovu kuću, i njegov otac je bio ubijen:

Ušla su četiri policajca. Dvojica su nosila crno-zelene maskirne uniforme, sa srpskom zastavom na ramenima (izjava pominje „policijske oznake sa dva orla na njima, kao na jugoslovenskom pasošu“). Nisu bili maskirani. Druga dvojica nisu imala uniforme, nego su bila u civilnom odelu sa crnim maskama na licu (svedok misli da su bili Cigani). U izjavi svedok kaže: „Prepo-

znao sam tamnu kožu oko očiju, kao kod onih Cigana koji žive pored vaše kancelarije (kancelarije OEBS-KVM u njegovom gradu), iza policijske stanice. Ove sam Cigane ranije video u policijskim uniformama i sa Sivim vukovima.”²²

U drugom incidentu gde je „Ciganin“ (*Maxhup*) pomenut da je zajedno sa srpskim snagama i paravojnim jedinicama učestvovao u iznuđivanju novca i ubijanju jednog čoveka, počinioci su ovako pisani: „Jedan od pripadnika paravojnih jedinica je bio mali, debeo, sa brkovima, sa dve debele ogrlice, kao Ciganin. Drugi Ciganin je uvek bio sa njegove desne strane.”²³ Ova izjava se može posmatrati zajedno sa pričom kosovskog Albanca koji je jednoj intervjuisanoj osobi rekao kako su njemu i nekim drugima, pripadnici paravojnih jedinica naredili da kopaju masovni grob; Srbi su, rekao je, mislili da je on „Ciganin“ (*Maxhup*), jer je imao tamnu kožu.²⁴

Učešće „Cigana“ (Maxhupi) u prikupljanju i sahranjivanju tela kosovskih Albanaca

Veliki broj izjava govori o „Ciganima“ (*Maxhupi*) koji prikupljaju i pokopavaju mrtve kosovske Albance u masove grobnice. Uloga koju su „Cigani“ (*Maxhupet*) imali u pokopavanju nije iznenađujuća, budući da su i pre sukoba koji je eskalirao marta 1999, „Cigani“ (*Maxhupet*) bili često zaposleni na obavljanju neprijatnih i teških poslova. Ovo je uključivalo kopanje grobova i učestvovanje u sahranama.

Ostaje, međutim, da se utvrdi stepen u kome su „Cigani“ (*Maxhupet*) koji su učestvovali u sahranama bili odgovorni za kršenje principa humanitarnog prava koji zahtevaju da sahrana bude obavljena na dostojan način, i tako da olakša kasniju identifikaciju (vidi 5. poglavlje).

U Uroševcu, oko 2. aprila, oko 30 do 50 metara od groblja, u pravcu Gjilana (srpski: Gnjan), video sam kako se zaustavio veliki žuti kamion. Na kamionu je bilo više od 20 tela. Oko 20 Cigana u civilnim odelima skidali su tela sa kamiona. Buldožer je otvorio veliku jamu po-

red kamiona, i Cigani su pobacali tela u jamu. Buldožer je onda prekrpio jamu blatom.²⁵

- 1 Iz preporuka ekipe OEBS/ODIHR koja je odgovorna za ovaj izveštaj, a koje su sastavili ljudi iz OEBS zaduženi za kontakt za Romima i Sinti (CPRSI). Interni memorandum OEBS/ODIHR, 15. i 18. oktobar 1999. Izdavač srpskog prevoda izveštaja je odlučio da se pridržava terminologije koju je koristila OEBS, iako se ona ne podudara sa uobičajenom praksom u Srbiji, prihvatajući razloge sastavljača izveštaja. Nažalost, na taj način nije mogla biti uklonjena razlika između veoma negativno obojenog termina „Ciganin“ i znatno neutralnijeg „Gypsy“.
- 2 Izjave koje je prikupljao personal OEBS-KVM nisu beležene na albanskom, nego na engleskom, tako da nije zabeleženo koji su termini u njima zaista korišćeni. U pisanim izjavama se pojavljuju i „Gypsy“ i „Roma“, ali se može pretpostaviti da je izbor termina pravio ili službenik OEBS-KVM ili prevodilac.
- 3 UNHCR/OSCE „Second Assessment of the Situation of Ethnic Minorities in Kosovo“, para. 38, 6 September 1999.
- 4 UNHCR/OSCE „Second Assessment of the Situation of Ethnic Minorities in Kosovo“, 6 September 1999.
- 5 Preporuka OEBS/CPRSI osoblju koje je radilo na sastavljanju ovog izveštaja, interni memorandum OEBS/ODIHR, 15. oktobar 1999.
- 6 Podatak sa Konferencije za mir balkanskih Roma, 18-19. jun 1999, Sofija, a koju je organizovao Human Rights Project i European Roma Rights Centre.
- 7 UNHCR, interni dokument o manjinama na Kosovu u 1991. godini, i „Romi u Srbiji“, Centar za antiratnu akciju, Institut za kriminologiju i društvena istraživanja, Beograd, 1991.
- 8 OEBS-KVM je izvestila o ubistvu troje Roma u Kosovskoj Mitrovici, decembra 1998. i o pronalaženju tela jednog Roma blizu Peći, februara 1999, iako okolnosti ovih ubistava nisu bile jasne (vidi odgovarajuće odeljke o opštinama).
- 9 Objašnjenje namenjeno ekipi OEBS/ODIHR koja je odgovorna za ovaj projekt, od strane direktora bivšeg Odeljenja za ljudska prava OEBS-KVM, 16. oktobar 1999.
- 10 M/1421 tvrdi da je video tela, i daje opis okolnosti po čuvenju. M/0458 daje opis po čuvenju koji se verovatno odnosi na iste žrtve, ali ga datira skoro nedelju dana kasnije.
- 11 A/0135. A/0937 možda govori o istom incidentu.
- 12 M/0090 (po čuvenju).
- 13 M/1142.
- 14 M/142, M/1610 (opisuje ga kao „srpskog Ciganina“ i precizira o kojoj se policijskoj stanici radi); M/1817.
- 15 M/1779.
- 16 M/0569.
- 17 M/1731, Kačanik, 30. mart 1999.
- 18 A/0040.
- 19 A/0395.
- 20 M/0331.
- 21 A/0885, Kosovo Polje, 4. april 1999.
- 22 A/0221.
- 23 M/0832.
- 24 M/0933.
- 25 M/0187.

Dvadeset prvo poglavlje

DRUGE NACIONALNE ZAJEDNICE I MANJINE

Pored kosovskih Albanaca, kosovskih Srba i Roma, na Kosovu je bilo i mnogo drugih grupa koje su imale status „nacionalnih zajednica“ u SRJ. Postoje i male etničke grupe koje nisu označene kao „nacionalne zajednice“, od kojih se jedna ovde pominje.

Među informacijama koje je prikupila OEBS-KVM ima malo podataka o posledicama koje je sukob imao na druge nacionalne zajednice i manjinske etničke grupe, mada je jasno da su neki članovi ovih zajednica i grupa bili podvrgavani kršenjima ljudskih prava koja su bila široko rasprostranjena na Kosovu u periodu koji pokriva ovaj izveštaj.

Kosovski Turci

Popis iz 1991. navodi da je na Kosovu bilo 10.083 građanina turske narodnosti, ali ovaj broj verovatno ne odražava pravo stanje ove zajednice.¹ Turci na Kosovu nastavljaju da koriste turski kao maternji jezik (u Ustavu Kosova iz 1974. koji je ukinula 1989. savezna vlada, turski je bio priznat kao treći zvanični jezik na Kosovu),² i u pokrajini postoje brojne turske škole. Turci su se tradicionalno držali po strani u srpsko-albanskom sporu, i tradicionalno su imali dobre odnose i sa jednim i sa drugim.

Postoje kontradiktorni izveštaji o tome kako se sukob do juna 1999. odrazio na tursku zajednicu. U selu sa većinskim turskim stanovništvom Mamuša/Mamushe (Prizren), koje su jugoslovenske i srpske snage napale krajem marta 1999. (o ovome se detaljnije govori u odeljku o prizrenskoj opštini), ljudi koje je intervjuisala OEBS-KVM kažu da su ljudi turskog porekla mogli da ostanu, dok su srpske i jugoslovenske snage proterale sve kosovske Albanace.³

U drugim delovima Kosova, Turci su, prema izveštajima, bili napadnuti i proterivani zajedno sa

kosovskim Albancima,⁴ ili su inače napustili pokrajinu. Mnogi su se sklonili u Tursku.⁵

Kosovski Hrvati

Kosovski Hrvati su poznati još i kao Janjevci, prema selu Janjevo/Janjeve (Lipljan), u kome su činili dve trećine stanovnika. Kao i Janjevo, i sam Lipljan je imao značajniju hrvatsku zajednicu, a i četiri sela na istočnom kraju opštine Vitina/Viti – Letnica/Letnive, Šašare/Shashare, Vrnavokolo/Vrnakolle i Vrnez/Vernez – imala su hrvatsku većinu.

Među podacima koje je prikupila OEBS-KVM ne pominju se kršenja ljudskih prava kosovskih Hrvata.

Goranci

Ova zajednica se sastoji od lica koja su slovenskog porekla i islamske vere, iz opštine Gora/Dragash na jugu Kosova (izraz Goranac ima veze sa brdima u kojima žive Goranci). Goranci se razlikuju od grupe Muslimanskih Slovena koji su opisani nešto niže. Istraživanje koje su zajednički sprovedili UN-HCR i OEBS je utvrdilo da „uprkos tome što im je religija zajednička, njihovi odnosi sa kosovskim Albancima nisu uvek jednostavni, budući da imaju etničke i lingvističke veze sa Srbima, kao i zbog drukčijih političkih shvatanja.“⁶

Odeljak ovog izveštaja o opštini Gora opisuje bezbednosnu situaciju kako ju je u svoje vreme videla OEBS-KVM. Takođe je bilo zabeleženo da je posle evakuacije sa Kosova, OEBS-KVM dobila izjavu samo jednog izbeglice Goranca, u Makedoniji. Ovaj svedok, koji je Kosovo napustio 18. juna 1999, izjavio je da je UČK pljačkala i razarala selo Dragaš i okolinu, da su njeni pripadnici naređivali Srbima da odu ili će biti ubijeni, i da su svi putevi

bili blokirani. Za razliku od većine kosovskih Albanaca koji su bili proterani sa Kosova, ovaj svedok je još uvek imao svoje lične isprave.⁷

Muslimanski Sloveni

Ova grupa se sastoji od Slovena koji govore srpski, i koji su bili pribrojani „Muslimanima“ kao narodu, prema klasifikaciji koja je važila u nekadašnjoj SFRJ. Mnogi od njih sami sebe definišu kao Bošnjake. Među podacima koje je prikupila OEBS-KVM nema dokumenata koji se odnose na kršenje ljudskih prava Muslimanskih Slovena. U Ozrimu/Ozdrim (Peć), pominje se da su Muslimanski Sloveni bili pošteđeni, dok su kosovski Albanci bili napadnuti i proterani maja meseca (vidi odeljak o pečkoj opštini).⁸

Čerkezi

Čerkezi su mala manjinska grupa koju kao nacionalnu zajednicu ne pominju zakoni SRJ. Oni su čerkeskog porekla, iz severnih delova Kavkaza. Čerkezi su na Kosovo došli pre više od 80 godina, i nastanili se u Miloševu/Milloševe, u opštini Obilić/Obiliq. Bilo ih je oko 100, muslimani su i govore albanski, srpski i čerkeski. Nema podataka koje je prikupila OEBS-KVM koji bi se posebno odnosili na Čerkeze Miloševa, ali je poznato da su u jednom trenutku, između kraja marta i juna 1999. bili proterani. Neke od njihovih kuća su zapalili Srbi, a celokupna zajednica je otišla u izbeglištvo u Makedoniju.⁹

Kosovski Albanci katoličke vere

To je religiozna, a ne i etnička manjina, koja broji oko 70.000 ljudi. Oni najviše žive u opštinama Đakovica/Gjakova, Klina/Klina, Prizren/Prizren i Viti/Viti.

Teško je reći da li je njihovo iskustvo sukoba bitno različito od iskustva koje je imala većina kosovskih Albanaca koji su muslimani. Ima izveštaja u kojima se pominju Albanci katolici koji su bili hapšeni, zlostavljani i proterani, i koji se u potpu-

nosti poklapaju sa obrascima kršenja ljudskih prava koji su bili primenjivani protiv svih kosovskih Albanaca.¹⁰ Ipak, vrlo mali broj izjava izbeglica sadrži sugestiju da su neki pripadnici jugoslovenskih i srpskih snaga razlikovali kosovske Albance katoličke vere i da su se prema njima bolje ponašali. Na primer, kosovski Albanac katolik, koji je izbegao iz Đakovice 25. marta 1999, i nalazio se u selu Meja/Meje, priča kako se njegova porodica tamo osećala relativno bezbednom, jer je lokalni komandant VJ rekao da ne treba da brinu sve dok je on tamo, budući da su katolici. Tek kada je ovaj komandant otišao, posle 27. aprila, njihova se situacija pogoršala pa su rešili da idu u Albaniju.¹¹ Postoji i jedna izjava kosovskog Albanca, muslimana, koji opisuje proterivanje iz sela Karasinderd/Karashengjergj (Prizren), 31. marta 1999, i tvrdi da je oko 90 domaćinstava kosovskih Albanaca katoličke vere moglo da ostane.¹² Iz podataka koje je prikupila OEBS-KVM, ne može se reći da li je ova vrsta relativno blagonaklonog ponašanja primećena još negde.

¹ Zasnovano na podacima, uključujući i procene, lidera zajednica, kao što je navedeno u Drugoj proceni situacije etničkih manjina na Kosovu (UNHCR/OEBS, Second Assessment of the Situation of Ethnic Minorities in Kosovo, 6 September 1999). Takođe „Informacija o turskoj nacionalnoj manjini na Kosovu“, Turska stalna misija pri OEBS, Beč, 21. septembar 1999.

² UNHCR/OEBS, Second Assessment of the Situation of Ethnic Minorities in Kosovo, 6 September 1999, para. 64.

³ A/0035; A/0114; A/0994.

⁴ Na primer, OEBS-MiK, MI/22/99.

⁵ UNHCR/OEBS, Second Assessment of the Situation of Ethnic Minorities in Kosovo, 6 September 1999, para. 64.

⁶ UNHCR/OSCE, Second Assessment of the Situation of Ethnic Minorities in Kosovo, 6 September 1999, para. 55.

⁷ M/1524.

⁸ OEBS-TFK službenik za ljudska prava, koji izveštava o poseti Ozrimu, krajem juna 1999.

⁹ UNHCR/OSCE, Second Assessment of the Situation of Ethnic Minorities in Kosovo, para. 71, 6 September 1999.

¹⁰ PE/04/042/99 i PE/04/123/99, koji se odnose na incidente u januaru i martu 1999, u đakovičkoj policijskoj stanici; M/0454, gde se nalazi iskaz očevica o tome kako su tri mlada muškarca bila pretučena ispred kuće u Kabašu/Kabash (Viti).

¹¹ A/0465.

¹² A/1076.

Dvadeset drugo poglavlje

POJEDINE GRUPE KOSOVSKIH ALBANACA I SEGMENTI DRUŠTVA KOJI SU BILI POSEBNO IZLOŽENI KRŠENJU LJUDSKIH PRAVA

Pojedinci i grupe koji su na neki način igrali ulogu u javnom životu kosovskih Albanaca bili su u većoj mjeri objekt šikaniranja, zlostavljanja, hapšenja, pristrasnih sudskih procedura i ubistava. Ugrožene su bile razne grupe: političari i drugi istaknuti pojedinci, verski lideri, lekari, novinari, učitelji, studenti, aktivisti organizacija za zaštitu ljudskih prava, oni koji su radili u nevladinim organizacijama (NGO), oni koji su bili povezani sa OEBS-KVM, i imućniji ljudi.

Od početka osamdesetih godina, albanski političari su se zalagali za to da Kosovo dobije status republike unutar tadašnje Jugoslavije, a kasnije, kada je i autonomija Kosova bila ograničena 1987, i kada se Jugoslavija raspala 1992, tražili su punu nezavisnost. Kada je kosovska autonomija bila praktično ukinuta donošenjem novog ustava Republike Srbije, septembra 1990, čemu je usledio bojkot srpskih izbora od strane kosovskih Albanaca, bile su uvedene „vanredne mere“ u većini javnih sektora. Desetine hiljada Albanaca su bile otpuštene, uglavnom zato da bi na njihovo mesto došli Srbi i Crnogorci. Kosovski Albanci, koji su sproveli pacifističku politiku opšte građanske neposlušnosti, počeli su da formiraju paralelne institucije, uključujući svog predsednika, parlament, poreski sistem i školski sistem. (Više detalja se može naći u 1. poglavlju.)

Oni koji su radili u medijima bili su ugroženi kada je država ukidala javno finansirane medije na albanskom jeziku, što je počelo da se radi 1989. godine. Takođe su ih pogađale zabrane glavnih publikacija na albanskom jeziku. Albanski učitelji su postali meta napada od trenutka uspostavljanja paralelnog obrazovnog sistema, koji je bio odgovor na donošenje novog školskog programa za Kosovo (1990), kako bi se nastava na albanskom jeziku izjednačila sa onom u ostaloj Sr-

biji. Ove promene su se ticale nastave na albanskom jeziku u većini srednjih škola, dok je nastava na albanskom u okviru prištinskog univerziteta bila potpuno ukinuta. Oko 6000 srednjoškolskih profesora i 800 univerzitetskog osoblja, koji nisu prihvatili nove programe, bili su otpušteni. Paralelni zdravstveni sistem je bio uspostavljen, često uz podršku humanitarnih grupa kao što je Društvo majke Tereze, što je dovelo do okomljanja na medicinsko osoblje. Kako se bezbednosna situacija pogoršavala tokom 1998, srpske vlasti su smatrale da medicinsko osoblje albanske narodnosti pruža medicinsku pomoć UČK.

Do 1998, polarizacija na Kosovu je bila završena. Mnoga hapšenja su izvršena u vezi sa pokušajem preuzimanja vojne kontrole nad područjima gde je UČK bila najaktivnija. Poznat je slučaj u Uroševcu/Ferizaj, juna 1998, gde je 11 aktivista organizacija za zaštitu ljudskih prava i političara DLK, uglavnom rukovodilaca ovih organizacija, bilo uhapšeno tokom jedne policijske operacije. (Ovaj slučaj je opisan u 10. poglavlju, kao i u odeljku o uroševačkoj opštini.)

Za vreme prisustva OEBS-KVM, bilo je malo političkih suđenja, sa izuzetkom suđenja „uroševačkoj grupi“, i slučaja Fatime Bošnjaku, koja je bila izvršni sekretar đakovičkog ogranka Društva majke Tereze. Njeno suđenje je niže opisano.

U ovom periodu, bilo je više ubistava i hapšenja javnih ličnosti, na primer, ubistvo člana uprave prištinskog ogranka Albanske demokratske partije (LBD), koji je 27. februara 1999. bio nađen ubijen blizu jezera istočno od Batlave/Batllave (Podujevo). OEBS-KVM je otišla da istraži mesto gde je telo pronađeno i utvrdila da je na političara pucano najmanje pet puta. Pretpostavlja se da je telo tamo bilo dovezeno i ostavljeno, budući da nije bilo tragova pucanja. U to vreme, nisu mogle

biti pronađene druge indikacije koje bi ukazivale na počinioc ubistva.¹

Težina i broj incidenata su se brzo povećali posle evakuacije OEBS-KVM 20. marta. S obzirom na događaje tokom prethodnih 10 godina, nije bilo iznenađenje što su se mnoge istaknute ličnosti odmah našle na meti. Ove ličnosti se mogu svrstati u grupe na osnovu njihove profesionalne delatnosti i statusa u albanskom društvu.

Najpre se radilo o „profesionalcima“ i aktivistima kakvi su političari, verski lideri, advokati, novinari, profesori, učitelji, studenti i aktivisti organizacija za zaštitu ljudskih prava. Na drugom mestu su ljudi koji su bili povezani sa OEBS-KVM i drugim međunarodnim organizacijama koje su bile od strane Srba smatrane za „neprijateljske“. Poslednja grupa pojedinaca koji su bili posebno na meti bili su imućni ljudi, i to ili zato što su imali istaknutu ulogu u društvu, ili isključivo zbog svog bogatstva. Više izjava se odnosi na ove grupe koje su bile posebno ranjive pred srpskim progonima.²

Ovi progoni se mogu tumačiti na razne načine. U najvećem broju slučajeva, Srbi su mogli ove različite pojedince da smatraju „neprijateljima“, ili subverzivnim elementima, koji podrivaju srpske vlasti i njihovu dominaciju u pokrajini. U drugim slučajevima, posebno kada su bili u pitanju lekari i osoblje Društva majke Tereze, oni su mogli biti povezani sa UČK, koju su Srbi smatrali terorističkom organizacijom. Srbi su možda koristili njihov istaknuti položaj u društvu, kako bi dali javni primer, kako bi se osvetili, ili kako bi zastrašili stanovništvo i odvratili ga od daljih nepoželjnih akcija. Na kraju, Srbi su možda pokušavali da slome rukovodstvo kosovskih Albanaca, i na taj način ostave kosovske Albance bez vođstva u budućnosti.

UČK je smatrana odgovornom za otmice, između ostalog otmicu sedam srpskih pravoslavnih monaha i monahinja u junu 1998.³ Dok je OEBS-KVM bila prisutna na Kosovu, UČK je bila odgovorna i za otmice više političara među kosovskim albancima (uglavnom zbog navodnih srpskih veza ili naklonosti).⁴

Ovo poglavlje se uglavnom bavi onim slučajevima koji su bili praćeni od strane OEBS-KVM. Drugi slučajevi, kada se radilo o dovoljno istaknutoj ličnosti ili sudbini da bi o njima pisali mediji i drugi izvori koji se mogu koristiti, opisani su samo ukratko.

Napadi na političare i istaknute ličnosti

Albanski političari su bili na meti srpskih progona na celom Kosovu. Srpski počinioci su bili odgovorni za progone političara na pokrajinskom, regionalnom ili seoskom nivou. Najviše je izveštaja o žrtvama koje su bile članovi ili aktivisti Demokratske lige Kosova (DLK), koja je bila osnovana decembra 1989. i koju je predvodio Ibrahim Rugova. U političkoj klimi kakva je vladala na Kosovu, svi političari, bilo da su pripadali DLK ili drugim manjim partijama kosovskih Albanaca, imali su razloga da se plaše progona, a u mnogim slučajevima, posle evakuacije OEBS-KVM, bili su prve žrtve masovnog kršenja ljudskih prava.

Vodeći političari, kao što je Ibrahim Rugova, prema izveštajima štampe, bili su u kućnom pritvoru;⁵ neki drugi su se krili.⁶ Kasnije se Rugova pojavio u Beogradu, gde su ga pokazali na televiziji kako se rukuje sa Slobodanom Miloševićem. U to vreme, mediji su izveštavali da je bio nateran da tako učini. Kasnije mu je bilo dozvoljeno da sa porodicom pređe u Italiju.

Jedan od najistaknutijih članova DLK je bio Fehmi Agani, star 66 godina, bivši potpredsednik partije, koji je bio profesor sociologije, član kosovske Akademije nauka i jedan od saosnivača partije. On je pripadao užem krugu saradnika Ibrahima Rugove, i radio je na nacrtu novog ustava Kosova i na idejnim osnovama za jedno novo i pravičnije društvo na Kosovu. Jedan svedok govori o tome kada je poslednji put video političara:

... Na dan 6. maja grupa je bila u vozu koji je iz Kosovog Polja/Fushe Kosove išao prema makedonskoj granici. Srpske snage su zaustavile voz blizu granice, i naterale ga da se vrati u Kosovo Polje, oko 13 časova. Blizu Kosovog Polja voz je bio zaustavljen još jednom; putnici su bili naterani da izađu iz voza i da legnu u batnjavi jarak. Pre toga im je policija koja je učestvovala u operaciji oduzela dokumente. Policajci su na levoj ruci nosili crvenu ili belu traku. Policajci su onda izdvojili 20 ljudi iz grupe i izgledalo je da se spremaju da ih pobiju. Žene i deca su počeli da vrište i plaču i izgleda da su se policajci predomislili. Stigla su bila dva autobusa, i pola od onih 20 je bilo ukrcano u jedan autobus. U tom

Hapšenje, pritvor, tortura i smrt sekretara DLK u Kosovom Polju

Nekih 20 do 30 ljudi (koji su nosili različite uniforme, od kojih su neki bili maskirani i koje svedok opisuje kao pripadnike policije, VJ i paravojnih jedinica) odveli su 27. marta u zatvor lokalnog sekretara DLK, njegovu ženu i porodicu njegovog suseda, uključujući i decu. U policijskoj stanici, svi uhapšeni su bili naterani da stanu licem prema zidu i da tako stoje šest sati. Tu su bili policajci iz Srbije i ljudi iz Službe državne bezbednosti. Uhapšene su žestoko tukli, sve u istoj prostoriji. (M/0527.) Policajci su naterali ženu sekretara DLK da čisti policijsku stanicu. Tri sata kasnije, ova žena je od jednog lokalnog policajca zatražila pomoć. Policajac je odgovorio da policajci i pripadnici paravojnih jedinica iz Srbije nisu u njegovoj nadležnosti. Ipak, deca i žene su bili pušteni još istog dana, pošto im je najpre pokraden novac i nakit. (M/1024; M/0142.)

Četiri muškarca, među njima i sekretar DLK, bili su pušteni sledećeg jutra, 28. marta, u 8:30. Sekretar DLK nije mogao da hoda, i njegove ruke su bile crne od batina. Imao je široku ranu na vratu, od opekotina cigareta. Njegov stomak je bio naduven, a izgleda da su mu bila polomljena rebra. Povraćao je krv. (M/0641; M/0678.) Drugi rođaci kažu da je ispričao kako su policajci zahtevali da obuče srpsku vojnu uniformu i da pobije svoju porodicu, optuživali su ga da je komandant UČK. Rođacima je još rekao da ga je policija nekoliko puta nekuda odvozila, uprizoravajući lažnu egzekuciju. (M/0640 i M/0458 takođe sadrže ime komandanta policijske stanice u Kosovom Polju.) Porodica je odvela ranjenog čoveka u selo na samom izlasku iz Kosovog polja, gde mu je pružena lekarska pomoć. Na dan 3. aprila, porodica je izbegla u Makedoniju, gde je ranjenik umro od posledica rana 4. aprila, u tetovskoj bolnici.

autobusu je bio i Fehmi Agani, jedan od lidera DLK i član mirovne delegacije u Rambujeu. Ovaj autobus je otišao prema Prištini. Tri druga autobusa su bila napunjena i ovi ljudi su bili odvezeni u Lepane (srpski: Lebane). Svaki putnik je bio nateran da plati 50 DM. Onda su otišli u Suhareke/Suva Reka.⁷

Ovu priču potvrđuju i iskazi drugih svedoka,⁸ to jest, videli su Aganija kako se popeo u autobus; jedan svedok kaže da je Aganija iz autobusa izvukao jedan civil.⁹ Druge verzije govore da je Agani izašao iz voza, da je čekao u polju, i da je ukrcao u privatni automobil i tako odvezen.¹⁰ Nije bilo izjava izbeglica u kojima bi se govorilo šta se kasnije sa njim dogodilo. U svakom slučaju, bio je pronađen mrtav. Njegov sin je održao jednu emotivnu konferenciju za štampu u hotelu Aleksandar Palas u Skoplju, na kojoj je objavio vest o smrti svog oca, ali nije mogao da pruži detalje o okolnostima.

Jedan od incidenata o kojima je bilo najviše pisano posle prve noći NATO bombardovanja, 24. marta 1999, bilo je ubistvo istaknutog advokata Bajrama Keljendija. Iako nije bio političar, imao je tesne veze sa DLK. Bio je branilac u skoro svim procesima „teroristima“ koji su se odvijali u Prištini, i bio je ak-

tivan u lokalnoj nevladinoj organizaciji za zaštitu ljudskih prava, Savetu za odbranu ljudskih prava i sloboda. Njegova žena, (takođe pravnik), bila je sekretar DLK. Dan pre nego što je izvršena otmica, Bajram Keljendi je branio na sudu list *Koha Ditore*, kako je opisano u V delu, u odeljku o Prištini.

U noći 25. marta, dva automobila su se zaustavila u blizini njegove kuće. Oko šest ljudi u plavim maskirnim uniformama je prišlo kući, od njih su petorica i ušla, provalivši vrata.¹¹ Oni su tražili da im se predaju novac i oružje; onda su oteli Bajrama Keljendija i njegova dva sina, od kojih je jedan radio za OEBS-KVM. Na dan 26. marta, jedan rođak je našao Bajrama Keljendija i dva njegova sina na putu od Prištine prema Kosovom Polju. Sinovi su imali 15 metaka u svojim telima; jednome je bio odsečen prst. U telu advokata je bilo 18 metaka. Istog dana bila je otkrivena i bomba podmetnuta pod stepenište kuće Bajrama Keljendija; nju su kasnije uklonili prijatelji porodice.¹²

Pominju se i mnogi drugi regionalni i lokalni političari iz raznih delova Kosova koji su bili napadnuti na posebno surov način. Nekoliko ih je bilo ubijeno, na primer predsednik ogranka DLK u Kosovskoj Mitrovici, i sekretar u Kosovom Polju.¹³ Mnogi političari su bili uhapšeni i premlaćeni,¹⁴ ili su

im kuće provaljene i opjačkane, spaljene ili minirane.¹⁵ U nekim intervjuima se pominje srpski spisak osoba koje treba ubiti.¹⁶ Istaknute političare je pratila ili posećivala srpska policija, ili srpski civili.¹⁷ Uokvireni tekst pruža jedan od primera surovog postupanja sa političarima u policijskom pritvoru. Tu je opisano hapšenje, tortura i kasnija smrt lokalnog sekretara DLK za Kosovo Polje.

Mnogo je izjava u kojima se opisuje hapšenje i saslušavanje ili zatočeništvo albanskih političara iz raznih delova Kosova. Iscrpno je dokumentovano hapšenje i postupak prema 10 gnjilanskih političara i aktivista organizacija za zaštitu ljudskih prava, koji su bili uhvaćeni i uhapšeni oko 10. maja 1999. Svi oni su zatim bili prebačeni u zatvor, gde su nedeljama bili zlostavljani,¹⁸ podvrgavani fizičkoj i mentalnoj torturi, ponižavanju, gladovanju, u veoma lošim zatvorskim uslovima. Drugo hapšenje, o kome ima mnogo podataka, odnosi se na albanskog političara iz Parlamentarne partije (jedne od manjih političkih partija kosovskih Albanaca), koji je pomenuo i imena drugih političara koji su bili sa njim zatvoreni u lipjanskom zatvoru.¹⁹ Jedan svedok je rekao da je srpski policajac pomenuo spisak ljudi koji treba da budu uhapšeni.²⁰

Položaj verskih lidera

Religija igra veliku ulogu u kulturnom identifikovanju srpskog naroda, i često je bila korišćena u nacionalističkoj kampanji srpskih političara od kraja 1980. godine. S tačke gledišta Srpske pravoslavne crkve, koja se na javnoj sceni pojavljuje od kraja komunističke ere osamdesetih godina, njene verske vođe su iznenada pronašle sredstva i sledbenike da ponovo uspostave svoje pozicije u društvu. To je bio razlog zbog koga su se udruživali sa silama zainteresovanim u etničkim podelama. Srpska pravoslavna crkva je podržavala Miloševića u njegovoj kampanji za „Veliku Srbiju“, sve od početka devedesetih godina. Na samom Kosovu, „kolevci Srpske pravoslavne crkve“, lokalne srpske političare nikada nisu ništa pitali o srpskoj politici, a raški i prizrenski vladika Artemije Radosavljević je bio jedini lokalni kosovski predstavnik koji je imao neki autoritet. On je pravoslavnoj crkvi na Kosovu dao posebnu, političku ulogu. Tokom 1998. godine, u strahu da na duži rok kosovski Srbi mogu da po-

stanu glavne žrtve sukoba sa kosovskim Albancima, Crkva je pokušala da umeri beogradsku ekstremističku politiku. Zajedno sa liderom Srpskog pokreta otpora na Kosovu, Momčilom Trajkovićem, vladika Artemije se predstavio kao alternativni srpski glas na Kosovu, pozivajući na saživot Srba i Albanaca i na međusobnu toleranciju.

Što se tiče nacionalne svesti kosovskih Albanaca, religiozna identifikacija nije posebno jaka. Iako je većina kosovskih Albanaca islamske vere, postoje i kosovski Albanci katolici i pravoslavni. Religija nije igrala veću ulogu u svakodnevnom životu većine Albanaca. Imam i hodža su imali ceremonijalnu ulogu prilikom sklapanja braka, sahrana i drugih svečanosti. Islam je više imao moralni autoritet u seoskim područjima, nego što je to bilo u većim gradovima. Muslimanski religiozni lideri su ipak učestvovali u organizovanju paralelnog sistema vladavine, koji se razvijao od početka devedesetih godina, ali je njihovo učešće postepeno slabilo iz više razloga. Rugovina „vlada“ nije htela da se povezuje sa islamskim svetom, jer je smatrala da bi učešće religioznih lidera u albanskoj politici bilo smetnja u naporima da se dobije podrška Zapada. Dalje, marginalna uloga, koju su imali u društvu, islamskim religioznim liderima nije obezbeđivala dovoljnu podršku kako bi mogli da igraju vodeću ulogu u organizovanju paralelnog sistema.

Dok je OEBS-KVM bila na Kosovu, primila je malo izveštaja koji su se odnosili na proganjanje verskih lidera ili ljudi koji su imali religiozne veze (iako je bilo slučajeva hapšenja, premlaćivanja i šikaniranja kosovskih Albanaca katolika u đakovičkoj opštini, kao što je opisano u odeljku koji se na tu opštinu odnosi). Međutim, posle evakuacije OEBS-KVM, 20. marta 1999, bilo je mnogo incidenta u kojima su među žrtvama bili imami i hodže, ili je bila uništena imovina verskih zajednica. Imami u Lauši/Llaushe (Srbica/Skenderaj) i Vlaštica/Llashtice (Gnjilane/Gjilan), i hodže iz Bele Crkve/Bellacerke (Orahovac/Rrahovec) i Pojatišta/Pojatishme (Uroševac/Ferizaj) bili su ubijeni.²¹ Imam iz Prilepnice/Perlepnice (Gnjilane) bio je uzet kao talac kako bi seljane ubedio da odu,²² a drugi imam iz naselja Velanija u Prištini bio je premlaćen i otet.²³ Takođe, u Prištini je ručna bomba bila bačena na kuću muftije Islamske zajednice Kosova.²⁴

Iako navedeni incidenti nisu beznačajni, treba zabeležiti da progon religioznih lidera nije bio

mnogo raširena pojava. Izgleda da nije bilo usklađene akcije sa ciljem da se podrije rukovodstvo muslimanske zajednice na Kosovu. Ima slučajeva gde je imam mogao da pregovara u ime grupe ili da obezbedi pogrebnu svečanost.²⁵

Rušenje džamija je bilo učestalija pojava. Džamije su rušene za vreme granatiranja,²⁶ ili kada je u njih bila sklonjena vojna oprema,²⁷ ili u slučaju smišljenog napada na džamiju.²⁸ Prema izveštajima, bilo je uništeno ili oštećeno oko 200 džamija.²⁹

Napadi na lekare i medicinsko osoblje

Progon medicinskog osoblja

Međunarodno humanitarno pravo je jasno: medicinsko osoblje ne sme biti sprečavano u pružanju pomoći bolesnima ili ranjenima u oružanom sukobu, niti sme biti zbog toga progonjeno, bez obzira na to kome se pruža lečenje.

Lekari i medicinsko osoblje su na Kosovu ipak bili mete kršenja ljudskih prava. Progoni medicinskog osoblja nisu bili motivisani samo njegovom ulogom kao jedne od vodećih grupa u društvu; ono je bilo progonjeno i zbog sumnje da je pružalo lekarsku pomoć UČK.

Prema Krivičnom zakonu SRJ (KZSRJ), pružanje pomoći onima koji su počinili krivična dela „terorizma“ (član 125) ili „subverzivne delatnosti“ (član 136), i samo je krivično delo po članu 137, koje se kažnjava kaznom od najmanje godinu dana zatvora.³⁰ Jugoslovenske vlasti su smatrale da je snabdevanje medicinskim materijalom „pružanje te vrste pomoći“, i progonile su lekare na toj osnovi. Fatima Bošnjaku, aktivista Društva majke Tereze, bila je uhapšena 12. jula 1998, dok je dopremala pomoć selima u đakovičkoj opštini, i bila je osuđena na sedam meseci zatvora zbog organizovanja neprijateljske delatnosti (kao što je detaljnije opisano u 10. poglavlju). Ispitivanje optužene je bilo usredsređeno na to da li je materijal koji je bio dopremljen bio medicinski materijal ili nije; sud je odlučio da je među pomoći koja je deljena bilo i medicinskog materijala.³¹

Bez obzira na druga kršenja prava optuženog na pravično suđenje u ovom slučaju, i na nedostatak dokaza koje je predstavila optužba, već sama optužnica je kršila standarde međunarodnog humanitarnog prava. Optužena ne bi smela biti sta-

Medicinsko i versko osoblje treba da uživa poštovanje i zaštitu, i treba da mu se pruži sva moguća pomoć u obavljanju njegovih dužnosti. Ne treba od njega tražiti da obavlja zadatke koji nisu spojivi sa njegovom humanitarnom misijom...

„Ni u kakvim okolnostima niko ne sme biti kažnjen zato što je obavljao svoju medicinsku profesiju u skladu sa lekarskom etikom, bez obzira kome je pomoć pružana...”

Medicinske ekipe i transport treba da uživaju poštovanje i podršku u svako vreme, i ne smeju biti objekt napada.“

Dopunski protokol Ženevskim konvencijama od 12. avgusta 1949. i Članovi 9(1), 19(1) i 11(1) (Protokol II) koji se odnose na zaštitu žrtava ne-međunarodnog oružanog sukoba.

vljena u položaj da se brani zato što je bolesnim i ranjenim osobama doturala materijal neophodan za njihovo lečenje, bez obzira da li se radilo o UČK, ili o civilima bilo koje narodnosti.

U drugom suđenju kojem su prisustvovali posmatrači OEBS-KVM, lekaru, koji je bio uhapšen sa još 13 lica u Orahovcu, suđeno je u Peći po članu 136 KZSRJ za „neprijateljsku delatnost“, zato što se sumnjalo da se pridružio UČK i postao „teroristički lekar“. Optuženi je poricao da je član UČK, i rekao je da je radio u mesnoj ambulanti, gde je lečio civile, mada je priznao da je u jednoj prilici, 1998. godine pružio pomoć jednom licu koje je bilo u uniformi. Pošto je „priznao“ da je pomagao UČK, bio je proglašen krivim i osuđen na sedam meseci zatvora.³²

Na dan 28. februara 1999, OEBS-KVM je bila obavestena da je policija premlatila i uhapsila jednog albanskog lekara iz mesta Sinaje (Istok), izgleda samo zato što je pružao lekarsku pomoć kosovskom Albancu na koga su ranije pucali policajci. Lekar je zadobio slomljena rebra i više povreda po telu, i bio je optužen da pomaže teroristima, i prebačen u pečki zatvor.³³

Lekari su takođe premlaćivani zbog vršenja svog posla. Na dan 14. januara 1999, lekar albanske narodnosti je išao da poseti jednu stariju pacijentkinju. Policija ga je zaustavila na kontrolnom punktu na putu između Obilića i Podujeva. Devet policajaca u bojnoj opremi su ga tukla svojim oružjem. Kada je policajac u lekarskoj torbi pronašao njegove isprave, rekao je „Ovaj je lekar. Ubijte đubre. On le-

či teroriste.“ Lekara su tukli sve dok nije izgubio svest, a onda su policajci otišli. Uskoro posle toga, žrtva je uspela da se odveze kući. Kada je izvestio OEBS-KVM o napadu, sledećeg dana, lekar je još uvek osećao bolove u preponama i stomaku, i bile su vidljive ogrebotine na njegovom vratu.³⁴

Napadi na medicinsko osoblje posle 20. marta

Kada su 24. marta počeli vazdušni udari NATO, policija je u Vučitrnu rekla jednom kosovskom Albanu, vozaču kola hitne pomoći, da više ne treba da se pojavljuje na poslu, jer bi pomagao vojnicima UČK.³⁵ Ostalo medicinsko osoblje albanske narodnosti, koje je do tada uspelo da sačuva zaposlenje, takođe je bilo otpušteno otprilike u to vreme.³⁶

Intervjuisane osobe su često govorile da su lekari posebno bili traženi za vreme proterivanja, ili iz drugih razloga, kada su srpske snage dolazile u njihovo selo ili kraj.³⁷ U Gladnom Selu/Gllanaselle (Glogovac), srpske snage koje su došle 26. marta posebno su tražile mesnog lekara, koji je kasnije bio među ubijenima.³⁸ Na dan 1. aprila, srpske snage su ušle u Varoš Selo/Varosh (Uroševac) u civilnom vozilu, pucajući i tražeći tri lekara koji su živeli u istoj ulici gde i intervjuisana osoba. Kada se automobil ponovo pojavio sledećeg dana, stanovnici su pobjegli u panici.³⁹

Na drugim mestima, ubijanje lekara je ostavilo poseban utisak na intervjuisane osobe, iako ovi možda nisu bili ubijeni baš zato što su bili lekari. Na primer, u Slatini/Sllatine (Kačanik), jedan svedok je video kako su ubili lekara. On je ispričao: „Video sam sa razdajine od 200 metara kako su uhvatili lekara i njegovu porodicu. Vezali su ga za drvo, tukli ga, isekli su njegovo lice noževima i na kraju ga ubili. Sve se ovo dešavalo pred njegovom ženom i decom.“⁴⁰ U mnogim drugim izjavama se govori o ubijanju lekara.⁴¹

Medicinsko osoblje je bilo meta napada i na druge načine. Jedna žena iz Kosovske Mitrovice je opisala kako su maskirani pripadnici paravojnih jedinica u tamnosivim uniformama i sa neprobojnim prslucima došli u bolnicu gde je radio njen muž i pitali gde je on. Kada su ga našli, odveli su ga u jednu sobu, gde su ga optužili da pomaže UČK, i tukli ga oko 10 minuta. Onda su ga pustili i rekli da mora da napusti Kosovo u roku od dva

sata. On je o incidentu izvestio policiju, ali su policajci odbili da mu pomognu, zatim su mu rekli da on i njegova porodica treba da odu u bolnicu i da budu spremni, jer će „možda trebati“ da odu sledećeg dana. Bračni par je onda otišao autobusom do granice sa Makedonijom.⁴²

Tri maskirana čoveka obučena u crno došla su u kuću jedne intervjuisane osobe, istaknute lekarke iz Prištine, i tukla članove njene porodice, uključujući i majku staru 70 godina, koju su išutirali po celom telu. Pokušali su da siluju samu lekarku (staru 44 godine), ali nisu u tome uspeli, iako su je udarali nogom u stomak i gazili posle neuspelog pokušaja. Takođe su od članova porodice iznuđivali novac.⁴³

Jedna intervjuisana osoba, medicinska sestra, koja je radila u Društvu majke Tereze, otišla je kao obično u kancelarije Društva u Uroševcu 25. marta. U kancelariju su došla četiri maskirana čoveka u zelenim maskirnim uniformama i pitala jesu li lekovi koje su imali namenjeni UČK. Zatim su zaključali medicinsku sestru i jednu mladu lekarku u kupatilo, preteći im noževima, pa su pili i obećavali da „će ih tucati“. Posle jednog sata, otvorili su vrata i pustili ih, tako da su mogle da odu kući. Sledećeg dana, kancelarija je bila minirana.⁴⁴

Hapšenja lekara su se nastavila posle evakuacije OEBS-KVM sa Kosova. Jedna intervjuisana osoba je ispričala da je njen kolega, lekar iz Gnjlana, početkom maja bio uhapšen zbog saradnje sa UČK, jer je lečio neke pripadnike UČK.⁴⁵

Srpski lekari su u nekim prilikama pokušavali, i bili sprečeni, da pruže lekarsku pomoć kosovskim Albancima. Kosovski Albanci koji su bežali ispred jedne ofanzive u području Šala, došli su do Gornje Sudimlje/Studime e Eperme (Vučitrn), gde su više puta bili napadnuti pre nego što su prešli na neko imanje koje je bilo na prilazu samom Vučitrnu. Kada su sledećeg dana na imanje došli lekari (izbeglice kažu da se radilo o srpskim lekarima iz Crvenog krsta), policajci su odbili da im dozvole da vide ranjenike.⁴⁶

Napadi na novinare

Sloboda medija

Pitanjima slobode medija bavilo se uglavnom Odeljenje za razvoj medija pri OEBS-KVM. Ovo pitanje

je postalo jedno od centralnih i za Odeljenje za ljudska prava, kada je sredinom marta 1999. počelo stvaranje većih albanskih listova. Pored ove velike ofanzive protiv medija, i pre proglašavanja ratnog stanja novinari albanske narodnosti su bili zastrašivani i šikanirani, ali je to za vreme rata postalo mnogo sistematskija i brutalnija praksa.

Zatvaranje albanskih listova na Kosovu

Progoni upereni protiv listova, koji su počeli 11. marta 1999, pratili su opšte pogoršanje situacije na Kosovu. Moguće je da su ovi progoni bili deo opštih priprema za rat, budući da su listovi neočekivano bili optuženi za izdanja koja su bila objavljena dosta ranije. Jedan od vodećih dnevnih listova, *Kosova Sot*, bio je 12. marta osuđen od strane Opštinskog suda za prekršaje, i to u odsustvu, samo jedan dan pošto su vlasnik i urednik bili pozvani na saslušanje.⁴⁷ Ministarstvo za informacije je optužilo list za podstrekavanje „nacionalne, rasne i verske netrpeljivosti ili mržnje“, tako što je objavio kalendar sa slikom predstavnika UČK.⁴⁸ List nije mogao da plati kaznu, tako da su mu bili zamrznuti računi u banci. Pošto je nekoliko izdanja *Kosova Sot* bilo zaplenjeno, list je 17. marta prestao da izlazi.

Nedeljnik *Gazeta Shqiptare* je na sličan način optužen i kažnjen za podršku UČK, u skladu sa članovima 42 i 67 Zakona o javnom informisanju. Međutim, list nije priznavao srpski zakon, pa stoga nije ni pripremio odbranu.⁴⁹

Pošto je OEBS-KVM evakuisana, najugledniji list kosovskih Albanaca, *Koha Ditore*, bio je kažnjen u skladu sa članovima 42 i 67 Zakona o javnom informisanju, navodno zato što je objavio izjave vođe UČK Hašima Tačija.⁵⁰

Bez obzira na to da li su srpske vlasti primenjivale korektno Zakon o javnom informisanju, postoje osnovane sumnje da su ove procedure korišćene da na nezakonit način ograniče slobodu izražavanja listova kosovskih Albanaca. Posebno u slučaju *Koha Ditore*, iznenađuje ekspeditivnost postupka koji je trajao 24 časa, budući da je sporna publikacija bila objavljena 31. decembra 1998. i 2. januara 1999. Štaviše, *Koha Ditore* je često objavljivala izjave Hašima Tačija, kao vođe UČK i jednog od pregovarača u Rambujeu. Sam Zakon o informisanju, kao i način na koji je primenjivan,

ograničava slobodu izražavanja daleko ispod svih podnošljivih međunarodnih standarda.

Krajem marta, štamparije listova *Koha Ditore* i *Kosova Sot* su bile provaljene, razbijene i zapaljene.⁵¹

Napadi na novinare

Dok je bila na Kosovu, OEBS-KVM nije primila posebne žalbe novinara ili o novinarima koji su bili posebno kao takvi meta kršenja ljudskih prava, osim u slučaju ubistva Envera Maloku, direktora novinske agencije kosovskih Albanaca Informativni centar Kosova, koje se desilo 11. januara 1999. Ova istaknuta figura, novinar koji je bio blizak DLK, bio je napadnut ispred svoje kuće u naselju Sunčani breg, u Prištini, kada se vraćao sa posla. Uskoro posle napada, umro je u bolnici.⁵²

Nakon evakuacije OEBS-KVM sa Kosova, novinari su bili napadani ili zato što su prikupljali materijal o događajima, ili zato što su bili sumnjičeni da pišu proalbansku propagandu.

Na dan 25. marta, trojica policajaca su uhapsila urednika *Magazine Kosovare*, otela mu novac koji je imao, dokumente i ključeve službenih prostorija, udarala ga nogama i kundacima svojih pušaka. Tada su druga tri čoveka, pod crnim maskama i u sivim borbenim uniformama, pitala koja je njegova profesija. On je poricao da je novinar i rekao je da radi u kafani, ali mu maskirani ljudi nisu verovali i tukli su ga metalnim šipkama za koje su bili pričvršćeni šrafovi. Jedan od ljudi je uperio pištolj u njegovu glavu, ali su drugi rekli da bi hteli još da ga tuku. Novinar je uspeo da pobegne kada im je pažnju odvratilo nešto što se događalo napolju. Krajem marta, prema izveštaju, policija je pretukla i novinare iz *Kosova Sot*, zato što „rade u korist UČK“.⁵³

U Uroševcu, krajem marta ili početkom aprila, bio je otet novinar RTV Priština. Navodno je otmiču izvršila policija. Uskoro posle toga, policija je u njegovu kuću postavila eksplozivnu napravu. Jedna intervjuisana osoba je pronašla njegovo telo pored puta za Prištinu.⁵⁴ Više drugih novinara, posebno iz lista *Rilindja* i RTV Priština, bili su šikanirani od strane srpskih snaga, na primer u Vrbici/Verbice (Gnjilane), u Srbici, Kosovskoj Mitrovici i Blacu/Blace (Suva Reka).⁵⁵

Drugi su uspeali da se sakriju. Veton Suroi, izdavač prištinskog dnevnika *Koha Ditore*, za vreme bombardovanja NATO krio se u Prištini. Baton Ha-

džiju, glavni urednik istog lista, takođe se više nedelja krio u Prištini, pre nego što je izbegao u Tetovo, u Makedoniji.

Napadi na učitelje i đake

Učitelji i đaci albanske narodnosti mogli su da rade samo u najtežim okolnostima. Dok je bila na Kosovu, OEBS-KVM je počela da prati situaciju u školstvu i utvrdila da postoje ozbiljne poteškoće sa smeštajem osnovnih škola. Postojao je pravi sistem „aparthejda“. Osnovne škole su bile ili homogene srpske škole, dok su albanske škole radile u improvizovanim uslovima i u tesnim prostorijama, ili su postojale mešovite škole, gde je mala grupa srpskih učenika zauzimala isto toliko ili više prostora nego mnogo veća grupa albanske dece. Što se srednjeg školstva tiče, situacija je bila još bizarnija. Nije bilo zvaničnog srednjeg školovanja po albanskim programima. Albanske srednje škole su bile smeštene u privatnim kućama, a nastavnici, bedno plaćeni kroz „alternativni sistem“, često nisu bili ni dovoljno kvalifikovani. I nastavnici i učenici su bili šikanirani na putu u školu, ili su bili odvođeni u policiju na „informativne razgovore“.⁵⁶

Pošto je OEBS-KVM evakuisana 20. marta, prema izjavi jednog svedoka, pripadnici policije i paravojnih jedinica su svuda nastojali da pronađu učitelje.⁵⁷ U drugoj izjavi opisuje se kako su seljani bili naterani da kažu gde žive intelektualci, među njima i učitelji.⁵⁸ U još jednoj izjavi se kaže da su srpske paravojne jedinice koristile spiskove na kojima su se nalazila imena intelektualaca, kako bi identifikovale ljude koje je trebalo ubiti. Među njima su bili i učitelji.

Oko 13. aprila bio sam svedok kako su ubijena dva albanska učitelja iz Prištine, koji su bili u školi u Glogofc (Glogovica, Priština)... Četiri pripadnika paravojnih jedinica su ušla u školu i rekla da se učitelji nalaze na spisku za egzekuciju. Ubili su ih 100 metara od škole. Čuo sam pucnjeve, a tela sam video kasnije.⁵⁹

U sledećoj izjavi je predstavljen primer kako se sa učiteljima moglo postupati:

Na dan 27. marta 1999, oko 15 časova, 43 tenka su opkolila selo Crkolez/Cerkolez (Istok)...

Policajci i pripadnici paravojnih jedinica koji su nosili maske, ušli su u Padalište/Padalishte, blizu Crkoleza i upali u kuću učitelja (ime je navedeno). Zgrabili su tri njegove kćerke i rekli učitelju da im odeseče glave. Ovaj je odbio, na šta su policajci zaklali sve tri njegove kćerke.⁶⁰

Više svedočenja, kada se govori o motivima ubistva, pominje profesiju žrtve, bilo kao učitelja, bilo kao „intelektualca“.⁶¹ U drugim prilikama, učitelji se pominju kao žrtve, ali kao deo veće grupe koja je bila napadnuta. U ovim slučajevima izgleda da je za intervjuisanu osobu bilo važno da se radi o učitelju, ali to nije obavezno bilo važno i za napadače. Sve u svemu, u nekih 30 izjava govori se o ubijanju učitelja. Učitelje su takođe premlačivali,⁶² hapsili⁶³ ili proterivali.⁶⁴

U Prištini su meta napada bili i studenti. Ima više izveštaja koji govore o tome kako su pripadnici policije ili paravojnih snaga dolazili u studentske stanove.⁶⁵ Muškarce su saslušavali i tukli.⁶⁶ Neke su proterali⁶⁷, neke uhapsili,⁶⁸ a neke ubili.⁶⁹ Neke studentkinje su, prema izjavama, bile žrtve seksualne agresije.⁷⁰

Najpoznatiji među studentima je bio studentski vođa i portparol Albin Kurti. Na dan 25. marta, policajci su kidnapovali njega, njegovog oca, koji je bio član Parlamentarne partije, i još dvojicu (od kojih je jedan bio desetogodišnji dečak). Kasnije su bili viđeni u lipljanskom zatvoru, ali njihova dalja sudbina nije poznata.⁷¹

Napadi na aktiviste organizacija za zaštitu ljudskih prava i radnike u NGO

Ljudi koji su radili za NGO, posebno oni koji su bili povezani sa albanskom organizacijom za zaštitu ljudskih prava, Savetom za odbranu ljudskih prava i sloboda i Društvom majke Tereze (DMT), bili su na meti srpskih snaga, jer se smatralo da su subverzivni elementi.

Savet za odbranu ljudskih prava i sloboda bio je tesno povezan sa DLK, i njegovi aktivisti su i ranije bili hapšeni i izvođeni pred sud zbog subverzivne delatnosti.⁷² Nakon evakuacije OEBS-KVM, aktivisti organizacija za zaštitu ljudskih prava su bili među ljudima koji su bili najizloženiji srpskim napadima. Njihove kuće su bile paljene,⁷³ dok su neki od njih bili ubijeni,⁷⁴ a drugi uhapšeni, tuče-

ni i zatvoreni.⁷⁵ Nekoliko izjava pominje generalnu izloženost napadima aktivista organizacija za zaštitu ljudskih prava.⁷⁶

Osoblje DMT je bilo optuživano za saradnju sa UČK, tako što ju je snabdevalo hranom, lekovima i informacijama.⁷⁷ U jednom izveštaju, radnik DMT iz Vrnice/Vernice (Vučitrn), kaže kako je od svog srpskog suseda čuo da se nalazio na spisku za likvidaciju.⁷⁸ U drugim izjavama se pominje da je osoblje DMT bilo specifična društvena grupa na koju su se Srbi bili posebno okomili.⁷⁹ Kancelarije i skladišta DMT su bili razbijani i pljačkani i paljeni, ili uništavani na neki drugi način.⁸⁰ Ima nekoliko izveštaja o individualnom proganjanju osoblja DMT; na primer, predsednik DMT u Kosovom Polju je bio ubijen 24. marta u svom dvorištu. Ima izveštaja o ubijanjima osoblja DMT u Leskovčiću/Lajthishte (Obilić), 18. aprila, dva slučaja u Crkvenoj Vodici/Palaj (Obilić) 17. aprila, i u Novom Cikatovu/Cikatove e Re (Glogovac), 22. marta.⁸¹ U Uroševcu, medicinska sestra i lekarka su bile napadnute od strane pripadnika paravojnih jedinica.⁸² Drugi su se krili, kao što je slučaj sa predsednikom DMT u Đakovici.

Napadi na ljude koji su bili povezani sa OEBS-KVM⁸³

Dok su kosovski Albanci otvoreno pozdravili prisustvo OEBS-KVM, stav srpskih civila je samo u početku bio tolerantan. Posle masakra u Račku, koji se desio 15. januara 1999, Srbi su pokazivali mnogo više opstrukcije, a ponekad je njihovo ponašanje bilo i nasilno, pošto je preovladalo viđenje da je Misija proalbanski nastrojena. U Prištini su 20. januara srpski civili napali mesnog prevodioca OEBS-KVM. U Podujevu je 21. februara policija fizički napala dva člana međunarodnog osoblja. Istog dana, srpski civili su u Lipljanu pretili kosovskom Albancu koji je radio u lokalnoj kancelariji. Tokom marta, nekoliko patrola OEBS-KVM je bilo napadnuto na teritoriji opštine Priština, a 12. marta jedno vozilo je bilo kamenovano. Agresivan stav je bio primećen i u Kosovskoj Mitrovici. Šikaniranje u najvećem broju slučajeva nije bilo suviše ozbiljno, i izgledalo je da mu je glavna namena da zastraši i/ili nanese lakše povrede. Sa svoje strane, UČK je počela da ugrožava rusko, belorusko i ukrajinsko međunarodno osoblje.⁸⁴ Iako su obe

strane u sukobu u toj fazi bile sputane prisustvom predstavnika međunarodne zajednice, ipak nije bilo sumnje da su lokalni Srbi, kao i lokalni Albanci, u nekim situacijama bili zabrinuti za svoju sopstvenu sigurnost, i više su voleli da ne rade na nekim mestima.

U prvim danima posle evakuacije OEBS-KVM, srpske snage su ubile vlasnika zgrade u kojoj je bila kancelarija OEBS-KVM u Suvoj Reci, zajedno sa čitavom njegovom porodicom (vidi odeljak o Suvoj Reci u V delu knjige). Sin vlasnika zgrade u kojoj je bila kancelarija OEBS-KVM u Kačaniku, apotekar, bio je takođe ubijen. Jedan prevodilac iz Đakovice, koji je radio za OEBS-KVM, bio je ubijen, a drugi se nalazio u grupi od 120 ljudi koji su početkom maja bili uhapšeni u selu Vrani Do/Vranidholl (Priština), a onda zatočeni u glavnoj prištinskoj policijskoj stanici. Nije poznato šta se sa njim kasnije desilo. U vreme pisanja ovog izveštaja, bivši stražar OEBS-KVM iz Prištine je još bio u zatvoru u užoj Srbiji.⁸⁵

Na dan 1. aprila, VJ i pripadnici specijalne antiterorističke jedinice, uhapsili su jednog nameštenika OEBS-KVM iz Prištine, „zato što je radio za Vokera“ (to jest, Vilijama Vokera, šefa OEBS-KVM). Oni su ga odveli u „Dom armije“, blizu hotela Grand, gde su ga snage VJ držale u podrumu i saslušavale ga o drugom osoblju OEBS-KVM, tražeći od njega da sastavi spisak lokalnog osoblja međunarodnih organizacija koje je još uvek bilo u tom području. Pošto je on to odbio, pripadnici VJ su ga tukli. Odvezli su ga u prištinsko naselje Grimija i podvrgli ga lažnom streljanju. Onda su ga vratili natrag u Prištinu, i uručili mu poziv da se sledećeg dana javi u policijsku stanicu, gde mu je inspektor SDB rekao da napusti zemlju.⁸⁶

Prostorije OEBS-KVM su obično bile prve koje su bile potpuno opljačkane i razbijene. Rušenje kancelarije OEBS-KVM i kuće u kojoj je stanovalo osoblje, tipičan je primer. Na dan 25. ili 26. marta, 30-50 policajaca, pripadnika VJ i srpskih civila provalilo je u kuću. Oni su pokrali skoro sve što su verifikatori ostavili, i odveli vlasnika kuće u Uroševac, u policijsku stanicu, rekavši da treba lepo da se obuče, „jer ga tamo čeka Voker“. Čoveka su tukli, šutirali nogama, i pustili još istog dana. Nekoliko nedelja posle ovog incidenta, kuća je bila srušena sa zemljom.⁸⁷ Kancelarija OEBS-KVM u Uroševcu je bila minirana.⁸⁸ U Đakovici, prva po-

sledica evakuacije OEBS-KVM su bili sistematski napadi na lokalno osoblje i lokalne kosovske Albance koji su imali tešnje veze sa OEBS-KVM.⁸⁹

Kosovski Albanci koji su na bilo koji način bili povezani sa Misijom, bili su izloženi napadima zbog svojih veza sa OEBS-KVM. Bili su „kažnjeni“ i kosovski Albanci koji su bili primećeni da su OEBS-KVM dali izjavu o nekom incidentu..

... Policija je došla 22. marta u moju kuću, i pitala zašto sam išao u zgradu OEBS u Mitrovici. Neodevenog su me odveli u policijsku stanicu, i tamo me tukli. Naterali su me da uđem u cisternu s vodom, gde su me držali 24 sata i zahtevali da kažem zašto sam išao u zgradu OEBS. Pokazali su mi fotografije na kojima se vidi kako ulazim u zgradu... Imali su takođe i slike moje žene kako ide u kancelariju OEBS. Rekao sam im: „Mi smo išli u OEBS da pokušamo da dobijemo lekarsku pomoć za našeg sina.“ Policajci su mi rekli da ako izvestim OEBS da su me tukli, oni će me ubiti... Takođe sam video policajce koji su pobili jednu porodicu. Pobili su je zato što su članovi te porodice bili vlasnici prodavnica u kojima su se snabdevali mnogi od međunarodnog osoblja OEBS. Policajci koji su ovo učinili nosili su maske.⁹⁰

Ima i drugih primera „kažnjavanja“ i za najmanju vezu sa OEBS-KVM. Jedan se odnosi na kosovskog Albanca, službenika u Službi društvenog knjigovodstva, koji je nađen mrtav 24. marta. Nedelju dana pre smrti, njega su neprestano šikanirali na kontrolnim punktovima u Prištini, gde su ga pitali da li poznaje Vilijema Vokera (što je i bio slučaj). Jednog dana nije se vratio kući iz noćne smene, i njegovo telo je kasnije nađeno na drumu koji vodi iz Prištine prema Kosovom Polju.⁹¹ Drugi je primer čoveka iz Prištine koga su pripadnici VJ žestoko pretukli optužujući ga da je terorista zato što su kod njega našli podsetnicu jednog člana međunarodnog osoblja, koju je dobio u vreme dok je radio kao kelner u hotelu Dea u Prištini.⁹²

Napadi na imućne osobe

Bogati ljudi su pružali priliku za dobru pljačku, pa su zbog toga bili česta meta napada kako srpskih i jugoslovenskih snaga, tako i srpskih civila. Vlasnici

prodavnica i poslovni ljudi su osobito bili ugroženi, zbog obilnog plena koji se mogao odneti iz prodavnica i fabrika (vidi 12. poglavlje).⁹³ Takođe, bogati ljudi su pomagali „paralelni sistem“, tako što su obezbeđivali finansiranje i smeštaj, na primer za srednje škole i kancelarije, a i uopšte su bili viđeniji članovi društva. Mediji su pisali o spiskovima bogatih ljudi koji su bili sastavljeni uz pomoć mesnih vlasti mnogo pre nego što je OEBS-KVM evakuisana,⁹⁴ ali iskazi svedoka to neposredno ne potvrđuju. Ipak, nije nikakvo iznenađenje da su bogati Albanci bili smišljeno napadani zbog svog imovinskog stanja. Jedan od napadnutih je osećao da je „verovatno bio napadnut zato što je bio bogat“.⁹⁵ Jedan svedok opisuje kako su 23. aprila u Konjuhu/Konjuh (Lipljan), pripadnici paravojnih jedinica naterali ženu i muškarca da skinu svoju odeću. Njih su vezali, a onda su stavili ručnu bombu u usta njihovog sina. Naterali su bračni par da im kaže koje su najbogatije porodice kosovskih Albanaca u selu, a ove su onda izbatinali.⁹⁶

Motiv može biti i zavist. Jedan čovek je opisao kako je početkom aprila u Sojevu/Sojeve (Uroševac), 10 pripadnika u različitim uniformama ubilo tri člana njegove porodice, u njihovom dvorištu. Čulo se kako su govorili: „Vidi kakve dobre cipele imaju, a kakvo sranje mi nosimo. Svi vi ste živeli u inostranstvu i postali ste bogati. Sad je došlo vreme da odete.“⁹⁷

¹ OSCE-KVM, RC5, CC-01 „Weekly Report“ N°. 1, 26 February -4 March 1999.

² A/0414; M/1164; M/1504.

³ Kasnije su bili pušteni na intervenciju predstavnika Međunarodnog komiteta Crvenog krsta i Crvenog polumeseca. Amnesty International „A Human Rights Crisis in Kosovo Province: Orahovac, July-August 1998 – Deaths, displacement, detentions: many unanswered questions“, August 1998.

⁴ Vidi odeljenje o kačaničkoj opštini.

⁵ M/0276.

⁶ Na primer: (i) Adem Demaći (osnivač CDHRF i politički predstavnik UČK, čiji je uticaj, međutim, oslabio, posle pregovora u Rambujeu); (ii) Hidajet Hiseni (vođa ličnost Albanskog demokratskog pokreta (LDSh), koji čini deo Ujedinjenog demokratskog pokreta (LBD), trenutno „zamenik ministra spoljnih poslova“ u „privremenoj vladi Kosova“; (iii) Bajram Kosumi (lider Parlamentarne partije Kosova (PPK), koja je takođe deo LBD, i koji je „ministar za informacije“ u „privremenoj vladi“).

⁷ A/0440.

⁸ A/111; M/1714.

⁹ OSCE-KVM, SK-814 Statement.

¹⁰ Izveštaj člana osoblja OEBS-KVM.

¹¹ M/1620. Počinioci su definisani kao policajci. Bili su u plavim

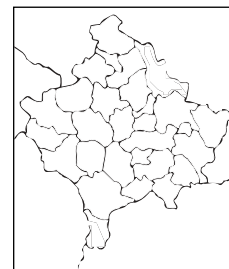
- maskirnim uniformama sa oznakama belih orlova na rukavima. Policajci su takođe imali maske i automatsko oružje sa prigušivačima.
- ¹² A/0249; A/0550; M/0052; M/0139; M/0150; M/0167; M/0335; M/1222; M/1345; M/1620.
- ¹³ O ubijenima: A/0405; M/0140; M/0168; M/0435; M/0597; M/0646, koji misli na poltičara iz Uroševca, koji je nestao a kasnije pronađen mrtav. M/0641, koji govori o jednom sekretaru DLK i članu CDHRF; M/0265; M/0510; M/0614, koji ima na umu predsednika DMT u Kosovom Polju; M/1457; M/1723.
- ¹⁴ Uhapšeni u mučeni: A/0708; M/0700; M/1467; M/1712; M/1777; M/1786.
- ¹⁵ Uništene kuće: M/0237; M/0260; M/0325; M/0417; M/0529; M/0597; M/0614; M/1100; M/1446.
- ¹⁶ M/0140.
- ¹⁷ M/0346; M/1526.
- ¹⁸ M/1786; OCE-MiK, GN/0001/99.
- ¹⁹ M/1712. Izveštaj potvrđuje M/1739.
- ²⁰ M/1786.
- ²¹ M/0025; M/0457; M/0792; M/1333.
- ²² M/0218; M/0219; M/0221; M/0500. Slično, u Oraovici (opština Preševo u užoj Srbiji, koja je na granici sa Kosovom), hodža je trebalo sa minareta da oglasi kako svi seljani treba da ostanu u kućama, M/1489.
- ²³ M/1113.
- ²⁴ M/1354.
- ²⁵ M/0647; M/0814; M/1484.
- ²⁶ A/0742; M/00296; M/0591; M/0947; M/1016; M/1215.
- ²⁷ M/0212; M/0289.
- ²⁸ A/0103; M/0201; M/0404; M/0457; M/0565; M/1460; M/1540.
- ²⁹ Izjava Predsedništva Islamske zajednice Kosova, 25. avgust 1999.
- ³⁰ „(1) Ko učinioca nekog krivičnog dela iz 136. čl. ovog zakona krije, daje mu sklonište, hranu, materijal, novac ili druga sredstva, služi mu za održavanje veze, preduzima radnje upravljene na ometanje otkrivanja ili hvatanja učinioca, ili mu na drugi način pruža pomoć, kazniće se zatvorom od jedne do deset godina.“ (Član 137, KZSRJ) Vidi takođe 10. poglavlje.
- ³¹ Opštinski sud u Đakovici, suđenje Fatimi Bošnjaku, 17. februar 1999.
- ³² Okružni sud u Peći K 144/98, OSCE-KVM, RC3, „Pec Trial Monitoring Case 19“, 15-17 February 1999.
- ³³ PE/05/022/99.
- ³⁴ PR/0023/99.
- ³⁵ A/1123.
- ³⁶ Na primer M/0320 (27. mart, Priština) ; M/0823 (29. mart, Kačanik). Vidi i odeljenje o Gnjilanu, za šikaniranje dvojice Albana u gnjilanskoj bolnici. Nema posebnih podataka koji bi govorili da su bili otpušteni zato što su pružali pomoć UČK.
- ³⁷ M/1164 kaže da su seljani u Vladovu/Lladove (Gnjilane) bili batinani 24. marta 1999, zato što su odbili da navedu adrese lekara i drugih istaknutih osoba koje su živele u selu.
- ³⁸ M/1294. M/1023, M/1423 i M/1774 su takođe bili iz sela u glogovačkoj opštini i opisuju kako je bio ubijen čovek sa sličnim imenom, ali na drugom mestu. Oni ne pominju da li je taj čovek bio lekar, tako da se može raditi i o drugom incidentu.
- ³⁹ M/0189.
- ⁴⁰ M/0759. M/0370 i M/0963 su takođe čuli za ubistvo lekara, a i ubistvo koje opisuje M/0417 može da se odnosi na isti incident (svedok je zabeležio drugo ime, ali izveštaj, koji je bio po čuvenju, sličan je u drugim detaljima).
- ⁴¹ Poznati lekar je 12. marta 1999. ubijen u Kosovom Polju, zajedno sa 11 ljudi koji su radili u njegovoj klinici (M/0627). Lekari su bili ubijani i na drugim mestima, u kojim slučajevima intervjuisane osobe nisu imale specifičnu informaciju da li su bili ubijeni upravo zato što su bili lekari, ali je činjenica da su ubijeni lekari bila jasno registrovana. U Velikoj Kruši/Krushe e Madhe (Orahovac), 26. marta 1999. (A/0136); u Đakovici (A0845; A/1109; A/0242, ovo mogu biti različiti incidenti) i u Graštici, 20. aprila 1999. (M/1229).
- ⁴² M/0708.
- ⁴³ Intervjuisana osoba pretpostavlja, mada ne tvrdi, kako je razlog zbog koga su došli u njenu kuću upravo njena profesija. M/1065.
- ⁴⁴ M/0514.
- ⁴⁵ M/1706. M/1786 je video lekara u gnjilanskom zatvoru pre nego što je bio olobođen 5. juna.
- ⁴⁶ A/0577.
- ⁴⁷ Urednik i izdavač lista su bili pozvani preko sredstava javnog informisanja, što je u skladu sa članom 72 Zakona o informisanju. Ipak, pozivanje preko medija nije pouzdan sistem da se izdavač obavesti; vidi Savet Evrope, „Expert Opinion of the Serbian Public Information Law 1998“, Strasbourg, 19 November 1998“, http://www.freeb92.net/media/legalpression/word/andrew_nicol.doc. Savet Evrope, kao i beogradski Centar za ljudska prava, u „Ljudska prava u Jugoslaviji 1998“, Beograd 1999, kažu da zakon nije u skladu sa Međunarodnom konvencijom o građanskim i političkim slobodama.
- ⁴⁸ Član 67 (1) Zakona o javnom informisanju koji kaže da za objavljivanje informacije kojom se poziva na svrgavanje ustavnog poretka, ugrožavanja teritorijalnog integriteta i nezavisnosti Republike Srbije i SRJ, koja ugrožava slobode i prava građana, ili izaziva nacionalnu, rasnu i versku netrpeljivost i mržnju (član 42), za prekršaj treba kazniti (i) osnivača i izdavača – sa 400.000 do 800.000 dinara; (ii) stranu odgovornu izdavaču i glavnom uredniku – kaznom od 100.000 do 400.000 dinara. Član 72 Zakona o informisanju kaže da žalba ne odlaže izvršenje odluke.
- ⁴⁹ OSCE-KVM, RC5, „Weekly Report“ 13-19 March 1999; OSCE-KVM, RC5, „Incident Report 18 March 1999“.
- ⁵⁰ Associaated Press: „Leading ethnic-Albanian newspaper in Kosovo accused of inciting ‘racial hatred’“, 22. mart 1999. Tači je u izjavi optužio srpsku državu za genocid protiv Albanaca na Kosovu.
- ⁵¹ M/0163; M/0167; M/0432; M/0525.
- ⁵² PR/00/0002/99; OSCE-KVM, RC5, „Weekly Report 11-17 Januara 1999“. Jula 1998, neko je već bio pokušao da likvidira novinara. OEBS-KVM je utvrdila da je policija propustila da obavli ozbiljniju istragu na mestu zločina.
- ⁵³ M/0239; M/0355.
- ⁵⁴ M/0237; M/0417; M/0818 (eksploziju su izazvala četvorica maskiranih pripadnika paravojnih jedinica) ; M/0920.
- ⁵⁵ M/0769; M/1117; M/1314 (novinar je bio i član DLK) ; M/1477; M/1700.
- ⁵⁶ OSCE-KVM, RC5, CC Urosevac, „Human Rights Weekly Report“, 3 March 1999; OSCE-KVM, RC5, CC Urosevac, „Human Rights Weekly Report“, 18 March 1999.
- ⁵⁷ A/0931.
- ⁵⁸ M/1164.
- ⁵⁹ M/1411.
- ⁶⁰ A/0640.
- ⁶¹ Uključujući A/0414; A/0640; A/0644; A/0931; A/1100; M/0540; M/0565; M/1055; M/1106; M/1159; M/1292; M/1293; M/1411; M/1457; M/1460.
- ⁶² A/0644.
- ⁶³ M/1293.
- ⁶⁴ A/0971; M/0417.
- ⁶⁵ „113“; A/0322; A/1046; M/057; M/1521.
- ⁶⁶ „113“; A/0322; M/0578; M/1120; M/1121; M/1243; M/1521.

- 67 „113“; A/0322; M/0578.
- 68 A/1046; M/1101; M/1120; M/1521; M/1801.
- 69 M/1186; M/1495.
- 70 M/1155; M/1521.
- 71 M/1101; M/1712.
- 72 Vidi 10. poglavlje.
- 73 A/0045; M/0176.
- 74 M/0641, najistaknutiji primer je sekretar DLK za Kosovo Polje, koji je takođe bio član CDHRF. Slučaj je pomenut u sekciji o političarima; A/1122, ubistvo člana CDHRF u Klini.
- 75 M/1734, lipljanski zatvor; M/1786, gnjilanski zatvor.
- 76 A/0045; M/0597; M/1373.
- 77 M/0514; M/1230.
- 78 M/0140.
- 79 A/0006; A/0062; M/1504
- 80 M/0563; M/1124, Priština, 30. marta ili 1. aprila; M/0529, Obilić, oko 27. marta; M/0717, Glogovac, oko 3. maja; M/0525, Kosovo Polje, oko 25. aprila; M/0112; M/0349, Štimlje, 25. ili 26. marta; M/0180; M/0191; M/0417 (zdravstveni centar) ; M/1100, Uroševac, oko 27. marta.
- 81 M/0350; M/1125; M/1149.
- 82 M/0514, vidi takođe o lekarima i medicinskom osoblju, gore.
- 83 Raniji pokušaj OEBS je propao jula 1993; to je takođe imalo trenutne negativne posledice na stanje ljudskih prava u regionu.
- Bivši lokalni nameštenik misije, i drugi kosovski Albanci koji su bili povezani sa misijom su bili saslušavani, hapšeni i premlaćivani. Stefan Troebst, *Conflict in Kosovo: Failure of Prevention? An Analytical Documentation, 1992-1998*, European Centre for Minority Issues, 1998, str 38.
- 84 OSCE-KVM, RC5, „Weekly Report 27 February-6 March 1999“; OSCE-KVM, Headquarters, „Fusion Report Blue Book“, 8 January, 21 February, 2, 3, 5, 13 and 14 March 1999.
- 85 A/0103; A/1100 (Suva Reka); M/0259; M/0544; M/0565 (Đakovica); M/0777; M/0924; M/1602 (Kačanik) ; M/1780 (Priština).
- 86 M/0335.
- 87 M/0104; M/0112; M/0114; M/0861; M/0935; M/1022.
- 88 M/0233; M/0322; M/0400; M/0843; M/1079; M/1192; M/1607.
- 89 A/0008; A/0010; A/0283; A/0368; 0457; A/0693; M/0910; PE/0014/99.
- 90 A/0335.
- 91 M/0241.
- 92 M/1050.
- 93 A/0312; M/0379; M/1149; M/1311; M/1405; M/1722.
- 94 Novinski članak o pripadnicima paravojnih jedinica, Petra de Koning, *NRC Handelsblad* (Holandija), 17. juli 1999.
- 95 M/0877.
- 96 M/0873.
- 97 M/1406.

V deo
Kosovske opštine
i naselja

KOSOVSKE OPŠTINE

Mapa ljudskih prava na Kosovu od oktobra 1998. do juna 1999.

Svrha ovog dela knjige je da predstavi detaljnu „mapu“ ljudskih prava i kršenja humanitarnog zakonodavstva na Kosovu, kako su ih zabeležili verifikatori OEBS-KVM, ili kako im je bilo saopšteno. To znači – posledice sukoba za stotine većih ili manjih naselja na Kosovu, kako je to bilo viđeno za vreme dok je misija OEBS-KVM delovala. Ovde su opisane promene u tipu kršenja ljudskih prava kroz dati period. Takođe je pokušano da se kršenja ljudskih prava dovedu u vezu sa vladajućom lokalnom bezbednosnom situacijom, kao i da se definišu pretpostavke o tome kakve bi vojne ciljeve mogle imati obe strane u sukobu.

Svih 29 kosovskih opština zastupljene su ovde u posebnim odeljcima, smeštenim po azbučnom redu; na kraju je dodan odeljak o gradskom području Prištine. U datom periodu, sve one nisu bile pogođene u jednakoj meri ili na isti način.

Odeljak o svakoj opštini počinje osnovnim podacima o stanovništvu, koje prati kratak opis bezbednosne klime i situacije ljudskih prava koja je vladala za vreme razmeštanja OEBS-KVM. Zatim su događaji u opštini praćeni od mesta do mesta, zasnivajući se na obaveštenjima koja je misija OEBS-KVM prikupila dok je bila na Kosovu, i na izjavama koje su izbeglice davale OEBS-KVM posle njezinog povlačenja.

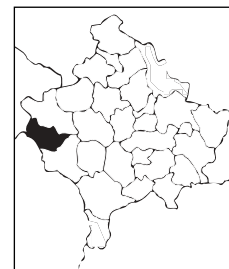
Ovde predstavljena informacija koja potiče iz izjava izbeglica (označena četvorocifrenim fusnotama sa azbučnim prefiksom, što predstavlja broj dosijea poverljivog intervjua sa izbeglicom, učinjenog u Albaniji – prefiks A/ – ili u Makedoniji – prefiks M/) treba da se čita imajući u vidu da se radi o događajima onakvim kako su bili ispričani misiji OEBS-KVM (vidi takođe odeljak „Metodologija“ u uvodu, kao i 2. poglavlje). U mnogim slučajevima opisi su zasnovani na izjavama više žrtava ili svedoka istog incidenta. Neki opisi su zasnova-

ni na izjavama samo jedne sobe. Ovo je jasno naznačeno, bilo u samom tekstu, bilo u fusnotama. U slučajevima kada je intervjuisana osoba dala do znanja da se radi o informaciji koju je ona samo čula, a ne o direktnom svedočenju, to je naznačeno, kao što su naznačene i nepodudarnosti detalja o istom incidentu o kome govore različiti ispitanici.

Činjeni su pokušaji da se proverí što je više moguće izveštaja, uglavnom preko delatnosti Odeljenja za ljudska prava OEBS-MiK, naslednika OEBS-KVM, koje je bilo razmešteno na Kosovu (u početku kao Privremena misija sa određenim zadatkom – Transitional Task Force) posle 14. juna 1999. Izveštaji OEBS-MiK o stanju ljudskih prava su posećivali lokalitete koji bi prethodno bili naznačeni u izjavama izbeglica, i vodili su dalje intervjue. Takođe je bilo naknadnih proveravanja ovih izveštaja koje su obavili analitičari OEBS/ODIHR, uz podršku OEBS-MiK. Nalazi ovih provera se ovde navode svuda gde se to pokazalo relevantnim.

Ipak treba naglasiti da nije bilo moguće potpuno proveriti celokupnu dostupnu informaciju, posebno zato što je OEBS posle svog povratka na Kosovo bila suočena sa prioritarnom potrebom da deluje u uslovima produžene ozbiljne situacije po pitanju ljudskih prava, doduše sasvim drugog, ali ne manje ozbiljnog tipa nego što je ova ovde opisana. OEBS obavlja dalje izveštavanje o stanju ljudskih prava na Kosovu, kako bi pred oči javnosti iznela nastavljanje kršenja ljudskih prava u ovoj pokrajini. Informacije i izjave skupljene od strane OEBS-KVM kako na Kosovu tako i među izbeglicama ipak predstavljaju jasnu i verodostojnu sliku situacije na Kosovu od oktobra 1998. do 9. juna 1999.

DEČANI/DECANE

Opština Dečani, na zapadnoj granici Kosova sa Albanijom, bila je među najugroženijim područjima za vreme borbi srpskih i jugoslovenskih snaga protiv UČK koje su počele 1998. U oko 40 sela na teritoriji opštine, u decembru 1998. oko polovine kuća se smatralo nenastanjivim; u nekim selima uništavanja su bila gotovo potpuna.¹ To je stvorilo veliku potrebu za humanitarnom pomoći među stanovništvom koje je pre sukoba činilo oko 97 procenata Albanaca.

Početak marta 1999. mesni predstavnici su procenjivali da je do 1998. opština Dečani imala oko 60.000 stanovnika.² Oni su tvrdili da je tokom borbi 1998. oko 200 ljudi bilo ubijeno, i oko 60 nestalo, i smatrali su da je u tom trenutku u opštini živelo oko 15.000 ljudi. Ostali su opštinu napustili i nalaze se ili u drugim opštinama Kosova, ili u inostranstvu.

Pre 1998. nije bilo sela sa većinskim srpskim stanovništvom. Samo je u gradu Dečani živela veća srpsko/crnogorska zajednica.³ Značaj Dečana za srpsko stanovništvo Kosova je tesno povezan sa manastirima Visoki Dečani, smeštenim u mirnoj dolini na samom zapadnom izlazu iz grada.⁴

Opštinu u pravcu jug-sever preseca put broj 17, glavna saobraćajnica kroz zapadno i južno Kosovo.

U vreme razmeštanja misije OEBS-KVM na teritoriji opštine je vladala stalna napetost i nasilje koje se može pripisati obema sukobljenim stranama. Civilno albansko stanovništvo je bilo izloženo kršenju ljudskih prava sa obe strane.

Jedan od najhitnijih problema za albansko stanovništvo Kosova pre srpske ofanzive bila je ograničena sloboda kretanja usled stalno prisutnog rizika da se bude podvrgnut zlostavljanju ili hapšenju na jednom od bezbrojnih policijskih kontrolnih punktova ili od strane mobilne patrole. Ova opasnost je bila tim veća budući da mnogi Kosov-

ski Albanci i raseljena lica nisu imali odgovarajuće lične isprave. Postupak dobijanja novih ličnih isprava je bio skoro nepremostiva prepreka usled mnogih birokratskih i praktičnih teškoća, a značajan faktor je bio i strah od vlasti.

Misija OEBS-KVM je primila mnoge žalbe na policijsko zlostavljanje kosovskih Albanaca na teritoriji opštine.⁵ Ipak, za vreme svog prisustva u opštini, misija je uspostavila konstruktivne radne odnose sa mesnim šefom policije, kao i sa njegovim zamenikom.⁶ OEBS je imala redovne sastanke sa mesnim vlastima i čak je na kraju bila pozvana da otvori stalnu kancelariju u prostorijama policijske stanice u Dečanima (ovaj plan nije nikada ostvaren usled evakuacije OEBS-KVM). Ovaj konstruktivni pristup se, međutim, nije proširio i na odnose sa drugim vlastima. Na dan 5. marta 1999, na sastanku sa gradonačelnikom Dečana, gradonačelnik je počeo dugim političkim govorom u kome je rekao kako „bi bilo bolje započeti otvoren rat i pustiti neka bolji pobedi. To bi bilo najbolje i trajno rešenje“.⁷

Prema izjavama policije, jedinica UČK koja je delovala u području Dečana bila je procenjena na 30-40 aktivnih članova, ali se verovalo da može povećati svoje kapacitete i do tri puta. Policija je smatrala da je ova grupa odgovorna za napade iz zasede u tom području. Policija je takođe tvrdila da su mesni Albanci veoma zaplašeni, jer je kružilo mišljenje kako grupa brutalno prisiljava mesne mladiće da se pridruže UČK.⁸ Srpske vlasti su takođe bile vrlo otvorene prema OEBS-KVM dajući dokumentaciju koja se ticala onoga za što su verovala da je bilo nasilje učinjeno prema mesnim Srbima od strane UČK tokom leta 1998, posebno ubistva 35 Srba na kanalu blizu Rznića:/lrzniq,⁹ a takođe i dokumentaciju o masovnoj grobnici u Glodanima/Gllogjan.

U Babaloću/Baballoc¹⁰ i Juniku/Junik¹¹, srpska vlada je podigla prihvatilište za oko 1.500 srpskih izbeglica iz Hrvatske i Bosne (u Babaloću). Ovi su uglavnom bili pomagani od strane UNHCR preko jugoslovenskog Crvenog krsta i međunarodnih NVO. Situacija oko ovih je bila – predvidljivo – napregnuta za vreme prisustva misije OEBS-KVM. Jedan događaj iz februara 1999. je indikativan: posle ubistva, 4. februara (u nerazjašnjenim okolnostima) jednog srpskog izbeglice izvan Rastavice,¹² blizu Babaloća, grupa Srba iz izbegličkog centra se okupila kod policijske kontrolne tačke na raskršću puta prema Juniku. Policija je zaustavila jednog kosovskog Albanca u kamionu i, videći da je on prevezio primerke nekog lista na albanskom jeziku, verbalno ga vređala i naredila da siđe sa kamiona, i za to je vreme u više navrata ga tukla. Sin ubijenog čoveka je takođe učestvovao u premlaćivanju.¹³

Od početka vazdušne operacije NATO protiv SRJ 24. marta, velika masa jugoslovenskih snaga je bila aktivna oko Dečana. Neprestane borbe i sračunati napadi na civilna naselja naterali su najveći deo preostalog albanskog stanovništva da ode. Dečani su takođe bili tranzitna tačka za hiljade raseljenih lica iz Peći/Peja, Istoka/Istog, i zapadne Kline/Klina, kao i iz opština sa severnog Kosova. Mnoga raseljena lica su izjavila da su za vreme puta bila svedoci nasilja koje su vršile srpske snage, posebno brojne paravojne formacije koje su bile aktivne u tom području. Hiljade su bile opljačkane i zlostavljane.

Grad Dečani

Sukobi 1998. godine su ozbiljno pogodili grad Dečane. Teška oštećenja su bila svuda vidljiva. Posledica toga je bila da je pred kraj 1998. broj stanovnika pao na skoro 1.400 – manje nego trećinu broja od pre 1998. Humanitarna situacija je, razumljivo, bila teška i izazivala je zabrinutost kako mesnih, tako i međunarodnih organizacija.

Na dan 22. marta, VJ je preuzela kontrolu nad Dečanima.¹⁴ Došle su paravojne jedinice i delile oružje mesnim Srbima.¹⁵ Na dan 27. marta, mladi oficir VJ je rekao albanskim stanovnicima – koji su proslavljali muslimanski praznik Bajram – da napuste teritoriju u roku od 30 minuta. Mnogi su pobešli na traktorima u obližnja sela.¹⁶ Bilo je izveštaja o različitim aktima nasilja koji su se desili tog da-

na. Sin jedne od intervjuisanih osoba je video četiri naoružana pripadnika paravojnih jedinica (dva od njih pod maskama) kako ulaze u „Ismailovu radnju bele tehnike“. Dok su dvojica ušla unutra, druga dvojica su stražarila na ulazu. Čuli su se pucnji; kasnije je intervjuisana osoba čula da su četiri osobe bile ubijene, među njima i jedan od njenih prijatelja.¹⁷ Oko 30 ljudi je bilo izdvojeno iz grupe raseljenih lica nakon što su prošli Dečane. Bili su ukrncani u veliki kamion, tučeni i opljačkani. Njihova dalja sudbina je nepoznata.¹⁸

Tokom prve nedelje u aprilu, meta nasilja je bilo albansko stanovništvo koje se po svemu sudeći još uvek krilo u sopstvenim kućama. Posle toga je bilo konačno proterano. Na dan 4. aprila, ljudi koji su u izjavama bili identifikovani kao pripadnici policije, maskirani i naoružani noževima i pištoljima, upali su u kuću intervjuisane osobe u Dečanima i pod pretnjom oružja sakupili sve prisutne. Zatim su ih sproveli putem u Rznić i dalje na jug.¹⁹ Osim gore citiranog izveštaja, od kraja marta, najveći broj intervjuisanih osoba koje su govorile o incidentima u i oko Dečana bila su deportovana lica u prolasku kroz grad. Nekoliko jedinica srpskih snaga, uključujući paravojne, izgleda da su se vrmale po samom gradu ili okolini, pretresajući sve konvoje u prolazu i oduzimajući raseljenima njihov novac, zlato i druge dragocenosti, a ponekad i njihove lične isprave.²⁰ U nekim slučajevima, nasilje i pretnje su bivali primenjivani da bi se oteo novac,²¹ a u nekoliko slučajeva su mlađi ljudi bili oteți ili prosto ubijeni naočigled drugih.

Na dan 7. maja, osam raseljenih lica je bilo ubijeno u Dečanima na posebno brutalan način, kako o tome govori više intervjuisanih lica.²² Kada je konvoj raseljenih lica iz Istoka stigao u Dečane, tri ili četiri Srbina u maskiranim uniformama i pod crnim maskama su zaustavili kolonu blizu srednje škole, prema navodu jednog svedoka na putu prema Prilepu, izvan Donjeg Crnobrega/Carrabreg i Ulte. Jedan svedok opisuje da su Srbi nosili crne uniforme sa „noževima na njihovim ramenima“. Meštani Srbi naoružani kalašnjikovima su takođe bili viđeni zajedno sa ovom grupom. Srbi su zahtevali novac i skidali su ogrlice sa žena. Zatim su naterali četiri mlada muškarca da siđu sa traktora i naredili im da legnu licem naniže na put, sa rukama na potiljku. Jedan od maskiranih vojnika je imao pištolj sa prigušivačem. Nosio je plavu maskirnu košulju i

maskirne pantalone (jedna od boja je bila žuta). Pri-
lazio je svakom od muškaraca i pucao mu u poti-
ljak. Posle toga, isti Srbin je izveo još dva muškarca
iz kolone i naterao ih da legnu 50 metara dalje od
tek ubijene četvorice. Ova dvojica su bila braća i nji-
hov otac je pokušao da ih spase nudeći novac (pre-
ma svedocima, 5.000 DM). Drugi rođaci su takođe
molili Srbe i nudili im novac, kako ih ne bi ubili. Sr-
bin je ubio oca, a zatim otišao do njegovih sinova i
obojici pucao u glavu. Posle toga, vojnik je rekao:
„Sada će se NATO pobrinuti za vas“. Imena i uzrast
žrtava su navedeni u izjavama.

Na dan 8. maja intervjuisana osoba je bila sve-
dok kako je do smrti pretučen čovek koji je odbio
da skupi novac od ostalih raseljenih lica koja su do-
lazila iz Baranske doline (Peć).²³ Drugi izbeglica ko-
ji je tog dana prolazio, seća se kako je čovek za ko-
ga on tvrdi da je bio policajac zahtevao novac od
grupe, preteći da će uzeti mlađu ženu, ako ga ne
dobije. Neki čovek je imao dovoljno novca da plati
tako da su raseljena lica puštena da nastave put.²⁴

Severno od grada Dečana: Istinić/Istiniq i Gornji Streoc/Strellc i Eperme

Sa oko 4.050 stanovnika, selo Istinić, 2 kilometra
severoistočno od Dečana, bilo je jedno od najve-
ćih u opštini.

Decembra 1998. u Istiniću su bili nađeni leci u
kojima se pretilo smrću, i koje je prema njihovom
sadržaju rasprostranjivao regionalni štab UČK.²⁵ Bi-
la je obaveštena misija OEBS-KVM, ali je bilo rečeno
i da mesno albansko stanovništvo ne veruje da je pi-
smo autentično, nego ga smatra falsifikatom koji
srpska policija koristi da zastraši stanovništvo.

Na dan 9. februara predstavnici OEBS-KVM su
se sreli sa komandantom mesne policije koji je za
vreme sastanka saopštio da su uniformisani čla-
novi UČK posetili više porodica u području Istini-
ća. Seljanima se pretilo smrću iz više razloga: ako
ne daju nijednog člana svog domaćinstva u redov-
ne UČK, za to što su u septembru 1998. organizo-
vali predaju oružja koje se nalazilo u selu, ili zbog
saradnje sa policijom.

Na dan 30. januara policijsko vozilo je bilo po-
gođeno bombom i trojica srpskih policajaca (ime-
novanih u izveštaju) bili su ranjeni na izlasku sa
puta br. 17 za Istinić.²⁶ Komandant policije je re-

kao predstavnicima OEBS-KVM da su trojica put-
nika u vozilu bili van dužnosti i da su se vraćali iz
Peći, gde su prisustvovali pogrebu policajca ubije-
nog nekoliko dana ranije. Rekao je da je vozilo bi-
lo pogođeno nenavodnim projektilom 60,2 mm
kineske izrade (projektil fragmentaciono-šrapnel-
skog tipa) oko 19:30 časova. Vozilo je bilo pogo-
đeno sa zadnje strane, a raketa je eksplodirala pri
udaru. Komandant policije je izjavio da će policija
reagovati brzo i profesionalno, ali „snažno“, kako
bi razrešila ovaj slučaj, i planirao je pretragu u Isti-
niću kako bi pronašao svedoke i dokaze, što bi
uključivalo i pretrase po kućama u cilju pronalaze-
nja oružja. Rekao je da neće biti masovnih pokre-
ta policije, nego da će biti angažovane tri ili četiri
patrole.

Na sam dan, ili blizu 1. aprila, srpske snage su
opkolile i granatirale Istinić. Napale su ga koriste-
ći 13 tenkova, i više ljudi je u granatiranju bilo ra-
njeno. Ubijana je stoka, paljene kuće, a stanovni-
ci pljačkani. Bio je prisutan i komandant policije u
Dečanima, koji je albanskim stanovnicima sela
dao rok od jenog sata da se isele. Neki su otišli u
automobilima, dok su ostali pešice stigli do alban-
ske granice u konvoju koji su pratile policijske sna-
ge iz Dečana i, kako je rečeno, iz Niša (uža Srbija).
Jedna intervjuisana osoba je opisala da su srpski
dečaci, po izgledu dvanaestogodišnjaci, nosili po-
licijske uniforme, i da je na kolonu albanskih izbe-
glica bacano kamenje.²⁷

Selo **Gornji Streoc** se nalazi oko 4 km severno
od Dečana. U njemu je pre srpske ofanzive u mar-
tu živelo oko 2.500 kosovskih Albanaca.²⁸ Nakon
sporadičnog granatiranja, 6. marta ili blizu tog
datuma, jugoslovenske snage pod punom ratnom
opremom – prema navodu jednog od svedoka sa
šest tenkova – i praćene od strane oko 100 polica-
jaca, opkolile su Gornji Streoc i naredile alban-
skom stanovništvu da se iseli u roku od pet minu-
ta. Isto se dogodilo u selu **Papraćane/Prapacan**,
4 km jugoistočno od Gornjeg Streoca.²⁹ Kuće su
bile opljačkane i paljene, a najveći deo stanovnika
je pobegao na jug, kroz Dečane i Đakovicu. Dok
su na traktorima pokušavali da napuste selo, neki
su ljudi bili ubijeni usled granatiranja. Jedna inter-
vjuisana osoba je procenila dužinu konvoja izbe-
glica tog dana na 30 kilometara. Neke izbeglice su
bile sakupljene od strane srpskih snaga i ukrcane
u autobuse pre nego što su stigle do Dečana, oda-

kle su odvezene pravo na granicu. Srpska policija je opljačkala neke ljude.³⁰

Istočno i jugoistočno od Dečana, duž puta broj 17

U Gornjoj Luci/Luka e Eperme (oko 1,5 km severoistočno od Dečana), 15. januara, sedam maskiranih lica su upala u kuću kosovskih Albanaca i pod pretnjom oružja naterala celu porodicu da legne na zemlju. Dva muškarca su bila izvedena iz kuće i jedan od njih je tučen toliko da je izgubio svest. Drugog su četiri maskirana čoveka odvela u obližnji jarak i potom više nikada nije viđen. Kada su OEBS-KVM stručnjaci i lokalna policija rasvetljavali ovaj incident, u blizini su pronađene čaure kineske proizvodnje, kao i tragovi krvi, tako da se smatra da je nestala osoba verovatno ubijena.³¹

Na dan 25. januara, otprilike u 19 časova, muškarac star 50 godina je bio ubijen, a njegov sin (24 godine) ranjen.³² Oni su se vraćali iz posete Donjoj Luci/Lluka e Ulte, u svom belom mercedesu. Dok su se nalazili na mostu, njihovo je vozilo bilo pogođeno sa oko 50-60 metaka. Posle pucanja niko se nije približio vozilu; nekoliko minuta kasnije se čulo kako neko vozilo napušta to mesto. Stručnjaci OEBS-KVM su nadgledali istragu koju je 26. januara vodio jedan istražni sudija. Na nekoliko mesta su pronađene različite čaure. Ubijeni je 30 godina radio u mesnom vodovodu i branio ga od UČK 1998. godine. Prema navodu policije, predao je svoje oružje septembra 1998.

U neposrednoj okolini mesta gde se dogodio gore pomenuti incident, 3. februara oko 19:15, tri kosovska Albanca (imena su zabeležena), stara između 27 i 30 godina, iz sela Ljubuša/Lebushe, Grabovca/Graboc (Peć) i Istinića, bila su ubijena u svom automobilu marke „jugo“, u iznenadnom napadu koji se desio u selu Gornja Luka.³³ Seljani su iz blizine sela čuli pucnjavu koja je trajala dva ili tri minuta. U tom predelu je policijska patrola bila viđena oko 18 časova, i nekoliko policajaca je viđeno kako izlazi iz oklopnog vozila. Na dan 4. februara stručnjaci OEBS-KVM su pratili istragu koju je vodio istražni sudija sa islednicima. Na obližnjem prevoju je pronađeno najmanje 60 praznih čaura 7,62 mm, kao i AK-47 kasete. Po svemu sudeći, pucalo se sa pet mesta. U podnožju prevoja pronađena je jedna puška AK-47. U vozilu je bilo

oko 80 rupa od metaka. Kada su trojica ubijenih bila izvučena iz kola, kod njih nije pronađeno ništa osim uobičajenih predmeta. Izgledalo je da policija ne pokušava da na odgovarajući način obezbedi mesto zločina, niti je uzela otiske prstiju i otiske obuće. Kasnije je policija izjavila da je puška AK-47 bila kineske proizvodnje i da je bilo nemoguće sa nje uzeti otiske prstiju zbog snega. Osumnjičili su odred UČK.

Jedva 8 km jugoistočno je zaista bila „linija fronta“ između srpskih vladinih snaga i teritorije koju je držala UČK. Na dan 9. januara 1999, u 13:45, policija je saopštila da je u **Banderi** ubila dvojicu „terorista“, između sela Gornji Ratis/Ratis i Eperme i Šaptelj/Shaptej. Nešto kasnije, još jedan „terorista“ je ubijen u istom području, samo 200 metara od mesta gde su ubijena prva dvojica. Tela prve dvojice je policija pronašla i prenela ih u Peć, gde su bila pogrebena sledećeg dana, pre nego što su bila identifikovana.³⁴ Treće telo nije moglo biti pronađeno, jer se nalazilo na teritoriji koju je kontrolisala UČK. Policija je na tom mestu učvrstila svoju poziciju koja je 10. januara oko 12 sati bila napadnuta od strane UČK vatrom iz lakog oružja i minobacača, za vreme dok se smenjivao personal. U izmeni vatre, jedan policajac je ozbiljno ranjen u nogu, a drugi lakše u lice. Na dan 24. januara policija je obavestila OEBS-KVM da je istog dana policijska patrola bila napadnuta „ručnom bombom“, u području između Gornjeg Ratisa i Šapteja, ali da niko nije bio povređen.

Na dan 22. marta bilo je granatirano i spaljeno selo **Babaloć**, jugoistočno od Šaptelja, a albansko stanovništvo sela je izbeglo dalje prema jugu.³⁵ Ovo je najavilo početak napada na skup sela istočno od Dečana, od Babaloća na jugu do Gornje Luke na severu, i dalje do Istinića i Gornjeg Streoca, kao što je već opisano. Sva ova sela se nalaze blizu magistralnog puta broj 17.

Dana 25. marta, policija je naterala albanske stanovnike **Prilepa/Prelep** da napuste mesto. Pobjegli su u šumu, ali ih je nakon šest dana policija tamo pronašla i naredila im da pređu u Albaniju.³⁶ Takođe 25. marta, paravojne formacije su naredile albanskim stanovnicima **Gornjeg Crnobrega** da napuste selo u roku od pet minuta, ili će biti ubijeni. Mnogi su pobjegli na sever, u susednu Gornju Luku, odakle su bili proterani nekoliko dana kasnije (vidi niže).³⁷ Na dan 26. marta, dva policajca ko-

ja su nosila plave maskirne uniforme i kape sa policijskim oznakama, primorali su albanske stanovnike sela **Donji Crnobreg** da smesta napuste mesto. U selu su primećena dva ili tri plava policijska vozila. Ljudi su otišli pešice, na sever, u Istinić.³⁸

Na dan 28. marta **Drenovac/Drenoc** je bio opkoljen od strane policije koja je uhapsila oko 100 muškaraca.³⁹ Idućeg dana, pošto su tokom tri dana opkoljavale selo **Beleg/Beleg**, jugoslovenske snage su naredile njegovom albanskom stanovništvu da ga napusti u roku od dva minuta, pod pretnjom smrti. Intervjuisana osoba je ispričala da su mnogi ljudi imali skrovišta u podrumima, zbog granatiranja. Glava jedne porodice je bio primoran da izađe napolje, tamo je govorio sa mesnim policajcem iz Papraćana (čije se ime navodi u intervjuu), posle čega ga je ovaj, zajedno sa još dva policajca, odveo u obližnje dvorište. Čuli su se pucnji, a čovek više nije bio viđen. Pošto su albanski stanovnici napustili selo, policija je zapalila njihove kuće.⁴⁰ Drugi svedok je video kako je policija ubila njegovog suseda u trenutku kada je ovaj izlazio iz kuće. Jedan stariji čovek i njegov sused bili su ubijeni iako je sin mahao belom maramicom: sin je bio pogođen u nogu kada su ubili starijeg čoveka, a zatim su i njega odvucli iza kuće i ubili. Ovaj svedok je video kako su bili ubijeni i drugi susedi – dva starija muškarca i dve starije žene.⁴¹

Ljudi su bili skupljeni i opljačkani u podrumu kuće. Zatim je kuća bila zapaljena. Policija je razdvojila muškarce i žene, i tukla muškarce.⁴² Kada su pretresli žene i našli novac, tukli su i žene i pretili da će pobiti decu ako i kod njih nađu novac. Te noći su svi muškarci bili zatvoreni na treći sprat kuće, po njihovim rečima „tako da budemo ubijeni ako NATO izvrši bombardovanje“. Žene su bile zatvorene u štali. Neki vojnici jugoslovenske vojske su došli u štalu i izveli 10 mlađih žena koje su u štalu bile vraćene oko 4 sata noću.⁴³ Idućeg jutra su svi albanski stanovnici sela bili skupljeni i ukrcani u automobile i na traktorske prikolicе. Policajac (imenovan u izjavi) je rekao da će svi biti odvezeni u fabriku, i svaki put kada UČK ubije pripadnika jugoslovenskih snaga, biće ubijen jedan od muškaraca. Ovo se, ipak, nije dogodilo. Policija je sprovela konvoj od 17 traktora pravo do albanske granice, gde su ljudima lični dokumenti bili uništeni.⁴⁴

Jedna intervjuisana žena je izjavila da je čula kako su njezine dve tetke, stare 43 i 68 godina, bile ubijene kada su kombinovane srpske snage napale **Loćane/Locan**, oko 30. marta. Kaže se da su bile ubijene ispred svoje kuće kada su pokušavale da pobegnu.⁴⁵

Na dan 30. marta ili blizu tog datuma, srpske snage su tenkovima napale **Gornju Luku**. Neki od pripadnika tih snaga koji su nosili mrke i žute maskirne uniforme, upali su u selo i počeli da uništavaju kuće. Jedna intervjuisana osoba je rekla da su maskirani pripadnici srpskih snaga izdvojili nekoliko raseljenih lica koja su našla utočište u Gornjoj Luci. Jedna intervjuisana osoba i 17 drugih muškaraca su od strane pripadnika paravojnih jedinica bili izdvojeni iz grupe raseljenih lica i postavljeni pored nekog zida. Verovatno bi bili streljani, ali je naišao jedan viši policijski oficir i naredio pripadnicima paravojnih jedinica da ne izvrše streljanje.⁴⁶

Neki od onih koji su izbegli iz Gornje Luke su otišli jugoistočno u **Rznić**. Na dan 2. aprila je jugoslovenska vojska naredila Albancima da u roku od 15 minuta napuste ovo selo. Svedok je video jednog starijeg čoveka i dve ranjene devojčice kako leže na ulici. Pošto su stanovnici napustili Rznić, čuli su dejstvovanje teške artiljerije. Većina je mesto napustila u traktorskim prikolicama i uputila se u Albaniju.⁴⁷

Jugozapadno od Dečana: Junik

Za vreme borbi 1998. godine, skoro jedna četvrtina od 1.200 kuća u selu Junik je bila uništena, dok je veliki broj preostalih bio oštećen. Nešto više od 1.000 stanovnika je ostalo, od pređašnjih 6.500. Velike koncentracije srpske vojske su bile stacionirane u okolini Junika posle njihove uspešne ofanzive 1998.

Za vreme dok je tu bila prisutna OEBS-KVM, desila su se dva incidenta u kojima je došlo do izražaja policijsko nasilje prema albanskom stanovništvu. Neutvrđenog dana februara 1999, kosovska Albanka je bila zaustavljena u trenutku kada se vraćala kući u Juniku – od strane muškarca u „ladi“ koji je radio kao civilni obaveštajac za policiju u Đakovici.⁴⁸ On ju je poznao i nazvao je prostitutkom, rekao da radi za UČK i pretio joj da će je ubiti ili strpati u zatvor. Zatim je počeo da je

tuče po glavi i telu, a u premlaćivanju mu se u jednom trenutku pridružio njegov sin. Žena je bila tučena dok nije izgubila svest. Kasnije joj je bilo potrebno bolničko lečenje. Na dan 5. februara policajci su upali u kuću albanske porodice u Juniku.⁴⁹ Pretresli su kuću, polomivši više predmeta i pronašli crveni šal koji su smatrali simbolom UČK. Jednu od mlađih žena iz porodice, staru 32 godine, gurnuli su, vukli za odeću i šamarali. Povremeno bi ošamarili i njezino dete koje je nosila, lakše ga ozledivši. Policija je tražila oružje i novac; jedan od policajaca je brusom oštrio svoj nož, zastrašujući na taj način porodicu.

Srpske snage (policija i paravojne jedinice) očistile su Junik od kosovskih Albanaca 26. marta. Seljani su dobili ultimatum da odu u roku od 15 minuta, ili da budu ubijeni.⁵⁰

- 1 Glodane – uništen 98 procenata, Prilep – 93 procenata, Erec – 92 procenata.
- 2 Slaže se sa UNHCR-ovom „Listom kosovskih naselja“, 9. mart 1999. (procena stanovništva od 1998, bez nasilnih preseljenja) - UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).
- 3 Srbi/Crnogorci su 1998. činili nešto ispod 10% od 4.464 stanovnika grada – UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).
- 4 Manastir je takođe dobio na značaju zahvaljujući političkom angažmanu oca Save, jednog od verskih predstavnika, a takođe i zato što je Raško-prizrenskoj eparhiji Srpske pravoslavne crkve ustupio svoj sajt na internetu: <http://www.decani.yunet.com>.
- 5 PE/03/014/99, PE/03/036/99, PE/03/050/99.
- 6 Obojica su imenovani u OEBS-KVM izveštajima.
- 7 Izveštaj OEBS-KVM, 5. mart 1999.
- 8 Sastanak između OEBS i dečanske policije 9. januara 1999. Policija je vođu grupe UČK opisala kao „neobrazovanog kriminalca koji je lično odgovoran za mnoga kidnapovanja i ubistva u regionu“. Neki mesni albanski žitelji su takođe potvrdili u poverljivim razgovorima sa OEBS-KVM da su zaplašeni od strane ove grupe UČK.
- 9 Drugo mesto masovnog ubistva je bilo u Dasinovcu, DN 506-095 Oba masakra su se desila 8. septembra 1998.
- 10 Mesto Novi Babaloć.
- 11 Mesto Novo Naselje.
- 12 Telo srpskog civila (ime je poznato), pronađeno je u automobilu na odvajanju puta za Junik. Prema navodu policije, incident se dogodio u 20:30 sati 3. februara 1999. Vozilo je bilo pogodeno vatrom iz automatskog oružja (čaura kineske proizvodnje su bile nađene na mestu zločina) i jednim RPG-7. Druga raketa je verovatno promašila vozilo. Dva prazna AK-47 magazina su bila pronađena među praznim čaurama. Žrtva je živele u prihvatilištu za izbeglice i, prema navodu policije, bila je poznati krijumčar.
- 13 PE/03/4, Feb 2, PE/04/066/99 i PE/04/067/99.
- 14 A/1116.
- 15 A/1023.

- 16 A/1116.
- 17 M/1327; ostale žrtve su možda dva brata koja se pominju u drugim izjavama.
- 18 A/0496.
- 19 A/0310.
- 20 A/0001, koji opisuje kako ga je zaustavila policija u maskirnim uniformama u terenskom vozilu na kome je bila istaknuta „crna piratska zastava“, 29. mart; A/00976, 30 mart; A/0164, A/0239, 2. april; A/0191, oko 14. aprila.
- 21 A/0976, 30. mart – intervjuisana osoba navodi ime policajca koji je bio među počiniteljima; A/0079, 3. april; A/0254, koji opisuje premlaćivanje 58 osoba, raseljenih lica iz Kosovske Mitrovice oko 14. aprila, i A/1014; A/0716, koji takođe opisuje pljačkanje izbeglica iz Kosovske Mitrovice, za vreme koga je nož držan uz grlo osmogodišnjeg sina intervjuisane osobe, oko 16. aprila; A/0186, koji opisuje premlaćivanje izbeglica iz Vučitrna, među kojima je bio šesnaestogodišnji dečak, 16. april.
- 22 A/0429 i A/0574 daju detaljne izveštaje, ali A/0390, A/0396, A/0817, A/1050 i A/1067 takođe svedoče o ubijanjima. Datumi koje intervjuisane osobe navode se razlikuju (7, 8. ili 11. maj) ali opisi okolnosti omogućavaju zaključak da se radi o istom incidentu. Najverovatniji datum je 7. maj.
- 23 A/0623.
- 24 A/1071.
- 25 PE/03/037/99, zajedno sa tekstem pisma.
- 26 PE/03/015/99.
- 27 A/0048, A/0086, A/0109, A/0160 i A/0748. Sve intervjuisane osobe govore o istom scenariju proterivanja, iako datumi variraju od 29. marta do 8. aprila.
- 28 Ovo je smanjenje u odnosu na oko 6.000 stanovnika koji su tu živeli pre izbijanja borbi 1998, a uključuje nekih 200-300 izbeglica iz Ratisa, Prilepa i Glodana.
- 29 A/0048.
- 30 A/0496, A/0162, A/0164, A/0460 i M/0064. Mada se opisi događaja slažu, datumi koji se navode variraju od 27. marta do 1. aprila. Takođe, A/0352 (video selo u plamenu 26. marta).
- 31 PE/03/002/99; što se tiče značaja porekla čaura vidi 3. poglavlje, Vojno-bezbednosni kontekst.
- 32 PE/03/0112/99
- 33 PE/03/033/99, uključujući skice i fotografije.
- 34 Kasnije su bila identifikovana kao tela devetnaestogodišnjaka, jednog iz Dečana i drugog iz Ljumbarda. Nakon OEBS-KVM posredovanja, tela su sa muslimanskog groblja u Peći prebačena na katoličko groblje u Čelopeku kako bi ih tamo porodica sahranila 23. januara.
- 35 A/0715 (kao i A/0029).
- 36 Seljaci tek što su u manjim grupama počeli da se vraćaju u februaru i martu 1999, pošto su skoro svi izbegli za vreme borbi 1998. godine, kada je više od 200 kuća bilo uništeno.
- 37 A/0750.
- 38 A/0352.
- 39 A/0308, muž i dva sina intervjuisane osobe su među uhapšenima.
- 40 A/0442.
- 41 A/0030, u kome su neki od ubijenih imenovani.
- 42 A/0538 svedoči da su muškarci bili tučeni i ponžavani (naređeno im je bilo da se svuku u prisustvu žena), i dodaje da je video kako su tri muškarca bila ubijena, ali kao datum događaja navodi 2. april.
- 43 A/0442. Intervjuisana osoba nije kasnije razgovarala sa devojkama i nije znala šta se sa njima dešavalo.
- 44 A/0442.
- 45 M/1436.

⁴⁶ A/0750.

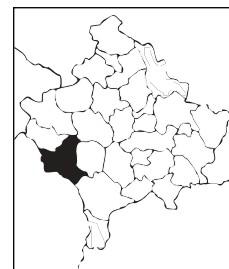
⁴⁷ A/0077, A/0988, A/1116.

⁴⁸ PE/04/139/99.

⁴⁹ PE/03/036/99.

⁵⁰ A/0582.

ĐAKOVICA/GJAKOVA

Opština Đakovica, koja se prostire na oko 5.000 kvadratnih kilometara, pre borbenih dejstava je imala oko 131.700 stanovnika, od toga je 93 % bilo kosovskih Albanaca.¹ Velika većina srpskog stanovništva (oko 2.800) je skoncentrisana u gradu Đakovici.

Opština Đakovica je predstavljala ključnu stratešku poziciju između albanske granice na zapadu i središnjeg dela Kosova, i preseca je glavni put iz Prištine u Prizren. I u pograničnom području, kao i u području istočno od glavnog puta broj 17, UČK je bila snažno prisutna sve od 1998. godine.

Za vreme borbi 1998. opština je mnogo manje stradala nego, na primer, susedna opština Dečani na severu, ali je ipak bila pogođena, zahvaljujući strateškoj važnosti albanske granice. Posebno krajem maja i početkom juna 1998, i ponovo u julu, mnoga sela duž granice, od Morine/Morine (ne treba je mešati sa Morinom u Albaniji, koja je neposredno preko granice pored Vrbnice/Verbnice (Prizren)) i Smonice/Smonice na severu, do Zulfa-ja/Zulfaj na jugu, bila su napadnuta i oštećena. Nekoliko hiljada ljudi koji su bili iseljeni iz svojih sela prešli su albansku granicu kod Čafa Morini/Qafa e Morines i našli utočište u Tropoju, na albanskoj strani granice. Operacije srpskih snaga krajem maja 1998. uglavnom su bile operacije pretraživanja terena i stvaranja kordona, potpomognute tenkovima i bornim kolima, i glavni im je cilj bio da spreče naoružane članove UČK da se skrivaju po selima. Ipak, sredinom jula, stizali su izveštaji o teškim borbama između srpskih snaga i UČK u području Morine.

Situacija u samom gradu Đakovici je u to vreme bila napregnuta, bile su приметne pojačane aktivnosti srpskih snaga bezbednosti, i veliki broj raseljenih lica iz Junika (Dečani) i sela južno od Junika i severozapadno od Đakovice dospeo je u

grad. Ipak, grad je i dalje u junu bio opisivan kao živahan i naizgled normalan. Dok je srpska policija uspela da ubedi stanovnike desetak sela u opštini da predaju svoje oružje, severni deo opštine Đakovica (Kraljane/Kralan i područje južno od Baranske doline (Peć)) kontrolisala je UČK, smatrajući ga „oslobođenom teritorijom“.

Za vreme prisustva OEBS-KVM na Kosovu, među većim brojem incidenata u ovoj opštini su bila masovna ubistva u Rakovini/Rakovine, 25. januara 1999. i Rogovu/Rogove, 29. januara (vidi niže). Napetost u pograničnom području je porasla početkom 1999, usled ponovljenih pokušaja manjih grupa boraca UČK da prođu kroz pogranični kordon.

Porodica Jakupi i „lokalni bezbednosni dogovori“

U opštini Đakovica su postojali posebni „lokalni bezbednosni dogovori“. Prema policiji, srpska vlada je dozvolila da se „civilno stanovništva brani od terorista tako što će se pridružiti lokalnim bezbednosnim formacijama. Ove lokalne bezbednosne formacije su bile naoružane i uniformisane, delovale su pod kontrolom svojih lokalnih vlasti i izveštavale o svim incidentima policiju. Njihov zadatak je bio da patroliraju područjem u kome su živeli, da postavljaju kontrolne punktove i da proveravaju identitet onih koji su prolazili kroz područje za koje su bili odgovorni. Ova politika je bila inaugurisana od strane srpske vlade sa ciljem da spreči regrutaciju u redove UČK među civilnim stanovništvom. Ova vrsta lokalne bezbednosne organizacije je trebalo da bude odgovorna za bezbednost seoskog stanovništva, dok se ne pronade političko rešenje problema“.²

U opštini Đakovica „lokalnu bezbednost“ je osiguravalo oko 70 uniformisanih lica koja su ima-

la dozvolu samo za nošenje pištolja. Oni su pokrivali 40 sela u opštini (polovinu svih sela) i bili su odgovorni za distribuciju humanitarne pomoći kao i za obavljanje izvesnih policijskih dužnosti u svojim selima; jedina stalna policijska stanica je bila u selu Crmljane/Cermjan. Ove lokalne bezbednosne grupe su se nalazile pod neposrednom kontrolom mesnog komandanta i glavnog bezbednosnog koordinatora.³ Praktično, grupa je bila predvođena od strane tradicionalno „lojalnog“ lokalnog klana kosovskih Albanaca, porodice Jakupi.

OEBS-KVM je primila više izveštaja od mesnih Albanaca koji su govorili da su bili zlostavljani ili uznemiravani od strane „bezbednosne policije“ Jakupijevih.⁴ Govorili su da su bili tučeni ili im je prečeno, ako su bili viđeni da razgovaraju sa patrolama OEBS-KVM. OEBS-KVM je takođe dobijala izveštaje o tome da su „policajci“ ove grupe seksualno napastvovali žene kada bi ih hapsili ili zvali u policijsku stanicu na razgovore.⁵

Grad Đakovica

Đakovica je imala 61.400 stanovnika, od toga je 89% bilo kosovskih Albanaca, 4% Srba i 7% pripadnika ostalih nacionalnih zajednica.⁶

Događaji pre 20. marta 1999.

Čim je OEBS-KVM učvrstila svoje prisustvo u Đakovici, decembra 1998. i januara 1999, počela je da dobija veliki broj izveštaja o povredama ljudskih prava. Policija i lokalna milicija su, prema tim izveštajima, masovno uznemiravali albansko stanovništvo, kao što se vidi iz brojnih žalbi zbog proizvoljnog hapšenja, premlaćivanja i zlostavljanja u policijskoj stanici u Đakovici. Bilo je takođe ubistava po tipu egzekucija, pri čemu počinioци najčešće nisu bili identifikovani.

*Policijska stanica u Đakovici.*⁷ OEBS-KVM je dobila brojne izveštaje o premlaćivanju i drugom zlostavljanju koje se dešavalo do dolaska misije u region. Prema kasnijem neposrednom uvidu koji svedoči da je zlostavljanje bilo uobičajena praksa, i ovi izveštaji se mogu smatrati verodostojnim. Policija je uglavnom naglašavala da bi upravo ona trebalo da prima žalbe te vrste, što je u datim

okolnostima onemogućavalo bilo kakvo stvarno zadovoljavanje zahteva žrtava, jer nisu postojali nikakvi mehanizmi u oblasti zaštite ljudskih prava, kao na primer institucija ombudsmana.

Na dan 28. januara 1999. OEBS-KVM je dobila izveštaj o pretnjama i zastrašivanjima jednog mesnog Albanca, katolika, kome je mesna policija naredila da prisustvuje pogrebu i zabeleži imena prisutnih. Pokazan mu je bio spisak ljudi i zahtevane informacije o njima i o njihovoj mogućoj saradnji sa UČK. Kasnije, kada je ponovo bio saslušan, rekao je da je bio pretučen zato što nije bio na pogrebu niti je doneo zahtevanu informaciju. Pitali su ga „Zašto ne ispunjavaš naređenja srpske vlade?“⁸

Na dan 13. februara tridesetjednogodišnjem kosovskom Albancu je u njegovom baru prišao mesni policajac albanske narodnosti (zabeleženo je ime) i naredio mu da se legitimise. Policajac je kasnije izjavio da ga je izazvao njegov neodređen, ali po svemu sudeći inače bezopasan odgovor. „Prekršilac“ je bio odveden u zatvor pri policijskoj stanici, gde je bio teško pretučen i zlostavljan od strane petorice policajaca (među kojima je bio i onaj koji ga je priveo). Ovaj ga je udario u genitalije govoreći mu da više neće biti u stanju da ima porodicu, odnosno da rađa kosovske Albance, i još je pretio da će ga ubiti. Žrtva je po kratkom postupku bila osuđena na 15 dana zatvora i prebačena u zatvor u Peći.⁹ U dane 14. i 15. februara OEBS-KVM je dobila izveštaje da su dvojica građana albanske nacionalnosti bila zaustavljena od strane mesne milicije kosovskih Albanaca, koja im je uzela njihove lične dokumente i pozvala ih na „informativni razgovor“ u policijsku stanicu. (Više detalja o „informativnim razgovorima“ vidi u 9. poglavlju.) Bilo im je rečeno da će im dokumente vratiti samo nakon „razgovora“, i upozoreni su na „neprijatnosti“ koje im se mogu desiti ako odbiju da dođu.¹⁰

Dana 22. februara OEBS-KVM je dobila informaciju o novim slučajevima zlostavljanja od strane policije. U jednom od ovih slučajeva OEBS-KVM je već bila snimila fotografije povreda koje je policija dva dana ranije nanela žrtvi, koja je sada pokazala sveže tragove ponovnog zlostavljanja. Ipak, čovek nije želeo da OEBS-KVM preduzme dalje korake, plašeci se da bi ponovo mogao biti pretučen. U drugom slučaju, OEBS-KVM je 23. februara stupila u kontakt sa zamenikom šefa po-

licije, i ovaj je indirektno potvrdio da je bilo fizičkog nasilja, ali je za to okrivio uhapšenu osobu koja je pružala otpor.¹¹ Dana 24. februara trojica kosovskih Albanaca su bila uhapšena u selu pored Đakovice i odvedena u policijsku stanicu. Kako je jedan od njih kasnije izvestio OEBS-KVM, tamo je bio tučen po šakama i tabanima. Tukla su ga tri policajca koji su se smenjivali svakih 15 minuta. Kasnije, tri čoveka su bila saslušavana o oružju, i puštena istog popodneva. Trojica policajaca su bila prepoznata i identifikovana kao pripadnici regularne lokalne policije.¹²

Na dan 8. marta albanski građanin katoličke vere je izvestio OEBS-KVM da u 8:30 treba da se javi na saslušavanje u policijsku stanicu, gde je jednom ranije već bio zlostavljan prilikom takvog saslušavanja. Vratio se u 9:40 i izjavio da su mu u policiji rekli da preda oružje i da su ga ponovo tukli štapovima po šakama; povrede su bile vidljive. OEBS-KVM je odmah kontaktirala zamenika šefa policije koji je uveravao OEBS-KVM da će zlostavljanja te vrste prestati. Kada je žrtva ponovo došla u policiju nedelju dana kasnije i ponovo izjavila da ne poseduje nikakvo oružje, bila je puštena bez zlostavljanja.¹³

Za vreme prisustva OEBS-KVM u gradu, bilo je više prijavljenih slučajeva zlostavljanja i pretnji od strane policije u Đakovici, koji su se dešavali i van same policijske stanice. Na dan 21. januara na autobuskoj stanici teško je bio pretučen pedesetšestogodišnji kosovski Albanac, pošto je na pitanje policajca gde se nalazi i da li se nalazi u Srbiji, odgovorio, da se nalazi u „Đakovici, Kosovo, Jugoslavija“. Slično tome, dva dana kasnije, policajci su navodno odbili da plate jelo i namirnice koje su uzeli, i udarili su prodavca albanske narodnosti kada je ovaj tražio novac. Kada je OEBS-KVM pomenula slučaj u razgovoru sa zamenikom šefa policije, on je zahtevao da mu se pokažu službeni brojevi i opis incidenta i rekao da će policajci koji su u tome učestvovali biti kažnjeni za takvo ponašanje.¹⁴

Pedesetjednogodišnji kosovski Albanac, vlasnik kuće u centru Đakovice, bio je tučen i vređan od strane trojice policajaca u civilu 22. februara. Oni su nasilno upali u njegovu kuću i utvrdili da je pružio utočište 18 raseljenih lica, od kojih je jedno pobešlo kroz prozor kada su se oni pojavili. Vlasnik kuće je bio uhapšen i odveden u policijsku

stanicu. Kada je OEBS-KVM istraživala ovaj slučaj, u policiji su izjavili da će uhapšenom biti suđeno zbog pružanja otpora prilikom hapšenja i da će biti izveden pred istražnog sudiju ovlašćenog da pokrene krivične radnje.

Ubijanja u Đakovici i njenoj okolini. Ujutru 4. februara, jedan devetnaestogodišnji policajac je bio ubijen u Đakovici. Policija je saopštila OEBS-KVM da je bio ubijen pri napadu na policijsku patrolu. Kada je OEBS-KVM stigla na mesto događaja, telo je bilo uklonjeno, ali je bilo utvrđeno da su dva uniformisana policajca i dva civila putovala u Peć u civilnom automobilu negde oko 2:00, i da je vozilo bilo napadnuto straga. Ostala tri putnika su ostala nepovređena. Na mestu događaja su bile pronađene 42 čaure 7,62 mm kineske proizvodnje.¹⁵

Takođe je bilo ubijeno nekoliko kosovskih Albanaca. Činjenice ponekad ukazuju na UČK kao počinioce, ali su mnogi slučajevi ostali nerazjašnjeni.

Dvadesetčetvorogodišnji kosovski Albanac je bio ubijen 20. februara oko 21:00 blizu svoje kuće, oko 300 metara severno od hotela Paštrik. OEBS-KVM je posetila mesto događaja sledećeg dana, kada je telo već bilo pogrebeno. Svedoci su kasnije rekli kako se žrtva upravo vratila kući, ali je izgledala nervozno i ponovo izašla napolje. Uskoro zatim se začula paljba iz automatskog oružja. Petnaest minuta kasnije pronađeno je telo kako leži na ulici u blatu. Neki svedoci su navodno videli belu lada nivu bez registarskih tablica parkirano u blizini, rekavši da su mogući počiniooci u tom automobilu otišli posle pucanja. Porodica je pozvala policiju koja se pojavila posle 45 minuta u prisustvu istražnog sudije. Pronađeno je bilo oko 30 čaura kalibra 7,62 mm. Policajci su rekli da su čoveka ubili „teroristi“, jer je leta 1998. radio za policiju kao vozač. Članovi porodice su, međutim, saopštili kako je žrtva provela 4,5 meseca u zatvoru jer je, navodno, prevozila robu za UČK.¹⁶

Đakovička bolnica. OEBS-KVM je više puta pokušavala da u đakovičkoj bolnici poseti bolesnike koji su bili ranjeni i nalazili se pod policijskim nadzorom radi istrage koja je protiv njih vođena. Čuvari bolnice su, međutim, zabranili pristup OEBS-KVM bez posebne dozvole zamenika šefa policije. Kada je ovome bilo rečeno da OEBS-KVM zah-

teva neograničen pristup bolnici, usled prirode svoje misije, on je slučaj preneo predsedniku Okružnog suda u Peći, kao nadležnom za sve krivične istrage u opštini. Ponovljeni pokušaji da se dozvola dobije u bilo kojoj od te dve instance nisu doneli rezultata, jer se svaka od njih izgovarala da je stvar u nadležnosti one druge. Produžena izolacija zatvorenika pod istragom – mada zakonita prema jugoslovenskim propisima – izazivala je ozbiljnu brigu OEBS-KVM.¹⁷

Grad Đakovica posle 20. marta 1999.

Dva masovna ubistva koja su se desila u gadu Đakovici krajem marta i početkom aprila, od kojih je u jednom slučaju ubijeno 6 a u drugom 20 ljudi, navode se u optužnici Međunarodnog tribunala za zločine u bivšoj Jugoslaviji (ICTY) podignutoj protiv predsednika Savezne Republike Jugoslavije Slobodana Miloševića i drugih 24. maja 1999.¹⁸

Prva neposredna posledica povlačenja OEBS-KVM iz Đakovice 20. marta bili su sistematski progoni bivšeg lokalnog personala, i onih mesnih žitelja albanske narodnosti koji su imali bliske odnose sa OEBS-KVM i bilo im je i ranije prećeno, pre povlačenja.¹⁹ Uz to, policija ili naoružane srpske bande su išle od kuće do kuće koje su pripadale viđenijim kosovskim Albancima, tragajući posebno za intelektuacima, lekarima, advokatima, političkim aktivistima.²⁰ Tragali su takođe za mlađim muškarcima, i ovi su često bili odvođeni u policijsku stanicu na „informativni razgovor“, ili bivali tučeni na ulici.²¹ Na dan 21. marta jedan građanin albanske narodnosti je bio odveden, a sledećeg dana je pronađen mrtav.²²

Početak NATO vazdušnih udara protiv Jugoslavije, 24. marta, izazvao je odmah pojačano nasilje i razaranja u centru Đakovice, kuće su bivale spaljene, prodavnice opljačkane, a građani albanske narodnosti ubijani.²³ U toku noći, policajci i pripadnici paravojnih jedinica zapalili su staru pijačnu četvrt. Neki od prisutnih pripadnika paravojnih formacija nosili su kamuflažne uniforme sa likom tigra na rukavima. Mesni žitelji su takođe identifikovali mesne Srbe i „Cigane“ (*Maxhupet*) koji su učestvovali u pucanju na kuće albanskih stanovnika. U gradu su viđeni tenkovi, vojni kamioni i teška artiljerija.

Za vreme noći između 24. i 25. marta, pripadnici paravojnih jedinica su u rejonu pijace ubili

uglednog lekara albanske narodnosti. Sused je viđeo njegovo telo sa tri ili četiri rane u grudima kako leži u njegovom dvorištu. Tela najmanje devet meštana albanske narodnosti su bila pronađena, pošto su ovi bili ubijeni od strane pripadnika srpskih paravojnih jedinica ili drugih članova srpskih odreda, tako što im je pucano u glavu ili u grudi. Članovi uže porodice su bili svedoci nekoliko ubistava, kada je više meštana bilo ubijeno u kući blizu autobuske stanice.²⁴

Grupa od 15 policajaca koji su u njegovu kuću upali noću, naterala je bivšeg člana lokalne kancelarije OEBS-KVM, kosovskog Albanca, da legne na pod. Oni su opljačkali i izbacili iz kuće njegovu porodicu, koja se vratila sutradan i u kući našla njegovo telo. Članovi porodice su rekli da su policajcima pomagali meštani srpske narodnosti i ljudi za koje porodica tvrdi da su govorili ruski i rumunski. Istog dana je bila spaljena još jedna kuća kosovskog Albanca koja je ranije bila iznajmljena OEBS-KVM.²⁵

Nasilje i razaranja su doveli do toga da su nakon 24. marta mnogi kosovski Albanci tražili utočište u podrumima svojih kuća ili su se skrivali, često koristeći tunele koji su povezivali kuće, da bi pobjegli, ili kao sredstvo komunikacije (posebno u gradskom centru). Mnogi drugi su u strahu izbegli, ili su bili direktno prognani od strane jugoslovenskih/srpskih snaga. U najvećem broju slučajeva oni su otišli kod rođaka i prijatelja u drugim delovima grada, ili u sela u obližnjim brdima, tako da je oko polovina stanovništva ostala u gradu pri kraju NATO bombardovanja (drugi kosovski gradovi, osobito Peć, bili si skoro ispražnjeni).

Od 25. marta nadalje, stotine stanovnika Đakovice su se sklonile u sela oko grada, posebno u Raču/Race, Moglicu/Moglice i Meje/Meje, u brdima zapadno od grada, kuda su u isto vreme mnoga raseljena lica dolazila u kolonama koje su sprovodile jugoslovenske snage iz sela dalje na zapadu, blizu albanske granice.²⁶ Neki su otišli u kuće u Brekovcu/Brekoc, u romsko naselje pored Đakovice, za koje se smatralo da je bezbednije.²⁷ Jedna intervjuisana osoba je videla da je Vojska Jugoslavije prešla iz svojih kasarni u dvorište katoličke crkve svetog Antonija.²⁸

Ubijanja i teror su dobijali na snazi i raširili su se na ceo grad 25. marta.²⁹ Policajci su ubili nekoliko lju-

di i ostavili njihova tela da leže na ulici, a rodbina nije mogla da ih sahrani. Jedan svedok je video kako su srpske snage ubile, a zatim spalile telo jednog kosovskog Albanca (ime je zabeleženo), pošto se ovaj bio vratio kući da uzme neke lične stvari. Susedi su videli kosovskog Albanca (ime je zabeleženo), profesora po zanimanju, kako leži mrtav na ulici, sa ranama od metaka u telu. Jedan drugi kosovski Albanac (ime je zabeleženo) bio je ubijen od strane pripadnika paravojnih jedinica, a njegovo telo je bilo ostavljeno da leži na ulici. Svedoci su videli policajce i pripadnike paravojnih jedinica kako ubijaju dva mlađa člana jedne mesne albanske porodice (imena zabeležena) u njihovoj kući. Jedan svedok je na ulici video pet ili šest tela, dok je drugi video kako su policajci ili pripadnici paravojnih formacija ubili jednog stanovnika albanske narodnosti ispred njegove kuće. U jednoj zgradi ubijeno je 12 ljudi. Neki policajci su upozorili mesne stanovnike albanske narodnosti da je bolje da se sklone, jer dolaze paravojne jedinice. Mnogi su videli srpske paravojne jedinice u plavim ili mrkim maskirnim uniformama, sa crvenom trakom na ramenu, ili sa crvenim, belim i plavim maramama. Svedok je opisao kako je dva puta video bagere natovarene telima koja su verovatno bila prevožena na groblje. Pripadnici paravojnih jedinica u mrkim uniformama su uzimali novac od mesnih Albanaca, preteći da će ih ubiti. Desetine ljudi su bili silom odvedeni, dok su ostali članovi njihovih porodica bili proterani. Srpske snage su bacačima plamena spalile mnoge kuće.

Na dan 26. marta u 4:30 maskirani policajci su ušli u kuću gde je našlo utočište 42 Albanaca, pucali su u vazduh i pljačkali prisutne. Kada su zapalili kuću, jedan član porodice, koji je bio mentalno bolestan, potrčao je u kuću i bio ubijen iz vatrenog oružja.³⁰ Pripadnici paravojnih jedinica su upadali u kuće i prisiljavali stanovnike da ih napuste pod pretnjom oružja. Jedna žena koja je na ovaj način bila proterana, rekla je da je prepoznala jednog od uniformisanih kao mesnog Srbina, da se ovaj tresao, da je bio nervozan i izgledao „kao da je bio drogiran“. Dva čoveka (imenovana u izveštaju) vratila su se u grad iz brda na taljigama, pošto su na bezbedno mesto odvezla svoje porodice, i bila su pogođena, a jedan od njih i ubijen, vatrom iz lakog oružja. Jedan drugi kosovski Albanac je bio silom odveden iz svoje kuće i ubi-

jen od strane neidentifikovanih pripadnika srpskih snaga, nakon što je njegovoj porodici rečeno da ide u Albaniju. Jedna intervjuisana osoba je rekla kako je, dok su se policijska kola zaustavljala ispred njene kuće, uspela da pobegne u susednu kuću i sakrije se. Drugi su govorili kako su maskirani policajci u plavim maskirnim uniformama silom odvodili ljude iz njihovih kuća, i da dalja sudbina tih ljudi nije poznata.

Na sam dan 26. marta ili blizu tog datuma, šekik beşiktaškog reda, njegova dva sina i tri druga kosovska Albanca bili su ubijeni u svojoj kući od strane 50 naoružanih Srba, među kojima su bili pripadnici specijalne policije u crnim uniformama, koji su u kuću upali oko 22:30 i odvojili muškarce od ostalih. Jedan svedok je rekao da je video našivke „policija“ na njihovim leđima i srpsku zastavu našivenu na desnom rukavu. Drugi sused je opisao kako je grupa maskiranih ljudi u crnim uniformama došla u ladi nivi sa policijskim tablicama, i kako su se ti ljudi žrtvama obratili po imenu i na albanskom. Jedan je čovek bio ubijen ispred svoje kuće, drugima je naredeno da trče i bili su ubijeni s leđa. Tela su kasnije bila sahranjena u dvorištu te kuće.³¹ Ova ubijanja su navedena u ICTY optužnici protiv Miloševića i ostalih.³²

Verovatno za vreme treće noći vazdušnih udara, 26-27. marta, tvrdi se da je više od pedeset ljudi bilo ubijeno u derviškoj kući zvanoj „Tece e Shabanit“, religioznom zdanju od istorijskog značaja u Đakovici.³³ O ovom slučaju se govorilo na radiju i stanovnici Đakovice su znali za njega, mada je malo detaljnih izjava bilo sakupljeno u izbegličkim logorima. Kasnije su viđeni „Cigani“ (*Maxhupet*) u narandžastim odelima, kako na traktorima odvoze tela žrtava.³⁴

Na dan 27. marta u 4 časa ujutru, maskirani i uniformisani ljudi upali su u kuću kosovskog Albanca (ime zabeleženo), ubili ga i zapalili kuću.³⁵ Jedna intervjuisana osoba je videla kako su bila ubijena tri mesna žitelja albanske narodnosti (imena su zabeležena).³⁶ Jedan kosovski Albanac je rekao da su ljudi u mrko-zelenim maskirnim uniformama sa našivcima „policija“, upali u njegovu kuću, ubili njegovog oca pošto nije mogao da izađe, a pucali na njega i još jednog rođaka pošto su ovi bežali. Takođe je rekao da je oko 28 kuća u tom kraju, od kojih su neke bivale iznajmljene od strane OEBS-KVM, bi-

lo zapaljeno.³⁷ Na dan 27. marta je bila spaljena i džamija u četvrti Hadum.³⁸

Na dan 28. marta, sedam policajaca koji su govorili albanski upali su u kuću čoveka od koga je kasnije uzet intervju, i naredili porodici da kuću odmah napusti. Četvorica među policajcima su nosili oznake „Sivih vukova“, dok su ostala trojica bila maskirana. Pretnja je idućeg dana ponovljena, tako da je porodica otišla u Ćafa Prušit pešice.³⁹ Još jedna mesna Albanica, koja je bila isterana iz svoje kuće, videla je stariju ženu sa velikim masnicama i otečenim licem, koja joj je rekla da ju je u njenoj kući pretukla policija, i da su policajci ubili pet njenih rođaka, a kuću zapalili. Ta žena je bila sama, nosila je dva ćebeta, i rekla je da želi da umre.⁴⁰

Takođe 28. marta, jedna intervjuisana osoba je videla policiju kako dovozi oko 70 vozila natovarenih mladim ljudima pred policijsku stanicu u Đakovici. Ljude su policajci udarali nogama dok su ih uterivali u zgradu.⁴¹ Jedna intervjuisana osoba je videla da su mnogi policajci promenili svoje plave maskirne uniforme za maskirne uniforme sa oznakom SAJ – Specijalne antiterorističke jedinice. Oni su bili u grupama po četvorica i pucali su u vazduh i na kuće, a neko je rekao: „Čuvajte metke za Albance!“⁴² Jedna intervjuisana osoba je videla grupu pripadnika paravojnih jedinica sa kaubojskim šeširima, i druge, maskirane, koji su nosili crne uniforme i vikali „Tigrovi, Tigrovi!“⁴³

Tog dana i sledećih dana policija je nastavila da pretražuje kuću po kuću, ulicu po licu u Đakovici, govoreći ljudima da odu (često su korišćeni megafoni) i naređujući da beže u Albaniju.⁴⁴ Jedan izveštaj izbeglica prenosi da se među njima govorilo o tome kako su žene bile odvedene na đakovički fudbalski stadion i tamo seksualno zloupotrebijene, ali do sastavljanja ovog dokumenta to nije bilo potvrđeno.⁴⁵ Međutim, više intervjuisanih osoba je svedočilo da su srpske snage i pripadnici paravojnih jedinica odvodili mlade žene.⁴⁶

Ujutru 1. aprila, šest kosovskih Albanaca, čija su imena poznata i zabeležena, bila su izbliza ubijena od strane osmorice srpskih policajaca (od kojih su dvojica bila prepoznata kao mesni Srbi). Policajci su, dok su proterivali žene i decu iz kuće, pronašli Albance na terasi. Albanci su izašli iz svog skloništa kako bi pokušali da zaštite svoje porodice, kada su videli da je kuća zapaljena, a da su žene i deca još

uvek unutra. Policajci su uhvatili muškarce, a isterali žene i decu. Posle nekoliko minuta, ovi su čuli rafale iz automatskog oružja i pojedinačne pucnjeve. Kasnije je pronađeno svih šest tela.⁴⁷

Istog dana, pripadnici paravojnih jedinica su upali u kuću kosovskog Albanca i zahtevali sav njegov novac, ali su otišli kada se ispostavilo da ga ovaj nije imao. Ljudi koji su se bili sklonili u kuću zatim su čuli kako ovi pucaju na kuću iz automatskog oružja. Bežali su iz kuće i bili gađani. Jedna šesnaestogodišnja devojčica je bila ranjena metkom u leđa. Njen otac je opisao dvojicu pripadnika paravojnih jedinica koji su upali u njegovu kuću, kao mladiće koji su nosili svetlomrke uniforme i „kaubojske šešire“, dok su trojica nešto starijih, oko 30 godina, koja su imala crne uniforme i „izgledala kao da su drogirana“, čekala van kuće. Neki od njih su govorili bosanskim narečjem. Trojica u crnim uniformama su sledila ostalu dvojicu u policijskim kolima.⁴⁸

Oko 20:30 1. aprila, pripadnici paravojnih jedinica i ljudi u policijskim uniformama su se u četiri civilna vozila dovezli pred kuću jednog devetnaestogodišnjaka i njegove porodice. Prilikom upada su razbili prozore, zadržali su roditelje intervjuisane osobe, a deci naredili da napuste kuću. Ovi su pobjegli u kuću gde je već našlo sklonište oko 500 ljudi isteranih iz svojih kuća, i videli su kako je u kuće u toj ulici bila podmetnuta vatra. Sledećeg jutra, mladić se vratio i nije mogao pronaći svoje roditelje, ali je video telo starijeg paralizovanog Albanca koje je bilo obezglavljeno. Na ulici je video i telo njegove žene. Video je takođe petogodišnjeg dečaka obešenog u kući, i telo njegove četrdesetogodišnje majke (čije se ime pominje u izveštaju).⁴⁹ Ova ubistva su navedena u optužnici protiv Miloševića i ostalih.⁵⁰

U 23:30 osam policajaca i osam maskiranih ljudi upalo je u kuću u čijem podrumu su se krili 21 žena i dete. Oteli su im sve dragocenosti i naterali ih da uđu u kuhinju gde su policajci ubili 20 članova porodice, uključujući i devojčicu od 18 meseci, a zatim su kuću zapalili. Desetogodišnji dečak je bio ranjen, ali je preživio, i kasnije je bio odveden u bolnicu u Đakovici.⁵¹ Za vreme noći između 1. i 2. aprila, negde oko ponoći, policajci su upali u kuću albanske porodice i iz pištolja ubili sedamdesetogodišnjeg starešinu porodice, a zatim iz automatskog oružja i njegova dva sina (stara 28 i 33 godine). Nji-

hova majka je nešto kasnije umrla od zadobijenog šoka.⁵² Oko 1 čas, 17 policajaca, među kojima je bio i dobro poznati lokalni policajac čije ime navode intervjuisane osobe, upali su u kuću u kojoj su se krili kosovski Albanci, i ubili muškarca koji je pokušao da pobegne. Njegovo telo je bilo ostavljeno u dvorištu.⁵³ Otprilike u isto vreme, paravojne snage su upale u kuću brata jedne intervjuisane osobe, posle čega se čula vatra iz automatskog oružja, a svedok je čuo svoju snaju kako viče „Nemojte mi ubiti sina!“ Naoružani ljudi su dozvolili njoj i njenom šestogodišnjem detetu da napuste kuću, posle čega je intervjuisana osoba ponovo čula pucnjavu iz automatskog oružja i dve manje eksplozije od kojih se kuća zapalila. U ova dva incidenta bila su ubijena četiri kosovska Albanca u dobu između 18 i 70 godina, i jedna četrdesetogodišnja žena.⁵⁴

Prvog aprila ili neposredno posle tog datuma, mnogi stanovnici albanske narodnosti su iz Đakovice pobešli u obližnju Raču/Race, katoličko selo, i tamo ostali četiri dana. Policija je uskoro posle njihovog dolaska opkolila selo, i seoski stanovnici su ih molili da odu odatle, jer su se plašili posledica. Videli su neke članove UČK kako su došli u selo da bi odatle izvukli rođake, i sami su odlučili da napuste selo sa grupom žena, dece i starijih ljudi. Kada su napustili Raču, bili su presretnuti na policijskom kontrolnom punktu, gde su ih policajci zapitali kuda su se zaputili, na šta su odgovorili „u Albaniju“. Policajac im je rekao da se jave u štab policije i da će im se pomoći da odu. Policija im je oduzela lične isprave, mada je jedna intervjuisana osoba svoje sakrila između svojih grudi i bebe koju je nosila, jer je imala znak UČK na novčaniku. Dok su išli prema Albaniji, mogli su sa uzvišenja da vide kako je policija od civila oduzimala sve što bi pronašla: zlato, ali i hleb i vodu.⁵⁵

Na dan 1. aprila, više stotina kosovskih Albanaca je bilo kamionima preko Prizrena dovezeno na albansku granicu. Sutradan je više hiljada kosovskih Albanaca iz Đakovice⁵⁶ bilo proterano iz svojih kuća i dovedeno u centar grada. Tamo su čekali oko jednog sata, posle čega im je policija oduzela lične isprave i poslala ih pešice prema Albaniji.⁵⁷

Sistematsko proterivanje, praćeno nasiljem, oduzimanjem dokumenata i registarskih tablica sa vozila, kao i spaljivanje kuća, nastavilo se tokom aprila.⁵⁸ Na dan 4. aprila jedna intervjuisana oso-

ba je videla kako su mesni „Cigani“ (*Maxhupet*) u vojnim uniformama natovarili na kamion 20-30 leševa u plastičnim vrećama i odvezli ih prema gradskom groblju.⁵⁹ Na dan 5. aprila, mesni „Cigani“ (*Maxhupet*), obučeni u zeleno, isterivali su kosovske Albance iz njihovih kuća,⁶⁰ a maskirani policajci su odveli 23 čoveka na ulicu, gde su na njih pucali ili ih pobili noževima.⁶¹ Na dan 14. aprila, šest maskiranih ljudi u maskirnim uniformama upali su u kuću tridesetosmogodišnje kosovske Albanke, pretili da će pretući celu porodicu, a onda naredili ženama da napuste kuću. Tela trojice članova porodice su sutradan pronađena u kući i u dvorištu, nagorela ili delimično spaljena.⁶²

(Neke ljude koji su pokušali da pobegnu iz grada zaustavila je policija, koja ih je pitala kuda idu i vratila natrag, sa uveravanjima da im se ništa neće desiti, jer nisu ni za šta krivi. Neki mesni „Cigani“ (*Maxhupet*) su bili poslani natrag sa albanske granice, pošto ih je srpska policija uveravala da ih niko neće dirati.⁶³)

Na dan 18. aprila srpske vlasti su postavile kordon između albanskog i romskog kvarta Đakovice i iselile stanovnike albanske nacionalnosti koji su tu živeli. Neki mesni „Cigani“ (*Maxhupet*) su navukli maske i pridružili se Srbima u pljačkanju i razaranju.⁶⁴ Na dan 23. aprila u 14 časova, pripadnici paravojnih jedinica su ubili četiri kosovska Albanca (jednome od njih je intervjuisana osoba navela ime), i spalili njihovu kuću. Takođe 23. aprila viđeno je kako su policajci zapalili 13 kuća koje su pripadale kosovskim Albancima.⁶⁵

Poslednja nasilna proterivanja kosovskih Albanaca iz Đakovice o kojima je izveštena OEBS-KVM desila su se 7. i 9. maja.⁶⁶

Zlostavljanje kolona raseljenih lica koje su prolazile kroz Đakovicu

Raseljena lica iz drugih područja, najviše iz severnih i centralnih delova Kosova, koja su u konvoju prolazila kroz Đakovicu, bila su rutinski zlostavljana, pljačkana i tučena.⁶⁷ Pripadnici bezbednosnih snaga su izdvajali i odvodili mlađe muškarce.⁶⁸ Na dan 12. aprila oko 21 čas, sedam ili osam maskiranih pripadnika paravojnih jedinica koji su nosili uniforme označene sa četiri ćirilična slova „s“ i koji su vozili džipove, zaustavili su traktor u konvoju blizu Đakovice. Mladu ženu iz Kosovog

Polja su pitali koliko joj je godina, i kada je rekla da ima 22, skinuli su je sa traktora „jer su je hteli“. Naredili su vozaču da nastavi put i počeli da proveravaju druge traktore, na šta je mlada žena potrčala za traktorom svoje porodice i pokušala da se popne, ali su je naoružani ljudi videli, ponovo povukli dole i ubili. Vozaču traktora koji je nailazio je bilo naređeno da vozi preko njenog tela, a kada je ovaj to odbio, odvučen je i više nikada nije viđen. Pripadnici paravojnih jedinica su zatim odvuikli telo mlade žene sa puta i naredili raseljenim licima da nastave put.⁶⁹ Druga intervjuisana osoba navodi kako je konvoj sa raseljenim licima 12. aprila bio zaustavljen i opljačkan od strane policije, VJ i paravojnih jedinica, blizu Ćerima/Qerim, na samom izlazu iz Đakovice. Ukradeno je nekoliko automobila i konvoju je naređeno da vozi dalje. Međutim, posle nekoliko trenutaka, dva pucnja su bila ispaljena u prikolicu jedne intervjuisane osobe, i tada je bio ubijen njegov trinaestogodišnji sin, a njegova žena ranjena. Kasnije joj je bila pružena pomoć u prizrenskoj bolnici.⁷⁰

Sela u opštini Đakovica

Sela u opštini su u periodu između januara i marta bila redovno pretraživana i njihovi stanovnici često zlostavljani od strane srpskih snaga bezbednosti. Iako je 2. februara zamenik načelnika policije u Đakovici dao uverenja OEBS-KVM „da će mu biti drago da pozove OEBS-KVM kako bi njena ekipa bila prisutna u dotičnom području“ – OEBS-KVM je često dobijala žalbe protiv zloupotrebe sile od strane policije pošto su pretresanja sela bila obavljana bez prethodnog znanja OEBS-KVM.⁷¹

Dok je OEBS-KVM bila razmeštena na Kosovu, desili su se mnogi napadi i ubistva pripadnika srpskih snaga bezbednosti u selima koja su u neposrednoj blizini Đakovice.

Doline Erenik i Trava, na zapadu, blizu albanske granice

Dobroš/Dobrosh, Račaj/Rracaj, Ramoč/Ramoc, Morina/Morine, Molić/Maliq, Nivokaz/Nivokaz, Pacaj/Pacaj

Doline Erenik i Trava leže severozapadno od Đakovice, a sela u tim dolinama su bila teško oštećena u borbama 1998. U toku januara 1999. policijske

patrole su često zaustavljale ljude u Dobrošu, 11 km severozapadno od Đakovice i odvodile ih u policijsku stanicu na saslušavanje.⁷² Na dan 23. januara 12 policajca je ušlo u kuću kosovskog Albanca u Račaju u dolini Trava, 7,5 km severozapadno od Đakovice. Rekli su da traže kriminalce, i tukli su ukućane preteći im noževima i revolverima.⁷³

Pucnjava i bombaški napad u Ramoču, 7 km severozapadno od Đakovice, doveli su do ozbiljnog ranjavanja tri pripadnika lokalne milicije kosovskih Albanaca. Napad se desio oko 14:15, kada su ovi išli na jedan pogreb. Idućeg dana OEBS-KVM je izašla na mesto zločina. Pronađeni su tragovi ručnih granata kineskog porekla i istrošene AK-47 municije.⁷⁴

Na dan 8. marta u 14:50 policijska patrola je putovala u pincgaueru duž Ereničke doline, iz Smonice/Smonice u Stubla/Stubell, kada je naišla na minu koja je uništila vozilo. Na mestu su bili ubijeni vozač i putnik na prednjem sedištu, dok je šest drugih policajaca bilo ranjeno.⁷⁵ Major policije iz Đakovice je obavestio OEBS-KVM, koja je prisustvovala istrazi na licu mesta. Eksplozija je napravila krater oko metar dubine i oko 4 metra u promeru.

Posle povlačenja OEBS-KVM 20. marta, ubijanja i nasilje su se pojačali, budući da su srpske snage pristupile proterivanju albanskog stanovništva. Na dan 25. marta, maskirani policajci i pripadnici paravojnih jedinica su ušli u Morinu, 15 km severozapadno od Đakovice, blizu albanske granice. U napadu je, prema izveštajima, ubijeno 10 kosovskih Albanaca, a 12 je ranjeno. Među ubijenima je bio i jedan dvadesetdvoletni mladić koji je radio u bašti, i koga su ubili metkom iz lakog oružja. Srpske snage su tada zapalile selo.⁷⁶ Na dan 27. marta, oko 1600 albanskih stanovnika Molića, 4 km zapadno od Dobroša, dobili su od strane pripadnika VJ ultimatum da u roku od pola sata napuste svoje kuće.⁷⁷ Dana 29. marta, u Nivokazu, između Dobroša i Molića, artiljerijska vatra VJ je ubila muža jedne intervjuisane osobe, koja je zajedno sa drugim raseljenim licima pobjegla u Đakovicu.⁷⁸

Dana 10. ili 12. aprila, kosovski Albanci iz naseља Pacaj, odmah izvan Dobroša, napustili su svoje kuće i pridružili se ostalim stanovnicima Dobroša pošto im je policija naredila da odu. Srpske snage

su tog popodneva napale Dobroš, sela u okolini su granatirana, a kuće paljene. Konvoj koji se sastojao od stotina traktora krenuo je prema Prizrenu.⁷⁹ Na dan 27. aprila, policija i Vojska Jugoslavije su se iz pravca Junika (Dečani) približile Dobrošu i opkolile selo. VJ je kosovskim Albancima naredila da napuste selo. Ovi su iza sebe videli svoje kuće u plamenu.⁸⁰

Na dan 27. aprila u 04:00, policija i VJ su napale sela u celoj dolini Trava. Konvoj od oko 1100 stanovnika je napustio Ramoč koji se nalazi na brdima neposredno iznad doline, i uputio se u pravcu Đakovice.⁸¹

Šišman/Shishman, Babaj Baks/Babaj i Bakes i Šišman Baks/Shishman e Bakes

OEBS-KVM je izveštavala o pojačanim aktivnostima VJ u Ereničkoj dolini u drugoj polovini januara i u februaru. U dva navrata, u drugoj polovini januara, VJ je privremeno zauzela privatnu kuću u Šišmanu, 9 km zapadno od Đakovice u Ereničkoj dolini.⁸² Na dan 19. februara OEBS-KVM je bilo saopšteno da je više od 600 vojnika kopalo robove i zidalo nove zgrade južno od Babaj Baksa, koji se nalazi 8 km zapadno od Đakovice, iznad Ereničke doline; za razliku od većine sela u tom kraju, Babaj Baks nije bio uništen ili oštećen za vreme borbi 1998. U to vreme, prema lokalnim izvorima, Babaj Baks je brojao 834 stanovnika i 150 raseljenih lica.⁸³

Ujutro 17. marta, policija i Vojska Jugoslavije su opkolile Babaj Baks i počele sistematski da pretresaju kuće, tuku stanovnike, ubijaju domaće životinje i terorišu civilno stanovništvo.⁸⁴ Kada je stigla OEBS-KVM, seljani su je izvestili da je oko 6:30 približno 200 policajaca i pripadnika VJ u 10 oklopnih kola, tri kamiona, tri džipa lada, jednim bolničkim kolima, jednom vozilu praga i na jednom tenku, ušlo u Babaj Baks. Pripadnici VJ i policije su opkolili kuće i pucali na pse i stoku. Na neke kuće je otvarana vatra iz automatskog oružja, sve kuće su bile pretražene a dragocenosti i stvari od vrednosti uzete ili uništene.⁸⁵ Mnogi muškarci su bili pretučeni,⁸⁶ a nekima od njih su pripadnici VJ naredili da napuste svoje kuće i legnu licem prema zemlji.⁸⁷ Navodi se da je sedam kosovskih Albanaca bilo u školi zlostavljano od strane policije/VJ, dok su tri muškarca bila odvedena u pritvor

u nepoznatom pravcu, a jedan bio pogođen metkom u šaku. Nadalje, jedan dvadesetogodišnji mladić je ubijen od strane policije kada je, zajedno sa nekoliko drugih, počeo da trči iz sela. Svedoci su tvrdili da je oko sat kasnije policija pored njegovog leša položila komad sopstvenog oružja i snimila fotografije.⁸⁸ Policija je zatim uklonila telo i predala ga porodici 18. marta. OEBS-KVM je ušla u selo pošto je telo bilo uklonjeno i zabeležila svedočenje oko 25 žrtava koje su rekle da su ih policajci tukli. Dalja svedočenja su bila zabeležena 18. i 19. marta, i ona su potvrdila ovu sliku o događajima.

Takođe 17. marta, slična operacija je bila izvedena u selu Šišman Baks, 3 km dalje na zapad od Babaj Baksa, iznad Ereničke doline. OEBS-KVM je pristigla još istog dana. I ovde su stanovnici rekli da su kuće bile oštećene, da je pucano na pse, da su ljudi bili tučeni a dragocenosti pljačkane. Dok su njihove kuće bile pretresane, ljudi su bili zatočeni u školi.⁸⁹ Oko 28. marta seljani su iz Šišmana izbegli u Babaj Baks i rekli kako su srpske snage spalile njihovo selo, kao i da ih policija prati. Seljani su otišli u planine, a srpske snage su napredovale uništavajući sve pred sobom, kako su seljani i predvideli. Prognanici su u konvoju krenuli za Đakovicu, i usput su bili zlostavljani od strane policije.⁹⁰

Deva/Deve, Duzlje/Duzhnje, Guska/Gusha, Korenica/Korenice

Jedna intervjuisana osoba iz Đakovice je rekla OEBS-KVM da je 22. marta otišla sa susedom u Deva, 8 km jugozapadno od Đakovice, u planinama. Tamo su našli tela tri člana jedne porodice kosovskih Albanaca (imena su zabeležena), sa ranama od noža na vratu, grudima i licu. U blizini su bila još tri tela, po svemu sudeći ubijena iz vatrenog oružja. Svih šest tela je sahranila intervjuisana osoba. Idućeg dana, mesni Srbin, čije je ime navedeno u intervjuu, i njegov sin, naredili su stanovnicima Deva da napuste mesto. Intervjuisana osoba je zapitala Srbina zašto je ubio šest ljudi koji su bili sahranjeni prethodnog dana, i dobila sledeći odgovor: „(Jedan) je bio špijun, zato sam ga ubio.“⁹¹

Na dan 20. marta bile su opkoljene Duzlje, 8 km zapadno od Đakovice u Ereničkoj dolini. Srpske snage su granatirale selo. Meštani su bili proterani,

ali nisu otišli daleko, pa su bili ponovo proterani nedelju dana kasnije, kada je jedan četrdesetpetogodišnji muškarac ubijen ujutru 27. marta ispred svoje kuće u Duzlju.⁹² U 15:00 toga dana, izbeglice koje su prolazile kroz Deva videle su kako su pripadnici srpskih snaga izvukli šest ili sedam muškaraca iz traktorskih prikolica i naterale ih da legnu licem prema zemlji. Zatim su po njima osuli vatru iz automatskog oružja, a onda odvukli tela pod most. Počinoci su opisani kao maskirani pripadnici VJ i paravojnih jedinica (u plavim maskirnim uniformama), i rečeno je da su ih pratili tenkovi.⁹³

Na dan 27. aprila srpske snage su najpre opkolile, a zatim, pucajući iz automatskog oružja, i ušle u Korenicu, 6 km zapadno od Đakovice u Ereničkoj dolini. Razdvojili su muškarce od njihovih porodica, i naterali ih da legnu licem prema zemlji. Drugim meštanima je rečeno da napuste selo i da ne gledaju za sobom. Dok su odlazili, čuli su paljbu iz automatskog oružja. Svedoci su dostavili listu od 89 muškaraca iz sela Korenice i 30 iz Guske, koja se nalazi 5 km zapadno od Đakovice, na ivici Ereničke doline, koji su tog dana bili uhapšeni od strane srpskih snaga i čija je dalja sudbina ostala nepoznata. Po svemu sudeći, pripadnici policije i paravojnih formacija su učestvovali u ubijanju. Neki su bili maskirani, ili su imali crvene trake oko glave i ruku, i nosili su maskirne uniforme raznih boja. Neki od policajaca su bili prepoznati kao mesni Srbi. Jedan od prisutnih je bio i policijski komandant iz Ponoševca/Ponoshec, dalje uz Ereničku dolinu, i on je u izveštajima imenovan. Dan kasnije, oficir VJ (takođe imenovan) rekao je meštanima da im se ništa neće desiti, jer su katoličke vere. Međutim, brat tog oficira, mesni policajac, čije je ime takođe navedeno, bio je prisutan dok su se odvijala ubistva. Policajci su rekli da je to bila osveta zato što su pripadnici UČK ubili policajca iz Đakovice (ime je zabeleženo), za koga su kosovski Albanci tvrdili da je bio veoma angažovan u proterivanjima tih dana, i trojicu drugih.⁹⁴

Meja, uključujući prvo bombardovanje konvoja raseljenih lica od strane NATO

Na dan 14. aprila, srpske snage su očistile nekoliko sela blizu albanske granice, a njihovo albansko stanovništvo je pod policijskom pratnjom odvedeno u Đakovicu. Jedan raseljeni kosovski Albanac koji je

našao utočište u selu Meja, 2 km zapadno od Đakovice, gde se slivaju reke Erenik i Trava, opisuje kako je posmatrao konvoj traktora, automobila i konjskih zaprega dug 6 km koji je prolazio od 09:30 do 13:30. Na njegovom početku i na kraju bila su jugoslovenska vojna vozila. Svedok je rekao da je u 13:30, pre nego što je otišao da se skloni u podrumu, najpre čuo, a zatim i video „jedan ili dva aviona koji su leteli nisko“ iznad Meje. Misli da su Srbi uzeli konvoj za metu, i da su na njega „pucali sa pozicija u okolini“. Policija je naredila „Cigani-ma“ (Maxhupet) da uklone tela pobijenih, a mnogim raseljenim licima je bilo naređeno da se vrate u svoja sela. Intervjuisana osoba misli da je bilo „ubijeno oko 20 ljudi iz konvoja koji je prolazio kroz Meju“. (Ista osoba pominje i bombardovanje koje se desilo kasnije istog dana u Bistražinu/Bistrashin, a koje je opisano u daljem tekstu.)⁹⁵

U izjavi jednog trinaestogodišnjeg dečaka, koji je tog jutra bio iseljen iz Pacaja (blizu Dobroša, Đakovica), opisuje se kako je, kad je stigao do Meje čuo eksploziju u kojoj je pogođen traktor. Policija je naredila grupi da uđe u veliku trospratnu zgradu i u garažu. Dečak kaže da su ih nakon 15 minuta u trajanju od oko 20 minuta bombardovali maskirno obojeni vojni avioni posle čega su on, njegova majka i još 40 osoba pobjegli iz sela prema planinama, gde su sreli snage UČK koje su im savetovale da idu u pravcu Ramoča. UČK je tada stupila u borbu protiv policije i posle otprilike jednog sata policija je pozvala seljane da „dođu da vide svoje mrtve rođake“. Rekao je još da je za vreme bombardovanja kuće bilo ubijeno sedmoro ljudi, među kojima su bile dve dečakove sestre i dva druga člana njegove porodice, a da su on i njegova majka takođe bili ranjeni. Rekao je još da su mnogi drugi bili ubijeni „pošto je traktor bio granatiran“. (Vidi dalje, poglavlje 13, Ljudski štito-vi i druga izlaganja opasnosti nenaoružanih lica za vreme borbenih operacija.)⁹⁶

Ovde opisani događaji su privukli veliku međunarodnu pažnju i o njima se detaljno govorilo u saopštenjima NATO. Na konferenciji za novinare 15. aprila, NATO je izrazio „duboko žaljenje zbog gubitka života u ovom tragičnom slučaju“ opisujući kako je pilot posmatrao nasilno sabiranje raseljenih lica i više zapaljenih kuća, pa je odlučio da otvori vatru na vozila za koja je mislio da prevoze one koji su za sve to odgovorni. Tek je kasnije NA-

TO priznao i odgovornost za ubijanje civila u drugom napadu na konvoj, istog dana, napadu koji se desio u Bistražinu i koji će niže biti opisan.⁹⁷

Meja i druga sela u okolini su ponovo bila relativno mirna sve do 27. aprila, kada su ih srpske snage napale bez upozorenja, granatirajući i paleći kuće. Policijske i paravojne snage su saterale stanovništvo Meje u blizinu škole i izdvojile 100-150 muškaraca starosti između 15 i 50 godina. Oni su kasnije bili podeljeni u grupe od po 20 i terani da viču „živela Srbija“, pre nego što su ih pobili vatrom iz automatskog oružja, sa „kontrolnim“ pucnjem u glavu. Stanovnici Meje i drugih sela su bili naterani da se pridruže konvojima i krenu prema Đakovici. Drugi svedok opisuje kako su pripadnici policije i VJ naredili tridesetorici muškaraca da siđu sa traktora i naterali ih da legnu licem prema zemlji. Policajci su onda pucali iznad njihovih glava, a ljudi su morali da viču „Slobodan je gazda!“ Mnoge su policajci pretukli i pretili im smrću ako ne daju novac i dragocenosti. Jedan policajac je bacio ručnu bombu pod traktor intervjuisane osobe, koja je jedva uspela da iskoči pre nego što je granata eksplodirala. Jedna intervjuisana osoba je videla kako su iz kola izvukli njenog četrdesetdvo-godišnjeg oca i zadržali ga sa grupom od oko 300 drugih muškaraca koji su bili izdvojeni iz konvoja i tučeni u kanalu pored puta. Očeva dalja sudbina je bila nepoznata u vreme vođenja intervjuja.⁹⁸ Kasnije istog dana, pripadnici policije i VJ su zaustavili još jedan konvoj na kontrolnom punktu blizu Meje, gde je svedok video oko 200 tela kako leže pored puta. Pripadnici policije i VJ su iz grupe izdvojili sedam muškaraca iz Ramoča i naredili ostatku konvoja da krene dalje. Posle nekoliko minuta čuli su se pucnji. Drugi svedok je rekao da je osmoro smrtno ranjenih ljudi popadalo u kanal.⁹⁹ Zlostavljanje i pljačkanje na kontrolnom punktu je nastavljeno 28. aprila, iako je najveći deo stanovništva ovih sela već bio prošao 27. aprila.¹⁰⁰

Žub/Zhub i granica kod Čafa Prušit/Qafa e Prushit

Kada su srpske snage ubrzale proterivanje kosovskih Albanaca iz Đakovice, mnogi su pešice otišli 10 km jugozapadno od grada, do granice kod Čafa Prušit, prolazeći putem kroz Žub. Na tom putu,

mnogi ljudi su bili opljačkani i zlostavljani, ili su im se srpski vojnici ponekad samo rugali i ismevali ih.¹⁰¹ Izbeglice koje su prošle u aprilu saopštile su da ih je u Žubu zaustavljala Vojska Jugoslavije, koja ih je ukrcavala na vojne kamione i transportovala do granice, gde im je bilo savetovano da koriste planinsku stazu umesto normalnog puta, pošto je ovaj bio miniran. Pre nego što bi ih pustili da odu, oduzimali su im novac i druge vrednosti.¹⁰² Otprilike u to vreme jedna intervjuisana osoba je videla kako su pripadnici VJ ubili tri mlađa muškarca koji su išli prema albanskoj granici.¹⁰³

Jedna intervjuisana osoba iz Đakovice se seća kako je grupa starijih ljudi, žena i dece bila zaustavljena na svom putu prema granici. Komandir policije sa crvenom beretkom počeo je da govori ženama i da ih nagovara da ostanu. Rekao je „Zaboravite da ćete se udati za Albanca, svi su mrtvi“. Neke žene su počele da plaču. Vojnici su im rekli da uzmu momka, da se za njega mogu „udati“. Svi vojnici su nosili maske, ali ne i pripadnici policije. Jedan od njih je govorio kako oni „jedu albansko meso“. Raseljena lica su rekla da imaju dovoljno mesa, jer su se bili uplašili da ova nejasna primedba znači kako će jedan od njih biti ubijen. Kada je policijski komandir iznenada otišao, pošto je dobio poruku preko radija, vojni lekar je raseljenim licima rekao da što brže odu, pre nego što se komandir vrati. Obećao je da neće reći kuda su otišli, i dao im je vode. Svi su se ukrcali u vojni kamion i krenuli prema granici kod Čafa Prušit. Na putu, ponovo su ih zaustavili i opkolili pripadnici VJ koji su pretresli ženu koja prepričava ovaj incident i pronašli novac koji je ona sakrila u donjem rublju. Takođe su oduzeli sve lične isprave. Trogodišnja kćerka intervjuisane osobe je neočekivano rekla „Oni su UČK!“, tako da je majka morala da se bori kako bi devojčica ostala sa njom, jer su se vojnici zainteresovali za to što je ova rekla.¹⁰⁴

Sela duž puta broj 17 za Peć

Piskote/Piskote i Dujak/Dujake

Dok je bila raspoređena na Kosovu, OEBS-KVM je od stanovnika Piskota koje leži duž magistralnog puta broj 17 severozapadno od Đakovice, primila brojne žalbe zbog pretnji i zlostavljanja od strane pripadnika policije i lokalne albanske milicije.¹⁰⁵

Mesni žitelji su tvrdili da su policajci neprestano izazivali ljude u Piskotama, gde je bilo i mnogo raseljenih lica iz sela oštećenih u borbama 1998. godine. Policajci bi se sklanjali svaki put kad bi videli da se približavaju vozila OEBS-KVM. U mesnoj kafani („Restoran Lavaž“) često su bili viđeni pripadnici policije i lokalne milicije kako se opijaju, nakon što bi zlostavljali i pljačkali stanovništvo albanske narodnosti.¹⁰⁶

Na dan 29. januara u 12:00, par kosovskih Albanaca je video kako tri policajca premlaćuju četiri mlađa kosovska Albanca iz Piskota. Policajci su pitali muškarca „Šta to gledaš?“ Ovaj se napravio da ne razume, posle čega mu je prišao policajac i počeo da ga udara pesnicama i puškom. Žena žrtve ih je molila da prestanu, na šta su odgovorili „Ne brini! Nećemo ga ubiti, mada smo takve kao on već ubijali!“ Žrtva je kasnije tražila od OEBS-KVM da ne pominje slučaj pred policijom, i da policiji ne daje njeno ime.¹⁰⁷

Na dan 15. februara jedan kosovski Albanac katoličke vere je noću bio zaustavljen na kontrolnom punktu u Piskotama od strane tri policajca koji su mu zatražili lične isprave, a zatim da im da 150 dinara „kako bi ih od njih kupio“. Takođe su ga šamarali i šutirali u stomak.¹⁰⁸

Na dan 28. februara OEBS-KVM je izveštena da je u jednoj nepopločanoj ulici iza fabrike u Piskotama bilo pronađeno telo nekog čoveka. OEBS-KVM je odmah obavestila policiju i očekivala da počne istraga zločina. Žrtva je nosila crnu odeću, a blizu njene glave je pronađena crna maska. Policija je u njenoj jakni pronašla šest značaka UČK i zaključila da je bila pripadnik UČK vojne policije. Na dan 1. marta, majka je identifikovala žrtvu kao sedamnaestogodišnjeg kosovskog Albanca koji je napustio kuću u decembru i nikada se više nije vratio. Svedoci su rekli da su čuli pucnjavu prethodne noći ok 20 časova. U džepu žrtve je bila pronađena vizitkarta mesnog poslovnog čoveka; policija ga je istog dana uhapsila i saslušala u policijskoj stanici, gde su ga obukli u uniformu UČK, dali mu revolver i pretili da će ga odvesti do granice i ubiti. Ipak, bio je pušten, ali pošto je prethodno bio nateran da potpiše izjavu da nije bio zlostavljan. Policajac mu je rekao: „Sada ima da vodiš normalan život, ali to ne podrazumeva da ideš kod OEBS-KVM!“ Čovek je zatim poslao bliskog rođaka da ispriča šta se dogodilo.¹⁰⁹

Policija u Đakovici, osobito jedan srpski inspektor koga je imenovalo više osoba u svojim žalbama, u više je navrata tukla i pretila stanovnicima sela Dujak, 9 km severozapadno od Đakovice na putu broj 17. Inspektor je ponavljao svoju mudrost: „Ovaj narod poštuje samo silu, i moraš ih tući kako bi bili u redu!“¹¹⁰ U dane 2. i 6. februara policija je dva puta dolazila u kuću albanske porodice tražeći pripadnike UČK. U drugoj prilici pretili su mladoj ženi koja se od tada skrivala i koja je rekla OEBS-KVM o zastrašivanju. Kada su se policajci ponovo pojavili i našli samo jednu staru ženu, vikali su da će je preklati i zapaliti kuću. Mlada žena se vratila posle dve nedelje i više nije zlostavljana.¹¹¹ Posle povlačenja OEBS-KVM, jedan izbeglica koji je kroz Piskote prolazio na putu za albansku granicu, 28. marta, video je leš nekog čoveka. Rečeno mu je da se taj čovek žalio, jer je policija pretukla njegovog sina.¹¹² Jedna intervjuisana osoba, koja je bila proterana iz Peći, videla je na putu kroz Skivljane, 31. marta, leševe muškaraca.¹¹³

Na dan 2. aprila vojna policija je naredila albanskim meštanima Dujka da napuste svoje kuće. Viđeno je kako policajci pale kuće. Razdvojili su žene od muškaraca. Mnogi ljudi su ubijeni. Jedna intervjuisana osoba je videla 30-40 tela, i žena i muškaraca, u glavnoj ulici Dujka. Neki stanovnici su bili opljačkani pre nego što im je bilo dozvoljeno da odu.¹¹⁴ Svedok je među prisutnima prepoznao policajca iz Đakovice koji je već bio pomenut.

Severni deo opštine

Sela o kojima se govori u ovom odeljku leže u severnom delu opštine, zapadno od Belog Drima, na granici sa opštinama Klina i Orahovac. Zajedno sa planinama severno od Đakovice, ovo je područje od 1998. godine uglavnom bilo pod kontrolom UČK. Ipak, teritorija je prelazila iz ruke u ruku, i samo su neki delovi bili pod stalnom kontrolom UČK.

Crmljane/Cermjan, Meća/Meqe, Bec/Bec i Ždrelo/Zhdrelle

Otprilike 18. februara 1999. jedan kosovski Albanac iz Đakovice, koji je putovao u taksiju, bio je zaustavljen blizu Crmljana i bilo mu je naredeno da se sledećeg dana javi u đakovičku policijsku stanicu. Tamo su ga vređali i optužili da prenosi cigarete za

UČK, teško ga pretukli, tako da je kasnije morao da primi transfuziju krvi.¹¹⁵ Na dan 10. marta, na putu za Crmljane, blizu Meca, 10 km severoistočno od Đakovice, u podnožju brda pored Belog Drima/Drini i Bardh, pronađeno je telo jednog vozača taksija, kosovskog Albanca. Na grudima i glavi je imao rane od metaka, a njegova neoštećena kola su pronađena u blizini. Policija je odvezla telo i obavestila porodicu. OEBS-KVM je kasnije stigla na mesto zločina i zabeležila intervju o mogućim okolnostima njegove smrti, ali je policija nije obavestila o incidentu. Iz intervjua se dalo zaključiti da je 9. marta taksi vozač povezao putnika u Svrhe/Sverke (Klina/Kline), ali posle toga više nije viđen. Policija ga je prethodno više puta saslušavala u vezi sa sumnjičenjima da je transportovao članove UČK (što je ovaj u prošlosti činio). Jedan član UČK je kasnije obavestio OEBS-KVM da su pripadnici UČK sa udaljenosti od oko 2 km dvogledom posmatrali kretanje taksija „u sendviču“ između dva policijska pincgauera, od Rakovine prema Đakovici, negde oko 12 časova. Tri vozila su skrenula na put za Crmljane i zaustavila se posle 500 metara. Tada su se čuli pucnji. Izvor UČK je takođe rekao da je žrtva svojim prijateljima tri dana ranije pomenula kako su joj pretili policajci koji su rekli: „Ako nastaviš da ih prevoziš (tj. UČK), oni će te i ubiti!“¹¹⁶

Kada su srpske snage 3. aprila stigle u Bec/Bec, u brdima 7 km severno-severoistočno od Đakovice na putu za Crmljane, mesno albansko stanovništvo je izbeglo. Susedi Srbi su ih upozorili da, ako ostanu, mogu biti u opasnosti. Kada su seljani odlazili na traktorima i u automobilima, za sobom su čuli pucnjavu.¹¹⁷

Na dan 4. aprila srpske snage su za vreme uskršnje službe upale u katoličku crkvu u Ždrelu, 9 km severno od Đakovice u brdima blizu Beca, i naredile svim seljanima albanske nacionalnosti da idu kući, pakuje šta žele i napuste selo. Katolici i muslimani su zajedno bili sakupljeni na seoskom trgu, a tamo su bili razdvojeni. Mesni komandir policije je naredio najpre muslimanima da odu, ali je onda neki drugi oficir naredio da i jedni i drugi odu zajedno.¹¹⁸

Rakovina/Rakovine

Na dan 25. januara 1999. na putu blizu Rakovine, 13 km severoistočno od Đakovice blizu Belog Dri-

ma, na jednom traktoru su bila pronađena tela dva muškarca i jedne žene, otprilike 40 godina starosti, i dva dečaka od 11 i 12 godina (svi su bili kosovski Albanci iz Crmljana). Dvoje odraslih je sedelo na traktoru, a jedan odrasli i dva dečaka su bili na gomili slame na prikolici. Izgledalo je da su žrtve, koje su nosile civilna odela i nisu imale oružja, bile ubijene iz zasede.¹¹⁹

Članovi porodice su kasnije obavestili OEBS-KVM da su žrtve napustile svoje kuće u Crmljanima u subotu ujutru, 4. januara, da bi posetile rođake u Jablanici. Zatim su otišli u Kraljane, gde su večerali sa nekim drugim rođakom. Onda su oko 19:25 krenuli kući, na put koji bi normalno trajao oko pola sata.

Satovi koje su nosile dve žrtve pokazivali su da su se zaustavili oko 20 časova, jer su bili pogođeni mecima. Zaključak je da je na traktor otvorena intenzivna paljba sa male razdaljine otprilike u to vreme, i da je tih petoro bilo odmah ubijeno: svako od njih je imao više rana od metaka po telu i glavi, kao što je i jedna strana traktora i prikolice na mnogo mesta bila izrešetana. Nije bilo znakova koji bi ukazivali da bi oni mogli biti uhvaćeni u unakrsnu vatru. Policajci su istovarili prikolicu tražeći znake krijumčarenja oružja, ali su pronašli samo slamu.¹²⁰

Uveče 25. januara, policija je izvršila kućne pretrase u Rakovini, tražeći oružje, ali niko nije bio uhapšen. U danima koji su sledili, članovi porodice ubijenih su kontaktirali OEBS-KVM biro u Đakovici i tražili informaciju o mestu gde se nalaze tela, kao i zaštitu prilikom pogreba. Rekli su da su u strahu, kako od UČK tako i od policije.

Skoro mesec dana kasnije, OEBS-KVM je pokušala da nastavi rad na razjašnjavanju incidenta. Na dan 18. februara, od istražnog sudije i predsednika Okružnog suda u Peći bila je zatražena kopija iztražnog zapisnika, uključujući i fotografije koje su snimljene, kao i izveštaj autopsije, ali je ovaj usmerio zahtev na adresu policije u Đakovici. Ova je, međutim, ponovo uputila OEBS-KVM na adresu istražnog sudije u Peći.

Dolina Belog Drima severno od Rakovine

Otprilike 11. marta, na putu između Rakovine i Mrasora/Mrauser (Orahovac/Rrahovec), jedan pedesetčetvorogodišnji kosovski Albanac iz Ge-

dža/Gexhe (Orahovac) bio je ubijen i bačen u provaliju. Tamo je policijska patrola pronašla njegovo telo sa ranama od metka kod desnog oka i na zadnjoj strani glave. Policija u Đakovici je obavestila OEBS-KVM 11. marta u 11:35. Kada su kasnije članovi porodice prijavili njegov nestanak OEBS-KVM, on je bio identifikovan u đakovičkoj mrtvačnici. Poslednji put je bio viđen 24. februara kako ulazi u autobus za Đakovicu, nestao je pošto je prodavao svoju robu na pijaci u Prizrenu.¹²¹

Na dan 13. marta lakše je ranjen policajac iz Klinje, pošto je na njega pucano dok je putovao glavnim putem Đakovica – Klinja, u visini Kraljana, između Mrasora i Rakovine, oko 18 časova. Njegov automobil je bio meta jednog raketnog projektila i vatre iz automatskog oružja, a policajac je video četiri čoveka sa oznakama UČK. Šef policije u Klinji je kasnije zahtevao sastanak sa OEBS-KVM da bi je obavestio o ovom „terorističkom aktu“.¹²²

Kraljane/Kralan

Na dan 15. marta jedna patrola OEBS-KVM je bila upućena u Kraljane, 17 km severno-severoistočno od Đakovice, u brdima, gde je imala sastanak sa lokalnim komandantom UČK. On je tvrdio da je oko 750 seljana koji su živeli u tom području dobijalo redovnu pomoć koja je poslednji put bila deljena 11. marta, i da stalno imaju struju. Samo manji broj kosovskih Albanaca među njima ima lične dokumente. Izgledalo je da je lokalna UČK bila veoma dobro organizovana, a borci su imali čiste uniforme i čizme. Seljani su govorili da se plaše, nakon vojne akcije koja je izvršena prethodnog dana nekoliko kilometara odatle u Svrhama (kao što je detaljno opisano u delu o klinskoj opštini). Plašili su se da, ako budu napadnuti, neće imati kuda da se sklone.¹²³

Krajem marta veliki broj raseljenih lica je stigao u Kraljane, pošto im je UČK savetovala da je tamo bezbednije, iako su procene o tome koliko je ovo premeštanje u Kraljane bilo dobrovoljno različite. Konvoji raseljenih lica iz Kline nisu naišli na kontrolne punktove na svom putu do Kraljana, ali je bilo primetno veliko prisustvo srpskih snaga u okolini. Konvoji koji su stizali kasnije bili su zaustavljeni od strane VJ i bili zadržani kod Kraljana oko dva dana.

Kada su izbile borbe između srpskih snaga i UČK, oko 2. aprila, hiljade raseljenih lica su bile

oko Kraljana ili u samom mestu. Oko 16 časova UČK je savetovala izbeglice da odu, i povukla se u šume. Prema navodu jedne intervjuisane osobe, UČK se nije branila, zato što je u okolini bilo veoma mnogo civila. Selo su opkolile srpske snage, među kojima je bilo ljudi koji su nosili bradu i govorilo se da govore ruski, iako su bili u uniformama VJ i koristili tenkove, oklopne transportere i praga vozila. Svi koji su pokušali da odu u tome su bili sprečeni. Civilni su prema snagama bezbednosti nosili belu zastavu. Intervjuisane osobe su rekly da u vreme „predaje“ među civilima nije bilo pripadnika UČK. Vojska je opkolila raseljena lica i pokušavala da organizuje kolonu traktora kako bi razdvojila 200-500 muškaraca iznad 14 godina od njihovih porodica. Vojnici su počeli da tu ku neke muškarce, ali su drugi mogli da pobegnu i pridruže se UČK u šumi. Ostatku raseljenih lica (procenjuje se oko 10.000), bilo je naređeno da ide u Albaniju, do koje su stigli posle 28-časovnog hoda do Čafa Prušit.

Muškarci su bili sakupljeni u školi i odatle odvedeni na obližnje polje, gde su bili primorani da kleknu goli do pojasa, i da u tom položaju ostanu skoro tri sata, do 21:30. Neki oficir je naredio da im priđe jedan tenk i vikao: „Možemo tenkom da izgazimo i poubijamo ove kurvine sinove! Svi su oni UČK!“ Ipak, došao je drugi oficir i izderao se na njega, naredio da se vrati odeća zarobljenim ljudima. Međutim, svi dokumenti i novac su već bili oduzeti. Ljudima je prećeno, bili su tučeni, mučeni, uskraćena im je hrana, voda i san tokom noći. Vojnici su koristili farove svojih vozila da bi osvetlili polje gde su držani zatočeni.

Sledećeg dana srpski vojnici su upotrebili bacače plamena kako bi uništili traktore i automobile koje nisu mogli da ukradu. Pripadnici paravojnih jedinica su ubili dve starije žene i jednog starijeg muškarca koji nisu bili u stanju da prethodne večeri odu sa ostalima, nego su ostali na traktoru. Žena je uzalud molila da joj dozvole da siđe sa traktora. Kasnije je policija spalila i traktor i tela. Srpske snage su sa te pozicije granatirale susedno selo Jablanica/Jabllanice.

Muškim zatočenicima je bilo rečeno da će stariji ljudi uskoro biti oslobođeni; Srbi su ljudima iznad 40 godina ponudili kamion ako ovi predaju 5000 (15.000) DM, što su ovi učinili. Stariji i ne-moćni ljudi su zatim bili natovareni na kamione

uveče 3. aprila i odvezeni pravo za Vrbnicu (Prizren). Ostatak grupe je ostao, ali je ljudima bilo rečeno da će doći druga vozila da ih pokupe kasnije. Sledećeg jutra jedan oficir VJ se obratio preostalim muškarcima (njihov broj se procenjuje na oko 400) i umirio ih u toj meri da su mu aplaudirali (ili zato što su osetili olakšanje, ili zbog straha). Oko 300 njih su bili pešice odvedeni do Albanije, ali 70 do 120 muškaraca između 20 i 30 godina nisu bili oslobođeni.¹²⁴ Jedna intervjuisana osoba iz ove poslednje grupe je posle sukoba saopštila da im je ujutru 4. aprila srpska policija naredila da odu do mesta gde će biti izvršen „test parafinskih rukavica“ da bi se videlo jesu li koristili vatreno oružje. (Za dalja obaveštenja o ovoj praksi vidi 10. poglavlje.) Dok su išli, bili su podeljeni na grupe od po 10 ljudi i uvedeni u nekoliko susednih kuća. Rečeno im je bilo da unutra stoje licem prema zidu, i u tom položaju su ih njihovi srpski stražari pobili. Intervjuisana osoba je bila ranjena sa četiri metka, ali je uspela da preživi i pobegne.¹²⁵

Provere koje je na tom mestu izvršila OEBS-TFK 23. i 24. juna ukazale su na osam lokaliteta gde su bili pronađeni nagoreli ostaci ljudskih tela. Intervjui izvedeni sa očevicima ukazuju na to da su oko 4. aprila na desetine ljudi bili bez suđenja ubijeni. Ukupan broj je verovatno između 60 i 100. Tela su bila spaljivana na različitim mestima, najverovatnije zato da bi se sakrili dokazi ubistva.¹²⁶

Jablanica/Jabllanice i Bardonjić/Bardhaniq

Sela Jablanica i Bardonjić leže 16 i 19 km severno od Đakovice na krajnjem severu opštine.

Već u januaru 1999, oko 90 raseljenih lica je bilo stacionirano u Jablanici, a rasplamsavanje borbi krajem marta je taj broj dramatično povećalo, pošto su u područje nagrnuli stanovnici iz nižih krajeva koje je od 1998. kontrolisala UČK. Oko 24. marta srpske snage su ušle u selo. Kosovski Albanac je rekao OEBS-KVM da je video kako su bile ubijene majka i kćerka, a njihova tela isečena. Rekao je takođe da je kasnije sakupio tela i sahranio ih.¹²⁷

Dana 28. marta dva jugoslovenska aviona tipa MIG su viđena kako bombarduju kuću u Bardonjiću koja je bila korišćena kao bolnica UČK. U bombardovanju je bila ubijena majka sa detetom, a dva druga deteta su ranjena. Posle bombardova-

nja, mnogi meštani i raseljena lica su pobegli u Glođane/Gllogjan (Peć), kako bi tamo našli utočište u katoličkoj crkvi. Tamo su ostali do podneva, kada su policija i VJ opkolili Glođane tenkovima. Veliki broj raseljenih lica je bio sateran u kolonu i primoran da ode u Kpuz/Kepuze (Klina).¹²⁸

Raseljena lica su saopštila da su jugoslovenski avioni 2. aprila bombardovali Jablanicu, što je mnoge ljude nateralo da napuste selo. Od njih su se neki pridružili konvoju za Albaniju. Konvoj je na putu bio zaustavljen, muškarci su bili razdvojeni od žena i tučeni.

Sela u južnom delu opštine

Ovaj odeljak pokriva događaje u selima u južnom delu opštine Đakovica, uključujući područje Hasa između albanske granice i Belog Drima, i magistralnog puta broj 17 koji ide na jug ka Prizrenu.

Rogovo

Poslednje nedelje januara 1999, specijalne policijske snage i VJ su vodile operacije u ovom području iz koga su mnogi ljudi zbog toga izbegli. Policija se nekoliko puta vraćala u Rogovo i okolna sela u potrazi za članovima UČK.¹²⁹

Ujutru 29. januara, zamenik načelnika policije u Đakovici obavestio je ekipu OEBS-KVM da se tog jutra „u Rogovu dogodio incident“. Oko 6:30 policijska patrola, koja se sastojala od 10 policajaca u civilnim vozilima, bila je napadnuta od strane UČK u samom centru Rogova. Jedan policajac, kasnije imenovan, bio je ubijen, a dva druga lakše ranjena u zasedi, ali nije bilo ništa rečeno o drugim (UČK) gubicima. Na njegov zahtev, u Rogovo je otišla ekipa OEBS-KVM, i tamo stigla u 9:55. OEBS-KVM je videla telo ubijenog policajca, na zadnjem sedištu vozila, pokriveno ćebetom, ali joj je bilo dozvoljeno tek posle jednog sata da uđe na imanje na kome se desio incident, kada je stigao i istražni sudija iz Peći.

Kada je tim OEBS-KVM ušao u dvorište, našli su ukupno 24 tela. Bila su tri tela na zadnjem sedištu crvenog kombija koji je bio teško oštećen mecima, drugih osam tela u zadnjem teretnom prostoru; tri automatske puške su se nalazile u vozilu. Automatska puška je ležala pored svakog od tri tela koja su bila pored vozila. Jedan policajac je

ekipi OEBS-KVM pokazao torbu u kojoj je bilo nekoliko granata i brojni komadi municije. U obližnjoj garaži, verifikatori OEBS-KVM su videli još pet tela delimično u vodi, i jednu automatsku pušku pored jednog od njih. Pored spoljašnjeg zida pronađen je mrtav vlasnik imanja, kosovski Albanac (ime je zabeleženo), sa revolverom koji je ležao pored njega. U zgradi u zadnjem delu dvorišta, ekipa OEBS-KVM je videla četiri tela i oružje, kao i brojne potrošene čaure. Nekoliko mrtvih je nosilo uniforme sa oznakama UČK. Dokumenta kurira štaba UČK su pronađena kod jedne od žrtava. Kada je mesto pucnjave bilo ispitano od strane policijskih istražitelja, skupila se velika gomila naroda. Sva tela iz kombija su bila izvučena napolje radi identifikacije, i na jednom od njih je viđeno više rana koje su ukazivale da je u vozilu eksplodirala granata. Tela su zatim bila odvezena u medicinski centar u Prištini radi autopsije.

Prema policijskoj verziji, policijska patrola je upala u zasedu i jedan je policajac ubijen, posle čega su pripadnici policije uzvratili vatru i ubili 24 člana UČK. Međutim, OEBS-KVM je sprovela razgovore sa meštanima albanske narodnosti, koji su pokazali mnogo složeniju sliku. Kako su ispričali seljani, vlasnik kuće je oko 5:30 odveo u svom crvenom kombiju tri čoveka u svoju radnju u gradu. U kafani su ga pitali da li bi mogao da „pomogne u prevozu vojnika“. Vlasnik je otišao sa još nekima, praćen još jednim kolima. Odmah posle toga u kafanu je upalo 15 policajaca koji su pretresli sve prisutne, pitajući za kombi i njegovog vozača. Nakon 20 minuta, vlasnik se vratio svojoj kući sa vezanim rukama i u pratnji dvojice policajaca. Zatim je oko 6 sati stigao njegov kombi sa više naoružanih pripadnika UČK. Dvadeset policajaca i/ili pripadnika specijalnih snaga su počeli da pucaju na pripadnike UČK dok su ovi još uvek bili u vozilu.¹³⁰ Susedi su čuli intenzivnu paljbu iz automatskog oružja i nekoliko eksplozija. Posle pucnjave, vlasnik je bio odveden do naslaganih drva i tu je po svemu sudeći bio egzekutiran.

Tada je u obližnju kuću upalo oko sedam policajaca i odatle izvuklo četiri muška člana porodice. Dovedli su ih do crvenog kombija, tukli, i poubijali iza kuće, pored gomile drva, i najzad bacili u plitak bazen pun blata i vode u garaži. Kada su se policajci vratili u kuću gde su bile žene i deca, pitali su: „Ima li ovde još muškaraca?“ Žene su od-

govorile: „Ne, sve ste ih odveli!“ Prema više izjava, četvorica ubijenih nisu bili povezani sa UČK.

Oko 8 sati nekih 30 policajaca su upali u seosko dvorište jednog drugog kosovskog Albanca, udaljeno oko 150 metara. Vičući „Imate li goste?“ ušli su u kuću i odveli napolje četiri člana porodice. Tamo su im naredili da kleknu sa rukama na potiljku. Pošto su policajci pretresli kuću, naredili su porodici da se u nju vrati, ali su jednog muškarca zadržali. Svedok je video kako su ga dva policajca odvela do prve kuće, gde su ga ubili i bacili u blatnjavu vodu.

Dan pre ovih ubijanja bila je porasla napetost u Rogovu, jer je selo bilo opkoljeno od strane policijskih snaga koje nisu dozvoljavale da bilo ko u njega uđe. Na sam dan incidenta, 29. januara, policija je pretresla nekoliko kuća u selu, više stvari je bilo ukradeno, a između 9:30 i 10 sati šestoro ljudi, među njima uglavnom muškarci, bili su pretučeni. Učitelj iz Male Kruše/Krushe e Vogel (Prizren) bio je uhapšen na mostu prema Rogovu i policajci su ga pretukli u podrumu policijske stanice. Zatim su ga prebacili na treći sprat gde su ga tukli lopatama i šutirali, posebno u predelu bubrega. Postavljali su mu pitanja slična ovim: „Kojim se jezikom služiš kad ispisuješ razredni dnevnik? Koristiš li srpski ili albanski nastavni plan?“ Takođe su ga zastrašivali time da će na njega navući uniformu UČK, odvesti ga u šumu i ubiti, ako ne bude odgovarao.¹³¹

Nakon povlačenja OEBS-KVM 20. marta, Rogovo su oko 25. marta napale srpske snage, dan pošto su policija i VJ počele granatiranje sela Velika Kruša/Krushe e Madhe (Orahovac), sa druge strane Belog Drima. Četiri izbeglice su došle iz Velike Kruše u Rogovo; kada su prelazile most, morale su predati novac i zlato pripadnicima srpskih paravojnih jedinica koje su na mostu držale kontrolni punkt. Spaljivane su kuće a mnogi ljudi zatočeni ili bez suđenja ubijeni. Najveći deo stanovništva albanske narodnosti je pobegao u sela u području Hasa. Posle napada, srpske snage su se povukle u Veliku Krušu (o tamošnjim događajima vidi odeljak o opštini Orahovac).¹³²

Oko 30. marta, pošto su Rogovo ponovo napale jugoslovenske/srpske snage, policija je ušla u selo pucajući i govoreći ljudima da imaju 20 minuta da se spreme i odu. Zatim su ih pod pretnjom oružja izbacili iz kuća za samo pet minuta. Polici-

ja je preuzela kontrolu na jednom kraju sela i opkolila jednu kuću zatvorivši ukućane u klopku. Iako je bila obavještena da u kući ima ljudi, policija je kuću zapalila, a svima pod pretnjom oružja zabranila da ukućanima pomognu da izađu; ovi su verovatno poginuli u požaru. Policajci koji su izveli ovaj napad su nosili plave maskirne i crne uniforme, neki su bili maskirani i imali „DB“ oznaku na rukavima, neki nosili su tamne beretke. Pripadnici paravojnih snaga u sivim uniformama, sa crvenim/belim trakama takođe su bili viđeni kako krađu novije automobile i novac.

Meštani koji su izbegli u područje Hasa vratili su se u Rogovo posle pet dana zajedno sa seljanima iz Hasa/Has, Damjana/Damjan, Romaja/Romaje i Đonaja/Gjonaj (poslednja dva sela su u prizrenskoj opštini).¹³³ Oko 30. marta srpske snage su se spustile iz područja Hasa i napale selo minobacačima i vatrom iz automatskog oružja. Prema opisi, vojnici su nosili tamne maskirne uniforme i crne šalove. Jedan svedok (koji je tamo došao iz Velike Kruše nekoliko dana ranije) ispričao je kako su pripadnici paravojnih jedinica izdvojili 15 muškaraca, odseklali im glave koje su onda bacili u Beli Drim. Zatim su se za neko vreme povukli, tako da je svedok zajedno sa drugima mogao da pokopa desetak tela žrtava, ali su se paravojne jedinice vratile i počele da pucaju na njih. Čovek koji je bio „oficir sa četiri zvezdice“ vikao je: „Idite kod Klintoni!“ Svedoci su pobjegli u Albaniju.¹³⁴

Bistražin, uključujući drugo bombardovanje konvoja raseljenih lica od strane NATO

Za vreme prisustva OEBS-KVM u području, bila su pronađena tri tela na izdvojenim lokacijama u Bistražinu koji leži 8 km jugoistočno od Đakovice, neposredno uz magistralni put broj 17. Kao što je u daljem tekstu opisano, tela su pronađena 30. januara, 5. februara i 24. februara 1999. Na dan 14. aprila, za vreme NATO kampanje bombardovanja, međunarodno javno mnjenje je obratilo pažnju na selo, kada je jedan izbeglički konvoj bio pogođen NATO bombama u njegovoj blizini.

Uveče 27. januara OEBS-KVM je zabeležila pojačanu policijsku aktivnost u tom kraju. Sledećeg dana, mesni kosovski Albanac je obavestio OEBS-KVM da ga je u Bistražinu zaustavio čovek koji je bio metkom ranjen u nogu. OEBS-KVM je bila

obaveštena da se u blizini crkve u Bistražinu nalaze dva čoveka kojima je potrebna medicinska pomoć, jedan sa ranom na nozi, a drugi sa ozbiljnom ranom u predelu stomaka. OEBS-KVM je kontaktirala zamenika načelnika policije u Đakovici da od njega traži pomoć i da pošalje ambulanta kola. Kasnije je u Bistražinu OEBS-KVM videla kako su policajci i kola hitne pomoći odveli čoveka sa ranjenom nogom u bolnicu, dok je drugi napustio to mesto pre nego što je lekarska pomoć stigla. Na dan 30. januara, blizu pravoslavne crkve u Bistražinu, bilo je pronađeno telo koje je ležalo na leđima u snegu, sa raširenim rukama i nogama; prema rezultatima istrage, čovek je imao ranu na stomaku. Po svemu sudeći nije umro na mestu na kome je pronađen.¹³⁵

Intervjui sa seljanima su naveli na zaključak da je u sredu, 27. januara, oko 21 čas grupa kosovskih Albanaca pokušala da dođe do albanske granice blizu Godena/Goden (10 km južno od Đakovice, u planinama). Kako izgleda, policija ih je čekala, ili ih je možda sama otkrila. Grupa je uspela da se povuče i sakrije u neke od kuća – neki u Ujzu/Ujez, između Bistražina i Rogova, u kući u kojoj je kasnije pronađen mrtav čovek. Na dan 28. januara, žrtva i jedan prijatelj su napustili kuću zajedno sa oko 10 ljudi, da bi grupu otpratili prema području oko Jablanice pod kontrolom UČK. Ostavili su ih u mestu Doblibare/Doblibare i krenuli kući. Na povratku prema Ujzu na njih je pucala policija, obojica su bili ranjeni i razdvojili su se. Čovek sa ranjenom nogom je bio prebačen kolima hitne pomoći u đakovičku bolnicu, gde je držan u pritvoru.¹³⁶

Na dan 5. februara, pored samog kolskog puta za Marmule/Marmulle, 60 metara od glavnog puta za Bistražin, bilo je pronađeno telo šezdesetogodišnjeg kosovskog Albanca. Žrtva je radila kao čuvar na benzinskoj pumpi u Zrzama/Xerxe (Orahovac) i nestala pošto je završila svoje radno vreme 4. februara. Kada je telo pronađeno, oko 30 policajaca je počelo da pretražuje kuće u Bistražinu. Kasnije su policajci u Zrzama i Đakovici uporno odbijali da OEBS-KVM posreduju bilo kakvu informaciju o svojoj istrazi u slučaju ovog ubistva.¹³⁷

Na dan 24. februara, đaci su blizu pravoslavne crkve u Bistražinu pronašli telo još jednog čoveka. Telo je ležalo 5 metara od staze koja od puta vodi prema Smaću/Smaq, južno od Bistražina. Čoveka je pet metaka pogodilo u leđa, i bilo je procenje-

no da je bio mrtav već najmanje 48 časova. Kasnije je ubijeni identifikovan kao četrdesetogodišnji kosovski Albanac iz Rogova.¹³⁸

Popodne 14. aprila jedan avion je bombardovao konvoj na putu od Đakovice prema Prizrenu, kod Bistražina. U konvoju „od 500 traktora iz 13 sela“ bila je jedna žena koja je tog dana bila proterana iz Dobroša. Kada je konvoj stigao do Bistražina, tog popodneva, bio je bombardovan od strane nečega što je ona opisala kao beli i crni avion. Videla je devetero ubijenih ljudi u tom napadu i 19 ranjenih u onom delu konvoja gde se sama nalazila. Posvedočeno je da je na mesto bombardovanja došla srpska policija u plavim uniformama i optužila NATO za prouzrokovane smrti. Policajci su uklonili tela ubijenih i ranjene, natovarivši ih u kamione.¹³⁹

Zajedno sa bombardovanjem konvoja u mestu Meja, prethodnog dana (vidi više), ovaj napad je bio predmet velikog spora u medijima. Jugoslovenski vladini izvori su govorili da je 73 ljudi bilo ubijeno i 36 ranjeno u vazдушnim napadima na konvoje raseljenih lica.¹⁴⁰ Mada je NATO priznao odgovornost za bombardovanje konvoja kod Meje već sledećeg dana, tek je posle nekoliko dana priznao i odgovornost za bombardovanje u Bistražinu.¹⁴¹

Više hiljada raseljenih lica, koja su dolazila iz severnih delova Kosova, prelazila su Beli Drim preko **Svanjskog mosta** između Bistražina i Rogova, na svom putu dalje na jug prema Prizrenu, pre nego što bi prešli albansku granicu kod Vrbnice (Prizren). Most je takođe bio od velike važnosti za jugoslovenske snage, kako zbog njegovog vojno-strateškog značaja, tako i zbog kontrole izlaska proteranih lica. Most takođe predstavlja granicu između opština Đakovica i Orahovac. Zlostavljanje, pljačkanje, hapšenje i odvođenje bili su česti, i mnoge izbeglice su pored mosta i u vodama Belog Drima videle leševe. Oko 1. aprila jedna intervjuisana osoba je videla srpske snage u plavim maskirnim uniformama i više od dvadeset leševa pored **Terezinskog mosta**, blizu Bistražina.¹⁴²

Damjane/Damjan, Goden/Goden i Zulfaj/Zulfaj

Ova sela se nalaze u pograničnoj zoni do koje OEBS-KVM nije imala dostupa, usled zabrane VJ.

Učitelj iz Godena, u planinama 10 km južno od Đakovice, obavestio je OEBS-KVM da su u Godenu od 9. septembra deca prestala da idu u školu, usled straha, ali su nastavila da pohađaju časove u Zulfaju, 3 km dalje. U septembru 1998. učitelj je bio zatvoren u kasarni VJ u Karauli, gde su mu pripadnici VJ pretili da će mu iskopati oči.¹⁴³

Na dan 29. januara, na stazi blizu Godena, pogranična patrola je pronašla telo muškarca (od 40-45 godina). U blizini tela je pronađen revolver.¹⁴⁴ Oko 8. februara, bili su napadnuti „infiltratori“¹⁴⁵, i najmanje jedan je ubijen blizu Godena. Na dan 18. marta OEBS-KVM je primila informaciju da su skoro svake dve nedelje oko 500 vojnika VJ pretresali kuće u Godenu. Prema međunarodnim izvorima, srpske snage su ubile 20 kosovskih Albanaca u samom Godenu, blizu albanske granice, odmah nakon početka bombardovanja NATO.¹⁴⁶

VJ je bila stacionirana u selu Damjane, 15 km jugoistočno od Đakovice, u brdima. Na dan 29. marta, stanovništvo albanske narodnosti je dobilo naređenje da napusti mesto u roku od pet minuta. Ovaj rok je, međutim, najpre bio produžen na jedan sat, a onda do sledećeg jutra. Svedok je video tri različite vrste uniformi: redovne VJ, crne uniforme „Arkanovih paravojnih jedinica“ i „Šešeljeve Bele orlove“. Pripadnici paravojnih jedinica su pretili da će seljanima odseći glave ako ne odu. Posle odlaska, njihove su kuće bile zapaljene. Na putu za granicu mnogi muškarci iz sela su bili tučeni na kontrolnim punktovima, a mnogi su bili opljačkani.¹⁴⁷ Na dan 5. aprila je bilo opkoljeno selo Zulfaj, sa 17 kuća i oko 200 stanovnika. Opkolilo ga je oko 150 pripadnika paravojnih jedinica koji su nosili zelene maskirne uniforme sa crvenim, plavim i belim trakama preko kojih je bio označen krst, i sa crvenim ili crnim trakama vezanim preko čela; takođe su nosili duge noževe. Oko 50 ljudi je upalo u selo dok su ostali čekali na prilazima. Pošto su civili bili sakupljeni, u selo je ušlo i preostalih sto ljudi i počelo da uništava i spaljuje selo. Srpske snage su izdvojile jednog čoveka za koga su sumnjale da je bio lekar koji je pomagao UČK i pretile mu da će ga ubiti. Kako su žene i deca plakali, a čovek predao nepoznatu svotu novca, pustili su ga da ide. Zatim su zgrabili jednog starijeg čoveka i pretili da će ga baciti u bunar. Pripadnici paravojnih jedinica su pretresli selo govoreći seljanima: „Ako

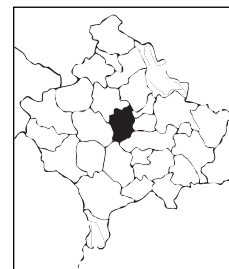
pronađemo ljude UČK, sve ćemo vas pobiti!" Pošto su deca vrištala, oni su pretili: „Ako ne utišate decu, pobićemo ih!" Zatim su dodali: „Hteli ste NATO, sad ga imate! Sve dok oni budu ubijali našu decu, mi ćemo ubijati vašu!" Kada je pretres se la završen, bilo je rečeno: „Sve dok ovde ne bude oružja niti UČK, možete mirno ovde ostati." Međutim, ipak su se posle 20 minuta vratili i delovali su „potpuno ludo i divlje", te su odmah počeli da spaljuju selo preteći seljanima: „Imate minut vremena da odete, ili ste mrtvi!"¹⁴⁸

- 1 UNHCR, UNHCR „Kosovo Village List", 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).
- 2 Zamenik kmandanta policije u Peći, u razgovoru sa OEBS-KVM, 23. januara 1999.
- 3 Zasnovano na informaciji dobijenoj na sastanku između OEBS-KVM i predsedništva izvršnog komiteta opštine Đakovica, 8. marta 1999.
- 4 PE/04/022/99; PE/04/037/99; PE/04/038/99; PE/04/047/99; PE/04/090/99; PE/04/071/99; PE/04/073/99. A/0284.
- 5 PE/04/073/99.
- 6 UNHCR, op. cit.
- 7 Samo su odabrani slučajevi detaljno prikazani. Ostali incidenti su opisani u PE/04/002/99; PE/04/023/99; PE/03/028/99; PE/04/076/99; PE/04/083/99; PE/04/103/99 (veoma detaljan izveštaj); PE/04/122/99 (zato što nije bilo oružja); PE/04/018/99; PE/04/026/99 (zajedno sa lekarskim izveštajem); PE/04/047/99; PE/04/071/99 (premlaćivanje u policijskom vozilu, na putu za policijsku stanicu); PE/04/075/99; PE/04/077/99; PE/04/078/99 (zajedno sa fotografijama koje pokazuju teške povrede kao posledice udaraca u predelu bubrega); PE/04/096/99 (sa fotografijama); PE/04/121/99 (sa fotografijama); PE/04/141/99 i intervju A/1109.
- 8 PE/04/042/99, uključujući lekarski izveštaj.
- 9 To što je taj čovek rekao nalazi se opisano i na tri različita načina zvaničnim srpskim izveštajima kao: „Hajte se bje teri, e do ta shofish/shohim/shohish." (Dođi, smrkava se. Videće/videćeš/videćemo.") 2. marta su snimljene fotografije žrtve na kojima se vide povrede od udaraca. PE/04/090/99 uključuje fotografije i lekarski izveštaj, kao i sudsku odluku o kazni zatvora. Presudu je doneo sudija opštinskog prekršajnog suda u Đakovici, i zasnovao je na više članova Zakona o javnom redu i miru.
- 10 PE/04/082/99; PE/04/084/99
- 11 OSCE-KVM, CC4 Đakovica, „Daily Report", 22 i 23. februar 1999.
- 12 PE/04/109/99
- 13 PE/04/123/99, uključujući i fotografije.
- 14 PE/04/002/99, uključujući lekarski izveštaj.
- 15 PE/04/044/99 zajedno sa skicom i fotografijama.
- 16 U dokumentu se navodi ime žrtve, i donose se skice i fotografije.
- 17 PE/04/092/99, uključujući lekarski izveštaj.
- 18 ICTY, „Indictment of Milosevic & Others ('Kosovo')", 24. maj 1999, IT-99-37, §§ 98 (d) i 98 (g), tačke D i G.
- 19 Ovo se vidi iz više izveštaja: A/0008; A/0010; A/0693; A/0900; M/0565; M/0884; M/0910; M/1253; PE/0014/99.
- 20 A/0693.
- 21 A/0900.

- 22 Intervjuisane osobe su navele imena nekih od žrtava. M/0495; A/0022 (gde se pominju neke od žrtava).
- 23 Opis događaja je zasnovan na A/0011; A/0022; A/0198; A/0383; A/0693; A/0762; A/0884; A/1059; M/0334; M/0494; M/0565; M/1253; M/1514; M/1518; M/1523.
- 24 U intervjuima se navode mena 10 meštana albanske narodnosti koje su identifikovali očevici.
- 25 U intervjuima se navode imena ubijene osobe i vlasnika kuće.
- 26 A/0465.
- 27 A/0283.
- 28 A/0465.
- 29 Događaji od 25. marta su opisani u A/0045; A/0273; A/0292; A/0457; A/0607; A/0745; A/0762; A/0900; A/0904; A/1036; A/1057; A/1060; A/1112; M/1518.
- 30 Intervjui koji se odnose na situaciju u Đakovici 26. marta: A/0383; A/0651; A/0743; A/0813; A/0900; A/0994; M/0565; M/0910.
- 31 A/0016; A/0836; A/0886; A/0904; A/1002; M/0565; M/0910.
- 32 ICTY, „Indictment of Milosevic & Others ('Kosovo')", 24 May 1999, § 98 (d), tačka D.
- 33 A/0022; M/0910.
- 34 A/0395.
- 35 O 27. martu: A/0010; A/0108; A/0537; A/0619; A/0693; A/0761; A/0762; M/0910.
- 36 A/0617.
- 37 A/0537.
- 38 A/0565.
- 39 A/0201.
- 40 A/0218.
- 41 A/0218. Odvođenje 30-40 ljudi je potvrdio i A/1057.
- 42 A/0218.
- 43 A/0693.
- 44 A/0049; A/0755; A/1036; A/1057; M/0495.
- 45 Upotreba stadiona kao sabirnog centra zatočenika navodi se i u A/0283.
- 46 A/0021; A/0067; A/0240; A/0269; A/0271; A/0722; A/1099; M/0334.
- 47 A/0021; A/0242; A/0269; A/0271; A/0722; A/1099; M/0334.
- 48 M/0884.
- 49 A/0049.
- 50 Nav. d. § 98 (g), tačka G.
- 51 A/0049; A/0144; A/0514; A/0985 (koji poimenice navodi porodice i neke od ubijenih).
- 52 A/0837 navodi imena žrtava.
- 53 A/0652 i A/0743 navode imena žrtava.
- 54 A/0485 navodi imena žrtava.
- 55 A/0218; A/0845.
- 56 Intervjuisane osobe procenjuju da se radilo o broju između 1200 i 30000 ljudi.
- 57 A/0011; A/0049; A/0067; A/0147; A/0652; A/0637; A/0690; A/0731; A/0734; A/0745; A/0762; A/0795; A/0839; A/0985; A/0987; M/1515, a verovatno i M/0884.
- 58 A/0008; A/0016; A/0042; A/0076; A/0166; A/0197; A/0252; A/0283; A/0513; A/0886; A/1002; A/1108.
- 59 A/0252.
- 60 A/0526.
- 61 A/0061 navodi imena žrtava.
- 62 M/1420.
- 63 A/0022; PE/0016/99.
- 64 A/0283.
- 65 A/0712; M/1518.
- 66 A/0597; A/0840.
- 67 A/0304; A/0561; A/0941; A/0992.

- 68 A/0193.
- 69 A/0185; A/0240; A/0269; A/0271, koji navodi ime žrtve.
- 70 A/1030.
- 71 OSCE-KVM „Meeting Report“, 2. februar 1999.
- 72 PE/04/005/99.
- 73 PE/04/005/99.
- 74 PE/04/116/99, uključujući skice i fotografije.
- 75 Poznata su imena svih žrtava, koji su svi bili srpski policajci. PE/04/130/99, uključujući skice, fotografije i rezultate merenja.
- 76 A/0536 (koji je jedino prisustvovao ubistvu svog sina, dok je o ostalim ubistvima čuo od drugih).
- 77 A/0768.
- 78 A/0795.
- 79 A/0768.
- 80 A/0559.
- 81 A/0557.
- 82 PE/04/007/99.
- 83 OSCE-KVM, „Raport o humanitarnoj situaciji u području“, 19. februar 1999.
- 84 PE/04/144/99; A/0527.
- 85 PE/04/147/99.
- 86 PE/04/148/99; PE/04/150/99.
- 87 PE/04/149/99.
- 88 Takođe PE/04/146/99. Kada su članovi porodice u đakovičkoj mrtvačnici identifikovali žrtvu, bili su prisutni pripadnici i policije i OEBS-KVM. Lične stvari žrtve su bile predate porodici u jednoj plastičnoj kesi. Među tim stvarima je bila i oznaka UČK. Međutim, u razgovoru sa porodicom se otkrilo da žrtva nije imala ranijih veza sa UČK i da nikada nije posedovala automatsku pušku. Oni su govorili da je žrtva pokušala jednostavno da pobegne iz sela, jer nije posedovala ličnu kartu. Takođe su rekli da, zbog blizine položaja VJ, u njihovom selu nije bilo UČK.
- 89 OSCE-KVM, CC4, „Daily Report“, 17. mart 1999.
- 90 A/0118; A/0999.
- 91 A/0888 daje imena žrtava.
- 92 A/0330; A/0246.
- 93 A/0246.
- 94 A/0407.
- 95 A/0465.
- 96 A/0193.
- 97 Glavni štab NATO u Briselu, Stenogrami konferencija za štampu, 15-19.
- 98 A/0470; A/0557; A/0559; A/0567; A/0780; A/0812.
- 99 A/0407.
- 100 A/0465; A/0715.
- 101 A/0837; A/0904.
- 102 A/0690.
- 103 A/0834 daje imena žrtava.
- 104 A/0218.
- 105 Kao što je zabeleženo u PE/04/079/99, popred navedenih primera.
- 106 Osobito je pominjan jedan policajac čije je ime zabeleženo.
- 107 PE/04/028/99.
- 108 PE/04/079/99. Sličan incident je OEBS-KVM zabeležila 13. marta na kontrolnom punktu u Piskotama, kada je policija iznudila novac od kosovskih Albanaca u zamenu za njihove sopstvene dokumente koji su bili zaplenjeni – PE/04/143/99.
- 109 PE/04/00117/99, sa skicom i fotografijama.
- 110 PE/04/123/99; PE/04/015/99.
- 111 PE/04/060/99.
- 112 A/0755.
- 113 A/0110.
- 114 A/0059.
- 115 PE/04/096/99, uključujući fotografije.
- 116 PE/04/134/99, uključujući fotografije.
- 117 A/0027.
- 118 A/0092. Komandira policije su kasnije ubili pripadnici UČK; vidi izveštaj o događajima u Meji i Duzlju.
- 119 PC/04/039/99; PC/04/027/99.
- 120 Kada je na mesto stigla patrola OEBS-KVM, ujutro 25. januara, to je bilo zabeleženo video-kamerom. Istog dana tela su odneta u odeljenje za sudsku medicinu, medicinskog centra u Prištini, radi autopsije.
- 121 PE/04/135/99, uključujući fotografije i medicinski izveštaj.
- 122 PE/02/075/99.
- 123 OSCE-KVM, CC „Daily Report“, 15. mart 1999.
- 124 A/0009; A/0065; A/0066; A/0068; A/0085; A/0111; A/0112; A/0167; A/0168; A/0199; A/0200; A/0426; A/0560; A/0561; A/0970; A/1099; A/1122.
- 125 PE/104J/2.
- 126 PR/104/99.
- 127 A/0926.
- 128 A/0425.
- 129 PZ/00/0036/99; PE/04/041/99.
- 130 Ovo je takođe posvedočila intervjuisana osoba A/0120.
- 131 PE/04/025/99.
- 132 A/0004; A/0245; A/0760; A/0910. Ljudi iz Rogova su u Belom Drimu videli leševe (prema A/0286); ubijanja su opisana u delu o Velkoj Kruši (Orahovac).
- 133 A/0004; A/0051; A/0053; A/0237; A/0470; A/0546; M/0457; a verovatno i A/0165.
- 134 A/0348; A/0760.
- 135 PE/04/034/99, zajedno sa skicama i fotografijama.
- 136 PE/04/092/99, zajedno sa fotografijama. OEBS-KVM je kasnije bila obavestena da je ovaj pacijent/zatvorenik bio zlostavljan i tučen u bolnici. Kasnije je bio prebačen u bolnicu u Peć. Sve do kraja OEBS-KVM prisustva na Kosovu, stalni pokušaji da se posteti i kontaktira ovaj pacijent nisu doneli plodove, usled opstrukcije bolničkih čuvara, policijskih zvaničnika i sudskih vlasti, tako da OEBS-KVM nije mogla da utvrdi da li je osoba još bila u životu.
- 137 PE/04/045/99, zajedno sa skicama i fotografijama.
- 138 PE/04/112/99, zajedno sa crtežom, lekarskim izveštajem i fotografijama.
- 139 A/0768 (datira događaj oko 10. aprila). Oba svedoka su videla dva aviona. A/0465 je bio u Meji i video je bombardovanje Meje ranije tokom dana, ali takođe pominje i ovaj napad.
- 140 Jugoslovenska vlada je objavila da su njih 12 bili ubijeni u Meji, a 7 u obližnjoj kući, dok su ostali bili ubijeni u Bistražinu. Vidi www.mfa.gov/bela/index.htm.
- 141 Štab NATO u Briselu, Stenogrami konferencije za štampu, 15-19 april 1999.
- 142 A/0844; A/0941; A/1116.
- 143 PE/04/048/99.
- 144 OSCE-KVM, CC Đakovica, „Body Tracking“, 5. mart 1999.
- 145 Srpske vlasti su tako nazivale borce UČK koji su na Kosovo pokušavali ilegalno da uđu iz Albanije.
- 146 Prema izvorima UNHCR, izveštajima međunarodnih medija i izjavama albanske vlade od 25. marta, 20 učitelja sa Kosova, albanske narodnosti su bili bez razloga ubijeni pred svojim daciama. Pošto je selo bilo uništeno, 96 učenika je prešlo granicu prema Albaniji, zajedno sa 12 muškaraca i 68 žena, gde su ispričali ovaj događaj.
- 147 A/0432; A/0751 (datum proterivanja: 1. april).
- 148 A/1084 (čiji je otac ostao u kući i pretpostavlja se da je bio ubijen).

GLOGOVAC/GLLOGOC

Opština Glogovac se nalazi u centralnom Kosovu, između planine Čičavica na istoku i dreničkih brda na severu i zapadu. Kroz nju prolazi magistralni put broj 9, glavni put iz Prištine za Peć. Na raskršnici kod Komorana/Komoran, manji put se odvaja na sever, i prolazi kroz grad Glogovac prema Srbici/Skenderaj.

Stanovništvo opštine (pre raseljavanja 1998. godine) brojalo je 69.000 osoba skoro u potpunosti albanske narodnosti, sa neznatnim brojem srpskih i drugih stanovnika samo u gradu Glogovcu.¹ UČK je imala veliki uticaj i kontrolisala široko područje severno od puta broj 9. I u selima južno od puta njen uticaj se može smatrati značajnim.

Opština Glogovac je bila teško pogođena, kao i čitav region Drenice, u borbama tokom 1998. godine. Niz policijskih operacija koje su imale za posledicu oružanu konfrontaciju i masovna ubijanja civila u februaru i martu 1998. u Likošanima/Likoshan na severu opštine i Ćirezu/Qirez i Donjem Prekazu/Prekaz e Poshtem (s druge strane opštinske granice, u opštini Srbica), predstavljale su odlučujuću epizodu u eskalaciji oružanog sukoba na Kosovu.² Na dan 31. maja 1998. policija je preduzela veliku operaciju u **Novom Pokleku/Poklek i Ri** i oko njega, naselja na ivici grada Glogovca, blizu fabrike Feronikel. Rezultat te akcije je bio da su dva kosovska Albanca bila ubijena, dok je desetoro ljudi „nestalo“.³

Kako se razvijala letnja ofanziva širom Drenice, uz sistematsko razaranje mnogih sela, pri čemu je policija primoravala hiljade stanovnika da pobegnu, jedan od najtežih zločina se desio septembra u selu Gornje Obrinje/Obri e Eperme i njegovoj neposrednoj okolini (na krajnjem zapadu opštine) i selu Donje Obrinje/Obri e Ulet (Srbica), u kome su se desila tri odvojena slučaja masovnih ubistava koja su izvršili pripadnici policije, prema izveštaji-

ma, sve u jednom danu, kao i brojne druge povrede ljudskih prava.⁴

Sam Glogovac i njegovo predgrađe Novo Čikatovo/Cikatove e Re postali su stecište mnogih raseljenih lica iz dreničkih sela.

Nešto posle svog dolaska na Kosovo, OEBS-KVM je otvorila svoju mesnu kancelariju u gradu Glogovcu, koja je davala izveštaje Koordinacionom centru u Prištini.

Glogovac

Grad Glogovac je imao oko 4000 stanovnika, od čega su samo nekoliko desetina bili srpske ili neke druge narodnosti.⁵ Za grad je najkarakterističnija bila fabrika Feronikel, smeštena na severu grada. Za vreme boravka OEBS-KVM na Kosovu mnogo se govorilo da je fabrika, koja je bila zatvorena maja 1998, služila kao zatvor specijalne policije (*Posebne jedinice policije –PJP*), i da je ona koristila fabriku kao svoju bazu.⁶ Fabrika je bila bombardovana od strane NATO u noći između 29. i 30. aprila 1999.⁷

Kada se OEBS-KVM povlačila sa Kosova, 20. marta 1999, njeno osoblje je videlo velike konvoje vojnih vozila koji su sa glavnog puta skretali prema Glogovcu.⁸ Mada je moguće da su išli u Srbicu, gde su operacije počele odmah nakon povlačenja OEBS-KVM, neke jedinice su mogle i da pojačaju specijalnu policiju koja je već bila stacionirana u fabrici Feronikel.⁹ Radnici koji su se u fabriku vratili u junu 1999, dva dana posle odlaska srpskih snaga, našli su dokumente i ostatke opreme koje policija i vojska nisu stigle da iznesu.¹⁰ Među njima je bilo predmeta za koje su radnici verovali da su bili korišćeni kao instrumenti za mučenje, uključujući motku sa ukucanim ekserima na svakom kraju, koja je bila zamrljana nečim što je

izgledalo kao krv. Nađena je kako visi na gredi pod svodom podruma. Takođe obešen na gredi bio je i donji deo kancelarijske stolice; radnici iz fabrike su verovali da su zatvorenici bili obešeni za motku i stolicu, i tako tučeni.

Pošto su počeli vazdušni udari NATO protiv SRJ, 24. marta, oružane snage su počele da terorihu albanske stanovnike Glogovca.¹¹ Nekoliko intervjuisanih osoba je reklo da su nasilje, uništavanje kuća i paljevine, počeli odmah posle povlačenja OEBS-KVM.¹²

Bande naoružanih ljudi su upadale u stanove i zahtevale novac, obično uništavajući predmete ili pljačkajući kuće ili premlaćujući muške stanovnike.

U to vreme bilo je ubijeno nekoliko ljudi. Grupa ljudi koji su nosili zelene uniforme sa plavim trakama na rukavima, obrijanih glava i sa mindušama u ušima, upala je 26. marta u dvorište jedne intervjuisane osobe; naredili su da 6 članova porodice izađe u dvorište, tukli muškarce i zahtevali da svi odu. Jedan stariji kosovski Albanac (imenovan u intervjuu), bio je ubijen u prisustvu svoje porodice, kada je pitao sme li da izvede paralizovanog člana porodice iz kuće. Pošto su ostali članovi porodice pobešli u drugi deo Glogovca, videli su da je kuća bila opljačkana i uništena.¹³ Jedan drugi kosovski Albanac, star 52 godine, član DLK, vraćao se svojoj kući kasno ujutro 28. marta, kada je na ulici sreo grupu naoružanih ljudi. Njegova kćerka je videla čoveka u zelenoj policijskoj uniformi sa crvenom trakom oko ruke koji je nosio kapu kao za bezbol, kako mu je pucao u grudi. Ona i njena sestra su izašle da bi dovele oca kući; on je umro sledećeg dana od rane koju je zadobio.¹⁴

Neke intervjuisane osobe su se žalile policiji zbog nasilja i bezakonja u gradu, ali im je odgovoreno da su počinio pripadnici jedinica koje su izvan policijske kontrole.¹⁵ Zamenik komandanta policije je u mnogim izveštajima pomenut kao čovek koji je imao razumevanja, mada su neki drugi govorili i da je uzimao direktnog učešća u nekim razbijačkim aktima i da je nadgledao hapšenja.¹⁶

Akti nasilja su bili pojačani sredinom aprila. Oko 20. aprila, dva čoveka u zelenim maskirnim uniformama i u beretkama sa znakom belih orlova, išla su od stana do stana jednog stambenog bloka. Izveštaj koji sledi je tipičan za izjave intervjuisanih osoba iz Glogovca.¹⁷ Jedna intervjuisana osoba je rekla da su, kada su došli u njen stan,

uzeli njenog sina i pretilli da će ga ubiti ako otac ne da 1000 DM. Kada je intervjuisana osoba rekla da nema tako mnogo, pokupili su sve zlatne stvari u stanu i sav novac koji se zatekao – 110 DM. Posle toga su pustili sina i otišli u susedni stan. Tamo nije kod kuće bilo nikoga ko je govorio srpski, tako da su se vratili i uzeli intervjuisanu osobu kao prevodioca. Dvojica pripadnika paravojnih jedinica su sledila istu proceduru; pretilli su da će ubiti dete kako bi iznudili novac ili zlato. Pošto su opljačkali susede, pustili su intervjuisanu osobu i rekli joj neka ide u svoj stan.¹⁸ Taj čovek je dalje ispričao da su ta dvojica tako nastavila kroz celu zgradu, i da je čuo pucnje koji su dolazili iz drugih stanova. U to vreme je ubijeno četvoro ljudi (imena su zabeležena), bilo u njegovoj zgradi ili u zgradama u neposrednom susedstvu.¹⁹ Jedna žena koja je živela u istoj zgradi kao i intervjuisana osoba koja je bila prisiljena da bude *ad hoc* prevodilac, i čiji je muž bio među četvoricom ubijenih, opisala je kako je čula pucnjavu sa nižeg sprata. Dvojica su se tada popela do njenog stana. Jedan od njih je rekao: „Uh, koliko ljudi treba sad da pobijem.“ Zahtevao je da im predaju sav svoj novac i nakit, i pre nego što će izaći pucao je u glavu njenog muža.²⁰ Kasnije je saznala da je prilikom pucanja koje je čula ranije, ubijen njen sused sa donjeg sprata.

Mnoge intervjuisane osobe su saopštile da su videle ili saznale za ljude koji su bili ubijeni u pretihodnim takvim akcijama. Na primer, na istom mestu, oko 20. aprila, jedna žena je rekla kako su tri čoveka ušla u njen stan (gde je bilo 60 ljudi). Trojica su bila obučena u uniforme VJ i imali obrijane glave, nosili su noževe i bili pijani. Predstavili su se kao oficiri iz Vojvodine, i razdvojili muškarce od žena i dece. Tukli su njenog oca i odveli napolje njenog brata, gde su ga na stepeništu i ubili.²¹

Na dan 18. aprila, četiri žene iz Pokleka su pokušale da dođu u Glogovac. Dok su se spremale da pređu most blizu fabrike Feronikel, na njih su pucali snajperisti. Jedna je bila ubijena, a druge su bile ranjene, među njima i intervjuisana osoba koja je bila pogođena u rame. Ranjene žene su se okrenule i potražile zaklon u kući pored mosta. Snajperisti su nastavili da pucaju u kuću, a kada je pao mrak, žene su otišle na sigurnije mesto. Intervjuisana osoba je pokazala personalu OEBS-KVM rupe od metaka na jakni koju je u to vreme nosila.²²

Oko 11 časova jednog dana krajem aprila, dva čoveka u policijskim uniformama sa plavim trakama na rukavima došla su traktorom do kuće gde je bila jedna intervjuisana osoba. U dvorištu su sreli ženinog rođaka koji je bio gluvonem i u celom kraju dobro poznat kao mehaničar. Kada mu je naređeno da preda sav svoj novac, dao im je novčanik koji je bio prazan. Ljudi su ga odmah ubili.²³ Otprilike u isto vreme, dva člana porodice su bila odvedena u drugu sobu; rođaci su čuli pucnjeve, a kasnije su pronašli oba čoveka mrtva.²⁴ Drugi ljudi iz Glogovca su izvestili o mnogim drugim ubistvima, ali u najvećem broju slučajeva nisu bili usaglašeni ili su nedostajali detalji.²⁵ Ono što je karakteristično u svedočanstvima ljudi iz Glogovca, u poređenu sa onima iz okolnih opština, jeste to da su mnoge intervjuisane osobe saopštile da su one, ili pak žene koje su znali, bile seksualno napadnute prilikom upada u njihove kuće.²⁶ Jednu dvadesetšestogodišnju kosovsku Albanku seksualno je napao jedan od petorice policajaca koji su upali u njenu kuću krajem aprila.

Naredio mi je da odem sama u kuhinju. Došao je za mnom i naredio mi da se svučem. Drugi su bili sa ostatkom porodice. Silom je skinuo moju odeću i rekao „Albanke u odeći kriju novac“, sve vreme je govorio „novac“ i „ne viči, učuti“. Pokušao je da me poljubi, pa kada sam odbila, tukao me svojim pištoljem. Bila sam sama sa njim skoro 20 minuta. Na kraju je na mojim leđima noktom svog malog prsta nešto nacrtao, bio je to srpski krst.

Ova žena je bila seksualno napadana u još dva navrata, u samom Glogovcu.

Jedna druga žena je ispričala kako su pripadnici paravojnih jedinica upali u kuću gde se nalazila i pitali gde su muškarci. Dve devojčice su bile izdvojene i odvedene u hodnik, gde su ih vojnici „dirali“ i „ljubili“. Onda su svima ostalima naredili da se svuku. Posle toga, odveli su šesnaestogodišnju devojčicu, i vratili je natrag posle nekoliko časova.²⁷

Između 27. i 29. aprila, veliki broj muškaraca u Glogovcu je bio uhapšen i držan u policijskoj stanici.²⁸ Redovna policija je došla u kuću jedne intervjuisane osobe oko 29. aprila i zahtevala od nje novac. Čovek je bio odvojen od svoje porodi-

ce i odveden na ulicu, gde je bilo oko pedeset drugih ljudi. Sve zajedno su odveli do policijske stanice i terali ih da pevaju srpske pesme dok su ih tukli lopatom; bili su zatvoreni tri noći, a za to vreme je (kako je gore pomenuto) NATO bombardovao fabriku Feronikel. Intervjuisana osoba je rekla da se tretman za vreme bombardovanja pogoršao.²⁹ Mnogi, ponajviše stariji ljudi, bili su pušteni još prvog dana; jedna intervjuisana osoba je rekla da se to desilo na naredbu zamenika komandanta policije.³⁰ Drugi su bili zadržani preko noći ili nekoliko dana; neki su rekli da su bili u prenatpanim ćelijama, drugi da su bili zatvoreni u garaži policijske stanice, a neki drugi da su bili prebačeni u mesni bioskop.³¹ Grupa od 13 ljudi je bila naterana da zida bunkere za policajce, izvan policijske stanice.³² Mnogi su govorili kako je bilo još zatvorenika kada su njih pustili da odu; najmanje tri intervjuisane osobe su bile prebačene iz policijske stanice u Glogovcu u lipljanski zatvor.³³

Premda su mnogi ljudi zbog ovih ubijanja, pljačkanja i zlostavljanja pobjegli iz Glogovca, nasilna proterivanja su sve do kraja aprila bila retkost.³⁴ U to vreme, zamenik komandanta milicije je rekao da on više ne može da garantuje bezbednost kosovskih Albanaca, i organizovao je autobuse kojima je stanovništvo odvezeno 3. i 4. maja.³⁵ Policija ili druge naoružane snage su upadale u kuće mnogih intervjuisanih osoba i zahtevale da ih svi napuste.³⁶ Oko 3. maja, autobusi su odvezli neke od zatočenih u Gornje Dobrevu/Miradi e Eperme (Kosovo Polje), odakle je većina njih vozom otišla u Makedoniju.³⁷ Sledećeg dana organizovan je dolazak autobusa koji su kosovske Albance vozili neposredno od Glogovca na granicu, iako su neki autobusi u to vreme u Uroševcu bili zaustavljeni i okrenuti natrag.³⁸ Mnogi su ispričali kako su u Glogovcu morali za taj put da plate po 50 DM.³⁹

Sela: zajedničke crte

Situacija u okolini Glogovca, u vreme dok je na Kosovu bila razmeštena OEBS-KVM, bila je uglavnom napeta i zapaljiva.

Na dan 13. januara 1999. naoružani civili povezani sa UČK uhvatili su vozača jednog srpskog novinara i naterali ga da ih odveze u područje koje je kontrolisala UČK. Tamo su ga saslušavali i tukli pre nego što su ga pustili nekoliko sati kasnije.⁴⁰

Dana 11. februara bio je u **Gornjem Obrinju** ubijen jedan kosovski Albanac koji je otišao u šumu da naseče drva. Saopšteno je da je UČK sprovela sopstvenu istragu povodom ovog ubistva koje je pripisala „saradnicima policije“.⁴¹

U **Donjoj Korotici/Koretice e Pshtem** je 12. februara bio ubijen jedan tridesetčetvorogidišnji kosovski Albanac, nakon što je njegov traktor bila zaustavila policija. Prema navodu rođaka žrtve, vozač je tek pokazao svoje lične isprave, kada je policija otvorila vatru. Prema navodu policije, ubijeni čovek je vozio traktor, a dva muškarca iz prikolice su otvorila vatru, ranivši dva policajca u kolima, pre nego što su pobjegli (OEBS-KVM je potvrdila da je policajcima pružena pomoć u prištinskoj bolnici). Policija je rekla da je pucala na ljude koji su otvorili vatru (i da ih nije pogodila), a da je ubijeni čovek bio uhvaćen u unakrsnu vatru. Dva ranjena policajca su odmah prebačena u prištinsku bolnicu. Telo kosovskog Albanca je bilo odvezeno njegovoj kući, gde je verifikator OEBS-KVM video veliku otvorenu ranu na njegovom desnom ramenu, nekoliko ulaznih rana u prednjem delu grudnog koša i jednu izlaznu ranu na leđima. Kasnija autopsija koju je pratila OEBS-KVM pokazala je da su postojale 24 rane od metaka, i to na grudima, leđima i rukama žrtve; svi meci su izgleda bili velikog kalibra. Test izveden na jednoj rani je pokazao da je bila naneta izbliza, i da je put metka bio pravo kroz grudi, izlazeći na leđima malo ulevo od centra. Lekari koji su tretirali ranjene policajce rekli su da je jedan bio pogođen u levu slepoočnicu, a drugi u levu stranu vrata.⁴²

Na dan 4. marta, dok su se „zimске vežbe“ odvijale na terenu susedne vučitrnske opštine (vidi odeljak o Vučitrnu), policija je objavila da je otkazala jedan najavljeni konvoj između Srbije i Glogovca.⁴³ UČK je izjavila da neće trpeti prisustvo policije na teritoriji pod svojom kontrolom, i da će napasti konvoj ako ovaj pokuša da prođe. Duž puta su bila primećena pojačanja UČK.⁴⁴

Neposredno pošto se OEBS-KVM povukla sa Kosova, počeli su napadi na sela u glogovačkoj opštini. Scenario koji je opisala jedna intervjuisana osoba slaže se sa opisima koje su dali drugi svedoci (i sa onim što se dešavalo u drugim opštinama): najpre su tenkovi granatirali područje, zatim je dolazila pešadija i praznila sela. Posle toga bi dolazile policijske snage koje su palile kuće i išle dalje u

područja gde su raseljena lica našla utočište, uključujući i planinske predele gde su meštani mogli privremeno da se sklone za vreme napada.⁴⁵

Porodica jedne intervjuisane osobe je ostala u selu **Globare/Globare** neposredno izvan Glogovca, na putu za Srbicu, sve dok svi stanovnici Glogovca nisu bili proterani ili deportovani 4. maja (vidi gore). Naš svedok je dao veoma detaljan izveštaj o pokretima trupa kroz selo. Na dan 21. marta je u selo ušla policija, dok je VJ počela da se razmešta na njegovim prilazima; u to vreme mnogi seljani su pobjegli u Glogovac ili u planine.⁴⁶ Na dan 24. marta VJ je počela da granatira sela koja su okružavala fabriku Feronikel; Globare nije bilo na meti. Na dan 26. marta su iz pravca Prištine došla pojačanja i u to vreme selo je direktno napadnuto. Dok se to dešavalo, deo snaga koje su tu bile stacionirane prešao je u Banjicu, dok su drugi ostali iza njih. Porodica je još uvek bila u selu. Najpre su u civilnim kolima došli uniformisani ljudi čija su lica bila išarana raznim bojama, i koji su ispreturali sve u kući; kada su ovi otišli, došli su vojnici VJ od kojih je jedan po svemu sudeći komandovao operacijom. Oni su očigledno bili iznenađeni kad su u selu još zatekli ljude. Porodica je stavljena pod stražu tokom skoro nedelju dana; vojnici koji su ih čuvali rekli su da imaju naređenje da pucaju na svakoga ko bi pokušao da beži. Na dan 7. aprila iz pravca Srbije je u selo došla nova grupa vojnika; ovi su izjavili da su deo „jedinice za čišćenje“ i da će svakog jutra odlaziti iz sela i vraćati se uveče. Ovi vojnici su tražili ljude sa istim prezimenima kao i vođe UČK. Smestili su se u nekoliko kuća u selu, u kojima su žene bile naterane da za njih čiste i kuvaju; ženama je takođe pretiilo silovanje. Sredinom aprila, vojska se povukla iz sela; posle toga je došla redovna policija i pitala ljude da li su bili zlostavljani dok je u selu bila stacionirana vojska.⁴⁷

Mnogi seljani su napustili svoja sela kada su bili napadnuti, ili su bili proterani od strane trupa koje su dolazile uoči takvih napada.⁴⁸ Neki ljudi su govorili kako je bilo ubijenih za vreme tih napada ili kasnije, kada bi se meštani vraćali u selo tražeći hranu.⁴⁹ Mnogi proterani ljudi su otišli u Glogovac, dok su drugi pobjegli u udaljenija uporišta UČK, preko brda i visoravni prema planini Čičavica, u sela kao što su Gladno Selo/Gllanaselle, Ćirez (Srbica) i u područje Vrbovca/Vrboc. Mnogi su se vra-

tili u svoja sela čim su iz njih izašle trupe i kada su se smirili artiljerijski napadi, ili kada su mesta gde su našli utočište i sama bila napadnuta. Jedna intervjuisana osoba čiji su pokreti tipični za mnoge, pobegla je krajem marta iz Gradice/Gradice kada je ova bila granatirana, i otišla u Ćirez (opština Srbica), zatim je bila naterana da ode u Likošane, Štuticu/Shtutice, pa natrag u Likošane, pre nego što joj je bilo omogućeno da se vrati svojoj kući u Gradicu. Zbog teških životnih uslova koje su tamo zatekli, članovi porodice su otišli u Gladno Selo, odakle su bili proterani sredinom aprila i primorani da odu u Glogovac. Porodica je zatim bila na raznim mestima u Glogovcu, pre nego što je bila proterana sa Kosova 4. maja. Usled različitih pokušaja bežanja, mnogi seljani su na kraju bivali po nekoliko puta proterivani sa raznih mesta.⁵⁰ Mnogi su u toku ovih ponovljenih premeštanja potpuno izgubili pojam o vremenu.⁵¹

Staro Ćikatovo/Ćikatove e Vjeter⁵²

Staro Ćikatovo se nalazi na oko 8 km severoistočno od Glogovca. Nakon što je u tom području granatiranje počelo 20. marta, VJ, praćena policijom i drugim jedinicama, uključujući i neke u maskirnim uniformama sa crvenim trakama na rukavima, ušla je u selo. Kako su seljani pokušali da se sklone, jedna grupa je bila zaustavljena i na putu zadržana oko dva časa. Policija je zatim upala u seosku školu i rekla tim ljudima da uđu unutra; tamo su ih držali do 14 časova, sa dva tenka koja su bila na straži, a zatim su ih pustili. Sledećeg dana selo je ponovo bilo granatirano, i u to vreme su se pojavila vozila Crvenog krsta i odvezla neke od ranjenih. Na dan 22. marta VJ je ušla u selo i tamo ostala oko mesec dana; za to vreme primorala je seljane da tamo ostanu.⁵³

Oko 14. aprila, grupa prognanika koja se kretala iz doline blizu Gladnog Sela prema Likošanima bila je zaustavljena u Starom Ćikatovu. Tu su bili podeljeni na tri grupe: muškarci, mlade žene bez dece i žene sa decom. Muškarcima i ženama sa decom bilo je naređeno da nastave put, dok je grupa mladih žena bila zadržana, i kada su se spojile sa drugim dvema grupama, nekoliko sati kasnije, mnoge su plakale. Dve su bile primorane da ostanu tamo.⁵⁴ Žene sa područja Glogovca su jednom prilikom bile dovedene u Staro Ćikatovo gde

su bile silovane. Jedna devetnaestogodišna žena je rekla da je u Staro Ćikatovo bila poslana iz Štutice i da su je tamo голу pokazivali i pipali (vidi odeljak Ćirez u opštini Srbica), a onda je bila prebačena u Staro Ćikatovo sa mnogim drugim devojka, od kojih je njih oko 60 zatim bilo silovano. Rekla je da su vojnici u te svrhe koristili zgradu škole.⁵⁵

Kišnog dana 17. aprila srpske snage su ušle u deo sela Staro Ćikatovo. Vojnici su nosili maskirne uniforme, šlemove i kišne mantile nalik na pončo; neki su imali duge kose i brade.⁵⁶ Počeli su da sakupljaju muškarce iz raznih delova sela. Pošto jedna žena nije htela da pusti da joj odvedu muža, jedan od vojnika je iz automatske puške pucao u njegov vrat (ime žrtve je zabeleženo).⁵⁷ Neki seljani su bili pokupljeni, a žene i deca odvojeni od muškaraca.⁵⁸ Jedna intervjuisana osoba je čula pucnjeve u drugom delu sela i kasnije otkrila da su tamo bili ubijeni ljudi koje je poznavala.⁵⁹ Nekoliko svedoka je videlo kako je grupa muškaraca bila poređana uza zid, gde su bili streljani.⁶⁰ Ženama i deci je bilo naređeno da odu u Glogovac, i odlazeći, oni su čuli pucnjavu; neke žene su rekly da su se nalazile blizu repa kolone i da su videle nekoliko tela ubijenih.⁶¹ Toga dana je prema izveštajima u Starom Ćikatovu ubijeno oko 23 muškarca.⁶² Mada su UČK i mesni žitelji kasnije sahranili tela u vrtovima kuća blizu mesta gde su ljudi bili ubijeni, srpske snage su se vratile tri dana kasnije sa bagerima. Iako mesni žitelji sami nisu videli šta je radila vojska, podozrevali su da bi vojnici mogli razvaliti spoljašnje zidove kako bi došli do grobova, i da bi mogli premestiti tela na mesto koje rodbini nije znano.⁶³

Gladno Selo/Gllanaselle

Gladno Selo je bilo mesto gde su mnoga raseljena lica našla utočište. Jednog dana sredinom aprila, srpske jedinice u zelenim maskirnim uniformama, čiji su neki vojnici imali duge kose i brade, ili su nosili crne jakne sa natpisom „Policija“ na leđima, ušle su u Gladno Selo, oko 15 km od Starog Ćikatova. Vojnici su išli od kuće do kuće izbacujući seljane na ulicu. Tako su došli do kuće u kojoj je živeo seoski lekar i počeli da ga tuku. Naredili su porodici da napusti kuću, posle čega je jedna intervjuisana osoba iz kuće čula pucnje. (Kada su se ona i njen zet ne-

delju dana kasnije vratili, našli su telo starijeg čoveka kome je bilo pucano u glavu.)⁶⁴

Toga ili sledećeg dana sredinom aprila, seljani su bili nasilno skupljeni, otete su im dragocenosti, a zatim su bili naterani da odu u Glogovac. Dok su odlazili, seljani su videli kuće u plamenu.⁶⁵ Odmah u početku, bila je izdvojena grupa od 11 muškaraca. Dok su svedoci još uvek bili u blizini, ovim ljudima su pucali u kolena i noge. Seljanima je zatim naređeno da idu, a leševi ovih ljudi su kasnije pronađeni sa ranama po celom telu.⁶⁶ Prema iskazima seljana koji su se kasnije vratili u selo i videli tela, samo tog dana u Gladnom Selu je bilo ubijeno oko 30 kosovskih Albanaca.⁶⁷ Jedna intervjuisana osoba koja je pomagala da se neka tela sahrane, rekla je da su tela bila unakažena.⁶⁸ I druga tela su pronađena nakon povlačenja trupa u junu 1999. kada su seljani mogli da se vrate svojim kućama.⁶⁹

Vrbovac/Vrboc i Štutica/Shtutice

Ova dva sela se nalaze na severu, u brdima između glavnog puta što od Glogovca vodi u Srbicu i do udaljenijih sela Ćirez (opština Srbica) i Gladno Selo. Na dan 25. marta VJ je upotrebila seljane koji su bili u Ćirezu kao ljudski štit koji je pratio tenkove do sela Štutice (vidi Ćirez, Srbica). Nakon što je NATO u noći između 29. i 30. aprila bombardovao fabriku Feronikel, vojska je intenzivirala svoje operacije na području pod kontrolom UČK na severu opštine, uključujući i Vrbovac i Štuticu, kao i mesta sa druge strane granice sa opštinom Srbica.

Na dan 30. aprila ili 1. maja počela je prema Glogovcu ofanziva iz mesta Novo Poljance/Polac i Rri, koja se nastavila kroz sela Poluže/Polluzhe, Vrbovac/Vrboc do Globara/Gllobar (Vrbovac je istovremeno naziv za dolinu, kao i za jedno od sela u tom području).⁷⁰ U tom trenutku, mnoga raseljena lica iz drugih mesta opština Glogovac i Srbica zatekla su se na tom terenu koji je jedna intervjuisana osoba opisala kao „slobodnu zonu UČK“.⁷¹ Najpre su tenkovi i pešadija uklonili žene i decu, zatim su ušli dublje u područje u kome su se krili kosovski Albanci.⁷² Mnogi svedoci su rekli da se u to vreme u Štutici, i nešto kasnije, u maju, u Vrbovcu desio masakr više od 200 ljudi, nakon što je NATO bombardovao fabriku Feronikel.⁷³ Većina ovih izveštaja je, međutim, bila po čuvenju, premda su neki svedoci govorili i da su tokom tog pe-

rioda videli ubijanja manjih grupa ljudi. Na primer, jedan je čovek rekao da su 2. maja tenkovi započeli napad na selo Vrbovac. Opkolili su selo i pucali na svakoga koga bi sreli. Sam svedok je uspeo da pobegne i ostao je skriven sve dok nije prestalo pucanje. Kada se vratio, video je 10 tela, uglavnom starijih ljudi.⁷⁴ Drugi čovek se vratio svojoj kući 30. aprila i video tela 12 muškaraca i jedne devojčice u svome podrumu. Otišao je da obavesti druge, ali kada su ovi došli da sahrane mrtve, nisu mogli doći do kuće, jer je u okolini ponovo počela pucnjava.⁷⁵ Jedna intervjuisana osoba je u Štutici videla šest ili sedam tela; drugi ljudi su u to vreme bili lišeni slobode.⁷⁶ Međunarodni istražioци su ispitali mesta u Štutici i obližnjem Gladnom selu, gde su bile sahranjene žrtve. U Štutici, na tri mesta, pronađeno je 21 telo.⁷⁷

Novi Poklek/Poklek i Rri

Kao što je gore zabeleženo, Novi Poklek je bio jedno od mesta gde su policijske operacije 31. maja 1998. izazvale smrt dvojice i „nestanak“ osmorice kosovskih Albanaca.

Na dan 17. aprila, dvadesetpetogodišnja žena i njena porodica bili su izbačeni iz svoje kuće u Novom Pokleku. Pokušali su da odu iz sela, ali ih je policija vratila, tako da su otišli u kuću ujaka intervjuisane osobe. Tamo se skupilo 64 ljudi koji su se celog tog dana sklanjali od granatiranja i pucnjava. Oko 18 časova u kuću su ušla dva policajca u plavim uniformama sa žutim trakama na ramenu na kojima su bile prikačene oznake sa orlovskom glavom. Oni su saslušavali ujaka svedokinje i zatim otišli, ali su se posle jednog sata vratili i izveli ujaka i još jednog čoveka iz kuće i iz vidnog polja ukucana. Žena je onda čula pucnje. Dva policajca su se tada vratila u kuću i jedan od njih je najpre bacio dimnu bombu, a zatim i ručnu bombu u podrum; drugi je ubio dve žene. Zatim su otišli. Posle kraćeg vremena jedan od njih se vratio i počeo da puca nasumice iz automatskog oružja, ubivši 46 osoba. Neki su bili ranjeni; svedokinja je bila pogođena u ruku. Kada je policija počela da proverava da li su ljudi ubijeni (na neke su pljuvali), ona je ležala, sa šakom na ustima njene četvorogodišnje kćerke, kako bi ova ćutala. Tada je došao drugi policajac i na albanskom rekao policajcu koji je poubijao ljude: „Šta to radiš? Nismo ovamo došli da ubijamo

žene i decu, nego UČK.“ Onda su svi policajci otišli. Preživeli su pobeгли iz kuće, a intervjuisana osoba je kasnije videla dva policajca kako sipaju benzin iz kanti na zidove kuće i kako je pale. Kuća je ponovo bila paljena dva dana kasnije. Na dan 23. aprila jedna intervjuisana osoba se vratila u kuću zajedno sa sedmoro drugih ljudi, i tada su snimili fotografije prizora. Sakupili su sve ostatke i sklonili ih na sigurno mesto.⁷⁸ Među ubijenima je bilo više od desetoro dece.⁷⁹ Intervjuisana žena i druge intervjuisane osobe su izjavile da su se u to vreme u Novom Pokleku desila i druga ubistva.⁸⁰

Istražiocima kršenja ljudski prava su 25. juna posetili kuću u kojoj se desio masakr i našli da je kuća većim delom bila spaljena. Soba u kojoj su ljudi bili ubijeni je imala tragove od metaka po svim zidovima i čaure od teškokalibarskog oružja na podu. U podrumu ispod sobe su se videli sasušeni tragovi krvi koja je curila kroz tavanicu, i velika mrlja sasušene krvi na podu.⁸¹

Banjica/Bajice

Kada je počelo granatiranje, 20. ili 21. marta, mnogi seljani su izbegli iz Banjice, 4 km zapadno od Glogovca.⁸² Neki, koji su pokušali da se vrate u selo, bili su pogođeni snajperskom vatrom.⁸³ Krajem aprila, grupa od tri mlade žene je otišla u Banjicu da pokupi hranu. Na povratku, zaustavili su ih uniformisani dugokosi ljudi koji su bili u vozilu sa pogonom na četiri točka. Jedan je zgrabio za ruku intervjuisanu osobu koja je posvedočila ovaj incident, i optužio je da je pripadnica UČK. Hteo je da je odvuče u jednu obližnju praznu kuću. Žena je vrištala i rekla da će radije biti ubijena. Prema njenim rečima, jedna druga žena je bila silovana. Ova je intervjuisanoj osobi ispričala da su joj počinioci kidali odeću, da su je silom povalili na pod, da je jedan od njih udario kada je počela da vrišti. Kada se osvestila, „bili su na njenom telu“.⁸⁴

Komorane/Komorani i okolina Negrovaca/Negrofc

Neposredno posle povlačenja OEBS-KVM neki seljani iz Komorana, 6 km južno od Glogovca, sklonili su se u Prištinu.⁸⁵ Na dan 26. marta, selo (koje, kako je bilo rečeno, leži pored značajne raskrsnice koja povezuje Glogovac sa magistralnim pu-

tem broj 9) bilo je opkoljeno, pa su ga seljani napustili, idući na jug u Negrovce, Kišnu Reku/Kishnareke ili Sedlare/Sedllar (ovo poslednje selo je u lipjlanskoj opštini).⁸⁶ Na dan 30. marta počeo je napad na okolinu Negrovaca i UČK je savetovala seljane da pređu u sigurnije područje u Dolini Vučak, prema selu Trdevac/Terdec. Jedna žena je sa svoje osmoro dece i svekrvom napuštala kuću svog brata u selu Lapušnik/Llapushnik, kada je na polju zatekla dva automobila puna policajaca. Porodica je pokušala da se spase, ali je shvatila da je opkoljena. Žena je videla policajce kako razgovaraju sa tri čoveka koji su, kada su odbili da odu, bili ubijeni.⁸⁷ Trupe koje su 27. marta prošle kroz Negrovce proterale su sve koje su tamo zatekle.⁸⁸

Gornje Obrinje/Obri e Eperme

Granatiranje Gornjeg Obrinja, 8 km zapadno od Glogovca, počelo je 27. marta. Između 2000 i 3000 ljudi iz tog kraja je provelo noć u planini. Sledećeg dana su ih opkolili vojnici, kojima su se svi predali. Vojnici su nosili zelene maskirne uniforme sa crvenim trakama na rukavima, i svi su bili „čelavi“. Izdvojili su 16 muškaraca i tukli ih, dok su ostalima naredili da se vrate u svoja improvizovana skloništa od plastične folije. Nakon deset minuta, začuli su se pucnji. Jedan čovek je preživeo i drugima ispričao šta se desilo ostalima: rekao je da su bili postrojeni leđima prema vojnicima i da su streljani s leđa (intervjuisana osoba navodi imena najvećeg broja ubijenih). Kada se intervjuisana osoba sa drugim seljanima vratila da vidi tela ubijenih, našli su da su bila unakažena. Pošto je u okolini još uvek bilo vojske, samo srodnici onih iz Donjeg Dobrinja/Obri e Ulet (Srbica) bili su u mogućnosti da odmah sahrane tela; pogreb žrtava iz Gornjeg Obrinja je bio organizovan tri dana kasnije.⁸⁹

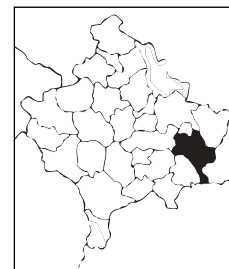
Susedno selo **Tvrdevac/Terdec**, 3 km južnije, bilo je napadnuto 28. marta, a u **Vučak/Vucak**, dalje niz put, policija je ušla 30. marta.⁹⁰ Jedna intervjuisana osoba je rekla da su policajci u zelenim uniformama i pripadnici paravojnih jedinica koji su nosili maskirne uniforme sa dva prsta širokim crvenim trakama na njihovoj levoj ruci, razdvojili muškarce od žena. Jedan od vojnika se okomio na ženu koja je nosila bebu staru tri meseca. Bebu su stavili na stranu, a on je scepao haljinu sa žene, izvukao svoj nož i njime ženi odsekao dojke.⁹¹

- 1 UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).
- 2 Amnesty International, *Kriza po pitanju ljudskih prava na Kosovu: Nasilje u Drenici, februar-april 1998*. EUR 70/33/98, jun 1998.
- 3 Amnesty International, *Kriza...: Ljubenić i Poklek: ponovljeni scenario*. EUR 70/46/98, juli 1998.
- 4 Human Rights Watch, *Nedelja terora u Drenici, povrede humanitarnog prava na Kosovu*, 1999.
- 5 UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).
- 6 Neditirana beleška upućena Odeljenju ljudskih prava, Predmet UČK zatvori i masovne grobnice na području mesne kancelarije u Glogovcu. Ove glasine su se produžavale nakon povlačenja OEBS-KVM, ali niko od osoba koje je intervjuisala OEBS-KVM nije bio neposredni svedok da je tamo bio zatvor.
- 7 Kao što je potvrdio jedan predstavnik OEBS-ODIHR nakon razgovora sa mesnim žiteljima 1. i 2. oktobra 1999.
- 8 Izveštaj jednog verifikatora OEBS-KVM za ljudska prava; takođe M/0684.
- 9 OEBS-KVM, Značajni događaji, onako kako je o njima izvešteno 260001A mar99 do 262400A mar99, „Blue Book“.
- 10 Kada su po jedan predstavnik OEBS/ODIHR i OEBS-MiK posetili fabriku 1. oktobra 1999, administrativna zgrada još nije bila potpuno očišćena. Dokumenti i grafiti po celoj fabrici su potvrdili da je specijalna policija (PJP) bila tu u najmanju ruku u martu 1999.
- 11 Za detaljan pregled kršenja ljudskih prava u Glogovcu nakon povlačenja OEBS-KVM vidi: Human Rights Watch, *Federal Republic of Yugoslavia: „Etnic Cleansing in the Glogovac Municipality*, Volume II, N°. 8 (D), July 1999.
- 12 M/0725. Jedan predstavnik OEBS/ODIHR je 1. oktobra 1999. potvrdio da su zgrade u mestu bile uništene.
- 13 M/0738; M/0833; M/1027 je takođe čuo za ubistvo tog čoveka. mada je samo kasnije čuo i ime žrtve.
- 14 M/0779; M/0780; M/1662 je takođe video kako su čoveka ubili, mada je samo kasnije čuo i ime žrtve.
- 15 M/0543; M/0717; M/0725; M/0747; M/1310. U nekim slučajevima policija je preduzela korake da pokuša da kontroliše nasilje, M/0543; M/0681; M/0717. M/0747 je u jednom trenutku video policajce koji su uhapsili četiri čoveka u crnim uniformama koji su vršili nasilje u gradu, i sa njima se odvezli u belom džipu.
- 16 Čovek je identifikovan po svom nadimku. Na primer, M/0847 je rekao da je on lično intervenisao da spreči VJ vojnika da ga ubije; ali M/1389 i M/1774 kažu da je nadgledao uhapšenike.
- 17 M/1347 i M/1369 su identifikovali počiniocima kao ljude sa istim nadimcima i/ili istim karakterističnim crtama.
- 18 M/1125. Intervjuisana osoba je identifikovala karakteristike dvojice ljudi i rekla da su se predstavili kao članovi „Raške jedinice za čišćenje“.
- 19 M/0725; M/1125; M/1347; M/1358; M/1369; M/1234; M/0832; M/0717. Svaki od ovih svedoka je imenovao jednu ili više žrtava.
- 20 M/0717. Drugi rođak, čovekov otac, bio je takođe u stanu, i njegov izveštaj se slaže sa njegovim. M/1358; M/1125 i M/1347; svedoci iz iste zgrade potvrđuju da su videli telo tog čoveka.
- 21 M/1018; M/1152 je video telo tog čoveka u hodniku zgrade. M/1125 i M/1084 su tvrdili da su prisustvovali ubijanju, ali njihovi opisi načina i mesta se značajno razlikuju.
- 22 M/0410.
- 23 M/1240; M/0681. M/0832 se nalazio u blizini kada se desio ovaj incident. Neki svedoci su rekli da su isti počinioci bili odgovorni i za druga ubistva u tom kraju, M/1155; M/1157.
- 24 M/0984; M/1135; M/1482; M/1774 takođe pominje ove žrtve kao one čija su tela kasnije bila izvučena iz zgrade.
- 25 Neki su mogli biti svedoci pomenutog incidenta, drugi pominju drukčija imena. M/0543; M/0720; M/0747; M/0725; M/1076; M/1125; M/1233; M/1310; M/1363; M/1415; M/1482; M/1616; M/1622.
- 26 A/0827; M/0717; M/0747; M/0830; M/1014; M/1015 (muškarac); M/1023: 1033; M/1155; M/1294.
- 27 M/1023.
- 28 Sledeći svedoci su ili sami bili zatočeni, ili su njihovi rođaci bili zatočeni u to vreme: M/0294; M/0543; M/0555; M/0681; M/0684; M/0738; M/0784; M/0826; M/0833; M/0847; M/0984; M/0996; M/1015; M/101; M/1023; M/1125; M/1310; M/1363; M/1369; M/1383; M/1389; M/1622; M/1734; M/1774. Većina svedoka nije jasno mogla da odredi datume, moguće je da su svi bili uhapšeni i zatvoreni u isto vreme, ali je moguće i da su bili zatočeni u manjim grupama tokom nekoliko dana. M/0294. M/0555. M/0684. M/0738. M/0784. M/1018. M/1023. M/1383 su takođe rekli da su bili zatočeni u vreme kada je fabrika Feronikel bila bombardovana.
- 29 M/0784. M/0883 i M/0847 svi kažu da su bili tučeni drškom od metle. Drugi koji kažu da su bili zlostavljani su: M/0294; M/0684; M/0738; M/0826; M/0996; M/1015; M/1310; M/1363; M/1369; M/1383; M/1734; M/1774; M/0785. Takođe, M/0684; M/0784; M/0847; M/0996; M/1087 svi kažu da su ih terali da pevaju srpske pesme.
- 30 M/0833; M/0555; M/0996; M/1015; M/1310; M/1369; M/1383; M/1774 su bili među onima koji su samo kratko vreme bili zatočeni. M/1310 je rekao da je komandant policije, kome on nije znao ime, vršio inspekcije zatvorenika, pa pošto je izgadio policajce koji su oduzimali cigarete i novčanike od zatvorenika, kao i njihove lične isprave, zatvorenika je podelio izvesnu količinu cigareta. Drugi svedoci, međutim, pominju baš njega kao osobu koja je nadgledala ostale policajce koji su batinali zatvorenike: M/1389; M/1774.
- 31 M/0833 i M/1015 su rekli da su bili zatvoreni u garaži. M/0847 je bio zatvoren tokom noći u zgradi bioskopa.
- 32 M/0826; M/0684 i M/0984 su čuli da su zatvorenici bili prisiljeni da rade taj posao.
- 33 M/1389; M/1734; A/0905 su bili uhvaćeni kada su bežali iz Vrbovca, i najpre zatvoreni u Turićevcu (Srbica), a zatim prebačeni u Glogovac i na kraju u Lipljan.
- 34 M/0294 je bio proteran 16. aprila.
- 35 M/0783; M/0832. Ostali svedoci su tvrdili da je zamenik komandanta milicije organizovao proterivanje: M/0784; M/1774.
- 36 M/0684; M/0717; M/0720; M/0725; M/0747; M/0834; M/0984; M/0998; M/1027; M/1123; M/1358; M/1363; M/1482; M/1774.
- 37 M/0681; M/0684; M/0720; M/0779; M/0780; M/0832; M/1033; M/1084; M/1135; M/1157; M/1123; M/1310; M/1358; M/1482; M/1774; M/0830; M/0948. brojni svedoci nisu sigurni što se tiče datuma.
- 38 M/0410; M/0473; M/0543; M/0725; M/0737; M/0738; M/0747; M/0772; M/0783; M/0784; M/0785; M/0826; M/0833; M/0834; M/0847; M/0984; M/0996; M/0998; M/1014; M/1016; M/1018; M/1027; M/1057; M/1234 M/1347; M/1369; M/1622.
- 39 M/0725; M/0784; M/0984; M/0996; M/1057; M/1135; M/1363; M/1774.
- 40 OSCE-KVM, „Human Rights Report“, 10-16 January 1999.
- 41 OSCE-KVM, „Incident Report 1-270299“, 28 February 1999.
- 42 OSCE-KVM, „Incident Report PR/A/0040/99“, 13 February 1999.
- 43 OSCE-KVM, CC3 Srbica, „Daily Activity Report“, 04 March 1999.
- 44 OSCE-KVM, „Daily Report“, 4 Martch 1999.
- 45 M/0473. Predstavnicu OSCE/ODHIR su 1. i 2. oktobra 1999. potvrdili da su kuće u tom području veoma oštećene, uključujući Likošane, Štuticu, Globare, Gladno Selo i Staro Čikatovo.

- 46 M/0681; M/1084 je izbegao u to vreme: rekli su da je selo bilo granatirano, ali je moguće da su videli tenkove i čuli eksplozije granata i iz toga izvukli zaključak da je i samo Globare bilo granatirano.
- 47 M/1512; seljani u Starom Čikatovu su takođe svedočili da su oružane snage bile stacionirane u selu i da nisu dozvoljavale meštanima da ga napuste.
- 48 Na primer, vidi M/0984; M/1023; M/1482 (Banjica); M/1616 (Trstenik); M/0996 (Kraljkovo); M/0473 (Poluža)
- 49 Većina svedočanstava nije usklađena i nije direktna, na primer: A/0905; M/0473; M/1319; M/1616; M/1415.
- 50 M/1033; M/1619, na primer, tri puta je bio proteran iz Gladnog Sela.
- 51 Ovaj faktor je mogao da utiče na velike neusklađenosti u navedenim datumima pojedinih incidenata u nekima od sela te opštine. To takođe otežava sačinjavanje izveštaja o seriji događaja nakon marta 1999. za bilo koje pojedino selo, mada su ključni incidenti navedeni.
- 52 Za detaljan izveštaj o kršenju ljudskih prava u Starom Čikatovu nakon povlačenja OEBS-KVM vidi Human Rights Watch, *Federal Republic of Yugoslavia: „Ethnic cleansing“ in the Glogovac Municipality*, Volume 11, N° 8(D), July 1999.
- 53 M/1224.
- 54 M/0937.
- 55 M/1292. M/0830, koji je bio u Glogovcu, takođe je poznavao ženu koja je bila odvedena u Staro Čikatovo i tamo silovana. M/1193 je takođe čuo za silovanja u mesnoj školi.
- 56 M/0543. M/0827. M/1224. M/0782, rekli su, međutim, da je tamo bila policija u tamnoplavim uniformama, a da su pripadnici paravojnih jedinica nosili maskirne uniforme sa znakovima tigra i crvene i žute trake na rukavima.
- 57 M/0782; M/1224.
- 58 M/0543; M/0827; M/1076.
- 59 M/0747.
- 60 M/0543; M/1076.
- 61 M/0543; M/0782; M/1076 videli su tela. M/0747; M/0827 čuli su pucnjavu.
- 62 Seljanin je OEBS/ODHIR i OEBS-MiK pokazao četiri lokacije gde je ukupno bilo ubijeno 23 ljudi. Human Rights Watch navodi imena 23 ljudi ubijenih u Starom Čikatovu; 15 od imena koje su naveli M/0782; M/0827 i M/1224 pojavljuje se i na toj listi; moguće je da ime koje nije na listi Human Rights Watch ime 24. žrtve kao što je saopšteno M/0543. M/1224 kažu da je bilo 24 ubijenih ali ne navode imena svih ljudi koji su po njihovom mišljenju ubijeni.
- 63 Predstavniku OSCE/ODHIR su 1. oktobra bili pokazani uništeni zidovi kuća i u jednom slučaju potpuno uništena kuća i izrovan zemlja na tim lokacijama.
- 64 M/0834; M/1295 kažu da su vojnici posebno tražili baš tog čoveka i takođe pominju ime tog čoveka na spisku poznatih žrtava.
- 65 M/0555; M/0834; M/1138. Veliki stepen oštećenja kuća u selu je 1. oktobra 1999. potvrdio predstavnik OEBS/ODHIR.
- 66 M/0937; M/1033; M/1074; M/1619. M/1138 je čuo pucanje, ali nije video ko je bio ubijen.
- 67 M/0555; M/1389.
- 68 M/1389.
- 69 Na primer, 1. oktobra 1999. seljanin je predstavniku OEBS/ODHIR i OEBS-MiK pokazao šupu gde je sredinom juna pronašao tela svog starog oca i majke (koja je bila paralizovana i bila hranjena infuzijom) ispod gomile stare odeće; poslednji put ih je video u njihovoj kući 16. aprila, pre nego što su je srpske snage zapalile; tvrdi da su bili ubijeni iz vatrenog oružja.
- 70 M/0473.
- 71 M/0830.
- 72 M/0473.
- 73 Fabrika je bila bombardovana u noći između 29. i 30. aprila 1999. M/0725; M/0737; M/1138; M/1155; M/138; M/1512; M/1742; M/1784; M/1789.
- 74 M/1784.
- 75 M/1193.
- 76 M/1396. Predstavnik OEBS/ODHIR koji je 2. oktobra 1999. posetio Štuticu, video je je lokaciju gde su 30. aprila 17 muškaraca bili odvedeni na streljanje, pošto su ih otkrile srpske snage; trojica su preživela, ali su dvojica od njih nekoliko dana kasnije bila ubijena od strane srpskih snaga. Još jedan čovek iz Štutice je rekao da je bio uhvaćen i odveden u Glogovac, gde je grupa bila razdvojena na tri dela; on i još 24 muškarca su bili zatvoreni u industrijskom skladištu u Potrku sve do 15. juna; druge dve grupe su bile zatočene u Kraljkovu i Vukovcima.
- 77 Moguće je da će biti izvršena istraživanja i na drugim lokacijama. ICTY „Mass Grave and Exposed Bod Sites“ 1 October 1999.
- 78 A/0454. Svedok koji je pripadao grupi koja se vratila i fotografisala mesto zločina, bio je prisutan. Izveštaj o događajima koji daje M/0757 – rođak koji je bio u Pokleku, ali nije bio direktan svedok – u velikoj meri se slaže sa izveštajem A/0454. A/0905 i M/0725 takođe su čuli za ubijanje. Svedok koji nije bio intervjuisan od strane OEBS, ali koga je intervjuisao Human Rights Watch u Pokleku 25. juna 1999, dao je skoro identičan opis događaja koji daje i A/0454. Human Rights Watch, *Federal Republic of Yugoslavia: „Ethnic Cleansing“ in the Glogovac Municipality*, Volume 11, N°. 8(D), July 1999.
- 79 Prema spisku imena koji daje M/0757. Human Rights Watch donosi da je 23 dece umrlo u napadu. *Federal Republic of Yugoslavia: „Ethnic Cleansing“ in the Glogovac Municipality*. Volume 11, N°. 8(D), July 1999.
- 80 M/0757; M/1135.
- 81 Human Rights Watch. *Federal Republic of Yugoslavia: „Ethnic Cleansing...“*
- 82 M/0984; M/1023.
- 83 M/0984; M/1023.
- 84 M/1023.
- 85 M/0061; M/0880.
- 86 M/1613; M/0463.
- 87 M/0013. Svedok je video krv, ali ne zna da li su bili ubijeni.
- 88 A/0905.
- 89 M/0948.
- 90 M/1084; A/0905 (Trdevac; M/0217 (Vučak).
- 91 M/0217.

GNJILANE/GJILAN

Opština Gnjilane se nalazi jugoistočno od Prištine. Kada je OEBS-KVM stigla u Gnjilane, smatralo se da je to jedan od najmirnijih delova Kosova, a samo Gnjilane nije bilo poprište nikakvih sukoba ni pre, ni za vreme prisustva OEBS-KVM, iako je bilo izvesnih kršenja ljudskih prava u atmosferi napeitosti koja je vladala.

Teško je dati objašnjenje ove relativno mirne situacije u Gnjilanu. Podaci govore o relativno velikom procentu srpskog stanovništva (između 10 i 30% – prema različitim izvorima). Neka od sela oko grada Gnjilana bila su skoro isključivo naseljena Srbima, slično kao i sela u severnom delu opštine, koja se graniče sa Novim Brdom. Usled toga, UČK je imala problema da se infiltrira koristeći svoje uobičajene metode, to jest koristeći ruralne predele kao svoju bazu. Opština je udaljena od puteva snabdevanja oružjem UČK. Takođe, bio je razvijen osetljiv sistem uzajamne ekonomske zavisnosti između različitih nacionalnih zajednica, i njegovo uništenje bi imalo razarajuće posledice za najveći deo stanovništva opštine. Gnjilane je uglavnom bilo smatrano za jedan od najbogatijih delova Kosova, a takođe se govorilo i o intenzivnoj kriminalnoj aktivnosti mafioznog karaktera.

Tu je bila i relativno velika turska zajednica. Postojale su turske škole u Gnjilanu i Dobrcanima/Mirresh, koje su prihvatile srpske programe i koje su stoga bile finansirane od strane srpske vlade.

Za vreme kada je OEBS-KVM bila prisutna u opštini, zabeleženo je da je stanovništvo albanske narodnosti uglavnom bilo pogođeno diskriminacijom u administrativnim pitanjima, u obrazovanju,¹ zapošljavanju,² zdravstvu³ i socijalnoj zaštiti, kao i da je bilo kršenja prava na udruživanje i izražavanje mišljenja.⁴ OEBS-KVM u Gnjilanu je primila više izveštaja koji su se odnosili na ograničavanje slobode kretanja i na praksu proizvodnih

hapšenja, pretnje i zlostavljanja. Politički aktivisti i naročito učitelji su bili pozivani u policijske stanice na „informativne razgovore“. (O ovoj praksi vidi 9. poglavlje.)

Jedno suđenje prema optužnici za terorizam odvijalo se u Gnjilanu za vreme prisustva OEBS-KVM, u februaru i martu 1999. Suđeno je osmoricu kosovskih Albanaca. Jedan od njih je bio oslobođen optužbe, dok su sedmorica ostalih dobili zatvorske kazne, mada su petorica bili odmah pušteni na slobodu. Jedan od puštenih ljudi je bio ubijen u kasnijim događajima; dvojica koja su bila zatvorena još uvek se vode među nestalima, zajedno sa drugim zatvorenicima. Verifikator OEBS-KVM na suđenju je zabeležio više kršenja normi suđenja. To je uključivalo sednice suda prilikom kojih policija nije mogla da pronade okrivljene, pa su umesto njih doveli nekog od članova porodice; u jednoj prilici, četrnaestogodišnja sestra okrivljenog je bila dovedena u policijsku stanicu i tamo zlostavljana. Više okrivljenih se žalilo da su pod mučenjem, između ostalog električnim šokovima, bili primorani da potpišu priznanja. Istragu su vodili policija i službe bezbednosti, umesto istražni sudija (vidi 10. poglavlje). Osumnjičeni su bili saslušavani bez prisustva svojih advokata, i nisu mogli da govore nasamo sa advokatima.⁵

Sredinom februara stizali su izveštaji o pojačanoj aktivnosti policije i VJ. U selu Žegra/Zheger, patrola OEBS-KVM je bila zaustavljena od strane mešnog albanskog stanovništva koje se žalilo zbog noćnog zlostavljanja. Seljani su tvrdili da svake noći, oko ponoći, policija i vojne snage koje su bile stacionirane na području Zlokučana/Zllakuqan i Ružda/Ruzhd dolaze u Žegru da zlostavljaju stanovništvo. Ovim jedinicama su se takođe pridruživali i civili u kolima bez registarskih tablica. Nasilnici su bili naoružani revolverima i vikali su „Ovo je Srbija!“⁶

Napetosti su pogodile i srpsku zajednicu. U selu Donja Budriga koje je naseljeno isključivo Srbima, službenici OEBS koji su ga posetili u februaru dočekani su ljutitim uzvicima, a seljani su im rekli da su spremni da uzmu oružje u ruke kako bi se branili.⁷

OEBS-KVM je primila nekoliko žalbi koje su se ticale kontrolnih punktova koji su bili postavljeni u opštini. Bilo je optužbi za zlostavljanje, korupciju i ilegalno konfiskovanje koje se tamo dešavalo. Jedan karakterističan slučaj, u februaru, odnosio se na mlađeg čoveka koji je išao kolima iz Kosovske Kamenice u Gnjilane. Njega je zaustavio policajac koji ga je obavestio da će put u Gnjilane biti blokiran dva sata i da će morati da se vrati natrag. Kada se ovaj vraćao prema Kamenici, ponovo su ga zaustavila dva čoveka u policijskim uniformama. Pod pretnjom oružja naterali su ga da sa policajcima uđe u svoja kola i da ih odveze u neko obližnje mesto. Tamo su promenili vozilo i ukrkali se u privatna kola bez registarskih tablica, povezli se i zaustavili na ivici obližnje šume. Mladića su naterali da uđe u šumu, gde su policajci ispod nekakvog žbunja izvukli torbu. Naterali su mladića da obuče uniformu UČK i pozira sa puškom, dok su ga policajci fotografisali. Posle toga su uzeli natrag pušku i uniformu i tukli ga. Mladiću nisu dozvolili da ode sve dok nije obećao da će policajcima sledećeg dana doneti 20.000 DM.⁸

Izbeglice su izveštavale OEBS-KVM o pojačanoj aktivnosti VJ neposredno pre povlačenja misije. Dan pre povlačenja, 19. marta, na primer, meštani Vladova/Lladovo su videli artiljeriju, tenkove, transportna vozila, teška oklopna vozila, kamione, protivavionske projekte i oko 5000 vojnika koji su prošli kroz selo i uspostavili bazu u dolini Karadak.⁹ Na dan 20. marta, VJ koja je već bila stacionirana u Gnjilanu dobila je pojačanja iz Bujanovca, u Srbiji,¹⁰ i ta pojačanja su se smestila na pumpnoj stanici čiji su vlasnici bili Albanci,¹¹ dok su se u Žegri vojnici VJ i vojne policije smestili u fabrici radijatora.¹² Osim ugrožavanja već samim prisustvom povećanog broja trupa, nekoliko dana se nije desilo ništa značajnije. Ipak, činjenica da su meštani Vladova odlučili da sve žene pošalju u Gnjilane 23. marta, i da su mnoge žene iz Žegre već otišle tamo 20. marta,¹³ ukazuje na to da se uopšte očekivalo pojačano nasilje.¹⁴

Grad Gnjilane

U vremenu od evakuacije OEBS-KVM do sredine aprila, grad Gnjilane je doživljavao sporadično nasilje, napade na albanske prodavnice i pljačkanje albanske imovine, miniranje automobila i snajper-ske napade. Takođe je zabeleženo kako je 25. marta jedan srpski civil došao u kuću Albanca i rekao mu da treba da raširi glasine o tome kako svi iz susedstva treba da odu. Ovo nije bilo shvaćeno suviše ozbiljno, tako da su samo žene otišle na sigurnije mesto.¹⁵

Na dan 30. marta je zabeležen incident sa miniranim kolima. Pripadnici paravojnih jedinica su navodno postavili eksploziv u folksavagen golf parkiran u ulici Pamis Sadiku ispred restorana. Kada je bomba eksplodirala, deo zgrade, uključujući i restoran čiji je vlasnik bio član DLK, bio je potpuno uništen, a prozori su bili polupani na kućama 200 metara unaokolo.¹⁶

Na dan 28. marta desio se vazdušni napad NATO na kasarne VJ u Gnjilanu.¹⁷ Grad je ponovo bio bombardovan u noći između 31. marta i 1. aprila. Sledećeg jutra, 1. aprila, jedan stanovnik Gnjilana svedoči kako je video albanske prodavnice uništene i opljačkane, a pekare spaljene.¹⁸

Oko 4. aprila Gnjilane je bilo granatirano iz Koretišta/Koretishte, i uzrokovana su značajna oštećenja na kućama.¹⁹ Pripadnici paravojnih jedinica su prema svedočanstvima ubili tri čoveka.²⁰ Na dan 5. aprila pripadnici paravojnih formacija su upali u kuću jednog kosovskog Albanca tražeći njegovo oružje. Pucali su u nogu bratu vlasnika kuće i odvukli ga u dvorište, gde je jedan od njih (dobro poznati Srbin) u njega ispalio oko 30 metaka.²¹

Iskazi izbeglica ne pominju više nikakav događaj u Gnjilanu sve do 15. aprila. Izgleda da su stanovnici Gnjilana i ljudi koji su se u gradu sklonili u nadi da je stanje tamo mirnije i bezbednije počeli da napuštaju grad u pravcu makedonske granice. Ipak je zanimljivo da je bilo i mnogo ulazaka u grad u istom periodu. Kao posledica napada na sela Lovce/Llovce i Mališevo/Malisheve sredinom aprila (vidi niže), viđeni su veliki konvoji kako se kreću prema Gnjilanu, povećavajući tako broj raseljenih lica koja su tamo već bila stigla iz drugih područja Kosova.²²

Pojačano nasilje se vidi u izveštajima o incidentima koji su se dešavali od sredine aprila. Najviše ih je bilo u vezi sa nasilnim proterivanjem, pljač-

kom i otimačinom koje su vršile različite srpske snage. Na primer, jedna starija žena je izvestila da su pripadnici paravojnih jedinica upali u njenu kuću 15. aprila. Neki od njih su govorili ruski, mada žena misli da ih je većina bila iz Srbije. Nosili su mrežice preko lica i ona ne bi mogla prepoznati nijednog od njih. Neki su nosili oznake Belih orlova na rukavu i na kapama, kao i crvene ili žute trake oko ruke. Ona se nije pomerila onako brzo kako su oni hteli kada im je otvorila vrata, pa su je šutirali i slomili joj desnu nogu.²³

Druga intervjuisana osoba je čula za incident koji se desio 6. ili 7. maja u Bojaninoj ulici u Gnjilanu. U 2 časa pripadnici paravojnih jedinica upali su u kuću sedamdesetogodišnje žene i rekli joj da im da novac. Verovatno nezadovoljni sumom koju im je dala (20 DM), oni su je šutnuli u stomak. Ona je pala na kolena, a oni su dva puta u nju pucali, i ranili je u šaku i rame. Na kraju su je ponovo šutnuli pre nego što su izašli. Ženin sin se krio u susednoj garaži. Našao je majku u hodniku gde su je počinoci ostavili, i gde je umrla. Sin je kasnije tog dana obavestio policijsku stanicu i policija je došla da istraži mesto zločina. Sin je prepoznao jednog od počinilaca. Nekoliko dana kasnije, penzionisani policijski komandir albanske narodnosti kontaktirao je policijsku stanicu u ime rodbine žrtve, da bi se informisao o toku istrage. Doznao je da je policija uhapsila navodne počinioce. Međutim, nekoliko dana kasnije, sin žrtve je na jednoj od gnjilanskih ulica video čoveka koga je već ranije bio prepoznao kao počinioca.²⁴

Tokom maja, prema svedočenju izbeglica, u gradu se osećao nedostatak hrane, što se navodilo kao razlog zbog koga su ga napuštali, mada su se dešavala i nasilna proterivanja. Na dan 3. maja VJ je išla od kuće do kuće u četvrti Gnjilana zvanoj Popovica i govorila ljudima da treba ba odu. VJ je ponovo rekla ljudima da odu 30. maja.²⁵

Javljeno je bilo o nekoliko hapšenja izvršenih od strane gnjilanske policije, kao i o slučajevima torture u policijskoj stanici. Posebno krajem aprila, bio je talas hapšenja aktivista različitih političkih grupa, uglavnom muškaraca. Oni su bili odvođeni u policijsku stanicu i saslušavani o pojedincima, pripadnicima UČK ili DLK.²⁶ Među uhapšenima su bili i mesne vođe Lidhja e bashkuar demokratike (LBD – Ujedinjene demokratske lige). Predsednik mesnog ogranka Saveta za odbranu ljud-

skih prava i sloboda bio je uhapšen 11. maja. On je držan u zatvoru sve do 17. juna, i jedan deo tog vremena proveo je u zatvoru u Vranju (uža Srbija). Za to vreme je bio izložen teškom zlostavljanju i bio mučen elektro-šokovima.²⁷

Jedna žena, izbeglica, izvestila je da je njen muž 22. maja kroz prozor posmatrao kako policija ispred njihove kuće tuče suseda, mesnog lidera jedne manje političke partije. Policajci su razmestili oružje, dve ručne bombe, jednu automatsku pušku i značke UČK po njegovoj kući, a zatim naterali kosovske Albance sa ulice da „potvrde“ šta se tamo nalazilo tako što bi potpisali dokument. Ova vrsta fabrikovanja dokaza je bila viđena i u kućama vođa drugih albanskih političkih organizacija u Gnjilanu. Žena čoveka koji je bio uhapšen oko 22. maja otišla je dva dana kasnije do policijske stanice sa hranom i odećom, ali joj je rečeno da ne može videti muža, a hrana i odeća nisu bili primljeni. Govorilo se da su zatvorenici bili premešteni u druge krajeve, jer je policija evakuisala policijsku stanicu i operisala iz drugih zgrada.²⁸

Drugi svedok je saopštio kako su 11. maja policajci išli od kuće do kuće, četvrt po četvrt, počevši od Popovice, i tražili članove UČK, članove političkih partija i izbeglice iz Drenice. Intervjuisana osoba je rekla da su došli do njene kuće u Gavranu, zahtevali da im da svoje lične isprave i počeli da pretresaju kuću. Pitali su tog čoveka ima li oružja i da li je davao novac UČK, kao i da li je pružao utočište kome od raseljenih lica iz Drenice. Pretili su da će pobiti celu porodicu ako pronađu ikakvo oružje ili nekog od raseljenih lica. Idućeg dana su došli u kuću suseda kod koga su bile 32 osobe proterane iz Drenice. Intervjuisana osoba je bila svedok kako su policajci neke od ljudi odvukli sa sobom i vratili ih kasnije. Sledećeg dana su se vratili sa dva kombija u koje su ukrkali izbeglice i nekuda ih odvezli.²⁹

Prema kazivanjima, policija je 22. maja počela da registruje sve muškarce u Gnjilanu, stare između 18 i 55 godina.³⁰

Gnjilanska bolnica

Više svedoka govori da je osoblje gnjilanske bolnice odbijalo da primi ozbiljno ranjene ljude. Ranjeni kosovski Albanci su bili ili odbijeni bez objašnjenja, ili im je bilo rečeno da lekarsku pomoć treba

da traže od NATO, ili da „nema slobodnih mesta za teroriste“.³¹

Sela gnjilanske opštine

Iz intervjua sa izbeglicama se vidi da je UČK bila prisutna u delovima opštine. Taktika VJ da granatira naselja pre nego što pusti da pripadnici paravojnih jedinica u njih uđu takođe ukazuje na to da je očekivala oružani odgovor na svoju ofanzivu. U opštim brojnim incidentima nema znakova koji bi ukazivali da je UČK bila prisutna u napadnutim selima.

Vlaštica/Llastice

Vlaštica, oko 10 km južno od Gnjilana, bila je prvo selo koje je bilo na meti velike ofanzive. Nije jasno da li je UČK bila prisutna u okolini. Na dan 27. marta oko 19 časova,³² selo je bilo granatirano, moguće iz Pasjana/Pasjan. Svi seljani su istrčali iz svojih kuća i kolima i traktorima izbegli u brda. Nije jasno u koje su doba trupe zaista ušle u selo, ali seljani govore da su videli VJ, policajce, pripadnike paravojnih jedinica i srpske civile kako ulaze u selo i koriste bacače plamena i ručne bombe kako bi uništili kuće.³³ Čak su spaljivali i životinje u štalama, ili su ih krali.³⁴ Izgleda da su se neki seljani vratili sa brda svojim kućama sledećeg jutro,³⁵ ali se većina i dalje krila. Sa brda oko sela sledećih 17 dana posmatrali su – baš kao i prvog dana – kako srpske snage uništavaju njihovu imovinu, pljačkaju kuće i konfiskuju vozila.³⁶

Sedamnaestog dana (13. april), rano ujutro, seljani koji su se krili u brdima bili su opkoljeni i napadnuti od strane pripadnika paravojnih jedinica koji su stigli u civilnim vozilima.³⁷ Na seljane su pucali, zbijali ih u gomilu i zlostavljali tokom šest sati.³⁸ Zatim im je rečeno da siđu u selo, gde su muškarci bili odvojeni od žena. Ljudima je bilo naređeno da predaju novac, lične ispave i nakit.³⁹ Više žena je prema svedočanstvima bilo odvučeno u kuće i silovano. Neke žene su bile odvedene u Pasjane.⁴⁰ U jednom trenutku je petnaestoric ljudi bilo naređeno da odu natrag u brda po traktore, kako bi ljude prevezli do granice.⁴¹

Na dan 30. aprila dva naoružana čoveka su upala u kuću u selu, koja je ponovo bila nastanjena. Jedna intervjuisana osoba je ispričala šta se dogodilo:

Dva naoružana čoveka su silom upala u kuću i pitala za oružje i UČK. Jedan je bio „paramilitarac“ obučen u maskirnu uniformu sa srpskim krstom i orlom. Drugi je bio civil iz obližnjeg sela Pasjan. Naredili su da odemo u drugu kuću u selu, a kada smo tamo stigli, podelili su muškarce i žene u dva reda. Ponovo su pitali za oružje i UČK, a mi smo odgovorili da u našem selu nikada nije bilo ni jednog ni drugog. Čovek u uniformi je pucao u vazduh iznad glave mom ocu, a kada je pucao drugi put, pogodio je mog oca u desno oko. Posle toga je pucao u mog nećaka i u sestrića, a onda je pucao u mene, u vrat, sa strane. Posle 20 sekundi čula sam kako je pucao i na druge. Kada su otišli, ustali smo da vidimo ko je još živ; majka me je pitala može li da ode u kuću, jer nije mogla da podnese da gleda mrtva tela. Rekla sam svom nećaku i sestrićevoj kćerci da odu do njihove kuće i napisala sam imena ubijenih ljudi, rekavši im da cedulju daju bilo kome koga sretnu. Posle pet minuta sam čula pucnje i pomislila da su ubili decu. Nekoliko pripadnika paravojnih jedinica su došli na mesto gde smo se nalazili. Moja majka je stajala u hodniku i oni su je odmah ubili. Stajali su na pragu gledajući u kuću. Mislili su da smo svi mrtvi. Čula sam kako govore: „Treba da zapalimo kuću“ – što su i učinili. Dva tela su bila do prozora i odmah su se zapalila. Uzela sam kćerku i nećaku i izašla napolje. Nisam imala mogućnosti da spasem još jedno dete kome je bilo samo dve i po godine, tako da je devojčica živa izgorela.

Ukupno je 13 ljudi bilo ubijeno u ovom incidentu, i svi su bili sahranjeni u masovnoj grobnici pored kuće u kojoj su bili ubijeni.⁴²

Žegra

Žegra, oko 2 km jugozapadno od Vlastice, takođe je bila napadnuta 27. marta, ali su se tamo događaji odvijali drukčije nego u Vlastici. Oko 15 časova,⁴³ šest ili sedam autobusa⁴⁴ je ušlo u selo. Autobusi su bili puni vojnika koje su izbeglice nazivale „paramilitarcima“, prema svedočanstvima – Arkanovih Tigrova i ljudi lojalnih Vojislavu Šešelju.⁴⁵ Neki su bili opisani kao stariji ljudi, do 60 godina, i nosili su tamnozeleno uniforme, poneko dugu

bradu, a neki su bili maskirani. Drugi su nosili zelene maskirne uniforme, crne jakne, bez maski, sa rukavicama, značkama na kojima su bili beli orlovi i srpski simbol krsta sa četiri ćirilička „s“, i imali su duge kose i brade.⁴⁶ Takođe su bili viđeni policajci i naoružani civili.⁴⁷ Seljanima je naređeno da napuste svoje kuće, a mnogi su pobešli u obližnja brda gde su ostali sledećih par nedelja.⁴⁸ Odatle su čuli pucnjavu i mogli da vide kako gore kuće, a vojnici odvoze njihove traktore i automobile.⁴⁹ VJ je svakog dana dolazila u selo i one koji su u njemu ostali pitala gde se nalazi jedan aktivista DLK, koji je još pre napada bio otišao u planine.⁵⁰ Jedan stariji par, ljudi stari 65 i 70 godina, koji su ostali u selu, bili su ubijeni u nejasnim okolnostima: našao ih je njihov sin, jedno pred kućom a drugo u njoj, sa ranama od metaka u vratu i prednjem delu glave.⁵¹

Vladovo/Lladovo

Krajem marta i očetkom aprila, Vladovo, severozapadno od Žegre i zapadno od Vlačice, bilo je takođe meta napada.⁵² Prema izveštajima meštana, selo je najpre bilo 26. marta napadnuto iz automatskog oružja, sa dve strane. Nije bilo izveštaja o gubicima.⁵³ Kasnije (datumi nisu precizni), tri kamiona VJ puna pripadnika paravojnih jedinica, stigla su iz pravca sela Žegra. Oko 120 pešadinaca VJ je takođe bilo u blizini, ali su ostali na putu između Vladova i Žegre. Pripadnici paravojnih jedinica koji su ušli u selo isterali su ljude iz njihovih kuća i ubijali ih bez predupređenja. Tri čoveka su bila ubijena pošto su pokušala da se sakriju u potoku.⁵⁴ Posebno su se okomili na porodicu jednog aktiviste DLK. Tri člana ove porodice su bila na mestu ubijena – nakon što su im ruke bile vezane na leđima, streljani su sa razdaljine od oko 10 metara – izvan njihove kuće. Jedan svedok tvrdi da je video telo aktiviste DLK na jednom kamionu u njihovom selu.⁵⁵ Dve mlade žene iz istog domaćinstva su bile otete i prema svedočanstvu odvedene u Parraš/Partesh, bazu paravojnih jedinica.⁵⁶

Lovce/Llovce, Inatovce/Inatofc i Podgrađe/Pogragje

Ova tri sela, jugoistočno od Gnjilana, blizu granice sa Srbijom, bila su posebno meta napada 5. aprila.

Manje od jednog kilometra od Lovca, na putu za Podgrađe, nekoliko ljudi su tokom popodneva bili svedoci ubistva četvorice kosovskih Albanaca.⁵⁷ Pripadnici paravojnih jedinica su bili zaustavili traktor sa šest putnika, svih šest kosovskih Albanaca, kojima su naredili da legnu licem prema zemlji. Jedan od pripadnika paravojnih jedinica (vozač) odmah je sa male razdaljine ubio četvoricu od njih, pucajući im u glavu. Peta osoba je bila primorana da ustane i odvuče tela u jarak pored puta. Kasnije su se pripadnici paravojnih jedinica po svoj prilici predomislili, pa su čoveku naredili da tela ponovo poređa po putu. Pod pretnjom oružja naterali su ga da licem prema zemlji legne preko tela. Pripadnici paravojnih snaga su na njega pucali sa rastojanja.⁵⁸ Zadobio je tri rane od metaka, u vrat, rame i ruku. Pravio se da je mrtav, i pre nego što je izgubio svest, razumeo je da ovi nameravaju da spale tela. Osvestio se nešto kasnije i video da se još uvek nalazi sa leševima svojih saputnika koji nisu bili spaljeni.⁵⁹

Prilepnica/Perlepice

Prilepnica je veće selo oko 6 km severoistočno od Gnjilana. U nečem što je izgleda bila zajednička operacija, pripadnici VJ i paravojnih jedinica su najpre granatirali selo, a zatim u njega i ušli ujutru 6. aprila, uzeli imama kao taoca i preko megafona sa džamije (koji se obično koristi za pozive na molitvu) naredili meštanima da napuste svoje kuće.⁶⁰ Srpske snage su upadale u kuće i silom isterivale ukučane, razbijajući i uništavajući unutrašnjost kuća.⁶¹ Pripadnici paravojnih jedinica su postrojili ljude na glavnom putu i tamo ih tukli.⁶² Rano popodne, seljanima je bilo naređeno da napuste selo i krenu u Bujanovac (sa druge strane granice prema Srbiji). Pre nego što su stigli u Bujanovac, policijska patrola im je naredila da se vrate u Prilepnicu.⁶³

Po drugi put seljani su bili isterani iz Prilepnice 14. aprila, u isto vreme kada i stanovnici susednog zaseoka Kosaca/Kosace. VJ je došla 13. aprila i rekla ljudima da se iselesle sledećeg dana. Meštanima Kosaca je rečeno da se sakupe u Prilepnici, a zatim su zajedno od strane policije bili sprovedeni u Gnjilane, odatle u Vitinu/Viti, i na kraju do granice kod Globočice/Gllobocice (Kačanik). Dok su meštani Prilepnice čekali da krenu, vojnici su palili kuće i vređali ljude.⁶⁴

Mališevo/Malisheve

Oko 10 časova, 16. aprila, napadnuto je Mališevo, oko 3 km od Gnjilana. Pripadnici paravojnih jedinica su u selo ušli u pet ili šest civilnih automobila.⁶⁵ Nosili su (crne) maske, maskirne uniforme, tamne naočari i crvene trake oko ruke.⁶⁶ Naredili su ljudima da selo napuste u roku od dva sata.⁶⁷ Međutim, prema svedočanstvima, počeli su da pucaju posle samo pet minuta.⁶⁸ Za prvih pet minuta od trenutka otvaranja vatre, bilo je ranjeno osmoro ljudi. U to vreme su izdvojili 14 muškaraca koji su bili odvedeni.⁶⁹ Jedna intervjuisana osoba je bila svedok kako je njen brat bio ranjen u nogu, a tri druga čoveka i jedna četrnaestogodišnja devojčica takođe su bili pogodeni mecima.⁷⁰ Prema izveštajima, dva mlađa čoveka su bila ubijena kada su pokušali da pobegnu; seljani su njihova tela pronašli u jarku.⁷¹

Neki ljudi su se sklonili u planine, dok su ostali seli na svoje traktore i pridružili se konvoju od preko 100 vozila koji je išao za Gnjilane.⁷² Na putu, pripadnici paravojnih snaga su zaustavili konvoj i naredili ljudima da siđu sa traktora, i legnu licem prema zemlji, sa rukama iza glave.⁷³ Prećeno im je da će biti premlaćeni ako se ne povinuju. Pripadnici paravojnih jedinica su im oduzeli novac i nakit,⁷⁴ i ostavili ih da leže na putu oko dva sata. Po svemu sudeći, tražili su određene pojedince. Svedoci kažu da su dva mlađa čoveka bila ubijena za vreme ovog incidenta.⁷⁵ Kasnije, počinioci su doveli dečaka od oko 10 godina da vidi leševe i rekli mu da se isto može i njemu desiti.⁷⁶ Nekim muškarcima iz konvoja je kasnije bilo naređeno da pokopaju tela.⁷⁷

Konvoj je na kraju bio pušten da nastavi put. Svedoci kažu da je iza Gnjilana, kada su stigli do srpskog sela Parteš/Partesh, konvoj bio zaustavljen i opljačkan od strane seljana. Isto se dogodilo i kada su prolazili kroz selo Klokot/Kllokot (Vitina). Kada su stigli u Pozaranje/Pozzaran (Vitina), konvoj se podelio u dve grupe. Jedna je nastavila prema Uroševcu, gde su je držali među tenkovima i koristili kao ljudski štit za vreme noćnog bombardovanja tog područja od strane NATO. Sledećeg dana ista grupa se vratila u Mališevo. Druga grupa je uspela da pređe makedonsku granicu.⁷⁸

Preševo

Preševo je veći grad u samoj Srbiji, nekih 30 km jugoistočno od Gnjilana. Bilo je izvan mandata

OEBS-KVM. Ipak, OEBS-KVM je dobila brojne izveštaje albanskih izbeglica iz Gnjilana (i u manjoj meri iz vitinske opštine) koje su prošle kroz ovaj grad i bile žrtve teških povreda ljudskih prava od strane policije i armije.⁷⁹

Izbeglice su svedočile da su nakon dolaska na srpsko-makedonsku granicu u Preševu policajci i pripadnici drugih srpskih snaga držali velike vreće i rekli ljudima da u njih ubace svoja lična dokumenta, a ponekad takođe i novac i nakit.⁸⁰

Kosovski Albanci, uglavnom muškarci, bili su hapšeni u Preševu i okolnim selima, ili su bili skidani sa autobusa, i bili odvođeni ili u policijsku stanicu ili u jednu privatnu kuću.⁸¹ Najveći broj intervjuisanih osoba koje su bile zatvorene na ovaj način svedoči da su saslušavanja bila praćena ozbiljnim verbalnim i fizičkim nasiljem, ponižavanjima, premlaćivanjem i izglednjivanjem. Neki su posvedočili da im je bilo suđeno pred vojnim sudovima ili nečim što je izgledalo kao *ad-hoc* tribunal. U jednom incidentu, 250 ljudi je u parovima izvedeno pred vojni sud i osuđeno na dva meseca zatvora pod optužbom da su ilegalno prešli granicu. Prema svedočanstvima, mnogi od njih su prebačeni u Leskovac ili Niš.⁸² U jednom trenutku, policija je svoje delovanje premestila iz policijske stanice u motel čiji je vlasnik bio jedan preševski Albanac.

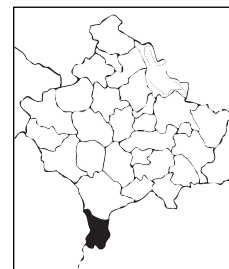
Verovatno je u Preševu bilo na hiljade raseljenih lica, ili zatvorenih, ili smeštenih kod mesnih Albanaca, dok policija nije počela da obilazi grad i govori meštanima da im nije dozvoljeno da daju utočište ljudima sa Kosova. Nakon toga, mnogi su morali da žive na ulici.⁸³

Uprkos velikom dotoku raseljenih lica sa severa, Preševo je ostalo mirno sve do 22. aprila. VJ je tada blokirala glavne puteve koji su vodili u grad, primoravajući izbeglice da ga zaobilaze drugim putevima. Srpski stanovnici Preševa su bili izloženi pritisku da se dobrovoljno prijave u armiju. Ovi pritisci su izazvali napetost unutar srpske zajednice, koja je dostigla vrhunac u dezertiranju i borbama među Srbima.⁸⁴

¹ Odlukom školskih vlasti oktobra 1991, albanski đaci više nisu bili primani u gimnaziju u Gnjilanu. Nastava za albanske đake je držana po privatnim kućama, a kasnije su za to koristili srednju školu „Selami Hallaqi“. Ta škola je bila pretrpana i nije imala opreme, tako da je bilo skoro nemoguće obezbediti učenicima odgovarajuće obrazovanje.

- 2 Na sastancima mesnih sindikata albanski radnici su optuživali direkciju fabrika da nelegalno otpušta albanske radnike. Neki radnici su rekli da su pre nekoliko godina bili primorani da odu na godišnji odmor, i da im nikada više nije bilo dozvoljeno da se vrate na posao.
- 3 Svaki radnik treba da ima knjižicu u koju poslodavac treba da udari pečat koji radniku u njegovoj porodici obezbeđuje pravo na besplatnu zdravstvenu zaštitu. Izuzetno malo Albanaca je imalo formalno zaposlenje, pa prema tome i besplatnu zdravstvenu zaštitu.
- 4 Bilo je slučajeva da su članovi sportskih udruženja bili optuženi da su bili članovi, odnosno da su formirali, terorističku organizaciju.
- 5 OSCE-KVM, „Monthly Report RC 4“, February 1999.
- 6 Nenumerisani izveštaj CC Gnjilane.
- 7 OSCE-KVM, „Veekly Report RC 4, 12 February 1999.
- 8 GN/03/0020/99.
- 9 M/0265.
- 10 M/1609.
- 11 M/1609.
- 12 M/0510.
- 13 M/0510.
- 14 M/0265.
- 15 M/1609.
- 16 M/1446.
- 17 M/1706.
- 18 M/1609.
- 19 M/0351; M/1609.
- 20 M/0351.
- 21 M/1002.
- 22 M/0246; M/0761.
- 23 M/0922; slično je svedočenje M/0643 i M/1700.
- 24 M/1446.
- 25 M/1490.
- 26 M/1400; M/1786.
- 27 GN 1.
- 28 M/1501.
- 29 M/0971.
- 30 M/1494.
- 31 M/0244; M/0439; M/0579; M/1055.
- 32 Ovo vreme je navedeno u dva (M/0341 i M/1158) od osam intervjua koji opisuju ovaj napad 27. marta.
- 33 M/0341; M/0750.
- 34 M/0811; M/1158.
- 35 M/0591; 60 ljudi se vratilo i skrivalo u podrumu jedne kuće.
- 36 M/0214; M/0315; M/0434; M/0811; M/0815; M/1158; M/1215.
- 37 M/0214; M/0343; M/0344; M/0750; M/0811; M/0815; M/1053; M/1215.
- 38 M/1447.
- 39 M/0343.
- 40 M/0312; M/0315; M/0343; M/0750; M/0962; M/1053; M/1158; M/1214; M/1266; M/144. Za podroban izveštaj vidi poglavlje 9, Silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja.
- 41 M/0343.
- 42 GN 10.
- 43 Ovo vreme navodi jedna (M/0265) od pet intervjuisanih osoba.
- 44 Sedam autobusa M/0510 i M/0733, šest autobusa M/0265, dva autobusa M/0225.
- 45 M/0225; M/0733.
- 46 M/0265; M/0733.
- 47 M/0733.
- 48 M/0225.
- 49 M/0733.
- 50 M/0510.
- 51 M/0733.
- 52 Najveći broj izveštaja govori o 2. aprilu ali jedan pominje 30. mart.
- 53 M/0265.
- 54 GN 25.
- 55 GN 24.
- 56 M/0265; M/0510; GN 25.
- 57 M/0523 i M/1785, dva mlada kosovska Albanca koja su bila zauzavljena na putu za Lovce od strane pripadnika paravojnih jedinica, primorana da legnu licem prema zemlji i opljačkana. Oduzete su im bile i lične isprave. Njihova ženska saputnica je bila puštena i naređeno joj je da ide prema Preševu (s one strane granice uže Srbije). Dvojici muškaraca je bilo naređeno da se popnu na svoj traktor koji su povezli paramilitarci, i da drže ruke iza svojih glava. Tako su i bili svedoci ubijanja. Takođe M/0127, koji nije bio neposredan svedok, ali je identifikovao lokaciju.
- 58 M/0390; M/0523; M/1156; M/1785; među svedočanstvima ima manih nepodudarnosti.
- 59 M/0390, intervju sa preživelim.
- 60 M/0218; M/0219; M/0221; M/0500.
- 61 M/0222.
- 62 M/0221.
- 63 M/0219; M/0222; M/0500.
- 64 M/0222; M/0264; M/0500.
- 65 Najveći broj svedoka kao počinioce pominje samo pripadnike paravojnih jedinica, ali dva takođe govore o VJ i policiji (M/0132; M/0133).
- 66 M/0116; M/0914; M/1285.
- 67 M/0133; M/0914.
- 68 M/0132; M/0133.
- 69 M/0133.
- 70 M/0132.
- 71 M/1706.
- 72 M/0979.
- 73 M/0255, međutim, prema M/0914, izbeglici ženskog pola, samo je muškarcima bilo naređeno da leže licem prema zemlji.
- 74 M/0979.
- 75 M/0249; M/0736; GN 6. Kako je zabeleženo, paramilitarci su naredili dvojici mladića da siđu sa traktora koji su vozili. Počeli su da ih guraju i vuku unaokolo i onda im rekli da trče. Kada su ova dvojica počela da trče, bila su ubijena. Onda je jedan od njih zakoračio preko njihovih tela i ponovo im pucao u potiljak. Posle svakog pucnja bi se prekrstio.
- 76 M/0249.
- 77 MM/0255; M/0979.
- 78 GN 3.
- 79 Neke izbeglice su najpre otišle u gradove i sela u Srbiji sa većinskim albanskim stanovništvom, kao što je Oraovica u okolini Preševa. Drugi, posebno oni koji su došli iz južnih delova gnjilanske opštine, su krenuli prema Preševu u nameri da pređu planine i preko Vitine dođu do granice.
- 80 M/0268; M/0548; M/1020.
- 81 M/0078; M/0273; M/0548; M/0559; M/1282; M/1417.
- 82 M/0273; M/0278.
- 83 M/0278; M/0559.
- 84 M/0285.

GORA/DRAGAŠ

U nalazima OEBS-KVM skoro da nema podataka koji se odnose na opštinu Gora/Dragaš, koja je na najjužnijem delu Kosova, jugozapadno od Prizrena. Jedan od mogućih razloga za to je činjenica da je od oko 18.000 stanovnika opštine njih samo 70 pravoslavnih Srba, a 1100 kosovskih Albanaca, dok su preostala većina Srbi muslimanske vere (preobraćeni na kraju 19. veka), poznati kao Goranci.¹ Ovaj naziv je neka vrsta sinonima za „Brđani“.

OEBS-KVM je imala lokalnu kancelariju u selu Dragaš, sedištu opštine. Na dan 20. februara 1999. vojnici VJ su došli u lokalnu kancelariju u Dragašu, kao i u kancelariju u Žuru (Prizren), i dali OEBS-KVM rok od 24 sata da napusti kancelarije. Ekipe OEBS-KVM nisu napustile kancelarije, i one su ostale otvorene.²

Prema svedočenju jednog kosovskog Albanca, 1. aprila vojska je opkolila i počela da granatira Dragaš. Meštani koji su pokušali da se sklonu u brda bili su presretani od strane VJ i primorani da uđu u konvoj vozila koji se kretao prema Kukešu (Albanija). Za vreme putovanja, VJ i policija su oduzimale

„dobra“ vozila. Mnogi ljudi su bili tučeni i prećeno im je smrću. Intervjuisana osoba se zaustavila u Žuru, a zatim produžila u Albaniju. Policija je konfiskovala njene lične dokumente 2. aprila (osoba nije naznačila na kom mestu se to desilo).³

Intervjuisani Goranac, koji je napustio Kosovo 18. juna 1999, rekao je da je UČK razarala i pljačkala Dragaš i okolinu i da je preuzela pumpnu stanicu. Srbima je bilo prećeno da će biti ubijeni ako ne napuste područje. UČK je blokirala sve puteve, posebno put Prizren – Dragaš, tako da je svako ko je želeo da ode morao da ide pešice kroz šume u Gostivar (Makedonija). Za razliku od velikog broja kosovskih Albanaca koji su bili proterani sa Kosova, ova intervjuisana osoba je još imala svoje lične isprave.⁴

¹ UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).

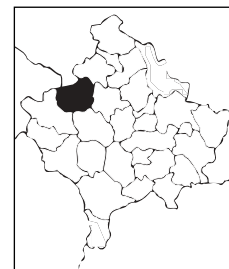
² OEBS-KVM izveštaj od 20. i 21. februara, 1999.

³ A/0983.

⁴ M/1524.

ISTOK/ISTOG

Opština Istok leži na zapadnoj ivici metohijske ravnice i od Crne Gore je dele planine koje se uzdižu preko 2000 metara visine. Kroz opštinu prolazi glavni put koji vodi iz Kosovske Mitrovice u Peć, a nekoliko drugih puteva je povezuju sa centralnim opštinama Klina i Srbica.

Opština Istok se dugo smatrala „mirnim“ mestom, gde su albanska i srpsko/crnogorska zajednica (koje su brojale, prva 50.000, a druga 7.000 stanovnika) naizgled bez problema živele jedna pored druge, bez većih incidenata, čak i kada je situacija u drugim opštinama na severozapadu Kosova postala izuzetno napregnuta. Ipak, u vreme kada je OEBS-KVM uspostavila stalno prisustvo u Istoku, atmosfera se ubrzano pogoršavala. Posebno je pojava paravojnih formacija i nekoliko slučajeva ubistava – nešto što je već odavno bilo problem u susednoj opštini Peć – izazvalo ozbiljnu zabrinutost. Krajem februara i početkom marta 1999. policija je upala u civilne matične urede i konfiskovala registarske dokumente sve zajedno.¹ Ne može se isključiti mogućnost da su ti dokumenti kasnije bili korišćeni radi specifičnog progona pojedinih žrtava.

OEBS-KVM je imala posla sa brojnim incidentima u kojima se radilo o progonu srpskih civila od strane UČK. Na dan 27. januara, jedan Srbin je bio ranjen u selu Belo Polje/Bellopolje, istočno od grada Istoka, metkom ispaljenim iz obližnje šume. Oko 22 časa 29. januara 1999, nepoznate osobe su prišle kući u susednom selu Rakoš/Rakosh, i kroz prozor ubacile dve ručne bombe kineske proizvodnje. Jedna od bombi je eksplodirala i ubila vlasnika kuće, sedamdesettrgodišnjeg Srbina, a ranila njegovu ženu.² OEBS-KVM je 13. marta primila žalbu od srpskih seljana susednog Tučepa/Tucep (potpuno srpskog sela malo južnije od Belog Polja), gde je bilo rečeno kako su se plašili

da po mraku izlaze iz kuća, jer bi moglo da se desi da se na njih puca sa okolnih brda, i da iz istog razloga samo ograničeno mogu da rade na svojim poljima.

Posle povlačenja OEBS-KVM 20. marta, i posle početka vazdušnih udara NATO protiv SRJ 24. marta, opština je bila teško pogođena u borbama između UČK i srpskih snaga, kao i kampanjom srpskih paravojnih snaga protiv civilnog albanskog stanovništva. U aprilu, više hiljada raseljenih lica se okupilo u okolini Starodvorana/Staradran i Zablaća/Zablaq, koji su u to vreme bili pod kontrolom UČK. Kada se, usled srpskih napada, UČK povukla, albanski civili su postali žrtva masovnih zlostavljanja, pljačkanja i premlaćivanja. Stotine su bile oteete, a mnogi ubijeni. Hiljade raseljenih lica iz Srbije i Kosovske Mitrovice takođe su prošle kroz teritoriju opštine na svom putu prema Albaniji, i često im se dešavalo da ih nasilno preusmere, otmu, vrate, ili nateraju da negde ostanu, bez vidljivog razloga. Mnogi su bili opljačkani i zlostavljani, posebno dok su prolazili putevima za Peć i Klinu.

Policija u Istoku, sa kojom je OEBS-KVM bila počela da uspostavlja normalne radne odnose, rukovodila je proterivanjem albanskog stanovništva za vreme srpske ofanzive. Najviše proteranih je prešlo granicu u susednu opštinu Rožaje u Crnoj Gori, i odatle nastavilo na jug ka Albaniji. Mnogi su bili preusmereni prema Peći, Dečanima i Đakovici, tako da su odatle ušli u Albaniju.

Opština Istok je mesto gde se nalazi najpoznatija zatvorska ustanova na Kosovu, Dubrava. Kada je ovaj strogo čuvani policijski objekat maja 1999. bio napadnut od strane NATO, bilo je ubijeno mnogo zatvorenika (vidi niže). Neki zatvorenici su kasnije bili pušteni, ali se pretpostavlja da je većina bila prebačena u zatvore u drugim delovima Jugoslavije.³

Grad Istok, i put prema jugu

Pre nasilnih preseljavanja 1998-1999, Istok je imao mešano stanovništvo od oko 5.600 ljudi, od čega je oko 3.450 bilo kosovskih Albanaca, a oko 1.400 Srba.⁴

Za prisustva OEBS-KVM na Kosovu, misija je izvestila o nekoliko ubistava u kojima su žrtve bile pronađene duž ili blizu puta Istok – Klina. U januaru, OEBS-KVM je izradila nekoliko izveštaja koji su se odnosili na ubistvo dvadesetogodišnjeg Albanca iz Trbuhovca/Trubuhovc. On je, prema izveštaju, bio pronađen 7. januara u selu **Prekale/Prekalle**, sa ranom od metka u ramenu, prelomljenom rukom i povredom oka.⁵ Bio je odvezen u mrtvačnicu u Peć, a sahranjen u Trbuhovcu. Video snimak tela je bio dat na pregled OEBS-KVM 5. februara, kada je potvrđena priroda povreda.⁶ Prema razgovorima sa mesnim načelnikom policije, policija je izjavila da nije pronašla nikakav trag koji bi vodio razjašnjenju ovog incidenta, kao i da joj je žrtva ranije bila potpuno nepoznata.

Na dan 31. januara OEBS-KVM je posetila mesto na kome su policajci pronašli mrtvo telo na ivici puta južno od **Đurakovca/Gjurakoc**, varošice na raskrsnici na kojoj se južni put od Istoka prema Klini spaja sa glavnim putem Kosovska Mitrovica – Peć.⁷ Ubijeni čovek, koji je identifikovan kao šezdesetdvogodišnji kosovski Albanac,⁸ bio je nestao prethodnog dana, kada je poslednji put bio viđen u Dobruši/Dobrushe, kako ide kući pošto je stigao autobusom iz Peći. Jedan lovac je telo pronašao u grmlju blizu puta. Stručnjak sudske medicine je izjavio da je smrtonosna rana na slepoočnici bila neta vatrenim oružjem prethodne noći. Istražni sudija je rekao da je žrtva bila „lojalna vlastima i prijateljski raspoložena prema Srbima“.

Telo čoveka pronađenog u **Žaću/Zhaq** blizu kamenog mosta kod Zablaca/Zablaq, koje je ležalo u vodi, bilo je 11. februara identifikovano kao telo tridesetdvogodišnjeg kosovskog Albanca, vlasnika jednog bara iz Dubrave/Dubrave.⁹ Žrtva je bila jednim metkom pogođena u desnu stranu glave; bila je u svome baru sve do 17:30, 10. februara. Pošto se nije vratila kući, njen nestanak je najpre bio javljen OEBS-KVM, a sledećeg jutra je pronađena mrtva.

OEBS-KVM je bila obavestena 15. marta da su tela dva kosovska Albanca bila pronađena u Žaću, nedaleko od istog mesta.¹⁰ Obojici je bilo pucano u

glavu. Izgledalo je da su bili tučeni pre nego što su ubijeni, pošto su se na oba tela mogle videti modrice. Takođe se moglo zaključiti da su žrtve bile ubijene na drugom mestu, a njihova tela ostavljena blizu reke kod mosta. Policija je saopštila OEBS-KVM da je jedan od ubijenih bio u dobrim odnosima sa Srbima i da ga je UČK ranila 1998, kada je u jednoj borbi ubio čoveka iz Starodvorana. Prema navodu jednog člana porodice, njega je otela UČK nekoliko dana ranije, po svemu sudeći kako bi ga saslušao komandir UČK. Drugi čovek je identifikovan od strane članova porodice koji su mislili da on radi u Nemačkoj i koji je poslednji put viđen dve godine ranije.

Na dan 17. marta u 7:30 mesna policija je informisala OEBS-KVM da je pronašla tri mrtva tela u jarku pored puta blizu **Tomanaca/Tomanc**, sela neposredno uz glavni put, južno od Istoka.¹¹ Prva ekipa OEBS-KVM je došla na lice mesta 15 minuta kasnije. Policija je blokirala put i opkolila celokupnu okolinu; bili su prisutni jedan istražni sudija i više policajaca. Jedno od tela se videlo sa puta, dok su druga dva bila u jarku 10 metara dalje. Jedno od tela je imalo ruke vezane lisicama na leđima. Sve žrtve su bile ubijene pucnjem u glavu iz blizine, a jednoj je i vrat bio prerezan. Izgleda da su žrtve bile ubijene na mestu na kome su i pronađene, bilo je znakova da je vozilo na to mesto došlo zajedno sa žrtvama. Nekoliko čaura, dva različita kalibra, bilo je pronađeno na putu, gde je takođe bilo i mrlja krvi, na mestu gde su žrtve bile ubijene. Policija nije imala objašnjenje ubistava, ali je nago-vestila da su žrtve bile u prijateljskim odnosima sa policijom. Istražni sudija je rekao da će tela biti poslana u Prištinu na dalje ispitivanje, jer su svi oni bili zlostavljani. Žrtve su identifikovane kao tri brata, kosovska Albanca iz Zablaca, od kojih su dvojica bila maloletna. Nestali su bili dva dana ranije, kada su posetili nekog rođaka u Starodvoranima, a njihov automobil je bio pronađen istog dana. Pošto je krenuo da ih traži, nestao je i njihov otac.

Oko 22. marta, uskoro posle povlačenja OEBS-KVM, srpske snage su ušle u Istok i spalile kuće koje je koristila OEBS-KVM.¹² Posle 24. marta, srpskim civilima je bilo podeljeno oružje, a mnogi su počeli da nose vojničke uniforme.¹³ Na dan 27. marta (neki svedoci kažu 28. marta), bila je prote-rana većina albanskog stanovništva Istoka.¹⁴ Jedna intervjuisana osoba je ispričala kako je policija

ušla u njenu kuću i naredila joj da ode u roku od jednog sata. Takođe je bilo rečeno da svi treba da odu u Albaniju. Svedok je poznao dvojicu od tih policajaca, kao mesne Srbe iz Đurakovca i Kovraga/Kovrage. Čak ni stari ljudi od načelnika policije nisu dobili dozvolu da ostanu.¹⁵

Dva svedoka su izvestila kako su 27. marta stanovnici **Đurakovca** dobili ultimatum da napuste mesto u roku od 10 sati, i da su odatle krenuli na jug, prema teritoriji na granici opština Istok i Peć.¹⁶ Drugi svedok je video četiri mrtva tela, 1. aprila u Đurakovcu.¹⁷ Posle 27. marta, mnoga raseljena lica iz Istoka i Đurakovca su se okupila u Trbuhovcu/Trubuhoc, na jugu, gde su ostala skoro mesec dana. Krajem aprila, selo je tokom tri dana bilo granatirano, a seljani i raseljena lica opkoljeni od strane srpskih snaga.¹⁸ Policija ih je primorala da krenu prema Trsteniku/Trestenik i Ruhotu/Ruhot (oba sela su u pečkoj opštini). Kada su izbeglice iz Starodvorana prošle kroz Trbuhovac 10 dana kasnije, prema svedočenstvima, nekoliko ljudi je tamo bilo ubijeno od strane pripadnika paravojnih jedinica.¹⁹ Na dan 7. maja, raseljena lica su u Trbuhovcu primila naređenje da napuste selo u konvoju koji je krenuo prema Klini (vidi niže).²⁰

Na severu, nedaleko od Trbuhovca, nalazi se selo **Prekale**. Na dan 26. marta, policija je isterala seljane iz njihovih kuća. Mada im je bilo rečeno da treba da odu u Albaniju, većina je otišla u susedno selo, Starodvorane, dok je policija palila njihove kuće u Prekalama.²¹ Prema jednom drugom izveštaju, selo je bilo granatirano 28. marta, kada su mnoge kuće bile oštećene. VJ koja je operisala u saradnji sa paravojnim jedinicama i snagama specijalne policije, naterala je seljane da odu.²²

Izbeglice iz Sušice (oko 650 ljudi), bile su 7. aprila sprovedene do osnovne škole u **Suvom Lukavcu/Llukafci** i **Thate**, selu 3 km istočno od Đurakovca. Tamo su policija i VJ razdvojile muškarce od žena. Intervjuisna osoba, jedna žena, provela je u školi osam dana pre nego što je preko Đakovice bila proterana za Albaniju. Dok je bila u školi u Suvom Lukavcu, svedokinja je videla trinaestogodišnjeg dečaka (imenovanog u intervjuu) koga su pred mnogim ljudima ubili u školskom dvorištu. Počinilac zločina je bio mesni Srbin koji je bio sused dečakove porodice.²³

Kroz sela **Zablaće** i **Žać**, koja leže svako na svojoj strani puta Istok – Klina, pred samom opštin-

skom granicom, prošli su mnogi konvoji raseljenih lica sa severa i iz sela istočno od Zablaća, duž reke Drim. Oko 17. aprila, veći broj raseljenih lica (uključujući mnoge iz Kosovske Mitrovice), bio je prinuđen, kada se već nalazio na putu prema Klini, da se zaustavi u Zablaću, do dalje naredbe.²⁴ Jedan svedok je izjavio da su snage koje su im naredile da se zaustave bile paravojne jedinice koje su nosile velike bele orlove na rukavima.²⁵ Pošto su tamo ostale skoro tri nedelje, izbeglice su primile naređenje da odu, a Zablaće i Žać su bili granatirani. Intervjuisane osobe govore o ubijanjima koja su se događala u to vreme, uključujući četiri ili pet kosovskih Albanaca koji su bili ubijeni u granatiranju, dok je petogodišnja devojčica bila ranjena u pucnjavi.²⁶ Početkom maja su se desila dalja proterivanja raseljenih lica iz tog kraja. Oko 6. maja, jedan stariji čovek (65), bio je poslan sa belom zastavom prema srpskim snagama, koje su mu rekle da sve izbeglice treba da odu. Prema istim svedočenjima, njihove lične isprave su bile zaplenjene i uništene, dok su bili tokom pet sati zadržani pre nego što su ih pustili da se pridruže ostalima koji su se kretali prema Klini, Đakovici, Prizrenu i albanskoj granici.²⁷ Jedan drugi svedok je rekao kako je 8. maja konvoj raseljenih lica bio zaustavljen i opljačkan u Žaću, i da je bilo izdvojeno 500 muškaraca, od kojih je njih 300 bilo kasnije oslobođeno. (Postoje različiti izveštaji koji govore o razdvajanju muškaraca i žena na tom mestu i u to vreme, i o zadržavanju muškaraca tokom više sati, ali nije moguće odrediti da li se svi ti izveštaji odnose na iste događaje.)²⁸

Seljani i raseljena lica iz Starodvorana i Trbuhovca su bili zaustavljeni u rejonu Zablaće – Žać od strane VJ koja im je oduzela dokumente i neka vozila.²⁹ Došli su i pripadnici paravojnih jedinica i nasrnuli na njih, ali su pustili izbeglice iz Kosovske Mitrovice. Vojni komandant (ime je zabeleženo) došao je i pustio one koje je poznao. Sudbina ostalih nije poznata. Konvoj raseljenih lica je produžio put za Prizren.³⁰

Jugozapadni deo opštine

Okolo 8 časova, 7. maja, srpske snage su počele da granatiraju **Starodvorane**, veliko selo 10 km jugozapadno od Istoka, a zapadno od Zablaća i Trbuhovca, u velikoj ofanzivi protiv nekoliko sela

duž dela granice opština Istok i Peć.³¹ Veliki broj raseljenih lica se bio okupio u tom kraju. Oko 11 časova, seljani su počeli da beže na traktorima, ali su ih presrele srpske paravojne snage koje su konvoj od 50 traktora usmerile prema školi, gde su seljani bili opljačkani.³² Drugi su bili opkoljeni na livadi pored reke Drim, gde im je srpska policija, zajedno sa pripadnicima paravojnih jedinica, oduzimala novac i nakit.³³ Seljani su bili podeljeni u grupe. Oko 100 muškaraca je bilo izdvojeno (neki izveštaji daju mnogo veći broj), a ostatku je bilo naređeno da krene prema Peći. Neki svedoci govore da su videli kako onih sto muškaraca stoji uza zid, i opisuje komandanta sa šajkačom u sivoj uniformi. Ne zna se šta se dogodilo sa ovim ljudima. Iz jedne druge grupe bilo je izdvojeno 40 muškaraca, dok je ostatak poslat prema Klini.³⁴

Na dan 8. maja, seljani i raseljena lica koji su još uvek bili u Starodvoranima bili su proterani i naređeno im je da idu u Klinu ili Peć. Srpske snage su još jednom opljačkale izbeglice, i pucale na konvoj. Jedan vozač traktora je bio pogođen i ubijen.³⁵ Drugi kosovski Albanac je bio pogođen u leđa i umro je u blizini Trbuhovca, na putu za Klinu.³⁶ Jedan od proteranih stanovnika Starodvorana je video pet mrtvih tela blizu Trbuhovca, i čuo je da su ove ljude ubili pripadnici paravojnih jedinica.³⁷

Albansko stanovništvo koje je i dalje ostalo u Kašici, 2 km zapadno od Starodvorana, bilo je proterano od strane policije i VJ 7. maja. Srpske snage su se pojavile sa tenkovima oko 7 časova ujutru.³⁸ Dok su još bili u Kašici, policija je seljanima oduzela dokumente, i ovi su potom otišli u polje, manje od kilometar udaljeno od sela, i tamo prenoćili. Zatim im je bilo rečeno neka idu u Albaniju. Ljudi su pešice otišli natrag u svoje selo, pokupili svoje traktore i automobile i povezli se ka glavnom putu prema Peći. Pre nego što su došli do glavnog puta, međutim, zaustavili su ih policija i paravojne jedinice i oduzeli im novije automobile, kao i nakit od žena, a novac od muškaraca. Regularne jedinice VJ nisu bile toliko nasilne kao policija i pripadnici paravojnih jedinica. Na putu za Peć mnogi seljani su ponovo bili opljačkani. Krenuli su prema Dečanima, i na ulasku u grad su ih ponovo pljačkali pripadnici policije i paravojnih jedinica.³⁹

Sela zapadno od grada Istoka, duž puta za Peć

Četiri naselja na putu Istok – Peć, **Studenica/Studenice, Vrela/Vrelle, Ljubožda/Lupizhde i Crnice/Cerce**, bila su cilj stalnih napada jugoslovenskih snaga koji su od 27. marta trajali dve nedelje. UČK je privremeno kontrolisala Studenicu i Vrela.

U Studenici, velikom selu koje je rasuto po obe strane glavnog puta, policija je 27. marta naredila meštanima da se iseles u roku od dva sata. Ljudi su pobjegli u delove sela koje je kontrolisala UČK.⁴⁰ Na dan 3. aprila srpske snage su počele sedmodnevno granatiranje, za vreme koga su mnogi bili ranjeni, a najmanje tri lica su bila ubijena.⁴¹ Oko 10. aprila, pripadnici paravojnih jedinica koji su nosili crne šalove, VJ i policija, ukupno oko 100 vojnika, ušli su u Studenicu sa 10 do 20 tenkova, bornim kolima i vozilima sa pogonom na četiri točka. Sakupili su izbeglice iz Vrela, Kaličana/Kaliqan i drugih delova Studenice. Oko 3000 kosovskih Albanaca je napustilo selo. Mnogi su bili pogođeni vatrom iz prage kada su napuštali svoja skrovišta u podrumima kuća, a 20 je bilo raneno dok su bežali.⁴² Pripadnici VJ i paravojnih jedinica su zapalili 20 kuća. Ne zna se koliko je osoba bilo ubijeno 10. aprila, jer izjave svedoka donose različite brojeve. Jedan svedok pominje 10, a možda i 20 ubijenih, od kojih su neki poginuli u granatiranju, dok su drugi možda bili streljani. Tri mesna Srbina, koja su radila kao policajci u Istoku, uključujući i šefa policije, bili su tog dana viđeni u Studenici i tvrdi se da su učestvovali u ubijanju.⁴³

Mnoga raseljena lica iz okolnih sela su krajem marta pobjegla u varošicu Vrela.⁴⁴ Skoro dve nedelje, Vrela su bila granatirana od strane srpskih i jugoslovenskih snaga sa pozicija u Đurakovcu, Istoku i Banjici, ali su bila branjena od strane UČK. Kada je VJ 10. aprila na kraju uspela da uđe u varošicu sa oko 10 tenkova 5 pincgauera i 50-60 pešaka, UČK se povukla. Mnoge kuće su zapaljene, a oko 5000 stanovnika i raseljenih lica je napustilo mesto. Za vreme borbi, najmanje tri muškarca i jedna žena su izgubili živote.⁴⁵ Na dan 11. aprila, srpske snage su zauzele varošicu, dok su kosovski Albanci izbegli u planine, odakle je najveći broj otišao u Crnu Goru.⁴⁶

Za ljude proterane 25. maja iz **Pečke Banje/Baje e Pejës**, prvo utočište su bili Vrela i Kaličane, po

5 km severno i severozapadno udaljeni od njihovih domova. Oko 5 časova toga dana, policija i VJ su opkolile Pečku Banju i naredile seljanima albanske narodnosti da odu u roku od jednog sata. Ovi su pobjegli u planine i selo je bilo granatirano. Šef policije i njegov zamenik su prema svedočanstvima učestvovali u proterivanju. Najviše seljana se sklonilo u Vrela i Kaličane, gde su ostali tri dana, pre nego što će nastaviti prema crnogorskoj granici. Pored Male Jablanice/Jabllanice e Vogel (Peć), na njih su pucali snajperisti, i jedna žena je bila ozbiljno ranjena. Ovi ljudi su išli kroz sneg oko 40 km do Rožaja (Crna Gora), za šta im je trebalo 24 sata.⁴⁷

Popodne, 28. ili 29. marta, policija je naredila seljanima iz Crnica da napuste svoje domove. Policija, VJ i pripadnici paravojnih jedinica su opkolili selo oklopljenim džipovima. Skoro svi stanovnici su pobjegli, mnogi prema Vrelima i Studenici. Ostali su samo ljudi vezani za postelju, uključujući i nekoliko članova porodice jedne intervjuisane osobe. Posle dva dana, neki seljani su se vratili i videli da je oko polovine kuća bilo spaljeno. Jedan svedok je proveo četiri dana u Studenici i onda došao svojoj kući da se pobrine o članovima porodice koji su tamo ostali, a i da nahrani stoku. Pošto je tamo proveo jednu noć, video je kako je policija ponovo ušla u selo i kako uništava i spaljuje kuće. Ispričao je kako je sa udaljenosti od 200 metara gledao kako je policija naterala njegovu snahu natrag u kuću. Pošto je iz kuće čuo pucnje, video je kako je zahvata plamen. Dva dana kasnije se vratio i u kući pronašao ostatke petoro ljudi.⁴⁸ Prema izveštajima, Crnice je ponovo bilo napadnuto 12. aprila, zajedničkim snagama policije, VJ i paravojnih jedinica, koje su stanovnicima naredile da odu u roku od pet minuta, a posle toga zapalile kuće.⁴⁹

Napredujući dalje na zapad prema Vrelima koje je držala UČK, srpske snage su 1. aprila oko 11 časova napale Ljuboždu. Dvadesetogodišnji seljanin je za vreme granatiranja bio ranjen u minobacačkoj eksploziji.⁵⁰

Na dan 14. aprila bilo je granatirano **Orno Brdo**, između Pečke Banje i Kaličana. Sledećeg dana su policija i VJ ušle u selo. Svih zajedno bilo je oko 300 pripadnika bezbednosnih snaga i vojnih vozila, kao i pripadnika paravojnih jedinica sa išaranim licima, koji su nosili žute kape; njihove uniforme su bile viđene u Istoku tri meseca ranije, kada

su ih nosili vojnici za vreme vežbi. Zapaljeno je bilo pet ili šest kuća, a za vreme granatiranja je bio ranjen dečak (15 godina). Svedok je rekao da su granatirana bila i raseljena lica u brdima.⁵¹

Severoistok

Sinaje/Sinaje, 4 km severoistočno od grada Istoka, bilo je mešano selo sa 30 albanskih i 40 srpskih kuća. U podne, 28. marta, policija iz Istoka, vozeći žuti automobil zastava, došla je pred kuću intervjuisane osobe i rekla joj da ode. Takođe su otišli kod seoskog starešine i rekli mu da je zadužen za to da svi stanovnici albanske narodnosti napuste selo u roku od jednog sata. Nekoliko svedokovih suseda, Srba, obuklo je uniforme i pucalo u vazduh; svedok je imenovao trojicu od njih. Seljani koji su se kasnije vratili u Sinaje po hranu videli su da su njihove kuće bile paljene kako od strane njihovih srpskih komšija, tako i od strane srpskih snaga. Konvoj raseljenih lica je krenuo na traktorima koje su zatim morali da napuste kada su zašli među planine. Traktori su bili granatirani i seljani primorani da idu pešice kroz sneg do Crne Gore, noseći bolesne i stare na svojim leđima; jedan sedamdesetogodišnjak je umro na putu. Posle dva dana provedena u planinama bez hrane, prešli su granicu.⁵²

Mojstir/Mojstir, 1,5 km severno od Sinaja, bio je granatiran 7. aprila, kada je ubijeno četvoro seljana (jedan četrdesetčetvorogodišnji muškarac i tri žene od 20, 22 i 42 godine). Nekoliko ljudi je bilo ranjeno i kasnije im je bila pružena pomoć u bolnici u Rožajama.⁵³

Istočno od grada Istoka, uključujući Padalište/Padalishte

Sela na istočnoj ivici opštine Istok blizu su područja Izbice/Izbice u susednoj srbičkoj opštini. Njih su srpske i jugoslovenske snage napale skoro u isto vreme, krajem marta (vidi odeljak o srbičkoj opštini). **Rakoš/Rakosh**, prvo selo na putu koji u istočku opštinu ulazi sa istoka, bio je granatiran 26. ili 27. marta, od ranog jutra. Nekoliko ljudi je bilo ranjeno.⁵⁴ Oko 15 časova jedan svedok je pokušao da se izvuče, ali je odmah pet granata palo u njegovoj blizini i bio je ranjen. Napadači, opisani kao pripadnici paravojnih jedinica i policije, zapalili su

svedokovu kuću i porodica se sklonila u susedstvo. Četiri policajca su došla i rekla: „Ako vas ovde zateknemo sutra, od vas će ostati samo kosti!“ Kada se iselila sledećeg dana, porodica je bila zlostavljana i udarana kundacima. Mnogi ljudi su pobjegli u planine i produžili prema Crnoj Gori. Sutradan posle prvog napada na selo, oko osam autobusa u kojima su bili policajci u plavim uniformama sa crnim trakama vezanim oko glave, došli su iz Istoka i naterali preostale seljane da odu u roku od 30 minuta. Mnogi seljani iz Rakoša su pobjegli u **Učku/Uce**, ali kada je i ovo selo potpalo pod artiljerijsku vatru, izbeglice su otišle u planine odakle su videle da Učka gori. Dvanaest ljudi je bilo ranjeno u trenutku napada zato što nisu mogli da izađu iz sela.⁵⁵

Severoistočno od Rakoša se nalaze **Crkolez/Cerkolez** i **Padalište**.⁵⁶ Srpske i jugoslovenske snage (VJ, policija i pripadnici paravojnih jedinica) napale su ova sela 26. ili 27. marta. Ono što se tamo desilo navedeno je u optužnici protiv Slobodana Miloševića i ostalih, koju je podneo Međunarodni sud za zločine počinjene u bivšoj Jugoslaviji (ICTY).⁵⁷ Međutim, svi podaci u ovom izveštaju su uzeti direktno od osoba koje je intervjuisala OEBS-KVM, i ne navode se onako kako su predstavljani u optužnici.

Dva svedoka su dala OEBS-KVM opis ubijanja u Padalištu. Jedan je ispričao kako su policajci i maskirani pripadnici paravojnih jedinica došli u zaselak i ušli u kuću učitelja. Uхватili su troje male dece i zahtevali od učitelja da im odseče glave. Kada je ovaj odbio, Srbi su (jedan svedok ih opisuje kao policajce) ubili decu tako što su ih zaklali. Policajci su izdvojili muškarce od njihovih porodica i ženama je rečeno da idu u seosku crkvu; svedok i njegov sestrić su pobjegli u šumu. Selo je bilo zapaljeno.⁵⁸ Druga svedokinja je ispričala OEBS-KVM da je na seljane, dok su bežali, pucano sa srpskih pozicija. Posvedočila je da je 19 seljana bilo ubijeno, i dala spisak njihovih imena, premda nije mogla sa sigurnošću da kaže kako je svaki od njih umro. Takođe je ispričala da su se policajci i pripadnici VJ vratili i pljačkali kuće pre nego što će ih paliti. Takođe su ubijali životinje. Intervjuisana osoba je rekla da su neki pripadnici policije i paravojnih jedinica (koji su nosili crne šalove, ali nisu bili maskirani), mogli biti prepoznati kao mesni Srbi iz Rakoša i Crkoleza.⁵⁹

(Jedna ekipa OEBS koja je posetila Padalište 30. juna 1999, snimila je mesto i intervjuisala stanovnike koji su prethodnog dana pronašli 18 tela. Tela su bila identifikovana i sahranjena, pošto su bila snimljena na video traku. Među njima je bilo i telo gore pomenutog učitelja, kao i tela nekoliko dece.)⁶⁰

Između 27. i 30. marta bili su takođe proterani stanovnici **Sušice/Sushice** i **Žakova/Zhakove**, severno od puta Kosovska Mitrovica – Peć,⁶¹ kao i stanovnici **Verića/Veriq** i **Krnjina/Kernine**, južno od puta.⁶² Na dan 7. aprila, na samom izlazu iz Verića, izbeglice iz Sušice su bile iskorišćene kao ljudski štit. Policija i VJ su ih dva sata zadržale u blizini vojne baze koja je prema svedočenju bila bombardovana od strane NATO. Oko 50 raseljenih lica je zadobilo lakše rane.

Zatvor u Dubravi⁶³

Strogo čuvani zatvor u Dubravi je dugo bio predmet zabrinutosti zbog nepoštovanja ljudskih prava. Mada su verifikatori OEBS-KVM, dok su bili na Kosovu, pokušavali da dobiju pristup u ovu ustanovu, kako bi mogli da govore sa zatvorenima koji su se žalili preko advokata i članova porodica na zlostavljanje i torturu, zatvorske vlasti taj pristup nikada nisu dozvolile.

Poznati albanski advokat, angažovan u oblasti ljudskih prava, inače iz Peći, 12. januara je izrazio mišljenje koje je delilo više njegovih kolega, „da je ovaj zatvor uzrok velikih briga za advokate i članove porodica zatvorenika, budući da se zatvorenici tamo redovno zlostavljaju“. U početku sagrađen da primi samo već osuđene zatvorenike, u to vreme je bio korišćen i za zatvorenike u istražnom postupku, odnosno za stotine kosovskih Albanaca osumnjičenih za terorizam. Verovalo se da porred odraslih zatvorenika tamo drže i neke maloletne (ispod 18 godina starosti), pošto nije bilo drugih raspoloživih ustanova.

Bilo je mnogo žalbi zbog torture i premlaćivanja od strane zatvorskog osoblja. Pominjane su bile povrede od polomljenih kostiju do povređenih bubrega. Na primer, između 7. i 15. januara, kosovski Albanac (star 24 godine), bio je, prema izjavi, tučen i zlostavljan, i usled toga na kraju prebačen u pečku bolnicu.⁶⁴ Žrtva je bila uhapšena 27. avgusta 1998. i bila osuđena na dve godine zatvora. Kada je porodica pokušala da je poseti,

bilo joj je rečeno da to nije moguće jer se bolnica popravljala. Žena jednog drugog zatvorenika iz Dubrave, koja je kao izbeglica bila intervjuisana u Albaniji od strane OEBS-KVM, ispričala je da je, kada je 22. marta poslednji put videla svog četrdesetogodišnjeg muža, koji je bio uhapšen 29. maja 1998. zato što je bio simpatizer UČK, bio u veoma lošem stanju, nesposoban da govori i da se kreće, usled premlaćivanja kojima je bio podvrgnut.⁶⁵

Veruje se da je najmanje pet do šest ljudi umrlo od posledica povreda zadobijenih dok su boravili u zatvoru. Medicinska opskrba u samom zatvoru je bila minimalna, mada je u njemu bio lekar. Za zatvorenike sa hroničnim teškoćama izgleda da nije bilo dovoljno lekova.

Dok je bila na Kosovu, OEBS-KVM je izvestila da je bilo više slučajeva kada advokatima odbrane nije bio dozvoljen pristup njihovim klijentima zatvorenim u Dubravi, za šta vlasti nisu davale objašnjenje. Više predstavi je bilo naslovljeno sudu i njegovim specifičnim instancama, ali je najviše što se odatle moglo dobiti bilo nekoliko nejasnih i nekonzistentnih izvinjenja. OEBS-KVM nikada nije dobila zadovoljavajuću informaciju o zatvoru u Dubravi. Ipak, vlasti odgovorne za pravnu kontrolu u zatvoru, uključujući i okružni sud u Peći, nastavljale su da izjavljuju kako su mnogi zatvorenici živeli u boljim uslovima u zatvoru, nego kod kuće u svojim selima.⁶⁶

Nekoliko NATO bombi pogodilo je zatvor u Dubravi sredinom maja. Saopšteno je da je poginulo nekoliko zatvorenika i zatvorskih službenika. Bilo je optužbi da je kasnije oko 100 zatvorenika bilo streljano od strane srpskih snaga, i zatim sahranjeno u masovnoj grobnici u obližnjem Rakošu, zajedno sa zatvorenicima ubijenim za vreme bombardovanja. Ove optužbe nisu mogle biti potvrđene podacima koje je sakupila OEBS-KVM, ali se i dalje ispituju.⁶⁷

¹ 23. februara 1999, 13 ili 14 pripadnika lokalne policije upali su silom u matični ured u Vrelima, dok je ured redovno radio sa strankama. Bez obzira na proteste službenika ureda, pokupili su 3000 dosijea koji su sadržavali lične informacije (adrese, imena i sl.) kosovskih Albanaca. Policija nije dala nikakvo opravdanje ove akcije. Kasnije je OEBS-KVM dobila obaveštenje da su se slični incidenti dešavali i u drugim selima širom opštine: u Banjici i Crkolezu 23. februara, kao i u Dobruši i Rakošu.

² Izveštaj OEBS-KVM RC3 službenika za vezu sa policijom, 30. januara.

³ ICRC je 4. oktobra 1999. imao dostup do 1.900 ljudi koji su bili uhapšeni na Kosovu i zatočeni u Srbiji. ICRC Press Release 99/54, 4 Oktobar 1999.

⁴ UNHCR „Kosovo Village List”, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).

⁵ PE/0511/99; PE/02/012/99. Navedeno je ime žrtve.

⁶ Traka je kasnije vraćena njenom vlasniku.

⁷ PE/05/029/99.

⁸ U odgovarajućim OEBS-KVM dokumentima žrtva je zabeležena po imenu.

⁹ PE/01/054/99; PE/05/014/99. Ime žrtve je navedeno.

¹⁰ PE/05/27/99. Navedena su imena žrtava.

¹¹ PE/05/028/99. Tri žrtve su imenovane.

¹² A/0609.

¹³ A/0181.

¹⁴ A/0069; A/0339.

¹⁵ A/0181.

¹⁶ A/0396; A/0422.

¹⁷ A/0379.

¹⁸ A/0422.

¹⁹ A/0370; A/0461.

²⁰ A/0422.

²¹ A/0450.

²² A/1086.

²³ A/025. Ona je rekla da počinioca poznaje njezin svekar.

²⁴ A/0420; A/0498; A/0464.

²⁵ A/0464.

²⁶ A/0484; A/0420 (navodi imena); A/0551; A/0498; A1117 (datumi nisu sigurni).

²⁷ A/0420; A/0498; A/1117.

²⁸ A/0486.

²⁹ A/0464.

³⁰ A/0430; A/0461 i /0511.

³¹ A/0370; A/0396; A/0430; A/0461; A/0511; A/0603; A/0817; A/1067; A/1071. Ostala pogođen sela su bila Trbuhovac, Zablacé, i Kašica u istočkoj opštini, i Nabrđe, Ruhot, Ljutoglava i Trsenik (u opštini Peć).

³² A/061.

³³ A/0396; A/0430.

³⁴ A/0370.

³⁵ A/0486.

³⁶ A/0370.

³⁷ A/0461.

³⁸ A/0429; A/0574.

³⁹ A/0390; A/0574.

⁴⁰ A/0357 koji je otišao 1. aprila i zatim prešao pešice planine na granici sa Crnom Gorom.

⁴¹ A/0181; A/1068.

⁴² A/069.

⁴³ A/0173, imenuje dvojicu policajaca iz Istoka, a takođe imenuje 10 verovatnih žrtava, pominje imena ista dva policajca, i još jednog policajca iz Istoka.

⁴⁴ A/0150.

⁴⁵ A/0356 pominje tri ubijena čoveka. A/0181 govori o jednoj ubijenoj ženi. A/0524 pominje tri muškarca i jednu ženu. Nije jasno da li se ova svedočenja u nečemu poklapaju.

⁴⁶ A/0339.

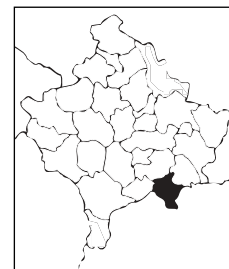
⁴⁷ A/0152; A/0411.

⁴⁸ A/0150, koji navodi 29. mart; A/0174, koji navodi 28. mart, i navodi dva mesna policajca među snagama koje su napale selo, uključujući i jednog iz Istoka, koji je takođe bio među trojicom kojeg navodi kao učesnika ubijanja u Studenici – vidi primedbu 46 – pri čemu drugoga poznaje samo po imenu;

- A/1082, koji svedoči o ubistvu svoje snaje, kaže da se napad zbio 29. aprila, ali izgleda da je to greška ili učinjena od strane intervjuisane osobe, ili prilikom beleženja intervjua, budući da se ostali aspekti njegovog svedočenja poklapaju sa opisima drugih izbeglica koje govore o događajima koji su se desili krajem marta.
- ⁴⁹ A/0507.
- ⁵⁰ A/0466.
- ⁵¹ A/0178.
- ⁵² A/0995.
- ⁵³ A/0169.
- ⁵⁴ A/051.
- ⁵⁵ A/0070; A/0451. A/0565.
- ⁵⁶ Padalište je imalo samo šest ili sedam čitavih kuća i oko 30 stanovnika kojima je uveliko bila potrebna humanitarna pomoć, kada je bilo posećeno od strane jedne OEBS-KVM patrole 28. februara 1999. Ostalih pet kuća je bilo potpuno uništeno u borbama 1998.
- ⁵⁷ ICTY, „Indictment Milosevic & Others („Kosovo“), IT-99-37-1, 24 May 1999.
- ⁵⁸ A/0640. Svedok navodi mena žrtava, i takođe imena 15 mesnih policajaca i pripadnika paravojnih jedinica koji su učestvovali u napadu na Padalište, uključujući i šefa policije iz Istoka. Dvojica od ovih su takođe navedena u intervjuiima u kojima se opisuju događaji u Studenici i Crnicu (vidi napomene 46-51).
- ⁵⁹ A/0351, intervjuisan od strane OEBS-KVM 28. aprila 1999.
- ⁶⁰ PE/0001/99 (sa skicama i fotografijama).
- ⁶¹ A/0169; A/0253.
- ⁶² A/0361; A/0733.
- ⁶³ Mnogi OEBS-KVM dokumenti se odnose na zlostavljanja ili torturu u zatvoru, na primer PE/05/07/99, P/05/08/99, PE/05/09/99 i PE/04/070/99.
- ⁶⁴ PE/05/05/99.
- ⁶⁵ A/0768.
- ⁶⁶ Kako je posvedočio verifikator OEBS-KVM zadužen za pitanja ljudskih prava.
- ⁶⁷ Vidi, na primer, nekoliko članaka objavljenih u međunarodnim medijima: BBC News, „Bodies Recovered from Mass-grave“, 14. avgust 1999, i Jacky Rowland, „Istok Prison’s Unanswered Questions“, 25. maj 1999.

KAČANIK/KACANIK

Opština Kačanik ima 82 naselja, varošica, sela i zaselaka. Nalazi se na jugoistoku Kosova, južno od opštine Uroševac, i ima dugu planinsku granicu sa Makedonijom. Procena stanovništva iz 1998. je bila da u opštini živi 44.365 stanovnika, od kojih je 98,6% bilo albanske narodnosti.¹ Privreda opštine je uglavnom počivala na ekstenzivnoj poljoprivredi i malim kamenolomima. Jedna od najzapaženijih tačaka opštine je bio granični prelaz prema Makedoniji kod sela Đeneral Janković, kroz koji prolazi magistralni put broj 2 (glavni put koji pravcem sever – jug prolazi kroz Kosovo) i železnička pruga prema Skoplju, prestonici Makedonije. Kod Đeneral Jankovića su se nalazile kasarne VJ i pogranična policija.

Od 1995. krijumčarenje preko granice uključivalo je i oružje i ljudstvo UČK.² Mogućnost ove vrste infiltracije, posebno zbog blizine vitalnih transportnih arterija, učinilo je da planinski predeo jugozapadno od Kačanika i ceo pogranični rejon imaju poseban strateški značaj za jugoslovenske bezbednosne snage. VJ je uspostavila 5 km široku bezbednosnu zonu duž granice, u koju je svaki ulaz bio strogo kontrolisan i koja je bila redovno patrolirana. Seljani koji su živeli u ovoj zoni dobili su posebne dozvole koje su im omogućavale ograničenu slobodu kretanja, pri čemu su ograničenja bila opravdana opasnošću od minskih polja i zaseda. Zbog istih razloga, OEBS-KVM je imala samo ograničen pristup ovom području, što je ometalo obavljanje misije.

Kada je OEBS-KVM tek stigla u opštinu, na kraju 1998. godine, situacija je bila relativno mirna u poređenju sa drugim delovima Kosova, kao što je to bio slučaj i cele te godine. Ipak, postojala je latentna prisutnost UČK u tom kraju,³ i od decembra 1998. do početka februara 1999. bio je zabeležen relativno mali broj incidenata. Komandant

policijske stanice u Kačaniku je bio ugledan čovek, i izgledalo je da je opšta situacija dosta stabilna. Sve se to promenilo februara 1999, kada se UČK infiltrirala i formirala novu brigadu u brdima jugozapadno od Kačanika.

Dok je OEBS-KVM bila prisutna u Kačaniku, primila je 31 žalbu zbog različitih povreda ljudskih prava. Četiri izveštaja su se odnosila na ubistva: dva čoveka koja su prethodno bila oteta, pronađena su mrtva ispod mosta,⁴ a jedan otac i sin su bili ubijeni od strane nepoznatih napadača. Nijedan od ovih slučajeva nije bio rasvetljen.⁵ OEBS-KVM je dalje primila 12 žalbi zbog odvođenja kosovskih Albanaca na „informativne razgovore“ (za objašnjenje koje se tiče ove prakse vidi 9. poglavlje). Od ovih žalbi, pet je pratila dodatna optužba za zlostavljanje u policijskoj stanici.⁶ OEBS-KVM je primila jednu žalbu kosovskog Albanca čija je kuća bila spaljena.⁷ Dalje, primila je 14 izveštaja o tome da su kosovski Albanci nestali. Od ovih, u šest slučajeva su počinioci bili verovatno pripadnici UČK.⁸

Otmica sa najtežim posledicama je bila ona u slučaju kosovskog Albanca koji je bio politički predstavnik Albanaca u Socijalističkoj partiji Srbije (SPS predsednika Miloševića) koji je, prema rečima policijskog komandanta Uroševca, bio organizovao bezbednosne snage da zaštite njegovo selo od infiltracije UČK.⁹ Otmica ovog čoveka je pokrenula čitavu seriju događaja čiji su vrhunac bili sukobi i proterivanja (o ovome se govori niže, u odeljku o selima na jugu opštine Kačanik).

Jug, između grada Kačanika i granice

Na dan 21. februara 1999, tri različite policijske stanice su informisale OEBS-KVM da je prethodnog dana političar albanske narodnosti otet, verovatno od strane UČK. Kako je saopštila OEBS-

-KVM, mnogi protivrečni ili neobjašnjivi elementi ovog slučaja postavili su pitanje da li je to zaista bila otmica izvedena od strane UČK, i navodili na pretpostavke da je mogla biti priređena od strane srpskih vlasti. Na dan 23. februara, komandant policije u Kačaniku je posetio kuću žrtve u Doganoviću/Doganaj (severno od Kačanika) i naredio porodici da nekim susednim naseljima prenese poruku da će, ako oteti čovek ne bude vraćen, ova naselja – Popotnica¹⁰, Palivodenica/Palaj, i Đeneral Janković/Hani I Elezit, a takođe i sam Doganović i Kačanik – biti napadnuti i uništeni od strane policijskih snaga. Dva dana kasnije, u jednom razgovoru sa OEBS-KVM, komandant policije nije ponovio ovu pretnju, nego je rekao da će početi da zove ljude iz ovih sela na „informativne razgovore“, kao i da ih hapsi. Takođe je rekao da zna da više porodica iz tih sela ima članove u UČK. OEBS-KVM je stoga pokušala da dobije informaciju od UČK, ali su njeni predstavnici istrajavali na tome da ona nema veze sa ovom otmicom.¹¹

U noći između 25. i 26. februara, srpske vlasti su zatvorile granicu i jedna patrola OEBS-KVM je bila šikanirana od strane policije na graničnom kontrolnom punktu.¹²

Na dan 26. februara u 8 časova, u rejonu **Pustenika/Pustenik** izbila je borba između seljana i VJ. Bilo je saopšteno da su vojnici VJ proveravali lične isprave seljana u Gorancima/Garance. Sledećeg dana UČK je saopštila da je u kačaničkom kraju obrazovala novu brigadu „Agim Bajram“. UČK je takođe izjavila da su policija i VJ nasilno protezali kosovske Albance iz sela Pustenik, Donja Bus Mala, Gornja Bus Mala i Dač Mala, kao i da su borci UČK raspoređeni u graničnom području.¹³ U Gorancima, Režancima/Reshanice i Hunelu/Hunel, policija se povukla i UČK ih je odmah zauzela. Civilni su napustili ova sela. Ipak, nije bilo izveštaja o većim borbama.¹⁴

Na dan 28. februara komandant policije iz Kačanika upao je u zasedu u selu **Gajre/Gajre** i bio ubijen. Četiri policajca su bila ranjena. Komandant je bio na putu za Gajre kako bi izvršio istragu u slučaju još jednog otetog političara albanske narodnosti, iz Partije demokratske inicijative.¹⁵ Neposredno posle ovog ubistva, u selu Gajre su izbile borbe između pripadnika VJ i policije s jedne strane, i UČK i naoružanih civila sa druge. Prema izveštaju, preko 2000 ljudi je pobjeglo na granicu.¹⁶

Kasnije, prvih deset dana marta, odvijale su se borbe u većini sela u rejonu magistralnog puta broj 2. Svakog dana, sela koja je držala UČK bi padala u ruke vladinih snaga. VJ i policija su koristile taktiku paljenja i uništavanja civilnih domova kako bi očistile okolinu od UČK. Takođe su masovno pljačkali i krali privatno vlasništvo. Ipak su u ovoj fazi borbe pokazali izvesnu uzdržanost što se tiče uzimanja na nišan civilnog stanovništva, pa je bilo svega trojica ubijenih, sva trojica su navodno bila članovi UČK; saopšteno je i da je jedna žena bila ranjena.

U isto vreme, i UČK je ispražnjavala sela. Njeni pripadnici su odlazili u selo i govorili meštanima da odu jer se očekivao srpski napad. Tako je UČK mogla da koristi prazne kuće kao utvrđene pozicije, što je nužno izazivalo srpske snage da ih napadnu.¹⁷

Mada je izgledalo da su seljani na strani UČK, bilo je izveštaja da su bili prisiljavani da pokažu podršku ili da joj se pridruže.¹⁸

Policija je sabirala raseljena lica po planinama, sprovođila ih do glavnog puta i obezbeđivala prevoz do zajedničkih skloništa u Kačaniku. Međutim, policajci su izdvajali sposobne muškarce od žena, dece i staraca, i dovozili ih u policijsku stanicu u Kačaniku gde su bili saslušavani i podvrgnuti „testu parafinskih rukavica“ (vidi 10. poglavlje), kako bi ustanovili jesu li učestvovali u borbama. Od 125 muškaraca koji su bili ispitivani, 23 su bila odvedena u policijsku stanicu u Uroševcu i u sportsku dvoranu između Uroševca i Štimlja.¹⁹ Prema svedočanstvu, tamo su ih policajci mučili i premlaćivali, u nastojanju da dobiju obaveštenja o UČK. Dvadesetorica od njih su kasnije bila puštena, dok su ostali bili odvedeni u Prištinu.²⁰

UČK je vršila otmice ljudi koji su radili za Srbe ili prema njima izražavali simpatije, a zlostavljala one koji nisu hteli da se stave na njenu stranu. Na dan 5. marta, UČK je protiv njihove volje zadržala raseljene kosovske Albance u selu **Kotlina/Kotline**. Nije im bilo dozvoljeno da odu, iako su UNHCR i UČK imali sporazum o bezbednom izlasku izvan zone sukoba.²¹

Veći deo sela jugoistočno od Kačanika je bio pogođen borbama koje su se odvijale krajem februara i početkom marta. Nekih 5000 ljudi je napustilo svoje domove i provelo oko nedelju dana na otvorenom, u brdima, u zimskim uslovima. Tamo gde su se vodile borbe, oko 20% kuća je bilo potpuno uništeno.²²

Nedelju dana pošto je OEBS-KVM izvestila o ovim događajima, VJ i policija su učvrstile svoje pozicije. Bilo je vidno pojačano kretanje policije i VJ kroz celu opštinu. U području južno od Kačanika, hapšeni su kosovski Albanci u selima kao što su **Ramun Mala** i **Palivodenica**. U ovom poslednjem, nekih 200 pripadnika VJ i policije su upali u selo i odveli sve muškarce, njih oko 70, na poljanu pored džamije. Neke od njih su tukli, i prema svedočenstvima terali ih da viču „Mi smo za veliku Srbiju!“, kao i druge srpske parole. Posle toga, 19 ih je odvedeno u policijsku stanicu u Uroševcu, gde su bili saslušavani, premlaćivani i mučeni. Svi sem trojice su bili pušteni. Oni koji nisu bili pušteni, bili su poslani u Prištinu, da im se sudi.²³

Iz izjava izbeglica je jasno da su akcije vojske i policije bile nakon povlačenja UČK produžene južno od Kačanika, u Pusteniku, Kotlini i Gajrama. Bilo je saopšteno da su snage VJ i srpske policije 21. marta ušle u Pustenić sa teškim naoružanjem i vojnom opremom. Seljani i „mnogo“ raseljenih lica su pobjegli u planine, u područje koje se zove Kepi i Gate-Sulaja. Na dan 1. aprila bili su granatirani i opkoljeni od strane VJ, posle čega su svi bili poslani na granicu.²⁴ Viđeno je kako Gajre gore 27. marta.²⁵

Kotlina, 6 km jugozapadno od Kačanika, bila je prema svedočenstvima napadnuta 24. marta. Postoje mnoge izjave koje govore o ovim događajima, uključujući i izjave o masovnim ubijanjima za vreme tog napada.²⁶ Međutim, u albanskim novinama *Fakti* 16. aprila se pojavio članak o tim događajima, a sve izjave (koje uglavnom daju detaljan izveštaj o tome šta se dogodilo), date su nakon toga. Stoga, ono što bi površno moglo da izgleda kao saglasnost u izjavama može biti ili rezultat obaveštenosti po čuvenju, ili može na drugi način biti obojeno uticajem novinskog članka.²⁷ Većina izjava daje listu od 22 muškarca, zajedno sa podacima o njihovoj starosti, koji su bili ubijeni. Sledi jedno od svedočenja.

Na dan 24. marta ujutru, selo Kotlina je bilo granatirano od strane jugoslovenske artiljerije iz pravca Ivaje. Oko 12:30 pešadija VJ je ušla u selo. Video sam dve vrste zelenih maskiranih uniformi; jedni su nosili tamnije uniforme i maskirne kačkete, drugi, koji su imali svetlije uniforme, nosili su crne maske; svi oni su došli na tenkovima i praga vozilima. Oko 500 žena i dece su na-

tovarili na kamione i odvezli ih u Kačanik. Ovo je bilo obavljeno oko 14:30. Posle granatiranja, bila su zarobljena 22 muškarca. Oko 60 maskiranih vojnika je počelo da premlaćuje ove ljude koristeći pritom kolje iz ograde. Tukli su ih do smrti. Nalazio sam se u šumi, na rastojanju od 60 metara. Oko 17 časova tela su bila odnesena do bunara i bačena unutra. U bunar je bačena i ručna granata. Posle toga, oko 30 kuća je bilo opljačkano i zapaljeno. (Intervjuisana osoba navodi spisak žrtava napamet i bez zastoja.) Istog dana otišao sam natrag u selo, gde sam našao dva mrtva čoveka sa ranama od metaka na vratu, i trećeg čoveka kome je bilo pucano u desnu ruku i čija leva noga je bila odsečena mitraljezom praga. On je sledećeg jutra umro. (Intervjuisana osoba navodi imena tri žrtve.)²⁸

Zbog rezervi koje su gore pomenute, komisija OEBS/ODIHR je 30. septembra 1999. izvršila istraživanje na licu mesta. Nalazi se u velikoj meri slažu sa svedočenjem, pri čemu je najveća razlika u tome što su tela bila bačena u dva bunara, odnosno velike rupe iskopane za vodu. Šest tela je bilo bačeno u manju, duboku oko 5 metara, dok je u većoj, dubokoj oko 7 metara, pronađeno 16 tela. U vreme posete, jedna austrijska ekipa za sudsku medicinu je ispitala tela sa ciljem da nađe dokaze za Međunarodni sud za zločine izvršene na tlu bivše Jugoslavije. Ova je potvrdila nalaze ovih masovnih grobnica. Seljani koji su bili predstavljeni kao očevici, dodali su ovoj priči da su ljudi bili opkoljeni u šumi i odvedeni dole u selo. Od cele grupe muškaraca (među kojima je bilo 11 nenaoružanih pripadnika UČK u civilnoj odeći), bilo je izdvojeno njih 22 i odvedeno na mesto blizu ovih „bunara“. Tamo su premlaćeni, a kasnije su se čuli i pucnji (verovatno se radilo o egzekuciji), a na kraju se čula i jedna jača eksplozija (verovatno se radilo o ručnoj bombi).

Sever opštine Kačanik

U eksploziji nasilja koja je počela u februaru 1999, severni deo opštine je najpre bio mnogo manje pogođen nego njen južni deo. Ipak, u nedelji koja je prethodila evakuaciji OEBS-KVM, opšte pojačanje aktivnosti policije i VJ nije ostalo bez posledica i na ovoj teritoriji, osobito usled primetnog pojačanja vojnog prisustva na severozapadu,

prema granici sa opštinom Štrpce/Shterpce. Takođe je bilo izveštavano o povremenim borbama na severu, a kosovski Albanci su bili hapšeni u selima Bićevac/Bicec i Reka/Reke. VJ je prema izveštajima bila aktivna u selu Korbulić/Korbuliq, na krajnjem istočnom uglu opštine, gde su njeni pripadnici oštetili i opljačkali školsku imovinu i proterali seljane, koji su pobjegli u Kačanik.²⁹

Tokom prve nedelje dana posle 20. marta, sudeci prema izjavama izbeglica, sever je i dalje ostajao relativno miran. Prvo je bilo napadnuto selo **Stari Kačanik/Kacanik i Vjeter**, istočno od puta broj 2, i to oko 27. marta. Pored samog Kačanika, ovo je bilo jedino naselje sa značajnim srpskim stanovništvom u opštini. Neki od srpskih stanovnika su, prema svedočenjima, pomogli srpskim snagama u njihovom napadu na selo. Svedok je ispričao da je „selo bilo opkoljeno od strane VJ tenkovima i kamionima. Moja porodica je napustila kuću i premestila se u drugi kraj sela. Na dan 27. marta, uveče, čuli smo mnogo pucanja i videli dve kuće u plamenu. Istog dana smo otišli u planine. Svi seljani su sa nama otišli u Belogradze (srpski: Belograce)“. Kada se svedok vratio, u selu je zatekao veliki broj pripadnika VJ.³⁰

Krajem marta i početkom aprila, sela severozapadnog ugla opštine, zapadno od puta broj 2, bila su napadnuta jedno za drugim. Najpre su srpske snage 29. marta napale **Duru/Duraj** (samo jedna intervjuisana osoba opisuje napadače kao policijske snage).³¹ Napad je počeo granatiranjem, posle čega su trupe ušle u selo i počele da pucaju iz automatskog oružja na kuće, ubivši jednu kosovsku Albanku i ranjavajući druge ljude. Seljani su izbegli u okolne planine, gde su ostali nedelju dana. Posle toga, skoro polovina ih se ponovo vratila u Duru; ostali su otišli u Dubravu/Lisnaje, 4 km južno od Dure. Oni koji su se vratili bili su ponovo proterani 30. aprila ili 1. maja.³²

Oko 31. marta, dva oklopna vozila i četiri pokrivena kamiona puna vojnika ušli su u **Gabricu/Gabrice**.³³ Trupe (u izveštajima nema druge specifikacije) su počele da pucaju po kućama. Svi seljani su odmah napustili selo i otišli u pravcu planina. Prema svedočenjima, jedna žena je bila ubijena kada se vratila u kuću da uzme hranu za svoju bebu.³⁴ **Banjica/Beice** je bila napadnuta oko 3. aprila kombinovanim snagama VJ, policije i paravojnih jedinica. VJ je počela minobacačkom

vatrom, zatim su pripadnici paravojnih jedinica i policije ušli u selo pucajući na kuće i paleći ih. Većina seljana je uspela da pobegne u planine, ali su neki zakasnili i bili su primorani da se kriju u podrumima. Kada su pripadnici paravojnih jedinica ušli u kuće, ubili su neke od muškaraca koji su se krili. Jedan muškarac je bio ubijen, a njegovo telo unakaženo pred njegovom porodicom.³⁵ O tome jedan svedok kaže:

Tenkovi su u selo ušli bez ikakvog upozorenja, sa po 50 naoružanih Srba u uniformama iza svakog tenka. Među njima su bili i policijski rezervisti iz Štrpca. Počeli su da pucaju na kuće i da ih spaljuju bacačima plamena. Kada sam se vratio u selo dva dana posle napada, našao sam dva mrtva tela. Jedno je bilo u podrumu, i bilo je unakaženo, verovatno od strane pripadnika srpskih paravojnih jedinica. Grlo mu je bilo prerezano, a ruke i noge odsečene. Drugu žrtvu sam pronašao ispred njene kuće, sa ranama od metaka u leđima. Jedan izbeglica iz Petrove je pronađen zaklan, sa izvađenim očima.³⁶

Kasnije, 5. aprila, pripadnici VJ, policije i paravojnih jedinica, došli su u **Doganović/Doganaj** i proterali njegove stanovnike. Prema svedočanstvu, ušli su u selo „pucajući na nekontrolisan način“. Ljudima je bilo rečeno da odmah napuste svoje kuće. Prema različitim izjavama, oko 50 muškaraca je bilo izdvojeno od žena, dece i starijih ljudi, i moralo je da ostane pošto su drugi otišli. Ostalima je bilo rečeno da svojim traktorima idu u Albaniju. Takođe je bilo obezbeđeno nekoliko autobusa da odvezu ljude do albanske granice. Postoje tri naizgled kontradiktorna izveštaja o tome šta se dogodilo muškarcima koji su ostali. Jedan svedok tvrdi da su bili odvedeni u policijsku stanicu u Uroševcu, gde su bili tučeni, i svi osim dvojice pušteni posle nekoliko sati.³⁷ Drugi kaže da su ih zadržali u selu, tukli, i pustili sledećeg dana.³⁸ Treći je saopštio da su muškarci bili iskorišćeni kao ljudski štit u blizini jedne protivavionske instalacije koja je bila postavljena u tom području.³⁹

Selo **Nika/Nike** je 9. aprila bilo napadnuto artiljerijskom vatrom, a posle toga su paljene kuće.⁴⁰ Oko 13. aprila, srpske snage su napale **Gornju Gabricu**. UČK je četiri sata pružala otpor, a onda se povukla.⁴¹ UČK je takođe bila prisutna u selima da-

lje na jugu,⁴² i oko 13. aprila bila su napadnuta sela **Dubrava/Lisnaje**,⁴³ **Slatina/Slatine**,⁴⁴ **Vata/Vataj**,⁴⁵ i **Doganović** (po drugi put),⁴⁶ kao i manji zaseoci u okolini Doganovića. Mnogi seljani su pobeegli u planine. VJ i policija su sela granatirali iz različitih pravaca, a pripadnici policije i paravojnih jedinica su išli da pljačkaju i pale kuće. Bilo je više ubistava, posebno u Slatini i okolini, od čega su se mnoga desila za vreme nasilnih proterivanja, iako su svedoci takođe rekli da su neke od žrtava bili borci UČK.⁴⁷ Ubijanje je opisano u mnogim izjavama izbeglica, uključujući i sledeće:

Srpske snage su opkolile delove Lamaj i Cakaj u selu Slatina. Imale su podršku najmanje četiri tenka, nekoliko kamiona i protivvazdušnih vozila. Bile su podeljene u dve grupe. Počele su da granatiraju sela, po svoj prilici želeći da stvore paniku. Kada je artiljerija čula NATO avione, zaustavila je granatiranje, ali je pešadija nastavila da pali kuće. Napustio sam selo, ali sam se vratio kada su granatiranje i spaljivanje kuća prestali. Pronašao sam mnogo mrtvih tela koja sam prepoznao. Četiri među njima su bila unakažena: prvo je imalo stomak i grudi rasporene od stomaka sve do grla, a oči su bile izvađene; drugome je levo uvo bilo odsečeno, treći čovek je bio zaklan, dok su četvrtom usta bila razrezana od jednog uva do drugog.⁴⁸

Pripadnici policije, VJ i paravojnih jedinica došli su do zaselaka Lamaj i Tifek u Slatini iz pravca Uroševca, na praga vozilima, tenkovima i oklopnim transporterima. Zaustavili su se pored Dragovića. Četiri kamiona sa pripadnicima paravojnih jedinica i autobusi sa oko 700 naoružanih Srba ušli su u Lamaj. Pobegao sam zajedno sa ostalima u planine, a 11 naših meštana je bilo ubijeno kod Lamaja. Posle napada, našao sam četiri mrtva tela. Žrtve su bile ubijene iz vatrene oružja, oči su im bile izvađene, a lica isečena. Čuo sam da je sedmoro ljudi bilo ubijeno na drugim mestima: tri brata iz Duraja, kao i četiri druga čoveka na drugim mestima (imena i godine starosti žrtava su navedeni).

Srpska ofanziva protiv sela je, sa oko 700 pripadnika VJ, počela kod Firaja, a zatim nastavi-

la prema Dubravi. Video sam da su napadači obučeni u različite uniforme, neki su imali maske, neki trake oko rukava, a video sam i oznake Arkanovih tigrova i Sivih vukova. Pobegao sam na obližnje brdo odakle sam video kuće i automobile u plamenu. Arkanovi ljudi su uhvatili grupu žena i dece i staraca, držali ih oko četiri sata i zatim pustili. Žene mi ništa nisu rekly o tome šta im se desilo. Dva starija čoveka, moji rođaci, bila su teško pretučena, jednom je bila iščupana polovina brkova. Tokom ofanzive, zarobljen je bio još jedan bratić. Njemu su pripadnici paravojnih jedinica ispalili četiri metka u glavu. Snimio sam telo na video kasetu koja je ostala na Kosovu. Ubijena su bila još tri čoveka: lekar iz Uroševca i dve osobe iz Doganovića. Video sam sa razdaljine od 200 metara kako je lekar bio uhapšen zajedno sa svojom porodicom. Vezali su ga za drvo, tukli, isekli su mu lice noževima, i na kraju ga ubili. Sve se to dešavalo pred njegovom ženom i decom. Druga žrtva je bila invalid i nije mogla da napusti kuću. Pošto su pripadnici paravojnih jedinica otišli, otišao sam njegovoj kući i tamo zatekao njegov leš. Imao je jednu ranu od metka u grlu, jednu na glavi, i videlo se da su ga tukli. Poslednju žrtvu sam video u obližnjem potoku, gde je bila bačena. Njene oči su bile izvađene, a uši odsečene; po svemu sudeći, ubijena je ubodima noža. Njeno telo je bilo veoma unakaženo, tako da sam je jedva prepoznao. Sva tri tela su tajno bila pokopana izvan sela.⁴⁹

Poslednji izveštaji o napadima na sela u tom području govore o granatiranju i spaljivanju kuća u **Kovačevcu/Kovacetu**, 10. maja, i ponovo 25. maja;⁵⁰ **Bičevac/Bicec** je takođe bio napadnut 25. maja od strane srpskih snaga koje su izdvojile 5 muškaraca (čija je dalja sudbina ostala nepoznata), dok su ostali stanovnici pobeegli na jug;⁵¹ a i Dubrava je još jednom bila granatirana tog dana, 25. maja. Seljane i izbeglice koji su bežali iz Dubrave presrela je VJ koja je tražila i izdvojila muškarce između 16 i 60 godina starosti. Sedmorica od njih su bili zadržani: neki svedoci tvrde da su bili ubijeni, drugi kažu da su bili odvedeni u Uroševac. Posle toga su kuće bile zapaljene, pripadnici VJ su pucali na ljude u bekstvu, ali nije bilo povređenih.⁵²

Na dan 30. aprila je bilo granatirano Stagovo/Stagove, istočno od puta broj 2 i odmah ispod Starog Kačanika, pored glavne železničke pruge. Policija je bila zauzela položaje oko sela, ali nije ušla u njega. Bilo je borbi u rejonu zvanom „Kruške“, a od granatiranja je bilo žrtava.⁵³ U maju, UČK je imala „bazu“ blizu sela,⁵⁴ tako da je 21. maja Stagovo ponovo bilo napadnuto. VJ i policija su iz daleka granatirali selo, a seljani su počeli da beže prema planinama. Tu su naišli na pripadnike paravojnih jedinica koji su dolazili iz suprotnog pravca. Ovi su otvorili nasumičnu vatru ubijajući i ranjavajući ljude. Jedan svedok opisuje da je video kako su ubili troje ljudi, uključujući jednu majku sa kćerkom, i kako su sa rastojanja ranili četvero drugih. Paralizovana baka i njezina unuka od osam godina su bile ubijene izbliza, jer stara žena nije mogla da ustane. Jedan mladić je bio ubijen izbliza, paljbom iz automatskog oružja koja mu je raznela mozak.⁵⁵ Tada su zapaljene mnoge kuće (prema jednoj izjavi 60% kuća). Srpske snage su se uskoro posle toga povukle.⁵⁶ Sledećeg dana je bilo sahranjeno 13 ljudi, a nekih 1000 meštana i raseljenih lica iz drugih mesta na Kosovu napustili su selo i otišli u Vrbani u vitinskoj opštini.⁵⁷

Kačanik

Kačanik je već bio pogođen neprijateljstvima u nedeljama pre evakuacije OEBS-KVM, 20. marta 1999. Stotine raseljenih lica su živele u gradu i atmosfera je bila napregnuta, što je još bilo pojačano usled opšte političke situacije i mera bezbednosti koje su preduzimane. Od 20. marta situacija se još vidnije pogoršavala. Srpska policija je povećala broj kontrolnih punktova na putu i u samom gradu. Policajci su sprovodili grupe ljudi koji su bežali iz okolnih sela, i doveli ih u kačanički centar kulture. Povremeno, policajci su pucali sa snajperskih pozicija, što je povećavalo napetost.⁵⁸ Dva svedoka govore o hapšenju, između 21. i 23. marta, vlasnika kuće u Bobu, gde je OEBS-KVM imala svoju mesnu kancelariju. Čovek je bio pretučen i odveden u policijsku stanicu u Kačaniku, a zatim prebačen u policijsku stanicu u Uroševcu, gde je bio zadržan i saslušan tokom šest sati, pre nego što je bio pušten.⁵⁹ Sama kuća je bila granatirana, tako da je krov uništen, negde između 27. marta i 7. aprila.⁶⁰ Oko 24. marta, kombinovane para-

vojne snage su došle u grad i smestile se u zgradu fabrike Šar (Sharr).⁶¹

Od 24. marta nadalje, srpske snage sastavljene od pripadnika VJ, policije i paravojnih jedinica, kao i srpskih civila, počele su sistematski da prazne grad, najpre granatirajući ga nasumice četiri dana, što je prouzrokovalo mnoge smrti i ranjavanja.⁶² Izveštaji pominju da je policija takođe učestvovala u granatiranju ili pucanju u delove grada, kako bi odatle isterala stanovništvo.⁶³ Granatiranje je obično bilo praćeno dolaskom srpskih snaga koje su pretraživale kuću po kuću i izbacivale pojedince i porodice. Za vreme ovih akcija proterivanja mnogi ljudi su bili pretučeni, a neki ubijeni.⁶⁴ Nekoliko svedoka je izvestilo o ubistvu sina vlasnika bivše kancelarije OEBS-KVM, koji je bio apotekar (ubili su ga jedan policajac i jedan mesni srpski civil, pucnjevima u leđa, u njegovoj apoteci, kada je pokušao da pobegne).⁶⁵ Bilo je mnogo izveštaja o pojedinačnim ubistvima, ili za vreme proterivanja,⁶⁶ ili od snajperske vatre,⁶⁷ ili prosto na ulici.⁶⁸

Srpske snage su ubile mentalno zaostalu osobu (navedeno je njeno ime), na ulici u Kačaniku. Video sam istog dana kako je čovek bio izveden iz kuće, a njegove isprave oduzete i bačene na zemlju. Kada se sagao da ih pokupi, pucali su u njega. Njegovo je telo bilo odvezeno u mrtvačnicu u Prištini. Takođe sam video leševe u Ulici Ramadana Aguša, i jedan od njih prepoznao kao učitelja (ime navedeno) iz Kovačevca. Policajci su uhapsili tri čoveka u Ulici Ramiza Sadiku. Odveli su ih na mesto zvano „Te Rrasat“, gde su jednog od njih ubili, dok su drugoj dvojici naredili da odu.⁶⁹

Najveći broj proterivanja su prema svedočenjima počinili policajci i naoružani civili; nekoliko izveštaja govori o pripadnicima paravojnih jedinica kao počiniocima.⁷⁰ Do 28. marta, polovina stanovništva je ili bila proterana, ili je pobegla,⁷¹ neki u predgrađa kao što je Bob, ili u planine blizu Kačanika, posebno na dva mesta zvana „Proni i Runjeves“ („Runjevačka dolina“) i „Proni i Rakocit“ („Dolina Rakoč“),⁷² ili pak u Makedoniju. U jednom incidentu, oko 31. marta, policajci su došli do 4000 kosovskih Albanaca koji su boravili pod šatorima u planinama blizu Kačanika, uzeli im novac, dokumenta i nakit, a onda im rekli da treba da odu.⁷³

Verovatno plašeći se NATO bombardovanja, policija je premestila svoje kancelarije 27. marta, između ostalog u zdravstveni centar i fabriku Gelčeroria (ili Lepenec).⁷⁴ VJ je početkom aprila svoj štab smestila u sanatorijum.⁷⁵

Od 28. marta do 8. aprila granatiranje Kačanika je postalo sporadično, ali su pojedinačna proterivanja nastavljena. Onda su, 8. aprila, srpske snage ponovo napale područje Kačanika, najpre zato da bi oterale UČK sa njenih pozicija, a potom da bi izbacili sve stanovnike. Jedan incident koji je detaljno dokumentovan odnosi se na smišljeno gađanje velikog broja civila u dolini Rakoč, pošto su ovi pobjegli od intenzivnih borbi između UČK i bezbednosnih snaga. Detaljan izveštaj, koji potvrđuju drugi svedoci,⁷⁶ dao je saradnicima OEBS-KVM jedan borac UČK.

Oko 8. aprila, UČK je zauzela pozicije oko Kačanika, u Bobu i blizu predgrađa Kačanika zvanog Lagje e Re (Novo naselje). Na dan 8. aprila VJ i policija su granatirale pozicije UČK u Lagje e Re. Budući da ova ofanziva protiv UČK nije imala uspeha, oni su prešli na granatiranje celog predgrađa. Većina meštana se sklonila u podrum. Oko 21 čas, VJ i policajci su bili povučeni u svoje baze. Pošto je UČK očekivala novu ofanzivu, većini stanovnika Lagje e Re je bilo rečeno da odu u područje u brdima zvano Runjevačka dolina. Na dan 9. aprila, oko 8:30, VJ i policija su ponovo granatirale predgrađe. Granatiranje je dolazilo iz fabrike Silkapor. Oko 9:30 promenili su svoj cilj i koncentrisali granatiranje na dolinu Rakoč. Tamo je u to vreme bilo oko 150 do 200 raseljenih lica.⁷⁷ Nekih 40 do 50 pripadnika VJ i policije, većina od njih snajperisti, zauzeli su strategijske pozicije po brdima iznad doline. Ljudi su teškom artiljerijskom vatrom bili naterani da napuste svoja skloništa, i da izađu u pravcu brda. Tamo su ih srpski policajci čekali u zasedi. Kada su ljudi prolazili kroz brda, snajperisti su na njih otvorili vatru i ubili između 40 i 70 ljudi.⁷⁸

Drugi izveštaj se slaže sa upravo navedenim, dodajući da je u grupi civila bilo i 9 uniformisanih vojnika UČK.⁷⁹ Brojna svedočenja opisuju kako su srpske snage sakupile tela i zakopale ih u masovnoj grobnici čija je lokacija obično tačno dana u

izveštajima.⁸⁰ Dva svedoka su rekla da su dva dana kasnije neki civili preuredili masovnu grobnicu i učinili da liči na veliki broj normalnih grobova, tako što su postavili normalne nadgrobne oznake (drvene table).⁸¹

Posle incidenta u dolini Rakoč, izveštavano je o drugim ubistvima i proterivanjima u gradu.⁸² Do sredine aprila grad je bio skoro ispražnjen. Jedini izveštaj posle tog datuma odnosi se na predgrađe Runjevo (za koje je već rečeno da je bilo iseljeno i granatirano 29. marta)⁸³, gde se kaže da su ga 2. maja granatirale nespecificovane srpske snage, sa pozicija u Drenovoj Glavi/Drenushe, 4 km istočno, kao deo ofanzive koja je istog dana pogodila Stagovo/Stagove (vidi dalje).⁸⁴

Na putu za granicu: kontrolni punktovi u Kačaniku i granični prelazi

Glavni put koji kroz Kosovo prolazi sa severa prema jugu i vodi ka Makedoniji, magistralni put broj 2, prolazi kroz Kačanik i nastavlja za granicu kod **Đeneral Jankovića/Hani i Elezi**. Tokom nedelje koja je sledila odlasku OEBS-KVM sa Kosova, 20. marta 1999, grupe ljudi su ovim putem napuštale Kosovo (pešice, traktorima ili automobilima, kao i autobusima), ali i vozom prema Makediniji, preko graničnog prelaza kod Đeneral Jankovića. Iz izjava izbeglica vidi se da se radilo o skoro neprekidnoj ljudskoj struji koja je granicu prelazila sve do kraja maja; za to vreme je oko 300.000 ljudi, najviše kosovskih Albanaca, prešlo u Makedoniju (vidi takođe 14. poglavlje).⁸⁵ Krajem marta i početkom aprila, ovaj tok je dostizao svoj vrhunac. Intervjuisane osobe govore o dugom nizu kola koji se skoro nije kretao.⁸⁶ Granica je bila pretrpana ljudima koji su dolazili drumom ili vozom. Jedan svedok je izjavio:

(Na dan 31. marta), 300 metara pre granice, morali smo da pređemo preko pruge, u pratnji snaga bezbednosti koje su bile u civilu. Oko 120.000 ljudi je već bilo okupljeno na ničijoj zemlji. Bili smo tamo bez hrane i grejanja... Treće noći, 11 osoba je umrlo. (Svedok je video tela žrtava; bilo ih je svih uzrasta.) Četvrte noći smo čuli da ljudi najzad mogu da krenu u Makedoniju. (...) Mnogo se ljudi srušilo, drugi su navaljivali preko njih.⁸⁷

Početak aprila ljudi su morali da čekaju na prelazak granice četiri, u nekim slučajevima i po nedelju dana. Neki drugi su bili vraćeni, ili im je bilo naređeno da se vrate kući istim vozom kojim su i stigli, do Uroševca ili čak i dalje, do Prištine.⁸⁸ Jedan kosovski Albanac iz Prištine svedoči:

Pošto smo bili proterani iz Proleterske ulice 28. marta, moja porodica i ja smo se zaputili prema granici kod Blaca. Na srpskoj strani granice smo čekali šest noći i sedam dana, do 5. aprila. Policija nam je rekla da moramo da se vratimo svojim kućama. Onda su nas naterali da krenemo na trag, na putu nije bilo incidenata, ali nam nije bilo dozvoljeno da se vratimo u Proletersku, u našu kuću, tako da smo svake noći u Prištini noćivali u nekoj drugoj kući, i to je trajalo 10 noći.⁸⁹

Od velikog broja ljudi koji je u izbeglištvo krenuo automobilom ili traktorom, samo je manjina uspela da preveze svoje vozilo preko granice, dok su mnogima vozila bila oduzeta na putu,⁹⁰ ili su bili primorani da ih ostave na samoj granici.⁹¹ Jedan kosovski Albanac je izjavio:

(Drugog aprila), dok su nas autobusom deportovali prema granici, video sam mnogo automobila kako stoje duž puta od Uroševca do Đeneral Jankovića. Neki automobili su bili prevrnuti, a mnogo ih je imalo rupe od metaka. Sva vozila su bila prazna. Nije bilo registarskih tablica.⁹²

Duž celog puta bili su uspostavljeni kontrolni punktovi koje je držala policija, ili policija zajedno sa vojskom, ili su na njima bili pripadnici paravojnih jedinica. Na taj način, srpske snage su imale apsolutnu kontrolu nad kretanjem ljudi na celom putu prema granici. Kontrolni punktovi nisu bili korišćeni samo za kontrolu, nego su na njima ponekad ljudima oduzimane isprave, ili su bili hapšeni ljudi osumnjičeni da su članovi UČK, ili da mogu dati obaveštenja o UČK,⁹³ ili su ti punktovi ponekad bili mesta gde su oduzimani novac, nakit i druge dragocenosti. Ljudima je bilo rečeno da plate od 50 do 1000 DM. Deca, članovi porodice ili muškarci su mogli biti izdvojeni od glavne grupe, a onda je jednima ili drugima prećeno smrću, ili su ih tukli, kako bi iz njih izvukli novac u zame-nu za njihove živote (vidi 12. poglavlje).⁹⁴

(Na dan 12. maja) policija, vojna policija i VJ su u Kačaniku još jednom zaustavili autobuse. Morao sam da izađem iz autobusa, zajedno sa ostalim muškarcima. Oko 30 minuta su nas tukli drvenim palicama. Vojna policija je ucenjivala ljude u autobusu i izvukla od njih 500 DM, da nas ne bi ubili.⁹⁵

Neki ljudi su više puta bili zaustavljani na kontrolnim punktovima duž puta:

(Na dan 28. marta) nastavili smo put i dostigli Kačanik; blizu drugog tunela zaustavila nas je grupa od oko 10 pripadnika paravojnih jedinica koji su nosili stare uniforme JNA koje su mirisale na naftalin. Bili su naoružani snajperskim puškama i noževima, jedan od njih je imao ruski akcent, i bili su pijani. Zahtevali su da im damo 300 DM po automobilu. Kada smo nastavili put, zaustavila nas je još jedna grupa kojoj smo morali da platimo 100 DM. Posle toga smo stigli na granicu...⁹⁶

Postoje mnogi izveštaji o nasilju sprovedenom na putu prema granici između 26. marta i 23. maja. Pored zlostavljanja, pljačkanja i ucenjivanja, različite srpske jedinice su i ubijale izbeglice.⁹⁷ Jedna intervjuisana osoba govori o tome kako je videla mrtva tela.⁹⁸

Na dan 31. marta ... dok sam vozio nekoliko kilometara severno od granice, video sam premlaćivanje (od 12 do 15 časova), i posle toga egzekuciju dva albanska muškarca, stara verovatno oko 35 i 40 godina. Tukli su ih maskirani policajci u plavim maskirnim uniformama. Nalazio sam se približno 20 do 30 metara od mesta, i mnogo ljudi iz dugačkog konvoja na putu je u to vreme moralo da gleda šta se događa. Posle toga, policajci su u više navrata udarali mrtva tela.⁹⁹

(Na dan 31. marta), pre nego što smo prešli granicu, neki čovek je na mene i moju kćerku bacio torbu. Torba je pogodila moju kćerku u glavu i devojčica je izgubila svest. Kada sam pokušao da joj pomognem, ljudi u civilnim odelima su me uhvatili i odveli u fabriku cementa u Đeneral

Jankoviću. Tamo je bilo mnogo naoružanih civila i ljudi u uniformama. Imali su vatreno oružje, ali i noževe. U zgradi je bilo 50 – 60 zatočenika. Tri čoveka su me odvuclali do manje rečice blizu fabrike cementa. Sa sobom su imali velike noževe. Video sam oko 12 leševa. Nekima od leševa su bile odsečene glave, neki su bili unakaženi. Shvatio sam da ću i ja biti ubijen, ako ništa ne uradim. Uspeo sam da pobeegnem.¹⁰⁰

Haos i dugo čekanje na granici je takođe bila prilika za nasilje. Ljude su tukli i ubijali, otimali novac i dragocenosti. Kada im je na kraju bilo dozvoljeno da pređu granicu, morali su da napuste svoja vozila i predaju lične isprave.

(Na dan 28. marta), pre granice kod Đeneral Jankovića, čovek je bio svedok kako su maskirani ljudi u crnim uniformama pucali na konvoj i iznad njega, dok su automobili skoro stajali. Video je kako je jedna osoba bila oteta iz lade (muškarac od 45 godina), i odmah posle toga je čuo pucnje. U ponoć, maskirani ljudi u belim uniformama prošli su konvojem ucenjujući ljude. Od svedoka su ukrali 500 DM, pošto su mu uperili revolver u glavu. Na granici, ljudi su bili primorani da napuste svoja kola, i da predaju svoje dokumente.¹⁰¹

Postoji još jedan granični prelaz u opštini Kačanik, **Globočica/Glibocice** (takođe pomenut pod nazivom Jazine, prema nazivu sela sa druge strane granice, u Makedoniji). Iako u manjoj meri u poređenju sa Đeneral Jankovićem, i na ovom prelazu bilo je ubijanja, zlostavljanja i pljačkanja izbeglica o čemu ima mnogo svedočanstava.¹⁰² Jedan svedok opisuje šta je video na granici:

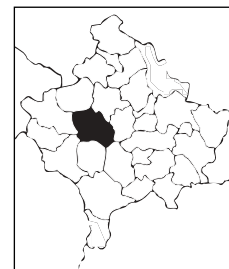
Na dan 29. marta 1999, posle 17 časova, dok sam autobusom putovao prema graničnom prelazu Globočica, video sam kuću sa leve strane puta. Kuća je izgledala kao tvrđava i bila je poslednja pre granice. Od raskrsnice (puteva Priština – Skoplje i Globočica), trebalo je oko jednog sata da stignemo do ove kuće. Od kuće do granice nam je trebalo nešto manje od sata. Na desnoj strani puta, nasuprot kući, video sam više od 40 mrtvih tela. Obučeni su bili kao za dugo putovanje (odela od debele tkanine, nalik na

odela koja ljudi nose kada idu da rade u polje). Tela su bila nabacana jedno na drugo (kao zid). Njihove bele kape (kečeta) ležale su pored njih. Dva vojnička kamiona u zelenom su bila parkirana pored gomile tela. Tu su stajali i neki vojnici i oficiri. Oko 200 metara dalje, prema granici, ponovo sa desne strane puta, video sam još sedam leševa koji su ležali na zemlji. Više vojnika u zelenim uniformama, koji su izgledali kao da nisu imali vremena da se obriju, stajali su pored ove grupe mrtvih tela.¹⁰³

- 1 UNHCR, „Kosovo Village List“, 9 March 1999
- 2 Specijalni izveštaj OSCE-KVM „Kosovo border issues“, 13. February (internal document); Report of OSCE-KVM meeting 3 March 1999 with President of Urosevac Municipal Court.
- 3 Za vreme obilazaka terena od strane OEBS-KVM ekipa, intervjuisane osobe su saopštile da albanski stanovnici opštine nemaju većih problema sa srpskim vlastima ili policijom, ali su seljani govorili da će, ukoliko budu napadnuti, većina njih otići u UČK.
- 4 PR/03/0008/99; PR/03/0009/99.
- 5 PR/03/0043/99; PR/03/0044/99.
- 6 PR/03/0043/99; PR/03/0063/99; PR/03/0064/99; PR/03/0081/99; PR/03/0082/99.
- 7 PR/03/0059/99.
- 8 PR/03/0041/99; PR/03/0042/99; PR/03/0083/99; PR/03/0084/99; PR/03/0085/99; PR/03/0086/99.
- 9 PR/03/0041/99.
- 10 Kako je saopšteno; moguće je da se odnosi na Sopotnicu, blizu Doganovića.
- 11 OSCE-KVM/RC5/CC Urosevac, HR Special Report „Chronology of events in Kacanik“, 11 March 1999.
- 12 Isto.
- 13 Isto, Info OSCE-KVM VJ Liaison and Kacanik FO, 11 March 1999.
- 14 OSCE-KVM/RC5/CC Urosevac, HR Special Report „Chronology of events in Kacanik“, 11 March 1999.
- 15 PR/03/0083/99; M/1106.
- 16 OSCE-KVM/RC5/CC Urosevac, HR Special Report „Chronology of events in Kacanik“, 11 March 1999.
- 17 Isto.
- 18 Isto.
- 19 Isto, gde se navodi policijski izveštaj od 10. marta.
- 20 Isto; takođe videti M/0639; M/0687; M/1453; M/1602.
- 21 OSCE-KVM/RC5/CC Urosevac, HR Special Report „Chronology of events in Kacanik“, 11 March 1999.
- 22 OEBS-KVM pominje sledeća sela kao pogođena: Alil Mahala, Bjela Voda, Bob, Bukovik, Dač Mala, Đeneral Janković, Donja Bus Mahala, Dragomac, Drosec, Globočica, Gajre, Gornja Bus Mahala, Ivaja, Kačanik, Kodraji, Kotlina, Kuc Mahala, Kuk, Laj, područje Ljacita, Mahaa Kod Džamiji, Palivodenica, Pustenik, Raga, Ramun Mala, Straža i Štremče.
- 23 OSCE-KVM/RC5/CC Urosevac, HR Weekly report 12-18 March.
- 24 M/1461.
- 25 M/0508.
- 26 M/0166; M/0496; M/0505; M/0506; M/0507; M/1196; M/1316; M/1317; M/1461.
- 27 M/1317.
- 28 M/0507.

- 29 OSCE-KVM/RC5/CC Urosevac HR Weekly report 12-18 March.
30 M/0364.
31 M/1186.
32 M/0220; M/0662; M/1106; M/1108; M/1186; M/1271; M/1331.
33 Ime se navodi kako je saopšteno. Verovatno se radi o donjoj Gabrici, budući da je to treće od četiri sela koja su vrlo blizu jedno drugog u pravoj liniji između Dragovića i Banjice, i sva ona su bila napadnuta u toku iste nedelje dana. Gornja Gabrica se nalazi oko 2 km istočno od te linije.
34 M/0184.
35 A/0835; M/0120; M/0197; M/0198; M/0370; M/0857; M/0936; M/0946; M/0961; M/1186; M/1702.
36 M/0198.
37 M/0857.
38 M/1151.
39 M/0196.
40 M/1355.
41 M/0135.
42 M/0122; M/0135; M/0247.
43 M/0247; M/0363; M/0364; M/1210; M/1271; M/1604. Prema izveštaju, Dubrava je već bila granatirana 25. marta, ali u to vreme nije bilo daljih akcija. 10. aprila je u Dubravu ušla UČK da od stanovnika zatraži da odu. Muškarci su to odbili, ali su žene i deca otišli u brda.
44 M/0258; M/0135; M/0251; M/0254; M/0258; M/0288; M/0370; M/0662; M/0759; M/1021; M/1251; M/1252; M/1702.
45 M/0258; M/0340; M/0362; M/0364; M/0365; M/0582; M/0679; M/1197; M/1198; M/1200.
46 M/0220; M/0339; M/0370; M/0679; M/0764; M/0989.
47 M/0135.
48 M/0258.
49 M/0759.
50 M/1740.
51 M/1355.
52 M/1337; M/1382; M/1384; M/1744.
53 M/0749; M/1028.
54 M/1743.
55 M/1743. Svedok je i sam bio ranjen metkom iznad levog kolena.
56 M/1355; M/1385; M/1478; M/1743.
57 M/1804.
58 M/0883.
59 M/0026; M/0229.
60 M/0540; M/0544.
61 M/0259.
62 M/0359; M/0371; M/0493; M/0508; M/0653; M/0730; M/0924; M/1091; M/1184; M/1296.
63 M/0924; M/0973; M/1046; M/1091; M/1296.
64 M/0883; M/1461.
65 M/0051; M/0229; M/0259; M/0371; M/0544; M/0777; M/0790; M/0913; M/0924; M/0994; M/1991; M/1272; M/1485; M/1602. Obično se navodi da su bila tri policajca, ali jedan izveštaj pominje sedmoricu.
- 66 M/0425; M/0540; M/0544; M/0587; M/0635; M/0777; M/0904; M/0905; M/0924; M/0966; M/0973; M/0983; M/1091; M/1272; M/1296; M/1484; M/1503.
67 M/0203; M/0090; M/0883; M/1296; M/1316.
68 M/0790; M/1503; M/1731.
69 M/1091.
70 M/0026.
71 M/0508.
72 M/0653; M/0966; M/1144; M/1271.
73 M/0496.
74 M/0496; M/1271; M/1296; M/1503; M/1058.
75 M/1503.
76 M/0540; M/0587; M/0653; M/0924; M/0964; M/0965; M/1189; M/1272; M/1283; M/1503.
77 Drugi svedok (M/0964) na ovom mestu kaže: „Kada je počelo granatiranje, srpska pešadija je došla iz bolnice, noseći zelene maskirne uniforme sa UČK oznakama. UČK se povukla u brda, zajedno sa članovima porodica. Svedoci su videli kako su civili bili opkoljeni od strane Srba koji su na njih pucali.“ Druga izjava (M/1283) se slaže sa izveštajem da su srpski vojnici nosili uniforme UČK.
78 M/0702.
79 M/1283.
80 M/0702; M/0924; M/0964.
81 M/0587 kaže da je postavljeno pet ili šest nadgrobnih oznaka, M/1272 govori o 13.
82 M/0805; M/0917; M/1058; M/1448.
83 M/1058.
84 M/1485.
85 Procena broja izbeglica Dnevnog izveštaja o kršenju ljudskih parava OEBS-KVM, i poziva se na UNHR izveštaje.
86 M/0025; M/0072; M/0993; M/0328.
87 M/0068.
88 M/1093.
89 M/1218.
90 M/1021.
91 M/0025; M/0479; M/0646.
92 M/0646.
93 M/1496; M/1790.
94 M/0005; M/0025; M/0722; M/0847; M/1128; M/143; M/1245; M/1300; M/1309; M/1496; M/1530; M/1790; M/1801.
95 M/1245.
96 M/0005.
97 M/0025; M/0072; M/0993; M/1530.
98 M/0024; M/0945; M/0907.
99 M/0993.
100 M/0519.
101 M/0025.
102 M/0006; M/0026; M/0135; M/1021; M/1128; M/1151.
103 M/1128.

KLINA/KLINE

Opština Klina se nalazi u zapadnom delu centralnog Kosova, na granici područja Drenice. U pravcu istok-zapad opštinu seku magistralni put broj 9 i železnička pruga iz Peći za Prištinu, ali ovom prugom vozovi ne saobraćaju posle borbi 1998. godine. Kroz teritoriju opštine teče reka Beli Drim od severa prema jugu, i jedna druga železnička pruga ide od Kline prema Đakovici i Prizrenu.

Prema podacima koje su dale lokalne srpske vlasti, opština Klina je pre borbi i raseljavanja 1998. brojala 70.000 stanovnika, od toga oko 50.000 Albanaca muslimana, 10.000 Srba, 5.000 Albanaca rimokatolika i oko 5.000 „Cigana“ (*Maxhupet*).¹ Početkom 1999. u opštini je živelo još oko 40.000 ljudi. Prema izjavi predsednika opštine, Srbina, 1998. su otišli najviše kosovski Albanci, jedni u ostale delove Kosova, a drugi u Albaniju ili Nemačku. Neki od njih su se kasnije vratili u svoja sela, ali nije bilo zabeleženo da su se Srbi vraćali u svoje kuće. Dalje je predsednik opštine nabrojao osam sela u klinskoj opštini koja su početkom 1999. imala 100% kosovskih Albanaca. On se žalio da su samo Albanci primali pomoć od međunarodnih organizacija, a da je ona Srbima ili pripadnicima drugih zajednica bila uskraćena. U Grebniku/Grebnik i Đurđeviku/Gjurjevik još je živela srpska manjina.

Kosovski Albanci rimokatoličke vere su ovde bili brojniji nego u drugim opštinama i imali su nekoliko crkava u Zlokućanima/Zllakuqan i Budisavcima/Budisalc, kao i veću kongregaciju u Dobrom Dolu/Doberdoll. Župni ured u Klini je u više navrata od srpskih vlasti tražio dozvolu da sagrađi crkvu u samoj Klini, ali je poslednjih godina bio suočen sa stalnom opstrukcijom. Rimokatolička zajednica se žalila da joj je na taj način bila ograničena sloboda veroispovesti.²

Opština je bila teško pogođena u borbama koje su vođene tokom 1998, posebno na jugu na teritorijama koje je držala UČK, oko Jablanice/Jabllanice i Kraljana/Kralan (Đakovica) i u istočnim delovima koji se graniče sa opštinama Srbica i Glovac, kao i duž puta broj 9. U prva tri meseca 1999. situacija se relativno smirila. Napetost je, ipak, bila vidna u trenutku kada su škole u Volujku/Volljake i Iglarevu/Iglareve bile zatvorene, 3. marta, zbog policijskih pretnji đacima. Seljani su osoblju OEBS-KVM rekli da je odluku donela UČK.³ VJ je takođe 14. marta izvela operacije protiv sela Svrhe/Sverke i Duš/Dush, jugoistočno od Kline, nedelju dana pre nego što će se povući OEBS-KVM.

Grad Klina

UNHCR je procenio da je grad Klina imao 6.800 stanovnika, od čega je 68% bilo kosovskih Albanaca, 19% Srba i 13% pripadnika drugih nacionalnih zajednica.⁴

Početkom 1999. grad je bio relativno miran u poređenju sa 1998, mada je kancelarija OEBS-KVM primala informacije o slučajevima šikaniranja i premlaćivanja od strane policije, kao i o stalnim problemima vezanim za školski sistem. S jedne strane, radilo se o stalnom kršenju slobode kretanja, što je bilo posledica postojanja mnogih kontrolnih punktova u gradu. S druge strane, zone kontrolisane od strane UČK, posebno u južnom delu opštine, bile su zone u koju srpske snage nisu ulazile.

Na dan 9. februara, jedan policajac je nožem isekao gume na automobilu koji je pripadao sinu avokata – Albanca, i pretio mu. Kada je kasnije OEBS-KVM o tome govorila sa zamenikom komandanta policije, ovaj je priznao da je policajac

pogrešio i rekao da će biti disciplinski kažnjen. Ipak, advokat nije želeo da insistira dalje na tom slučaju, jer se plašio diskriminacije i drugih oblika osvete.⁵ Sledećeg dana jednog kosovskog Albanca je pretukao policajac iz grupe od oko 10 policajaca, na pumpnoj stanici, gde je žrtva punila kantu benzinom – policajac je tvrdio da je Albanac snabdevao gorivom UČK.⁶

Na dan 13. marta patrola OEBS-KVM je naišla na grupu Srba od kojih su neki bili obučeni u policijske maskirne uniforme, koji su pili pivo i koji su postali veoma nervozni i agresivni prema lokalnom članu OEBS-KVM tima, iako su bili relativno uglađeni prema međunarodnom personalu OEBS-KVM.⁷ Oni su upozorili lokalnog člana tima da će ga ubiti ako vide da se neko vozilo OEBS-KVM još jednom približi policijskim položajima kod Kline.

Lokalni članovi OEBS-KVM su prvi bili na meti srpskih vlasti posle povlačenja misije 20. marta. Na dan 25. marta, dva pripadnika jugoslovenske Službe državne bezbednosti (SDB) prišla su čuvaru OEBS-KVM koordinacionog centra u Klini i naredila mu da otvori zgradu misije. Tamo je čekalo oko 10 policajaca. Čuo ih je kako kažu: „Sad ćemo ga srediti!“ – ali su im službenici SDB rekli: „Ne, nećete sada, treba da ga pustimo da napusti Klinu, i da ga ubijemo izvan grada!“ Dva službenika SDB su naterala bivšeg čuvara da im pomogne, zajedno sa dva druga čoveka, dok su policajci stajali unaokolo i obezbeđivali operaciju. Kombiju je trebalo tri puta da ode i da se vrati, dok sve iz zgrade nije bilo odvezeno, „čak i žice“, kako je svedok zabeležio, posle čega je bivši čuvar zaključao zgradu i otišao kući.⁸

Masovno proterivanje kosovskih Albanaca izgleda da nije počelo pre 28. marta, kada su policija i VJ naredile stanovnicima da odu u roku od pet minuta.⁹ (Manja grupa od oko 120, skoro isključivo žena, dece i staraca, napustila je grad 26. marta, kada je jedan srpski sused, sa kojim je intervjuisana osoba imala dobre odnose, rekao da bi trebalo da se sklone.¹⁰) Noću 27. marta se pucalo na kuće kosovskih Albanaca, a sledećeg dana jedan svedok je čuo lokalnog policajca (ime je zabeleženo) kako govori: „Mi vas ne teramo da ode, ali kad dođe naređenje iz Beograda, treba da slušamo; ili da vas ubijemo, ili da učinimo bilo šta

da vas proteramo. Tako je to.“ Mesni policajci (imena su zabeležena) rekli su kosovskim Albancima da napuste kuće i da ostave ključeve;¹¹ automobili su im bili „konfiskovani“ od strane pripadnika srpskih snaga, a videlo se kako su kuće bile paljene.¹² Jedan svedok je video kosovskog Albanca (ime je zabeleženo) koji je bio ubijen, dok su tri druga kosovska Albanca (imena su zabeležena) bila oteta od strane pripadnika policije i VJ; telo jednog od trojice je kasnije viđeno na pijaci.¹³ Počinioci su opisani kao ljudi obučeni delimično u uniforme VJ, delimično u uniforme policije, a neki od njih su se kasnije preobukli u zeleno/mrko/žute maskirne uniforme.¹⁴ Između 1000 i 3000¹⁵ raseljenih lica najpre su krenuli na severozapad, prema Crnoj Gori, ali ih je policija zaustavila i naredila im da idu na jug, prema Đakovici, i odatle prema Albaniji. Policajci su pretili da će ih pobiti ako skrenu sa tog puta, pucali su u vazduh, i sproveli su ih sve do Grebnika/Grebnik, iako su posle toga raseljena lica otišla svojim putem na teritoriju koju je kontrolisala UČK, blizu Kraljana/Kralan (Đakovica).¹⁶

U neprestanim operacijama u gradu, tokom nekoliko sledećih dana (sa tenkovima na ulicama i snajperistima na krovovima) policija je posebno uzimala na nišan muškarce.¹⁷ Jedan svedok je bio u grupi od 300 ljudi koji su bili razdvojeni od svojih porodica i koji su bili naterani da se skinu goli. Policajci su ih onda tukli pendrecima i kundacima. Policajci i pripadnici VJ su ih pretresli, oduzeli im novac i dragocenosti, uzevši ukupno oko 126.000 DM. Neki iz grupe su onda bili oslobođeni sledećeg dana i kamionom odvezeni u Đakovicu, odakle su pešice otišli u Albaniju. Međutim, njih 95 nisu bili oslobođeni; među njima je bio sin intervjuisane osobe, o čijoj sudbini on ništa nije znao u vreme intrvjua, sredinom maja.¹⁸

Sledeće proterivanje kosovskih Albanaca iz Kline se desilo 31. marta. Pripadnici VJ i policije su ih isterali iz njihovih kuća i ukrkali u kamione koji su bili spremni i koji su ih odvezli do Prizrena. Srpske snage su palile kuće duž puta.¹⁹ Druga grupa je dobila dva minuta da napusti kuće, i rečeno joj je da ode pred policijsku stanicu, odakle je u civilnim kamionima prebačena u vojni logor nekih 15 km od Kline. Vojni personal je vređao grupu i naterao je da ode glavnim putem prema Đakovici. Presreli su je borci UČK i odveli na teritoriju koju su kon-

trolisali u đakovičkoj opštini, gde se skupilo na hiljade raseljenih lica.²⁰

Proterivanje se nastavilo i početkom aprila. Na dan 5. aprila, pripadnici VJ i policije su ponovo opkolili grad i jedna svedokinja je rekla da je videla, dok je bežala prema Zajmovu/Zajm, kako su ubili više kosovskih Albanaca, uključujući i jednu ženu.²¹ Na dan 7. aprila policajci su provalili vrata na kući još jedne svedokinje i naterali je da napusti kuću, dajući joj za to dva minuta. Ona i drugi kosovski Albanci su bili ukrcani na kamione koji su ih odvezli oko 10 km prema jugu, gde im je bilo naređeno da ostatak puta pređu pešice.²²

Izbeglice iz severnih delova Kosova su nekoliko puta svedočile da su bile zlostavljane kada su na svom putu na jug, prema Prizrenu, prolazile kroz Klinu. Na dan 30. marta pripadnici specijalne policije su verbalno napali jednog izbeglicu iz Istoka koji je vozio traktor, uperili su u njega oružje i uzeli mu 300 DM da bi ga pustili da prođe kroz Klinu.²³ Oko 11. aprila, pripadnici regularnih jedinica VJ su tukli muža jedne intervjuisane osobe koja je pobjegla iz Lauša/Llaushe (Srbica/Skenderaj) – udarili su ga puškom u glavu i oboje naterali da im daju 1000 DM.²⁴ Na dan 17. aprila, policija je ka Klini usmerila konvoj raseljenih lica iz Kosovske Mitrovice. Kako se konvoj približavao Klini, mesno albansko stanovništvo mu se približilo verovatno u nameri da mu pomogne, ali su naoružani srpski civili počeli da pucaju na njega, kako bi ga naterali da se vrati, a konvoj je morao da nastavi svoj put.²⁵ Po svoj prilici, srpske snage su htele da spreče izbeglice da se zaustave, i možda privremeno smeste u Klini.

Sela jugozapadno od Kline

Grupa sela koja se ovde pominje smeštena je južno od magistralnog puta broj 9 i zapadno od Belog Drima.

Gornji Petrić/Poterq i Eperme

Uveče 12. marta, u Gornjem Petriću, 7 km zapadno od Kline, odmah izvan puta broj 9, pronađeno je telo jednog dvadesetdevetogodišnjeg Albanca. Imao je tri rane od metaka u grudima. Sledećeg dana je o slučaju saopšteno osoblju OEBS-KVM, koje je 13. marta snimilo fotografije na licu mesta

(ispred jedne prodavnice), i uzelo intervju, iako je izgledalo da seljani nisu zainteresovani da proslede više detalja, bilo policiji, koja je sumnjivala UČK, bilo OEBS-KVM.²⁶

Prema nekim izjavama, 12. marta u 20:50, žrtva je od svoje kuće otišla do svoje prodavnice u blizini (jedine u selu), da uzme neke lične stvari. Iznenada čoveka je opkolilo šest ljudi u crnom, sa oznakama UČK. Najpre su pokušali da ga nagovore da krene sa njima, a kada je ovaj odbio, počeli su da ga vuku silom. Onda se čula vatra iz automatskog oružja. Nešto kasnije, do prodavnice su dotrčali rođaci žrtve, gde su pronašli mrtvo telo. Druge izjave takođe opisuju kako su se čuli pucnji, i da je žrtva bila okružena od strane tri čoveka u crnom, ali kažu da je čovek posle nekoliko minuta bio ubijen bez reči. Porodica nije pozvala policiju radi istrage.

VJ je počela da granatira selo 28. ili 29. marta. Oko 17 časova, VJ i mesni Srbi u uniformama (neke od njih su svedoci identifikovali), ušli su u jednu kuću, uperili oružje u 11 muških članova porodice i naredili im da siluju žene ili će biti ubijeni, ali su muškarci odbili. Jedan čovek je bio udaren puškom, ali je mogao da ode. Dok je ženama i deci naređeno da „idu do NATO aviona koji će ih kupiti“, muškarci su zadržani. Posle pređenih sto metara, žene su čule pucnjavu i pretpostavlja se da je svih 11 muškaraca (između 15 i 62 godine) bilo ubijeno. Kada su stigle do Rosulja/Rosuje (Peć), 2 km zapadno, žene su ispričale UČK to što se desilo i nastavile u Kosurić/Kosuriq (Peć), gde su ostale nekoliko dana. UČK im je kasnije saopštila da su tela pronađena i sahranjena u Rosuljama. Početkom aprila, preživeli su napustili Kosovo.²⁷

Grabanica/Grabanice, Drenovac/Drenoc i Dugonjive/Duganjive

Ova tri sela leže 5-6 km jugozapadno od Kline, ili na samom putu broj 9, ili južno od njega. To područje je bilo teže pogođeno borbama 1998. godine, osobito Drenovac i Dugonjive, i sveštenik je 15. februara obavestio OEBS-KVM da, premda su se neki seljani albanske narodnosti vratili, Srbi i dalje nose oružje i da je napetost velika.²⁸

Na dan 17. marta OEBS-KVM je bila obavestena da je na jednog policajca bilo pucano dok je

vozio svoja kola pored Grabanice. Komandant policije u Klini je zahtevao sastanak sa OEBS-KVM i rekao da je, prema policijskom izveštaju, policajac koji nije bio na dužnosti, vozio prema svom rodnom selu Dugonjive u 21 čas 15. marta. Odmah iza uništene i napuštene benzinske stanice, po skretanju sa glavnog puta, neko je pogodio njegov automobil pucnjem iz lakog oružja. Policajac nije bio ranjen, niti su njegova kola bila oštećena. Ekipe OEBS-KVM je otišla na lice mesta, i tamo našla ekipu kriminologa iz Peći. U toku preliminarne istrage otkriveno je devet praznih čaura kalibra 7,62 mm, što je navodilo na zaključak da su kola upala u zasedu u kojoj je bio neko ko je imao AK-47 automatsku pušku. Drugi dokazni materijal nije pronađen.²⁹

Jedan šezdesetogodišnji čovek je opisao kako su 28. marta dva (imenovana) Srbina iz Drenovca i Grabanice njemu i njegovoj porodici naredila da u roku od dva minuta napuste Grabanicu. Tri policajca su ga vređala, a onda tukla njega i njegovu snaju koja je pokušala da ga zaštiti, a jedan policajac je cepao odeću sa nje. Porodica je pobjegla i provela noć u crkvi u Glodanima, 4 km odatle.³⁰

Novoselo-Zajmovo/Zajm

Na dan 28. marta Srbi su pokušali da opljačkaju Zadužbinu majke Tereze u Novoselu-Zajmovu, 4 km južno od Kline na putu broj 9, a jedan kosovski Albanac koji je to video bio je ubijen (kako je potvrdio svedok koji je čuo pucnje i prisustvovao pogrebu).³¹ Na dan 3. i 4. aprila policija i VJ su počele da granatiraju Zajmovo, posle čega su srpske snage starešini sela rekly da povede sve kosovske Albance u Albaniju. Mnogi su otišli na traktorima, a oko 150 njih je otišlo pešice, idući na jug pema Đakovici.³²

Kpuz/Kepuze, Českov/Qeskove

Konvoj raseljenih lica koji je išao iz Bardonića/Bardhaniq (Đakovica) u Kpuz, u brdima, 9 km jugozapadno od Kline, bio je 28. marta zaustavljen od strane policije. Razdvojili su one koji su išli pešice od onih koji su imali vozila, tukli su i opljačkali veći broj raseljenih lica. Neki Srbin je napao jednog pedesetjednogodišnjeg čoveka i udario ga

u glavu gvozdеном kuglom prikačenom za žicu. Svedok smatra da je Srbin, koji je imao maskirnu uniformu i crvenu traku oko ruke, bio pripadnik „Arkanove grupe“, i takođe je rekao da je video oko 100 „Arkanovih“ vojnika u grupama od po 20-30 koji su takođe nosili crvene trake. Sa obe strane puta su bili postavljeni tenkovi i vojnici VJ, a izbeglicama je naređeno da izađu iz Kpuza.³³

Na dan 31. marta srpske snage su došle u Českovu, u obližnjim brdima, prisilile albansko stanovništvo da napusti selo, pobile stoku i zapalile kuću jedne intervjuisane osobe.³⁴

Sela jugoistočno od Kline

Grupa sela koja se ovde pominje leži južno od glavnog puta i istočno od Belog Drima.

Svrhe/Sverke i Duš/Dush

Svrhe, koje leže u brdima 8 km jugo-jugoistočno od Kline, prema podacima UNHCR, pre iseljavanja 1998. su imale oko 2.700 stanovnika (mesne procene daju veći broj), i bile su veoma pogođene u borbama 1998, kada su desetine kuća bile granatirane i spaljene. Duš, 9 km južno od Kline, takođe u brdima, bio je mnogo manje selo, sa oko samo 270 stanovnika.³⁵ Između puta broj 9 i Svrha uzdiže se Grebenička planina, visoka preko 700 metara. Od leta 1998. ona je služila kao baza VJ, zbog čega je mesto postalo poznato kao „VJ brdo“. Svrhe i Duš su ponovo postali poprište borbi između srpsko/jugoslovenskih snaga i UČK 14. marta.

Na dan 13. marta oko sela se mogla primetiti povećana vojna aktivnost. Oko 13:20 VJ je sa pozicija južno od „VJ brda“ ispalila nekoliko pojedinačnih hitaca iz lakog oružja na nepoznat cilj.³⁶ Ovi pucnji su se čuli dok je jedna ekipa OEBS-KVM posmatrala pozicije VJ sa udaljenosti od oko 800 metara. Dva znaka „opšteg upozorenja“ protiv posmatranja i fotografisanja bila su postavljena u blizini, i OEBS-KVM je sumnjala da su pucnji bili ispaljeni kako bi se naglasilo ovo „opšte upozorenje“.

Na dan 14. marta ekipe OEBS-KVM su (na poziv zamenika komandanta klinke policije) videle da VJ u Svrhama ima pet T-55 tenkova, jedan BOV-M oklopni transporter i jedan mali tenk M-80. U 05:55 na izlasku iz Svrha viđeni su vojnici

VJ, a u toku sledećih 25 minuta čule su se četiri eksplozije. Ljudi su počeli da beže na jugozapad prema Bublju/Bubel (Orahovac), dok su tenkovi zauzimali pozicije severno od Svrha kako bi podržali ulazak u selo tenka M-80, koji je bio postavljen između Svrha i Duša. Tokom prepodneva čule su se mnoge eksplozije i pucnji, posebno između 11:10 i 11:56, budući da je UČK branila selo. Jugoistočno od Svrha i Duša ekipe OEBS-KVM su primetile pojačanja UČK, sa antitenkovskim oružjem koje je stizalo sa jugoistoka. Njihovi vojnici su bili dobro obučeni u crnu kožu, i dobro organizovani. Tokom popodneva više kuća je viđeno u plamenu. U centru Svrha ekipa OEBS-KVM je videla jedan tenk T-55 i jedan BOV-M. Raseljena lica su počela da beže i iz Bublja, dalje na jugoistok.

Četiri borca UČK su bila ubijena za vreme borbi u Svrhama i Dušu. Nakon borbi došao je istražni sudija iz Peći i poslao tela na autopsiju u Prištinu. Lokani komandant UČK je naveo imena ubijenih.³⁷

Kasnije, istog dana, kada se situacija smirila, ekipe OEBS-KVM su ušle u Svrhe, gde su srele dva civila koja su se vratila pošto je prestala paljba, i koja su izjavila da su seljani izbegli oko 9 časova, i da ih ne treba očekivati da se vrate tog dana. OEBS-KVM je zabeležila stepen razaranja. Mnoge kuće su u borbi bile oštećene ili uništene, a neke su još uvek gorele. Na školskoj zgradi u Dušu svi prozori su bili razbijeni; peći koje je dala jedna nevladina organizacija bile su ukradene ili na drugi način uklonjene, takođe su nestale i dečije školske torbe, poklon iste organizacije. Mnogo stoke je bilo pobijeno, ili zapaljeno. Oko 400 kosovskih Albanaca je prema izveštajima napustilo svoje kuće usled borbi.

Jedan šesnaestogodišnji dečak iz Svrha je kasnije intervjuisan u Albaniji. On je opisao kako su srpske snage upale u njihovu kuću, pucajući iz pušaka i vičući na ljude da odmah izađu. Bio je uplašen, tako da je sa sobom uzeo trinaestogodišnjeg brata i pobeo kroz zadnji izlaz, prema brdima. Dok su još trčali, videli su Srbe kako pale kuću. U planine su stigli dva sata kasnije i tamo sreli ostale koji su pobešli. U 18 časova srpske jedinice su napale grupu koja je bila u planinama, i zarobile je. Naređeno joj je da ide u Ljubiždu/Lubizhde (Orahovac), gde su srpske snage iz tenkova granatirale selo. Odatle su je poslali u Dragobilje/Dragobil (Orahovac), a jednog dana grupu su rasporedili u dve

grupe i ukrkali u autobuse. Odvezli su ih u Žur/Zhur (Prizren), gde su ih iskrkali iz autobusa i opljačkali, i oduzeli im isprave. Onaj ko nije dao svoje dragocenosti, bio je premlaćen. Zatim je ostatak puta do Albanije trebalo da pređu pešice.³⁸

Na dan 15. marta OEBS-KVM se sreća sa zamenikom komandanta policije u Klini, da bi razgovarala sa njim o događajima u Svrhama i Dušu. On je objasnio da je VJ bila napadnuta za vreme svojih redovnih vežbi, i da je operacija bila izvedena u znak odmazde za napad UČK.

Ujutro 21. marta VJ je ponovo počela da granatira Svrhe. Za vreme ofanzive, tri rođaka jedne intervjuisane osobe (imena su zabeležena) bila su ubijena. Oko 60.000 ljudi je pobešlo u „planine Tushil i Aqarev“, koje je kontrolisala UČK.³⁹

Volujak/Volljake

Volujak leži 8 km južno od Kline, pored „VJ brda“. Za vreme prisustva OEBS-KVM na Kosovu, seljani su izveštavali o različitim problemima koji su se ticali dostupnosti obrazovanja i zdravstvene zaštite. Za vreme posete selu, 17. marta, seljani su rekli OEBS-KVM, da lekar nije bio u selu već dve nedelje, i da su dve žene (56 i 62 godine starosti), umrle za poslednja četiri dana, usled nedostatka medicinske nege. Seljani su takođe imali problema ukoliko bi pokušali da izađu iz sela. Jedan čovek je tvrdio da je, iako je imao važeće isprave, bio zaustavljen na kontrolnom punktu kada je išao u Peć, odveden u policijsku stanicu i tamo saslušan. Nije bio zlostavljan, ali je i ova vrsta incidenata pojačavala sumnjičavost seljana, kada se radilo o njihovoj slobodi kretanja.⁴⁰ Na dan 4. aprila kroz Volujak je prošla grupa raseljenih lica iz Zajmova, i čula jednu eksploziju, posle čega su srpske snage počele na nju da pucaju iz automatskog oružja, iz jednog oklopnog transportera. Još jedan svedok je rekao da su srpske snage, za koje je tvrdio da su bile pripadnici VJ, dale izbeglicama pet minuta da napuste selo ili će biti ubijene. Video je jednog ubijenog kosovskog Albanca, i dao imena 12 drugih koji su tog dana bili ubijeni u Volujku, a takođe naveo ime mesnog Srbina koji je maltretirao Albance. Treća intervjuisana osoba je rekla da su policajci u aprilu oteli njezinog nećaka.⁴¹

Grebnik

Pošto je OEBS-KVM napustila Kosovo, stanovnici Grebnika, 4 km južno od Kline, blizu puta koji južno od puta broj devet vodi za Đakovicu, na samoj ivici doline, plašili su se da izađu osam dana. Nekoliko prodavnica sa hranom je bilo spaljeno, tako da su meštani osećali nedostatak hrane i pijaće vode; 31. marta, pet ili šest pripadnika paravojnih jedinica, neki od njih sa obojenim licima i crnim šalovima, obučeni u maskirne uniforme, došli su zajedno sa vojnicima VJ u kuću jednog svedoka i naredili svima da izađu u roku od pet minuta. Druge kuće su bile opljačkane.⁴²

Mnoge izbeglice iz severnih delova Kosova su, usled njegovog položaja, prošle kroz Grebnik, na svom putu za Đakovicu i Prizren. Tako su ljudi koji su bili proterani iz Kosovske Mitrovice prošli kroz Grebnik sredinom aprila, gde su bili zadržani tokom dva dana, napastvovani i opljačkani, a zatim poslani natrag. Za vreme, koje su proveli u Grebniku, žene su, prema izveštajima, bile silovane od strane pripadnika policije u jednoj obližnjoj kući.⁴³

Sela istočno od Kline

Grupa sela o kojima se ovde govori leži duž puta broj 9, na teritoriji koja se graniči sa opštinom Glogovac.

Iglarevo/Gllareve i Bobovac/Bubavec

Početkom marta, Iglarevo, selo koje se sastoji od rasutih kuća nekih 10 km istočno-jugoistočno od Kline duž puta broj 9, i Bobovac, 15 km jugoistočno od Kline, često su bili meta policijskih kontrola. U Iglarevu, 6. marta, pet ili šest policajaca je pucalo na automobil jednog albanskog bračnog para, ali niti je bilo povređenih, niti je kolima pričinjena veća šteta.⁴⁴ Na dan 8, a zatim i 13. marta, seljani su se žalili da je policija u oklopnom vozilu često navraćala u selo i zastrašivala stanovnike pucajući u vazduh.⁴⁵ Na dan 12. marta jedna ekipa OEBS-KVM je posmatrala policijsku patrolu u Iglarevu, kada su jedno belo vozilo sa pogonom na četiri točka i jedan oklopni transporter bez registarskih tablica patrolirali putem broj 9 i proveravali isprave na raskrsnici.⁴⁶

Krajem marta, policija je opkolila Iglarevo, razdvojila muškarce od njihovih porodica, naredila

im da se skinu goli do pojasa i opljačkala ih. Oko 3000 seljana i raseljenih lica su naterani u planine, ali mlađim ljudima nije dozvoljeno da odu sa ostalima. Sledećeg dana u selo se vratio jedan šezdesetčetvorogodišnji meštalinin zajedno sa još nekoliko starijih ljudi i video nagorele ostatke nekog čoveka koji je bio spaljen zajedno sa stogom sena za koji je bio privezan. Jedanaest mlađih ljudi (petorica iz Iglareva, a ostali iz Pločice i Golubovca) bili su zajedno poubijani na istom mestu, i ovi stariji ljudi su ih tamo i sahranili. Jedan mladi čovek, živ ali ranjen, bio je odveden u bolnicu u Skoplju (Makedonija). Sledećeg dana, dok su se seljani još krili u planini Iglarevo, došla je „policija“ i svedok je video jednog od policajaca kada je od majke oteo dečaka starog četiri ili pet godina. Jedan od „policajaca“ je dečaku nožem odsekao glavu. Ovi „policajci“ su nosili žute trake na čelu i maskirne uniforme sa orlom na rukavu.⁴⁷ Krajem marta, seljani iz Bobovca su takođe bežali, jer je njihovo selo bilo granatirano, a u blizini su primećene veće vojne jedinice.⁴⁸

Balinca/Balinca, Crni Lug/Carilluke, Vrmnica/Vrmice, Škorošnik/Shkoroshnik

Sela Balinca, Crni Lug, Škorošnik i Vrmnica leže 18-20 km jugoistočno od Kline, južno od glavnog puta, i jedan svedok je potvrdio da je u celom tom području UČK bila veoma prisutna. Srpska policija je granatirala i napala Crni Lug još juna 1998.⁴⁹

Na dan 8. februara 1999. u selu Balinca u sopstvenom dvorištu bilo je pronađeno telo jednog kosovskog Albanca koji je bio nestao još septembra 1998. (Balinca je bilo teško pogodeno u borbama 1998.) Žrtva je decembra 1998. bila viđena u lipljanskom zatvoru, ali OEBS-KVM nije mogla da istraži okolnosti njene smrti.⁵⁰

Na dan 21. marta VJ je počela sa granatiranjem Crnog Luga i UČK je rekla albanskom stanovništvu da se skloni. Ovi su otišli u planine, ali su ih 23. marta u 17 časova opkolile srpske snage koje su tražile novac i nakit, i spalile 10 traktora.⁵¹ Na dan 1. aprila, Crni Lug je ponovo granatiran. Jedan svedok i njegova porodica su se sklonili u svoj podrum, koji je bio pogoden i srušen, ali niko nije bio ranjen. Porodica je pobegla na traktoru, i dok je odlazila, videla je tela dva muškarca i jednog deteta. Policija je kasnije zaustavila i opljačkala

konvoj kome se porodica pridružila. Policajci su iseljenima oduzeli novac, zlato i časovnike, i rekli im da napuste Kosovo i da se više nikada ne vrate. Takođe su zadržali tri mladića i ubili ih.⁵²

Na dan 1. aprila srpske snage su opkolile Vrmnicu i počele da pucaju na seljane koji su bežali u automobilima, na traktorima ili pešice. Policajci su pucali u sestru jednog pedesetšestogodišnjaka, i ubili je dok se ona penjala na traktor. Čovek je traktor na kome se nalazila cela porodica vozio dva sata, posle čega se zaustavio u jednoj šumi, sahranio sestru i zatim nastavio u planine.⁵³

Jedan član UČK je rekao da su oko 12. aprila sela Crni Lug, Škorošnik, Balince i Vrmnica bila potpuno uništena, a da su posle toga srpske pozicije bile viđene u Vrmnici.⁵⁴

Sela severno od Kline

Ovde pomenuta sela leže ili duž puta prema Istoku, ili na putu prema Srbici.

*Klinovac/Klinafc, Jelovac/Jellofc,
Radulovac/Radulofc, Resnik/Resik,
Štupelj/Shtupelj*

Ova grupa sela je udaljena između 4 i 10 km od Kline, prema severozapadu. Dok je u kraju bila prisutna OEBS-KVM, nekoliko puta su joj stizali izveštaji da je policija na kontrolnim punktovima nasumice pucala po okolini. Izgleda da je policija ili nasumice pucala na naselja kosovskih Albanaca (24. januara, Klinovac)⁵⁵ ili je namerno pokušavala da pogodi albanske seljane (6. januara, Štupelj).⁵⁶ U nekim drugim slučajevima, seljani su sumnjali da je policija noću pucala sa visova iznad sela, iako je policija govorila da možda pucaju srpski civili (16. februar, Resnik).⁵⁷ U Resniku je 1998. bilo spaljeno, granatirano ili oštećeno oko 70 kuća, i početkom marta 1999. je u selu još uvek živelo oko 760 kosovskih Albanaca.

Na dan 17. marta, jedan kosovski Albanac iz Radulovića (4 km severno od Kline, pored puta ka Istoku), obavestio je OEBS-KVM da su maskirani ljudi u crnim uniformama sa oznakama UČK i sa automatskim oružjem u rukama upali u njegovu kuću 13. marta, tražeći jednog člana porodice. Kada ga nisu našli, uzeli su njegov automobil.⁵⁸ Na dan 28. marta, pripadnici VJ, od kojih su neki

bili prepoznati kao Srbi iz Kline i Jelovca, upali su u kuću jedne intervjuisane osobe u Jelovcu (9 km istočno od Kline, na putu za Srbicu). Naredili su članovima porodice i drugim kosovskim Albancima da odmah napuste selo, i nisu im dali vremena da išta uzmu sa sobom. Vojnici su pucali u vazduh i sproveli konvoj traktora ka putu za Đakovicu. Na putu su ih presreli pripadnici UČK i savetovali im da odu u Kraljane (Đakovica).⁵⁹

Oko 31. marta srpske snage su ušle u Štupelj (5 km severno od Kline, u brdima) i naredile kosovskim Albancima da selo napuste za pet minuta, i da odu u policijsku stanicu u Klini. Vojnici su pretili seljanima da će ih spaliti zajedno sa njihovim kućama, ako ostanu. Ljudi su se najpre okupili oko škole a zatim otišli u Klinu, gde im je bilo rečeno da nastave na jug prema Đakovici; na putu, neki su bili opljačkani.⁶⁰

Jošanica/Jashanice

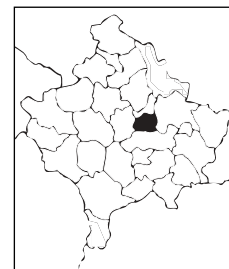
Jošanica leži 8 km severno od Kline, na putu za Srbicu. Oko 28. marta, grupa raseljenih lica koja je dolazila iz Izbice i Srbije, prolazila je kroz Jošanicu, gde je bila opkoljena tenkovima i pešadijom VJ koja je pretila da će sve pobiti. Jedna četrdesetogodišnja žena je platila 5.000 DM da bi spasla njihove živote, i grupi je dozvoljeno da nastavi put.⁶¹

Oko 4. aprila, jedna intervjuisana osoba se pridružila nekim kosovskim Albancima u jednoj kući u Jošanici. VJ je zauzela pozicije baš iza te kuće, tako da ljudi nisu mogli nikuda da odu. Posle dva dana su bili uhvaćeni, pretučeni i saslušavani. Jedan mesni Albanac (svedok je znao njegovo ime) iz drugog sela u klinskoj opštini, saradivao je sa policijom i prevodio za njihov račun. Ukrkali su sve izbeglice na kamion i odvezli ih u policijsku stanicu, gde su ih tokom dva dana tukli, pre nego što su ih ukrkali na drugi kamion, odvezli u Istok i tamo oslobodili.⁶²

Oko 8. aprila srpske snage su granatirale sela u okolini Kline, među njima i Jošanicu. Seljani albanske narodnosti su bili isterani iz svojih kuća. U polju se iskupilo oko 1000 ljudi, i tamo su policajci razdvojili muškarce od žena i dece koji su bili poslani u Albaniju. Uzeli su novac, dragocenosti i lične isprave, i oko 600 ljudi je bilo naterano da ode pešice na jugoistok, prema Srbici.⁶³

- ¹ OSCE-KVM, CC2, „Meeting Report with mayor of Klina“, 8 March 1999. Gradonačelnik je rekao da ima 8000 rimokatolika, od čega je njih 3000 u stvari bilo iz glodanske i pečke opštine, kako je precizirano na sastanku OEBS-KVM sa katoličkim sveštenicima nekoliko dana kasnije. UNHCR daje broj od 66.700 kosovskih Albanaca (bilo muslimana, bilo rimokatolika) od ukupnog broja stanovnika opštine (72.900). Vidi UNHCR, „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).
- ² OSCE-KVM, CC2, „Meeting Report with Catholic Priests“, 13 March 1999.
- ³ OSCE-KVM, „Patrol Report“, 3 March 1999.
- ⁴ UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).
- ⁵ PE/02/04799.
- ⁶ PE/02/050/99.
- ⁷ PE/02/074/99.
- ⁸ A/1122.
- ⁹ A/0112; A/0125.
- ¹⁰ A/0426.
- ¹¹ A/0401.
- ¹² A/0381.
- ¹³ A/0112; A/1122.
- ¹⁴ A/0112; A/0401 (kaže da su policiju sačinjavali mesni Srbi).
- ¹⁵ A/0561.
- ¹⁶ A/0111.
- ¹⁷ A/0199 (koji je sam bio pogođen u ruku dok je stajao pored prozora svog stana).
- ¹⁸ A/0401.
- ¹⁹ A/0080.
- ²⁰ A/0199; A/0200.
- ²¹ A/0304.
- ²² A/0009.
- ²³ A/1086.
- ²⁴ A/0841.
- ²⁵ A/0996.
- ²⁶ PE/02/066/99.
- ²⁷ A/0143; A/0206.
- ²⁸ OSCE-KVM, „Patrol Report“, 15 February 1999.
- ²⁹ OSCE-KVM, CC2, „Daily Report“, 17 March 1999.
- ³⁰ A/0145; A/0976. Crkva u Glodanima je poslužila kao sklonište za izbeglice u više navrata.
- ³¹ A/0499.
- ³² A/0204.
- ³³ A/0425.
- ³⁴ A/0021.
- ³⁵ Podaci o stanovništvu iz UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).
- ³⁶ U ovim vremenskim razmacima: 13:20; 13:24; 13:28 i 13:29.
- ³⁷ PE/02/067/99; PE/02/068/99; PE/02/069/99; PE/02/070/99.
- ³⁸ A/0562.
- ³⁹ M/0519. (Planine „Tušil i Aćarev“ nisu zabeležene na mapama kojima je raspolagala OEBS/ODIHR, po svemu sudeći se nalaze u pravcu Srbije.)
- ⁴⁰ OSCE-KVM, CC2 Klina, „Daily Report“, 17 March 1999.
- ⁴¹ A/0204; A/1040; A/1043.
- ⁴² A/0499. (Neki seljani su pobjegli 25. marta, kada su srpske snage došle u okolinu tražeći učitelje (A/0931).
- ⁴³ A/0782; A/0852.
- ⁴⁴ OSCE-KVM, CC2, „Daily Report“, 6 March 1999.
- ⁴⁵ OSCE-KVM, „Patrol Reports“, 8 and 13 March 1999.
- ⁴⁶ OSCE-KVM, CC2, „Daily Report“, 12 March 1999.
- ⁴⁷ A/0415. Iz izjave nije jasno da li su počinio bili policajci, kao što je rečeno, ili pripadnici paravojnih jedinica, kako izgleda prema opisu njihovih uniformi.
- ⁴⁸ A/0168.
- ⁴⁹ A/0130.
- ⁵⁰ PE/02/049/99.
- ⁵¹ A/0588.
- ⁵² A/0130.
- ⁵³ A/0572.
- ⁵⁴ A/1074.
- ⁵⁵ PE/02/029/99.
- ⁵⁶ PE/02/044/99.
- ⁵⁷ PE/02/054/99.
- ⁵⁸ OSCE-KVM, „Daily Report“, 17 March 1999.
- ⁵⁹ A/0970.
- ⁶⁰ A/0063; A/0142; A/0326.
- ⁶¹ A/0808.
- ⁶² A/0803.
- ⁶³ A/1095.

KOSOVO POLJE/FUSHE KOSOVE

Mala opština Kosovo Polje je do 1998. imala nešto manje od 40.000 stanovnika, od čega je 59% bilo kosovskih Albanaca, 24% Srba i 17% pripadnika drugih nacionalnih zajednica. Odmah na zapadu od Prištine, opštinu uglavnom čini industrijalizovana zona sa centrom u Kosovom Polju, sa značajnim rudnikom uglja povezanim sa termoelektranom Elektroprivrede Srbije (koja se nalazi u susednoj opštini Obilić). Na teritoriji opštine se nalazi i prištinski aerodrom.

Opština Kosovo Polje je bila pogođena oružanim borbama koje su se rasplamsale tokom leta 1998, kada je nasilje eskaliralo u području oko rudnika uglja u Velikom Belaćevcu/Bardhi i Madh i susednom selu Grabovac/Graboc. Prema informacijama koje je kasnije dobila OEBS-KVM, UČK je bila zauzela položaje u planinama zapadno od Grabovca. U drugoj polovini juna 1998, UČK je zauzela rudnik uglja u Velikom Belaćevcu i selo Ade/Hade (Obilić).¹ Na dan 22. juna, 9 Srba zaposlenih u rudniku bili su otečeni dok su išli na posao.² Uskoro posle toga, VJ i policija su napale UČK. U tom trenutku, skoro svi stanovnici obližnjih sela su pobjegli, bilo na zapad u područje Drenice, bilo na istok u Prištinu.

Seljani su takođe rekli da je 1998. oko 700 kosovskih Albanaca izgubilo posao u rudniku i bilo zamenjeno srpskom radnom snagom. Policija i VJ su na kontrolnim punktovima obavljale strogu kontrolu. U Grabovcu je u više navrata bilo pljačkanja albanske imovine, što je nastavljeno sve do kraja 1998, a policija nije istraživala tu vrstu kriminalne delatnosti. Izvešteno je da je jedan seljanin ubijen oktobra 1998, kada je pokušao da se vrati u Grabovac.³ UČK je ostala prisutna u planinama na zapadnoj ivici opštine, iako, prema izjavama seljana, nije imala podršku među mesnim stanovništvom.

Grad Kosovo Polje

Kosovo Polje je bilo jedini iole veći grad na Kosovu u kome su kosovski Albanci činili manjinu: od 16.000 stanovnika 36% su bili Srbi, 27% kosovski Albanci i 37% pripadnici drugih nacionalnih zajednica.⁴ Grad se nalazi samo 4 km zapadno od Prištine, na raskrsnici gde se pruga za Prištinu spaja sa glavnom prugom prema Makedoniji. Pored ove pruge, mnoge izbeglice su bile svedoci otmičarstva, egzekucija i spaljivanja mrtvih tela, od marta do maja 1999.⁵

Za vreme prisustva OEBS-KVM, situacija u gradu je bila napeta, i bilo je kršenja ljudskih prava kako albanskog, tako i srpskog stanovništva. Najteži incident se desio kada je bio ubijen Srbin, zamenik predsednika opštine Kosovo Polje, 17. decembra 1998. On je bio poznat kao „umereni“ Srbin koji je učinio mnogo da se poboljšaju uslovi života kosovskih Albanaca.⁶ Od januara do marta 1999. godine, OEBS-KVM je bila obavestena o više ubistava i otmičarstva, čije su žrtve bili i srpsko i albansko stanovništvo.⁷

Situacija se pogoršala neposredno posle povlačenja OEBS-KVM sa Kosova, 20. marta. Izbeglice koje su bile intervjuisane govorile su o pucnjavi, zastrašivanju, pljačkanju i nasilnom proterivanju u velikom broju.⁸ Kosovski Albanci su uglavnom bili sprovedeni do železničke stanice, odakle je trebalo da odu u Makedoniju.⁹ Mnogi od počinitelaca nasilja su i sami bili meštani Kosovog Polja (većinu su intervjuisane osobe prepoznale). Mesna policija izgleda nije imala uticaja na pripadnike paravojnih jedinica koji su takođe bili aktivni u gradu.

Obim i surovost kršenja ljudskih prava su još jednom porasli pošto je NATO počeo sa vazдушnim udarima protiv SRJ. U noći 24. marta, predsednik

Udruženja majke Tereze u Kosovom Polju je bio pronađen mrtav u svom dvorištu.¹⁰ Jedan kosovski Albanac čiji je sin radio za OEBS-KVM u Prištini je živ spaljen 24. marta ili nešto kasnije, za vreme granatiranja Kosovog Polja.¹¹ U isto vreme, bili su ubijeni i stanovnici susedne kuće koja je pripadala istoj velikoj porodici. Jedna žena iz te porodice koja je preživela, rekla je da su meštani, Srbi, ubili njezinu baku (75). Njezin otac (oko 50) je tada počeo da puca i ubio je najmanje dva Srbina. Za osvetu, njezinog oca su digli u vazduh zajedno sa njezinim osamdesetogodišnjim dedom.¹² Postoje mnogi i veoma detaljni izveštaji o tome kako su drugi ljudi bili ubijeni ili spaljeni živi te poslednje nedelje u martu. Među žrtvama je bilo mnogo vlasnika prodavnica, sa celokupnim njihovim porodicama.¹³ Srbi, koji su upadali u kuće, takođe su odvodili devojke i mlade žene, mlade žene su takođe bivale otimane i sa železničke stanice.¹⁴

Takođe 24. marta, pripadnici policije i paravojnih jedinica izdvojili su iz gomile ljudi koja je čekala na autobusoj stanici oko 40 muškaraca i dečaka (od 12 do 40 godina). Muškarce su tukli i terali da pevaju srpske nacionalističke pesme.¹⁵ Civil koji im je izgleda komandovao i koji je imao crnobelu traku na ruci došao je na mesto događaja. Kada ga je jedan od vojnika pitao da li mogu da ubiju muškarce, rekao je: „Nije naš posao da ubijamo ove ljude. Nismo za to dobili naređenje. Naređenje je da ih tučemo.“¹⁶

Na dan 24. marta, sekretar mesnog ogranka DLK je bio uhapšen i kasnije umro od povreda zadobijenih dok je bio u pritvoru. Nekih 20 do 30 ljudi (opisanih kao pripadnici paravojnih jedinica, policije i VJ – koji su nosili različite uniforme, neki maskirani), uhvatili su lidera DLK, njegovu ženu i susednu albansku porodicu, uključujući i decu. U policijskoj stanici, svi uhapšeni su morali da stanu licem prema zidu, i tako su stajali šest sati. Izgleda da su bili prisutni policajci iz Srbije i/ili pripadnici SDB. Muškarce su žestoko tukli, sve u istoj sobi.¹⁷ Žena lidera DLK je naterana da čisti policijsku stanicu. Tri sata kasnije zatražila je pomoć od jednog lokalnog policajca. Policajac je odgovorio da nije nadležan za ono što čine policajci i paravojne jedinice iz Srbije. Ipak, deca i žene su bili oslobođeni drugog dana, pošto su ih sve opljačkali.¹⁸ Četiri muškarca su se vratila tek sledećeg dana, 28. marta, u 8:30. Sekretar DLK nije mogao da korača, a njegove ruke su bi-

le crne od batinanja. Na vratu je imao veliku ranu od opekotina učinjenih cigaretama. Stomak mu je bio natečen, a rebra verovatno slomljena. Povraćao je krv.¹⁹ Drugi rođaci su izvestili kako je taj čovek ispričao da su ga policajci terali da obuče srpsku vojničku uniformu i pobije svoju porodicu; policajci su takođe tvrdili da je on komandant UČK. Žrtva je svojoj porodici ispričala da je policija nekoliko puta izvršila nad njom parodiju ekzekucije.²⁰ Porodice njihovih suseda su uz pomoć jednog drugog suseda, Srbina, mogle da pobegnu u Prištinu. Ipak, ovaj čovek je odbio da pomogne teško ranjenom čoveku i njegovoj ženi, zbog toga što su bili angažovani u DLK. Porodica je ranjenika odvela u selo, odmah izvan Kosovog Polja, gde je primio lekarsku pomoć. Na dan 3. aprila porodica je otišla u Makedoniju, gde je sekretar DLK umro od posledica rana 4. aprila, u tetovskoj bolnici.

U noći 29. marta nekoliko hitaca je ispaljeno na kuću dobro poznatog albanskog lekara. Pripadnici VJ i policije su upali u kuću, opljačkali je i proterali ukućane. Jedna intervjuisana osoba koja je kasnije ušla u lekareve prostorije (stan i ordinaciju), svedoči da je pronašla 11 mrtvih tela (dvoje dece, četiri žene i pet muškaraca). Svi su bili zaklani. Ovaj masakr je preživela samo četvorogodišnja devojčica.²¹

Takođe 29. marta, tri pripadnika paravojnih jedinica sa dugim bradama i oznakama jugoslovenske vojske ili specijalnih jedinica Republike Srpske na rukavima, naterali su ženu (50) i njezinu kćerku (30) da se skinu pred svojim mužem, odnosno ocem. U njegovom prisustvu su se onda rugali ženama.²²

Poznato je da su maskirani ljudi u uniformama i sa šlemovima krajem marta ili početkom aprila u Kosovom Polju uhapsili radnika biroa za socijalno osiguranje iz Prištine, albanske narodnosti, zajedno sa dvojicom ili trojicom njegovih kolega. Dok su okolnosti ove otmice i ubistva ovih ljudi ostale nerazjašnjene, više intervjuisanih osoba je kasnije videlo teško unakažena tela, bačena ispod mosta na putu za Kruševac/Krushefc (Obilić).²³

Nakarada/Nakarade

Manja grupa zgrada u Nakaradi stoji pored železničke pruge koja iz Kruševca (Obilić) vodi u Kosovo polje. Kao i u Kosovom Polju, pripadnici paravojnih jedinica su 21. marta i u danima koji su sle-

dili nasilno proterali najveći deo seljana, i usmerili ih prema Kruševcu.²⁴ Između 23. marta i 4. maja preostali stanovnici Nakarade, Kruševca i Kosovog Polja mogli su da vide aktivnosti oko dve masovne grobnice u blizini pruge koja vodi od Kosovog Polja prema Kruševcu. Za to vreme, iz Obilića, Plemetine/Plemetine i Miloševa/Millsheve (sva ova mesta su u opštini Obilić), traktorima su dovlačeni leševi umotani u plastične folije i bacani na ova dva mesta.²⁵ Tu su se nalazili pripadnici paravojnih jedinica i policije²⁶, kao i „Cigani“ (*Maxhupet*) obučeni u narandžasta odela preduzeća javne čistoće. Bageri su kopali nove grobove od kojih je u svakome obično bilo mesta za četiri ili pet tela.²⁷ Dešavalo se da u otvoren jarak bude ubačeno i po 20 do 40 tela odjednom.²⁸ Dana 24. ili 25. aprila, ljudi u maskirnim uniformama i sa crnim maskama dovezli su na mesto masovnih grobnica više od 150 tela. Tela su bila bačena u pet grobova širine 4 do 5 metara. Posle toga su buldožeri poravnali zemlju.²⁹ Takođe u to vreme, jedan čovek sa dva člana svoje porodice je vozio pored albanskog groblja u tom kraju i video traktor preduzeća za javnu čistoću, a iza njega konjsku zapregu. I traktor i zapregu su vozili „Cigani“ (*Maxhupet*), a sa njima je bio i jedan Albanac. Sa kola i prikolice visile su ljudske ruke i noge. Traktor i kola su zašli u groblje, a tela su bila bačena u otvorenu jamu. Na konjskoj zaprezi je bilo oko 10 leševa, a oko 20 na traktorskoj prikolici.³⁰ Seljani su videli da su skoro svako veče između 25. aprila i 4. maja bili otvarani novi grobovi.

Osim masovnih grobnica, Nakarada je takođe bila mesto gde su se vršile otmice, ubijanja, silovanja i nasilne egzekucije. Na dan 20. aprila, mladi naoružani muškarci srpske narodnosti, sa obrijanim glavama³¹, upali su u kuću jedne brojne albanske porodice i zahtevali da im se predaju lične isprave i novac. Sledećeg dana, neki Srbi koji su bili maskirani, ubili su jednog člana te porodice ispred njegove kuće.³² Žene iz te porodice su kasnije rekle da su posle tog ubistva još 16 muških članova porodice bili kamionom odvezeni na saslušavanje. Takođe je bilo rečeno da su pripadnici paravojnih jedinica silovali i unakazili više žena iz te porodice. Njihova tela su bila isečena po grudima, genitalijama i licu.³³ U vreme kada je OEBS-KVM uzimala svedočanstvo o ovim događajima, još se nije znala sudbina muških članova porodice.

Grabovac/Graboc

Napetosti koje su u selima oko rudnika uglja u Velikom Belačevcu, osobito u Grabovcu, vladale sve od sredine 1998, još su se pojačale 7. januara, kada je bio ubijen srpski radnik bezbednosti u Elektroprivredi.³⁴ Ipak, seljani iz Grabovca koji su 1998. izbegli zbog borbi u tom kraju, i dalje su želeli da se vrate svojim kućama. Odeljenje za ljudska prava OEBS-KVM je bilo angažovano kao posrednik između vlasti, seljana i UČK. Postignuti dogovor su najpre izvrđavale srpske vlasti, a onda i UČK, koja je insistirala da policija ukloni sve kontrolne punktove koje je imala u kraju. Seljani su bili spremni da se vrate uprkos kontrolnim punktovima; međutim, UČK ovo nije dozvoljavala.³⁵

Jednog jutra, sredinom aprila (na osnovu izjave izbeglice datum se ne može precizno odrediti), policija i VJ su preduzele ofanzivu na područje planine Čičavica. Oko 14 časova, nekih 200 pripadnika policije, VJ i paravojnih jedinica približili su se sa dve strane Grabovcu.³⁶ Krenuli su da pljačkaju i pale selo, uništavajući desetine kuća.³⁷ Seljani i raseljena lica koja su se tu zatekla, kojih je bilo između 4 i 5 hiljada, pobjegli su iz kuća na ivicu sela. Ko se nije sklonio na vreme, bio je ubijen kada su se srpske snage pojavile. Jedan svedok opisuje kako je sa obližnjeg brda video kako je 12 ljudi bilo egzekutirano pred svojim porodicama i kako je jedno dete koje je pokušalo da beži bilo obezglavljeno pred svojim roditeljima.³⁸ Oko 17 časova mnoga deca i stariji ljudi su pobjegli u brda, gde su policajci koristili pse da bi ih pohvatali i saterali naniže, gde su ih ubijali.³⁹ Kasnije, kada su se oni koji su pobjegli vratili, u selu su našli 12 tela. Neka od njih su bila unakažena, a grlo jedne od žrtava je bilo prerezano.⁴⁰ Druga tela su bila pronađena po okolnim brdima.⁴¹

Krajem marta, oko 5000 raseljenih lica iz okolnih sela došlo je u **Veliki Belačevac**. Tamo su dva ili tri čoveka u plavim uniformama i neprobojnim prslucima neprestano zastrašivala stanovnike, ali izgleda da je lokalnoj policiji uspelo da zaustavi ovo zlostavljanje.⁴² Na dan 16. marta pripadnici policije i VJ su naredili da svi napuste mesto. Kuće su bile opljačkane i paljene, a automobili u dobrom stanju konfiskovani.⁴³ Seljani su morali da idu pešice sve do Đakovice i Prizrena, i dalje do albanske granice.

Donje Dobrevo/Miradi e Ulet, Gornje Dobrevo/Miradi e Eperme i Vragolija/Vragoli

Sela Donje Dobrevo, Gornje Dobrevo i Vragolija nalaze se jugozapadno od Prištine. Sva tri sela izgleda da su bila relativno mirna sve do aprila 1999. Na dan 9. aprila, srpske snage su proterale sve stanovnike ova tri sela. Specijalna jedinica VJ je naredila seljanima da se skupe u školskom dvorištu u Donjem Dobrevu. Muškarci su bili razdvojeni od žena i svi su svrstani u konvoj. VJ je zatim sprovela konvoj do puta broj 9 (koji ide od istoka na zapad, kroz Prištinu i Kosovo Polje). Seljani su bili poslani na zapad, preko Mališeva (Orahovac) i Prizrena, u Albaniju.⁴⁴ Srbi su pljačkali konvoj.⁴⁵ Dve intervjuisane osobe (otac i sin), svedoče da su videle između 7 i 10 tela i mnogo ranjenih. Jedan svedok iz Gornjeg Dobreva kaže da je video kako je devet tela bilo bačeno u masovnu grobnicu, oko 500 metara od njegove kuće.⁴⁶

Selo Gornje Dobrevo je takođe mesto gde je poznati policar Fehmi Agani bio po poslednji put viđen živ 6. maja 1999. (O ubistvu Fehmija Aganija je pisano u 22. poglavlju.)

Okolina prištinskog aerodroma

Područje na jugozapadu opštine Kosovo Polje, blizu prištinskog aerodroma, bilo je poznato po mobilnim kontrolnim punktovima koje su uspostavljali pripadnici policije i VJ, ali i naoružani srpski civili, i na kojima su mnogi Albanci bili uhapšeni ili zlostavljani.⁴⁷ Na dan 27. februara, policijska patrola je upala u zasedu, zapadno od aerodroma: jedan policajac je bio ubijen, a drugi ranjen.⁴⁸

Obližnja sela **Velika Slatina/Sllatine e Madhe, Mala Slatina/Sllatine e Vogel, Mali Belačevac/Bardhi i Vogel i Pomazatin/Pomazetin** bila su napadnuta od strane VJ tokom poslednje nedelje marta, verovatno u znak osвете za bombardovanje NATO. Jedan snajperista VJ je takođe ubio jednog starog čoveka (73) i njegovog sestrića (16).⁴⁹ Većina seljana je privremeno ostala u brdima, a zatim preko Đakovice i Žura otišla u Albaniju.

¹ OEBS-KVM, razgovor sa predstavnicima Grabovca, 15. januar 1999.

² PR/00/0014/99; PR/00/0015/99; PR/00/0020/99. Još jedan Srbin je nestao 14. maja 1998.

³ Pristina Outreach Office Report, 4 January 1999.

⁴ UNHCR, „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 popultion estimate excluding forced displacement). Među stanovnicima koji su bili članovi drugih nacionalnih zajednica, kojih je bilo oko 6000, bilo je i oko 3500 Roma.

⁵ M/0068; M/0092; M/0155; M/0164; M/0179; M/0232; M/0309; M/0525; M/0715; M/1096; M/1113; M/1529.

⁶ OSCE-KVM, Human Rights Division: „Violatons adn abuses of the Serb community rights since February 1998“, str. 7 (izveštaj nije objavljen); US KDOM Report 18, 19 and 30 December 1998. Smatra se da je žrtva bila ubijena ili od strane albanskih ili od strane srpskih ekstremista.

⁷ Izveštaj verifikatora OEBS-KVM o kršenju ljudskih prava.

⁸ M/0458; M/0379; M/0694; M/1424; M/06114.

⁹ M/0640; M/0956; M/0142; M/0885; M/0888; M/0124; M/0770; M/0533.

¹⁰ M/0614.

¹¹ M/0526; M/1092; M/0346; M/0379; M/0458. U M/0995 dva zelena džipa bez registarskih tablica su se zaustavila ispred kuće žrtve. Oko 11 maskiranih ljudi u crnim uniformama pucalo je u žrtvu i ubilo je. Neki od počinilaca izgleda da su bili policajci koji su gradu bili dobro poznati.

¹² M/1454; M/1092; M/0928 (takođe sadrži imena počinilaca) i M/1042, M/0928 (po čuvenju); M/0346 (po čuvenju); M/0379 (po čuvenju).

¹³ M/0379; M/0886; M/1042; M/0379; M/0609.

¹⁴ M/0443.

¹⁵ Neki ljudi su prepoznali jednog od pripadnika paravojnih jedinica kao stanovnika Nakarade, M/0969.

¹⁶ Intervjuisana osoba je znala da je taj čovek živeo negde u Bresju, M/0969.

¹⁷ M/0527.

¹⁸ M/1024; M/0142.

¹⁹ M/0641; M/0678.

²⁰ M/0640 i M/0458 takođe sadrži ime komandanta policijske stаницe u Kosovom Polju.

²¹ M/0627.

²² M/1042; M/1043.

²³ Postoji desetak izveštaja po čuvenju o ovom događaju, koji se međusobno dosta razlikuju kada su u pitanju vreme i okolnosti ubijanja. M/0416; M/0475; M/1342 su bili očevidci.

²⁴ Nasilno proterivanje, pljačka i paljenje kuća je pogodilo brojne druge intervjuisane osobe, M/0533; M/1228; M/0534.

²⁵ M/0718; M/0957 kaže da nije postojala jedna, već dve masovne grobnice. U nekoliko izveštaja su uključene skice mesta sahranjivanja. Takođe M/0887 i M/1208 svedoče da je 27. i 28. marta 15 tela bilo nagomilano 5 metara od glavnog groblja u Kosovom Polju. Jedan od svedoka je video policajca kako kopa oči jednom starijem čoveku i kako odseca grudi sredovečnoj ženi. Nekoliko mrtvih žena i dece je ležalo unaokolo. Počinioци su uglavnom bili pripadnici paravojnih jedinica, neki od njih su identifikovani. Nije jasno da li se ove dve izjave odnose na Nakaradu ili na neko drugo mesto.

²⁶ M/0416 i M/0860 donose neka imena počinilaca koji su tamo viđeni 25. marta 1999.

²⁷ M/0416; M/0860.

²⁸ M/0860; M/1342. M/1486; M/0531; M/0755; M/0536; M/0534; M/0535; M/1029; M/0669; M/0848; M/1104.

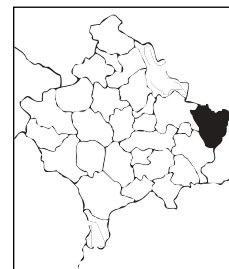
²⁹ M/1029; M/0755.

³⁰ M/1522. Svedok navodi imena jednog od dva vozača i albanskog „kolaboranta“.

³¹ Svedok ih opisuje kao ljude „obrijanih glava koji su na temenu imali paljenjem ugraviran srpski krst“.

- ³² M/0537; M/0309; M/0718. Opis uniformi varira u svakom svedočenju (ili plave/crne, crne sa maskama, ili žuto-zelene sa trakama na rukavima). Dve izjave pominju 21. april, jedna 23. april.
- ³³ Dvanaest imena otetih ljudi je navela žena čoveka ubijenog ispred kuće, ali i nekoliko drugih rođaka. M/0537; M/0309; M/0536; M/0534; M/0531; M/0535; M/0537; M/1486; M/0357; M/0875.
- ³⁴ *V.I.P. Daily News Report* (skraćena verzija srpskih vesti, na engleskom jeziku), 7. januar 1999.
- ³⁵ PR/00/0012/99; PR/00/0013/99; 00/0059/99; CC Pristina Weekly Reports 27 February 1999, 5 March, 11 March, 18 March, RC 5 Weekly Report 27 February – 6 March 1999.
- ³⁶ M/1061; M/1457. M/0604 navodi broj od 700. M/0603 opisuje policiju i VJ u standardnim uniformama, a pripadnike paravojnih jedinica u civilnom odelu, sa dugim kosama, bradama, maskama, naoružane noževima pričvršćenim na obe noge ili obe strane grudi, i revolverima.
- ³⁷ M/0603 opisuje da je video 78 spaljenih kuća.
- ³⁸ M/0483; M/0604.
- ³⁹ M/0604; M/1457 (koji kaže da je čovek nosio oznake elitne antiterorističke SAJ policije).
- ⁴⁰ Seljani koji su sahranili žrtve mogli su da navedu imena samo nekoliko ubijenih, budući da su ostali bili izbeglice. M/0388; M/0737; M/1061; M/1062 i M/1410 su takođe prisustvovali ovim događajima. Izjave se razlikuju i po pitanju da li je među ubijenima bilo jedno dete, ili troje (između 7 i 15 godina, ali izgleda da je bila jedna žena, dok su ostali bili muškarci.
- ⁴¹ M/0604 je našao još četiri tela u brdima; M/0875 kaže da je 13 ili 14 muškaraca bilo ubijeno i unakaženo u brdima i da je on video 9 tela, i da je učestvovao u sahranjivanju, M/0361 je čuo da je 13 ljudi ubijeno u planinama (četvoro noževima). Takođe M/1410 i M/1457 (po čuvenju). M/1062, opisujući napad na Grabovac, u kome je ubijeno najmanje 13 osoba, možda takođe govori i o drugim događajima, iako datumi koje navode nisu saglasni.
- ⁴² M/1116.
- ⁴³ A/0876.
- ⁴⁴ A/0870; A/0968; A/0992. Imena dotičnog komandanta VJ kao i policajca i srpskog civila koji su u tome učestvovali, daje A/0137.
- ⁴⁵ A/0227; A/0137.
- ⁴⁶ A/0870.
- ⁴⁷ PR/A/0012/99, Pristina RC 5, informacija o kontrolnim punktovima.
- ⁴⁸ KVM Headquarters Fusion Blue Book 8, 28 February 1999.
- ⁴⁹ A/0189; A/0890; A/0269; A/0240.

KOSOVSKA KAMENICA

Kosovska Kamenica je najistočnija kosovska opština. Od nešto ispod 60.000 stanovnika, 76% su bili kosovski Albanci i 22% Srbi, a ostalo su bili pripadnici drugih nacionalnih zajednica.¹ Dok je OEBS-KVM bila prisutna u opštini, nije bilo izveštaja o većem kršenju ljudskih prava. Atmosfera je, ipak, bila prilično napeta, kao i u drugim delovima provincije. Neki seljani albanske narodnosti su se žalili da su njihovi srpski susedi svake noći pucali u vazduh, kako bi time zastrašivali kosovske Albance,² a pucnjava je bila zabeležena i danju, sredinom januara u selu **Robovac/Ruboc**, blizu Kosovske Kamenice; niko nije bio povređen. Pucnji su, prema svedočenju, dolazili iz obližnjeg sela.³ Bilo je takođe saopšteno da je policija bila aktivna u selu **Kriljevu/Krileve**, tokom noći, zbog čega su prestrašeni seljani proveli noć izvan svojih kuća.⁴ OEBS-KVM je takođe primila optužbe da je policija tražila novac da bi propuštala ljude na kontrolnim punktovima.⁵

Među izjavama koje su izbeglice dale OEBS-KVM posle 20. marta 1999. nema pominjanja incidenta u Kosovskoj Kamenici. Dva incidenta iz perioda do juna 1999. bila su otkrivena kasnije, posle razmeštanja na Kosovu nove misije OEBS, i o njima je napisano niže. Ovo bi moglo da znači da je opština nivo nasilja i kršenja ljudskih prava – uključujući nasilno proterivanje – u Kosovskoj Kamenici bio znatno niži nego u drugim opštinama, ali je teško odrediti da li je nasilje, onakvo kakvo je zabeleženo u drugim krajevima Kosova, zaista bilo odsutno,⁶ a ako jeste, zbog čega, ili ima drugih faktora koji se pre svega sastoje u činjenici da nije bilo izbeglica koje su se žalile na kršenje ljudskih prava.

Oraovica/Rahovice

Ujutru 18. aprila 1999. VJ je opkolila selo Oraovicu, na severozapadu opštine, blizu granice sa prištinskom opštinom. Seljanima je naređeno da se pripreme da napuste selo, ali da čekaju dok ne stignu pripadnici paravojnih jedinica. Ovi, obučeni u maskirne uniforme i neki od njih maskirani, stigli su u 15 vozila. Počeli su da pljačkaju seljane, zlostavljajući ih i preteći im smrću. Jedan meštаниn je bio izdvojen od ostalih. Svedoci su videli kako su ga kroz kapiju ugurali u dvorište. Pošto je kapija bila zatvorena, čula su se dva rafala iz automatskog oružja. Posle toga je iz ambara počeo da se diže dim, i čuo se još jedan rafal. Kada su se seljani vratili, 15. maja, videli su da je ambar potpuno izgoreo, i u njemu nekoliko nagorelih kostiju.⁷

Koprivnica/Kopernice

Na dan 11. maja 1999, u Koprivnici, jedan naoružani čovek u uniformi VJ je bio viđen kako odvlači mesnog lekara u polje. Čim je lekar ušao u polje, čovek je tri puta pucao u njegova leđa i ramena. Rođaci su kasnije sahranili telo žrtve.⁸

¹ UNHCR, „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).

² KK 8; KN 16.

³ KK 5.

⁴ OSCE-KVM, „Weekly report RC 4“, 12 February 1999.

⁵ KK23.

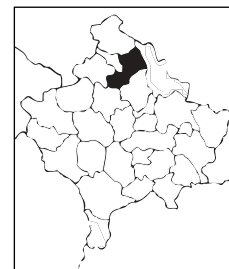
⁶ Sigurno, opština je bila jedna od najudaljenijih od zona u kojima je operisala UČK, što je svakako bio jedan od faktora koji su uticali na opštu bezbednosnu situaciju.

⁷ GN 22.

⁸ GN 21.

KOSOVSKA MITROVICA/ MITROVICE

Opština Kosovska Mitrovica se nalazi u severnom delu Kosova, na severnom delu Kosovog Polja/Fushe Kosove, i prema planini Bajgora/Bajgore. Od oko 116.500 stanovnika, 81% su bli kosovski Albanci, dok je ostatak bio manje više podjednako raspoređen među Srbima i članovima drugih nacionalnih zajednica, uključujući i Rome. Najveći broj Srba i pripadnika drugih zajednica je živeo u gradu Kosovska Mitrovica i u njegovim predgrađima Prvi Tunel/Tunel i Pare i Šipolje/Shipol, a Srbi su takođe činili većinu u mešanom selu Svinjare/Frasheri i Madh.¹

OEBS-KVM je razmestila svoj personal u regionalnom centru, Kosovskoj Mitrovici, u decembru 1999.

Grad Kosovska Mitrovica

Grad Kosovska Mitrovica je uvučen među brda u jugozapadnom delu opštine, gde se ova graniči sa zvečanskom opštinom, na obali reke Ibar. Od 68.000 stanovnika, oko 71% su bili kosovski Albanci, sa oko 9.000 Srba i 10.141 stanovnikom drugih narodnosti, među njima najviše Roma. Mada su kosovski Albanci živeli u svim delovima grada, mesta na južnoj obali reke, uključujući četvrti Tavnik i Bair, smatrana su albanskim. Predgrađe Šipolje, na glavnom putu prema Peći, takođe je bilo tipična albanska četvrt.² Za vreme prisustva OEBS-KVM na Kosovu, jedan jedini most je povezivao južni i severni deo grada. OEBS-KVM je imala osoblje zaduženo za ljudska prava u svom koordinacionom centru u Šipolju od decembra 1998. U Šipolju je UČK imala snažan uticaj i prisustvo.

Događaji pre 20. marta

Ubistva i otmice. Za vreme prisustva OEBS-KVM na Kosovu, na području Kosovske Mitrovice je bi-

lo počinjeno više ubistava koja su verovatno bila etnički ili politički motivisana, iako su neka mogla biti i obični kriminalni postupci. Uveče 27. decembra 1998, tri naoružana čoveka su ubila glasnogovornika jedne romske organizacije u njegovom dvorištu. Prema izjavama svedoka, počinioci, koji su govorili albanski, kucali su na vrata i tražili jednog od ukućana po imenu; dvojica od njih su bila maskirana i nosila su uniforme. Porodica, kao i policija, pripisali su ubistvo UČK.³ Dva brata, kosovska Albanca, nađena su mrtva u Šupkovcu/Shupkofc, istočnom predgrađu Kosovske Mitrovice, 29. decembra. Bili su ubijeni na drugom mestu. Jedan od dvojice, čije telo su verifikatori OEBS-KVM lično videli, bio je pogođen sa tri metka u grudima. Obojica su prethodno kontaktirala OEBS-KVM, nakon jednog pretresa njihove kuće, kada je policija tražila oružje.⁴

Dva Srbina, od kojih je rečeno da je jedan bio novinar, nađena su mrtva u četvrti Radašnik, 2. januara 1999. Izgleda da su bili ubijeni na drugom mestu, i da su njihova tela naknadno donesena na mesto gde su nađena.⁵ Na dan 12. januara je na ulici ubijen vlasnik jednog bara, kosovski Albanac, pošto su ga počinioci koji su govorili albanski pozvali da izađe iz svog bara; telo je bilo pronađeno na drugom mestu. Sumnja se da se radilo o običnom kriminalnom slučaju.⁶ Na dan 27. marta je ispod mosta u Mitrovici bilo pronađeno telo jednog Srbina; ubijen je iz automatskog oružja, sa nekoliko hitaca u glavu.⁷ Telo kosovskog Albanca je 3. februara pronađeno blizu Zvečana; ubijen je hicem u glavu. Poslednji put je viđen kada se vozio kolima između Prištine i Kosovske Mitrovice u noći 2. februara.⁸ Na dan 3. marta, tela dva muškarca su bila pronađena blizu njihovog napuštenog automobila (u kome su još uvek bili ključevi), na istom mestu gde je pronađen vlasnik bara koji je

bio ubijen 12. januara. Obojica ljudi koji su pronađeni ovoga puta, pogođeni su sa više metaka, uključujući hice kroz glavu, iz automatskog oružja i najmanje dva revolvera (nađeni su meci različitog kalibra). Kola je prethodne noći bio pronašao rođak jedne od žrtava, koji je rekao da nije video žrtve. Čovek za koga se kaže da je bio očevidac, rekao je da je video dva čoveka u civilnom odelu, i dva čoveka u uniformama, kako su zaustavili kola i odveli dva čoveka; svedok tvrdi da je odmah pozvao policiju, koja je navodno odgovorila da ne može ništa učiniti protiv počinitelja.⁹ Telo politički aktivnog bivšeg direktora pozorišta, Albanca, bilo je nađeno neposredno izvan Kosovske Mitrovice 12. marta; bio je ubijen hicima sa bliskog rastojanja, četiri puta u stomak, jednom u grudi i dva puta u glavu.¹⁰ Nije jasno da li su ova ubistva bila obični kriminalni slučajevi, ili su bila politički motivisana.

UČK je vršila otmice ljudi iz Kosovske Mitrovice. Osam vojnika VJ koji su se bili odvojili od svoje jedinice bili su oslobođeni 13. januara 1999. nakon intervencije OEBS-KVM.¹¹ Žrtve nisu obavezno bili Srbi. Na primer, čovek koji je bio viđen kako puca u pijanom stanju, bio je prema izjavama oteč od strane UČK 18. februara u Kosovskoj Mitrovici. Rodbina i mesni aktivisti organizacija za ljudska prava rekli su da imaju informaciju kako je zatočen u području Šala, ali OEBS-KVM to nikada nije mogla da potvrdi.¹² Jedan kosovski Albanac koji je bio penzionisani predstavnik udruženja za tvorenika i porotni sudija, bio je oteč kada su njegova kola bila zaustavljena između Donjih Žabara/Zhabari i Poshtem i Kosovske Mitrovice, 15. marta. Porodica je od UČK dobila informaciju da je zatočen u području Šala.¹³

Ubijanja i proterivanja za vreme bezbednosnih operacija. Na dan 18. januara, dva čoveka su otvorila vatru iz AK-47 i lansirala jednu raketu prema policijskom džipu koji se nalazio na glavnom putu prema Šipolju, na izlasku iz Kosovske Mitrovice. Džip je bio pogođen i prevrnut; prema izveštaju, petoro ljudi je bilo povređeno. Odmah posle toga, policija je počela operaciju pretraživanja terena.¹⁴ Za vreme pretraživanja koje je potrajalo i sledeća dva dana,¹⁵ prema izveštajima kosovskih Albanaca, kuće su bile pljačkane i stvari od vrednosti kradene ili uništavane.¹⁶ Bilo je izve-

štaja o zlostavljanju.¹⁷ Na dan 20. januara, policija je opkolila kuću gde se navodno krilo 10 – 15 članova UČK. Odvijanje incidenta je posmatrao predstavnik OEBS-KVM. Policija je opkolila kuću i pozvala sve koji su se u njoj nalazili da se predaju. OEBS-KVM je sa policijom ugovorila privremeni prekid vatre, ali nisu uspeli pokušaji da se ugovori predaja članova UČK. Vatru je prva otvorila UČK: vatru iz lakog i malokalibarskog protivtenkovskog oružja. Posle čitavog dana opsade, policija je napala kuću koristeći M53/59 praga. Tela dva naoružana člana UČK (pripadnost UČK je bila ustanovljena na osnovu toga što su nosili uniforme sa oznakama) bila su kasnije pronađena, dok se pretpostavlja da je ostalih 10 ljudi pobjeglo.¹⁸

Policija je nastavila pretraživanje terena, i prema UNHCR, u to vreme je nekih 5000 stanovnika pobjeglo iz svojih kuća postavši privremeno raseljena lica.¹⁹ Pošto su se stanovnici vratili, OEBS-KVM je proverila stanje kuća i videla da su kuće bile provaljene a neki predmeti uništeni; stanovnici su se takođe žalili da su za vreme njihovog odsustva bile pljačkane dragocenosti i roba iz prodavnica.²⁰ U dve kuće, predmeti su bili pobacani u bunare. U jednom slučaju, 15 litara jestivog ulja je bilo proliveno u izvor koji je porodica koristila.²¹ Porodica jednog čoveka koji je ostao kada su drugi pobjegli izjavila je da su ga policajci zlostavljali, i da je umro četiri dana kasnije od posledica ranjavanja.

Jugoslovenske „zimske vojne vežbe“ su počele na jugu kosovomitrovačke opštine krajem februara (vidi odeljak posvećen Vaganici, niže, kao i odeljak o vučitrnskoj opštini). Na dan 21. februara, međunaradni izvori su javili da su u Kosovsku Mitrovicu bile pozvane policijske rezerve, i da im je deljeno oružje, municija i uniforme.²² Na dan 24. februara, VJ je u Šipolju „izvodila vežbe“ u kojima je učestvovalo oko 50 vojnika uz podršku oklopnih vozila, uključujući i dva tenka i četiri topa. Vežba, koja je trajala do kasnog popodneva, imala je za posledicu da je oko 500 kosovskih Albanaca napustilo svoje domove, uprkos prisustva OEBS-KVM u albanskim naseljima. Neki su se vratili pošto je vežba bila završena.²³

Proizvoljna hapšenja i zlostavljanje. Kosovski Albanci su često izveštavali OEBS-KVM da su njihovi rođaci bivali nasumice zaustavljeni u gradu i zatim

držani zatočeni u policijskoj stanici.²⁴ OEBS-KVM je takođe dobila i proverila mnoge izveštaje o zlostavljanju od strane policije, bilo u policijskoj stanici, gde su ljudi bili dovođeni na saslušavanje, bilo u privatnim kućama za vreme pretresa, kada je policija tražila oružje ili pripadnike UČK, ili pak prilikom nasumičnih batinanja na ulici.

Na dan 24. decembra 1998. policija je pretresala kuće u četvrti Bair, tražeći oružje. Verifikatori OEBS-KVM su videli dva kamiona sa oko 60 policajaca, jedan pincgauer i pet drugih vozila kako su ušli u kvart. Evo izjave jednog svedoka:

Policija je stigla oko 10 časova u našu kuću. Jedan policajac je ispalio hitac iz pištolja i pogodio kućnog psa koji je bio ranjen (u dvorištu). U kući je 30 policajaca tražilo oružje. Napolju ih je bilo još 70, najviše njih u plavim maskirnim uniformama, neki u civilnom odelu. Policajci su pitali da li je u kući bilo raseljenih lica (odgovor je bio: ne). ... Nalog za pretres su napisali tek kada su sam pretres završili, a pre nego što su napustili kuću.²⁵

Policija je pronašla i zaplenila lovačku pušku (16 mm) i odgovarajuću municiju, i uhapsila vlasnika. Verifikator OEBS-KVM je zabeležio da je kuća bila demolirana. U drugoj kući u susedstvu, rođaci su ispričali da je policajac držao revolver uperen na šesnaestogodišnjeg dečaka, i da ga je udario dok je u kući sproveden pretres. Policajci su demolirali kuću i, mada nisu pronašli nikakvo oružje, uhapsili su muškarca od 27 godina. Bilo je i drugih izveštaja o hapšenjima izvršenim u to vreme.²⁶

Na dan 13. marta u 14/18 časova, na pijaci u Kosovskoj Mitrovici je eksplodirala jedna bomba kućne proizvodnje. Četvoro ljudi je bilo ubijeno i oko 30 ranjeno (sedmoro od njih teže).²⁷ Niko nije preuzeo odgovornost za napad, mada su i srpska i albanska zajednica brzo optužile jedna drugu.²⁸ Slična eksplozivna naprava je bila detonirana na pijaci u Podujevu u skoro isto vreme (vidi odeljak o opštini Podujevo). Nakon eksplozije, albanski bračni par je na ulici video kako su policajci uhapsili dva čoveka albanske narodnosti. Kada su policajci videli par, zaustavili su ga i naredili mužu da sa njima ide u policijsku stanicu. Ovaj je to odbio, jer je bio sa ženom koja je u to vreme bi-

la u šestom mesecu trudnoće. Policajac ga je tada šutirao i tukao, i ugurao ga u kola. Kada je žena pokušala da ih spreči da odvedu njenog muža, bila je takođe pretučena.²⁹ Na dan 17. marta, na pošti, uhapšen je čovek koji je odveden u policijsku stanicu gde su ga saslušavali zbog sumnje da je član UČK, i pitali ga za alibi u vezi sa eksplozijom na pijaci, 13. marta. Za vreme saslušavanja, tučen je pendrekom. Na dan 18. marta OEBS-KVM je dobila dokaze o povredama koje je zadobio usled udaraca; fotografije pokazuju modrice na stražnjici, modricu na desnom bedru i oteklinu oko desnog oka.³⁰ Iste večeri, policija je došla u kuću i uhapsila tri čoveka, navodno zato što su bili dalji rođaci nekog poznatog člana UČK. Dvojica od njih, koja su bila puštena posle 24 časa, ispričala su da su bila odvedena u odvojene sobe, pretučena i bačena u hladnu vodu, i saslušavana o UČK.³¹ Treći čovek je bio izveden pred istražnog sudiju 93 sata pošto je uhapšen, i okrivljen zbog terorizma. U to vreme, verifikatori OEBS-KVM su приметili da su njegove ruke bile u modricama.³²

Na dan 11. februara, policija je na ulici zaustavila kosovskog Albanca, i kada se ustanovilo da je on izbeglica, počela da ga tuče. Drugi policajac je pozvao dva mlađa čoveka koja su stajala sa druge strane ulice, pa kada su ova dvojica počela da beže, on je pucao za njima (nije ih pogodio).³³

Na dan 15. februara, u Žabarima/Zhabare je pet uniformisanih ljudi u tamnim uniformama zaustavilo taksi-vozača dok se u Kosovsku Mitrovicu vraćao iz Košutova/Koshutove. Prisilili su ga da izađe iz kola, a onda su ga tukli kundacima svojih pušaka i naterali da klekne na kolena. Neko drugo civilno vozilo je pokušalo da prođe, ali je jedan od policajaca zapretio vozaču, zatim je isterao putnike iz taksija, udario jednog od njih u glavu. Zatim je od njih tražio novac i pretio da će ih ubiti. U tom trenutku vozač taksija je pokrenuo motor i svi su pobegli. Kada je taksista davao izjavu za OEBS-KVM, dva dana kasnije, verifikatori su mogli da vide povrede na njegovom vratu i licu.³⁴

Usled neprestanih incidenata u kojima su kosovski Albanci bili zastrašivani, zlostavljani ili prozivljeno hapšeni na kontrolnim punktovima, osobito dok su putovali autobusom, OEBS-KVM je 19. februara nadgledala dve autobuske linije u području Kosovske Mitrovice.³⁵ Tog dana, nijedan putnik nije bio uhapšen ili zlostavljan, ali je uhap-

šen i kažnjen vozač na jednoj liniji, pošto je završio svoju vožnju.³⁶ Žalbe o zadržavanju i zlostavljanju na kontrolnim punktovima ipak su nastavljene i posle akcije verifikatora OEBS-KVM.³⁷

U suprotnosti sa revnosnom, mada proceduralno sumnjivom istragom izvedenom kada su u pitanju bili kosovski Albanci osumnjičeni da su vršili nasilje prema srpskim civilima, policija često uopšte nije intervenisala, niti je istraživala slučajeve kada su srpski civili bili osumnjičeni da su počinili nasilje protiv civila albanske narodnosti.³⁸ Na primer, jedna porodica je u više navrata bila žrtva zastrašivanja za vreme dok je OEBS-KVM bila prisutna u Kosovskoj Mitrovici. Na dan 22. januara, grupa pijanih i razularenih Srba je bacala kamenje i cepanice prema kući, što je bio samo jedan u nizu napada na porodicu. Policija je o tome bila obaveštena 6. januara 1999.³⁹ Na dan 13. februara kuća je ponovo bila kamenovana, a članovi porodice zastrašivani.⁴⁰ Još jednom je kuća bila kamenovana 20. februara. Član porodice je rekao da, kada se poslednji put žalio u policiji i pomenuo OEBS-KVM, policajci su mu rekli da tamo treba i da se žali.⁴¹

Policija je takođe propustila da interveniše i zaštiti kosovske Albance i u drugim prilikama kada bi bili napadnuti. Na primer, 8. marta OEBS-KVM je primila izveštaj da je srpska omladina bacala kamenje na albanske đake srednje škole. Kada se patrola OEBS-KVM približila, videla je omladinu kako pretrčava ulicu i napada grupu devojčica; počinoci su otišli kada su se verifikatori OEBS-KVM pojavili. Četiri učenice su bile povređene: bile su udarane pesnicama i komadom drveta, tri su imale modrice – jedna po licu – a jednoj je bila rasečena ruka. Dva policajca su bila primećena blizu mladića za vreme napada, a tri druga su stajala oko 100 metara dalje, ali nijedan nije reagovao na incident. Kasnije, kada je OEBS-KVM iznela slučaj pred policiju, ova je zahtevala dokaze da se incident uopšte desio, i imena policajaca koji su u tome učestvovali. OEBS-KVM je uspostavila patroliranje u blizini škole, i dalji incidenti nisu bili zabeleženi.⁴²

Događaji u gradu posle 20. marta

Posle evakuacije OEBS-KVM 20. marta, i početka NATO bombardovanja SRJ 24. marta, kršenja ljudskih prava, uključujući ubijanja i drugo nasilje, stvorili su klimu strahovlade među kosovskim Al-

bancima u Kosovskoj Mitrovici. Brzo se proširila vest o ubistvu DLK aktiviste Latifa Beriše, kao i albanskog sindikalnog aktiviste Agima Hajrizija; ovaj drugi je, kako je rečeno, bio ubijen zajedno sa nekim članovima svoje porodice.⁴³

Protivpravno ubijanje i likvidacije. Izbeglice koje je intervjuisala OEBS-KVM često su izveštavale o ubijanju pojedinaca. Jedan svedok je rekao da su 27. marta policajci zaustavili jednog šezdesetogodišnjeg čoveka, zatražili mu isprave i zatim ga naterali da se skine u donji veš. Policajci su zatim bacili njegov bicikl u reku, a kada su mu naredili da ga odatle izvadi i on krenuo da to učini, pucali su mu u leđa. Ranjen, čovek je pokušao da sa svojim biciklom pređe reku, a onda je ubijen.⁴⁴ Kada je porodica jedne intervjuisane osobe bila proterana iz svoje kuće, policajci su pucali u vazduh. Brat svedoka, kome je bilo 65 godina, poslednji je napuštao kuću, i pošto nije izašao za ostalima, svedok je otišao natrag u kuću gde je svog brata zatekao teško ranjenog. Rekao je da su sa ulice na njega pucala četvorica maskiranih srpskih policajaca, i da je pogođen dva puta u nogu i jednom u bok; iako mu je pružena lekarska pomoć, kasnije je umro usled posledica ranjavanja.⁴⁵ Nekoliko drugih svedoka su naveli da su prisustvovali ubistvima ili videli leševe.⁴⁶ Drugi su čuli za ubijanja koja su se dešavala u to vreme.⁴⁷ Informacija koju je OEBS-KVM sakupila ne daje dovoljno detalja da bi se utvrdilo da li se ovi izveštaji o ubijanjima u stvari odnose na isti incident.

Na dan 14. aprila, više od dvadeset ljudi koji su živeli u Ulici Miladina Popovića bili su zadržani, dok su ostali njihovi rođaci bili proterani iz svojih kuća. Jedna žena je izvestila da je jedan sused, Srbin, čiji je sin služio u vojsci, upozorio njezinog muža da ne izlazi iz zgrade, rekavši da policija ima nameru da proveri njihove lične isprave. Uskoro posle toga, policajci u zelenim maskirnim uniformama došli su na vrata i naredili svima da odmah izađu. Na stepeništu, policajci su zaustavili njezinog muža, zeta i dva sestrice, i rekli ženama da idu dalje. Ova žena je navela i imena drugih suseda koji su zadržani u to vreme.⁴⁸ Jedan od njih je bio rođak jedne intervjuisane osobe koja je rekla da su 14. aprila rođaci svi uspaničeni došli do njegovog stana; rekli su mu da su nešto ranije bili proterani iz Ulice Miladina Popovića, i da su dva muška čla-

na porodice bila zadržana. Verovali su da je jedan pobegao, ali je jedan čovek viđen kako je ostao kada su svi ostali otišli.⁴⁹ Septembra 1999. više tela je ekshumirano iz masovne grobnice u udaljenom mestu kod Vidomirića/Vidimiriq; najmanje 16 od tela je identifikovano kao tela ljudi uhapšenih u Ulici Miladina Popovića 14. aprila.⁵⁰

Još jedna masovna grobnica je pronađena u Suvom Dolu/Suhadolli, gde su ekshumacije počele jula 1999. Neki meštani su rekli da su videli kamione koji su u više navrata ovamo dovozili tela, i koje su vozili „Cigani“ (*Maxhupet*) obučeni u narandžasta odela gradske čistoće.⁵¹ Nekoliko, od oko 70 grobova je bilo označeno numerisanim drvenim stubovima. Do 9. avgusta, devet tela je bilo identifikovano, sedam muškaraca i dve žene; oni su bili ubijeni u najmanje pet odvojenih incidenata na različitim mestima.⁵²

Na dan 9. juna pripadnici oružanih snaga su došli u tri stambene zgrade u istoj četvrti u severnom delu Kosovske Mitrovice, na putu za Suvi Do, i krenuli od stana do stana, hapseći ljude; toga dana je odvedeno oko 14 muškaraca.⁵³ Jedan čovek je rekao da su vojnici pretili da će odvesti njegovog sina, ali kada se on ponudio da ide dobrovoljno umesto njega, ostavili su obojicu.⁵⁴ Drugi čovek je rekao da je pokušao da se spase kada su ga uhvatili tako što je pokazao dokumente koji su govorili da nije kosovski Albanac. To je „upalilo“ kod prve grupe koja je došla, druga grupa ljudi, koji su smrdeli na znoj i alkohol, upala je posle tri minuta i naredila njemu i njegovom zetu (albanske narodnosti) da siđu niz stepenice. Tu je čekalo devet ljudi da dovedu još petoricu. Oduzet im je sav novac, tukli su ih, nagurali u crveni kombi i kroz male ulice odvezli prema reci; kada su tamo stigli, on je bio poslednji koji je trebalo da izađe iz vozila. Čuo je pucnje i ponovo uzaludno molio za milost jednog od počinitelja. Preostalim ljudima je onda bilo naređeno da skoče u reku; čuli su se pucnji i, ostavši pod vodom tako što se držao za koren drveta, izgubio je osećaj za to što se dešavalo. Na kraju je izašao iz reke i na obali ostao oko dve nedelje pre nego što se usudio da se vrati svojoj porodici; nije znao šta se dogodilo sa drugim ljudima koji su tog dana bili naterani da skoče u vodu.⁵⁵

Nasilna proterivanja. Ubijanja i drugi akti nasilja su učinili da neki stanovnici albanske narodnosti

pređu u druge delove Kosovske Mitrovice.⁵⁶ Ipak, veći broj od 145 osoba, koje su razgovarale sa osobljem OEBS-KVM i koje su opisivale incidente u Kosovskoj Mitrovici, iz svojih kuća bio je silom izbačen. Ovi izveštaji pokrivaju period između 22. marta i 16. maja, ali se o učestanom proterivanju može govoriti za vreme tri odvojena perioda: od 24. do 29. marta, u nekoliko dana početkom aprila, i u najvećoj meri 14. i 15. aprila.

U Kosovskoj Mitrovici proterivanja su počela 22. marta.⁵⁷ Mnogi od onih koji su bili izbačeni iz svojih kuća otišli su na druga mesta u gradu, najviše u četvrt Tavnik.⁵⁸ U to vreme je zabeleženo i paljenje i pljačkanje radnji kosovskih Albanaca.⁵⁹

Nasilna proterivanja su postala još brojnija između 24. i 29. marta. Sledeći opis načina na koji je proterivanje izvršeno je netipičan zbog činjenice da je sused Srbin bio prisutan i intervenisao, ali se u drugome uglavnom slaže sa opisom koji daje najveći broj žrtava:

Na dan 29. marta 1999. grupa od 10 maskiranih pripadnika paravojnih jedinica, koji su nosili zelene maskirne uniforme (jedan od njih je imao crnu traku na ruci), pljačkala je i demolirala kuće, zastrašivala, tukla i na kraju proterala iz njihovih stanova meštane iz ulice Rudarske čete u Mitrovici. (Došli su do kuće gde je bila intervjuisana osoba.) Bio sam prisutan kada su tukli mog brata (starog 47 godina i imenovanog u intervjuu) i slomili mu rebro; takođe su tukli mog nećaka (36) i puškom udarili moju snaju. Sused, Srbin, koji je intervenisao u korist mojih rođaka, i sam je postao objekt pretnji. Onda su demolirali stan, uzeli kola mog brata, 500 DM i zlatan nakit, i na kraju nas sve isterali iz zgrade.⁶⁰

Za vreme ovog talasa proterivanja, izgleda da su najviše ugroženi bili oni kosovski Albanci koji su živeli u četvrtima sa mešanim stanovništvom.⁶¹ Jedan svedok je ispričao kako su četvorica maskiranih policajaca došli u njegovu zgradu i sačinili spisak Srba koji tamo žive. Njegovi susedi su pokušali da zaštite porodicu govoreći da su ovi već otišli, ali su se policajci vratili sledećeg jutra i, kada su našli ukućane, naterali su ih da odu.⁶²

Većini intervjuisanih osoba nije bilo rečeno kada treba da odu, tako da su ljudi uglavnom pobe-

gli u druge delove Kosovske Mitrovice. Drugima je naročito bilo rečeno da idu u kvart zvani Tavnik.⁶³ Međutim, neki od onih koji su izbegli, bili su u konvojima poslani u Peć.⁶⁴ Nekima je bilo rečeno da idu na autobusku stanicu; jedna intervjuisana osoba je tamo čekala tri dana, pre nego što su joj rekli da ide pešice u Albaniju.⁶⁵

Najviše svedoka opisuju počinioce kao maskirane ljude koji su nosili policijske uniforme. Međutim, neki kažu da su odgovorni bili pripadnici VJ.⁶⁶ Jedan svedok je ovako opisao naoružane ljude koji su upali u njegovu kuću i rekli mu da u roku od 15 minuta mora da je napusti: nosili su zelene maskirne uniforme, crne rukavice i bedževe sa belom, plavom i crvenom vertikalnom linijom.⁶⁷ Neki opisi ukazuju na to da su i naoružani civili takođe mogli sudelovati u proterivanjima.

U isto vreme, kuće i radnje kosovskih Albanaca su bile meta pljačkanja i paljevinu.⁶⁸ Tako je bila zapaljena kuća koju je ranije koristilo osoblje UNHCR.⁶⁹

Za one kosovske Albance koji su ostali u Kosovskoj Mitrovici, sloboda kretanja je bila ograničena. Jedan svedok je saopštio da ga je, kada je pokušao da se vrati u svoju kuću, 2. ili 3. aprila, na mostu zaustavila policija i pitala kuda ide. Policajci su onda počeli da ga udaraju kundacima svojih automatskih pušaka, ali su prestali kada je intervenisao prijatelj intervjuisane osobe, Srbin.⁷⁰ Drugi svedok kaže kako su početkom ili sredinom aprila, kada je bio u četvrti Tavnik, kružile glasine da, mada je snabdevenost bila slaba u Tavniku, na drugoj strani Kosovske Mitrovice prodavnice rade normalno. Tri žene iz svedokovog domaćinstva su bile pretučene od strane srpskih civila kada su pokušale da pređu most na povratku u Tavnik.⁷¹

Još jedan talas proterivanja se desio početkom aprila. Opet, neki ljudi su pobjegli u druge delove Kosovske Mitrovice, neki u druge krajeve Kosova.⁷² Neki od svedoka kažu da su ih čekali autobusi koji su ih odvezli u Makedoniju.⁷³ Drugi su bili poslani u Crnu Goru.⁷⁴

Masovna proterivanja su se desila u rejonu Kosovske Mitrovice, uključujući predgrađa Žabare, Suvi Do i Šipolje, kao i varošicu Stari Trg, 14. i 15. aprila. I druga mesta na severu Kosova su bila pogođena (vidi odeljak o vučitrnskoj opštini).⁷⁵ Jedan četrdesetogodišnjak je opisao kako su maskirani ljudi 15. aprila došli u njegovu kuću i naterali ukućane da odu na pijacu u Kosovskoj Mi-

trovici. Tamo su razdvojili žene od muškaraca, i muškarce naterali da stanu sa rukama naslonjenim na zid, i tu su ih tukli gvozdanim šipkama. Tada su ukrcani na autobuse i odvezeni u Prizren, odakle su bili naterani da pešice odu na albansku granicu. Kada je bio intervjuisan, 12 dana kasnije, čovek je još uvek imao modrice na nogama, za koje je rekao da su posledica premlaćivanja.⁷⁶ Neki su u strahu pobjegli i pre nego što su srpske snage stigle do njihovih kuća.⁷⁷ Dve intervjuisane osobe su rekle da su ova proterivanja nastupila ubrzo pošto je NATO bombardovao kasarne jugoslovenske armije u Kosovskoj Mitrovici.⁷⁸

U dane 14. i 15. aprila, veliki konvoji, koje je prema procenama sačinjavalo na desetine hiljada ljudi, bili su usmereni da pešice odu u Albaniju. Mnogi ljudi iz ovih konvoja su noć proveli u Šipolju ili Žabarima, jugoistočno od Kosovske Mitrovice, pre nego što će biti naterani da krenu prema granici. Jedan konvoj je bio usmeren preko Peći, Dečana i Đakovice, ka albanskoj granici.⁷⁹ Neke izbeglice su bile poslone u Klinu preko Đurakovca/Gjurakoc (Istok), dok su druge do Kline otišle kroz Srbicu. Mnogi su bili uključeni u veliku grupu raseljenih lica čije je kretanje bilo ograničeno, na primer oni koji su bili zaustavljeni u Zablacu/Zablaq ili Grebniku/Grebnik (Klina), kao što je sa više pojedinosti objašnjeno u odeljcima o ovim naseljima.⁸⁰ Iako je većina ljudi koje je intervjuisala OEBS-KVM putovala u pravcu Albanije, nevladine organizacije izveštavaju da je mnogim kosovskim Albancima koji su 14. i 15. aprila bili proterani iz Kosovske Mitrovice bilo naređeno da idu u Crnu Goru, putujući pešice preko Dubovog/Dubove (Peć), pre nego što su ih vratili u Kosovsku Mitrovicu.⁸¹ Jedan svedok koji je pokušao da ode u Crnu Goru zabeležio je da je autobus bio zaustavljen na granici, a da su ljudi iskrcani i vraćeni u Kosovsku Mitrovicu.⁸²

Nekim ljudima koji nisu bili proterani direktno na granicu bilo je na kraju dozvoljeno ili naređeno da se vrate u Kosovsku Mitrovicu, gde su videli da su albanske četvrti grada bile uglavnom napuštene, opljačkane, demolirane i spaljene.⁸³

Zatočenje. Policijska stanica u Kosovskoj Mitrovici je bila korišćena kao mesto protivpravnog zatočenja kosovskih Albanaca. Četiri odrasla muškarca albanske narodnosti dala su detaljne i neprotivrečne opise neljudskih uslova zatočenja i zlost-

vljanja kojima su zatočeni bili izloženi.⁸⁴ Sva četvorica kažu da su bila uhapšena dok su prolazila gradom zajedno sa drugim izbeglicama. Iako kažu da su bili saslušavani o svom učešću u UČK ili znanju o njoj, kriterijum za hapšenje je mogao biti isključivo etnička pripadnost, pol i uzrast.

Jednog od intervjuisanih vojnika VJ su uhvatili u selu Reka/Reke (severno od Kosovske Mitrovice, prema Bajgori), 24. aprila, dok je sa grupom od oko 10 raseljenih lica bio u potrazi za hranom. Najpre je bio odveden u Stari Trg/Stariterg, gde su vojnici jugoslovenske armije duže vreme tukli njega i još četvoricu drugih ljudi, dok su njihove ruke i noge bile vezane, a glave su bili prinuđeni da naslone na zid. Istog dana, petorica ljudi je bila prebačena u Kosovsku Mitrovicu, gde je čovek koga je OEBS-KVM kasnije intervjuisala bio zadržan u kulturnom centru. Čuvali su ih naoružani ljudi koji su se predstavljali kao pripadnici „Janki“, „Kobra“ i „Franki“ paravojnih jedinica. Na dan 25. aprila je bio prebačen u mitrovačku policijsku stanicu, gde je jedan od četvorice koji su zajedno sa njim bili uhapšeni bio oslobođen, a dvojica drugih verovatno odvedena na neko drugo mesto. Posle toga, u ćeliju gde su bila preostala dvojica, i koja je bila u podrumu policijske stanice, dovedeno je oko 50 ljudi koji su bili držani u Šipolju.⁸⁵

Dvojica (a moguće je i trojica) od intervjuisanih su bila među onima koji su dovedeni iz Šipolja 25. aprila.⁸⁶ U zatvoru, premlaćivanje je bilo često.⁸⁷ Dvojica od svedoka su opisala kako su bili tučeni kada su ih odvodili na saslušavanje.⁸⁸ Jedan tvrdi da je bio primoran da potpiše izjavu i ne pročitavši je, i da je prepoznao jednog oficira koji ga je saslušavao i četvoricu čuvara.⁸⁹ Jedan kaže da zatvorenici nisu dobijali vodu, i da su držani u prenatrpanim i slabo provetravanim ćelijama, i da su mogli da piju samo kada su koristili toalet. Međutim, bili su tučeni ako bi tražili da idu u toalet.⁹⁰ Oko 29. aprila, zatvorenici su bili prebačeni u srednju školu u Srbici, a odatle u smrekovnički zatvor (o kome vidi odeljak koji se odnosi na opštinu Vučitrn).⁹¹

Na dan 16. maja, muško albansko stanovništvo Kosovske Mitrovice bilo je pohapšeno i prebačeno u zatvor u Smrekovnici.⁹² Tog dana, sakupljane su velike grupe ljudi, uključujući i one iz četvrti Tavnik, i naređeno im je da idu na autobusku stanicu, ili na pijacu.⁹³ Neki su izjavili da su im rekli kako treba da

dobiju nove lične isprave, ili da se tamo prijave za humanitarnu pomoć.⁹⁴ Jedan svedok je rekao da su pripadnici VJ i paravojnih jedinica u Tavniku išli od kuće do kuće tražeći UČK. Dvanaest muškaraca, uključujući intervjuisanog, bili su odvedeni za vreme ove operacije; on je ostao u uverenju da su ih iskoristili kao ljudski štit. Rekao je da su dvanaestoricu tukli i oduzeli im sve dragocenosti, da je jedan vojnik pretio da će ih pobiti, ali je njegov komandant rekao da je bolje odvesti ih u zatvor.⁹⁵ Na autobuskoj stanici i na pijaci, vojnici su izdvajali muškarce, prema tome koliko su stari izgledali. Oni koji nisu bili izdvojeni dobili su dokumente i poslani kući.⁹⁶ Neki od zadržanih ljudi su zabeležili imena policajaca koje su prepoznali među onima koji su vršili izdvajanje.⁹⁷ Muškarce su zatim ukrkali u kamione ili autobuse i odvezli u zatvor u Smrekovnici. Jedan svedok je rekao da su vojnici, koji su nosili zelene maskirne uniforme sa bedžom na rukavu koji je ukazivao da pripadaju specijalnim jedinicama, došli njegovoj kući i tamo ga uhapsili;⁹⁸ drugi je zabeležio da su proterivanja vršili naoružani ljudi u bež uniformama sa natpisom „policija“ na leđima, i ljudi u zelenim maskirnim uniformama.⁹⁹ Najveći broj ostalih izjava ne sadrži dovoljno detalja da bi se mogao identifikovati tip jedinica koje su učestvovala u operaciji.

U vezi sa događajima posle 16. maja, OEBS-KVM je uzela izjave jedino od onih ljudi iz Kosovske Mitrovice koji su bili zatočeni u smrekovničkom zatvoru i koji su kasnije postali izbeglice. Nema izbegličkih izjava žena, dece ili starijih osoba koji su ostali u Kosovskoj Mitrovici, pošto su bili razdvojeni od muškaraca. Osoblje OEBS koje se vratilo u Kosovsku Mitrovicu 23. juna zateklo je grad skoro potpuno ispražnjen od svog civilnog stanovništva albanske narodnosti.¹⁰⁰

Imena počinilaca. U izjavama svedoka se pominju imena više policajaca iz Kosovske Mitrovice koji su učestvovali u mnogim incidentima, kako pre, tako i posle evakuacije OEBS-KVM.¹⁰¹ U mnogim slučajevima nije bilo jasno da li je intervjuisana osoba imenovala pojedince zato što ih je lično znala, ili ih je pominjala zbog toga što su bili opšte poznati.

Vaganica/Vaganice

„Zimska vežba“ VJ koja je počela 25. februara, ozbiljno je pogodila područje južno od Kosovske

Mitrovice i region Vaganice, gde je bilo snažno prisustvo UČK (pored Vaganice, tu su sela Senjak, Pirče/Piriq, Vrbnica/Vernice i Svinjare/Fraseri i Madh).

UČK je obavestila OEBS-KVM da su dva pripadnika UČK bila ubijena 27. februara 1999. na mestu blizu Vrbnice; kada je OEBS-KVM stigla zajedno sa jugoslovenskim vlastima na označeno mesto, potvrdila je da su obojica ubijenih bili naoružani i da su bili pogođeni u najmanju ruku hicima u noge i stomak; jedan je nosio vojnu uniformu dok je drugi bio u civilnom odelu.¹⁰²

Na dan 1. marta u 19:30, rodbina prognanih ljudi iz Vaganice je izvestila da su vojnici VJ došli u selo i naredili ljudima da odu ili će biti ubijeni. Većina ih je napustila selo i otišla u Kosovsku Mitrovicu.¹⁰³ UNHCR je 8. marta zabeležio da je u selu **Pirče**, na severnoj ivici oblasti u kojoj je vršena „zimski vežba“, viđeno više kuća u plamenu, i da je izvešteno kako je raseljeno 1600 lica. Posvedočeno je da je pet autobusa prevozilo meštane u Kosovsku Mitrovicu. OEBS-KVM je posetila sela u rejonu ujutru 9. marta, i zabeležila vojno prisustvo u selu Pirče. Iako je situacija bila mirna, lokalni komandant nije dozvolio da se civili vrate u selo, mada su mnogi hteli da se vrate makar preko dana, kako bi se mogli pobrinuti za stoku. Kada se osoblje OEBS-KVM vratilo kasnije u toku dana, neke krave su bile ubijene, a vojnika u selu više nije bilo.¹⁰⁴ Jednoj patroli OEBS-KVM 11. marta, posle glasina koje su se širile da je Pirče bilo opljačkano, nije bilo dopušteno da uđe u selo. Sa pozicija odakle su mogli da posmatraju selo, verifikatori su videli da su prozori bili porazbijani, da su neke štale gorele, da stoka slobodno luta selom, a takođe su videli i četiri krave koje su bile mrtve, dok su vojnici koristili imovinu kao što su traktori, koja je pripadala kosovskim Albancima koji su izbegli. Ipak, u tom trenutku nije potvrđena nikakva pljačka.¹⁰⁵

Jedan seljanin proteran usled „zimski vežbe“ iz sela Vrbnica, ali koji se vratio da odveže svoju stoku, 16. marta se žalio da je njegova kuća bila uništena za vreme granatiranja. Kada je napuštao selo, opkolili su ga vojnici VJ. Bio je odveden u kasarnu u Kosovskoj Mitrovici i potom predan u ruke policiji, koja ga je kasnije oslobodila.¹⁰⁶

Osoblju OEBS-KVM je VJ odbila pristup području Vrbnice i Pirče 18. marta. U to vreme, patrola je videla gust dim koji se dizao iz Vrbnice. Na kontrolnom punktu, VJ je obavestila OEBS-KVM

da je stoka iz sela, o kojoj su seljani koji su pobeegli iz sela tada još uvek brinuli, bila puštena i izvedena izvan kontrolnog punkta. OEBS-KVM je u okolini zaista videla stoku.¹⁰⁷

Nijedna intervjuisana osoba nije govorila o incidentima u rejonu Vaganice koji bi se dogodili pošto je OEBS-KVM povučena. Ovo se možda može objasniti time što je većina stanovništva pobešla iz rejonu Vaganice za vreme „zimski vežbe“, i nije ni pokušavala da se vrati.

Zapadni deo opštine, pored reke Ibar

Kada se Kosovskoj Mitrovici prilazi sa severozapada, magistralni put broj 2, glavni put koji pravcem sever-jug preseca Kosovo, račva se kod Čabra/Caber (Zubin Potok): magistralni put nastavlja duž južne obale Ibra i sa južne strane ulazi u grad, pre nego što nastavi za Prištinu, dok manji put prolazi sa severne strane reke. Severni krak puta ulazi u Kosovsku Mitrovicu u severozapadnom predgrađu **Suvi Do**, koje se prostire na obe obale Ibra blizu gradskog stadiona.

Autobusku liniju od Kosovske Mitrovice prema Donjim Vinarcima/Vinarc e Ulet najviše koriste kosovski Albanci, posebno školska deca. Na toj liniji, autobusi su često bili zaustavljani na kontrolnom punktu u Suvom Dolu, gde su putnici bivali izvođeni iz autobusa i tučeni.¹⁰⁸ Putnici su govorili da policajci često odlaze u srpski deo predgrađa i tamo sede u kafani; takođe su rekli da su policajci tražili od Albanaca koje su izveli iz autobusa da im tamo plate piće.¹⁰⁹ Policajci su rekli osoblju OEBS-KVM da je kontrolni punkt uspostavljen zato što je UČK koristila taj put. Iako je autobuska linija bila posmatrana od strane OEBS-KVM, putnici i ostali su izveštavali o redovnim incidentima, zastrašivanju i zlostavljanju, kada verifikatori nisu bili u blizini. Na primer, 6. marta 1999, jedan autobus je bio zaustavljen na kontrolnom punktu, i pošto su proverili lične dokumente putnika, policajci su jednog kosovskog Albanca pitali da li je odslužio vojnu obavezu. Zatim su ga ošamarili i odveli u policijsku stanicu; on je kasnije izjavio da su ga tokom puta tukli. Meštani su izvestili da je tog dana iz autobusa bio odveden i tučen još jedan čovek.¹¹⁰

Jedna albanska porodica se 28. marta okupila u Suvom Dolu da proslavi Bajram. Policajci ili nao-

ružani civili su došli u dvorište gde su tri muškarca (sinovi intervjuisane osobe i jedan njihov mlađi rođak) menjali gumu na automobilu.¹¹¹ Pošto su od te trojice najpre tražili novac, pucali su na njih. Jedan od sinova intervjuisane osobe je bio ranjen, a druga dvojica su na mestu ubijena. Kada je čuo pucnje, brat intervjuisane osobe je izašao u dvorište, i pošto su i od njega tražili novac, policajci su ga uvukli u baštensku kolibu i tamo ga ubili. Kada su policajci otišli, svedok je pokušao da pomogne svome sinu, koji je uskoro potom izdahnuo. Četiri čoveka su bila sahranjena četiri dana kasnije u Žabarima.¹¹² I druge intervjuisane osobe su bile prisutne na pogrebu koji je održan 1. aprila.¹¹³ Ovaj incident je postao relativno poznat, pošto se o njemu nekoliko dana kasnije govorilo na televiziji; nekoliko intervjuisanih osoba je reklo osoblju OEBS-KVM da su za ubistva saznali po čuvenju.¹¹⁴ Takođe, jedna intervjuisana osoba koja je za ubistva čula, seća se kako je videla dva automobila marke folkswagen golf, i pet maskiranih policajaca, kao i da je čula pucnjeve: mislila je da bi to moglo biti onda kada su se desila pomenuta ubistva.¹¹⁵

Preživeli članovi porodice su pobjegli. Druge intervjuisane osobe iz tog dela Kosovske Mitrovice su govorile da su i one napustile svoje kuće posle ovog ubistva.¹¹⁶

Bajgora/Bajgore

Bajgora je ime sela, koje se takođe koristi kada se govori o oblasti na severoistoku kosovskomitrovačke opštine, u kopaoničkim planinama između Kosovske Mitrovice i Podujeva. U ovom području se još nalaze sela Bare/Bare i Kačandol/Kacandol, kao i Dobrotin/Dobratine i Dobri Do/Doberdoll (ova dva u opštini Podujevo). U celom ovom području UČK je imala veliki uticaj i – u martu 1999 – kontrolisala ga je 141. brigada UČK iz regiona Šala (ovaj region se pruža na jug do sela Cecelije/Ceceli, istočno od Vučitrna).

Hiljade raseljenih lica iz sela u opštini Podujevo izbegle su iz Dobrotina u planine Bajgora tokom poslednje nedelje u martu 1999, kada su njihova sela bila napadnuta (vidi odeljak o opštini Podujevo).¹¹⁷ Tamo su ostali pet nedelja, i za to vreme su pozicije UČK bile sve češće napadane.¹¹⁸ Seljani koji su se krili u planinama odlazili su u obližnja sela, često u svoje rodno selo, da pokušaju da pro-

nađu hranu. Jedan čovek, čije je dete prema svedočanstvu umrlo zbog loših uslova života, bio je ubijen kada se spustio u svoje rodno selo Revuće (Podujevo), da traži hranu.¹¹⁹

Krajem aprila, ofanziva VJ sa istoka i zapada Bajgore je bila uspešna i UČK je gubila kontrolu nad teritorijom. Izbeglice su bile uhvaćene u unakrsnu vatru, a ponekad su ih jugoslovenske i srpske snage svesno uzimale na nišan. Oko 27. aprila, jedan je avion pucao na školu u kojoj je utočište bilo našlo na stotine ljudi.¹²⁰ Dva muškarca (jedna intervjuisana osoba ih je označila kao vojnike UČK) i jedna devojčica su izgubili život u ovom napadu, dok je nekoliko drugih bilo ranjeno.¹²¹

Kako je VJ napredovala, UČK je izvestila ljude da ih više ne može štititi. Kružile su glasine da su pripadnici paravojnih jedinica na putu za planine.¹²² Jedna grupa raseljenih lica koja je putovala iz Dobrotina postala je meta napada kada je stigla do širokog polja blizu prelaza Kačandol. Petnaestogodišnji sin jedne intervjuisane osobe je bio ubijen, kao i još jedan dečak približno istog uzrasta.¹²³ Oko 27. aprila, jedna grupa raseljenih lica je pripremala svoje traktore da napusti područje, kada su počeli granatiranje i pucnjava. Prema izveštajima, ubijeno je 23 ljudi, uključujući dva muškarca koja su poznavale dve intervjuisane osobe.¹²⁴

Plašeci se trupa VJ koje su napredovale iz pravaca Mitrovice i Podujeva, izbeglice su krenule na jug, sklonivši se privremeno u selo Kovačica/Kovacicice (Kosovska Mitrovica), kao i Vesekovce/Vesekofc i Kurilovo/Kurillovo (oba u opštini Vučitrn). Odatle, jedni su konačno otišli u dolinu prema Slakovcima/Sllakofc i Ceceliji (Vučitrn), i prema gradu Vučitrnu, a drugi niz paralelnu dolinu sa druge strane planina koja je vodila prema selima Popovo/Popove i Ljupče/Lupqi (Podujevo), i dalje prema Prištini.

¹ UNHCR, „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacements).

² isto.

³ Incident Reports MI/00/006/98. U izveštaju su navedena imena žrtava.

⁴ Incident Report MI/4/009/98.

⁵ Incident Report MI/00/00399. U izveštaju se navode imena žrtava.

⁶ Incident Report MI/00/0015/99. U izveštaju se navodi ime žrtve. Prema tvrdnji UČK, radi se o UČK obaveštajcu koga je policija uhapsila zajedno sa još dva kosovska Albanca koji su bili pušteni.

- ⁷ MI/00/0036/99. U izveštaju je navedeno ime žrtve.
- ⁸ PR/00/0060/99 i MI/00/0078/99.
- ⁹ MI/00/0085/99 i MI/00/0078/99. U izveštaju se navode imena žrtava. Svedok nije bio intervjuisan od strane osoblja OEBS.
- ¹⁰ MI/00/0102/99.
- ¹¹ OSCE-KVM Mission report, Period covering 13 January 1999.
- ¹² MI/00/0067/99.
- ¹³ MI/00/0106/99.
- ¹⁴ Blue Block, 18 January 1999. OEBS-KVM je posebno naglasila da nisu bili otvoreno agresivni niti su zloupotrebjavali silu u svojim naporima da pronađu počiniocce; ipak, neki ljudi su se žalili da su njihove kuće bile demolirane i imovina uništavana za vreme pretresa.
- ¹⁵ Blue Book, 19 and 20 January 1999.
- ¹⁶ Incident Reports MI/00/0018/99; MI/00/0019/99; MI/00/0020/99, 18 January 1999; MI/00/0023/99; MI/00/0024/99, 19 January 1999; MI/00/0025/99, 20 January 1999.
- ¹⁷ U jednoj kući, član porodice je prema izveštaju udaren revolverom, MI/00/0024/99, 19. januar 1999.
- ¹⁸ Jedan od članova UČK je navodno izvršio samoubistvo. Blue Book, 20 January 1999 i OSCE CIO.GAL/10/99, „Monthly Report on the situation in Kosovo pursuant to the requirements set out in United Nations Security Council Resolutions 1160 and 1203“, 20 February 1999, 2 March 1999.
- ¹⁹ MI/00/0033/99, 24 January 1999; ovi navodi nisu mogli biti potvrđeni.
- ²⁰ MI/00/0028/99, 22 January 1999; MI/00/0030/99, MI/00/0031/99, 24 January 1999; MI/00/0032/99, 24 January 1999; MI/00/0034/99, 25 January 1999; MI/00/0038/99, 3 February 1999.
- ²¹ MI/00/0031/99 i MI/00/0032/99. OEBS-KVM je zapazila prazne boce kako plivaju u cisterni. OSCE CIO.GAL/10/99 ...
- ²² OSCE-KVM Report, Period covering 20 and 21 February 1999, koji navodi EUAG izvor.
- ²³ OSCE-KVM Report, Period covering 24 February 1999.
- ²⁴ MI/00/0059/99, 18 February 1999; MI/00/0065/99, 24 February 1999; MI/00/0070/99, 26 February 1999; MI/00/0087/99, 5 March saslušavan po pitanju razmene deviza; MI/00/0093/99, 6 March 1999, zatvorenik je bio član partije LBD i bio saslušavan po pitanju razmene deviza; MI/00/0098/99, 10 March 1999; MI/00/0103/99, 13 March, prema izveštaju, bio je zlostavljan.
- ²⁵ OSCE-KVM, Incident Report (bez broja), 24 December 1998 (IH).
- ²⁶ OSCE-KVM, Incident Report (bez broja), 24 December 1998 (BG).
- ²⁷ Ranije, 7. februara, manja eksplozivna naprava, moguće domaće proizvodnje, eksplodirala je izvan jedne albanske kafane, ali nije proizvela nikakve štete niti ranjavanja. OSCE-KVM Report, Period covering 6 and 7 February 1999.
- ²⁸ „Spot Report: Bombings in Podujevo and Mitrovica 13 March 1999“, OSCE-KVM Mission Report. Verifikatori OEBS-KVM koji su bili u bolnici primetili su vrlo diskriminatorski odnos prema kosovskim Albancima koji su u bolnicu dolazili na ulaz koji je čuvala policija za medicinsko osoblje. Takođe su primetili izražavanje mržnje od strane nekih osoba (pretpostavlja se – srpske narodnosti) koje su se nalazile blizu ulaza, na primer, zašto bi „takvi ljudi“ uopšte trebalo da budu lečeni (Inter-Office Memorandum, Market Explosion – Hospital Monitoring, Mitrovica, 14 March 1999). Među glasinama koje su kružile bila je i da je automobil koji je kasnije viđen kako ga vozi neki policajac, bio viđen i kako beži sa mesta nesreće odmah posle eksplozije (MI/00/0099/99); druge spekulacije o svrsi napada su išle u pravcu da se bombardovanje pijace u Podujevu vremenski poklopilo sa odlaskom delegacije kosovskih Albanaca u Francu-
- sku, na mirovne pregovore u Rambujeu (Investigation Report 99-040-RC2, 14 March 1999).
- ²⁹ Incident Report MI/000100/99.
- ³⁰ MI/00/0104/99, 17. mart 1999.
- ³¹ Verifikatori OEBS-KVM koji su intervjuisali tog čoveka 26. decembra, nisu mogli da potvrde postojanje bilo kakvih povreda. Incident Report MI/04/002/99.
- ³² Incident Report MI/04/002/99 i MI/040005/98.
- ³³ Incident Report MI/00/0046/99.
- ³⁴ Incident Report MI/00/0057/99.
- ³⁵ Na primer, 10. januara je iznuđen novac od putnika koji su bili zaustavljeni blizu policijskog kontrolnog punkta pored Kosovske Mitrovice (MI/03/001/99). Tri kosovska Albanca su zadržana na kontrolnom punktu blizu Prvog Tunela i zlostavljana 25. januara (MI/00/0035/99); za druge primere vidi odeljak Suvi Do.
- ³⁶ Bio je saslušavan o UČK, a što se tiče kazne, nije mu dato nikakvo objašnjenje - MI/00/0062/99.
- ³⁷ Na primer, jedan čovek je bio zadržan i saslušavan 21. februara 1999. (MI/00/0064/99); dva čoveka su bila skinuta sa autobusa, zastrašivana i zatim zadržana 27. februara 1999. (MI/00/0073/99); OEBS-KVM verifikatori su videli kako je jedan čovek bio zadržan na kontrolnom punktu 2. marta 1999, bio je saslušavan i zatim pušten (MI/00/0080/99).
- ³⁸ Vidi takođe 10. poglavlje.
- ³⁹ Radilo se o jednoj od četiri porodice kosovskih Albanaca koje su živele u kraju koji je inače srpski. Incident Report MI/00/0029/99.
- ⁴⁰ OSCE-KVM Incident Report MI/01/004/99.
- ⁴¹ OSCE-KVM Incident Report MI/04/0051/99.
- ⁴² MI/00/0094/99. Ovo nije bio jedini slučaj da su kosovski Albanci nasumice bili zaustavljani na ulici i da ih je policija tukla, kao što je zabeleženo u MI/00/0072/99, 24 February 1999.
- ⁴³ Svi izveštaji o ovim ubistvima koje je sakupila OEBS-KVM su po čuvenju, međusobno se ne slažu i ne daju dovoljno detalja što se tiče tačnih datuma, okolnosti i mesta gde su se dešavala. Neki kažu da je Agim Hajrizi bio ubijen zajedno sa jednim ili dvojicom svojih sinova i/ili majkom. A/0032; A/0050; A/0075; M/0176; M/0389; M/0226; M/0708; M/0799; M/1117; M/1118. M/0270.
- ⁴⁴ A/0880.
- ⁴⁵ A/0786 je 26. marta video tri tela blizu mosta; A/0685 je video kako su čovek koga je poznao i jedan drugi čovek bili ubijeni 27. marta; M/0141 je čuo da je ista žrtva, njegov rođak, bila ubijena, iako drugog datuma; A/0321 je bio svedok kada je bio ubijen čovek koga je znao, zato što je odbio da 28. marta napusti svoju kuću; A/0704 je 28. marta video dva tela na ulici; M/1274 je 30. marta video kako su ubijena dva čoveka; A/1064 je 30. aprila u kući u Tavniku našao delimično izgorelo telo jedne osobe koju je prepoznao; A/1063 10. maja video kako je snajperskim hicem ubijen čovek dok je išao ulicom; A/0757 je oko 10. maja video četiri leša.
- ⁴⁷ M/1118 je 24. marta čuo za ubistvo tri čoveka; A/0038 je 24. marta čuo da je bio ubijen njegov otac.
- ⁴⁸ OSCE-MiK Interview Form, MI/02/99. Ova žena je navela ime čoveka. A/0191 je naveo da je zajedno sa drugim susedima bio u to vreme odvojen od porodice i odveden.
- ⁴⁹ A/0191. Drugi svedoci su rekli da su videli kako su muškarce tog dana odvodili iz stanova, iako nije jasno da li su bili uhapšeni u Ulici Miladina Popovića: A/0480; A/0519; A/0565; neki kažu da su videli ili čuli da su neki od tih ljudi bili ubijeni (A/0480; A/0566; OSCE-MiK Interview Form MI/09/99).
- ⁵⁰ OSCE-MiK, Report on Vidomiric site, 2 October 1999.
- ⁵¹ Moguće je da su ovi svedoci pretpostavljali kako su namešteni gradске čistoće bili „Cigani“ (Maxhupet), jer je to ubičajeni stereotip. OSCE-MiK, MI/13/99.

- ⁵² OSCE-MiK, MI/050/99.
- ⁵³ OSCE-MiK MI/09/99 opisuje počinioce kao pripadnike VJ; MI/13/99 kaže da su to bili policajci; MI/22/99 smatra da su to bili maskirani pripadnici paravojnih jedinica i policije.
- ⁵⁴ OSCE-MiK, MI/13/99.
- ⁵⁵ OSCE-MiK, MI/22/99 (intervjuisana osoba pripada turskoj nacionalnoj zajednici na Kosovu).
- ⁵⁶ M/0176; M/1507; A/0704.
- ⁵⁷ A/015; A/0677.
- ⁵⁸ A/0158.
- ⁵⁹ A/0729.
- ⁶⁰ M/1181.
- ⁶¹ A/0158; M/0207.
- ⁶² M/1507.
- ⁶³ A/0781; A/0782.
- ⁶⁴ 24. mart: A/0769.
- ⁶⁵ A/0639.
- ⁶⁶ A/0781; A/0624; M/0203; A/0420; A/0498.
- ⁶⁷ A/0624.
- ⁶⁸ M/1507; A/0646; M/0708; A/1005; A/1006; A/0088. Ovo je potvrdio jedan predstavnik OSCE/ODIHR koji je Kosovsku Mitrovicu posetio 29. septembra 1999.
- ⁶⁹ A/0321.
- ⁷⁰ M/0207.
- ⁷¹ M/1118.
- ⁷² M/0226; A/0880; M/0071; A/0075; A/1119; A/0151.
- ⁷³ M/0207.
- ⁷⁴ M/0071.
- ⁷⁵ Sledeće intervjuisane osobe su bile proterane za vreme ovog talasa proterivanja: A/0782; A/0932; A/1117; A/0148; A/0190; A/0191; A/0194; A/0480; A/0542; 0543; A/0566; A/0933; A/1022; 1058; A/0187; A/0207; A/0257; A/0727; A/0766; A/0996; A/1014; 1063; A/1507; A/0989; A/1079; A/0940; A/0634; A/0213; A/0224; A/0360; A/0787; A/0804; A/0806; A/0824.
- ⁷⁶ A/0207 je bio intervjuisan 27. aprila 1999.
- ⁷⁷ A/0378; A/0388; A/0681; A/0977; A/0990; A/1106; A/0420.
- ⁷⁸ A/0378; A/1014.
- ⁷⁹ M/1507; A/0187; A/0257; A/1014.
- ⁸⁰ Među zaustavljenima u Zablau bili su A/0498; A/0566; A/1117; A/0940; među zaustavljenima u Grbeniku su bili: A/0727; A/0766; A/0782; A/1022; A/1058.
- ⁸¹ Vidi, na primer: „Pismo Nataše Kandić“, Izveštaj Centra za humanitarno pravo, 12. maj 1999.
- ⁸² A/0990; A/0542 takođe izveštava da su neki muškarci iz njegovog autobusa bili izdvojeni i zatvoreni.
- ⁸³ Kako je potvrdio i predstavnik OSCE/ODIHR koji je Kosovsku Mitrovicu posetio 29. septembra 1999.
- ⁸⁴ A/0585; A/0787; A/0848 su svi bili uhapšeni ili prebačeni u zatvor oko 25. aprila 1999. i izgleda da su bili zatočeni zajedno; A/0978 je rekao da je bio uhapšen 23. aprila, i detalji njegovih izjava se malo razlikuju od ostalih; ipak, možda je i on bio zatočen sa ostalima.
- ⁸⁵ A/0585.
- ⁸⁶ A/0585; A/0787; A/0804. Kao što je pomenuto, zbog detalja koji se slaže, A/0978 je možda bio sa njima.
- ⁸⁷ A/0787; A/0804.
- ⁸⁸ A/0787; A/0978.
- ⁸⁹ A/0787.
- ⁹⁰ A/0787; A/0978.
- ⁹¹ A/0585; A/0787; A/0978.
- ⁹² OEBS-KVM je intervjuisala više od 25 zatvorenika puštenih iz Smrekovnice u maju i junu 1999, koji su rekli da su bili uhapšeni u Mitrovici 16. maja: A/0610; A/0639; A/0642; A/0678; A/0680; A/0700; A/0701; A/0703; A/0720; A/0721; A/0729; A/0752; A/0757; A/0769; A/0807; A/0831; A/0853; A/0882; A/0883; A/0906; A/0945; A/0977; A/0996; A/1069; A/1070; A/0818 su rekli da su bili uhapšeni 17. maja; A/0702 i A/0858 su rekli da su bili uhapšeni 18. maja; ipak, svedočanstvo o njihovom hapšenju je slično onome što su govorili ljudi uhapšeni 16. maja. Svi osim jednog su rekli da su bili odvezeni u smrekovnički zatvor. A/0842 je, međutim, rekao da je bio odveden u zatvor u Mitrovici (iako su njegova iskustva slična iskustvima smrekovničkih zatvorenika, on je rekao da je bio bivši zatvorenik Smrekovnice, 1989. tako da je bio u mogućnosti da razlikuje dve zatvorske ustanove).
- ⁹³ A/0842; A/0996; A/0680; A/0702; A/0752; A/0757; A/0818; A/0831; A/0858; A/0945; A/1069.
- ⁹⁴ A/0842; A/0996; A/0702; A/0818.
- ⁹⁵ A/0700.
- ⁹⁶ Kako je potvrdio jedan predstavnik OSCE/ODIHR na sastancima u Kosovskoj Mitrovici, 29. septembra 1999.
- ⁹⁷ A/0680; A/0818; A/1070; neka imena pominju se u više intervjuja.
- ⁹⁸ A/0720.
- ⁹⁹ A/0757.
- ¹⁰⁰ Kako je preneto jednom predstavniku OSCE/ODIHR prilikom posete gradu, 29. septembra 1999.
- ¹⁰¹ Incident Reports MI/00/0053/99; MI/00/0079/99; MI/00/0100/99; MI/00/0103/99 A/0163; A/0194; A/0254; A/0480; A/0612; A/0646; A/0680; A/0681; A/0685; A/0720; A/0767; A/0787; A/0818; A/0906; A/0940; A/1117; M/0230; M/0407; M/0903; M/1339; M/1507.
- ¹⁰² Daily Report, CCI Sipolje, 27 February 1999.
- ¹⁰³ Dva seljanina, koja su imala radnju u Vaganici, dala su ovo svedočanstvo OEBS-KVM kada je OEBS-KVM istraživala jednu žalbu porodice, pošto su bila uhapšena (obojica su bila oslobođena istog dana, bez incidenata). MI/00/0075/99, kao i Human Rights Report, 2. March 1999, Patrol SI 27 (u rukopisu).
- ¹⁰⁴ Daily Report, CCI Sipolje, 9 March 1999.
- ¹⁰⁵ OSCE-KVM Daily Report, CCI Sipolje, 11 March 1999.
- ¹⁰⁶ Incident Report MI/01/008/99. Vidi takođe OSCE-KVM RC2 Human Rights Office Weekly Report N° 13, 12-18 March 1999. Ni je bio zlostavljan.
- ¹⁰⁷ OSCE-KVM Daily Report, CCI Sipolje, 18 March 1999.
- ¹⁰⁸ MI/01/0002/99. 16. februara OEBS-KVM je posmatrala jedno vozilo sa pogonom na četiri točka, dva pincgaueru i 22 policajca naoružana AK-47 automatskim puškama na ovom kontrolnom punktu.
- ¹⁰⁹ OSCEKVM, Daly Situation Report, Field Office Zvecan, 4 March 1999.
- ¹¹⁰ MI/00/0090/99.
- ¹¹¹ Svedok A/0312 je rekao da su počinioци bili „policajci“, ali ih je opisao kao civile koje je poznao (jedan poštar i vlasnik kafane) koji su nosili policijske uniforme i bili maskirani.
- ¹¹² A/0312; OSCE-MiK MI/29/00 kaže da su rođaci čuli hice, a zatim videli tela.
- ¹¹³ A/0720.
- ¹¹⁴ M/0270; M/0071; A/0634; A/0704.
- ¹¹⁵ M/0270.
- ¹¹⁶ A/0601; iz Lugmira (ne postoji na mapi, ali je to i selo i deo Mitrovice, zapadno od grada).
- ¹¹⁷ A/0627; M/0856; M/0865; M/1123; M/1326; M/1508; M/1614; M/1780.
- ¹¹⁸ M/1008; M/1123; M/1326; M/1508 i M/1780 svi pominju blizinu UČK izbeglicama.
- ¹¹⁹ M/1508.

¹²⁰ M/1326; M/1614; M.1780. Datum kada se ovaj incident desio je približan, budući da je više intervjuisanih osoba po svemu sudeći izgubilo kriterijum za vreme, dok su nedeljama lutali van svojih kuća. M/1008 je rekao da je škola bila korišćena kao bolnica. M/1123 je školu opisao kao da je bila u Kačandolu; moguće je da je to bio drugi incident, jer je intervjuisana osoba poreklom iz tog kraja i verovatno su joj sva sela poznata. Vidi takođe Blue Book, 2 April 1999: osoblje OEBS je iz izvora čija pouzdanost nije proverena saznala da su školu u Bajgori napala dva aviona MiG-29; OEBS je u komentaru navela da, ako se radi o stvarnom incidentu, avioni su verovatno tipa Galeb, a ne

MiG.

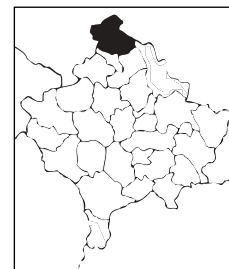
¹²¹ M/1780; M/1614; M/1508; M/1008; M/1614 su izjavili da su tri čoveka bila ubijena. Ostale intervjuisane osobe su navele veći broj žrtava (M/1123 je rekao da je bilo ubijeno 14 ljudi u napadu aviona; a M/1326 smatra da je bilo ubijeno 11 osoba), ipak, možda se ovi izveštaji odnose na različite događaje.

¹²² M/1008; M/1614. M/0581 opisuje kako je video srpske snage koje su bile obučene potpuno u crno, kako se uspinju planinom prema mestu gde su se sklonile izbeglice.

¹²³ A/0865, M/1508 je čuo za ubistvo dečaka tog uzrasta iz tog sela.

¹²⁴ M/0586; M/1123.

LEPOSAVIĆ/LEPOSAVIQ

Opština Leposavić je najsevernija opština na Kosovu, i na severu se graniči sa užom Srbijom, uključujući delimično i Sandžak. Glavni put za Rašku (Srbija) vodi kroz Leposavić. Od oko 15.000 stanovnika opštine, 90% su bili Srbi, dok je kosovskih Albanaca bilo oko 1100, od čega je oko polovina živela u albanskim selima Ceranja/Ceraj i Šaljska Bistrica/Bistrice e Shales, na jugu opštine, vrlo blizu Kosovske Mitrovice.¹

Za vreme prisustva OEBS-KVM na Kosovu, ovde je zabeleženo malo incidenata, od kojih ni jedan nije bio iz domena kršenja ljudskih prava. To bi se moglo objasniti činjenicom da srpsko stanovništvo nije bilo sklono da izveštava o incidentima, jer je opšti odnos prema misiji bio neprijateljski.²

OEBS-KVM je takođe sakupila malo informacija o događajima u Leposaviću koji su sledili njenom povlačenju. Možda je to bilo tako zato što su najpristupačniji i najčešće korišćeni putevi za evakuaciju izbeglica vodili u Crnu Goru i Bosnu i Her-

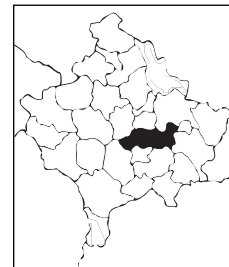
cegovinu, a ne u Albaniju ili Makedoniju, gde je OEBS-KVM sprovodila intervjuisanje izbeglica (izgleda da se nešto slično može reći i za susedne opštine Zvečan i Zubin Potok). Jedan čovek koji je pobjegao iz Kosovske Mitrovice je oko 15. aprila kupio autobusku kartu za Rašku. Na kontrolnom punktu duž puta, verovatno u opštini Leposavić, policija je zaustavila autobus i izbacila pet Albanaca koji su se u njemu nalazili. Svi (uključujući intervjuisanu osobu) su bili tučeni i poslani natrag u Kosovsku Mitrovicu drugim autobusom.³

¹ UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).

² Na primer, 19. februara, devet verifikatora OEBS-KVM je bilo povučeno posle demonstracija srpskih civila. Kamenje i petarde su bili bacani od strane nekih 150 demonstranata koji su uzvikivali parole protiv OEBS i protiv konferencije u Rambujeu. Posle tri sata, situacija se smirila kada je došao zamenik komandanta kosovskomitrovačke policije i gradonačelnik Leposavića; gradonačelnik je kasnije zahtevao da se OEBS-KVM ne vrati. OSCE-KVM Report, period covering 19 February 1999.

³ A/0990.

LIPLJAN/LIPJAN

Opština Lipljan leži južno od Prištine, proteže se u širokoj dolini između planina centralnog Kosova, gde se graniči sa opštinama Glogovac i Suva Reka na zapadu, i brda na istoku koja su najvećim delom u gnjilanskoj i prištinskoj opštini. Pre pomeštanja 1998-1999, stanovništvo je bilo mešano: oko 62.700 kosovskih Albanaca, oko 10.000 Srba i 5800 pripadnika drugih nacionalnih zajednica.¹ U samom Lipljanu je bila daleko najveća koncentracija Srba, koji su inače najviše nastanjivali sela Suvi Do/Suhodoll, severno od Lipljana, Livađe/Livadha, Donju Guštericu/Gushterice e Ulet, Gornju Guštericu/Gushterice e Eperme i Dobrotin/Dobratin, severoistočno i istočno od Lipljana. Lipljan i Janjevo/Janjeve su imali najbrojnije hrvatsko stanovništvo na Kosovu.

Magistralni put broj 2, koji vodi od Prištine ka Skoplju u Makedoniji, prolazi kroz teritoriju opštine, a takođe i glavna železnička linija. Jedan put vodi na zapad od Lipljana kroz Magure/Magure do Glogovca. Magistralni put 25 ide jugozapadno od Lipljana prema Štimlju/Shtime.

Sela Magura, Sedlare/Sedllar i Rusinovce/Rusinoc, na zapadu lipjlanske opštine, geografski su povezana sa centralnom Drenicom na centralnoj visoravni. Ova područja su od 1998. bila pod kontrolom UČK i predstavljala su mesto gde su borci UČK i raseljena lica mogli da se povuku za vreme borbi 1999.

Lipljan je bio relativno miran dok je OEBS-KVM bila prisutna na Kosovu, i zbog toga nije predstavljao prioritet, posebno posle događaja u Račku/Racak, u susednoj opštini Štimlje, odmah na jugozapadu, koji su zahtevali mnogo veću pažnju OEBS-KVM (o masovnom ubistvu u Račku, januara 1999. i događajima koji su sa tim povezani, vidi u odeljku o opštini Štimlje). Stav prema OEBS-KVM, posebno stav srpskih stanovnika Lipljana i nekih drugih sela, bio je negativan, čak i neprijateljski.

Posle povlačenja OEBS-KVM 20. marta 1999, najveći deo albanskog stanovništva opštine je bio proteran, ili ostavljen iz bezbednosnih razloga, dok su desetine hiljada raseljenih lica prolazile kroz opštinu iz Prištine i drugih krajeva severnog Kosova, na svom putu za Makedoniju. Juoslovenske i srpske snage, često uz pomoć lokalnih Srba, počinile su u ovom rejonu nekoliko masovnih ubistava, od kojih su neka dobro dokumentovana u izjavama svedoka, kao što je opisano u daljem tekstu.²

Grad Lipljan

Lipljan je pre sukoba imao oko 7000 stanovnika, od kojih su većina bili Srbi (oko 3400), oko 2600 je bilo kosovskih Albanaca, dok je preostalih 1000 stanovnika pripadalo drugim nacionalnim zajednicama.

Stav srpskog stanovništva prema OEBS-KVM i ograničenost slobode kretanja verifikatora pokazali su se u incidentu 21. februara 1999, kada su četiri srpska civila na železničkom prelazu kod Lipljana zaustavila jednu patrolu OEBS-KVM koja je putovala iz Prištine. Trojica od četvorice Srba su bila naoružana. Pitali su članove OEBS-KVM šta po njihovom mišljenju oni ovde traže tako kasno, i rekli im da idu natrag u Prištinu i da se više ne vraćaju. Oko 21:10 patrola se vratila na isto mesto i ponovo je bila zaustavljena od strane istih osoba, koje su otvorile dvoja prednja vrata na vozilu, uperila svoje oružje unutra i pitala verifikatore zašto su se vratili. Srbi su zatim rekli članovima patrola da će ih, ako se još jednom pojave, ubiti, i naglasili da će prvi biti ubijen njihov albanski prevodilac. Oko jedan čas (22. februara), jedna druga patrola OEBS-KVM je bila poslana na isto mesto, ali je izvestila da su Srbi bili otišli.³

Kada je počela NATO kampanja protiv SRJ, u noći između 24. i 25. marta, srpske snage su smestile tenkove, oklopna vozila i teško naoružanje u lipljansku fabriku papira i zgradu srednje škole. Oklopni transporter, tenkovi i druga oprema su vozom prebačeni iz Kosovog Polja u Lipljan. Iz Lipljana su bili dalje razmešteni u albanska sela u okolini.⁴

Jedan svedok opisuje kako je 25. marta napustio Lipljan kada je telefonom bio obavešten da je njegov prijatelj bio nateran da ode, pošto su tri mesna Srbina (uključujući jednog policajca u uniformi) pretela da će ubiti obojicu. Neki od proteranih su otišli do obližnjih albanskih sela kao što su Glogovce ili Slovinje, gde su ostali dok ih nisu proterali i odatle.⁵ Kuće proteranih albanskih stanovnika bile su opljačkane, a onda paljene. Neki svedoci su rekli da su videli kuće koje gore dok su vozom prolazili kroz Lipljan.⁶ Međutim, tek su 6. aprila pripadnici VJ, policije i paravojnih srpskih jedinica sproveli masovne deportacije, poslavši stanovnike albanske narodnosti na put ka Albaniji, preko Štimlja. Jedan svedok pominje konvoj od oko 670 traktora i drugih vozila.⁷

Budući da je Lipljan blizu glavnog puta koji južno od Prištine i drugih severnijih opština vodi prema granici sa Makedonijom, konvoji izbeglica su često zaustavljani na tom putu, a ljudi zastrašivani i pljačkani.⁸ Uz to, i vozovi kojim su izbeglice putovale prema Đeneral Jankoviću/Hani i Elezit (Kačanik), često su zaustavljani u Lipljanu, a mesni Srbi, policajci i pripadnici paravojnih jedinica su pretili putnicima albanske narodnosti, od kojih su redovno otimali novac i dragocenosti. Jedan svedok je naveo da je policija skinula sa voza jednog mesnog Srbina koji je bio posebno agresivan prema putnicima. Na dan 30. marta, voz iz Prištine je u Lipljanu stajao osam i po sati pored, kako se mislilo, skladišta municije. Smatra se da su putnici u vozu koji je bio pun izbeglica služili kao ljudski štit.⁹

Na dan 20. maja, naoružani Srbi su upali u stan jednog kosovskog Albanca u Lipljanu. Udarili su njegovu ženu u lice, a zatim je intervjuisana osoba bila odvedena u policijsku stanicu. Tu su je tukli, kao i nekih 300 muškaraca i žena, kojima su uzeli otiske prstiju. Svi, osim osam muškaraca i dve žene, bili su pušteni iste večeri. Intervjuisana osoba smatra da je sve to učinjeno s namerom da se utvrdi broj raseljenih lica u gradu.¹⁰

Jednog dana koji nije precizno utvrđen, posle evakuacije OEBS-KVM, poslednje dve zgrade koje je u Lipljanu iznajmila misija, bile su do temelja spaljene.¹¹

Sela opštine Lipljan

I žrtve i počinioci incidenta koji su navedeni u daljem tekstu, uglavnom su imenovani u izjavama svedoka. Jedan Srbin, koji je dugo godina bio komandant policije u Lipljanu, posebno je često pomenut kao neko ko je rukovodio operacijama. Premda je često opisan kao komandant policije, činjenica je da je u službi nekoliko godina pre toga dobio otkaz, ali se vratio za vreme NATO bombardovanja SRJ kao rezervni policijski oficir.

Istočno od puta broj 2

Muhadžer Babuš/Babush Muhaxheri, Gornje Gadimlje/Gadime e Eperme i Donje Gadimlje/Gadime e Ulet

VJ je počela sa granatiranjem Muhadžer Babuša, potpuno albanskog sela 8 km jugoistočno od Lipljana, pored puta broj 2, 24. marta. Uveče sledećeg dana, iz srpskog sela Srpski Babuš/Babush (Uroševac), koje leži dva kilometra južnije i koje je bilo pretvoreno u improvizovanu vojnu bazu, ponovo su na selo ispaljivani projektili iz minobacača kalibra 125 mm. Ubijeni su bili jedan dečak od 16 godina i jedan muškarac od 60, dok su tri čoveka bila ranjena.¹² Na dan 26. marta, 36 tenkova i 37 kamiona ušlo je u selo. Osam kuća je bilo spaljeno, veći deo stoke pobijen, a mnogi seljani su pobjegli u Gornje Gadimlje, na uzvisinu u blizini brda.¹³

Takođe 26. marta, srpske snage su napale potpuno albansko selo Gornje Gadimlje, 9 km jugoistočno od Lipljana. Vojnici su upadali u kuće i pljačkali ih, tako da su mnogi seljani pobjegli u Slovinje/Silovi.¹⁴ Na dan 29. marta jedan svedok je prisustvovao proterivanju kosovskih Albanaca iz Gornjeg Gadimlja; oni su bili tučeni, zastrašivani i prisiljavani da odu u Albaniju. Svedok je video kako potpredsednik Socijalističke partije Srbije za Lipljan, koji je takođe imenovan u intervjuu, učestvuje u premlaćivanju.¹⁵ Takođe je opisano kako su četiri policajca iz Lipljana ušla u Gornje Gadimlje početkom aprila, i naredila da u roku od jednog sata svi kosovski Albanci odu u Albaniju.¹⁶

Na dan 27. marta, iz policijske stanice u Srpskom Babušu, granatirano je bilo Donje Gadimlje, koje leži između Gornjeg Gadimlja i Muhadžer Babuša, 8,5 km jugoistočno od Lipljana. Selo je pogođeno sa 11 granata. U 14 časova 3. ili 4. aprila, srpske snage su sa 13 tenkova ušle u Donje Gadimlje. Izgledalo je da se radi o pripadnicima VJ: nosili su zelene maskirne uniforme, ali su neki od vojnika nosili duge kose i brade. Posle tri sata, vratili su se u selo pucajući sa svojih vozila iz automatskog oružja i teških mitraljeza, sa namerom da prestraše i isteraju seljane. Ubili su jednog čoveka, a pljačkali i palili kuće. Među naoružanim ljudima koji su upali u Donje Gadimlje, meštani su prepoznali komandanta policije koji je već pomenut, i još nekoliko pripadnika regularne policije iz Lipljana, dva mesna Srbina i jednog penzionisanog policajca. Mnogi seljani su pobjegli. Neki su otišli u Smolušu/Smalushe, odakle su se vratili posle nedelju dana.¹⁷

11. ili 12. aprila, srpske snage su ponovo ušle u Donje Gadimlje. Svim seljanima je rečeno da u roku od dva sata treba da odu i zaprećeno im da će biti pobijeni ako to ne učine. Stanovnici su bili opljačkani, a svedok je video kako je policajac udarao stare ljude po ustima da bi uzeo njihove zlatne zube. Policajci su kosovskim Albancima govorili da treba da idu u Albaniju, i naterali većinu meštana da preko Lipljana i Prizrena odu u Vrbnicu, granični prelaz prema Albaniji, gde su im bile konfiskovane lične isprave. Na putu su ih pljačkali pripadnici paravojnih jedinica, tražeći novac i automobile. Neki seljani su pobjegli u obližnja sela i zatim se vratili u Donje Gadimlje, pre nego što su konačno napustili Kosovo.¹⁸ Jedan svedok, koji je kao raseljeno lice bio u Gornjem Gadimlju, izjavio je da su 16. aprila, oko 16:30, kombinovane srpske snage (opisane na isti način kao i one koje su 15. aprila učestvovala u ubijanjima u Slovinju), počele da granatiraju selo. Zatim je pešadija ušla u selo, upadala u kuće, naređivala ukućanima da odu, i ubijala stoku. Svi su bili naterani da izađu na glavni put, a svedok je video kako su vojnici tukli dva mladića od 17 i 18 godina. Takođe je video kako su odveli jednog muškarca i dve žene, o kojima više ništa nije saznao; rekao je da je još najmanje tri člana porodice nestalo posle ovog napada 16. aprila. Intervjuisana osoba je sa svojom porodicom pobjegla u Guvno Selo, a odatle u Makedoniju.¹⁹

Oko podne 17. maja, srpske snage su naredile da hiljade raseljenih lica, koja su se bila okupila u Gornjem Gadimlju, moraju odatle da odu. Jedan svedok opisuje da, kada su stigli do Donjeg Gadimlja, tamo su ih sreli maskirani pripadnici paravojnih jedinica, koji su mlađe ljude izdvojili od njihovih porodica. U Lipljanu, pripadnici specijalnih antiterorističkih SAJ jedinica su opljačkali izbeglice. Pripadnici SAJ su napali jednog vozača traktora i povredili mu glavu. Ovaj je pao sa traktora i ostao je tamo, dok su drugi morali da produže. Iz Lipljana, izbeglice su prešle preko planina u Prizren i dalje za Albaniju. Za vreme puta stalno su bile zastrašivane i pljačkane od strane pripadnika VJ i paravojnih jedinica.²⁰

Marevce/Marefc i Glavica/Gllavice

Oko 26. marta, selo Marevce, 6,5 km jugoistočno od Lipljana, bilo je granatirano vatrom iz tenkova koji su bili stacionirani u Smoluši, na udaljenosti od 2 km. Na dan 15. aprila došla su u selo tri meštana obučena u policijske uniforme i rekla seljanima da treba da napuste selo. Posle nekog vremena, međutim, vratili su se i rekli da ostanu, dok je za to vreme u selo ušlo nekoliko tenkova. Sledećeg jutra pojavili su se pripadnici policije i VJ koji su pucali, pljačkali i zapalili 53 kuće. Seljani su pobjegli u planine i odatle su mogli da vide kako gore zgrade u Smoluši, Slovinju i Oklapu/Okllap (10 km istočno od Lipljana).²¹

Oko 15. aprila, albanski stanovnici mnogo manjeg obližnjeg sela Glavica, koje se nalazi 7,5 km jugoistočno od Lipljana, bili su izbačeni iz svojih kuća koje su potom bile zapaljane. Svedok kaže da su pripadnici paravojnih jedinica spalili oko 80% kuća.²²

Slovinje/Sllovi

Veliko selo Slovinje, 8,5 km istočno od Lipljana, u podnožju planina na istočnoj ivici opštine, kao i brda koja ga okružuju, bili su poprište više masovnih ubijanja kosovskih Albanaca 15. i 16. aprila 1999. OEBS-KVM je uzela 9 izjava koje se odnose na te događaje, uglavom od izbeglica u logorima u Makedonji i Albaniji. Veliku većinu čine izjave žrtava ili svedoka, a samo nekoliko je zasnovano na čuvenju. Ovaj opis sažima ono što je rečeno u tim intervjuima.²³

Izgleda da su srpske snage ušle u Slovinje 14. aprila uveče. U selu je bilo oko 10% srpskog stanovništva. Jedan svedok opisuje kako je 27 ili 28 pripadnika paravojnih jedinica došlo sa dva tenka, a zatim se vratilo i ponovo došlo sa više tenkova.²⁴ Drugi kaže da je oko 200 pripadnika VJ, policije i paravojnih jedinica uveče naišlo sa tri tenka, četiri oklopna vozila i šest kamiona.²⁵

Druga intervjuisana osoba opisuje kako su lokalni policajci u civilnim odelima došli u Slovinje 14. aprila i rekli starešinama sela da će sutradan doći vojska, ali da ne treba da se brinu, jer će trupe ostati samo jedan ili dva dana.²⁶ Mesni Srbi su govorili da Albanci ne treba da se plaše, da će sledećeg dana stići tenkovi, ali se njima ništa neće desiti – iako je kasnije jedan sused Srbin savetovao ljude da se sklone što brže mogu, jer ih on neće moći zaštititi od ovih što dolaze.²⁷ Jedan svedok takođe opisuje kako su 14. aprila pripadnici paravojnih jedinica i srpski civili zaposeli mlin Burimi, na izlazu iz Slovinja, isterali radnike i naterali ih da sede na travi dva sata, i za to vreme su im pretili i zlostavljali ih.²⁸ Nije bilo mnogo znakova da bi sutradan mogla da se dese ubistva i posebno brutalna proterivanja.

U ranim časovima 15. aprila, više tenkova i pešadija VJ su opkolili selo, zatvarajući sve izlaze. Ipak, mesni rukovodilac Socijalističke partije Srbije, sazvaio je u 7 sati sastanak, i rekao da tenkovi i trupe nisu tu da napadnu selo, nego da se sakriju od NATO bombardovanja.²⁹ Čula se paljba iz automatskog oružja, što je protumačeno kao pokušaj da se zaplaše seljani. Pripadnici paravojnih jedinica su ulazili u napuštene kuće i počeli da ih pale, a 300 traktora i drugih vozila je krenulo iz sela.³⁰

Dok su ljudi pokušavali da odu, desila se serija ubistava. Jedan svedok opisuje kako su policijski rezervisti svukli sa traktora dvoje od ljudi koji su pokušavali da pobegnu, i ubili ih na mestu. Jedan od počinitelja je identifikovan kao meštanan srpske narodnosti koji je nosio zelenu maskirnu uniformu sa belom i žutom trakom oko ruke, zelenu vojnu bezbol kapu sa oznakama „Specijalne antiterorističke jedinice“.³¹ Muž jedne svedokinje je bio ubijen pred njom, dok su pokušavali da odu, a dok je bežala, videla je i druga mrtva tela oko kontrolnih punktova. Druga intervjuisana osoba opisuje kako je ljudima rečeno da spale svoje traktore, kako su vojnici pucali u automobile, i kako je

videla sedam tela koja su pala sa traktora, i kako je jedan čovek bio ubijen na traktoru u prisustvu svoje žene i osmogodišnje kćerke.³² Šest ili sedam mladića je bilo izdvojeno, postrojeno i streljano.³³ Dok se sve ovo dešavalo, novac i dragocenosti su bili otimani od kosovskih Albanaca.

Izbeglica koji je istraživao slučaj ubijanja u Slovinju saopštio je imena 16 ljudi koji su bili ubijeni 15. aprila, dok jedan drugi čovek navodi imena 24 kosovska Albanca koji su ili bili skinuti sa svojih traktora i streljani, ili na neki drugi način bili ubijeni u selu.³⁴ Jedan svedok iz sela je imenovao 14 od 17 kosovskih Albanaca u starosti između 15 i 85 godina, koji su u njegovom prisustvu 15. aprila bili ubijeni. Naglasio je da su ljudi koji su bili aktivni u DLK ili Društvu majke Tereze, ili njihove porodice, bili posebno meta napada.³⁵

Jedan svedok opisuje kako su seljani bežali od ubistava i pljačke, idući iz Slovinja u tri različita pravca, dok drugi govori o dve različite grupe seljana koje su pobegle u različite delove planine.³⁶ Među njima je bilo nekoliko seljana koji su pokušali da pobegnu u pravcu Vrbice/Verbice (Gnjilane), više u planinama, ali ih je u tome sprečio gore opisani komandant policije.³⁷ Bili su vraćeni i odvedeni najpre u Gadimlje, a zatim sprovedeni u Lipljan. Za vreme puta koji je trajao 16 sati nisu dobili ništa da piju. Velika grupa od oko 150 meštana je otišla uz dolinu do mesta koje se zove Monastirce, gde je prenočila.³⁸

Grupi su se 16. aprila u dolini zvanog Lugu i Demes³⁹ pridružile izbeglice iz gnjilanskih sela Žegovac/Zhegovc i Vrbica.⁴⁰ Oko podneva,⁴¹ dolinu su opkolile srpske i jugoslovenske snage. Ove snage, čiji broj u opisima svedoka varira između 400 i 1000, prema istim opisima činili su pripadnici VJ, policije i/ili paravojnih jedinica, koji su dolazili iz pravca Gnjilana.⁴² Između 10 i 30 ljudi u zelenim maskirnim uniformama sa dve crvene trake na rukavima sišlo je među raseljena lica, izdvojilo veću grupu muškaraca od žena i dece, otelo im novac i konfiskovalo lične isprave,⁴³ i pretilo da će ubiti sve koji nisu predali sve što su imali.⁴⁴ Ženama i deci je rečeno da mogu da idu kad god hoće, „jer će muškarci i ovako i onako biti ubijeni“.⁴⁵

Pripadnici paravojnih jedinica su najpre tukli jednog bivšeg policajca albanske narodnosti (ime je saopšteno u izjavama), koga su prozvali da izađe iz gomile, a onda su ga ubili hicem iz blizine.⁴⁶

Izgleda da je u to vreme bilo ubijeno još nekoliko ljudi, uključujući jednog starijeg čoveka koji je protestovao zato što je bio odvojen od njegove bolesne žene.⁴⁷ Jedna starija paralizovana žena je ubijena i zapaljena na traktoru.⁴⁸ Šest ili sedam muškaraca su bili izdvojeni iz grupe i naređeno im je da pale traktore i imovinu.⁴⁹ U većini izjava se navodi da su u tom trenutku srpski vojnici rekli ljudima da trče u brda, mada dva svedoka kažu da ih je panika navela da trče.⁵⁰ U svakom slučaju, pripadnici paravojnih jedinica su ljudima pucali u leđa i ubili najmanje 12 muškaraca, a ranili mnoge druge. Jedan maskirani vojnik je koristio mitraljez pričvršćen na vrhu vozila.⁵¹ Oko 30 ljudi je bilo ugrabljeno, i njihova dalja sudbina je nepoznata.⁵² Jedan svedok kaže da su vojnici zatim sišli u Slovinje, pljačkajući i paleći kuće i ubijajući meštane.⁵³

Deset intervjuisanih osoba je procenilo da je u dolini 16. aprila bilo ubijeno 16 ili 17 ljudi.⁵⁴ Među ubijenima su bili i dva ili tri mladića koji su bili streljani i isečeni noževima kada su bili pronađeni blizu reke.⁵⁵ Većina žrtava su bili muškarci (uglavnom se spominju samo dve ženske žrtve), a njihova starost se procenjuje da je išla od dvanaestak do preko 70 godina. U mnogim izjavama se nalazi deset i više imena mrtvih.

Ukupan broj kosovskih Albanaca koji su izgubili život u masovnim ubijanjima 15. i 16. aprila nije tačno utvrđen. Jedan seljanin je rekao da je kasnije sahranio 30 tela.⁵⁶ Drugi najčešće navode 30 do 40, a jedna intervjuisana osoba je procenila da ih je bilo oko 200, što izgleda manje verovatno.⁵⁷ Broj od najmanje 33 izgleda sasvim verovatan.

Nije sigurno ni da su napadači u ova dva dana bili uvek jedni te isti, iako su neki među njima mogli biti prisutni u oba slučaja. Više je imena bilo navedeno kada su u pitanju bili događaji 15. aprila, i među njima se nalaze imena zamenika komandanta lipljanske policije, kao i policajca koji je opisan kao njegov zamenik (i koji se često pominje i u opisima drugih zločina počinjenih u tom kraju).⁵⁸ Takođe su bili viđeni ljudi koji su nosili oznake specijalnih antiterorističkih jedinica, ili bluze na čijim je leđima bilo ispisano „Arkan”.⁵⁹ Viđeni su pripadnici paravojnih jedinica sa bradama i dugim kosama, sa noževima, sa tetoviranim srpskim krstovima, od kojih su neki bili maskirani.⁶⁰ Pominju se imena Srba iz sela i okoline.⁶¹ Rečeno je da su sledećeg dana srpske snage otišle u

Gornje Gadimlje.⁶² (Moguće je da su iste trupe nastavile sa ubijanjima 18. aprila, na zapadnom obodu opštine, posebno u selima Mali Alas/Hallac i Vogel i Malo Ribare/Ribar i Vogel.) Kombinovane snage VJ, policije i pripadnika paravojnih jedinica koje su 16. aprila učestvovala u ubijanjima, prema izjavi jednog svedoka došle su iz pravca Gnjilana.⁶³ Taj svedok kaže da su vojnici nosili zelene maskirne uniforme i maske, da su imali brade, crvene trake na rukavima, a neki od njih i oznake „Belih orlova”.⁶⁴

Nisu jasni razlozi zbog kojih su mesni Srbi (kao civili, tako i zvanični predstavnici), najpre uveravali meštane da im se neće ništa desiti, što se kasnije pokazalo kao lažno. Razne srpske grupacije su imale različite planove i prioritete, tako da ni srpski civili nisu bili dobro obavešteni o tome šta se pripremalo.⁶⁵ Izgleda da su se u to vreme vodile neke borbe između UČK i jugoslovenskih/srpskih snaga u žegovačkim brdima, jer je jedan svedok masakra rekao kako su u Žegovcu/Zhegovc 16. aprila bila ubijena dva Srbina, i da su jugoslovenske/srpske snage tada naišle na jednu od grupa raseljenih lica koje su napustile Slovinje 15. aprila – povezujući tako ubijanja izvršena 16. aprila sa srpskim gubicima ranije toga dana.⁶⁶

Posle masovnog ubijanja 15. i 16. aprila, nekoliko stotina raseljenih lica iz Slovinja je provelo oko 10 dana krijući se po brdima.⁶⁷ Tada je grupa pripadnika paravojnih jedinica, opisanih kao „specijalne jedinice”, naišla na njih i naredila im da posedaju na zemlju. Njihov komandant (imenovan u izjavi), koji je poznavao jedno od raseljenih lica, pitao je šta im se desilo, dok su njegovi vojnici milovali malu decu da bi ih smirili. Kada je čuo šta se sve desilo, počeo je da plače i naredio im da se vrate u selo.⁶⁸ Otprilike u to vreme, 16 ili 17 tela ljudi između 13 i 85 godina starosti koji su bili sahranjeni u jednoj masovnoj grobnici (iskopanij bagerom blizu fudbalskog igrališta u Slovinju), bilo je ekshumirano pod policijskom prismotrom, odneseno u mesnu školu, gde su ih ispitali srpski lekari, a meštani identifikovali, i zatim sahranjeno u odvojene grobove.⁶⁹

Plitković/Plitkoviq i Vrelo/Vrelo

Sela Plitković i Vrelo su jedno od drugog udaljena 2 km, a zajedno oko 12 km istočno od Lipljana, u

brdima na istočnoj ivici opštinske teritorije, gde su pripadnici paravojnih jedinica bili angažovani posle ubijanja u Slovinju.

Jedan svedok opisuje kako je njegov sedamdesetogodišnji ujak bio 16. aprila uhapšen u Plitkoviću, kako su mu bili odsečeni prsti na rukama i nogama, jedan po jedan, i kako je onda bio ubijen. Uskoro posle toga, mladi čovek je pronašao telo svog rođaka koji je bio tučen i ubijen. Bile su mu izbodene ruke, imao je rane od metaka na glavi, i grlo mu je bilo prerezano.⁷⁰

Popodne 18. aprila, grupa seljana i raseljenih lica je iz Vrela pobegla prema obližnjim brdima kada se pojavio konvoj pripadnika paravojnih snaga. Kada su se iste večeri vratili, zatekli su tri mrtva tela. Jedan od ubijenih je ispred svoje kuće bio s leđa pogođen hicem u glavu. Delimično izgorela tela jednog starijeg para raseljenih lica, koji su prema navodu svedoka bili suviše slabi da bi mogli da idu, pronađena su ispred druge kuće.⁷¹

Centralni delovi opštine, oko Lipljana

Lugadžija/Llugagji, Glogovce/Glogofc, Guvno Selo/Gumnaselle i Čelopek/Callapek

Ova grupa sela leži između 2,5 i 5 km jugoistočno od Lipljana, između Lipljana i puta broj 2 (osim Čelopeka, koji je 5 km od Lipljana, ali sa druge strane puta). Oko 20. marta, na lokalnom putu između Lugadžije i Guvna Sela, seljani su pronašli neidentifikovano telo sa dve rane od metaka i povredama od udaraca.⁷² Oko 30. marta, pripadnici VJ i policije su bili viđeni kako pljačkaju albanske stanovnike u Lugadžiji i pale njihove kuće. Dva policajca iz Lipljana i jedan Rom bili su prepoznati i navedeni kao učesnici ovog incidenta.⁷³

Jedan izbeglica opisuje kako je početkom aprila u kraju vladala atmosfera straha: „Svi su spalivali otvorenih očiju“ i „bili spremni da pobegnu svakog minuta“. Takođe je izjavio da su „3. aprila srpske snage išle sistematski od jednog sela do drugog u lipljanskoj opštini, sa ciljem da proteraju sve albanske stanovnike“. Prema izjavama svedoka, policija i VJ su sa dva tenka, tri oklopna transportera, tri pincgauerera i oko 50 pešaka prolazile kroz **Glogovce**, na putu iz Bandulića za Konjsko/Kojske (vidi poseban odeljak, niže). Svedok je imenovao mesnog komandira policije (koji je već bio pomi-

njan), kao čoveka koji je rukovodio operacijom. U Guvnu Selu, spalili su kuću jednog političkog aktiviste. U Glogovcima, mnogi seljani su bili opljačkani i pretučeni. Kola jednog čoveka su bila zapaljena, a njegova glava gurana tako blizu vozila u plamenu, da se i sama zapalila. Morao je da preda sav svoj novac. Zatim su svi seljani albanske narodnosti bili silom isterani iz sela, ali su neki otišli samo do susednih sela i kasnije se vratili u Glogovce i Guvno Selo.⁷⁴ Na dan 7. aprila, srpski policajac iz Lipljana, koji je živeo u selu Babljak/Bablak sa mešanim stanovništvom (opština Uroševac), pucao je u pravcu Lugadžije dok se vraćao kući sa posla, i jednog čoveka ranio u nogu.⁷⁵

Na dan 17. aprila, seljani albanske narodnosti koji su pobegli iz Slovinja, Vrela, Smoluše, Glavice, Marevca (Lipljan) i Žegovca/Zhegovc (Gnjilane), skupili su se u Lugadžiji u brdima na istočnoj strani opštine, nakon ofanzive koju su sredinom aprila vodile policija, VJ i paravojne jedinice, a koja je detaljnije opisana u odeljku o Slovinju. Oko 18. aprila, oko 95 žena i dece iz Gornje Brnjice/Bernica e Eperme (severozapadno od Prištine) stiglo je u Guvno Selo i Glogovce u dva vojna kamiona. Oni su bili razdvojeni od svojih muškaraca u Brnjici i odvezeni na granicu sa Makedonijom.⁷⁶

Na dan 20. aprila, isti već pominjani policijski komandir je došao u Lugadžije sa četiri druga policajca i zahtevao da mu se preda sve oružje koje se nalazilo u selu, čak i ono koje je bilo legalno registrovano. Policajci su takođe zahtevali spisak svih muškaraca ispod 50 godina starosti i najavili „drastične mere ako se ne udovolji njihovom zahtevu“. Sličan zahtev je bio učinjen i u Guvnu Selu.⁷⁷

Nekoliko dana kasnije, VJ, policija, pripadnici paravojnih jedinica i srpski civili su ponovo došli u Glogovce. Upadali su u kuće, zahtevali da im se preda novac, i odnosili dragocenosti, TV i radio aparate i slično, kao i ženski nakit. Ukućani su bili izbačeni iz svojih domova, od kojih je 26 kasnije zapaljeno, a njihove lične isprave su bile uništene. Pripadnici paravojnih jedinica sa crnim maskama na licima, među kojima je bio najmanje jedan koji je govorio ruski, premlatili su i opljačkali jednog čoveka. Vojnik koji je govorio ruski je takođe tražio novac od jednog tridesetjednogodišnjeg Albanca, koji je uspeo da ga ubedi da novca nema. Pripadnici paravojnih jedinica su tada naredili ženama da se skinu, a muškarce su isterali, nagovarajući Al-

banca da im da 3.000 DM; posle su ga tukli zato što je ranije lagao. Vojnici su skupljali novac u kurtiju u kombiju koji su koristili. Pretili su da će pobiti albansko stanovništvo ako sledeći put kada se budu vratili – neko još bude tu.⁷⁸ Krajem aprila, mnogi seljani iz Glogovaca i Guvna Sela su odlučili da idu u Blace.⁷⁹

U drugoj polovini aprila, prema rečima jednog svedoka, srpske snage koje su nosile oznake specijalnih antiterorističkih jedinica (SAJ), i od kojih su neki vojnici imali brade i marame oko čela, upale su u selo Lugadžija, zahtevale novac – i dobile 1000 DM. Pola sata kasnije, policija (uključujući imenovanog policajca) došla je i rekla da gone pripadnike paravojnih jedinica. Na dan 30. aprila svi meštani su rešili da napuste selo.⁸⁰

Na dan 3. maja, jedna intervjuisana osoba je bila opljačkana i teško pretučena u policijskoj stanici u Čelopeku, 5 km jugoistočno od Lipljana, na istočnoj strani puta broj 2. Vojni kamion je ušao u selo i trojica policajaca su sišla sa njega i ušla u kuću žrtve, gde su je zgrabili za vrat, oborili na pod i zahtevali novac. Kada su uzeli 1500 DM od njegov oca, prestali su da je zlostavljaju.⁸¹

Bandulić

Bandulić je potpuno albansko selo i nalazi se 3 km istočno od Lipljana, pored puta broj 2. Na dan 4. aprila, jedna intervjuisana osoba je napustila selo, jer je smatrala „da više nije moguće živeti normalno“. Kosovski Albanci su neprestano bili meta zastrašivanja od strane policije ili pripadnika jugoslovenskih/srpskih snaga. Ovaj svedok i dva njegova brata su bili teško pretučeni i morali su da predaju 1810 DM pre nego što im je dopušteno da odu.⁸²

Oko 12. aprila, policijski komandir (već pominjan u izjavama) i druga dva policajca, došli su, u potrazi za oružjem, u Bandulić, gde su se sklonile neke izbeglice iz drugih sela. Za vreme pretresa, tri čoveka su bila teško pretučena. Sledećeg dana sva raseljena lica su otišla u Smolušu/Smallushe (4 km dalje na istok, prema brdima), jer im je policijski komandir rekao da dolaze pripadnici paravojnih jedinica koji će ih sve pobiti.⁸³ Na dan 15. aprila, srpske snage koje su kroz Bandulić prolazile na putu za Glogovce (1,5 km jugozapadno od sela), uhvatile su jednog seljanina albanske narodnosti, vezale ga, tukle, i ukrade mu nemačke marke koje je imao.⁸⁴

Ujutru 21. maja, specijalne jedinice su opkolile selo i krenule od kuće do kuće, naređujući svim seljanima da izađu i da se postroje. Jedan svedok kaže da su on i njegov otac bili odvedeni malo ustranu, i da su bili tučeni sve dok nisu izgubili svest. Policajci su rekli seljanima da će biti pobijeni ako i sledećeg jutra budu u selu. Većina stanovnika je tada vozom otišla do Đeneral Jankovića i dalje za Makedoniju.⁸⁵

Konjsko/Kojske i Rabovce/Rubofc

Oko 3. aprila, paljene su kuće u Konjskom (4 km južno od Lipljana), i najveći broj kosovskih Albanaca je pobegao iz sela.⁸⁶ U drugoj polovini aprila, naoružani Srbi i pripadnici paravojnih jedinica sa crnim maskama i crvenim maramama vezanim oko čela, koji su vozili crni VW audi sa prištinskom registracijom, beli lend rover i zelene pincgauere, obilazili su više sela blizu Lipljana, među njima i Rabovce, 5 km južno od samog Lipljana. Zlostavljali su albansko stanovništvo, iznuđivali novac i govorili mu da se iseli. Mnogo ljudi se ukrcao na voz na maloj stanici u Rabovcima, koja leži na glavnoj pruzi od Prištine prema Uroševcu. Srpski policajci su viđeni na stanici kako sa vozova prema granici skidaju mlađe muškarce.⁸⁷

Konjuh/Konjuh

Selo Konjuh, naseljeno uglavnom kosovskim Albancima, leži 2,5 km severoistočno od Lipljana, kao i Bandulić – pored samog puta broj 2. Maskirani pripadnici srpskih paravojnih jedinica su 23. aprila naterali muškarca i ženu albanske narodnosti da se skinu, vezali ih, a onda stavili ručnu granatu u usta njihovog sina. Zatim su naterali braćni par da im kaže gde u selu žive najbogatije albanske porodice. Tukli su ih, a jedan od Srba je odvrtajem urezao krst na čelu žene.⁸⁸ Dva dana kasnije, 25. aprila, pripadnici srpskih paravojnih jedinica su naterali seljane albanske narodnosti da napuste Konjuh.

Topličane/Topliqan

U selu Topličane, 4 km južno od Lipljana, ubrzo posle početka NATO bombardovanja, bile su spaljene mnoge kuće, uključujući i one koje je iznajmljivala OEBS-KVM. Sredinom aprila, 40-60 pripadnika pa-

Zatvor u Lipnjanu

Ova zatvorska ustanova, koja je doskora bila korišćena i kao istražni zatvor, smeštena je između sela Mali Alas i Gracko, na putu prema Maguri, zapadno od Lipjlana.

Uslovi zatočenja u tom zatvoru su detaljno opisani u izjavama mnogih svedoka. I za vreme dok je bila prisutna na Kosovu, OEBS-KVM se bavila žalbama na tretman i opšte loše uslove u zatvoru. Još jedna strana tretiranja zatvorenika u ovom zatvoru i drugim zatvorima na Kosovu je njihovo prebacivanje u užu Srbiju, što se uvek dešavalo na štetu zatvorenika, pošto bi bili bitno otežani njihovi kontakti sa porodicom i braniocima.¹

Izgleda da su za sve vreme bombardovanja NATO mlađi ljudi bili hapšeni u raznim krajevima Kosova, uključujući opštine Đakovica, Glogovac, Podujevo i Priština, i onda protivpravno držani u lipjlanskom zatvoru (vidi takođe 9. poglavlje).² Bili su uhapšeni u svojim kućama ili dok su putovali u konvojima na vrlo sličan način na koji su mlađi Albanci bili uhapšeni u području oko Smrekovnice i zatočeni u tamnijem zatvoru (vidi odeljak o vučitrnskoj opštini). Mnogi od njih su kasnije bili oslobođeni i poslani u Makedoniju.

Najčešće bi ljudi prvo bili zadržani na nekoj prethodnoj lokaciji, kao što je policijska stanica broj 92, i tu zlostavljani pre nego što bi bili prebačeni u Lipljan.³ Tako je posle masovnih ubijanja u Glogovcu, sredinom aprila, 175 ljudi bilo najpre odvedeno u džamiju u Ćirezu (opština Srbica), odatle u policijsku stanicu u Glogovcu, gde su bili žestoko premlaćivani tokom šest sati. Zatim su bili prebačeni u Prištinu, gde su ih ponovo pendrecima, kundacima i gvozdanim šipkama tukli nekoliko časova. Sledećeg dana, ljudi su bili prebačeni u lipjlanski zatvor.⁴

Kada su zatvorenici stizali u zatvor, tuklo ih je 40 do 50 stražara koji su bili poredani u dva reda između kojih je zatvorenik trebalo da prođe. Policajci su ih tukli pendrecima i šutirali ih. Jedna intervjuisana osoba opisuje kako je iz svoje ćelije mogla da vidi stazu koja je od ulaza vodila u zatvorsku zgradu, i kako je videla čuvare koji su posle premlaćivanja prali krv sa betona.

Zatvorenicima su takođe bile oduzete lične isprave.⁵

Zatvorenici su držani u pretrpanim ćelijama; na primer, jedan od njih je izjavio da je u ćeliji koja je bila duga 5 i široka 4 metra bilo smešteno njih 34.⁶ Jedan svedok koji je bio zatočen ceo mesec maj, procenio je da je u zatvoru bilo ukupno oko 3000 zatvorenika.⁷ Od hrane su dobijali samo hleb i vodu „a za ručak male komadiće makarona“.⁸ Kada je bio deljen hleb, zatočenici bi morali da viču: „Živela Srbija!“⁹ Bilo im je dozvoljeno da idu u toalet tri puta dnevno, ali su svaki put kada bi išli, bili tučeni.¹⁰ Zatvorenici albanske nacionalnosti su kroz prozore videli da je zatvorenicima Srbima bilo dozvoljeno da primaju posete rođaka, dok njima to nije bilo dozvoljeno.¹¹ Kosovskim Albancima je takođe bila otkazivana lekarska pomoć, a ako bi je tražili, bilo im je govoreno: „Teroristima ne treba lekar“. Kada je, jednog dana, neki lekar ipak došao, nije hteo ništa da zna za rane zatvorenika, nego im je samo merio krvni pritisak.¹²

Zatvorenike su pojedinačno pozivali iz pretrpanih ćelija na saslušavanja, kojima su prisustvovali pripadnici SDB. Za vreme ovih saslušavanja zatvorenici su bili zlostavljani i tučeni. Nisu ih tukli samo zatvorski čuvari, nego i srpski zatvorenici i čak zatvorski kuvari.¹³ Nekoliko bivših zatočenika opisuje kako su bili zlostavljani svakodnevno. Tukli su ih dok ne bi izgubili svest, a tada bi stražari na njih izlivali vodu. Ovo bi trajalo nekoliko dana, i to od jutra do nekog doba posle podne. Izgleda da su svi zatočenici bili osumnjičeni za terorističku delatnost, i terali su ih da potpišu izjave u kojima su priznavali da su učestvovali u akcijama UČK.¹⁴ Jedan bivši zatočenik tvrdi kako je video da su unutar zatvora policajci silovali dva (muška) zatočenika.¹⁵

Dešavalo se da usled premlaćivanja i torture kojoj su bili izloženi, zatvorenici umru. Nekadašnji zatočenik opisuje kako je, nekoliko dana posle njegovog dolaska, profesor iz Uroševca bio donet u njegovu ćeliju. Bio je tako teško pretučen da je njegovo telo bilo „ljubičasto“, a oči otečene. Nije mogao da ide, a povraćao je čim bi jeo ili pio. Profesor je rekao svedoku da je bio mučen električnim šokovima.

Posle tri dana je umro.¹⁶

Drugi bivši zatvorenik opisuje da su, kada su stigli u zatvor, on i ljudi koji su stigli sa njim, morali da stanu licem prema zidu sa rukama na leđima, i da su ih u tom položaju policajci i zatvorski čuvari tukli sve dok su mogli da stoje. Posle premlaćivanja imao je krv u urinu nekoliko dana. Sledećeg dana su im obrijali glave i ponovo ih zlostavljali. Ruke su im tako žestoko tukli, da im je ispod noktiju tekla krv. Intervjuisana osoba je u istoj ćeliji provela 20 dana, u početku sa 17 drugih, ali ih je još bilo dovedeno za to vreme, tako da ih je na kraju bilo 35. Međutim, kada je stiglo 200-300 srpskih dezertera, ova grupa kosovskih Albanaca je bila premeštena u drugu, veću sobu, sa krevetima. Svakog dana policajci su salušavali zatočenike, i za vreme saslušavanja ih tukli drvenim i metalnim štapovima, po leđima, rukama, stopalima i nogama. Pitali su: „Jesi li kriv?“, a kada bi odgovor bio: „Nisam“, pitali bi: „Jesi li Šiptar?“¹⁷ Kada bi odgovor bio potvrđan, govorili bi: „Znači da si kriv“. Jednog dana, zatočenik iz prištinskog zatvora je došao zajedno sa sedam srpskih dezertera. Njegovo oko je bilo povređeno: dezerteri su pokušali da mu ga prstima iskopaju. Na dan 5. juna, grupa od 44 čoveka je bila prozvana da izađe, uključujući i intervjuisanu osobu, i tada su bili oslobođeni.¹⁸

Prema izjavama, u dve zgrade zatvorskog kompleksa su bile zatočene i žene. Jedan bivši zatvorenik opisuje kako je čuo žensko vrištanje. U jednoj prilici je takođe čuo kako jedan stražar kaže drugome da „za njega zadrži dve“. Među zatvorenicima su bili viđeni i član Albanske ženske lige, član Parlamentarne partije, i njegov sin, studentski vođa.¹⁹

Zatvorenici albanske narodnosti su iz lipljanskog zatvora u većem broju bili oslobođeni 26. i 30. maja i 5. juna; u svakoj prilici je bilo oslobođeno oko 50-60 zatočenika, a zatim odvezeno autobusom na granicu sa Makedonijom. Jedan od njih opisuje kako mu je, zajedno sa 50 drugih, bilo rečeno da uđe u autobus koji je čekao pred zatvorom. Izjave koje su zatvorenici potpisivali bile su uništene, tako da nije više bilo dokaza da su uopšte bili u zatvoru. U autobusu su morali da drže ruke iza potiljka i da ne gledaju naviše. Autobus ih je odveo pravo na granicu. Intervjuisana osoba je rekla da ih više nisu tukli, jer bi lekari u Makedoniji mogli da vide modrice. Na granici je svima bilo rečeno da nikada više neće moći da se vrate na Kosovo.²⁰

¹ PR/02/050/99.

² M/1390; M/1777.

³ M/1739.

⁴ M/1389; M/1390. (M/1712 navodi imena direktora prištinskog i lipljanskog zatvora, kao i komandanta lipljanskog zatvora).

⁵ M/1390; M/1391; M/1606; M/1712; M/1734; M/1739.

⁶ M/1739.

⁷ M/1418.

⁸ M/1712.

⁹ M/1777; M/1389.

¹⁰ M/1777.

¹¹ isto.

¹² M/1391.

¹³ M/1391; M/1734; M/1712; M/1777.

¹⁴ M/1389; M/1390; M/1391; M/1418; M/1606; M/1712; M/1777.

¹⁵ M/1777. Intervjuisana osoba je bila potpuno traumatizovana, i izjave do sada nisu mogle biti potvrđene iz drugih izvora.

¹⁶ M/1739.

¹⁷ Među Srbima – uvredljiv naziv za Albance.

¹⁸ M/1780.

¹⁹ M/1712; M/1734. Imena su navedena.

²⁰ M/1418.

ravojnih jedinica su počeli da granatiraju, uništavaju i pale ostale kuće, a meštani su pokušavali da pobegnu prema susednim selima. Srbi sa crvenim kapama na silu su ušli u kuću jedne intervjuisane osobe, preteći ukućanima, naređujući im da se

isele i pljačkajući im imovinu. Ukućani su pobešli napolje, ali su ih tamo opkolili naoružani Srbi koji su izdvojili muškarce od žena i dece. Policija je zadržala 17 muškaraca, pretila im i tukla ih. Svodok je čuo policajce kako među sobom raspravlja-

ju da li da ih pobiju. Jedan čovek je u toku noći uspeo da pobegne, ali je sudbina nekoliko drugih ostala nerazjašnjena. Sledećeg dana je popaljeno još nekoliko kuća. Jedan mlađi čovek je rekao kako je bio „na smrt preplašen“ kada se sa drugima ukrcao na voz prema Đeneral Jankoviću.⁸⁹

Sela zapadno od magistralnog puta

Bujance/Bujan, Krajište/Krajshte i Crni Breg/Breg Zi

Sela Bujance, Krajište i Crni Breg leže između 5,5 i 7,5 km jugozapadno od Lipljana.

Oko 10 časova, 25. marta, policajci pod komandom već pominjanog bivšeg komandanta lipljanske policije, zapalili su pet kuća u Bujancu. Na dan 18. aprila, srpske snage su ponovo napale selo, granatirajući kuće i grupe raseljenih lica. Istog ili sledećeg dana bilo je napadnuto i obližnje Krajište. Rano ujutru, 14 naoružanih Srba u maskirnim uniformama su sa četiri tenka i oklopnim transporterom upali u selo. Njima su se pridružili srpski stanovnici. Većina Albanaca je pobegla u obližnja brda odakle je videla kako pripadnici paravojnih jedinica i mesni Srbi pale albanske kuće. Granate su pogodile pet kuća. Iz pojedinih kuća su delovali snajperisti. Jedna dvadesetpetogodišnja žena je bila ubijena kada je granata pogodila traktor na kome je sedela, ali su njena petomesečna kćerka i ostali preživeli.⁹⁰ Snajperisti su ubili pedesetjednogodišnju ženu dok je pokušavala da se vrati u svoju kuću i spase dečaka starog 2,5 godine (koga su kasnije, kada se smrklo, dva čoveka ipak spasla). Snajperisti su ubili i jednog dečaka od 16 godina kada je pokušao da se vrati u selo po neke stvari. Posle pet dana, seljani su se vratili i zatekli svoje kuće opljačkane i demolirane, dok je 8 kuća bilo spaljeno. Posle ovog incidenta, i zbog nestašice hrane, otišli su u Makedoniju.⁹¹

Jedan svedok je izjavio da je u Crnom Bregu bilo više slučajeva seksualnog nasilja nad ženama. Oko 20. aprila, kombinovane srpske snage, među kojima su bili i pripadnici paravojnih jedinica, prema izjavama ubile su četiri žene koje su odbile da se svuku pred njima.⁹²

Oko 13. aprila, srpske snage, opisane kao pripadnici policije i VJ, ušle su u **Malo Gracko/Grac-**

ki Vogel. Vojnici su naterali jednog dečaka da im pokaže kuće u kojima su se krili kosovski Albanci, i na taj način su pronašli i pretukli jednu intervjuisanu osobu. Srbi su im dali rok od pet minuta da napuste kuće, koje su zatim zapalili. Kada su seljani otišli, intervjuisana osoba je videla pet tela, sva u krvi, koja su ležala na raznim mestima.⁹³

Mali Alas/Hallac i Vogel

U 7 časova, 18. aprila, pripadnici paravojnih jedinica su sa dva džipa ušli u selo sa potpuno albanskim stanovništvom Mali Alas, koje leži 2 km zapadno od Lipljana. Sve seljane su sakupili na otvorenom mestu, a zatim muškarce razdvojili od žena. Jedan svedok je sa oko 40 drugih muškaraca bio postrojen za streljanje. Jedan dečak od 14 godina iz susednog sela je u strahu plakao kada su ga na silu izveli sa mesta gde se nalazio. Jedan pripadnik paravojnih jedinica (ime je zabeleženo) rekao mu je da se smiri, ali ovaj nije mogao, tako da mu je ovaj izrešetao grudi sa oko 10 metaka. Isti vojnik je onda dozvolio da idu svi mlađi od 18 godina, ali je i dalje ostalo 20 muškaraca koji su stajali u dva jednaka reda. Vojnici su najpre ubili dva poslovna čoveka, zatim jednog tridesetdvo-godišnjaka koji nije imao novac da im da. Ubili su noževima vlasnika mlina, a jedan Albanac, bivši policajac, ubijen je zajedno sa dva svoja brata.

Svedok je naveo da je 11 ljudi postrojeno i streljano, što je potvrdio jedan od onih koji su preživeli streljanje, sa lakšom povredom ramena. Ostalima je rečeno da sa pripadnicima paravojnih jedinica treba da idu u lipljansku policijsku stanicu, ali su svi uspeli da pobegnu. Svi ostali seljani su otišli u Gracko. Jedna intervjuisana osoba, i neki drugi, kasnije su se vratili u Mali Alas i zatekli Rome kako kopaju masovnu grobnicu. U nju su sahranjena 22 tela (uključujući žrtve koje su ovde pomenute), iako je po nekim izveštajima broj ubijenih iznosio 25.⁹⁴

Veliko Ribare/Ribar i Madhe, Malo Ribare/Ribar i Vogel, Novo Rujče/Rufc i Ri

Jedna intervjuisana osoba stara 31 godinu, opisala je kako je početkom aprila, tokom 10 dana, sa pozicija kod sela Poturovce/Poturoc (7 km zapadno od

Lipljana, na putu za Maguru) bilo granatirano Veliko Ribare (7 km zapadno od Lipljana, na ivici brda). Mine i granate iz tenkova su ispaljivane skoro svakog dana, bilo je i snajperske vatre, iz blizine se povremeno čula vatra iz protivavionskog oruđa, a jedna bomba (opisana kao „francuske proizvodnje” – za više pojedinosti o NATO bombardovanju u tom kraju vidi dalje, odeljak o Velikoj Dobranji) pala je nedaleko od kuće u kojoj je svedok boravio, načinišći krater od 4 metra u promeru. Oko 10. aprila, dva policajca čija su imena zabeležena (uključujući istog onog komandanta), došla su u selo i rekla nekim kosovskim Albancima da kažu ostalim seljanima i izbeglicama da treba da napuste selo. (Intervjuisana osoba je otišla u Smolušu, ali je odatle proterana pet dana kasnije.)⁹⁵

Na dan 18. aprila, pre 6 časova ujutru, srpske snage (opisane kao VJ zajedno sa naoružanim civilima), došle su u Malo Ribare, 5 km zapadno od Lipljana, opljačkale i zapalile 19 kuća i ubile oko 20 seljana i pet ili šest raseljenih lica. Žrtve (u većini imenovane, osim raseljenih lica), bile su stare između 6 i 98 godina; četiri su imale preko 78 godina. Vojnici su se bili posebno okomili na aktiviste DLK i pristalice UČK.⁹⁶

Jedan svedok je u 5:45 video kako dolaze srpske snage sa dva tenka, dva pincgauera, belim minibusom i dva druga vozila. Naoružani srpski civili sa crvenim trakama oko čela počeli su da upadaju u kuće i ubijaju ljude. Dva starca od 87 i 98 godina su bila ubijena u krevetima. Muž i žena su ubijeni ispred svoje kuće, a tela su im kasnije bila pokrivena senom. Jedna žena je bila ubijena kada je pokušala da pomogne svom svekru, koji je bio ranjen u nogu dok je pokušavao da se spase. Jednog čoveka od 57 godina su ubili sa dva hica, ispred njegove kuće, a tri druga čoveka su ubili dok su iz iste kuće pokušavali da pobegnu. Dva sredovečna čoveka su bila ubijena u prisustvu svojih porodica, a kada su se žena i kćerka jednog od njih približile telima, i one su bile ubijene. Jedan otac i njegova dva sina, stara 13 i 15 godina, bili su ubijeni pred svim ukucanima. Žena stara 78 godina je bila ubijena u svojoj kući, i zatrpana zidom koji je pao kada je na kuću naišao tenk, a njen osamdesetogodišnji muž je bio streljan na ivici sela, zajedno sa šestogodišnjom devojčicom (možda njegovom unukom). Jedan čovek je pokušao da se vrati u selo i bio je ubijen. Pronađena su i tela jednog sredovečnog brač-

nog para. Pet ili šest raseljenih lica koja su bila ubijena (dve žene i troje ili četvoro dece) bili su iz sela Vrševce/Vershec (opština Lipljan).

Kada su se seljani posle pet dana vratili, i kada su od policije dobili dozvolu da sahrane tela, našli su 13 tela na prikolici u jednom dvorištu, prekrivena senom; dva ili tri tela su bila spaljena. Dok su seljani sahranjivali mrtve, pojavio se već pominjani bivši komandant lipljanske policije i uveravao ih da se više ništa neće desiti selu. Pitao je zašto ne sahranjuju tela žrtava odmah pored grobova njihovih porodica. Drugi policijski komandir (takođe imenovan) naredio je da tela pokopaju u pojedinačne grobove i uveravao seljane kako će protiv pripadnika paravojnih jedinica, za koje je rekao da su došli iz Niša, biti preduzete kaznene mere. Neki vojnici VJ su pomogli ranjenim ljudima, previjajući njihove rane, dali im hranu i mleko, i čak ponudili prevoz. Prema izjavama svedoka, drugi pomenuti policijski komandir nije učestvovao u napadu. Tvrdili su da je pripadnike paravojnih jedinica, koji su imali zelene maskirne uniforme i crne kape, predvodio neki Srbin iz Magura (ime je zabeleženo), koji je nosio crvenu beretku sa znakom „Belih orlova”.

Oko 7 časova ujutru, 19. aprila, ista grupa od oko 35-40 pripadnika paravojnih jedinica je upala u Novo Rujče/Rufc i Ri, 3,5 km zapadno od Lipljana, na putu za Malo Ribare, vozeći civilne automobile ukradene u Malom Ribaru. Tenkovi su ostali u Malom Ribaru, gde su i prenoćili. Pet pripadnika paravojnih jedinica su ušli u kuću jedne intervjuisane osobe koja je rekla da su nosili zelene maskirne uniforme, da su neki od njih bili „ćelavi”, neki imali crne trake oko čela, a jedan je nosio crvenu kapu. Imali su rukavice bez prstiju i na rukama su im se videle mrlje od krvi. Pre nego što su ušli u kuću, porazbijali su staklo na prozorima i na kuću ispalili rafal iz automatskog oružja. Naredili su svima da napuste kuću, zahtevajući novac i nakit, preteći da će sve pobiti i vičući „Sada izlazite odavde! Ovo nije vaša zemlja!” Zadržali su jednog čoveka čije je ime pomenuto u izveštaju, naterali ga da legne na zemlju i zavezali mu ruke na leđima. Minut kasnije, iz kuće se čula automatska paljba, a pet minuta kasnije se pojavio dim. Seljani albanske narodnosti koji su bili poslani u Lipljan, vratili su se nekoliko sati kasnije.⁹⁷

Poturovce/Poturoc i Torina/Torine

Oko 21. marta, pet autobusa sa oko 250 policajaca ili pripadnika paravojnih jedinica stiglo je u Poturovce, 7 km zapadno od Lipljana, na putu za Maguru, u autobusima preduzeća „Niš ekspres“, koje je pratio jedan kamion pun naoružanja. Ljudi nisu nosili maske i bili su u zelenim i mrkim uniformama sa oznakama „Belih orlova“ i sa crtama na epoletama. Pucali su u vazduh i pretili da će pobiti albanske stanovnike sela, koji su pobjegli. Tri čoveka, od kojih su dvojica bili mentalno hendikepirani, bili su odvedeni. Jedan od njih je bio oslobođen 24 sata kasnije. Rečeno mu je da ode po ostale, kako bi dvojicu drugih mogli da odvedu sa sobom, što su i učinili. Sva trojica su bila teško pretučena dok su ih saslušavali u vezi sa UČK.⁹⁸ Oko 29. marta, pripadnici VJ i paravojnih jedinica su se instalirali oko 500 metara od Torine, 5 km od Lipljana, blizu puta za Maguru. Još 30 tenkova VJ je bilo smešteno u blizini. Nekoliko dana kasnije, policajci (među kojima je bio i već pominjani komandant, kao i jedan policajac iz Grackog, čiji je samo nadimak naveden u izjavi), došli su u selo. Pucali su u vazduh i seljanima rekli da se ise. Ovi su pobjegli u Ribare (nije precizirano u koje od dva), ali su i odatle bili izbačeni 10 dana kasnije.⁹⁹

Rano ujutru 10. aprila, pripadnici paravojnih jedinica su krenuli da upadaju u kuće u Poturovcu, preteći ukućanima i isterujući ih pošto su im zaplenili lične isprave, novac i nakit. Seljani su otišli u Mali Alas. Prema izjavi jedne intervjuisane osobe, mnogi ljudi su bili ubijeni, a neke žene ote-te ili silovane. Ipak, za sada ovo nije potvrđeno izjavama očevidaca.¹⁰⁰

Magura/Magure

U okolini Magure, koja se nalazi 10 km zapadno od Lipljana, na zapadnoj ivici opštine, napetost je počela da raste mnogo pre odlaska OEBS-KVM. Na dan 5. marta, dva policijska vozila, u kojima se nalazilo 11 policajaca, upala su u zasedu koju su im postavili članovi UČK, na putu jugoistočno od Magure, blizu Vrševca/Vershec. Bili su napadnuti raketnim projektilima i vatrom iz automatskog oružja. Svih 11 policajaca je bilo ranjeno, šest od njih teško. Napad se desio ubrzo pošto je na izlazu iz Lipljana policija zaustavila jedan autobus, na raskrsnici puta za Maguru. Prema izjavama, poli-

cajci su naredili da 30-40 putnika siđe sa autobusa, a vozaču kondukteru je bilo naređeno da vozi dalje bez njih.¹⁰¹

Na dan 21. marta, odmah posle odlaska OEBS-KVM, Maguru je opkolio veliki broj tenkova. Pripadnici policije, VJ, paravojnih jedinica i mesni naoružani Srbi, kao i nekoliko Roma, pljačkali su, palili i granatirali kuće kosovskih Albanaca. Svedok koji opisuje sve ovo je pobjegao u Dobranje/Dobraj, gde je oko 3. aprila jedan Albanac (ime je zabeleženo), poginuo u eksploziji granate, dok je gledao kako srpske snage opsedaju Maguru.¹⁰²

Na dan 25. marta srpske su snage ušle u Maguru i išle od kuće do kuće, naređujući albanskom stanovništvu da se iseli, iako ih je već ranije mnogo otišlo u Prištinu. U 22:10, dva mlađa maskirana mesna Srbina, u civilnim odelima i naoružana bezbol palicama, upala su u vrt jedne kuće i porazbijala više prozora. Muškarac od 34 godine je pobjegao iz kuće, a napolju su za njim ispaljena dva hitca. On se kasnije vratio, da bi bio sa svojim roditeljima, i čuo je veću grupu Srba koji su došli 10 minuta ranije kako kažu: „Ako vas sutra ovde zateknemo, sve ćemo vas pobiti!“ Sledećeg jutra u 6 časova, porodica se iselila i otišla u obližnje selo. Druga intervjuisana osoba je saopštila da su krajem marta naoružani Srbi krali automobile, upadali u zgrade, pretili ljudima i naređivali im da odu.¹⁰³

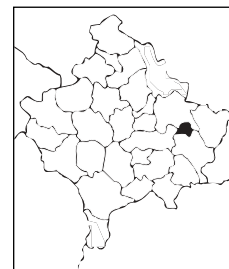
Velika Dobranja/Dobraje e Madhe

U dane 10. i 11. aprila, NATO je bombardovao i uništio radio predajnik na Golešu, severozapadno od Magure. Na dan 11. aprila, srpske snage „su se osvetile“ za NATO bombardovanje oko 13:20, tako što su ispaljivale mine na Veliku Dobranju, 7 km severoistočno od Lipljana. U napadu je ubijena jedna devetogodišnja devojčica, a sedmoro druge dece je bilo ranjeno u jednoj kući (kasnije su bili poslani u Prištinu). Selo su posetili reporteri grčke televizije tog popodneva, kada su im policajci pokazali „posledice NATO bombardovanja“, dok su uveče došli i pripadnici VJ da snime selo. Čuvari iz filmske ekipe su pretukli oko pet kosovskih Albanaca. Dva dana posle granatiranja, (već pominjani) komandant lipljanske policije je došao u selo i obećao izbeglicama siguran prolaz do njihovih kuća. Tako su izbeglice iz sela Novo i Staro Rujce, kao i iz Torine, odlučile da se vrate kućama.¹⁰⁴

- ¹ UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).
- ² Napregnutost između srpske i albanske zajednice u opštini je bila još uvek veoma prisutna posle završetka borbi u julu 1999. To pokazuje ubistvo 14 mesnih Srba u polju blizu Grackog, 2,5 km jugozapadno od Lipljana. Selo nije daleko od Malog Alasa i Malog Ribara, gde je na desetine kosovskih Albanaca bilo brutalno pobijeno od strane pripadnika srpskih paravojnih jedinica u aprilu 1999. Ovaj incident je bio potvrđen od strane OEBS-MiK. U ovom izveštaju se ne pominje detaljnije, jer vremenski izlazi iz okvira koji su nam postavljeni.
- ³ OSCE-KVM, RC5 „Daily Report“, 23 February 1999. U to vreme, prisustvo OEBS-KVM vozila na putevima je bilo prilično izuzetan slučaj, jer su iz bezbednosnih razloga noćne patrole OEBS-KVM bile obično otkazane.
- ⁴ M/0873.
- ⁵ M/0959.
- ⁶ M/0086.
- ⁷ M/0117.
- ⁸ M/0080; M/0356; M/0886.
- ⁹ M/0618.
- ¹⁰ M/1258. Operacije registracije građana su tokom maja vršene u Prištini i drugim gradovima Kosova, kako je opisano u delu III, odeljak 12: nasilno proterivanje.
- ¹¹ M/1778.
- ¹² M/0617.
- ¹³ M/0308; M/0402; M/0520; M/0602; M/0613; M/0617; M/0869.
- ¹⁴ M/0520.
- ¹⁵ M/1026.
- ¹⁶ M/0402.
- ¹⁷ M/0617; M/1051.
- ¹⁸ A/0285; M/0617; M/1025.
- ¹⁹ A/0285; M/0617; M/1025. M/0284 je među trupama koje su izvele ovu operaciju prepoznao pojedince koji su prethodnog dana bili u Slovinju.
- ²⁰ A/0895; A/0898; M/0284.
- ²¹ M/0494; M/0617; M/0658; M/1162.
- ²² M/0596; M/0869.
- ²³ A/0376; M/0103; M/0123; M/0281; M/0284; M/0292; M/0311; M/0338; M/0468; M/0494; M/0518; M/0520; M/0658; M/0711; M/0714; M/0719; M/0727; M/0752; M/0756; M/0760; M/0802; M/0817; M/0923; M/0930; M/0950; M/0958; M/0959; M/1004; M/1007; M/1013; M/1051; M/1180; M/1329; M/1343; M/1352; M/1366; M/1374; M/1401; M/1491; M/1504. Velika većina ovih izjava navodi 15. i 16. april, kao što je dato u ovom izveštaju; bračni par navodi različite datume, ali opisuje isti tok događaja. M/0719 i M/0923 takođe govore o ubijanjima u Trbovcima.
- ²⁴ M/1013.
- ²⁵ M/0719.
- ²⁶ A/0376.
- ²⁷ M/1504 (nije jasno da li je ovo upozorenje bilo dato 14. ili 15. aprila).
- ²⁸ M/1401.
- ²⁹ M/0284; M/0281; M/0658 i M/0711 takođe svedoče da su tenkovi opkolili selo 15. aprila. M/0802 je rekao da je sastanak uticajnih Albanaca i Srba bio sazvan tog jutra na poziv jednog majora VJ, ali da se niko nije odazvao.
- ³⁰ M/0281; M/0658.
- ³¹ M/0760.
- ³² M/0760; M/0923; M/1329.
- ³³ M/0520 (koji takođe tvrdi da je video postrojene, ali kaže da se to dogodilo 16. aprila); M/0714 (zna za to po čuvenju); M/0930; M/1329.
- ³⁴ M/0802 i M/1374. M/1004 opisuje kako je pronašao pet tela u dvorištu kuće njegovog brata, što je takođe pomenuto u M/1352, koji kaže da je 22 bilo ubijeno u njihovim kućama i na ulicama Slovinja.
- ³⁵ M/0468 (čiji je brat rukovodio kasnijim sahranama pod policijskom prismotrom) kaže da je njihova starost bila između 13 i 85; M/1504.
- ³⁶ M/1504 i M/0311.
- ³⁷ A/0376, mada M/0727 opisuje istog imenovanog komandanta kako je tog istog dana intervenisao kako bi sprečio pripadnike paravojnih jedinica koji su nosili brade, da ubiju jednog Albanca kojeg je znao.
- ³⁸ A/0376; M/0760; M/1366.
- ³⁹ M/0711; M/1051.
- ⁴⁰ M/0802; M/1329; M/1374; M/1504. (M/0719 opisuje polje kao Lugu i Manastirit.)
- ⁴¹ M/0658; M/0760.
- ⁴² M/0103; M/0658; M/0817; M/1051; M/1504.
- ⁴³ M/0760; M/0711; M/0817; M/0103; M/0817; M/0711; M/0714.
- ⁴⁴ M/0658; M/0760.
- ⁴⁵ M/0711.
- ⁴⁶ M/0292; M/0468; M/0658; M/0711; M/0727; M/0760; M/0802 (mada kaže da je bio ubijen 15. aprila); M/0817; M/0950 (koji opisuje isti sled događaja, ali kao datum navodi 13. april); M/1374 – svi imenuju ovog čoveka.
- ⁴⁷ M/1504 (koji kaže da je žena umrla sledećeg dana).
- ⁴⁸ M/0103; M/0817; M/1051.
- ⁴⁹ M/0292; M/0711.
- ⁵⁰ M/0802; M/0959; M/1013; M/1343 (po čuvenju) i M/1374 kažu da su pripadnici paravojnih jedinica/policajci, rekli da trče. M/0658 i M/1180 opisuju paniku u kojoj su seljani trčali.
- ⁵¹ M/0658; M/0760.
- ⁵² M/0518.
- ⁵³ M/1013.
- ⁵⁴ M/0292; M/0711; M/0719; M/0727; M/0817; M/1180; M/1343 (video tela) kažu da je ukupan broj 16 (uključujući dve žene) M/0103; M/0658; M/1374 navode ukupan broj 17.
- ⁵⁵ M/0103; M/0711; M/1504.
- ⁵⁶ M/0518.
- ⁵⁷ M/0284 (kaže da je ukupan broj mrtvih 42 i još 16 ubijenih u planinama); M/0311 (najmanje 65 ubijenih); M/0714 (45 ubijenih); M/0719 (46 ubijenih); M/0752 (čuo da je bilo 42 ubijena); M/0802 (36, i još tri tela iz susjednog sela koje je policija dovela); M/1013 (200 mrtvih); M/1051 (36 ubijenih); M/1180 (46 ubijenih i još dvoje iz susjednih sela); M/1329 (46 ubijenih); M/1376 (imenuje 33 ubijena).
- ⁵⁸ A/0376; M/0248; M/0727; M/1329; M/1505.
- ⁵⁹ M/0817; M/0923; M/1004.
- ⁶⁰ M/1013; M/1366 (takođe opisuje pripadnike paravojnih jedinica koji su imali kape sa srpskim krstom).
- ⁶¹ M/0284; M/0760 (obojica opisuju jednog mesnog Srbina koji je nosio zelenu maskirnu uniformu sa bedžom specijalne antiterorističke jedinice); M/1329.
- ⁶² M/0284.
- ⁶³ M/1504.
- ⁶⁴ M/0711.
- ⁶⁵ M/0756 opisuje kako je jedan susjed, Srbin, došao i pronašao ih u planini kasnije u aprilu, i rekao da je sada bezbedno da se vrate i da su oni koji su napali selo bili iz drugih krajeva, a da se to više neće ponoviti – posle čega su se izbeglice vratile.
- ⁶⁶ M/0311 (pobegla je iz Prištine u kuću svoga zeta u Slovinju).
- ⁶⁷ M/0760; M/1180.
- ⁶⁸ M/1013.

- ⁶⁹ M/0468; M/0711; M/0727; M/0756; M/0760; M/1013; M/1180; M/1401; M/0760; M/0817; M/1180; M/1352 i M/1504 takođe tvrde da su bile dve masovne grobnice u Slovinju, tako da nije jasno da li druga još nije otkrivena.
- ⁷⁰ M/1309; M/1314.
- ⁷¹ M/0433; M/1314.
- ⁷² M/1137.
- ⁷³ M/0602.
- ⁷⁴ M/0712; M/1088.
- ⁷⁵ M/0596.
- ⁷⁶ M/0117; M/0414.
- ⁷⁷ M/0596; M/1137.
- ⁷⁸ M/0403 (koji je bio pretučen zato što je rekao da nema novca); M/0642; M/1769.
- ⁷⁹ M/0338; M/0393; M/1088.
- ⁸⁰ M/1025.
- ⁸¹ M/0691.
- ⁸² M/0661.
- ⁸³ M/0617.
- ⁸⁴ M/1088.
- ⁸⁵ M/1318 (navodi ime policajca).
- ⁸⁶ M/0123.
- ⁸⁷ M/0326; M/0297; M/1162.
- ⁸⁸ M/0873. (Intervjuisana osoba je poznavala bračni par, ali nije htela da navede njihova imena, jer „bi im to nanelo sramotu“. Međutim, navela je imena počinilaca.)
- ⁸⁹ M/0636; M/0637; M/1323; M/1778. Vidi još M/0571.
- ⁹⁰ M/0754; M/0297 opisuje nešto što bi moglo biti isti incident, iako ga locira u Bujance.
- ⁹¹ M/0754; M/1473.
- ⁹² M/0394.
- ⁹³ M/0279.
- ⁹⁴ M/0367; M/0787 (koji navodi imena više žrtava). Vidi još M/0542; M/0721; M/0835; M/0933; M/1323, koji kaže da je posle nekoliko dana video tela ili grobove.
- ⁹⁵ M/1162.
- ⁹⁶ M/0297; M/0422 (čuo za ubijanja); M/0474; M/0933; M/1068 (koji kao datum navodi „10 dana posle 25. marta“, ali inače po svemu sudeći opisuje isti događaj); M/1162; M/1509.
- ⁹⁷ M/0933.
- ⁹⁸ M/0326; M/1026.
- ⁹⁹ M/1082; M/1162.
- ¹⁰⁰ M/0326; M/0329; M/0367; M/1026.
- ¹⁰¹ OCSE-KVM, RCS, „Weekly Report“, 27 February- 6 March 1999.
- ¹⁰² M/0275 (imenuje počinioce, uključujući njihovog komandanta koji je učestvovao u pljačkanju i paljenju kuća, kao i u premlaćivanju ljudi).
- ¹⁰³ M/1068; M/0209.
- ¹⁰⁴ M/0329; M/1068.

NOVO BRDO/NOVOBERDE

U nalazima OEBS-KVM nema skoro nikakvih podataka koji bi se odnosili na malu opštinu Novo Brdo, jugoistočno od Prištine. To se može objasniti činjenicom da među jedva 5000 stanovnika, većinu čine Srbi,¹ i da su neka sela skoro isključivo naseljena Srbima. Uslovi su slični kao i u relativno mirnoj susednoj opštini Gnjilane (vidi odeljak o njoj), na primer okolnosti koje nisu bile pogodne za infiltraciju UČK.

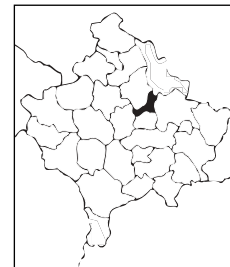
Za vreme dok je OEBS-KVM bila prisutna na Kosovu, misija je primila jednu žalbu u kojoj se

navodi da je jedan kosovski Albanac bio zlostavljan u policijskoj stanici u Novom Brdu, februara 1999. Čovek je bio optužen za ilegalno posedovanje oružja. Prema žalbi, bio je teško pretučen, tako da je tri puta gubio svest.²

¹ UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).

² OSCE-KVM, Weekly Report RC4, 12 February 1999.

OBILIĆ/OBILIQ

Opština Obilić leži oko 7 km zapadno od Prištine i na njenoj teritoriji je najveća termoelektrana na Kosovu. Tu se takođe nalaze i rudnici uglja, na jugoistoku opštine (kao i u susednoj opštini Kosovo Polje, na jugu).

Pre nego što je na Kosovu raspoređena OEBS-KVM, najznačajniji događaji na teritoriji opštine su bili zauzimanje otvorenog kopa u rudniku uglja pored Grabovca/Graboc (Kosovo Polje) i okolnih sela, među kojima je bilo selo Ade/Hade (Obilić) od strane UČK juna 1998. godine.¹ Borbe su privremeno zaustavile radove u rudniku, sve dok srpske snage nisu ponovo uspostavile kontrolu. Na dan 22. juna 1998, devet Srba koji su radili za Elektroprivredu Srbije bili su oteți blizu Grabovca, dok su se vozili na posao u rudniku. Navodno ih je otela UČK. Njihova sudbina, kao i sudbina drugih rudara koji su bili oteți u sličnim okolnostima 14. maja, ostala je nerazjašnjena.² Borbe, više puta ponavljano granatiranje sela, opasnost od snajperista i napeta bezbednosna situacija, ograničavali su slobodu kretanja, što je značilo da je najveći deo vremena Grabovac bio prazan, kao što je opisano u odeljku o Kosovom Polju.

U vreme prisustva OEBS-KVM, napetost je ponovo porasla kada je jedan srpski nameštenik Elektroprivrede Srbije bio ubijen u Grabovcu 7. januara 1999.³ Ovaj događaj je pogodio obilićku opštinu, između ostalog i zato što su Srbi, koji su obično živeli u gradovima sa mešanim stanovništvom, poput Obilića, Plemetine/Plemetine ili Miloševa/Milloševe, bili sve više zapošljavani u rudnicima, i to na račun kosovskih Albanaca.

Na dan 14. januara u 20:30, lekara albanske narodnosti, koji je bio krenuo da poseti jednu stariju pacijentkinju, zaustavila je policija na kontrolnom punktu na putu između Obilića i Podujeva, gde se odvaja put za selo Bariljevo. Na punktu su

bila dva pincgauera i devet policajaca u bojnoj opremi koji su ga zaustavili i odmah počeli da ga tuku svojim oružjem. Kada je jedan od policajaca pronašao medicinsku torbu, rekao je: „Ovaj je doktor. Ubijmo kurvinog sina! On leči teroriste.“ Tukli su ga sve dok nije izgubio svest, posle čega su policajci otišli. Lekar je posle dvadeset minuta došao k sebi toliko da je mogao da se odveze kući. Kada je sledećeg dana prijavio napad OEBS-KVM, još uvek je imao bolove u preponama i stomaku, i bile su vidne ogrebotine na njegovom vratu.⁴

Bilo je izveštaja i o nezvaničnim barikadama na putevima, koje su postavljali kako srpski civili, tako i UČK. Početkom januara, više od 10 naoružanih srpskih civila među kojima su bila i dva uniformisana policajca (koji u tom trenutku nisu nosili bedževe), postavili su barikadu blizu sela Miloševo na putu iz Prištine u Mitrovicu. Zaustavljali su automobile i autobuse, proveravali lične isprave i tukli ljude, ponekad teško. Kada je personal iz jednog vozila OEBS intervenisao, pustili su one koji su bili zadržani. Lične isprave su bile oduzimate i bacane po putu (neke od njih su kasnije pronašli meštani i personal OEBS). Posmatrači OEBS-KVM su takođe bili zastrašivani i optuživani da ne pomažu Srbima.⁵ Na dan 5. februara, jedan čovek je bio zaustavljen pored Orlovića/Shkabaj (Priština), na putu iz Obilića prema Prištini. Zaustavila su ga četiri naoružana čoveka koji su nosili UČK bedževe. Zatražili su mu lične isprave a onda ga tukli dok se skoro nije onesvestio, i tek posle toga mu dozvolili da se odveze.⁶

Posle povlačenja OEBS-KVM, 20. marta 1999, izjave prognanika govore o sličnom obliku kršenja ljudskih prava u Obiliću i Kosovom Polju. U obe opštine je bilo nekoliko masovnih ubijanja, gde je u jednoj operaciji bilo ubijeno više članova iste porodice. Počinioci su često bili prepoznati ili kao pripadnici mesne policije, ili kao mesni naoružani civili.

Grad Obilić

Grad Obilić je imao mešovito stanovništvo. Od 11.000 stanovnika, 41% su bili Albanci, 27% Srbi, dok su ostatak činili „Cigani“ (*Maxhupet*) i druge manjine.⁷

U vreme pre povlačenja OEBS-KVM, grad je uglavnom bio miran, u poređenju sa drugim delovima opštine i mnogim drugim gradovima na Kosovu,⁸ iako ni tu nije sve prošlo bez incidenata u kojima je bilo nasilja.⁹ U jednom slučaju, mlađi srpski civili, naoružani tojagama, zaustavili su jednog Albanca, učenika srednje škole, koji se vraćao kući iz škole u Obiliću oko podne, 10. decembra 1998. Pretukli su ga tako teško da je morao da traži lekarsku pomoć u Klinici majke Tereze, zbog povreda na glavi i polomljenih zuba. Dva policajca koja su stražarila ispred obližnje policijske stanice videla su incident, ali nisu intervenisala. Ista grupa srpskih mladića je na putu iz škole pretukla više srednjoškolaca u više navrata tokom prethodne tri nedelje. Jedan je bio tako teško pretučen da je morao da ode u prištinsku bolnicu.¹⁰

Granatiranje, pucanje i pljačkanje radnji je počelo u noći između 24. i 25. marta, kada je počelo i NATO bombardovanje Jugoslavije, i nastavilo se tokom nekoliko sledećih noći. Na meti je bila imovina bogatijih Albanaca, a zatim su njihove kuće bile paljene.¹¹ Počinioци su bili opisani kao naoružani srpski civili, od kojih su neki govorili lokalno srpsko narečje,¹² ili kao pripadnici policije i paravojnih jedinica.¹³

Napetost u Obiliću je i dalje rasla ujutru 26. marta, kada je, oko 10 časova, desetak policajaca nateralo 20 muškaraca i 30 žena albanske narodnosti da kleče na zemlji pred obilićkom autobuskom stanicom. Oni su ohrabivali mlade Srbe da tuku muškarce, dok su žene bile naterane da se okrenu licem prema zidu kako ne bi videle šta se događa.¹⁴ Policija je trojicu muškaraca odvela. Idućeg dana je bilo pronađeno oko 20 leševa, među kojima su bila i tela trojice ljudi uhapšenih kod autobuske stanice.¹⁵

Sledećeg jutra (27. marta), oko 8 sati, svedoci su videli kako tenk granatira kuću jedne porodice (prezime je zapisano u izveštaju).¹⁶ Oko 14:30 u blizini kuće su viđena četiri pincgauera i još jedno vozilo sa pričvršćenim teškim mitraljezom na vrhu, dok se kući približavalo 30 do 40 ljudi, uglav-

nom maskiranih.¹⁷ Različito su opisani: kao ljudi u zelenim maskirnim uniformama sa policijskim oznakama, kao pripadnici paravojnih jedinica i kao mesni Srbi u crnim uniformama, od kojih su neki bili maskirani.¹⁸ Članovima porodice koji nisu mogli na vreme da pobegnu bilo je rečeno da odu u zadnji deo kuće, odakle se iznenada začula paljba.¹⁹ Preživela je jedna ranjena žena koja je ležala mirna kada su počinioци šutirali tela da se uvere jesu li mrtva, i koja je kasnije uspela da dopuže do ulice, zajedno sa jednom skoro nepokretnom sedamdesetogodišnjom ženom iz iste porodice koja je ostala u kući. Obe je pokupio vozač jednog automobila i odveo ih u Prištinu.²⁰ Deset članova porodice, među kojima su bile tri žene, kasnije je nađeno pobijeno, dok su ostali pobjegli u Prištinu.²¹ Prema navodima svedoka, jedan mlađi član porodice je bio u UČK, i toga dana je bio u poseti kući;²² neko drugi je rekao da je jedan član porodice imao revolver i da je pucao na napadače.²³

Te noći (27-28 marta), nastavilo se pljačkanje radnji i kuća.²⁴ Zapaljena je bila kuća koja je bila iznajmljena Društvu majke Tereze.²⁵

Organizacija svih ovih napada je uglavnom pripisivana gradonačelniku Obilića. Jednoj intervjuisanoj osobi je jedan Srbin iz grada rekao kako je nekoliko dana pre početka NATO bombardovanja bio održan sastanak sa srpskim meštanim, na kojem je Obilić bio podeljen u različita područja od kojih je svako bilo kontrolisano od strane Socijalističke partije Srbije, Srpske radikalne stranke itd., i da su „Cigani“ (*Maxhupet*) bili među organizacijama kojima je bila poverena kontrola.²⁶ Drugi svedok kaže da su i pripadnici paravojnih jedinica i „Cigani“ (*Maxhupet*) bili angažovani u paljenju i pljačkanju kuća.²⁷

Hiljade ljudi su pobjegli preplašeni ovim napadima, iako izgleda da nije bilo organizovanog masovnog proterivanja. Mnogi ljudi koji su bili napustili svoje domove u gradu, i dalje su ostajali u njegovoj bližjoj okolini, kako bi mogli da se vraćaju da nahrane svoje životinje, ili provere da li njihove kuće još stoje.²⁸ Definitivno su izbegli tek krajem aprila ili početkom maja, najčešće vozom sa oblićke stanice, za Blace, ili u Prištinu i dalje u Make-doniju. Jedan svedok čak opisuje kako je do kraja aprila odlazio na posao u rudniku uglja. Kada se

vraćao s posla 26. aprila, pripadnici paravojnih jedinica i policije su zaustavili autobus kojim je putovao. Prema svemu sudeći policajci su znali da su radnici upravo primili plate. Oni su tukli Albance i naterali ih da im predaju svoj novac.²⁹

Selo **Mazgit/Mazgit** se nalazi pored samog Obilića, sa severoistočne strane. Kao i u Obiliću, i ovde su od kraja marta kuće bile pljačkane i paljene, i mnogi kosovski Albanci su pobjegli.³⁰ Oko 3. maja 1999, preostalima je bilo rečeno da treba da odu, i ukranci su u autobuse koji su ih odvezli do Makedonije.³¹

Kruševac/Krushefc

Uglavnom albansko selo Kruševac leži uz sam Obilić, na jugu. Na dan 25. marta 1999. i sledećih noći, ljudi opisani kao Srbi u crnim uniformama i pod crnim maskama, koji su možda bili čuvari obližnje elektrane, pljačkali su i palili kuće u naselju.³² Takođe se čulo pucanje iz dvorišta Elektroprivrede, odakle se celo selo jasno vidi.³³

Na dan 27. marta (uoči Bajrama), srpske snage su počele artiljerijski napad na Kruševac. Oko 17 časova (to jest, istog dana, samo nešto kasnije, kada se desilo ubistvo deset članova albanske porodice u Obiliću), grupa uniformisanih pripadnika policije i VJ, kao i Srba u civilnim odelima, počinila je mnoga ubistva i u Kruševcu.³⁴ Četiri člana iste porodice (imena se nalaze u izveštajima) bila su ubijena pred svedocima, ali nisu odmah umrla od ranjavanja (viđeno je kako se pokreću i stenju); pripadnici paravojnih jedinica su onda sipali benzin oko kuće i sve zapalili. Na zgarištu su kasnije pronađena četiri ugljenisana tela.³⁵ (Predstavnici OEBS-MiK su posetili mesta ubijanja 21. jula 1999. i potvrdili nalaz nagorelih ljudskih kostiju i delova lobanja, kao i to da je na tom mestu bilo ubijeno najviše četvoro ljudi. Takođe je pronađeno 14 rupa od metaka na unutrašnjem zidu izgorele kuće.)³⁶ Jedna sedmočlana porodica je bila ubijena tog 27. marta, a isti svedok tvrdi da je u obližnjem polju video još 21 telo.³⁷

Na dan 28. marta, čuvari elektrane su rekli seljanima Kruševca da treba da napuste selo.³⁸ Tog dana se desilo više ubistava. Jedna intervjuisana osoba opisuje kako je, dok je bežala ulicama, videla dva tela, jedno sa odsečenim udovima.³⁹ Drugi svedok, koji je kroz Kruševac prošao 28.

marta, opisuje kako je video 15 mrtvih tela – i muških i ženskih – u uzrastu između 14 i 50 godina, i to u blizini železničke pruge.⁴⁰ Iako su mnogi seljani u tom trenutku⁴¹ pobjegli, neki su ostali sve do sredine aprila.

Sredinom aprila, pripadnici paravojnih jedinica, obučeni u zelene maskirne uniforme, i naoružani srpski civili iz Kosovog Polja došli su u Kruševac, pljačkali i palili kuće i zahtevali novac od kosovskih Albanaca. Kada su seljani otišli u policijsku stanicu u Obiliću, sledećeg dana je u selu uspostavljena straža koja je tamo ostala dve nedelje.⁴² Na dan 18. aprila policajci su zaustavili i vratili jednu porodicu koja je pokušala da pobjegne traktorom, rekavši seljanima da će u Kruševcu biti zaštićeni. U selo se takođe smestila baza VJ.⁴³ Međutim, krajem aprila, policajci su rekli da odlaze, da selo više nije u njihovoj nadležnosti, dok drugi kosovski Albanac opisuje kako mu je policajac rekao da je bolje da ode, jer policija više nema kontrolu nad pripadnicima paravojnih jedinica.⁴⁴ U to vreme, ubijanja i ranjavanja počinjena od strane snajperista i pripadnika paravojnih jedinica, kao i premlaćivanja, pljačkanja i paljenja kuća, zaista su naterali preostale kosovske Albance da napuste Kruševac.⁴⁵

Ade/Hade

Na dan 22. marta, pre početka NATO bombardovanja SRJ, policija je upala u selo Ade, jugozapadno od Obilića, pucajući na grupu raseljenih lica iz obližnjih sela i primoravajući ih da odu. Kasnije, policajcu su pucali i na kuće mesnih žitelja albanske narodnosti. Sledećeg dana, čuvari mesne fabrike su isterali kosovske Albance iz njihovih domova u blizini fabrike, i zauzeli ih. Prve noći NATO bombardovanja, srpske snage su ušle sa vojnim vozilima i počele da pucaju u vazduh. Te noći, zapaljane su četiri kuće kosovskih Albanaca, a mnoge radnje opljačkane.⁴⁶

Specijalna jedinica policije je u Ade ušla 3. aprila i naredila svima da napuste mesto, iako izgleda da su neki Albanci i posle toga ostali u selu.⁴⁷

Na dan 17. ili 18. aprila, između 8 i 14 policajaca, pripadnika VJ i paravojnih jedinica koji su bili maskirani, ušli su rano ujutru u Ade. Pucali su po selu, palili kuće i izvršili seriju ubistava članova jedne brojne albanske porodice, od kojih je ukupno pet ljudi umrlo tog dana. Svih pet žrtava je

imenovano u izveštajima. Pucali su na jednog čoveka koji je iz kuće izašao sa belom krpom da bi se predao, i ovaj je nekoliko sati kasnije preminuo od rana, u nedostatku lekarske pomoći.⁴⁸ Jedan policajac i jedan vojnik VJ, naoružani puškama AK-47, došli su tada do kuće brata onog čoveka, izdvojili žene i decu (koje su poslali napolje) od četvorice muškaraca starih između 27 i 78 godina, od kojih su neke žive spalili u štali. Kada su se članovi porodice i drugi meštani vratili nakon pet dana, pronašli su dva tela (različito opisana, kao vezana žicom i bez nogu), ispod trupine mrtve kравe. Još jedno telo je bilo pronađeno u dvorištu, dok telo četvrtog čoveka nikada nije pronađeno.⁴⁹ Jedan seljanin opisuje kako je kontaktirao policiju u Obiliću, gde mu je rečeno da policajci ništa ne znaju o incidentu.⁵⁰

Za to vreme, i kuća koju je ranije za svoju kancelariju iznajmljivala OEBS-KVM bila je među desetinama kuća koje su gorele.⁵¹

Oko 20 tenkova i još 20 drugih policijskih vozila, pešadija VJ i pripadnici paravojnih jedinica bili su stacionirani u Adama, a jedinice približno istog sastava u obližnjem Grabovcu. Obe pozicije su prema svedočenju očevidaca bile korišćene za artiljerijske napade na planinu Čičavicu.⁵² Pripadnici paravojnih jedinica su, prema svedočenjima, takođe bili među vojnicima koji su 25. aprila upadali u sela i sakupljali seljane pre nego što će ih puštiti da izbegnu.⁵³

Konačna naredba da se svi isele stigla je negde krajem aprila. Pripadnici policije su u selo ušli na praga vozilima. Između 12 i 15 autobusa sa oznakama Elektroprivrede prispelo je na autobusku stanicu u Ade 28. aprila, i ukrcalo 900 do 1000 ljudi⁵⁴, da bi ih odvezlo u Štimlje, odakle su ih neki autobusi odvezli dalje u Albaniju, a neki u Makedoniju. Svaki izbeglica je morao da plati 10 DM za putovanje.⁵⁵ Oni koji su otišli preko Lipljana i Kačanika u Blace, bili su zaustavljeni tri puta na kontrolnim punktovima, a onda ponovo na granici, gde su im pregledali dokumente i oduzeli sve mobilne telefone.⁵⁶ Jedan čovek koji je konačno otišao u Albaniju, bio je primoran da plati 1000 DM kako bi obezbedio oslobođenje svog sina koga je policija uhapsila na samoj granici.⁵⁷

(Nekoliko kilometara zapadno na putu iz Ada leži varošica **Grabovac/Graboc**. Gornji deo varošice je na teritoriji opštine Obilić, dok je donji deo

u opštini Kosovo Polje. Događaji iz oba dela Grabovca se opisuju u odeljku o opštini Kosovo Polje.)

Leskovčić/Lajthishte

U 9:45, 17. ili 18. aprila, 10–15 srpskih policajaca i čuvara⁵⁸ zaustavili su vozilo na kontrolnom punktu kod Leskovčića, na putu prema Crkvenoj Vodici/Palaj. Iz vozila su bila izvučena i pretučena tri putnika, od kojih je najmanje jedan radio za Društvo majke Tereze, pomažući raseljenim licima da se vrate svojim kućama. Odvedeni su u podrum obližnje zgrade, a odatle na groblje u Crkvenoj Vodici, gde su bili pobijeni rafalom iz automatskog oružja. Sva trojica su najpre naterana da legnu na zemlju, a zatim im je pucano u potiljak. Pred kraj aprila, jedan svedok je video četiri tela (četvrta žrtva je bio još jedan saradnik Društva majke Tereze, koji je išao da vidi šta se desilo). Dva leša su bila skalpirana. Žrtve su, prema svedočenju, sahranili „Cigani“ (*Maxhupet*) krajem aprila, u jedan grob.⁵⁹

Krajem aprila, policajci su rekli seljanima da ih ne mogu više štiti, tako da svi treba da odu pešice u Crkvenu Vodicu. Policija ih je odatle sprovela do granice sa Makedonijom.⁶⁰

Sela oko Obilića u kojima je bio značajniji udeo srpskog stanovništva

Blizu Obilića ima nekoliko sela gde je srpsko stanovništvo bilo značajno zastupljeno, ili je čak činilo većinu. Iako je više Srba, radnika Elektroprivrede, koji su sredinom 1998. bili otežani u Grabovcu bilo poreklom iz ovih sela, ona su bila mirnija nego mesta sa većinskim albanskim stanovništvom. Ipak, i u njima je zabeleženo nekoliko napada.

Stanovništvo **Miloševa/Milloshve**, 4,4 km severoistočno od Obilića, brojalo je oko 20% Srba.⁶¹ U noći od 30. na 31. mart 1999. mesni stanovnici srpske narodnosti, maskirani, opkolili su kuću u selu i ubili četiri člana jedne albanske porodice (imena su zabeležena). Jedan sin je bio ubijen u dvorištu pre nego što su počinioci razvalili vrata i upali u kuću. Zatim su pucali u oca i još dva sina (jednome je bilo između 9 i 10 godina, drugome 13), koje su zatekli u krevetima. Ženama su dozvolili da pobegnu. Napadači su uz pomoć benzina zapalili tu, i neke druge kuće. Seljani koji su se

sklonili u susednu kuću čuli su vrisak i viku.⁶² Mnogi seljani su pobjegli, najčešće u Bariljevo/Barileve (Priština) ili u brda prema severu, na teritoriju koju je držala UČK. Neki su potom bili primorani da u velikim konvojima siđu sa brda krajem aprila.⁶³

U Plemetini/Plemetine, Srbi su brojali oko 40% stanovnika, a kosovski Albanci nešto više od 30%, dok su druge narodnosti činile ostatak. Jedan meštalin albanske narodnosti je opisao kako su ga Srbi iz istog sela napali na početku NATO bombardovanja Jugoslavije. Nešto kasnije, isto su učinili vojnici VJ.⁶⁴ Jedna novinarka iz Prištine opisuje kako je 30. marta išla u Plemetinu i tamo videla 11 tela, među njima troje dece i dva čoveka kojima je znala imena, koji su bili streljani i nago-reli. Kada je pokušala da snimi na video traku kuće u plamenu i mrtva tela, policija i drugi ljudi su je sprečili, oteli joj kameru i drugu opremu, tukli je dok nije izgubila svest i odveli je u Prištinu.⁶⁵

Sibovac/Siboc, koji se nalazi oko 4-5 km zapadno od Obilića, bio je prema svedočenju granatiran od strane policije tri dana pre početka NATO bombardovanja.⁶⁶ Na dan 27. marta, budući da granatiranje nije prestajalo, seljani su izbegli, ostavljajući za sobom jednog četrdesetdevetogodišnjeg bolesnog čoveka. Svedoci su videli kako je 26 pripadnika paravojnih jedinica sa crvenim trakama vezanim oko čela ušlo u kuću. Zatim se čuo vrisak. Kasnije je bilo pronađeno telo čoveka, obezglavljeno i unakaženo.⁶⁷

¹ Savet za odbranu ljudskih prava i sloboda iz Prištine saopštio je datum kada je UČK zauzela rudnik: 22. juni 1998. (vidi OSCE-KVM „Weekly Report N° 420“, 21 – 26 june 1998, dostupan na <http://albanian.com/kmdlj/>).

² Ugrožene srpske porodice su se u više navrata žalile raznim instancama, između ostalog OEBS-KVM, čiji verifikatori su pose-tili grad sredinom januara 1999, ali nisu mogli da rasvetle situ-aciju (dokumentaciju o incidentu je sakupio biro OEBS-KVM u Prištini). Više detalja ima u odeljku o opštini Kosovo Polje.

³ Vidi odeljenje o opštini Kosovo Polje.

⁴ PR/0023/99.

⁵ MI/00/0009:99; MI/04/0009/99.

⁶ PR/02/0042/99.

⁷ UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).

⁸ M/0877.

⁹ Jedno od najžurnijih silovanja koja su ovde zabeležena desilo se sredinom februara u Obiliću, i ispričala ga je sama žrtva (M/1017). Vidi odeljenje ovog izveštaja o seksualnom napa-stovanju.

¹⁰ PR/02/0002/98.

¹¹ M/0487 (čija je kuća bila zapaljena iako je on odbio da je napu-sti; morao je da se spasava skokom sa balkona na prvom spratu, i dok je bežao, na njega su pucali i ranili ga u ruku, što je još bilo vidno u vreme kada je pravljeno intervjue); M/0877; M/1522 (koji po imenu pominje jednu osobu koja je napravila video snimak paljenja).

¹² M/0877.

¹³ M/0485.

¹⁴ Među ljudima koji su bili sakupljeni na autobuskoj stanici bili su i brat i sestra. Bratu su u premlaćivanju slomili nos, što se još videlo u vreme kada je napravljen intervjue: M/0631.

¹⁵ Kako je video ujak intervjuisane osobe (M/0631).

¹⁶ M/0848 i M/0944 daju različite datume, ali oni nisu direktni svedoci događaja.

¹⁷ M/0844; M/1287; M/1435. Ova svedočenja o ubistvima govore da su se događaji desili na putu koji od Obilića vodi na jugoza-pad, prema Orloviću.

¹⁸ M/0844; M/1287; M/1435; M/1748; M/1753 (koji pominje petnaest mesnih Srba, koji su uglavnom bili iz kraja oko Subotića, blizu elektrocentrale, na samom izlasku iz Obilića).

¹⁹ Prema M/1753, čiji je otac bio među ubijenima.

²⁰ Kao što je bliskom članu njene porodice opisala ranjena žena – M/1287.

²¹ Žena jednog od ubijenih ljudi (M/1748) pominje pet muškara-ca, dve žene i jednog dečaka i devojčicu. Nije sigurno da li je te-lo dečaka zaista pronađeno, sudeći prema M/1287 i još jednom članu porodice – M/1753 – koji su pobjegli pre nego što je puc-njava počela.

²² M/0486.

²³ M/1104.

²⁴ M/1522, koji kaže da je video mesne policajce kako se voze u golfu njegovog brata koji je bio ukraden.

²⁵ M/0529. Dvoje ljudi (M/0070 i M/0669) su čuli da su pripadnici policije ili paravojnih jedinica ubili 18 do 20 ljudi u obilicnoj bol-nici, ali o ovome nema direktnih svedočanstava.

²⁶ M/1149; M/1522 (i gradonačelnik i Srbin koji je to saopštio, ime-novani su u izjavi).

²⁷ M/1750.

²⁸ M/0967. Vidi takođe 20. poglavlje o kosovskim „Ciganima“ (Maxhupet).

²⁹ M/0944 iako M/1116 tvrdi da su zaposleni bili prinuđeni da u rudniku rade bez plate.

³⁰ M/1330; M/0005.

³¹ M/0944 (koji je otišao vozom); M/0967; M/1103; M/1104; M/1330; M/1336; M/0954 (koji je otišao malo kasnije i dospao u Albaniju).

³² M/0497; M/0718; M/1029.

³³ M/0497.

³⁴ Među počiniocima su prema svedočenju bili čuvari elektrane u Obiliću. Prema M/0481, u napadima su učestvovala i srpske iz-beglice iz Hrvatske.

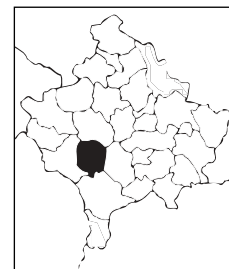
³⁵ M/0810 opisuje kao da su se ubistva desila u kući žrtava; M/0755 i M/1029 opisuju ubice kao četvoricu ljudi u crnim uni-formama ili maskirnim uniformama sa crnim maskama, ali ovaj drugi kaže da se pucnjava desila nešto niže niz ulicu u delu Ko-sovog Polja zvanom Nakarada. Nečaka jedne od žrtava (M/0718) je takođe bila među onima koji su tela videli sledećeg dana. Takođe M/0479 (koji je čuo pucnje, video kuću kako go-ri, i koji je naveo imena žrtava); M/0524 (kome je za ubistva re-kao jedan srpski civil); M/0718 (koji je video nagorela tela).

³⁶ PR/0146/99.

³⁷ M/0810.

- ³⁸ M/1109.
- ³⁹ M/0481. O drugom incidentu vidi M/0497.
- ⁴⁰ M/1321.
- ⁴¹ M/0497; M/0957; M/1109.
- ⁴² M/1259.
- ⁴³ M/0694.
- ⁴⁴ M/1029; M/1259.
- ⁴⁵ M/0357; M/0385; M/0755 (koji kaže da su tenkovi koji su bili ukrncani na vozove granatirali njegovu kuću); M/1104; M/1259; M/1342.
- ⁴⁶ M/0529 (koji procenjuje da je bilo oko 6.500 izbeglica); M/0604.
- ⁴⁷ M/0875.
- ⁴⁸ M/0045; M/0530 koji kaže da su bili prisutni pripadnici VJ u zelenim maskirnim uniformama); M/0853; M/0875; M/1031; M/1421; A/0517; A/0682.
- ⁴⁹ M/0045; M/0530; M/0532; M/0744; M/0829; M/0831; M/1421; A/0517; A/0682 (svi oni su ili članovi porodice koji su bili izdvojeni, ili su videli događaj, ili su kasnije videli tela).
- ⁵⁰ A/0682.
- ⁵¹ M/1421.
- ⁵² M/1032. Vidi takođe M/0810.
- ⁵³ M/0853.
- ⁵⁴ M/0603; M/0606; M/0831; M/1032. (M/0530 kaže da je bilo 2000 seljana.)
- ⁵⁵ M/0355; M/0604; M/0831; M/1031. (M/0532 i M/0829 daju raniji datum odlaska, ali opisuju isti događaj.)
- ⁵⁶ M/0045; M/0831; M/0853; M/1031.
- ⁵⁷ A/0517.
- ⁵⁸ Jedni svedoci kažu da su bili iz rudnika Janavoda, dok drugi misle da su bili iz elektrocentrale.
- ⁵⁹ M/0350 je prisustvovao ubijanju. M/0541 opisuje kako je video 15 policajaca u plavim maskirnim uniformama kako iz kola izvlače 4 čoveka, prisiljavaju ih da legnu na zemlju i kako ih tuku. Onda su joj rekli da ode, a oko 10 minuta kasnije čula je pucnje. Kasnije joj je rečeno da su ona četvorica bila ubijena. Vidi takođe M/0569; M/0577; M/0874; M/1149. M/0576 je dao mapu lokacija gde se nalazi taj grob. Svi izveštaji daju ista imena četiri žrtve.
- ⁶⁰ M/0350; M/0576; M/0577; M/0874.
- ⁶¹ UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).
- ⁶² M/0162; M/0848; M/1085; M/1261 (žena jedne od žrtava); M/1403; svi osim dvoje su tela videli kasnije. Broj počinilaca varira od 6 do 20. Svedoci navode imena žrtava, a u nekim slučajevima i mesnih Srba za koje se sumnja da su učestvovali u ubijanju.
- ⁶³ M/0310; M/1510; A/0758; A/0759.
- ⁶⁴ A/0718.
- ⁶⁵ M/0627, koja navodi ime policajca koji ju je tukao. Njeno hapšenje i kasnije zlostavljanje u Prištini su opisani u odeljku o novinarima, koji su bili žrtve progona.
- ⁶⁶ M/1066.
- ⁶⁷ M/0845 je prisustvovao ovom napadu, video telo i naveo da je i mesna policija učestvovala u ubistvu.

ORAHOVAC/RRAHOVEC

Opština Orahovac leži na zapadnom delu centralne kosovske visoravni. U opštini ima više od 60 varošica, sela i zaselaka. Pre raseljavanja 1998-1999, oko 90% stanovništva su činili kosovski Albanci, dok su Srbi, Crnogorci, Goranci, Turci i „Cigani“ (*Maxhupet*) činili ostatak. Jedino selo sa većinskim srpskim stanovništvom je bila Velika Hoča/Hoce e Madhe, oko 5 km jugoistočno od Orahovca.¹

Tokom leta 1998. u Orahovcu i okolini je bilo mnogo nasilja. Zbog toga je u vreme prisustva OEBS-KVM na Kosovu u celom tom kraju vladala velika napetost i strah među mesnim stanovništvom, koje je u velikom broju pozdravilo otvaranje OEBS-KVM kancelarije. Za vreme dok je misija delovala u zemlji, situacija u opštini je ostajala napeta i eksplozivna, što se posebno snažno osećalo sredinom februara 1999, za vreme ponovnih sukoba između srpskih snaga i UČK, i za vreme pojačanih pokreta VJ. Neka od istraživanja koja je sprovedla misija usredsredila su se zbog toga na događaje od 1998, koji su prethodili dolasku verifikatora OEBS-KVM, posebno na slučajevne otmice.

Da bi se razumela eksplozivna situacija u Orahovcu, treba se vratiti u leto 1998, kada je oko kontrole nad delovima opštine izbio oružani sukob između UČK i srpskih snaga. Iako je UČK bila prisutna u ruralnim područjima, grad Orahovac je bio prvo veće mesto u kome je za kratko vreme preuzela kontrolu 17. jula 1998, mada se policija uskoro vratila i ponovo preuzela grad 21. jula. U tim događajima uništene su neke zgrade i ubijeni su neki meštani koji se nisu sklonili: neki su možda bili ubijeni u borbama, dok su drugi bili ubijeni dok su pokušavali da pobegnu.² Borbe u Orahovcu i okolini su bile žestoke, budući da se kontrola nad gradom smatrala ključnom za dostup Mališevu, obližnjem manjem mestu u kome je bio privre-

meni štab UČK. Uskoro je UČK morala da se povuče i iz Mališeva, 28. jula.

Za vreme i posle borbi u leto 1998, ozbiljne povrede ljudskih prava koje su počinili kako Srbi, tako i kosovski Albanci, imale su za posledicu ubijanje iz osвете i otmice sa obe strane. Vršene su otmice i ubistva nekih kosovskih Albanaca za koje se smatralo da su skloni srpskim vlastima ili da saraduju sa njima. Istovremeno, brojni ljudi za koje se sumnjalo da pripadaju UČK bili su uhapšeni i od strane srpskih vlasti optuženi za terorizam (vidi 10. poglavlje). Kako se aktivnost policije i oružanih snaga pojačavala, obostrane provokacije su često dovodile do toga da su civili bili uhvaćeni između dve vatre. Bilo je više izveštaja o zastrašivanju i zlostavljanju kosovskih Albanaca na policijskim kontrolnim punktovima.

Za OEBS-KVM, decembar 1998. je počeo tako što je u Orahovcu primila više izveštaja i zahteva za pomoć pri pronalaženju nestalih osoba.

Jedan takav slučaj, čiji su koreni bili u junu 1998, odnosio se na otmicu jednog kosovskog Albanca za koga se sumnjalo da saraduje sa srpskom policijom i koga su tri člana UČK bila otela iz njegove kuće u Brestovcu/Brestoc. Čovek je bio zatočen u „zatvoru“ UČK u Ratkovcu/Ratkoc. Posle šest nedelja, UČK je napustila Ratkovic i sve zatvorenike prebacila na nepoznato mesto.³

Januara 1999, jedan Srbin iz Orahovca je zatražio pomoć OEBS-KVM pri pronalaženju svog sina, starog 14 godina, i zeta, starog 26 godina, za koje je rekao da su nestali pošto ih je UČK uhvatila 22. septembra 1998. na jednoj barikadi kod Prizrena.⁴

Na dan 18. februara, tela dvojice ljudi su bila pronađena u okolini Orahovca. Žrtve su po svemu sudeći bile vezane liscama, a zatim na smrt premlačene. Na telima su bili vidni tragovi mučenja. Jedna žrtva je bila kosovski Albanac iz prizrenske

opštine. Njegova žena je rekla da su dva maskirana muškarca obučena u crno izvršila otmicu u njihovoj kući 3. februara oko 1 čas noću. Verovalo se da je oba čoveka ubila UČK, zbog navodne kolaboracije sa policijom.⁵

Jedan raketni projektil je 20. februara bio ispaljen na zgradu u Orahovcu koja je u kraju poznata kao „policijski hotel“. Zgrada je pretrpela manju štetu, ali nije bilo povređenih.⁶ Tri dana kasnije, 3 kosovska Albanca su prema iskazima bila oteta u nerazjašnjenim okolnostima, i više nisu viđena. Još jedan kosovski Albanac je umakao trojici naoružanih ljudi u civilnom automobilu koji su pokušali da ga uvuku u kola 23. februara. On je napadače opisao kao ljude koji su nosili mešavinu civilnih odela i policijske uniforme, a na osnovu govora ih je identifikovao kao Srbe.⁷

Situacija u Orahovcu je postala još napregnutija krajem februara, kada je UČK priznala otmicu dva srpska civila. OEBS-KVM je pokušavala da obezbedi oslobađanje ove dvojice, koji su bili oteti dok su se klij šumu u selu Velika Hoča, južno od Orahovca. Jake policijske snage su razmeštene oko Orahovca i Velike Hoče. Dvojicu otetih je 1. maja UČK izručila verifikatorima OEBS-KVM. Jedan je bio mrtav, a drugi je bio pretučen i teže povređen.⁸

Na inicijativu porodica otetih, počev od 26. novembra 1998, svakodnevno su se održavali protesti protiv otmica koji su trajali po jedan sat i u kojima su učestvovali i srpski i albanski stanovnici Orahovca.⁹ OEBS-KVM je u Orahovcu organizovala svoju ekipu koja se bavila problemom nestalih osoba i koja je postala potpuno operativna 26. februara 1999. godine.

OEBS-KVM u Orahovcu je takođe primila zahtev da interveniše u korist onih koji su bili duže vreme zatočeni. Jedan takav zahtev, u januaru, odnosio se na muža osobe koja se žalila, i njenog zeta, koji su bili uhapšeni još u septembru 1998. za vreme srpske ofanzive, dok su se nalazili u selu Danjane/Dejne, zapadno od Orahovca. Porodica je živela u šumi, jer je selo bilo granatirano. Policija je pomenute ljude tu i zatekla, i odvela sa sobom. U vreme kada je žena zatražila pomoć OEBS-KVM, njen muž je bio u grupi od 23 čoveka koji su čekali suđenje pod optužbom za terorizam. (O daljoj sudbini tog čoveka nije ništa saopšteno.)¹⁰

Tokom februara i početkom marta, i srpske snage i UČK su pojačale svoje aktivnosti na terito-

riji opštine. Na dan 7. februara, više hiljada kosovskih Albanaca je prisustvovalo sahrani devet ljudi ubijenih (sa drugima) u incidentu 29. januara u Rogovu/Rogove (o tome vidi odeljak o opštini Đakovica.) Iako nije bilo izveštaja o prisustvu UČK, policija je postavila privremene kontrolne punktove u selu Velika Kruša/Krushe e Madhe, na jugu orahovačke opštine, oko 5 km od Rogova. Ponašanje policajaca na ovim kontrolnim punktovima je opisano kao provokativno i agresivno (kasniji događaji u Velikoj Kruši su opisani nešto niže).¹¹

U drugoj polovini februara, OEBS-KVM je uspela da ubedi UČK da ne napada rutinske policijske patrole na putu iz Orahovca u Suvu Reku, i obe strane su se složile da manje provociraju jedna drugu. Ipak, dan posle ovog dogovora, bilo je zabeleženo da je patrola na putu bila tri puta brojnija nego što je to bilo uobičajeno, i da je bila teško naoružana. Po prvi put u roku od tri meseca, VJ je izvela „vozačku obuku“ za svoje nove posade tenkova, oklopnih transportera i artiljerije, upravo u to vreme i na tom odseku puta.¹²

Takođe je javljeno da je UČK 11. marta napala selo Zočište/Zocishte, u vezi sa opsežnom operacijom koju su srpske snage bezbednosti protiv UČK vodile u Ješkovu/Jeshkove (o ovom poslednjem slučaju se govori u odeljku o opštini Prizren). U dane 13. i 14. marta, verifikatori OEBS-KVM su posetili Zočište, kako bi istražili navode da je UČK gađala selo koristeći minobacač i teške mitraljeze. Ekipa je bila neprijateljski dočekana od strane mesnih Srba (koji su činili oko jedne petine stanovništva), ali je uz pomoć policije mogla da poseti mesto događaja. U izveštaju je rečeno da je odgovornost UČK „nesumnjiva“, iako su i operacije srpskih snaga i odgovor UČK predstavljali povredu sporazuma o prekidu vatre.¹³

Pošto se OEBS-KVM povukla 20. marta, kao što su kasnije ispričale izbeglice iz Orahovca, porasle su bojazni civilnog stanovništva, jer su se pojačala i zastrašivanja. Uskoro su se proširile sporadične borbe koje su se znatno pojačale posle početka NATO vazdušnih udara protiv SRJ. Usled koordinirane akcije srpskih snaga, kosovski Albanci su bili proterani iz svojih domova u Orahovcu i mnogim drugim naseljima u opštini. Njihova iskustva se uglavnom poklapaju sa opisima kršenja ljudskih prava, osobito u vezi sa nasilnim preseljavanjem stanovništva širom Kosova (vidi 14. pogla-

vlje). Brojni kosovski Albanci koji su morali da napuste Orahovac, bili su autobusima ili kamionima prebačeni na jug, kroz Prizren i Žur, odakle su mnogi pešice otišli do albanske granice. Ostali su se sklonili u planine, u nekim slučajevima prešavši pešice ceo put do granice sa Albanijom ili Makedonijom.

Grad Orahovac/Rrahovec

Pre preseljavanja tokom 1998-99, među stanovnicima Orahovca je bilo 84% Albanaca, 13% Srba i 3% pripadnika drugih nacionalnih zajednica.¹⁴

Između 20. marta, kada se OEBS-KVM povukla, i 24. marta, kada je počelo NATO bombardovanje Jugoslavije, srpska vojska i policija su pokrenule kampanju zastrašivanja praćenu pucnjavom svake noći. Policija je zauzela dve kuće u blizini istočnog ulaza u grad, koje su bile opisane kao „dobre vatrene pozicije”.¹⁵ Na dan 24. marta, srpska vojska i policija su opkolile grad i zatim ušle u njega i prema izveštajima hapsile i odvodile mlađe muškarce. Jednom kosovskom Albanu je njegov zet rekao kako je 70 muškaraca bilo odvedeno u prizrensku bolnicu, gde je od njih navodno silom bila uzeta krv. Svima su bile podeljene uniforme i odvedeni su na albansku granicu, gde su bili naterani da kopaju rovove za srpske jedinice.¹⁶

Situacija se naglo pogoršala oko 25. marta, kada su pripadnici policije, vojske i paravojnih jedinica počeli sa ubijanjima ljudi, pljačkanjem i paljenjem kuća. Uspostavljen je policijski čas kojim je bitno ograničena sloboda kretanja, a ljudima je naređeno da celog dana ne napuštaju svoje kuće. Idućeg dana u grad su ušle srpske snage koje su rekle stanovnicima da napuste grad, i zahtevale ključeve njihovih automobila.¹⁷ Jedan čovek je rekao da je video pripadnike paravojnih jedinica kako tuku ljude, demoliraju kuće i otimaju bolje automobile.¹⁸

U aprilu je bilo protivrečnih znakova o nameram srpskih vlasti: VJ je prema saopštenjima pokušavala da nagovori Albance da se vrate u grad, da bi sledećeg dana policajci registrovali albansko stanovništvo pripremajući se da ga proteraju u Albaniju. Štaviše, u isto vreme su kružile glasine o postojanju „crnih lista” i o progonima pripadnika određenih profesija, ili ljudi na bilo koji način povezanih sa DLK ili UČK. Kada je pronađen mrtav

učitelj mesne osnovne škole, čistaču iste škole je rečeno da je i njega čekala ista sudbina, pošto je policija bila u potrazi za svim školskim osobljem. Taj čovek je ranije bio zatočen u tučen tokom devet meseci, pa se ovoga puta sakrio, proveo 40 dana u podrumu pre nego što je pobeo u Albaniju.¹⁹ Na dan 5. aprila, dve žene, jedna stara 50, a druga 86 godina, obe rođake poznatog advokata, nađene su mrtve, sa ranama od metaka u glavi, a tela su bila zapaljena u njihovoj kući.²⁰ Izvršena je bila otmica brojnih mlađih ljudi, koji su na ulici bili uhapšeni i odvedeni u zatvor.²¹

Izgleda da se u Orahovcu više radilo o individualnim, a ne o masovnim ubistvima, za razliku od masovnih ekzekucija koje su se u velikom broju dešavale u seoskim područjima opštine. Ovo se možda može objasniti time što su stanovnici masovno napustili grad: iz izjava izbeglica se vidi da je brojne Albance u Orahovcu, kada su Srbi započeli svoju akciju, zahvatila panika pa su pobjegli, dok je drugima bilo naređeno da odu, ponekad u roku od 15 do 30 minuta.²² Neki od stanovnika Orahovca su pobjegli u obližnje planine. Mnogi od onih koji nisu pobjegli, krili su se u podrumima.²³

Sela na teritoriji opštine

Brojna sela, koja leže vrlo blizu jedno drugom, bila su napadnuta približno u isto vreme krajem marta 1999, a posebno sela Bela Crkva/Bellacerke, Čelina/Celine, Nogavac/Nagafc, Brestovac/Brestoc, Velika Kruša/rusha e Madhe i Mala Hoča/Hoce e Vogel. Sva ova sela leže na južnom kraju orahovačke opštine, blizu administrativne granice sa opštinom Prizren. Događaji koji su se desili u Beloj Crkvi, Čelinama, Nogavcu i selima Velika i Mala Kruša (ovo poslednje je na teritoriji prizrenske opštine, ali je opisano u ovom odeljku iz metodoloških razloga – vidi niže), navedeni su u optužbi protiv Slobodana Miloševića i ostalih koju je podigao Međunarodni sud za zločine u bivšoj Jugoslaviji (ICTY).²⁴ Svi podaci u ovom izveštaju su preuzeti iz intervjuva koje je sprovedla OEBS-KVM, a ne iz optužnice ICTY.

Bela Crkva/Bellacerke²⁵

Bela Crkva leži 7 km jugozapadno od Orahovca. Svi meštani sela su bili kosovski Albanci.²⁶

Samo nekoliko sati posle početka NATO bombardovanja SRJ, 24. marta, srpske snage su okupirale selo. Veći deo stanovnika, među kojima je u to vreme bilo i mnogo raseljenih lica iz susednih oblasti, počeo je da napušta selo.²⁷ Ujutro 25. marta, VJ i policija su u Belu Crkvu ušle sa tenkovima koji su postavljeni na uzvisini i počelo je granatiranje oko 850 njegovih stanovnika posle čega je usledilo podmetanje požara.²⁸ Seljani su bežali u raznim pravcima, ali mnogima nije uspelo da se spasu. Ljudi su bili uhvaćeni i saterani na jedno mesto, od njih je tražen novac pod pretnjom da će neki od njih biti ubijeni. Tada su srpske snage uhapsile grupu od 50 muškaraca i pošto su im oduzele lične isprave, streljale ih na mestu.

Jedna grupa seljana je pobešla u dolinu koja se nalazila oko 0,5 km od sela, gde su je pripadnici policije i VJ opkolili. Najpre su razdvojili muškarce od žena i dece. Ženama i deci je bilo dozvoljeno da odu, dok su muškarci bili odvedeni u dvorište, gde je od njih pod pretnjom smrti tražen novac. Oko 70.000 DM je bilo predato višem oficiru VJ (čije se ime pominje u intervjuima). Ljudi su kasnije bili oslobođeni i upućeni u Zrze/Xerxe. Dok su odlazili, vojnici su počeli da pucaju i jedan stariji čovek je bio ranjen, tako da je ostao, dok su ostali otišli. Pobjegli su u planine, gde su ih kasnije srpske snage ponovo pronašle i oduzele im lične isprave, koje su kasnije bile spaljene.²⁹

U međuvremenu, druga grupa od oko 200-300 seljana koji su pokušavali da se sklone od granatiranja Bele Crkve, pobešla je prema Belom Drimu, reci koja južno od Bele Crkve teče prema Rogovu, u đakovičkoj opštini. Pojavila se UČK koja im je savetovala da idu dalje, jer su se približavali pripadnici srpskih paravojnih jedinica. Svuda okolo mosta između Rogova i Bele Crkve nalazila se policija.³⁰ Jedna grupa je krenula kroz reku i sakrila se ispod železničkog mosta, dok su se drugi krili u obližnjem grmlju. Veći broj ljudi koji su duž železničke pruge krenuli prema Prizrenu, prema svedočanstvu jednog šezdesetpetogodišnjaka koji se krio u blizini, bili su ubijeni dok su trčali pokušavajući da se spasu.³¹ Iz pravca Bele Crkve je na železnički most došlo 20 policajaca koji su počeli da pucaju na ljude koji su se tamo krili. Grupa je bila pohvatana i odvedena preko mosta na mesto gde su se nalazili drugi seljani.³²

Pedeset pet muškaraca je bilo odvojeno od žena i dece. Ženama i deci je bilo naređeno da odu.

Muškarci su morali da se skinu do pojasa i da drže ruke na potiljku dok su ih policajci pretresali.³³ U džepu jednog trinaestogodišnjeg dečaka je bio pronađen metak. Policajcima je bilo objašnjeno da ga je dečak pokupio na putu. Ovi su pitali da li iko podržava to što je dečak rekao, i dečakov ujak je izašao da to potvrdi. Jedan od policajaca ga je tada odveo u stranu. Začuo se pucanj i ujak je pao.³⁴

Zatim je ljudima rečeno da se obuku i okrenu prema reci. Zatim su primorani da zakorače u vodu. Stajali su rame uz rame.³⁵ Jedan od ljudi koji su stajali u vodi je čuo kako je vojnicima na srpskom bilo naređeno da pucaju. Kada je pucnjava počela, on je među prvima zaronio u vodu koja mu je dosegala do pojasa, dok su drugi padali oko njega. Jedan policajac je prišao nekom čoveku koji je vikao u pomoć, ponovo pucao i ubio ga. Čovek koji je čuo naređenje preživeo je ovo masovno ubijanje i ostao u vodi oko jednog sata. Kada je izašao, našao je još desetak preživelih. Jedan je imao prostreljeno rame, a dva druga su kasnije umrla od posledica ranjavanja. Grupa preživelih se sakrila u obližnjem grmlju.³⁶ Jedan čovek koji se sedam sati skrivao u vodi sa petnaesticom drugih rekao je da je „reka tekla crvena od krvi“.³⁷ Jedan čovek je rekao da je bilo prisutno 20 do 30 policajaca, ali da su samo četvorica direktno učestvovala u ubijanju.³⁸

Grupa starijih ljudi, i jedan mlađi čovek koji je vozio traktor, povezla je preživele natrag u Zrze. U toku noći 26. marta, grupa seljana se vratila da pokopa mrtve. Tela su bila položena u jamu duboku do pojasa, u parovima, u jednoj uskoj i dugoj liniji. Sahrana je izvedena po mraku, dok se u okolini još čulo pucanje. Na svako telo je bila stavljena boca u kojoj se nalazila cedulja sa imenom žrtve. Grob je koliko je to bilo moguće bio sakriven, kako ga ne bi pronašle srpske snage. Najmlađi od ubijenih ljudi je imao 13 do 15 godina, a najstariji 68.³⁹

Jedan čovek čije ime nije zabeleženo, i koji se prethodne noći vratio u Belu Crkvu da pored obale traži preživele, rekao je jednoj intervjuisanoj osobi da je otkrio 13 tela, sva iz iste porodice. Sa mrtvima je bio dvogodišnji dečak koji je bio sam oko 15 sati, i koji je jedini preživeo.⁴⁰

Preživeli seljani, koji su ili ostali u selu, ili im nije uspelo da pobjegnu, bili su na kraju proterani oko 16. aprila, kada je policija došla oko 15 časo-

va i svima naredila da se ise u roku od 30 minuta, pod pretnjom da će ih u suprotnom pobiti VJ. Kasnije, tog dana, u selo su ušle tri veće grupe teško naoružanih vojnika sa bojom na licima. Policajci su naterali dva mlada muškarca, brata, da se skinu, onda su pucali neposredno pored njih, i na kraju ih pustili kada su od njih dobili 1060 DM. Kada su svi napustili selo, policajci su palili kuće koje bi prethodno opljačkali. Takođe su oduzimali ljudima automobile. Pripadnici policije i VJ su bacali kamenje na seljane i tukli ih.⁴¹

Stanovnici sela Zrze, 1,5 km severozapadno od Bele Crkve, takođe su bili proterani između sredine aprila i početka maja. Moguće objašnjenje činjenice da je krajem marta selo ostavljeno skoro nedirnuto (u poređenju sa susednim selima) je, kako je rekao jedan seljanin, u tome da su se seljani ranije dogovorili da se ne protive VJ ili policiji, i da ne pružaju utočište borcima UČK.⁴² Drugi čovek je rekao da je bio svedok masovnog ubijanja, dok je 28. aprila napuštao Zrze,⁴³ a ostali pominju sahranu većeg broja poginulih tog, ili nekog bliskog datuma.⁴⁴

Ćelina/Celine⁴⁵

Selo Ćelina leži oko 2,5 km jugoistočno od Bele Crkve. Svi stanovnici su bili kosovski Albanci.

Počev od 23. ili 24. marta, pa do najmanje 29. marta, srpska policija i vojska su svakodnevno bile prisutne u samom selu ili njegovoj blizini. Za to vreme, pljačkane su i demolirane kuće, porodice razdvajane i pokradene, a mnogi ljudi su bili ubijeni. Policajci su tukli muškarce i oduzimali im lične isprave,⁴⁶ iznuđivali im novac pod pretnjom smrti, a neke od njih su streljali. Hiljade ljudi su bile isterane iz mesta gde su bile našle sklonište, i na kraju proterane u pravcu albanske granice.

Na dan 24. marta seljani su videli dugačak konvoj vozila VJ koji se približavao Ćelinama.⁴⁷

U ranim časovima 25. marta, seljani su shvatili da su bili opkoljeni za vreme noći. Granatiranje je počelo između 6 i 8 časova. U selu je izbila panika i ljudi su pokušavali da se sklone. Bežali su u planine, posebno mlađi muškarci,⁴⁸ dok su mnoge žene i deca ostali u selu. Kao što se kasnije pokazalo, brojnim seljanima nije uspelo da pobegnu.

U selo su ušli policajci i krenuli od kuće do kuće, uzimajući novac i nakit. Svi mlađi ljudi koji su

pronađeni bili su izdvojeni od ostalih. Komandir VJ je objavio da ih neće pobiti ako mu bude sakupljeno 10.000 DM. Novac je dobio, i ljudi su bili pušteni.⁴⁹

Neki čovek koji se krio u šumi video je kako je 13 muškaraca, uglavnom starijih, policija odvojila od žena i odvela u jednu zgradu bez krova. Tu su im oduzeli svu ličnu imovinu, a onda se iz zgrade čulo pucanje. Policajci su zatim izvukli tela, naslagali ih na gomilu, posuli benzinom i zapalili.⁵⁰ Jedna žena je ispričala kako joj je muž rekao da je video 13 muškaraca i dečaka koje je policija žive spalila. Među žrtvama je bio njihov sin, kao i ženin otac.⁵¹

Jedna žena koja se bila sklonila u podrum rekla je da su vojnici odatle odveli pet muškaraca, među kojima je bio i njezin muž. Muškarci su bili odvojeni od žena i dece. Dok je ona odlazila, zajedno sa drugim ženama, videla je kako dva muškarca drže ruke uvis. Kasnije je čula da su muškarci bili streljani.⁵² Istog dana oko 19 časova, kada su vojnici otišli, dva mlađa muškarca, koja su se bila sklonila u planinu, vratila su se u selo. Kada su ušli u svoju kuću, našli su u podrumu pet mrtvih tela. Jedna od žrtava je bio njihov otac.⁵³

Na dan 26. marta je ponovo počelo pucanje. Preostali seljani su pobešli u planinu, gde je bilo oko 4000 ljudi iz susednih sela. Neki ljudi su sišli u selo u potrazi za hranom. Na povratku su na raznim mestima pronašli više mrtvih tela.⁵⁴ Jedan čovek koji se iz planine vratio u Ćeline zajedno sa grupom drugih muškaraca, kaže da su sahranili ukupno 86 tela koja su našli na različitim mestima.⁵⁵

Ljudima koji su bili proterani iz sela bilo je naređeno da idu pešice prema glavnom putu koji vodi u Malu Krušu. Idući, morali su da viču „Srbija! Srbija!“ i da pokazuju srpski znak pobede (tri ispružena prsta), dok su vojnici pucali u vazduh i tukli muškarce. Jedan invalid koji nije mogao da govori pokazao je znakom jednom od vojnika da nije u stanju da viče. Bio je izveden iz grupe i streljan.⁵⁶ Jedan drugi čovek je bio ubijen zato što je prepoznao jednog od policajaca.⁵⁷ Kada je grupa stigla u Malu Krušu, pojavili su se vojnici na kamionima i naredili muškarcima da se popnu. Bili su odvezeni u Žur, gde im je bilo naređeno da pešice odu do albanske granice.⁵⁸

Nogavac/Nagafc

I Nogavac, koji se nalazi oko 1,5 km istočno od Čelina, blizu granice sa opštinom Suva Reka, bio je napadnut 26. marta. Svi stanovnici, njih oko 1000, bili su albanske narodnosti.⁵⁹ Pošto su srpske snage opkolile selo i ušle u njega, seljanima je naređeno da ne odlaze.⁶⁰ Srpske snage su zatim granatirale selo pričinjavajući veliku štetu i ljudske žrtve.

Srpske snage su u okolinu Nogavca saterale oko 20.000 raseljenih lica iz okolnih krajeva. Za vreme napada na Nogavac, grupa kosovskih Albanaca koja je našla utočište u obližnjim planinama bila je naterana da siđe u dvorište seoske škole. Policajci su razdvojili muškarce od žena i dece. Naterali su muškarce da legnu na zemlju, i u tom položaju su ih tukli svojim oružjem. Tu su ubili 12 mladih ljudi, a jedan čovek je streljan zato što je pitao za svoju porodicu. Zatim su policajci preživelim oduzeli lične isprave, spalili ih, a ljudima rekli da se vrate svojim kućama.⁶¹

Tri ili četiri dana kasnije, krajem marta, srpske snage su se vratile i ponovo razdvojile grupu muškaraca od žena i dece. Pošto su uzeli novac i dragocenosti, vojnici su otišli. Posle približno dva sata, selo je potpalo pod intenzivnu artiljerijsku paljbu VJ. Jedna granata je pogodila mesto gde se krija grupa ljudi. Sedmoro ljudi je bilo ubijeno, a više teže ranjeno. Mnogi seljani su se ukrkali na traktore i otišli prema albanskoj granici.⁶² Uprkos svemu, brojni stanovnici su ostali u Nogavcu, zadržavajući se u oštećenim kućama sve do 1. ili 2. aprila, kada su Nogavac bombardovali srpski avioni.⁶³ Ubijeno je bilo više od sto civila, a mnogo više ranjeno kada su bile pogođene neke od kuća u koje su se sklonili.⁶⁴ U nekim kućama je bilo i po 50 do 100 ljudi. Idućeg dana pripadnici VJ i policije su ušli u selo i naterali seljane da sahrane mrtve u masovnu grobnicu koja je zatim pokrivena uz upotrebu buldožera.⁶⁵ Seljani su zatim bili opljačkani i naterani da napuste selo.⁶⁶

Velika Kruša i Mala Kruša⁶⁷

Velika Kruša, 2 km južno od Nogavca, smeštena je na južnom vršku orahovačke opštine, gde se ova graniči sa prizrenskom opštinom; Mala Kruša se nalazi neposredno sa druge strane te granice, oko 1,5 km dalje. Budući da su se ljudi iz dva sela pot-

puno izmešali za vreme simultanih napada na oba sela krajem marta, ovde su ti događaji predstavljeni na istom mestu.

Oko 99% stanovnika Velike Kruše je bilo albanske narodnosti, dok je u Maloj Kruši živelo 81% kosovskih Albanaca, i 18% Srba.⁶⁸

Tokom četiri ili pet dana, počevši od 24. marta, VJ i policija izgleda da su neprestano bile prisutne u okolini oba sela.⁶⁹ Pošto su opkolile i granatirale oba sela, srpske snage su krenule u sistematsko paljenje i pljačkanje kuća kosovskih Albanaca.⁷⁰ Tokom tri dana, kombinovane srpske snage zajedno sa srpskim civilima nisu prestajale sa napadima na civilno stanovništvo. U to vreme, u Maloj Kruši je bilo više od 1000 ljudi, od kojih su mnogi bili iz susednih krajeva i tu su došli u nadi da će se skloniti. Neke grupe ljudi su otišle u planine, odakle se moglo videti kako VJ, policija i srpski civili uništavaju kuće. Kradeni su automobili seljana, u koje je zatim ukrcavana ukradena roba i sve zajedno odvoženo iz Male Kruše. Mnoge od opljačkanih kuća su zatim bile spaljene do temelja. Ipak, noću su se neki seljani vraćali i skrivali po podrumima.⁷¹

Oko 25. marta, selo je bilo ponovo opkoljeno i počelo je granatiranje.⁷² Prema opisima, vojnici su nosili zelene, ili zeleno-žute maskirne uniforme sa belim prugama na rukavima, ili sa oznakama specijalne policije i srpskom zastavom na levom ramenu, sa dve pruge iznad nje.⁷³ Srpske snage su u Maloj Kruši u jednoj kući otkrile petoro braće koja su odbijala da napuste selo. Policajci u plavim maskirnim uniformama su ih odveli u drugu kuću, gde su ih tukli, ubili, a zatim spalili njihova tela.⁷⁴

Na dan 27. marta seljani su videli policajce kako dolaze sa kamionima punim leševa, koje su zatim istovarivali u reku. Ljudi koji još nisu bili napustili selo krili su se u svojim kućama. Kada su oko 31. marta policajci ponovo počeli da isteruju preostale meštane iz sela, ovi su, odlazeći, videli da je kamion, sa nešto preostalih leševa, još uvek bio blizu reke.⁷⁵ Kada su kasnije pripadnici KFOR-a uklonili kamion, u zadnjem delu su bile pronađene ljudske kosti.⁷⁶

Oko 26. marta srpske snage su na različitim mestima sakupljale seljane. Ljudima je bilo naređeno da napuste svoje kuće; drugi su bili uzeti pod stražu u obližnjim brdima i šumama, gde su se bili sklonili i stanovnici obližnjih sela, pre svega Male Kruše.⁷⁷ Muškarci su bili razdvojeni od žena

i male dece. Tada su muškarci i stariji dečaci odvedeni, tako što su u hodu morali da drže ruke na potiljku.⁷⁸ Jedna grupa žena i dece je bila poslana u džamiju,⁷⁹ dok su druge grupe pobile ili im je rečeno da ostave muškarce i idu u Albaniju (neki ma je bilo rečeno da „idu u NATO“).⁸⁰ Muškarci i dečaci, njih više od 100,⁸¹ odvedeni su ka kući jednog Srbina, u čijem su dvorištu tučeni, i gde su im oduzete lične isprave. Policajci su onda počeli da pucaju na grupu. Kada je paljba prestala, naslagali su slamu oko kuće i zapalili je, kako bi spalili leševe.⁸² Seljaci koji su se kasnije vratili izveštavaju da su pronašli veliki broj mrtvih tela, od kojih su neka bila nagorela.⁸³

U drugom incidentu, oko 28. marta, policija je uhvatila grupu preživelih koji nisu napustili, ili koji su se u međuvremenu vratili u Veliku Krušu. Policajci su izdvojili muškarce i njima četrdesetsedmoricu naredili da se udalje. Dok su odlazili, policajci su po njima osuli paljbu. Ubili su verovatno 23 čoveka. Jedan čovek je pao na zemlju i tamo među leševima preležao ceo dan. Kasnije je otišao u Nogavac, gde je po njegovom svedočenju policija iznudila opkoljenim seljanima 53.000 DM da bi ih ostavila na miru.⁸⁴

Jedna žena je opisala kako je krajem marta na traktoru napustila Malu Krušu i videla kamione pune vojnika VJ koji su vikali „Kosovo je srpska zemlja!“⁸⁵

Mala Hoča/Hoce e Vogel

Mala Hoča se nalazi samo neka 2 km severno od Nogavca. Svi stanovnici sela su bili poreklom kosovski Albanci.⁸⁶

Kada su oko 24. marta srpske jedinice počele artiljerijski napad na selo, meštani su pokušali da pobegnu, misleći da će se događaji odvijati kao 1998, kada su, pošto su borbe bile okončane, mogli da se vrate posle nekoliko sati. Ovog puta, međutim, srpske snage su počele da pale kuće, da granatiraju okolna brda i da sistematski pljačkaju i odnose dragocenosti iz sela.⁸⁷ Seljacima koje je policija uhvatila bilo je naređeno da predaju sve što imaju, u protivnom je zaprećeno da će muškarci biti pobijeni. Ljudi su policiji predali 60.000 DM i izvesnu količinu zlata, ne bi li spasli svoje živote.⁸⁸

Seljani su se okupili u brdima i odlučili da se podele, jer su srpske snage izgleda krenule za nji-

ma tražeći pre svega mlađe muškarce. Zato su muškarci otišli u planine, dok su žene sa decom krenule u pravcu Albanije. Policajci su palili traktore i gurali ih sa brda.⁸⁹ Jedan čovek koji je napustio selo i vratio se nekoliko dana kasnije da vidi šta se desilo sa starijima i sa vozilima, kaže da je u selu pronašao 13 nagorelih tela.⁹⁰

Oko 25. marta, srpske snage su opkolile grupu seljana i naterale ih da idu u Nogavac, gde im je rečeno da će biti bezbedni.⁹¹ Kada su tamo stigli, prećeno im je smrću ne bi li platili za svoje živote.⁹² Seljani su istakli belu zastavu i predali se.⁹³

Gotovo identičan tok operacija: granatiranje, razdvajanje muškaraca od žena i dece, sistematska pljačka i uništavanje imovine, nasilno proterivanje i streljanje muškaraca, pojedinačno ili u grupama, između 23. i 24. marta – opisale su izbeglice iz **Brestovca/Brestoc** (na severu od Male Hoče).⁹⁴

Pusto Selo/Pastase⁹⁵

Pusto Selo se nalazi oko 6 km severozapadno od Orahovca. U selu su živeli isključivo kosovski Albanci.⁹⁶ Kada su izbile borbe između UČK i srpskih snaga, mnogi stanovnici iz okoline su pobjegli u Pusto Selo. Dva mlađa čoveka koja su se krila na različitim mestima tvrde da su videla masovno ubijanje više od 100 muškaraca,⁹⁷ dok su dva čoveka koja su se kasnije vratila u selo rekla da su pronašla mrtva tela.⁹⁸

Kada je izvršen artiljerijski napad na selo, brojni stanovnici su pobjegli prema Danjanima/Dejne, dok su neki ostali.⁹⁹ Jedan čovek koji je bio u invalidskim kolicima i koji se sklonio na samom izlazu iz sela,¹⁰⁰ i još jedan čovek koji se krio u brdu,¹⁰¹ opisali su šta se desilo.

Pripadnici VJ i paravojnih jedinica su opkolili selo i sakupili meštane na jednom mestu. Razdvojili su muškarce od žena i dece.¹⁰² Ženama i deci je bilo rečeno da peške idu prema glavnom putu. Ostalo je više od 100 muškaraca. Pošto su im pretresli svu ličnu imovinu, pripadnici VJ i paravojnih jedinica su, u grupama od po 10, počeli da pucaju na opkoljene muškarce.¹⁰³ Devet seljana je preživelo ubijanje, a šest ranjenih je bilo živo spaljeno kada su bili ukrcani na traktor, a onda je preko njih poliven benzin i sve zajedno zapaljeno.¹⁰⁴ Čovek koji se krio u šumi kaže da je iz pravca Pustog Sela čuo pucanje otprilike u isto vreme, i da je čekao tri da-

na pre nego što se usudio da uđe u selo.¹⁰⁵ Kasnije su seljani koji su se vratili pronašli više od 100 tela, i sahranili ih. Na telima su bile rane od metaka, a neka su bila više ili manje spaljena.¹⁰⁶

Sela u severoistočnom delu opštine

Severoistočni deo orahovačke opštine čini grupa sela sa potpuno albanskim stanovništvom. UČK je imala veoma jake pozicije u tom kraju, koji je uglavnom i kontrolisala. Od 21. marta do 8. aprila, sva su sela bila napadnuta od strane srpskih snaga koje su išle od Mališeva i Miruša/Mirushe, na granici sa opštinom Suva Reka, na jug prema ostalim selima. Otprilike u isto vreme, brojna sela južno i jugoistočno od Mališeva, u suvorečkoj opštini, bila su na isti način napadnuta (vidi odeljak o Suvoj Reci).

Mališevo i Miruša se nalaze otprilike 1 km jedno od drugog, i bili su granatirani oko 21. marta. Mnogi meštani su pobjegli u planine ili u okolna sela. Na dan 24. marta, u Miruši, pošto su uzeli novac i nakit od seljana, policajci su im naredili da napuste kuće i odu u Mališevo. Tenkovi i bacači raketa su zatim tokom nekoliko dana, počev od 26. marta, granatirali Mališevo i Mirušu. Prema jednom svedočenju, radilo se o neprestanim napadima u kojima je učestvovalo oko 1000 pripadnika VJ i paravojnih jedinica.¹⁰⁷ Ljudi su bežali u planine ili u obližnja sela. Jedan čovek, koji je pobjegao u šumu zajedno sa još 2000 ljudi, ostao je tamo tri dana, i odatle video kuće koje su gorele. Dok su bili u šumi, opkolili su ih srpska policija i civili, koji su spalili njihove traktore. Policajci su ubili jednog čoveka, a zatim njegovu ženu tukli drškama revolvera. Seljanima je bilo naređeno da idu pešice u Dragobilje. Na putu od Mališeva do Dragobilja, policajci su ubili jednu mlađu ženu, a zatim naredili ljudima da iskopaju jamu i sahrane je. Takođe su odveli sa sobom mnoge mlade žene kada su odlazili.¹⁰⁸

Policija je ljudima koji su ostali u selima naredila da u roku od 15 minuta napuste svoje kuće ili će biti ubijeni.¹⁰⁹ Jedna grupa ljudi je bila odvedena u školu, gde su im bili oduzeti i uništeni svi njihovi dokumenti.¹¹⁰ Policajci su u Miruši ubili jednog starog čoveka koji nije mogao da hoda, zato što nije bio sposoban da napusti svoju kuću.¹¹¹ Policajci su pod pretnjom smrti tražili novac od

ljudi. Pošto su seljani bili saterani zajedno, stigli su autobusi i kamioni koji su ih prevezli do Prizrena, odakle su pešice otišli do graničnog prelaza sa Albanijom, gde su im oduzete sve lične isprave. Ljudima je bilo rečeno: „Ovo je deo Srbije, tako da nema razloga da se ikada vraćate.“¹¹²

Takođe 26. marta, srpske snage su granatirale **Dragobilje**. Pošto su seljani bežali putem, policija u oklopnim transporterima im je blokirala prolaz i tražila da predaju sve dragocenosti. Seljani su bili zadržani u polju oko 24 časa bez vode i hrane.¹¹³ Jedan čovek kome je bilo naređeno da napusti Mališevo izjavio je da je u Dragobilju video čoveka za koga tvrdi da je bio policajac, ali koji je imao dugu bradu i kosu i koji je nosio našivak sa znakom „Sivih vukova“ na ramenu, kako je do smrti izbo nožem jednog desetogodišnjeg dečaka. Kada je dečakova mati pokušala da pomogne sinu, on je i nju izudarao nogama.¹¹⁴

Srpske snage su zatim 27. marta opkolile i granatirale **Oštrazub/Astrazup**¹¹⁵ i **Crnovranu/Gurbardh**.¹¹⁶ Seljani su počeli da beže u obližnje planine, ali je policija opkolila jednu grupu tako da svi nisu uspeli da pobjegnu na vreme. Muškarci iz te uhvaćene grupe su bili izdvojeni od žena i dece. Policajci su pretili da će pobiti decu ako im ne predaju sav svoj novac.¹¹⁷ Grupa starijih ljudi je naterana da legne na zemlju. Policajci su ih u tom položaju tukli i šutirali.¹¹⁸ Još jedna grupa je bila opkoljena u brdima. Muškarci stariji od 16 godina su bili izdvojeni od žena. Grupa muškaraca, njih 30 ukupno, odvedena je preko brda, oko sto metara dalje. Ženama je bilo naređeno da odu. Kasnije su žene izjavile da se oko pola sata čulo pucanje.¹¹⁹ Jedan borac UČK je rekao svojoj majci da je UČK sahranila tela žrtava u tri masovne grobnice.¹²⁰

Oko 1. aprila, iz pravca Dragobilja je bilo granatirano selo **Jančište/Jancishte**.¹²¹ Selo je bilo prepuno raseljenih lica iz okoline, i svi ti ljudi, zajedno sa meštanima, bili su pokupljeni i proterani u grupama. Oni koji su imali novac i koji su ga predali, bili su pušteni da odu prvi.

1 UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).

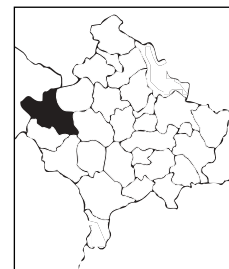
2 OSCE-KVM CCI mission report, „Human Rights in the Town of Orahovac“, 1998.

3 PZ/00/0016/99. OSCE-KVM nije mogla da sazna sudbinu nestalog čoveka.

- 4 PZ/00/009/99B.
5 PZ/00/0053/99.
6 OSCE-KVM Report za period 20. i 21. februar 1999.
7 PZ/01/0010/99.
8 OSCE-KVM Report za 27. i 28. februar 1999.
9 OSCE-KVM Report, 31. decembar 1998.
10 Incident Report (pod imenom osobe koja je podnela žalbu).
11 OSCE-KVM Report, 6. i 7. februar 1999.
12 OSCE-KVM Report, 25. i 26. februar 1999. Nešto ranije, 18-19. februara, regionalni centri OEBS-KVM su izvestili o pokretima VJ širom Kosova.
13 OSCE-KVM Reports, 11-14 mart.
14 UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).
15 M/0154.
16 M/1525; A/1102 (govori o nasilnom uzimanju krvi).
17 A/0688 (kaže da je bilo 100 ili više srpskih vojnika koji su nosili maskirne uniforme, trake na rukavima, i koji su bili naoružani automatskim oružjem i noževima); A/0836; A/0688; A/1525.
18 A/0504.
19 A/0414 (radio je u školi); A/1525.
20 A/0399 (kaže da su trojica pripadnika policije ili paravojnih jedinica ušla u kuću gde su živele dve žene; čuo je dva pucnja, a onda su policajci otišli; kuća je bila zapaljena); A/0400 (kaže da su kola bez tablica u kojima su bila dva maskirana čoveka stala pored kuće te žene; posle 40 minuta kola su se udaljila; kuća je bila zapaljena).
21 A/0915; A/1525 (drugi detalja u intervjuima nije bilo).
22 A/0504; A/0756; A/1525.
23 A/0400; A/0414.
24 ICTY, „Indictment Milosevic & Others („Kosovo“)\”, IT-99/37, 24 May 1999.
25 ICTY je potvrdio otkriće masovne grobnice u Beloj Crkvi, gde se nalazilo 69 leševa, „Mass graves and exposed body sites“ 1 October 1999.
26 UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).
27 A/0234 (kaže da je bilo 4000 ljudi); A/0490.
28 A/0053; A/0234; A/0657.
29 A/0490.
30 A/0053; A/0657.
31 A/0053.
32 A/0053 (kaže da su policajci nosili crvene trake na rukavima i trake oko glave); A/0657 (kaže da su policajci nosili regularne uniforme, crvene trake oko čela, i da nisu bili maskirani).
33 A/0053
34 A/0657; (imena trinaestogodišnjeg dečaka i njegovog ujaka su navedena u listi žrtava).
35 A/0053; A/0657.
36 A/0657; žena koja je morala da napusti grupu muškaraca takođe je dala izveštaj o ubijanjima koji, mada se u nekim detaljima razlikuje, uglavnom potvrđuje ostala svedočenja. Njen sin i njen muž su bili među žrtvama – A/0688.
37 A/1017 (kaže da je video ubijanje čoveka, ali ne daje detalje).
38 A/0053.
39 A/0053 (rukom nacrtana mapa mesta pogrebenja, mesta gde su se krili svedoci i lista žrtava su priloženi svedočenju); A/0234 (daje detalje o grobu); A/0657 (priložena je rukom nacrtana mapa mesta gde se nalazi masovna grobnica).
40 A/0053.
41 A/0446.
42 A/0408.
43 A/0520.
44 A/0506, A/0971 kaže da je 3. maja u Zrzu video 4 ili 5 policajaca i 15 Roma sa kamionom u kome je bilo otprilike 15 tela u crnim plastičnim vrećama koje su ovi pokopali na groblju u pojedinačne obeležene grobove. Ovaj svedok je pretpostavljao da bi to mogla biti tela onih ljudi koji su bili ubijeni u Pustom Selu A/0763 da je 106 ljudi koji su bili ubijeni u Pustom Selu kasnije bilo ekshumirano, i da ih je srpska policija odvezla u nepoznatom pravcu).
45 ICTY je u Čelini potvrdio postojanje dva groba, od kojih je u jednom bilo 73 leša, dok su u drugom pronađena dva tela, „Mass graves and exposed body sites“, 1 October 1999.
46 A/0277; A/0280; A/0289; A/0303; A/0966; A/1019; M/1376.
47 A/0073; A/0303; A/0691; M/1110.
48 A/0338; A/0691; M/1110.
49 A/0691.
50 A/0280.
51 A/0288.
52 M/1110 (kaže da su vojnici imali zelene uniforme sa trakom od belog platna oko ruku, dok su neki oko noge imali traku od crvene tkanine. U blizini je bio beli džip sa crnom rukom naslikanom sa strane).
53 M/1376 (dva mlada čoveka koja su intervjuisana zajedno, povezana su sa M/1110).
54 A/0073; A/0288; A/0937.
55 A/0691.
56 A/0277; A/0289; A/0303; M/1376.
57 A/0286; M/1376.
58 A/0277; A/0289; A/0338; A/0966; M/1376.
59 UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).
60 A/1026.
61 A/0097; A/0251.
62 A/0132.
63 A/0015; A/0057; A/0097; A/0129; A/0250; A/0251; A/0489; A/1026. (Vidi 3. glavu ovog izveštaja.)
64 A/0115; A/0129; A/0896.
65 A/0896.
66 A/0129.
67 ICTY je u Velikoj Kruši potvrdio postojanje tri masovne grobnice u kojima je pronađeno 8, 16 i 45 tela, „Mass graves and exposed body sites“, 1 October 1999.
68 UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).
69 A/0394; A/0799 (koji je rekao da je veliki konvoj u Malu Krušu stigao 24. marta).
70 A/0215; A/0394; A/0699 (kaže da su policajci na rukavima imali bele pruge); A/0799; A/1104.
71 A/0800; A/0820; A/1104.
72 A/0215; A/0394; A/0699 (kaže da nije bilo dato nikakvo upozorenje); A/0215; A/0237 (rekao da su policajci upozorili seljane da treba da napuste selo, jer će biti granatirano); A/0275; A/0648; A/0649; A/0650; A/0800; A/0820; A/1104; M/0457.
73 A/0648; A/0649; A/0650; M/0457.
74 A/0799.
75 A/0799 (koja je videla kamion, traktor i tela koja su tamo ostala pet dana, i još su se tamo nalazila kada su seljani bili naterani da odu; takođe je navela ime policajca koji je u svemu učestvovao); A/0800.
76 ICTY, „Mass graves and exposed body sites“, 1 October 1999.
77 A/0311.
78 A/0237; A/0272; A/0275; A/0287; A/0126; A/0689; A/0799; A/0800; A/0801; A/0820; A/1090; A/1104.
79 M/0457; A/0126; A/0255.

- ⁸⁰ A/0272; A/0586; A/0689; A/0799; A/0800; A/0820; A/1104.
- ⁸¹ A/0126; A/0799; A/0800; A/0801; A/0820; A/1090 (opisao je grupu koja je otvorila vatru na muškarce i dečake kao četvoricu pripadnika paravojne organizacije „Sivi vukovi“, i naveo je ime čoveka koji ih je, izgleda, vodio; naveo je takođe i ime Roma); A/1104; M/0457.
- ⁸² A/0255; A/0799 (kaže da su takođe učestvovali i mesni civili u policijskim uniformama; naveo je i srpsku kuću); A/0800 (takođe je ukazao na srpsku kuću); A/0820; A/1090 (kaže da je kuća bila u Maloj Kruši); A/1104 (kaže da je kuća bila u izgradnji).
- ⁸³ A/0118; A/0215; A/0394.
- ⁸⁴ A/0233.
- ⁸⁵ A/0800.
- ⁸⁶ UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).
- ⁸⁷ A/0132.
- ⁸⁸ A/0057; A/0115.
- ⁸⁹ A/0015; A/0132; A/0334.
- ⁹⁰ A/0057.
- ⁹¹ A/0057 (koji je video bombardovanje Nogavca).
- ⁹² A/0057; A/0115; A/0132; A/1026.
- ⁹³ A/0057; A/1026 (bez preciznog datuma).
- ⁹⁴ A/0252; A/0508 (opisuje ubijanje sedmorice ljudi u podrumu i dva druga incidenta višestrukih ubistava); A/0921.
- ⁹⁵ ICTY je potvrdio postojanje masovne grobnice sa 106 tela u Pustom Selu, „Mass graves...“, 1 October 1999.
- ⁹⁶ UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).
- ⁹⁷ A/0402; A/0728.
- ⁹⁸ A/0763; A/1125.
- ⁹⁹ A/0728; A/0763.
- ¹⁰⁰ A/0728.
- ¹⁰¹ A/0402.
- ¹⁰² A/0728 (kaže da su muškarci imali najmanje po 50 godina); A/0402 (kaže da je bilo starijih ljudi i ljudi sposobnih za vojsku, i da su bili podeljeni prema starosti); A/1125 (tvrdi da su tela koja je našao bila tela muškaraca, i dečaka iznad 12 godina).
- ¹⁰³ A/0728 (kaže da je bilo 100 muškaraca); A/0402 (navodi broj od 123 muškarca).
- ¹⁰⁴ A/0402; A/0728 (ispričali su mu da su se preživeli krili ispod mrtvih tela).
- ¹⁰⁵ A/1125.
- ¹⁰⁶ A/0402; A/0728 (kaže da je srpska policija kasnije ekshumirala tela i da ih je odvezla na nepoznato mesto); A/1125 (kaže da su meštani možda snimili tela na video, na mestu gde su bila pronađena).
- ¹⁰⁷ A/0309; A/1101; A/0006.
- ¹⁰⁸ A/1101.
- ¹⁰⁹ A/0006; A/1101.
- ¹¹⁰ A/0023; A/0089; A/0843.
- ¹¹¹ A/0843.
- ¹¹² A/0006; A/0023; A/0089.
- ¹¹³ A/0096.
- ¹¹⁴ M/1101.
- ¹¹⁵ A/0196; A/0438; A/0473; A/0571; A/0573; A/0576.
- ¹¹⁶ A/057; A/1113; A/1114.
- ¹¹⁷ A/0087; A/0196; A/0575; A/0871.
- ¹¹⁸ A/0091; A/0871.
- ¹¹⁹ A/0196; A/0270; A/0901.
- ¹²⁰ A/0270 (u izjavi je navedeno ime sina i imena ubijenih).
- ¹²¹ A/0740.

PEĆ/PEJA

U opštini Peć se nalazi nekoliko važnih institucija Srpske pravoslavne crkve, među kojima su arhiepiskopija iz trinaestog veka i patrijaršija iz šesnaestog veka. Kao takvu, ovu teritoriju Srbi smatraju neodvojivim delom svog nacionalnog identiteta. U Peći su se desili događaji od izuzetnog značaja za istoriju Srba i smatra se da je mesto zbog toga postalo „deo srpske duše“. Među ovim događajima je i seoba iz 1690, na kraju tursko-austrijskog rata, kada je patrijarh Arsenije III poveo veliku kolonu Srba iz Peći prema teritoriji koja leži nekoliko stotina kilometara na severu, i što je poznato kao „Velika seoba“.

Zvanično je procenjeno da je u opštini 1999. bilo 150.000 stanovnika, od kojih je 80.000 bilo kosovskih Albanaca, 22.000 Srba i Crnogoraca, i veći broj nacionalnih manjina, među kojima su „Cigani“ (*Maxhupet*) i slovenski muslimani (Bošnjaci).¹ UNHCR pretpostavlja da je pre raseljavanja, koja su se desila 1998-99, u opštini živelo 140.200 stanovnika, i to: 111.600 kosovskih Albanaca, 14.800 Srba i 13.800 članova drugih nacionalnih zajednica.²

Opština Peć je imala tradicionalno tesne veze sa Crnom Gorom: put od centra Peći do Crne Gore, u pravcu Rožaja, traje samo pola sata. Stari i loš put kroz rugovsku klisuru i desetak zabačenih planinskih sela zapadno od Peći takođe povezuju teritoriju opštine sa Crnom Gorom. Glavni putevi kroz pokrajinu povezuju Peć sa Dečanima i Đakovicom na jugu (put broj 7), sa Klinom i Prištinom na istoku (put broj 9) i sa Istokom i Kosovskom Mitrovicom na severoistoku.

Većina sela je koncentrisana u ravnici istočno od Peći i u beranskoj dolini na jugoistoku. Za vreme ofanzive, od jula do oktobra 1998, srpske snage su granatirale sela jugoistočno od Peći i većina meštana albanske narodnosti je pobjegla, mnogi

od njih u Crnu Goru. Jedan svedok opisuje kako je video svoju porodičnu kuću, kao i druge kuće u svom rodnom selu Raušić, kako ih u oktobru 1998. spaljuju srpske snage kojima su pomagali mesni Srbi (koje je naveo poimence).³ UČK je bila snažno prisutna u teško dostupnim dolinama uz rugovsku klisuru i na visoravni južno od baranske doline, uključujući sela u dečanskoj i đakovičkoj opštini. U šumama i na obodu ravnice na istoku od Peći, UČK je uživala snažnu podršku među mesnim stanovništvom, iako se otvoreno suprotstavila srpskim i jugoslovenskim snagama tek posle početka njihove ofanzive 1999. godine.

KDOM (Posmatračka diplomatska misija na Kosovu), koja je u Peći bila prisutna od novembra 1998, predala je svoju nadležnost OEBS-KVM 24. decembra, ali Odeljenje za ljudska prava u Peći nije bilo operativno sve do početka januara 1999. Ubistvo šestorice mladih Srba u Panda baru u Peći, sredinom decembra 1998, pojačalo je napestost, kao i cela serija otmica i ubistava „lojalnih“ kosovskih Albanaca u okolini Peći, o čemu se u daljem tekstu detaljnije govori.

Pomoćnik komandanta policije za pećko područje je na sastanku 23. januara rekao OEBS-KVM: „UČK se služi metodom otmica nevinih ljudi i oružanih napada na policiju. (Ona) pokušava da destabilizuje situaciju u području i isprovocira invaziju stranih snaga na Kosovo. Policija dejstvuje samo u samoodbrani.“ On je takođe rekao OEBS-KVM da će na vreme biti obavestena o svakoj policijskoj ofanzivnoj akciji na teritoriji opštine.⁴ Prve nedelje prisustva OEBS-KVM u tom kraju su bile obeležene brojnim otmicama i ubistvima, i takozvanim rutinskim operacijama policijskih i vojnih snaga, koje su imale tendenciju da se pretvore u međusobno provociranje.

Grad Peć/Peja

Peć se može smatrati najvažnijim naseljem u zapadnom Kosovu. UNHCR je procenio da je pre raseljavanja 1998. u gradu živelo 67.600 ljudi, od čega je 76% bilo kosovskih Albanaca, 13% Srba, dok su ostatak činili pripadnici drugih etničkih zajednica. Grad nije poznat samo po svom istorijskom značaju, nego i kao živ trgovački centar, obrazovno središte i transportni čvor.

Ubistvo šestorice mladih Srba u napadu na Panda bar u Peći, sredinom decembra, izazvalo je odmah oštru reakciju koja se osetila u albanskim južnim četvrtima Peći (Kapešnica i Zatra). Kraj je bio blokiran, a kuće sistematski pretresane. Više kosovskih Albanaca su se kasnije žalili OEBS-KVM da su bili tučeni, zastrašivani i pokradeni za vreme ove policijske operacije.⁵ Medijski izveštaji govore da su za vreme operacije policajci ubili dva kosovska Albanca.⁶ UČK i predstavnici drugih albanskih organizacija su odriicali svako svoje učešće u napadu koji je izazvao ovu reakciju.

Napad je pratila serija ubistava, kako u samom gradu, tako i u okolini. U prvom je žrtva bio muškarac star 56 godina, čije je telo pronašla patrola OEBS-KVM 29. decembra, blizu puta Peć – Dečani u Raušiću/Raushiq. Čovek je verovatno bio ubijen i „namešten“ samo koju stotinu metara od zgrade Regionalnog centra OEBS-KVM, samo nedelju dana pošto je Centar započeo svoju aktivnost.⁷ Ovo i druga ubistva su stvorili atmosferu napetosti i straha u gradu, i *de facto* policijski čas posle smrkavanja. (Druga ubistva su opisana niže, u odeljcima posvećenim selima u kojima su tela bila pronađena.)

Ubistva su imala više zajedničkih crta, mada ta činjenica nije dovoljna da objasni okolnosti pod kojima su se desila. Najčešće: ljudi su poslednji put bili viđeni kada bi krenuli kući sa posla ili sa pijace, bilo autobusom bilo biciklom. Njihova tela su bila pronađena blizu puta, koji kilometar izvan grada, sa više rana od metaka u glavi i grudima. Policija i istražne sudije su tvrdili da su žrtve bile „lojalni kosovski Albanci“, i da su ih ubili „teroristi“. To se zasnivalo ili na činjenici da su žrtve bile zaposlene u institucijama pod srpskom upravom ili su na drugi način imale dobre odnose sa Srbima. Uglavnom, žrtve su bile opisane kao dobri radnici, odgovorni i neutralni. Međutim, porodice žrtava su bile u stra-

hu od policije i nisu imale poverenja da će istraga biti izvršena objektivno. U nekim slučajevima, porodica je opovrgla tvrđenje policije da je žrtva bila u konfliktu sa UČK. Sveopšte nepoverenje ili nedostatak kooperacije sa policijom, kao i odsustvo entuzijazma same policije da istraži do kraja bilo koje od ovih ubistava, doveli su do glasila i optužbi, kao i raznih objašnjenja.

Za vreme prisusta OEBS-KVM u Peći, bilo je primljeno mnogo žalbi zbog zastrašivanja i zlostavljanja stanovništva albanske nacionalnosti od strane policije. Česta su bila hapšenja koja su obično bila okarakterisana kao protivpravna i brutalna.⁸

Na dan 7. januara 1999. oko 22 časa, dva uniformisana policajca su zaustavila dva kosovska Albanca koja su izašla iz bara. Policajci su izašli iz mercedesa i na Albance uperili puške AK-47, i naterali ih da legnu na zemlju. Iz kola su izašla još tri Srbina u civilnom odelu i tukla žrtve palicama za bezbol, dok su ih uniformisani policajci šutirali. Svedok, koji je čuo krike, posmatrao je scenu kroz prozor svoje kuće. Jedan od policajaca je uperio svoje oružje prema njemu i jedan od civila je razbio mali prozor palicom, zgrabio svedoka i izvukao ga kroz prozor. Tada su sva petorica Srba tukla i šutirala i njega. Jedan od Srba je ošteti i druge prozore. Srbi su vikali: „Ako hoćete svoju državu, moraćete se boriti!“ Idućeg dana, kada je OEBS-KVM uzela izjavu svedoka, došla su dva policajca koja su bila ljubazna, ali nervozna. Tog jutra je jedna od žrtava prijavila incident policiji. Policajci nisu napravili nikakav zapisnik o napadu, nego su samo rekli da mnogo ljudi nosi policijske uniforme, ali to još ne znači da su policajci.⁹

Na dan 8. januara pripadnici pečke policije su napali jednog kosovskog Albanca i pocepali njegov izvod iz knjige rođenih koji je nosio sa sobom jer je imao nameru da zameni svoje lične isprave.¹⁰ Na dan 2. marta OEBS-KVM je bila obavestena da je osam naoružanih i maskiranih ljudi demoliralo jednu kuću, ukralo 170 maraka i pet zlatnih prstenova, ali žrtva nije htela da prijavi slučaj policiji.¹¹

Na dan 3. marta, meštanin albanske nacionalnosti (42) putovao je autobusom zajedno sa svojom porodicom, kada je autobus bio zaustavljen nedaleko od zgrade u kojoj se nalazio Regionalni centar OEBS-KVM.¹² Iako je imao važeće isprave, čovek je bio uhapšen, skinut sa autobusa, a kada

je autobus otišao dalje, tučen. Policija je prestala da ga tuče kada su prolazila kola OEBS-KVM. Žrtvi su stavljene lisice i odvedena je u pečku policijsku stanicu, gde je bila saslušavana i na kraju puštena. Naređeno joj je da se javi policiji sledećeg dana, i zaprećeno da će biti uhapšena ako to ne učini. Čovek je prepoznao jednog od onih koji su ga saslušavali kao mesnog Muslimana.

Na dan 7. marta, OEBS-KVM je pronašla gde se nalazi jedan čovek iz pečke opštine koji je još u februaru nestao iz Donjeg Streoca/Strellec i Ulet (Dečani). Njega su na pošti u Peći uhapsila dva policajca u civilu 8. februara, iako je posedovao važeće lične isprave. Odveli su ga u policijsku stanicu, saslušavali, i istog dana pustili, ali su tražili da se sledećeg dana vrati, i tada je ponovo zadržan nekoliko sati. Rekao je da su ga u oba navrata bili lancem vezali za radijator, da su ga ispitivali o susedima iz sela koji su bili uhapšeni ranije, i da su ga na kraju odveli pred istražnog sudiju koji je naredio da ga puste, jer ničim nije prekršio zakon.¹³

Na dan 12. marta, jedan devetnaestogodišnji kosovski Albanac iz Orahovca je nameravao da autobusom iz Peći ode u Crnu Goru, radi lečenja. Blizu autobuske stanice zaustavila ga je grupa od osam uniformisanih policajaca, koji su pregledali njegovu ličnu ispravu, videli da je iz Orahovca, tukli ga i stavili mu lisice; na kraju su pozvali policiju u Orahovcu. Kada im je sat kasnije rečeno da je mladić „čist“, pustili su ga, ali ne pre nego što su ga naterali da proguta svoje lekarske papire i sopstvenim rukama vadi prljavštinu iz kanala. Pošto su ga oslobodili, on je odmah kontaktirao obližnju kancelariju za ljudska prava OEBS-KVM, i sledećeg dana otputovao u Crnu Goru pod pratnjom OEBS-KVM.¹⁴

Krajem februara i početkom marta, noćne patrolne OEBS-KVM, stalno prisustvo verifikatora na suđenjima i otvaranje jednog biroa OEBS-KVM za kontakte u predgrađu Peći, u nekoj meri je ublažilo nasilje. Direktni kontakti između srpskih vlasti i predstavnika kosovskih Albanaca su ipak ostali retki, a poverenje u policiju i pravni sistem minimalno; sloboda kretanja je bila ograničena; inicijative kao ona o zajedničkom seminaru albanskih i srpskih lekara su bile pravi izuzetak, a „školski sistem“ je mladima davao malo mogućnosti. Nedelju dana pre povlačenja OEBS-KVM, srpsko-jugoslovenske snage su bile viđene kako iz pečke ka-

sarne izvoze tenkove koji su korišćeni u ofanzivi protiv sela Svrlje/Sverka i Duš/Dush (opisano u odeljku o klinskoj opštini), i kako kroz grad prolaze u ranim časovima.

Situacija se naglo pogoršala posle povlačenja OEBS-KVM ujutru 20. marta. Sledećeg dana oko 11 časova, svedok je video kako su pripadnici paravojnih jedinica tukli albanske mladiće u restoranu Edona. Kada je pao mrak, policajci su po celom gradu pucali u vazduh i tražili kosovske Albanace.¹⁵ Na dan 23. i 24. marta, pripadnici srpskih paravojnih jedinica su bili viđeni kako se u kombijima voze kroz grad, terorišući albansko stanovništvo koje se krilo u svojim kućama. Među brojnim srpskim paravojnim grupacijama koje su prema svedočenjima u to vreme bile aktivne u Peći, dve su bile pomete u izveštajima nekoliko intervjuisanih osoba: „Crna ruka“ i „Munja“. Ovu poslednju je prema svedočenjima vodio srpski policajac (čije se ime navodi u izveštajima), i ona je „odgovorna za mnoga zlostavljanja i ubijanja kosovskih Albanaca“.

Stanovnici okolnih sela koji su u Peć putovali autobusom bili su zastrašivani, a mnogi su bili uhapšeni. Na primer, 24. marta, ljudi iz Dečana koji su u Peć išli u nabavku, bili su zaustavljeni na povratku. Sedmoru ljudi je bilo izvedeno iz autobusa i naterano da pomognu pri izgradnji policijskog kontrolnog punkta. Jednog čoveka koji je to odbio, policajci su tukli motkom u koju su bili ukucani ekseri.¹⁶

Na dan 24. marta, pripadnici paravojnih jedinica i civili su počeli da pale kuće i radnje koje su pripadale meštanima Peći albanske narodnosti.¹⁷ Jedna intervjuisana osoba koja je prodavala slatkiše na pečkoj pijaci kada su se, rano popodne, po prvi put oglasile sirene koje su upozoravale na opasnost iz vazduha, bila je šutirana i zlostavljana od strane policajca. Kasnije istog dana, taj čovek je video kako je 500 vojnika VJ okupiralo fabriku cipela.¹⁸ Te večeri, tri tenka i belo vozilo sa pogonom na četiri točka ušli su u četvrt Kapešnica, posle čega se čula pucnjava iz automatskog oružja i pojedinačni pucnji. Na kuće koje su pripadale kosovsim Albancima bile su ispaljivane minobacačke granate.¹⁹ U centru grada, srpski vojnici koji su se vozili na kamionu, pucali su u prolazu na restoran koji je pripadao jednom kosovskom Albancu.²⁰

Na dan 25. marta, oružane snage su počele granatiranje brda oko Peći iz „Doma JNA“ (vojni društveni klub) u centru grada, u kome su zauzele streljačke pozicije. Gađane su takođe i kuće u blizini „Doma JNA“. Te noći, stanovnici su iz njih bili isterani. U tim kućama, pripadnici policije i VJ su tokom noći pljačkali i palili imovinu, i napustili ih tek ujutru. Granatiranje je potrajalo nekoliko dana. Već 25. marta, naoružani i uniformisani Srbi su naredili kosovskim Albancima u ulici Višelgati da odmah napuste kuće i isele se u Albaniju. Međutim, mnogi su se za nekoliko dana sklonili u susedne četvrti.²¹ Neki stanovnici albanske narodnosti su davali novac policajcima u nadi da će moći ostati u svojim kućama.²² Jedna intervjuisana osoba se seća kako je susedka, Srkinja, došla u njihovu kuću i savetovala im da se sklone, jer je videla kako pripadnici VJ i paravojnih jedinica razvaljuju vrata na kućama.²³ Grupa po svemu sudeći ideološki zatrovanih policajaca okupila se ispred jedine albanske kuće u Ulici žrtava fašizma i bacala kamenje na kuću zlostavljajući ukućane.²⁴ Takođe 25. marta, grupa pripadnika paravojnih jedinica je došla pred kuću jednog svedoka u Ulici Nedžeta Baše, pucajući tokom cele noći, što je njega i njegovu porodicu nateralo da sledećeg jutra pobegnu kolima.²⁵

Na dan 26. marta je bio spaljen kafe-bar Pantaraj. Naoružani srpski civili su u toku noći zauzeli pozicije na ulazu u naselje Kapušnica, a naoružani Srbi u različitim maskirnim uniformama su se vozili gradom u kolima bez registarskih tablica.²⁶ Drugi svedok je video kako su bila zapaljena četiri autobusa, vlasništvo kosovskog Albanca.²⁷ Četvrt Zatra je bila granatirana oko 18:15 paljbom iz minobacača koji su bili situirani u centru grada i u Karagaću. Ubijen je najmanje jedan meštanin albanske narodnosti.²⁸ Takođe 26. marta, jedan kosovski Albanac koji je kod Dečana bio ranjen u eksploziji granate, bio je nateran da napusti bolnicu i otišao je u Ćušku/Cyshk.²⁹ Jedan oficir VJ, čije je ime navedeno u izveštaju, koji je u početku govorio svojim albanskim susedima da ostanu, rekao im je kako mu je naređeno da ih pobije. Umesto toga, zahtevao je 500 DM, što je porodica i platila pre nego što je sledećeg jutra napustila mesto.³⁰

Srpska policija se posebno okomila na bivše mesno osoblje OEBS-KVM i one koji su radili za hu-

manitarne organizacije. Ti ljudi su postali objekt stalnog saslušavanja i zastrašivanja.³¹ Na dan 26. marta, naoružani i uniformisani Srbi pod maskama su opkolili kuću bivšeg nameštenika OEBS-KVM i od njega zahtevali 2000 DM (pretpostavlja se, po 1000 DM za svaki mesec njegovog zaposlenja).³² Drugi svedok je video kako su policajci tukli bivšeg čuvara OEBS-KVM.³³ Istog dana, jedna intervjuisana osoba je videla kako policajci i srpski civili uništavaju zgradu u kojoj je bila OEBS-KVM, i videla je dva srpska civila koja su podmetala požar u kuću jednog istaknutog kosovskog Albanca. Kasnije toga dana, tela mrtvih kosovskih Albanaca su bila viđena u različitim delovima grada.³⁴

Na dan 25. marta policajci su naterali čuvara skladišta danske humanitarne nevladine organizacije da otvori skladište koje su oni onda opljačkali.³⁵ Na dan 27. marta jedan svedok je video Srbina u maskirnoj uniformi („pripadnik VJ ili paravojnih jedinica“) kako ulazi u kuću gde je bio smešten međunarodni Crveni krst, u Kajmakčalanskoj ulici, i krade sve što je imalo vrednosti. Posle toga je zapalio tu zgradu, i još četiri susedne.³⁶ Bile su pljačkane radnje koje su pripadale kosovskim Albancima, a u jednom slučaju, kamion međunarodnog Crvenog krsta je bio korišćen za transport ukradene robe.³⁷

U dane 27. i 28. marta hiljade stanovnika Peći albanske narodnosti su bili isterani iz svojih kuća i sprovedeni do sabirnih mesta u centru grada, odakle su bili ili odvezeni autobusima i kamionima do albanske granice, ili im je bilo rečeno da pešice odu prema Đakovici, ili Rožaju u Crnoj Gori. Operaciju su organizovale srpske vlasti, uglavnom policija, kojoj su pomagali pripadnici paravojnih jedinica i srpski civili. Nasumična ubistva koja su pratila operaciju bila su jasno zamišljena sa ciljem da zastraše kosovske Albance koji su bili pljačkani i zlostavljani i čije su kuće zatim bile demolirane i paljene.

Na dan 27. marta, viđene su paravojne jedinice kako već od 6 časova ujutru pljačkaju i pale kuće.³⁸ Drugi su terali stanovnike Zatre da napuste svoje kuće. Pripadnici paravojnih jedinica su tokom dva sata kundacima tukli jednog tridesettrogodišnjeg kosovskog Albanca i još trojicu drugih. Neki od počinilaca su bili mesni Srbi. U 13 časova, oko 10 policajaca i nekoliko pripadnika VJ u zelenim unifor-

mama (od kojih su neki bili maskirani), naterali su jednog svedoka i njegovu porodicu da napuste svoju kuću. Dok je odlazio, svedok je video 75 ljudi koji su se sklonili u podrum neke kuće u četvrti Kapešnica, koju su granatirali tenkovi i koja je na kraju zapaljena.³⁹ U 13:30, policija je izdvojila petoro ljudi (u uzrastu između 18 i 25), a uskoro zatim su se čuli pucnji. Svedoku otmice je bilo rečeno da su sva petorica bila ubijena. Drugi svedok je video kako su dva čoveka bila izdvojena iz grupe u centru Peći i odvedena iza jedne zgrade, a zatim je čuo pucnje, a ona dvojica više nikada nisu bila viđena.⁴⁰ U 17 časova, pripadnici paravojnih jedinica su došli u Kongresnu ulicu, dali rok od dva minuta stanovnicima albanske narodnosti da napuste kuće, i ubili čoveka koji je odbio da to učini.⁴¹ Neki pripadnici paravojnih jedinica su bili opisani kao „Beli orlovi“ i „Tigrovi“, neki su nosili maske. Jedna intervjuisana osoba je prisustvovala ubijanju 12 kosovskih Albanaca, muškaraca i žena, čija su tela bila ostavljena nepokopana na ulici, a čula je da su u blizini fabrike šećera „Arkanovi“ ljudi ubili jedno dete.⁴² Jedna žena stara 34 godine bila je svedok ubijanja kosovskih Albanaca koji su pokušali da pobegnu iz kuće koja je gorela. Njihova tela su na brzinu bila zakopana u zadnjim dvorištima kuće.⁴³ Pripadnici paravojnih jedinica su isterali jednu porodicu iz njene kuće u Ulici proleterskih brigada u Zatri, postrojili je uza zid i pretili da će sve streljati, ali ih je, prema navodu jednog svedoka, sve spaslo plakanje dece. Jedan od pripadnika paravojnih jedinica je bio mesni Srbin koji je radio u opštinskoj administraciji, dok je za njihovog komandanta rečeno da je imao hrvatski naglasak.⁴⁴ Srpske snage su sistematski spaljivale kuće u četvrti Zatra. Uveče, ručna bomba je bila bačena u dvorište kuće u koju se bilo sklonilo trideset dvoje kosovskih Albanaca.⁴⁵ Oko 30.000 ljudi je toga dana pobešlo prema Dečanima, ponevši sa sobom samo odelo koje je bilo na njima. Kuće su posle njihovog odlaska bile zapaljene.⁴⁶ Hiljade su bile naterane da pešice odu u Crnu Goru.⁴⁷

U početku, Zatra i Kapešnica su granatirane i onda je u njima počelo sistematsko iseljavanje. Ovo je zatim prošireno na celokupnu gradsku teritoriju. Ujutru 28. marta u grad su ponovo ušli tenkovi, a pripadnici VJ, policije, paravojnih jedinica, kao i naoružani srpski civili, nastavili su da masovno proteruju stanovnike Peći albanske na-

rodnosti.⁴⁸ Jedan četrdesetogodišnji muškarac opisuje kako ga je probudila pucnjava, kako je na ulici video stotine kosovskih Albanaca i kako je rešio da više ništa ne čeka, nego da beži.⁴⁹

Grupa od 25 maskiranih pripadnika paravojnih jedinica je ušla u Ulicu Jovana Ćorovića i preko megafona saopštila kosovskim Albancima da imaju na raspolaganju pet minuta da napuste kuće, a da će kuće potom biti spaljene.⁵⁰ Druga grupa pripadnika paravojnih jedinica sa kaubojskim šeširima i malim noževima, pričvršćenim za ramena, upala je kuću još jednog svedoka i koristila je kao svoj štab.⁵¹ Tri meštanina srpske nacionalnosti, civili, naoružani ručnim bombama, AK-47 i revolverima, bili su identifikovani kao ljudi koji su terali svoje susede, kosovske Albance, da bez odlaganja napuste svoje kuće. Istovremeno prisustvo na ulicama pripadnika VJ, specijalnih policijskih snaga, i brzina kojom je operacija bila izvedena ostavljaju utisak da je proterivanje bilo dobro planirano i organizovano.⁵² Pripadnici policije, paravojnih jedinica i VJ su ulazili u kuće u mnogim ulicama Peći i odatle isterivali stanovnike,⁵³ posle čega su palili mnoge kuće. Jedan Srbin, sused kosovskih Albanaca je pitao gde se nalaze mlađi muškarci, a zatim je naredio kosovskim Albancima, stanovnicima Ulice M. Popovića, da odu u roku od pet minuta, ostavivši celokupnu svoju imovinu. Vojnici su govorili: „Nema potrebe da zaključavate vrata. I onako ćemo još noćas spaliti vaše kuće.“⁵⁴ Jedan svedok je video kako je neki šezdesetogodišnjak odbio da preda novac vojnicima VJ, koji su ga zbog toga ubili pred 30 ljudi u naselju Dardanija.⁵⁵ Kosovski Albanci koji su u svojim kućama držali izbeglice iz drugih delova Kosova, bili su meta napada i zastrašivanja policije. Patrole naoružanih srpskih civila su palile radnje kosovskih Albanaca. Na više zgrada su viđeni snajperisti, posebno na balkonima škole u Karagaću.⁵⁶

Pošto su bili isterani iz svojih kuća, kosovski Albanci su bili sprovedeni u centar grada. Dok su u pratnji policije, vojske i paravojnih jedinica išli ulicama grada, jedan svedok je video tri mlada muškarca koji su bili ubijeni. Mnogi ljudi su bili premlaćeni i opljačkani, a počinitelji su bili pripadnici različitih jugoslovenskih jedinica.⁵⁷ Kosovski Albanci su morali da idu u koloni i bilo im je rečeno da će na njih pucati, ako iskorače iz kolone.⁵⁸ Na

putu, policijska patrola u civilnom vozilu je zadržala mladog čoveka i ženu. Policajac je pokušao da uvuče muškarca, ali je drugi policajac izašao, rekao da ih poznaje kao građane Peći, pa su bili pušteni.⁵⁹ Policajci su pucali u vazduh da bi uplašili ljude. Jedan svedok je rekao da je u Peći tog dana bilo ubijeno 11 ljudi.⁶⁰ Bilo je pokušaja da se razdvoje muškarci od žena, dece i staraca.⁶¹ Ljudi koji su pokušali da pešice izađu iz Peći i nastave prema selima u okolini, bili su zadržani i vraćeni u centar.⁶² Pripadnici paravojnih jedinica su naredili mnogim prognanicima koji su hteli da odu u Crnu Goru, da idu u Đakovicu. Dva (prepoznata) srpska policajca su u Dardaniji uhapsila grupu od 10 ljudi, vezala ih zajedno konopcem i odvela u kasarne u četvrti Miljčević/Milishevc, gde su uhapšeni ostali četiri dana bez hrane, kako je izvestio jedan čovek koji je uspeo da pobegne.⁶³

Pošto su srpske snage sakupile narod u centru grada, stigli su autobusi i kamioni i kosovskim Albancima je bilo naređeno da se ukrcaju. Neki autobusi su otišli u Crnu Goru, drugi prema Albaniji. Jedan čovek (star 36 godina) je krenuo u 13 časova na jednom od četiri kamiona prepunih ljudi, koji su ih odvezli do Vrbnice/Verbnica (Prizren).⁶⁴ Usput ih je srpsko stanovništvo verbalno i fizički zlostavljalo.⁶⁵ Neki autobusi su bili upućeni u Rožaje, ali su zatim bili preusmereni u Prizren. Jedan od autobusa se pokvario, i izbeglice su morale da idu pešice sve do Dečana.⁶⁶ Neki autobusi su bili upućeni u Prištinu, gde je srpska vojska još jednom zlostavljala izbeglice i ponovo ih proterala.⁶⁷ Neki ljudi su čekali dva dana u centru grada, ali pošto transportnih sredstava nije bilo, otišli su pešice u Rožaje.⁶⁸ Neki drugi, koji su bili isterani iz svojih kuća, bili su preko noći zadržani u sportskom centru.⁶⁹ Na dan 29. marta, jedan svedok koji je napuštao Peć, video je jugoslovenske tenkove u skladištima uz kuće koju je samo nedelju dana koristio regionalni centar OEBS-KVM.⁷⁰

Organizovano proterivanje je produženo 29. marta,⁷¹ kada je jedan svedok čuo da je grupa koju je predvodio jedan bivši policajac ubila tri raseljena lica iz Gornjeg Streoca, ženu i dva muškarca, blizu fabrike šećera, na samom izlasku iz grada. Ovo mu je rekao čovek koji je sahranio tela.⁷² Na dan 30. marta, maskirani policajci su upali u kuću jednog svedoka, stavili mu nož pod grlo i naterali ga da se pridruži koloni od kojih deset hiljada ko-

ja je preko Prizrena išla u pravcu Albanije.⁷³ Na dan 31. marta, jedan svedok je bio odvojen od grupe koja je išla u Rožaje, a zatim su mu pretili da će ga ubiti ako ne plati ucenu. On je platio 700 DM i 100\$, posle čega je bio pušten.⁷⁴

U aprilu, ljudi koji nisu napustili Peć dobili su naređenje jugoslovenskih vlasti da predaju svoje kuće na korišćenje Vojsci Jugoslavije. Onima koji su odbijali da odu pretilo se smrću.⁷⁵ Početkom aprila, četiri ili pet maskiranih policajaca su nekoliko puta napadali jednog svedoka, i rekli mu da mu ostavljaju sat vremena da isprazni kuću, jer su se spremali da je zapale. Drugi stanovnik albanske narodnosti je bio svedok kada su „policajci“ koji su nosili crne uniforme i maske ubili jednog muškarca od 65 godina.⁷⁶

Većina intervjuisanih osoba koje govore o kasnijim događajima u Peći i okolini bile su izbeglice iz drugih regiona, posebno iz severnih i centralnih delova Kosova, koje su kroz Peć prolazile na putu za Crnu Goru ili Albaniju. Izgleda da je put od Peći prema Dečanima bio mesto posebno čestih zloupotreba. Oko 13. aprila, jedan čovek iz Mitrovice je video kako su policajci blizu Peći ubili dva starija čoveka na prikolici, a u samom gradu je video kako su policajci skinuli odeću sa više žena i ostavili ih gole.⁷⁷ Na dan 16. aprila veća grupa raseljenih lica je naišla na maskirane pripadnike paravojnih jedinica sa oznakom „Tigrova“ na rukavima, koji su ih zaustavili na putu južno od Peći, pucali u vazduh i opljačkali ih.⁷⁸ Tridesetdevetogodišnji čovek se seća kako je bio izdvojen iz grupe raseljenih lica, kako su mu pretili da će ga ubiti, i kako su ga pustili pošto je žena molila za njegov život i rekla da ima decu za koju treba da brine.⁷⁹

Intervjuisane osobe su izvestile da su pripadnici paravojnih jedinica sredinom aprila ubili jednu bebu i nekog dečaka, u dva odvojena incidenta na putu južno od Peći prema Dečanima. Ujutru 16. aprila, naoružani Srbi su oteli petomesečnu bebu iz ruku njene majke i pitali bebu: „Da li želiš da se vratiš na Kosovo?“ Pošto beba nije odgovarala, oni su rekli majci: „Ova beba se nikada neće vratiti na Kosovo!“ a zatim su bebu tresnuli o zemlju i ubili je.⁸⁰ Kasnije, 17. aprila, jedan svedok je video kako su pripadnici paravojnih jedinica u maskirnim uniformama, na glavnom putu južno od Peći, zaustavili jednu že-

nu i njenog sina starog pet ili šest godina, koji su išli glavnim putem južno od Peći. Dvojica među njima su nosila maske, dok su ostali imali brade. Intervjuisana osoba je detaljno opisala njihove oznake na rukavima, na kojima je bio srpski krst sa četiri slova „s“ i beli orao. Pitali su ženu gde joj je muž, a ona je odgovorila da ne zna. Tada su joj rekli da ako želi da spase sina, njen muž treba „da se stvori ovde“, a onda je jedan od njih zgrabio dečaka. Jedan drugi je rekao čoveku koji je držao dečaka: „Šta razgovaraš sa njom? Ubi ga!“ Tada je bradonja prezeo dečaku grlo, a onda mu i odrubio glavu.⁸¹

Oko 1. maja, jedan čovek star 65 godina je bio svučćen sa traktora i ubijen na ivici puta između Peći i Đakovice.⁸² Jedan svedok je čuo za ubistvo dva starija rođaka 5. maja u Raušiću blizu Peći; ovi su pronađeni mrtvi sa mnogo rana od metaka u glavi, posle napada jugoslovenske vojske i policije na selo. Tokom tog napada su takođe bili viđeni pripadnici paravojnih jedinica koji su nosili trake na preko čela i dugačke noževe.⁸³

Krajem maja, jedan svedok koji je radio na groblju u Peći, video je kako je policija dovezla više od 50 leševa. Većina je bila streljana.⁸⁴

Pošto su prelazne OEBS jedinice za Kosovo (koje su privremeno zamenile OEBS-KVM pre nego što je formirana OEBS-MiK) ušle u Peć 22. juna 1999, zabeležile su mnoga verovatna mesta zločina i mesta gde su se nalazila tela koja su pronašli kosovski Albanci koji su se vratili. U mnogim slučajevima nisu mogle biti ustanovljene okolnosti pod kojima je nastupila smrt, pošto je čak i identitet tela ostao nepoznat. U pećkom Polju/Fushe e Pejës, ravnici istočno od grada, na otvorenom polju, 300 metara istočno od kuće policijskog inspektora, pronađeno je telo koje se već raspadalo, i na kojem su se još raspoznavali tragovi sečenja na vratu i grudima.⁸⁵ U četvrti Zatra, u jarku pored staze koja vodi u brda, bilo je pronađeno telo čoveka (starog oko 45 godina) čije su ruke i noge bile vezane žicom, kao i jedno nagorelo telo koje izgleda da je tu ležalo duže vreme. Meštani su takođe rekli da su videli glavu jedne žrtve, ali je ona nestala pre nego što je OEBS-TFK dokumentovala taj slučaj.⁸⁶ Ugljenisani ljudski ostaci su bili pronađeni na zgarištima mnogih kuća u starom gradu i u četvrti Kristal, kao i u uništenim naseljima Kapešnica, Karagać i Zatra.

Na dan 26. juna, jedna ekipa OEBS-TFK je posetila osnovnu školu u Karagaću, masivnu zgradu pored parka. U glavnoj sali, kao i u više učionica, bile su pronađene male peći, kao i prstenovi, novčanici i druge stvari očigledno uzete iz torbi koje su bile razasute unaokolo. Mnoge učionice su bile demolirane, a na zidovima su bile ispisane agresivne srpske parole. Bili su pronađeni i delovi uniformi, kao i ćebad, madraci i sveske. Dokumentovane su bile snajperske pozicije na severnom balkonu četvrtog sprata sa koga se dobro vide delovi Kapešnice i Zatre. Snajperske pozicije su takođe bile pronađene na mansardi.⁸⁷

Hotel u Karagaću su koristile srpske snage za vreme NATO bombardovanja, a kasnije ga je takođe kontrolisala UČK. Kada je ekipa OEBS-TFK došla da proveri glasine da je hotel, koji se nalazi u neposrednoj blizini škole, bio korišćen kao „logor za silovanje“, zamenik brigade UČK je samo rekao da je UČK, kada je došla u hotel, u više soba pronašla upotrebljene kondome i žensku odeću.

Sela južno od Peći, duž puta za Dečane i Đakovicu

Ljubenić/Lubeniq

Ljubenić, na samom izlasku sa glavnog puta za Dečane, 7 km južno od Peći, selo je sa mešanim stanovništvom koje se nalazi u podnožju urvina što se uzdižu visoko nad dolinom. Tu se prema svedočanstvima intervjuisanih osoba desilo masovno ubistvo u kome je 25. maja 1998. srpska policija bez suda streljala osmoro ljudi.⁸⁸ U to vreme, nezavisni verifikatori nisu mogli da dođu u to područje u kome su se vodile teške borbe. Za vreme borbi oko 40 kuća je bilo uništeno ili veoma oštećeno, a najveći deo stanovnika albanske narodnosti je pobjegao. Januara 1999. u selu je živelo oko 650 kosovskih Albanaca i oko 120 Srba i Crnogoraca (prema jednoj ranijoj proceni UNHCR, u selu je bilo 1600 stanovnika).

Na dan 1. aprila 1999. u Ljubeniću je bilo ubijeno 66 ljudi (prema izveštaju preživelih meštana). Toga dana ujutru, u selo su ušli ljudi koji su bili opisani kao policajci ili pripadnici paravojnih jedinica; neki su nosili trake oko čela, neki naočari za sunce. Mnogi seljani, posebno muškarci, pokušali

li su da pobegnu u planine, ali su uskoro shvatili da su opkoljeni. Među napadačima, jedan svedok je prepoznao nekog policajca, iako je ovaj nosio civilno odelo. Meštani su bili sakupljeni u centru sela, zatim su muškarci bili odvojeni od žena, a zatim je velika grupa muškaraca bila naterana da stoji nasuprot jednom zidu u glavnoj ulici. Čovek koji je dao izjavu ekipi OEBS-KVM opisao je kako je uspeo da se sakrije među žene. Nekoliko trenutaka kasnije, začula se paljba koja je potrajala oko pet minuta. Jedan od preživelih je kasnije ispričao kako je jedan od pripadnika paravojnih jedinica počeo da vređa seljane i da govori: „Vaša UČK je ubila mog brata! Da li je to što su učinili mome bratu u redu?“ Jedan stariji čovek je progovorio i podsetio Srbina na prošlogodišnji masakr, kada je policija ubila osam seljana. Srbin je rekao: „Policija? E, ovo nije policija, ovo je vojska!“ Stari čovek je tada bio na mestu ubijen. Drugi Srbin koji je očigledno bio nervozan, došao je sa polja i prišao čoveku koji je govorio seljanima. Pitao je: „Šta čekate? Završavajte s tim!“ Svim muškarcima je bilo naređeno da legnu, i kada su ovi to učinili, Srbi su počeli da pucaju. Pošto su ih sve osuli vatrom iz automatskog oružja, pucali su u glavu onima koji su se još kretali. Ipak je 11 ljudi preživelo pod telima i izvuklo se napolje kada su posle dva sata Srbi otišli. Ostali meštani, uglavnom žene i deca, napustili su selo koje je bilo zapaljeno. Grupa je preko Đakovice pešice stigla na granicu.⁸⁹

Na dan 3. aprila televizijska ekipa je snimila mesto masovnog ubistva.⁹⁰ Na dan 19. aprila tela su viđena kako još uvek leže na istom mestu. Jedna ekipa OEBS-MiK je snimila tragove ubijanja kada je tamo stigla 1. jula, i sprovedla više intervjua sa preživelimima.⁹¹ Prema ovim svedočenstvima, 66 seljana je bilo ubijeno u masovnom streljanju. Na trgu gde su seljani bili sakupljeni pre nego što su naterani da stoje naspram zida, odeća je bila razbacana u prečniku od 60 metara, a nešto praznih čaura je pronađeno na mestu sa koga je prema svedočenjima srpska policija pucala.

U jednoj kući koja se nalazi u neposrednoj blizini mesta zločina, snimljeno je pet mesta gde su prema izveštaju bila spaljivana tela. Optužba da je na svakom od tih mesta po desetak tela spaljeno do pepela na prvi pogled izgleda verovatna, i bila je još potvrđena prisustvom delova kičmenih kostiju u istom dvorištu. Na betonskoj površini po-

red kuće bili su pronađeni ostaci još dva tela. U susjednoj kući, kosovski Albanci koji su se vratili, pronašli su ostatke najmanje dva skoro raspadnuta tela, kako leže ispod stoga sena.⁹² Ekipi OEBS-MiK seljani su pokazali još dva tela u raspadanju, na gomili stajskog đubreta pored rečice, u delu sela koje se zove Jašica/Jashice, oko 500 metara od mesta gde se desilo masovno ubistvo.⁹³ U to vreme nijedno od tih tela nije bilo identifikovano.

Sela u Baranskoj dolini

Sela u Baranskoj dolini, jugoistočno od Peći, već su 1998. godine bila teško pogođena tokom borbi. U septembru, policija i VJ su popalile brojne kuće u tom području, i naterale mnoge meštane da pobegnu u Crnu Goru.⁹⁴ Mesni predstavnici kosovskih Albanaca su rekli da je od maja 1998. do januara 1999. 10 ljudi bilo ubijeno, 15 ranjeno, a 20 uhapšeno i zatočeno.⁹⁵

Januara 1999. od OEBS-KVM je zatraženo da pomogne u organizovanju klinike koja bi pružala lekarsku pomoć meštanima dvadesetak sela, kao i u otvaranju redovne autobuske linije za Peć, što je bilo ostvareno tokom pet nedelja. Sloboda kretanja je i dalje bila ugrožena prisustvom stalnih policijskih kontrolnih punktova na ulasku u dolinu, blizu Rašića.

Kruševac/Krushec, Rašić/Rashiq, Brolić/Broliq

Na dan 28. januara 1999. visoki oficir mesne policije posetio je kuću jedne porodice kosovskih Albanaca u Kruševcu (10 km jugoistočno od Peći) i zastrašivao ženu koja se u kući zatekla sama. Tražio je 5.000 DM i rekao da zna da su njen muž i sin otišli i da će ih on pobiti ako ne dobije novac. Takođe je rekao da ako ona ikome o svemu tome išta kaže, ubiće i nju i njenu kćerku, i spaliće kuću, preteći da će sve to biti učinjeno „kao što je bilo učinjeno u Račku“ (za to, što se u januaru 1999. desilo u Račku, vidi odeljak o opštini Štimlje). Godine 1998. policijski oficir se bio dogovorio sa članovima porodice da brinu o njegovoj kući u njegovom odsustvu, na šta su ovi pristali. Međutim, usled borbi u tom kraju, oni nisu mogli da odlaze njegovoj kući; kada se policajac vratio, govorio je da mu je bio ukraden nameštaj, da su delovi kuće oštećeni i da porodica zbog toga treba da mu pla-

ti odštetu. Posle incidenta u januaru, OEBS-KVM je povećala broj svojih patrola u tom kraju, ali na insistiranje porodice nije govorila sa dotičnim policajcem.⁹⁶

Takođe u januaru, mesni policajac srpske narodnosti je prema izveštaju zastrašivao svoje susede, kosovske Albance u Rašiću (12 km jugoistočno od Peći) i zahtevao odštetu za svoju oštećenu kuću i ukradenu imovinu. Šteta je bila nanesena za vreme borbi u leto 1998. i policajac je tvrdio da zna da su njegovi susedi albanske narodnosti u tome učestvovali.⁹⁷

Na dan 4. aprila, snažna artiljerijska paljba je isterala iz kuća stanovnike Rašića, koji su se uputili u Dečane. Komandant policije i tri druga mesna policajca (svima su imena navedena u izjavi) učestvovali su u operaciji. U Dečanima, pripadnici policije i paravojnih jedinica su razdvojili muškarce od žena i dece, ali su se muškarci pridružili konvoju pet sati kasnije; u međuvremenu su ih policajci tukli i opljačkali.⁹⁸ Sledećeg dana, policajci su naterali stanovnike albanske narodnosti da napuste susedni Brolić, i to u roku od pet minuta. Šestoro ljudi, među kojima su bile dve devojčice, bilo je ranjeno u granatiranju. Seljani su pobjegli preko planina, da bi izbegli snage bezbednosti.⁹⁹ Na dan 27. aprila, pripadnici policije i paravojnih jedinica su preostalim seljanima u Rašiću dali ultimatum da u roku od pet minuta napuste selo, inače će biti ubijeni. Neki stariji ljudi su oklevali sa odlaskom, i policajci su ubili jednog čoveka u njegovoj bašti.¹⁰⁰

Barane/Baran, Ćelopek/Qallapek, Kosurić/Kosuriq, Turjak/Turjake i Vranovac/Vranoc

Ova sela leže dalje uz baransku dolinu, u odnosu na ona o kojima smo govorili, i smeštena su između 15 i 18 km jugoistočno od Peći. Kada je OEBS-KVM posetila Kosurić, 22. februara 1999, u selu je živelo 1100 kosovskih Albanaca, uključujući oko 200 izbeglica. Srbi su stigli 25. marta i naredili kosovskim Albancima da odu u roku od 10 minuta, inače će biti ubijeni. Većina je selo napustila odmah. Na putu su bili opljačkani i tučeni.¹⁰¹

Oko 31. marta srpske snage su granatirale Vranovac, tako da su seljani pobjegli u obližnji Kruševac, gde su proveli tri dana pre nego što su se vra-

tili i videli da je u njihovom selu sve bilo spaljeno. Tada su sahranili nekoliko ljudi koji su poginuli za vreme granatiranja.¹⁰²

Oko 4. aprila, srpske policijske i vojne snage su granatirale i zatim napale Ćelopek. U napadu je bilo ubijeno 35 ljudi. Meštani albanske narodnosti su pobjegli u planine, a odatle dalje prema Đakovici.¹⁰³

Na dan 5. aprila oko 16 časova, u Turjak je došla grupa pripadnika paravojnih jedinica koju je intervjuisana osoba opisala kao „Arkanova armija“. Seljanima albanske narodnosti su rekli: „Odlazite! Ovo je srpska zemlja!“ i počeli da pucaju u pravcu kuća, a neke od njih i da pale. Dok su se stanovnici spremali da napuste selo, vojnici su počeli da ih požuruju pucajući iznad njihovih glava i da viču: „Idite do NATO! Idite u Albaniju!“¹⁰⁴

Kada je OEBS-TFK stigla krajem juna u Barane, snimljeno je bilo mesto gde su u jednoj kući bila ubijena tri meštana. Svedok koji je u sobi našao spaljena tela i prazne čaure dao je izjavu za TFK. Okolnosti su navodile na zaključak da su počinio- ci iznenadili starije žrtve i ubili ih u njihovim krevetima, posle čega su ih zapalili; bila je upotrebljena veoma zapaljiva tečnost, jer su skoro sve stvari u sobi bile skoro potpuno spaljene, i samo su se mogli razlikovati metalni delovi, kao i manji delovi ljudskih kostiju.¹⁰⁵

Sela istočno od Peći, na putu za Klinu

Ćuška/Qysk

Na dan 5. maja 1999. OEBS-KVM je posetila Ćušku, 4 km istočno od Peći, na putu broj 9 prema Klini. Selo je brojalo oko 130 albanskih i tri srpske kuće. Prema rečima jednog seljanina, dve grupe nisu međusobno imale problema. U selu je takođe živelo oko 500 raseljenih lica, u kućama mesnih albanskih porodica.

Na dan 8. marta, policajci su proveravali lične isprave dva meštana albanske narodnosti, a onda ih pretukli kundacima pušaka, u sabirnom centru za humanitarnu pomoć koji se nalazio u selu. Rekli su da su neki meštani dobili sudske pozive da se jave kao svedoci. Dvojica izbeglica su bila uhapšena i pretučena u policijskom vozilu dok su se kretali u pravcu Pavljana/Pavlan. Jedan meštatinin je obavestio OEBS-KVM i patrola je krenula za

policijskim vozilom i tako obezbedila puštanje dvojice izbeglica. Na svom povratku kroz Čušku, policijska patrola se zaustavila i pretela da će ubiti čoveka koji je obavestio OEBS-KVM, kako je navedeno u izveštaju jedne patrola OEBS-KVM koja je prošla kroz selo sledećeg dana.¹⁰⁶

Na dan 13. maja jedan stariji bračni par je bio otet iz svog stana u Peći i odveden na mesto blizu puta broj 9 u Čuški, gde su oboje bili streljani iza kuće. Njihova tela su tamo ostala sve do kraja juna. Svedok koji se nalazio oko 20 metara od mesta ubistva je rekao kako je oko 22 časa jedan opel askona stigao pred kuću, dok se drugo vozilo zaustavilo pored glavnog puta. Čulo se kako Srbi iz automobila insistiraju da im se da novac i kako vređaju žrtve, pre nego što se razlegao rafal iz automatskog oružja. Ovaj svedok je tela video sledećeg jutra oko 4 časa.¹⁰⁷

Rano ujutru 14. maja, mnogo više ljudi je ubijeno u većem napadu, nekoliko stotina metara od same Čuške. Prema izjavama svedoka, srpske snage u raznim uniformama, među kojima su bili i neki mesni Srbi koje su ljudi prepoznali i koji su govorili albanski, upali su u selo. Izgleda da su tražili članove jedne porodice koja je bila povezana sa vrhovima UČK. Ubili su sve članove te porodice koje su pronašli, a takođe i neke članove jedne druge porodice. Na dan 24. juna OEBS-TFK je snimila grob gde su po izjavama svedoka, bila sahranjena 42 meštana albanske narodnosti; od toga je 38 tela bilo spaljeno ili nagorelo. Tela su bila pronađena u šest kuća u tom kraju, koje su međusobno bile udaljene oko 200 metara. Pronađeni su i ostaci nagorelih ličnih isprava i prazne čaure.¹⁰⁸

Nabrđe/Nabergjan

U Nabrđu, koje se nalazi oko 8 km istočno od Peći, na sporednom putu pored puta broj 9, živeo je manji broj stanovnika srpske narodnosti. Tu je delovala škola u kojoj su prema svedočenju srpski i albanski učitelji dobro saradivali. Đaci su u Nabrđe silazili i iz obližnjeg sela Naklo/Naklle. Tokom februara, maskirani i naoružani Srbi koji su nosili uniforme, i za koje se misli da su bili policajci, bili su viđeni kako noću voze crno vozilo sa pogonom na četiri točka, zastrašujući mesno albansko stanovništvo. Od OEBS-KVM je traženo da jasnije pokaže svoju prisutnost u tom kraju.

U noći 6. marta, oko 8 policajaca, od kojih su neki bili maskirani, u crnom vozilu sa pogonom na četiri točka i bez registarskih tablica, blizu Nabrđa su zaustavili dva traktora, iskočili iz svog vozila i uperili oružje na vozače traktora. Pošto su jednog od njih tukli 20 minuta, „policajac“ mu je stavio nož pod grlo govoreći da se to uopšte neće čuti i da se ljudi u blizini neće probuditi. Zatim je od žrtve uzeo novac, sat i dokumente. Sledećeg jutra u 6 časova, ista grupa u istom vozilu je zaustavila još jednog meštana Nabrđa albanske narodnosti koji je vozio traktor, tukla ga i šutirala, i otela mu novac.¹⁰⁹

Na dan 11. marta, jedan dvadesetdevetogodišnji stanovnik Nabrđa je bio uhapšen u središtu Peći i odveden u policiju na saslušavanje. Posebno je bio ispitivan u vezi sa pucnjavom koja se u Nabrđu čula prethodne noći i o prisustvu UČK u tom kraju. Kada nije odgovorio na pitanje, bio je šamaran, tučen pesnicama, palicama, po leđima i nogama. Kasnije su seljani Nabrđa rekli OEBS-KVM da je to bilo treći put kako je te nedelje neko od njih bio zlostavljan za vreme saslušavanja.¹¹⁰

Krajem marta više grupa raseljenih lica je stiglo iz Peći, odakle su bila proterana. U Nabrđu su raseljena lica ostala više od mesec dana. Na dan 29. aprila u Nabrđe su se automobilom dovezli policajci i vojnici VJ u zelenim maskirnim uniformama i pitali seljane da li imaju potrebu za zaštitom i da li im je potrebna pomoć u hrani.

Ujutru 1. maja, maskirani policajci i vojnici su se vratili u znatno većem broju i postavili ista pitanja. Rekli su seljanima da budu mirni i da se drže svojih kuća, i kada su videli nekoliko mlađih ljudi, otišli su. Jedan svedok je rekao da su četiri uniformisana čoveka ušla u njegovu kuću, zahtevali novac i dobili 600 DM.¹¹¹ Tog popodneva u selo je došlo 60 do 100 pripadnika paravojnih jedinica, u pratnji četvorice policajaca koje su ljudi prepoznali kao Srbe iz okoline. Prema opisu svedoka, bili su obučeni u tamnosive kombinezone, slične letačkom odelu. Neki od ovih vojnika su nosili oznake SAJ, drugi – oznake „Sivih vukova“. Neki pripadnici paravojnih jedinica su imali trake oko glave i maskirne uniforme. Čim su ušli u selo, razišli su se u svim pravcima. Svedoci su čuli ili videli kako su pucali na ljude. Nije bilo prethodne najave da seljani treba da se ise. Brojni ljudi su bili pretučeni i ubijeni, a neki su bili spaljeni zajedno sa svojim

kućama. Vojnici su se bili posebno okomili na muškarce između 20 i 75 godina starosti, ali je nešto mlađih ljudi uspelo da pobegne, i njih 50 je stiglo do granice. Ostali seljani, uglavnom žene i starci, bili su saterani u polje, gde su im pripadnici paravojnih jedinica oteli novac, zlato i dragocenosti, pošto su ih prethodno zastrašivali i zlostavljali. Nekoliko kuća je opljačkano, a automobili su bili ili ukradeni ili uništeni.¹¹²

U izveštajima svedoka ima razlika u detaljima opisa događaja u Nabrđu, ali se opis jednog grupnog ubistva nalazi u nekoliko izveštaja. Šest pripadnika paravojnih jedinica su tukli trojicu muškaraca koji su svi bili stariji od 60 godina i zatvorili njih, njihove žene, i još jedan stariji par, u jednu od kuća. U prizemlju, tukli su i opljačkali žene, a onda ih pustili. Zatim su muškarce odveli na sprat, a posle 20 minuta, svedok koji je bio udaljen 50 metara čuo je pucnjeve i video šest vojnika kako izlaze iz kuće. Oni su nosili maskirne uniforme, crne rukavice i crne trake oko glave, i, osim jednoga, maske od čarapa. Ovaj poslednji je bio stariji od drugih, imao je tamnu put i ožiljak od noža na levom obrazu. Malo kasnije, svedoci su videli dva pripadnika paravojnih jedinica bez rukavica i sa noževima u rukama, kako ulaze u kuću. Kada su uskoro izašli odatle, na rukama i noževima se videla krv. Pre nego što su svedoci otišli, videli su da je kuća u kojoj su bila ubijena četiri čoveka, zapaljena. Takođe su bile zapaljene i neke druge kuće u susedstvu.

Pripadnici paravojnih jedinica su takođe ubili trojicu muškaraca, starih 60 godina i više, koji su pokušali da se spasu bekstvom preko obližnjeg polja. Zatim su pripadnici paravojnih jedinica krenuli kroz selo, tražeći da im seljani pod pretnjom smrti izruče svoj novac. Ušli su u kuću jednog svedoka, ubili jednog čoveka i naterali 23 člana porodice da odu u školsko dvorište, gde su ubili još jednog čoveka. Tog dana su ubili još dve starije žene i jednog starca od 95 godina. Onda su zapalili mnoge kuće, uključujući i kuću gde su se krila dva muškarca. Seljani su preko susednog sela bili proterani u Istok, odakle su ih posle pet dana ponovo proterali pripadnici policije i VJ. Na kraju su preko Rožaja otišli u Albaniju.¹¹³

Jedna intervjuisana osoba je tvrdila da je u napadu bilo ubijeno više od 50 ljudi, dok je drugi svedok rekao kako je bilo ubijeno 17 seljana; treći

je rekao da je posle napada bilo pronađeno 25 tela – 23 muškarca i dve žene. Jedan svedok je izjavio da su te noći bili sahranjeni šest muškaraca i dve žene. Najveći broj tela je bio sahranjen u neobeležene grobove na obližnjoj padini.

Posle napada, preostalih 100 seljana se okupilo da bi se branilo, tako da su se Srbi povukli. Idućeg dana, područje je bilo opkoljeno i Srbi su ponovo napali. Bila je podignuta bela zastava i viši oficir VJ se obratio seljanima, uzeo od njih 1.500 DM i onda ih u konvoju sproveo do granice.

Labljane/Llabjan

Dana 26. februara, OEBS-KVM je imala sastanak sa kosovskim Albancima u Labljanima, 9 km istočno od Peći, pored puta broj 9, gde je situacija bila tiha i mirna. Seljani su rekli verifikatoru OEBS-KVM da je nekoliko njihovih meštana otišlo u UČK. Policija je prema svemu sudeći raspolagala informacijom da je jedan od tih članova UČK povremeno dolazio kući, i ponekad ga je tražila.

Na dan 1. maja, u Labljane su ušli maskirani pripadnici paravojnih jedinica u zelenim maskirnim uniformama, koji su nosili bele ili zelene šalove. Jednog od njih su ljudi prepoznali kao Srbina iz okoline. Oni su uhvatili i držali 60 članova porodice i raseljenih lica koja su kod njih živela. Ta porodica je bila izabrana kao meta zato što je bilo rečeno kako je jedan član te porodice bio mesni komandant UČK. Pripadnici UČK su bili ubili jednog pripadnika paravojnih jedinica, i ovi su došli u Labljane da traže njegovo telo. Kako nisu našli ni telo, niti ikoga od UČK, osvetili su se na civilnim stanovnicima. Neki ljudi su uspeli da pobegnu, ali je uhvaćena grupa od 60 ljudi i 24 časa držana u jednoj kući u Labljanima. Naterali su ih da predaju sav svoj novac i nakit, a žene su bile naterane da se skinu kako bi se „otkrio novac koji su krile“. Jedna žena je bila odvedena u odvojenu sobu, prema svedočenju udarena kundakom u glavu i silovana dok je bila bez svesti.

Sledećeg jutra, sve žene i deca su bili pušteni. Deset muškaraca su i dalje bili zatočeni, i pripadnici paravojnih jedinica su tražili 12.000 DM da bi ih pustili. Na dan 3. maja neki od njih su bili pušteni, a jedan svedok tvrdi da se još ne zna sudbina petorice (starih između 15 i 55 godina). Komandant operacije je 5. maja rekao seljanima da

ima naređenje da spali selo i da svi treba da ga napuste. Seljani su najpre otišli u susedna sela, ali ih je tamo posle nekoliko dana opkolila VJ i naredila im da idu u Peć, a odatle u Prizren.¹¹⁴

Romune/Ramune, Glavičica/Gllavicice, Lješane/Leshan, Zahać/Zahaq

Na dan 22. decembra 1998, policajci su u vrtu kuće u Zahaću, 8 km zapadno od Peći, zaustavili jednog kosovskog Albanca, i prema svedočenju njegove porodice, dva puta pucali u njega i zatim ga gazili nogama. Čovek jedva što je izašao iz kuće i obreo se u vrtu koji je bila opkolila policija. Kako su seljani rekli jednoj patroli OEBS-KVM koja je kroz selo prošla u januaru, policajci su tvrdili da su ubili „teroristu“.

Početakom 1999, Glavičica, 10 km istočno od Peći na putu broj 9, brojala je oko 400 stanovnika, od toga 230 Albanaca katoličke vere, 90 Albanaca muslimana, 60 Srba i dve porodice Roma.¹¹⁵ U selu Romune, 9 km istočno od Peći, bilo je oko 540 kosovskih Albanaca, uključujući i 100 raseljenih lica, i manje od 10 Srba. Početkom godine, kao što je niže opisano, u tom kraju je pronađeno više ljudskih tela.

Na dan 2. januara između sela Glavičica i Romune pronađeno je telo jednog tridesetogodišnjeg katolika Albanca iz Pavljana; on je bio ubijen jednim metkom u potiljak. Telo je pronađeno na mestu na kome nije bilo izvršeno i samo ubistvo. Najverovatnije je izbačeno iz automobila koji je naglo zaokrenuo na putu iz Peći, pre nego što se vratio u grad. Žrtva je poslednji put bila viđena 1. januara, kada je oko 17 časova bila izašla iz svoje kuće u Pavljanima.¹¹⁶

Na dan 10. januara, između Lješana (14 km istočno od Peći) i Glavičice, na putu je bilo pronađeno telo jednog čoveka iz Kline. On je bio rano ujutru ubijen u svojim kolima. Još jedno telo je bilo pronađeno nedelju dana kasnije, 17. januara, samo 700 metara od mesta gde je bilo pronađeno prvo telo. Drugom čoveku je bio ispaljen metak u glavu, a poslednji put je viđen 16. januara, kada se autobusom vraćao sa pijace. Policajci su izjavili da je verovatno bio ubijen zato što je bio „lojalan“ kosovski Albanac, koji nije hteo da ostavi svoje zaposlenje i postane član UČK.¹¹⁷

Na dan 31. januara u selu Romune je bilo pronađeno telo jednog čoveka starog 36 godina, ko-

ji je poslednji put viđen kada je napustio pekaru u kojoj je radio kao računovođa. Bio je ubijen metkom u glavu. Kada je ekipa OEBS-KVM došla da snimi mesto događaja, u 9 časova, istražni sudija je izjavio da je žrtva još jedan „lojalni“ kosovski Albanac koga su ubili „teroristi“, i dodao da je žrtva živela u državnoj zgradi. Dva metra od tela je bila pronađena čaura kalibra 7,65 mm. Telo je bilo udaljeno 4 metra od magistralnog puta.¹¹⁸

Milovanac/Millovance, Vragovac/Vragovc, Pištane/Pishton i Rosulje/Rosuje

Ova grupa sela leži između 10 i 15 km jugoistočno od Peći, južno od puta broj 9. Na dan 15. februara, OEBS-KVM je bila obavestena da je policija zastrašivala seljane u Rosuljama. Kada su verifikatori OEBS-KVM tamo otišli, rečeno im je da su policajci uhapsili jednog kosovskog Albanca u njegovoj kući, i da su ga podvrgli torturi tri nedelje ranije. Žrtva je identifikovala jednog od počinitelja.¹¹⁹

Na dan 29. marta srpska policija je rekla stanovnicima Milovanca albanske narodnosti da treba da se iseles. Vojnici koji su učestvovali u protežiranju bili su obučeni u plave, ili u zelene maskirne uniforme.¹²⁰

Na dan 2. aprila oko 10 časova, pripadnici UČK su upozorili jednu sedamnaestogodišnju devojkicu da se snage VJ približavaju Rosuljama; ona nije mogla brzo da se skloni, jer je bila sa svojim dedom (70 godina), koji se podštapao u hodu. Na selo je otvorena vatra, i pojavila se policija pucajući iz lakog oružja. Srpski policajac se približio kući upravo u trenutku kada su devojkica i njen deda izlazili. Ona je rekla da ne govori srpski, što je izgleda uvredilo policajce. Jedan od njih prišao je na 5 metara do njenog dede i ispalio tri rafala iz poluautomatske puške u njegov stomak. Drugi policajac je udario devojkicu u pleća, dok je ona pokušavala da pobegne. Posle toga, ona je izgubila orijentaciju u prostoru i vremenu, i malo čega se seća, osim da je bežala da spase život. Ipak, ona je mogla da opiše čoveka koji je ubio njenog dedu, kao i njegovog kolegu.¹²¹

Na dan 3. aprila, policija je naredila svim stanovnicima **Vragovca** da se iseles pre 7 časova sledećeg jutra, upozoravajući da će paravojne jedinice doći u 9 časova i pobiti sve koji se još u selu zateknu. Jedan

svedok je selo napustio traktorom u 7:15. Izbeglicama albanske narodnosti je bilo rečeno da idu određenim putem i da nikako ne skreću sa njega. Duž celog puta prema granici, na kontrolnim punktovima su ih zaustavljali pripadnici paravojnih jedinica u maskirnim uniformama, neki od njih maskirani, koji su zahtevali novac ne bi li ih propustili. Osamdesetčetiri meštana su ukupno platila 7.000 DM. Svi njihovi dokumenti su im bili oduzeti.¹²²

Takođe 3. aprila, oko 10 policajaca je u 18 časova na tenkovima došlo u **Pištane**, i mesni (imenovani) komandant policije je rekao meštanima da odu, najkasnije sutradan. Oko 100 ljudi je traktorima otišlo u Đakovicu, u pratnji 10 policajaca. Imovina stanovnika albanske narodnosti je bila opljačkana i uništena, a domaće životinje ubijene i spaljene. Oko 15 srpskih porodica je ostalo u selu.¹²³

Ljutoglava/Lutogllava i Ruhot/Ruhot

Ljutoglava i Ruhot se nalaze severno od magistralnog puta broj 9, 10 i 11 km istočno od Peći.

Početkom aprila, Ljutoglavu, koja je već jednom bila razorena septembra 1998. godine, opkolile su srpske snage koje su odmah počele da pucaju iz minobacača i lakog oružja. Tenk srpske vojske je ušao u dvorište jedne četrdesetsedmogodišnje žene i vojnici su naredili da svih 40 kosovskih Albanaca koji su se u kući sklonili moraju da odu. Oni su svi izašli, noseći belu zastavu. Približila su se četiri vojnika, i jedan od njih je kundakom svoje puške udario muža vlasnice kuće. Kada je ovaj ustao i hteo da ode, jedan od vojnika mu je pucao u grudi i ubio ga. Ostali Albanci su morali da legnu na zemlju i tako ostanu sat i po. Srpske snage su zatim od njih iznudile novac i dragocenosti, oduzele im sve dokumente i onda našle traktor sa prikolicom, na kome su svi prinudno otišli u Albaniju.¹²⁴

Jedan svedok je boravio u Ljutoglavi sve do početka maja, kada je u selu bilo oko 2.500 ljudi, među kojima i mnogo raseljenih lica. Oko 7 časova 5. maja, u selo su sa tenkovima stigli pripadnici policije, VJ i paravojnih jedinica (neki sa znakom orlova na svojim uniformama, a neki u civilnim odelima). Pošto su seljani branili svoje kuće, razvila se bitka koja je potrajala osam sati. Čovek koji je bio seoski čuvar kaže da su ljudi bili ubijani i ranjavani vatrom iz minobacača, i da je jedan čovek

izgubio 11 članova svoje porodice. Posle osam sati borbe, muškarci, kojih je bilo 500 do 600, otišli su preko planina prema Crnoj Gori. Njihov put je trajao osam dana.¹²⁵

Početkom maja, pripadnici paravojnih jedinica su ušli u Ruhot, vozeći civilna vozila. Svi su bili maskirani i nosili su maramu vezane oko čela. Ušli su u jednu kuću, izvukli iz nje četiri muškarca i zaklali ih, a zatim pobili oko 10 drugih civila. Jedan mladić od 21 godinu, koji je izjavio da je radio kao civilni posmatrač za UČK, video je sa udaljenosti od 100 metara četiri ubijena čoveka. Posle toga, nađena su tela 14 civila, od kojih su većina bili stariji ljudi, ili mlađi od 15 godina. Svi su imali rane od metaka ili noževa. Oko 70 muškaraca je bilo odvojeno od ostalih meštana i zatvoreno u jednu kuću, i njihova dalja sudbina nije poznata. Ostali seljani su pobegli. Kada je ekipa OEBS-TFK posetila Ruhot krajem juna 1999, u plitkoj masovnoj grobnici su pronađeni ostaci najmanje pet tela.¹²⁶

Sela severno od Peći, duž puta za Istok i Rožaje

Ozrim/Ozdrim i Vitimirica/Vitimirice

Na dan 7. januara 1998, verifikatori OEBS-KVM su posetili Ozrim, 9 km severoistočno od Peći. Dočekalo ih je 8 do 10 seljana, za koje su pretpostavili da su meštani albanske narodnosti, koji su im tražili da se legitimišu i koji su nekoliko puta pitali ima li Srba među prisutnima. Bili su to uglavnom mlađi seljani naoružani lakim oružjem (najviše puškama AK-47). Oko ulaska u Ozrim je bilo nekoliko dobro kamufliranih pozicija. Ljudi su izvestili da je u okolini bilo pucanja, ali su kasnije priznali da je to bilo samo pucanje u vazduh za vreme praznovanja. Bili su prilično agresivno raspoloženi prema OEBS-KVM kada su se verifikatori pojavili, ali su kasnije postali ljubazniji. Govorili su da ih brine to što su okruženi srpskim selima.¹²⁷

Jedan svedok je ispričao kako je osam policajaca (od kojih je jednoga poznavao), 27. marta došlo džipom u Vitimiricu, mešovito selo koje se nalazi 7 km severoistočno od Peći, u kome je živelo i dosta Slovena muslimanske vere. Ušli su u svaku albansku kuću i naredili stanovnicima da idu u Albaniju. Uveče sledećeg dana, policija je iz mašinki otvorila vatru na albanske kuće. Intervjuisana oso-

ba i njena porodica su se krile u blizini i vratile se kući kada je policija napustila selo. Pokupili su nešto stvari, otišli u šumu, a odatle u Rožaje.¹²⁸

Kada je krajem juna OEBS-TFK stigla u Peć, dokumentovano je bilo više zločina u Ozrimu, gde je oko 12 ljudi bilo ubijeno za vreme napada srpske paravojne grupe u maju. Počinioци su upadali u kuće i ubijali kosovske Albance, a zatim palili kuće i tela. Tela dva čoveka su bila pronađena blizu puta i u polju; izgleda da su bili ubijeni dok su pokušavali da se sklone. Svedoci, uključujući mesne Slovene muslimanske vere, rekli su da su srpske snage koje su napale selo nosile srpske krstove; kretale su se od severa ka jugu, napadajući kuće kosovskih Albanaca i poštedejući kuće slovenskog muslimanskog stanovništva.

Novo Selo/Novosell, Radavac/Radavc i Mala Jablanica/Jabllanica e Vogel

Radavac i Novo Selo leže 8 i 9 km severno od Peći, na glavnom putu za Rožaje, dok je Mala Jablanica smeštena još nekoliko kilometara severnije.

Na dan 11. februara, u Novom Selu je bilo pronađeno telo jednog pedesetdvogodišnjeg Roma koji je radio u pečkoj pivari. Na njegovoj glavi je bilo više rana od metaka, a u blizini je pronađeno nekoliko čaura kalibra 6,5 mm.¹²⁹

Početakom aprila srpske snage su došle u Novo Selo, zastrašivale stanovništvo albanske narodnosti i palile radnje u centru sela. Tog dana, kosovski Albanci su se iselili. Jedan svedok se priključio grupi boraca UČK kako bi branio kuće. VJ i policija su tokom nedelju dana granatirale Novo Selo, napadajući ga sa oko 1500 ljudi, 30 tenkova i 70 do 80 oklopnih vozila. Kada se UČK na kraju povukla, sve ove jedinice su ušle u selo, gde su viđene kako ubijaju stoku, pljačkaju i pale kuće. Oko 2500 seljana je izbeglo u planine, od toga su neki otišli u Albaniju.¹³⁰

Na dan 25. marta, grupa raseljenih lica, koja tek što je bila pobegla od granatiranja u Pečkoj Banji (opština Istok), postala je meta snajperista blizu Male Jablanice. Jedan svedok koji je poslao svoju porodicu u planine, jer se plašio da će biti ubijena, vratio se u Malu Jablanicu u potrazi za hranom i video da su policija i VJ opkolile selo. Srpske snage su osule paljbu i bilo je ubijeno 10 kosovskih Albanaca, među kojima su bila i dva čo-

veka iz Istoka, sudeći prema broju tela koja su na ulicama pronađena kada su se ljudi dva dana kasnije vratili. Takođe je sa velikog rastojanja bilo pucano na jednu ženu i dva dečaka iz Male Jablanice, koji su bili teško ranjeni.¹³¹

Na dan 28. ili 29. marta brojni ljudi koji su bili proterani iz Peći su prošli kroz Radavac, na svom putu u Crnu Goru. Čula se pucnjava i mnogi mesni žitelji su pobegli u planine. Pojavili su se pripadnici policije i VJ i počeli da pljačkaju i pale selo. Meštani albanske narodnosti su uglavnom pobegli u Rožaje.¹³²

Sela u Rugovskoj klisuri

Drelje/Drelaj, Hajla Keće/Hajla e Keqe, Veliki Štupelj/Shtypeqi i Madh i Boge/Boga

UČK je bila snažno prisutna na teško dostupnom terenu Rugovske klisure, na krajnjem zapadnom delu pečke opštine, i mnogi njeni borci su bili ubijeni u borbama koje su se vodile u planinama. Jedan svedok je rekao da su se srpske pozicije nalazile u selu Veliki Štupelj (gde su bili razmešteni tenkovi, minobacači i kamioni), u Hajla Keće (200 pešaka), Boge (150 pešaka) i Štedime/Shtedime (pešadija).¹³³

Na dan 13. aprila je bilo granatirano Drelje, iz pravca srpskog kontrolnog punkta, oko 5 km zapadno od Peći, usled čega je 18 ljudi napustilo selo.¹³⁴ Sredinom aprila, maskirani policajci su ubili tri meštana albanske narodnosti.¹³⁵ VJ i policija su u Veliki Štupelj ušle 17. aprila, i UČK je savetovala civilima albanske narodnosti da napuste područje. Oko 400 seljana je otišlo u planine Boge, a odatle u Rožaje. Na dan 20. aprila tri mlađa kosovska Albanca su bila ubijena u artiljerijskom napadu VJ iz pravca Peći.¹³⁶

Okolo 24. aprila jugoslovenske snage su sa mesta blizu crnogorske granice granatirale Hadžoviće, i zatim se približile selu. Grupa od oko 300 stanovnika Hadžovića albanske narodnosti je pešice otišla do Rožaja, za šta im je trebalo 24 sata. Na putu, srpski vojnici su zaustavili kolonu i pretresli je tražeći oružje. Odveli su u stranu pet muškaraca, i rekli ostalima da se vrata u Rugovu, ali pošto su pet sati čekali na snegu, crnogorska policija im je dozvolila da uđu u Crnu Goru. VJ je, međutim,

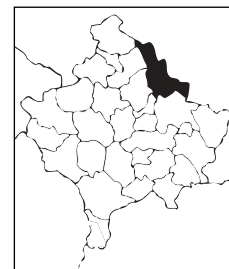
zadržala onu petoricu.¹³⁷

- 1 Pomoćnik gradonačelnika Peći, u razgovoru sa OEBS-KVM, 4. januara 1999.
- 2 UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).
- 3 A/1056.
- 4 OSCE-KVM, „Meeting Report with Pec Police“, 23. January 1999.
- 5 PE/01/069/99.
- 6 BBC World Service, „Srpska policija je uhapsila više osoba i ubila dvojicu ljudi nakon pučnjave u kafani“, 17. decembar 1998.
- 7 OSCE-KVM, RC3, „Daily Report“, 30 December 1998.
- 8 Ovde su predstavljeni samo neki slučajevi. Ostali karakteristični slučajevi su sadržani u PE/01/010/99, PE/01/073/99 (premlaćivanje u pečkoj policijskoj stanici), PE/078/99 (premlaćivanje zato što je žrtva bila iz Novog Sela, u kome je bila napadnuta policijska patrola) i PE/01/087/99.
- 9 PE/01/008/99.
- 10 PE/01/001/99.
- 11 PE/01/065/99.
- 12 PE/01/066/99.
- 13 OSCE-KVM, RC3, „Daily Report“, 7 March 1999.
- 14 PE/01/082/99.
- 15 A/1020.
- 16 A/1023; A/1035.
- 17 A/0631.
- 18 A/1018.
- 19 A/0468.
- 20 A/0001.
- 21 A/1035.
- 22 A/1003.
- 23 A/0202.
- 24 A/1037.
- 25 A/0638.
- 26 A/0001.
- 27 A/1018.
- 28 PE/0024/99, mesto je 16. juna posetila delegacija OSCE-TFK.
- 29 A/1007.
- 30 A/0385.
- 31 A/0110.
- 32 A/0031.
- 33 A/0611.
- 34 A/1021.
- 35 A/0469.
- 36 A/0180.
- 37 A/001; A/1018.
- 38 A/0344.
- 39 A/0161.
- 40 A/0060.
- 41 A/0095.
- 42 A/0344.
- 43 A/0468.
- 44 A/0613.
- 45 A/1110.
- 46 A/0095. Ukupan broj počiva na informaciji koju je saopštio dotični izbeglica i skoro ga je nemoguće proveriti, mada izgleda verovatan.
- 47 A/0161.
- 48 Intervjui sa 31 stanovnikom Peći albanske narodnosti koji su bili proterani tog dana.

- 49 A/0106.
- 50 A/0113.
- 51 /1071.
- 52 A/1110.
- 53 A/0078 (Karađorđeva ulica); A/0261 (Partizanska ulica); A/0336 (Dositejeva ulica); A/0462 (Hercegovačka ulica); A/0469 (Petrovićeva ulica); A/0544 (Ulica Šabana Spahije); A/0631 (Miloševa ulica); A/0736 (Drvarska ulica); A/0967 (Ulica Imera Baše); A/1018 (Ulica Medinica).
- 54 A/0346.
- 55 A/0736.
- 56 A/0025. Položaj ovih pozicija je potvrdila OEBS-TFK kada je došla u Peč juna meseca 1999.
- 57 A/0135; A/0202; A/0462.
- 58 A/0056.
- 59 A/1037. Ova dva policajca su inače bila poznata po neprimernom ponašanju prema albanskim stanovnicima, a jedan od njih je navodno organizovao paravojnu grupu Munja.
- 60 A/1054.
- 61 A/0631.
- 62 A/0113.
- 63 A/0737.
- 64 A/0025.
- 65 A/0031.
- 66 A/0261.
- 67 A/1003.
- 68 A/0436; A/0631.
- 69 A/0064; A/0336.
- 70 A/0001.
- 71 A/0263; A/0949.
- 72 A/0525.
- 73 A/0512.
- 74 A/1049.
- 75 A/0116; A/0481.
- 76 A/0488.
- 77 A/0833.
- 78 A/0677.
- 79 A/0806.
- 80 M/1507.
- 81 A/0257.
- 82 A/0458.
- 83 M/1436.
- 84 A/0512.
- 85 PE/0009/99.
- 86 PE/0008/99.
- 87 Među predmetima su bile stolice, prazne čaure, vitaminske pilule, prazne konzerve od bezalkoholnih pića, vojnička čebad, šolja za kafu i šećer, vuneni šalovi...
- 88 Izveštaj albanske novinske agencije ARTA je dostupan na <http://www.alb-net.com/warcrimes-img/lybeniq.htm>. Amnesty International, *A Human Rights Crisis in Kosovo Province: Ljubenic and Poklek: A Pattern Repeated*. EUR 70/46/98, July 1998.
- 89 A/0222.
- 90 A/0749.
- 91 PE/0011/99 (uključujući intervju sa preživelim iz Ljubenića, 1. jula). Moguć razlog zbog koga je ovo selo bilo posebno na udaru je u činjenici da iz njega potiče mesni komandant UČK koji je srpskoj policiji u tom kraju zadao mnogo nevolja.
- 92 PE/0006/99.
- 93 PE/0004/99, (uključujući skice i fotografije).
- 94 A/0359.
- 95 Kao što je izvestila jedna patrola OEBS-KVM koja je kraj posetila februara 1999.

- ⁹⁶ PE/01/042/99.
- ⁹⁷ PE/01/027/99, uključujući fotografiju.
- ⁹⁸ A/0248.
- ⁹⁹ A/0749.
- ¹⁰⁰ A/0583.
- ¹⁰¹ A/0341.
- ¹⁰² A/0923.
- ¹⁰³ A/0366.
- ¹⁰⁴ A/0570.
- ¹⁰⁵ PE/007/99.
- ¹⁰⁶ PE/003/99.PE/003/99 uključujući fotografije.
- ¹⁰⁷ PE/0012/99, uključujući fotografije i dokumentaciju OEBS-MiK od 6. jula 1999, kao i intervju koji su vođeni sa svedocima i članovima porodica.
- ¹⁰⁸ PE/0005/99, uključujući skice i fotografije.
- ¹⁰⁹ PE/01/071/99.
- ¹¹⁰ PE/01/086/99.
- ¹¹¹ A/0589.
- ¹¹² A/0396; A/0458; A/0459; A/0477; A/0589; A/0603; A/0972; A/1071.
- ¹¹³ OEBS-KVM raspolaže imenima 18 ljudi koji su prema izjavama ubijeni u to vreme. Savet za odbranu ljudskih prava i sloboda je ustanovio listu od 20 imena (Peć, maj 1999).
- ¹¹⁴ A/0412, koji je o počinocima govorio kao o „Arkanovim“ ljudima i koji je insistirao na tome da su počinoci bili pripadnici paravojnih, a ne regularnih jedinica VJ.
- ¹¹⁵ Kao što je izjavio katolički sveštenik februara 1999.
- ¹¹⁶ OSCE-KVM, „Meeting Report“, 2 January 1999.
- ¹¹⁷ PE/01/017/99.
- ¹¹⁸ PE/01/045/99.
- ¹¹⁹ PE/01/058/99.
- ¹²⁰ A/0772.
- ¹²¹ A/0239.
- ¹²² A/0079.
- ¹²³ A/0172.
- ¹²⁴ A/1107.
- ¹²⁵ A/0974.
- ¹²⁶ A/0486; A/0476.
- ¹²⁷ Prema izveštaju jedne patrole OEBS-KVM koja je posetila selo.
- ¹²⁸ A/0579.
- ¹²⁹ OSCE-KVM, „meeting Report with Pec Police“, 11 February 1999.
- ¹³⁰ A/0788; A/0182.
- ¹³¹ A/0411; A/0509.
- ¹³² A/0157; A/0156.
- ¹³³ A/0179.
- ¹³⁴ A/0355.
- ¹³⁵ A/0179.
- ¹³⁶ A/0354.
- ¹³⁷ A/0384.

PODUJEVO/PODUJEVE

Opština Podujevo zauzima severoistočni ugao Kosova. Lapske planine, zapadno od grada Podujevo, bile su uporište UČK. U samom gradu, srpske vlasti su na albansko stanovništvo gledale kao na pomagače UČK, ili u najmanju ruku kao na njene simpatizere. Srpske snage su od kraja 1998. pokrenule više ofanziva ne bi li povratile kontrolu nad nekim selima koja su u nekim slučajevima bila samo 3 do 5 km udaljena od Podujeva.

U Dumošu, južno od Podujeva, nalazio se vojni aerodrom, odakle su bila granatirana sela za koja se smatralo da daju osobito jaku podršku UČK, kao što su Gornja Lapaštica/Llapashtice e Eperme, Burince/Burice, Godišnjak/Godishnjak i Majance/Majanc.¹

UNHCR je procenio da je u opštini Podujevo bilo 1438 stanovnika srpske narodnosti (1,3% od ukupnog broja stanovnika).² Početkom marta 1999, gradonačelnik Podujeva je dao podatke prema kojima je broj Srba bio 1650, od čega je polovina živela u samom Podujevu, dok je UČK saopštila da je Srba bilo 950 u celoj opštini. Društvo majke Tereze je raspolagalo podatkom da je u to vreme u opštini već bilo 33.000 raseljenih lica. Prema pomenutom izveštaju, većina je dolazila iz sela kao što su Perane/Peran, Donje Ljupče/Lupqi i Poshtem, Kisela Banja/Balabaja i Godišnjak, gde su se nalazili položaji VJ i policije, dok je najviše žena i dece izbeglo iz zone koju je kontrolisala UČK (Bradaš/Bradash, Gornja Lapaštica, Velika Reka/Velikareke, Obradza/Obrance i Donja Lapaštica/Llapashtice e Poshtem).³

Na dan 21. januara 1999. OEBS-KVM je konstatovala da je „potpuno odsustvo normalnih kontakata između mesnih srpskih vlasti i albanskog stanovništva“ u Podujevu „glavni razlog za nerešene humanitarne probleme i probleme u vezi sa ljudskim pravima u podujevskom kraju“. U izveštaju se pominje „loše i čak brutalno ponašanje policajaca“

koji „ponekad“ kao da „imaju podršku svojih nadređenih“. Takođe se govori o premlaćivanju onih „kosovskih Albanaca koji su stupali u kontakt sa policijom“ i o „brojnim“ svedočanstvima o korupciji. Dalje se navodi da je mesno stanovništvo prestrašeno i da „ne sme da se obrati vlastima žalbama, pa čak ni običnim zahtevima“. Uprkos mnogim izveštajima o dobrim susedskim odnosima i prijateljskom stavu mesnih Srba i Albanaca jednih prema drugima, činjenica da neke javne nevladine institucije i organizacije (posebno srpske) nisu bile prisutne u regionu, govori „da nije bilo normalnih kontakata među dvema etničkim zajednicama“. Prvi pokušaj da se ovakvi kontakti uspostave je propao kada su Srbi odbili da posete kancelariju OEBS i kada su kosovski Albanci iz straha odbili da posete kancelariju gradonačelnika ili policijsku stanicu, kako su to predlagali Srbi.

OEBS-KVM je takođe izvestila da mesne albanske novine i srpska televizija nisu radili na uspostavljanju „međusobnog razumevanja“, te su na taj način povećavale napetost između dve zajednice. Konstatovano je da su i jedni i drugi suviše često iskrivljavali činjenice, pa čak i objavljivali nortorne laži, što je bilo uzrok „sumnji i nepoverenja među dvema stranama u sukobu“.⁴

Grad Podujevo

Većina stanovnika grada Podujeva je bila albanske narodnosti, oko 2,8% su bili Srbi, dok je pripadnika drugih nacionalnih zajednica bilo svega 1,4%.⁵

Za vreme prisustva OEBS-KVM, u Podujevu su bila ubijena ili ranjena tri policajca. Posle svakog napada pojačavale su se policijske akcije protiv albanskog stanovništva Podujeva. Policija je strogo kontrolisala sve prilaze ka gradu, a unutar grada zaustavljala je i proveravala vozila i ljude,⁶ što je za posle-

dicu imalo da su se ljudi plašili da izađu iz kuće.⁷

Prvo ubistvo policajca se desilo 21. decembra 1998,⁸ posle čega je policija pokrenula ofanzivu protiv okolnih sela. Vojnici UČK su ubili drugog srpskog policajca u 18 časova 3. marta 1999. Pola sata kasnije, policajci su iz kola izvukli jednog kosovskog Albanca i premlatili ga tako da je izgubio svest. Druga dva Albanca su bila uhapšena i premlaćena rano ujutru, 4. marta: jedan je zahtevao bolničku pomoć i bio prevezen u Prištinu, dok je drugi zadobio povrede na zadnjem delu glave. Sva trojica su bila premlaćena na raskrsnici gde se dogodilo ubistvo. Kada je treći policajac bio teško ranjen 12. marta, premlaćena su bila dva kosovska Albanca, dok je jedan bio uhapšen (u početku se mislilo da je nestao).⁹

U subotu 13. marta (pijačni dan) u Podujevu su eksplodirale dve bombe, jedna na pijaci, a druga 200 metara dalje, blizu zgrade policije. Ubijena su dva čoveka, a 26 osoba je ranjeno. Među žrtvama je jedan devetnaestogodišnjak koji je pokušao da pomogne ranjenome u prvoj eksploziji, a onda je i sam bio ranjen kada je i druga bomba eksplodirala u kanti za smeće. Mladić je umro kasnije, istog dana. Blizu mesta druge eksplozije bilo je pronađeno telo čoveka starog 59 godina koji je umro od rana od metaka.¹⁰

Odmah posle odlaska OEBS-KVM, 20. marta,¹¹ policijske i druge srpske snage su počele seriju operacija koje su u Podujevu trajale nedelju dana, i u kojima je mnogo ljudi na surov način ubijeno. Postoje izveštaji o ubijanju žena i muškaraca sa bliskog rastojanja, u nekim slučajevima pred punom javnošću; o mnogim telima koja su viđena kako leže na ulici; o telima koja su bila spaljivana; o čoveku koji je ubijen hicem iz tenka sa rastojanja od samo 20 metara; i o vešanjima. Otimanje nemačkih maraka i zlata i oduzimanje vozila je izgleda bilo opšta praksa. Ljudi koji nisu imali dovoljno novca da predaju, bili su ubijeni.

Uz to, kao počinioci su u nekim slučajevima navedeni mesni pripadnici i rezervisti policije i VJ. Pripadnici paravojnih jedinica su takođe bili od samog početka umešani u akcije. Prema izjavama izbeglica, „Beli orlovi“ Vojislava Šešelja su bili među počiniocima, a moguće i Arkanovi „Tigrovi“.¹²

Izvestan broj ubistava koja su viđena u Podujevu je opisan u daljem tekstu. U podne onog dana

kada je OEBS-KVM napustila grad, 15 do 20 policajaca koji su nosili maskirne uniforme i crne maske viđeni su kako postrojavaju tri muškarca i jednu ženu i kako ih ubijaju hicima u čelo iz pištolja.¹³ Dana 24. marta, brat jedne intervjuisane osobe i njen rođak su bili zaustavljeni na ulici i zatim su ih ubili policijski rezervisti.¹⁴ Dan kasnije, maskirani pripadnici policije i VJ u zelenim i plavim maskirnim uniformama, ušli su u grad sa tenkovima, vozilima praga i drugim vozilima. Proterivali su albansko stanovništvo, pucajući i ubijajući mnoge ljude.¹⁵ Istog dana policija je uhapsila 10 mlađih kosovskih Albanaca iz jedne stambene zgrade i sprovela ih u policijsku stanicu. Kasnije istog dana, ispred iste zgrade, pripadnici paravojnih jedinica su zaustavili 50 mlađih ljudi koji su pokušavali da odu u velikom kamionu. Kamion i ljudi su bili oteți i odvezeni u nepoznatom pravcu.¹⁶ Jedan mlađi muškarac je 26. marta bio viđen obešen o drvo.¹⁷ Četiri pripadnika paravojnih jedinica koji su vozili crni pajero automobil su 27. marta zaustavili traktor sa 11 kosovskih Albanaca, zahtevali od njih novac, a kada se ispostavilo da ga ovi nemaju, naredili su svima da siđu sa traktora, stavili lisice na ruke sedmorice muškaraca, vezali ih oko stoga sena i zatim ih žive spalili.¹⁸ Na dan 30. ili 31. marta, sedam ili osam ljudi u crnim uniformama su u prednjem dvorištu jedne kuće postrojili šest muškaraca i zatim ih pobili iz automatskog oružja u prisustvu žena i dece. Zatim su zapalili tela.¹⁹

Na dan 28. marta, policajci su odveli na saslušanje u policijsku stanicu, koja se nalazi 70 metara od njihove kuće, 21 člana jedne istaknute albanske porodice (imena se nalaze u izveštajima). Ovi su još istog dana bili pušteni, ali je odmah posle toga, u tri odvojena incidenta, bilo ubijeno 16 članova porodice. Počinioci su pripadnici paravojnih jedinica. Najpre, kada su članovi porodice pokušali da se vrate kući, naoružani ljudi su oteli dva muškaca i ubili ih u jednoj kafeteriji. Ostalih 19 je stiglo do dvorišta susedne kuće, gde su ih opkolili pripadnici paravojnih jedinica koji su ih tukli i opljačkali, a zatim ubili jednu ženu. Onda su ubili još nekoliko članova porodice koji su bili naterani da leže na zemlji; ubili su 13 ljudi i ranili 5 (starih između 7 i 15 godina). Ranjeni su kasnije bili odvezeni u prištinsku bolnicu.²⁰

U 13 časova 29. marta, grupa od 5 pripadnika paravojnih jedinica provalila je u stan u kome je

bila jedna od intervjuisanih osoba, razdvojila muškarce od žena i dece, tražila novac, i na kraju otišla kada im je naš svedok dao 200 DM. Kasnije su došla druga petorica naoružanih ljudi (od kojih su dvojica bila prepoznata kao mesni Srbi) i takođe tražili novac. Naterali su čoveka da se skine, ali kada ništa nisu pronašli, počeli su da prete da će silovati njegovu kćerku, a od njega „napraviti salatu“. Odneli su hi-fi i ostale predmete koji su imali neku vrednost. Porodica je sačekala da padne mrak i onda pobešla kroz prozor na drugom spratu, koristeći televizijski kabl umesto konopca.²¹

Jedan kosovski Albanac koji je bio proteran iz sela **Letance**, 2 km severno od Podujeva, opisuje kako je 28. marta oko 7 sati došao u Podujevo. Grupu raseljenih lica u kojoj se nalazio odmah su opkolili pripadnici VJ, policije, paravojnih jedinica i mesni Srbi, koji su imali spisak albanskih imena. Kada je svedok rekao svoje prezime, četiri Srbina su odmah rekla da znaju, da njegov ujak, star 75 godina, ima novac, i dali su mu rok od 20 minuta da preda 30.000 DM. Jedan član porodice je sakupio zlato od žena, a kada je ujak rekao da nema više od 12.000 DM, počeli su da ga tuku kundacima svojih pušaka i da ga šutiraju. Kada je postalo jasno da nema više novca, uzeli su ono što je imao, dovezli dva kamiona, opljačkali njihovu kuću u Letancima, oduzeli jedan kamion mercedes i tri automobila. Ova procedura je ponovljena u kućama drugih porodica, i svedok je izjavio da je tog dana oteto više od 500.000 DM i veća količina zlata. Posle svega, pripadnici paravojnih jedinica su ubili dva kosovska Albanca.²²

Na dan 20. marta, pripadnici VJ, policije i paravojnih jedinica su ušli u škole, bolnice i druge javne zgrade u Podujevu, a 22. marta su počeli da pljačkaju i uništavaju privatne domove.²³ Jedan vlasnik prodavnice je opisao kako je oko 30 mesnih policijskih rezervista upalo u njegov supermarket i opljačkalo ga 26. marta. U njegovoj kafani su uspostavili svoju bazu i tamo bili tri dana, a četvrtog dana su došli u porodičnu kuću i pretili da će sve saterati u podrum i tamo pobiti. Kada su članovi porodice sakupili 6000 DM, bilo im je dozvoljeno da pobegnu.²⁴

Ovo nasilje, praćeno pljačkom i proterivanjem stanovništva, dovelo je do toga da je mnogo ljudi do kraja marta napustilo Podujevo u konvojima, na traktorima ili pešice. Često su se sklanjali u se-

la na jugu ili istoku od Podujeva (vidi niže). Na ljude koji su bežali u tom pravcu pucali su snajperisti, ubivši tako brojne muškarce i žene, i ranivši jednu mušku bebū.²⁵ Mnogi su pobešli na zapad u Lapske planine.

Sela u Lapskim planinama i severno od Podujeva

U vreme prisustva OEBS-KVM na Kosovu, bilo je izveštaja o „hapšenjima“ koja je UČK vršila u predelu planina Lab/Llap (zapadni deo teritorije opštine), kao i severno od Podujeva. Jedan kosovski Albanac je rekao verifikatorima OEBS-KVM da su on i njegov sin bili zadržani u novembru 1998. u **Lužanima/Lluzhane**, a ovo je kasnije potvrdila i UČK.²⁶ Drugi čovek je bio „uhapšen“ blizu Gornje Lapaštice/Llapashtice e Eperme početkom decembra da bi „obavio izvesne poslove“ za UČK, kako je kasnije UČK i potvrdila verifikatoru OEBS-KVM početkom januara.²⁷ Policija je izvestila da je UČK otela jednog kosovskog Albanca po drugi put 24. februara 1999. i da je „policija UČK“ 26. februara „uhapsila“ jednog srpskog radnika. Mesni komandant UČK je kasnije potvrdio ova „hapšenja“, tvrdeći da je prvi bio osumnjičen zbog „kolaboracije“, dok je drugi, koji je u Bosni i Hercegovini služio u srpskim paravojnim jedinicama, bio ratni zločinac. Komandir UČK je rekao da se prema obojici dobro postupalo.²⁸ (Za komentar o proizvoljnom karakteru „hapšenja“ koja je vršila UČK vidi 3. poglavlje.)

Policijska zastrašivanja, pretnje, zlostavljanja i premlaćivanja su bili redovni predmet izveštaja OEBS-KVM. Ovo je posebno bio slučaj u varošici **Krpimej/Kerpimeh**, severozapadno od Podujeva. Verifikatori OEBS-KVM su izveštavani o premlaćivanju i zlostavljanju, na jednu osobu je pucano, od jednog vozača kamiona je bio iznuđen novac, prećeno je vlasnicima prodavnica, policajci su odbijali da plate svoje račune u prodavnicama ili restoranima, policajci su pili alkohol i u pijanom stanju vršili službu, a u jednom slučaju seksualno zlostavljali mladu devojkū. Uz to, krajem februara 1999, vojnici VJ su viđeni kako pljačkaju kuće u Krmpelju.²⁹

Između vladinih snaga i UČK su se u ovom regionu vodile borbe tokom druge polovina septembra 1998, na kraju letnje kampanje srpske voj-

ske (vidi 3. poglavlje), kao i krajem decembra 1998, posle ubistva jednog policajca u Podujevu, kao što je već pomenuto. Paljbom iz tenkova jedan je čovek ranjen u svom vrtu 27. decembra u selu **Obrandža(Obranča)/Obrance**. Čovek je kasnije umro od zadobijenih rana.³⁰ Sedam, uglavnom starijih i nezaštićenih Srba je bilo evakuisano iz Obrandže, Velike Reke i Gornje Lapašnice, gde su bili odsečeni od svojih porodica usled borbi koje su se vodile u okolini. Evakuaciju su koordinisano sprovele OEBS-KVM, UČK, policija i mesne vlasti.³¹ Kuće blizu glavnog puta koji ide na jug od Podujeva bile su spaljene i uništene početkom januara 1999.³² Ponavljana granatiranja, oštećenja kuća,³³ i bojazan da se može postati žrtva snajperske vatre učinili su da su brojni kosovski Albanci iz tog kraja bežali u planine, i vraćali se kada bi opasnost od granatiranja prošla.³⁴

Perane/Peran, nekoliko kilometara severozapadno od Podujeva, na glavnom izlasku iz grada, bilo je mesto ponovljenih sukoba između UČK i vladinih snaga. Policija je protiv Perana pokrenula dve ofanzive. Jedna je bila početkom januara 1999, dok je druga bila deo šire ofanzive protiv drugih sela, kao Gornja Lapašnica i Bradaš, koja je bila pokrenuta 27. januara.³⁵

Za vreme operacije u Peranama, početkom januara, tenkovska vatra je oštetila više kuća. Na dan 9. januara je jedan dečak bio ubijen hicem iz lakog oružja, a nekoliko ljudi je bilo ranjeno, dok je 12. januara jedna porodica bila naterana da plati 1000 DM kako bi mogla da se iseli.³⁶ Takođe 9. januara, dva kosovska Albanca su bila uhapšena u Peranama od strane ljudi u policijskim uniformama koji su govorili srpski. Mesna policija je tvrdila da ništa ne zna o hapšenju, ali su tela dvojice ljudi na kraju pronađena u prištinskoj mrtvačnici 17. marta.³⁷

Bilo je i izveštaja da je policija pljačkala kuće u Peranama, u januaru i početkom februara.³⁸ OEBS-KVM je stigla u Perane da istraži verodostojnost ovih izveštaja i zatražila od policije da prekinu ovu praksu. Komandant policije je uveravao verifikatore misije da policija nije pljačkala i demolirala kuće, ali je pljačkanje nastavljeno. Verifikatori su zatim otišli komandantu policije u Podujevu, koji je rekao da je za sve odgovorna grupa kriminalaca iz okoline. Verifikatori OEBS-KVM su se onda vratili u Perane i najzad ubedili komandanta lo-

kalne policije da nešto preduzme. Dvadeset pet minuta kasnije je uhapšen jedan Srbin koji je, posle saslušanja u prisustvu verifikatora priznao da je krao dragocenosti i prodavao ih u Kuršumliji (uža Srbija). Ukradene stvari su vraćene članovima šest porodica, ali vlasnici drugih predmeta nisu odmah bili identifikovani.³⁹

Od 27. januara, VJ i policija su činile zajedničke napore da povrate punu kontrolu nad selima zapadno od Podujeva. Među ovim selima su bila Perane, **Kisela Banja** i **Godišnjak**. Tenkovi VJ su bili viđeni kako granatiraju Godišnjak 27. januara. Linija fronta je prolazila između Godišnjaka na brdu, i Lužana u dolini. Neke kuće su bile pogođene granatama, dok je, prema tvrđenju policije, istog dana, UČK napala policijsku stanicu u Lužanima. Seljani su pobjegli u Prištinu.⁴⁰ Istog dana su tenkovi VJ ušli u Kiselu Banju. OEBS je izvestila: „Krajem januara, u području Podujeva je bilo više ozbiljnih narušenja prekida vatre. Na dan 28. i 29. januara, minobacačka, tenkovska i mitraljeska vatra je bila zabeležena južno od Podujeva, u pravcu sela Kisela Banja. Nije bilo izveštaja o žrtvama, ali je u okolini viđen veliki broj iseljenih lica. Stalni sukobi između UČK i bezbednosnih snaga, i obostrano pripremanje pozicija i kopanje rovova, bili su predmet posebne zabrinutosti tokom celog tog perioda. Iako su borbe posle toga utihle, ni UČK ni VJ se nisu povukle, kako je to bilo predviđeno u rezolucijama Saveta bezbednosti UN. Jedinice VJ na terenu su prekoračile ograničenja koja su bila sadržana u sporazumu između NATO i SRJ potpisanim 25. oktobra 1998.“⁴¹

Usled ofanzive, seljani su bili prinuđeni da pobjegnu u **Ljupče**, koje je takođe bilo napadnuto, i gde je bio ranjen jedan tridesetosmogodišnji muškarac. Seljani i izbeglice su pobjegli dalje uz dolinu, u **Popovo**, uprkos zimskim vremenskim uslovima. Oko 700 ljudi je zatim preko planina otišlo u Prištinu.⁴²

Iako su se borbe tokom februara utišale, patrola OEBS-KVM je 8. marta ponovo videla M-80 i T-55 tenkove kako granatiraju kuće u brdima iznad Lužana. Jedan meštanin je rekao da patrole OEBS nisu dobrodošle zbog pojačanog granatiranja i paljenja kuća koje je sledilo njihovom prolasku, kada bi u kraju ostale samo VJ i policija.⁴³ Izvešteno je i o pucanju u Lužanima, u noći 14. marta, navodno iz pravca policijske stanice, i u kome

su oštećene neke kuće.⁴⁴ Komandant policijske stanice u Podujevu je tvrdio da je UČK te noći probila policijske pozicije i ponovo napala policijsku stanicu u Lužanima.⁴⁵ Bradaš je takođe bio granatiran u tri navrata, 15. marta.⁴⁶

Oko 21. marta srpske snage su počele još jednu ofanzivu protiv sela oko Podujeva. Među napadnutim selima su bili **Bajčina/Bajcine, Bradaš, Dobri Do, Dobrotin, Donja Dubnica/Dumnice e Pshtem, Glavnik/Gllavnik, Gornja Dubnica/Dumnice e Eperme, Lauša/Llaushe, Letance i Velika Reka.**⁴⁷ Kamioni i tenkovi su nadirali sa teritorije uže Srbije, koja se nalazi na udaljenosti manjoj od deset kilometara.⁴⁸ Tenkovi nisu korišćeni samo za granatiranje, nego i za uništavanje kuća tako što su vozili preko njih. Ipak, neke kuće su ostale neoštećene, pa su korišćene za sakrivanje tenkova za vreme NATO bombardovanja.⁴⁹

U najvećem broju slučajeva, sela su najpre bila granatirana, često tokom čitave nedelje dana, a za to vreme su seljani bili primorani da se kriju u svojim podrumima.⁵⁰ Kada bi granatiranje prestalo, vojska, policija, naoružani lokalni Srbi⁵¹ i pripadnici paravojnih jedinica bi ušli u kuće, pljačkajući i uništavajući ih, i isterujući stanovništvo.⁵² Usled granatiranja, bilo je mnogo mrtvih i povređenih.⁵³ Među njima je bilo dece,⁵⁴ žena, starijih osoba, nenaoružanih civila, i ponekad ljudi za koje je rečeno u izveštajima da su bili borci UČK.⁵⁵ Izgleda da su ranjenici svesno bili meta napada. Jedna intervjuisana osoba opisuje kako su srpske snage, kada su otkrile poljsku bolnicu, organizovanu u zgradi bivše škole izvršile napada na nju.⁵⁶

Neki kosovski Albanci su pobjegli u Krpimej, dok ih je oko 10.000 pobjeglo u Dobrotin, u podnožje planina severozapadno od Podujeva.⁵⁷ Međutim, sam Dobrotin su krajem aprila zauzele srpske snage, nateravši meštane i raseljena lica da beže dalje u brda, u Kačandol/Kacandoll i Bajgoru/Bajgore (u opštini Kosovska Mitrovica).⁵⁸ Često, UČK je upozoravala seljane o napredovanju srpskih snaga i savetovala im da se iz jednog sela sklone u drugo (obično u veoma kratkom roku), pošto su se sukobi neprestano približavali i udaljavali.⁵⁹ Kako je objasnio jedan svedok, „za njih je bilo lakše da se bore ako u blizini nije bilo nikoga“.⁶⁰

Krajem marta i početkom aprila izgleda da su bila bombardovana sela u dolinama Popovo i Ma-

jance, iako nije jasno da li se radi o jednom ili više bombardovanja koje su opisivale intervjuisane osobe. Jedan ili dva aviona, različito opisani kao srpski ili MiG avioni, bacali su bombe na sela u rejonu Popovo – Majance, i na Veliku Reku. U izveštajima se pominje različit broj mrtvih: od 11 do 18; jedan svedok kaže da su ubijeni uglavnom bili žene i deca, a drugi kaže da su bili izbeglice i deca.⁶¹

Na kraju, pošto je UČK bila potisnuta, raseljena lica su počela da silaze sa brda i da se predaju srpskim snagama.⁶² Pored onih koji su prešli preko Donje Sudimlje/Studime e Poshtme (Vučitrn), gde je početkom maja bilo ubijeno 90-160 ljudi, ili kroz lokalitete u prištinskoj opštini (što je detaljnije opisano u odeljcima koji se odnose na ove opštine), neki su iz Gornje Ljupče/Lupqi i Eperme sišli u Popovu dolinu, u Donje Ljupče/Lupqi i Pshtem, kako bi izašli na glavni put Podujevo – Priština, severno od Vranjeg Dola/Vranidoll. Jedan svedok star 69 godina je procenio da je u dve poslednje nedelje aprila u okolini sela Ljupče bilo ubijeno 120 ljudi.⁶³ Druga intervjuisana osoba opisuje kako je velika kolona ljudi krenula prema Prištini krajem aprila, ali ju je policija zaustavila i podelila nadvoje. Zadnji deo kolone (u kome je bila intervjuisana osoba) je bio primoran da se vrati u Gornje Ljupče, dok je policija uhapsila 160 ljudi iz prednjeg dela kolone, i oni su bili odvedeni u lipljanski zatvor.⁶⁴

Sela koja se nalaze istočno i jugoistočno od Podujeva

Iako ovo područje nije bilo, kao lapska dolina, uporište UČK, u brdima je bilo vojne aktivnosti, posebno od trenutka kada su ljudi bili primorani da se povuku dalje na jug, prema Koliću/Koliq (Priština) (vidi niže). Granatiranje naselja južno i istočno od Podujeva je počelo 20. marta, čim se OEBS-KVM povukla, a u nekim slučajevima već 18. marta. Ljudi iz Podujeva i sela koja su smeštena niže, kao što su Balovac/Ballofc, Belo Polje/Bellopoje, Gornji Sibovac/Sibofc i Eperm, Ladovac/Lladofc i Šajkovac/Shajkofc, pobjegli su u brda.⁶⁵ Neki su otišli prema jugu u Batlavu/Batlave i Trnavu/Ternave, drugi su u početku krenuli prema istoku, u Hrticu/Hertice i Turučicu/Turucice. U ovom bežanju, proteranim ljudima su se stalno pridruživali oni koji su bili isterani iz sela duž puta, tako da je

u koloni na kraju bilo na desetine hiljada ljudi. Svi oni su na kraju bili blokirani od strane srpskih snaga u Koliću (Priština). Masakriranje više od 100 ljudi, u seriji masovnih ubistava u Koliću, kao i druga ubijanja koja su se desila u selima Graštica/Grashtice i Lukare/Llukare, pošto je kolona raseljenih lica pokušala da prođe prema Prištini, opisana su u odeljku o prištinskoj opštini.⁶⁶

Ofanziva VJ i policije na **Trnavu** je počela 18. ili 20. marta.⁶⁷ Jedan svedok je opisao kako je granata koju su bacili vojnici VJ pogodila jedan traktor koji je napuštao Trnavu, ubila dva dečaka i ranila još četvoro ljudi, dok je u drugom slučaju granata ubila dvoje i ranila sedmoro ljudi.⁶⁸ U drugom napadu na selo, sredinom aprila, pripadnici VJ i policije su proterali preostale kosovske Albanke preko brda prema Grašticu (Priština).⁶⁹ Krajem marta i početkom aprila srpske snage su granatirale **Batlavu/Batlave**.⁷⁰

Seljani i raseljena lica, kako iz Batlave tako i iz Trnave, pobjegli su dalje u brda, u **Duz/Dys**. Jedan svedok opisuje kako je video majku, teško ranjenu, i njenu kćerku, ubijenu u eksploziji granate koju je lansirala policija.⁷¹ Čuo je da je istog dana na putu od Duza do Kolića bilo ubijeno 37 ljudi, i pomogao je prilikom njihove sahrane u Duzu.

Dalji napadi su sledili 11. i 30. aprila i 4. maja.⁷² U ofanzivi od 18. aprila, ljudi sa crnim maskama, sa mitraljezima i automatskim puškama, od kojih su neki nosili brade, puštali su one koji su mogli da im za to plate, a odvajali ostale u stranu. Jedan svedok je video kako su noževima isekli jednog čoveka, a devet drugih streljali.⁷³ Jedna žena je opisala kako je u Duzu 30. aprila videla 30 neidentifikovanih tela i 40 teško ranjenih ljudi, kojima je pružila prvu pomoć. Ona je pomogla i da se pokopaju tela nađena u planinama. Takođe je rekla da je od četiri devojke stare između 14 i 17 godina čula da su ih dan ranije silovali pripadnici paravojnih jedinica.⁷⁴

Jedan mladić, koji je za sebe rekao da je borac UČK, koji tek što je bio napunio 22 godine, i koji je dao ceo spisak ljudi koje je video ubijene ili pri čijoj sahrani je pomagao širom podujevske opštine u toku perioda od šest nedelja, opisao je kako se 24. aprila vratio u okolinu **Alabaka/Halabak** (južno od Trnave), Duza i Kolića. Tog dana, video je 62 mrtva tela, koja su ležala na kiši već četiri dana. Bilo je više žena nego muškaraca, i nije bilo de-

ce. Ljudi su bili ubijeni mecima ili su bili izbodeni noževima. Neki su bili presečeni nadvoje, a jedno telo je opisao da je ličilo na „mleveno meso“. Neki su bili nabacani na gomilu nad kojom je bio drveni krst na čijem je vrhu pisalo: „Ovi mogu da povedu parlament UČK u Hag“. Svedok i njegovi saborci su sahranili žrtve, od kojih većina nije imala ličnih isprava. Sahranili su ih pojedinačno i na skrovitom mestu. Dodao je: „Bio sam suviše iscrpljen da pomognem i samo sam sedeo pored potoka i gledao sahranu. Nisam mogao da podnesem izgled nekih tela.“⁷⁵

Dalji uvid u brutalnost sa kojom su u ovom području vršena ubistva dat je kada su verifikatori OEBS-MiK jula 1999. zajedno sa članovima porodica došli da ekshumiraju tela koja su bila sahranjena u planinama iznad Alabaka. Kada su bila otkopana tela dva muškarca, stara 16 i 22 godine, videlo se da je jednom bila odsečena glava, a da je drugome nedostajao vrh lobanje. Prema izjavama svedoka, obojica su bila ubijena 19. maja u 20 časova.⁷⁶

Oni koji su umesto na jug od Podujeva pobjegli na istok, otišli su u **Hrticu/Hertice**. Jedan svedok opisuje kako je 2. aprila oko 150 rezervista VJ i policajaca došlo u Hrticu sa dva tenka, dva praga vozila, dva oklopna transportera, pincgauerima i kamionima, i kako se razvila borba protiv jedinice UČK koja je brojala oko 40 ljudi. Video je kako su u borbi bila ubijena dva dečaka, stara 2 i 4 godine, kao i jedan muškarac od 50-55 godina.⁷⁷ Pripadnici VJ, policije i paravojnih jedinica su ušli u selo uskoro posle toga, pljačkajući i paleći kuće, ubijajući stoku i ljude.⁷⁸ Sredinom aprila, pripadnici VJ, policije i paravojnih jedinica ponovo su opkolili Hrticu, ušli u selo i još jednom odatle isterali meštane.⁷⁹

Tokom prve polovine aprila, desetine hiljada raseljenih lica se skupilo u planinama iznad Hrtice i **Turučice/Turicice**, gde su ih granatirale srpske snage. Oni koji su pobjegli iz regiona, otišli su na jug, prošli su kroz Orlane/Orllan na istočnom kraju jezera Batlava, pre nego što su stigli u Kolić.⁸⁰

Budući da se u brda sklonilo tako mnogo raseljenih lica, pojavila se nestašica hrane. Na primer, kada je Turučica bila pod opsadom tokom 10 dana u aprilu, bilo je odlučeno da muškarci jedu tek svaki drugi dan.⁸¹ Jedna osoba je opisala kako je provela 12 dana u brdima između Podujeva i Prištine

„bez hrane ili bilo čega drugog“, za koje vreme je „troje starijih ljudi i troje dece umrlo od gladi“.⁸²

- 1 M/1610.
- 2 UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).
- 3 OSCE-OSCE-KVM, „CC-01 Weekly Report N°. 2: 5-11 March 1999.
- 4 OSCE-KVM Report od 21. januara 1999, koji analizira „činjenice, dokaze i opise događaja u periodu od 27. decembra 1998“.
- 5 UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).
- 6 OSCE-OSCE-KVM, „Report, Period Covered 3 March 1999“; OSCE-OSCE-KVM, „CC-01 Weekly Report N°. 1: 30 February (sic!) – 4 March 1999“; OSCE-OSCE-KVM, „CC-01 Weekly Report N°. 2: 5-11 March 1999.
- 7 PR/01/0006/99.
- 8 <http://www.mup.sr.gov.yu/>
- 9 OSCE-OSCE-KVM, „Report, Period Covered 12 March 1999“; PR/01/0089/99 opisuje kako je šest ili sedam maskiranih policajaca upalo u kuću u 17 časova i odmah počelo da tuče kosovskog Albanca kundacima u lice i da ga šutira pred četiri odrasla člana porodice i malom decom. PR/01/0090/99 opisuje kako je policija izvela slično premlaćivanje u isto vreme i istog dana; PR/01/0097/99.
- 10 OSCE-OSCE-KVM, „Report, Period Covered 13 and 14 March 1999“; OSCE-OSCE-KVM, „Spot Report: Bombings in Podujevo and Mitrovica, 13 March 1999“; M/0938 (član uže porodice koji je sledećeg dana sahranio mladića). OSCE-KVM Missing Person Report bez registarskog broja koji opisuje ovaj incident, 15. marta 1999. Još jedna bomba je istog dana eksplodirala u Kosovskoj Mitrovici.
- 11 M/0034 (izjavio da su POLICIJSKE operacije počele onog popodneva kada se povukla OEBS); M/0909 (opisuje operaciju koja je počela dan posle povlačenja OEBS).
- 12 M/0310 (kaže da su pripadnici paravojnih jedinica nosili maske, ili su imali obojena lica, i da su imali oznake „Belih orlova“ na uniformama); M/0938 (opisuje ljude u maskirnim uniformama sa krstom i četiri ćirilčna „s“, sa dugim bradama, neke i sa dugom kosom, a neke ćelave; M/1311 (opisuje počinioce kao pripadnike Šešeljevih „Belih orlova“, dok su neki možda imali i Arkanove oznake).
- 13 M/0034. M/1819 opisuje isti incident, ali navodi drugi datum: 26. mart.
- 14 M/1311. Samo je brat bio ubijen, ali je intervjuisana osoba čula za još deset ubistava koja su se desila tog dana.
- 15 M/1264, koji je kasnije video 36 tela i sahranio pet od njih. M/1761 opisuje kako je prošao kroz Podujevo početkom aprila i kako je izbrojao tela 11 ljudi koji su ležali na ulici, od kojih su neki bili ubijeni iz vatrenog oružja, a neki zaklani.
- 16 M/1617.
- 17 M/1819.
- 18 M/0864.
- 19 M/0186. M/1617 takođe opisuje kako je jedan čovek živ spaljen u Donjoj Dubnici 20. marta, iako je on samo video kako su počinioци odvučli telo.
- 20 M/1703 (koji je takođe čuo za ubijanja od petnaestogodišnjeg dečaka koji ih je preživeo, i koji je bio član porodice).
- 21 M/1819.
- 22 M/0864 (koji je video oba tela). Takođe M/0186; M/0867; M/0938; M/1311.
- 23 M/0981.
- 24 M/1311.
- 25 M/0867; M/0938.
- 26 PR/01/0019/99.
- 27 PR/01/0005/99.
- 28 OSCE-OSCE-KVM, „CC-01 Weekly Report N°. 1: 30 February (sic)-4 March 1999“.
- 29 OSCE-OSCE-KVM, „CC-01 Weekly Report N°. 1: 30 February (sic)-4 March 1999“; OSCE-OSCE-KVM, „CC-01 Weekly Report N°. 2, 5-11 March 1999“. Izveštaj o tome kako je policija zlostavljala vlasnika radnje je napisan i kao da se događaj desio 24. februara u obližnjoj Donjoj Pakašćici, PR/01/0088/99.
- 30 PR/01/0001/98.
- 31 PR/01/0002/99; OSCE-KVM Human Rights Incident Report, 1 January 1999; M/0872. Ostali članovi sedam porodica koje su bile žrtve su mogli da odu u Podujevo. Posle pregovora, UČK je oslobodila jednog policajca koji je pre toga bio teško pretučen.
- 32 PR/01/0007/99.
- 33 OSCE-KVM Incident Report, bez rednog broja, 17. mart 1999, opisuje oštećenja na kućama u Lužanima koja su bila posledica granatiranja i intenzivne vatre 6. marta 1999.
- 34 PR/01/0003/99 (na glavnom putu, južno od Podujeva); PR/01/0004/99 (Podujevo); PR/01/0020/99 (Podujevo); PR/01/0039/99 (južno od Podujeva); M/0859; M/1353.
- 35 Pored široke ofanzive u tom području koja je preduzeta 27. januara, PR/01/0016/99 i PR/01/0018/99 govore o ranijoj ofanzivi koja se desila početkom januara (7. i 9. januara), kada je kuću jednog čoveka zauzela policija i koristila je za smeštaj svog štaba (PR/01/0017/99).
- 36 PR/01/0010/99; PR/01/0012/99; PR/01/0015/99; PR/01/0018/99.
- 37 OSCE-OSCE-KVM, „CC-01 Weekly Report N°. 2: 5-11 March 1999“ (i drugi su bili uhapšeni istog dana u Peranama, ali su kasnije bili pušteni, kao što je opisao M/0981); PR/01/0011/99; M/0981.
- 38 PR/01/0014/99; MI/21/026/99.
- 39 OSCE-OSCE-KVM, Report on Perane, pridružen „RC5 Weekly Report 6: 12-18 February 1999“. (Popodne 1. marta VJ je ponovo granatirala kuće u Peranama. PR/01/0091/99.)
- 40 Opisan u PR/00/0061/99 kao napad tenkovskih jedinica VJ i pešadije. Takođe OSCE, „Monthly Report on the Situation in Kosovo Pursuant to the Requirements set out in United Nations Security Council Resolutions 1160 and 1203, mid-January 1999 – mid-February 1999“, 20 februar 1999, str. 10 (ograničena difuzija).
- 41 Isto, str. 3. M/0117 takođe opisuje kako je pobjegao iz Glavnika (južno od Podujeva) pošto su njegovu kuću, kao i mnoge druge, 24. januara zapalili pripadnici VJ i policije.
- 42 PR/00/0052/99.
- 43 PR/01/0087/99.
- 44 PR/01/0094/99.
- 45 OSCE-OSCE-KVM, „Report, Period Covered 15 March 1999“.
- 46 Isto.
- 47 A/0627 (Bajčina); M/1416 i M/1712 (Bradaš); M/1518, M/1614 i M/1780 (Dobri Do); M/0865, M/1418 i M/1777 (Dobrotin); M/0161 i M/1617 (Donja Dubnica); A/0841 (Lauša); M/0864 (Letance); M/1123 i M/1776 (Velika Reka).
- 48 M/0581; M/1416.
- 49 M/0865; M/0958; M/1712.
- 50 M/0864 opisuje kako je u Letanca usled ovakve paljbe proveo nedelju dana u podrumu. M/1502 opisuje kako je Gornja Dubnica bila granatirana tokom dve nedelje, i za sve to vreme „nije bilo moguće izaći“.
- 51 M/1405 navodi 11 imena mesnih Srba koji su prema njegovoj izjavi učestvovali u borbama kod Dobrog Dola.

- ⁵² M/0581.
- ⁵³ M/1405 je sam bio svedok prilikom dva ubistva, a čuo je još za 13 drugih koja su se desila u Bajčini, na dan početka NATO bombardovanja SRJ. Dve od tih žrtava je takođe video mrtve. M/1160 kaže da je čuo kako je 30 ljudi bilo ubijeno dana kada je zauzet Dobrotin, krajem aprila. Sam je video 10 tela. M/0130 kaže da je oko 14 nenaoružanih civila bilo ubijeno kada su srpske snage iz minobacača gađale okupljene ljude. Druge intervjuisane osobe ne govore o tako velikom broju u drugim selima, ali u svakom pojedinačnom slučaju navode da je bilo ubijeno nekoliko ljudi.
- ⁵⁴ M/0161; M/0310; M/0858; M/1502; M/1508; M/1614; M/1777.
- ⁵⁵ M/1123; M/1508.
- ⁵⁶ M/0858. (nije jasno radi li se o bolnici UČK za koju M/1614 kaže da se nalazila u Potoku.)
- ⁵⁷ M/1614; M/1780 (opisuje kako je oko 2000 ljudi pobjeglo samo iz sela Dobri Do, i kako su se ljudi iz 30 sela okupili u Dobrotinu). Dobrotin je i sam potpao pod artiljerijsku vatra 24/25. marta, kada su mnoge kuće bile zapaljane (kako je opisano u M/0858; M/1096; M/1418), tako da su seljani morali da podignu šatore u brdima blizu naselja. Kasnije su se vratili u sela da traže hranu, kao što opisuje M/0865 (koji kaže da je krajem marta u Dobrotinu bilo više od 20.000 ljudi); M/1418 (kaže da su pripadnici paravojnih jedinica pucali u ovo „šatorsko naselje“); M/1777.
- ⁵⁸ M/1160. Dalji događaji su opisani u odeljku koji se odnosi na opštinu Kosovska Mitrovica.
- ⁵⁹ M/0858; M/0865; M/1614.
- ⁶⁰ A/1031.
- ⁶¹ M/1008; M/1528; M/1614; M/1776. M/0775 opisuje bombardovanje koje se verovatno desilo kasnije, 10. aprila, u kome je jedan od dva aviona koja su nisko letela bacio bombu u školsko dvorište gde je poginulo 12 a bilo ranjeno 30 ljudi. (Izbeglice koje su se sklonile u Bajgoru su takođe bile bombardovane krajem aprila, kao što je opisano u odeljku o mitrovičkoj opštini.)
- ⁶² M/1614; M/1528, koji opisuje kako je patrola UČK koja se sastojala od osam ljudi u drugoj polovini aprila sa Lapskih planina sprovela konvoj od 1200 izbeglica.
- ⁶³ M/0859. On takođe opisuje kako se 27. aprila vratio u svoje selo Donje Ljupče gde su ga uhvatili šestorica vojnika VJ i odveli ga u kuću gde je bio njihov štab. Držali su ga ispred zgrade. Četvorica vojnika su imala u njega uperene svoje puške spremni da pucaju. Stari čovek je bio pušten kada je za njega intervenisao jedan vojnik.
- ⁶⁴ M/1712., koji je sišao na put dva dana kasnije i koga su zaustavili u Vranjem Dolu, pretukli, uhapsili zajedno sa 105 drugih ljudi i odveli najpre u prištinski, a zatim u lipjlanski zatvor.
- ⁶⁵ M/1617 (Balovac, početkom aprila); M/1256; M/1802 (Belo Polje 22. marta, i ponovo 18. aprila); A/1032 (Gornji Sibovac 22. marta); M/0511, M/0846, M/1391, M/1405 (Ladovac početkom aprila – poslednja izjava opisuje kako je jedna žena koja je iz Ladovca pobjegla u brda, tri dana kasnije rodila bebu); M/0846, M/1761 (Šajkovac, sredinom aprila).
- ⁶⁶ Malo seljana, kao oni iz Luga, mogli su da pobjegnu direktno u Prištinu pre nego što je počelo NATO bombardovanje SRJ, i da tako izbegnu sudbinu onih koji su završili u Koliću – A/0138; A/0140.
- ⁶⁷ M/1710 i M/1711 kažu da je ofanziva počela 18. marta; M/1365 i M/1760 navode 20. mart.
- ⁶⁸ M/1365 kaže da je dečaku bilo sedam ili osam godina. M/1760 (dadilja koja je o njima brinula pre nego što su ubijeni) kaže da im je bilo 9 i 10 godina.
- ⁶⁹ M/1365; M/1710.
- ⁷⁰ M/1220; M/1221; M/1387; M/1528; M/1610.
- ⁷¹ M/1288. M/1722, koji je za incident čuo od mesnog komandanta UČK, kaže da je devojci bilo 16 godvina.
- ⁷² M/1610 (11. april); M/1264 (18. april); M/1722 (30. april); M/1206 (4.maj). Kako je moguće da se neke od ovih izjava odnose na neku drugu ofanzivu, može se zaključiti da su se u kraju borbe vodile u više navrata.
- ⁷³ M/1264.
- ⁷⁴ M/1722.
- ⁷⁵ M/1528.
- ⁷⁶ PR/0147/99. Ekshumacija i sahrana su sprovedene 23. jula 1999. u prisustvu članova Misije OEBS na Kosovu. Jedan brat ubijenih je bio u tako lošem stanju da nije mogao dati izjavu koja bi u slučaju unela više detalja o tome kako su umrli.
- ⁷⁷ M/0981.
- ⁷⁸ M/1391; M/1617 (koji je izjavio da je granatama ubijeno 60 do 70 ljudi, mada je on lično video samo nekoliko ubijenih).
- ⁷⁹ M/1351.
- ⁸⁰ M/1235 opisuje kako su u Medregovcu, severozapadno od Oršana, sredinom aprila, pripadnici policije i paravojnih jedinica naredili konvoju od 60 traktora da ide u Kolić. Ovo je bio deo manevara koji su za posledicu imali da se izbeglice iz kraja sliju na jedno mesto.
- ⁸¹ M/1405.
- ⁸² M/0854.

GRAD PRIŠTINA/PRIŠHTINA

Priština, glavni grad pokrajine, imala je početkom 1998. 162.829 stanovnika, od kojih su 80% bili kosovski Albanci. U gradu je živelo 20.775 Srba, dok je ostalih 12.568 stanovnika pripadalo drugim nacionalnim grupama.¹ Situacija se izmenila posle srpske ofanzive na Drenicu, koja je počela krajem februara 1998, i borbi vođenih tokom leta, usled čega su se brojne izbeglice sklonile u Prištinu.

Mnogi srpski stanovnici Prištine su bili državni nameštenici. Pripadnici policije često nisu bili poreklom sa Kosova, nego su ih u Prištinu poslali iz uže Srbije. Neki od ovih policajaca, koji su došli zajedno sa brojnim srpskim izbeglicama iz Krajine (Hrvatska), borili su se sa ovim izbeglicama za oskudni životni prostor. Takođe, pojačano i demonstrativno prisustvo VJ (jedna kasarna se nalazila u samom središtu grada) i preterano veliki broj policijskih patrola su među stanovništvom stvarali stalnu napregnutost.²

Uprkos tome, Priština je bila relativno mirna u poređenju sa drugim delovima Kosova, budući da nikada nije bila poprište borbi između srpskih snaga i UČK. Jedan od razloga za to može biti u tome što je u Prištini bilo sedište umerenih albanskih političkih vođa i institucija, a ne UČK, koja je delovala u selima. Za vreme prva tri meseca 1999, položaj u gradu se pogoršavao, i ovo pogoršavanje je kulminiralo marta 1999. u masovnom odlasku kosovskih Albanaca.

OEBS-KVM je otvorila svoju kancelariju u Prištini početkom novembra 1998. Kontaktni biro, koji se bavio pojedinačnim žalbama, bio je otvoren 27. decembra u centru grada. Regionalni centar broj 5 (Priština) OEBS-KVM je bio otvoren početkom februara 1999, dok je koordinacioni centar bio otvoren već u januaru.

Stav srpskih civila prema prisustvu OEBS-KVM je bio dosta pomirljiv, mada je ponekad bilo netr-

peljivosti koja se pokazivala prema članovima misije. Na primer, 20. januara, srpski civili su napali i lakše ranili lokalnog prevodioca OEBS-KVM. Tokom marta, nekoliko patrola OEBS-KVM je bilo napadnuto na teritoriji prištinske opštine, a 12. marta jedno vozilo je bilo kamenovano u naselju Sunčani breg.³

Situacija za vreme prisustva OEBS-KVM

Brojni kontrolni punktovi u gradu, na kojima su policajci zastrašivali i zlostavljali ljude, a takođe im iznuđivali novac, sve pod izgovorom da traže oružje i teroriste, na prvi pogled su ukazivali da je sloboda kretanja stanovništva albanske narodnosti *de facto* bila ograničena. Kosovski Albanci su nadaleko zaobilazili poznate kontrolne punktove i uglavnom se nisu usuđivali da izlaze kad se smrkne. OEBS-KVM je pokušala da pregovara o uklanjanju kontrolnih punktova, ali bez uspeha: policija je opravdavala ovu praksu tvrdeći da na njima traži određene osobe i da su, prema tome, kontrolni punktovi uspostavljeni u interesu celokupnog stanovništva.⁴

Početkom 1999. bilo je sve više ozbiljnijih incidenata poput pucnjave ili razbijanja izloga restorana koji su pripadali kako kosovskim Albancima tako i Srbima. U to vreme su u prodavnice i kafe nepoznati počinioci počeli da bacaju eksplozivne naprave. Na dan 29. januara u 18 časova, jedan kosovski Albanac je bio ubijen ispred svoje kuće, a nekoliko časova kasnije, bomba je bačena na srpski kafe, gde je bilo ranjeno sedmoro ljudi. U bombaškom napadu na albanski kafe, 31. januara, jedno lice je poginulo, a dvoje je ranjeno.⁵ Petog februara u 20:30 ručna bomba je eksplodirala ispred srpskog restorana koji su posećivali mno-

gi policajci, ali niko nije bio ranjen. U 22 časa istog dana bilo je pucano na jedan albanski kafe, ponovo bez ozleđenih. Bomba je bačena na jednu albansku samoposlugu u poslovnom delu Prištine 7. februara, dana kada su počeli pregovori u Ram-bujeu. Ubijena su bila tri kosovska Albanca. Nekoliko dana kasnije, jedan čovek je pokušao da ubije vlasnika jednog albanskog restorana. U pucnjavi, 5. marta, ubijen je jedan kosovski Albanac, dok je sedmero bilo ranjeno.⁶ Upotreba eksplozivnih naprava pojačala je atmosferu terora i umnogome doprinela pogoršanju bezbednosne situacije.⁷ Počinioci ni u jednom od slučajeva nisu mogli biti identifikovani.

Ubistvo Envera Malokua, direktora Kosovskog informativnog centra (novinske agencije kosovskih Albanaca), koje se desilo 11. januara, bilo je jasno politički motivisano. Istaknuta ličnost, novinar i pristalica DLK, bio je ranjen ispred svoje kuće u Sunčanom bregu u trenutku kada se vratio sa posla. Umro je uskoro posle toga u bolnici. OEBS-KVM je utvrdila da je policija propustila da ozbiljno istraži mesto zločina, a kada su verifikatori pokušali da razgovaraju sa mogućim svedocima, ovi su odbili razgovor, što se moglo protumačiti kao posledica straha od policije.⁸

U poređenju sa drugim regionima, broj nestalih osoba, za vreme dok je OEBS-KVM bila prisutna, bio je relativno mali. Jedan kosovski Albanac iz prištinske četvrti Dragodan/Dragodan nije se 5. marta vratio iz kupovine. Jedan izbeglica koji je živeo u Vranjercu nestao je dok je bio na putu za školu.⁹ Brojni napadi na taksiste navode na zaključak da su oni bili posebno ugrožena grupa.¹⁰ Jedan taksista albanske narodnosti iz Prištine je nestao 21. januara. Prema navodima svedoka, njegova poslednja stranka je bila neki Srbin. Sledećeg jutra, policija je taksistu pronašla mrtvog u prtljažniku njegovog automobila u Livađu/Livadh (opština Lipljan). Još jedan vozač taksija, Rom, bio je verovatno otet ispred Grand hotela. Rodbina je bila obavestena da se nalazi u „zatvoru“ UČK u Dragobilju/Dragobil (opština Orahovac). UČK je ovo najpre poricala, ali je čovek bio oslobođen 5. marta. Jedan taksista albanske narodnosti je takođe bio otet 5. marta, i pušten uskoro posle toga.

Dok je OEBS-KVM bila operativna u Prištini, primila je samo dva izveštaja o deložacijama iz sa-

mog grada. Međutim, advokat koji je specijalizovan za takva pitanja tvrdio je da je u to vreme radio na 15 slučajeva. Četiri naoružana policajca i dva srpska civila su prema svedočenju 19. februara provalili u stan u društvenom vlasništvu; policajci su pokazali dokument „Udruženja ratnika iz 1990.“ kojim im je dozvoljeno useljenje. Tri naoružana policajca (kako je rečeno „dobro poznata“ u kraju) i jedan srpski civil izbacili su 1. marta iz jednog stana u društvenom vlasništvu albansku porodicu. Policajci su u stanu proveli noć i opljačkali imovinu. Porodica se sledećeg dana vratila.¹¹

Na dan 7. marta, dva policajca su bila ubijena i jedan ranjen dok su u jugozapadnom predgrađu Emširova obavljali hapšenje.

Ovaj napad je pogoršao ionako eksplozivnu situaciju i naveo policiju da obavi najopsežnije operacije pretresanja odkako je OEBS-KVM bila prisutna u Prištini. Obim ove operacije i brojne žalbe koje su posle nje usledile ukazuju kako nasilnički može biti odgovor bezbednosnih snaga čak i kada su pod kontrolom OEBS-KVM.

Posle napada, 50 do 60 pripadnika MUP-a je započelo ekstenzivne i nasilne pretrese okolnih kuća koji su potrajali 7 sati. OEBS-KVM je stigla na lice mesta i dobila 50 žalbi zbog kršenja ljudskih prava. Trideset devet kosovskih Albanaca (37 muškaraca i dve žene) su pokazali ogrebotine, posekotine i modrice. Neki su rekli da je ključala voda bila bačena u lice jednog čoveka i da je bilo polomljenih kostiju i kontuzija. U stanove je ulazilo 4 – 8 policajaca, od kojih je obično polovina nosila maske na licu. Pre nego što bi napali žitelje, policajci su postavljali malo, ili nimalo pitanja. Cepali su lične isprave i druge dokumente i nasumice uništavali imovinu. Mnogi stanovnici su izjavili da su bili udarani kundacima policijskog oružja ili komadima nameštaja.¹² Te noći, tri četvrtine od oko 2600 stanovnika je napustilo taj kraj u strahu od daljih dejstava policije. Sledećeg dana policajci su se vratili i nastavili pretrese od kuće do kuće, mada ne više u tako velikom opsegu. Visoki policijski oficir je izrazio iznenađenje kada je čuo za tako veliki broj žalbi, pošto niko nije došao da se žali u policijsku stanicu, a bez zvanično oformljenih žalbi policija nije mogla da pokrene istragu. Meštani su, sa svoje strane, izbegavali da se obrate policiji.¹³ (O drugim incidentima vidi podnaslov „Policijska stanica broj 92“.)

Zatvaranje novinskih izdanja kosovskih Albanaca

Dalje uskraćivanje prava kosovskih Albanaca je povezano sa zatvaranjem vodećih novina koje je počelo 13. marta. Proces je pokrenuo ministar informacija, a naredbe o ukidanju listova je potpisao gradski prekršajni sudija.¹⁴

Dnevnik *Kosova Sot* i dvonedeljni *Gazeta Shqiptare* su zabranjeni jer su „izazivajući religioznu i nacionalnu mržnju“ prekršili zakon o informisanju, pošto su objavili članak i fotografiju o UČK. Oba lista su u odsustvu osuđena na novčane kazne, a osoblje *Kosova Sot* je izjavilo da je za sudsku odluku saznalo preko radija. Obe publikacije nisu bile u stanju da plate kazne, tako da su njihovi računi bili zamrznuti i očekivalo se da njihova oprema bude konfiskovana umesto toga. Treći list, nedeljni *Rilindija*, bio je optužen za to što, navodno, nije bio registrovan kod srpskog Ministarstva informacija. Iako pradževljena konfiskacija opreme, 17. marta, nije izvršena, listovi su, ipak, prestali da izlaze.¹⁵ (O napadima na dnevnik *Koha Ditore* i na druge novinare, posle evakuacije OEBS-KVM, vidi odeljak o ličnostima koje su bile posebna meta napada.)

Opšta situacija posle povlačenja OEBS-KVM

Kada je 20. marta OEBS-KVM napustila Kosovo, život u Prištini se bitno promenio. Po drugi put istog meseca izvršen je napad na pripadnike policije, i četiri policajca su bila ubijena 21. ili 22. marta iz zasede blizu hotela Dea u četvrti Taslidže/Taslixhe. Ovaj napad je izazvao jaku reakciju. Policija je pojačala kontrole, opkolila cele četvrti i po celom gradu postavila snajperiste, što je za posledicu imalo da je skoro celokupno stanovništvo ostajalo u kućama ili se čak krilo po podrumima.¹⁶

Policija je uručila veliki broj poziva na „informativne razgovore“ (za objašnjenja o ovoj praksi vidi 9. poglavlje). Samo to je bilo dovoljno da zaplaši kosovske Albance, tako da su mnogi odlučili da napuste grad. Srbi su počeli da obeležavaju imena na njihovim vratima, a pripadnici paravojnih jedinica (koji očigledno nisu bili iz grada) išli su unao-kolo i tražili adrese nekih kosovskih Albanaca.¹⁷

Granatiranje izvesnih delova grada, kao priprema masovnih proterivanja, počelo je 23. marta na

severoistoku Prištine, u četvrtima Lagija e Spitalit, Ulpijana i Sunčani breg.¹⁸ Istog dana, pripadnici regularne policije i VJ su ušli u Lagija e Spitalit sa pincgauerima i pešadijom i počeli paljbu u pravcu kuća. Ulice su bile pune ljudi iz tog kraja, kao i iz sela Maticane/Matiqan, koje je takođe bilo napadnuto tog dana.¹⁹ Pucnjava se čula i iz pravca Sunčanog brega, a snajperisti koji su bili na krovovima i balkonima kuća ubili su više ljudi. Grupa od 20 policajaca u zeleno-žutim uniformama pucala je na ženu i njenog sina starog 18 godina i ubila ih. VJ i policija su upale i u četvrt Ulpijana, koja se naslanja na Sunčani breg, pucajući nasumice na ljude. Jedna osoba je bila ubijena. Tela su na ulici ostala da leže četiri dana, jer se niko nije usuđivao da ih skloni.²⁰

Najveća promena se desila kada je NATO započeo sa prvim bombardovanjima SRJ, 24. marta. S jedne strane, situacija, kako izgleda, nije više bila pod kontrolom vlasti, jer je bezvlašće dostiglo forme pljačkanja kuća i ubijanja stanovnika. S druge strane, masovno proterivanje hiljada stanovnika, koje se desilo uglavnom tokom poslednje nedelje marta i početkom aprila, sprovedeno je po određenoj shemi i može se zaključiti da je bilo organizovano i planirano davno pre nego što se desilo. Najčešća povreda ljudskih prava je bilo sistematsko proterivanje, koje je bilo praćeno brojnim ubistvima, pljačkanjem i iznuđivanjem novca. Većina kosovskih Albanaca koji su napustili Prištinu bili su primorani da odu vozom, dok je nekima bilo dozvoljeno da uzmu svoja kola, ili su bili odvezeni autobusima. Izgleda da su mnogi vozovi specijalno bili organizovani da posluže u masovnom proterivanju, jer vozovi prema „normalnom“ voznom redu prema Makedoniji nisu imali kapacitet dovoljan da prevezu tako mnogo ljudi. Vozovi su odlazili sredinom noći i svedoci opisuju kako su propustili više vozova pre nego što bi konačno uspeli da se ukrcaju i napuste grad.

Počinioci

Među počiniocima su, prema izjavama ljudi koje je kasnije intervjuisala OEBS-KVM, bili pripadnici policije, VJ, različitih paravojnih jedinica, kao i mesni Srbi, a u nešto manjoj meri „Cigani“ (*Maxhupet*), za koje se kaže da su pljačkali radnje i kuće, i da su uklanjali mrtva tela sa ulica (vidi takođe 20.

poglavlje). Policajci i pripadnici paravojnih jedinica su preko megafona objavljivali da svi kosovski Albanci treba da napuste grad.²¹ Neki Albanci su bili odvučeni sa ulice i poslani direktno na stanicu. Neki policajci su tada počeli da nose posebne plave, crvene i žute trake na rukavima, verovatno radi identifikacije, a neki srpski vojnici se više nisu kretali u zvaničnim vozilima, nego u nedavno ukradenim automobilima ili autobusima.²² U tom periodu konflikta koji je označen početkom NATO bombardovanja, jedan pripadnik srpske policije koji je bio romske narodnosti (i čije je ime navedeno), posebno se isticao brutalnim ponašanjem, i pominje se kao učesnik ubijanja i zlostavljanja kosovskih Albanaca. U više intervjuua se pominju i imena nekih drugih policajaca.²³

Iako je kršenje ljudskih prava u svim delovima Prištine sledilo slične sheme, teško je odrediti koje grupe su bile aktivne u kom delu grada i da li su i u kojoj meri njihove akcije bile koordinisane. Jedan od zajedničkih faktora je bio taj da su skoro sve grupe počinilaca usmeravale stanovnike da Prištinu napuste preko železničke stanice i da su se mnogi incidenti desili dok su se izbeglice kretale kroz grad.²⁴ Srbi su budno stražarili oko stanovnika koje su proterivali i pucali na one koji nisu izvršavali naredbe. Na primer, jedna žena i njena kćerka, koje su želele da izađu iz grupe, bile su pogođene, i, prema navodu intervjuisane osobe, ubijene. Mnoge ljude je zadesila ista sudbina. Policajci su izdvojili brojne (mlađe) muškarce, a takođe i lepe devojke i odvezli ih automobilima.²⁵ Grupa od 20 pripadnika paravojnih jedinica je bila smeštena u podrumu prištinskog kompleksa Quafa, i tu dovukla mnogo predmeta posle celonoćnih pljačkanja.²⁶

Kada se na delovanje srpskih snaga u prištinskoj opštini pogleda u celini, stiče se utisak da je otimanje novca u gradu vršeno na manje brutalan način nego po selima ili na kontrolnim punktovima na glavnim putevima. Takođe, mada su svedoci zabeležili mnoga pojedinačna ubistva u Prištini, nisu zabeležena masovna ubijanja, kao u okolnim krajevima.

Policajska stanica broj 92 i zatvor uz nju

Policajska stanica broj 92 je bila zgrada uprave policije u Prištini, a uz nju se nalazio i zatvor za krat-

koročna zatočenja. Dugoročne kazne, uključujući i duže boravke u istražnom zatvoru, uglavnom su izdržavane u lipjanskom zatvoru. Za podatke o masovnim procesima koji su se odigrali u okruženom sudu u Prištini, i koji su obično bili praćeni intenzivnim bezbednosnim merama, a takođe i problemima vezanim za dostup verifikatora OEBS-KVM, vidi 2. poglavlje. Posle razmeštanja OEBS-KVM u decembru 1998, misija je primila znatan broj izveštaja koji su se odnosili na zlostavljanje i torturu koja je sprovedena kako u policijskoj stanici, tako i u zatvoru.

Tipičan slučaj zlostavljanja se desio kada je jedan kosovski Albanac 1. marta bio zaustavljen na kontrolnom punktu u Prištini. Policija ga je osumnjičila da je bio član UČK i tražila da plati 200 DM, ali je čovek ponudio samo 50 DM. Policajci su ga onda odveli u policijsku stanicu, gde su mu oduzeli dokumente i novac koji je imao, i šutirali ga. Pustili su ga posle dva sata, ali su mu rekli da donese još 1000 DM ako ne želi da ga „likvidiraju“.²⁷

Drastičniji je slučaj čoveka koji je umro, verovatno u policijskom zatvoru. Na dan 8. marta, dvadesetogodišnji kosovski Albanac je vozio prema Sunčanom bregu. Ispred semafora, policajci su zaustavili vozilo i izvukli vozača napolje i zatim ga odvezli u policijsku stanicu broj 92. Policija je obavestila mladićeve roditelje da će ga osloboditi posle nekoliko časova. Mladićev otac je proveo celu noć pred policijskom stanicom, gde je i sledećeg dana čekao sve do 15 časova. Onda mu je bilo rečeno da je telo njegovog sina, sa 33 rane od metaka, bilo pronađeno pored mosta u Donjem Dobrevu/Miradi e Ulet (opština Kosovo Polje). Automobil koji je pripadao žrtvi je, pun rupa od metaka, 9. marta oko 15 časova viđen blizu policijske stanice broj 92. OEBS-KVM je pregledala telo 10. marta, ali su okolnosti smrti ostale nejasne. Dostupna informacija ipak omogućava da se pretpostavi da je bez pravnog razloga policija izvela mladića iz zatvora i ubila ga.²⁸

Iako je NATO krajem marta bombardovao sedište policije u Prištini, ono je nastavilo da funkcioniše. U stvari, tamo se odvijala čak i pojačana aktivnost, usmerena na saslušavanje raseljenih lica iz oblasti Podujeva (gde je prema mišljenju policije bila snažna podrška stanovništva UČK, i odakle su tokom aprila dolazile kolone raseljenih lica). Oko sredine aprila, policija i Služba državne bez-

bednosti (SDB) su preuredile nekoliko privatnih kuća pretvorivši ih u privremene zatvore, kako bi odgovorile na povećan broj uhapšenih. Ipak, policijska stanica broj 92 je ostala u žiži svih aktivnosti, mesto gde su policajci dovodili najveći broj ljudi koje su uhapsili. Jedan svedok koji je radio u kuhinji prištinskog zatvora kaže da su srpski zatvorenici koji su u zatvoru bili zbog ubistava, pušteni kada su pale prve bombe, i da su mobilisani da „rade u zatvoru“, što je značilo da premlaćuju zatvorenike.²⁹ Izgleda da su mnogi zatvorenici premeštani na razna mesta zatočeništva i/ili torture. Glavna prostorija za saslušavanje se nalazila u podrumu policijske stanice broj 92, gde su vođeni „informativni razgovori“, dok su velike grupe nedavno uhapšenih muškaraca čekale na „test parafinskih rukavica“.³⁰

Nekih trideset svedoka je detaljno opisalo šta im se sve dešavalo dok su bili u policijskom zatvoru u Prištini. Od 19. aprila dalje, tu su bile zatvorene i zlostavljane velike grupe raseljenih lica. Postupak je uglavnom bio sličan. Posle dolaska u policijsku stanicu, jedan ili nekoliko ljudi je bilo izdvojeno iz grupe i teško premlaćeno. Onda bi policajci sproveli test parafinskih rukavica, i neke ljude oslobodili. Oni koji bi ostali u zatvoru odvođeni su jedan po jedan na saslušavanja, gde su u podrumu zgrade bili mučeni. Mnogi svedoci su govorili da su ih policajci terali da potpisuju izjave u kojima su sami sebe okrivljavali. Oni koje bi policija optužila za terorističke aktivnosti bili su zadržani u zatvoru, u veoma teškim uslovima. Oko 10 ljudi je bilo smešteno u ćeliji koja nije bila veća od 3 × 3 metra, bez kreveta i sa veoma malo hrane i vode.³¹ Posle tri ili četiri nedelje, zatvorenike bi obično prebacili u Lipljan.³²

Jedna od najvećih grupa je u zatvor stigla krajem aprila; u njoj je bilo više od 100 raseljenih lica iz Dobrotina/Dobratine (opština Podujevo), Barijeva/Barileve i Prugovca/Progofc (Priština). Nekoliko intervjuisanih osoba je ispričalo kako je u policijsku stanicu doveden jedan invalid. Lisicama su ga privezali za radiator i tukli dok nije bio sav u krvi i dok nije izgubio svest. Ostale su odveli u podrum. Tamo je 40 ljudi smešteno u jednu ćeliju, dok je njih 50 trebalo da spava u hodniku. Tokom sledeća 24 sata su ih sve sistematski tukli po celom telu, uključujući i genitalije, žicom ili letvama u koje su bili ukucani ekseri. Neki od zatvorenika

su izgubili svest. Jedan je bio odveden u bolnicu. Saslušavanje nekih ljudi je nastavljeno u privatnim kućama u Ulpijani i Dardaniji. Policija je naterala više ljudi da napišu lažna priznanja o tome da su bili uključeni u aktivnosti UČK. Neki ljudi su bili odvedeni u trgovački centar Novi dom blizu Kosovog Polja, gde je policija imala svoje prostorije, i gde su bili saslušavani i tučeni jedan po jedan.³³

Dva zatočenika prištinskog zatvora su govorila o torturi koja je sprovedena za vreme „sudske“ procedure, 2. maja. Jedan je izjavio kako je bio tučen bez prestanka dok su ga saslušavali o UČK. Zatim je čovek koji se predstavio kao sudija pokazao hartiju na kojoj je pisalo da će zatočenik biti osuđen na 30 dana. U sličnom izveštaju, jedan svedok je izjavio da je prvi put bio tučen i mučen u zgradi osnovne škole. Zatim je više puta bio premeštan između samice i pokrajinskog suda, gde su ga mučili električnim šokovima u prisustvu četvorice sudija. Na kraju je bio prebačen u lipjlanski zatvor, zajedno sa drugim zatočenicima.³⁴

O pretrpanosti 92. policijske stanice govori jedan svedok koji kaže da je kada je bio doveden pred stanicu, izašao jedan inspektor SDB i rekao: „Radite sa njima šta god znate. Mi više nemamo mesta, u podrumu je već 350 ljudi.“ Svedok je bio poslat natrag u neku drugu policijsku stanicu u gradu, gde je već pomenuti policajac romske narodnosti mučio zatvorenika uz pomoć kabla. Posle dva dana dobio je pismeno „obrazloženje hapšenja“ koje se zasnivalo na terorističkim aktima koje je on navodno izvršio.³⁵

Druga neredovna mesta zatočenja u kojima je policija saslušavala i podvrgavala torturi kosovske Albance uključuju neki podrum blizu Grand hotela, „Dom armije“ (blizu Grand hotela), podrum jedne nedovršene stambene zgrade (nasuprot Filozofskog fakulteta u Sremskoj ulici), podrum restorana Dora (u četvrti Quafa blizu sedišta OEBS-KVM), kao i tehničku školu. Jedan svedok je opisao kako su policajci često odvodili žene u tehničku školu. Jednom je video kako su tamo odvuikli jednu dvadesetogodišnju ženu; čuo je vrisku i plakanje. U drugoj prilici je video devojkicu u iscepanoj odeći koja je plačući napuštala zgradu.³⁶

Međutim, improvizovani centar zatočenja na prištinskom fudbalskom stadionu, o kome su naširoko izveštavali mediji, retko se pominje u izjavama svedoka. Iako su se tamo mogli desiti poje-

dinačni incidenti, nije verovatno da bi tamo moglo biti zatočeno 100.000 kosovskih Albanaca.³⁷

Prištinska bolnica

Narušavanje ljudskih prava se dešavalo i u prištinskoj javnoj bolnici. Osim neadekvatnih uslova koji su u njoj vladali, OEBS-KVM je imala dovoljno razloga da veruje kako su za vreme njenog prisustva na Kosovu, kosovski Albanci bili sistematski diskriminirani u pokušajima da ostvare svoje pravo na lekarsku negu. Masovno prisustvo policije, kako van zgrade tako i u samoj zgradi bolnice, imalo je zastrašujući efekat na kosovske Albance, stavljajući svakome do znanja da su bolesnici posebno ranjiva grupa. Osim toga, kosovski Albanci su uglavnom morali da plate za svoje lečenje, dok su Srbi lečeni besplatno.³⁸

Nakon što je NATO bombardovanje SRJ počelo 24. marta, situacija u bolnici se naglo pogoršala. Snajperisti su se ušančili na vrhu bolničke zgrade, odakle su zastrašivali pacijente i ubili više ljudi.³⁹ Jedan svedok je rekao da su njegova žena i kćerka primljene u bolnicu 27. marta samo zato što je on tada bio nameštenik bolnice. Inače, rekao je, lečeni su samo oni Albanci koji su sa sobom doneli lekove. Tokom sledećih nedelja je video sve više i više pripadnika VJ i policije koji su dolazili i koristili bolnicu kao skladište municije. Međutim, jedan svedok koga su pretukli, bilo pripadnici paravojnih jedinica, bilo naoružani civili, bio je u prištinskoj bolnici uspešno operisan 25. marta. Sledećeg dana u bolnici su odbili da prime na lečenje devojku iz obližnjeg sela koju je pogodio snajperista. Otac ju je doveo u bolnicu sa dozvolom policije, ali je lekar (čije je ime navedeno) odbio da je operiše, tako da je ona dva dana kasnije kod kuće umrla. Krajem marta i početkom aprila, vojnici VJ su rekli preostalim nameštenicima bolnice albanske narodnosti da odu i da se više ne vraćaju. Pacijenti albanske narodnosti su takođe bili otpušteni, a u nekim slučajevima i tučeni pred zgradom. Prednost je data ranjenim pripadnicima VJ i policije, a slobodan prostor je bio iskorišćen da se smeste srpske porodice koje su tražile zaštitu od NATO bombardovanja.⁴⁰

Od 21. marta, stambena četvrt oko bolnice (Lagija e Spitalit) je postala meta ofanzivnih akcija VJ i policije. Oko 20 mladih ljudi je bilo teško pretučeno,

posle čega je jedan od njih ostao paralizovan. Dva starija muškarca su pronađena mrtva – telo jednog od njih je bilo sasvim unakaženo. OEBS-MiK je 15. avgusta prisustvovala ekshumaciji tela kosovskog Albanca koji je, prema svedočenju porodice, bio ubijen na tom mestu 28. marta.⁴¹

Pljačka

Najčešće mete pljačkanja su bile prodavnice i bolji automobili koji su pripadali kosovskim Albancima. Mnoge prodavnice su bile ili potpuno opljačkane, a onda zapaljene, ili bi Srbi „preuzeli“ prodavnice, promenili brave i dalje prodavali zalihe. „Cigani“ (*Maxhupet*) i srpski civili su bili viđeni kako pod zaštitom policije pljačkaju radnje kosovskih Albanaca. Jedan svedok je posmatrao kako su pripadnici MUP-a krali nameštaj iz različitih stanova i smeštali ga u jedan prazan stan. Noću su natovarili napljačkane stvari na kamion VJ i odvezli se u nepoznatom pravcu. Više kuća i prodavnica je bilo uništeno eksplozivom. U nekim slučajevima, Srbi su optuživali NATO za ovo uništavanje.⁴² Prema izjavi jedne intervjuisane osobe, pripadnici MUP-a koji su pljačkali i palili kuće u Vranjencu 24. aprila, vratili su se sledećeg dana i napunili eksplozivom jednu ukradenu ladu, koju su zatim gurnuli niz padinu brda, tako da je sletela u grupu nastanjenih kuća. Petoro ljudi je bilo ranjeno u eksploziji.⁴³

Proterivanje stanovnika Prištine

Proterivanja su vršena na sistematski način. Korišćeni su megafon i druga sredstva zastrašivanja kako bi se stanovnici naterali da odu „zbog opšte nesigurnosti“, ili zbog ubistava i drugih scena nasilja kojima su prisustvovali. Neki su se pridružili konvojima na ulici u strahu da bi se mogle desiti još gore stvari.⁴⁴ Proterivanje je naročito uzelo maha između 24. i 31. marta, a produžilo se do 4. aprila. Posle toga, i dalje se redovno dešavalo, ali ne više tako masovno. Mnoge intervjuisane osobe su govorile da su srpske snage proterivale kosovske Albance tako što bi im naredile da u određenom roku napuste svoje kuće, ili u racijama koje su se odvijale od kuće do kuće i ispražnjavale odjednom čitava naselja. Svedoci su takođe govorili o pretnji nasiljem. Proterivanja su često bila kom-

binovana sa iznuđivanjem novca. Ponekad su posle proterivanja kuće bile zapaljene. Srbi su se često rugali kosovskim Albancima govoreći im: „Hteli ste NATO, evo vam ga sad!“⁴⁵

Prištinska železnička stanica

Priština je bila saborno mesto odakle su srpske snage preusmeravale izbeglice iz severnih delova Kosova prema granici sa Makedonijom. Stanovnici Prištine, kao i oni koji su u Prištinu bežali, bili su silom ukrcavani u vozove i proterivani iz pokrajine. Pre početka NATO bombardovanja, prema Makedoniji su dva puta dnevno saobraćali vozovi koji su se sastojali od tri vagona; činjenica da je tako veliki broj ljudi napustio Prištinu vozom tokom poslednje nedelje marta i početkom aprila govori da su bili organizovani posebni vozovi. Intervjuisane osobe govore da su videle dugačke vozove u kojima je bilo i po 25 vagona. OEBS-MiK je kasnije dobila informaciju da su za vreme bombardovanja na granicu dnevno stizala tri do četiri dodatna voza, koji su svi bili duži – između 9 i 21 vagona. Ipak, velike gomile ljudi su ponekad satima i noćima morale da čekaju pre nego što bi mogle da se ukrcaju na vozove, posebno za vreme prvog talasa proterivanja.

Pripadnici policije i paravojnih jedinica su najveći deo silom proteranih stanovnika Prištine usmeravali ka železničkoj stanici. Na putu do stanice, otimali su im novac i nakit, i tukli ili ubijali pojedince, kako bi držali u strahu ostale. Ima mnogo izveštaja u kojima se opisuje kao su muškarci, a u nekim slučajevima i žene, bili izdvajani i odvođeni, ili teško isprebijani, pa čak su i neke žene javno silovane. Pripadnici policije i paravojnih jedinica su bili prisutni u velikom broju, i često su ubijali ljude bez nekog vidnog razloga. Mnogi svedoci su videli mrtva tela, uključujući i telo jedne trudne žene. Neke žene su se porodile na železničkoj stanici, dok su čekale na voz. Policajci su za to vreme stajali u blizini i smejali se. Jednu ženu su oteli i odveli u nepoznatom pravcu zajedno sa tek rođenom bebom. Blizu pruge je viđeno mrtvo telo jednog sedmogodišnjeg dečaka.⁴⁶

Vozne karte za autobus ili voz su koštale između 10 i 500 DM.⁴⁷ U vozove je ukrcavano onoliko kosovskih Albanaca koliko je fizički moglo da se nagura. Neke intervjuisane osobe govore da je u kupeima za šest putnika bilo i po 30 ljudi.⁴⁸ Nije

im bilo dozvoljeno da jedu ili piju, niti da otvore prozore. Mnogi ljudi su se onesvestili, neke bebe su umrle. Dve majke, koje su svoje bebe stavile na policu za prtljag, misleći da će tamo biti bezbednije, našle su ih tamo ugušene, jer nije bilo svežeg vazduha.⁴⁹ Jedan svedok je video dete od 3 ili 4 godine koje je umrlo u vozu, i čiji je otac morao da siđe kako bi ga sahranio. Jedan čovek je rekao kako je bilo tako malo mesta, da je sa petoricom ljudi morao da stoji u toaletu. Drugi svedok je ispričao da su za vreme putovanja policajci ulazili u voz i iznuđivali novac. Neka žena je za vreme vožnje bila izbačena iz vagona i poginula.⁵⁰

Seksualno zlostavljanje

U mnogim izjavama se pominju silovanje i druge vrste seksualnog nasilja koji su se često dešavali u Prištini. Iako su neke izjave nejasne, sama činjenica da se o tome govori u tako velikom broju svedočenja znači da je pojava imala ozbiljne razmere. Postoje i brojne izjave svedoka i samih žrtava koje govore o javnim silovanjima na ulicama i na železničkoj stanici. U njima se opisuje kako su mlade žene bile silovane kada su srpske snage upadale u kuće, ili kako su mlađe žene bile odvođene i kako su se vraćale posle izvesnog vremena. U drugim izjavama se opisuje kako su intervjuisane osobe na ulicama sretale psihički uništene mlade žene, koje su im govorile da su bile silovane, ili „da su im uradili neke stvari“. Žene su takođe bile otimane iz konvoja koji su prolazili kroz Prištinu, kako bi bile javno silovane, a u nekim slučajevima se za njih više nikada nije čulo.⁵¹

Popisivanje

Od sredine maja, srpske vlasti su u Prištini počele sa popisivanjem stanovnika albanske narodnosti, verovatno pokušavajući da steknu opšti pregled nad brojem kosovskih Albanaca koji su ostali u gradu (za pojedinosti vidi 14. poglavlje). Ljudima je ili bilo rečeno da idu u Grand hotel u Prištini, ili su policajci išli od kuće do kuće i davali „zelene karte“. Uskoro posle toga, krajem maja, drugi policajci su došli i proterali one koji nisu bili iz Prištine, iako su neki od njih već bili registrovani. Jedan izbeglica iz Podujeva je krenuo u policiju da uzme svoju bora-višnu dozvolu, kako mu je bilo rečeno. Na putu su

ga zaustavili policajci, i od njega tražili novac, jer su videli da je iz Podujeva. Dok je čekao na boravišnu dozvolu, bio je uhapšen i odveden u 92. policijsku stanicu. Jedan svedok je zaista dobio zelenu „potvrdu izjave da će promeniti mesto boravka“. Rekao je da je karta te vrste normalno bila davana kada je neko zauvek napuštao Kosovo. Registarske karte su bile davane na osnovu obrasca koji je uključivao podatke iz popisa stanovništva i pitanja o članstvu u UČK i o vojnoj obavezi.⁵²

Posebno ugrožene osobe

Događaj koji se desio prve noći NATO vazdušnih udara i o kome je štampa mnogo pisala, bilo je ubistvo poznatog advokata albanske narodnosti, Bajrama Keljmendija. On je bio branilac u skoro svim suđenjima „teroristima“ koja su se odvijala u Prištini, a takođe je bio aktivan u mesnoj nevladinoj organizaciji za ljudska prava – Savetu za odbranu ljudskih prava i sloboda. Pre nego što je izvršena njegova otmica, branio je pred sudom list kosovskih Albanaca *Koha Ditore* (vidi niže).

U noći između 24. i 25. marta, dva automobila su se zaustavila u blizini Keljmendijeve kuće. Oko šest ljudi u plavim maskirnim uniformama prišli su kući i njih petorica su ušli razvaljujući vrata.⁵³ Oni su tražili da im se predaju oružje i novac. Zatim su sa sobom odveli Bajrama Keljmendija i njegova dva sina. Tela Keljmendija i njegovih sinova su 26. marta pronađena na putu između Prištine i Kosovog Polja. Na telima sinova je bilo 15 rana od metaka; jednom sinu je bio odrezan prst. Na telu advokata je bilo 18 rana od metaka. Istog dana, rođaci su pod svojim stepeništen pronašli bombu; bombu su kasnije uklonili prijatelji porodice.⁵⁴

Dana 24. marta, široko rasprostranjene dnevne novine *Koha Ditore* su bile optužene da izazivaju versku i nacionalnu mržnju – optužba slična onoj koja je podignuta protiv više pomenutih listova kosovskih Albanaca (*Kosova Sot* i *Gazeta Sqiptare*). Izdavači lista su osuđeni da plate izuzetno visoku kaznu. Jedan izbeglica, advokat i borac za ljudska prava, video je kako su srpske snage 24. marta napale prostorije *Koha Ditore* u Prištini i ubile čuvara. Te noći su u požaru izgorele prostorije u kojima je list štampan, pošto je u njima eksplodirala podmetnuta bomba.⁵⁵

Na dan 25. marta policija je uhapsila urednika lista *Magazine Kosovare* i tukla ga kundacima pušaka na jednoj građevini u blizini sedišta lista. Tri čoveka koja su nosila crne maske i borbene uniforme pitala su ga za njegovu profesiju i tukla ga metalnim šipkama za koje su bili pričvršćeni šrafovi, sve dok nije bio potpuno obliven krvlju.⁵⁶

Drugi izveštaji su navodili na zaključak da su bivši službenici OEBS-KVM, kao i kosovski Albanci za koje se verovalo da imaju veze sa međunarodnom zajednicom – bili posebna meta napada. U vreme kada je pisan ovaj izveštaj, oktobra 1999, jedan kosovski Albanac koji je nekada bio zaposlen u OEBS-KVM još uvek je bio u zatvoru u užoj Srbiji.

Jedini službenik albanske narodnosti u Službi društvenog knjigovodstva, nađen je mrtav 24. marta. Nedelju dana pre toga bio je zastrašivan i zlostavljan na kontrolnim punktovima u Prištini. Policajci su ga pitali da li je bio lični prevodilac ambasadora Vilijema Vokera, šefa OEBS-KVM (u stvari je prevodilac bio njegov rođak). Čovek se nije vratio sa noćne smene, a njegovo telo je bilo pronađeno na putu između Prištine i Kosovog Polja.⁵⁷

Na dan 1. aprila, pripadnici VJ i specijalne antiterorističke jedinice uhapsili su nameštenika OEBS-KVM „zato što je radio za Vokera“. Odveli su ga u „Dom armije“, zgradu VJ u blizini Grand hotela, gde su ga držali u podrumu i saslušavali u vezi sa osobljem OEBS-KVM, i na kraju mu naredili da napiše spisak mesnog osoblja međunarodnih organizacija koje je još uvek bilo prisutno u regionu. Kada on na to nije pristao, vojnici su ga tukli i odveli u naselje Grimija, gde su nad njim organizovali prividnu egzekuciju. Onda su ga odveli u Prištinu i sledećeg dana ga pozvali u policijsku stanicu. Jedan inspektor Službe državne bezbednosti (SDB) mu je naredio da napusti zemlju.⁵⁸

Ljudi koji su svoje kuće izdavali OEBS-KVM su takođe bili izloženi pojačanim napadima, a jedna žena je prema svedočenjima bila ubijena. Neki čovek je bio pretučen i optužen da je „terorista“, zato što su pripadnici VJ u njegovom novčaniku pronašli vizitkartu jednog člana međunarodne organizacije, koju je ovaj dobio dok je radio kao kelner u hotelu Dea u Prištini.⁵⁹

Još jedna ugrožena grupa, posebno u naselju Sunčani breg, bili su politički aktivisti. Dana 25.

marta policajci su izbacili iz kuće studentskog aktivistu i tri druge osobe (među kojima je bio i desetogodišnji dečak). Intervjuisana osoba je čula da su svi oni oteți, a da je dečak sa još jednim čovekom bio oslobođen sledećeg dana. Tri policajca (od kojih su dvojica bila maskirana), upala su u stan još jednog studenta i konfiskovala dokumente devetorice studenata. Policajci su tukli studente optužujući ih da su organizovali štab UČK. Na kraju su im naredili da se isele u roku od dva sata. Zlostavljan je bio i jedan član DLK.⁶⁰

Posebno pogođena naselja u Prištini

Vranjevac/Kodra e Trimave

Daleko najteže pogođeno naselje u Prištini je bilo Vranjevac, siromašno naselje koje su nastanjivali skoro isključivo kosovski Albanci, i koje se nalazi na severu Prištine, pored naselja Dragodan. Magistralni put broj 9 iz uže Srbije i put broj 25/17 iz Podujeva vode oba u Vranjevac, čime se može objasniti prisustvo velikog broja raseljenih lica koja su tim putevima stigla u naselje. Ako nisu imala rođake u drugim prištinskim naseljima, ili ako nisu direktno otišla u Makedoniju, raseljena lica bi se privremeno smestila u ispraznjenim stanovima u Vranjercu, zbog čega su postali meta srpskih snaga koje su se bile posebno okomile na raseljena lica. Pripadnici policije i paravojnih jedinica su često upadali u kuće i proveravali lične isprave. Oni koji nisu imali dokumente ili koji nisu bili iz Prištine, na licu mesta su proterivani.⁶¹ Najviše ubistava, proterivanja, premlaćivanja i zlostavljanja se desilo u Jablaničkoj ulici, koja je nastavak puta 25/17 iz Podujeva. Od oko 130 incidenata za koje je rečeno da su se desili u ovom naselju, više od 100 se desilo između 24. marta i 4. aprila.

Traganje za raseljenim licima je najčešće bilo usmereno na one koji su dolazili iz Podujeva. Izbeglice koje su dolazile odatle su tretirane osobito brutalno.⁶² Nasilna proterivanja iz Prištine su bila uobičajena praksa, osobito krajem marta. Radilo se najčešće o kombinovanim akcijama pripadnika VJ, policije i paravojnih jedinica. VJ je granatirala naselje, a maskirani policajci i pripadnici paravojnih jedinica, ponekad praćeni vojnicima VJ, upadali su u kuće. U najvećem broju slučajeva oni su ukućanima davali rok od nekoliko minuta da odu, preteći da će

ih pobiti ako se usprotive.⁶³ Značajan broj počinilaca je opisan kao „mesni Srbi“. Među njima je bilo nekoliko Roma. Dok je veliki broj proterivanja prošao bez nasilja, bilo je dosta proterivanja koja su bila praćena iznuđivanjem novca, pljačkanjem i paljenjem kuća. Dva svedoka su videla pripadnike MUP-a kako postavljaju eksploziv u automobil i kako potpuno uništavaju šest kuća.⁶⁴ Evo kako jedna intervjuisana osoba opisuje proterivanje:

Dana 31. marta, šest ili sedam maskiranih ljudi je blizu muslimanskog groblja zaustavilo oko 4.000 kosovskih Albanaca. Pretresali su traktore i automobile, i u zavisnosti od toga kako su procenili imovinu vlasnika, zahtevali 2.000 do 3.000 DM za vozilo. Oni koji su išli pešice bili su podeljeni na grupe i takođe su morali da predaju izvesnu sumu novca. Ova operacija je trajala šest časova.⁶⁵

Krajem marta, a u manjoj meri tokom aprila, ljudi su bili ubijani snajperskom paljbom.⁶⁶ Jedan snajperista je bio postavljen na minare džamije i u medresi (islamska verska škola). Intervjuisane osobe su kao počinioce često pominjale pripadnike policije i paravojnih jedinica, koji su ponekad ubijali ljude ako im nije pošlo za rukom da od njih izvuču novac.⁶⁷ Jedan svedok je pronašao tela tri žene koje su bile streljane. Na njihovoj kući je bilo napisano: „Isto će se desiti svim Albancima koji ne odu.“ Čistači ulica u narandžastim bluzama i plavim pantalonama skupljali su tela i odvozili ih kamionima i traktorima.⁶⁸ Dvojica izbeglica su navele da su dva policajca provalila u podrum gde su se krili, i ubacili otkinutu ruku jedne bebe u lonac sa pasuljem koji je bio na štednjaku.⁶⁹

Treba primetiti da su kosovski Albanci i članovi UČK nekoliko puta pružali otpor srpskim snagama u naselju Vranjevac. Ove borbe su počele 25. marta, kada je jedan član UČK prema izveštajima ubio 10 policajaca. Kao odgovor na ove gubitke, pripadnici VJ, policije i paravojnih jedinica su nasilno isterali hiljade ljudi iz naselja, i zapalili kuću počinioaca.⁷⁰ Dana 29. marta, veliki broj proteranih meštana je bio usmeren prema železničkoj stanici. U podnožju brda, VJ i policija su pucali u gomilu ljudi i ubile tri civila. Neki članovi UČK su iz jedne kuće pucali na srpske snage, i u tom

napadu je prema navodu svedoka bilo ubijeno pet policajaca.⁷¹

U Jablaničkoj ulici je 30. marta vođena prava bitka. Policajci su došli oko podne i pokušali da uđu u dve kuće koje su pripadale istoj porodici kosovskih Albanaca, i koje su bile korišćene kao škola. To im zbog jakog otpora nije uspelo, ali su se 30 minuta kasnije vratili sa artiljerijom VJ i tenkovima, tako da su granatirali i školu i zgrade u susedstvu. Jedan od meštana je bio pogođen od strane snajperiste, a sused koji je pokušao da mu pomogne bio je tako teško ranjen da je umro od povreda. Tri ili četiri člana UČK i neki civili su uzvratili vatru. Svedok je tog dana preko radija čuo da je UČK ubila četiri policajca. Druga intervjuisana osoba je izjavila da je oko šest do sedam kuća u tom kraju držala UČK.⁷² Još jedan svedok je rekao kako je tog dana osmoro pripadnika paravojnih jedinica sa crnim maskama i u crnim uniformama ubilo psa koji je lajao u dvorištu. Rečeo je bilo da su susedi pomislili kako je pucano na ukućane, pa su otvorili vatru na pripadnike paravojnih jedinica. U borbi koja je trajala sat i po, ubijena su dva pripadnika paravojnih jedinica i jedan kosovski Albanac.⁷³

Bilo je izveštaja o brojnim seksualnim napaštovanjima koja su se desila u Vranjevcu. Dana 30. marta pripadnici paravojnih jedinica su zadržali jednu studentkinju. Njen stanodavac je dao 15.000 DM da je oslobode, ali je ona rekla da su je u međuvremenu već „uzeli“. Pošto je dao novac, kućevlasnik više nije izašao iz kuće. Dana 23. aprila četiri policajca su ušla u jednu kuću i pitala ukućane zašto nisu otišli. Odgovoreno im je da je cela porodica bila na granici, ali da im nije dozvoljeno da je pređu. Kada su policajci pregledali njihove isprave i pronašli da jedna devojčica stara 15 godina ima drukčije prezime od ostalih, odveli su je u jednu praznu kuću udaljenu 30 metara. Sva četvorica policajaca su je silovala, kako je ona sama ispričala kasnije jednoj intervjuisanoj osobi koja ju je videla kako izlazi iz kuće plačući, i sa ogrebotinama na licu. Jedan svedok je 22. maja u svoju kuću sklonio četiri nage devojke (stare između 16 i 19 godina) koje su bile na ulici. One su rekle da su bile silovane u prisustvu svojih porodica.⁷⁴

Početak maja, policajci su odveli jednog dvadesetogodišnjeg mladića u privatnu kuću u Vranjevcu, gde je bilo još 13 muškaraca, svi ispod 30 godina starosti, i jedna žena. Policija je zatočeni-

ke držala u toj kući tri dana u podrumu i tukla ih i terala ih da piju gustu, crnu, slatku tečnost koja je bila čuvana u tamnoj boci i smrdela kao petrolej. Zatočeni su morali da progutaju tri kašike srednje veličine ovog rastvora, posle čega su svi imali ozbiljne zdravstvene probleme.⁷⁵

Dragodan/Dragodan

Naselje Dragodan je smešteno na brdu zapadno od Prištine sa koga se dobro vidi ceo grad. Naselje je bilo teško pogođeno u napadima srpskih snaga. Dragodan je bio stambeno naselje kosovskih Albanaca u kome su mnogi vlasnici izdavali kancelarije i stanove osoblju međunarodnih organizacija, uključujući i OEBS-KVM Regionalnog centra br. 5. (Stranci su ovo naselje nazivali „NGO brdo“.) Za vreme NATO bombardovanja, medijski izveštaji su govorili da su kućevlasnici i kosovski Albanci koji su radili za međunarodne organizacije postali meta napada srpskih snaga. Intervjui to potvrđuju, ali ne u meri u kojoj se o tome svojevremeno pisalo. Skoro svi kosovski Albanci su se za vreme bombardovanja iselili, a njihove kuće su bile opljačkane. Deo romske populacije je živio u podnožju brda, u naselju Divanjoll.

Počev od 24. marta, pripadnici paravojnih jedinica su pod pretnjom oružja proterivali stanovnike Dragodana, pljačkali i palili neke kuće, navodno one koje su koristili građani SAD, i neke bogatije stanove.⁷⁶ Brojni kosovski Albanci su se sklonili u obližnje naselje Vranjevac,⁷⁷ dok su drugi bili sprovedeni na stanicu. Jedna intervjuisana osoba je procenila da je bilo oko 5000 raseljenih lica koja su napustila svoje kuće.⁷⁸

Od 30. marta nadalje, srpske snage su granatirale naselje, a snajperisti pucali u gomilu civila koji su bili proterani iz svojih kuća i koji su pokušavali da pobegnu. Ubijeno i ranjeno je bilo mnogo kosovskih Albanaca, među njima i više dece. Kada je traktor sa oko 60 ljudi krenuo od groblja u Dragodanu, pripadnici paravojnih jedinica su pucali na čoveka koji nije mogao da se popne, jer na traktoru više nije bilo mesta. Čovek je kasnije umro od posledica ranjavanja. Jedna intervjuisana osoba je 3. aprila videla ubijanje sedmoro i ranjavanje osmoro ljudi u blizini groblja. Počinioci su bili pet maskiranih ljudi u zelenim maskirnim uniformama. Oni su najpre opljačkali grupu raseljenih lica,

a zatim otvorili vatru na masu ljudi. Takođe 30. aprila, pripadnici VJ i paravojnih jedinica su pucali na masu, ubivši jednog dečaka i ranivši više ljudi.⁷⁹ Na prilazima naselju Dragodan, srpske specijalne jedinice su iznuđivale novac od ljudi i ubile jednog čoveka koji im nije platio. Istog dana, maskirani pripadnici paravojnih jedinica u crnim uniformama su izvršili otmicu sedmorice mladića.⁸⁰

Nekoliko intervjuisanih osoba je ukazivalo na masovnu grobnicu blizu muslimanskog groblja u Dragodanu. Jedan svedok je video kako je 29. aprila oko 450 tela bilo dovezeno do groblja na traktorskim prikolicama i u jednom kamionu. Buldožer je iskopao grob, a „Cigani“ (*Maxhupet*) su bacali tela umotana u plastične folije u iskopanu jamu. Sa tela je bila skinuta odeća i spaljena na samom groblju. Jednom čoveku nije bilo dozvoljeno da tamo sahrani svog sina, jer mu je policajac rekao da je mesto određeno za masovnu grobnicu.⁸¹

Postojanje ove masovne grobnice je potvrđeno od strane OEBS-MiK 16. jula 1999, kada su njeni članovi intervjuisali čoveka koji je radio na groblju u Dragodanu dugo godina. On je živeo blizu grobljanske kapije, i video kako traktori, koje su vozili radnici službe za održavanje čistoće prištinske opštine, stižu na groblje. U dva civilna automobila, koja su sprovodila traktore, bilo je četvoro do petoro ljudi u tamnoplavim uniformama koji su imali oružje sa dugim cevima, i za koje je svedok rekao da su verovatno bili policajci. Devetorica Roma su vozila traktore ili sedela pozadi na prikolicama. Oni su radili za službu gradske čistoće i nosili narandžasta odela. Prikolice su bile pokrivene plastikom, tako da svedok nije video šta je bilo u njima. Posle sat i po vozila su se vratila. Svedok ni kasnije nije video tela, ali je mogao da ukaže na mesta na groblju koja su bila prekopana u to vreme, i koja nisu bila zvanični grobovi.⁸²

Sunčani breg/Bregu i Diellit i Ulpijana/Ulpiana

Sunčani breg je bio mešano naselje u kome je većinu činilo albansko stanovništvo; u njemu je bila i romska četvrt smeštena između Sunčanog brega i Velanije/Velania. Deo poznat kao Sunčani breg II je više stradao nego Sunčani breg I, verovatno zato što se graniči sa predgrađem Maticane/Ma-

tiqan. U Sunčanom bregu se takođe nalazio prištinski univerzitet, pa su tu živeli mnogi studenti koji su bili aktivisti albanskih organizacija. Ulpijana je bila mešano naselje u kome su živeli pripadnici srednje klase. Za vreme sukoba, VJ je bila smeštena blizu medicinske škole, a na putu 25/17 koji vodi iz Prištine nalazio se kontrolni punkt za koji se smatralo da je posebno opasan.⁸³ U tom kraju, muškarci albanske narodnosti su bivali podvrgnuti teškom zlostavljanju koje bi trajalo više sati. Bilo je slučajeva otmice, kada su srpske snage tragale za „teroristima“.⁸⁴

Jedan kosovski Albanac je obavestio policiju da mu je sused, Srbin, pretio kako će ga ubiti, ali policija nije ništa preduzela.

Pripadnici najrazličitijih srpskih snaga su iznuđivali i otimali veće sume novca i pretili da će pobiti rođake ljudi koji nisu davali novac. Stanovnici su nasilno izbacivani iz svojih kuća, a policajci su krali bolja vozila.⁸⁵

Jedan opis proterivanja ukazuje na njihovu sistematsku i plansku prirodu, sa usklađenim delovanjem relevantnih srpskih faktora. Jedna intervjuisana osoba je rekla kako je na sastanku predstavnika svih ukućana jedne stambene zgrade, 29. marta, jedan Srbin, stanovnik te zgrade, rekao kosovskim Albancima da treba da odu, jer će im se inače desiti loše stvari. Srpski stanari su ispisali svoja imena na vratima stanova. Istog dana, šest „policajaca“ u mrko-zelenim maskirnim uniformama, sa automatskim puškama i ručnim bombama, upalo je u zgradu i izbacilo stanare. Dvojica od počinilaca su živela u istoj zgradi, a jedan u susedstvu. Drugi stanar je saradivao sa policijom i još u februaru ispisao „UČK“ na vratima kosovskih Albanaca. Intervjuisana osoba nikada ranije nije videla da ovi ljudi nose uniforme.⁸⁶

Naširoko se pisalo o ubistvu dva čoveka koje se desilo ispred nove pošte u Ulpijani 1. aprila. Dvojicu ljudi je policija tražila, a službenik pošte ih je prijavio policajcima nakon čega su ih ovi ubili.⁸⁷

Krajem maja, proterivanja su nastavljena. U većoj operaciji proterivanja kosovskih Albanaca iz Sunčanog brega i drugih naselja, bilo je uhapšeno oko 700 osoba. Neke od njih su kasnije bile puštene, za ostale se više nikada nije čulo.⁸⁸

Dardanija/Dardania

Dardanija je naselje u kome su živeli ljudi koji pripadaju srednjoj klasi. Nalazi se u južnom delu Prištine, na putu prema Kosovom Polju. Tu je bila i privatna klinika poznata kao bolnica „Rezonanca“, koja je spaljena 24. ili 25. marta. Mnogi stanovnici albanske narodnosti su bili proterani, a oko 24. marta kuće i radnje koje su pripadale kosovskim Albancima bile su pljačkane i paljene.⁸⁹ Među počiniocima su viđeni mesni Srbi. Otprilike u to vreme, policajci i civili su pred bivšu policijsku stanicu u Dardaniji dovezli više automobila i obojili ih u druge boje. Među automobilima je bio i automobil koji je pripadao Bajramu Keljmemidiju.⁹⁰ Srbi iz naselja, pripadnici policije i paravojnih jedinica su išli od stana do stana, iznuđivali novac i isterivali stanovnike. Policajci su takođe preko megafona objavljivali da će oni koji ostanu u svojim stanovima biti pobijeni. Više muškaraca je bilo pretučeno, oteto ili ubijeno.

Sused iz iste zgrade je 25. marta pretio jednom albanskom advokatu. Zatim su advokata uhapsili pripadnici paravojnih jedinica i policije. Oslobođen je kada je platio 15.000 DM. Istog dana, maskirno obojen džip se zaustavio ispred Ismajli kompanije; tri čoveka naoružana automatskim puškama ušla su u kuću i uskoro posle toga, jedna intervjuisana osoba je čula pucnje. Ljudi su izašli i sa sobom odveli jednog radnika. Kasnije te večeri, pred Kompaniju je stiglo jedno oklopno vozilo i naoružani ljudi koji su iz njega izašli ukrali su mercedes 250. Dva dana posle pucnjave, ambulanta kola su iz kuće odvezla tri ili četiri tela. Otprilike u to vreme, policajci su ubili vozača jednog automobila, a samo vozilo odvezli sa sobom. I drugi ljudi su bili pretučeni ili oteti, odvezeni ili u pravcu Vučitrna, ili u pravcu Mramora.⁹¹

¹ UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).

² OSCE-KVM, „HQ Weekly Report 5-12 March 1999“.

³ OSCE-KVM, „RC 5 Weekly Report 27 February – 6 March 1999“; OSCE-KVM Headquarters, „Fusion Report Blue Book“, 8 January and 13 March 1999.

⁴ OSCE-KVM, „RC 5 Weekly Report 7-11 February 1999“; OSCE-KVM, „Checkpoint Information“, 15 February 1999.

⁵ PR/A/0028/99, Headquarters, Blue Book, 1 February 1999.

⁶ PR/00/0028/99; PR/00/0046/99; OSCE-KVM Headquarters, Blue Book, 30 January, 6 February and 6 March 1999“.

⁷ OSCE-KVM, „HQ Weekly Report 3-7 February 1999“.

⁸ PR/00/0002/99; OSCE-KVM, „RC 5 Weekly Report 11-17 January 1999“.

⁹ PR/00/0071/99; PR/00/0078/99.

¹⁰ PR/00/0043/99 i OSCE-KVM, RC 5, „Daily Sitrep“ (Site Report), 6 March 1999; PR/00/0074/99; PR/00/0078/99.

¹¹ PR/00/0043/99; PR/02/0060/99; OSCE-KVM, RC 5, „Weekly Report 27 February – 6 March 1999“.

¹² PR/02/0070/99 (31 izveštaj o incidentima).

¹³ OSCE-KVM, RC 5, „Special Report on Emshirova“, 10 March 1999; OSCE-KVM, „Weekly Report 6-12 March 1999“.

¹⁴ OSCE-KVM, RC 5, „Weekly Report 13-19 March 1999“.

¹⁵ OSCE-KVM, RC 5, „Incident Report 18 March 1999“; OSCE-KVM, RC 5, „Weekly Report 13-19 March 1999“.

¹⁶ OSCE-KVM Headquarters, „Blue Book 22 March 1999“ (pretpostavlja da je to bio prvi napad UČK na policiju u urbanoj sredini); M/0015; M/0151; M/0693.

¹⁷ M/0432 (Srbi su na vratima ispisivali svoja imena). Glasine o prisustvu u gradu Arkanovih „Tigrova“ su kružile počev od sredine marta.

¹⁸ Neki izveštaji govore da su pucnjava i granatiranje počeli 22. ili 23. marta: A/0636; M/0045; M/0701; M/1312; M/1728.

¹⁹ M/0445; M/1171. M/1728 kaže da su pripadnici policije i VJ došli već 21. marta.

²⁰ A/0040; M/0153 (unakaženo telo); M/0445; M/0701; M/1171.

²¹ M/0143; M/0889.

²² M/0163 (najveći broj paravojnih jedinica su u svojim redovima imale bar po jednog čoveka koji je dobro govorio albanski); M/1034. Počinioci romske narodnosti: M/0331.

²³ Između ostalog, M/0692; M/1034; M/1130; M/1301; M/1359; M/1402; M/1610. Dalja obaveštenja o počiniocima u A/0216; M/0163 (Goranac); M/0179; M/1030; M/1320; M/1350; M/1353 (drugi imenovani počinioci).

²⁴ M/0098 i drugi.

²⁵ Na primer M/0041; M/0088; M/0098 (maskirani pripadnici VJ su opljačkali kosovske Albance i oduzeli im dokumente); M/0151 (ubistvo sedamnaestogodišnje devojke); M/0407 (počinioci); M/0573; M/1308 (400 ljudi je bilo uhapšeno na ulici, a samo 300 pušteno).

²⁶ M/0828 (pripadnici paravojnih jedinica); M/1530 (policija).

²⁷ PR/02/0059/99.

²⁸ OSCE-KVM, „Incident Report 10 March 1999“ i OSCE-KVM, 3Follow-up Report 10 March 1999“.

²⁹ M/1768 (sa imenima oslobođenih zatvorenika i zatvorskih čuvara koji su zlostavljali zatvorenike u Prištini i Lipljanu).

³⁰ Za pojedinosti vidi 10. poglavlje.

³¹ M/0723; M/1353; M/1391; M/1418; M/1776; M/1780.

³² O postupanju sa zatočenicima u lipljaskom zatvoru vidi odeljenje o opštini Lipljan.

³³ M/0581; M/0723; M/0872; M/1353; M/1387; M/1391; M/1413; M/1480; M/1606; M/1610; M/1737; M/1776; M/1777 (rekao je kako je lekar takođe učestvovao u premlaćanju); M/1780 (jedan prevodilac koji je radio za OEBS-KVM u Podujevu je bio među zatočenicima u policijskoj stanici); M/1814.

³⁴ M/0670 i M/1413; možda se radi o istom incidentu. Ostaje nejasno da li je tortura nastavljena u pokrajinskom sudu.

³⁵ M/1610.

³⁶ M/0335; M/0455; M/0942; M/0993; M/1432; M/1722; M/1806. M/1351 i M/1359 su govorili o privatnoj kući na ivici severnog dela grada, gde je bilo zatočeno 70 kosovskih Albanaca.

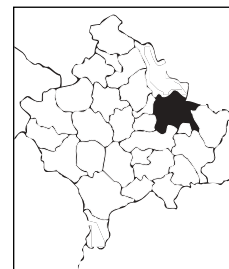
³⁷ Jedan svedok je video vozila koja su svake noći dolazila na stadijon, od 22. do 29. marta. Čuo je tri do pet pucnjeva, a onda je vozilo otišlo. Drugi svedok je rekao da su 26. aprila pripadnici VJ, policije i paravojnih jedinica saterivali velike grupe ljudi na

- stadion. Srpske snage su pljačkale ljude i pucale na njih. M/0421; M/0529 (čuo je kako je policajac rekao preko radija da izbeglice treba da pošalju na stadion i da ih poubijaju); M/1231.
- 38 OEBS-KVM je zabeležila kako su arbitrarne bile cene koje su tražene od nekih ljudi, kada su članovi misije pratili jednu porodicu albanske narodnosti od koje je zatraženo da plati komplikovanu hiruršku operaciju. Čim je verifikator OEBS-KVM postavio pitanje o tarifi, čovek je pušten da ode ne plativši ništa. OSCE-KVM, RC 5, „Human Rights Office“, February 1999. Vidi takode 11. poglavlje.
- 39 M/0499; M/1204; M/1208; M/1312; M/1747 (mart i april).
- 40 A/0902; M/0006; M/0009; M/0320; M/0450; M/0499; M/1202; M/1307; M/1483 (naveo je ime srpskog lekara koji je odbio da pomogne); M/1529. Jedan svedok koji je radio u mrtvačnici je rekao da su posle odlaska OEBS-KVM mrtva tela izručivana porodicama samo pošto bi ove platile 500 DM. Prema izjavi M/0321, dva lekara su falsifikovala dokumentaciju i identitet žrtava.
- 41 M/0499; M/1208; M/1312; M/1728; PR/0163/99.
- 42 Među ostalima M/0082; M/0083; M/0158; M/0243; M/0331 (odnosi se na Rome); M/0595; M/0692 (odnosi se na Rome); M/0898; M/0941; M/1030; M/1034; M/1530 (o tovaranju nameštaja).
- 43 M/1188.
- 44 Među stotinama izveštaja: A/0424; M/0009; M/0030; M/0040; M/0043; M/0304; M/0379; M/0404; M/1404; M/1775.
- 45 M/0124 (počinioci su bili mesni naoružani civili, od kojih je svedok mnoge prepoznao); M/0149.
- 46 Među ostalima A/0318; M/0053; M/0060; M/0087; M/0088; M/0100; M/0179; M/0231; M/0242; M/0327; M/0377; M/0432; M/0616; M/0816; M/0876; M/1123; M/1346.
- 47 Među ostalima M/0864. Drugi kosovski Albanci su mogli uzeti autobus do Makedonije, sa garancijom da neće biti zaustavljeni i pretresani, M/1818.
- 48 M/0065.
- 49 Isto.
- 50 A/0980; M/0263; M/0376; M/0395; M/0595; M/1119. (Nije jasno kako je policija mogla da iznuđuje novac od ljudi u vagonima koji su prema izjavama bili tako pretrpani, ali je moguće da su neki vozovi bili manje napunjeni nego ostali.)
- 51 A/0534; M/0101; M/0454; M/0717; M/0745; M/0816; M/0912; M/1260; M/1278; M/1297; M/1411; M/1458; M/1759; M/1806. Vidi i 7. poglavlje.
- 52 A/0903; M/1209 (žuta karta); M/1256; M/1387; M/1511; M/1730 (platio je 100 DM posle čega mu je bilo dozvoljeno da ostane); M/1802;
- 53 M/1620, rođak koji je u to vreme živeo sa Keljmenđijevima, tvrdi da su počinioci bili policajci. Bili su u plavim maskirnim uniformama. Drugi rođak kaže da je na njima bila traka sa oznakom belih orlova. Pripadnici policije su takođe imali automatske puške sa prigušivačem i maske.
- 54 A/0249; A/0550; M/0139; M/0150; M/0167; M/0335; M/1222; M/1354; M/1620.
- 55 M/0163; M/0167; M/0432; M/0525.
- 56 M/0355 (urednik revije). M/0239 (čuo je da je policija teško pretukla i zatim opljačkala jednog novinara iz *Kosova Sot* zato što je „činio dobro UČK“).
- 57 M/0241.
- 58 M/0335.
- 59 M/1050; M/1061; M/1070; M/1150; M/1315.
- 60 M/0346 (aktivista DLK); M/057; M/1101 i M/1521 (studenti); M/1120 (student u Vranjevcu).
- 61 M/1262.
- 62 M/1262; M/1320; M/1351.
- 63 Među ostalima M/0068; M/0305 (navodi komandira policije kao jednog od počililaca); M/0455 (ukazuje na Rome i na Arkanove „Tigrove“); M/0632; M/0836; M/1134; M/1147; M/1349; M/1729; M/1756 (jedan od počililaca je tečno govorio albanski); M/1771. M/1146 i M/1297 (komandant prištinske policijske stanice); M/1362 (dva policajca iz Vranjevca); M/1621 (sused, Srbin); M/1722 (komandant policije); M/1786 (detaljan opis počililaca).
- 64 M/0094; M/0632.
- 65 M/1513.
- 66 Na primer: M/0038; M/0170; M/0305; M/0321; M/0484; M/0611; M/0902; M/1306; M/1334; M/1768. OEBS-MiK je 13. avgustva prisustvovala ekshumaciji dva muška tela u vrtu kuće u Sarajevskoj ulici. Ljudi su prema izjavama ubijeni za vreme srpske ofanzive u tom kraju, i bili su pretučeni pre nego što su streljani, PR/0161/99.
- 67 Među ostalima M/0094; M/0141; M/0163; M/0181; M/0455; M/1095; M/1146; M/1729; M/1786.
- 68 M/1235 (skupljanje tela); M/1528.
- 69 M/0376 (navedeni datum je 29. mart); M/0697 (31. mart).
- 70 M/1528 (jedini izveštaj o ovom incidentu).
- 71 M/1120; M/1528.
- 72 M/0100; M/0138; M/0159; M/0633.
- 73 M/0382.
- 74 M/0065; M/1297; M/1362.
- 75 M/1432.
- 76 Naprimer A/0316; M/0058; M/0084; M/0354; M/0384; M/1019; M/1179.
- 77 M/0028; M/0293; M/0484; M/0572; M/0585; M/1513.
- 78 M/0062; M/0099 (kaže da je operacija čišćenja počela sa severa); M/0293; M/0421; M/0522; M/0572; M/0836; M/0911; M/1019.
- 79 M/0062; M/0384; M/0572; M/0851; M/1019; M/1035; M/1211 (moglo bi se raditi o istom incidentu kao u M/0851, mada se datumi razlikuju).
- 80 M/0039.
- 81 M/1174 (govori o 200 tela u masovnoj grobnici u Vranjevcu. Izgleda da ima u vidu istu lokaciju); M/1231; M/1299 (ujak intervjuisane osobe je 7. aprila video kako su policajci došli sa tri kamiona i pokopali 40 tela u masovnu grobnicu koja je bila dugačka 20 metara, na novom groblju u Dragodanu); M/1324; M/1435 (po čuvenju).
- 82 OSCE-MiK, Human Rights Office, PR/0096/99 (sa 25 fotografija mesta gde se nalazi masovna grobnica), 16 July 1999.
- 83 Osoblje OEBS-MiK, 9. oktobar 1999.
- 84 A/0040; M/0092; M/0238; M/0346; M/1065 (sedamdesetogodišnja majka tog čoveka je bila premlaćena i potom opljačkana); M/1218 (počinilac je bio bivši komandir policije iz Lužana u podujevskoj opštini); M/1431.
- 85 M/0025; M/0377; M/0491; M/0509; M/0682; M/0707; M/1107; M/1521.
- 86 M/0239; M/1171.
- 87 M/0055 (jedan naoružani civil je pokazao čoveka policajcima); M/0078 (pucao je civil, samo je jedan čovek poginuo); M/0383; M/0447 (jedan je čovek ubijen, a jedan je bio ranjen); M/0158; M/0682 (poštanski službenik je pucao u čoveka); M/1327 (jedna od žrtava je bila politički aktivista).
- 88 M/1256.
- 89 A/0217; M/0080; M/0590; M/0896; M/1098; M/1105.
- 90 M/0452; M/0590 i M/0891 (mesni Srbi su navedeni kao počililoci).
- 91 M/0381; M/0762; M/0891; M/1105; M/1111; M/1128; M/1424.

PRIŠTINA/PRIŠHTINA

Teritorija opštine van gradskog područja

Prištinska opština je po broju stanovnika najveća na Kosovu, i među najvećima u regionu. Grad Priština se nalazi na zapadnom kraju opštine, a na istoku opština se graniči sa užom Srbijom. Procena iz 1998. je za celu opštinu iznosila 225.338 stanovnika, od čega je 162.829 živelo u samom gradu.¹

Pre vazdušnih udara NATO, 24. marta 1999, bilo je malo izveštaja OEBS-KVM o vojnoj aktivnosti u najvećem delu opštine, iako su srpske snage napadale neka područja. Posebno su na meti bila sela duž puta 25/17, severno od grada, prema Podujevu: na primer, u Devet Jugovića/Nente Jugoviq, nekoliko civila je bilo nasumice ubijeno, a naoružani srpski civili su više puta blokirali put u Devet Jugovića i Donjoj Brnjici/Bernica e Psh teme. Već januara 1999. seljani Vranjeg Dola/Vranidoll i Teneš Dola/Tenezhdoll su izveštavali o aktivnostima policije i VJ, kao što je bilo sistematsko granatiranje i pljačkanje. Blokade puteva koje je sprovodila VJ učinile su gotovo nemogućim patroliranje OEBS-KVM u tom području.

Kako sredinom januara, tako i početkom marta, seljani su izveštavali o pojačanoj napetosti u kraju. Takođe su govorili da je srpsko selo Gračanica (južno od Prištine), puno pripadnika VJ. Susedna albanska sela su bila zabrinuta da bi prisustvo srpske vojske moglo izazvati UČK da dođe u njihova sela, jer su neki seljani govorili da se štab UČK nalazi na području severno od Bariljeva/Barileve, u Rimaništu/Rimanishte, Mramoru/Mramor ili Koliću/Koliq.² Na nekoliko mesta, srpske snage i UČK su stupile u borbu, najčešće samo u toku nekoliko sati, ali se zna da je na obe strane bilo žrtava.³ U najvećem broju slučajeva, UČK se povlačila.

Kao na celoj teritoriji Kosova, jugoslovenski i srpski napadi na sela u prištinskoj opštini bili su pojačani posle početnih vazdušnih udara NATO. Obično su kombinovane snage VJ, policije i paravojnih

jedinica napadale simultano nekoliko sela; ovo se desilo u više navrata. Najviše ovih napada se desilo krajem marta, sredinom aprila i ponovo krajem aprila i početkom maja. Seljani i raseljena lica, koji su se u selima duž puta 25/17 sklonili posle borbi 1998, ili su bili potisnuti iz podujevske opštine, iz okoline Lapa/Lapp i Golka), bežali bi u planine. Kada bi se srpske snage posle nekoliko dana povukle, neki seljani bi se vratili, dok bi se drugi pridružili ogromnim kolonama koje su kroz planine odlazile u Prištinu. Iz podataka na kojima se zasniva ovaj izveštaj nije jasno u kojoj je meri UČK zadržala svoje pozicije u severnom delu prištinske opštine, i ako ih je držala, da li je i kada provocirala napade.

Ubijeni su bili mnogi civili, neki na krajnje brutalan način. Česti su izveštaji o unakažavanju. Jedna intervjuisana osoba se onesvestila dok je davala intervju osoblju OEBS-KVM, kada se podsetila izgleda tri unakažena tela koje je našla u Marevcima/Marefc.⁴ Jasno je da su u nekim slučajevima srpske snage tražile određene osobe, najčešće članove UČK. Ipak, kao što je bio slučaj širom Kosova, broj nasumičnih ubistava je bio tako veliki da to nije moglo biti povezano sa „traženjem terorista“. Pre će biti da je to bilo sredstvo pomoću kojeg se ubrzavalo proterivanje civila i olakšavalo iznudaivanje novca.

Sela severno i zapadno od Prištine

Dana 20. marta, srpske snage su u pratnji dva srpska i jednog albanskog civila stigle u **Bariljevo/Barileve**, 10 km severozapadno od Prištine, i počele da pretresaju kuće, tražeći dokumente DLK. Jedan aktivist DLK, koga je na to upozorio njegov nećak, uspeo je da uništi dokumente i pobegne u brda sa celom svojom porodicom.⁵ Dana 23. marta pripadnici VJ i policije su do gola skinuli oca jednog

borca za ljudska prava (starog 73 godine), iz obližnjeg **Drenovca/Drenoc**, i udarali ga čizmama i oružjem.⁶ Jedan svedok je 6. aprila video kako su snajperisti zauzeli pozicije blizu groblja u Bariljevu i da su tamo stigli kamioni. Pretpostavio je da su kamioni bili natovareni leševima.⁷

Na dan 9. aprila, seljani **Vranog Dola**, 11 km od Prištine, uz put 25/17, pokušali su da pobegnu ispred nove ofanzive policije. Blizu glavnog puta, tri policajca iz Lebana, u maskirnim uniformama i jednom oklopnom transporteru, pucali su iz automatskog oružja na jednog čoveka starog 52 godine i njegovu kćerku. Čovek je umro od posledica ranjavanja; kćerka, koja je pokušala da mu pomogne, bila je ranjena u ruke.⁸ U odgovor na to, UČK je otvorila vatru na transporter koji se udaljivao.⁹

Sredinom aprila, maskirani pripadnici paravojnih jedinica u crnim pantalonama, policijskim jaknama i sa crvenim trakama oko glave izvršili su otmicu dva brata gore pomenutog aktiviste DLK iz Bariljeva. Ispitali su taoce o UČK i terali ih da im otkriju gde se nalazi „štab br. 2 UČK“, severno od Bariljeva. UČK je sa brda otvorila vatru i uhapšeni su poginuli za vreme borbi koje su potrajale tri sata.¹⁰ Tokom marta i aprila ubijeno je mnogo ljudi, a neke od žrtava su unakažene noževima.¹¹ Počinioci su obično opisani kao pripadnici paravojnih jedinica, sa dugom kosom i dugom bradom, i crnim trakama oko glave. Neki od pripadnika paravojnih jedinica su bili prepoznati kao ljudi iz Babinog Mosta (opština Obilić).¹² Dok se sve ovo dešavalo, u okolini su bili tenkovi i oklopna vozila VJ, ali nije jasno u kojoj su meri učestvovali u napadima.

U aprilu i početkom maja, srpske snage (među kojima su bili maskirani pripadnici paravojnih jedinica u zelenim maskirnim uniformama sa trakama na kojima su bili dvoglavi orlovi i jugoslovenska zastava) napale su uporište UČK u **Rimaništu**, 11 km severno od Prištine. U napadu je ubijeno najmanje 11 ljudi, tri čoveka su živa spaljena na stogu sena. Počinioci su posle toga slavili.¹³ Opljačkali su i zapalili selo, a stanovnici su pobešli u planine. Policajci su rekli jednom izbeglici da imaju nameru da pobiju sve stanovnike Rimaništa, jer su svi oni članovi UČK.¹⁴

U selu **Besinje/Besi**, 10 km severno od Prištine, pored puta 25/17, pripadnici VJ i paravojnih jedi-

nica su 21. aprila odveli četiri kosovska Albanca u jednu kuću i tamo ih tukli. Ova četvorica su u kući videla nagomilanih 25 – 30 leševa.¹⁵ Dana 1. maja, srpske snage su izdvojile muške seljane između 17 i 60 godina i odvele ih. Jedna intervjuisana osoba je čula da su neki od njih kasnije bili pušteni. Jedan od počinitelaca je bio prepoznat kao predsednik podujevačke opštine.¹⁶

Od 30. aprila do 2. maja velike kolone raseljenih lica (do 50.000 lica) koje su ispred sebe nosile belu zastavu, prolazile su putem 25/17 kroz **Vrani Do i Prugovac/Prugofc**. Pripadnici paravojnih jedinica i policije su zaustavili prvih pet traktora i usmerili ih u Bariljevo. Policajci su zatim iz grupe izdvojili više od 100 muškaraca.¹⁷ Neke od njih su na licu mesta tukli letvama, druge su odveli u dvorište privatne kuće gde su nad njima izvršili „test parafinskih rukavica“. ¹⁸ Bile su prisutne trupe VJ, ali nisu učestvovala u dešavanju. Gradonačelnik Podujeva je ponovo bio među počiniocima.¹⁹ Od grupe ljudi, policija je iznudila 19.000 DM. Oni koji nisu bili pušteni morali su da stoje više od dva sata u dvorištu, gde su ih policajci tukli sve dok neki nisu izgubili svest. Posle toga, šest pripadnika paravojnih jedinica je autobusima deportovalo muškarce do policijske stanice broj 92 u Prištini.²⁰

Ranije, oko 20. marta, oko 400 policajaca, pripadnika VJ i paravojnih jedinica, okomili su se posebno na stanovnike Prugovca. Koristili su osamnaestogodišnjeg mladića kao ljudski štit kako bi ušli u kuću jedne porodice, čiji su članovi pobešli, ostavivši u kući samo jednog čoveka koga su napadači ubili i iskasapili. Vojnici su telo čoveka (čije je ime navedeno) stavili na tenk i tako se odvezli u Prištinu.²¹ Nekim seljanima je pokradena imovina, a oni sami su tučeni i proterani u Prištinu. Nije im bilo dozvoljeno da uđu u grad, nego su usmereni u Obilić ili Podujevo.²² Oko 20.000 seljana je bilo u planinama između Prištine i Podujeva, a izbeglice koje su išle prema Prištini su videle mnogo leševa u okolini. Policija je ubijala ljude ili učestvovala u egzekucijama, otmicama, pljačkanju imovine i trovanju bunara.²³

Selo **Gornja Brnjica/Bernica e Eperme** nalazi se oko 4 km od Prištine, u brdima na severu. Tri četvrtine stanovništva su činili kosovski Albanci. Kao u Kosovom Polju i Obiliću, mnogi od napadača na seljane su prepoznati kao mesni Srbi kojima su intervjuisane osobe znale imena, starost i pro-

fesiju.²⁴ Bili su naoružani i išli su zajedno sa pripadnicima paravojnih jedinica kao što su Arkanovi „Tigrovi“, „Četnici“ ili oni koji su nosili oznake „Belih orlova – SRS“ i „Oružanih snaga SRJ“.

Najstrašniji događaj u Gornjoj Brnjici je bio napad pripadnika policije, VJ i paravojnih jedinica koji se desio 18. aprila, i u kojem su svi seljani i izbeglice koje su se tamo zatekle bili proterani. Kuće su bile pljačkane i paljene, a ubijeno je između 11 i 15 ljudi.²⁵ Jedan meštани srpske narodnosti je prema izjavama svedoka vikao: „Vekovima sam na ovo čekao.“²⁶ Istog dana, pripadnici paravojnih jedinica su izdvojili sve muškarce i odveli ih u središte sela gde su ih naterali da leže licem prema zemlji. Od svih je otet novac, kao i lične isprave. Žene i deca su naterani da se ukrcaju na voz za Blace (Kačanik). Muškarce su vojnici kamionom odvezli u Prištinu. Međutim, kako je 92. policijska stanica već bila prepuna, muškarce su vratili u Gornju Brnjicu. Tu su ih preko noći držali u podrumu prodavnice. Meštani srpske narodnosti su im 19. aprila doneli nešto hrane i vode, pre nego što su im pripadnici paravojnih jedinica povezali oči, a zatim tukli i saslušavali oko 30 zatočenika. U ovoj grupi je šest ljudi bilo osumnjičeno da su članovi UČK. Držali su ih zatvorene tri dana.²⁷

U selu **Devet Jugovića**, meštani srpske narodnosti su počeli da pucaju, da zastrašuju, pljačkaju i pale albanske kuće odmah posle 24. marta. Snajperista je 26. marta ubio najmanje jednog čoveka.²⁸ U izjavi koju je jedan svedok dao OEBS-KVM pominje se i incident koji se desio oko 22. aprila, kada je oko 70 muškaraca, koji su bili osumnjičeni da su pripadnici UČK, bilo prebačeno iz improvizovane policijske stanice u Prištini u Devet Jugovića, gde su bili pobijeni. Treba, međutim, naglasiti, da je ovo izveštaj po čuvenju. Intervjuisana osoba je ovu informaciju primila od čoveka (čije ime navodi) koju je identifikovala kao osobu koja je preživela ovo masovno ubistvo.²⁹

Posle 18. aprila, u susjednom selu **Donja Brnjica**, koje su nastanjivali gotovo isključivo Srbi, oko 20 meštana je obuklo uniforme sa oznakama „Oružanih snaga SRJ“. Oni su dejstvovali zajedno sa oko 30 pripadnika paravojnih jedinica u mrkim uniformama, od kojih su neki bili Arkanovi „Tigrovi“. Iako se malobrojno albansko stanovništvo predalo, pripadnici paravojnih jedinica nisu pre-

stajali sa pucanjem. Čak je i grupa koju su uglavnom činile žene i deca, bila na meti. Šest njih je bilo ubijeno, a troje ranjeno. Pripadnici paravojnih jedinica su izdvojili muškarce, i pet muškaraca je držano najmanje tri dana bez hrane i vode. Jedan svedok koji ovo opisuje kaže da su uslovi u kojima su ih držali bili tako loši, da su neki zatočenici tražili razlupano staklo kako bi sebi prerezali vene.³⁰

Raseljena lica iz Siceva, 8 km u brdima severoistočno od Prištine, stigla su polovinom maja u Donju Brnjicu. Srbi su razdvojili žene od muškaraca, i muškarce, dvojicu po dvojicu, odveli u prodavnicu. Tamo su tukli i opljačkali zatočenike, a policijski komandir je zapalio kosu intervjuisane osobe. Dve žene su bile zadržane 20 minuta u prodavnici i napolje su izašle „crvenih lica“, rekavši da su ih unutra tukli. Kasnije tog dana, muškarcu i ženi su nepoznati ljudi vezali oči i odveli ih. Još jedna žena je odvedena kada su policajci izbeglicama naredili da se popnu na kamion. Kada se vratila, ispričala je da je komandir policije naredio da naga trči ulicama sela.³¹ Srpske snage su kasnije ovu grupu raseljenih lica poslale u Lipljan.

Orlović/Shkabaj

Selo Orlović se nalazi 2 km zapadno od Prištine, na putu za Obilić. Ulice Orlovića su krajem marta bile pune raseljenih lica iz prištinskog naselja Vranjevac. Dana 27. marta, jedna intervjuisana osoba je pronašla 18 tela, među kojima su bile i dve žene. Navodno, oni su bili gađani na sporednom putu između Prištine i Orlovića. Snajperisti su u glavu, grudi i leđa gađali ljude koji su pokušavali da se sklone, a zatim ih nabacali u kanal nekih 500 metara od Orlovića. Tela žena su bila pronađena oko 150 metara od kanala, u pravcu Prištine. Tela ovih žrtava su 25. jula 1999. bila ekshumirana u prisustvu OEBS-MiK.³² Snajperisti su ubili i ranili više ljudi, uključujući i žene. Jedan svedok je opisao kako je žena koja je preživela ove događaje u Orloviću bila doneta u njegovu kuću u Prištini (živeo je odmah pored bolnice Društva majke Tereze, koja je u to vreme bila zatvorena). Kaže da je žena imala rane od noža, a da joj je jedno uvo bilo odsečeno. Ona je ispričala kako su svih pet njenih rođaka bili ubijeni.³³

Na dan 31. marta 10 maskiranih pripadnika paravojnih jedinica je ubilo ili ranilo oko 12 ljudi.

Jedan svedok je video 8 tela (među njima i jednu ženu), sa ranama od metaka na leđima. Tokom aprila je bilo pronađeno više drugih tela.³⁴

Sela severoistočno od Prištine

Ofanziva srpskih snaga protiv **Radoševca/Radoševe**, koji se nalazi u brdima, 8 km severoistočno od Prištine, počela je tek krajem aprila 1999. Pripadnici paravojnih jedinica (za neke od njih je bilo rečeno da su govorili ruski), našli su četiri izbeglice koje su se krile u jednoj razrušenoj kući u brdima i premlatili ih do smrti, ili ih ubili iz vatrenog oružja. Jedna od žrtava je bio član UČK koji je imao pušku AK-47, i bio u civilnom odelu. Među žrtvama su bili jedna žena i dečak star 13 godina. Prema izjavi svedoka, mnogo tela je ležalo duž puta od Radoševca prema Prištini. Uglavnom se radilo o mlađim muškarcima, ali među njima su bile i najmanje tri žene.³⁵

Iz izjava nije jasno da li je srpska ofanziva na obližnje **Sićevo/Siceve** ponovljena više puta tokom maja, ili svedoci u suštini opisuju isti napad. Ipak, izgleda da je Sićevo tokom maja bilo skoro napušteno, pošto se većina seljana krila u brdima. Ostalo je samo nekoliko starijih osoba. Pripadnici VJ, policije i paravojnih jedinica su sredinom maja ubili četiri do šest preostalih seljana (koji su bili stari između 70 i 98 godina). Tela su imala rane od metaka, a lica su bila unakažena noževima.³⁶

Tokom maja, u tom kraju su se vodile borbe između UČK i srpskih snaga. Jedna žena je u Sićevu našla tela kosovskog Albanca i šest pripadnika srpskih paravojnih jedinica, od kojih je prema njenoj izjavi jedan imao ruski pasoš.³⁷

Sela istočno od Prištine

Glogovica/Glogofc je malo albansko selo koje se nalazi 20 kilometara od istočne granice sa užom Srbijom, u koje se sklonilo 20.000 do 25.000 raseljenih lica. Jedna žena koju je intervjuisala OEBS-KVM kaže kako su 13. aprila četiri pripadnika paravojnih jedinica upala u školu. Oni su rekli da se dva učitelja iz Prištine nalaze na spisku za streljanje. Dvojicu učitelja su izveli napolje, a uskoro posle toga je svedokinja čula pucnjeve; tela je videla kasnije. Zatim su sve izbeglice bile prisiljene da krenu prema Graštici (vidi niže). Trideset troje lju-

di, koje je intervjuisana osoba poznavala, bilo je ubijeno. Dok je sa još jednom ženom na traktorskoj prikolici putovala prema Graštici i Prištini, uhvatili su ih pripadnici paravojnih jedinica, koji su silovali nju i njenu sestričinu.³⁸

U **Kacikolu/Kacikolle**, istočno od prištinske opštine, policajci i pripadnici paravojnih jedinica u maskirnim uniformama su 11. maja opkolili selo i proterali stanovnike. Pripadnici paravojnih jedinica su zaklali jednog seljaka koji se kasnije toga dana vratio u selo, i zapalili njegovo telo u štali. Njegovog druga su bacili u bunar i dva puta pucali u njega; on je, međutim, preživeo.³⁹ Tela dvojice starijih muškaraca (starih 60 i 70 godina), pronađena su kasnije u selu.⁴⁰ Takođe u maju, više seljana je bilo ubijeno.⁴¹

Zlaš/Zllash leži u dolini koju okružuju visoke planine na krajnjem istoku prištinske opštine. Izgleda da su ga srpske snage ostavljale na miru sve do 12. maja. Tog dana je počeo artiljerijski napad policije i VJ, posle čega je usledilo već uobičajeno pljačkanje, paljenje kuća i proterivanje stanovnika. Neki seljani su navodno prepoznali šefa prištinske policije kao čoveka koji je komandovao operacijom. Počinioci su izdvojili oko 100 muškaraca i streljali ih. Pobacali su tela u reku, a 30 preživelih muškaraca odveli u Prištinu.⁴²

Kolić/Koliq

Kolić je selo srednje veličine koje se nalazi u gornjoj dolini u brdima severno-severoistočno od Prištine. Navodno je UČK tamo imala jedno od svojih sedišta,⁴³ a počev od kraja marta, veliki broj raseljenih lica, koja su napustila okolinu Podujeva, u selu je tražio sklonište i zaštitu. Izgleda da su kombinovane snage VJ, policije i paravojnih jedinica izvele tri veće ofanzive protiv sela. Posle svakog napada, srpske snage bi sledećih dana napustile Kolić, ali bi najpre uzele bolja kola i gorivo iz traktora. Vojnici su takođe pljačkali i palili kuće, u jednoj od kojih je prema svedočenju troje ljudi živo izgorelo.⁴⁴

Mnogo od toga što su opisale intervjuisane osobe iz Kolića je krajnje uopšteno, i mnoge individualne izjave se ne slažu. Ipak, jedina ekshumacija koju su do sada izveli međunarodni posmatrači je otkrila tela čije je stanje bilo u skladu sa opisima onoga što je učinjeno u Koliću.

Ono što je izgleda bila „prva ofanziva“ na Kolić dogodilo se oko 30. marta. Nekih 60 Srba (VJ i naoružani civili, neki maskirani i u crnim uniformama), opkolili su selo. Prva ubistva o kojima je izvešteno odnose se na 20 ljudi u UČK uniformama, koje su srpski vojnici pobili noževima. Nije jasno da li je u tom kraju pre toga bilo borbi. Svedoci su, ipak, naglasili, da su srpske snage prve otvorile paljbu.⁴⁵

Zatim su srpski vojnici izdvojili sve muškarce u uzrastu podobnom za borbu. Izbila je panika i pripadnici VJ i paravojnih jedinica su pucali u masu, ubivši 20 žena, muškaraca i dece. Muškarci koji su bili izdvojeni jedan po jedan su odvođeni iza kuće, odakle su se čuli pucnji. Kasnije je jedan svedok video najmanje 25 tela kojima je bilo pucano u glavu i koja su bila izbodena nožem.⁴⁶ Uprkos borbi u Koliću, raseljena lica su produžavala da dolaze u selo, delimično i zato što su bila usmeravana od strane srpskih snaga, delimično zato što su se nadala da će ih tu UČK zaštititi.⁴⁷

„Druga ofanziva“ na Kolić je počela oko 18. aprila.⁴⁸ Ovaj napad je vodila policija, zajedno sa VJ i paravojnim jedinicama. Kako je bilo opisano u intervjuima OEBS-KVM, njihovo ponašanje je bilo izuzetno brutalno, što se ispoljavalo u opštem i nasumičnom ubijanju civila. Napad je počeo popodne i dolazio je iz tri različita pravca. Srpske snage su koristile tenkove, protivavionsku artiljeriju i pešadiju sa minobacačima i mitraljezima. Ostavile su koridor na putu za Prištinu, tako da je nekih 12 traktora moglo da napusti selo.⁴⁹ Napadači su bili kombinovane trupe sastavljene iz pripadnika VJ, policije, paravojnih jedinica i rezervista. Neki su imali crvene trake na rukavima, obojena lica, brade i nosili su Arkanove ili Šešeljeve oznake.⁵⁰ Prema izveštajima, u borbi je bio ubijen 71 pripadnik UČK. UČK se povukla.⁵¹

Srpske i jugoslovenske snage su namerno pucale u kolonu civila koja se kretala prema Graštici i dalje prema Prištini, i tom prilikom ubile između 60 i 100 ljudi.⁵² Veliki broj ljudi je bio streljan blizu škole u Koliću, ili blizu džamije. Jedna intervjuisana osoba je rekla kako je jedno obezglavljeno telo i oko 50 delimično izgorelih tela bilo nabacano u jarak pored puta za Mramor. Tela su bila prekrivena granjem.⁵³ Blizu džamije je ležao kosovski Albanac sa izgorelim licem i bez noge. Molio je da ga neko ubije.⁵⁴

Krajem aprila bio je pokrenut treći srpski napad, u kome je prema procenama ubijeno oko 70 ljudi.⁵⁵ Jedan svedok opisuje kako je mesto izgledalo posla masakra:

Srpske trupe ... su počele da pucaju na sve što se kretalo. Najpre je 21 kosovski Albanac bio ubijen blizu osnovne škole. Video sam tela. Sedam je bilo unakaženo. Jedna žena, izbeglica, je bila bez nogu. Oni su odsekli jednu od njenih nogu i pokazali je kao trofej civilima. Mnogim leševima su bile povadene oči. Neke od žrtava su bile zaklane. Našao sam čoveka koji je još uvek bio živ iako su mu Srbi bili odsekli obe noge. Umro je dva sata kasnije. U jednoj glavi je bio nož koji je ulazio na jedno uvo, i izlazio na drugo. U glavi nije bilo jezika. Jezik je bio potpuno odrezan. Blizu druge škole u selu bilo je ubijeno 30 ljudi. Svi oni su još bili mladi (20-25 godina). Njih 28 je bilo ubijeno hicem u čelo, a dvojci je pucano u srce. U jednoj ulici, 20 kosovskih Albanaca je bilo ubijeno sekirama ili noževima. Neka tela su bila bez očiju, glava, ušiju, nogu, ruku, ili je glava bila rasečena na dva dela.“⁵⁶

U to vreme, pripadnici policije i paravojnih jedinica su uhapsili i zlostavljali nekoliko kosovskih Albanaca, muškaraca i žena. Neki muškarci su bili pretučeni i pušteni posle „testa parafinskih rukavica“. Otete žene su bile mlade i privlačne. Njihova je dalja sudbina nepoznata.⁵⁷

Prema izjavama koje su intervjuisane osobe dale OEBS-KVM, deca, starije osobe i invalidi su takođe bili žrtve ovih ofanziva. Jedan svedok, koji je učestvovao u sahranjivanju 74 tela žrtava, rekao je da su čak većinu činili žene i deca. Petogodišnja devojčica je bila ubijena u školi, a jednog dečaka su streljali u prisustvu njegove majke. Još jedna žena je bila viđena kako u rukama drži dvoje svoje mrtve dece (stare dve i četiri godine). Telo jedne žene je ležalo sa rasporenim trbuhom, a pored nje je bila njena mrtva, još nerođena beba. Dvogodišnje ili trogodišnje dete je bilo nabijeno na kolac pored puta. Na kocu je bilo napisano: „Ovo je Srbija. Ovo ćemo uraditi svim Albancima, jer sam ja Bog i NATO mi ne znači ništa.“⁵⁸ Jedan dan posle druge ofanzive, četiri starije žene i šest invalida su umrli jer nisu bili opskrbljeni. Jedan

svedok je rekao da je oko 20 starijih ili paralizovanih kosovskih Albanaca umrlo od gladi pošto su ostali sami.⁵⁹

Jula 1999. predstavnici OEBS-MiK su sa članovima porodice otišli da pronađu dva tela koja su bila sahranjena u planinama iznad Kolića. Kada su tela dva muškarca, stara 16 i 22 godine bila otkopana, otkrilo se da je jedno bilo obezglavljeno, a da je nedostajao vrh lobanje na drugom telu. Rečeno je bilo da su bili ubijeni 19. maja u 20 časova, što ukazuje na to da su ubijanja u tom kraju nastavljena i u maju.⁶⁰

Marevce/Marefc

Selo Marevce, koje je smešteno na istočnom obođu prištinske opštine, i koje je verovatno kontrolisala UČK, bilo je podvrgnuto intenzivnim artiljerijskim napadima i upadima pripadnika paravojnih jedinica, kao i mnoga druga sela u tom kraju.⁶¹ Dok je većina seljana pobjegla u brda, pripadnici paravojnih jedinica su u jednoj kući ubili starca od 90 godina koji je bio nepokretan i koji zato nije mogao da ode.⁶²

Oko 18. aprila, srpske snage su ponovo granatirale selo, naročito gađajući školu u koju su se sklonila mnoga raseljena lica. Ubijeno je bilo između 4 i 6 osoba.⁶³ Dugačka kolona traktora je krenula prema Graštici. Vojnici, uglavnom pripadnici paravojnih jedinica, zaustavili su konvoj raseljenih lica i iznudili od njih onoliko novca koliko je bilo moguće, ubijajući one koji nisu imali ništa da im daju. Otimali su devojke i žene, pretili da će ih silovati, i puštali samo kada bi neko platio za njihovo oslobođenje.⁶⁴ Evo kako jedan intervjuisani muškarac opisuje iznuđivanje novca:

Na putu od Marevca do Graštice, vojnici su ubili jednog mladića i bacili ga u reku zato što sa sobom nije imao novca. Ja takođe nisam imao novca i već su hteli da me ubiju. Moja žena je vrištala tako glasno da je neko drugi platio za mene i tako sam bio spasen.⁶⁵

Početak maja, pokrenuta je bila još jedna srpska ofanziva, za vreme koje su bila ubijena tri vojnika UČK. Preostala raseljena lica su ponovo napustila selo i sklonila se u planine.⁶⁶

Graštica/Grashtice

Pored Kolića, Graštica je bilo drugo selo u prištinskoj opštini, gde su se masakri dešavali u više navrata tokom izvesnog perioda. Selo se nalazi na magistralnom putu broj 9, 10 km zapadno od Prištine. Brojni seljani su pobjegli u planine kada je selo prvi put bilo granatirano 25. marta 1999,⁶⁷ ali su dugačke kolone raseljenih lica tim krajem prolazile od kraja marta pa nadalje. Napadi na ove kolone su se dešavali sve do početka maja, iako najviše izjava govori o događajima između 19. i 21. aprila, posle srpske ofanzive na područje Golka.

I zločine u Graštici su skoro bez izuzetka počinili pripadnici paravojnih jedinica čije je ponašanje obeleženo brutalnošću koja se jasno razlikuje od onoga što je zabeleženo u drugim područjima.⁶⁸ Intervjuisane osobe su počinioce opisale kao vojnike koji su nosili zelene maskirne uniforme, sa crvenim trakama na rukavima, crnim ili obojenim trakama oko čela ili sa metalnim šlemovima. Neki su imali maske, automatsko oružje, noževe ili ručne bombe, i nosili su oznake: „Specijalne jedinice RS Delta“ ili „Elitne jedinice RS“, „Specijalne antiterorističke jedinice (SAJ)“ ili Šešeljevi „Beli orlovi“. Neki od počinilaca su u svojim čizmama nosili duge noževe. U opisima se često pominju duge brade, obrijane glave i/ili lica namazana raznim bojama.⁶⁹ Intervjuisane osobe su tek retko identifikovale lokalne počinioce, ili zato što su žrtve najčešće bile izbeglice, pa zato nisu poznavale mesno srpsko stanovništvo, ili zato što je najveći broj paravojnih jedinica stigao iz drugih delova Srbije.

Skoro svi izveštaji o Graštici uključuju opise iznuđivanja novca. Radilo se po jednoj shemi sa tri-va varijacijama. U većini slučajeva pripadnici paravojnih jedinica su uzimali decu kao taoce i pretili da će ih ubiti ako roditelji ili rođaci ne plate dovoljno novca. Porodice koje su imale dovoljno novca obezbeđivale su oslobađanje taoča.⁷⁰ Drugi ljudi koji nisu imali velike zahtevane sume koje su išle od 500 do više hiljada nemačkih maraka, ili su ih već bili opljačkali drugi vojnici, morali su da se pomire s tim da gledaju kako taoce prelaćuju, odvođe u nepoznatom pravcu, ili na licu mesta ubijaju.⁷¹ Najnesrećniji ljudi su davali novac, ali su njihovi rođaci svejedno bili ubijeni.⁷²

Pored iznuđivanja novca, posebna meta su bili mlađi muškarci, koje su vojnici ubijali na licu mesta. Dana 30. marta, pripadnici paravojnih jedinica su noževima izranjavili više muškaraca i nasumice pucali na ljude u koloni.⁷³ Istog dana, oko 30 kosovskih Albanaca je bilo tri sata tučeno u jednoj kući. Vojnici su upravo počeli da ih ubijaju kada je jedan viši oficir VJ zaustavio ekzekucije tako da su stradala „samo“ tri čoveka.⁷⁴ Ponekad su počinioi nasumice pucali u gomilu i noževima boli plastične folije kojima su bile prekrivene prikolice.

Oko 16. aprila, jedan svedok je bio zajedno sa još tri muškarca odveden u kuću u kojoj su ih naterali da stoje uz zid. Vojnici su priredili imitaciju streljanja dva puta, tako da je na kraju svedok izgubio svest.⁷⁵ Oko 18. aprila četiri maskirana pripadnika paravojnih jedinica su iz kolone raseljenih lica izdvojila petoricu mlađih Albanaca i pucali u njih. Jedan je preživio, iako je bio pogođen u lice i u leđa. Pobegao je u Prištinu i prema svedočenju, prošao srpske kontrolne punktove rekavši da mu je rane nanela UČK.⁷⁶

Nije jasno da li se opisi u sledećim paragrafima, koji govore o događajima što su se navodno desili otprilike u periodu od 19. do 23. aprila, u stvari odnose na seriju različitih događaja, ili na različite aspekte istog događaja. Jasno je, međutim, da su pripadnici paravojnih jedinica (u nekim slučajevima zajedno sa policajcima i vojnicima VJ) iznuđivali novac od kolona raseljenih lica koje su dolazile sa brda, i da su za to vreme izvršili brojna ubistva.

Izgleda da su najmanje dve različite kolone raseljenih lica za to vreme prošle kroz Grašticu; jedna je dolazila iz pravca Marevca, i u njoj je bilo oko 11.000 ljudi, dok je druga dolazila iz pravca Kolića, i brojala oko 7.500 ljudi.⁷⁷ Izjave ukazuju na to da su neki od počinilaca stigli istovremeno sa izbeglicama. Intervjuisane osobe opisuju da su videle tri ili više autobusa punih policije, VJ i pripadnika paravojnih jedinica, kako su stigli iz pravca Duza/Dyz (Podujevo). Pored toga, izgleda da su neke paravojne grupe već bile aktivne na različitim kontrolnim punktovima u tom kraju.⁷⁸

Nekoliko izjava daje opis masovnog streljanja pored potoka uz put broj 9, na raskrsnici od koje se put odvaja za Grašticu i Mramor. Jedan svedok je rekao da su pripadnici paravojnih jedinica za pet minuta opkolili vozila. Svaki od njih je iz kola

izvukao žrtvu po svom izboru, gurnuo je prema reci i pucao joj u leđa. Druga intervjuisana osoba je rekla da su najpre ubijeni oni koji nisu imali da daju novac, ali se situacija iznenada promenila, tako da su pobijeni svi, čak i oni od kojih je novac uzet, sem sedmoro ljudi. Neki ljudi su bili odvedeni. Drugi svedok je kasnije video 100 mlađih muškaraca koji su bili pobijeni na tom mestu, kako leže jedan pored drugog.⁷⁹ Još jedan svedok je rekao:

Na mestu zvanom „Guri i keq“ („Zli kamen“, blizu potoka), pripadnici policije i VJ su tražili da im se preda novac, preteći da će nas inače pobiti. Bio sam udaljen svega tri metra od mesta gde je ubijeno oko 60 ljudi. (Ljude) su takođe boli noževima koje su uvrtali ... u ranama. Na meti su najviše bili mlađi muškarci albanske narodnosti – između 18 i 40 godina starosti. Pošto su bila ubijena, tela su bila gurnuta u dolinu pored manjeg rukavca reke (potoka)... Ovo se dešavalo između 12 i 13 časova...⁸⁰

U drugim izveštajima o ubijanju u Grašticu i okolini 19-23. aprila govori se o dva kamiona i više od 20 traktora (ukupno 500 ljudi) koji su bili opkoljeni. Pripadnici VJ, policije i paravojnih jedinica su pobili skoro sve ljude iz konvoja između 16 i 21 čas. Neki ljudi su prethodno bili opljačkani, drugi nisu. Samo je 10-15 kosovskih Albanaca iz ove grupe uspelo da pobegne u brda. Jedan svedok je u nekoj kući našao 16 žena koje su bile ubijene. Njihova su tela bila gola i prekrivena krvlju, ubodima noževa i ranama od metaka. Drugi svedok je na padini video automobil golf sa prištinskom registracijom, u kome su bila tri mrtva tela; ruke jedne od žrtava su bile vezane.⁸¹ Evo šta je video još jedan svedok:

Video sam ih (pripadnike paravojnih jedinica) kako prilaze ženi i gledaju njen prsten. Rekla im je da nije u stanju da ga skine. Odgovorili su da se ne sekira i odrekli joj prst. Zatim su izdvojili 9 mlađih muškaraca (starih) od 20 do 28 godina ... i streljali ih. Posle su vezali jednog čoveka za električnu banderu. Koristili su ga kao metu pri gađanju, tako što su počeli da mu pucaju u noge, zatim u ruke, a zatim od glave naniže...⁸²

Leševe posle ovih masovnih ubistava je odvezla policija, koristeći vozila gradske čistoće, i izručila ih u masovne grobnice blizu „deponije“ (kako je rečeno u izjavama) u Prištini, nedaleko od puta za Podujevo.⁸³

Krajem aprila, u šumama su se vodile borbe između UČK i pripadnika paravojnih jedinica opisanih kao „Arkanovi tigrovi“. Oko dve nedelje kasnije, „Tigrovi“ su ubili dva muškarca od kojih je jedan bio slep u njihovoj kući. Početkom maja, intervjuisana osoba je pronašla napola golo telo jedne žene.⁸⁴ Takođe početkom maja, 6 do 12 članova jedne porodice (kako žene tako i muškarci – u izveštajima su navedena različita imena) iz Orllana/Orllan bilo je živo spaljeno u svojoj kući, a dva do četiri člana porodice su bila opljačkana i teže ranjena.⁸⁵

Makovac/Makofc

Raseljena lica koja su dolazila iz Kolića, Graštice i sa planina, prolazila su kroz **Makovac**, na magistralnom putu broj 9, prema Prištini. Duž puta, pripadnici paravojnih jedinica su iznuđivali novac i ubili više ljudi. Oko 21. aprila u kraju su se izgleda vodile teške borbe između UČK i VJ.⁸⁶

U selu postoji jedna masovna grobnica. Za razliku od Nakarade (Kosovo Polje), skoro niko od seljana Makovca nije izvestio o njenom postojanju, najverovatnije zato što su svi oni bili proterani još ranije. Masovna grobnica u Makovcu se ponekad pominje u izjavama povezanim sa streljanjima koja su se desila u Graštici. Stoga je verovatno da su neki ljudi koji su bili pobijeni u Graštici bili pogrebeni u Makovcu.⁸⁷ Iako su svi ovi izveštaji bili zasnovani na čuvenju, oni se uglavnom poklapaju sa nalazima stručnjaka OEBS-ODIHR na Kosovu krajem septembra i početkom oktobra 1999, i sa nalazima YCTY, koji su potvrdili postojanje grobnice u kojoj je pronađeno 16 tela. Jedan svedok je izjavio kako mu je neki Rom rekao da je sam bacio 110 tela u masovnu grobnicu. Oko 27. aprila, „Cigani“ (*Maxhupet*) su viđeni kako kopaju velike rupe na terenu. Pored njih se nalazio pokriveni kamion.⁸⁸

Više incidenata se desilo tokom aprila. Tako je 1. aprila VJ zaustavila kolonu raseljenih lica, oduzela od njih veće količine novca i odvela 30 devojaka u kuću pored puta. Među devojkama je bila sestra intervjuisane osobe, koja je dala veću koli-

činu novca, tako da je njena sestra oslobođena. Ne zna se šta se desilo sa ostalima.⁸⁹

Pripadnici paravojnih jedinica su 15. aprila ubili jednog mladića a uhapsili petoricu, i odveli ih u kuću blizu glavnog puta, gde je već bilo oko 40 muškaraca. Dva meštana su bila ubijena 17. aprila. Na dan 21. aprila, paravojne jedinice su zaustavile još jedan konvoj koji je stizao iz Graštice.⁹⁰

Otprilike u isto vreme, krajem aprila, dvoje starijih kosovskih Albanaca (jedna žena od 84 i muškarac od 82 godine) bili su živi spaljeni u svojim kućama. Ispred kuće je bio ubijen muškarac star 41 godinu, koji je pokušao da pobegne.⁹¹ Oko 26. aprila, sedam ili osam muškaraca je bilo izdvojeno iz grupe i odvedeno u kuću gde je već bilo oko 50 zatočenika. Pripadnici VJ, policije i paravojnih jedinica su sistematski uništavali privatnu svojinu i ubijali stoku.⁹²

Lukare/Lukare

Kolone raseljenih lica su prolazile i kroz Lukare, oko 3 km istočno od Prištine, na putu broj 9. Srpske kasarne su se nalazile nedaleko, ispred ulaska u grad. Intervjuisane osobe su izjavljivale da je u Lukarima bila jedna, a možda i dve masovne grobnice.⁹³ Neki od ljudi pobijenih u Graštici su prema izjavama bili pogrebeni u Lukarima. Na dan 20. aprila jedan svedok je video traktor koji je pripadao lokalnoj deponiji, kako dva puta vozi od Prištine u Grašticu. Na povratku je stizao natovaren sa 15 do 20 tela koja su bila pokrivena lišćem.⁹⁴

Krajem marta, VJ je granatirala selo, a zatim opljačkala i uništavala kuće.⁹⁵ Istog dana policajci su ubili šest ljudi koji su išli putem iz Prištine u Lukare.

Od sredine aprila pa sve do početka maja, pripadnici paravojnih jedinica su napadali kolone raseljenih lica. Iznuđivanje novca se dešavalo po istom scenariju koji je već viđen u Graštici. Počinioci su ubijali sve koji nisu imali da im plate. Prema izjavama svedoka, „mlade i lepe žene“ su bile izdvojene iz grupe, kao i muškarci.⁹⁶ Početkom maja, pripadnici paravojnih jedinica su troje ljudi žive spalili, u kući u kojoj su pronašli uniformu UČK.⁹⁷ Desetog maja, 15 pripadnika paravojnih jedinica je napalo grupu raseljenih lica koji su se krili u brdima nedaleko od ulaza u Lukare. Ubili su dva muškarca i naredili ostatku grupe da leži licem prema

zemlji na putu. Tu su ih tukli pet ili šest sati. Tada je 20 muškaraca bilo prebačeno u podrum kuće u selu, gde je premlaćivanje nastavljeno. Jedan od muškaraca je, dok su ga vodili u podrum, primetio krvavu odeću i okrvavljenu sekiru.⁹⁸

Kojlovica/Kolovice

Kojlovica je malo selo sa mešanim stanovništvom, koje se nalazi 1 km severoistočno od Prištine. Nova Kojlovica je severoistočno predgrađe Prištine. Mnogi incidenti su se desili u ulici Nova Kojlovica, koja iz Nove Kojlovice vodi u selo.

VJ je granatirala područje Kojlovice iz kasarni u Lukarima počev od kraja marta. Policija i VJ su proterale izbeglice koje su tražile utočište u tom kraju. Pripadnici paravojnih jedinica u maskirnim uniformama, sa crvenim trakama oko čela i oznakama Šešeljevih „Belih orlova“ ili vojske SRJ, bili su takođe viđeni za vreme proterivanja. Izuzev proterivanja, pljačkanja i premlaćivanja ljudi, od kraja marta do kraja maja je u kraju bio izvršen veći broj ubistava.⁹⁹ Jedan oficir policije, major iz tog kraja, u aprilu je sam ubio najmanje 16 raseljenih lica. Jednom prilikom, kada je proveravao lične isprave, ubio je dva čoveka čim je pogledao njihove lične karte, jer su imali isto prezime kao i poznati vođa UČK.¹⁰⁰

Bilo je više slučajeva seksualne agresije koji su se desili u Kojlovici. Četiri pripadnika paravojnih jedinica su 10. aprila odveli četiri žene iz jedne porodice, vezali im oči i strpali ih u kola. Dok je jedan čuvao žene, drugi su pokušavali da iznude novac od članova porodice. Pošto porodica nije imala čime da plati, vojnici su odvezli žene u Kojlovicu i zadržali ih preko noći. Kada su se žene sledećeg jutra vratile, bile su posramljene i izbegavale su svaki kontakt sa ostalima. Dana 23. aprila policajci su izvršili otmicu dve žene (stare 18 i 23 godine) i držali ih u policijskoj stanici u Kojlovici, gde je prema izjavama bilo zatočeno i mnogo drugih žena. Otac jedne od dveju je predao 8.000 DM kako bi vratio svoju kćerku, međutim, iako su policajci uzeli novac, ona nije vraćena. Pripadnici paravojnih jedinica su 20. maja silovali jednu devetnaestogodišnju ženu u prisustvu njene porodice. Kada su odlazili, uzeli su sa sobom drugu ženu, koja je bila oslobođena kada su njeni rođaci predali 1000 DM. Bilo je seksualne agresivnosti i u odnosu prema muškar-

cima. Pripadnici paravojnih jedinica su 22. maja upali u jednu kuću tražeći dragocenosti. Pošto nisu ništa pronašli, skinuli su dogola dva muškarca i postavili ih uza zid. Zatim su udarali muškarce u predelu genitalija, što im je kasnije prouzrokovalo velike bolove prilikom uriniranja.¹⁰¹

Sela koja se nalaze istočno i jugoistočno od Prištine

Mramor/Mramor, koji se nalazi u brdima, 9 km istočno od Prištine, bio je kraj gde je UČK bila snažno prisutna. Prema izveštajima, policija i VJ su zastrašivale seljane od januara 1999. godine. Počev od kraja marta, srpske snage su pljačkale i palile kuće u selu, tako da su seljani i raseljena lica otišli u planine. U kraju se dogodio i veći broj ubistava, otmica i iznuđivanja novca.¹⁰² Jedna intervjuisana osoba je čula za masakr oko 70 ljudi koji se desio otprilike u to vreme.¹⁰³ Policajci su palili kuće, a oko 25 civila je bilo ubijeno za vreme borbi između policije i UČK.¹⁰⁴

U prištinskom predgrađu **Matićane/Matiqan** je živela mala srpska manjina. Srpske trupe su granatirale selo počev od 22. marta 1999.¹⁰⁵ Zločini su počinjeni uskoro posle početka bombardovanja NATO. Telo jednog pedesetogodišnjaka je pronađeno 25. marta: nedostajali su mu glava i ruka.¹⁰⁶ Tokom sledećih dana, više seljana je videlo kako su policajci, rezervisti VJ i srpski civili ubili četiri kosovska Albanca. Posle ovog događaja, albansko stanovništvo sela je pobeglo u brda.¹⁰⁷ Kada su se sledećeg dana neki seljani vratili, pronašli su još osam ubijenih meštana koji su ležali u polju, 100 metara od sela.¹⁰⁸ Maja meseca, intervjuisana osoba je pronašla u Matićanu tela 20 albanskih žena i muškaraca. Svi oni su bili ubijeni iz vatrenog oružja.¹⁰⁹

Granatiranje i napadi na Matićane su pojačani oko 28. marta. Počinioci su identifikovani kao pripadnici policije, paravojnih jedinica (na primer „Sivi vukovi“) ili mesni civili. Snajperisti su bili zauzeli pozicije na Sunčanom bregu u Prištini, ili u kućama koje su već ranije opljačkali. Oko 10 intervjuisanih osoba je opisalo kako su Srbi redom napadali civilne zgrade, i svi su videli mnogo civilnih žrtava. Jedan svedok je na glavnom putu između Prištine i Matićana video taksi pun rupa od metaka. Na haubi su bile glave dva leša koji su bili u pr-

tljažniku, dok je na vozačkom sedištu bilo telo koje nije bilo obezglavljeno. Jedna od žrtava je bila tamnoputa (moguće je da se radilo o Romu).¹¹⁰ Posle ovog napada, jedan svedok je pokopao tela 23 seljana iz Matićana, kako žena tako i muškarača.¹¹¹ Nasumični napadi na civile su nastavljeni kada je 30. marta vozač policijskog automobila bez registarskih tablica pucao u automobil pun izbeglica koje su se vozile iz Prištine u Matićane. Ubijen je jedan desetogodišnji dečak, a tri putnika su ranjena.

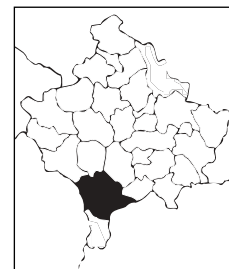
U aprilu, srpske snage su krenule na **Zlatare/Zllatare**. Većina meštana je pobjegla, ali je nekoliko kosovskih Albanaca bilo ubijeno, među njima i četvoro starijih ljudi, od kojih je jedan bio invalid.¹¹²

- 1 UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).
- 2 M/1322 (uporište UČK u Rimaništu); M/1388 (uporište UČK u Mramoru); M/1726 (štab severno od Bariljeva); M/1741 (štab UČK u Koliću).
- 3 A/0902 (okolina Prugovca 20. marta); M/1528 (na putu Priština Podujevo, 1. aprila); M/1750 (Vrani Do 7. aprila); M/0800 i M/1437 (Kolić krajem marta, ubijeno 20 boraca UČK); M/1726 (Kolić oko 18. aprila); M/1217 (Marevce sredinom aprila); M/1388 (Mramor, sredinom aprila); M/1302 (Makovac oko 21 aprila); A/0636 (u planinama); M/1416 (Marevce početkom maja); M/1722a (Sićevo, maja). M/1528 je takođe čuo da je 19. aprila, kada je bila u Koliću, UČK primila naređenje da zakopa svoje oružje, skine uniforme i da se „pomeša sa narodom“.
- 4 M/1458.
- 5 M/1526 (aktivista).
- 6 M/1308.
- 7 M/1840.
- 8 M/0846; M/1370 (navodi imena dva prepoznata počinioća); M/1750.
- 9 M/1528 (borbe na putu Priština-Podujevo 1. aprila); M/1750.
- 10 M/1526 je rekao da su pripadnici paravojnih jedinica bili na putu da izvrše otmicu žene još pre nego što je otvorena vatra. M/1726 to ne pominje.
- 11 M/0460; M/0503; M/0622; M/1606.
- 12 M/0460; M/1526.
- 13 M/1376; M/1526.
- 14 M/1322.
- 15 M/1209.
- 16 M/0856; M/1123; M/1160.
- 17 A/0759 i A/0758 (lokacija pored mosta u Vranom Dolu); M/0581; M/1123; M/1508; M/1510 (Prugovac). Najverovatnije svi ovi izveštaji govore o istom događaju, jer su ove dve lokacije vrlo blizu jedna druge, a opisi događaja se potpuno poklapaju.
- 18 Vidi 10. popglavlje.
- 19 M/0856; M/1123; M/1160.
- 20 A/0758; A/0759; M/0130; M/0670; M/052 (pominje Teneš Do); M/0872; M/1326; M/1413; M/1508; M/1510; M/1712 (kaže da su ga doveli u zgradu blizu starog prištinskog zatvora i na me-

- sto zvano „Airban“); M/1776; M/1777; M/1780. Grupa od oko 130 ljudi je u civilnom autobusu prebačena iz Devet Jugovića, 5 km severozapadno od Prištine, u prištinsku policijsku stanicu.
- 21 M/0894.
- 22 A/0902; M/0317.
- 23 M/0854 (streljano je bilo do 100 ljudi); M/0894; M/1403; M/1750.
- 24 M/0117; M/0753; M/0773.
- 25 M/0117; M/0753; M/0878; M/0598.
- 26 M/0878.
- 27 M/0117; M/0598; M/0773 (30 zatočenika, od kojih je četvoro ubijeno); M/0599 (dva čoveka se nisu vratila); M/0753 (navodi ime vlasnika radnje).
- 28 M/0165 (navodi imena počinioća).
- 29 M/1388. Moguće je da su žrtve ove masovne egzekucije, ako se to potvrdi, bili ljudi koji su bili zatočeni u Vranom Dolu i Prugovcu, koji su kasnije bili prebačeni u Prištinu i natrag, kako je opisano.
- 30 M/0600. M/1302 verovatno opisuje isti incident.
- 31 M/1322.
- 32 M/0618; M/0770; M/1435 (pominje ime žene koja je bila ubijena); PR/0148/99.
- 33 M/0713; M/1096.
- 34 M/0172; M/0183; M/0382; M/0860; M/1230. Moguće je da se radi o istom incidentu koji je opisan kao da se desio 27. marta.
- 35 M/1268; M/1816.
- 36 A/1034; M/1268 (sa nekoliko podataka o počinioćima); M/1716 (kaže da se ubistvo šestorice muškarača desilo 18. maja).
- 37 M/1722a.
- 38 M/1411.
- 39 M/1174 (pominje 27. april, pošto su Srbi stigli u Kacikol posle napada na Kolić); M/1298 (navodi 11. april); M/1757.
- 40 M/1250.
- 41 M/1488.
- 42 A/0916.
- 43 M/1256; M/1741.
- 44 M/1741.
- 45 M/0800; M/1437.
- 46 M/0800.
- 47 Broj izbeglica varira od izjave do ozjave, pa se stoga može smatrati samo približnim. Pominju se cifre od 40.000 do 150.000.
- 48 M/0864; M/1216; M/1235; M/1405; M/1802 svi pominju 18. april. M/1260; M/1370; M/1387; M/1710; M/1732; M/1757 pominju druge datume.
- 49 M/1370; M/1741 (takođe je rekao da su traktori mogli da odu zato što se oko toga angažovao određeni policajac. Ovaj policajac je prema svedočenju i ranije pomogao kosovskim Albancima koje su mučili pripadnici paravojnih jedinica. Zbog toga su ovi poslednji pretili da će se obračunati sa policajcem).
- 50 M/1235; M/1387; M/1757; M/1802. Komandant je imao metalne značke sa plavim orlovima, ostali su nosili tekstilne oznake sa orlovima, M/1741. Jedan svedok koji je služio u JNA je rekao da su srpske snage brojale između 10.000 i 15.000 ljudi.
- 51 Pripanik UČK u M/1726 je čuo da su članovi UČK bili ubijeni zato što su se Srbi iz Peći infiltrirali u grupu. Moguće je da se radilo u ubijanju pripadnika UČK koje je opisano kao da se desilo u „prvoj ofanzivi“.
- 52 M/0864; M/1220; M/1232; M/1235; M/1256; M/1351; M/1370; M/1710; M/1802 – svi su videli po 20 i više tela na jednom mestu, i svako od njih je samo procenio ukupan broj mrtvih. Brojne žrtve su imenovane.
- 53 M/1433.
- 54 M/1405.

- ⁵⁵ A/0926; M/0701; M/1387; M/1710; M/1711; M/1761; M/1722a. Postoji i jedan izveštaj po čuvenju u kome se kaže da je u Niševcu bilo ubijeno 150 ljudi 11. maja, M/1174. Ista intervjuisana osoba je rekla da su pripadnici paravojnih jedinica tog dana isekli na komade jednog dečaka.
- ⁵⁶ M/1174. Datum je 27. april, tako da je verovatno da svedok opisuje „treću ofanzivu“ na Kolić. Takođe je moguće da su se događaji desili za vreme „druge ofanzive“ ili oko 18. aprila, pošto je škola u Koliću takođe pomenuta u M/1235 i M/1260.
- ⁵⁷ A/0928; M/1704.
- ⁵⁸ M/1256; M/1260; M/1351; M/1437; M/1710; M/1711.
- ⁵⁹ M/1174; M/1235.
- ⁶⁰ PR/0147/99. Ekshumacija i ponovno sahranjivanje koji su izvršeni 23. jula 1999. u prisustvu verifikatora OEBS-MiK. Druga ekshumacija pet mrtvih žena je bila 30. avgusta blizu Kolića. U ovom slučaju ubistvo su izvršili srpski rezervisti koji su napali i opljačkali grupu od 45 kosovskih Albanaca koji su se krili u šumama, PR/0150/99.
- ⁶¹ M/1217.
- ⁶² M/0739; M/1458 (po čuvenju).
- ⁶³ M/1721; M/1771. (Datum prvog granatiranja nije poznat.)
- ⁶⁴ M/1190; M/1458; M/1480; M/1721. Opisi počinilaca se razlikuju. Opisani su kao pripadnici paravojnih jedinica u maskirnim uniformama sa natpisom „policija“ na leđima, kao maskirani ljudi od kojih su neki imali obrijane glave, crvene trake na rukavima, i oznake SRJ, Arkanovi Tigrovi ili Šešeljevi Beli orlovi. Među počiniočima je bilo ljudi koji su govorili albanski. Neke intervjuisane osobe su takođe pominjale policiju i VJ.
- ⁶⁵ M/1209.
- ⁶⁶ M/1416. Ovo je jedini izveštaj o ovom napadu početkom maja. Zbog toga nije jasno da li se borba između UČK i srpskih snaga vodila u to vreme, ili sredinom aprila, kako su govorili drugi svedoci. M/1217 je pominjao borbe sredinom aprila.
- ⁶⁷ M/1237; M/1320.
- ⁶⁸ Jedan predstavnik OEBS-ODIHR koji je posetio Kosovo od 26. septembra do 4. oktobra 1999. je čuo od prevodilaca OEBS i meštana da su paravojne jedinice imale stalnu bazu u kući na okuci puta za Mramor, i da su tu počinili brojne zločine.
- ⁶⁹ M/1206; M/1238; M/1256; M/1279; M/1320; M/1360; M/1388; M/1440; M/1730; M/1741; M/1815. U M/1757 počinioči su opisani kao ljudi koji su nosili zelene maskirne uniforme sa oznakama Milicija na leđima, i koji su tečno govorili albanski. Veličina grupa koje su dolazile ili u privatnim automobilima ili su dovožene autobusima, varira od 30 do 100 pa čak i 200 ljudi.
- ⁷⁰ M/0314; M/1256; M/1404; M/1471; M/1480; M/1730; M/1737.
- ⁷¹ M/1238; M/1260; M/1320; M/1359; M/1440; M/1757.
- ⁷² A/0636; M/1351; M/1365.
- ⁷³ M/1247; M/1404; M/1730.
- ⁷⁴ M/1404.
- ⁷⁵ M/1756.
- ⁷⁶ M/1320; M/1757.
- ⁷⁷ M/1263; M/1611; M/1741.
- ⁷⁸ Predstavnik OEBS/ODIHR je posetio Kosovo 26. septembra – 4. oktobra 1999; A/0636; M/1440; M/1762.
- ⁷⁹ M/1263; M/1320; M/1365; M/1480 i M/1850 – svi tvrde da su ljudi bili odvedeni u rupu punu vode; M/1440; M/1760 (ljudi su bili tučeni i sečeni noževima pre nego što su pobijeni). Jedan svedok je kao datum masovnog ubijanja naveo 28. april. On je sam video više od 200 tela na kojima su bile odsečene uši i noge, a oči izvađene. On veruje da je ukupno oko 400 ljudi bilo ubijeno, od čega je 200 sahranjeno u Makovcu, a 200 u Vranjercu, u Prištini, M/1174; M/1709 (10 leševa na putu, u maju).
- ⁸⁰ M/1755.
- ⁸¹ M/1238; M/1279; M/1320; M/1733; M/1737; M/1741. Ukupan broj tela varira od 12 do 30.
- ⁸² M/1256.
- ⁸³ M/1260; M/1351. M/1722a kaže da su 8. maja pripadnici VJ i paravojnih jedinica koristili buldožere da zatrpaju oko 700 leševa u masovnu grobnicu za koju kaže da je bila oko 500 metara udaljena od poslednje kuće u selu, u pravcu Prištine, 10 metara od desne strane glavne ulice. Ovo bi mogla biti ista lokacija na kojoj se desilo i masovno ubijanje.
- ⁸⁴ A/0636.
- ⁸⁵ Razni datumi su navedeni: od 20. aprila do 9. maja. M/1206; M/1351; M/1528; M/1741 (pretpostavlja da bi razlog za ubistvo mogao biti navodno članstvo sina žrtve u UČK).
- ⁸⁶ M/1302.
- ⁸⁷ A/0636 i M/1301 (dve masovne grobnice u Makovcu); M/1733 (jedna masovna grobnica blizu muslimanskog groblja).
- ⁸⁸ M/1316.
- ⁸⁹ M/1458.
- ⁹⁰ M/0846; M/137.
- ⁹¹ M/1302; M/1438; M/1738; M/1755.
- ⁹² M/1281; M/1360.
- ⁹³ A/0636 i M/1301 (jedna masovna grobnica u Lukarima); M/1733 (dve masovne grobnice, jedna blizu muslimanskih grobova, a jedna u velikom skladištu). Svi izveštaji su po čuvenju. Podaci se ipak slažu sa nalazima OEBS/ODIHR krajem septembra-početkom oktobra 1999, i ICTY, koji su potvrdili dve odvojene masovne grobnice, sa 18 i 15 tela.
- ⁹⁴ M/1312.
- ⁹⁵ M/0314.
- ⁹⁶ A/0903 (6. april); M/1216; M/1235; M/1365; M/1378; M/1710; M/1737; M/1749; M/1755; M/1760; M/1761; M/1771. Počinioči su ponekad opisani kao pripadnici paravojnih jedinica u uniformama bež boje i sa obojenim licima, kao policajci, kao Arkanovi Tigrovi ili Šešeljevi Beli orlovi, kao VJ ili kao „kombinovane snage“.
- ⁹⁷ M/1722.
- ⁹⁸ M/1241.
- ⁹⁹ M/0739; M/0981; M/1150; M/1349; M/1605; M/1806; M/1817.
- ¹⁰⁰ M/1349; M/1605 (obojuća navode ime policajca).
- ¹⁰¹ M/1278; M/1759; M/1806.
- ¹⁰² M/1424; M/1194; M/1388 (paljenje kuća smeštaju u sredinu aprila).
- ¹⁰³ M/1437 (jedini izveštaj o masakru).
- ¹⁰⁴ M/1102; M/1142; M/1194; M/1360; M/1388; M/1462; M/1737.
- ¹⁰⁵ M/1171.
- ¹⁰⁶ M/1236.
- ¹⁰⁷ M/1194; M/1431.
- ¹⁰⁸ M/1770 (sa nekim podacima o počiniočima).
- ¹⁰⁹ M/1422, navodi imena petoro ljudi koji su bili ubijeni.
- ¹¹⁰ A/0903; M/1818.
- ¹¹¹ M/1236.
- ¹¹² M/1431; M/1770, uključujući i imena ubijenih. A/0903 je verovatno opisao isti događaj, iako smatra da se desio oko 5. aprila.

PRIZREN/PRIZREN

Opština Prizren je smeštena na obroncima Šar planine, u jugozapadnom delu Kosova, blizu albanske granice. Pre preseljavanja koja su se desila 1998, u opštini je bilo 80 gradova, sela i zaselaka. Od celokupnog stanovništva, 78% su bili kosovski Albanci, 5% Srbi i 17% pripadnici drugih nacionalnih zajednica. Jedno selo, Mamuša/Mamushe, bilo je smatrano turskim, jer je 84% njegovih stanovnika bilo turskog porekla.¹

Tokom leta 1998. srpske snage su preduzele mere da obezbede granicu sa Albanijom, postavljajući mine u zoni od 5 km duž granice. Ipak, vojne operacije su bile uočljivije u đakovičkoj i dečanskoj opštini, severozapadno od Prizrena. Bilo je borbi u graničnom području između opština Prizren i Oraovac, kada su srpske snage preduzele mere da u tom kraju ponovo uspostave svoju kontrolu. Verifikatorska misija Evropske zajednice je takođe izvestila da je granični prelaz Vrbnica/Verbnice prema Morini u Albaniji bio zatvoren najmanje tokom dve nedelje, u prvoj polovini juna. Srpske snage su takođe vršile operacije u okolini Opolja/Opoje, južno od Prizrena, delimično kako bi sprečile ilegalan ulazak u SRJ snaga kosovskih Albanaca iz albanskih sela zapadno od Tetova (Makedonija), a početkom septembra 1998. kako bi isterale snage UČK koje su se ušančile u selima kao što su Ljubičevo/Ljubiceve, Ješkovo/Jeshkove i Hoča Zagradska/Hoce e Qyteti.² Posle ovih ofanziva, mnogi kosovski Albanci su bili uhapšeni, optuženi za terorizam i odvedeni na sud u Prizrenu.

Dok je OEBS-KVM izveštavala iz Prizrena, od decembra 1998. do 20. marta 1999, situacija je bila napeta i eksplozivna, kao i u najvećem delu Kosova. Moglo se primetiti da u Prizrenu postoji izvesna netrpeljivost prema misiji.

Dok je bila prisutna u prizrenskoj opštini, OEBS-KVM je primala izveštaje o velikom broju otmica o kojima je kasnije vršila svoju istragu. Tako-

đe je bilo javljeno o velikom broju ubistava. Dok su jedna bila protumačena kao obična kriminalna ubistva i ubistva iz osвете, druga su bila ubistva koja je izvršila UČK, ubijajući kosovske Albance koji su bili osumnjičeni kao „saradnici“ srpske policije. Spske policijske i vojne operacije, koje su ponekad bile opisane kao rutinske, veoma su se umnožile posebno krajem januara 1999. Ove operacije su imale tendenciju da eskaliraju u međusobne provokacije između srpskih snaga i UČK. Civili su često bivali uhvaćeni između dve vatre.

Mnogi kosovski Albanci su izveštavali da su bili zlostavljani ili hapšeni na policijskim kontrolnim punktovima. Na primer, OEBS-KVM je 10. januara primila izveštaj da je policija ušla u selo **Petrovu/Petrove**, oko 3 km severno od Prizrena, sa dva oklopna vozila (u jednom je bilo sedam policajaca) i sa policijskim vozilom sa pogonom na četiri točka u kome je bilo 12 policajaca. Tri policajca naružana snajperskim puškama su zauzela strategijsku poziciju u selu, dok su drugi zaustavljali i zlostavljali prolaznike. Tri čoveka su se žalila da su bila, svaki posebno, psihički i fizički zlostavljani; pošto su ih zaustavili, policajci su ih saslušavali, udarali i šutirali. Jednog čoveka su policajci pitali gde bi voleo da mu pucaju, u nogu ili u glavu. Kada je ekipa OEBS-KVM stigla u selo, policija se povukla, oslobađajući ljude. OEBS-KVM je tri puta organizovala susrete sa seljanima, imala jedan sastanak sa seoskim savetom i jedan sa zamenikom komandanta policije u Prizrenu. Mada su tri seljanina bila spremna da govore pred OEBS-KVM o zlostavljanju čije su žrtve bili, plašili su se da se i zvanično žale, jer bi policajci mogli da im se osвете. Posle incidenta, OEBS-KVM je pojačala patroliranje u tom kraju i situacija se donekle smirila.³

Na dan 18. februara, kao i ostali regionalni centri OEBS-KVM na Kosovu, i Regionalni centar u

Prizrenu je javio o pojačanoj aktivnosti VJ. Verifikatori OEBS-KVM su pratili konvoj od 26 vozila od Suve Reke do Prizrena. Pola konvoja, u kome su bila i četiri autobusa sa vojnicima VJ, otišlo je u armijske kasarne u Prizrenu, a ostatak je nastavio prema Đakovici. VJ je takođe upotrebila šest betonskih blokova da bi zatvorila glavni put iz Prizrena prema Albaniji, neposredno ispred albanske granice u Vrbnici. OEBS-KVM je zapazila da su stanovnici Vrbnice napuštali selo. Konvoj koji se sastojao od 27 vozila, uključujući pet tenkova i dva vučena vozila artiljerijskog oruđa, viđen je 19. februara kako napušta kasarne i kreće prema graničnom području pored Žura/Zhur.⁴

OEBS-KVM je 24. februara takođe izvestila da je veliki konvoj vozila VJ napustio kasarne u Prizrenu i krenuo na sever prema Landovici/Landovice, neposredno izvan Prizrena, na glavnom putu prema Đakovici. U konvoju od 53 vozila je bilo šest tenkova i 18 topova. Konvoj se uveče vratio u kasarne, praćen vozilom sa radarskim uređajima. Oficir za vezu VJ je ovo objasnio kao rutinsku vezbu na poligonu u Landovici.⁵

OEBS-KVM je 9. marta primetila MiG-29 Jugoslovenskog ratnog vazduhoplovstva kako nadleće teritoriju zapadno od Prizrena. To je bilo prvi put da je OEBS-KVM zapazila ovaj tip aviona. Regionalni centar je takođe izvestio da je u istom kraju viđen i stariji avion MiG-21. Avioni tog tipa su bili stacionirani na prištinskom aerodromu i redovno su nadletali grad.

Kako se napetost povećavala, nastavile su se nerazjašnjene otmice i ubistva. Većina žrtava su bili kosovski Albanci. Istraga u vezi sa otmicom civila albanske narodnosti koji je bio zaposlen u prizrenskoj policiji pokazala je da je otmicu izvela „služba bezbednosti“ UČK koja je inače bila sasvim centralizovana. Očevici su opisali da je žrtvu odvela jedinica koja se sastojala od 10 ljudi u uniformama sa oznakama UČK. Posle oklevanja, UČK je priznala da je zadržala čoveka. Na zapadu provincije, od Peći do Prizrena, više očevidaca je dalo slične opise jedinica UČK koje su vršile otmice Albanaca lojalnih prema srpskim vlastima. Kasnije su bila pronađena tela otetih osoba. OEBS-KVM je saopštila da je prvobitno objašnjenje, da su počinioci ubistva nekontrolisani elementi unutar UČK, manje verovatno od pretpostavke da su „kažnjavanja“ bila inicirana na najvišem nivou komandne strukture UČK.⁶

Ekipe u Prizrenu i Peći su javile da su tokom druge nedelje marta na dužnosti primećeni rezervisti VJ u vojnim uniformama starog kroja. Vojne operacije koje su vršene 15. marta u okolini Prizrena i u pograničnom području na jugu, kao i severno od Vučitrna, izazvale su bekstvo oko 18.000 ljudi. Kako srpske snage, tako i snage UČK sprečile su dolazak humanitarnih organizacija u područje na kome su se vodile borbe. Takođe su ometale kretanje raseljenih lica koja su pokušavala da se sklone. Brigu je zadavalo i stalno zastrašivanje osoblja međunarodnih institucija.⁷

Na dan 17. marta je bilo očigledno povećanje napetosti u regionu, što se manifestovalo početkom kombinovane operacije VJ i policije protiv Koriše/Korishe (na istoku od glavnog puta između Prizrena i Suve Reke) i Kabaša/Kabash (malo dalje u brdima jugoistočno od Koriše). Operacija je naterala oko 1500 seljana da pobegnu prema selima Dubrava/Dubrave, Selogradža/Sellograzhde i Mušotište/Mushtishte (sva se nalaze u opštini Suva Reka). Operacija je bila uperena protiv jedinice od oko 20 vojnika UČK koji su se prema izveštajima prebacili u Kabaš prethodnog meseca. VJ i specijalna policija, uz podršku tenkova i protivavionske artiljerije, bile su viđene, a čula se i paljba iz artiljerijskog oruđa velikog kalibra, tokom celog dana. Zapaljeno je bilo 8 do 10 kuća. Verifikatori su primetili veće policijske jedinice na glavnom putu Prizren – Suva Reka, a bio im je sprečen prilaz bilo kom od pogođenih sela.⁸

Grad Prizren

Prizren, administrativni centar istoimene opštine, smešten je na obroncima Šare, na obali reke Bistrice. Pre premeštanja stanovništva 1998, Prizren je imao više od 80.000 stanovnika, od kojih su 69,25% bili kosovski Albanci, 10,30% Srbi, a 20,45% pripadnici ostalih nacionalnih zajednica.

Grad se bio razvio u moderno naselje sa prerađivačkom, tekstilnom, farmaceutskom i metaloprerađivačkom industrijom, dok su u isto vreme činjeni naponi da se sačuva njegova stara arhitektura. Policijska stanica i sud, koji su međusobno bili povezani, kao i kasarne VJ, bili su smešteni u samom gradu.

Suđenja brojnim kosovskim Albancima koji su bili optuženi za terorizam i sa terorizmom poveza-

ne aktivnosti, održavala su se u prizrenskom sudu u prisustvu verifikatora OEBS-KVM januara 1999.⁹ Okolina suda bi bila opkoljena kordonom policije kada bi autobusi sa optuženima bili dovoženi pred zgradu. Devet kosovskih Albanaca iz sela Mazrek/Mazrek i Kojuš/Kojushe pred sud su izvedeni 28. januara. U njihovim kućama je prema optužnici bila pronađena veća količina oružja i municije. Osam okrivljenih je priznalo na suđenju da su ilegalno prešli albansku granicu i da su na organizovan način krijumčarili lako naoružanje. Deveti čovek je tvrdio da nije kriv i dokazi protiv nje-ga nisu bili ubedljivi. Osmorica su bili osuđeni na četiri godine zatvora, a deveti je bio oslobođen optužbe.¹⁰

Policija je januara 1999. sa ulice odvela jednog kosovskog Albanaca na saslušavanje. Bio je odveden u policijsku stanicu gde su ga policajci udarali u lice i tukli palicama po rukama. Dana 17. ili 18. februara, isti čovek je ponovo bio saslušan i tučen. Kosovo je napustio 9. marta, kako je rekao, u strahu od Srba.¹¹

Jednog dana sredinom februara 1999, u 18 časova, dve mlađe žene su čekale na prizrenskoj autobuskoj stanici, kada su se dovezla kola u kojima je bilo pet policajaca. Pošto je pregledao njihove isprave, jedan od policajaca je optužio žene da pripadaju UČK, što su ove poricale. Jedan stariji policajac, kome je bilo oko 50 godina, naredio je ženama da uđu u kola. Pošto su se protivile, ženama je rečeno: „Budite dobre devojčice. Čak i da nećete da to učinite, učinićete.“ Mlađi policajac je rekao da ostave žene neka idu na miru, ali je stariji to odbio govoreći: „Danas je naše ljude ubila UČK.“ Grupa se odvezla iz Prizrena, zaustavivši se na kraju na otvorenom polju pored pravoslavne crkve i jezera. Policajci su tamo ženama naredili da isprazne svoje džepove, uzeli njihove lične isprave i uništili ih. Zatim su ih naterali da skinu odeću i silovali ih više puta. Pošto su bile silovane i izvređane, žene su naterane da uđu u ledeno jezero i da zarone pod vodu. Jedna od žena je pod pretnjom batina naterana da vrši oralni seks sa policajcima. Policajci su je ismejavali i dirali njene dojke cevima oružja. Žene su na kraju puštene oko ponoći. Zaprećeno im je da će njihove porodice biti pobijene i kuće zapaljene, ako se budu žalile policiji zbog ovoga što im se desilo. Žene su naterane da pešače sedam sati pre nego što su se vratile u Prizren.¹²

Na teritoriji opštine Orahovac su 18. februara pronađena tela dva kosovska Albanca koja su prethodno bila oteta u Prizrenu. Obojica su izgleda bila na smrt premlaćena i njihova tela su pokazivala znake teškog mučenja. Žena jednog od njih je izvestila o otmici, rekavši da su ga dva naoružana čoveka odvela 3. februara. Ta dvojica su kasno noću došla u njihovu kuću, navukla vreću na glavu njenog muža i odvela ga. Dalje ispitivanje je navelo na zaključak da su obojicu ubili ljudi UČK, zbog sumnje da „sarađuju“ sa policijom.¹³

Na dan 19. februara, kada su bile izvođene intenzivne srpske operacije na teritoriji opštine, kako je gore opisano, bezbednosne snage su izvele nenajavlvenu vežbu evakuacije u samom Prizrenu. Centralna tačka operacije je bilo područje oko sedišta Regionalnog centra OEBS-KVM, gde su oklopna vozila, uključujući i tenkove, kontrolisala glavne saobraćajnice kroz grad. Snage bezbednosti su otvoreno pokazivale neprijateljski stav prema OEBS-KVM, i ekipe su pod pretnjom oružja bile sprečene da izađu iz grada. Jedan verifikator koji je posmatrao vojni konvoj, pod pretnjom oružja je bio nateran da izađe iz svog vozila i zatim je pretresen. Bilo je zabeleženo da je put koji bi bio korišćen u slučaju evakuacije OEBS-KVM ostao otvoren, što ukazuje da uprkos stavu zauzetom za vreme vežbe, cilj nije bio da se spreči odlazak OEBS-KVM.¹⁴

Dva verifikatora OEBS-KVM su u Prizrenu bila vređana 28. februara. Oni su se pešice vraćali iz stare gradske tvrđave, kada je oko 20 srpskih mladića počelo da ih gađa kamenjem. Kasnije, odrasli meštani su od jednog verifikatora oteli kameru i pokušali da izvade film. Verifikatori su tražili da im se kamera vrati, a pet ili šest Srba su ih udarali u lice i gornje delove tela i oborili ih na zemlju, pre nego što su na kraju uspeli da odu.¹⁵

Kamenje koje je bacala srpska mladež pogodilo je vozilo OEBS-KVM koje se kretalo kroz Prizren 11. marta. Bili su razbijeni prozori, ali niko nije bio povređen. Policija je u to vreme bila u blizini, ali nije ništa preduzela.¹⁶

U vreme kada je OEBS-KVM otišla sa Kosova, albansko stanovništvo je bilo veoma uznemireno. Situacija je bila krajnje napeta i ljudi su se plašili da izađu iz svojih kuća, posebno noću. Izjave izbeglica koje su pobegle ukazuju na to da su kombinovane srpske snage, zajedno sa mesnom polici-

jom i naoružanim civilima, bile prisutne i aktivne u okolini.

Ubrzo posle početka vazdušnih udara NATO protiv SRJ, 24. marta, napetost i strah su se još pojačali pošto su pripadnici VJ i policije razbijali prozore albanskih kuća i prodavnica. Policija je 24. marta opljačkala i zapalila jednu radnju sa nameštajem.¹⁷ U isto vreme, policajci su počeli da pucaju na kuće u gradu. Neki ljudi su se sakrili ili pobjegli u druge četvrti, gde su mislili da će biti bezbedniji. Policija, VJ i naoružani srpski civili su pucali idući ulicama, pljačkali prodavnice i bacali ručne bombe na kuće kosovskih Albanaca pokušavajući na taj način da nateraju stanovnike da odu. Izbeglice su opisale scenu kao potpuni kaos. Neki meštani su zaista odlazili, ali su drugi i dalje ostajali u svojim kućama.¹⁸

Na dan 28. marta u 15:40, VJ i policija su granatirale grad, a zatim su vojnici i policajci počeli da opkoljavaju kuće, da okupljaju stanare na ulici i da im govore da odu, ili će silom biti izbačeni. Pošto su im bile konfiskovane lične isprave i „bolja vozila“, meštani su bili naterani da se u preostalima voze direktno na granicu.¹⁹ Oko 28. marta policija je spalila kuću „Prizrenske lige“.²⁰ Kuća je bila potpuno uništena, a teren poravnat, u šta se uverio predstavnik OEBS/ODIHR koji je Prizren posetio 30. septembra 1999.

Počev od 28. marta, tokom nekoliko nedelja, srpske snage su pojačavale operacije i sistematski čistile ulicu po ulicu od stanovnika albanske narodnosti, preteći da će ih pobiti ako odmah ne odu.²¹ Zastrasivanje je bivalo nastavljeno i dok su odlazili. Kao i drugde na Kosovu u to vreme, zabeleženo je sveopšte pljačkanje i iznuđivanje novca i dragocernosti, konfiskovanje i uništavanje dokumenata.

Na dan 28. marta, hiljade ljudi kojima je bilo naređeno da se isele ili koji su odlazili usled straha, našli su se na ulicama. Jedan čovek je video policajce (od kojih su neki nosili crne maske) i pripadnike VJ kako odvajaju muškarce od grupe žena. Policajci su oko 50 muškaraca odveli u školsko dvorište. U blizini se nalazilo jedno oklopno vozilo sa teškim mitraljezom i oko 30 policajaca koji su stajali pored njega. Oficir policije je rekao: „Izdvojte ih i ubijte ih.“ Jedan kosovski Albanac koji je sa gomilom ljudi tuda prošao čuo je iza sebe rafalnu paljbu. Pogledavši u pravcu zvuka, video je kako u školskom dvorištu padaju ljudi. Bio je svi-

še uplašen da bi i dalje gledao, jer su pripadnici VJ i policije bili sa obe strane puta.²²

Izveštaji izbeglica ukazuju na to da je, uprkos prividnom haosu, grad bio ispražnjivan sistematski, kao što se to dešavalo u Prištini i drugim gradovima. Svi stanovnici albanske narodnosti nisu bili istovremeno proterani. U stvari, čišćenje nekih ulica od njihovih albanskih stanovnika je potrajalo danima i nedeljama. Meštani koji su bili isterani iz svojih kuća su često iz jednog naselja odlazili u drugo tražeći tamo sklonište, i dešavalo se da budu proterani više nego jednom. Neki od stanovnika Prizrena i okolnih sela posle proterivanja su se vraćali u svoje kuće, da bi odatle ponovo bili oterani.

Mnoge izbeglice su govorile o tome da su posebna meta napada bili ljudi na višim društvenim položajima, intelektualci i bogatiji ljudi, kao i nekadašnji nameštenici OEBS-KVM. Govorilo se o otmicama lokalnih službenika OEBS-KVM. Posle takvih glasina, brojni ljudi su ili pobjegli u strahu od represalija, ili su se krili. Na kuće OEBS-KVM i tri istaknuta kosovska Albanca su bačene bombe 28. marta, dok je jedan čovek izjavio kako je njegovoj ženi prećeno, jer je on bio vlasnik kuće koju je koristila OEBS-KVM.²³

Dok su odlazili, ljudi su duž puta bili zaustavljeni, zastrašivani, pljačkani, ponekad i nekoliko puta, pre nego što bi stigli do graničnog prelaza. Grupa ljudi koja je u tri automobila putovala 28. marta, krenula je putem koji ide na istok od Prizrena kroz planine prema Štimlju i Kačaniku. Ispričali su da je ceo put bio zakrčen automobilima, traktorima i ljudima koji su išli pešice. Ljudi su bili prestrašeni, jer su mnogi od njih bili bez pasoša ili lične karte. Kolona je bila zaustavljena kada je stigla do Sredske/Sredske, srpskog sela 12 km istočno od Prizrena. Pripadnici VJ, policije, paravojnih jedinica i civili su opkolili konvoj. Tražili su da im se predaju lične isprave i da svaka osoba plati po 100 DM kako bi mogla da nastavi put. Kada su izbeglice nastavile put, ponovo su bile zaustavljene od strane 10 pripadnika paravojnih jedinica koji su nosili stare uniforme JNA i bili naoružani puškama i noževima. Bili su pijani i za jednoga od njih je rečeno da je imao ruski naglasak. Zahtevali su da im se za svaki automobil plati po 300 DM. Nekoliko minuta kasnije grupa je ponovo bila zaustavljena od strane pripadnika paravojnih jedinica koji su ovog puta tražili 100 DM. Na kraju je

grupa imala otvoren prolaz do granice sa Makedonijom kod Đeneral Jankovića/Hani i Elezi.²⁴

Na dan 31. marta grupa ljudi je bila na sahrani jednog deteta, kada su kombinovane srpske snage iznenada opkolile kraj. Jedan čovek ih je identifikovao kao vojnike u uniformama redovne vojske. Bilo je takođe i pripadnika specijalne policije i paravojnih jedinica koji su nosili crne šalove i bili naružani ručnim bombama, automatskim puškama i noževima, i za koje je bilo rečeno da su pripadali SAJ. Kada su ih ugledali, ljudi su počeli da beže prema brdima. Vojnici su koristeći megafone vikali: „Gde vam je sad UČK? Gde su ljudi koji veruju da će NATO osloboditi Kosovo?“ Ljudima je zatim naređeno da se vrate kućama, a uskoro posle toga su dobili naređenje da odu. Jedan svedok je izjavio da im je oteto 500 DM i da su im maskirani policajci pretili uperenim kalašnjikovom. Takođe je rekao da je 90 domaćinstava kosovskih Albanaca katoličke vere moglo da ostane.²⁵

Izjave izbeglica ukazuju da su početkom aprila bili sakupljeni i odvedeni mlađi muškarci albanske narodnosti koji su se još uvek nalazili u gradu ili njegovoj okolini. Dok su neke intervjuisane osobe govorile da ne znaju šta se sa njima desilo, jedan čovek koji je tražio svog rođaka koji je bio otet, kaže da je video 300 muškaraca koji su bili zatočeni u prizrenskoj sportskoj hali.²⁶ Drugi kažu da su, dok su sredinom aprila putovali prema granici, videli mlade kosovske Albance kako kopaju rovove i polažu mine, a da ih je čuvalo oko 30 ili 40 vojnika VJ.²⁷ Jedan svedok je izjavio da su srpske snage sakupile grupu mlađih muškaraca, dale im uniforme i koristile ih kao ljudski štit oko kamiona VJ i druge vojne opreme.²⁸

Tih dana, srpske snage su povremeno pucale po gradu i hapsile ljude koji su još ostali. Nekima je bilo naređeno da odu u roku od dvadeset minuta, ili će biti ubijeni, dok je drugima bilo naređeno da odu odmah. I policija, i maskirane paravojne jedinice su počele da izdvajaju muškarce od žena i dece, da zahtevaju novac kako bi pošteđeli mlađice. Jedan svedok je tvrdio da su novac uglavnom iznuđivali pripadnici paravojnih jedinica, a manje policajci.²⁹

Veći broj izbeglica iz okoline se okupio u samom Prizrenu. Grad je takođe poslužio kao tranzitna stanica za izbeglice iz drugih krajeva koje su, pošto su izbegle iz svojih sela, sistematski bile pri-

moravane da izađu sa Kosova. Svi ti ljudi su bili primoravani da idu određenim putem, ili su ukrcavani u autobuse koji su ih odvozili do albanske granice. Osoblje OEBS-KVM je iz Albanije moglo da prati kako se grad punio izbeglicama i kako se zatim praznio, kada im je bivalo naređeno da idu u Albaniju. Na taj način se stvarala velika gužva u Kukešu (Albanija) u roku od nekoliko dana, posle čega bi samo nekolicini ljudi bilo dozvoljeno da pređe granicu.

Dušanovo/Dushanove i Landovica/Landovice

Ova dva sela, Dušanovo i Landovica, leže nekoliko kilometara severozapadno od Prizrena, duž puta za Đakovicu. Sela su bila ispražnjena uglavnom na sličan način kao i Prizren.

U Landovicu su srpske snage ušle 26. marta i odmah počele granatiranje i pucanje na sve što se kretalo.³⁰ Dušanovo je bilo opkoljeno i granatirano 27. marta. VJ i policija su ušle u selo. Vojnici su udarcima noge otvarali vrata na kućama koje su pripadale seljanima albanske narodnosti i naređivali svima da odu. Istovremeno, tenkovi su iz Dušanova granatirali obližnju Landovicu.³¹ Otac jedne porodice koja je pokušavala da pobegne od granatiranja ovako opisuje situaciju:

Na dan 26. marta u 11:30, moja porodica i ja smo se u kući pripremali za ručak ... Čuli smo pucnjavu. Najpre smo mislili da dolazi sa planina. Izašao sam i video vojnike VJ na kapiji. Odmakli smo se od prozora. Pokušali smo da napustimo kuću, ali nam nije bilo dozvoljeno. Na ulicama su bili vojnici. Sa porodicom sam ipak izašao na ulicu i vojnici su počeli da pucaju na nas. Ušli smo u komšijsku kuću ... Vojnici su počeli da pucaju na kuće, gde god su stigli. Video sam u kući mog suseda prekoputa najmanje 10 mrtvih tela. Pokušao sam da pomognem preživelim da se sklone. Vojnici su sa svih strana pucali iz automatskog oružja i bacali granate ... Pokušali smo da bežimo. Nosio sam u rukama mog sina, a drugi sin i kćerka su išli odmah ispred mene. U jednom trenutku pored nas je eksplodirala granata i ubila troje naših: moja kćerka je imala 15 godina, a dvoje druge dece su imali 5 i 7 ... U tom trenutku, sin koga sam

držao za ruku je bio pogođen metkom. Dva puta me je pozvao: „Tata! Tata!“ i umro na licu mesta. Metak ga je pogodio blizu desne slepoočnice. Bio je star 9 godina ... Spustio sam ga tamo pored puta. Morali smo da bežimo, jer se sa svih strana pucalo. Petogodišnji sin, koga sam nosio, takođe je bio ranjen u eksploziji granate. Još uvek ima brazgotinu na desnom bedru. Svi smo otišli u pravcu planina, u grupi koja je brojala oko 200 ljudi. Vojnici su sve vreme nastavljali da pucaju. Policajci su takođe bili prisutni, bacali su bombe, palili kuće... Toga dana su pucali do 18:30 ... Mi smo otišli do sela koje se zove Petrove. Idućeg dana svi smo otišli u Prizren kod nekih rođaka. Tamo smo ostali nedelju dana. Ja sam želeo da se vratim da sahranim moje dvoje dece, ali nije bilo moguće. Rekli su mi da su tela bila sklonjena.³²

Dana 28. marta, policajci i vojnici su stajali nased ulice u Dušanovu i vikali: „Napustite svoje kuće i idite u Albaniju!“ Ljudi su se plašili da mogu biti ubijeni, pa su ostavljali kuće. Kada su bili napolju, jedan policajac im je naredio da se vrate u kuću, i pucao je iz svog oružja u vazduh. Kako su krenuli u kuću, drugi policajac im je ponovo naredio da izađu napolje. U blizini je prolazila duga kolona ljudi kojima je takođe bilo naređeno da odu. Kada se u koloni pojavila praznina, naređeno im je da popune prazninu i da idu u Albaniju. Dok su odlazili, zaustavio ih je policajac koji je u ruci nosio oznaku UČK i pitao ih: „Jeste li ovo tražili? Zbog ovoga sada odlazite u Albaniju?“³³ Policajac je pucao u noge jednog mladog čoveka, udario ga i šutirao, a onda mu naredio da uzme traktor i ostavi svoja kola.³⁴

Nekoliko dana kasnije u okolinu su došle srpske jedinice koje su nosile zelene uniforme i crne maske, i rekle preostalim seljanima da odu, a ako ne odu, „drugi“ će doći i poubijati ih. Seljani su otišli, neki pešice, a neki traktorima.³⁵

Sela duž granice sa orahovačkom opštinom

Sela **Mamuša/Mamushe**, **Zojić/Zojijq**, **Pirane/Pirane** i **Randubrava/Randobrave** leže na severozapadnoj ivici prizrenske opštine, na granici sa teritorijom orahovačke opštine. **Krajc/Krajc** je sme-

šten dalje na jugu, sa druge strane Belog Drima, pored puta Prizren-Đakovica. Posle početka NATO bombardovanja Jugoslavije, 24. marta, ovi zemljoradnički krajevi na severozapadu opštine, kao i obližnji južni deo opštine Orahovac, bili su među najteže pogođenima i najtemeljnije očišćenima od sveg stanovništva albanske narodnosti. Kroz mnoge od ovih krajeva su prolazili tranzitni putevi UČK, ili su uopšte bili pod snažnim uticajem UČK. Ova sela i varošice su doživeli teško granatiranje, razaranja, proterivanje stanovništva, a u nekim slučajevima hapšenja i egzekucije velikog broja muškaraca.

Mala Kruša/Krushe e Vogel je takođe smeštena blizu ovih sela, na putu od Prizrena za Đakovicu. Iako se Mala Kruša nalazi u prizrenskoj opštini, događaji koji su se u njoj desili opisani su u odeljku o orahovačkoj opštini, zajedno sa onima koji su se desili u obližnjoj Velikoj Kruši/Krushe e Madhe (Orahovac). Međunarodni sud za zločine počinjene u bivšoj Jugoslaviji (ICTY), u optužnici protiv Miloševića i ostalih, zajedno citira događaje koji su se desili u oba sela.³⁶ Stoga su ti događaji opisani zajedno u odeljku o orahovačkoj opštini, gde su se desili i brojni drugi događaji o kojima se govori u optužnici.

Pre raseljavanja 1998, u selu Mamuša je živelo 14% kosovskih Albanaca, 2% Srba i 84% pripadnika ostalih nacionalnih zajednica, najviše Turaka. Selo Zojić je imalo 79% albanskog stanovništva i 21% srpskog. Sela Pirane i Randubrava su bila potpuno albanska.³⁷ Sva ova sela su se nalazila blizu jedno drugog, na severnom špicu prizrenske opštine, ili na južnom vrhu opštine Orahovac.

Dva muška tela su bila pronađena u Randubravi 26. februara, nakon pucnjave između policije i UČK. Jedna žena je takođe bila ranjena u nogu.³⁸

Na dan 9. marta, 10 maskiranih ljudi koji su nosili crne uniforme sa oznakama UČK, izvršili su u Piranama otmicu jednog kosovskog Albanca. UČK je indirektno potvrdila svoje učešće u incidentu i OEBS-KVM je pregovarala o oslobađanju otetoga. Policija je rekla da je kosovski Albanac bio civilni nameštenik koji je radio u dokumentaciji prizrenske policijske stanice.³⁹

U drugoj nedelji marta, verifikatori OEBS su zapazili da UČK kopa nove rovove u blizini **Mamuše**.⁴⁰ Mesni komandant UČK je rekao verifikatorima OEBS-KVM da mu je viša komanda naredila da

izgradi defanzivne pozicije.⁴¹ Kasnije, za vreme borbi koje su se u tom kraju vodile između srpskih snaga i UČK, hiljade ljudi iz okolnih sela su izbegli u Mamušu, koja je pre 1998. imala oko 3500 stanovnika, uglavnom kosovskih Turaka.

VJ je u većem broju stigla u kraj 26. marta sa namerom da napadne pozicije UČK, koje su bile samo 200 metara od sela **Zojić**, prema svedočenju tamošnjeg seljanina. Vojnici su rekli meštanima Zojića da ne žele da se bore protiv njih, nego protiv UČK.⁴² Seljani su ipak napustili Zojić i sklonili se u Mamušu, a VJ je otišla u Pirane, obližnje selo koje je napadnuto i spaljeno istog dana, zajedno sa Randubravom. Policijske, paravojne i vojne snage su opkolile i granatirale Pirane. Kada je maskirana policija počela paljenje i uništavanje kuća, mnogi ljudi su bežali, dok su neki bili ubijeni u selu ili zapaljeni zajedno sa svojim kućama.⁴³ Neki meštani Pirana su uspeli da pobegnu u Krajak.

Na dan 27. ili 28. marta u **Krajak** je, u pratnji dva policijska vozila, stigao kamion pun ljudi, uključujući žene i decu. Kamion i policijska vozila su se zaustavili. Dok su ljudi još bili unutra, policajci su otvorili vatru na kamion, zatim su ga zapalili i gurnuli u reku. Pucali su na svakoga ko bi izašao da vidi šta se događa. Policajci su zatim svim seljanima naredili da napuste kuće, rekavši im da će to što se desilo sa ljudima u kamionu, da se desi i njima, ako se ne ise. Seljani su otišli, mnogi od njih prema granici, gde im je policija oduzimala lične isprave, novac i nakit.⁴⁴

U **Randubravu** su policajci ušli 27. marta u 6 sati, i odmah pristupili proterivanju stanovnika i granatiranju kuća.⁴⁵ Brojni seljani su krenuli da beže u Mamušu, ali su nekima policijske snage u Mamuši naredile da se vrate u svoje selo. Jedna žena je ispričala kako ju je komandant policije izdvojio zajedno sa grupom muškaraca od ostalih žena i dece. Stavio joj je cev pištolja na potiljak i krenuo da je hvata za grudi i čini seksualne pokrete. U toku noći, vojnici su upali u njenu kuću, napali njenog ujaka i krenuli da traže novac. Ujutru je porodica ukrkana u autobus i odvezena na granicu.⁴⁶

Dok su neke grupe pod teškom artiljerijskom vatrom išle u Mamušu, granate su ubile sedmoro ljudi, od kojih su šestoro bili žene i deca. Jedna grupa je došla u Mamušu i tamo boravila dva dana, kada im je UČK, koja je bila u selu, rekla da tre-

ba da odu. Jedan čovek je krenuo u grupi od njih 24, ali nije mogao slobodno da se kreće, jer je policija bila svuda unaokolo i pucala je na svakoga. Dvadeset članova grupe je bilo ubijeno za vreme ovog napada, a ostatak se vratio u Mamušu.⁴⁷

Pripadnici policije i vojske, neki od njih maskirani, u zelenim uniformama, a neki sa oznakama na kojima su predstavljeni orlovi, ušli su u Mamušu 27. marta i počeli da pucaju na kuće dajući na taj način na znanje kosovskim Albancima da treba da odu. Meštani su bili izbačeni iz svojih kuća pod pretnjom bajoneta i noževa. Jedan svedok je izjavio kako je stanovništvo bilo primorano da se okupi u centru sela, gde je zadržano narednih 12 sati. Za to vreme, maskirani ljudi u uniformama VJ su iz gomile izdvojili njegovog oca i dva brata. Pitali su ih gde su sklonili ljude iz drugih sela, a zatim su ih ubili.⁴⁸ U isto vreme, čovek koji je zadržan sa grupom muškaraca, pošto su odvojeni žene i deca i otpremljeni prema Albaniji, rekao je da su vojnici pucali u grupu, vičući: „Gde vam je NATO, gde vam je sad OEBS?“ Stariji ljudi koji su nosili tradicionalne albanske okrugle kapice (keče/plis) morali su da ih bace na zemlju i izgaze. VJ je izdvojila neke muškarce iz grupe koju je držala i odvela ih pod pretnjom oružja u pobočnu ulicu. Uskoro posle toga, vratili su se sami vojnici. Oko dva sata kasnije, preostali ljudi su konačno bili pušteni.⁴⁹

Tursko stanovništvo Mamuše je bilo odvojeno od kosovskih Albanaca, i dozvoljeno mu je bilo da ostane.⁵⁰

Mnogi seljani su otišli, putujući na traktorima, noću, kroz Prizren prema granici. Duž puta su videli mnogo kapica koje su pripadale starijim muškarcima, umrljane krvlju i sa četničkim simbolima iz Drugog svetskog rata našvrljanim na njima. Pectorica saobraćajnih policajaca je zaustavila jednu grupu i savetovala joj da put prema granici nastavi preko periferije, a ne kroz centar grada. Na albanskoj granici policija je oduzimala sve dokumente, a od izbeglica iznuđivala novac.⁵¹

Koriša/Korische

Koriša se nalazi severoistočno od Prizrena, blizu granice sa opštinom Suva Reka. Pre proterivanja u martu 1999, to je bilo mesto sa velikom albanskom većinom i manjim brojem srpskih sta-

novnika. Granatiranje Koriše je počelo već 15. marta.⁵² Seljani su tokom nekoliko nedelja izlazili iz sela i vraćali se, pošto se granatiranje nastavljalo s vremena na vreme, tokom celog marta i aprila. Navodno je 17. marta oko 200 vojnika VJ ušlo u Korišu koja je tada bila ispražnjena, jer je stanovništvo izbeglo usled granatiranja koje je trajalo prethodnih nekoliko dana, i krilo se u obližnjim šumama. Policija je ušla u selo 24. marta pucajući, a stanovnici su pobjegli. Policajac (čije je ime zabeleženo) pucao je u automobil koji se potom preturio; policija je uklonila telo vozača.⁵³ Jedna intervjuisana osoba je ispričala: „Srpske snage su ušle u našu kuću 2. aprila i rekle nam da se obujemo i napustimo selo. Otišli smo pešice do granice. Kako smo napuštali naše kuće, policajci su ih palili.“⁵⁴ Između 12. i 25. aprila selo je bilo nekoliko puta napadano. Srpske snage su palile kuće seljana koji su bežali. Jedan svedok je rekao kako su 12. aprila pripadnici policije i VJ ušli u selo pucajući u vazduh; ljudi su bežali u planine, ali su mnogi zaostali u selu. Selo je bilo granatirano, a mnoge kuće rušene i paljene. Posle 22 časa seljani su se vratili. Kada se vratio u kuću koja je gorela, svedok je našao nagorela tela svojih oca i majke.⁵⁵ Jedan seljanin i dva člana njegove porodice koji su se vratili u Korišu 27. aprila, zatekli su tamo pripadnike paravojnih jedinica zajedno sa meštanima srpske narodnosti (imena su zabeležena). Kasnije je njegoa majka pronašla unakažene leševe trojice njihovih rođaka.⁵⁶

Granica sa Albanijom – Ljubidža Has i Đonaj

Tokom 1998. i početkom 1999, srpske snage su preduzimale više operacija sa ciljem da obezbede planinsko područje duž granice sa Albanijom od upada UČK iz Albanije. Za vreme treće nedelje januara jugoslovenske snage su dva puta noću updale u selo Planeja/Planeje, 5 km od albanske granice. VJ je prvi put najpre granatirala selo, a zatim krala imovinu. VJ je takođe predlagala da „sprovede“ stanovništvo do albanske granice. Bilo je saopšteno da je veći broj seljana izbegao i sklonio se u sigurnija područja.

Brojni incidenti su se dogodili u pograničnom području između Đakovice i Prizrena, budući da je UČK stalno pokušavala da se infiltrira iz Albanije

blizu sela Damjane/Damjan, južno od Đakovice; ovo je detaljnije opisano u odeljku o đakovičkoj opštini. Posle borbi u tom kraju 27. januara, veći broj raseljenih lica je napustio obližnje selo **Romaja/Romaje**, između glavnog puta Prizren-Đakovica i albanske granice.⁵⁷

Srpske snage su imale kontrolne punktove na glavnom putu između Prizrena i Đakovice, kako bi obezbedile ovu magistralu. Krajem januara, viđene su SAJ kako na rastojanju od svega 200 metara kontrolišu dva punkta na tom putu. U jednom incidentu, neki čovek je tvrdio da je od njega zahtevano da plati 40 DM kako bi ga pustili da prođe sa ličnom kartom kojoj je istekla važnost. Pošto nije bio u stanju da plati, odvucli su ga u vozilo SAJ gde su mu pretili i zastrašivali ga, i gde su mu pripadnici SAJ pocepali već nevažeću ličnu kartu, otežavši mu na taj način put do mesta boravka, to jest do Prizrena.⁵⁸

Dana 28. januara je izvešteno da su snage državne bezbednosti uhapsile sedam seljana posle borbe koja je izbila izvan Romaje. Seljani su bili pretučeni, a jedan od njih je bio ranjen nožem. Kada je čovek pokušao da pobjegne, bio je uhapšen i odveden u Romaju. Članovi porodice su se raspitivali kod policije gde se nalazi, ali nisu dobili odgovor. Tada su se obratili OEBS-KVM sa molbom da im pomogne da dobiju informaciju o ovom slučaju. Međutim, nikakva druga informacija se nije mogla dobiti.⁵⁹

Početkom februara, patrole OEBS-KVM u Prizrenu, kao i u drugim opštinama, bile su obavestene da u području do 5 km od granice patrole treba da prati jugoslovenski oficir za vezu.⁶⁰ Nekoliko dana kasnije, 20. februara, policajci su došli u lokalnu kancelariju OEBS-KVM u Žuru, jugozapadno od Prizrena, i u Dragašu/Drageš, na jugu, i saopštili verifikatorima misije da u roku od 24 sata treba da napuste prostorije.⁶¹

Oficir za vezu VJ je pratio verifikatore u području blizu albanske granice, gde su graničari VJ navodno napadnuti jedne večeri sredinom marta. Verifikatori su videli tragove metaka, a seljani su potvrdili da su čuli pucnjavu. VJ je verovala da su ljudi UČK pokušali da pređu granicu i da su drugi borci UČK hteli da izvrše diverziju. Vojnici VJ su upozorili seljane da neće trpeti dalje provokacije.⁶²

Okolna sela **Ljubižda Has/Hasi i Lubizhde**⁶³ i **Đonaj/Gjonaj**,⁶⁴ između puta Prizren-Đakovica i

albanske granice, bila su opkoljena i granatirana oko 25. marta, kao i sledećih dana. Za to vreme, kombinovane srpske snage su u većem broju viđene u okolini. Graničari VJ, kao i druge jedinice koje su nosile uniforme VJ sa mešavinom crnih i crvenih traka oko glave, bili su prisutni u Đonaju. Istovremeno, VJ i paravojne jedinice su prešle iz obližnjeg područja **Kojuš/Kojushe** i počele da pale Đonaj i Ljubižda Has. Radnje i kuće koje su pripadale kosovskim Albancima su bile opljačkane, a njihovi vlasnici premlaćeni pre nego što im je naređeno da odmah napuste mesto.⁶⁵

Ljudi su počeli da beže u planine i šume, gde su se pridružili onima koji su bežali iz svojih sela koja su bila pod artiljerijskom vatrom. U planinama je u to vreme bilo na hiljade ljudi. Među njima je bila i grupa od oko 25 vojnika UČK koji su pratili pokrete VJ i paravojnih jedinica i obavestavali svoj štab, a takođe štitali neke od grupa. Kamioni koji su transportovali oko 150 vojnika VJ su 27. marta stigli u blizinu Đonaja, i ljudima je rečeno da stariji muškarci, žene i deca treba da odu, dok je mlađim ljudima rečeno da ostanu. Neki od njih su uspeli da pobegnu u planinski i šumski kraj.⁶⁶

U vremenu između kraja marta i sredine aprila, jedna grupa raseljenih lica je bila opkoljena u šumama između Ljubižda Hasa i Đonaja. Grupa koja je tvrdila da se sastoji samo od civila, bila je saslušavana u vezi sa UČK. Izdvojeni su bili muškarci između 15 i 60 godina starosti, a 10 do 16 njih postrojeno je za streljanje. Jedan vojnik VJ je postavio svoje oružje na tronožac i namestio se nasuprot stroju. Drugi vojnik ga je molio da ne puca, seo na zemlju i počeo da plače, ali je prvi vojnik otvorio vatru i pucao na ljude, dok su porodice bile primorane da gledaju šta se događa. Najmanje osam ljudi je ubio, dok su drugi preživeli sa povredama. Policija je naterala seljane da sakriju tela na različitim mestima.⁶⁷

Pripadnici VJ su onda naredili grupi od 30 muškaraca da se vrate u Ljubižda Has. Usput su ih tukli i terali da pevaju srpske pesme i da viču „Živela Srbija i Milošević!“ Kada su stigli u selo, bili su podeljeni u dve grupe i odvedeni na imanje gde je ukupno bilo 100 ljudi. Dok su muškarci bili u ambaru, grupa žena je bila u kući i morala je da kuva za VJ. Mlađi ljudi su iz ambara bili odvedeni u šumu, gde su morali da se skinu i stoje goli na kiši dok je njihova odeća bila pretraživana. Posle toga

su ih tukli, naredili im da se obuku, pa su vraćeni na imanje. Posle dva dana neki od mlađih muškaraca su odvedeni sa rukama vezanim na leđima. Ostatak je ukrcan u autobus i odvezen do albanske granice. Na granici su im oduzeli dokumente.⁶⁸

VJ i paravojne jedinice su pucale na ljude u planinama. Jedna šesnaestogodišnja devojka je ubijena, a njen desetogodišnji brat ranjen. Lekar koji se i sam krio u planinama od početka granatiranja u martu, i koji je lečio ranjene koje je našao, ispričao je da je sa mesta gde se nalazio 4. aprila video kako je 150 ljudi ušlo u Đonaj. Većina je bila uniformisana, ali je među njima bilo i civila. Pošto su opljačkali neke kuće, oni su ih zapalili. Jedan stariji čovek koji je bio ostao u selu, bio je ubijen u svom vrtu. Lekar se vratio noću i pokopao ga.⁶⁹

Put Prizren-Kukeš i područje južno od Prizrena

Put koji vodi na jugozapad od Prizrena prema Kukešu (Albanija) postao je od kraja marta 1999. jedan od glavnih izlaznih pravaca za kosovske Albance koji su bili proterani širom Kosova. Sela u blizini puta su bila mesta gde se desilo više incidenta nešto pre povlačenja OEBS-KVM 20. marta 1999.

Na dan 13. marta, Regionalni centar OEBS-KVM u Prizrenu je odgovorio na izveštaje „OSCE Presence“ iz Albanije i VJ u Prizrenu koji su se odnosili na pogranični incident blizu **Goružupa/Gorozhup** (severno od puta Prizren-Kukeš, vrlo blizu albanske granice). Verifikatorima OEBS-KVM je bilo pokazano mesto incidenta, gde su ovi videli velike količine opreme, uključujući municiju, granate, snajperske puške, rakete, vojnu odeću i 13 ranaca. VJ je saopštila da je presrela grupu od 10 do 20 članova UČK koja je prelazila iz Albanije, i da je došlo do razmene vatre, za vreme koje se UČK povukla, ostavljajući opremu. VJ nije govorila o gubicima UČK. Nalazi verifikatora OEBS-KVM su se slagali sa verzijom događaja koju je dala VJ, mada je nisu mogli u potpunosti potvrditi.

Reagujući na informaciju dobijenu od meštana, da je u toku bila operacija VJ u selu **Muradem/Muradem**, pored puta Prizren-Kukeš, OEBS-KVM je sredinom marta pokušala da dođe u to područje. Ekipa verifikatora je na putu do sela naišla na grupu vojnika VJ koja je blokirala put i

na vozilo koje je navodno bilo pokvareno. Oko jednog sata kasnije, blokada puta je bila skinuta a VJ se povukla iz kraja. Seljani su u Murademu rekli ekipi OEBS-KVM da su vojnici VJ pretresali selo tokom tri sata, tražeći oružje. Takođe su rekli da su predali tri lovačke puške.

Početak marta izbila je borba oko **Hoće Zagradске/Hoće e Qyteti**, jugozapadno od Prizrena. Oko 200 ljudi je 11. marta napustilo selo i uputilo se na sever, prema Prizrenu, ali ih je policija zaustavila. Za vreme zatišja, raseljena lica su se vratila prema svome selu, ali su se borbe obnovile, i oko 100 ljudi je ponovo iz Hoće Zagradске otišlo na sever.

Za vreme operacija snaga bezbednosti 11. marta, seljani **Ješkova/Jeshkove**, koje leži dalje u planinama, jugoistočno od Hoće Zagradске, napustili su svoje domove i vratili se nekoliko sati kasnije. Posle teškog bombardovanja od strane kombinovanih srpskih snaga koje su koristile tenkove i oklopne transportere, artiljeriju i minobacače, neke kuće su bile u plamenu. Izvešteno je da je UČK na ove napade odgovorila napadom u oblasti Zočišta, pored puta Suva Reka-Orahovac, u orahovačkoj opštini, koristeći minobacače i teške mitraljeze. Za vreme većeg dela ovih operacija, OEBS-KVM nije imala dostup regionu. Regionalni centar OEBS-KVM u Prizrenu je situaciju komentarisao rekavši da se UČK infiltrirala u Ješkovo, ranije napušteno selo, pre otprilike nedelju dana. Stanovnici Hoće Zagradске su obavestili OEBS-KVM o svojoj zabrinutosti, i UČK se povukla. OEBS-KVM je obavestila UČK da su i mesni stanovnici, i bezbednosne snage, njihovo prisustvo u kraju smatrali provokacijom. Uz to, OEBS-KVM u Prizrenu je zabeležila da su srpske snage za vreme ove operacije ograničile borbe na Ješkovo (južno od Prizrena); druga sela su bila okupirana, ali nisu bila oštećena.⁷⁰

Policija je 12. marta pozvala ekipe OEBS-KVM da posete Ješkovo, selo koje je bilo u središtu policijske operacije 11. marta. Verifikatori su videli tela sedmorice naoružanih ljudi u crnim uniformama UČK. Prema navodu policije, svi oni su bili ubijeni vatrom iz lakog oružja za vreme bezbednosne operacije. Ekipe nisu mogle da utvrde da li su pripadnici UČK ubijeni na mestima gde su ležali. Verifikatorima je takođe bio pokazan malokalibarni minobacač sa municijom spremnom za upotrebu,

i drugom municijom u kutijama. Utvrđeno je da je iz minobacača nedavno pucano. Za vreme istrage, verifikatori OEBS-KVM su zabeležili da su videli 20-25 pripadnika specijalnih policijskih borbenih jedinica (Posebne jedinice policije – PJP).

Žur/Zhur i Vrbnica/Verbnice

Žur leži na putu Prizren-Kukeš i njegovo je stanovništvo u potpunosti albanske narodnosti. Pre raseljavanja 1998. imao je nešto više od 6000 stanovnika.⁷¹ Uveče 7. marta, verifikatori OEBS-KVM su pratili oružani incident koji se tamo desio. Sledećeg dana imali su sastanak sa oficijom za vezu VJ u policijskoj stanici u Žuru. Ovaj ih je obavestio da su se desila tri odvojena incidenta u, kako je rekao, napadima UČK na VJ u Žuru. Nije bilo izveštaja o gubicima. U slučaju incidenta kome su verifikatori OEBS-KVM bili očevici, VJ je potvrdila blizinu incidenta mestu gde se nalazila ekipa OEBS-KVM. Izveštaj VJ u druga dva slučaja nije mogao biti potvrđen iz drugih izvora.

Za vreme masovnog proterivanja kosovskih Albanaca u martu 1999, mnoge izbeglice su bile usmerene putem kroz Prizren i Žur, na zapadu opštine, a ne u Vrbnicu, gde se nalazi granični prelaz prema Morini (Albanija). Nema graničnog prelaza između Prizrena i Makedonije, budući da je planinska teritorija s te strane veoma teško prohodna, iako neki izveštaji govore da su izbeglice iz prizrenskog kraja prešle u Makedoniju, bilo pešice, bilo automobilima.

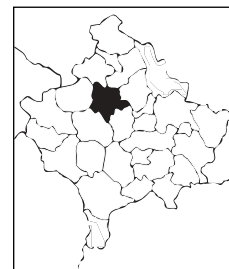
Seljani koji su bili proterani iz Dušanova/Dushanove i Landovice/Landovice, nekoliko kilometara severozapadno od Prizrena, prošli su krajem marta kroz Žur, i prešli granicu sa Albanijom kod Vrbnice. U Žuru, videli su kako policija ljudima oduzima automobile, a takođe i tela dvojice kosovskih Albanaca koja su ležala pored novog automobila koji je sav bio izbušen mecima i čiji su prozori bili razbijeni.⁷² Dok bi stigle do granice, većini izbeglica bi bile oduzete lične isprave, koje su uništavane ili duž puta ili na samoj granici. Za pojedinosti vidi 14 poglavlje.

¹ UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).

² ECMM, „Daily Kosovo Report“, 15 and 13 June 1998, 20, 24 a,d 28 July, 2, 3, and 14 September 998. U poslednjem od ovih iz-

- veštaja, tri pomenuta sela su opisana kao skoro potpuno uništena, skoro 50% uništena, i neznatno oštećena.
- 3 PZ/00/0005/99.
  - 4 OSCE-KVM, „Report“, 18 and 19 February 1999.
  - 5 OSCE-KVM, „Report“, 20, 21 and 24 February 1999.
  - 6 OSCE-KVM, „Report“, 5-12 March 1999.
  - 7 OSCE-KVM, „Report“, 13, 14 and 15 March 1999.
  - 8 OSCE-KVM, „Report“, 17 March 1999.
  - 9 OSCE-KVM, „Monthly Report“, mid-January-mid-February 1999.
  - 10 OSCE-KVM, „Daily Report“, 28 January 1999.
  - 11 M/0010 (izjavio da ga je pokupila policija koja je nosila borbeno odelo, a da ga je saslušavao policajac u običnoj uniformi; ni je video ko ga je tukao).
  - 12 M/1736 (ne precizira koliko policajaca ju je nateralo na oralni seks).
  - 13 PZ/00/0053/99
  - 14 OSCE-KVM, „Report“, 19 February 1999.
  - 15 OSCE-KVM, „Report“, 28 February 1999.
  - 16 OSCE-KVM, „Report“, 11 March 1999.
  - 17 A/0033 (tvrdi da je video srpske snage koje su na ramenima imale značke sa belim orlovima).
  - 18 A/0017; M/0005; M/1455.
  - 19 A/0017.
  - 20 A/0033. („Prizrenska liga“, osnovana 1878, bila je skup predstavnika svih regiona u kojima su živeli Albanci, i zahtevala je autonomiju u Otomanskoj imperiji. Osnivanje Lige je označilo početak borbe Albanaca za oslobođenje, koja je vodila do deklaracije o nezavisnosti Albanije 1912. godine. U zgradi su se čuvali mnogi dokumenti u vezi sa Ligom.)
  - 21 A/0024; A/0414; A/0780; 0947; A/1004; M/0495.
  - 22 A/0024.
  - 23 A/0031 (kaže da je policija počela operaciju hvatanja lokalnih nameštenika OEBS-KVM); A/0033 (kaže da je bombardovana kuća u kojoj je bila OEBS-KVM); A/0439; A/0947 (vlasnik kuće koju je koristila OEBS-KVM); M/0001; M/0005 (čuo da je 16 lokalnih pripadnika timova OEBS-KVM bilo uhapšeno 22. marta); M/0008.
  - 24 M/0005.
  - 25 A/1076.
  - 26 A/0449; A/0587 (koji je video oko 300 mladih muškaraca koji su bili zatočeni u „Sportskoj hali“ u Prizrenu).
  - 27 A/0439; A/0523; A/0587; A/0713 (kaže kako je ljudima bilo saopšteno da će morati da daju svoju krv za Srbe); A/0943 (kaže da su ljudi u policijskoj stanici bili naterani da daju krv); A/0948; M/0005.
  - 28 A/1038.
  - 29 A/1038.
  - 30 A/0530; A/0867.
  - 31 A/0274; A/0694; A/0695.
  - 32 A/0530. Uz imena ove dece i dvoje druge dece koje je ubila granata, svedok navodi imena 10 ljudi koje je video mrtve u kući. Među njima je bilo muškaraca, žena i dece. Najmlađem je bilo 3, a najstarijem 80 godina. Jedna od žena je bila u drugom stanju.
  - 33 A/0274.
  - 34 A/0694; A/0695.
  - 35 A/0695; M/1332.
  - 36 ICTY, „Indictment Milosevic & Others („Kosovo“)“, IT-99-37, 24 May 1999, paragraph 98.c.
  - 37 UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement). Podaci za Krajak nisu dostupni.
  - 38 PZ/00/0057/99.
  - 39 OSCE-KVM, „Report“, 9. Mart 1999.
  - 40 UČK je u Mamušu ušla juna 1998. zlostavljajući stanovništvo i konfiskovala nekoliko automobila, zbog čega je više od 150 stanovnika pobeglo. ECMM, „Daily Kosovo Report (N°. 54)“, 22 June 1998.
  - 41 OSCE-KVM, „Report“, 12 March 1999.
  - 42 A/0993.
  - 43 A/0107; A/0944; A/0984; A/1011.
  - 44 A/0107.
  - 45 A/0919; A/0992; A/1010; A/1092.
  - 46 A/0922.
  - 47 A/0052.
  - 48 A/0034.
  - 49 A/0114 (navodi ime dotičnog komandanta).
  - 50 A/0034; A/0035; A/0114; A/0993.
  - 51 A/0034; A/0035.
  - 52 M/0993.
  - 53 A/0953.
  - 54 A/0260.
  - 55 A/0406. Navedena su imena drugih ljudi koji su bili ubijeni za vreme ove ofanzive.
  - 56 A/0894.
  - 57 OSCE-KVM, „Daily Reports“, 22 and 27 January 1999.
  - 58 OSCE-KVM, „Daily Reports“, 28 January 1999.
  - 59 Isto.
  - 60 OSCE-KVM, „Daily Reports“, 6 and 7 February 1999.
  - 61 OSCE-KVM, „Daily Reports“, 10 to 21 February 1999.
  - 62 OSCE-KVM, „Daily Reports“, 15 March 1999.
  - 63 Ljubižda Has se nalazi 6 kilometara od albanske granice.
  - 64 Đonaj, koji je udaljen 10 km od granice sa Albanijom, je pre preseljavanja 1998. godine bio potpuno albansko naselje.
  - 65 A/1115.
  - 66 Isto.
  - 67 A/0243; A/0372; A/0909; A/1091 (koji kaže da su seljani bili naterani da piju okrvavljenu vodu iz potoka u koji su bila naslagana tela). Drugi seljanin je kontaktirao OEBS-MiK 16. jula 1999, i dao sličan izveštaj, mada nije jasno radi li se u tom slučaju o očevicu. On je takođe naveo imena 13 od 14 ljudi za koje je rekao da su bili ubijeni. Ova lista se uglavnom podudara sa imenima mrtvih i ranjenih koje daju dve ranije izjave. Većina žrtava je poreklom iz dve porodice, mada ima nekih razlika među poslednjim imenima na listi. OEBS-MiK je sledećeg dana stupila u kontakt sa ICTY; njihova ekipa je potvrdila da je bila na mestu i da ga je snimila PZ/0013). ICTY je potvrdio da je pronađeno 13 tela, „Mass Graves and exposed body sites“, 1 October 1999.
  - 68 A/0243; A/0909.
  - 69 A/1115.
  - 70 OSCE-KVM, „Report“, 11 March 1999.
  - 71 UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).
  - 72 A/0695; M/1332.

SRBICA/SKENDERAJ

Opština Srbica leži na severu centralnog dela Kosova, južno od opštine Kosovska Mitrovica. Teritoriju opštine uglavnom čini visoki plato koji se pruža prema zapadu, od podnožja planine Čičavica. Pre preseljavanja 1998. u opštini je živelo oko 65.000 stanovnika, od čega je 98% bilo kosovskih Albanaca.¹ OEBS-KVM je imala koordinacioni centar u samoj Srbici.

Srbica se nalazi u području Drenice, kraja koji ima dugu istoriju albanskog protivljenja srpskoj vlasti,² i koja je od samog početka bila u središtu aktivnosti UČK. U opštini Srbica se nalaze sela Donje Prekaze/Prekazi i Poshtem i Ćirez/Qirez, mesta gde su (zajedno sa obližnjim Likošanima/Likoshan i Glogovcem/Glogoc) bile izvedene policijske operacije koje su imale za posledicu oružani sukob i masovno ubijanje civila u februaru i martu 1998.³ Za ove događaje se može reći da predstavljaju odlučujuću epizodu u eskalaciji oružanih sukoba na Kosovu. Srbica je takođe teško bila pogođena u srpskoj policijskoj ofanzivi leta 1998. U meri u kojoj se ta ofanziva razvijala širom Drenice, sve je više bilo sistematskog uništavanja sela, čime je policija naterala hiljade ljudi u izgnanstvo. Neki od najtežih zločina su se desili krajem septembra 1998. u susednim selima Donje Obrinje/Obri e Ulet (na jugu srbičke opštine) i Gornje Obrinje/Obri e Eperme (opština Glogovac) i u njihovoj okolini, sa tri odvojena masovna ubistva koje je policija počinila u toku istog dana, i sa brojnim drugim kršenjima ljudskih prava.⁴ Uprkos letnjoj ofanzivi policije, za vreme prisustva OEBS-KVM u srbičkoj opštini, UČK je još uvek ili kontrolisala najveći deo teritorije, ili bila značajno prisutna na njemu.

Jugoslovenska „zimski vojna vežba“ u susednoj opštini Vučitrn (vidi odeljak koji se odnosi na tu opštinu) uputila je krajem februara i u martu 1999. mnoga raseljena lica preko Čičavice u Srbi-

cu.⁵ Policija je 4. marta najavila da odlaže predviđeni prolazak konvoja između Srbije i Glogovca.⁶ UČK je izjavila da neće prihvatiti prisustvo policije na teritoriji koju kontroliše, i da će napasti konvoj, ako ovaj pokuša da prođe. Duž puta su viđena pojačanja UČK.⁷ Takođe 4. marta, OEBS-KVM je potvrdila da su specijalne snage policije bile prisutne u Srbici.⁸

Oko 18. februara, član EUAG (Grupe atašea Evropske unije) posetio je stanicu „vojne policije“ i „zatvor“ UČK u rejonu Drenice. Tamo je razgovarao sa četvoricom albanofonskih zatočenika koji su bili uhapšeni jer su, navodno, izvršili krađu.⁹

Grad Srbica

Varošica Srbica je smeštena otprilike u centru istoimene opštine, južno od puta iz Kosovske Mitrovice u Peć, na putu koji vodi na jug ka Glogovcu. Varošica je brojala oko 4000 stanovnika, od kojih je 91% bilo albanske narodnosti, i oko 200 Srba.¹⁰

Odmah nakon povlačenja OEBS-KVM sa Kosova, 20. marta, srpske snage koje su bile stacionirane u fabrici municije blizu sela Gornje Prekaze/Pprekazi i Eperme, krenule su u proterivanje albanskog stanovništva iz varošice. Neki svedoci su izjavili da su srpske snage bile obučene u bele zimске maskirne uniforme, drugi su rekli da su nosile tamne uniforme i imale obojena lica.¹¹ Dana 21. marta, vojnici su išli od kuće do kuće, naređujući kosovskim Albancima da predaju sve dragocenosti i da napuste svoje kuće.¹² Neke intervjuisane osobe su izjavile da su posebno na meti bile neke kuće i radnje, koje su bile uništene.¹³ Jedna intervjuisana osoba se nalazila u kući svojih roditelja kada su u kuću ušli vojnici u plavim maskirnim uniformama, sa obojenim licima i crnim trakama oko glave. Naredili su ukućanima da izađu, preteći da

će im odseći uši i od njih napraviti ogrlicu, ako ne poslušaju. Kada je intervjuisana osoba izašla na ulicu, čula je vriske koji su se razlegali sa svih strana. Videla je sredovečnog kosovskog Albanca koga je pripadnik srpskih snaga nasumice izdvojio iz gomile i udario nožem tako da je napravio široku ranu na njegovom desnom obrazu. Počinilac je tada nogom udario čoveka u genitalije, tako da je ovaj pao na zemlju jaučući. Počinilac je od svog kolege uzeo automatsku pušku sa bajonetom i energično gurnuo bajonet naniže prema grudima čoveka koji je jaukao, verovatno ga probovši. Na kraju je pucao u čoveka iz automatske puške. Svedokinja je videla kako je telo čoveka „drhtalo“. Intervjuisana osoba je pobjegla u Prištinu.¹⁴

Neki su bili pohvatani i odvedeni u mesnu fabriku municije.¹⁵ Tu su muškarci bili odvojeni od žena. Jedan svedok je bio među muškarcima koji su bili odvedeni u policijsku stanicu, gde su bili pretučeni. Zatim su na vojnim kamionima bili prebačeni u policijsku stanicu u Kosovskoj Mitrovici. Tamo su ih ponovo tukli, fotografisali, uzeli im otiske prstiju i posle svega ih pustili, ali im nisu vratili njihove lične isprave.¹⁶

Prema izjavama dve sestre koje su bile intervjuisane odvojeno, rano ujutru 20. marta, uskoro pošto je počela pucnjava u njihovom susedstvu, naoružani ljudi su upali u njihovu kuću i odveli muškarce u kuhinju.¹⁷ Iz drugih delova kuće ostali su mogli da čuju zvuke udaraca i jauke koji su dopirali iz kuhinje. Vojnik se popeo na gornji sprat i naredio jednoj dvadeseseštogodišnjoj ženi da se skine, ili će biti ubijena. Ova je odgovorila neka je u tom slučaju ubije, a vojnik ju je pustio pošto se umešala i njena majka.¹⁸ Najmanje sedmorica muškaraca iz tog domaćinstva su bila izvedena iz kuće. Među njima je bio jedan čije se ime spominje u izjavama više izbeglica, i drugi, koji je bio aktivista DLK koji je radio za OEBS-KVM.¹⁹ Uskoro posle toga, jedna od dve intervjuisane sestre čula pojedinačne pucnjeve za kojima je usledio rafal iz automatskog oružja. Obe sestre su rekle da su u pošumljenoj okolini nađena tela najmanje dva čoveka, i da su ih fotografisali policajci u belim uniformama, koji su ih odvezli u mrtvačnicu u Kosovskoj Mitrovici.²⁰ Jedna od te dve intervjuisane osobe je tamo videla tela i uzela sa sobom neke lične stvari žrtava. Njen brat, jedan od ljudi koji su bili odvedeni, bio je uboden nožem u donju vilicu

i pogođen metkom u bok. Njen zet je metkom bio pogođen u lice. Neka od pronađenih tela su bila unakažena.²¹ Rođaci su kasnije sahranili ubijene.²² U isto vreme su se dešavala i druga ubistva, ali OEBS-KVM nije intervjuisao očevice drugih događaja.²³

Kasnije su međunarodne istražne ekipe ekshumirale 27 tela iz jedne masovne grobnice istočno od Srbije.²⁴

Dana 28. marta i ponovo oko 10. aprila, ljudi pohvatani u selima srbičke opštine, kao što su Tušilje/Tushile, Kladernica/Klodernice i Ćirez/Qirez (vidi niže), bili su dovedeni u srbičku policijsku stanicu, gde su bili zatočeni ili u samoj stanici, ili u obližnjim zgradama, uključujući i jedno skladište koje je koristila policija.²⁵ Jedna intervjuisana osoba je ispričala kako je njen rođak, koji je u Klini (Srbica) bio uhvaćen 28. marta, pošto je pobjegao iz Ćireza, bio tamo pretučen tako da mu je polmljeno više kostiju; zatim je bio prebačen u Kosovsku Mitrovicu i tamo pušten.²⁶ Većina ostalih takođe izveštava da su bili saslušavani u vezi sa UČK, pretučeni, a posle oslobađanja vraćeni u svoja sela.²⁷

Od kraja aprila do početka maja osnovna škola u Srbici je korišćena kao mesto zatočenja muškaraca albanske narodnosti.²⁸ Oko 190 muškaraca je tamo bilo odvedeno oko 25. aprila, pošto su u Lauši/Llaushe (na izlasku iz Srbije) bili izdvojeni iz kolone raseljenih lica koja je dolazila iz klinske opštine i išla prema Kosovskoj Mitrovici.²⁹ Ljudi su ispričali da im posle hapšenja nije davana hrana tri dana, a i posle toga su dobili samo male količine hleba.³⁰ Oko 50 drugih ljudi je oko 29. aprila u istu školu bilo prebačeno iz zatvora u Kosovskoj Mitrovici (vidi odeljak o ovoj opštini).³¹ Ni njima prva 72 sata u zatočeništvu nije davana hrana.³² Jedan zatvorenik je rekao da su „ponekad policajci dolazili pijani i tukli ljude pred drugima, udarajući ih nogama i pesnicama, kao i drvenim palicama.“³³ Drugi zatočeni su takođe pominjali da su ih tukli kundacima pušaka.³⁴ Jedan je rekao da se premlaćivanje posebno dešavalo kada bi avioni NATO leteli iznad Srbije, ili kada bi stražari bili pijani.³⁵ Dva zatvorenika su među ljudima koji su ih tukli prepoznala jednog policajca iz Kosovske Mitrovice.³⁶

Oko 2. maja, grupa od nekih 60 zatvorenika u srednjoj školi je na kamionima VJ bila prebačena u Trnavce/Trnoc, severno od Srbije, gde su se pre-

ma izveštajima vodile borbe između UČK i VJ.³⁷ Jedan svedok je izjavio da je bio nateran u prostor između pozicija dve strane, posle čega je objavljeno „da će svi oni biti pobijeni ako makar jedan vojnik VJ bude ubijen“. Takođe su ih terali da idu preko polja, da provere nisu li minirana.³⁸ Drugi svedok je rekao da, pošto su ih iskoristile kao ljudski štit, srpske snage su ih naterale da zapale selo Trnavce.³⁹ Istog dana su ih vratili u srednju školu (vidi takođe odeljak o opštini Kosovska Mitrovica). Oko 10. maja, zatvorenici iz škole su bili prebačeni u zatvor u Smrekovnici (o kome vidi odeljak koji se odnosi na vučitrnsku opštinu).

Sela u rejonu Izbice

Sela oko **Izbice/Izbice**, zapadno od Srbice, uglavnom su bila pod kontrolom UČK. Većina sela u tom kraju ima ili potpuno albansko stanovništvo, ili veliku albansku većinu (samo Banja/Baje, na severu, ima srpsku većinu).⁴⁰ Srpski stanovnici sela Leočina/Lecine su bili pobešli 1998, a nestanak pet članova jedne srpske porodice iz tog sela, uključujući dve starije žene i jednog starijeg muškarca, bio je predmet stalne brige mesnih Srba koji su ostali u regionu.⁴¹

Početkom februara 1999, policija je informisala OEBS-KVM da je opljačkan srpski pravoslavni manastir Devič, blizu Lauše/Llaushe. Kada je 5. februara stigla u manastir, patrola OEBS-KVM je videla tamo 40 policajaca sa bojnomo opremom i osam oklopnih vozila. Policijska patrola je otišla u Laušu, i verifikatori OEBS-KVM su odatle čuli intenzivnu paljbu iz lakog oružja. Kasnije su se vozila vratila u Srbicu, gde su verifikatori videli tragove metaka na dvama od njih. Jedan policajac je bio lakše povređen. OEBS-KVM je posredovala, i srpska policija se složila da ne pokušava više da se vrati u manastir sve dok se ne postigne sporazum sa UČK.⁴² Kada je UČK odbila da dozvoli dostup policiji, policija je zapretila da će sprovesti policijsku akciju u selu Lauša.⁴³

Događaji u području Izbice u periodu koji je neposredno usledio povlačenju OEBS-KVM sa Kosova su prouzrokovali raseljenje i izgnanstvo hiljada ljudi. Sudeći po izjavama koje je prikupila OEBS-KVM – i drugi – ove izbeglice su bile raspršene u većim i manjim grupama širom regiona Izbice. Za-

beleženi su mnogi incidenti koji su pogodili veliki broj grupa raseljenih lica.

Nekontrolisano uništavanje naselja i proterivanje stanovnika izbičkog regiona, počev od kraja marta 1999, kao i masovno ubistvo oko 130 ljudi u samom selu Izbica, u optužnici protiv Miloševića i ostalih koju je objavio Međunarodni tribunal za zločine u bivšoj Jugoslaviji (ICTY) navedeni su kao primer metoda i sredstava korišćenih u kampanji proterivanja kosovskih Albanaca.⁴⁴ Ubijanje u Izbici je bilo među incidentima o kojima se za vreme sukoba najviše pisalo. Grobnica u Izbici je bila snimljena iz satelita i snimci su prvi put objavljeni na konferenciji za novinare NATO 17. aprila 1999.⁴⁵ Informaciju o ubijanju u Izbici su širili mediji u Albaniji i na Kosovu, kao i nevladine organizacije.⁴⁶

Kada su počele operacije u rejonu Izbice, brojni stanovnici, isterani iz svojih kuća, otišli su u Tušilje/Tushile, izolovano selo koje je daleko od puta, jer su mislili da će na tom zabačenom mestu biti bezbedni. Međutim, oko 28. marta, hiljade raseljenih lica su bile uhvaćene u Tušilju. Muškarci su bili odvojeni i naterani da idu pešice u Srbicu, gde su bili zatočeni u skladištu i drugim zgradama koje je u te svrhe koristila policija.⁴⁷

Odmah nakon što je OEBS-KVM napustila Kosovo 20. marta, policajci u belim uniformama za sneg su ušli u selo **Voćnjak/Vojnike**, južno od Izbice, razbijajući prozore i naređujući ljudima da izađu.⁴⁸ Kada su došli do kuće jedne intervjuisane osobe, naredili su muškarcima koji su u rukama držali decu, da ih predaju ženama, a ženama da izađu iz kuće, tukući ih kada su ove insistirale da ostanu. Intervjuisana osoba je čula pucnje, a kada se u kuću vratila posle dva sata, našla je ubijena dva od svojih muških rođaka. Rekla je da su potiljci njihovih glava bili potpuno razmrskani. Žene su tada pobešle u planine, a odatle u Izbicu.⁴⁹

Napadi na sela u izbičkom regionu su se pojačali posle 24. marta. Jugoslovenske snage su granatirale sela, uljučujući i Voćnjak, **Kladernicu/Klodernice** i **Leočinu/Lecine**, i brojni civili su tada pobešli u bezbednije regione.⁵⁰ Kladernica je bila zapaljena, a VJ je pucala na grupu raseljenih lica koja se nalazila u brdima, ubivši tri čoveka.⁵¹ Neki od muškaraca u uzrastu za vojsku su pobešli dalje u planine; među njima su možda bili borci UČK.⁵² Drugi su se ipak ulogorili sa svojim porodicama i traktorima na kojima je bila natovarena nji-

hova imovina. Grupe raseljenih lica su se okupljale i na istoku, u **Turićevcu/Turiceve** i u Izbici. Jedan svedok koji je bio blizu sela **Broćna/Buroje** ispričao je kako su on i još dva čoveka otišli u selo da traže hranu. Nisu na vreme zapazili kontrolni punkt policije, tako da su dva njegova pratioca bila ubijena.⁵³

Dana 27. marta, Kladernica i obližnji pošumljeni vrh brda, gde se krilo mnogo raseljenih lica, opkolile su srpske snage u plavim i zelenim maskirnim uniformama, od kojih su neki vojnici nosili crne maske i rukavice.⁵⁴ Jedan seljanin je izneo belu zastavu, ali ga je onda policija u zelenim uniformama odvojila od njegove porodice. Iako je porodica ponudila novac za njegovo puštanje, bio je ubijen na licu mesta.⁵⁵ U to vreme u Kladernici su bili ubijeni i neki drugi ljudi.⁵⁶ Izveštaj jedne intervjuisane osobe se slaže sa izveštajima drugih organizacija koji kažu da su policajci konfiskovali dragocenosti jedne grupe raseljenih lica, posle čega su izdvojili 30 muškaraca i streljali ih.⁵⁷ Srpske snage su takođe palile traktore na kojima su se nalazila raseljena lica; dve intervjuisane osobe su ispričale kako jedan starac i jedan paralizovani čovek nisu mogli da skoče sa traktora, nego su u vatri izgubili živote.⁵⁸ Vojnici su najzad otišli. Raseljena lica ipak nekoliko dana nisu mogla da se vrate u selo, jer su se u okolini i dalje vodile borbe.⁵⁹ Slični događaji su se prema izveštajima desili u selu Voćnjak, pošto su VJ i policija na oklopnim vozilima i tenkovima ušle u selo.⁶⁰ I tamo su seljani izvestili kako su traktori bili zapaljeni, i kako su neki ljudi, među njima stariji, koji nisu mogli na vreme da se sklone, bili zapaljeni zajedno sa njima.⁶¹ Prema izveštajima, u to vreme su bili streljani i drugi ljudi.⁶² Seljani su zatim bili sprovedeni izvan sela.

Do 28. marta, hiljade raseljenih lica iz sela u Dreničkom regionu su se okupile u **Izbici**. Srpske snage u zelenim maskirnim uniformama su pohvatale seljane i raseljena lica koja su se krila u brdima i dovele ih u polje.⁶³ Iz grupe je izdvojeno oko 150 ljudi, među kojima je bio i dvanaestogodišnji sin jedne intervjuisane osobe, koji je bio oslobođen kada su drugi seljani za njega platili.⁶⁴ Vojnici su tada rekli ženama, starijim ljudima i deci da idu prema Đakovici. Neki kažu da su čuli pucnjavu dok su odlazili.⁶⁵ Jedan mladić star 23 godine je bio sa seljanima, ali, kada je počelo izdvajanje muškaraca, pitao je oca šta da rade. Otac je

odgovorio: „Trči!“, i mladić je pobeo u šumu. Kasnije je čuo pucanje. Posle nekoliko dana, nalazio se u grupi ljudi koja je sišla sa brda i pronašla tela ljudi koji su bili izdvojeni; među ubijenima je prepoznao svog oca.⁶⁶ Intervjuisane osobe kažu da su tela muškaraca ležala u dve ili tri grupe.⁶⁷ Takođe su pronađena tela nekih žena i drugih koji su bili pobijeni noževima; neki kažu da su ta tela bila unakažena.⁶⁸

Mnogi od ljudi koji su se bili sklonili u brda pristupovali su identifikaciji i sahrani žrtava.⁶⁹ Oni su identifikovali i sahranili ne samo one ubijene u Izbici, nego i u drugim selima u okolini; tela nekih žrtava su bila doneta u Izbicu i sahranjena na istom groblju.⁷⁰ Sahrana je snimljena na video kasetu, i kosovski Albanac koji ju je snimao, kasnije je uspeo da je prebaci van Kosova.⁷¹

Raseljeni ljudi, uključujući i one koji su bili izdvojeni i proterani iz Izbice, nalazili su se blizu Turićevca kada je oko 28. marta granata pala u kolonu raseljenih lica. Ubijeno je više ljudi, među kojima su bile i dve devojčice (čija su imena navedena). U haosu koji je nastao, razdvojile su se neke porodice. Posle granatiranja, konvoj se raspao; neki su otišli u Tušilje/Tushile, a drugi prema Klini, ali su na kraju mogli da se vrate svojim kućama ili na mesta u izbičkom regionu gde su raseljena lica našla utočište, najviše u Kladernicu.⁷² Na drugom mestu, moguće blizu Broćne, izbeglice su bile zaustavljene pored reke, gde su im vojnici rekli da posedaju. Oficir srpske vojske je pretio da će ih pregaziti tenkom ako ne predaju novac i dragocenosti.⁷³

Oko 10. aprila srpske snage su ponovo ušle u Kladernicu. Jedna porodica se nalazila u školi, zajedno sa stotinama drugih raseljenih lica, kada su vojnici došli i najpre razdvojili žene i muškarce. Od žena su uzeli nakit i oslobodili starije ljude, ako bi platili otkupninu. Oni koji su bili pušteni, bili su proterani iz tog kraja, i mnogi su se pridružili velikoj koloni raseljenih lica koja je išla prema Klini i Đakovici, i na kraju prema Albaniji. Mlađi ljudi su bili zadržani i odvedeni u Srbicu, gde su bili tučeni sve vreme, pre nego što su, prema izveštajima, bili pušteni nedelju dana kasnije.⁷⁴ Jedan svedok koji je rekao da je bio uhapšen u to vreme, ali u samoj Izbici, kaže da su muškarci bili odvojeni i odvedeni u Srbicu, gde su ih žestoko tukli.⁷⁵ Njegova grupa je tamo držana jedan dan, posle čega je prebačena u Turićevac. Tamo su ih držali još dva dana,

a onda proterali prema Đakovici.⁷⁶ Drugi svedok koji je bio intervjuisan rekao je da se 19. aprila nalazio sa grupom raseljenih lica u šumama blizu Voćnjaka, kada su ih opkolile srpske snage. Oduzeli su im bili novac i dragocenosti, a muškarci su bili pretučeni. Svedok je bio uhapšen zajedno sa ostalim muškarcima i prebačen u Tutin (Sandžak, u užoj Srbiji), gde su ih jedan dan držali u školi, zlostavljali i saslušavali, a onda, 20. aprila, prebacili do albanskog graničnog prelaza blizu Skadra.⁷⁷

Rano ujutro, 12. maja, ponovo je počelo granatiranje područja Izbice. Srpske snage su ušle u Kladernicu i pohvatale kosovske Albance koje su pronašle; neki muškarci, uključujući jednog intervjuisanog čoveka i njegove rođake, bili su tučeni pre nego što su proterani prema Albaniji. Grupa mladih muškaraca je prema nekim izveštajima tada bila ubijena.⁷⁸ U to vreme, kosovski Albanci su takođe bili pohvatani u selima Voćnjak i Izbica i proterani. Oni koji su bili proterani iz regiona, bili su poslani prema Đakovici, i dalje prema Albaniji; neki su bili zadržani preko noći u ciglani blizu Landovice/Landovice (vidi odeljak o prizrenskoj opštini), a sledećeg dana autobusima prebačeni na albansku granicu.⁷⁹

Kasnije su međunarodni istražni organi na Kosovu ispitali mesta u Izbici i selu Broćna, gde su prema izveštajima bile sahranjene žrtve masovnih egzekucija.⁸⁰ U Izbici, videlo se da su srpske snage nešto radile oko masovnih grobnica. Seljani su izvestili da su između 29. maja i 5. juna (pošto je u medijima bila objavljena informacija o mestu gde se nalazila masovna grobnica), srpske snage došle sa bagerima da iskopaju tela, i odvezle ih u nepoznatom pravcu. Rečeno je da su međunarodni stručnjaci na mestu masovne grobnice pronašli samo delove odeće i neke delove ljudskih tela. Seljani, koji su bili očajni, jer nisu imali gde da oplakuju svoje mrtve, postavili su nadgrobne oznake nad praznim grobovima.⁸¹

Sela u rejonu Marina-Makrmalj, južno od Srbice

U području južno od Srbice, a zapadno od glavnog puta od Srbice za Glogovac, tokom 1998. vodile su se ogorčene borbe. Mnoga sela, među kojima Marina/Morine, Rezala/Rezalle, Makrmalj/Makermalj, Likovac/Likofc, Tica/Tice, Pli-

žina/Plluzhine, Ovčarevo/Acareve, Donje Obri-nje/Obri e Ulet i Murga/Murge bila su uništena, tako da je tamo živelo vrlo malo civila. Marina, gde se nalazio aerodrom, bila je prema izveštajima korišćena kao baza iz koje je VJ pokretala operacije u regionu Drenice.⁸²

Na dan 13. januara 1999. intervencija OEBS-KVM je dovela do oslobađanja osam vojnika VJ iz Kosovske Mitrovice koje je UČK zarobila i držala u **Likovcu/Likofc**. Dok se još pregovaralo o oslobađanju ovih vojnika, četiri srpska novinara koja su pokušavala da izveštavaju o ovom događaju, bila su zlostavljana na kontrolnom punktu i bilo im je rečeno da napuste područje; OEBS-KVM je intervenisala kako bi sprečila da ih UČK zarobi, i sprovela ih je van kraja.⁸³

U drugoj otmici u Likovcu, nestao je kosovski Albanac koji je radio u vučitrnskoj opštini, pošto ga je uhapsila UČK i prebacila u Likovac 17. decembra 1998. Mada su ga tamo posetili rođaci 20. decembra, kada su pokušali da ga posete 31. januara, bilo im je rečeno da je pušten prethodnog dana. Čovek se nije vratio kući. Iako je UČK priznala da ga je bila uhapsila, komandant dreničke zone je 8. marta obavestio OEBS-KVM da se ne nalazi u zatočenju u Drenici, ali nije saopštio informaciju o tome kada je prebačen ili oslobođen iz zatvora. Čovek nije pronađen za sve vreme prisustva OEBS-KVM.⁸⁴

Ekipe OEBS-KVM su bile u prilici da intervjuišu izuzetno malo izbeglica iz područja Marine i Makrmalja. Jedna intervjuisana osoba je rekla da je nekoliko puta bila zlostavljana u **Makrmalju**, selu koje se nalazi odmah pored Marine. Njen muž ju je 18. aprila upozorio da se neke sumnjive snage kreću u njihovom pravcu; rekao je da su nosili UČK uniforme, ali da su imali dugu kosu. Svedokinja je bila pogođena metkom u nogu. Tri dana kasnije, svedokinju su napastvovali vojnici koje je ona opisala kao „pripadnike paravojnih jedinica“, koji su imali minduše u uvetu, od kojih je jedan imao bradu, a jedan traku na glavi. Oni su došli u njenu kuću i činili skaredne pokrete, a jedan je počeo da otkopčava svoj šlic. On je onda otišao, pošto je tražio da mu žena da zlato. Dva dana kasnije, došli su policajci koji su muškarce iz kuće izveli u dvorište i tamo ih tukli. Policija je onda odvela muškarce, ali ih je pustila iduće noći. Muškarci su ispričali da su bili odvedeni u fabriku, gde su bili po-

nižavani, između ostalog tako što su morali da ulaze u klotzetske jame.⁸⁵

Sela u području Marine i Makrmalja gde su bila uporišta VJ, bila su korišćena i kao zatočenički logori za muškarce pohvatane u području Srbije i Glogovca; ovi su prema izveštajima bili terani da obavljaju opasne poslove, kao što je kopanje rovova i zidanje bunkera za vojsku.⁸⁶ Iako ih niko nije neposredno video, intervjuisane osobe su govorile o ubistvima u selu Rezala.⁸⁷ Međunarodni istražitelji na Kosovu su ispitali mesta u Marini, gde su prema izveštajima bila pokopana tela žrtava.⁸⁸

Na dan 12. maja, jedan svedok je video srpske snage u crnim uniformama sa crvenim trakama na rukavima i u maskirnim bluzama, kako ulaze u **Donje Obrinje**, i kako tamo ubijaju četiri čoveka, a zatim unakažuju njihova tela.⁸⁹

Sela u rejonu Ćireza/Qirez

Ćirez je selo na visoravni blizu planine Čičavice koja se graniči sa opštinom Glogovac, oko 10 km severno od samog Glogovca i oko 12 km jugoistočno od Srbije. Selo se proteže više kilometara duž sporednog puta koji od Glogovca vodi u Vučitrn. Ćirez je mesto u koje se susiće seljani nekoliko okolnih sela, među kojima su Baks/Baks, Krasalić/Krasaliq, Kožica/Kožhice i Krašmirovac/Krasmiroc, kao i Likošane/Likoshan i Štutica/Shtutice (opština Glogovac), i Bečić/Beqiq i Benčuk/Bequk (opština Vučitrn). U tom području ima malo prirodnih granica među opštinama. Za vreme boravka OEBS-KVM na Kosovu, ovo područje je kontrolisala UČK.

Kao što je već zabeleženo, Ćirez je bio jedno od mesta gde su se desile dokazane vanpravne egzekucije koje je srpska policija izvršila nad civilima 28. februara i 1. marta 1998. godine.

Ćirez je u decembru 1998. posetila ekipa verifikatora OEBS-KVM koji su pokušali da posreduju između lokalne elektrodistribucije i UČK, po pitanju dostupa radnika elektrodistribucije sa ciljem održavanja visokonaponskog dalekovoda koji prolazi kroz taj kraj. UČK je odbijala da dozvoli dostup, postavljajući kao uslov da bude popravljena i mreža niskog napona koja bi snabdevala strujom lokalna sela (u kojima žive kosovski Albanci), i insistirajući na tome da radove obave ekipe sastavljene isključivo od kosovskih Albanaca. Iako je

postignut sporazum o tome da struja bude isporučena ovom kraju, predstavnik za vezu UČK se takođe žalio da je u to vreme struje bilo samo u toku dva ili tri sata dnevno.⁹⁰ Na dan 10. marta 1999, UNHCR je izvestio da je 200 raseljenih lica, uglavnom žena i dece, stiglo u **Krašmirovac**.⁹¹ OEBS-KVM je 17. marta videla izbeglice koje su se kretale u području Ćireza i Prelovca/Prelovc.⁹² Neki ljudi koje je kasnije intervjuisala OEBS-KVM, pošto su bili proterani u Makedoniju ili Albaniju, govorili su da su se trupe VJ bazirale u Prelovcu, blizu Krasalića, 16. marta; ipak, ovo nije mogla da potvrdi i OEBS-KVM.⁹³

„Zimska vežba“ se uglavnom odvijala u vučitrnskoj opštini (vidi odgovarajući odeljak), što je značilo da je značajan deo vojske bio izvan kasarni i u području Ćireza u vreme kada je OEBS-KVM napuštala Kosovo. Odmah posle odlaska misije, sela koja se nalaze oko Ćireza bila su granatirana, među njima Baks, Krašmirovac, Kozica i Krasalić, kao i sela severno od Glogovca. Hiljade seljana, bilo proteranih, ili u besktvu od granatiranja, došli su u Ćirez i okupili se oko džamije i škole u selu.⁹⁴ VJ je sa tenkovima ušla u Ćirez 23. marta, iz pravca Srbije.⁹⁵ Vojnici su pucali u vazduh i tako pucajući došli do škole, gde se bilo sklonilo na hiljade raseljenih lica.⁹⁶ Srpske snage, među kojima su bili vojnici VJ, ali i drugi, ušli su u školu i izdvojili muškarce od ostalih. Kada su muškarce izveli u dvorište, pretresli su žene oduzevši im dragocenošti. Vojnici su naredili muškarcima da skinu pantalone i da legnu u sneg, a onda su ih oko jedan sat tukli pre nego što će ih pustiti.⁹⁷ Ostale grupe koje su bile opisane kao „paravojne jedinice“ sa dugom kosom, minđušama, u neodređenim uniformama, pretresale su privatne kuće, proterivale stanovnike i palile njihove kuće. Srpske snage su onima koji su došli iz sela u srbičkoj opštini naredile da se vrate svojim kućama, ali su ostale izbeglice bile zatočene u školi više dana.⁹⁸

Na dan 25. marta, grupa srpskih policajaca u plavim i maskirnim uniformama, praćena vojnicima u zelenim maskirnim uniformama koji su vozili tenkove, stigla je u Ćirez iz pravca Glogovca.⁹⁹ U to vreme, preostalim stanovnicima Ćireza je bilo naredeno da se okupe u školi i džamiji. Policajci su onda ušli u školu i svima naredili da izađu. Izdvojeni su bili muškarci stariji od 10 godina i naterani da viču prosrpske parole. Policajci su vređali starije

muškarce, bacali njihove kape (kečeta) na zemlju i gazili po njima.¹⁰⁰ Palili su kuće i traktore natovarene stvarima raseljenih lica.¹⁰¹ Zatim su naredili kosovskim Albancima da sporednim putevima peške odu do Štutice i Likošana, za šta je ovima trebalo pet sati.¹⁰² Raseljenim licima je rečeno da ih koriste kao ljudski štit dok su pratili konvoje vojnih vozila.¹⁰³ Jedna intervjuisana osoba je ispričala da su na čelu kolone bili muškarci koji su naterani da idu sa rukama na potiljku, a da su za njima išle žene i deca.¹⁰⁴ Za vreme puta, oko 20 muškaraca je bilo naterano da se postroji i legne na zemlju; jedan, koji je pokušao da pobegne, bio je ubijen.¹⁰⁵ Neke intervjuisane osobe su, međutim, izvestile da su se vojnici u tenkovima sažalili videći ove gladne i iscrpljene ljude, i dali im hranu u vodu.¹⁰⁶ Ipak, jedna žena je rekla da je njena beba umrla usled teških uslova na putu.¹⁰⁷

U Štutici (Glogovac), izbeglice su ponovo bile pretresene u potrazi za dragocenostima, a oko 100 muškaraca je bilo izvedeno napolje, gde su ih tukli tokom cele noći. Ovi ljudi su bili ponovo izdvojeni 27. marta. Oko 200 ljudi je, prema svedočenjima, bilo naterano da prati tenkove u Glogovac.¹⁰⁸ Neke intervjuisane osobe su bile puštene, ali je ostalima bilo naređeno da se vrate u srbičku opštinu, u Kozicu, Krašmirović i Krasalić.¹⁰⁹ Mnogi su ponovo došli do Ćireza.¹¹⁰ Pošto su se vratili, seljani su mogli da ostanu jednu ili dve nedelje, iako su mnogi govorili o zlostavljanju, a neki i o ubistvima koja su se za to vreme dešavala u kraju.¹¹¹ Nešto pre sredine aprila, veći deo stanovnika je bio prognan iz tog područja, uglavnom prema Glogovcu ili selima u njegovoj okolini.¹¹² (Neki od važnijih incidenata u ovom delu srbičke opštine su opisani ovde, incidenti koji su se dogodili u opštini Glogovac su opisani u odgovarajućem odeljku knjige.)¹¹³

Seljani koji su se vratili u selo Baks mogli su tamo da ostanu samo par dana, pre nego što je više grupa srpskih snaga ušlo u naselje, dolazeći sa severa. Jedna grupa, koja je prema opisu nosila kaubojske šešire, upala je u dvorište gde je grupa od oko 300 ljudi istakla belu zastavu da označi da se predaje. Srbi su izdvojili tri muškarca i tukli ih pred ostalima. Jedan svedok opisuje kako je još jedna grupa Srba sa dugom kosom, koji su nosili kape za bezbol, ušla u selo; najpre su sami sebi davali injekcije, zatim su upali u kuću i iz nje izvu-

kli jednu stariju ženu, onda su zapalili kuću. Dok je kuća gorela, ubili su tri muškarca koje su tukli, kao i stariju ženu. Neki seljani su bili naterani da uđu u džamiju, koja je takođe bila zapaljena, i bili su primorani da u njoj stoje oko pola sata, i za to vreme su se gušili od dima.¹¹⁴

Jedna intervjuisana osoba koja je otprilike u to vreme bila isterana iz Baksa i Glogovca, rekla je kako su srpske snage uzele sa sobom njenog svekra i još tri starija muškarca.¹¹⁵ Neki drugi svedok, koji sa njima izgleda nije bio u vezi, i čiji je put kroz Kosovo bio drukčiji, rekao je da je tog čoveka video među još pet ljudi koji su bili ubijeni.¹¹⁶

Više od 1000 raseljenih lica se bilo okupilo u Krašmirovcu. Početkom aprila selo je bilo granatirano, a zatim su u njega ušle kombinovane srpske jedinice. Seljanima je bilo naređeno da se skupe u polju. Iz grupe su bila izdvojena četiri starija muškarca i ubijena na licu mesta; za jednog od počinitelaca je rečeno da je imao veoma dugu kosu.¹¹⁷ Takođe je ubijena jedna devojčica od petnaestak godina.¹¹⁸ Od grupe su zatim uzeli dragocenosti i proterali je, preko Ćireza, dalje za Glogovac.

Jedan svedok je rekao da je drugi napad na Kozicu počeo 6. aprila 1999. (prvi je bio 20. marta). Za vreme ovog drugog napada, artiljerijska granata je pala na kuću i ubila troje ljudi koji su se u njoj nalazili. Jedan pripadnik srpskih snaga, koji je opisan kao ćelav, sa kaubojskim šeširom na glavi, izvukao je iz gomile ljudi mentalno zaostalog čoveka i ubio ga. Sve žene i stariji ljudi su bili odvedeni u jedno dvorište, osim jedne intervjuisane osobe koja je bila u invalidskim kolicima. Ona je zamolila jednog pripadnika VJ koga su zvali „Kapetan“, da dovede njenu majku i sestru, što je ovaj i učinio. Mada je sestra invalidne žene na kraju bila oterana, vojnici su onda sredili da ona bude prevezena do Ćireza, zajedno sa drugim starijim i ranjenim osobama. Tamo su ih vojnici VJ štitili od drugih srpskih snaga oko nedelju dana, pre nego što su ih odveli u Krasalić, rekavši da su to učinili u interesu njihove bezbednosti, „jer je mnogo đubradi u ove dane došlo do oružja“.¹¹⁹

U prvim danima aprila, grupa srpskih vojnika koji su opisani kao visoki i ćelavi, držala je žene zatočene u džamiji u Ćirezu.¹²⁰ Terali su žene da se skinu, i one su tada morale da se pokazuju pred mnogim drugim vojnicima koji su ih grabili. Postoji mogućnost da su u to vreme neke žene bile silovane. Tri

žene su prema izveštaju svakodnevno bile silovane tokom tri dana, a onda proterane u Staro Čikatovo (Glogovac), gde su srele druge žrtve silovanja (vidi takođe odeljak o glogovačkoj opštini).¹²¹

Nakon ovog talasa proterivanja, preostalo stanovništvo kraja su uglavnom sačinjavali ljudi koji su pobegli u brda, uključujući one koji su se pridružili UČK.¹²² Za to vreme, ubijanja su nastavljena, na primer, jedan svedok je ispričao kako su bila ubijena četiri čoveka koja su pokušala da se vrate u svoje selo, i usput naišla na srpske snage.¹²³ Jedan čovek je saopštio da je bio, zajedno sa 175 drugih muškaraca, odveden iz džamije u Ćirezu u glogovačku policijsku stanicu, da bi na kraju bio prebačen u zatvor u Lipljanu.¹²⁴

Kada je NATO bombardovao fabriku Feronikel u Glogovcu (vidi odeljak o toj opštini), pojačala se vojna aktivnost u celom kraju. Rečeno je da je više od 250 ljudi ubijeno u Štutici i Vrbovcu (vidi odeljak o glogovačkoj opštini). Ekipe OEBS-KVM nisu intervjuisale nikoga ko je u to vreme ostao u okolini Ćireza.

- 1 UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement). Banja je bilo jedino selo sa srpskom većinom, iako je značajan broj Srba živeo i u selu Suvo Grlo; oba se nalaze u severozapadnom uglu opštine.
- 2 Noel Malcolm, *Kosovo – A Short History*, 2nd edn (London: macmillan, 1998), str. 274-275.
- 3 Amnesty International: *Violence in Drenica, February-April 1998*. EUR 70/33/98, June 1998.
- 4 Human Rights Watch: *A Week of Terror in Drenica, Humanitarian Law Violations in Kosovo*. 1999.
- 5 Vidi RC Mitrovica Human Rights Office Weekly Report N° 13, 12-18 March 1999.
- 6 OSCE-KVM Daily Activity Report, CC3 Srbica, 04 March 1999.
- 7 OSCE-KVM Report, Period covering 4 March 1999.
- 8 OSCE-KVM Daily Activity Report, CC3 Srbica, 04 March 1999.
- 9 OSCE-KVM Report, Period covering 18 February 1999. Glasnogovornik UČK je bio ljut zato što je bio posećen „zatvor“.
- 10 UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).
- 11 A/0497; A/0810; M/0473; M/1380; M/1439 (takođe intervjuisan kao M/1700); svi opisuju ljude u belim uniformama sa crnim čizmama i, u nekim slučajevima, crnim jaknama. M/0065 i M/0494 opisuju vojnike u tamnim kamuflažnim uniformama sa obojenim licima.
- 12 A/0473; A/0497; M/0065; M/1380; M/1439 (takođe intervjuisan kao M/1700).
- 13 M/0025; M/1439 (takođe intervjuisan kao M/1700). Potvrđeno za vreme posete predstavnika OEBS/ODIHR Srbici, 29. septembra i 2. oktobra 1999.
- 14 M/0065.
- 15 M/0497.
- 16 A/0497.

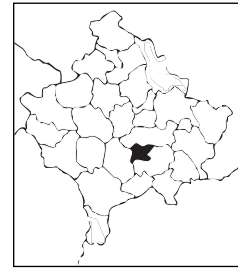
- 17 A/0497 je bio intervjuisan u Vlari, Albanija. A/0810 je bio intervjuisan u Fier, Albanija. A/0494 je rekao da su počinioci imali zelene maskirne uniforme i obojena lica, i da su došli 21. marta. A/0810 je rekao da su počinioci nosili bele uniforme i da su došli 20. marta. Seljani Srbije koji su znali za ovaj incident kažu da se desio 20. marta.
- 18 A/0810. Ona zna ime tog čoveka.
- 19 Prema meštanicu koji je razgovarao sa predstavnikom OEBS/ODIHR 29. septembra 1999, osmorica ljudi iz istog domaćinstva su bili odvedeni u šumarak i tamo ubijeni. Sestre su navele sedam imena ljudi koji su bili izvedeni iz kuće. Drugi svedoci su čuli za ubistvo jedne osobe za koju se kaže da je bila intelektualac. – M/1380, i čovek koji je dva puta bio intervjuisan (M/1439 i M/1700). Saradnik koji je intervjuisao ženu nameštenika OEBS-KVM (A/0494) zabeležio je da ona nije verovala da je veza žrtve sa OEBS-KVM bila motiv ubistva.
- 20 Jedan predstavnik OEBS/ODIHR i OEBS-MiK je 29. septembra 1999. posetio šumarak gde su prema izveštajima ljudi bili pobijeni. Ekipi je prišao jedan meštanin koji je rekao kako je video ljude u belim uniformama kako su odveli osmoricu muškaraca u manju udolinu i tamo ih ubili; zatim su fotografisali tela i odvezli ih kamionom.
- 21 A/0810.
- 22 A/0494, mesto gde se nalazi grobnica nije precizirano.
- 23 Tri muškarca albanske narodnosti, jedan star 15 godina, bili su ubijeni u dvorištu kuće jednog meštana 20. marta i kasnije istog dana tela su odvezli ljudi u belim uniformama (meštanin je razgovarao sa predstavnikom OEBS/ODIHR 29. septembra 1999). A/0473; M/0025; M/1439 (intervjuisan i kao M/1700). A/0497 je video tela kako leže na putu, dva od pet je prepoznao; M/1380 je čuo za ubistvo petorice ljudi u Poljancima, predgrađu Srbije. Nijedno od imena ili okolnosti koji se navode u ovim intervjuima nije potvrđeno od strane drugih izvora.
- 24 ICTY, „Mass Garve Cites and Exposed Body Cites“, 1 Oktober 1999.
- 25 A/1080 je bio uhapšen u Tušilju 28. marta; rođak M/1118 je bio uhapšen u Klini 28. marta; A/1095 je bio uhapšen u Jošanici 8. aprila; A/1193 je bio uhapšen 10. aprila; A/0541 je bio uhapšen u Kladernici 10. aprila; A/0564 je bio uhapšen takođe u Kladernici, ali nije naveo datum, a iz pojedinosti o kojima je govorio se ne može zaključiti da li je bio u grupi koja je uhvaćena 28. marta ili približno 10. aprila. Predstavnik OEBS/ODIHR je 29. septembra sreo osobu koja je bila uhapšena 28. marta u Tušilju, zatim slobodena, da bi ponovo bila uhapšena oko 10. aprila u Kladernici.
- 26 M/1118.
- 27 A/0541; A/0564; A/1080; A/1095; M/1193. A/1095 je rekao da je bio zatočen jedan dan, dok ni jedan od drugih bivših zatočenika nije precizirao koliko je dugo bio držan, niti koliko je ljudi bilo sa njim zatvoreno, iako se iz konteksta može zaključiti da su bili pušteni posle jednog ili dva dana. Neki su, međutim, bili prebačeni na druga mesta: jedan predstavnik OEBS-ODIHR je u Srbici sreo čoveka koji je bio zatočen u Kladernici 10. aprila, koji je bio prebačen u Marinu, i oslobođen tek kada su srpske snage napustile Kosovo.
- 28 A/0585; A/0681; A/0766; A/0781; A/0786; A/0787. A/0804; A/0852; A/0978; A/1058 su svi bili zatočeni.
- 29 A/0681; A/0766; A/0781; A/0852; A/0978; A/1058. A/1022 je video čoveka koji je bio izdvojen iz kolone izbeglica u Lauši.
- 30 A/0781; A/0782.
- 31 A/0585; A/0787; A/0804; A/0978.
- 32 A/0585; A/0787 je izjavio da su posle tri dana zatvorenicima od svojih čuvara mogli „kupiti“ gulaš.

- ³³ A/0781.
- ³⁴ Ostali, koji su pominjali premlaćivanje bili su: A/0782; A/0786; A/0804. A/0787 je zabeležio da su ga teško tukli, samo kada su čuvari bili pijani.
- ³⁵ A/0681.
- ³⁶ A/0782 i A/0978 navode ime policajca.
- ³⁷ A/0766 i A/1058 su bili među njima. A/0681; A/0786; A/0852 su od zatvorenika čuli šta se desilo.
- ³⁸ A/0766.
- ³⁹ A/1058.
- ⁴⁰ MI/3/0018/99, Democratization/Human Rights Activity Report, 3-7 March 1999, razgovor sa učiteljem albanskog jezika u kladerničkoj školi.
- ⁴¹ Kakao je OEBS-KVM rekao predstavnik sela u Suvom Grlu, OSCE-KVM Daily Activity Report, CC3 Srbica, 4 March 1999.
- ⁴² OSCE-KVM Report, Period covering 4 February 1999.
- ⁴³ OSCE-KVM Report, Period covering 5 February 1999.
- ⁴⁴ ICTY, „Indictment Milosevic & Others (‘Kosovo’)”, IT-99-37, 24 May 1999.
- ⁴⁵ NATO Press Conference, NATO HQ, Brussels, 17 April 1999. Vidi www.nato.int/kosovo/press.
- ⁴⁶ Na primer, 6. aprila 1999. Kosovapress je objavila spisak ljudi koji su bili ubijeni i pokopani u Izbici, Kladernici, Rudniku, Turicevcu i drugim selima u okolini, vidi www.kosovapress.com. Najviše imena koja pominju intervjuisane osobe se nalazi na tom spisku. Drugi izveštaji su, između ostalog: Amnesty International *Federal Republic of Yugoslavia: Killings in the Izbica area*, May 1999 (AI index: EUR: 70/79/99; i *Kosovo Human Rights Flash 39: Witness to Izbica Killings Speaks, possibly the largest Massacre of Kosovo War*; Human Rights Watch, 19 May 1999.
- ⁴⁷ A/1080. Predstavnik OEBS/ODIHR koji je 29. septembra 1999. posetio Tušilje je čuo u razgovoru da su u to vreme srpske snage palile kuće; predstavnik je duž puta do ovog izolovanog sela video mnoga spaljena i napuštena vozila.
- ⁴⁸ A/0568 i A/1080 opisuju počinioce u ovakvim uniformama 19. i 20. marta. Drugi svedoci opisuju artiljerijske napade, kao da su se dogodili posle početka vazdušnih udara (A/1078; A/0183; A/107; A/0171; A/0705). Izjave nisu obavezno u suprotnosti.
- ⁴⁹ A/0568.
- ⁵⁰ A/1078, A/1083 (Voćnjak); A/1024, M/1099, A/0386, A/0541, A/0725, A/0802, A/0825 (Kladernica); A/0195, A/1103 (Leočina). Prema jednom svedoku (A/0722) Kostrc/Kastriot je u to vreme takođe bio granatiran.
- ⁵¹ M/1099, A/0541. Predstavnik OEBS/ODIHR koji je 29. septembra 1999. posetio područje, potvrdio je obim razaranja.
- ⁵² Na primer A/0825.
- ⁵³ A/0803.
- ⁵⁴ Opis uniformi je dat u A/0802, A/1099 i A/0825.
- ⁵⁵ M/1099, žena žrtve, bila je očevidac ubijanja, kao i njen rođak A/0825. Ostali seljani su za incident znali po čuvenju ili pošto su prepoznali telo kada je bilo sahranjeno nekoliko dana kasnije (A/0725; A/0802). Incident je takođe opisan u Amnesty International, *Killings in the Izbica area*, May 1999.
- ⁵⁶ Najveći broj intervjuisanih osoba, koje su bile svedoci ubistava u Kladernici, videle su ubijanje pojedinaca ili manjih grupa, iako se njihovi izveštaji uvek ne slažu – A/0802; A/0773; M/1099; A/0791. Drugi su za ubijanja saznali, jer su se kasnije vratili u selo i pomagali da se tela sahrane – A/1024; A/0725; A/1039. Mnogi svedoci kažu da je broj ubijenih u Kladernici 35, ali nije bilo moguće utvrditi da li se taj broj odnosi na ukupan broj ubijenih ljudi, ili na masovno ubistvo opisano u A/0825.
- ⁵⁷ A/0825 je rekla da se nalazila udaljena oko 100 metara kada je 20 vojnika streljalo 30 muškaraca koji su bili izdvojeni. Vidi ta-
 kođe Amnesty International: *Killings in the Izbica area*, May 1999.
- ⁵⁸ A/0802; M/1099. Predstavnik OEBS/ODIHR je 29. septembra 1999. video nagorele ostatke na mestu gde je bio zapaljen traktor.
- ⁵⁹ M/1099.
- ⁶⁰ A/1070; A/0171.
- ⁶¹ A/0717, A/1078; Imena onih koji su na tom mestu bili zapaljeni zajedno sa traktorom se razlikuju od imena žrtava iz Kladernice.
- ⁶² A/1070 je izjavio da su tela dvojice od petorice ubijenih ljudi bila prenesena i sahranjena u Izbici; A/0580 i A/0773 su pomagali da se sahrane tela u Izbici, i pominju imena dvojice od petorice ljudi; oni se takođe pojavljuju u ICTY, „Indictment Milosevic & Others (‘Kosovo’)”, IT-99-37, 24 May 1999.
- ⁶³ A/0128; A/0145; A/0455; A/056; A/0635; A/0687 i A/0808 su svi bili prisutni kada su muškarci izdvojeni. Neki svedoci su rekli da su počinioce nosili crne trake oko glave. Neke intervjuisane osobe koje su pobile u brda kažu da su mogle da vide kako su se dešavala ubijanja u selu, vidi A/0195; A/0821; A/1095.
- ⁶⁴ A/0808 je prepoznala čoveka, Srbina iz okoline, koji je oteo njegovog sina. A/0809, verovatno rođak A/0808, kaže da je video istog čoveka kako predvodi srpske snage u tom kraju i toga dana. A/0809 i A/0195 su takođe bili svedoci kako su vojnici ugrožavali decu, ili ih oimali radi naplaćivanja otmice.
- ⁶⁵ A/0128; A/0455; A/0687 su čuli pucnje. A/0145 i A/0635 su se okrenuli i videli kako neki ljudi padaju.
- ⁶⁶ A/0386.
- ⁶⁷ A/0184; A/0717; 0809; A/1095.
- ⁶⁸ A/0455; A/1103.
- ⁶⁹ A/0170; A/0183; A/0337 (ovi intervjui su uzeti pre nego što je video materijal pokazan na TV); takođe A/0363; A/0541; A/0580; A/0717; A/0773; A/0821; A/0887; A/1024; A/1078; A/1095 i A/1103. Svi svedoci su učestvovali u sahrani tela žrtava.
- ⁷⁰ A/0580 i A/0773 imenuju dva čoveka za koje je A/1070 rekao da su bili ubijeni u Voćnjaku; A/0676 je rekao da je našao dva čoveka zajedno sa četvoricom drugih u dvorištu kuće u Izbici, pokrivene granjem. A/0580 i A/1070 pominju druge koji su navedeni u ICTY, „Indictment Milosevic & Others (‘Kosovo’)”, IT-99-37, 24 May 1999, Schedule F, „Persons known by name killed at Izbica”.
- ⁷¹ Neki svedoci pominju da je sahrana bila snimljena – A/0377, A/0363, A/0809. Odlomci sa ove trake su bili prikazivani na televiziji sredinom maja 1999, a video je takođe dostupan na internetu: www.usia.gov/kosovo/izbica.htm.
- ⁷² A/0128; A/0145; A/0171; A/0568; A/1078; A/0145 je bila odvojena od svoje jednogodišnje bebe i dva sina.
- ⁷³ A/0145; A/0568; A/0635.
- ⁷⁴ A/0564 je prepoznao dva meštana srpske narodnosti među onima koji su ih tukli; sin A/0725 i A/0802 (muž i žena) je bio odveden u to vreme. Predstavnik OEBS/ODIHR za Kosovo je krajem septembra i početkom oktobra 1999. sreo jednog čoveka koji je bio izdvojen od grupe u Kladernici, i koji je duže vreme bio zatočen u Marini.
- ⁷⁵ A/0791 je takođe bio uhapšen u Kladernici i zatočen u Srbici sredinom aprila. A/0541 je rekao da su ga rastavili od njegove porodice u izbičkoj školi. On kaže da je bilo 297 zatočenika.
- ⁷⁶ A/0541.
- ⁷⁷ A/0821. A/0825 takođe govori kako je bio uhapšen i držan zajedno sa drugima pošto su ga uhvatili u planinama, mada datum i lokacije nisu jasni. Svi ovi izveštaji o zatočenju ne obiluju detaljima, tako da je teško utvrditi ima li među njima veze.
- ⁷⁸ A/0791, svedok koji je bio pretučen i proteran, kaže da je video streljanje sedam mladih ljudi u Kladernici. Nije jasno da li se

- drugi izveštaji o ubijanju u ovo vreme podudaraju sa ovim izveštajem. A/0779 je čuo pucanje, a kasnije mu je bilo rečeno da je grupa mladih ljudi bila uhvaćena i ubijena u brdima pored Izbice. Ovo bi mogao biti isti incident.
- ⁷⁹ A/0779, A/0940.
- ⁸⁰ ICTY, „Mass Garve Cites and Exposed Body Cites“, 1 Oktober 1999.
- ⁸¹ Kako je bilo rečeno predstavniku OEBS/ODIHR, 29. septembra 1999.
- ⁸² M/0830.
- ⁸³ OSCE-KVM Mission Report, Period covered 13 January 1999.
- ⁸⁴ Missing Person Report MI/02/0022/99 (bez datuma); Follow-up Report MI/02/0027/99 17 February 1999; Memo from RC2 CC2 Vucitrn to RC2 Human Rights (bez datuma), kao i dodaci.
- ⁸⁵ M/1167.
- ⁸⁶ Kako je rečeno predstavniku OEBS/ODIHR koji je posetio područje između 29. septembra i 2. oktobra 1999. Jedan od centara u kojima su držali zatočnike je bio u Marini.
- ⁸⁷ A/0377 kaže da je bilo ubijeno 85 ljudi; njegovo svedočenje o drugim ubistvima koja su dokumentovana se ipak razlikuje od izveštaja očevidaca. A/0281; M/1141 i M/1512 su čuli za ubijanja u Rezalama, ali ne navode detalje.
- ⁸⁸ ICTY, „Mass Garve Cites and Exposed Body Cites“, 1 Oktober 1999.
- ⁸⁹ M/1141.
- ⁹⁰ Meeting Report, 28. december 1999, Village of Terez (sic).
- ⁹¹ OSCE-KVM Report, Period covering 10 March 1999.
- ⁹² OSCE-KVM Report, Period covering 17 March 1999.
- ⁹³ M/1788.
- ⁹⁴ Na primer M/0937; M/1294; M/1619.
- ⁹⁵ Datiranje se zasniva na intervjuu sa M/1619, koji je sačuvao dnevnik što ga je zapisivao o ovim događajima.
- ⁹⁶ M/1619 kaže da je u školi bilo 12.000 ljudi.
- ⁹⁷ M/1460; M/1619.
- ⁹⁸ M/1619. Mada su neke intervjuisane osobe ispričale da su u to vreme zaista išle kući, drugi su stigli u Ćirez.
- ⁹⁹ M/1460; M/1619.
- ¹⁰⁰ M/1033; M/1294; M/1789. M/1619 datira incident u kome je bilo vređanja ove vrste 23. marta.
- ¹⁰¹ M/0519; M/1619.
- ¹⁰² M/1619. Selo Likošane se nalazi jugoistočno od Ćireza, dok je Baks na severozapadu. Najdirektniji put između Ćireza i Štutice nije duži od 4 km.
- ¹⁰³ M/0397; M/0940 (takođe intervjuisan kao M/1380); M/1033; M/1193; M/1460; M/1619. M/1294 opisuje kolonu u kojoj je bilo 18 oklopnih vozila među kojima je bilo BRDM 2, BOV M60P (obaveštajna vozila i oklopni transporter).
- ¹⁰⁴ M/1294.
- ¹⁰⁵ M/1789; M/1619.
- ¹⁰⁶ A/1033.
- ¹⁰⁷ M/0937. M/1460 je takođe čuo da je dete umrlo od iznurenosti.
- ¹⁰⁸ U Glogovcu su neki bili pušteni, pošto su prethodno tri dana bili zatočeni u policijskoj stanici (M/1193).
- ¹⁰⁹ M/1619. Međutim, kada je već bila u Kozici, ponovo joj je bilo naredeno da ide u Ćirez.
- ¹¹⁰ M/1267; M/1396; M/1619.
- ¹¹¹ Najveći broj izveštaja o ubijanjima, torturi, seksualnoj agresiji i zlostavljanju nisu provereni. Dok su se drugi izveštaji iz druge ruke odnosili na ubijanja u Krašmirovcu (M/1015; M/1193), Kozici (M/1016; M/1267, iako su oboje čuli da je bilo ubijeno četvoro ljudi, okolnosti su znatno drukčije), i Ćirezu (M/1460 je bio svedok ubijanja 20 ljudi, što nije potvrđeno iz drugih izvora).
- ¹¹² Najveći broj intervjuisanih osoba ne mogu da se sete tačnih datuma, a datumi koje daju drugi izvori, ili se mogu rekonstruisati na osnovu drugih elemenata variraju u rasponu od dve nedelje, uključujući i četiri incidenta o kojima se inače ostali podaci slažu.
- ¹¹³ Vidi posebno incidente u kojima se radi o ubijanju i seksualnoj agresiji u Gladnom Selu i Starom Ćikatovu (Glogovac). M/1033; M/0397; M/1033; M/1193; M/1292; M/1294; M/1390; M/1619.
- ¹¹⁴ M/0940 (takođe intervjuisan i kao M/1380).
- ¹¹⁵ A/0828.
- ¹¹⁶ M/1292; ona navodi ime jednog od počililaca ubistva. Intervjuisana osoba takođe daje imena ostalih koji su bili ubijeni u tom kraju.
- ¹¹⁷ A/0827; M/1788 su bili očevidci. A/0826 je možda takođe prisustvovao incidentu. M/1193 je za incident čuo. Drugi seljani su rekli da je još jedna grupa od sedam muškaraca bila streljana, ali nije jasno da li su intervjuisane osobe bile očevidci, i da li su govorile o istom incidentu (A/0826; M/1193; M/1390).
- ¹¹⁸ A/0827; M/1193; M/1788; M/1390 su takođe možda prisutvovali incidentu.
- ¹¹⁹ Celokupan opis prema M/1267, tri sestre su intervenisale zajedno. Intervjuisane osobe su pozitivno govorile o vojnicima VJ koji su se o njima brinuli, i koje pominju po imenu.
- ¹²⁰ Premda datum kada se ovaj incident dogodio nije jasan, ni invalid koji je bio intervjuisan, niti žena koju su seksualno napaštvovali nisu zabeležili da je bilo drugih grupa izbeglica ili drugih vrsta počililaca u samoj džamiji. Moguće je da su žene bile dovedene u džamiju pošto je invalid već bio evakuisan u Krašalić.
- ¹²¹ M/1016 je bila prebačena iz Dubovca (Vučitrn), gde su ona i druge žene bile zadržane nedelju dana, gde im je prećeno silovanjem, i gde su bile primorane da služe vojnicima. Takođe M/1292.
- ¹²² Na primer, dve sestre koje su ostale u brdima kako bi brinule o svojoj invalidnoj sestri su rekly da su u to vreme među mnogim muškarcima one bile jedine žene (M/1267). M/1390 je takođe rekao da je bio otvoren koridor do Glogovca koji je „trebalo“ da koriste samo muškarci.
- ¹²³ M/1267. Žene su čule pucnje, a čovek koji je video tela im je rekao da su ljudi bili ubijeni.
- ¹²⁴ M/1390. Nije jasno kada se ovo dogodilo, ali je iz konteksta verovatno da se desilo nakon što su ostali bili proterani iz kraja. Jedan predstavnik OEBS/ODIHR je sreo još jednog čoveka koji je bio zatočen u ćireskoj džamiji, i koji je znao za još tri mesta na kojima su ljudi bili zatočeni pošto su bili prebačeni u Glogovac (vidi odeljenje o toj opštini).

ŠTIMLJE/SHTIME

Opština Štimlje broji 26 sela i zaselaka koncentrisanih oko varošice Štimlje. Prema proceni broja stanovnika iz 1998. godine, tu je živelo 27.222 stanovnika, od čega je 93,1% bilo kosovskih Albanaca.¹ Opština se nalazi nekih 30 km južno od Prištine i oko 15 km severozapadno od Uroševca. Preseca je pravcem istok-zapad glavni put iz Prištine u Prizren (magistralni put broj 25/17). Na zapadu opštine je bila stacionirana 161. brigada UČK, koja je delimično kontrolisala teritoriju sve do južne strane puta. Za kontrolu puta su se 1998. godine žestoko borile srpske snage bezbednosti i UČK.

Jula 1998. bilo je teških borbi u zapadnom delu opštine. Izveštaj koji je OEBS-KVM dobila februara 1999. daje procenu žrtava i štete u 12 sela.² U izveštaju se navodi da je u svim ovim selima bilo ubijeno pet pojedinaca i jedna porodica, da je 15 osoba bilo podvrgnuto torturi, 10 ranjeno, i da je jedna osoba nestala. Od ukupno 1000 kuća, 60% je bilo spaljeno, dok su štale, ambari i prodavnice bili opljačkani, oštećeni ili uništeni. Veći broj kosovskih Srba je bio kidnapovan u oblasti Štimlja, najviše za vreme leta 1998.³

Za vreme boravka OEBS-KVM na Kosovu, duž puta 25/17 bile su postavljane zasede i dešavala su se ubistva, koja su dostigla vrhunac u masovnom ubistvu u selu Račak, 15. januara 1999. Posle ovog incidenta i sahrane žrtava 11. februara, situacija u opštini se donekle stabilizovala, iako je ostala napeta za vreme dok je OEBS-KVM još bila prisutna, pre nego što se drastično pogoršala krajem marta.

Račak/Recak

Na dan 15. januara 1999, u selu Račak je bilo ubijeno 45 civila albanske narodnosti. Među žrtvama je bila jedna osamnaestogodišnja žena i dvanae-

stogodišnje dete. Događaji i činjenice koje je sakupila i proverila OEBS-KVM govore o proizvoljnim hapšenjima, vansudskim ubijanjima i unakažavanju nenaoružanih civila koja su sprovodile snage bezbednosti SRJ.⁴

Masakr u selu Račak je izazvao buru protesta međunarodne zajednice na adresu SRJ i srpskih vlasti u Beogradu. Ovo masovno ubistvo je bilo označeno kao prekretnica u naporima da se mirno reši kosovski sukob, pošto je međunarodna zajednica tada priznala da se srž problema nalazi u kršenju ljudskih prava. Tužilaštvo Međunarodnog tribunala za zločine učinjene u bivšoj Jugoslaviji (ICTY) je pozvano da odmah započne istragu o zločinima počinjenim u Račku, ali im jugoslovenske vlasti u Beogradu nisu dozvolile ulazak na Kosovo. Ova ubistva i njihove posledice su imali značajan uticaj na obavljanje misije OEBS-KVM, tako što su kršenje ljudskih prava jasno izneli u prvi plan, i zahtevali da se žiža interesovanja prebaci na Sekciju za ljudska prava OEBS-KVM.

Račak se nalazi pola kilometra južno od Štimlja, i pre raseljavanja, koja su se dešavala u 1998-1999, imao je oko 2000 stanovnika.⁵ Posle oštirih mera koje su srpske vlasti primenile protiv UČK u selima ovog područja u julu 1998, kada su kuće i radnje bile pljačkane i spaljivane, većina seljana je otišla da živi kod rođaka u Štimlju ili Uroševcu. Januara 1999, u Račku je još živelo oko 350 stanovnika.⁶ UČK je bila prisutna u selu, sa bazom blizu elektrocentrale. Jedna patrola OEBS-KVM je izvestila o sledećim događajima koji su doveli do masovnog ubistva:

Na dan 8. januara, policija je obavestila OEBS-KVM da je UČK napala policijska vozila blizu Dujlja/Duhel, u opštini Suva Reka (zapadno od Štimlja). Jedna patrola OEBS-KVM, koja se već nalazila u tom kraju, čula je pucnjavu i u istrazi ustanov-

vila da su policijska vozila upala u zasedu. Dva policajca su bila ubijena i još dva ranjena – jedan od njih je kasnije umro u bolnici. U napadu su takođe bila ranjena trojica kosovskih Albanaca koja su putovala u taksiju koji je nepažnjom takođe uleteo u zasedu. Zaseda je bila dobro pripremljena: izgrađena je bila kamuflirana streljačka pozicija za oko 15 ljudi, koja je bila zauzeta nekoliko dana. Odatle je na policijski konvoj izvršena paljba iz streljačkog oružja, teških mitraljeza i bacača raketa.⁷

Na dan 10. januara je izvešteno o još jednoj zasedi u Slivovu/Slivove, južno od Štimlja, u opštini Uroševac, kada je u napadu ranjen jedan policajac koji je kasnije umro u bolnici. OEBS-KVM je pronašla dokaze da je razmenjena vatra iz lakog oružja, ali nije mogla da potvrdi da li se radilo o zasedi. Oko 100 civila je pobeglo u planine, i vratilo se tek pošto je jedinica od 50 srpskih policajaca napustila područje.⁸

Od 12. do 15. januara srpske i jugosloveske snage su u područje oko Štimlja dovlačile pojačanja. Oklopna vozila VJ, uključujući tenkove i tešku artiljeriju, intenzivno su se kretala putevima. VJ je uspostavila stalnu poziciju u selu Dulje, blizu mesta zasede, kao i blizu Crnoljeva/Carraleve (zapadno od Štimlja). Izvešteno je da je policija bila u stanju visoke pripravnosti. Dana 14. januara, OEBS-KVM je izvestila o tenkovskoj, minobacačkoj, mitraljeskoj i puščnoj paljbi blizu sela Javor/Javor i Lužnica/Luzhnice, koja se nalaze u opštini Suva Reka, zapadno od Štimlja. Međutim, OEBS-KVM nije bio dozvoljen pristup u područje. Oficir za vezu VJ je rekao da se tamo odvija sukob sa UČK, ali da ni jedna od strana nije pretrpela gubitke.⁹

Na dan 15. januara, OEBS-KVM je izvestila o ozbiljnom pogoršanju situacije u području Štimlja. Sela Račak, Malopoljce/Mallopole, Petrovo/Petrove i Belince/Belince (južno i zapadno od Štimlja) bila su najviše pogođena. Verifikatori su videli kako gore kuće u Račku i Malopoljcu, i bili svedoci da su tenkovi i oklopna vozila VJ pucali direktno na kuće blizu sela Malopoljce i Petrovo. Kasnije u toku dana, kada su verifikatori uspeli da uđu u Račak, videli su jednog mrtvog kosovskog Albanca i pet drugih civila koji su bili ranjeni mećima, među kojima su bili jedna žena i dečak. Primili su takođe izveštaje o drugim usmrćenim žrtvama. Stanovnici Račka su tvrdili da je 20 muškaraca bilo izdvojeno od žena i dece, da su bili

uhapšeni i odvedeni. Predstavicima OEBS-KVM nije bilo dopušteno da u bolnici posete i intervjuišu preživle. Pristup je kasnije bio dozvoljen Sekciji za ljudska prava, nakon što je načelnik misije poslao protest jugoslovenskim vlastima u Prištini.¹⁰

Dana 16. januara, verifikatori OEBS-KVM i EU KDOM su ponovo došli da ispitaju verodostojnost izveštaja o ubijanju civila. Prema izjavama preživelih meštana, prethodnog dana, nakon napada vojske i policije, pripadnici bezbednosnih snaga su ušli u Račak oko 7 časova ujutro. Neki od njih su nosili policijske uniforme, drugi crne uniforme i skijaške maske. Preživeli su tvrdili da su ove jedinice neke meštane pobile a neke uhapsile. Uz to, preživeli su tvrdili da su prepoznali neke od policajaca kao pripadnike policije iz Štimlja, a da su neki napadači bili srpski civili iz Štimlja obučeni u policijske uniforme. Verifikatori OEBS-KVM su pronašli ukupno 40 tela na različitim lokacijama, od toga 20 na jednom mestu, u jarku. Još pet žrtava su članovi njihovih porodica već uklonili sa mesta ubistva. Mnoge žrtve su imale po više rana od metaka. Među žrtvama je bilo 20 muškaraca koji su prema izveštajima bili uhapšeni prethodnog dana. Ostali su bili ubijeni verovatno kada su pokušavali da pobegnu. Bilo je tela kojima je bila odsečena glava. Tela još pet ljudi koji su bili ubijeni u Račku članovi porodica su već bili prebacili u Malopoljce.¹¹

Istraživači OEBS-KVM zaduženi za pitanja ljudskih prava pregledali su mesto zločina, prikupljajući činjenice, uzimajući izjave od svedoka i preživelih, i što potpunije dokumentujući lokaciju, praveći skice, mape, fotografije i video-zapise. Zatim su seljani odneli tela u džamiju u Račku. Načelnik misije OEBS-KVM, ambasador Vilijam Voker je takođe posetio mesto zločina. On je osudio masovno ubistvo i pozvao ICTY da istraži masakr. Takođe je stupio u kontakt sa vladom SRJ i od nje tražio da objavi imena onih koji su učestvovali u operacijama VJ i policije oko Štimlja, kako bi se pronašlo ko je izdao naređenje za ubijanje i ko je to naređenje izvršio. Vlasti SRJ su poricale sve optužbe o ubijanju civila, tvrdeći da su bili ubijeni isključivo borci UČK.¹²

Dana 18. januara, glavni tužilac ICTY, Lujza Arbur, pokušala je da uđe na Kosovo preko Makedonije, kako bi „ispitala izveštaje o masakru u Rač-

ku". Jugoslovenske vlasti u Beogradu su joj zabranile ulazak. Ona je kasnije izjavila da će zločin ispitati „sa ili bez dostupa na teritoriju“. Istog dana, teško naoružana srpska policija je ušla u Račak i silom preuzela tela iz džamije, da bi ih odvezla u prištinsku mrtvačnicu. Predstavnicima OEBS-KVM je ponovo bio zabranjen pristup u Račak, za vreme dok su tela bila odvožena iz džamije.¹³ U mrtvačnici, srpski patolozi su počeli autopsiju 40 žrtava, uprkos zahtevu OEBS-KVM da se to odloži do dolaska međunarodne ekipe patologa. U odsustvu međunarodnih stručnjaka za sudsku medicinu, OEBS-KVM osoblje zaduženo za ljudska prava dokumentovalo je tok autopsije, dok nije stigla finska ekipa stručnjaka za sudsku medicinu. Prvi izveštaj veštaka sudske medicine koji su objavile jugoslovenske vlasti u januaru, i koji su napisali članovi srpske i beloruske ekipe, nije potvrdila i finska ekipa, prema kojoj je izveštaj bio preuranjen, i koja je tvrdila da histološke, toksikološke i DNA analize tek treba da se obave u Helsinkiju. OEBS-KVM nije dobila potpunu kopiju izveštaja koji je pripremila finska ekipa stručnjaka za sudsku medicinu.

U vreme pisanja ovog izveštaja bilo je još uvek suviše rano za neki definitivni sud o tome šta se u Račku dogodilo 15. januara 1999. Slučaj je i dalje u istražnom postupku koji vode istražne sudije ICTY, koje su okrivile najviše vlasti SRJ, uključujući Slobodana Miloševića, za rukovođenje, podsticanje i podržavanje srpskih i jugoslovenskih snaga da počine masovna ubistva u Račku.¹⁴

Posle završetka autopsije, lokalne vlasti su odbile da predaju porodicama tela žrtava. Postavljeni su bili uslovi, među kojima je bilo: na kojim lokacijama da se obavi sahrana, kakve će biti procedure identifikacije i na koji način da se tela predaju. OEBS-KVM je više od devet dana pregovarala sa mesnim vlastima pre nego što su tela konačno bila predana porodicama 10. februara. Sledećeg dana, hiljade kosovskih Albanaca su se okupile na pogrebu u Račku. Vođa misije OEBS-KVM i predstavnici drugih organizacija, kao i međunarodne i domaće štampe, bili su na licu mesta. Bilo je dogovoreno da srpska policija preduzme pojačane mere bezbednosti pod uslovom da ostane izvan vidnog polja mesta gde je sahrana obavljena. Policajci su zauzeli pozicije svuda oko Račka, pod budnim nadzorom verifikatora OEBS-KVM. UČK

se složila da ne nosi uniforme ili oružje za vreme sahrane. Međutim, njeni pripadnici su prekršili ovaj dogovor, budući da su izvršili otmicu i „uhapsili“ devet ljudi koji su bili na sahrani, bilo na samoj sahrani, bilo na putu kući. OEBS-KVM je izvršila pritisak na vođstvo UČK da oslobodi ove ljude, i svi oni su zaista bili oslobođeni sledećeg dana, 12. februara.¹⁵

OEBS-KVM je kasnije intervjuisala otete ljude. Dvojica među njima su poricali da ih je UČK ikada hapsila. Za četvoricu drugih, scenario „hapšenja“ je bio sličan. Bili su uhapšeni u Račku, oko podne, ili na povratku u Štimlje, u 14:30. Uhapsili su ih mlađi ljudi koji su bili naoružani i nosili crna civilna odeća. Dvojica od njih su bila odvedena u kuću gde je bilo još 30 ljudi, onda ukrcani na kamion zastava i odvezeni u Petrovo. Samo onim dvema osobama je bilo rečeno da siđu sa kamiona, dok su ostali bili poslani natrag u Račak. Ostali uhapšenici su bili potrpani u privatna kola i ponovo odvezeni u Petrovo. Svi oni su dan i sledeću noć proveli u štali. Dvojica od njih su bila zlostavljana. Svi sem jednog su bili saslušavani od strane UČK komandanta u Petrovu. Razlozi za „hapšenje“ su bili različiti (jedan je imao brata koji je radio za policiju; za drugoga se sumnjalo da poseduje oružje; treći je pio sa Srbima; četvrti je imao srpske prijatelje; a peti je održavao prijateljske odnose sa srpskim policajcem). Svi su bili pušteni tokom popodneva i večeri 12. februara, ali je većina noć provela u Petrovu, jer su se plašili da se tako kasno vraćaju kući. Svi su kasnije bili odvedeni u srpsku policiju da daju izjave o tome šta se desilo, a dvojica od njih su se pojavila na srpskoj državnoj televiziji.¹⁶

Pored masovnog ubistva u Račku i događaja za vreme sahrane, OEBS-KVM je primila 26 žalbi zbog povrede ljudskih prava u opštini Štimlje. U 15 od ovih slučajeva, kao počinioci su navedeni pripadnici UČK. Devet slučajeva se odnosilo na otmicu koju je UČK izvršila 12. decembra 1998. u selu Dramnjak/Dramnjake, južno od Malopoljca, na ivici teritorije koju je kontrolisala. OEBS-KVM je imala sastanak sa predstavnicima UČK 22. februara, kako bi ispitala sudbinu kidnapovanih ljudi. UČK je potvrdila da je „uhapsila“ ovih sedam ljudi, izjavljujući da su živi i da se sa njima dobro postupuje, a da su bili „uhapšeni“ iz raznih razloga, kao što je „prostitucija“, „prijateljski odnosi sa Sr-

bima" i „špijunaža“. Navodno su svi oni čekali suđenje. UČK je još dodala da im „porodice mogu pisati i poslati odeću, preko štaba UČK u Petrovu.“¹⁷ Pored toga, nestalo je još nekih šest ljudi, a prema informacijama se moglo zaključiti da je i njih mogla kidnapovati UČK. Međutim, dalje istraživanje nije moglo to da potvrdi.¹⁸ Još je dvoje ljudi nestalo, ali nije bilo mogućnosti da se pretpostavi koja od strana bi bila za to odgovorna.¹⁹ U osam slučajeva, srpska policija u Štimlju je izvršila proizvoljna hapšenja; u šest od ovih slučajeva, žrtve su se takođe žalile i na zlostavljanje.²⁰ (Vidi tačke 9. poglavlje.)

Varošica Štimlje

Na dan kada je OEBS-KVM bila evakuisana sa Kosova, 20. marta 1999, mesna policija i VJ su zauzele pozicije u centru Štimlja. Uveče 23. marta počele su da pucaju, koristeći dva tenka i jedno oklopno vozilo. Prema izjavi čoveka koji je intervjuisan od strane OEBS-KVM, vojnici VJ i policajci su bili pijani.²¹

U noći kada je počelo NATO bombardovanje SRJ, 24. marta, vojska i policija su granatirale albanske kvartove Štimlja. Jedan tenk je pucao sa raskrsnice puteva u Štimlju, a pincgauer je blokirao put za Prištinu. Tada je došla policija, razbijajući prozore, pljačkajući i paleći kuće, prodavnice i poslovne prostorije koje su pripadale kosovskim Albancima, uključujući biro DLK i skladište Drštva majke Tereze.²² Ovo je nastavljeno i sledećeg dana. Pripadnici policije, VJ i paravojnih jedinica, kao i civili, opkoljavali su kuće. Ukućani, ako već do tada nisu pobjegli, bili su naterani da odu, i prečeno im je smrću ako ne poslušaju.²³

Bilo je i ubijanja, na primer ubistvo i paljenje tela tri člana jedne porodice i posetioca koji se kod njih zatekao.

U nedelji koja je sledila početak NATO bombardovanja, vratio sam se u Štimlje da nađem hranu. Oko 10 časova video sam vojnike VJ u zelenim maskirnim uniformama kako idu od kuće do kuće i pljačkaju ih. Pola sata kasnije, pošto su napustili kvart u kome sam živeo, našao sam četiri svoja suseda na balkonu njihove kuće (imena su zabeležena). Sva četiri tela su bila zapaljena, a telo (navedeno je ime) je još

uvek tinjalo. Sin je pobjegao i mogao bi biti svedok. Od jednog suseda sam čuo da je u kuću prethodnog dana bio došao jedan jugoslovenski oficir koji je nosio naočari za sunce, i da je on rekao stanovnicima kvarta da će biti ubijeni ako odbiju da odu.²⁴

Jedan čovek je bio ubijen pošto je od njega traženo da preda ključeve automobila koji nije bio njegov. „Žrtva nije imala ključeve kola, budući da i nije bila njihov vlasnik. Vojnici VJ su je pretresli tražeći ključeve, pa pošto ih nisu našli, ubili su je ispred njene kuće.“²⁵

Izveštaji o pomenutim ubistvima, kao i ubistvo čoveka koji je uhvaćen kako sa sobom nosi posudu sa brašnom, zbog čega je okrivljen da nosi hranu UČK,²⁶ pominju se u nekoliko izjava koje se ne slažu jedino kada je u pitanju datiranje incidenta. Svi izveštaji govore o incidentima koji su se događali između 25. marta i 5. aprila.²⁷

Vojnici su pucali na ljude i ranjavali ih,²⁸ tukli su ih i hapsili.²⁹ Tipična je priča vlasnika kuće u kojoj se nalazilo sedište OEBS-KVM. Dana 25. ili 26. marta, u kuću u kojoj je OEBS-KVM iznajmila kancelariju i stanove upalo je 30 do 50 policajaca, vojnika VJ i srpskih civila. Oni su pljačkali sve što su verifikatori misije ostavili za sobom, zatim su vlasnika kuće odveli u uroševačku policijsku stanicu, rekavši, dok su ga odvodili, da treba da se lepo obuče, „jer ga čeka Voker“. Tukli su ga i udarali nogama, a zatim istog dana pustili. Jednu ili dve nedelje kasnije, kuća je bila potpuno uništena do temelja.³⁰

Posle početka NATO bombardovanja, VJ je premestila tenkove u dvorišta kuća kosovskih Albanaca, a u nekim slučajevima i pravo u kuće.³¹ Pošto bi ih opljačkali, vojnici bi počeli da granatiraju kuće, kako bi ih zapalili.³² Na ovaj način su bile uništene brojne kuće.³³

Većina albanskog stanovništva varošice je pobjegla u pravcu sela Vojinovce/Vojnoc, Rašince/Rashince i Donje Godance/Godanci i Ulte.³⁴ Srpske snage su prema izjavama svedoka blokirale neke putne pravce, ostavljajući koridor u tom pravcu.³⁵ Sredinom aprila, većina stanovnika je napustila Štimlje. U izjavama koje se odnose na period posle sredine aprila, ima malo detalja o zlostavljanju ili zastrašivanju pojedinaca, i pominje se samo jedno proterivanje.³⁶ Međutim,

kroz Štimlje su i dalje prolazila raseljena lica: 15. aprila je prošla kolona više hiljada izbeglica iz Lipljana, koju je srpska policija sprovela do albanske granice.³⁷

Sela opštine Štimlje

Izvan varošice, štimljska opština je de facto bila podeljena na područje koje je kontrolisala srpska policija i područje pod kontrolom UČK. Grubo rečeno, UČK je kontrolisala teren južno od magistralnog puta 25/17 i teren jugozapadno od varošice.

Od trenutka kada je OEBS-KVM napustila Štimlje pa sve do sredine aprila, jugoslovenske i srpske snage izgleda nisu pokretale veće napade, niti su pokušavale da proteraju seljane iz dela opštine koji su kontrolisale, sa izuzetkom sela Belince/Belince, 2 km zapadno od Štimlja, uz sam put 25/17. Prema izjavi jednog izbeglice, VJ i policija su ovo selo napale 4. aprila.

U 11:30 mnogo pripadnika VJ i policije je došlo u našu kuću u Belincu. Policajci koji su nosili crne uniforme, sa crnim maskama i plavim bluzama, automatskim puškama i noževima, najpre su ušli u dvorište. Otvorili su vrata udarcem noge i rekli nam da se svrstamo uza zid. Sve su nas pretresli u potrazi za novcem i uzeli sve što su našli. Jedan je rekao da će nas pobiti ako kod nas pronađe imalo preostalog novca. Uperili su oružje na mog oca i rekli mu: „Za vas nema mesta na Kosovu – idite u Makedoniju!“ Tada su nas izbacili iz kuće. Ulica je bila prepuna Albanaca, a takođe su se mogli videti pripadnici VJ i policije sa oklopnim kolima. Izašli smo iz naselja i ostali u polju. Sledećeg dana smo autobusom otišli u Makedoniju.³⁸

U druga sela u tom području su povremeno dolazile različite grupe VJ i policije, paravojnih jedinica ili civila. Postoje izveštaji o različitim incidentima i kršenjima ljudskih prava koji su se dešavali u to vreme. U Mužičanima/Muziqine je zabeležen slučaj seksualnog zlostavljanja,³⁹ a premlaćivanje i zastrašivanje su se prema izjavama dešavali u Davidovcima/Davidofc⁴⁰ i Đurkovicima/Gjurkoc.⁴¹ Na dan 1. aprila, u Petraštici/Pjetershtice su se desila dva slučaja teškog zlostavljanja koje je prema izjavi počinila policija. O oba slučaja se govori u istoj izjavi.

Policajci su ušli u selo i izdvojili mene i dva prijatelja moje porodice, a onda počeli da nas tu ku kundacima pušaka. Policajci su nosili maske, zelene maskirne uniforme, automatsko oružje, noževe i revolvere. Jedan od njih nas je neprestano šutirao u lice. Pošto su nas opljačkali, gurnuli su nas u reku i naterali da u vodu uđemo sve do grla. Gurali su naše glave pod vodu. Jedan policajac je pucao u mog prijatelja (ime je navedeno), koji nije imao novca da mu da. Dva puta je pucao u njegovu desnu nogu. (...) Morali smo da ostanemo u vodi 30 minuta. Tada su nas pustili, i ja sam se vratio kući u pet sati popodne.

Kada sam izašao iz reke, moj sused, star 65 godina (ime je navedeno) rekao mi je da su policajci zapalili njegova kola jer nije imao novca da im da. Video sam izgorela kola, a i njegovo lice je imalo opekotine. Rekao je, pošto su zapalili kola, gurali su mu glavu kroz prozor kola u plamenu.⁴²

Svega je nekoliko izjava koje govore o tome da su ljudi bili proterani,⁴³ ili granatiranjem naterani da napuste sela,⁴⁴ ili da su seljani pobegli zato što su videli kako se u njihovom pravcu kreću vojne ili policijske snage.⁴⁵

Između 9. i 12. maja, grupa raseljenih lica koja je na traktorima izašla iz šume u blizini Crnoljeva/Carraleve, bila je zaustavljena od strane naoružanih snaga koje su bile različito opisane kao policijske ili paravojne jedinice. Kako je bilo rečeno OEBS-KVM, ljudi su bili izvođeni iz kolone, ubijani, tučeni ili opljačkani.⁴⁶ Jedan svedok daje sledeći opis:

Kada smo izašli iz šume, blizu Crnoljeva, konvoj su zaustavile srpske snage koje su nosile zelene maskirne uniforme, neki vojnici su imali obojene beretke, dugu kosu i maske. Mene su vređali i opljačkali za 400 DM. Srbi su zadržali vozača traktora, i naredili jednom desetogodišnjem dečaku da vozi mesto njega. Na traktoru je bilo 20 ljudi; dečak je izgubio kontrolu nad vozilom i ono se preturilo, tako da su poginuli dečak, njegova majka i jedna beba, a još pet ljudi je bilo povređeno. Srbi su se na to smejali i nisu pomogli. Kako je kolona nastavila put, u jarku sam video više tela, nekima su vratovi bili preklani.⁴⁷

Sela na teritoriji pod kontrolom UČK su bila napadnuta u drugoj nedelji maja. Hiljade raseljenih lica su iz opština Suva Reka i Uroševac, kao i iz drugih delova opštine Štimlje, stizale u sela kao što su Topilo/Topille i Petrovo, na teritoriju koju je južno od Štimlja kontrolisala UČK. Početkom maja, Srbi su u tom području započeli ofanzivu. Oko 12. maja su napali Topilo i Petrovo. Seljani i raseljena lica (jedan izveštaj ih pominje 20.000, drugi 50.000) pobjegli su u obližnja brda, gde su ih na kraju opkolili pripadnici VJ i policije. Oni su odvojili muškarce od žena i dece i odveli ih u Štimlje. U jednoj izjavi se kaže da su mlađi muškarci bili pohvatani i odvedeni u nepoznatom pravcu.⁴⁸ U drugoj izjavi je rečeno da je pet devojaka bilo seksualno zlopotrebjeno.⁴⁹ Na putu za Štimlje, ljudima je iznuđivan novac i zlato. Ženama je bilo rečeno da idu u Prizren. Muškarci su bili dovedeni u osnovnu školu, gde su bili teško zlostavljani. Na ovo mesto je dovedeno nekoliko različitih grupa. Posle toga su bili odvedeni u privremenu policijsku stanicu u Uroševcu, gde su bili saslušavani.⁵⁰ Jedna žrtva je dala sledeću izjavu:

Za to vreme, policajci su izdvojili oko 250 muškaraca i zatočili ih u školi. Vojska (i policija) su nas naterali da legnemo i zahtevali od ljudi iz druge grupe da gaze po onima koji su ležali, a onda i sami da legnu. Jednom čoveku su tako potpuno prignječili lice. Zatim su zatočenici bili poslani iz dvorišta u samu zgradu škole. Tu su ih policajci tukli drvenim palicama. Jednom čoveku su rekli da stavi kacigu na glavu, a onda ga je policajac tukao po glavi. Mene i brata su tukli tri sata, po glavi i leđima. Posle toga deset ljudi nije moglo da se pokrene kada je grupi naređeno da se popne na kamione. U policijskoj stanici u Ferizaju (Uroševac), za koju je korišćena privatna kuća, jer je prava policijska stanica izgorela, bili smo saslušavani u vezi sa aktivnostima UČK. Četrdeset ljudi je bilo zadržano u zatvoru.⁵¹

¹ UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).

² OSCE-KVM/RC5/CC Uroševac, Meeting Report „Stimlje district villages’ situation after July 1998 events, 22 February 1999. Na listi se nalaze Petrovo, Belince, Račak, Petraštica, Karačica, Duga, Lanište, Topilo i Malopoljce.

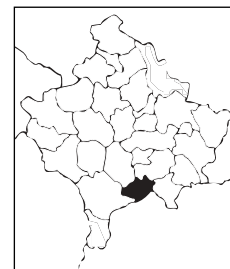
- ³ Human Rights Watch, *Yugoslav forces Guilty of War Crimes in Racak, Kosovo*, 29 January 1999.
- ⁴ OSCE-KVM/HQ, Special Report „Masacre of Civilians in Racak“, 17 January 1999.
- ⁵ UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).
- ⁶ OSCE-KVM/HQ, Special Report „Masacre of Civilians in Racak“, 17 January 1999.
- ⁷ OSCE-KVM/HQ, Special Report „Masacre of Civilians in Racak“, 17 January 1999.
- ⁸ OSCE-KVM/HQ, Special Report „Masacre of Civilians in Racak“, 17 January 1999.
- ⁹ OSCE-KVM/HQ, Special Report „Masacre of Civilians in Racak“, 17 January 1999.
- ¹⁰ OSCE-KVM/HQ, Special Report „Masacre of Civilians in Racak“, 17 January 1999.
- ¹¹ OSCE-KVM/HQ, Special Report „Masacre of Civilians in Racak“, 17 January 1999.
- ¹² OSCE-KVM/HQ, Special Report „Masacre of Civilians in Racak“, 17 January 1999.
- ¹³ Human Rights Watch, *Yugoslav forces Guilty of War Crimes in Racak, Kosovo*, 29 January 1999.
- ¹⁴ ICTY, „Indictment Milosevic & Others (‘Kosovo’)“, IT-99-37, 24 May 1999.
- ¹⁵ OSCE-KVM/RC5/CC Uroševac, Daily Report, 11 February 1999.
- ¹⁶ OSCE-KVM/RC5/CC Uroševac, Weekly Report, 25 February 1999; PR/03/0017/99; PR/03/0035/99; PR/03/0036/99; PR/03/0047/99; PR/03/0048/99; PR/03/0049/99; PR/03/0050/99; PR/03/0051/99; PR/03/0052/99.
- ¹⁷ OSCE-KVM/RC5/CC Uroševac, Weekly Report, 25 February 1999; PR/03/0023/99; PR/03/0024/99; PR/03/0025/99; PR/03/0026/99; PR/03/0027/99; PR/03/0028/99; PR/03/0029/99; PR/03/0030/99; PR/03/0031/99.
- ¹⁸ PR/03/0018/99; PR/03/0019/99; PR/03/0039/99; PR/03/0040/99; PR/03/0070/99; PR/03/0101/99.
- ¹⁹ PR/03/0056/99; PR/03/0057/99.
- ²⁰ PR/03/0011/99; PR/03/0012/99; PR/03/0013/99; PR.03/0022/99; PR/03/0056/99; PR/03/0061/99; PR/03/0071/99; PR/03/0078/99; PR/03/0090/99.
- ²¹ M/0108.
- ²² M/0108; M/0112; M/0325; M/0426; M/0471; M/0731; M/1025; M/0953; M/1608.
- ²³ M/0108; M/0721.
- ²⁴ M/0108.
- ²⁵ M/0731; M/1022.
- ²⁶ M/0731; M/0113.
- ²⁷ M/0108; M/0112; M/0113; M/0325; M/0349; M/0721; M/0731; M/0861; M/0862; M/0951; M/0952; M/0975; M/11022.
- ²⁸ M/0104; M/0118; M/0863.
- ²⁹ M/0108; M/0672; M/0956.
- ³⁰ M/0104; M/0112; M/0114; M/0861; M/0935; M/1022.
- ³¹ M/0721; M/0862.
- ³² M/0426; M/0438.
- ³³ M/0674; M/0975.
- ³⁴ M/0104; M/0108; M/0112; M/039; M/0426; M/0471; M/1025.
- ³⁵ M/0104.
- ³⁶ M/0672; M/0674.
- ³⁷ M/0118; M/1265.
- ³⁸ M/0882.
- ³⁹ M/0113.
- ⁴⁰ M/0369.
- ⁴¹ M/1265;
- ⁴² M/0280.

- ⁴³ M/0113, „Dana 15. aprila 1999, uniformisani ljudi sa značkama na kojima su bili orlovi isterali su me iz moje kuće. Blizu nove autobuske stanice video sam mrtva tela kako leže na zemlji, jednog čoveka starog oko 60 godina, i drugog starog između 20 i 30. Srpski civili i pripadnici paravojnih jedinica su palili kuće unaokolo. Video sam plamenove i dim kako izlaze iz prozora, kako se ruše krovovi i zidovi. Bilo je i granatiranja, i čuo sam eksplozije. Video sam Rome koji su pljačkali kuće.“
- ⁴⁴ M/0271, „Pripadnici VJ i policije su počeli da gađaju selo teškom artiljerijom, iz pravca sela Babljak i Košare 19. ili 20. aprila. I druga sela su takođe bila granatirana.

- ⁴⁵ M/0951, 25. aprila u Godancima.
- ⁴⁶ A/0467; A/0698; A/1077.
- ⁴⁷ A/0698.
- ⁴⁸ A/0417.
- ⁴⁹ M/1395.
- ⁵⁰ A/0417; A/0467; A/0578; A/0697; A/0711; M/1153; M/1395.
- ⁵¹ M/1395.

ŠTRPCE/SHTERPCE

Opština Štrpce se nalazi u planinskom predelu na jugu Kosova, između opština Kačanik i Prizren, na granici sa Makedonijom. To je područje sa srpskom većinom: prema proceni za 1998. opština je imala 13.455 stanovnika, od čega su 60,6% bili Srbi i 37,4% kosovski Albanci.¹ Većina kosovskih Albanaca je živela u zabačenim selima u planinama, a veće koncentracije albanskog stanovništva su bile još u selima Brod/Brod i Firaja/Firaje, na istoku opštine. U opštini je bio centar za zimski sportski turizam i rudnik hroma. U selima su se bavili ekstenzivnom zemljoradnjom.

Demografska situacija se razlikuje od uobičajene na Kosovu i verovatno je u tome objašnjenje zašto je u opštini koja broji 29 manjih sela i zaselaka bilo relativno malo kršenja ljudskih prava o kojima je bila obavestena OEBS-KVM. Drugi mogući faktor je u tome što njenom teritorijom ne prolazi nijedan od značajnijih puteva, niti tu ima graničnih prelaza. Ipak, ono kršenje prava koje je zabeleženo, slaže se sa opštom shemom koja je viđena na drugim mestima na Kosovu.

Bilo je zabeleženo izvesno prisustvo UČK, mada niske aktivnosti, u severoistočnim delovima opštine, kao što se može zaključiti iz izjava datih OEBS-KVM.² Bilo je i sumnji koje su se ticale meštana albanske narodnosti. Jedna intervjuisana osoba je tvrdila da su u septembru 1998. u samoj varošici Štrpce/Shterpce 22 kosovska Albanca bila uhvaćena i odvedena u policijsku stanicu na saslušavanje. Prema izjavi, tu su ih tokom dva sata tukli policajci, njih 70 do 80, posle čega su ih pustili.³

Kada je OEBS-KVM bila razmeštena u opštini, pratila je glavno kretanje VJ i policije na putevima između Kačanika i Prizrena, ali je primila samo četiri žalbe. U dva slučaja se radilo o pucanju i razbijanju prozora,⁴ u jednom se pominje pokušaj paljenja kuće osobe koja se žalila,⁵ a bio je i jedan

slučaj proizvoljnog hapšenja i zlostavljanja od strane policije.⁶

Od trenutka kada je OEBS-KVM napustila Kosovo, 20. marta 1999, dva incidenta su bila zabeležena u samom gradu. Jedan svedok, kosovski Albanac, kaže: „Izašao sam 2. aprila iz autobusa u Štrpcu, kada su me dva policajca zgrabila i odvušla u policijsku stanicu. Tu su me saslušavali o tome zašto sam došao u Štrpce. Policajci su me tukli pesnicama i čizmama. Posle toga sam bio slobodan.“⁷ Drugi kosovski Albanac je ispričao kako su mu srpski policajci ukrali tele, dok je bio na putu za pijacu u Štrpcu.⁸

Ni iz sela u opštini nije bilo mnogo izveštaja o ozbiljnijim kršenjima ljudskih prava nakon 20. marta 1999.

U selu **Firaja**, prema jednoj izjavi, grupa od 15 pripadnika paravojnih jedinica obučeni u crne uniforme, od kojih su neki bili maskirani, zapalila je 20. marta tri kuće. Svedoci kažu da su ovi naoružani ljudi dolazili svake večeri, sve do 28. marta, i da su nastavljali da pljačkaju i pale kuće.⁹ Dana 28. marta, komandant srpske policije iz Štrpca je došao u selo da ljudima kaže kako u roku od dva sata treba da odu, preteći smrću svakome ko odbije da se iseli. Svi seljani su pobjegli.¹⁰ Drugi svedok je rekao da je 1. aprila video „kako selo gori“.¹¹

U **Brodu/Brod**, 28. marta, dva policajca su prišla vlasniku jedne prodavnice:

Dva policajca iz Štrpca su došla u radnju (ime vlasnika je navedeno) i dala mu rok od tri sata da ode, do 13 časova. Bilo mu je naredeno da obavesti sve druge stanovnike albanske narodnosti da takođe treba da se isele. Policajci su imali plave uniforme i maske ... Policajci su rekli da je granica sa Makedonijom otvorena, tako da su seljani spakovali sve što su mogli i oti-

šli traktorima i drugim vozilima. U Banjici/Baice (Kačanik), policija je zaustavila konvoj i naredila meštanima da se vrate u selo, ali su oni radije ostali tamo.¹²

Ovaj izveštaj potvrđuje druga intervjuisana osoba.¹³ Kasnije, 5. aprila, i Brod je bio granatiran paljbom iz tenkova i minobacača. Zatim je u selo došla VJ i palila kuće.¹⁴ Svedoci su izjavili da su između 4. i 6. aprila bila granatirana sela Firaja i Brod, kao i **Donja Bitinja/Biti e Ulte, Vica/Vice, Car Mahala/Caraj i Ogušaj/Ogusaj**; da su kuće u njima bile pljačkane i paljene.¹⁵ U selu **Haidor/Haidor** vojnici VJ su naterali seljane da se ise 8. aprila.

Nema izveštaja o ubijanima na teritoriji opštine Štrpce.

¹ UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).

² M/0197; M/1466.

³ M/0440.

⁴ PR/03/0034/99; PR/03/0060/99.

⁵ PR/03/0088/99.

⁶ PR/03/0033/99.

⁷ M/0197.

⁸ M/0197.

⁹ M/1186.

¹⁰ M/1186.

¹¹ A/0471.

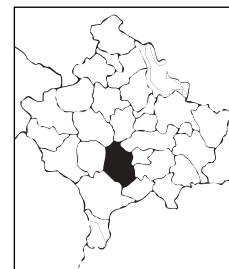
¹² M/0936.

¹³ M/0961.

¹⁴ M/1466.

¹⁵ M/0197.

SUVA REKA/SUHAREKE

Suva Reka je velika opština u planinskom delu južnog i centralnog Kosova. Njeno stanovništvo od skoro 87.000 ljudi je brojalo skoro 96% kosovskih Albanaca, a većinu sela su gotovo isključivo nastanjivali kosovski Albanci.¹ Magistralni put broj 17, glavni put kroz zapadno i južno Kosovo, prolazi teritorijom opštine i kroz samu Suvu Reku, povezujući veće gradove Uroševac na istoku sa Prizrenom na jugozapadu. Severozapad opštine se nalazi blizu varošice Mališevo/Maliseve (opština Orahovac), gde se 1998. nalazio glavni štab UČK, i gde su se vodile žestoke borbe između UČK i jugoslovenskih/srpskih snaga (vidi odeljak o orahovačkoj opštini). Na istoku, preko granice sa opštinom Štimlje, UČK je bila snažno prisutna u području Petrova.

Za vreme borbi koje su se vodile u leto 1998, posebno u periodu od avgusta do oktobra, opština Suva Reka je bila u značajnoj meri pogođena. Mnogi izveštaji koje je prikupila OEBS-KVM odnose se na sela koja su u to vreme bila napadnuta i čije je stanovništvo bilo primorano da beži, najviše u brda, ili u obližnje varošice i sela, uključujući Slapuzane/Slapuzhan,² Grejčevce/Grejcefc,³ Vranić/Vraniq⁴ i Savrovo.⁵ Mnoge osobe su bile nestale za vreme borbi u julu,⁶ avgustu⁷ i septembru 1998. Brojni kosovski Albanci su bili uhapšeni za vreme ofanzive na sela severno i istočno od grada Suva Reka, kao što su Vranić, Mušutište i Blace, i suđeno im je za vreme prisustva OEBS-KVM na Kosovu.

Grad Suva Reka

Suva Reka je pre sukoba imala skoro 10.000 stanovnika, od kojih su preko 90% bili kosovski Albanci. Iako je u periodu prisustva OEBS-KVM na

petost oko grada rasla i iako su se incidenti dešavali na lokacijama koje su veoma blizu varošice (vidi niže), kršenja ljudskih prava u samom gradu, o kojima je izveštena OEBS-KVM, uglavnom su se odnosila na žalbe zbog zastrašivanja.⁸

Situacija se drastično promenila posle odlaska OEBS-KVM. Već 22. marta je počela pucnjava i ljudi su počeli da napuštaju grad. Govorilo se da je jedan Srbin bio ubijen, i da su srpske snage rešile da se osvete na stanovništvu. Toga dana je prema izveštajima bio ubijen i veći broj kosovskih Albanaca.⁹

Dana 22. marta „specijalna policija“ je ušla u našu četvrt. Pucali su u vazduh i lomili imovinu. Oko 15 policajaca je ušlo u moju kuću. Nosili su bele marame na licima i specijalne policijske uniforme. Dovedli su se u kolima obojenim u zeleno i nosili su AK, pištolje i ručne bombe. Jedan od njih je tukao moju svekrvu pištoljem u lice. Pretresli su kuću tražeći vojnike UČK i oružje. Zatim su izašli. Rečeno je bilo da je u našem kvartu bilo ubijeno sedmoro ljudi. Petorica od ubijenih su bili naši susedi.¹⁰

Napetost je eksplodirala i masovno proterivanje stanovnika Suve Reke se desilo u munjevitoj operaciji srpskih snaga koja je počela oko 24. marta. Glavna ofanziva, u kojoj je ubijen veliki broj civila, trajala je svega nekoliko dana. Izbeglice su OEBS-KVM podneli mnogobrojne izveštaje u kojima opisuju ubilačko orgijanje srpskih snaga, sa velikim brojem žrtava za vreme perioda koji je trajao samo nekoliko dana. Proterivanje ljudi u celom gradu je bilo praćeno sličnim pojavama. Počev od kraja marta, tokom nekoliko sledećih nedelja, većina izjava više ne pominje masovna ubijanja, iako su se i tada pojedinačna ubistva dešavala tu i tamo.

Prema izjavama, srpske snage i paravojne jedinice su opkolile grad i zauzele veći broj pozicija. Stanovnici su bežali u panici čim je počelo pucaње. Po svemu sudeći, srpske snage su namerno pucale na civile koji su bežali. Koristeći megafone, srpske snage su naredile ljudima da napuste kraj u roku od pet minuta.¹¹ Jedan meštаниn priča:

Oko 6:20 srpske snage su opkolile grad. Policija je iznela oružje iz policijske stanice i skladišta i odnela ga u dve škole (Skender Luarasi i osnovnu školu Škendija). Policajci su onda počeli da upadaju u kuće na desnoj strani puta koji od Suvе Reke vodi (ka Raštanima), da izbacuju cele porodice iz njihovih kuća, i da pale kuće oko zgrade u kojoj je bila OEBS, kao i samu kuću OEBS.¹²

Iz mnogih sakupljenih izjava koje se odnose na događanja u gradu, mogli bi se izvući različiti opisi raznih srpskih i jugoslovenskih jedinica koje su učestvovalе u operacijama. U mnogim slučajevima, počiniocima su navedena imena. Jedni su opisani kao pripadnici paravojnih jedinica – kako lokalnih, tako i onih koje su pristigle iz uže Srbije – koji su nosili crne uniforme (bez oznaka), kao i uniforme VJ. Takođe su nosili maske preko lica. Drugi su bili opisani kao lokalni ili srpski policijski rezervisti iz Niša (uža Srbija), kao i naoružani srpski civili u civilnim odelima, sa trakama oko rukava. „Beli orlovi“ i Arkanovi „Tigrovi“ su takođe bili pomenuti među učesnicima akcija u gradu, kao i mnoštvo drugih paravojnih formacija opisanih na drugi način. Iz svega sledi da su kombinovane srpske snage, u izobilju naoružane kalašnjikovima, ručnim bombama, noževima, minobacačima i pištoljima, upale u grad, rasule se po njemu, tako da su napadi tekli paralelno na više različitih mesta. Opšta panika je zahvatila ljude, i veliki broj meštana je bio ubijen u orgijanju koje je usledilo.

Borba između UČK i policije je iznenada izbila u samom gradu 25. marta. Kada se UČK povukla, policija je počela da upada u kuće meštana. Četiri policajca koji su nosili crne/zelene maskirne uniforme sa srpskom zastavom na ramenima ušla su u jednu kuću, i kako je domaćin pokušao da izađe, bio je ubijen. Njegov trinaestogodišnji sin priča:

Policija je u našu kuću upala nogama provaljujući vrata. Moje sestre, otac i ja smo bili u pri-

zemlju. Majka je bila na spratu i videla ih je kada su dolazili. Vikala je ocu da napusti kuću. Kako je otac otvorio vrata da izađe, oni su pucali na njega. Onda su četiri policajca upala u kuću. Oni su udarili moju sestru drškom automatskog oružja. Uperili su oružje u mene. Ja sam se onesvestio. Policajci nisu pucali na mene. Tražili su novac i rekli da će nas pobiti ako ga ne dobiju. Ja sam se osvestio posle deset minuta. Moj tata je ležao na zemlji mrtav, na samom pragu. Drmusao sam ga tri puta. Nije se makao. On još nije bio mrtav, jer je bio jak. Ruke su mu bile uništene, sav je bio u krvi. Bio sam preplašen i pobegao sam. Čuo sam dva pucanja namenjena mom ocu. Policajci su ušli u kuću i ubijali ljude... Ja sam otišao kod suseda. Moja sestra mi se pridružila istog popodneva. Kasnije smo se vratili u našu kuću i videli da je očevo telo nestalo. Na stepenicama je bio krvav trag na mestu gde su ga vukli. Nisam ga više video. Moja majka je takođe otišla. Ne znam gde se nalazi.¹³

Jedan od najznačajnijih i najbrutalnijih incidenata u gradu je bilo hvatanje i egzekucija porodice koja je dala u najam kuću OEBS-KVM u Suvoj Reci. Ovo masovno ubistvo se pominje u izjavama mnogih intervjuisanih osoba, od kojih najsnažniji utisak ostavlja izjava koju je dala žena vlasnika kuće u kojoj je bila smeštena OEBS-KVM. Ona je jedina preživela ubijanje svog muža i celokupne porodice, među kojima je bilo mnogo male dece.

Verifikatori OEBS-KVM su živeli u kući ujaka njenog muža, a deo kuće u kojoj je živela intervjuisana osoba su koristili kao kancelarije. Na dan 21. marta policija je pratila njenog muža kući i ispitivala ga kako je mogao da dozvoli članovima OEBS-KVM da žive u njegovoj kući. Celokupna porodica je bila zastrašena, posebno jer je već u januaru policija tukla njenog oca. I zaista, istog dana kada je njen muž bio saslušan, neko je pucao na kola njenog oca nakon što je on dovezao svoju kćerku njenoj kući. Njen otac je u tom incidentu prošao bez ozleda, sakrio kola u obližnjem selu i nastavio put pešice. Kada je stigao kući, telefonirao je kćerki da je obavesti šta mu se dogodilo. Ona mu je rekla da se ne vraća u Suvu Reku, jer je srpska policija opkolila njenu kuću.¹⁴ Dok je gledala kroz prozor, jedan od čuvara OEBS-KVM joj je rekao da ne

brine jer je policija verovatno samo proveravala ne kriju li se u kući pripadnici UČK. Sledećih dana nije bilo znakova prisustva policije oko kuće. Međutim, 25. marta oko 5 časova, ona je čula lupanje na vrata (bili su u kući jednog rođaka u blizini); otvorila je vrata i videla kako tamo stoje tri policajca. Jedan je gurnuo pušku uz njen vrat govoreći: „Gde su sada tvoji prijatelji iz OEBS?“ Naredili su joj da dovede svog muža na sprat, gde su ga vređali, zatim mu naredili da sa njima ode u svoju kuću. Njoj su rekli da ostane tamo gde je, ako želi da ostane živa. Pretresli su sve sobe i krenuli da ih uništavaju. Onda su počeli da tuku njenog muža, dok nije izgubio svest. Dovezli su kamion pred kuću i u njega natrpali sve stvari koje su pripadale OEBS-KVM i samoj porodici. Pitali su je da li ima još nekoga u njenoj kući. Rekli su joj da će tenk koji čeka napolju granatirati kuću, ako ne daju novac. Dala im je 4.000 DM i policajci su otišli. Porodica je imala nameru da ode, ali se plašila zbog pucnjave koja se čula tokom noći.

Oko podne 26. marta, policija je ponovo došla. Policajac koga je poznavala (i čije je ime navedeno u intervjuu) pozvao je njenog brata da izađe iz kuće i na vratima ga ubio. Policajci su vikali na ukučane i kada su ovi istrčali napolje, videli su da je kuća „pod opsadom“ policije, srpskih i romskih civila. Neki članovi porodice su tu odmah bili ubijeni. Intervjuisana osoba je bila među onima za kojima se razvila potera sve do drugog dela grada, gde su uhvaćeni i gurnuti u jedan kafe. Videla je kako su policajci paljbom iz pušaka i automatskog oružja ubijali sve koji su se zatekli u prostoriji. Sa sobom je imala svoje četvoro dece – dve devojčice kojima je bilo 16 i 14, i dva sina, stara 10 i 2 godine. Deca su se stisla oko nje. Pokušavala je da zaštiti dvogodišnjeg sina svojim nogama, ali je ovaj ipak bio pogođen i umro je na licu mesta. Sama je takođe bila ranjena u stomak, metkom koji je prošao kroz telo njenog starijeg sina. Govorila mu je da se pravi da je mrtav, ali kada su počinioci pokupili tela i odvucli ih napolje, videli su da stariji sin još uvek diše i ponovo su u njega pucali. Čula ga je kako je napolju jednom kriknuo. Ubijeno je bilo najmanje dvanaestoro dece mlađe od 17 godina, zajedno sa desetoro odraslih, među kojima je bila i jedna žena u drugom stanju. Intervjuisana osoba se pravila da je mrtva kada su policajci skidali nakit sa svih tela. Videla je kako seku nečiji prst da bi skinuli pr-

sten. Bacili su je na kamion, preko ostalih tela, među kojima su bila i deca. Na putu prema Prizrenu, iskočila je iz kamiona. Pronašli su je ljudi koji su je odveli na teritoriju koju je kontrolisala UČK, gde su joj zalečili povrede. Zatim je neko vreme lutala Kosovom izbegavajući granatiranje. Kosovo je napustila 9. maja.¹⁵

Takođe 26. marta, u središtu grada, srpski policajci koji su nosili plave uniforme sa policijskim oznakama, upali su u stan blizu trgovinskog centra i odvucli petoricu muškaraca u dvorište. Ženama je bilo naređeno da odu. Od muškaraca su uzeli novac i lične isprave. Zatim su ih tukli i postrojili za streljanje. Kada je počela paljba, jedan čovek se spasao bekstvom. Kada se kasnije vratio na mesto streljanja, video je tela preostale četvorice zajedno sa telima još dvojice ljudi koji su bili ubijeni pored njih.¹⁶

Oko 26. marta, tri kamiona natovarena leševima muškaraca, žena i dece koji su bili pokriveni plastičnim folijama, viđeni su u vrtu više škole. Srbi (imena su zabeležena) koji su izgledali kao drogirani, rastovarili su kamione. Na tela su nabacali stare gume. Zatim su na njih sipali petrolej i sve zapalili.¹⁷

Na dan 28. marta, VJ i policija su srušile minaret na džamiji. Jedan mesni policajac je rekao jednoj porodici da je najbolje da napusti svoju kuću, jer ne može da joj garantuje bezbednost. Svedok kaže da je na ulicama bilo mnogo pucnjave kada su ih srpski vojnici sa automatskim oružjem izbacili iz kuće i rekli im da odu bez povratka. „Idite u Albaniju i pozdravite Klintona.“¹⁸ Na kontrolnom punktu u gradu (nije navedena precizna lokacija), policijske i vojne jedinice su zahtevale novac, i mnogi ljudi su napadnuti i zlostavljani. Jedan svedok je izjavio da je na tom mestu bilo ranjeno više od 100 ljudi.¹⁹

Na dan 29. marta, dok je jedan čovek sa porodicom odlazio, pošto su ga dva policajca (imena su zabeležena) isterala iz kuće, a kuću zapalila, video je na ulici ranjenog čoveka koji je molio da mu se pomogne. Ljudi su bili toliko prestrašeni da se niko nije usuđivao da se zaustavi. Nešto dalje, kamion pun tela je stigao da pokupi leševe koji su ležali na ulici. Vozač je bio policajac u crnoj uniformi sa oznakama Arkanovih „Tigrova“. Nekoliko Roma su tovarili tela na kamion. Kasnije, svedok je

video bager kako kopa u blizini groblja. Video je i onaj isti kamion koji je već ranije zapazio. Sada je kamion bio prazan.²⁰

Svedočanstva o incidentima koji su se desili posle 30. marta odnose se najviše na proterivanje stanovnika i paljenje njihovih kuća. Kao što je to bilo ustaljeno na Kosovu, civilima su otimali novac i nakit, i terali ih da napuste kuće pod pretnjom smrti, često u roku od samo nekoliko minuta.

Jedan od mogućih razloga za tako bezobziran napad srpskih snaga na grad je prisustvo UČK u Suvoj Reci i oko nje. Mnoge izjave izbeglica govore o tome da su ranjeni civili otišli na „teritoriju“ UČK, gde su bili zbrinuti, dok su drugi govorili o čarkama između srpskih snaga i UČK koje su se dešavale na raznim mestima oko grada. Jedan čovek je rekao da je oko 27. marta Suva Reka bila od strane srpskih snaga podeljena na dva dela. On sam se nalazio u severnom delu, i iz priča je saznao da u južnom delu srpske snage pucaju na sve odreda, sa ciljem da prouzrokuju masovan odlazak stanovnika. Bio je otvoren koridor prema severu, i većina stanovnika je pobegla u Bukoš/Bukosh, koji je bio „zaštićena“ teritorija UČK. (Nije jasno kojim putem su ljudi stizali u Bukoš, koji se u stvari nalazi na jugoistoku od Suve Reke. Jedan od puteva koji dodiruju severni deo Suve Reke ide na istok prema Rečanima/Reqan, koji su na 3 km od Bukoša. Možda su izbeglice odlazile tim putem.) Proterivanje je trajalo tri ili četiri sata. Za to vreme, srpske snage u južnom delu su pucale na one koji su odlazili. UČK je izgleda pokušala da zaštiti civilne stanovnike i dala im spisak sela u kojima su bili bezbedniji pod njenom kontrolom. Na tom spisku su bili: Budakovo/Budakove, Đinovce/Gjinofc, Dubrava/Dubrave, Grejkovce/Grejkoc, Mušutušte/Mushtishte, Papaz/Papaz, Savrovo/Svrove, Selograzde/Sellograzde i Sopina/Sopine.²¹ Sva ova sela se nalaze veoma blizu jedno drugog, ili na istočno ili na južno od Suve Reke.

Sela južno i jugoistočno od Suve Reke

Selo **Bukoš**, oko 6 km jugoistočno od Suve Reke, bilo je izgleda napadnuto najmanje tri puta: u martu, aprilu, i početkom maja. Prvi napad je bio oko 24. marta. U to vreme, mnoga susedna sela, gde su se nalazili borci UČK, bila su takođe napadnuta, tako da su se ljudi kretali iz jednog kraja u

drugi. Seljani su se podelili i bežali u raznim pravcima, i kako je rekao jedan svedok, mnoga su deca tih dana umrla od gladi i hladnoće. Granatiranje tog područja je trajalo oko četiri nedelje. Svedoci su na raznim lokacijama videli brojna mrtva tela.²² Neki od seljana su se obeshrabrili i otišli u Albaniju. Na dan 10. aprila jedinice VJ su opkolile selo i rekle preostalim stanovnicima da moraju da odu. Ponovo je počelo granatiranje. U to vreme, UČK je takođe savetovala ljude da odu, jer su se približavale srpske snage. Mnoga raseljena lica su otišla u šumu gde su ostala oko tri nedelje. Kada su napustili šumu, prema izjavi jednog svedoka, opkolilo ih je 300 do 400 srpskih vojnika sa oklopnim vozilima. Među izbeglicama je bilo članova UČK koji su stupili u borbu sa srpskim snagama.²³ Između 2. i 7. maja selo je ponovo bilo granatirano, kada su srpske snage uz pomoć tenkova, oklopnih vozila i pešadije napale odbrambene pozicije UČK. Jedan čovek koji je sa porodicom pobegao i krio se u obližnjem potoku četiri ili pet sati, rekao je da je pri povratku u selo zatekao tela više muškaraca i žena. Preostali stanovnici su konačno napustili područje.²⁴

Budakovo, 4 km istočno od Bukoša, bilo je granatirano 25. marta. Paravojne jedinice i VJ su opkolile selo pešadijskim snagama koje su bile u susednom selu Donja Krušica/Kruschice e Ulet. Civilni iz Budakova su pobegli u planinu, i nije im bilo dozvoljeno da išta uzmu sa sobom. U granatiranju je, prema izveštajima, bilo ubijeno oko petoro ljudi. U planini, srpske snage su opkolile veliki broj raseljenih lica. Jedna grupa muškaraca je bila izdvojena od ostalih i ukrcana na kamione koji su ih odvezli u Suvu Reku.²⁵ Mnogo kasnije, 20. aprila, pripadnici policije, VJ i paravojnih jedinica ponovo su došli u selo uz pucanje i granatiranje. U selu su se nalazile snage UČK i u borbama je ubijeno oko 100 ljudi.²⁶ Ofanziva VJ u kojoj su korišćeni tenkovi i oklopna vozila koncentrisala se 15. maja na Budakovo. Napad je dolazio iz četiri pravca. U to vreme, seljani su već bili daleko u planini, gde su neki boravili već nekoliko nedelja. Kada su se neki od njih vratili, našli su oko 15 tela, sva na jednoj lokaciji u selu. Neka od tela su imala rane od metaka na nogama, dok su na grudima bile posekotine od noževa.²⁷ Na dan 16. maja, brojna raseljena lica su pobegla u Budakovo (koje je, kako je već rečeno, branila UČK). Selo je kasni-

je granatirano, i UČK se povukla. Istog dana, policija i VJ (pripadnici paravojnih jedinica koji su na ramenima nosili oznake Arkanovih „Tigrova“ su prema izveštajima takođe bili prisutni), uhvatili su grupu raseljenih lica, i policija ih je odvela u Suvu Reku.²⁸ **Papaz**, koji je nalazi 2 km severno od Budakova je bio granatiran 11. aprila, kada je više od polovine stanovnika pobjeglo u planinu.²⁹

Na dan 28. marta 1999. vojska i policija su opkolile **Vranić/Vraniq**, 3 km južno od Budakova. Koristeći megafone, policajci su rekli seljanima da odu u Albaniju i da se oni „bore protiv UČK, a ne protiv civila“. Mnogi seljani su izabrali da odu na teritoriju koju je kontrolisala UČK.³⁰ Selo je ponovo bilo opkoljeno i granatirano 2. aprila. Ljudi koji su u to vreme još uvek bili u selu pobjegli su u različitim pravcima. Jedan čovek je rekao da je sa porodicom dva dana proveo u šumi, pod zaštitom UČK. Policija je zastrašivala seljane i govorila im da treba da idu u Albaniju. Policajci su takođe, kako je saopšteno, ubili neke ljude, kako bi ubrzali odlazanje, i tokom proterivanja pretili ljudima smrću.³¹

Srpske snage su bombardovale Vranić 15. aprila, tako da su seljani otišli u šumu, gde su se krili oko dve nedelje. Kada se granatiranje približilo mestu gde su se bili sklonili, ljudi su na svojim traktorima krenuli dalje. Na putu između Vranića i Bukoša, policija ih je zaustavila i rekla da predaju sav novac koji imaju, kao i nakit. U suprotnom slučaju, policajci su rekli da će ubiti bebe.³²

Đinovce/Gjinfç, oko 5 km južno od Suve Reke, opkolili su 27. marta pripadnici paravojnih jedinica koji su počeli da pale kuće. Mnoga raseljena lica su bila u selu koje, za razliku od okolnih sela, do tada nije bilo granatirano. UČK je savetovala izbeglice da odu na drugo mesto, bliže Prizrenu. Oko 8000 ljudi je pošlo, ali kada su stigli do prizrenskog puta, presrela ih je policija koja ih je opljačkala i oduzela im vozila. Neki muškarci su odvezeni policijskim kamionima.³³ U selu, nastavljalo se granatiranje i paljenje kuća. Oni koji su još uvek bili u selu, sada su ubrzano odlazili. Neke od njih su uhvatili pripadnici paravojnih jedinica koji su ih opljačkali preteći im smrću.³⁴ VJ i policija su još uvek bile tu 3. i 4. aprila. Na kraju, svi seljani su se iselili. Paravojne jedinice su bile blokira-

le sve izlaze iz sela osim jednog. Odlazeći, meštani su morali da predaju sav svoj novac i nakit, pod pretnjom smrti. Tradicionalne kapice (kečeta) su bile oduzimate starijim ljudima i bacane na zemlju. Kolona u kojoj je bilo oko 3000 ljudi je putovala četiri dana i tri noći, pre nego što je stigla do albanske granice.³⁵

Geljance/Gelac, oko 4 km južno od Đinovca, nije bilo napadnuto sve do 28. marta. Minobacački napad na selo je došao iz pravca obližnjeg srpskog sela Novake (opština Prizren). Meštani su pobjegli u Grejkovce i Selograzde, ali su i ova sela napadnuta. Mnogi seljani su pobjegli pre nego što su Srbi ušli u selo, ali su oni koji su ostali bili naterani da predaju novac, kako bi mogli da izađu. Ljudi su zatim bili usmereni prema albanskoj granici.³⁶ Prema navodu jednog svedoka koji je rekao da je u to vreme još uvek bio u selu, 5. maja se pojavila policija i rekla preostalim starijim ljudima da će svako ko u selu ostane posle 6 časova ujutro sledećeg dana – biti ubijen. Kada je napuštao selo, pored puta je video tri tela, sva u krvi. Leševi su oko vrata imali zimske lance za automobile i bodljikavu žicu.³⁷ Kasnije, 21. maja, jedan izbeglica koji je putovao iz Suve Reke, rekao je da su u selu Geljance, on i ljudi koji su sa njim putovali, bili prestrašeni od strane policije koja im je oduzela novac i druge vrednosti. Policajci su im takođe konfiskovali lične isprave. Policajci su pretili da će poskidati žene gole. Muškarce su tukli. Na albanskoj granici, svaki pojedinac je trebalo da plati 200 DM, dok je rođak jednog čoveka pod pretnjom da mu odseku ruku morao da preda svoj ručni sat.³⁸

Grejkovce/Grejkoc se nalazi 4 km istočno od sela Geljance. Zbog granatiranja sela koje su srpske snage izvršile 28. marta, celokupno stanovništvo je pobjeglo. Neki seljani su u planinama proveli oko dve nedelje. Situacija u planini je bila tako loša da su dvoje dece i jedan stariji čovek od gladi i hladnoće umrli. Kada su srpske snage počele da granatiraju planine, grupa raseljenih lica koja se tamo okupila neprestano se nalazila u pokretu, od jednog spaljenog sela do drugog.³⁹

Sopina i Savrovo se nalaze 3 odnosno 6 km jugoistočno od Suve Reke. Ono što se desilo u ova dva sela sledi shemi koja je primenjena u mnogim drugim selima u tom području. Najveći broj dokumenata se odnosi na period između početka aprila

la i početka maja. Budući da se UČK nalazila u tom području, granatiranje je bilo neprestano, i izbeglice su stalno bežale dalje. Oko 2. aprila bila je granatirana Sopina, selo sa mešanim stanovništvom, tako da su seljani pobjegli u šumu. Jedan svedok je naveo imena petoro ljudi za koje je znao da su bili ubijeni, a pomenuo je i druge, koji su bili ranjeni ili pretučeni. Neka od raseljenih lica su pobjegla u šume, ali kada su šume potpale pod intenzivnu artiljerijsku paljbu, morali su da se vrate. Dok su prolazili kroz selo, videli su mnogo mrtvih. Svedok tvrdi da su neki od počinitelja bili njegovi srpski susedi.⁴⁰ Na dan 16. aprila pripadnici policije i VJ su opkolili Savrovo, a 20. aprila selo je bilo granatirano. Ubijen je bio jedan sedamnaestogodišnji dečak, a jedan drugi je bio ranjen. U Savrovu su se nalazile izbelice iz drugih sela. Svi zajedno su pokušali da se sklone u planine, ali su planine takođe bile granatirane, tako da su počeli da napuštaju područje.⁴¹ Odvojeno od ovih raseljenih lica, grupa od 40 ljudi je putovala u Savrovo. Kada su se približili selu, policajci su na njih otvorili vatru, ubivši dva čoveka i ranivši više drugih.⁴²

Mušutište je bilo veliko selo sa mešanim stanovništvom u jugozapadnom uglu opštine.

Na dan 19. februara, dva brata, Srbina, bila su ubijena u svom vozilu na istočnom izlazu iz sela. Kada su se približile mestu zločina radi istrage, patrola OEBS-KVM su srele neprijateljski raspoređenu gomilu srpskih civila koji su pokušali da zaustave vozilo i koji su na njega bacali kamenje. Policija je učinila jako malo da pomogne patroli i odbila je da verifikatorima prosledi bilo kakvu informaciju koja se ticala incidenta. Posle pregovora sa višim oficirima policije, bio je postignut dogovor da patrola dođe na mesto ubistva u pratnji policajaca. Pokazalo se da su braća upala u zasedu i da je na njih pucano iz automatskog oružja dok su bili u kolima. Jedan od njih je mnogo puta bio pogođen u glavu i telo dok je bio u kolima, dok je drugi bio više puta pogođen u telo dok je pokušavao da pobjegne. Obe žrtve su imale revolvere kalibra 45.⁴³

Na dan 22. februara, policija je odvela jednog petnaestogodišnjeg dečaka koji je bio pušten sat kasnije. Dok je bio u rukama policije, od njega su tražili da kaže ko je ubio dva Srbina 19. februara. Dečak je tvrdio da su ga udarili po glavi štapom, i

da su ga šutirali u noge, kao i da su mu pretili da će mu odseći prste. Dečak je još rekao da je oko 10 policajaca učestvovalo u saslušanju, a njegov otac je rekao da su dečaka odveli iz centra varošice bez očevog znanja. Rekao je još da je posle saslušavanja dečak bio bolestan, da je noću imao košmarne snove i da se plašio da izađe iz kuće.⁴⁴

Kada je policija opkolila Mušutište 29. marta, seljani su pobjegli, tako da je u mestu ostalo samo nešto starijih ljudi koji su kasnije bili ubijeni u svojim kućama, kada su ove bile zapaljane. Seljani su bili primorani da beže između kuća koje su bile u plamenu. Dok su bežali, bili su zaustavljeni od strane pripadnika VJ, policije i paravojnih jedinica. Obraćajući se jednom kosovskom Albancu, jedan od njih, koji je nosio masku, rekao je: „Tvoja deca su divna, ne treba da ih više imaš“. Zatim je ispalio rafal u čoveka, pred njegovom ženom i celom porodicom.⁴⁵ Tokom nekoliko sledećih dana ljudi su bili isterivani iz svojih kuća koje su posle toga bile zapaljane. Dok su ljudi odlazili, bio im je oduziman novac i nakit, pod pretnjom da sve ostave, ili će biti ubijeni. Oni koji nisu imali novca, bili su tučeni.⁴⁶

Zapadno od Suve Reke: Studenčane/Studencan i Raštane/Rashtan

Studenčane je veliko selo oko 5 km zapadno od Suve Reke, smešteno pored važnog raskršća, gde se spajaju putevi iz severnog, centralnog i južnog dela opštine Orahovac. Na pola puta između Studenčana i Suve Reke, nalazi se manje selo Raštane, koje je bilo delimično spaljeno 1998, za vreme srpske ofanzive. U njemu je bio kontrolni punkt srpske policije. Ograničena sloboda kretanja i drugi problemi povezani sa postojanjem ovog punkta bili su u centru pažnje verifikatora OEBS-KVM u Suvoj Reci. U periodu od samo 10 dana, početkom februara 1999, više od 300 vozila je bilo zaustavljeno, a putnici iz 13 od njih su bili zastrašivani.⁴⁷

Na dan 20. februara u Studenčanu se desilo značajnije kršenje prekida vatre za koje su se međusobno okrivljavale VJ i UČK. Za vreme incidenta, Studenčane su granatirale snage VJ.⁴⁸

Na dan 16. marta, Studenčane je ponovo bilo granatirano, tako da je celokupno stanovništvo pobjeglo na jug do susednog sela Neprebište/Ne-

prebiste, i vratilo se nekoliko dana kasnije. Pošto je OEBS-KVM napustila Kosovo, srpske snage su ponovo počele da pucaju na selo, tako da su se meštani još jednom sklonili u Neprebište.⁴⁹ Na dan 21. marta 1999. bilo je granatirano selo Raštane, i prema izveštajima meštana, bila je uništena mesna kancelarija OEBS-KVM.

Mesta juogozapadno od Suve Reke: Trnje/Ternje i Lešane/Leshane

Trnje, koje se nalazi oko 6 km jugozapadno od Suve Reke, blizu je Novaka/Malesi e Re (sa druge strane granice prizrenske opštine). Selo je u većini bilo naseljeno Srbima.

Na dan 25. marta 1999, između 5 i 6 časova ujutro, u Trnje je stigla grupa policajaca. Jedan izveštaj pominje da je selo bilo granatirano dok ga je policija opkoljavala, i da je jedna starija osoba poginula kada se srušio krov kuće koja je bila pogođena.⁵⁰

Policajci su ušli u prve dve kuće u selu i prema svedočenju ubili veći broj ljudi koji su se tamo zatekli.⁵¹ Kuće su bile zapaljene. Zatim je, po svemu sudeći, nastala opšta panika. Policajci su pucali na ljude koji su bežali iz svojih kuća: jedna porodica koja je pokušavala da se skloni u potok je tog dana imala osmoro ubijenih. U potoku, preživeli su bili opkoljeni, muškarci su bili izdvojeni od žena i dece. Četiri muškarca su streljana. Ostalima je naređeno da se vrate u svoju kuću, koja je tada već gorela. Tu su ostali tri dana, „sve vreme slušajući pucnjavu“.⁵²

Jedan mladić koji se bio sakrio na tavanu kuće svog ujaka svedoči da je video kako su policajci u maskirnim uniformama naredili mlađim ženama, starim između 15 i 24 godine, da odu na prvi sprat kuće. Uskoro posle toga čuo je vrištanje. Kada je nakon tri dana izašao iz svog skrovišta, u sobi je našao tela ovih žena. Sve su na telima imale ubode od noževa.⁵³

Izgleda da je policija u Trnju i oko njega bila prisutna najmanje još tri dana posle ubistava koja su se desila 25. marta. Na dan 26. marta policajci su palili još neke kuće. Jedan čovek koji je prisustvovao dolasku policajaca u Trnje 25. marta, i koji je odmah posle toga pobeo, opisuje povratak u Trnje iz susednog sela Lešane, rano uveče 25. marta, kada u samom selu nije bilo policije. On

priča kako su u jednoj kući on i njegovi pratioci našli 17 tela, i još tri deteta koja su bila živa. Kaže da su po svemu sudeći u kući eksplodirale ručne bombe. Bilo je tela koja su ležala na ulici, a jedan stariji čovek je ležao ranjen.⁵⁴

Sve izjave očevidaca i ljudi koji su o događajima u Trnju znali po čuvenju govore da je tamo bilo ubijeno oko 40 ljudi.⁵⁵ Svedok koji kaže da je uveče 25. marta pronašao tela u kući takođe kaže da su mrtvi bili zakopani u masovnoj grobnici blizu Ljubižde, kao i na deponiji smeća nedaleko od puta Suva Reka-Prizren.⁵⁶

Lešane se nalazi samo 1 km istočno od Trnja. Stanovništvo sela je mešano, srpsko-albansko. Na dan 22. marta Srbi su počeli sa zastrašivanjem meštana. Došli su najpre u školu, gde su pred decom razbijali nameštaj i tukli učitelje. Posle toga, mnogi seljani se nisu usuđivali da izađu.⁵⁷ U to vreme, Srbi iz sela su počeli da nose uniforme paravojnih jedinica.⁵⁸

Na dan 25. marta, civili iz sela Novake i Lešane, noseći maske i uz podršku VJ (koja u tom trenutku nije imala aktivnu ulogu), naterali su kosovske Albance da napuste svoje kuće. Srpski civili su pucali u vazduh iz automatskog oružja. Kako su kosovski Albanci odlazili, neke zgrade su paljene. Snajperisti su počeli da pucaju nasumice po gomili koja je bežala u polje i tri čoveka su bila ubijena. Veruje se da su tog dana bila ubijena još četiri meštanina.⁵⁹

Dana 28. marta, brojna raseljena lica iz Trnja su se slila u Lešane pokušavajući da pobegnu ispred ofanzive koja se odvijala u drugim selima. Izgleda da su srpski civili, zajedno sa pomešanim paravojnim i policijskim jedinicama i trupama VJ, tada stigli u Lešane i počeli da pale kuće. Ljudima su dali rok od 15 minuta da napuste selo. Polovina stanovništva je pobešla niz reku, a druga se sakrila u školi. Srpske snage su došle u školu i razdvojile muškarce i žene. Grupa od 500 muškaraca je dobila naređenje da pozdravlja sa tri prsta („srpski pozdrav“) i da viče „Srbija, Srbija!“ Oni koji nisu dovoljno glasno vikali, bili su udarani kundacima. Zatim su muškarci bili postrojeni uza zid i Srbi su se nad njima izivljavali praveći se da će ih svakog trenutka postreljati. Žene su počele da plaču i vrište u strahu za svoje muževe i sinove. Ženama i deci je tada bilo naređeno da izađu i da idu pešice prema Prizrenu. Muškarci su bili primorani da

posedaju. Približilo se veliko policijsko vozilo sa mitraljezom na vrhu koji je bio uperen prema ljudima koji su sedeli. Onda su policajci izveli jednog čoveka, šutirajući ga i udarajući ga kundacima. Prema izjavi jednog od svedoka, Srbi su imali nameru da ubiju tog čoveka, kada je neki policajac rekao da to nije neophodno, jer je već dovoljno dobio batina. Ljude su onda ponovo postrojili, pretresli ih tražeći dragocenosti i opljačkali ih. Nakon što je prošlo oko pet sati, sproveli su ih pod oružanom pratnjom do puta prema Prizrenu. Kada su muškarci stigli do sledećeg sela – Topličana/Topiqan (1,5 km istočno), stražari su ih ostavili, ali je na putu još uvek bilo mnogo policijskih i vojnih vozila i vojnici su pazili da se izvrše njihova naređenja. Oko 3 km od Lešana, naišao je veliki kamion sa vojnicima VJ i odveo intervjuisanu osobu i druge seljane u Žur, odakle su pešice stigli do albanske granice.⁶⁰

Za vreme napada policije na Lešane, jedna žena albanske narodnosti je čula kako su pripadnici srpskih jedinica provalili u prodavnicu njene porodice; čula je pucnje i kako njen svekar jauče. Ona je tada sa sobom uzela svoju devetomesečnu bebu i pobjegla iz kuće da bi se pridružila svojoj porodici koja je bila u blizini, i zatim pešice sa još njih dvadesetak otišla u Prizren, gde je ostala narednih pet nedelja. U Lešane se vratila posle toga, i pronašla je okrvavljenu odeću svog svekra kako leži na podu prodavnice. Čula je da je njen svekar bio ubijen, i da ga je sahranio jedan sused, romske narodnosti. Žena je rekla da su u tom trenutku u Lešanu bili samo Srbi i „Cigani“ (*Maxhupet*).⁶¹

Severozapadno od Suve Reke: Belanica i susedna sela

Sela koja leže severno i zapadno od Suve Reke, među njima Banja/Banje, Dobrodeljane/Doberdolan, Kostrce/Kosterc, Ladrovac/Lladroc, Neprebište/Neprebishte, Nišor/Nishor, Pecane/Pecan, Samodraž/Samodrezhe, Semetište/Semetishte, Senik/Senik i Slapužane/Slapužan, kao i Studenčane/Studenčan i Raštane/Rashtan koja su gore već pomenuta, bila su granatirana počev od 25. marta, tokom ofanzive širih razmera koju su preduzele srpske snage. Usled toga, veći deo seljana iz ovog kraja je krajem marta napustilo svoje domove. U manjem broju slučajeva, seljani

iz pojedinih sela su izbegli u raznim pravcima (delimično zato što su se sklonili kod porodice u susednim mestima), dok je većina stanovnika ovih sela pobjegla u selo Belanica, na severu opštine, oko 11 km od Suve Reke. Ponekad, oni su tamo išli spontano, a ponekad su u tom pravcu bili usmeravani.

Neka od ovih sela su doživela borbe i pre marta 1999. Slapužane je predstavljalo uporište UČK tokom cele 1998. i u januaru 1999. su srpske snage zauzele okolne visove na oko 2 km od sela. Samo selo je bilo granatirano 8. januara 1999. oko 7 sati ujutru.⁶² Neki meštani su tada bili ubijeni, a mnogi drugi, među kojima i ranjenici, pobjegli su.

Napadi koji su u tom kraju počeli oko 26. marta produžili su se sve do 1. maja.

Na dan 26. marta, snage policije i VJ su opkolile Belanicu i u toku nekoliko dana više puta je napale. Izgleda da je selo služilo kao sabirni centar za izbeglice, jer je bilo relativno pošteđeno par dana, tokom kojih se napunilo raseljenim licima iz okolnih sela. Izveštaji se ne slažu u tome u kojoj je meri UČK bila prisutna u selu i u kojoj se meri suprotstavljala napadima VJ i policije.

Prvog dana, policijske i vojne snage su pucale na selo, i mlađi ljudi su pobjegli u planine. Pripadnici VJ koji su nosili crne maske, hvatali su ljude u centru sela i zahtevali da im se predaju novac i druge dragocenosti. Svedoci su videli kako je neki vojnik stavio nož na telo jedne bebe; od majke je tražio da mu preda novac, ili će svoju bebu dobiti natrag mrtvu. Kada su ljudi bili opljačkani, natrpali su na kamione i odvezeni u Žur (opština Prizren).⁶³ Jedan čovek koji je sledećeg dana u konvoju tuda prolazio za Belanicu, ispričao je kako je video 10 muškaraca koji su bili naterani da kleče, dok su na njih bile uperene puške. Oni koji nisu imali novca da plate, bili su odvedeni u stranu. On nije znao šta se sa njima desilo.⁶⁴ U jednom sličnom incidentu, policajci su, prema izjavi, pucali u jednog čoveka zato što je imao samo 300 DM, umesto 500, koliko su od njega tražili da bi mu vratili njegovu ženu. Isti čovek koji je bio svedok prilikom ovog incidenta kaže, da je iz konvoja koji je toga dana napustio Belanicu u pravcu sela Zrze na albanskoj granici, najmanje 50 ljudi bilo ubijeno, bilo zato što nisu imali da daju novac kada je to od njih traženo, bilo zato što su pohvatani kada su se u jednoj kući sklonili od kiše koja je ja-

ko padala toga dana.⁶⁵ Slične stvari su se dešavale sledećih nekoliko dana. Na dan 29. marta, UČK je upozorila ljude između 17 i 50 godina da odu u planine, inače će ih policija pobiti. Ljudi su uglavnom tako i učinili. Policija i vojska su u selo došle sledećeg jutra. Zahtevali su novac; oni koji nisu imali šta da daju, videli su kako gore njihove kuće, a na neke je čak pucano. Prema izjavama, srpski vojnici su zaklali pred okupljenim meštanima jednog dvogodišnjeg dečaka i rekli ostalima da će im se svima isto to desiti ako ne daju novac. Zatim je seljanima naređeno da idu u Albaniju.⁶⁶

U drugom incidentu, 29. marta, prema svedočenju, policija je ljude koji su se u tom trenutku zatekli u selu podelila na grupe. Grupi od oko 20.000 ljudi je bilo dozvoljeno da ode. Grupi koja je ostala (ne zna se koliki je bio njen broj) bilo je rečeno da sve zadržavaju kao taoce, zato što je UČK još uvek držala jedan deo sela. Jedan Srbin sa megafonom je vikao prema pozicijama UČK: „Morate se povući ili ćemo poubijati taoce“. Taoci su takođe molili UČK, koja se, po svemu sudeći, povukla. Međutim, Srbi nisu poverovali da je UČK otišla, pa su počeli da bacaju bombe na traktore na kojima su bile žene i deca. Starešine i religijske vođe sa belim zastavama su rekle Srbima da su ljudi UČK otišli. Maskirani pripadnici paravojnih jedinica su onda konfiskovali novac od preostale grupe; uz glave dece su držali ručne bombe kako bi iznudili novac od njihovih roditelja. Tri čoveka su bila ubijena – jednome je bilo pucano u usta zato što nije imao da da 1000 DM. (Jedan svedok navodi imena ljudi koji su učestvovali u ovom incidentu.)⁶⁷

Belanicu je ponovo gađala srpska artiljerija 1. aprila oko 13 časova. Posle sukoba između UČK i srpskih snaga u njenoj blizini, u selu je ponovo bilo oko 30.000 ljudi koji su se u tom trenutku zatekli.⁶⁸ Jedan od njih je ispričao:

Kada je pucnjava prestala, otišao sam po traktor da krenemo prema albanskoj granici. Srpske snage sa SAJ oznakama su došle i tražile novac i nakit od civila. Kada su jedan muškarac i njegova žena odbili da im bilo šta daju, bili su odvučeni u neko dvorište i tamo je muškarac streljan. Njegovo je telo ostavljeno u dvorištu. Oko 20 minuta kasnije, sredovečni muškarac je bio izveden pred gomilu ljudi, postavljen pred

zid i streljan. Cela grupa je naterana da ide prema albanskoj granici, a za vreme puta ljudi su bili vređani i tučeni.⁶⁹

Brojne su izjave koje se odnose na period između 1. i 4. aprila, i iz kojih se vidi da je sličan scenario iznuđivanja novca, premlaćivanja i pojedinačnih ubistava, kao i paljenja kuća, bio široko rasprostranjen.⁷⁰ Neke srpske jedinice su, prema navođenju svedoka, došle iz obližnjeg srpskog sela Tumičina, i bile su maskirane. Ljudima je preko megafona bilo naređeno da napuste svoje kuće i da odu prema Albaniji; ljudi su već bili spremni na takav ishod, pa su bili pripremili vozila. Otišli su u konvoju. Uz put, bilo je različitih incidenata, posebno na kontrolnim punktovima, na kojima su različite policijske jedinice od ljudi u konvoju iznuđivale novac. Jedan čovek je ispričao kako su dva policajca od njega zahtevala novac, držeći istovremeno majcu sa znakom UČK i zahtevajući da se on deklariše kao simpatizer UČK. Kako im nije dao nikakav novac, tukli su ga sve dok nije izvadio 100 DM. Drugi čovek, koji je u konvoju bio ispred njega, skinut je sa traktora, i policajac je pucao blizu njegove noge i u vazduh da ga zaplaši.⁷¹

Severoistočno od Suve Reke

Sela koja se ovde pominju nalaze se blizu administrativne granice sa opštinom Štimlje. Incidenti koji su se u januaru desili u tom području, posebno oko mesta Dulje/Duhel, pored puta broj 17, opisani su u odeljku o toj opštini.

Marta 1999. područje oko **Dragaćina/Dragaqine**, zabačenog sela koje se nalazi 7 km severoistočno od Suve Reke, bilo je zahvaćeno borbama i mnogi seljani su pobjegli u planine, dok su se neki muškarci sklonili na teritorijama koje je kontrolisala UČK. Na dan 6. aprila neki seljani su se vratili, i sklonili se u privremenim zaklonima ili u ruševinama svojih kuća. Meštani su organizovali straže oko sela očekujući povratak srpskih jedinica, što se i dogodilo 21. aprila. Premda su sakupljene mnoge izjave koje se odnose na te dane, jedan svedok je najbolje opisao to što se događalo:

Na dan 21. aprila Srbi su ponovo opkolili Dragaćin. Stigli su sa oklopnim vozilima i kamionima i zelenim oklopnim transporterima. Mlađi

Ljudi su pobjegli u planine. Policajci su nosili plave uniforme sa žutim, zelenim i crvenim trakama, i plave trake oko glava. Neki od njih su bili bradati i nosili su automatsko oružje. Uхватili su devet ljudi iz Dragačina i dva čoveka iz Dulje i poslali ih u jednu kuću. Ove ljude više nikada nismo videli. Kasnije sam čuo kako su policajci govorili jedan drugom: „Poubijali smo i masakrirali starce i pobacali ih u bunar.“ Kasnije sam pored bunara video odela tih starijih ljudi. Nisam se usudio da pogledam u bunar...⁷²

Selo **Lužnica/Luzhnice**, na severnoj ivici opštine, na granici sa lipljanskom opštinom, bilo je granatirano krajem marta. Stanovništvo je uglavnom pobjeglo. U tom kraju su se i ranije vodile borbe između UČK i srpskih snaga.⁷³

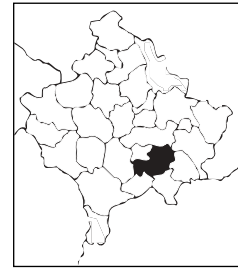
Brojna silovanja, seksualno nasilje i držanje žena kao prinudne radne snage takođe su se dešavala na području opštine Suva Reka. Usled prirode ovih zločina, nisu bila precizirana mesta njihovog dešavanja, u interesu zaštite integriteta žena koje su bile žrtve i njihovih porodica. Incidenti koji su se desili u Suvoj Reci su pomenuti u 7. poglavlju, tako da neće biti opisani i ovde.

- 1 UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement). Samo dva mala sela na jugoistočnom uglu opštine, Dvorane i Popovljane, imala su srpsku većinu.
- 2 Kosovski Albanac koji se žalio rekao je da je nakon vojne i policijske ofanzive u avgustu 1998. on morao da napusti Slapužane, u brdima severno od Suve Reke. Kada se najzad vratio u selo, video je da je njegova kuća bila minirana (uništene su bile i mnoge druge kuće), sva njegova imovina spaljena, a domaće životinje pobijene. PZ/03/066/99.
- 3 Kosovski Albanac koji se žalio, rekao je da su 28. avgusta 1998. pripadnici policije i VJ obučeni u različite uniforme gađali Grajčevce artiljerijskim oruđem i minobacačima, primoravajući sve ljude da beže kako bi spasli goli život. Jedan čovek je ostao, i njegovo telo je pronađeno četiri dana kasnije, kada su se srpske snage povukle. Njegovo telo je pokazivalo znake torture i delimično je bilo isečeno na komade. PZ/03/028/99.
- 4 Postoji jedna izjava kosovske Albanke o ozbiljnim kršenjima ljudskih prava koja su se desila kada je septembra 1998. bio napadnut Vranjić. Zločini koje su počinile srpske snage uključuju ubijanje, unakažavanje i spaljivanje dvojice ljudi iz susjednog sela (nije precizirano kog). Muškarci, uključujući sinove osobe koja se žalila, bili su odvojeni od žena i dece, a pošto nisu razumeli srpski, nisu mogli da ispunjavaju naredbe koje su im izdavana, pa su zbog toga neprestano bili žestoko tučeni. Žene i deca su bili zastrašivani pre nego što im je bilo dopušteno da odu,

- a selo je bilo opljačkano i vandalizovano. Sinovi osobe koja se žalila su bili odvedeni u Prizren na saslušavanje, a jedan od njih je zadržan i suđeno mu je u okružnom sudu u Prizrenu DM935-860, PZ/03/062/99.
- 5 Kako je bilo rečeno verifikatorima OEBS-KVM, 29. septembra 1998. seljani Savrova su bežali iz svojih kuća kada su čuli da srpske jedinice pucaju na njih. Dok su bili pored reke, srpske snage su okupile sve muškarce pred njihovim porodicama pod pretnjom oružja, i ukrcale ih na dva kamiona koji su ih prevezli do policijske stanice u Suvoj Reci. Neki ljudi su tamo bili pušteni, ali su mnogi drugi bili uhapšeni, odvedeni u Prizren, gde im je suđeno početkom 1999. PZ/03/022/99; PZ03/024/99; PZ03/026/99; PZ/03/062/99.
  - 6 PZ/03/052/99.
  - 7 PZ/03/039A/99.
  - 8 PZ/03/055/99; PZ/03/065/99.
  - 9 A/0014; A/0278; A/0448; A/0638; A/1053; A/1077; A/1100.
  - 10 A/1077.
  - 11 A/0041; A/1012; A/1027; A/1077; A/1100.
  - 12 M/0700.
  - 13 A/0221.
  - 14 A/0371 (otac žene koja je preživela); A/0501.
  - 15 A/0501; M/1159 (ovaj svedok je tvrdio da je u Suvoj Reci video vojnike u maskirnim uniformama koji su nosili na rukavima oznake vojske RS i crvene trake oko glave. Neki su imali duge kose i brade i nosili noževe, bajonete i automatsko oružje. Video je kako su srpske snage ušle u kuću intervjuisane osobe A/0501, čuo je pucnje, ali nije mogao da vidi samo ubistvo. Rekao je takođe da je kasnije video kamion u kome je bilo najmanje 20 tela, u blizini mesta gde se desilo masovno ubistvo. Takođe je rekao da je njegov brat pronašao ranjenu ženu koja je skočila sa kamiona); A/0212 (našao ranjenu ženu sa više rana od metaka i proboda noževa u telu – ipak nije jasno da li je to brat M/1159).
  - 16 A/0771.
  - 17 A/0041; A/0105.
  - 18 A/0103.
  - 19 A/0041.
  - 20 A/0328.
  - 21 A/0134.
  - 22 A/0939.
  - 23 A/0939; A/0697; A/0698; A/0710; A/0711.
  - 24 A/0599.
  - 25 0738.
  - 26 A/0710.
  - 27 M/193.
  - 28 A/0599.
  - 29 A/0452.
  - 30 M/1187.
  - 31 A/0296 (naveo je imena onih koje je ubila policija).
  - 32 A/0556.
  - 33 A/0291.
  - 34 A/1027.
  - 35 A/0044; A/0641; A/1072.
  - 36 A/0012.
  - 37 A/0829.
  - 38 A/1062.
  - 39 A/0829.
  - 40 A/0295.
  - 41 M/0480.
  - 42 A/0444.
  - 43 Policijski inspektori i istražni sudija iz Prizrena su imali sva ovlašćenja na mestu zločina. Nisu bili saopšteni nikakvi drugi detalji. PZ/03/037/99.

- 44 PZ/03/045/99.
45 A/0305.
46 A/0020; A/0149; A/0342.
47 OSCE-KVM Weekly Report for the week of 6-12 February.
48 OSCE-KVM Daily Report for 20 February, 1999.
49 A/0823; A/0865; A/0866.
50 A/0047.
51 A/0118 (po čuvenju); A/0294; A/0300; A/0453; A/0998 (po čuvenju). Imena žrtava su navedena u izjavama.
52 A/0453.
53 A/0210.
54 A/0294.
55 A/0047; A.0118 (po čuvenju); A/0294; 0371 (po čuvenju, tvrdeći da su počinioći bili oni isti koji su ubili porodicu čoveka koji je izdavao kuću OEBS-KVM u Suvoj Reci); A/0998 (po čuvenju).
56 A/0294.
57 A/0644.
58 A/0645.
59 A/0268; A/0644.
60 A/0294; A/0673; A/0979; A/0998; A/0192. (Opisana je mešavinom policije, paravojnih jedinica koje su imale zelene maskirne uniforme sa belim i žutim trakama na rukavima i maskama, pored VJ trupa čiji su pripadnici nosili crvene trake oko čela. Prema drugim opisima, radilo se o srpskim snagama koje su nosile „zelenkaste“ maskirne uniforme sa natpisom policija na leđima i dve bele trake na gornjem delu rukava, od kojih je svaka bila široka oko 2 cm i padala naniže prema laktovima.)
61 A/0692.
62 A/0789; A/0790.
63 A/0345.
64 A/039.
65 A/0658.
66 A/0920.
67 A/0278; A/0865.
68 A/1075.
69 A/0830.
70 A/0104; A/0119; A/0196; A/0203; A/0244; A/0282; A/0373; A/0491; A/0492; A/0495.
71 A/1075.
72 A/1124.
73 A/0349.

UROŠEVAC/FERIZAJ

Opština Uroševac se sastoji od 87 naselja – varošica, sela i zaselaka koji su smešteni oko glavnog grada Uroševca. UNHCR je procenio da je opština 1998. imala 127.333 stanovnika, od čega su 90,2% bili kosovski Albanci, 6,5% Srbi a 3,3% pripadnici drugih nacionalnih zajednica.¹

Opština nije bila mnogo pogođena u borbama koje su se vodile 1998, premda je bilo izveštaja o izolovanim sukobima i kršenju ljudskih prava. U to vreme, dešavala su se sporadična ubistva, otmice i hapšenja. Posebno u junu 1998. desilo se masovno hapšenje članova organizacija za zaštitu ljudskih prava, kao i aktivista DLK, uglavnom vodećih ljudi ovih organizacija. Srpske vlasti su imale nameru da uhapsu 28 ljudi, ali su uspele da pronađu samo 11. Dvoje među njima su umrli dok su držani u pritvoru – jedan prilikom pokušaja bekstva, a drugi usled posledica torture. Suđenje ostalima (11 boraca za ljudska prava i 15 političara DLK – od čega je njih 17 suđeno u odsustvu), počelo je 23. decembra 1998. godine, i trajalo do 5. februara 1999, kada su svi osuđeni na duge zatvorske kazne, zbog organizovanja terorističke grupe i za krivično delo terorizma.²

Novembra 1998, kada su počele US-KDOM aktivnosti u ovom regionu, bilo je nekoliko izveštaja o protivpravim hapšenjima i otmicama koje su počinile obe sukobljene strane. Značajniji incident je bila otmica dva srpska policajca iz **Gornjeg Nerodimlja/Nerodime e Eperme**, 19. jula 1998, koju su izvršila tri pripadnika UČK iz sela **Jezerce/Jezerce**.³ Gornje Nerodimlje je smešteno na samoj ivici teritorije koju je kontrolisala UČK, a u selu je živeo veći broj Srba. US-KDOM i kasnije OEBS-KVM, pokušali su da istraže ovaj slučaj, ali nikada nisu dobile nikakvu informaciju od UČK o tome gde se ljudi nalaze. Srpsko stanovništvo Gornjeg Nerodimlja je protestovalo protiv otmice na taj

način što je blokiralo prolaz kroz selo konvojem sa pomoći za sela koja su bila pod kontrolom UČK, kao i zastrašivanjem verifikatora OEBS-KVM koji su dolazili u taj kraj. Na sastanku, februara 1999, komandant policije iz Uroševca je rekao da „...OEBS-KVM treba veoma ozbiljno da shvati ovu vrstu informacije – tj. o kidnapovanju u Gornjem Nerodimlju – zbog onoga što se desilo u Račku“. Komandant je ubijanja u Račku koja su se desila 15. januara 1999. (o čemu vidi odeljak o opštini Štimlje) video kao posledicu otmice policajaca u Štimlju, početkom decembra 1998, usled čega se povećala napetost u Račku, što je na kraju dovelo do nekontrolisane reakcije kolega otetih ljudi. „Ista ljutnja“, rekao je komandant „vlada i u Nerodimlju.“⁴

Bilo je sukoba i napetosti u samom selu Jezerce i u planinskom predelu oko njega, istočno od Gornjeg Nerodimlja. Jezerce je bilo uporište UČK, i sve od 1998. je bilo redovno granatirano. Kombinovane policijske, vojne i paravojne jedinice su napale Jezerce septembra 1998. Ove jedinice su ušle u selo 27, 28. i 29. septembra, što je bilo praćeno granatiranjem, ubijanjima, pljačkanjem i paljenjem kuća. Od marta 1998. pa nadalje, u selu i oko njega su se nalazila mnoga raseljena lica. Brojni civili su pobjegli duboko u planine, ali su čak i tamo ponekad bili meta snajperista, pucanja iz vozila praga i granatiranja.⁵ Pripadnici VJ i policije su ubijali ili zlostavljali kosovske Albance na koje bi naišli u okolini. Jedan svedok je izneo:

... Video sam 10. decembra 1998. kako je 12 policajaca stajalo oko pincgauera i držalo muškarca i ženu (albanske narodnosti). Policajci su vezali po jednu njihovu nogu za pincgauer. Zatim su se odvezli, vukući za sobom žrtve.⁶

Ostali deo opštine je bio relativno miran. Od januara 1999. do 20. marta OEBS-KVM je zabeležila 29 žalbi zbog kršenja ljudskih prava. Među njima se radilo o dva ubistva, tri pritužbe zbog torture sprovedene u policijskoj stanici, dve pritužbe zbog policijskog zlostavljanja, 16 pritužbi zbog proizvoljnog hapšenja, a šest ljudi je za to vreme nestalo.⁷

Sve dok je OEBS-KVM bila prisutna u Uroševcu, situacija na teritoriji opštine je bila napeta, ali se ta situacija značajno pogoršala posle neuspeha pariskih pregovora 15. marta 1999. Na situaciju je takođe veoma uticalo nasilje i napetost u susjednim opštinama Kačanik i Štimlje. Za vreme poslednje nedelje prisustva OEBS-KVM, situacija u vezi sa poštovanjem ljudskih prava se veoma brzo pogoršavala. Na teren su stalno pristizala vojna pojačanja. Sukobi su već izbili u kačaničkoj opštini, na jugu. Počev od 26. februara, raseljena lica iz Kačanika su našla utočište u Uroševcu, što je još pojačalo napetost. Stalni pokreti vojske i policije, sporadično granatiranje i pucnjava, veliki broj ljudi koje je odvela policija, pa čak i samo prisustvo tako mnogo uniformisanih ljudi, bilo pripadnika VJ bilo policije, držali su civilno stanovništvo u neprestanoj strepnji.

Brojni kosovski Albanci su bili dovođeni u policijsku stanicu u Uroševcu (kao i u Kačaniku), na „informativne razgovore“ (opis ove prakse vidi u 9. poglavlju). Takva „hapšenja“ su se dešavala u selima Bičevac/Bicec, Reka/Reke, Palivodenica/Palaj, Ramun Mala/Ramun Mala (sva u opštini Kačanik), kao i u Uroševcu i Štimlju. Sprovedena su brutalna saslušavanja kako bi se dobila informacija o pripadnicima UČK, o njihovim simpatizerima, kao i vojna obaveštenja: u to vreme, redovno je izveštavano o turturi pomoću elektro-šokova, kao i o premlaćivanju kao metodu da se izvuče informacija. Neke žrtve ovih „informativnih razgovora“ došle su da o tome izveste kancelariju OEBS-KVM u Uroševcu (vidi niže). Po prvi put su bila navedena neka imena počinilaca.⁸

Krajem februara VJ je počela da raseljava i prazni sela u opštini Kačanik. Severno od Uroševca, mesna policija je povećala napetost pretnjama upućenim selima u opštini Štimlje, gde je UČK imala svoj štab „zone“. Policija je upozorila da, ako UČK ne oslobodi ljude koji su bili kidnapovani iz područja Kačanika, može početi čišćenje sela oko Petrova (južno Štimlje), na isti način kako je to učinjeno u Račku i selima oko Kačanika.⁹

Posle povlačenja OEBS-KVM, 20. marta, borbe su se proširile na sever uroševačke opštine.

Grad Uroševac

Uroševac leži 33 km južno od Prištine, na glavnom putu iz Prištine za Skoplje u Makedoniji. Grad je služio kao regionalni administrativni (izvršni i sudski) centar za opštine Štimlje, Uroševac, Kačanik i Štrpce, i u njemu su bili bazirani brojni štabovi VJ i policije. U njemu se nalazila fabrika cevi, manja naftna industrija, i nešto manjih trgovinskih preduzeća iz tog regiona. Grad je imao 57.421 stanovnika, od čega su 82,1% bili kosovski Albanci, 9,4% Srbi, dok su ostali bili pripadnici različitih nacionalnih zajednica, uglavnom „Cigani“ (*Maxhupet*).¹⁰

Dok se tamo nalazila OEBS-KVM, situacija u samom gradu je bila mirna, iako je napetost postepeno rasla. Danju, situacija je bila takva da su kosovski Albanci slobodno mogli da se kreću i da otvaraju svoje prodavnice i radionice. Kada bi se smrklo, međutim, ulice su praktično bile prazne, a otvoreni su bili samo srpski barovi i kafane. Za to vreme, manje grupe mladih, pijanih Srba, krstarile su ulicama uzvikujući srpske nacionalističke parole i vređajući ostalo stanovništvo. Kosovski Albanci se nisu usuđivali da izlaze noću.¹¹

Ipak, za vreme ovog perioda koji je izgledao relativno miran, bila su dva incidenta u kojima su eksplodirale bombe. Na pijačni dan, 13. februara 1999, u glavnoj ulici Uroševca je eksplodirala bomba. Jedanaestoro ljudi je bilo povređeno. Policija je zaposela ulice, uzimala lične isprave i hvatala kosovske Albance radi saslušavanja. Obe strane u sukobu su jedna drugu osuđivale kao krivce u ovom incidentu.¹²

Sledećeg dana, 17. februara, OEBS-KVM je obavestena da je jedan kosovski Albanac pronašao bombu od 2 kg u džaku sa krompirom koji je odneo kući ranije, 6. februara, i koji do 16. februara nije otvarao. Iste večeri, on je o tome obavestio i predsednika uroševačke DLK i od njega zatražio savet; nije otišao u policiju, jer se policije plašio. Predsednik DLK je o bombi obavestio OEBS-KVM. Na dan 17. februara, OEBS-KVM je poslala ekipu eksperata za eksplozive iz Prištine, ali ovi nisu bili u stanju da demontiraju složeni mehanizam bombe. Došli su do zaključka da je bomba trebalo da eksplodira 6. februara, dana kada je trebalo da

počnu pregovori u Rambujeu, kao i da se radilo o napravi „jugoslovenskog stila“. Bomba koja je eksplodirala 13. februara je bila slične konstrukcije.

Budući da je neeksplodirana bomba postala izuzetno opasno oruđe, OEBS-KVM je obavestila policiju; ona je odmah poslala ekipu koja je rastavila mehanizam. Posle toga, kosovski Albanac koji je pronašao bombu bio je odveden u policiju na saslušavanje. OEBS-KVM je najpre bila obavestena da se radi samo o tome da saopšti opštu informaciju. Sledećeg dana, policija je rekla da je čovek davao protivrečne izjave, i da je možda povezan sa pokušajem terorističkog napada na Uroševac. Nije mu bio dozvoljen kontakt sa advokatom, niti je OEBS-KVM bilo dozvoljeno da ga poseti. Na dan 19. februara OEBS-KVM je stupila u kontakt sa glavnim inspektorom koji je istraživao slučaj, i koji je rekao da će čovek samo biti okrivljen za nelegalno posedovanje eksploziva, optužba za koju je minimalna kazna bila tri godine zatvora. Istog dana, čovek je prebačen u istražni zatvor u Prištini, ali je OEBS-KVM kasnije bila obavestena da nije bio uopšte saslušan u Prištini, nego je sledećeg dana bio pušten.¹³

Kancelarija OEBS-KVM u Uroševcu je primila ukupno 21 žalbu zbog zastrašivanja u javnim institucijama u gradu, i zbog hapšenja („informativnih razgovora“) koja je sprovodila policija. Ipak, OEBS-KVM je smatrala da je stvarni broj mnogo veći. Ljudi koji su dolazili u kancelariju OEBS-KVM su govorili da su u policijskoj stanici videli i „mnoge druge“, i da su bili upozoreni da ništa ne govore OEBS-KVM ili novinarima o tome šta im se dogodilo za vreme dok su bili zadržani. Tokom „informativnih razgovora“, saslušavanje je bilo obično praćeno premlaćivanjem i zastrašivanjem. U izjavama datim OEBS-KVM takođe je bila pominjana tortura pomoću električnih šokova.¹⁴

Dok je OEBS-KVM još bila na Kosovu, bile su izvršene otmice šest kosovskih Albanaca, koje su prema izjavama počinili Srbi u civilnim odelima. Scenarij je bio sledeći: posle pada mraka, civilni automobili, crveni ili beli, u nekim slučajevima sa gnjilanskim registarskim tablicama, dovezli bi se do kosovskog Albanca na ulici i tu bi ga ljudi uvukli u kola. U jednom slučaju, osoba je bila odvedena u podrum neke stambene zgrade gde je bila tučena i gde joj je bio oduzet novac. U ovom slučaju, žrtva je bila ostavljena u podrumu, i pobešla je kroz pro-

zor.¹⁵ U drugim slučajevima, žrtve su bile pronađene mrtve pored drumova¹⁶ ili ispod mosta,¹⁷ ili uopšte nisu bile pronađene.¹⁸ Svedoci su ispričali da su prepoznali policajce u civilnim kolima koja su odvozila žrtvu, ili da su počinioci bili Srbi, ali da nisu bili iz Uroševca.¹⁹ Iz kontakata OEBS-KVM sa policijom moglo se zaključiti da ova nije ozbiljno obratila pažnju ni na jedan od ovih slučajeva.²⁰ Još jedan primer pasivnosti policije je bio slučaj u kome je, 23. februara, kosovski Albanac bio pronađen ubijen na putu za Prištinu, nekih 5 km severno od Uroševca. Telo je bilo odvezeno u bolničku mrtvačnicu u Prištini radi autopsije. Tako je policija obavestila porodicu i zaključila „istragu“.²¹

Srpsko stanovništvo se nije otvoreno i potpuno suprotstavljalo prisustvu OEBS-KVM u Uroševcu. Odnosi sa mesnim vlastima su uglavnom ostajali korektni, sve do poslednjeg dana prisustva OEBS-KVM.

Odmah nakon 20. marta, kada se OEBS-KVM povukla, situacija se brzo pogoršala. Policija i VJ su odmah pristupile demonstraciji svoje snage. Na dan 22. ili 23. marta, na pogrebu jedne poznate glumice albanske narodnosti, Adriane Abdulahu, koja je bila ubijena u kafeu u Prištini, VJ je rasterila veliki skup od oko 5 do 6 hiljada ljudi, uglavnom kosovskih Albanaca. To je činjeno tako grubo da su ljudi bežali u panici.²²

Policija je pojačala svoje prisustvo u gradu i, prema navodu jednog svedoka, „svaki srpski civil koji je bio sposoban da ga nosi, dobio je po pištolj“.²³ Najpre, na ulici je bilo mnogo pretnji i zastrašivanja, koje je bilo praćeno verbalnom agresijom i pucanjem u vazduh. Uskoro posle toga, izlozi na prodavnicama čiji su vlasnici bili kosovski Albanci su bili polupani, a prodavnice opljačkane i paljene.²⁴ Počinioci su, posebno prvih dana između 21. i 24. marta, bili identifikovani kao policajci, bilo u uniformi bilo u civilnom odelu, rezervisti VJ i srpski i romski civili (nije bilo jasno kada su paravojne grupe stigle u grad).²⁵ Tih dana desilo se jedno ubistvo na ulici,²⁶ a bilo je i pojedinačnih slučajeva proterivanja.²⁷ Ljudi su se sklanjali u kuće rođaka ili prijatelja, gde su se osećali manje ugroženi.

Nakon početka NATO bombardovanja, 24. marta, moglo se primetiti mnogo pokreta VJ i po-

licije u samom gradu i u njegovoj okolini. Kombinovane snage VJ, policije, paravojnih jedinica i naoružanih srpskih civila, kao i nekih „Cigana“ (*Maxhupet*),²⁸ uzele su na nišan kuće koje je ranije iznajmljivala OEBS-KVM, kuće u kojima je stanovao personal OEBS-KVM, i kuće aktivista DLK i drugih istaknutih ili bogatih kosovskih Albanaca. Ove kuće su bile sistematski pljačkane, a njihova unutrašnjost paljena i uništavana, a neke su čak bile razorene eksplozivom. Srbi su se bili okomili na one kosovske Albance koji su u društvu bili politički ili na neki drugi način aktivni.²⁹ Negde između 25. i 27. marta, skladište Društva majke Tereze je bilo minirano,³⁰ što se desilo i sa zgradom nekadašnje kancelarije OEBS-KVM, na suprotnom kraju ulice, krajem marta ili početkom aprila.³¹

Krajem marta, pripadnici VJ, policije, paravojnih jedinica i naoružani civili, uspostavili su vladavinu terora nad celokupnim albanskim stanovništvom Uroševca. Svima su naredili da se isele.

... Policija i vojska su blokirale put tenkovima. Rekli su da svi treba da odemo u Makedoniju. ... Plašili smo se da bi nas neko mogao ubiti, zato smo napustili našu kuću i otišli na željezničku stanicu. Međutim, voz se nije zaustavio u Ferizaju, jer je već bio prenatrpan. Posle izvesnog vremena, policija je organizovala 10 autobusa, ali su i oni odmah bili puni, tako da i dalje nismo mogli da odemo. Tada su nam policajci naredili da idemo pešice duž pruge prema granici. Upozorili su nas da ne skrećemo sa pruge, jer postoji opasnost od mina. Na granici je padala kiša i bilo je hladno...³²

Čitavi kvartovi grada su bili sistematski praznjeni, ulica po ulica.³³ Policija i paravojni elementi su išli ulicama pucajući na kuće i naređujući ljudima da odu, ako ne žele da budu ubijeni. U nekim slučajevima, VJ je podržavala njihova dejstva artiljerijskim napadima iz kasarne. Oni bi za metu uzeli neke četvrti Uroševca, posle čega su u njih ulazili policajci i pripadnici paravojnih jedinica. Ovi su zastrašivali ljude i terali ih da predaju novac, nakit i druge dragocenosti. Svuda u gradu, posebno na kontrolnim punktovima, ljudi su bili zlostavljani, tučeni, udarani nogama, noževima, na njih se pucalo ili sa ciljem da budu ranjeni ili ubijeni.³⁴ Ili se to dešavalo pred članovima njihovih

porodica, ili su bili odvojeni i odvođeni u dvorišta ili na ulicu.³⁵ U mnogim slučajevima, ljudi su odvođeni u policijsku stanicu na saslušavanje. Kuće su pljačkane i paljene. U jednom slučaju, ukučani su bili spaljeni u kući, jer su odbili da budu proterani.³⁶

Jedna žena albanske narodnosti ovako opisuje situaciju:

... Ferizaj se pri kraju marta dramatično menjao. Videla sam kuće u plamenu, i u našoj blizini je bilo nekoliko eksplozija u kojima su uništene kuće koje su bile minirane. U eksploziji su takođe bili porazbijani prozori kuće u kojoj sam se nalazila. Na ulici, ujutro je bila VJ, preko dana policija, a uveče paravojne jedinice. Ove su imale džipove i crna vozila, crne uniforme, duge brade, šešire i automatsko oružje. Počeli su da obeležavaju srpske kuće, verovatno sa namerom da ih poštede, a onda su prešli na paljenje i uništavanje albanskih kuća.³⁷

Na mnogim mestima, žene su bile seksualno zlostavljane.³⁸ U jednom intervjuu sa OEBS-KVM, majka je rekla kako su dva pripadnika paravojnih jedinica odvučla njenu kćerku u neku kuću i tamo je ubila.³⁹ U još jednoj izjavi, opisano je kako je jedna žena bila seksualno zlostavljana na kontrolnom punktu, gde su je zaustavila tri pripadnika paravojnih jedinica; uzeli su joj ogrlicu i smrskali joj šaku kamenom.⁴⁰ U još jednom incidentu, pripadnik VJ je pomenut kao krivac za silovanje koje se desilo na putu, ispred poredanih tenkova.⁴¹

VJ i policija su se useljavali u ispražnjene kuće kako bi se sakrili od bombardovanja NATO. Oni su svoja vojna vozila smeštali blizu kuća i kamuflirali ih. Kasniji izveštaji su govorili da su prosto vozili u same kuće, kako bi ih u celini sakrili.

Srpske trupe su ušle u Ferizaj oko 8. aprila 1999. Provaljivale su zidove kuća da bi u kuće i garaže smestili tenkove. Kuće su bile okupirane od strane snaga bezbednosti. Oni su smeštali laku artiljeriju u albanske radnje, razbijajući izloge i okrećući cevi prema nebu. Noću, kada su NATO avioni preletali preko njih, pucali su iz tih topova.⁴²

Situacija se još više pogoršala kada je NATO početkom aprila gađao kasarnu VJ „Milan Zečar“, kojom prilikom je poginulo desetak vojnika.⁴³ Kasarna je pogođena samo 20 minuta pošto je VJ počela da granatira jednu četvrt Uroševca.⁴⁴ Odmah posle bombardovanja, VJ i policija su izašle u grad i počele nasumice da pucaju na kuće kosovskih Albanaca, da ubijaju i prelaćuju ljude i da ih izbacuju iz njihovih stanova.⁴⁵

... Video sam kako četiri policajca izlaze iz kola i pucaju iz automatskog oružja na dva čoveka, ženu i dete. Zatim su pretukli čoveka starog između 25 i 30 godina. Takođe su pucali u vazduh. Zatim su otišli dalje.⁴⁶

... Video sam kako mnogi ljudi idu prema stanicama. Sprovodili su ih policajci, pripadnici paravojnih jedinica, vojnici, kao i srpski civili koji su pucali.⁴⁷

VJ je premestila svoju komandu u mesni zdravstveni centar.⁴⁸ VJ i policija su takođe tamo premestili svoje naoružanje i municiju.⁴⁹ Prema izveštaju, policijska stanica je u bombardovanju bila pogođena.⁵⁰ Policijske operacije su bile premeštene u zgradu PTT, a policija je takođe koristila podrum restorana „Pranvera“, gde je sprovodila saslušanja praćena torturom pomoću elektrošokova.⁵¹ Jedan svedok je tvrdio da je doveden u restoran, gde su na njemu primenjivali elektrošokove. Pre nego što su ga pustili, policajci su mu rekli da ide i špijunira UČK i da se sa informacijom vrati u policiju. Na izlasku je dobio cedulju sa datumom i mestom sledećeg sastanka, „III-59“; ovo se izgleda odnosi na pređašnji štab policije, gde su na trećem spratu, u sobi 59 ljudi bili saslušavani i mučeni.⁵²

U toku prve nedelje aprila, ispražnjene su bile cele četvrti Uroševca. Prvih dana, ljudi su prelazili iz jedne kuće u drugu, ne izlazeći iz grada. Sledećih nedelja, međutim, izbegli su u razna sela na teritoriji opštine, ili su bili proterani u Makedoniju.⁵³ Svakog dana, gomile ljudi su čekale na željezničkoj stanici ne bi li otputovale vozom, autobusom ili kamionom prema Makedoniji. Svuda duž puta i u policijskoj stanici, policajci, pripadnici paravojnih jedinica i srpski civili su vikali, pucali u vazduh, verbalno i fizički napadali ljude, iznuđivali im novac i dragocenosti.⁵⁴ Od ljudi su takođe

oduzimali njihove lične isprave.⁵⁵ Ljudi su ponekad izvođeni iz voza ili autobusa, ili su bili odvođeni pravo iz gomile. Tamo kuda su ih vodili, bili su tučeni, saslušavani ili odvođeni u nepoznatom pravcu.⁵⁶ Kosovski Albanac govori o tome kako se postupalo prema nekim ljudima:

... Pokušavao sam da stignem do (makedonske) granice, ali pošto sam bio iz Račka, i pošto sam bio jedan od svedoka masovnog ubistva januara meseca, policija me izdvojila iz grupe i odvela u srpski restoran u Ferizaju. Tamo su me zastrašivali i tukli. Posle toga su me prebacili u policijsku stanicu. Vezali su mi ruke na leđima i skinuli me golog. Tako su me potopili u cisternu sa vodom. Imao sam konopac vezan oko vrata. Tukli su me i šutirali u genitalije i držali u samici, bez hrane i vode, vezanih ruku, tokom dva dana. Noću su mi davali elektrošokove. Bio sam pušten 10. aprila.⁵⁷

Često se dešavalo da su ljudi koji su pobegli išli od jednog sela do drugog, pa pošto nigde nisu mogli da nađu bezbedno mesto, na kraju su se vraćali u Uroševac. Jedna kosovska Albanka je ispričala sledeće:

Nakon što me je policija prisilila da napustim Ferizaj, što je bilo krajem marta, sa porodicom sam otišla u Greben (srpski: Grebno)⁵⁸ gde smo ostali nedelju dana. U Ferizaju, policija i pripadnici paravojnih jedinica su pljačkali i uništavali kuće. Iz Grebena smo otišli u Komogllave (srpski: Kamena Glava).⁵⁹ Kada smo tamo stigli, 7. aprila 1999, videli smo dečaka kojeg je pogodila i ubila granata. Svuda naokolo se nalazila VJ tako da je seljanima Komogllave bilo rečeno da treba da odu u roku od pet minuta. Mi smo otišli zajedno sa velikom grupom ljudi u Sojeve (srpski: Sojevo).⁶⁰ Tamo smo bili tri dana, a onda se vratili u Komogllave, gde smo ostali tri nedelje, a onda su nas policija i VJ ponovo napale. Kako je počelo granatiranje, vratili smo se u Ferizaj.⁶¹

Sredinom aprila, Srbi su stekli potpunu kontrolu nad kretanjem kosovskih Albanaca u Uroševcu. Od tada pa nadalje, izjave se najviše odnose na

zlostavljanje ljudi koji su bežali ili se krili. U nekim slučajevima, pošto bi stigli do granice, ljudi su bili poslani natrag u Uroševac,⁶² ili u neko drugo selo. Jedan svedok je ispričao kako su Srbi počeli da koriste ljude kao ljudski štit blizu vojnih instalacija,⁶³ i kako su ih takođe koristili kao prinudnu radnu snagu, za poslove kao što je kopanje rovova i za tenkovske fortifikacije.⁶⁴ U to vreme, gradom je vladalo stanje potpunog bezakonja. U gradu je još uvek bilo nešto malo kosovskih Albanaca, ili onih koji su nekako uspeli da ostanu, ili onih koji su došli iz drugih mesta. Izveštaji o grabežu, posebno od strane paravojnih jedinica, i o proterivanjima, govore da su ovi bili nastavljeni sve do kraja aprila.

U drugoj polovini maja, policija je počela da registruje raseljena lica koja su bila u Uroševcu.⁶⁵

Postoje tri izveštaja o postojanju masovnih grobnica u Uroševcu. Izveštaji su svedočenja očevidaca koji su videli dolazak i kasnije rastovarivanje i pokopavanje tela. Jedan izveštaj pominje dolazak, oko 2. aprila 1999, kamiona sa oko 20 tela, 30 do 50 metara istočno od uroševačkog groblja.

... Tela su bila unakažena i unutrašnji organi su ispadali napolje. Oko 20 Roma su bili angažovani da istovare tela iz kamiona. Na svim telima su bila civilna odela. Buldožerom je bila iskopana jama blizu kamiona, i „Cigani“ (*Maxhupet*) su pobacali tela u jamu. Onda je buldožer zatrpao jamu blatom. „Cigani“ (*Maxhupet*) nisu nosili oružje.⁶⁶

Ostali izveštaji pominju zakopavanje u jednom slučaju šest, a u drugom pet tela. Oba slučaja su se desila na „novom“ groblju u Uroševcu. U oba se takođe pominje da su „Cigani“ (*Maxhupet*) obavili posao.⁶⁷

Sela u opštini Uroševac

Sa izuzetkom sela Jezerce, kako je već pomenuto, pre 20. marta nijedno selo u opštini Uroševac nije bilo žrtva otvorenog oružanog sukoba, za razliku od susednih opština Štimlje i Kačanik. U nedelji pre evakuacije OEBS-KVM, bilo je, međutim, pojačane aktivnosti VJ i policije, uključujući dolazak i kretanje trupa i hapšenje kosovskih Albanaca.

Razlozi za ovo postaju jasniji iz svedočenja seljana koja su dali posle evakuacije. Srpska vojna operacija na jugu, u opštini Kačanik, koja je započela 26. februara 1999, proširila se na sever u opštinu Uroševac. Naoružani srpski civili su se pridružili kombinovanim snagama sastavljenim od pripadnika VJ, policije i paravojnih jedinica. Međutim, u opštini Uroševac skoro da nije bilo teritorija koje bi kontrolisala UČK.

Izjave koje su izbeglice dale OEBS-KVM posle evakuacije pomažu da se bolje razume sled događaja i shema srpskih operacija proterivanja kosovskih Albanaca iz sela.

Dana kada se OEBS-KVM evakuisala, 20. marta 1999, policijske i vojne snage su napale dva mala sela oko 2 km istočno od Uroševca, **Biba/Bibe** i **Staro Selo/Staro Selo**, koja su bila smeštena na strateški važnim pozicijama sa obe strane električne dispečerske stanice i na putu koji povezuje Uroševac sa Gnjilanom. Četiri dana kasnije, posle prvog vazdušnog udara NATO protiv SRJ, na meti su bila četiri sela koja okružuju Uroševac. To su bila **Muhadžer Talinovac/Talinoc** i **Muaxher**, na severu, **Sojevo/Sojeve** na istoku, **Grebno/Greben** na jugu i **Donje Nerodimlje/Nerodime e Poshte** na zapadu. Posle toga, iste nedelje, napadnuta je serija od 10 sela. Ova sela se nalaze na dijagonali kroz teritoriju opštine, od **Košara/Koshare**, na severozapadu, do **Kamene Glave/Komogllave** na jugoistoku, i sva su duž puta iz Štimlja u Kačanik. U sledeće dve nedelje, sve do 11. aprila, na jedan ili drugi način napadnuta su mnoga druga sela širom opštine, a njihovi stanovnici su bili proterani. Poslednji talas proterivanja se desio u nedelji posle 11. aprila, najviše na isturenim tačkama opštine. Izgleda da je već polovinom aprila cela opština bila pod srpskom kontrolom, a najveći deo stanovništva pobegao ili u Makedoniju, ili u druge krajeve Kosova. Često su sela bila napadana više nego jedanput, pa su seljani koji su se vratili – ili ljudi koji su bili raseljeni iz drugih sela i tamo se zatekli – ponovo bili proterani.

Uobičajena shema po kojoj su se odvijale operacije srpskih snaga je sledeća:

Prvi korak se sastojao u tome da VJ opkoli selo i ljudima kaže kako moraju da odu. Ovo je činjeno ili oslanjajući se na zastrašujući efekat samog vojnog prisustva,⁶⁸ ili granatiranjem sela prilikom čega je ubijen određen broj ljudi.⁶⁹ U drugim slučajevima,

pripadnici VJ,⁷⁰ policije,⁷¹ paravojnih jedinica,⁷² rezervisti, naoružani srpski civili,⁷³ ili kombinacija ovih trupa,⁷⁴ davali bi seljanima rok u kome treba da odu, često istovremeno proizvodeći paniku pucanjem u vazduh. Ponekad je kosovskim Albancima bilo naređeno da odu „odmah“, u nekim je pak slučajevima rok iznosio čak do pet dana.⁷⁵ Dešavalo se da nikakvog upozorenja nije bilo, nego su srpske jedinice odmah napadale selo.⁷⁶

Takođe se dešavalo da srpske trupe uđu u selo i tamo organizuju svoje uporište ne proterujući stanovništvo. One su ta sela koristile kako bi kontrolisale teritoriju i da odatle pokreću napade na druga sela. Takav je slučaj bio sa selima kao što su Košare/Koshare, Slivovo/Slivove i Lojze/Lojze, odakle su kretali napadi na teritorije koje je držala UČK.⁷⁷ Prisustvo srpskih trupa, posebno ako se radilo o paravojnim jedinicama, stvaralo je atmosferu nesigurnosti i straha među seljanima.⁷⁸ Pripadnici VJ, policije ili paravojnih jedinica su smeštali tenkove i druga vojna vozila u dvorišta civilnih kuća i tamo ih kamuflirali; u nekim slučajevima dovozili su tenk u samu kuću.⁷⁹ Prema svedočenju, u Starom Selu/Staro Selo, paravojna grupa „Beli orlovi“ koja je takođe poznata kao „Šešeljevi ljudi“, ostala je oko 10 do 12 dana, sve do sredine aprila, teroristički stanovnike i ubijajući mnoge od njih, zlostavljajući i napadajući muškarce i žene, otimaajući i pljačkajući, terajući ih na prinudan rad, paleći kuće. Posle toga, proterali su ljude iz sela. To se dešavalo i u drugim selima u koja su upadale srpske snage. Bilo je slučajeva seksualnog nasilja nad ženama. Mlađi ljudi su odvođeni na prinudni rad.⁸⁰ Seljani su bili proterani kasnije, a njihove kuće opljačkane i zapaljene.

U slučajevima kada srpske snage nisu organizovale bazu u selu, posle faze koja bi se mogla nazvati „upozorenje i pretnja“, a najčešće pre nego što bi ljudi otišli, pripadnici vojske, policije i paravojnih jedinica (u raznim kombinacijama) bi došli u selo, podelili se na male grupe i izbacivali ljude iz njihovih kuća. Ponekad su ih vodili lokalni Srbi.⁸¹ Napadači su u vazduh i u pravcu kuća ispaljivali rafale iz automatskog oružja.⁸² Odveli bi i ubili jednog ili više kosovskih Albanaca sa ciljem da izazovu strah i paniku. Ponašanje ovih malih grupa je moglo biti veoma različito, od zastrašivanja do krajnje surovosti. Kao posebno bezobzirni po

ponašanju su opisani pripadnici policije i paravojnih jedinica.⁸³ U najvećem broju slučajeva, ovi prvi su išli od kuće do kuće da iznude novac, nakit i dragocenosti: pretili su ljudima smrću, zlostavljali ih i silovali žene, ako ne bi dobili što su hteli, i na kraju im naređivali da odu. U nekim slučajevima je radi primera drugima bio ubijen jedan član porodice ili više njih, ili je bio zlostavljan, tučen, ranjavan noževima ili mecima.⁸⁴ Pri odlasku, kuće bi bile opljačkane i paljene. Automobili i traktori su bili krađeni, a domaće životinje ponekad ubijane ili odvođene sa sobom.⁸⁵ Slede dva primera.

... Tri vojnika VJ su došla u moju kuću. Uperili su na mene svoje oružje i zgrabili me za vrat. Rekli su mi da treba da odem sa njima. Izvan kuće su stajala još tri kosovska Albanca i 10 pripadnika VJ. Odveli su nas u obližnju šumu, gde su nam se pridružili još jedan kosovski Albanac i jedan vojnik. Vojnici su počeli da tuku jednu pedesetogodišnju ženu, i muškarca od 65. Ovo dvoje je bilo naterano da leže na zemlji. Tada se pojavio još jedan vojnik koji je ubio muškarca. Žena je počela da vrišti i da pokušava da ustane, pa joj je isti onaj vojnik pucao u grudi. Jedan vojnik je počeo da tuče čoveka koji je stajao pored mene. Posle udaraca, čovek je pao na stomak i video sam kako mu ide krv na usta. Vojnik je rekao meni i još jednom čoveku da legnemo pored čoveka koji je krvario. Dok sam ležao, čuo sam nekakav šum koji je dolazio iz grla čoveka koji je krvario. On je umro. Tada se pojavio još jedan vojnik i od nas tražio novac. Ja sam imao 150 DM, a drugi čovek nije imao novca. Vojnik je podigao tog čoveka i odvuкао ga u stranu za dva minuta. Čuo sam pucnje iz automatskog oružja. Još uvek sam ležao na stomaku. Jedan vojnik je počeo da me šutira čizmama i udara svojom puškom. Vojnik mi je rekao da hoće da mu dam novac. Uzeo sam novac i stavio ga u cipele vojnika koji me je tukao. On me je zgrabio za kosu i rekao da odem i kažem drugim Albancima kako je najbolje da odu, inače će svi biti poubijani.⁸⁶

... Oko 10. aprila 1999, (u 16 časova), nove snage su stigle u selo. Bilo je otprilike 100 ljudi, bili su obučeni u maskirne zelene uniforme, sa crvenim i žutim trakama oko rukava, sa ša-

lovima boje slične bojama srpske zastave; neki su imali brade, većina je imala dugu kosu i izgledalo je da imaju između 30 i 40 godina. Nosili su noževe, automatsko oružje, a na pojasevima ručne bombe. Mnogima su lica bila ofarbana (žuto, belo, crveno i crno). Ova grupa je počela da krade sve vredne stvari, kao i automobile i traktore. Sve ove stvari su prebacili u kuću mesnog Srbina (ime je navedeno). Posle toga su počeli da pale kuće. Seljanima je dat rok od dva sata da odu, što je većina i učinila.⁸⁷

Za vreme ovih napada, Srbi su ponekad ostavljali koridor kako bi seljanima omogućili da beže u određenom pravcu,⁸⁸ ili bi seljani bili sprovedeni željenim putem, ili bi im jednostavno bilo rečeno kuda da idu: u neko selo, u Makedoniju ili Albaniju.⁸⁹ U nekim slučajevima, ljudima nije dato dovoljno vremena da normalno odu, nego su bukvalno bili isterani. Jedna kosovska Albanka priča:

Na dan 29. aprila (u 16 časova), u selu Rake, pripadnici policije, VJ i paravojnih jedinica su ušli u selo i u moju kuću. Nosili su zelene maskirne uniforme, neki su imali maske (verujem da su to bili mesni Srbi), beretke, dugu kosu ili, naprotiv, obrijane glave. Oni koji su imali dugu kosu nosili su takođe crvene trake oko glave. Neki od njih su imali lica obojena crveno. Bili su naoružani automatskim puškama. Naređeno nam je bilo da odemo, tako da smo krenuli u pravcu Ferizaja. Kada smo iza nas čuli pucnjavu, trčali smo. Troje moje dece je ubijeno (svedokinja navodi imena dece, i njihovu starost – 10 i 7 godina, i 2 meseca). Još šest ili sedam ljudi je bilo ubijeno ovom nasumičnom paljbom. Kada su počeli da pucaju, bili smo udaljeni samo 20 metara. Oko 2000 ljudi je pokušavalo da se spase, a Srba je bilo oko 300.⁹⁰

U nekim slučajevima, seljani su bežali u okolne planine. Tamo su ostajali od nekoliko dana, pa sve do nekoliko nedelja, silazeći ponekad da uzmu hranu ili da nahrane stoku, ako je ova još bila tamo. Kada su se približavali svojim selima, izlagali su se opasnosti da budu ubijeni.⁹¹

Srpske snage su isterivale iz skrovišta kosovske Albance koji su se krili u brdima i naređivale im da odu. Bili su granatirani⁹² ili je na njih pucala VJ, poli-

cija ili pripadnici paravojnih jedinica, koji su ih ili poterali dalje u planine, ili ih opkoljavali.⁹³ Mnogo puta u ovim prilikama, pojedinci su bili pogođeni ili ubijeni, ili im je pretila opasnost da tako bude.⁹⁴ Ako bi bili uhvaćeni, muškarci bi bili odvojeni od žena i dece, ubijani, ranjavani, odvođeni ili zastrašivani.⁹⁵

... Zajedno sa svim seljanima, pobjegli smo u planinu, gde smo naleteli na još više srpskih trupa. Vojnici su odvojili žene i decu od muškaraca. Mi smo bili sa oko 150 žena i dece. Opkolili su nas policajci i pripadnici paravojnih jedinica koji su nam naredili da idemo dalje. Muškarce su odveli na drugo mesto. Odatle se začula paljba iz automatskog oružja. Posle šest sati uspela sam da dođem do tog mesta i čula mog muža kako zove u pomoć. Nalazio se među 12 mrtvih tela. U telu je imao osam metaka. Sledećeg dana je umro od posledica ranjavanja. (Intervjuisana osoba i njena kćerka su u reci u Čaka Mahali takođe videle telo jednog šesnaetogodišnjeg dečaka, i od jednog rođaka čule da su na tom mestu bila ubijena dva čoveka.)⁹⁶

... 30 do 35 vojnika VJ su upali u šumu i počeli da pucaju. Neke izbeglice su uspele da pobjegnu, dok su drugi, među kojima sam bila i ja, bili opkoljeni. Odvojili su 32 muškarca od ostatka grupe. Muškarcima je bilo naređeno da se postroje ispred vojnika. Vojnici su se takođe postrojili. Ženama i deci je bilo rečeno da se udalje. (Kasnije) smo čuli kako je komandir jedinice VJ naredio da pucaju. Kada smo se vratili, našli smo unakažena tela. Sledećeg dana smo otišli (u Makedoniju).⁹⁷

Nisu svi ljudi odmah napuštali svoja sela. Posebno su stariji ljudi ostajali i kada bi drugi otišli, ili bi se oni vratili uskoro posle napada. U mnogim slučajevima, njih su kasnije nalazili ubijene, u njihovim kućama ili dvorištima.⁹⁸

... Vojnici su opkolili selo 6. aprila. Seljani su pobjegli uskoro pošto je VJ počela sa granatiranjem... Neki stariji ljudi nisu hteli da idu. Vojnici su uhvatili pet starijih osoba. Jedan oficir je vojnicima naredio da na njih pucaju sa rastojanja od 6 metara. Šest osoba je bilo ubijeno, a jedna je preživela. (Sledećeg dana, svjedok je

došao u selo da sahrani ubijene. Oni su imali 65, 70, 42 – sic! – i 70 godina i imenovani su u intervjuu.⁹⁹

Sredinom aprila, većina sela je bila napadnuta na jedan ili drugi način. Iz izveštaja izbeglica koje su oni dali OEBS-KVM može se zaključiti da je većina kosovskih Albanaca izbegla, bilo u Makedoniju ili u Albaniju, bilo u „bezbednije“ zone unutar Kosova. Razaranja sela u opštini Uroševac je izgleda bilo raširena pojava. Opisi incidenata koji su se desili posle sredine aprila se uglavnom odnose na pojedinačna proterivanja, ubistva, premlaćivanja i hapšenja.¹⁰⁰

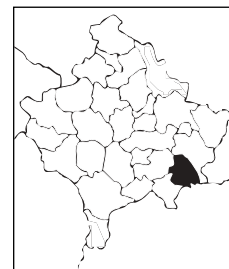
Dve lokacije su bile pomenute kao mesta gde su u maju mesecu bacana tela žrtava. Jedna od njih je bila bunker koji je bio korišćen kao masovna grobnica na mestu koje su Albanci zvali Te Kalasa (srpsko ime nije poznato).¹⁰¹ Druga se nalazila u dolini između Jezerca, Topila/Topille i Petrova (poslednja dva sela su u opštini Štimlje), na mestu zvanom Reka e Topiles (srpski naziv nije poznat), gde je najmanje 16 tela ležalo nesahranjeno.¹⁰²

- 1 UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).
- 2 OSCE-KVM/RC5/CC Uroševac, Meeting Report UR-CDHRFF 24-02/99; OSCE-KVM/RC5 Trial Monitoring Reports on the Uroševac Group Trials. Što se tiče relevantnih članova ustava pod kojima je okrivljenima suđeno, vidi 10. poglavlje.
- 3 PR/03/0045/99; PR/03/0046/99; OSCE-KVM/RC5/CC Uroševac, Meeting Report, 15 February 1999. Ovo je bio jedini slučaj kršenja ljudskih prava u uroševačkoj opštini o kome je obavestila OEBS-KVM, a da su Srbi bili žrtve.
- 4 US-KDOM incident report, 19 December 1998; OSCE-KVM/RC5/CC Uroševac, Meeting Report, 15 February 1999.
- 5 M/0724; M/1618.
- 6 M/1618.
- 7 OSCE-KVM/RC5/CC Uroševac, Case Register.
- 8 OSCE-KVM/RC5/CC Uroševac, Weekly Report, 18 March 1999; PR/03/0091/99; PR/03/0093/99; PR/03/0094/99; PR/03/0095/99; PR/03/0096/99.
- 9 OSCE-KVM/RC5/CC Uroševac, Daily Report 15 March 1999.
- 10 UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).
- 11 Raport izveštaca OEBS-KVM za pitanja ljudskih prava. Počinioci kršenja ljudskih prava u Uroševcu, za vreme dok je tamo bila prisutna OEBS-KVM, prema izjavama dobijenim od kosovskih Albanaca, bili su svi srpske narodnosti. Ovo je protivrečilo nalazima na mestima gde je UČK bila aktivno prisutna, kao što je Štimlje, gde su vršene otmice kosovskih Albanaca koji se nisu slagali sa UČK, ili su takvi ljudi bili zlostavljani od strane UČK.
- 12 OSCE-KVM/RC5/CC Uroševac Special Reports, Uroševac Bomb Report.

- 13 OSCE-KVM/RC5/CC Uroševac Special Reports, Uroševac Bomb Report.
- 14 OSCE-KVM/RC5/CC Uroševac, Case Register.
- 15 PR/03/0002/99.
- 16 PR/03/0053/99; PR/03/0054/99.
- 17 PR/03/0001/99; PR/03/0008/99.
- 18 PR/03/0006/99; PR/03/0020/99; PR/03/0073/99.
- 19 PR/03/0001/99; PR/03/0002/99; PR/03/0008/99; PR/03/0054/99.
- 20 PR/03/0054/99; M/0601.
- 21 PR/03/0054/99.
- 22 M/0466; M/0729.
- 23 M/0267.
- 24 M/0659; M/0931.
- 25 M/0659, koji tvrdi da su oni stigli već 21. marta. Takođe M/0298, gde je pomenut dolazak dva autobusa sa „četnicima“ 4. aprila. U izjavama o incidentima koji su se dogodili u martu i aprilu, pripadnici paravojnih jedinica su najčešći počinioci.
- 26 M/0931.
- 27 M/0307, koji opisuje kako su 23. marta „pripadnici VJ i policije, svi u maskirnim uniformama, neki sa maskama, sa oznakama vojske SRJ, izbacili iz kuće u Uroševcu jednu porodicu od sedam članova. Takođe sam video mnogo T-72 i T-55 tenkova. I druge porodice su bile proterane.“
- 28 M/0042.
- 29 M/0168; M/0435; M/0597; M/0464 govori o lokalnom političaru koji je „nestao“ i koji je kasnije pronađen mrtav. M/0237; M/0325; M/0417; M/0597; M/1100 opisuje rušenje kuće bivšeg predsednika opštine, člana kosovskog parlamenta, lokalnog lidera DLK, ministra u Rugovinoj vladi, lokalnog političkog aktiviste i borca za ljudska prava, i još 10 kuća koje su pripadale porodici koja je bila poznata po svojim simpatijama prema UČK. M/0168; M/0237; M/0417; M/0818; M/0920; M/1255 opisuje „nestanak“ novinara i lokalnog aktiviste DLK. M/0260 opisuje miniranje kuće telesnog stražara Ibrahima Rugove, u kome je u kući bilo ubijeno troje ljudi.
- 30 M/0514; M/1100 i M/1127.
- 31 M/0233; M/0322; M/0400; M/0843; M/1079; M/1192; M/1607.
- 32 M/0056.
- 33 M/1345; M/0871; M/0436.
- 34 M/0389, policajci ubijaju dva kosovska Albanca. M/0260; M/0400; M/0655; M/0821, ubistvo kosovskog Albanca ispred hotela „Gimi“ koje su izvršili policajci i naoružani civili. M/0673, ubistvo kosovskog Albanca koje su izvršili vojnici VJ pred njegovom porodicom. M/0855, otmica i ubistvo kosovskog Albanca koje su izvršila četiri pripadnika paravojnih jedinica. M/0931 ubistvo kosovskog Albanca koje je izvršila grupa vojnika VJ, policajaca i naoružanih civila. M/0436, ubistvo trojice starijih kosovskih Albanaca koje su izvršile paravojne jedinice. M/0946, pucanje iz automobila na kosovskog Albanca koji je vozio bicikl, i koje su izvršili pripadnici paravojnih jedinica dok su se vozili u džipu. M/1192, ubistvo dva starija kosovska Albanca koje su izvršili naoružani i maskirani ljudi u civilnim odelima i policijskim jaknama.
- 35 M/1290.
- 36 M/0031.
- 37 M/0042; M/0646, o obeležavanju kuća.
- 38 M/0454; M/0547; M/0606; M/0970; M/1445.
- 39 M/1445.
- 40 M/0970.
- 41 M/0454.
- 42 M/0298; M/0211; M/0337.
- 43 M/0120; M/0233; M/0260; M/0931.
- 44 M/0260.

- 45 M/0120; M/0655; M/0788.
 46 M/0120.
 47 M/0031.
 48 M/1127.
 49 M/0417.
 50 M/0931.
 51 M/0855; M/1048; M/1496.
 52 M/1496.
 53 M/0056.
 54 M/0056; M/0516M/0657; M/0666: u vezi sa ovim vidi i M/0244.
 55 M/0136.
 56 M/0516; M/0545; M/1608; M/1265; M/1399.
 57 M/0704.
 58 Grebno/Greben.
 59 Kamena Glava.
 60 Sojevo.
 61 M/0545 kao i M/0667.
 62 Takođe je bilo rečeno da su kasnije, u maju, ljudi bili dovodeni u Uroševac kada su ih vraćali sa granice, i da su privremeno zauzimali ispraznjene kuće – M/1615.
 63 M/0370. „... 50 mladih ljudi je bilo pokupljeno od strane paravojnih jedinica i odvedeno u fabriku. Tamo su bili iskorišćeni kao ljudski štit. (...) Nemam informaciju o sudbini ovih talaca.“
 64 M/1100.
 65 M/1453.
 66 M/0187.
 67 M/0748; M/1140.
 68 M/0316, Grlica/Gerlice.
 69 M/0664, Biba/Bibe; M/1751, Burnik; M/0188, Crnilo/Cernille; Donje Nerodimlje; M/0119, M/0560, M/1175, Kamena Glava; M/0313, Miroslavlje/Mirosale; M/0689, M/1166, Muhazer Prelez/Prelez i Muhaxere; A/0952, M/0470, Slivovo; M/1269; M/1313, Stari Miraš/Mirsh; M/1165, M/1392, Tankosić/Tankosiq; M/0446, M/0517, Varoš Selo/Varosh; M/1083; M/1165, M/1392, Zlatare/Zllatare.
 70 M/0607 Kamena Glava; M/0620 Lojze/Lojze; M/1465, Muhadžer Talinovac/Talinoc i Muhaxer; M/0240, Raka/Rake.
 71 M/0266, Doganjevo; M/0605, Nekodim.
 72 M/ 1725, Balič; M/1309, Jerli Talinovac; M/0818, Sojevo; M/0699, M/1472, Staro Selo.
 73 M/1010, Kosin; M/1225, Tankosic.
 74 M/0652, M/0868, Manastirce; M/0180, M/0584, Papaz; 1275, Staro Selo.
 75 M/0115, Biba; M/0324, Grebno, M/0584, Papaz; M/0551, Staro Selo.
 76 M/0429; M/0656, Biba; M/0399, Čaka Mahala; M/1811, Dubrava/Lisnaje; M/0840, Gatnje; M/0111, M/0686, M/1520, Grebno; M/0180, M/1207, M/0703, Pojatište/Pojatishme; M/0660, M/0666, Rahovica.
 77 M/0620, M/1009.
 78 M/0115, M/1270, Biba; M/0295, M/0550, M/0699, M/1168, M/1472, Staro Selo.
 79 M/0119, Kamena Glava; M/0501, Košare; M/0673, blizu Grlice.
 80 M/0866, Gornje Nerodimlje; M/1713, Plešina; M/0295, M/0550; M/1472, Staro Selo.
 81 M/0675, M/1011, Balič.
 82 M/0078, Grlica.
 83 M/0428, Biba; M/1112, Varoš Selo.
 84 M/1464, Grebno; M/1168, Staro Selo.
 85 M/1309, Jerli Talinovac; M/1496.
 86 M/0659, opisuje događaje u Pojatištu, 12. aprila 1999.
 87 M/0945. Opisuje događaje u Donjem Nerodimlju.
 88 M/1409, „...Srbi su opkolili selo (Kamena Glava) ostavljajući koridor prema Grlici (jugozapadno od Kamene Glave).“
 89 M/0337, Sojevo, 8. april 1999.
 90 M/1227, Raka.
 91 M/0652, Manastirce; M/1195, Miroslavlje; M/1086, Pojatište, M/1165, M/1367, Tankosic.
 92 M/0313, Miroslavlje. M/0963, Raka.
 93 M/0963, Raka.
 94 M/0551, Sojevo.
 95 M/0818, Sojevo.
 96 M/0399, opisuje događaje u Čaka Mahali, 13. aprila 1999.
 97 M/0927, opisuje događaje u Pojatištu, 21. aprila 1999.
 98 M/0313, Miroslavlje; M/0173, M/0952, M/1464, Grebno; M/0521, M/0792, M/1207, Pojatište; M/1213, Zlatare.
 99 M/0313, Miroslavlje.
 100 Izgleda da je izuzetak bilo selo Plešina/Pleshine, gde su tek 6. maja pripadnici paravojnih jedinica – „izgledali su stariji od regularne vojske i nosili su sve vrste uniformi (jedan je čak nosio uniformu UČK)“ – ušli u selo i sistematski pljačkali i palili kuće. M/1735.
 101 M/1618; bunker je prema izveštajima bio prekriven najpre peskom, a preko njega kamenjem.
 102 M/1618; 16 kosovskih Albanaca, uključujući žene i decu, bi su tu pronađeni 16. maja 1999.

VITINA/VITI

Opština Vitina se nalazi južno od Prištine i graniči se sa Makedonijom. U njoj je bilo sela koja su bila čisto albanska ili čisto srpska, kao i sela sa mešanim stanovništvom. U gradu Vitini, sve do marta 1999, srpsko stanovništvo je bilo brojnije od albanskog, u odnosu otprilike dva prema jedan.¹ U opštini su takođe sela Binać/Binaq i Gornja Stubla/Stubell e Eperme, koja su uglavnom naseljavali kosovski Albanci – katolici; takođe je bilo Hrvata u četiri susedna sela na krajnjem istoku opštine.² Bilo je i mnogo raseljenih lica, koja su uglavnom dolazila iz regiona Drenice na zapadu Kosova, i iz kačanické opštine.

Nekoliko nedelja pre nego što se OEBS-KVM povukla sa Kosova, 5 km široka zona, u susedstvu sa Makedonijom, bila je zatvorena za patrole OEBS-KVM. Značajne koncentracije trupa, uključujući i rezerviste, bile su primećene u tom području. U toku nekoliko nedelja koje su prethodile evakuaciji OEBS-KVM, izvešteno je bilo o vojnim aktivnostima u **Debelde/Debuilde, Mijaku/Mijak, Buzoviku/Buzovik, Binaću/Binaq, Ljubovištu/Lubishte i Vrbovcu/Vrbofc**. Selo Debelde je već bilo manje više ispražnjeno pre evakuacije OEBS-KVM: prema izveštajima, VJ je pokušala da smiri meštane koji su skoro svi bili albanske narodnosti, govoreći da vojne aktivnosti nisu uperene protiv stanovnika, nego su pripreme za verovatnu invaziju NATO, ali to nije ubedilo seljane da mogu da ostanu.³

Za vreme prisustva OEBS-KVM, bilo je nekoliko optužbi protiv policije u Vitini, a zbog slučajeva zlostavljanja. Treba zabeležiti i činjenicu da je šef policije u Vitini bio kosovski Albanac.

Varošica Vitina

Na dan 21. marta – sutradan posle evakuacije OEBS-KVM – snage VJ i policije su se u velikom

broju pojavile u Vitini. Zauzele su strateške pozicije i počele da pucaju u vazduh, prouzrokujući paniku među stanovnicima. Pripadnici paravojnih jedinica, koji su nosili maskirne uniforme, takođe su ušli u grad i počeli sa pljačkom prodavnica čiji su vlasnici bili kosovski Albanci. Izgleda da su mnogi stanovnici Vitine u to vreme napustili svoje kuće.⁴

Drobeš/Drobesh

Kao i u Vitinu, srpske snage su u selo Drobeš, koje se nalazi oko 2 km zapadno, stigle ubrzo posle 20. marta, i počele da pljačkaju i ruše.⁵ Pripadnici VJ, policije i paravojnih jedinica su svi zajedno učestvovali u napadu na Drobeš i u proterivanju stanovništva. Izbeglice iz sela su pričale osoblju OEBS-KVM o provaljivanju u njihove kuće, o pljačkanju, rušenju, premlaćivanju, zastrašivanju i proterivanju ljudi.⁶ Na primer, jedan svedok je rekao da je mešovita grupa od oko 15 vojnika VJ i policije ušla u njihovu kuću i pitala ko je glava porodice. On je rekao da je to on, posle čega je odmah bio snažno udaren u grudi, toliko da je izgubio svest. Članovi porodice su mu kasnije ispričali da su njegova majka, žena i deca vrištali i da su brutalno bili izgurani iz kuće. Vojnici VJ i policije su počeli da lome prozore i nameštaj. Kada se čovek osvestio, počinio su izbacivali napolje odeću cele porodice, i pitali ga ima li, i gde, skriveno oružje. Porodica je bila naterana da preda svu ličnu imovinu, uključujući i lične isprave, koje su na licu mesta bile uništene.⁷ Neke intervjuisane osobe su rekle da je predstavnik DLK u selu bio teško pretučen u svojoj kući, pred ženom i decom; svedok je čuo da je taj čovek kasnije bio ubijen (nije bilo drugih detalja o ovom navodnom ubistvu).⁸

Neke intervjuisane osobe su rekle da su pripadnici policije, VJ ili paravojnih jedinica, koji su stigli

u civilnim vozilima, ušli u kuću jedne porodice, ubile čoveka (kome je bilo oko 30 godina) i u rane ranile njegovog oca.⁹

Bilo je rečeno da je oko 200 seljana bilo dovedeno u školsko dvorište; muškarci su bili izdvojeni od žena, i prećeno im je smrću. Počinioci su tada rekli ljudima da sednu, a za to vreme su vojnici i policajci počeli da piju. Posle jednog sata, stigao je autobus, i 60 ljudi je moglo da se ukrca. Među njima je bio i svedok koji je ovo ispričao u intervjuu, a koji nije znao šta se kasnije desilo sa ostalim seljanima.¹⁰

Đelekare/Gjylekare

Oko 10. aprila, snage VJ su došle u Đelekare, oko 7 km severoistočno od Vitine, i rekle seljanima da im, pod pretnjom smrti, isporuče 10.000 DM, kao cenu za zaštitu.¹¹ Ni iz jednog intervjua se ne može jasno videti da li su seljani zaista platili ucenu, ali je selo u svakom slučaju napadnuto 15. aprila. Napad je izvršen po uobičajenoj shemi: VJ je granatirala selo, a pripadnici paravojnih jedinica su ga zatim zauzeli.¹² Prema izveštajima, dve devojke su odvedene u susedno selo i tamo silovane.¹³ Ljudi su počeli da beže u susedna brda; dok su bežali, bilo je ubijeno šestoro ljudi, uključujući i troje dece, a oko 18 ljudi je bilo ranjeno.¹⁴ Seljani su uzeli mrtve na kamion i odvezli ih u blizinu sela **Donja Stubla/Stubell e Poshtme** (oko 2 km istočno od Đelekara), gde su ih sahranili.¹⁵ Mnogo kasnije, oko 20. maja, VJ i policija su došle u Đelekare da se raspituju za grobove šestoro ljudi koji su bili ubijeni za vreme napada. Jedan čovek ih je odveo do grobova, i oni su ekshumirali tela, snimili fotografije i opisali rane. Onda su ih ponovo sahranili. Nisu objasnili razloge ove ekshumacije.¹⁶

Ljubište/Lupishte

Oko 5. aprila, policijske i paravojne jedinice su napale selo Ljubište, 5. km jugoistočno od Vitine. Popodne tog dana, policajci su ušli u kuću dva mlada muškarca, od kojih je bar jedan bio pripadnik UČK. Izvukli su ih iz kuće i počeli da ih tuku kundacima, dok su ih vodili prema autobuskoj stanici. Počinioci su ih zatim odvucli u potok, gde su ih sa kratkog rastojanja streljali.¹⁷ Različiti izveštaji govore da su počinioci ili podvrgli dva čove-

ka torturi pre nego što su ih ubili, ili da su unakazili njihova već mrtva tela. Seljani su našli tela u većoj bari krvi, glave su im bile zgnječene a oči izvađene. Moguće je da su bili optuženi za ilegalno posedovanje oružja.¹⁸

Takođe 5. aprila, osam policajaca obučenih u vojne uniforme, popodne su upali u kuću jedne porodice. Izgleda da su tražili oružje. Pretili su porodici da, ako pronađu makar jedan metak u kući, sve će poubijati. Policajci su pretresli sve sobe, ali ništa nisu našli. Onda su rekli članovima porodice da napuste kuću. Uzeli su sa sobom sina, mladića, postavili ga uz spoljašnji zid, i streljali ga rafalom iz automatskog oružja.¹⁹

Smira/Smire

Smira, veliko selo čiji su svi stanovnici bili albanske narodnosti, koje se nalazi 4 km jugozapadno od Vitine, bilo je više puta napadnuto u periodu od kraja marta do početka aprila. Iz intervjua koje je vodila OEBS-KVM nije sasvim jasno ko je tačno napadao selo. Izgleda da su to u početku bile snage VJ, kasnije su to najviše bile paravojne jedinice i naoružani srpski civili. Posle jednog napada 5. aprila, seljani su izbegli u **Grmovo/Germove**, 2 km prema severu. Policajci koji su bili u tom selu rekli su seljanima Smire da mogu da se vrate, jer je Smira bila napadnuta bez naređenja, i da će sada tamo biti bezbedno.²⁰

Za vreme jednog od napada (datum nije preciziran), bila su ubijena četiri mlada muškarca. Jedan svedok je rekao da je bio očevidac kada su maskirani policajci izdvojili mladića koji je pokušao da sa drugima pobegne iz sela. Policajci su ga žestoko pretukli; on je pao na zemlju, a jedan policajac je tada u njega pucao i ubio ga.²¹ Drugi svedok je ispričao kako je, dok se krio u podrumu, video vojnike koji su jurili i uhvatili tri mladića. Odmah su ubili dvojicu od njih, a trećeg vezali za drvo, sa bombom pričvršćenom za njegovo telo. Bomba je eksplodirala i ubila mladića.²²

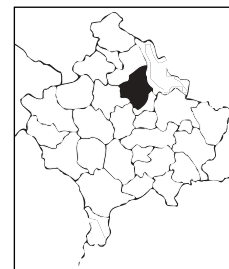
¹ UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement) procenjuje da je 1998. u Vitini, bilo 1980 Srba, 1040 kosovskih Albanaca i 351 stanovnik iz drugih nacionalnih zajednica.

² Šašare/Shashare, Vrnez/Vernez, Vrnakovolo/Vrnakolle i Letnica/Letnice.

³ OSCE-KVM, „Weekly Report“, CC Vitina, 18 March.

- 4 M/0411; M/0011.
5 M/1039.
6 M/1039; M/1812; M/0954.
7 M/1063.
8 M/1063.
9 M/1063; M/1039; M/0954; M/1708; M/0837: detalji svedočenja variraju.
10 M/1063.
11 M/1145; M/0131.
12 M/1145; M/1232.
13 M/0131; M/1809; M/1807; M/1498.
14 M/1232; M/1428; M/0990; M/1191.
15 M/1232; M/1145; M/1428.
16 M/1232.
17 M/1707; M/1442; M/0978; M/0841; M/0767; M/1492; M/0820; M/1475; M/0330; M/0557; M/0556; M/0839; M/1246; M/0972; M/0795.
18 M/1707; M/1246; M/1475.
19 M/0978.
20 M/1479.
21 M/0439.
22 M/1254; M/1126; M/1039.

VUČITRN/VUSHTRRI

Opština Vučitrn se nalazi u severnom delu centralnog Kosova. Od oko 89.000 stanovnika, otprilike 91% su kosovski Albanci; Srbi su uglavnom živeli u samom gradu Vučitrnu i selima Gojbulja/Gojbuje, Grace/Grace i Priluzhe/Prilluzhe, sa srpskom većinom.¹ OEBS-KVM je imala izveštače za pitanja ljudskih prava i svoj koordinacioni centar u Vučitrnu, od januara 1999.²

Osnovne crte koje karakterišu položaj ljudskih prava i bezbednosnu situaciju u Vučitrnu u periodu neposredno pre razmeštanja OEBS-KVM i za vreme njenog prisustva, bile su: kontrola koju je UČK sprovodila nad planinama Čičavica i regionom Šala/Shala, i jugoslovenska zimska vojna vežba. (Čičavičke planine i deo regiona Šala koji su u vučitrnskoj opštini, nalaze se sa jugozapadne i severozapadne strane reke Sitnice i glavnog puta – broj 2 – kao i železničke pruge koja uglavnom sledi reku, presecajući opštinu i povezujući Kosovsku Mitrovicu sa Obilićem, Kosovim Poljem i Prištinom.) UČK je držala pozicije blizu magistralnog puta, i za vreme prisustva OEBS-KVM na teritoriji opštine su se događali brojni incidenti, između ostalog ubistva i pucanje oko ovog puta, koji su pripisivani UČK. Vojna vežba u vučitrnskom regionu je počela krajem februara 1999.

OEBS-KVM je bila obavешtena od strane jugoslovenskih vlasti, da će 22. februara 1999. biti sprovedena smena trupa.³ Toga dana, desio se jedan incident u selu **Bukoš/Bukosh**, u kome je jedan Srbin bio ubijen a dva druga teško ranjena, a koji je bio uvod u policijske aktivnosti koje je pomagala VJ koristeći tešku artiljeriju (vidi niže). U početku, aktivnosti vojske i policije, koje su vodile do raseljavanja oko 6000 mesnih žitelja, izgledale su kao odgovor na ovaj incident. Međutim, 25. februara, trupe iz kasarni u Kosovskoj Mitrovici i Prištini su se spojile u Vučitrnu radi „vežbe“.⁴ Ko-

mandant zone je rekao verifikatorima OEBS-KVM da VJ namerava da drži veće snage raspoređene u tom kraju „i to duže vreme“.⁵ Ove „vežbe“ formalno nisu bile završene sve do povlačenja OEBS-KVM iz vučitrnske opštine, 19. marta (priprema za potpuno evakuisanje misije 20. marta). Pošto su se okršaji između jugoslovenskih/srpskih snaga i UČK nastavljali u zonama „vežbe“, postajalo je jasno da „vežba“ ima strategijski cilj: kako bi VJ obezbedila glavni put i železničku vezu između Kosovske Mitrovice i Prištine, tako što će potisnuti UČK u njena uporišta u čičavičkim planinama.⁶ „Vežba“ je pogodila sela duž deonice puta od oko 15 km, na severozapadu i jugu od Vučitrna; trupe VJ su u početku bile raspoređene u okolini Vaganice/Vaganice kod Kosovske Mitrovice i na severnom delu ovog odseka, kao i u selu Nevoljane/Nevolan i Bukoš, približno u centru. VJ je proširila svoju aktivnost u područja južno od Vučitrna negde oko 10. marta, prema Mijaliću/Mihaliq i selu Drvare/Dervare, duž glavnog puta, kao i u planine kod Strovce/Strofc.⁷

Premda je VJ svoje aktivnosti okvalifikovala kao „zimsku vežbu“, u brojnim prilikama je došlo do okršaja između VJ i UČK, a u izvesnim slučajevima se radilo o smišljenom napadu na pozicije UČK.⁸ Kako je VJ preuzimala kontrolu nad područjem, uspevao je njen plan da potisne UČK u planine, tako da je UČK 17. marta obavestila OEBS-KVM da je premestila svoj lokalni štab iz Pantina/Pantine, dublje u planine.⁹ Hiljade meštana su napustili svoje kuće, od kojih je većina izjavila da je pobešla zapašena kada je čula početak artiljerijskog napada.¹⁰ Neki od onih koji nisu napustili svoje kuće bili su proterani (vidi, na primer, opis događanja u Brusniku/Brusnik, kao i odeljak o Kosovskoj Mitrovici, selo Vaganica). U nekim krajevima, seljani koji su u početku bili proterani, kasnije su mogli da se

vrate.¹¹ Verifikatori OEBS-KVM su imali dostup nekim selima, i nisu uvek potvrdili izveštaje da su kuće bile gađane i uništene.¹² Ipak, u mnogim slučajevima, OEBS-KVM je, pre nego što se povukla, zaista potvrdila pljačkanje i uništavanje kuća: u Kolu/Kolle, Doljku/Dolak i Štitarici/Stitarice, kuće su bile opljačkane, a u Brusniku, Donjim Stanovcima/Stanofc i Poshtem, Mijaliću, Glavotini/Gllavotin, Ošljane/Oshlan – bile su spaljene; u dva od ovih sela, zapaljene su bile i školske zgrade.¹³ Na dan 16. marta, patrola OEBS-KVM je videla tenk T-55 kako vozi u kasarnu u Vučitrnu, sa opljačkanim nameštajem natovarenim na zadnju platformu, uključujući frižider i stolice.¹⁴

Događaji i pojedine lokacije na kojima su se ovi događaji zbivali za vreme zimske vežbe, kao i ono što se desilo posle povlačenja OEBS-KVM i početka NATO bombardovanja SRJ, opisani su sa više detalja pod odgovarajućim podnaslovima u daljem tekstu.

Grad Vučitrn

Vučitrn je imao 30.500 stanovnika, od kojih je 85% bilo kosovskih Albanaca.¹⁵ Dok je bila pristupna u gradu, OEBS-KVM je primetila da su u vučitrnskoj policijskoj stanici bila uobičajena hapšenja na kratak rok, obično do 48 sati. Ova praksa je bila sve učestalija februara 1999.¹⁶ U nekim slučajevima, hapšenja su izvršili policajci u civilu. Takođe su se često dešavala hapšenja na kontrolnim punktovima duž magistralnog puta broj 2. Na primer, 7. februara 1999, tri kosovska Albanca su u svojim kolima bila zaustavljena na kontrolnom punktu blizu Vučitrna. Policija je pretresla automobil, i pošto je pronašla više od 100.000 DM, dovela je ljude u policijsku stanicu, pod sumnjom da su ilegalno unosili devize (jedan od osumnjičenih je vodio putnu agenciju u Prištini). Dvojica od trojice uhapšenih su bila puštena još istog dana, a treći je bio prebačen u Kosovsku Mitrovicu. Vučitrnska policija je odbila da prizna OEBS-KVM da je čovek uopšte bio uhapšen. U Kosovskoj Mitrovici, dok je zamenik komandanta policije potvrdio činjenicu hapšenja i rekao da OEBS-KVM može da stupi u kontakt sa osumnjičenim, a rođaci su mogli da mu donesu nešto hrane, policija je ipak sprečila kontakt osumnjičenog sa advokatom u toku tri dana. OEBS-KVM nije bila u mogućnosti

da poseti pritvorenog čoveka. Advokat se žalio protiv pritvora, citirajući da se radi o kršenju procedure i prava osumnjičenog na odbranu i o kršenju njegovog prava da se žali na meru pritvora, kao i prava da bude obavešten za šta je okrivljen. Sud se nije obazirao na ova kršenja, kada je odbio žalbu advokata. Čovek je na kraju pušten pod jemstvom, 17. marta 1999, nakon energične intervencije OEBS-KVM.¹⁷

Nakon povlačenja OEBS-KVM, jedna intervjuisana osoba opisuje kako je u gradu vladao strah. Artiljerijski napadi na grad su počeli 24. marta.¹⁸ Prema navodu jednog svedoka, srpski civili su dobijali uniforme rezervnog sastava vojske, i stepen nasilja je stalno rastao. Jedan srpski rezervista, raniji policajac koga je svedok prepoznao, rekao je 28. marta kosovskim Albancima u svom kvartu, da napuste kuće u roku od 15 minuta.¹⁹ Toga dana, hiljade ljudi su bile proterane iz Vučitrna i predgrađa Novo Selo Begovo/Novoselle e Begut; većina opisuje počiniocce kao policajce, VJ ili naoružane civile.²⁰ U to vreme su neki pobjegli iz straha. Na primer, jedan svedok opisuje kako je pobjegao kada je video da su susedne kuće u plamenu.²¹ Neki stanovnici su ispričali kako su ih policajci, kada su došli u njihovu kuću da ih proteraju, upozorili da će biti bolje ako odu odmah, jer će kasnije stići pripadnici paravojnih jedinica koji će ih pobiti.²² Neki su bili odvedeni na gradsko groblje, pre nego što su u dugačkoj koloni pešice bili poslani prema Prištini.²³ Drugi su pobjegli u susedna sela.

U ovo vreme, srpske i romske kuće su bile označene srpskim krstom.²⁴ Jedan policajac je savetovao suseda kosovskog Albanca da uradi isto na svojoj kući, ne bi li izbegao da je spale pripadnici paravojnih jedinica.²⁵

Proterivanje je bilo intenzivirano 1. aprila i nastavljeno nekoliko dana.²⁶ Na dan 3. aprila bili su organizovani specijalni autobusi koji su neke intervjuisane osobe prevezli do makedonske granice.²⁷ Jedna žena čiji je brat radio za OEBS-KVM i u čijoj kući je stanovalo međunarodno osoblje OEBS-KVM, ispričala je kako je, kada je primila naređenje da se iseli, njen sused proveravao da li je naređenje zakonito. U opštinskim kancelarijama je dobio odgovor da Kosovo više nije „njihovo“, i da zato treba da odu. Pošto je žena napustila kuću, videla je ljude koje je u svom intervjuu opisala kao „Rome“, kako je pale.²⁸

Jedna se žena krila u svojoj kući koja je smeštena u mešanom naselju, od početka granatiranja grada, 24. marta, dok je nije 11. aprila otkrila policija. Policajci su dali porodici rok od 15 minuta da ode, a onda su konfiskovali porodični automobil, pre nego što je porodica napustila grad. Žena je rekla da je grad u to vreme bio gotovo pust.²⁹ Mnogi ljudi iz Vučitrna su rekli kako su videli tela ubijenih.³⁰ Jedna intervjuisana osoba je ispričala kako je 28. marta čula pucanje koje je dolazilo iz blizine sportske hale, i kako je izašla na prozor da čuje šta se događa. Videla je dva čoveka kako trče, i shvatila da se radi o dvojici raseljenih lica koji su u Vučitrn došli pet dana ranije. Jedan je bio pogođen u stomak, a drugi se spasao. Ranjeni čovek je pokušao da pobegne, i ženina porodica mu je pomogla, ali je uskoro umro od rana koje je zadobio. Njegova porodica ga je kasnije sahranila.³¹ Još jedna žena je ispričala kako su 29. marta maskirani ljudi došli u njenu kuću i naredili članovima porodice da je napuste u roku od pet minuta:

Tražili smo još malo vremena, ali su oni odbili. Vikali su na nas i psovali nas. Moj muž je rekao da nema nameru da ode. Bilo mu je 78 godina. U kući smo imali prodavnicu. Oni su počeli da pale prodavnicu... Zatim su počeli da seku mog muža noževima. Jaukao je od bolova. Onda sam čula pucnje. Muž je bio mrtav. Uzeli su me za ruke i povukli. Nastavili su da psuju. Pobegla sam u planine, gde sam našla svoje rođake.³²

Još jedna žena je rekla kako su sredinom maja bila ubijena tri člana njene porodice, i da su „Cigani“ (*Maxhupet*) pokopali tela; ljudi iz Vučitrna su kasnije izvestili da su zaposleni u mesnoj gradskoj čistoći, obučeni u radna narandžasta odela, od kojih su mnogi bili romske narodnosti, bili zaduženi za sakupljanje i ukop tela postradalih.³³

Neki kosovski Albanci su ipak ostali u gradu, bilo da su se sakrili za vreme početnog talasa proterivanja, bilo da im je bilo naređeno da se vrate, bilo da su po svojoj volji došli natrag pošto su neko vreme proveli u drugim krajevima. Sledeći veći talas proterivanja se desio 15. i 16. aprila, u isto vreme kada i veliki talas proterivanja u drugim delovima severnog Kosova. Jedan svedok je rekao da je policija ušla u njegovu ulicu 15. aprila i proterala žitelje iz nekih petnaestak kuća; policajci su se

vratili 16. aprila i proterali preostalih 45 domaćinstava.³⁴ Neki od proteranih su se pridružili koloni raseljenih lica koja je išla prema Kosovskoj Mitrovici, drugi konvoj se pridružio velikoj masi raseljenih lica (vidi i odeljak o Kosovskoj Mitrovici).³⁵

Na dan 21. maja, policija i VJ su blokirale izlaskе iz Vučitrna i počele da pale kuće, i pucaju po gradu.³⁶ Na dan 22. maja, hiljade kosovskih Albanaca su se ponovo bile okupile iz celog Vučitrna, prema navodu jednog svedoka, na nekom polju na kraju groblja.³⁷ U to vreme, srpske snage su pucale iz protivavionskog oruđa, pošto su avioni NATO gađali područje Vaganice (Kosovska Mitrovica), severno od Vučitrna.³⁸ Jedna intervjuisana osoba je izjavila da su se širile glasine kako će biti podeljena humanitarna pomoć.³⁹

Drugi svedok opisuje trupe koje su sakupile stanovnike grada i sprovele ih na groblje, kao naoružane civile i uniformisane ljude koji su govorili „reči slične srpskim“, ali koje nisu bile srpske.⁴⁰ Njega su izveli iz kuće i naterali da ljubi srpski amblem koji je bio ugraviran na drškama noževa koje su nosili. Onda su ga primorali da preda sve dragocenosti, pa su ga odveli u drugu zgradu, gde je prepoznao lokalnog policajca (ime i nadimak čoveka su zabeleženi u zapisu intervjua). Ovaj policajac je rekao drugom čoveku, za koga je policajac natuknuo da je bio „vrlo divalj“ i da se „tek vratio sa granice“, da „završi posao“ sa svedokom. Izveli su nad njim lažno streljanje, a onda ga premlatili i rekli mu da ode u polje gde su bila ostala raseljena lica.⁴¹ Dok su oni bili u polju, stigla je policija i preuzela komandu od naoružanih civila i drugih snaga koje su dovele ljude na to mesto.⁴² Policajci su izdvojili sposobne muškarce u dobu između 16 i 60 godina i oduzeli im lične isprave.⁴³ Ljude su zatim ukrcali na kamione i odvezli u nedovršenu sportsku halu u Vučitrnu.⁴⁴ Kada su ušli u halu, muškarci su bili pretučeni, i premlaćivanje se nastavilo skoro 24 sata dok su tu držani, i za to vreme im nije bila data nikakva hrana.⁴⁵ Jedan svedok je u intervjuu rekao da je nekim ljudima trebalo da se pomaže da odu do toaleta, jer su bili tako žestoko pretučeni.⁴⁶ Dok su držani u pritvoru u sportskoj hali, neki su bili saslušavani od strane ljudi u civilu.⁴⁷ Svi ljudi koje je intervjuisala OEBS-KVM i koji su bili pritvoreni u vučitrnskoj sportskoj hali, bili su kasnije prebačeni u zatvor u Smrekovnici.

Severozapadni deo opštine: između reke Sitnice i planine Čičavica

U severozapadnom uglu opštine, za vreme boravka OEBS-KVM na Kosovu, teritorija koju je držala UČK se protezala na jug u opštinu Vučitrn od okoline Vaganice (Kosovska Mitrovica), duž planinskog lanca Čičavica, zapadno od reke Sitnice i puta broj 2.

Na dan 22. decembra 1998, pripadnici UČK su došli u kuću jednog albanskog bračnog para u **Bukošu/Bukosh** (selo sa mešanim stanovništvom 4 km zapadno od Vučitrna) i naterali muža i ženu da „izađu u šetnju“. Bili su odvedeni 3 km izvan sela, zatim je mužu rečeno da može da ode, a njegova žena je zadržana. Ona je i ranije bila odvedena u štab UČK u selu **Pantina/Pantine** i bila oslobođena istog dana; UČK ju je otuživala za kolaboraciju sa policijom.⁴⁸ Žena se još uvek vodila kao nestala u trenutku odlaska OEBS-KVM sa Kosova.

Kao što je već zabeleženo, nasilje se rasplamsalo u Bukošu i okolini u februaru 1999, u seriji događaja koja je pokrenuta otmicom dvojice srpskih meštana koju su izveli 22. februara pripadnici UČK, kako je policija saopštila verifikatorima OEBS-KVM. Nakon što su bili oteti, taoce je, navodno, osam pripadnika UČK odvelo natrag u njihove kuće u Bukošu. Jednom od talaca je bilo rečeno da pozove svog oca, koji je došao da se sretne sa UČK i sa sobom poveo svog najstarijeg sina. Za vreme sastanka, dvojica talaca su pokušala da pobegnu; u gužvi, bili su ranjeni, a najstariji brat je bio ubijen. Drugi talac je bio teško ranjen i odveden na lečenje u Beograd; drugi brat je bio lečen u Kosovskoj Mitrovici. Otac je u incidentu ostao nepovređen.⁴⁹ Na sastanku sa komandantom zone UČK, verifikatorima je bilo rečeno da su otmicu sproveli „nekontrolisani elementi“ iz vučitrenskog kraja.⁵⁰

Meštani su pobežili iz Bukoša. Grupu od njih 150 do 200 je 22. februara uhvatila policija na raskrsnici manjih puteva koji od Bukoša vode na glavni put, i na železničku raskrsnicu. Šest ljudi je bilo izdvojeno, i jedan je kasnije saopštio da su ga policajci udarali po nogama, kolenima i stomaku, kundacima svojih pušaka. On je prema izjavi bio pušten nakon 45 sati.⁵¹

Sledećeg dana, policija i novinari su otišli u Bukoš (među njima je bila i OEBS-KVM). Blizu sela došlo je do sukoba u kome je razmenjena paljba,

i jedan srpski novinar koji je radio za Asošietid Pres je bio lakše ranjen u nogu.⁵² VJ – sa tenkom, protivavionskom artiljerijom i minobacačima – tokom jutra se pridružila policiji. Razmena vatre je trajala do ranog popodneva. Bilo je rečeno da je lakše ranjeno pet policajaca, kada je raketna mina pogodila njihovo vozilo.⁵³ Za vreme sukoba, oko 6000 kosovskih Albanaca je izbeglo iz desetak sela, među kojima su **Okraštica/Okraštica**, **Štitarica/Shtitarice**, **Jezero/Liqejt** i **Doljak/Dolak**, kao i Bukoš.⁵⁴ UNHCR je takođe saopštio da je 13 srpskih domaćinstava napustilo obližnju Pantinu, za vreme borbi 22. februara.⁵⁵

VJ je svoju „zimsku vežbu“ u regionu počela 25. februara. Najjužnija tačka do koje je „vežba“ dosegla je bilo Nevoljane/Novolan (nasuprot Bukoša, sa druge strane puta Vučitrn-Srbica), a najsevernija tačka – Šipolje (Kosovska Mitrovica). Područje zapadno od reke Sitnice, uz planinu Čičavica, bilo je na taj način skoro opkoljeno, i većina seljana je ponovo pobežla usled straha od granatiranja koje je i usledilo.⁵⁶ Granatiranje i borbe su trajali sve do kratkog primirja, 4. marta, ali su ponovo počeli nakon nekoliko dana. OEBS-KVM je dokumentovala paljenje kuća u tom području, uključujući Doljak, kao i dublje u planinama, u selu **Ošljane/Oshlan** i **Hercegovo/Hergove**.⁵⁷ Na dan 8. marta, pošto su se meštani Šitarice žalili da su njihove kuće opljačkane, OEBS-KVM je zabeležila da su prozori i ulazna vrata na 10 kuća bili razvaljeni, i da su nameštaj i predmeti u njima bili ispreturani; dva psa su bila ubijena. U jednoj kući su na zidovima i vratima bili na srpskom jeziku ispisani grafiti kao „Doći ćemo opet“, i slični.⁵⁸ Verifikatori OEBS-KVM su 10. marta videli pripadnike VJ u maskirnim uniformama kako pljačkaju i odvoze nameštaj iz kuća u Pantini.⁵⁹ Na dan 12. marta, verifikatorima OEBS-KVM je bio zabranjen pristup u ostala sela, uključujući Brusnik i Bukoš.⁶⁰

Strateški cilj koji je VJ postigla za vreme „vežbe“ bio je zadobijanje kontrole nad selom Pantina, centrom zone UČK.⁶¹

Do dana kada se OEBS-KVM povukla iz regiona, 19. marta, većina seljana je već napustila područje zapadno od reke Sitnice, iako su se neki vraćali preko dana da obrađuju svoja polja i nahrane životinje. Neki seljani su ostajali, a drugi se vraćali, ali su bili proterani iz područja ako bi ih srpske snage pronašle. Na primer, 25. marta, selo **Balin-**

ce/Balince, u kome je UČK još uvek bila prisutna, bilo je granatirano. Granatiranje je potrajalo dva dana, pre nego što su tenkovi i oklopna vozila ušli u selo; dok su seljani bežali, videli su kako su njihove kuće bile pljačkane i paljene.⁶²

Na dan 29. marta, jedna porodica se vratila u svoju kuću u Bukošu, pošto je bila proterana iz Vučitrna, i ostala je u Bukošu četiri nedelje. Članovi te porodice su rekli da je za to vreme VJ bila stacionirana na oko 1 km od njihove kuće i da su tuda svakodnevno prolazili naoružani civili, koji su pljačkali kuće i palili imovinu. Oko 200 seljana je odlučilo da ode krajem aprila; neki su išli u Veliki Kičić (Kosovska Mitrovica).⁶³ Seljani su izvestili da je u to vreme bilo nekoliko ubistava. U jednom trenutku, u aprilu mesecu, pet maskiranih policajaca koji su proterivali seljane iz Bukoša sukobili su se sa susedom intervjuisane osobe (imenovanim u svedočenju); kada je ovaj odbio da napusti selo, bio je metkom ubijen.⁶⁴ Jedan kosovski Albanac iz porodice koja se iselila iz Doljka u Vučitrn za vreme „zimskih vežbi“, vratio se u Doljak 4. aprila da vidi šta je bilo sa porodičnim kućama. Pošto se nije vratio sve do 8. aprila, njegov brat je otišao da vidi šta mu se desilo, i čuo je da je ubijen. Njegovo je telo nađeno u dvorištu kuće, sa ranama od metaka i preklanim grlom. Telo je bilo preneto u Vučitrn i sahranjeno na gradskom groblju.⁶⁵

Jugozapadno od Vučitrna: između reke Sitnice i planine Čičavica

U selu **Nevoljane/Novolan**, koje se nalazi zapadno od reke Sitnice i magistralnog puta, a oko 5 km jugozapadno od Vučitrna, ujutru 22. januara 1999. pripadnici UČK su izvršili otmicu šestorice starijih srpskih civila. Jedan im je kasnije pobjegao.⁶⁶ OEBS-KVM je bila obavestena od strane UČK da će taoći biti pušteni i predati OEBS-KVM čim policija prestane da vrši operacije u rejonu Vučitrna.⁶⁷ Takođe su rekli da će držati taoce sve dok ne bude oslobođeno devet pripadnika UČK koje je uhvatila VJ dok su ilegalno prelazili albansku granicu 13. decembra.⁶⁸ Oficir za vezu OEBS-KVM je pregovarao sa obe strane i olakšao oslobađanje talaca 24. januara; devet članova UČK je bilo oslobođeno istog dana.⁶⁹

Nekoliko desetina srpskih porodica je pobjeglo iz mešanog sela.⁷⁰ Međutim, pojačane policijske

aktivnosti koje su usledile otmici i smrti kosovskog Albanca, navele su takođe i mnoge kosovske Albance da napuste selo.⁷¹

Na dan 10. februara, jedan osamnaestogodišnji kosovski Albanac je bio na putu za školu kada je autobus u kome se nalazio bio zaustavljen u selu Nevoljane. Prema njegovoj izjavi, policajac je prislonio automatsku pušku uz njegovo grlo, udario ga u glavu i rekao mu da više nikada ne ide u školu.⁷²

Pripadnici UČK su 3. marta iz vatrenog oružja ubili dva Srbina na kontrolnom punktu koji je UČK držala u **Mijaliću/Mihaliq**, 7 km južno od Vučitrna. UČK je saopštila jednoj patroli OEBS-KVM koja je stigla uskoro posle incidenta, da su dvojica ljudi iz kola počela da pucaju u trenutku kada su pripadnici UČK pokušali da zaustave kola koja se su približavala kontrolnom punktu. Pripadnici UČK su uzvratili vatru i kola su se zaustavila. Dva čoveka su izašla i pokušala da pobjegnu, pucajući prema pozicijama UČK. U prepucavanju, ljudi su bili ubijeni.⁷³ Dva Srbina, od kojih je jedan imao lične dokumente, verovatno su bili u srodstvu. Takođe se verovalo da su tražili trećeg člana porodice, mladog vojnika koji je dezertirao iz svoje jedinice u Prištini, i koga je UČK uhapsila nešto ranije istog dana.⁷⁴ Kod dvojice ubijenih Srba je pronađeno oružje, ali nije jasno da li je zaista bilo njihovo, ili je položeno pored njih posle događaja. Komandant zone UČK je rekao verifikatorima OEBS-KVM da njegova komanda nije planirala ovaj incident. On se izvinio zbog gubitka života i naredio trenutnu istragu koju je vršilo njegovo osoblje.⁷⁵ Na dan 4. marta UČK se povukla iz sela kako bi omogućila policiji (koja je pristigla u konvoju od 21 vozila), da obavi svoju istragu. Policajci su rekli da će ostati u tom području sve dok srpski vojnik koji je bio zarobljenik UČK ne bude pušten. Njega su 10. marta posetili verifikatori OEBS-KVM, ali je komandant UČK zone Šale za vreme pregovora sa OEBS-KVM postavio uslove za njegovo oslobađanje.⁷⁶

Na dan 25. februara, VJ se smestila u Nevoljani, kao deo „zimskih vežbi“. Selo se nalazilo na strateški značajnoj poziciji, južno od raskrsnice puta koji vodi u Brusnik, 2 km dalje na jugozapad, a zatim prema Čičavici.⁷⁷ Kao što je gore opisano, VJ je najpre usmerila svoje aktivnosti prema selima severno od puta, ali je 8. marta počela da proširuje „vežbu“ i južno od Nevoljana, još uvek se usredsre-

đujući na područje koje leži zapadno od reke Sitnice. U to vreme, vojnici su počeli da granatiraju Brusnik, koji leži u podnožju Čičavice, blizu prelaza koji vodi u region Drenice, i u opštinu Srbica. UNHCR je izvestio da je primećeno 100-150 raseljenih lica na glavnom putu od Srbije za Kosovsku Mitrovicu (moguće je da su seljani otišli istočno od Vučitrna, dublje u teritoriju koju je kontrolisala UČK).⁷⁸ Na dan 9. marta, patrola OEBS-KVM koja je bila na putu između Srbije i Vučitrna, srela je seljane iz Brusnika, koji su rekli da je VJ okupirala njihovo selo.⁷⁹

Kako su se „zimске vežbe“ nastavljale, 15. marta u 10 časova dva naoružana policajca su upala u kuću u Brusniku i naredila ukućanima da odu, i istovremeno su ispitivala muškarce o prisustvu UČK u selu. Policajci su onda ušli u kuću druge osobe i pretili da će zapaliti jednu epileptičnu ženu staru 46 godina, ako se i ona ne iseli. Policajci su nastavili sa pretresima još četiri kuće, a onda se vratili da bi teško vređali žrtve, između ostalog i izvodeći lažno streljanje. Žrtve su bile naterane da puste svoje životinje i napuste selo; epileptična žena je ostala sama. U vreme kada je pisan ovaj izveštaj, pokušaji ICRC da je evakuise su pretrpeli neuspeh, jer VJ nije dozvoljavala pristup tom području.⁸⁰

Na dan 9. marta ekipe OEBS su primetile da je policija dobila pojačanje od 40 ljudi koji su stigli u selo **Drvare/Drvare**, 1,5 km zapadno od Mijalića. Pojačanje je verovatno došlo radi buduće operacije protiv Mijalića.⁸¹ Na dan 11. marta, ova operacija je počela time što su bila granatirana sela **Šalce/Shalce, Kolo/Kolle** (koja se nalaze 3 i 4,5 km zapadno od Drvare) i Mijalić. OEBS-KVM je videla kako su kuće bile paljene toga i sledećih dana, i to u selima Drvare, Šalce i Kolo. Radnje su bile pljačkane u Mijaliću.⁸² Na dan 14. marta, jedan oficir za vezu VJ je obavestio OEBS-KVM da su kuće u Mijaliću bile paljene zato što je UČK za sobom ostavila klopke. On je tvrdio da je 12. marta u selu jedan vojnik VJ bio ubijen, a tri ranjena takvim npravama.⁸³

Na dan 17. marta, patrola OEBS-KVM je otkrila baru krvi na putu u Drvare, kao i nedavno raskopanu zemlju 50 metara odatle.⁸⁴ Ova lokacija, gde se možda nalazio grob, nije istražena pre povlačenja OEBS-KVM.⁸⁵

U vreme kada se OEBS-KVM povukla, većina seljana iz područja zapadno od Sitnice je pobešla u bezbednija sela. Neki su se, ipak, vratili u svoja

sela, gde su granatiranje i razaranja kuća nastavljena. Ako bi trupe pronašle meštane u selima, proterale bi ih iz njihovih kuća.⁸⁶ Naoružani srpski civili su takođe bili aktivni u blizini magistralnog puta broj 2, zastrašujući i vređajući stanovništvo albanske narodnosti i raseljena lica koja su se zatekla u tom području. U takvim incidentima, neki su ljudi bili ubijeni. Na primer, jedna je žena izjavila da su tri policajca u maskirnim uniformama, 27. marta, došla u **Vrnicu/Vernice**, 2 km istočno od Nevoljana, u kuću jedne od njenih rođaka, žene čiji je muž bio stražar UČK. Oni su odveli nju i druge članove porodice u dvorište, a kuću zapalili. Nju su zatim odveli u obližnju kuću koja je pripadala intervjuisanoj osobi, a zatim se odatle čuo rafal iz automatskog oružja. Kasnije, intervjuisana žena je pronašla njeno telo u svojoj spavaćoj sobi; na leđima je imala ubode od noža, u predelu desnog bubrega. Imala je i više rana od metaka.⁸⁷

Krajem marta ili početkom aprila, jedan četrdesetogodišnji kosovski Albanac je bio pronađen mrtav u svojoj kući, sa četiri rane od metaka na grudima.⁸⁸

Jugistočno od Vučitrna: istočno od reke Sitnice

Iako je za vreme prisustva OEBS-KVM bilo manje pogođeno problemima koje su prouzrokovale „zimске vežbe“, područje istočno od Sitnice je ipak u to vreme bilo uznemireno u toku više teških incidenata. Većina seljana u tom kraju je bila albanske narodnosti, dok je selo Prilužje/Prilluzhe, na granici sa opštinom Obilić, pored železničke pruge iz Kosovske Mitrovice u Obilić, imalo srpsku većinu.⁸⁹

Do 1. oktobra 1999. bile su otvorene dve masovne grobnice: u Brusniku (u njoj je bilo pronađeno 28 tela) i u Nevoljanima (17 tela).⁹⁰

Jedan srpski policajac je rekao verifikatorima OEBS-KVM da ga je 9. februara 1999, dok se u svojim kolima vozio kroz **Novo Selo Mađunsko/Novoselle Maxhune**, 5 km južno od Vučitrna, zaustavilo pet maskiranih ljudi u uniformama UČK. Pošto su mu oduzeli lične isprave i nešto od njegovih ličnih stvari, naterali su ga da uđe u zadnji deo njihovih kola u kojima je već bila jedna otežana osoba. Rekao je da je uspeo da pobezne pošto su ga vozili već oko jednog sata.⁹¹ Drugu osobu

Zatvor u Smrekovnici/Smrekovnice

Zatvor u Smrekovnici, pored glavnog puta iz Kosovske Mitrovice za Prištinu, blizu sela Smrekovnica (opština Vučitrn) služio je, otkako je sagrađen, početkom sedamdesetih godina, kao običan zatvor za osuđeničke. Najkasnije 2. maja 1999, zatvor je počeo da se koristi kao mesto zatočenja za hiljade muškaraca sa severa Kosova.¹ Više od 3000 ljudi koji su prošli kroz zatvor u Smrekovnici prešli su albansku granicu između 22. maja i 8. juna; izgleda verovatno da su svi oni bili proterani iz zemlje, pošto su autobusima bili prebačeni u Žur/Zhur (Prizren), a zatim naterani da pešice odu na granicu.²

Sledeći izveštaj o događajima u zatvoru je sastavljen na osnovu intervjua više od 125 bivših zatvorenika.

Skoro svi bivši zatvorenici Smrekovnice koje je intervjuisala OEBS-KVM, bili su uhapšeni i prebačeni u zatvor u jednom od sledećih talasa hapšenja:

- 2. maja, kada su bili izdvojeni iz grupe seljana i raseljenih lica u Smrekovnici i obližnjem Velikom Kičiću/ Kqiqi i Madh (Kosovska Mitrovica),³ ili su bili zatočeni u Gojbulji/Gojbuje (Vučitrn);⁴
- 3. maja, kada su seljani koji su izbegli ili bili proterani iz regiona Bajgore stigli do Donjeg Sudi mlja/Studime e Poshtem (Vučitrn);⁵
- 16. maja, kada su bili pokupljeni u Kosovskoj Mitrovici i odatle prebačeni u zatvor;⁶
- 22. maja, kada su muškarci bili pokupljeni u Vučitrnu, preko noći zatočeni u sportskoj hali, a onda bili prebačeni u zatvor;⁷
- oko 10. maja, kada su kosovski Albanci bili prebačeni iz više škole u Srbici/Skenderaj;⁸
- oko 2. juna, kada su kosovski Albanci bili zadržani na najmanje dve lokacije, Gornje Prekaze (Srbica) i Štitarica/Shtitarice (Vučitrn).⁹

Najviše zatočenika je bilo izdvojeno iz grupa raseljenih lica, ili uhvaćeno zajedno sa velikim grupama drugih ljudi iz njihovih mesta. Ukazivali su na to da je glavni kriterijum za njihovo hapšenje bio njihov uzrast, pol, i u nekim slučajevima, njihovo mesto boravka (ako se radilo o teritoriji na kojoj je bila UČK). Neki svedoci su govorili da su u Smrekovnici bili zatvoreni ljudi stari čak i 75, a neki tek 12 godina, ali je od intervjuisanih bivših zatočenika 90% imalo između 18 i 55.¹⁰ Ljudi koji su zajedno bili uhapšeni, nisu zajedno i puštani.¹¹ Ipak, jasno je da je bar delimičan razlog za puštanje zatvorenika bio potreba da se napravi mesto za nove; više od 900 ljudi je bilo oslobođeno za vreme prva dva dana (22. i 23. maja) koja su se poklopila sa hvatanjem i prebacivanjem sličnog broja ljudi iz Vučitrna. Nekoliko intervjuisanih bivših zatvorenika je primetilo da, kada su neke grupe bile puštane, drugi zatvorenici su odmah uvođeni unutra.¹² Premda nije bilo moguće da se iz izjava zatvorenika utvrdi ko je upravljao zatvorom, uobičajeni zatvorski stražari (koji su nosili jednobojne svetloplave uniforme), dobili su pojačanja koja su se sastojala od policajaca i policijskih rezervista. Ovi poslednji izgleda da su kontrolisali zvanične ćelije, u glavnoj zatvorskoj zgradi, dok su policajci kontrolisali druge zgrade unutar kompleksa koje su bile pretvorene u privremene ćelije, kao što je jedna zgrada koju mnogi opisuju kao „skladište“, koje bi takođe moglo da bude prepravljena rekreaciona sala. Više intervjuisanih osoba koje su bile u ćelijama u glavnoj zatvorskoj zgradi reklo je da je tretman koji su tamo imali bio „polašćen“ u poređenju sa tretmanom ljudi u drugim zgradama.¹³

Za sve zatvorenike, uslovi života su bili surovi i nehumani. Jedan bivši zatvorenik daje ovaj opis, tipičan za ono što su rekli mnogi drugi:

Nagurali su nas u sobu, 73 čoveka, bez vode, bez hrane, samo đubre i cement. Rekli su nam da ne gledamo kroz prozor; ako čujemo da neko jauče ili glasno govori, rekli su nam, ima da ga ubijemo – *ovo je rat i vi nemate nikakva prava* (kurziv naš). Tamo je bilo strašno, jedan ugao sobe je bio korišćen kao toalet. Tu smo proboravili tri dana.¹⁴

Svi su držani u nemogućim uslovima i prenatrpanim prostorijama. Jedan intervjuisani bivši zatvorenik je rekao da je zatvorski nameštaj bio uklonjen čak i u ćelijama u glavnoj zgradi, tako da je moglo da stane više zatvorenika.¹⁵ Mnogi zatvorenici su izjavili kako su morali da spavaju na betonskom podu – ako je i za to bilo dovoljno mesta – dok su drugi spavali u smenama ili sedečke.¹⁶ U toku prvih nekoliko dana, zatvorenima nije davana voda i hrana, a i kasnije im je davana samo u minimalnim količinama; neki su rekli da su obično dobijali samo hleb, ponekad sa tvrdo kuvanim jajetom. Drugi su rekli da su ih jednom dnevno odvodili u kuhinju, gde su dobijali tanku porciju vrele supe, koju bi morali da pojedu za samo koji minut, po cenu da opeku usta, inače bi morali da je ostave.¹⁷ Neki od onih koji su bili zatočeni u velikom „skladištu“, rekli su da tamo nije bilo toaleta niti umivaonika, tako da su zatvorenici za odlaganje ekskremenata morali da koriste plastične boce, koje su zatim praznili kroz prozor.¹⁸

Velika većina intervjuisanih bivših zatočenika opisuje svakodnevna i žestoka premlaćivanja.¹⁹ Jednom devetnaestogodišnjaku su izbili zube udarcem kundaka, za vreme jednog od premlaćivanja.²⁰ Pri dolasku, zatvorenici su obično morali da trče između dva reda postrojenih policajaca koji su ih tukli dok su ovi trčali iz autobusa. Kasnije, premlaćivanje je vršeno uz pomoć plastičnih ili drvenih štapova, olovnih cevi, kundaka, drški od metle i drugih predmeta. Zatvorenici, ponekad rođaci, bili su terani da se bore jedan protiv drugog.²¹ Zatvorenike su izvodili u dvorište i žestoko ih tukli, dok se iz automobilskih zvučnika razlegala glasna srpska muzika, verovatno da nadjača druge zvuke. Jedan bivši administrativni službenik iz okoline Vučitrna je u izjavama mnogih zatvorenika pomenut kao posebno brutalan; imena još nekih počinilaca se takođe pominju i brojnim intervjuima.²² Jednog dana između 16. i 22. maja, jedan čovek koji je doveden zajedno sa grupom ljudi, koja je uhapšena u Kosovskoj Mitrovici, bio je smešten u samicu u glavnoj zatvorskoj zgradi, pored samice u kojoj je bio zatvoren drugi intervjuisani bivši zatvorenik. Jedan policajac koga je intervjuisani zatvorenik poznao, ušao je u ćeliju, i intervjuisani zatvorenik je čuo jauke koji su trajali oko 40 minuta. Posle jednog sata, policajac je izašao. Stražar je došao sa hranom i ostavio je ispred ćelije, ali je hrana ostala nedirnutu. Sledećeg jutra, izneli su telo čoveka – on je bio umro.²³ U vreme između 10. i 18. maja, čovek star otprilike 24 godine, koji je bio zatvoren sa još 450 drugih u jednoj sobi, bio je odveden u zatvorsko dvorište, gde su ga tri čoveka pretukla, udarajući ga nogama i drškama od metle. Mladić se onesvestio i bio je odnesen.²⁴ Još jedan intervjuisani zatvorenik je opisao kako je čovek istog uzrasta bio tučen drškama od metle otprilike u isto vreme, kako je žrtva dovedena natrag u ćeliju, i bila još uvek živa, ali je nešto kasnije umrla od posledica povreda.²⁵ Čovek koji je bio pušten 5. juna saopštio je kako je u vreme kada je bio oslobođen video tela trojice ili četvorice ljudi unutar zatvorskog kompleksa, blizu zida.²⁶

Do sredine maja, bar neka saslušavanja zatvorenika su se odvijala unutar zatvora.²⁷ Kasnije, međutim, zatočenci su saslušavani van zatvora, u školskim zgradama u Kosovskoj Mitrovici.²⁸ Zatvorenici bi kamionom bili odvoženi u školu i tamo zadržavani, često u sasvim neudobnim uslovima, sve dok ne bi bili u malim grupama ili pojedinačno pozivani na saslušavanje. Najveći broj saslušanih zatvorenika je rekao da su ih tukli pre, za vreme i/ili posle saslušavanja, što se radilo sa ciljem da se dobije informacija o UČK; ili da ih nateraju da potpišu priznanje da su pripadnici UČK.²⁹ Neki kažu da su ih terali da potpisuju dokumente, često blanko.³⁰ Iskaz ove intervjuisane osobe je tipičan za one koji su bili saslušavani, bilo u tehničkoj bilo u medicinskoj školi:

Zatvorenici su bili naterani da kleknu, licem prema zidu. U jednoj učionici ih je bilo po petorica odjednom. (Intervjuisani bivši zatvorenik je u učionici ostao jedan i po sat.) Ispitali su me policajci u civilu. Ako ne bih odgovarao onako kako su oni želeli, tukli su me po šakama i po leđima. Ostavili su me deset minuta, a onda me tukli ponovo. Kada sam rekao da ću se onesvestiti, izveli su me u hodnik.³¹

Jednog čoveka su tri dana, od 19. do 21. maja, odvodili na saslušavanje u tehničku školu. Prvi put su ga u podrumu tukli motkama, zatim je bio poslan na prvi sprat, gde su ljudi koji su ga saslušavali

zahtevali od njega da kaže imena pripadnika UČK. Vezali su mu ruke i noge i tukli ga otprilike sat i po, zatim su ga izveli napolje da pije vode i vratili ga natrag, i tada su mu udarali šake. Pošto su ga udarali po dlanovima, počeli su da ga tuku i po nadlanicama, i tada se onesvestio. Kada se osvestio, bio je privezan za sto, i islednici su ponovo zahtevali da im kaže imena. Kako on to nije učinio, bio je tučen po celom telu, a kada je pao na pod, bio je udaran kundacima pušaka.³² Intervjuisane osobe su takođe govorile da su civili bili pozivani da tuku zatvorenike.³³

Neki su ono što se dešavalo u školama opisivali kao neku vrstu „suđenja“, gde su proglašeni krivim za „terorizam“; jedan je rekao da je bio proglašen krivim za terorizam i osuđen na šest godina zatvora.³⁴ Nijedan nije potvrdio da su im ponudili ili obezbedili pravobranioca; jedan intervjuisani bivši zatvorenik je protestovao protiv nepoštovanja ovog prava, i bilo mu je rečeno „neka napiše žalbu“.³⁵

Procedura puštanja iz zatvora se sastojala u tome da je stražar uzvikivao imena i odvodio zatvorenike u dvorište, gde su mnogi od njih bili naterani da potpišu komad hartije.³⁶ Tada bi ih ukrkali u autobuse i odvezli u Prizren ili Žur, pre nego što bi im rekli da pešice idu poslednjih 6 km do albanske granice, gde je policija konfiskovala njihove lične isprave (ako bi se desilo da su ih još uvek imali), i u nekim slučajevima zahtevala novac. Na putu prema granici ili na samoj granici, intervjuisani bivši zatvorenici su ponekad brutalno zlostavljani, jedan zatvorenik koji je bio pušten 22. maja rekao je da mu je bila oduzeta odeća, osim donjeg veša.³⁷ Dva brata koja su takođe bila puštena 22. maja rekla su kako su, dok su pešice išli prema granici, bili zastrašivani od strane dva pripadnika VJ na traktoru, koji su pokušali da ih pregaze. Jedan čovek je bio oboren; vojnici su tada vezali njegove ruke konopcem i drugi kraj vezali za traktor; čoveka su vukli putem nekih 30 do 40 metara, pre nego što su ga pustili, pa su dva brata najzad mogla da otrče do graničnog prelaza.³⁸

Nijedna od 125 intervjuisanih osoba, koje su bile puštene i deportovane iz smrekovničkog zatvora, nije rekla da je među njima bilo zatočenih žena. Nijedna osoba nije ništa rekla o osuđenima koji su bili na služenju kazne u zatvoru pre maja 1999, ali iz konteksta njihovih izjava se može zaključiti da oni koji su zatvoreni u maju i junu 1999. nisu bili zatvoreni zajedno sa osuđenima koji su tu bili već ranije.³⁹ Jedan intervjuisani bivši zatvorenik koji je bio među poslednjima koji su bili pušteni i deportovani iz zatvora 8. juna, rekao je da je u vreme kada je bio oslobođen tamo još bilo zatvorenika, mada jako malo (on je procenio da ih je ostalo manje od 10).⁴⁰

Primedbe koje se odnose na ovaj pododeljak nalaze se na kraju osnovnog odeljka o opštini Vučitrn

koja je bila u zadnjem delu kola je takođe identifikovao kao policajca, ali je UČK poricala otmicu i činjenicu da drži bilo kog srpskog policajca.

Oko 7. marta, približno 40 pripadnika bezbednosnih službi je stiglo u **Ropicu/Ropice**, selo koje se nalazi 5 km jugoistočno od Vučitrna i blizu džepa koji kontroliše UČK. Verovalo se da je broj pripadnika UČK u tom području značajno rastao.⁹²

Na dan 11. marta u **Velikoj Reci/Velikoreke**, 3 km južno od Novog Sela Mađunskog i neposredno pored puta broj 2, bilo je pronađeno telo kosovskog Albanca koji je umro usled posledica ranjavanja, i koga je štampa identifikovala kao aktivistu DLK. Počinioci i motivi su ostali nepoznati.⁹³ Iz jedne prodavice u selu su se čuli pucnji u 8 časova tog dana, i dva neidentifikovana čoveka su

se odvezla u automobilu koji je imao registarske tablice Kosovske Mitrovice; telo je bilo pronađeno na podu, u prodavnici.⁹⁴

Mnogi ljudi koje su ugrožavali događaji u tom području vezani za „zimske vežbe“, pobjegli su na drugu stranu reke, pa se područje koje se nalazi na istoku ispunilo raseljenim licima. Međutim, počev od 20. marta, i ovo područje je bilo granatirano.⁹⁵ Proterivanja iz sela u tom kraju su se dešavala sredinom aprila: 15. marta je naređeno da stanovnici albanske narodnosti sela **Priluzje/Prilluzhe** i mnogih obližnjih sela napuste svoje domove. Jedan izbeglica, intervjuisan od strane OEBS-KVM, i koji je bio vlasnik putničke agencije, ispričao je kako je organizovao automobile, traktore i autobuse, pomažući ljudima da se evakušu iz sela među kojima su

bila **Stanovce/Stanofc, Velika Reka i Pestovo/Pestove**. Međutim, na putu za Prištinu izbeglice su zaustavljene i poslate natrag u Priluzje; kada su tamo stigli, videli su da je lokalni komandant VJ (ime je navedeno u izjavi), u kuće naselio svoje trupe.⁹⁶

Na dan 20. aprila, kosovski Albanci su bili proterani iz sela **Donje Stanovce/Stanofc i Poshtem**.⁹⁷ Jedna intervjuisana osoba ovako opisuje proterivanje:

Na dan 19. aprila, jedan Srbin iz Priluzja (ime nije navedeno) došao je u selo, pitao za mene i pronašao me. Bio je obučen u policijsku uniformu (bio je u stvari električar), ali nije pripadao regularnim jedinicama. Rekao mi je da zato što sam Albanac treba u roku od 12 sati da napustim Srbiju. Sledećeg dana, 20. aprila, došao je ponovo, sada u pratnji još dvojice Srba, od kojih je jedan nosio policijsku uniformu... Dva puta je pucao na moju kuću i vikao da upalimo svetla u kući, inače će on unutra ubaciti bombu. Mi smo se probudili; on je nasilno ušao u kuću. Dva puta je pucao u zid i plafon i rekao nam da budemo mirni. Tražio je novac, i moja žena mu je dala oko 3600 DM. On je na to pucao mojoj ženi u stopalo i tražio još novca, a meni je rekao da će me ubiti i spaliti selo. Zatim je udario moju osmogodišnju kćerku kundakom svoje puške, psovao nas i tražio još novca. Pobjegli smo iz kuće i videli mnogo pripadnika VJ i MUP oko sela. Kada sam se okrenuo, video sam moju, i mnoge druge kuće u plamenu.⁹⁸

Još jedan svedok je izjavio da je isti Srbin, iznudujući novac od njega, pretio da će silovati njegovu kćerku. U intervjuu je izjavio:

Koristili su me kao štit, nateravši me da ispred njih ulazim u albanske kuće. Za mnom su išli Srbi koji su, kada su jednom bili unutra, počinjali da pucaju. Video sam kako pale kuće. U jednoj kući sam video ukućane, i Srbe koji su bili nezadovoljni jer ovi nisu imali novca, tako da su zapalili celu kuću i zaključali vrata. Kuća je izgorela, a ja ne znam šta se dogodilo sa ljudima koji su bili unutra.⁹⁹

Seljane koji su bili proterani ili su pokušavali da pobegnu, srpske snage koje su se nalazile u dru-

gim područjima su često vraćale u područje iz kojeg su došli. Na primer, konvoj seljana koji su bili proterani iz Prestova 26. aprila je išao prema Prištini, ali ga je policija zaustavila na putu i preusmerila ljude da prema Albaniji idu preko Peći. Međutim, kada su stigli u Šipolje (opština Kosovska Mitrovica), ponovo su bili vraćeni i poslani u Veliki Kičić (Kosovska Mitrovica), gde su ostali dok nisu konačno bili proterani 2. maja.¹⁰⁰

Četiri muškarca su 23. aprila bila ubijena u jednoj kući blizu **Novog Sela Mađunskog**, i rođaci su ih sahranili sledećeg dana.¹⁰¹

Severno od Vučitrna: ivica regiona Šala

Na severu opštine, istočno od reke Sitnice, UČK je držala veću teritoriju, sve do sela Cecelija/Ceceli. U ovom području, većina sela je naseljena uglavnom kosovskim Albancima, ali je Gojbulja/Gojbuje sa obližnjim zaseokom Miroče/Mirace, oko 4 km severoistočno od Vučitrna, imala isključivo srpsko stanovništvo.¹⁰² Krajem januara 1999, u Gojbulji i Miroču su bili deljeni leci u kojima se pretilo seljanima ukoliko se odmah ne iseše. UČK je potvrdila da su joj ti leci poznati, ali je odicala da imaju ikakav zvanični karakter.¹⁰³

Za vreme u kome je OEBS-KVM izveštavala iz tog kraja, u poređenju sa onim što se u isto vreme događalo sa druge strane reke, prema planini Čičavica, kao i na jugu, ovaj ugao vučitrnske opštine je bio relativno miran, sve do aprila i maja 1999. Značajan izuzetak je bilo područje na granici sa opštinom Kosovska Mitrovica, u selu **Smrekovnica/Smrekonice** (Vučitrn) i susednom selu **Veliki Kičić/Kqiqi i Madh** (u opštini Kosovska Mitrovica, ali opisanom ovde iz metodoloških razloga koji se odnose na povezanost događaja u raznim selima). Smrekovnica je mesto gde je početkom sedamdesetih izgrađen zatvor (vidi poseban tekst u ovom odeljku).

Prvi izveštaj OEBS-KVM koji se odnosi na ova dva sela, tiče se incidenta koji se desio popodne 28. februara, kada je 30 policajaca, u dva oklopna pincgauera, oklopnom vozilu sa pogonom na četiri točka i u jednom kombiju, opkolilo više kuća u Velikom Kičiću. Oni su pohvatali seljane i među njima izdvojili dva čoveka od kojih je jedan bio raseljeno lice iz Pantine (kao što je zabeleženo, to je bilo mesto gde se nalazio štab UČK). Jedan je bio pušten još istog dana, a drugi nekoliko dana kasnije.¹⁰⁴

Oko 28. marta, teško naoružane i maskirane jedinice policije su ubile čoveka čiji je brat bio komandant UČK u Velikom Kičiću. Policajci, za koje svedok kaže da su govorili albanski sa srpskim akcentom, odveli su čoveka u vrt i pucali mu u glavu, više puta. Policajci su takođe pucali na sedmogodišnjeg sina žrtve, koji je bio očevidac ubistva. Jedna svedočinja je tvrdila da su policajci rekli kako je to odmazda za napad na njihovu policijsku stanicu. Rodbini tri dana nije bilo dozvoljeno da preuzme telo, ali su četvrtog dana ona i drugi rođaci sahranili žrtvu u improvizovanom grobu u vrtu.¹⁰⁵

Krajem aprila, veliki broj raseljenih lica, moguće više desetina hiljada, okupio se u Velikom Kičiću i Smrekovnici; mnoge je vojska držala u mesnoj školi, gde su proveli čitavih šest nedelja.¹⁰⁶ Neki su rekli da su bili dovedeni, ili im je bilo rečeno da idu u ovo selo.¹⁰⁷ Prema tvrđenju jednog intervjuisanog lica, izbeglicama nije bilo dozvoljeno da napuste školu, nego su bile zastrašivane i zlostavljane ako su to pokušale.¹⁰⁸ Jedna intervjuisana osoba je, međutim, rekla da nisu smeli da se kreću zbog napada NATO.¹⁰⁹ Ipak, meštani su mogli da koriste puteve koji su iz sela vodili u područje Šala, kako bi obezbedili hranu i ostalo snabdevanje za UČK.¹¹⁰

Popodne 2. maja 1999, naoružani Srbi su došli u Veliki Kičić i Smrekovnicu. Neki ljudi su, kada su videli srpske trupe da dolaze, pokušali da pobegnu preko puta u pravcu Pantine, ali su bili primorani da se vrate.¹¹¹ Seljani i raseljena lica koja su se tamo zatekla, zatim su po grupama bili proterani iz sela. Vojnici su zastrašivali seljane i od njih zahtevali da im predaju dragocenosti. Jedan intervjuisani čovek je izjavio da su zgrabili njegovu kćerku i bacili je o tle; tada su prišli njegovoj ženi koja je bila u drugom stanju i hteli da joj skinu nakit; ona se onesvestila.¹¹²

Jednoj grupi je bilo rečeno da ide u Kosovsku Mitrovicu. Konvoj su usmerili prema magistralnom putu broj 2 koji prolazi u blizini; međutim, kada je jednom bio na putu, konvoj je bio zaustavljen.¹¹³ Policajci su na različitim mestima čekali izbeglice i izvajali muškarce iz konvoja i postrojivali ih duž puta.¹¹⁴ Prema tvrđenju jedne intervjuisane osobe, koja je verovatno bila iz ove grupe, muškarce su odvajali od žena, ali je nekim muškarcima bilo dozvoljeno da idu sa ženama, da bi imao ko da vozi traktore. Oni su bili usmereni pre-

ma Srbici.¹¹⁵ Mnoge intervjuisane osobe su među ljudima koji su zaustavili konvoj prepoznali lokalne policajce; međutim, imena koja navode u intervjuima se uvek ne slažu.

Mnoge intervjuisane osobe su bile usmerene u područje u blizini smrekovničkog zatvora.¹¹⁶ Od muškaraca su u to vreme bili pokupljeni lični dokumenti.¹¹⁷ Takođe su ih tukli dok su bili u polju; jedna intervjuisana osoba je rekla da je neki gluvi čovek, koji nije čuo naređenje da ustane, bio brutalno udaran nogama i kundacima pušaka.¹¹⁸ Od oko 19 časova, pa sve do ponoći, muškarci sa jednog od polja, koji su dan uglavnom prestajali na nogama, bili su poslani u grupama od otprilike 100 ljudi u smrekovnički zatvor.¹¹⁹ Jedan čovek je opisao kako su mešovite snage ulazile među ljude sa baterijama koje su uperivali u lica ljudima, od kojih su neke izdvajali; intervjuisana osoba koja o tome govori nije bila izdvojena, nego joj je sledećeg jutra rečeno da ide u Albaniju.¹²⁰

Krajem aprila i početkom maja jugoslovenske snage su tokom ofanzive preuzele kontrolu nad regionom Šala (vidi takođe odeljke o opštinama Podujevo i Kosovska Mitrovica), pa su stanovnici albanske narodnosti, kao i mnoga raseljena lica koja su se tamo zatekla, pobjegli na jug. Neki su otišli duž doline Popovo prema Podujevu, drugi niz reku Slakovce do sela severoistočno od Vučitrna, najviše u Ceceliju/Ceceli, Slakovce/Slakofc i Gornju Sudimlju/Studime e Eperne. Ovo područje je već bilo prepuno raseljenih lica iz drugih delova vučitrske opštine.

Jedan put iz planina prema području Vučitrna prolazi kroz Gojbulju i Mirace, a takođe i kroz **Karaće/Karaqe**, albansko selo koje se nalazi dalje niz put. Neki od onih koji su bežali ispred jugoslovenskih snaga koje su napredovale, stigli su u Karaće.¹²¹ Na dan 2. maja srpske snage, obučene u maskirne uniforme, stigle su u Karaće iz Gojbulje. Mlađi ljudi su pobjegli u planine, a oko 170 seljana je bilo proterano. Jedna intervjuisana osoba je ispričala kako su bili naterani da idu pešice do Gojbulja, a na čelu konvoja je bilo oko 10 muškaraca kojima su desne ruke bile vezane u lancu.¹²² Kada su stigli u Gojbulje, bilo je izdvojeno oko 35 muškaraca, uključujući onih 10 koji su već bili vezani, pa su ih vojnici odveli u školu, gde su im stavili lisice i gde su ih policajci žestoko tukli, štitirali i udarali kundaci-

ma pušaka.¹²³ Tu su ih držali dva ili tri sata, a zatim su ih poslali u zatvor u Smrekovnici.

Jedan od najozbiljnijih incidenata u regionu su bila ubijanja i masovna hapšenja koja su se desila 2. i 3. maja, kada je konvoj raseljenih lica albanske narodnosti bio zaustavljen između **Gornje i Donje Sudimlje/Studime e Eperme – Studime e Poshtem**, koja se nalaze 5 odnosno 2 km istočno od Vučitrna.¹²⁴ Dok su srpske trupe sledile kosovske Albance koji su bežali naniže prema Gornjoj Sudimlji, kombinovane snage su napale i sa juga, iz pregrađa samog Vučitrna.¹²⁵ Veliki konvoj iz sela Slakovce je došao u Gornju Sudimlju kasno popodne 2. maja. Jedan čovek koji se konvoju pridružio tamo, i bio negde na početku kolone, kaže da su konvoj vodili politički lideri kosovskih Albanaca iz tog kraja, koji su nosili belu zastavu. Prema navodu ovog svedoka, kolona se zaustavila da se odmori oko 20 časova, ali su sa repa kolone uskoro stigle vesti da su sela iza njih paljena i ljudi ubijani, i da konvoj treba da krene dalje ne bi li se izbegla slična sudbina. Kolona se ponovo pokrenula, ali je svedok čuo zvuke granata koje su eksplodirale iza njih. Srpske snage su se pojavile ispred kolone i rekle intervjuisanoj osobi i ostalima da nastave da idu do asfaltnog puta koji se nalazi nešto dalje.¹²⁶ Kada su stigli do jugoslovenskih pozicija na liniji fronta, najpre ih je dočekaao bes vojnika, jer je već bilo kasno uveče i kretanje je u to vreme bilo ograničeno. Trupe VJ su bile iznenađene kada su čule da su im srpske jedinice naredile da se ne zaustavljaju.¹²⁷ Vojnici su zatim rekli da kolona treba da produži put, preteći da će pobiti putnike svakog traktora koji skrene iz reda. Za to vreme, srpski vojnici su došli do traktora, uperili svetlo u lica ljudi i izdvojili neke ljude za koje su onda tražili otkupninu; vojnik koji je na taj način izdvajao neke ljude je prema opisu nosio uniformu sličnu policijskoj, ali je bio ćelav ili obrijane glave. Oko 1 čas noću, konvoj je na kraju zaustavljen, u polju. Neki svedoci kažu da je to bila bivša poljoprivredna zadruga blizu motela Elan Vicianum.¹²⁸

Jedan svedok koji je, sudeći prema njegovom opisu događaja, bio na repu kolone koja je napuštala Gornju Sudimlju, rekao je da je konvoj bio jako dugačak, i da je čelo kolone već bilo stiglo u Donju Sudimlju kada se on sa ostalima sa repa još nalazio u Gornjoj Sudimlji. Kada su srpske snage

započele granatiranje, on još nije bio napustio Gornju Sudimlju. Kosovski Albanci su polegali na put kako ih ne bi pogodili meci koji su preletali iznad samih njihovih glava. Kada je granatiranje prestalo, pojavili su se pripadnici VJ i policije i počeli da tuku i pljačkaju ljude. Oko 22 časa kolona je ponovo počela da se kreće, opkoljena sa obe strane pripadnicima VJ, policije i paravojnih jedinica. Ovi su vukli ljude sa traktora i tražili za njih otkupninu.

Neke intervjuisane osobe su bile očevici kada su srpski vojnici skinuli sa traktora neke ljude i ubili ih;¹²⁹ prema nekim izjavama, između 90 i 160 ljudi je na taj način ubijeno u noći 2. maja.¹³⁰ Jedna intervjuisana osoba je rekla da su ljudi koji su nosili zelene maskirne uniforme i crvene šalove, raznih doba starosti, od kojih su neki imali brade ili dugu kosu, prišli vozaču jednog traktora (starom oko 38 godina), svukli ga sa traktora udarajući ga pri tom u glavu. Za njega su tražili 500 DM, ali kada je on iz džepa izvukao novac, oni su mu pucali u grudi i ubili ga. Intervjuisana osoba je takođe ispričala kako su raseljena lica u jednom trenutku bila naterana da napuste svoje traktore; dok je išla pešice, prošla je pored ostavljenih traktora, i pored nekih 40 tela koja su pored njih ležala. Dok su izbeglice išle niz put, pripadnici različitih snaga, koji su prema opisima nosili policijske uniforme sa plavim i žutim linijama na rukavima, sprovodili su ih prema poljoprivrednoj zadrugi blizu motela Elan Vicianum.¹³¹ Sledećeg jutra, 3. maja, u zadrugu su stigle policijske snage. Policajci su preturili vozilo Crvenog krsta koje je prema izveštajima tu bilo da pruži pomoć ranjenima.¹³² Zatim su odvojili muškarce od žena; otprilike njih 200 je bilo pušteno, da vozi traktore.¹³³ Istog dana, oni muškarci koji su bili odvojeni, stari između 15 i 50 godina, i kojih je bilo oko 600, bili su kamionima prebačeni u smrekovnički zatvor.¹³⁴ Ostali su svi bili registrovani i većina je bila upućena prema Kosovskoj Mitrovici, i dalje prema Albaniji.¹³⁵

Meštani su kasnije sakupili i sahranili tela onih žrtava koje su bile izdvojene iz kolone i ubijene između Gornje i Donje Sudimlje.¹³⁶ Na dan 1. oktobra 1999, ekshumirana su tela sahranjena u dve masovne grobnice u Gornjoj i Donjoj Sudimlji; u jednoj je nađeno 98, a u drugoj 12 tela.¹³⁷

- ¹ UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).
- ² Koordinacioni centar je bio spaljen posle evakuacije OEBS-KVM.
- ³ OSCE-KVM RC2 Mitrovica „Weekly Report“, N° 10, 19-25 February 1999.
- ⁴ Iz Prištine je u konvoju krenulo 41 vozilo, uključujući 11 tenkova, 10 oklopnih transportera i 3 vozila protivavionskog oruđa. Konvoj iz Kosovske Mitrovice sačinjavala su 23 vozila, među kojima je bilo šest topova.
- ⁵ OSCE-KVM Report, Period covering 26 February 1999.
- ⁶ OSCE-KVM Report, Period covering 10 March 1999.
- ⁷ Analiza je preuzeta iz OSCE-KVM Reports za taj period.
- ⁸ Na primer, OSCE-KVM Report, Period covering 26 February 1999; OSCE-KVM Report, Period covering 1 March 1999.
- ⁹ OSCE-KVM Report, Period covering 17 March 1999.
- ¹⁰ Dokument bez naslova i bez datuma, Democratization/Human Rights CC3 Srbica, on patrol 23 February 1999;
- ¹¹ Vidi takođe odeljenje o Kosovskoj Mitrovici, selo Pirće/Piriq.
- ¹² Vidi, na primer, Pirić, gde je patrola OEBS-KVM 10. marta 1999. videla kako gori pet stogova sena, ali nije bilo znakova pljačka-nja ili razaranja kuća. OSCE-KVM RC2 Mitrovica Daily Report, CCI Human Rights, 10 March 1999.
- ¹³ „Looting of Albanian houses in the area south of Mitrovica and west of Vucitrn by VS and police“, 11 March 1999, i kao OSCE-KVM RC2 Human Rights Office Weekly N° 13, 12-18 March 1999.
- ¹⁴ OSCE-KVM RC2 Human Rights Office Weekly Report N° 13, 12-18 March 1999.
- ¹⁵ UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).
- ¹⁶ OSCE-KVM RC2 Human Rights Office Weekly Report N° 11, 26 February-4 March 1999.
- ¹⁷ Incident Report MI/00/00049/99.
- ¹⁸ A/0544; A/0775; A/0776; M/0202; M/0236; M/1295; M/1356; M/1527.
- ¹⁹ A/0656.
- ²⁰ A/0081; A/0577; A/0656; A/0776; A/0862; A/0908; A/0957; M/0226; M/0336; M/0943; M/1361; M/1502; M/1505; M/0483. A/0602 i A/1065 su bili proterani iz Novog Sela Begovog. Mnoge intevjuisane osobe među počiniocima pominju komandan-ta lokalne policije i još jednog srpskog meštana.
- ²¹ A/0081. Takođe A/0851 i M/0564.
- ²² M/0336. M/1295 je čuo to isto kada je bio proteran 1. aprila.
- ²³ A/0577 je rekao da je u konvoju bilo 10.000 ljudi. Vidi A/0554; A/0908; A/0775; A/0776.
- ²⁴ M/0947. Vidi i A/0797.
- ²⁵ M/0201. Intervjuisana osoba je naglasila da je bila zahvalna za informaciju.
- ²⁶ A/0141; A/0797; M/0177; M/0194; M/0195; M/0199; M/0201; M/0102; M/0328; m/0420; M/0564; M/0908; M/0947; M/1114; M/1295; M/1527.
- ²⁷ M/0097.
- ²⁸ M/1114. Predstavnik OEBS/ODIHR je 30. septembra 1999. potvrdio da su veći delovi grada bili spaljeni.
- ²⁹ M/0236. U to vreme ona i njena porodica su se skrivali u svojoj kući; morali su da puze po podu kako ne bi bili primećeni kada su po gradu kružili snopovi svetlosti iz reflektora. Intervjuisana osoba je bila u drugom stanju i rodila je mrtvu bebū. Ona misli da bi to moglo biti zato što je stalno morala da puzi.
- ³⁰ Većina izveštaja su ili po čuvenju, ili sadrže malo detalja. A/0885; A/0981; M/0140; M/0194; M/0202; M/0303; M/0328; M/0336; M/0420; M/0676; M/1114; M/1295; M/1502.
- ³¹ M/0908.
- ³² M/1361.
- ³³ M/1502. Kako je bilo preneto predstavniku OEBS/ODIHR u Vučitrnu 30. septembra 1999.
- ³⁴ A/0186. A/0360; A/0418 i A/0707 su takođe u to vreme bili proterani.
- ³⁵ A/0186; A/0360; A/0707. A/0418 je vozio svoje sopstveno vozilo, i mada je hteo da ide u Makedoniju, bio je usmeren u Pri-zren, gde je njegov automobil bio konfiskovan.
- ³⁶ A/0981. Intervjuisana osoba je izjavila da su dva kosovska Al-banca bila ubijena u to vreme.
- ³⁷ A/0785; A/0860; A/0981; A/1081 su bili sakupljeni na groblju ili u polju. A/0778; A/0857; A/0960; A/0961; A/1051; A/1081 su takođe bili uhvaćeni u to vreme. M/502 je rekla da je tog dana autobusom napustila Kosovsku Mitrovicu, ali nije opisala okol-nosti svog odlaska; moguće je da je bila u ženskoj grupi.
- ³⁸ A/0785.
- ³⁹ A/0960. Nije precizirano kuda im je bilo rečeno da idu.
- ⁴⁰ A/0785.
- ⁴¹ A/0785.
- ⁴² A/0811.
- ⁴³ A/0857 kaže da je uhapšeno bilo oko 100 muškaraca. A/0785 kaže da je bilo izdvojeno 1000 do 1200 muškaraca; A/0981 ka-že da je kamionima trebalo da obave četiri vožnje kako bi pre-bacili sve muškarce.
- ⁴⁴ A/0960; A/0981 i A/1081. Muškarci koji su bili uhapšeni u dru-gim selima su takođe bili dovedeni u sportsku halu u Vučitrnu; vidi A/0811 (iz Mijalića); A/0754 (iz Drvare) i A/0953 (iz Bukošja).
- ⁴⁵ A/0778; A/0785; A/0857; A/0960; A/0961; A/0981; A/1051; A/1081 svi kažu da su bili tučeni u sportskoj hali. Izjave svedoka se ne slažu kada je u pitanju vreme koje su tamo proveli; njih naj-više kaže da su ih tamo držali 24 sata; međutim, neki navode 36 ili 48 sati. Ipak, svi koji daju više detalja o transferu u Smrekovni-cu podrazumevaju da su svi zatočnici bili prebaćeni u isto vreme.
- ⁴⁶ A/0758.
- ⁴⁷ A/0860; A/0953.
- ⁴⁸ MI/02/0025/99.
- ⁴⁹ Ovo su rođaci ispričali jednom verifikatoru OEBS-KVM za vreme sahrane ubijenog čoveka. OSCE-KVM Memo, „Subject: Patrol in Bukos, Glavotina and Svinjare“, 24February 1999. Takođe OSCE-KVM RC2 Mitrovica Weekly Report, N° 10, 19-25 February 1999 i OSCE-KVM Report, Period covering 23 February 1999.
- ⁵⁰ OSCE-KVM Report, Period covering 23 February 1999.
- ⁵¹ OSCE-KVM RC2 Mitrovica Weekly Report, N° 10, 19-25 February 1999. Takođe incident report (missing).
- ⁵² Verifikatori OEBS-KVM nisu mogli da odrede ko je prvi pucao.
- ⁵³ OSCE-KVM Report, Period covering 23 February 1999.
- ⁵⁴ Prema UNHCR, OSCE-KVM Report, Period covering 24 February 1999.
- ⁵⁵ OSCE-KVM Report, Period covering 23 February 1999. Neki su se vratili 24. januara, ali su vežbe VJ koje su izvedene 25. febru-ara mnoge naterale da ponovno pobegnu.
- ⁵⁶ Na dan 26. februara, patrola OEBS-KVM je posetila mnoga se-la u tom području gde nije bilo znakova prisustva policije ili VJ, i gde su meštani rekli kako su čuli granatiranje što ih je uplašilo, ali da nisu bili gađani. Patrola je posetila Šipolje, Ljubovac, Kodra Ljubovac, Galicu, Ošljane, Hercegovu, Panitinu, Okrašti-cu i Šitaricu. OSCE-KVM RC2 Daily Activity Report 26.02.99, Democratization Human Rights (moguće Srbica CC).
- ⁵⁷ OSCE-KVM Report, Period covering 13 and 14 March 1999 .
- ⁵⁸ Vidi OSCE-KVM Reports, Period covering 11 March 1999 i Pe-riod covering 13 and 14 March 1999.

- ⁵⁹ OSCE-KVM RC2 Weekly Humang Rights Report, 5-11 March 1999.
- ⁶⁰ OSCE-KVM RC2 Weekly Humang Rights Report, 26 February-4 March 1999.
- ⁶¹ OSCE-KVM Report, Period covering 17 March 1999.
- ⁶² A/0353. Drugi izveštaji o proterivanju iz kraja su A/0456 (Okraštica), A/0953 (Bukoš, izdvojen 22. maja i odveden u sportsku halu u Vučitrnu, a kasnije u Smrekovnicu).
- ⁶³ A/0656.
- ⁶⁴ A/1005 (nedostaje papirna kopija formulara intervjua); A/1047 je takođe saznao za ubistvo ovog čoveka, ali je događaj smestio u Nevoljane, susedno selo.
- ⁶⁵ M/1527, koji navodi ime žrtve.
- ⁶⁶ OSCE-KVM Humang Rights Report, 18-23 January 1999 (verovatno samo skica). Navodi iz dokumenata OEBS-KVM utvrđuju da je više pojedinaca bilo uhvaćeno dok su pokušavali da u selo prokrijumčare oružje (RC2, dokument nedostaje). Takođe incident report. Takođe Blue Book, 23 January 1999.
- ⁶⁷ OSCE-KVM, „Monthly Report on the situation in Kosovo pursuant to the requirements set out in United Nations Security Council Resolutions 1160 and 1203“, 20 February 1999. Takođe incident report.
- ⁶⁸ OSCE-KVM, Blue Book, 23 January 1999.
- ⁶⁹ OSCE-KVM, „Monthly Report on the situation in Kosovo pursuant to the requirements set out in United Nations Security Council Resolutions 1160 and 1203“, 20 February 1999, OSCE CIO.GAL/10/99, 2 March 1999. Takođe Blue Book, 24 January 1999.
- ⁷⁰ Kako je misiji OEBS-KVM izvestio UNHCR, OSCE-KVM Mission Report, Period covering 3 February 1999.
- ⁷¹ OSCE-KVM Mission Report, Period covering 3 February 1999. Na dan 27. januara, jedna patrola OEBS-KVM koja je pratila kosovske Albance njihovim kućama kada su ovi hteli da uzmu neke lične stvari, bila je zaustavljena od strane policajaca naoružanih snajperskim puškama i jednim komadom antitenkovskog oružja; policajci su pretili članovima patrole; OSCE-KVM, „Monthly Report on the situation in Kosovo pursuant to the requirements set out in United Nations Security Council Resolutions 1160 and 1203“, OSCE CIO.GAL/10/99, 2 March 1999.
- ⁷² OSCE-KVM RC2 Human Rights Office Weekly Report, 5-11 March 1999. OEBS-KVM nije primetila vidljive znake da je čovek bio zlostavljan. Na dan 6. marta 1999, druga osoba je bila zaustavljena i zlostavljana u Nevoljanima. OSCE-KVM RC2 Human Rights Office Weekly Report, 5-11 March 1999.
- ⁷³ Incident Report MI-02-“-99, 4 March 1999.
- ⁷⁴ Dezertera je intervjuisalo osoblje EBS-KVM 3. marta 1999. u Mihaliću; nije bilo tragova da je bio zlostavljan. Incident Report MI-02-34-99, 4 March 1999. Činjenica da je on i dalje bio zatočen je postala od velike važnosti za Srbe na tom području; 8. marta oko 800 srpskih studenata i učitelja je protestovalo protiv njegovog daljeg držanja u zatočenju ispred Regionalnog centra OEBS-KVM u Kosovskoj Mitrovici. Jaja i kamenje su toga dana bili bacani na vozila patrola OEBS-KVM u Zvečanu, Leposaviću i Zubinom potoku. (Vidi OSCE-KVM Report, Period covering 8 March 1999.)
- ⁷⁵ OSCE-KVM Report, Period covering March 1999.
- ⁷⁶ Bio je fotografisan i bilo mu je dozvoljeno da telefonira svojoj porodici. OSCE-KVM Report, Period covering 10 March 1999.
- ⁷⁷ OSCE-KVM Report, Period covering 25 February 1999.
- ⁷⁸ OSCE-KVM Report, Period covering 8 March 1999.
- ⁷⁹ OSCE-KVM Daily Activitu Report, CC3 Srbica, 9 March 1999.
- ⁸⁰ OSCE-KVM RC2 Human Rights Office Weekly Report N° 13, 12-18 March 1999. Takođe i incident report.
- ⁸¹ OSCE-KVM Report, Period covering 9 March 1999.
- ⁸² Vidi OSCE-KVM Report, Period covering 10 March 1999. OSCE-KVM Report, Period covering 11 March 1999.
- ⁸³ OSCE-KVM Report, Period covering 13 and 14 March 1999.
- ⁸⁴ OSCE-KVM RC2 Human Rights Office Weekly Report N° 13, 12-18 March 1999.
- ⁸⁵ Ova lokacija može biti povezana sa izveštajem koji je dao izbeglica intervjuisan u Makedoniji. Prema toj izjavi, jedne večeri u društvu polovini marta, ovaj svedok je video pet ljudi u maskiranim uniformama kako sprovode sedam ljudi „skinutih u donje rublje“, koji su svi bili zajedno vezani konopcem. Sprovali su ih do velike jame koja je iskopana pored Vučitrna. Svedok je čuo rafale iz automatskog oružja i video kako je sedmoro ljudi palo u jamu. Kasnije, došla je grupa ljudi i zatrpala jamu. M/0171; svedok nije precizirao da li se ovo desilo u Vučitrnu, ali je sam bio iz Mijalića, bližu Drvare. Njegov izveštaj nije potvrđen iz drugih izvora.
- ⁸⁶ Na primer A/0754, M/1034 (Drvare); A/0811, M/1336 (Mijalić); A/0856, A/1047 (Nevoljane); M/0140, M/0160, M/0806 (Vrnica); M/0947 (Salce).
- ⁸⁷ M/0806. M/0140 i M/0947 su čuli da je žena bila ubijena u otprilike isto vreme i u sličnim okolnostima u Vrnici.
- ⁸⁸ M/0797; M/0476M/0807; M/0850; M/1336 su takođe čuli za ovo ubistvo.
- ⁸⁹ UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).
- ⁹⁰ ICTY, „Mass Grave and Exposed Body Sites“ 1 October 1999. Predstavnik OEBS-ODIHR nije znao da li su žrtve koje se gore pominju sahranjene u ovim grobovima.
- ⁹¹ Incident report.
- ⁹² OSCE-KVM Report, Period covering 6 and 7 March 1999.
- ⁹³ OSCE-KVM Report, Period covering 11 March 1999.
- ⁹⁴ OSCE-KVM RC2 Human Rights Office Weekly Report N° 13, 12-18 March 1999. Navedeni su podaci o registarskim tablicama.
- ⁹⁵ M/0303. Druge intervjuisane osobe su takođe izvestile o incidentima u kontekstu granatiranja i borbi.
- ⁹⁶ M/0807.
- ⁹⁷ M/0476; M/0498; M/0668; M/0797 (mada navodi drugi datum, izveštaj je sličan izveštajima drugih ljudi koji su izbegli iz Donjih Stanovaca u to vreme); M/0802.
- ⁹⁸ M/0668.
- ⁹⁹ M/0498. Ovog Srbina pominju mnogi ljudi iz tog kraja, kao nekoga ko je aktivno učestvovao u zastrašivanju i proterivanju.
- ¹⁰⁰ A/0734; A/0739.
- ¹⁰¹ A/0783; A/0739; A/0797; A/1066 je takođe čuo za ova ubistva.
- ¹⁰² UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).
- ¹⁰³ OSCE-KVM Report, Period covering 6 and 7 February 1999.
- ¹⁰⁴ Izbeglica iz Pantine je bio u zatvoru kada je OEBS-KVM ispitivala slučaj kod policije u Vučitrnu 1. marta, ali je bio pušten 5. marta. Incident Report MI-00-0074-99 kao i Follow up Report MI-00-074-99.
- ¹⁰⁵ A/0443. Intervjuisana osoba je rekla da može da prepozna jednog od počinitelja, koji je u jednom trenutku skinuo svoju masku. Ovaj incident nije potvrđen iz drugih izvora.
- ¹⁰⁶ A/0624 izveštava da se u selu nalazila patrola VJ; A/0847 kaže da je bio „nateran da ostane“.
- ¹⁰⁷ A/0602; A/0734; A/0783; A/0847. Takođe saopšteno jednom predstavniku OEBS-ODIHR koji je u tom kraju bio 30. septembra 1999.
- ¹⁰⁸ A/0624.
- ¹⁰⁹ A/0897.
- ¹¹⁰ Kao što je saopšteno jednom predstavniku OEBS-ODIHR koji je Veliki Kićić posetio 30. septembra 1999.

- ¹¹¹ A/0783. Potvrđeno u izveštaju datom predstavniku OEBS-ODIHR koji je u tom kraju bio 30. septembra 1999.
- ¹¹² A/0848.
- ¹¹³ A/0850.
- ¹¹⁴ A/0624; A/0719.
- ¹¹⁵ A/0719; A/0850.
- ¹¹⁶ A/0433; A/0602; A/0605; A/0621; A/0624; A/0653; A/0654; A/9655; A/0656; A/0734; A/0739; A/0777; A/0784; A/0847; A/0850; A/0878; A/0879; A/0908; A/0955; A/0962; A/1041; A/1120.
- ¹¹⁷ A/0850; A/0624; A/0849. Objasnjeno jednom predstavniku OEBS-ODIHR koji je u tom kraju bio 29. septembra 1999.
- ¹¹⁸ A/0653; drugi svedoci su takođe pominjali da su ih tukli u polju; vidi A/0654; A/0656; A/0739; A/0783; A/0878 (rekao da su mu slomili nos); A/0847; 0849; A/0850; A/0962.
- ¹¹⁹ A/1120.
- ¹²⁰ A/0433; A/0605, žena koju su takođe preko noći zadržali u polju.
- ¹²¹ A/0615, na primer, došao je iz Gumništa u Karace 2. maja.
- ¹²² A/0615; A/0618; A/0622; A/0628. Troje od ovih intervjuisanih osoba su bliski rođaci; oni su svi bili intervjuisani u istom logoru za izbeglice u Albaniji.
- ¹²³ A/0615; A/0618; A/0622 je još uvek imao otvorenu ranu na glavi u vreme kada je obavljen intervju, 25 dana kasnije; A/0628 je rekao da je njegova ruka bila slomljena udarcem kundaka.
- ¹²⁴ Sledeće intervjuisane osobe su bile među ljudima koji su pobegli, ili su bili proterani iz tog područja i to vreme: većina ih je bila u velikom konvoju iz Gornje Sudimlje u Donju Sudimlju: A/0434; A/0552; A/0554; A/0577; A/0616; A/0620; A/0626; A/062; A/0797; A/0816; A/0854; A/0855; A/0856; A/0861; A/0862; A/0956; A/097; A/1025; M/1305; M/1502.
- ¹²⁵ A/0554. Ova intervjuisana osoba koja je pokušala da pobjegne iz Gornje Sudimlje u Donju Sudimlju ujutru 2. maja, sreća je čoveka koji je bežeo u suprotnom pravcu, i koji je rekao kako su tamo ljudi uhvaćeni. Svedok se vratio u Gornju Sudimlju, ali su kasnije istog dana i stanovici Gornje Sudimlje izbegli, zajeno sa hiljadama ljudi koji su dolazili iz područja Slakovca.
- ¹²⁶ A/0554. Svedok nije mogao da identifikuje tip srpskih jedinica, jer je bio mrak.
- ¹²⁷ A/0554. Svedok je bio prvi pregovarač sa srpskim snagama, budući da govori srpski.
- ¹²⁸ A/0577.
- ¹²⁹ A/0443; A/0552; A/0577; A/0627; A/0855.
- ¹³⁰ A/0552; A/0554; A/0626; A/0797; A/0816; A/0854; A/0855; A/0856; A/0861; A/0862; A/0956; M/1305; M/1502. Najveći broj intervjuisanih osoba je izjavio da je bilo ubijeno oko 100 ljudi. Vidi takođe „Kosovo Human Right Flash 40: Separation of men and mass killing near Vucitrn“, Human Rights Watch, 20 May 1999, koji potvrđuje izveštaj o ubijanju u koloni koja je napuštala Gornju Sudimlju.
- ¹³¹ M/1305; M/1502 takođe izveštavaju da su prolazili mimo mrtvih tela.
- ¹³² A/0577.
- ¹³³ A/0975, jedan od ljudi koji su bili oslobođeni da bi vozili traktor. Predstavnik OEBS-ODIHR koji je 30. septembra 1999. posećio kraj, video je više nagorelih ličnih dokumenata i potvrdio unutar jedne veće zgrade koja još nije bila očišćena.
- ¹³⁴ A/0552; A/0554; A/0557; A/0602; A/0626; A/0627; A/0797; A/0816; A/0854; A/0855; A/0856; A/0861; A/0862; A/0956; A/1025 su svi bili zatvorenici u Smrekovnici koji su bili oslobođeni.
- ¹³⁵ A/0434; A/0975; M/1305. M/1502 je rekla da je kasnije mogla da se vrati u Vučitrn.

¹³⁶ Kako je saopšteno predstavniku OEBS-ODIHR koji je u tom kraju bio 30. septembra 1999.

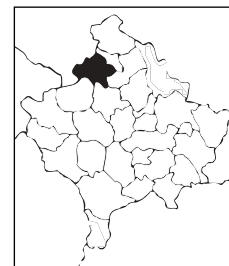
¹³⁷ ICTY, „Mass Grave and Exposed Body Sites“, 1 October 1999.

Zatvor u Smrekovnici/Smrekovnice

- Moguće je da je korišćenje zatvora u Smrekovnici za masovna zatočjenje bilo deo mera koje je MUP Republike Srbije preduzeo nakon donošenja posebnog Dekreta Republike Srbije od 31. marta 1999. Ovaj dekret omogućava Ministarstvu unutrašnjih poslova da obezbedi uslove za primenu „zaštitinih mera uklanjanja na određeno mesto ličnosti koja predstavlja pretnju bezbednosti Države“; i omogućava takvo „uklanjanje“ u trajanju od 60 dana pre nego što se takav pritvorenik izvede pred sudске vlasti (Uredba o unutrašnjim poslovima za vreme ratnog stanja, član 3, Službeni list Republike Srbije, tom LV N° 17, 7. april 1999).
- UNHCR Kosovo Emergency Update, 24. maj i 8. jun 1999. Više od 1000 ljudi je bilo oslobođeno između 22. i 24. maja, a posle toga, u proseku 100 ljudi je oslobođano svakog dana, sve do 8. juna. Neki zatvorenici nisu bili proterani; jedno raseljeno lice koje je bilo maja 1999. u Velikom Kičiću, reklo je da je videlo nekoliko bivših zatvorenika iz Smrekovnice koji su pobegli u selo pošto su se stražari, koji su ih pripremali za proterivanje, uspaničili u trenutku kada su avioni NATO bombardovali neko mesto u blizini (kako je saopšteno predstavniku OEBS-ODIHR 30. septembra 1999).
- Izdvojeni u Smrekovnici/Velikom Kičiću: A/0602; A/0621; A/0624; A/0653; A/0654; A/0655; A/0656; A/0734; A/0739; A/077; A/0784; A/0847; A/0850; A/0878; A/0879; A/0955; A/0962; A/1041; A/1120.
- Prebačeni iz Gojbulje: A/0615; A/0618; A/0622; A/0628.
- Izdvojeni kod motela Vicianum posle proterivanja kod Donjeg Sudimlja: A/0552; A/0554; A/0577; A/0616; A/0620; A/0626; A/0627; A/0797; A/0816; A/0854; A/0855; A/0856; A/0861; A/0862; A/0956; A/1025.
- Uhapšeni u Kosovskoj Mitrovici: A/0610; A/0639; A/0642; A/0678; A/0680; A/0700; A/0701; A/0703; A/0720; A/0721; A/0729; A/0752; A/0757; A/0769; A/0807; A/0831; A/0853; A/0882; A/0883; A/0906; A/0945; A/0977; A/0996; A/1069; A/1070.
- Prebačeni iz sportske hale u Vučitrnu: A/0686; A/0754; A/0778; A/0785; A/0860; A/0953; A/0960; A/0961; A/0981; A/1051; A/1081.
- A/0858; A/0681; A/0766; A/0781; A/0782; A/0786; A/0787; A/0804; A/0852; A/0978; A/1058.
- A/0892; A/01053 (Gornje Prekaze). A/1072 Štitarica).
- Najstarijem je bilo 60 (A/0679), a najmlađem 15 godina (A/1069). Još dvojica od intervjuisanih su bili maloletni: A/0897 (16) i A/0977 (17).
- Informacija koju pružaju intervjui ne dozvoljava da se identifikuje ikakva shema koja bi ukazala na to kako su vlasti birale ko ga će od zatočenika pustiti.
- A/0739; A/0883.
- A/0624; A/066; A/0683; A/0720; A/0769; A/0878; A/0883; A/1070; A/1120 su svi pravili razliku između ponašanja različitih tipova čuvara. A/0683 je rekao da odnosi između policajaca i normalnih zatvorskih čuvara nisu bili harmonični.
- A/0554.
- A/0978.
- A/0621; A/0656; A/0683; A/0789; A/0978; A/0981 svi opisuju da su bili primorani da spavaju na betonskom podu.
- A/0720; A/0778; A/0878; A/0879; A/0996.

- ¹⁸ A/0621; A/0624; A/0655; A/0683; A/0702; A/0777; A/0778; A/0843; A/0878; A/0879; A/0897; A/1009; A/1070; A/1079.
- ¹⁹ Od onih koji su bili intervjuisani, samo su A/0628; A/0614; A/0720; A/0769; A/0783; A/1058 i A/1066 rekli da nisu bili tučeni, niti su govorili o zlostavljanju (ali većina onih koji su rekli da sami nisu bili tučeni kažu kako su videli da su zlostavljali druge).
- ²⁰ A/1042. A/0843 i A/1120 takođe kažu da su mladiću bili izbjegli zubi, A/0843 je naveo ime intervjuisanog mladića.
- ²¹ Sin A/0858 je bio nateran da se bori protiv drugog zatočenika. A/0977 je naveo imena dva brata koja su bila naterana da se bore jedan protiv drugog. Drugi su videli, ili čuli za zatvorenike koji su bili naterani da se bore: A/0615; A/0620; A/0624; A/0653; A/0720; A/0739; A/0757; A/0769; A/0786; A/0787; A/0804; A/0807; A/0811; A/0843; A/0855; A/0879; A/0883; A/1044. A/0678 je rekao da su se zatvorenici međusobno tukli, ali u svađama oko hrane.
- ²² A/0577; A/0615; A/0616; A/0621; A/0656; A/0683; A/0752; A/0774; A/0776; A/0784; A/0847; A/0849; A/0879; A/1042; A/1044; A/0602; A/0602; A/0680; A/0685; A/0804; A/0945; A/0946; A/1070; A/055; A/0848; A/1042; A/1123; A/0554; A/1041; A/0602; A/0624; A/0721; A/1051; A/1120.
- ²³ A/0577. A/1025 je video kako je čovek iz Bajgore bio odveden u samicu u glavnoj zgradi, čuo je jauke, a onda je sledećeg dana video kako je izneto telo; međutim, on navodi datum koji dve nedelje prethodi onome koji navodi A/0577, tako da se može raditi o dva različita incidenta. A/1025 je rekao da je policija fotografisala telo pre nego što je bilo odneseno. A/0849, koji je bio zatočen u istom periodu kao i A/0577 i A/1025 je takođe rekao da je mrtvo telo bilo izneseno iz jedne „sobe za saslušavanje“.
- ²⁴ A/0787.
- ²⁵ A/0804; A/0680, čije se zatočeništvo delimično poklapalo sa onim A/0787 i A/0804, takođe je rekao da je jedan čovek od 24 godine bio pretučen do smrti. A/0602; A/0734; A/0781; A/0786; A/0831; A/0851; A/0858, čiji se periodi zatočeništva u najmanju ruku delimično poklapaju, takođe su čuli za pojedince koji su bili na smrt pretučeni, ali iz detalja koje navode nije bilo moguće ustanoviti da li odgovore o istom, ili o različitim incidentima; većina kaže da su između jedne i tri osobe našle smrt u zatvoru.
- ²⁶ A/1072; ovu izjavu ne potvrđuju drugi izvori. Nije verovatno da su ove žrtve identične sa bilo kojom koju pominju intervjuisane osobe koje su bile oslobođene ranije (vidi primedbu 20).
- ²⁷ A/0577; A/0781; A/0787.
- ²⁸ Jedan svedok (A/0577) je pretpostavio da bi razlog za prebacivanje zatočenika na drugu lokaciju mogao biti strah vlasti da bi i sam zatvor mogao postati meta napada NATO avijacije (policajska stanica u Kosovskoj Mitrovici je bila bombardovana). A/0585; A/0625; A/0626; A/0654; A/0655; A/0681; A/0683; A/0720; 0729; A/0739; A/0754; A/0757; A/0778; A/0782; A/0786; A/0804; A/0843; A/0848; A/0853; A/0854; A/0857; A/0859; A/0860; A/0862; A/0962; A/0977; A/0978; A/0981; A/0996; A/1053; A/1058; A/1072; A/1120 su svi bili saslušavani u tehničkoj školi. A/0861 i A/1069 su bili saslušavani u medicinskoj školi (obojuca kažu da su drugi zatvorenici bili saslušavani u tehničkoj školi). A/0734 i A/0807 su bili saslušavani u jednoj osnovnoj školi. A/0622; A/0702; A/0785; nisu precizirali u kojoj su školi bili saslušavani.
- ²⁹ A/0620; A/0621; A/0624; A/0625; A/0626; A/0653; A/0655; A/0656; A/0678; A/0683; A/0720; A/0727; A/0729; A/0754; A/0757; A/0777; A/0778; A/0785; A/0786; A/0804; A/0807; A/0811; A/0848; A/0849; A/0850; A/0853; A/0854; A/0856; A/0857; A/0858; A/0859; A/0860; A/0861; A/0906; A/1009; A/1070; A/1079; A/1081.
- ³⁰ A/0552; A/0554; A/0577; A/0624; A/0625 (dva puta) ; A/0654; A/0656 (dva puta) ; A/0720; A/0757; A/0781; A/0782 (kada je oslobođan); A/0783 (kada je oslobođan); A/0787; A/0807 (kada je oslobođan); A/0882; A/0883; A/0889; A/0892; A/0897; A/0906; A/0955; A/0978 (u zatvoru); A/1069; A/1072.
- ³¹ A/0981.
- ³² A/1120. Desna ruka mu je krvarila i bila potpuno savijena i bespomoćna u vreme kada je pravljen intervjue, mesec dana pošto je bio oslobođen. A/0610; A/0625; A/0700; A/0702; A/0843; A/0848 i A/1053 su takođe bili među zatvorenicima čije su povrede, kao posledicu zlostavljanja, zabeležili voditelji intervjua.
- ³³ A/0853; A/0857; A/1072 svi kažu da su mladići ili čak dečaci bili pozivani da zlostavljaju zatvorenike; A/0585 je čuo da je dete komandanta policije bilo prisutno i da su ga pitali koga od zatvorenika da izdvoje radi premlaćivanja. A/0848; A/1072 i A/1069 takođe govore da su prilikom povratka u zatvor bili napadnuti od strane civila koji su ih tukli ili bacali kamenje na kamion. Međutim, periodi u kojima su ovi ljudi bili zatočeni se svi ne poklapaju, tako da se ne može reći da se radi o istim incidentima, odnosno da iskazi potvrđuju jedan drugi.
- ³⁴ A/0996; A/0624; A/0701; A/0807; A/0855 i A/1081 su bili među onima koji kažu da je ova procedura bila neke vrste „sudeње“ za delo terorizma.
- ³⁵ A/0757. Iz intervjua nije jasno da li je odgovor dat ozbiljno ili ironično.
- ³⁶ A/0625; A/0656; A/0782; A/0783; A/0807. Neki su precizirali da je ovo bio različit dokument od onog koji je dat dok su bili saslušavani.
- ³⁷ A/1120. Nije precizirao ko i gde ju je uzeo.
- ³⁸ A/0781; A/0782. Ovaj incident nije bio potvrđen.
- ³⁹ Moguće je da su bili prebačeni u zatvore u SRJ.
- ⁴⁰ A/0889.

ZUBIN POTOK/ZUBIN POTOK

Opština Zubin Potok, na severistoku Kosova, graniči se sa područjem Sandžaka u užoj Srbiji. Oko 72% stanovništva opštine od njih 8000 su bili Srbi. Veći deo stanovništva albanske narodnosti je bio u selu Čabra/Caber (koje je najveće u opštini, na njenom istočnom kraju).¹ Dok je OEBS-KVM bila prisutna na Kosovu, UČK je kontrolisala planinski deo na jugu opštine, uključujući selo Krligate/Kerligate; srpski stanovnici ovog područja su ili pobjegli, ili su bili proterani 1998.

Za vreme svog prisustva na Kosovu, OEBS-KVM je primila veoma mali broj izveštaja o incidentima, i to su uglavnom bile žalbe na diskriminaciju prilikom dodele stanova ili pri zapošljavanju.²

Nije bilo mnogo izveštaja o incidentima u opštini Zubin Potok ni posle povlačenja OEBS-KVM. Ovo je možda tako zbog toga što su oni koji su bežali iz Zubinog Potoka ili kroz Zubin Potok išli u Crnu Goru ili u Bosnu i Hercegovinu. Jedan izbeglica iz Čabra je bio intervjuisan od strane OEBS-KVM; prema njegovoj izjavi, srpske snage su proterale seljane iz njihovih kuća 29. marta 1999.³ Prema OEBS-MiK, selo Čabra su srpske snage praktično svačim sa zemljom odmah nakon evakuacije OEBS-KVM.⁴

Drugi incidenti koji se odnose na Zubin Potok desili su se ljudima koji su kroz teritoriju opštine

putovali u pravcu Crne Gore. Jednog kosovskog Albanca koji je 27. marta kroz Čabru bežao iz Prištine prema Crnoj Gori, zaustavili su i izvukli iz kola naoružani civili koji su imali obojena lica. Tražili su novac i žestoko su pretukli putnike kola, sve dok intervjuisani izbeglica nije izgubio svest. Povratio se tek u Kosovskoj Mitrovici, i rođaci su mu ispričali da su naoružani civili pustili grupu, pošto su ukrali dragocenosti. Rođaci su ga odvezli natrag u Kosovsku Mitrovicu. Ovaj čovek je 6. aprila otišao u Makedoniju.⁵

¹ UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).

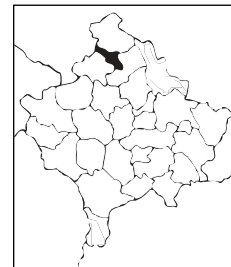
² Jedan kosovski Albanac je tražio pomoć pošto je njegova kuća bila oduzeta da bi se u nju smestile srpske izbeglice iz Hrvatske ili Bosne (MI/00/0041/99); drugi slučaj se odnosio na Srbina koji je tvrdio da je bio otpušten sa posla zbog svoje političke pripadnosti (MI/01/001/99).

³ A/0388.

⁴ Kao što je 29. septembra bilo saopšteno predstavniku OEBS-ODIHR.

⁵ M/0796. A/0158 je ispričao da je autobus u kome se nalazio 28. marta bio zaustavljen i pretresen kod Banje/Baje, na granici sa užom Srbijom; prema izjavi, jedan čovek je bio uhapšen. A/0388 je takođe bio izveden iz autobusa u selu Gazivode/Gazivode, opština Zubin Potok, 8. maja, i bio pretučen.

ZVEČAN/ZVECAN

Opština Zvečan se nalazi na severoistoku od Kosovske Mitrovice u uskom koridoru prema granici sa Sandžakom, u užoj Srbiji. Od oko 9000 stanovnika, približno 74% su bili Srbi, dok su većinu ostalih činili kosovski Albanci, koji su bili koncentrisani u potpuno albanskim selima Boljetin/Boletin, Lipa/Lipe i Žaza/Zhaze; bilo je dosta albanskih stanovnika i u samoj varošici Zvečan.¹

Malo incidenata je bilo prijavljeno OEBS-KVM u Zvečanu, za vreme prisustva misije na Kosovu. Na dan 15. januara 1999, autobus koji je putovao iz Prištine u Novi Pazar (Sandžak), bio je zaustavljen, i jedan čovek iz Bajgore/Bajgore (Kosovska Mitrovica) je bio zadržan. Pošto je bio oslobođen, otišao je u kancelariju OEBS-KVM u Kosovskoj Mitrovici, i rekao kako je bio zadržan tri sata, kako su ga tukli i saslušavali o UČK, sve dok verifikatori OEBS-KVM, koji su bili upozoreni na slučaj od strane aktivista organizacija za zaštitu ljudskih prava, nisu interve-

nisali direktno kod policije. OEBS-KVM je zabeležila da je njegovo lice bilo u masnicama.²

Blizu Zvečana, 3. februara je bilo pronađeno telo kosovskog Albanca; moguće je da je čovek bio ubijen na drugom mestu, a da je telo dovezeno u Zvečan (vidi odeljak o opštini Kosovska Mitrovica).³

Posle evakuacije OEBS-KVM sa Kosova, nije bilo izveštavano o incidentima u zvečanskoj opštini, verovatno zato što su prirodni i dostupniji putevi za bilo koga ko putuje iz Zvečana vodili u Crnu Goru, ili u Bosnu i Hercegovinu, pre nego u Albaniju ili Makedoniju, gde je OEBS-KVM obavljala intervjue sa izbeglicama.

¹ UNHCR „Kosovo Village List“, 9 March 1999 (1998 population estimate excluding forced displacement).

² MI/00/0017/99, 15 January 1999.

³ PR/00/0060/99 i MI/00/0039/99.

DODATAK

Domaći i međunarodni pravni standardi koji se mogu primeniti na Kosovo

Ljudska prava u Ustavu SR Jugoslavije¹

Međunarodni instrumenti

Među međunarodnim instrumentima koje je potpisala i SRJ nalaze se:²

Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju genocida

Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. i njihovi Dopunski protokoli iz 1977.

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima

Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima

Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije

Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije čije su žrtve žene

Konvencija o sprečavanju torture i nehumanih i ponižavajućih kazni ili postupaka

Konvencija o pravima deteta

Izvodi iz međunarodnih standarda

Osnovne obaveze sadržane u međunarodnom humanitarnom pravu

Član 3 zajednički Ženevskim konvencijama od 12. avgusta 1949:

„U slučaju oružanog sukoba koji nema karakter međunarodnog sukoba i koji izbije na teritoriji jedne od Visokih strana ugovornica, svaka od strana u sukobu biće dužna da primenjuje bar sledeće odredbe:

1) Prema licima koja ne učestvuju neposredno u neprijateljstvima, podrazumevajući tu i pripadnike oružanih snaga, koji su položili oružje i lica onesposobljena za borbu usled bolesti, ranjavanja, lišenja slobode ili iz kojeg bilo drugog uzroka, postupaće se, u svakoj prilici, čovečno, bez ikakve nepovoljne diskriminacije zasnovane na rasi, boji kože, veri ili ubeđenju, polu, rođenju ili imovnom stanju, ili kome bilo drugom sličnom merilu.

U tom cilju zabranjeni su i zabranjuju se, u svako doba i na svakom mestu, prema gore navedenim licima, sledeći postupci:

a) povrede koje se nanose životu i telesnom integritetu, naročito sve vrste ubistva, sakaćenja, svireposti i mučenja;

b) uzimanje talaca;

c) povrede ličnog dostojanstva, naročito uvredljivi i ponižavajući postupci;

d) izricanje i izvršavanje kazni bez prethodnog suđenja od strane redovnog ustanovljenog suda i praćenog svim sudskim garancijama koje civilizovani narodi priznaju za neophodne.

2) Ranjenici i bolesnici biće prihvaćeni i negovani...

Član 1 Dopunskog protokola uz Ženevske konvencije od 12 avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba (Protokol II):

„1. Ovaj Protokol kojim se razvija i dopunjuje član 3. koji je zajednički za Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine, ne menjajući njegove postojeće uslove primene, primenjivaće se na sve oružane sukobe koji nisu obuhvaćeni članom 1. Dopunskog protokola uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba (Protokol I) koji se odvijaju na teritoriji Visoke strane ugovornice između njenih oružanih snaga i otpadničkih oružanih snaga ili drugih organizovanih naoružanih grupa koje, pod odgovornom komandom, vrše takvu kontrolu nad delom njene teritorije koja im omogućuje da vode neprekidne i usmerene vojne operacije i da primenjuju ovaj Protokol.

2. Ovaj Protokol se neće primenjivati na situacije unutrašnjih nemira i zategnutosti, kao što su pobune, izolovani i sporadični akti nasilja i ostali akti slične prirode, jer to nisu oružani sukobi.“

Izvodi po temama

Sledeći izvodi iz nekih međunarodnih standarda primenjivih na dati slučaj, kao i iz domaćih zakona, dati su ovde kako bi se ukazalo na obaveze koje su strane u sukobu imale, i na kršenje ljudskih prava i humanitarnog prava o kojima se govori u ovom izveštaju. Oni se razmatraju na isti način kao i u III delu izveštaja:

- nepoštovanje prava na život
- tortura i zlostavljanje
- silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja
- nestanci
- proizvoljno hapšenje i zatočenje
- nepoštovanje prava na pravično suđenje
- drugi oblici progona (uključujući sprečavanje dostupa lečenju)
- namerno uništavanje svojine građana, pljačka i rušenje
- ljudski štitovi i drugo korišćenje civila za vreme vojnih operacija
- proterivanje

Nepoštovanje prava na život

Član 6 (1) Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima:

„Pravo na život je neodvojivo od čovekove ličnosti. Ovo pravo mora da bude zakonom zaštićeno. Niko ne može da bude proizvoljno lišen života.“

Član 4 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima:

„1. U slučaju da izuzetna opšta opasnost ugrozi opstanak nacije i da je to objavljeno službenim aktom, države članice ovog pakta mogu da preduzmu, u onom strogom obimu u kojem to stanje zahteva, mere koje odstupaju od obaveza predviđenih ovim paktom, pod uslovom da te mere ne budu u nesaglasnosti sa ostalim obavezama koje im nameće međunarodno pravo i da nemaju za posledicu diskriminaciju zasnovanu samo na rasi, boji, polu, jeziku, veri ili socijalnom poreklu.

2. Prethodna odredba ne dopušta nikakvo odstupanje od člana 6 ... ovog pakta...“

Član 4 (1) i 4 (2) Dopunskog protokola uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba (Protokol II):

„1. Sva lica koja ne uzimaju direktno učešće ili koja su prestala da učestvuju u neprijateljstvima, bez obzira na to da li je njihova sloboda bila ograničena ili ne, imaju pravo da njihova ličnost, čast i ubeđenje i versko ubeđenje budu poštovani. Ona će u svim prilikama biti humano tretirana, bez ikakve diskriminacije. Zabranjeno je naređivati da ne sme biti preživeli.“

2. Ne dirajući u načelni karakter napred navedenih odredaba, sledeća dela protiv lica pomenutih u stavu 1. jesu i ostaju zabranjena u svako doba i na svakom mestu:

a) nasilje nad životom... naročito ubistvo...“

Član 8 Dopunskog protokola uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba (Protokol II):

„Kad god prilike dozvoljavaju, a naročito posle sukoba, preduzeće se sve moguće mere, bez odlaganja, u cilju pronalaženja i prikupljanja ranjenika, bolesnika i brodolomnika, njihove zaštite od pljačke i zlostavljanja, obezbeđivanja odgovarajuće nege za njih, traganja za mrtvima, sprečavanja da mrtvi budu opljačkani, kao i da budu prikladno uklonjeni.“

Tortura i zlostavljanje

Član 4 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima:

„1. U slučaju da izuzetna opšta opasnost ugrozi opstanak nacije i da je to objavljeno službenim aktom, države članice ovog pakta mogu da preuzmu, u onom strogom obimu u kojem to stanje zahteva, mere koje odstupaju od obaveza predviđenih ovim paktom, pod uslovom da te mere ne budu u nesaglasnosti sa ostalim obavezama koje im nameće međunarodno pravo i da nemaju za posledicu diskriminaciju zasnovanu samo na rasi, boji, polu, jeziku, veri ili socijalnom poreklu.

2. Prethodna odredba ne dopušta nikakvo odstupanje od člana 6 ... ovog pakta...“

Član 7 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima:

„Niko ne može biti podvrgnut mučenju ili svirepim, nehumanim ili unižavajućim kaznama ili postupcima. Posebno je zabranjeno da se neko lice podvrgne medicinskom ili naučnom eksperimentu bez njegovog slobodnog pristanka.“

Član 1 (1) Konvencije protiv torture i drugih svirepih, nehumanih ili ponižavajućih kazni i postupaka:

„1. U smislu ove konvencije, izraz ‘tortura’ označava svaki akt kojim se jednom licu namerno nanose bol ili teške fizičke ili mentalne patnje u cilju dobijanja od njega ili nekog trećeg lica obaveštenja ili priznanja ili njegovog kažnjavanja za delo koje je to ili neko treće lice izvršilo ili za čije izvršenje je osumnjičeno, zastrašivanja tog lica ili vršenja pritiska na njega ili vršenja pritiska na neko treće lice ili iz bilo kojeg drugog razloga zasnovanog na bilo kom obliku diskriminacije ako taj bol ili te patnje nanosi službeno lice ili bilo koje drugo lice koje deluje u službenom svojstvu ili na njegov podsticaj ili sa njegovim izričitim ili prećutnim pristankom. Taj izraz se ne odnosi na bol ili patnje koje su rezultat isključivo zakonitih sankcija, koji su neodvojivi od tih sankcija ili koje te sankcije prouzrokuju.“

Član 4 (2) Dopunskog protokola uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba (Protokol II):

„Ne dirajući u načelni karakter napred navedenih odredaba, sledeća dela protiv lica pomenutih u tavu 1. jesu i ostaju zabranjena u svako doba i na svakom mestu:

a) nasilje nad ... zdravljem i fizičkim ili mentalnim blagostanjem ljudi, naročito ... okrutno postupanje kao što su mučenje, sakaćenje ili bilo koji oblik telesne kazne

b) kolektivne kazne;

...

e) vređanje ljudskog dostojanstva, naročito ponižavajući i degradirajući postupak, silovanje, prinudna prostitucija i svaki oblik nedoličnog napada...“

Domaći zakoni:

Član 25 Ustava SRJ:

„Jamči se poštovanje ljudske ličnosti i dostojanstva u krivičnom i svakom drugom postupku, u slučaju lišenja, odnosno ograničenja slobode, kao i za vreme izvršavanja kazne.

Zabranjeno je i kažnjivo svako nasilje nad licem koje je lišeno slobode, odnosno kojem je sloboda ograničena, kao i svako iznuđivanje priznanja i izjava. Niko ne sme biti podvrgnut mučenju, ponižavajućem kažnjavanju i postupanju.

Zabranjeno je vršiti na čoveku, bez njegove dozvole, medicinske i druge oglede.“

Silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja

Paragraf 5 Preambule Protokolu II Dopunskog protokola uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba:

„... U slučajevima koji nisu obuhvaćeni važećim pravom, čovekova ličnost ostaje pod zaštitom principa humanosti i zahteva javne savesti...“

Član 4 (2) Dopunskog protokola uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava ne-međunarodnih oružanih sukoba (Protokol II):

„Ne dirajući u načelni karakter napred navedenih odredaba, sledeća dela protiv lica pomenutih u stavu 1. jesu i ostaju zabranjena u svako doba i na svakom mestu:

...

e)vređanje ljudskog dostojanstva, naročito ponižavajući i degradirajući postupak, silovanje, prinudna prostitucija i svaki oblik nedoličnog napada;

f) ropstvo i trgovina robljem u svim oblicima...“

Nestala lica

Preambula Deklaracije o zaštiti od nasilnih nestanaka:

„... O nasilnom nestanku se govori u slučaju kada je neko uhapšen, zatvoren ili otet protiv svoje volje, ili na drugi način lišen slobode od strane zvaničnih organa različitih ogranaka ili nivoa vlasti, ili od strane grupa ili pojedinaca koji deluju u ime, ili sa podrškom, direktnom ili indirektnom, sa znanjem ili pristankom vlasti, posle čega vlasti odbijaju da otkriju sudbinu ili mesto na kome se nalazi lice o kome je reč, ili odbijaju da priznaju činjenicu lišavanja slobode, što takvo lice stavlja van zaštite zakona.“

Deklaracija o zaštiti od nasilnih nestanaka, član 1 (1):

„1. Svaki akt nasilnog nestanka predstavlja povredu ljudskog dostojanstva. On se oduđuje kao gaženje Povelje Ujedinjenih nacija i kao teško i očigledno kršenje ljudskih prava i temeljnih sloboda koje je proklamovala Univerzalna deklaracija o pravima čoveka, a potvrdili i dalje razvili međunarodni instrumenti na ovom području.“

Deklaracija o zaštiti od nasilnih nestanaka, član 7:

„Nikakve okolnosti, bila to ratna opasnost, ratno stanje, unutrašnja politička nestabilnost ili neka druga preka potreba, ne smeju biti upotrebljene da opravdaju nasilne nestanke.“

Proizvoljna hapšenja i zatočenja

Član 9 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima:

„1. Svaki pojedinac ima pravo na slobodu i na bezbednost svoje ličnosti. Niko ne može biti proizvoljno uhapšen ili pritvoren. Niko ne može biti lišen slobode osim iz razloga i shodno postupku koji je predviđen zakonom.

2. Svako uhapšeno lice obaveštava se u trenutku hapšenja o razlozima hapšenja kao što se u najkraćem roku obaveštava pismenim putem o svakoj optužbi koja je podignuta protiv njega.

3. Svako lice koje je uhapšeno ili pritvoreno zbog krivičnog dela biće u najkraćem roku predato sudiji ili nekoj drugoj vlasti zakonom ovlašćenoj da vrši sudske funkcije, i u razumnom roku mora da mu se sudi ili da se oslobodi. Pritvaranje lica koja čekaju na suđenje nije obavezno, ali puštanje na slobodu može biti uslovljeno garancijama koje obezbeđuju dolazak lica u pitanju na pretres, kao i svim drugim radnjama postupka a, u datom slučaju radi izvršenja presude.

4. Svako lice koje je lišeno slobode usled hapšenja ili pritvora ima pravo da podnese žalbu sudu kako bi ovaj rešavao bez odlaganja o zakonitosti pritvora i naredio njegovo puštanje na slobodu ako pritvor nije zasnovan na zakonu...“

Domaći zakoni:

Član 23 Ustava SRJ:

„Svako ima pravo na ličnu slobodu.

Niko ne sme biti lišen slobode osim u slučajevima i po postupku koji su utvrđeni saveznim zakonom.

Svako ko je lišen slobode mora biti odmah na svom, ili na jeziku koji razume, obavešten o razlozima lišenja slobode i ima pravo zahtevati od organa da o lišenju slobode obavesti i njegove najbliže.

Lice koje je lišeno slobode istovremeno mora biti poznato da nije dužno ništa da izjavi.

Lice koje je lišeno slobode ima pravo da uzme branioca koga izabere.

Nezakonito lišavanje slobode je kažnjivo.“

Član 24 Ustava SRJ

„Lice za koje postoji osnovana sumnja da je izvršilo krivično delo može, na osnovu odluke nadležnog suda, biti pritvoreno i zadržano u pritvoru, samo ako je to neophodno radi vođenja krivičnog postupka.

Licu koje je pritvoreno mora se uručiti obrazloženo rešenje u času pritvaranja ili najdocije u roku od 24 časa od pritvaranja. Protiv ovog rešenja to lice ima pravo žalbe o kojoj sud odlučuje u roku od 48 časova.

Trajanje pritvora mora biti svedeno na najkraće vreme.“

Kršenje prava na pravično suđenje

Član 14 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima:

„1. Svi su jednaki pred sudovima i sudovima pravde. Svako lice ima pravo da njegov slučaj bude raspravljan pravično i javno pred nadležnim, nezavisnim i nepristrasnim sudom, ustanovljenim na osnovu zakona koji odlučuje o osnovanosti svake optužbe podignute protiv njega u krivičnim stvarima, i o osnovanosti njegovih građanskih prava i obaveza. Može se narediti isključenje javnosti za vreme trajanja cele rasprave ili jednog njenog dela, u interesu morala, javnog reda ili nacionalne bezbednosti u demokratskom društvu, ili ako to interes ličnog života stranaka zahteva, ili još ako to sud smatra apsolutno potrebnim iz razloga posebnih okolnosti slučaja kada bi javnost štetila interesima pravde, ipak, svaka presuda doneta u krivičnim i građanskim stvarima biće javna, osim ako interes maloletnika zahteva da se postupa drukčije ili ako se rasprava odnosi na bračne sporove ili na starateljstvo dece.

2. Za svako lice koje je optuženo za krivično delo pretpostavlja se da je nevino dok njegova krivica ne bude zakonski ustanovljena.

3. Svako lice koje je optuženo za krivično delo ima, uz potpunu ravnopravnost, prava bar na sledeće garancije:

a) da bude obavešteno u najkraćem roku, na jeziku koji razume i u pojedinostima, o prirodi i razlozima optužbe koja je podignuta protiv njega;

b) da raspolaže potrebnim vremenom i olakšicama u vezi sa pripremanjem svoje odbrane i da opšti sa braniocem koga ono bude izabralo;

c) da mu bude suđeno bez velikog zakašnjenja;

d) da prisustvuje raspravi i da se samo brani ili da ima branioca koga je izabralo; ako nema branioca, da bude obavešteno o svom pravu da ga ima i, svaki put kad to zahtevaju interesi pravde, da mu se dodeli branilac po službenoj dužnosti besplatno, ako nema mogućnosti da ga nagradi;

e) da sasluša ili da predloži da drugi saslušaju svedoke koji terete optuženog i da izdejstvuje dolazak i saslušanje svedoka odbrane pod istim uslovima kao i svedoka optužbe;

f) da dobije besplatno pomoć tumača ako ne razume ili ne govori jezik na kojem se vodi rasprava;

g) da ne bude prinuđeno da svedoči protiv samoga sebe ili da prizna krivicu.

4. Postupak koji se primenjuje na mlade koji nisu punoletni prema krivičnom zakonu vodiće računa o njihovim godinama i o interesu njihovog prevaspitavanja.

5. Svako lice oglaseno krivim za počinjeno krivično delo ima pravo da zatraži da, shodno zakonu, viši sud ispita odluku o krivici i presudi.

6. Ako konačno izrečena krivična presuda bude docije poništena ili ako je dato pomilovanje zbog toga što nova ili naknadno otkrivena činjenica dokazuje da se radilo o sudskoj grešci, lice koje je izdržalo kaznu na osnovu ove osude biće obeštećeno, shodno zakonu, ukoliko se ne dokaže da je ono u potpunosti ili delimično krivo za neblagovremeno otkrivanje nepoznate činjenice.

7. Niko ne može biti gonjen ili kažnjen zbog krivičnog dela u vezi s kojim je već bio oslobođen krivice ili osuđen pravosnažnom presudom prema zakonu i krivičnom postupku svake zemlje.“

Član 6 Dopunskog protokola uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba (Protokol II):

„1. Ovaj član se primenjuje na gonjenje i kažnjavanje za krivična dela u vezi sa oružanim sukobom.

2. Izricanje bilo kakve presude i izvršenje bilo kakve kazne nad licem za koje se utvrdi da je krivo za povredu može se izvršiti samo po presudi koju je izrekao sud koji pruža osnovne garancije o nezavisnosti i nepristrasnosti. Naročito:

a) postupak će obezbediti da optuženi bude obavešten odmah i bez odlaganja o detaljima povrede koju je navodno učinio i obezbediće optuženom, pre i za vreme suđenja, sva potrebna prava i sredstva odbrane;

b) niko ne može biti proglašen krivim za povredu, izuzev na osnovu lične krivične odgovornosti;

c) niko neće biti proglašen krivim za bilo koje krivično delo zbog bilo koje radnje ili propusta, koji ne predstavljaju krivično delo prema zakonu u momentu kada je delo bilo učinjeno; ne može se izreći teža kazna od one koja je bila primenljiva u vreme kada je krivično delo bilo izvršeno; ako se posle izvršene povrede zakonom predvidi lakša kazna, krivac će se time koristiti;

d) svako ko je optužen za povredu (zakona) smatraće se nevinim dok se ne dokaže krivica u skladu sa zakonom;

e) svako ko je optužen za povredu imaće pravo da mu se sudi u njegovom prisustvu;

f) niko neće biti prisiljen da svedoči protiv sebe ili da prizna krivicu.

3. Lice koje je osuđeno biće prilikom donošenja presude obavešteno o pravnim i drugim lekovima i o rokovima u kojima se može njima koristiti.

4. Smrtna kazna se neće izricati nad licima koja nisu navršila 18 godina u vreme kada je izvršena povreda i neće se izvršiti nad trudnicama ili majkama sa malom decom.

5. Po završetku neprijateljstva, vlasti će nastojati da amnestiraju u najvećoj mogućoj meri lica koja su učestvovala u oružanom sukobu ili ona koja su lišena slobode iz razloga u vezi sa oružanim sukobom, bilo da su internirana ili pritvorena.“

Drugi oblici progona

Član 12 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima:

„1. Svako lice koje se legalno nalazi na teritoriji neke države ima pravo da se slobodno kreće u njoj i da slobodno izabere svoje mesto stanovanja.

2. Svako lice ima pravo da napusti bilo koju zemlju, uključujući i svoju.

3. Napred navedena prava mogu biti ograničena samo ako su ova ograničenja zakonom predviđena, ako su ona potrebna radi zaštite nacionalne bezbednosti, javnog reda, javnog zdravlja ili morala ili prava i slobode drugih lica, i ako su u skladu sa ostalim pravima koja priznaje ovaj pakt.

4. Niko ne može proizvoljno biti lišen prava da uđe u svoju zemlju.“

Član 13 Dopunskog protokola uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba (Protokol II):

„1. Civilno stanovništvo i pojedinci civili imaće opštu zaštitu od opasnosti koje proističu iz vojnih operacija. Da bi se sprovela ta zaštita, sledeća pravila biće poštovana u svakoj prilici.

2. Civilno stanovništvo i pojedinci neće biti predmet napada. Zabranjeni su akti ili pretnje nasiljem, čiji je glavni cilj da šire strah među civilnim stanovništvom.

3. Civili će uživati zaštitu predviđenu ovim delom Protokola, ukoliko ne uzimaju i dok ne uzimaju direktno učešće u neprijateljstvima.“

Član 2 (1) Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima:

„Države članice ovog pakta obavezuju se da poštuju i garantuju svim licima koja se nalaze na njihovoj teritoriji i koja potpadaju pod njihovu nadležnost, prava priznata ovim paktom bez obzira naročito na rasu, boju, pol, jezik, veru, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno poreklo, imovno stanje, rođenje ili svaku drugu okolnost.“

Član 20 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima:

„1. Svako propagiranje rata je zakonom zabranjeno.

2. Svaki poziv na nacionalnu, rasnu ili versku mržnju koji predstavlja poziv na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje, zakonom je zabranjen.“

Član 27 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima:

„U državama gde postoje etničke, verske ili jezičke manjine, lica koja pripadaju tim manjinama ne mogu biti lišena prava da imaju, zajedno sa drugim članovima svoje grupe, svoj poseban kulturni život, da ispoljavaju i upražnjavaju svoju sopstvenu veru ili da se služe svojim jezikom.“

Član 1 (1) Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije:

„Izraz ‘rasna diskriminacija’ označava svako razlikovanje, isključivanje, ograničavanje ili povlašćivanje koje se zasniva na rasi, boji kože, rođenju ili nacionalnom i etničkom poreklu koje ima za cilj ili posledicu poništavanje ili uskraćivanje priznanja, uživanja ili ostvarivanja na ravnopravnoj osnovi, ljudskih prava i osnovnih sloboda na političkom, ekonomskom, socijalnom, kulturnom ili bilo kom drugom planu javnog života.“

Dostup lečenju

Član 12 Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima:

„1. Države članice ovog pakta priznaju pravo koje ima svako lice na najbolje fizičko i mentalno zdravlje koje može da se postigne.

2. Mere koje će države članice ovog pakta preduzeti u cilju obezbeđenja punog ostvarenja ovog prava treba da obuhvate mere potrebne radi obezbeđenja:

a) smanjenja broja mrtvorodene dece i smrtnosti dece, kao i zdrav razvitak deteta;

b) poboljšanja svih vidova higijene sredine i industrijske higijene;

c) profilaksije i lečenja epidemičnih, endemičkih, profesionalnih i drugih oboljenja, kao i borbu protiv svih bolesti;

d) stvaranja uslova za obezbeđenje svima lekarskih usluga i pomoći u slučaju bolesti.“

Član 7 Dopunskog protokola uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba (Protokol II):

„1. Svi ranjenici, bolesnici i brodolomnici, bilo da su učestvovali u oružanom sukobu ili da nisu učestvovali, biće poštovani i zaštićeni.

2. U svakoj prilici sa njima će se postupati humano i pružice im se, u najvećoj mogućoj meri i u najkraćem roku, medicinska nega i pomoć koju zahteva njihovo stanje. Neće se praviti razlika među njima zasnovana na bilo kom drugom kriterijumu, osim medicinskom.“

Član 10 Dopunskog protokola uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba (Protokol II):

„1. Ni pod kojim uslovima niko ne može biti kažnjen za obavljanje dužnosti medicinskog karaktera koje su u skladu sa medicinskom deontologijom, bez obzira na lice koje se time koristi.

2. Lica koja su angažovana na medicinskim aktivnostima ne mogu biti prisiljena da obavljaju poslove koji su u suprotnosti s pravilima medicinske deontologije ili drugim propisima, niti da se uzdržavaju od dela koja zahtevaju ta pravila ili propisi koji su utvrđeni u korist ranjenika i bolesnika, ili su u suprotnosti sa ovim Protokolom.

3. Profesionalne obaveze lica koja su angažovana na medicinskim aktivnostima u pogledu informacija koje mogu pribaviti o ranjenicima i bolesnicima koje leče, biće poštovane pod rezervom nacionalnog zakona.

4. Pod rezervom nacionalnog zakona, nijedno lice koje je angažovano na medicinskim aktivnostima ne može biti kažnjeno ni na koji način zbog odbijanja da dâ, ili zato što ne daje informacije koje se odnose na ranjenike i bolesnike koje leči ili koje je lečilo.“

Član 11 Dopunskog protokola uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba (Protokol II):

„1. Sanitetske jedinice i transporti biće poštovani i zaštićeni u svako doba i neće biti predmet napada.

2. Zaštita na koju imaju pravo sanitetske jedinice i transporti neće prestati ukoliko nisu korišćeni za vršenje neprijateljskih akata van njihove humanitarne funkcije. Međutim, zaštita može prestati tek posle opomene kojoj je, kad god je to pogodno, utvrđen razumni rok i kad taj rok protekne bez dejstva.“

Namerno uništavanje imovine civila, pljačka i rušenje

Član 4 (2) Dopunskog protokola uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava ne-međunarodnih oružanih sukoba (Protokol II):

„Ne dirajući u načelni karakter napred navedenih odredaba, sledeća dela protiv lica pomenutih u stavu 1. jesu i ostaju zabranjena u svako doba i na svakom mestu:

(...)

g) pljačka.“

Član 14 Dopunskog protokola uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba (Protokol II):

„Zabranjeno je iznurivanje stanovništva glađu kao metod ratovanja. U tom smislu zabranjeno je napasti, uništiti, ukloniti ili učiniti neupotrebljivim objekte i predmete neophodne da bi civilno stanovništvo preživelo, kao što su namirnice, poljoprivredna zemljišta na kojima se proizvodi hrana, žetva, stoka, instalacije za pijaću vodu i rezerve i postrojenja za navodnjavanje.“

Član 16 Dopunskog protokola uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba (Protokol II):

„Ne dirajući u odredbe Haške konvencije za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba od 14. maja 1954. godine, zabranjeno je vršiti bilo kakve neprijateljske akte uperene protiv istorijskih spomenika, umetničkih dela ili hramova koji predstavljaju kulturno ili duhovno nasleđe naroda, kao i koristiti ih za podršku vojnih akcija.“

Ljudski štitovi i drugi oblici korišćenja civila za vreme vojnih operacija

Član 4 (2) Dopunskog protokola uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava ne-međunarodnih oružanih sukoba (Protokol II):

„Ne dirajući u načelni karakter napred navedenih odredaba, sledeća dela protiv lica pomenutih u stavu 1. jesu i ostaju zabranjena u svako doba i na svakom mestu:

(...)

c) uzimanje talaca.“

Član 5 (2) Dopunskog protokola uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava ne-međunarodnih oružanih sukoba (Protokol II):

„Oni koji su odgovorni za interniranje ili proterivanje lica pomenutih u stavu 1. poštovaće, u granicama svojih mogućnosti, sledeće odredbe koje se odnose na takva lica:

(...)

e) Njihovo fizičko ili mentalno zdravlje i integritet neće biti ugroženi nikakvim neopravdanim činom ili propustom...“

Proterivanje

Član 17 Dopunskog protokola uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba (Protokol II):

„1. Ne može biti naređeno premeštanje civilnog stanovništva iz razloga u vezi sa sukobom ukoliko to ne zahtevaju razlozi bezbednosti tog stanovništva ili imperativni vojni razlozi. Ukoliko premeštanje mora da se izvrši, biće preduzete sve moguće mere kako bi civilno stanovništvo moglo biti prihvaćeno pod zadovoljavajućim uslovima smeštaja, higijene i zaštite zdravlja, bezbednosti i ishrane.

2. Civili ne smeju biti prisiljeni da napuste svoju teritoriju iz razloga koji su u vezi sa sukobom.“

¹ Donet 27. aprila 1992 International Constitutional Law website (<http://www.uni-wuerzburg.de/law>).

² Potpune tekstove, datume početka važenja, ratifikovanost, i drugu relevantnu informaciju o ovim instrumentima vidi na <http://www.un.org/Depts/Treaty/>.

Dodatak V delu:¹

1. Naselja na Kosovu po alfabetskome redosledu prema srpskim nazivima

Srpski naziv	Albanski naziv	Opština	Srpski naziv	Albanski naziv	Opština
Ade	Hade	Obilić/Obiliq	Brekovac	Brekoc	Đakovica/Gjakova
Ajkobila	Hajkobilie	Priština/Prishtina	Bresje	(n/a)	Kosovo Polje/Fushe Kosovë
Ajnovce	Hajnoc	Kos. Kamenica/Kamenice	Bresnica	Bresnice	Zvečan/Zvečan
Ajvalija	Hajvali	Priština/Prishtina	Brestovac	Brestoc	Orahovac/Rrahovec
Alabak	Halabak	Podujevo/Podujeve	Batlava	Batlave	Podujevo/Podujeve
Alagina Reka	Reka e Alhages	Peć/Peja	Batusa	Batuse	Đakovica/Gjakova
Androvac	Androfc	Lipljan/Lipjan	Batusa	(n/a)	Kosovo Polje/Fushe Kosovë
Ariljaca	(n/a)	Kosovo Polje/Fushe Kosovë	Bec	Bec	Đakovica/Gjakova
Atmada	Atmagje	Prizren/Prizren	Bečić	Beqiq	Vučitrn/Vushtrri
Babaj Baks	Babaj i Bokes	Đakovica/Gjakova	Begov Lukavac	Llukafci i Begut	Istok/Istog
Babaloc	Baballoq	Dečani/Decane	Begunce	Begunce	Vitina/Viti
Babice	Babiq	Peć/Peja	Bela Crkva	Bellacerke	Orahovac/Rrahovec
Babice	(n/a)	Zubin Potok/Zubin Potok	Belaje	Bastovice	Dečani/Decane
Babin Most	Babimoc	Obilić/Obiliq	Belanica	Bellanice	Suva Reka/Suhareke
Babljak	Bablak	Uroševac/Ferizaj	Beleg	Beleg	Dečani/Decane
Babudovica	Babudovice	Zubin Potok/Zubin Potok	Belica	(n/a)	Istok/Istog
Bačka	Backe	Gora/Dragash	Belince	Belince	Štimlje/Shtime
Badovac	Badofc	Priština/Prishtina	Belo Brdo	Belloberda	Leposavić/Leposaviq
Bajčina	Bajcine	Podujevo/Podujeve	Belo Polje	Bellopoje	Istok/Istog
Bajgora	Bajgore	Kos. Mitrovica/Mitrovica	Belo Polje	Bellopoje	Peć/Peja
Baks	Baks	Srbica/Skenderaj	Belo Polje	Bellopoje	Podujevo/Podujeve
Baksija	Bakshi	Obilić/Obiliq	Belobrod	(n/a)	Gora/Dragash
Balaban	Ballaban	Priština/Prishtina	Belograce	(n/a)	Kaçanik/Kacanik
Balanče	Ballance	Vitina/Viti	Beluce	Beluqe	Leposavić/Leposaviq
Balić	(n/a)	Uroševac/Ferizaj	Benčuk	Bequk	Vučitrn/Vushtrri
Balince	Balince	Klina/Kline	Berberište	Berberishte	Leposavić/Leposaviq
Balince	Balince	Vučitrn/Vushtrri	Berevce	Berefci	Štrpce/Shterpce
Balovac	Ballofc	Podujevo/Podujeve	Beriša	Berishe	Glogovac/Gllgoc
Bandulić	Banulle	Lipljan/Lipjan	Berivojce	Berivojce	Kos. Kamenica/Kamenice
Banja	Baje	Istok/Istog	Berjak	Berjaha	Đakovica/Gjakova
Banja	Baje	Srbica/Skenderaj	Berkovo	Berkove	Klina/Kline
Banja	Banje	Suva Reka/Suhareke	Besinja	Besi	Priština/Prishtina
Banja	Baje	Zubin Potok/Zubin Potok	Biba	Bibe	Uroševac/Ferizaj
Banjica	Bajjice	Glogovac/Gllgoc	Bica	Biq	Klina/Kline
Banjica	Ilixha e Pejës	Istok/Istog	Bičevac	Biccc	Kaçanik/Kacanik
Banjica	Baice	Kaçanik/Kacanik	Bilince	Bilince	Gnjilane/Gjilan
Banjica	Bajjice	Lipljan/Lipjan	Biluša	Billushë	Prizren/Prizren
Banjska	Banjske	Vučitrn/Vushtrri	Binač	Binaq	Vitina/Viti
Banjska	Bajske	Zvečan/Zvečan	Bistražin	Bistrashin	Đakovica/Gjakova
Banjska Reka	Reke e Banske	Zvečan/Zvečan	Bistrica	Bistrice	Leposavić/Leposaviq
Banjski Suvi Do	Lugmire	Zvečan/Zvečan	Bivoljak	Bivolak	Vučitrn/Vushtrri
Banov Do	Banovdol	Zvečan/Zvečan	Blace	Bllace	Suva Reka/Suhareke
Baraina	Baraina	Podujevo/Podujeve	Blagaj	Bllagajë	Peć/Peja
Barane	Barane	Peć/Peja	Blato	(n/a)	Kos. Kamenica/Kamenice
Bardonić	Bardhaniq	Đakovica/Gjakova	Blato	Bllate	Podujevo/Podujeve
Bardosan	Bardhasan	Đakovica/Gjakova	Bljac	Blac	Gora/Dragash
Bare	Bare	Kos. Mitrovica/Mitrovica	Bob	Bob	Kaçanik/Kacanik
Bare	Bare	Leposavić/Leposaviq	Bobovac	Bubavec	Klina/Kline
Bariljevo	Barileve	Priština/Prishtina	Boge	Boga	Peć/Peja
Bataire	Batahire	Kos. Mitrovica/Mitrovica	Bojnovice	(n/a)	Zubin Potok/Zubin Potok
Borova	Borove	Leposavić/Leposaviq	Bokšić	Bokshiq	Klina/Kline
Bosce	(n/a)	Kos. Kamenica/Kamenice	Boljetin	Boletin	Zvečan/Zvečan
Bošljane	Boshlan	Vučitrn/Vushtrri	Boljevce	Bolec	Kos. Kamenica/Kamenice
Bostane	Bostan	Novo Brdo/Novoberde	Borčane	Borcan	Leposavić/Leposaviq
Bozevce	Zotaj	Kos. Kamenica/Kamenice	Celopek	Callapek	Lipljan/Lipjan
Brabonjić	Brabonij	Kos. Mitrovica/Mitrovica	Celopek	Qallapek	Peć/Peja
Bradaš	Braash	Podujevo/Podujeve	Ceranja	Ceraj	Leposavić/Leposaviq
Braina	Braine	Podujevo/Podujeve	Cerim	Qerim	Đakovica/Gjakova
Brasaljce	Bresalc	Gnjilane/Gjilan	Cerkez Sadovina	Sadovine e Cerkezëve	Vitina/Viti
Bratilovce	(n/a)	Kos. Kamenica/Kamenice	Cernica	Cernice	Gnjilane/Gjilan
Bratotin	Bratotine	Orahovac/Rrahovec	Cerovik	Cerrovike	Klina/Kline
Brece	Brece	Podujevo/Podujeve	Cesanovice	(n/a)	Zubin Potok/Zubin Potok

¹ U ovom, kao i u sledećem dodatku, sačuvan je način pisanja toponima koji je koristila OEBS-KVM, kako bi čitaoci lakše utvrdili o kojim se naseljima radi u slučajevima gde postoje nedoumice zbog različitog ili nestandardizovanog pisanja naziva.

<u>Srpski naziv</u>	<u>Albanski naziv</u>	<u>Opština</u>	<u>Srpski naziv</u>	<u>Albanski naziv</u>	<u>Opština</u>
Českovo	Qeskove	Klina/Kline	Dedinje	Dedi	Kos. Mitrovica/Mitrovica
Ciflak	Cifllak	Orahovac/Rrahovec	Deić	Deiq	Klina/Kline
Ciflak	Cifllak	Vitina/Viti	Delovce	Dellofc	Suva Reka/Suhareke
Ćirez	Qirez	Srbica/Skenderai	Desetak	Desetak	Leposavić/Leposaviq
Cirkovice	Qirave	Leposavić/Leposaviq	Desivojce	Desivojce	Kos. Kamenica/Kamenice
Citak	Citak	Srbica/Skenderai	Deva	Deve	Đakovica/Gjakova
Citluk	(n/a)	Zubin Potok/Zubin Potok	Devaja	Devaje	Vitina/Viti
Crepulja	(n/a)	Zubin Potok/Zubin Potok	Devet Jugovića	Nente Jugoviq	Priština/Prishtina
Brestovik	Brestovik	PotokPeć/Peja	Devetak	(n/a)	Štimlje/Shtime
Brevnik	Bervenik	Gora/Dragash	Dikance	(n/a)	Gora/Dragash
Brezanik	Berzhenik	Obilić/Obiliq	Dimce	Dince	Kaçanik/Kacanik
Brezna	Brezne	Štrpce/Shterpce	Divljaka	Divjake	Lipljan/Lipjan
Breznica	Breznice	Orahovac/Rrahovec	Đakovica	Gjakove	Đakovica/Gjakova
Brezovica	Brezovice	Zubin Potok/Zubin Potok	Đelekare	Gjylekare	Vitina/Viti
Brnjaca	Bernjake	Srbica/Skenderai	Đeneral Janković	Hani i Eleziti	Kaçanik/Kacanik
Brnjak	Bernjak	Gora/Dragash	Dinovce	Gjiaoc	Suva Reka/Suhareke
Brocna	Buroje	Štrpce/Shterpce	Đocaj	Gjocaj	Dečani/Decane
Brod	Brad	Gora/Dragash	Đonaj	Gjonaj	Prizren/Prizren
Brod	Brod	Peć/Peja	Đurakovac	Gjurakovc	Istok/Istog
Brodosavce	Brodosane	Đakovica/Gjakova	Đurdev Dol	Gjurgjedoli	Kaçanik/Kacanik
Brolić	Broliq	Lipljan/Lipjan	Đuriševce	(n/a)	Kos. Kamenica/Kamenice
Brovina	Brovine	Vučitrn/Vushtrri	Đurkoc	Gjurkoc	Štimlje/Shtime
Brus	Brus	Gora/Dragash	Doblibare	Doblibare	Đakovica/Gjakova
Brusnik	Brusnik	Leposavić/Leposaviq	Dobra Luka	Doberlluke	Vučitrn/Vushtrri
Brut	(n/a)	Zubin Potok/Zubin Potok	Dobra Voda	Ujmir	Klina/Kline
Brzance	Berzance	Orahovac/Rrahovec	Dobrava	Mirate	Leposavić/Leposaviq
Bube	Bube	Peć/Peja	Dobrcane	Mireshe	Gnjilane/Gjilan
Bublje	Bubel	Gora/Dragash	Dobri Do	Doberdoll	Peć/Peja
Bucane	Buqan	Suva Reka/Suhareke	Dobri Do	Doberdoll	Podujevo/Podujeve
Buce	Buqe	Klina/Kline	Dobri Dol	Doberdol	Klina/Kline
Budakovo	Budakove	Lipljan/Lipjan	Dobri Dol	Dobrdoll	Orahovac/Rrahovec
Budisavci	Budisallc	Suva Reka/Suhareke	Dobri Dub	Doberdup	Kosovo Polje/Fushe Kosove
Bujance	Bujan	Vučitrn/Vushtrri	Dobrić	Dobriq	Đakovica/Gjakova
Bukoš	Bukosh	Lipljan/Lipjan	Dobrić	(n/a)	Đakovica/Gjakova
Bukoš	Bukosh	Gnjilane/Gjilan	Dobrodjeljane	Doberdolan	Suva Reka/Suhareke
Bukovica	Bukovishte	Gnjilane/Gjilan	Dobroč	Dobrosh	Đakovica/Gjakova
Bukovik	Bukovik	Podujevo/Podujeve	Dobročevac	Dobroshec	Glogovac/Gillogoc
Burince	Burince	Zubin Potok/Zubin Potok	Dobrovina	(n/a)	Zubin Potok/Zubin Potok
Burince	Burice	Uroševac/Ferizaj	Dobrotin	Dobratin	Lipljan/Lipjan
Burlate	Burlate	Priština/Prishtina	Dobrotin	Dobratine	Podujevo/Podujeve
Burnik	Burnnik	Kos. Kamenica/Kamenice	Dobruša	Dobrushe	Istok/Istog
Businje	Busi	Gora/Dragash	Dobrušte	Dobruzhe	Prizren/Prizren
Busovata	Busovate	Vitina/Viti	Doganjevo	(n/a)	Uroševac/Ferizaj
Buzec	(n/a)	Klina/Kline	Doganović	Doganaj	Kaçanik/Kacanik
Buzovik	Buzovik	Zubin Potok/Zubin Potok	Dojnice	Dojnice	Prizren/Prizren
Čabić	Qabiq	Priština/Prishtina	Dolac	Dollc	Klina/Kline
Cabra	Caber	Suva Reka/Suhareke	Dolj	Dal	Đakovica/Gjakova
Caglavica	Cagllavice	Prizren/Prizren	Doljak	Dolak	Vučitrn/Vushtrri
Čajdrak	Qajdrak	Kos. Kamenica/Kamenice	Doljane	Dolan	Zvečan/Zvecan
Caparce	Ceparce	Kos. Kamenica/Kamenice	Dolovo	Dollove	Klina/Kline
Carakovce	Catkoc	Vučitrn/Vushtrri	Domanek	Damanek	Glogovac/Gillogoc
Carevce	Carefc	Zubin Potok/Zubin Potok	Domanek	Domanek	Orahovac/Rrahovec
Cecelija	Ceceli	Gnjilane/Gjilan	Domorovce	(n/a)	Kos. Kamenica/Kamenice
Cecevo	(n/a)	Orahovac/Rrahovec	Donja Bitinja	Biti e Ulet	Štrpce/Shterpce
Celik	Celi	Peć/Peja	Donja Brnjica	Bernica e Poshteme	Priština/Prishtina
Celina	Celine	Podujevo/Podujeve	Donja Budriga	Budzike e Poshtem	Gnjilane/Gjilan
Črkolez	Cerkolez	Istok/Istog	Donja Dubnica	Dumnice e Poshtem	Podujevo/Podujeve
Crkvena Vodica	Palaj	Obilić/Obiliq	Donja Dubnica	Dumnica e Ulet	Vučitrn/Vushtrri
Crnjlane	Cernjan	Đakovica/Gjakova	Donja Fuštica	Fushtice e Poshtem	Glogovac/Gillogoc
Crnatovo	Cernatove	Leposavić/Leposaviq	Donja Gušterica	Gushterice e Ulet	Lipljan/Lipjan
Crnce	Cerrce	Istok/Istog	Donja Klina	Kline e Poshteme	Srbica/Skenderai
Crni Breg	Breg i Zi	Lipljan/Lipjan	Donja Koretica	Korretice e Poshtem	Glogovac/Gillogoc
Crni Lug	Carralluke	Istok/Istog	Donja Krušica	Krushice e Ulet	Suva Reka/Suhareke
Crni Lug	Carralluke	Klina/Kline	Donja Lapaštica	Llapashtice e Posht.	Podujevo/Podujeve
Crni Vrh	Ceroverhe	Peć/Peja	Donja Luka	Lluke e Eperme	Dečani/Decane
Crnilo	Cernille	Uroševac/Ferizaj	Donja Pakastica	Pakashtice e Posht.	Podujevo/Podujeve
Crno Vrana	Gurbardh	Orahovac/Rrahovec	Donja Rapca	(n/a)	Gora/Dragash
Crnojlevo	Carraleve	Štimlje/Shtime	Donja Sipašnica	Shipashice e Ulet	Kos. Kamenica/Kamenice
Crveni	Cerven	Leposavić/Leposaviq	Donja Slatina	Gjelbine	Vitina/Viti
Čubrelj	Cubrel	Srbica/Skenderai	Donja Srbica	Skenderaj i Ulet	Prizren/Prizren
Cuculjaga	Qylage	Lipljan/Lipjan	Donja Stubla	Stubell e Poshtem	Vitina/Viti
Cungur	(n/a)	Peć/Peja	Donja Sudimlja	Studime e Poshtem	Vučitrn/Vushtrri
Čupevo	Qupeve	Klina/Kline	Donje Dobrevce	Miradi e Ulet	Kosovo Polje/Fushe Kosove
Čupevo	(n/a)	Orahovac/Rrahovec	Donje Gadimlje	Gadime e Ulet	Lipljan/Lipjan
Ćuska	Qyshk	Peć/Peja	Donje Godance	Godanc i Ulet	Štimlje/Shtime
Dabiševac	Dabishefc	Priština/Prishtina	Donje Isevo	Iseve e Poshtem	Leposavić/Leposaviq
Dajkovce	Dajkofc	Kos. Kamenica/Kamenice	Donje Karačevce	Karaceve e Ulet	Kos. Kamenica/Kamenice
Dalasa	Dlallasaj	Đakovica/Gjakova	Donje Korminjane	(n/a)	Kos. Kamenica/Kamenice
Damjane	Damjan	Đakovica/Gjakova	Donje Ljubinje	Lubinje i Poshtem	Prizren/Prizren
Danjane	Dehje	Orahovac/Rrahovec	Donje Ljupce	Lupqi i Poshtem	Podujevo/Podujeve
Dašinovac	Dashinovc	Dečani/Decane	Donje Nerodimlje	Nerodime e Poshte	Uroševac/Ferizaj
Davidovce	Dashinovc	Štimlje/Shtime	Donje Novo Selo	Novoselle e Ulet	Đakovica/Gjakova
Dazdinca	Dashice	Kos. Kamenica/Kamenice	Donje Obrinje	Obri e Ulet	Srbica/Skenderai
Debelde	Debulde	Vitina/Viti	Donje Potočane	Potocan i Ulet	Orahovac/Rrahovec
Dečani	Decane	Dečani/Decane	Donje Prekaze	Prekazi i Poshtem	Srbica/Skenderai
Dedaj	Dedaj	Prizren/Prizren	Donje Ramjane	Ramjan	Vitina/Viti

<u>Srpski naziv</u>	<u>Albanski naziv</u>	<u>Opština</u>	<u>Srpski naziv</u>	<u>Albanski naziv</u>	<u>Opština</u>
Donje Rašane	Rashane e Ulet	Kos. Mitrovica/Mitrovice	Geđža	Gexhe	Orahovac/Rrahovec
Donje Slakovce	Sllakove e Poshtme	Gnjilane/Gjilan	Geljance	Gelanc	Suva Reka/Suhareke
Donje Stanovce	Stanovc i Poshtem	Vučitrn/Vushtrri	Gladno Selo	Gllanaselle	Glogovac/Gllgoc
Donje Varage	Varage e Poshtme	Zubin Potok/Zubin Potok	Glanica	Gllanice	Lipljan/Lipjan
Donje Vinarce	Vinarc i Ulet	Kos. Mitrovica/Mitrovice	Glavica	Gllavice	Lipljan/Lipjan
Donje Zabare	Zhabari i Poshtem	Kos. Mitrovica/Mitrovice	Glavičica	Kokaj	Peć/Peja
Donji Biteš	Bitesh i Ulet	Đakovica/Gjakova	Glavnik	Gllavnik	Podujevo/Podujeve
Donji Crnobreg	Carrabreg	Dečani/Decane	Glavotina	Gllavotin	Vučitrn/Vushtrri
Donji Grabovac	Graboc i Ulet	Kosovo Polje/Fushe Kosove	Globare	Globare	Glogovac/Gllgoc
Donji Istok/Istog	Istog i Poshtem	Istok/Istog	Globocica	Gllobociqe	Gora/Drageash
Donji Jasenovik	Jasenovik i Poshtem	Zubin Potok/Zubin Potok	Globocica	Gllobocice	Kaçanik/Kacanik
Donji Krnjin	Kemjin i Poshtem	Leposavić/Leposaviq	Glođane	Gllogjan	Dečani/Decane
Donji Krstac	(n/a)	Gora/Drageash	Glođane	Gllogjan	Peć/Peja
Donji Livoc	Livoq i Poshtem	Glogovac	Glogovac	Gllgoc	Glogovac/Gllgoc
Donji Makreš	Makresh	Gnjilane/Gjilan	Glogovce	Gllgoc	Kos. Kamenica/Kamenice
Donji Obilić/Obilic	Kopiliq i Ulet	Srbica/Skenderai	Glogovce	Gllgoc	Lipljan/Lipjan
Donji Petrić	Poterq i Poshtem	Klina/Kline	Glogovca	Gllgoc	Priština/Prishtina
Donji Ratiš	Ratishi i Poshtem	Dečani/Decane	Gmince	Gmice	Kos. Kamenica/Kamenice
Donji Sibovac	Sibofc i Poshtem	Podujevo/Podujeve	Gnjezdane	Gnezhdan	Leposavić/Leposaviq
Donji Streoc	Strellc i Poshtem	Dečani/Decane	Godance	Gjilan	Gnjilane/Gjilan
Donji Suvi Do	Suhodolli i Ulet	Kos. Mitrovica/Mitrovice	Godance	Godanc	Glogovac/Gllgoc
Donji Svrčak	Sfracaku i Ulet	Vučitrn/Vushtrri	Goden	Goden	Đakovica/Gjakova
Donji Zabelj	Zabel i Ulet	Glogovac/Gllgoc	Godišnjak	Godishnjak	Podujevo/Podujeve
Doševac	Dashefc	Srbica/Skenderai	Gogolovce	Gogollofc	Kos. Kamenica/Kamenice
Dragalice	Dragalice	Zubin Potok/Zubin Potok	Gojbuje	Gojbuje	Vučitrn/Vushtrri
Draganac	Dragance	Gnjilane/Gjilan	Golesko Vrelo	(n/a)	Lipljan/Lipjan
Dragaš	Dragash	Gora/Drageash	Golubovac	Golluboc	Klina/Kline
Dragobilje	Dragobil	Orahovac/Rrahovec	Goračevo	Garaceve	Orahovac/Rrahovec
Dragoljevac	Dragolec	Istok/Istog	Gorance	Garance	Kaçanik/Kacanik
Dragovac	Miresi	Priština/Prishtina	Gorazdevac	Gorazhdec	Peć/Peja
Drainovice	Drainoviq	Zubin Potok/Zubin Potok	Goric	Gurishte	Orahovac/Rrahovec
Drajčić	Drajciq	Prizren/Prizren	Gornja Bitinja	Biti e Eperme	Štrpce/Shterpce
Drajkovce	Drajkoc	Štrpce/Shterpce	Gornja Brnjica	Bernica e Eperme	Priština/Prishtina
Dramnjak	Dramjake	Uroševac/Ferizaj	Gornja Budrika	Burrke e Eperme	Vitina/Viti
Drelje	Drelaj	Peć/Peja	Gornja Dubnica	Dumnice e Eperme	Podujevo/Podujeve
Dren	Dren	Leposavić/Leposaviq	Gornja Dubnica	Dumnica e Eperme	Vučitrn/Vushtrri
Dren	Dren	Zubin Potok/Zubin Potok	Gornja Fuštica	Fushtice e Eperme	Glogovac/Gllgoc
Drenje	Dreje	Istok/Istog	Gornja Grica	(n/a)	Kaçanik/Kacanik
Drenova Glava	Drenushe	Kaçanik/Kacanik	Gornja Gušterica	Gushterice e Eperme	Lipljan/Lipjan
Drenovac	Dečani/Decane	Dečani/Decane	Gornja Klina	Kline e Eperme	Srbica/Skenderai
Drenovac	Drenoc	Klina/Kline	Gornja Koretica	Korretice e Eperme	Glogovac/Gllgoc
Drenovac	Drenoc	Orahovac/Rrahovec	Gornja Krušica	Krushice e Eperme	Suva Reka/Suhareke
Drenovac	Drenoc	Priština/Prishtina	Gornja Lapaštica	Llapashtice e Ep.	Podujevo/Podujeve
Drenovce	(n/a)	Kos. Kamenica/Kamenice	Gornja Luka	Lucushe	Dečani/Decane
Drenovičić	Drenoc	Klina/Kline	Gornja Pakastica	Pakashtice e Ep.	Podujevo/Podujeve
Drobeš	Drobesh	Vitina/Viti	Gornja Rapca	Rashe	Gora/Drageash
Drobnjak	Dromak	Kaçanik/Kacanik	Gornja Sipašnica	Shipashice e Ep.	Kos. Kamenica/Kamenice
Drtnik	Dershnik	Klina/Kline	Gornja Slatina	Sllatine e Eperme	Vitina/Viti
Drvare	Dervare	Vučitrn/Vushtrri	Gornja Srbica	Skenderaj i Eperme	Prizren/Prizren
Dubočak	Dubocak	Peć/Peja	Gornja Stubla	Stubell e Eperme	Vitina/Viti
Duboka	(n/a)	Leposavić/Leposaviq	Gornja Sudimlja	Studime e Eperme	Vučitrn/Vushtrri
Dubovac	Duboc	Vučitrn/Vushtrri	Gornje Dobrovo	Miradi e Eperme	Kosovo Polje/Fushe Kosove
Dubovik	Dubovik	Dečani/Decane	Gornje Gadimlje	Gadime e Eperme	Lipljan/Lipjan
Dubovo	Dubove	Peć/Peja	Gornje Godance	Godanci i Eperme	Štimlje/Shtime
Dubrava	Dubrave	Dečani/Decane	Gornje Karačevo	Karaceve e Eperme	Kos. Kamenica/Kamenice
Dubrava	Dubrave	Istok/Istog	Gornje Korminjane	(n/a)	Kos. Kamenica/Kamenice
Dubrava	Lisnaje	Kaçanik/Kacanik	Gornje Kušce	Kuske e Eperme	Gnjilane/Gjilan
Dubrava	Dubrave	Suva Reka/Suhareke	Gornje Ljubinje	Lubinje i Eperme	Prizren/Prizren
Duga	Duge	Štimlje/Shtime	Gornje Ljupce	Lupqi i Eperme	Podujevo/Podujeve
Duganjive	Duganjive	Peć/Peja	Gornje Nerodimilje	Nerodime e Eperme	Uroševac/Ferizaj
Dugonjive	Duganjive	Klina/Kline	Gornje Novo Selo	Novoselle e Eperme	Đakovica/Gjakova
Dujak	Dujake	Đakovica/Gjakova	Gornje Obrinje	Obri e Eperme	Glogovac/Gllgoc
Dulje	Duhel	Suva Reka/Suhareke	Gornje Potočane	Potocan i Eperme	Orahovac/Rrahovec
Dumoš	Dumosh	Podujevo/Podujeve	Gornje Prekaze	Prekazi e Eperme	Srbica/Skenderai
Dunavo	Dunav	Gnjilane/Gjilan	Gornje Rašane	Rashane e Eperme	Kos. Mitrovica/Mitrovice
Dura	Duraj	Kaçanik/Kacanik	Gornje Selo	Gornaselle	Prizren/Prizren
Duš	Dush	Klina/Kline	Gornje Slakovce	Sllakoc i Eperme	Gnjilane/Gjilan
Dušanovo	Dushanove	Prizren/Prizren	Gornje Stanovce	Stanovc i Eperme	Vučitrn/Vushtrri
Dušević	(n/a)	Klina/Kline	Gornje Varage	(n/a)	Zubin Potok/Zubin Potok
Duz	Dys	Podujevo/Podujeve	Gornje Vinarce	Vinarc i Eperme	Kos. Mitrovica/Mitrovice
Duznje	Duzhnje	Đakovica/Gjakova	Gornje Zabare	Zhabari i Eperme	Kos. Mitrovica/Mitrovice
Dvorane	Dvoran	Suva Reka/Suhareke	Gornji Crnobreg	Carrabreg i Eperme	Dečani/Decane
Dvorište	Dvorishte	Podujevo/Podujeve	Gornji Grabovac	Graboc i Eperme	Obilić/Obilic
Eleza	Elezaj	Kaçanik/Kacanik	Gornji Jasenovik	Jasenovik i Eperme	Zubin Potok/Zubin Potok
Ence	Henc	Kosovo Polje/Fushe Kosove	Gornji Krnjin	Kernjin i Eperme	Leposavić/Leposaviq
Ereć	Hereq	Đakovica/Gjakova	Gornji Krstac	(n/a)	Gora/Drageash
Firaja	Firaje	Đakovica/Gjakova	Gornji Livoc	Livoq i Eperme	Gnjilane/Gjilan
Firaja	Firaje	Štrpce/Shterpce	Gornji Makreš	Makresh	Gnjilane/Gjilan
Firiceja	Feriqueve	Kos. Kamenica/Kamenice	Gornji Obilić	Kopiliq i Eperme	Srbica/Skenderai
Firza	Firza	Đakovica/Gjakova	Gornji Petrić	Poterq i Eperme	Klina/Kline
Gabrica	Gabbrice	Kaçanik/Kacanik	Gornji Ratiš	Ratishi i Eperme	Dečani/Decane
Gadiš	Gadish	Gnjilane/Gjilan	Gornji Sibovac	Sibofc i Eperme	Podujevo/Podujeve
Gajre	Gajre	Kaçanik/Kacanik	Gornji Streoc	Strellc i Epenn	Dečani/Decane
Galica	Galice	Vučitrn/Vushtrri	Gornji Strmac	Stermc i Eperme	Zubin Potok/Zubin Potok
Gatnje	Gatnje	Uroševac/Ferizaj	Gornji Suvi Do	Suhodolli i Eperme	Kos. Mitrovica/Mitrovice
Gazivode	Gazivode	Zubin Potok/Zubin Potok	Gornji Svrčak	Sfracaku i Eperme	Vučitrn/Vushtrri

<u>Srpski naziv</u>	<u>Albanski naziv</u>	<u>Opština</u>	<u>Srpski naziv</u>	<u>Albanski naziv</u>	<u>Opština</u>
Gornji Zabelj	Zabeli i Eperm	Glogovac/Gllogoc	Junik	Junik	Dečani/Decane
Gorozup	Gorozhup	Prizren/Prizren	Kabaš	Kabash	Prizren/Prizren
Gotovuša	Getovushe	Štrpce/Shterpce	Kabaš	Kabash	Vitina/Viti
Grabac	Grapc	Klina/Kline	Kabaš Has	Kabashi i Hasit	Prizren/Prizren
Grabanica	Grabanice	Klina/Kline	Kaçandoll	Kacandoll	Kos. Mitrovica/Mitrovica
Grabovac	Graboc	Peć/Peja	Kaçanik	Kacanic	Kaçanik/Kacanic
Grabovac	Grabofc	Zvečan/Zvecan	Kacibeg	Kacibeg	Podujevo/Podujeve
Gračanica	Ulpiana	Priština/Prishtina	Kacikol	Keqekole	Priština/Prishtina
Grace	Grace	Vučitrn/Vushtrri	Kajkovo	Kajkove	Leposavić/Leposaviq
Gradica	Gradice	Glogovac/Gllogoc	Kaličane	Kaliqan	Istok/Istog
Građenik	Gragjenik	Kos. Kamenica/Kamenice	Kaljatica	Kalatrice	Podujevo/Podujeve
Gramocelj	Gramaqel	Dečani/Decane	Kamena Glava	Komogllave	Uroševac/Ferizaj
Graničane	Granican	Leposavić/Leposaviq	Kamenica	Kamenice	Leposavić/Leposaviq
Graštica	Grashtice	Priština/Prishtina	Kamenica	(n/a)	Zvečan/Zvecan
Graždanik	Grazhdanik	Prizren/Prizren	Kapra	(n/a)	Gora/Drageash
Grčina	Gerqine	Đakovica/Gjakova	Karace	Karaqe	Vučitrn/Vushtrri
Grđovac	Gerdofc	Podujevo/Podujeve	Karačica	Karaqice	Štimlje/Shtime
Grebnik	Gremnik	Klina/Kline	Karasinderd	Karashengjergj	Prizren/Prizren
Grebno	Greben	Uroševac/Ferizaj	Kašica	Kashice	Istok/Istog
Grejceve	Grejcefc	Suva Reka/Suhareke	Kijevce	(n/a)	Zubin Potok/Zubin Potok
Grejkovce	Grejkoc	Suva Reka/Suhareke	Kijevciq	Kijevciq	Leposavić/Leposaviq
Grgoc	Grgoc	Đakovica/Gjakova	Kijevo	Kijeve	Klina/Kline
Grizani	Grizhan	Zvečan/Zvecan	Kisela Banja	Ballabaja	Podujevo/Podujeve
Grizime	Grizime	Kos. Kamenica/Kamenice	Kišna Reka	Kizhareke	Glogovac/Gllogoc
Grkaje	Gerkaqe	Leposavić/Leposaviq	Kišno Polje	Kishnapole	Gnjilane/Gjilan
Grlica	(n/a)	Uroševac/Ferizaj	Kladernica	Kllodernice	Srbica/Skenderai
Grmovo	Germove	Vitina/Viti	Klecka	Klecke	Lipljan/Lipjan
Grncar	Germcare	Vitina/Viti	Klecke	(n/a)	Zubin Potok/Zubin Potok
Grncare	Grencare	Prizren/Prizren	Klina	Kline	Klina/Kline
Gulije	Guli	Leposavić/Leposaviq	Klinčina	Kliqine	Peć/Peja
Gumnište	Gumnishte	Gnjilane/Gjilan	Klinovac	Klinefc	Klina/Kline
Gumnište	Gumnishte	Vučitrn/Vushtrri	Klobukar	Kllobukar	Novo Brdo/Novoberde
Guncat	Guncat	Suva Reka/Suhareke	Klokot	Kllokot	Vitina/Viti
Gusavac	(n/a)	Kos. Mitrovica/Mitrovica	Kmetovce	Kmetofc	Gnjilane/Gjilan
Gušica	Gushice	Vitina/Viti	Kobanja	Kobaje	Prizren/Prizren
Guska	Gushe	Đakovica/Gjakova	Kobilja Glava	Kobillagllave	Zubin Potok/Zubin Potok
Guvnište	Guvnishte	Leposavić/Leposaviq	Kodralija	Kodralli	Dečani/Decane
Guvno Selo	Gumnaselle	Lipljan/Lipjan	Kodralija	Kodralli	Đakovica/Gjakova
Hadžovići	Haxhaj	Peć/Peja	Kojlovica	Kolovice	Priština/Prishtina
Hamidija	Hamidi	Obilić/Obiliq	Kojuš	Kojushe	Prizren/Prizren
Hercegovovo	Hergove	Vučitrn/Vushtrri	Kolić	Koliq	Priština/Prishtina
Hoća Zagradaska	Hoce e Qytetit	Prizren/Prizren	Kolle	Kolle	Vučitrn/Vushtrri
Hrtica	Hertice	Podujevo/Podujeve	Kololeć	Kolloleq	Kos. Kamenica/Kamenice
Huljaj	Hulaj	Dečani/Decane	Komorane	Komarar	Glogovac/Gllogoc
Ibarsko Postenje	Postenje	Leposavić/Leposaviq	Konjsko	Kojske	Lipljan/Lipjan
Iglarevo	Gllareve	Klina/Kline	Konjuh	Konjuh	Lipljan/Lipjan
Inatovce	Inatofc	Gnjilane/Gjilan	Konjuševac	Kunushefc	Podujevo/Podujeve
Istinić	Isniq	Dečani/Decane	Kopilovice	(n/a)	Zubin Potok/Zubin Potok
Istok	Istog	Istok/Istog	Koporice	Kaporiq	Leposavić/Leposaviq
Ivaja	Ivaje	Kaçanik/Kacanic	Kopriva	Koprive	Kos. Mitrovica/Mitrovica
Izance	Izhance	Štrpce/Shterpce	Koprivnica	Kopernice	Kos. Kamenica/Kamenice
Izbica	Izbice	Srbica/Skenderai	Korbulić	Korbuliq	Kaçanik/Kacanic
Izvor	(n/a)	Novo Brdo/Novoberde	Korenica	Korenice	Đakovica/Gjakova
Izvori	Izvore	Zvečan/Zvecan	Koretin	Koretin	Kos. Kamenica/Kamenice
Jablanica	Perroi i Jabllanices	Đakovica/Gjakova	Koretishte	Koretishte	Gnjilane/Gjilan
Jablanica	(n/a)	Đakovica/Gjakova	Korilje	Korishe	Zvečan/Zvecan
Jablanica	Jabllanice	Peć/Peja	Koriša	Korite	Prizren/Prizren
Jablanica	Jabllanice	Prizren/Prizren	Koš	Kosh	Istok/Istog
Jabuka	Jabuke	Zubin Potok/Zubin Potok	Košare	Koshare	Đakovica/Gjakova
Jagnjenica	Jagnjenice	Zubin Potok/Zubin Potok	Košare	Koshare	Uroševac/Ferizaj
Jagoda	Jagode	Klina/Kline	Kosin	(n/a)	Uroševac/Ferizaj
Jahoc	Jahoce	Đakovica/Gjakova	Kosovce	Kosavc	Gora/Drageash
Jančište	Jancishte	Orahovac/Rrahovec	Kosovo Polje	Fyshe Kosove	Kosovo Polje/Fushe Kosove
Janjevo	Janjeve	Lipljan/Lipjan	Kosovska Kamenica	Kamenice	Kos. Kamenica/Kamenice
Jankov Potok	Jankovpotok	Zvečan/Zvecan	Kosovska Mitrovica	Mitrovica	Kos. Mitrovica/Mitrovica
Janoš	Janosh	Đakovica/Gjakova	Kostadince	Kostadince	Kos. Kamenica/Kamenice
Jarinje	(n/a)	Leposavić/Leposaviq	Kostanjevo	Koshtanjeve	Štrpce/Shterpce
Jasenovik	Jasenovik	Novo Brdo/Novoberde	Kostin Potok	Potok i Kistes	Leposavić/Leposaviq
Jasić	Jasiq	Dečani/Decane	Kostrc	Kosterc	Srbica/Skenderai
Javor	Javor	Suva Reka/Suhareke	Kostrce	Kosterc	Suva Reka/Suhareke
Jazince	Jazhince	Štrpce/Shterpce	Kosurić	Kosuriq	Peć/Peja
Jelakce	Jelacke	Leposavić/Leposaviq	Košutane	Koshutan	Peć/Peja
Jelovac	Jelloc	Klina/Kline	Košutica	Koshutove	Leposavić/Leposaviq
Jerli Prelez	(n/a)	Uroševac/Ferizaj	Košutovo	Koshutove	Kos. Mitrovica/Mitrovica
Jerli Sadovina	Sadovine e Jerlive	Vitina/Viti	Košutovo	Koshutove	Leposavić/Leposaviq
Jerli Talinovac	(n/a)	Uroševac/Ferizaj	Kotlina	Kotline	Kaçanik/Kacanic
Ješkovo	Jeshkove	Prizren/Prizren	Kotora	Kotore	Srbica/Skenderai
Jezerce	Jezerce	Uroševac/Ferizaj	Kotradic	Kotradic	Peć/Peja
Jezero	Jezerc	Vučitrn/Vushtrri	Kovace	Kozareve	Zubin Potok/Zubin Potok
Jošanica	Jashanice	Klina/Kline	Kovačevac	Kovaqec	Kaçanik/Kacanic
Jošanica	(n/a)	Klina/Kline	Kovačica	Kovacice	Kos. Mitrovica/Mitrovica
Jošanica	Jashanice	Leposavić/Leposaviq	Kovrage	Kovrace	Istok/Istog
Jošanica	Jashanice	Peć/Peja	Kozarevo	Kozareve	Zubin Potok/Zubin Potok
Joševik	Joshevik	Zvečan/Zvecan	Kozica	Kozhice	Srbica/Skenderai
Jović	Burim	Orahovac/Rrahovec	Koznik	Koznik	Orahovac/Rrahovec
Junake	(n/a)	Zubin Potok/Zubin Potok	Kpuz	Kepuz	Klina/Kline

<u>Srpski naziv</u>	<u>Albanski naziv</u>	<u>Opština</u>	<u>Srpski naziv</u>	<u>Albanski naziv</u>	<u>Opština</u>
Krajište	Krajishte	Lipljan/Lipjan	Livade	Livadh	Kos. Kamenica/Kamenice
Kraj	Kraj	Prizren/Prizren	Ljajčić	Lajq	Peć/Peja
Krajkovo	Krajkove	Glogovac/Glllogoc	Lješane	Leshan	Peć/Peja
Krajmirovce	Kroimire	Lipljan/Lipjan	Lještar	Leshtar	Prizren/Prizren
Krajnidel	Krajnidoll	Kos. Kamenica/Kainenice	Ljevosa	(n/a)	Vitina/Viti
Kraljane	Kralan	Đakovica/Gjakova	Ljubenić	Lubeniq	Orahovac/Rrahovec
Kramovik	Kramovik	Orahovac/Rrahovec	Ljubićevo	(n/a)	Prizren/Prizren
Krasalić	Krasaliq	Srbica/Skenderai	Ljubište	Lupishte	Prizren/Prizren
Krasmirovac	Krasmiroc	Srbica/Skenderai	Ljubidža	Lubizhde	Srbica/Skenderai
Kravarica	Kravarice	Gnjilane/Gjilan	Ljubidža	(n/a)	Gora/Dragash
Kravoserija	Kravasari	Suva Reka/Suhareke	Ljubidža	(n/a)	Istok/Istog
Kremenata	Kremenat	Kos. Kamenica/Kamenice	Ljubovac	Lubavec	Lipljan/Lipjan
Kriljevo	Krileve	Kos. Kamenica/Kamenice	Ljubovište	Lupishte	Kos. Kamenica/Kamenice
Krivenik	(n/a)	Kačanik/Kacanik	Ljubovo	Lupove	Peć/Peja
Krligate	Kerligate	Zubin Potok/Zubin Potok	Ljubodža	Lupizhde	Istok/Istog
Krnjina	Kernine	Istok/Istog	Ljubušaj	Lebushe	Dečani/Decane
Krnjinca	Kernice	Klina/Kline	Ljuginjaj	(n/a)	Prizren/Prizren
Krpimej	Kerpimeh	Podujevo/Podujeve	Ljumbarda	Lumbardh	Dečani/Decane
Krstovac	Kerstofc	Peć/Peja	Ljosta	Lushte	Kos. Mitrovica/Mitrovica
Kruščica	Kruchqice	Leposavić/Leposaviq	Ljutoglav	(n/a)	Prizren/Prizren
Kruševac	Krushefc	Obilić/Obilic	Ljutoglava	(n/a)	Peć/Peja
Kruševac	Krushec	Peć/Peja	Ločane	Llocan	Dečani/Decane
Kruševac	Krusheve	Srbica/Skenderai	Loda	Loxha	Peć/Peja
Kruševica	Krushevice	Podujevo/Podujeve	Lokva	Lokve	Zvečan/Zvecan
Kruševo	Kryshefc	Gora/Dragash	Lokvica	(n/a)	Prizren/Prizren
Kruševo	Kukavice	Leposavić/Leposaviq	Lovac	Llofce	Zvečan/Zvecan
Kučica	Kucice	Srbica/Skenderai	Lovce	Llovce	Gnjilane/Gjilan
Kučiste	Kucishte	Peć/Peja	Lozane	Llozhan	Peć/Peja
Kukavica	Kukavice	Priština/Prishtina	Lozica	Luzice	Klina/Kline
Kuklibeg	(n/a)	Gora/Dragash	Ložište	Llozishte	Zvečan/Zvecan
Kukovce	Kukovice	Gora/Dragash	Lozno	(n/a)	Leposavić/Leposaviq
Kukuljane	Kukulan	Gora/Dragash	Lučka Reka	Llukareke	Zubin Potok/Zubin Potok
Kula	Kulle	Zvečan/Zvecan	Lug	Lluge	Lipljan/Lipjan
Kunovik	Kunovim	Vučitrn/Vushtrri	Lug	Lluge	Podujevo/Podujeve
Kurilovo	Kurillove	Vučitrn/Vushtrri	Lug Dubnica	Dumnice e Luges	Vučitrn/Vushtrri
Kusar	Kusar	Đakovica/Gjakova	Lugadija	Llugagji	Peć/Peja
Kuševec	Kushove	Đakovica/Gjakova	Lugadja	Llugagji	Lipljan/Lipjan
Kusnin	(n/a)	Prizren/Prizren	Lugovo	Llugove	Istok/Istog
Kustendil	(n/a)	Prizren/Prizren	Lukare	Llukare	Priština/Prishtina
Kutlovac	Kutlofc	Kos. Mitrovica/Mitrovica	Luzane	Lluzhane	Podujevo/Podujeve
Kutnje	Kutine	Leposavić/Leposaviq	Luznica	Luzhnicë	Suva Reka/Suhareke
Kuzmin	Kuzmin	Kosovo Polje/Fushe Kosove	Mačitevo	Meqiteve	Suva Reka/Suhareke
Labljane	Llabjan	Novo Brdo/Novoberde	Mađare	Maxhare	Orahovac/Rrahovec
Labljane	Llabjan	Peć/Peja	Madera	Magjere	Kos. Mitrovica/Mitrovica
Labučevo	Llapceve	Orahovac/Rrahovec	Magura	Magure	Lipljan/Lipjan
Ladovac	Lladofc	Podujevo/Podujeve	Majance	Majanc	Podujevo/Podujeve
Ladrovac	Lladroc	Suva Reka/Suhareke	Majdevo	Majdeve	Leposavić/Leposaviq
Ladrovic	Lladroviq	Suva Reka/Suhareke	Makovac	Makofc	Priština/Prishtina
Laletić	Leletiq	Lipljan/Lipjan	Makrmalj	Makermal	Srbica/Skenderai
Landovica	(n/a)	Prizren/Prizren	Mala Dobranja	Dobraje e Vogel	Lipljan/Lipjan
Lanište	Llanishte	Kačanik/Kacanik	Mala Hoća	Hoce e Vogel	Orahovac/Rrahovec
Lanište	Llanishte	Štimlje/Shtime	Mala Jablanica	Jabllanice e Vogel	Peć/Peja
Laplje Selo	Fshati Llap	Priština/Prishtina	Mala Kaludra	Kalludra e Vogel	Zubin Potok/Zubin Potok
Lapusnik	Llapushnik	Glogovac/Glllogoc	Mala Kruša	Krushee Vogel	Prizren/Prizren
Lasko Bare	Llaskobare	Uroševac/Ferizaj	Mala Slatina	Sllatine e Vogel	Kosovo Polje/Fushe Kosove
Lausa	Llaushe	Podujevo/Podujeve	Mali Alas	Hallac i Vogel	Lipljan/Lipjan
Lausa	Llaushe	Srbica/Skenderai	Mali Belačevac	Bardhi i Vogel	Kosovo Polje/Fushe Kosove
Laz Belopac	Llazzballpaq	Peć/Peja	Mali Đurdevik	Gjurgjevik	Klina/Kline
Lazarevo	Llazareve	Obilić/Obilic	Mali Goden	Goden	Gnjilane/Gjilan
Lazine	(n/a)	Leposavić/Leposaviq	Mali Stupelj	Shtypeqi i Vogel	Peć/Peja
Lebane	Lebane	Priština/Prishtina	Mali Vranovac	Vranoci i Vogel	Dečani/Decane
Ledenik	(n/a)	Zubin Potok/Zubin Potok	Mali Zvečan	(n/a)	Zvečan/Zvecan
Leocina	Leqine	Srbica/Skenderai	Mališevo	Malisheve	Gnjilane/Gjilan
Lepina	Lepine	Lipljan/Lipjan	Mališevo	Malisheve	Orahovac/Rrahovec
Leposavić	Leposaviq	Leposavić/Leposaviq	Maljevice	Malaj	Peć/Peja
Les	Lez	Prizren/Prizren	Malo Dubovo	Dubove e Vogel	Istok/Istog
Lešak	Leshak	Leposavić/Leposaviq	Malo Gracko	(n/a)	Lipljan/Lipjan
Lešane	Leshane	Suva Reka/Suhareke	Malo Kičiće	Kqiq i Vogel	Kos. Mitrovica/Mitrovica
Leskovac	Leskoc	Klina/Kline	Malo Kruševo	Krysheve	Klina/Kline
Leskovac	(n/a)	Prizren/Prizren	Malo Ribare	Ribar i Vogel	Lipljan/Lipjan
Leskovčić	Lajthishte	Obilić/Obilic	Malo Ropotovo	Ropotovec Vogel	Kos. Kamenica/Kamenice
Leštane	Leshtan	Gora/Dragash	Malo Rudare	Rudar i Vogel	Zvečan/Zvecan
Letance	Lepaje	Podujevo/Podujeve	Malopolje	Mollopolc	Štimlje/Shtime
Letnica	Letnice	Vitina/Viti	Mamuša	Mamushë	Prizren/Prizren
Likošane	Likoshan	Glogovac/Glllogoc	Manastirce	Manastirice	Uroševac/Ferizaj
Likovac	Likofc	Srbica/Skenderai	Manastirica	Mamushë	Prizren/Prizren
Lipa	Lipe	Peć/Peja	Manišince	Manishince	Novo Brdo/Novoberde
Lipa	Lipe	Zvečan/Zvecan	Marevce	Marefc	Lipljan/Lipjan
Lipljan	Lipjan	Lipljan/Lipjan	Marevce	Marefc	Priština/Prishtina
Lipovac	Blinishte	Đakovica/Gjakova	Marina	Morine	Srbica/Skenderai
Lipovica	Lipavice	Gnjilane/Gjilan	Marmule	Marmule	Đakovica/Gjakova
Lipovica	Blinaje	Lipljan/Lipjan	Marovce	Marec	Kos. Kamenica/Kamenice
Lipovica	Lipavice	Zvečan/Zvecan	Matica	(n/a)	Zvečan/Zvecan
Lisacka	Lesocke	Kos. Kamenica/Kamenice	Matičane	Matiqan	Priština/Prishtina
Lisica	Lisi	Kos. Mitrovica/Mitrovica	Mavric	(n/a)	Vučitrn/Vushtrri
Livadica	Livadice	Podujevo/Podujeve	Mazap	Muhameb	Podujevo/Podujeve

<u>Srpski naziv</u>	<u>Albanski naziv</u>	<u>Opština</u>	<u>Srpski naziv</u>	<u>Albanski naziv</u>	<u>Opština</u>
Mazgit	Mazgit	Obilić/Obiliq	Novi Raušić	(n/a)	Peć/Peja
Mazić	Mazhiq	Kos. Mitrovica/Mitrovice	Novi Verić	Istok/Istog	Istok/Istog
Maznik	Maznik	Dečani/Decane	Novo Brdo	Novoberde	Novo Brdo/Novoberde
Mazrek	Mazrek	Prizren/Prizren	Novo Čikatovo	Qikatove e Re	Glogovac/Gillogoc
Meća	Meqe	Đakovica/Gjakova	Novo Rujce	Rufc i Ri	Lipljan/Lipjan
Mededi Potok	Megjegjipotok	Zubin Potok/Zubin Potok	Novo Selo	Katuni i Ri	Kos. Kamenica/Kamenice
Medregovac	Metergofc	Podujevo/Podujeve	Novo Selo	(n/a)	Prizren/Prizren
Medvece	Medvec	Lipljan/Lipjan	Novo Selo	Novoselle	Srbica/Skenderai
Medvece	Medvec	Prizren/Prizren	Novo Selo	Novoselle	Vitina/Viti
Meja	Meja	Đakovica/Gjakova	Novo Selo	Novoselle	Peć/Peja
Meja Orize	Orize	Đakovica/Gjakova	Novo Selo Begovo	Novoselle e Begut	Vučitrn/Vushtrri
Meki Do	Mekidoll	Zvečan/Zvecan	Obilić	Kopiliq	Obilić/Obiliq
Mekinice	Mekiniq	Leposavić/Leposaviq	Obrandža	Obrance	Podujevo/Podujeve
Meljenica	Melenice	Kos. Mitrovica/Mitrovice	Odanovce	Hodanofc	Kos. Kamenica/Kamenice
Merdare	Rurdare	Podujevo/Podujeve	Odeovce	Hodefc	Kos. Kamenica/Kamenice
Mešina	Meshine	Kos. Kamenica/Kamenice	Ogošte	Ogoshte	Kos. Kamenica/Kamenice
Metohija	Metohi	Podujevo/Podujeve	Oklace	Oklac	Zubin Potok/Zubin Potok
Miganovce	Miganoc	Kos. Kamenica/Kamenice	Oklap	Okllap	Lipljan/Lipjan
Mijak	Mijak	Vitina/Viti	Okosnica	Akosnice	Lipljan/Lipjan
Mijalić	Mihaliq	Vučitrn/Vushtrri	Okraštica	Okrashtice	Vučitrn/Vushtrri
Mikušnica	Mikushnice	Srbica/Skenderai	Opteruša	Opterushe	Orahovac/Rahovec
Milanovac	(n/a)	Peć/Peja	Orahovac	Rahovec	Orahovac/Rahovec
Milanović	Shkoze	Orahovac/Rahovec	Oranovo	(n/a)	Kos. Mitrovica/Mitrovice
Milaj	Milaj	Prizren/Prizren	Oraovica	Rahovice	Kos. Kamenica/Kamenice
Miloševo	(n/a)	Obilić/Obiliq	Oraovica	Rahove	Zvečan/Zvecan
Miokovice	Miokoviq	Leposavić/Leposaviq	Orcusa	Ortushe	Gora/Dragash
Miolice	Mioliq	Leposavić/Leposaviq	Orlane	Orllan	Podujevo/Podujeve
Mirena	Mirene	Lipljan/Lipjan	Orlate	Arlat	Glogovac/Gillogoc
Miroce	Mirace	Vučitrn/Vushtrri	Orlović	Shkabaj	Priština/Pristhtina
Mirosavlje	Mirosale	Uroševac/Ferizaj	Orno Brdo	Ornberde	Istok/Istog
Mirovac	Mirefc	Podujevo/Podujeve	Osek Hilja	Osek Hyle	Đakovica/Gjakova
Miruša	Mirushe	Orahovac/Rahovec	Osek Paša	Osek Pashe	Đakovica/Gjakova
Mlečane	Mleqan	Klina/Kline	Ošljane	Oshlan	Vučitrn/Vushtrri
Mlike	Mlike	Gora/Dragash	Osojane	Osojan	Istok/Istog
Mocare	Mocare	Kos. Kamenica/Kamenice	Osoje	(n/a)	Peć/Peja
Mogila	Mogille	Vitina/Viti	Ostrace	Ostraqe	Leposavić/Leposaviq
Moglica	Maliq	Đakovica/Gjakova	Ostrozub	Astrazup	Orahovac/Rahovec
Mojstir	Mojstir	Istok/Istog	Ovčarevo	(n/a)	Kos. Mitrovica/Mitrovice
Molić	Mulliq	Đakovica/Gjakova	Ovčarevo	Acarcve	Srbica/Skenderai
Moralija	Marali	Orahovac/Rahovec	Ozrim	Uzdrim	Peć/Peja
Morina	Morine	Đakovica/Gjakova	Pacaj	Pacaj	Đakovica/Gjakova
Mosnica	Moshince	Leposavić/Leposaviq	Padalishte	Padalishte	Srbica/Skenderai
Movljane	Mohlan	Suva Reka/Suhareke	Padine	Padine	Zubin Potok/Zubin Potok
Mozgovo	Mozgove	Gnjilane/Gjilan	Pagaruša	Pagarushhe	Orahovac/Rahovec
Mramor	Mramor	Priština/Pristhtina	Pallata	Pallate	Podujevo/Podujeve
Mrasor	Mrasuer	Orahovac/Rahovec	Palivodenica	Palaj	Kačanik/Kacanik
Mučibaba	Mucibabe	Gnjilane/Gjilan	Paljabarda	Palabardhe	Đakovica/Gjakova
Mučivrc	Muciverce	Kos. Kamenica/Kamenice	Pancelo	(n/a)	Kos. Kamenica/Kamenice
Muhadžer Babuš	Babush	Lipljan/Lipjan	Pantina	Pantine	Vučitrn/Vushtrri
Muhadžer Prelez	Prelez i Muhaxhefe	Uroševac/Ferizaj	Papaz	Papaz	Suva Reka/Suhareke
Muhadžer Talinovac	Talinoc i Muhaxhere	Uroševac/Ferizaj	Papaz	Papaz	Uroševac/Ferizaj
Muhovce	(n/a)	Uroševac/Ferizaj	Papić	Papiq	Dečani/Decane
Muradem	Muradem	Prizren/Prizren	Papracane	Papraqan	Dečani/Decane
Murga	Murge	Srbica/Skenderai	Paralovo	Parllove	Gnjilane/Gjilan
Murgula	Murgulle	Podujevo/Podujeve	Parteš	Partesh	Gnjilane/Gjilan
Mušnikovo	Mushnikovce	Prizren/Prizren	Paruci	Paruc	Zubin Potok/Zubin Potok
Muštište	Mushtishte	Suva Reka/Suhareke	Pašino Selo	(n/a)	Peć/Peja
Muzevine	Muzhevine	Istok/Istog	Pasjak	(n/a)	Gnjilane/Gjilan
Muzičane	Muzeqine	Štimlje/Shtime	Pasjane	Pasjan	Gnjilane/Gjilan
Nabrđe	Nabergjan	Peć/Peja	Pasoma	Pasome	Vučitrn/Vushtrri
Naglavci	(n/a)	Klina/Kline	Peć	Peje	Peć/Peja
Nakarada	Nakarada	Kosovo Polje/Fushe Kosove	Pecane	Peqan	Suva Reka/Suhareke
Naklo	Nakell	Peć/Peja	Pecaka	(n/a)	Gora/Dragash
Nasec	Nashec	Prizren/Prizren	Pecko Polje	Tushe e Pejse	Peć/Peja
Naspale	Nashpall	Orahovac/Rahovec	Penduha	Penuke	Podujevo/Podujeve
Nebregošće	Nebregoshi	Prizren/Prizren	Pepice	Pepiq	Peć/Peja
Nec	Nec	Đakovica/Gjakova	Perane	Peran	Podujevo/Podujeve
Nećavce	Necafc	Kačanik/Kacanik	Pestovo	Pestove	Vučitrn/Vushtrri
Nedakovac	Nedakofc	Vučitrn/Vushtrri	Petković	Guri i Kuq	Orahovac/Rahovec
Negrovce	Negroc	Glogovac/Gillogoc	Petraštica	Pjetershtice	Štimlje/Shtime
Nekodim	Nekodim	Uroševac/Ferizaj	Petrovce	Petroc	Kos. Kamenica/Kamenice
Nekovce	Nekoc	Glogovac/Gillogoc	Petrović	Petroviq	Štimlje/Shtime
Nepolje	Nepole	Peć/Peja	Petrovo	Petrove	Štimlje/Shtime
Neprebište	Neprebishte	Suva Reka/Suhareke	Petrovo Selo	Petrove	Prizren/Prizren
Nevoljane	Nevoljane	Vučitrn/Vushtrri	Petrusan	Pjetershtan	Đakovica/Gjakova
Nika	Nike	Kačanik/Kacanik	Pidić	Pidiq	Gnjilane/Gjilan
Nikovce	Nikofc	Kačanik/Kacanik	Pirane	Pirane	Prizren/Prizren
Niševce	Nishec	Priština/Pristhtina	Pirce	Piriq	Kos. Mitrovica/Mitrovice
Nišor	Nishor	Suva Reka/Suhareke	Pistane	Pishton	Peć/Peja
Nivokaz	Novokaz	Đakovica/Gjakova	Plajnik	(n/a)	Gora/Dragash
Nogavac	Nagafc	Orahovac/Rahovec	Plakaonica	Plakanice	Leposavić/Leposaviq
Nosalje	Nosale	Gnjilane/Gjilan	Planaja	Planeje	Prizren/Prizren
Nov. S. Mađunsko	Novoselle Maxhune	Vučitrn/Vushtrri	Planinica	Planinice	Leposavić/Leposaviq
Nova Šumadija	Malesi e Re	Prizren/Prizren	Planjane	Planjan	Prizren/Prizren
Novake	Malesi e Re	Prizren/Prizren	Plava	Plave	Gora/Dragash
Novi Miras	Mirash i Ri	Uroševac/Ferizaj	Plavljane	Pavlan	Peć/Peja

Srpski naziv	Albanski naziv	Opština	Srpski naziv	Albanski naziv	Opština
Plemetina	Plemetine	Obilić/Obiliq	Raskoc	Raskoc	Đakovica/Gjakova
Plešina	Pleshine	Uroševac/Ferizaj	Raskovo	Raskove	Obilić/Obiliq
Plitković	Plitkoviq	Lipljan/Lipjan	Raštane	Reshtan	Suva Reka/Suhareke
Pljanor	Plancar	Đakovica/Gjakova	Rastavica	Rastavice	Dečani/Decane
Pločica	Ploqice	Klina/Kline	Ratkovac	Ratkoc	Orahovac/Rrahovec
Pluzina	Pluzhine	Srbica/Skenderai	Raušić	Raushiq	Peć/Peja
Pobrđe	Pobergje	Dečani/Decane	Ravnište	Ramnishte	Vitina/Viti
Pocesce	Poceste	Peć/Peja	Recane	Recan	Prizren/Prizren
Podgorce	Podgorc	Vitina/Viti	Recane	Reqan	Suva Reka/Suhareke
Podgrađe	Pogragje	Gnjilane/Gjilan	Rećica	Recice	Podujevo/Podujeve
Podujevo	Podujeve	Podujevo/Podujeve	Reka	Reke	Kaçanik/Kacanik
Pograde	Pogragje	Klina/Kline	Reka	Reke	Kos. Mitrovica/Mitrovica
Pojatište	Pojatishme	Uroševac/Ferizaj	Rence	(n/a)	Gora/Dragash
Poklek	Poklek i Vjeter	Glogovac/Glllogoc	Renovac	Renec	Klina/Kline
Policka	Policke	Kos. Kamenica/Kamenice	Repa	Rrepe	Podujevo/Podujeve
Poljance	Polac	Srbica/Skenderai	Resnik	Resnik	Klina/Kline
Poljane	Polane	Istok/Istog	Resnik	(n/a)	Vučitrn/Vushtrri
Poluza	Paluzhe	Glogovac/Glllogoc	Restelica	Restelice	Gora/Dragash
Poluza	Poluzhe	Orahovac/Rrahovec	Retimlje	Reti	Orahovac/Rrahovec
Pomazatin	Pomazetin	Kosovo Polje/Fushe Kosovo	Reva	Revuce	Podujevo/Podujeve
Poneš	Ponesh	Gnjilane/Gjilan	Rezala	Rezalle	Srbica/Skenderai
Ponorac	Panorc	Orahovac/Rrahovec	Rezala	Rezalle	Zubin Potok/Zubin Potok
Ponoševac	Ponoshec	Đakovica/Gjakova	Rezance	Rashanice	Kaçanik/Kacanik
Popovac	Popoc	Đakovica/Gjakova	Ribnik	Rimnik	Vitina/Viti
Popovce	(n/a)	Leposavić/Leposaviq	Rimanishte	Rimanishte	Priština/Pristhina
Popovljane	Papalan	Suva Reka/Suhareke	Ripaj-Madanaj	Rrypaj-Madanaj	Đakovica/Gjakova
Popovo	Popove	Podujevo/Podujeve	Robovac	Ruboc	Kos. Kamenica/Kamenice
Poslište	Poslishte	Prizren/Prizren	Rodelj	Rodel	Leposavić/Leposaviq
Potkomlje	Potkonja	Leposavić/Leposaviq	Rogačica	Rogacice	Kos. Kamenica/Kamenice
Potok	Potok	Podujevo/Podujevc	Rogovo	Rogove	Đakovica/Gjakova
Poturovce	Poturoc	Lipljan/Lipjan	Romaja	Romaje	Prizren/Prizren
Pousko	(n/a)	Prizren/Prizren	Romune	Ramune	Peć/Peja
Pozar	Pozhare	Dečani/Decane	Ropica	Ropice	Vučitrn/Vushtrri
Pozaranje	Pozharan	Vitina/Viti	Rosulje	Rosuje	Peć/Peja
Prcevo	Prterk	Klina/Kline	Rucmance	(n/a)	Leposavić/Leposaviq
Prekale	Prekalle	Istok/Istog	Rudice	(n/a)	Klina/Kline
Prekoluka	Prekolluke	Dečani/Decane	Rudine	Rudine	Zvečan/Zvečan
Prekovce	(n/a)	Novo Brdo/Novoberde	Rudnik	Runik	Srbica/Skenderai
Prelez	Prelez	Zubin Potok/Zubin Potok	Rudnik Kosovo	(n/a)	Obilić/Obiliq
Potok Prelovac	Prelov	Srbica/Skenderai	Ruhot	Rohot	Peć/Peja
Preoce	Peroc	Priština/Pristhina	Rujište	Ruishte	Zubin Potok/Zubin Potok
Prepolac	Perpellac	Podujevo/Podujeve	Runjevo	Runjeve	Kaçanik/Kacanik
Preseka	Prevllak	Zubin Potok/Zubin Potok	Rusinovce	Rusinoc	Lipljan/Lipjan
Prevlak	Pridvorice	Zubin Potok/Zubin Potok	Rvatska	Rvatske	Leposavić/Leposaviq
Pridvorica	Pridvorice	Leposavić/Leposaviq	Rzana	Rzhane	Kos. Mitrovica/Mitrovica
Pridvorica	Pridvorice	Zubin Potok/Zubin Potok	Rznić	Irzniq	Dečani/Decane
Prigoda	Prigode	Istok/Istog	Sajić	Shahiq	Kos. Kamenica/Kamenice
Prilep	Prejlep	Dečani/Decane	Sajkovac	Shajkofc	Podujevo/Podujeve
Prilepnica	Perlepnice	Gnjilane/Gjilan	Sajnovce	(n/a)	Gora/Dragash
Priluzje	Prilluzhe	Vučitrn/Vushtrri	Sakovica	Shakovice	Podujevo/Podujeve
Priština	Pristhina	Priština/Pristhina	Salce	Shallc	Vučitrn/Vushtrri
Prizren	Prizren	Prizren/Prizren	Saljnovica	(n/a)	Istok/Istog
Propaštica	Prapashtica	Priština/Pristhina	Saljska Bistrica	Bistricë e Shales	Leposavić/Leposaviq
Prugovac	Prugofc	Priština/Pristhina	Samodraža	Samadrexhe	Suva Reka/Suhareke
Prvi Tunel	Tunel i Pare	Kos. Mitrovica/Mitrovica	Samodreža	Samodrexhe	Vučitrn/Vushtrri
Pustenik	(n/a)	Kaçanik/Kacanik	Sanovac	Senoc	Orahovac/Rrahovec
Pusto Selo	Pastasel	Orahovac/Rrahovec	Sapar	Capare	Gnjilane/Gjilan
Rabovce	Rubofc	Lipljan/Lipjan	Šaptelj	Shaptej	Dečani/Decane
Raca	Race	Đakovica/Gjakova	Šarban	Sharban	Priština/Pristhina
Racaj	Rracaj	Đakovica/Gjakova	Saros	(n/a)	Orahovac/Rrahovec
Račak	Recak	Štimlje/Shtime	Šašare	Shashare	Vitina/Viti
Radavac	Radavc	Peć/Peja	Šaškovac	Shashkofc	Priština/Pristhina
Radesa	Radeshe	Gora/Dragash	Savrovo	Savrove	Suva Reka/Suhareke
Radevo	Radeve	Lipljan/Lipjan	Sazlija	Sazli	Uroševac/Ferizaj
Radiševo	Radisheve	Srbica/Skenderai	Secište	(n/a)	Kaçanik/Kacanik
Radivojce	Radivojce	Vitina/Viti	Sedlare	Shale	Kos. Kamenica/Kamenice
Radonjić	Radonjq	Đakovica/Gjakova	Sedlare	Shale	Lipljan/Lipjan
Radoševac	Radosheve	Priština/Pristhina	Seljanec	Fshat	Kos. Mitrovica/Mitrovica
Radošte	Malesi e Vogel	Orahovac/Rrahovec	Selgrade	Sallagrazhde	Suva Reka/Suhareke
Radujevac	Radujevc	Podujevo/Podujeve	Semanje	(n/a)	Kaçanik/Kacanik
Radulovac	Radulovc	Klina/Kline	Semetište	Semetishte	Suva Reka/Suhareke
Rahovica	(n/a)	Uroševac/Ferizaj	Sendo	Sendo	Zvečan/Zvečan
Rajanovce	Rajnoc	Kos. Kamenica/Kamenice	Senik	Senik	Suva Reka/Suhareke
Raka	Rake	Uroševac/Ferizaj	Seoce	Selice	Leposavić/Leposaviq
Rakinica	Rakinice	Podujevo/Podujeve	Šeremet	Sheremet	Đakovica/Gjakova
Rakitnica	(n/a)	Srbica/Skenderai	Sevce	Sefce	Štrpce/Shterpce
Rakoc	Rakoc	Đakovica/Gjakova	Sibovac	Siboc	Obilić/Obiliq
Rakoš	Rakosh	Istok/Istog	Sićevo	Siceve	Klina/Kline
Rakovina	Rakovine	Đakovica/Gjakova	Sićevo	Siceve	Priština/Pristhina
Ramoc	Ramoc	Đakovica/Gjakova	Siga	Sige	Peć/Peja
Rance	Rance	Štimlje/Shtime	Siljevica	Sylevice	Podujevo/Podujeve
Rančice	Rezalle	Zubin Potok/Zubin Potok	Šilovo	Shillove	Gnjilane/Gjilan
Randubrava	Randobrave	Prizren/Prizren	Šinaje	Sinaje	Istok/Istog
Ranilug	Ranllug	Kos. Kamenica/Kamenice	Šipitula	Shipitulle	Obilić/Obiliq
Rašić	Rashiq	Peć/Peja	Šipolje	Shipol	Kos. Mitrovica/Mitrovica
Rašince	Rashince	Štimlje/Shtime	Šipovo	(n/a)	Zubin Potok/Zubin Potok

<u>Srpski naziv</u>	<u>Albanski naziv</u>	<u>Opština</u>	<u>Srpski naziv</u>	<u>Albanski naziv</u>	<u>Opština</u>
Šišarka	Shisharke	Lipljan/Lipjan	Suvi Lukavac	Llukafci i Thate	Istok/Istog
Šišman	Shishman	Đakovica/Gjakova	Suvo Grlo	Suhogerile	Istok/Istog
Skivjane	Skivjan	Đakovica/Gjakova	Suvo Grlo	Suhogerlle	Srbica/Skenderaj
Skocna	Skocne	Vučitrn/Vushtrri	Svetljare	Sveqel	Podujevo/Podujeve
Skorobište	Romaje	Prizren/Prizren	Svinjare	Frasheri i Madh	Kos. Mitrovica/Mitrovica
Skorošnjik	Shkarashnik	Klina/Kline	Svirce	Sfirce	Kos. Kamenica/Kamenice
Skoza	Shkoze	Prizren/Prizren	Svrcina	(n/a)	Uroševac/Ferizaj
Skrelje	Shkrel	Peć/Peja	Svrhe	Sverke	Klina/Kline
Skrovna	Skrovice	Vučitrn/Vushtrri	Svrke	Sverke	Peć/Peja
Skulanevo	Skulanove	Lipljan/Lipjan	Tankosiq	Tankosiq	Uroševac/Ferizaj
Slakovce	Sllakovc	Vučitrn/Vushtrri	Taradža	Taraxhe	Vučitrn/Vushtrri
Slapuzane	Slapuzhan	Suva Reka/Suhareke	Teća	Teqe	Lipljan/Lipjan
Slatina	Sllatine	Kaçanik/Kacanik	Tenes Do	Tenezhdoll	Priština/Prishtina
Slatina	Sllatine	Leposavić/Leposaviq	Tica	Tice	Srbica/Skenderaj
Slatina	Sllatine	Podujevo/Podujeve	(n/a)	(n/a)	Kos. Kamenica/Kamenice
Slatina	Sllatine	Vučitrn/Vushtrri	Tomance	Tomane	Istok/Istog
Slivovo	Sllivove	Priština/Prishtina	Tomance	(n/a)	Kos. Kamenica/Kamenice
Slivovo	Sllivove	Uroševac/Ferizaj	Topilo	Topille	Štimlje/Shtime
Šljivovica	Sllivovica	Vučitrn/Vushtrri	Topličane	Toplican	Lipljan/Lipjan
Slovinje	Sllovi	Lipljan/Lipjan	Topličane	Topliqan	Suva Reka/Suhareke
Slubica	Sllubice	Gnjilane/Gjilan	Toponica	Toponice	Kos. Kamenica/Kamenice
Slup	Sllupe	Dečani/Decane	Torina	Torine	Lipljan/Lipjan
Smać	Smaq	Đakovica/Gjakova	Trakanic	Trakaniq	Đakovica/Gjakova
Smac	Ssmac	Prizren/Prizren	Trbovce	(n/a)	Lipljan/Lipjan
Smira	Ssmire	Vitina/Viti	Trbuhovac	Trbuhovac	Istok/Istog
Smoluša	Ssmallusha	Lipljan/Lipjan	Trdevac	Terdec	Glogovac/Gillogoc
Smonica	Ssmonice	Đakovica/Gjakova	Trebace	(n/a)	Leposavić/Leposaviq
Smrekovnica	Ssmrekonice	Vučitrn/Vushtrri	Trebović	Treboviq	Peć/Peja
Sočanica	Ssocanice	Leposavić/Leposaviq	Trepetnica	(n/a)	Prizren/Prizren
Sofalija	Ssofali	Priština/Prishtina	Trirose	(n/a)	Leposavić/Leposaviq
Softović	Ssoftoviq	Uroševac/Ferizaj	Trlabuč	Tarllabuq	Vučitrn/Vushtrri
Sojevo	Ssojeve	Uroševac/Ferizaj	Trn	(n/a)	Uroševac/Ferizaj
Sopina	Ssopine	Suva Reka/Suhareke	Trnava	Ternave	Podujevo/Podujeve
Sopnić	Ssapniq	Orahovac/Rrahovec	Trnavce	Trnoc	Srbica/Skenderaj
Sopot	Ssopot	Đakovica/Gjakova	Trnavice	Ternavice	Podujevo/Podujeve
Sopotnica	Ssopotnice	Kaçanik/Kacanik	Trnićevice	Tirnice	Novo Brdo/Novoberde
Spinadija	Sspinadi	Prizren/Prizren	Trnje	Termje	Suva Reka/Suhareke
Srbica	Sskenderaj	Srbica/Skenderaj	Trpeza	Terpeze	Glogovac/Gillogoc
Srbobran	Sgjurakovc	Istok/Istog	Trpeza	Terpeze	Vitina/Viti
Srbovac	Sserbofc	Zvečan/Zvecan	Trstena	Terstene	Kos. Kamenica/Kamenice
Srednja Klina	Sskline e Mesme	Srbica/Skenderaj	Trstena	Terstene	Kos. Mitrovica/Mitrovica
Sredska	Ssredske	Prizren/Prizren	Trstenik	Terstenik	Glogovac/Gillogoc
Srpski Babuš	(n/a)	Uroševac/Ferizaj	Trstenik	Trestenik	Peć/Peja
Stagovo	Sstagove	Kaçanik/Kacanik	Trstenik	Trestenik	Vitina/Viti
Stančić	Sstanqiq	Gnjilane/Gjilan	Trudna	Trude	Priština/Prishtina
Stanisor	Sstanishor	Gnjilane/Gjilan	Tučep	Tucep	Istok/Istog
Stankoc	Sstankoc	Glogovac/Gillogoc	Tudevce	Tuxhevc	Kos. Kamenica/Kamenice
Stara Vučina	Sstarvuqine	Suva Reka/Suhareke	Tumicina	Temeqine	Suva Reka/Suhareke
Stari Kačanik	Ssacanic i Vjeter	Kaçanik/Kacanik	Tupeć	(n/a)	Prizren/Prizren
Stari Mirash	SsMirash	Uroševac/Ferizaj	Turićevac	Turiqeve	Srbica/Skenderaj
Stari Trg (rud.)	SsStariterg	Kos. Mitrovica/Mitrovica	Turjak	Turjake	Orahovac/Rrahovec
Stari Trg (selo)	SsStariterg	Kos. Mitrovica/Mitrovica	Turjak	Turjake	Peć/Peja
Staro Čikatovo	SsQikatove e Vjeter	Glogovac/Gillogoc	Turucica	Turucice	Podujevo/Podujeve
Staro Gracko	(n/a)	Lipljan/Lipjan	Tušice	Uglare	Zubin Potok/Zubin Potok
Staro Rujce	Ssrufc i Vjeter	Lipljan/Lipjan	Tušilje	Tushile	Srbica/Skenderaj
Staro Selo	(n/a)	Uroševac/Ferizaj	Tvrđan	Tvardzhan	Leposavić/Leposaviq
Starodvorane	Sstaradran	Istok/Istog	Učka	Uqç	Istok/Istog
Štedim	Sshtedim	Podujevo/Podujeve	Ugljare	Uglare	Gnjilane/Gjilan
Štimlje	Sshtime	Štimlje/Shtime	Ugljare	Uglare	Kosovo Polje/Fushe Kosove
Štitarica	Sshtitarice	Vučitrn/Vushtrri	Ugljare	Uglare	Zubin Potok/Zubin Potok
Strana	(n/a)	Kos. Mitrovica/Mitrovica	Ujz	Ujez	Đakovica/Gjakova
Strazha	SsStrazhe	Gnjilane/Gjilan	Ulje	(n/a)	Leposavić/Leposaviq
Strazha	SsStrazhe	Kaçanik/Kacanik	Uroševac	Ferizaj	Uroševac/Ferizaj
Strbulovo	Sshterbullove	Glogovac/Gillogoc	Vaganeš	Vakanesh	Kos. Kamenica/Kamenice
Strelica	SsStrelice	Kos. Kamenica/Kamenice	Vaganica	Vaganice	Kos. Mitrovica/Mitrovica
Strezovce	SsStrezofc	Kos. Kamenica/Kamenice	Valac	Vallac	Zvečan/Zvecan
Strovce	SsStrofc	Vučitrn/Vushtrri	Varigovce	Varigove	Lipljan/Lipjan
Štrpce	Sshterpce	Štrpce/Shterpce	Varoš Selo	Varosh	Uroševac/Ferizaj
Struzje	Ssmac	Prizren/Prizren	Vasiljevo	Vasileve	Glogovac/Gillogoc
Stubla	SStubell	Đakovica/Gjakova	Vata	Vataj	Kaçanik/Kacanik
Stublina	SStublline	Gnjilane/Gjilan	Veleskince	Veleskinice	Gnjilane/Gjilan
Studenčane	Sstudenqan	Suva Reka/Suhareke	Veza	(n/a)	Prizren/Prizren
Studenica	Sstudenice	Istok/Istog	Velika Dobranja	Dobraje e Madhe	Lipljan/Lipjan
Stuoce	(n/a)	Zubin Potok/Zubin Potok	Velika Hoća	Hoce e Madhe	Orahovac/Rrahovec
Stup	Sstupe	Klina/Kline	Velika Jablanica	Jabllanice e Madhe	Peć/Peja
Štupelj	Sstupel	Klina/Kline	Velika Kaludra	Kalludra e Madhe	Zubin Potok/Zubin Potok
Štutica	Sstutice	Glogovac/Gillogoc	Velika Kruša	Krushe e Madhe	Orahovac/Rrahovec
Šupkovac	Sshupkofc	Kos. Mitrovica/Mitrovica	Velika Reka	Reke i Madhe	Podujevo/Podujeve
Surdula	Ssurdulle	Podujevo/Podujeve	Velika Reka	Velikoreke	Vučitrn/Vushtrri
Surkiš	SsSurkish	Podujevo/Podujeve	Velika Slatina	Sllatine	Kosovo Polje/Fushe Kosove
Šurlane	Sshurdhan	Gnjilane/Gjilan	Veliki Alas	Hallac i Madh	Lipljan/Lipjan
Sušica	Sshushice	Istok/Istog	Veliki Belačevac	Bardhi i Madh	Kosovo Polje/Fushe Kosove
Sušica	Sshushice	Priština/Prishtina	Veliki Đurdevik	Gjurgjevik	Klina/Kline
Sušice	Sshushice	Štrpce/Shterpce	Veliki Goden	Goden i Madh	Vitina/Viti
Suva Reka	Ssuhareke	Suva Reka/Suhareke	Veliki Kičić	Kqiqi i Madh	Kos. Mitrovica/Mitrovica
Suvi Do	Ssuhodoll	Lipljan/Lipjan	Veliki Štupelj	Shtypeqi i Madh	Peć/Peja

<u>Srpski naziv</u>	<u>Albanski naziv</u>	<u>Opština</u>	<u>Srpski naziv</u>	<u>Albanski naziv</u>	<u>Opština</u>
Veliko Kruševo	Krysheve e Madhe	Klina/Kline	Zavrata	(n/a)	Đakovica/Gjakova
Veliko Ribare	Ribare e Madhe	Lipljan/Lipjan	Zaza	Zazhe	Novo Brdo/Novoberde
Veliko Ropotovo	Ropotove e Madhe	Kos. Kamenica/Kamenice	Zborce	Zborc	Zubin Potok/Zubin Potok
Veliko Rudare	Rudar i Madh	Zvečan/Zvecan	Ždrelo	Zhdrelle	Gnjilane/Gjilan
Veljeglava	Velegllave	Kos. Kamenica/Kamenice	Zebince	Zebnice	Gnjilane/Gjilan
Velji Breg	Bregu i Madh	Zubin Potok/Zubin Potok	Zečevice	Zeçeriq	Gnjilane/Gjilan
Verić	Veriq	Istok/Istog	Zegovac	Zhegofc	Leposavić/Leposaviq
Vesekovce	Vesekofc	Vučitrn/Vushtrri	Zegovačka Vrbica	Verbice e Zhegofcit	Zvečan/Zvecan
Vica	Vice	Štrpce/Shterpce	Zegra	Zheger	Gora/Dragash
Vidanje	Viteje	Klina/Kline	Zemanica	Zeman	Kos. Mitrovica/Mitrovice
Vidomirić	Vidimiriq	Kos. Mitrovica/Mitrovice	Zerovnica	Zherovnice	Vučitrn/Vushtrri
Vidusić	Vidishiq	Kos. Mitrovica/Mitrovice	Zgatare	(n/a)	Podujevo/Podujeve
Vilište	(n/a)	Zvečan/Zvecan	Zijaca	Zijace	Vitina/Viti
Viljance	Vilance	Vučitrn/Vushtrri	Zilivoda	Zhilivode	Zvečan/Zvecan
Vitak	Vojnike	Srbica/Skenderai	Zitinje	Zhiti	Prizren/Prizren
Vitakovo	(n/a)	Zubin Potok/Zubin Potok	Zitinje	Zinti	Gora/Dragash
Vitanovice	(n/a)	Leposavić/Leposaviq	Zitkovac	(n/a)	Prizren/Prizren
Vitina	Viti	Vitina/Viti	Zivinjane	Vermice	Priština/Prishtina
Vitomirica	Vitomirice	Peć/Peja	Zjum	Zym	Uroševac/Ferizaj
Vladovo	(n/a)	Gnjilane/Gjilan	Zjum	Zym	Gora/Dragash
Vlahinje	Vllahinje	Kos. Mitrovica/Mitrovice	Zlatare	Zllatare	Klina/Kline
Vlaški Drenovac	Drenoc	Klina/Kline	Zlatare	Zllatare	Lipljan/Lipjan
Vlašnja	(n/a)	Prizren/Prizren	Zli Potok	Zlipotok	Peć/Peja
Vlaštica	(n/a)	Gnjilane/Gjilan	Zlokućane	Zllakuqan	Orahovac/Rrahovec
Vocnjak	Vojnike	Srbica/Skenderai	Zlokućane	Zallkuqan	Prizren/Prizren
Vogačića	Vogacice	Lipljan/Lipjan	Zlopek	Qellopek	Leposavić/Leposaviq
Vogovo	Vogove	Đakovica/Gjakova	Zočište	Zozishte	Gora/Dragash
Vojinovice	Vojnoc	Štimlje/Shtime	Zojic	Zojiq	Leposavić/Leposaviq
Vojmislice	Vojmisliq	Zubin Potok/Zubin Potok	Zmosek	(n/a)	Zvečan/Zvecan
Volujak	Vulljake	Klina/Kline	Zrza	Xrx	Štimlje/Shtime
Voska	Voksh	Dečani/Decane	Zrbe	Xence	Orahovac/Rrahovec
Vračevo	Vraceve	Leposavić/Leposaviq	Zub	Zhub	Đakovica/Gjakova
Vragolija	Vragoli	Kosovo Polje/Fushe Kosove	Zubin Potok	Zubin Potok	Zubin Potok/Zubin Potok
Vragovac	Vragofc	Peć/Peja	Zuja	Zhuje	Kos. Kamenica/Kamenice
Vrani Do	Vranidoll	Priština/Prishtina	Zulfaj	Zulfaj	Đakovica/Gjakova
Vranić	Vraniq	Đakovica/Gjakova	Zulfaj	(n/a)	Đakovica/Gjakova
Vranić	Vraniq	Suva Reka/Suhareke	Zupce	Zupc	Zubin Potok/Zubin Potok
Vranište	Vranishte	Gora/Dragash	Zur	Zhur	Prizren/Prizren
Vranjak	Vranjake	Orahovac/Rrahovec	Zvečan	Zvecan	Zvečan/Zvecan
Vranovac	Vranoc	Peć/Peja			
Vrapčić	Vrapciq	Gnjilane/Gjilan			
Vrba	Verbe	Zubin Potok/Zubin Potok			
Vrban	Urban	Vitina/Viti			
Vrbeštica	Verbeshtice	Štrpce/Shterpce			
Vrbica	Verbice	Gnjilane/Gjilan			
Vrbicane	(n/a)	Prizren/Prizren			
Vrbnica	Vernice	Kos. Mitrovica/Mitrovice			
Vrbnica	(n/a)	Prizren/Prizren			
Vrbovac	Vrboc	Glogovac/Gllogoc			
Vrbovac	Urbode	Vitina/Viti			
Vrelo	Vrelle	Istok/Istog			
Vrelo	Vrelle	Lipljan/Lipjan			
Vrmnica	Vrnicice	Klina/Kline			
Vrnakovolo	Vernakolle	Vitina/Viti			
Vrnež	Vernez	Vitina/Viti			
Vrnica	Vrnicice	Vučitrn/Vushtrri			
Vrševce	Vršhec	Lipljan/Lipjan			
Vrševce	Vršhec	Suva Reka/Suhareke			
Vrtolnica	Vertomice	Kačanik/Kacanic			
Vrucevice	Vruqec	Kos. Kamenica/Kamenice			
Vuca	Vuce	Leposavić/Leposaviq			
Vucak	Vuqak	Glogovac/Gllogoc			
Vučitrn	Vushtrri	Vučitrn/Vushtrri			
Vukojevice	Vukojeviq	Zubin Potok/Zubin Potok			
Vukosavljevice	(n/a)	Zubin Potok/Zubin Potok			
Vusince	(n/a)	Kos. Kamenica/Kamenice			
Zabelj	Zhabel	Đakovica/Gjakova			
Zablance	Zabuq	Istok/Istog			
Zabrđe	Zabergje	Klina/Kline			
Zabrđe	Zabergje	Kos. Mitrovica/Mitrovice			
Zabrđe	Zabergje	Leposavić/Leposaviq			
Zač	Zallq	Istok/Istog			
Zagorje	Zagor	Vučitrn/Vushtrri			
Zagrade	(n/a)	Zubin Potok/Zubin Potok			
Zagrmlje	Zgermle	Peć/Peja			
Zagulje	(n/a)	Zubin Potok/Zubin Potok			
Zahać	Zahaq	Peć/Peja			
Zajcevce	Zajcec	Kos. Kamenica/Kamenice			
Zajmovo	Zajmове	Klina/Kline			
Zakovo	Zhakove	Istok/Istog			
Zakut	Zakut	Podujevo/Podujeve			
Zaplužje	Zaplluxhe	Gora/Dragash			
Zarevi	Zharevice	Zubin Potok/Zubin Potok			
Zasela	Zaselle	Kos. Mitrovica/Mitrovice			
Zaskok	Zaskoc	Uroševac/Ferizaj			
Zatrić	Zatriq	Orahovac/Rrahovec			

Dodatak V delu:

2. Naselja na Kosovu po alfabetskome redosledu prema albanskim nazivima

Albanski naziv	Srpski naziv	Opština	Albanski naziv	Srpski naziv	Opština
Acareve	Ovčarevo	Srbica/Skenderaj	Berkove	Berkovo	Klina/Kline
Akosnice	Okosnica	Lipljan/Lipjan	Bernica e Eperme	Gornja Brnjica	Priština/Prishtina
Androfc	Androvac	Lipjan/Lipjan	Bernica e Poshtem	Donja Brnjica	Priština/Prishtina
Arlat	Orlate	Glogovac/Gllgoc	Bernjak	Brnjak	Zubin Potok/Zubin Potok
Astrazup	Ostrozub	Orahovac/Rrahovec	Bernjake	Brnjaca	Orahovac/Rrahovec
Atmagje	Atmada	Prizren/Prizren	Bervenik	Brevnik	Podujevo/Podujeve
Babaj i Bokes	Babaj Baks	Đakovica/Gjakova	Berzance	Brzance	Leposavić/Leposaviq
Baballoq	Babaloc	Dečani/Decane	Berzhenik	Brezanik	Peć/Peja
Babimoc	Babin Most	Obilić/Obiliq	Besi	Besinje	Priština/Prishtina
Babiq	Babice	Peć/Peja	Bibe	Biba	Uroševac/Ferizaj
Bablak	Babljak	Uroševac/Ferizaj	Bicec	Bičevac	Kačanik/Kacanik
Babudovice	Babudovica	Zubin Potok/Zubin Potok	Bilince	Bilince	Gniljane/Gjilan
Babush	Muhadžer Babuš	Lipljan/Lipjan	Bilushë	Biluša	Prizren/Prizren
Backe	Backa	Gora/Drageash	Binaq	Binać	Vitina/Viti
Badofc	Badovac	Priština/Prishtina	Biq	Bica	Klina/Kline
Baice	Banjica	Kačanik/Kacanik	Bistrazhin	Bistražin	Đakovica/Gjakova
Bajcine	Bajcina	Podujevo/Podujeve	Bistrice	Bistrica	Leposavić/Leposaviq
Baje	Banja	Istok/Istog	Bistrice e Shales	Saljska Bistrica	Leposavić/Leposaviq
Baje	Banja	Srbica/Skenderaj	Bitesh i Ulet	Donji Biteš	Đakovica/Gjakova
Baje	Banja	Zubin Potok/Zubin Potok	Biti e Eperme	Gornja Bitinja	Štrpce/Shterpce
Bajgore	Bajgora	Kos. Mitrovica/Mitrovica	Biti e Ulet	Donja Bitinja	Štrpce/Shterpce
Bajjice	Banjica	Glogovac/Gllgoc	Bivolak	Bivoljak	Vučitrn/Vushtrri
Bajjice	Banjica	Lipljan/Lipjan	Blac	Bljac	Gora/Drageash
Bajjske	Banjska	Zvečan/Zvecan	Blinajte	Lipovica	Lipljan/Lipjan
Baks	Baks	Srbica/Skenderaj	Blinishte	Lipovac	Đakovica/Gjakova
Bakshi	Baksija	Obilić/Obiliq	Bllace	Blace	Suva Reka/Suhareke
Balince	Balince	Klina/Kline	Bllagaje	Blagaje	Peć/Peja
Balince	Balince	Vučitrn/Vushtrri	Bllate	Blato	Podujevo/Podujeve
Ballabajja	Kisela Banja	Podujevo/Podujeve	Bob	Bob	Kačanik/Kacanik
Ballaban	Balaban	Priština/Prishtina	Boga	Boge	Peć/Peja
Ballance	Balance	Vitina/Viti	Bokshiq	Bokšić	Klina/Kline
Ballofc	Balovac	Podujevo/Podujeve	Boiec	Boljeve	Kos. Kamenica/Kamenice
Banje	Banja	Suva Reka/Suhareke	Boletin	Boljetin	Zvečan/Zvecan
Banjjske	Banjska	Vučitrn/Vushtrri	Borcan	Borčane	Leposavić/Leposaviq
Banovdol	Banov Do	Zvečan/Zvecan	Borovc	Borova	Leposavić/Leposaviq
Banulle	Bandulić	Lipljan/Lipjan	Boshlan	Bošljane	Vučitrn/Vushtrri
Baraina	Baraina	Podujevo/Podujeve	Bostan	Bostane	Novo Brdo/Novoberde
Barane	Barane	Peć/Peja	Brabonijq	Brabonjić	Kos. Mitrovica/Mitrovica
Bardhaniq	Bardhaniq	Đakovica/Gjakova	Brad	Brod	Gora/Drageash
Bardhasan	Bardosan	Đakovica/Gjakova	Bradash	Bradaš	Podujevo/Podujeve
Bardhi i Madh	Veliki Belačevac	Kosovo Polje/Fushe Kosove	Braine	Braina	Podujevo/Podujeve
Bardhi i Vogel	Mali Belačevac	Kosovo Polje/Fushe Kosove	Bratotine	Bratotin	Orahovac/Rrahovec
Bare	Bare	Kos. Mitrovica/Mitrovica	Brece	Brece	Orahovac/Rrahovec
Bare	Bare	Leposavić/Leposaviq	Breg i Zi	Crni Breg	Podujevo/Podujeve
Barileve	Bariljevo	Priština/Prishtina	Bregu i Madh	Velji Breg	Lipljan/Lipjan
Bastovice	Belaje	Dečani/Decane	Brekoc	Brekovac	Zubin Potok/Zubin Potok
Batahire	Bataire	Kos. Mitrovica/Mitrovica	Bresalc	Brekovac	Đakovica/Gjakova
Batlave	Batlava	Podujevo/Podujeve	Bresnic	Brasaljce	Gniljane/Gjilan
BatuseBec	Batusa	Đakovica/Gjakova	Brestoc	Bresnica	Zvečan/Zvecan
Bec	Bec	Đakovica/Gjakova	Brestovic	Brestovac	Orahovac/Rrahovec
Begunce	Begunce	Vitina/Viti	Brezne	Brestovik	Peć/Peja
Beleg	Beleg	Dečani/Decane	Breznice	Brezna	Gora/Drageash
Belince	Belince	Štimlje/Shtime	Brezovica	Breznica	Obilić/Obiliq
Bellacerke	Bela Crkva	Orahovac/Rrahovec	Brod	Brezovica	Štrpce/Shterpce
Bellanice	Belanica	Suva Reka/Suhareke	Brodosane	Brod	Štrpce/Shterpce
Belloberda	Belo Brdo	Leposavić/Leposaviq	Broliq	Brodosavce	Gora/Drageash
Bellopoje	Belo Polje	Istok/Istog	Brovine	Brolić	Peć/Peja
Bellopoje	Belo Polje	Peć/Peja	Brus	Brovina	Đakovica/Gjakova
Bellopoje	Belo Polje	Podujevo/Podujeve	Brusnik	Brus	Lipljan/Lipjan
Beluqe	Beluce	Leposavić/Leposaviq	Bubavec	Brusnik	Vučitrn/Vushtrri
Beqiq	Bečić	Vučitrn/Vushtrri	Bube	Bobovac	Klina/Kline
Bequk	Bencuk	Vučitrn/Vushtrri	Bubel	Bube	Zubin Potok/Zubin Potok
Berberishte	Berberishte	Leposavić/Leposaviq	Budakove	Bublje	Orahovac/Rrahovec
Berefc	Berevce	Štrpce/Shterpce	Budisallc	Budakovo	Suva Reka/Suhareke
Berishe	Beriša	Štrpce/Shterpce	Budzike e Poshtime	Budisavci	Klina/Kline
Berivojce	Berivojce	Glogovac/Gllgoc	Bujan	Donja Budriga	Gniljane/Gjilan
Berjaha	Berjak	Kos. Kamenica/Kamenice	Bukosh	Bujanje	Lipljan/Lipjan
		Đakovica/Gjakova		Bukoš	Suva Reka/Suhareke

<u>Albanski naziv</u>	<u>Srpski naziv</u>	<u>Opština</u>	<u>Albanski naziv</u>	<u>Srpski naziv</u>	<u>Opština</u>
Bukosh	Bukoš	Vučitrn/Vushtrri	Dojnice	Dojnice	Prizren/Prizren
Bukovik	Bukovik	Gniljane/Gjilan	Dolak	Dolak	Vučitrn/Vushtrri
Bukovishte	Bukovica	Lipljan/Lipjan	Dolan	Doljane	Zvečan/Zvečan
Buqan	Bucane	Peć/Peja	Dolac	Dolac	Klina/Kline
Buqe	Buce	Gora/Dragash	Dollove	Dolovo	Klina/Kline
Burice	Burince	Podujevo/Podujeve	Domanek	Domanek	Orahovac/Rrahovec
Burim	Jović	Orahovac/Rrahovec	Dragalice	Dragalice	Zubin Potok/Zubin Potok
Burince	Burince	Gniljane/Gjilan	Dragance	Draganac	Gniljane/Gjilan
Burlate	Burlate	Zubin Potok/Zubin Potok	Dragash	Dragaš	Gora/Dragash
Buroje	Brojna	Srbica/Skenderaj	Dragobil	Dragobilje	Orahovac/Rrahovec
Burrke e Eperme	Gornja Budrika	Vitina/Viti	Dragolec	Dragoljevac	Istok/Istog
Burrnik	Burnik	Uroševac/Ferizaj	Drainoviq	Drainovice	Zubin Potok/Zubin Potok
Busi	Businje	Priština/Prishtina	Drajciq	Drajcići	Prizren/Prizren
Busovate	Busovata	Kos. Kamenica/Kamenice	Drajkoç	Drajkovce	Štrpce/Shterpce
Buzovik	Buzovik	Vitina/Viti	Dramjake	Dramnjak	Uroševac/Ferizaj
Caber	Cabra	Zubin Potok/Zubin Potok	Dreje	Drenje	Istok/Istog
Cagllavice	Caglavica	Priština/Prishtina	Drelaj	Drelje	Peć/Peja
Callapek	Celopek	Lipljan/Lipjan	Dren	Dren	Leposavić/Leposaviq
Capare	Sapar	Gniljane/Gjilan	Dren	Dren	Zubin Potok/Zubin Potok
Carefc	Carevce	Kos. Kamenica/Kamenice	Drenoc	Drenovac	Dečani/Decane
Carrabreg	Donji Crnobreg	Dečani/Decane	Drenoc	Drenovac	Klina/Kline
Carrabreg i Eperme	Gornji Crnobreg	Dečani/Decane	Drenoc	Drenovčić	Klina/Kline
Carraleve	Crnojlovo	Štimlje/Shtime	Drenoc	Vlaški Drenovac	Klina/Kline
Carralluke	Crni Lug	Istok/Istog	Drenoc	Drenovac	Orahovac/Rrahovec
Carralluke	Crni Lug	Klina/Kline	Drenoc	Drenovac	Priština/Prishtina
Catkoc	Carakovce	Kos. Kamenica/Kamenice	Drenushë	Drenova Glava	Kaçanik/Kacanik
Ceceli	Cecelija	Vučitrn/Vushtrri	Drobesh	Drobesh	Vitina/Viti
Celi	Celik	Gniljane/Gjilan	Dromak	Drobnjak	Kaçanik/Kacanik
Celine	Celina	Orahovac/Rrahovec	Duboc	Dubovac	Vučitrn/Vushtrri
Ceparce	Caparce	Prizren/Prizren	Dubocak	Dubočak	Peć/Peja
Ceraj	Ceranja	Leposavić/Leposaviq	Dubove	Dubovo	Peć/Peja
Cerkolez	Crkolez	Istok/Istog	Dubove e Vogel	Malo Dubovo	Istok/Istog
Cermjan	Crmljane	Đakovica/Gjakova	Dubovik	Dubovik	Dečani/Decane
Cernatove	Crnatovo	Leposavić/Leposaviq	Dubrave	Dubrava	Dečani/Decane
Cernice	Cernica	Gniljane/Gjilan	Dubrave	Dubrava	Istok/Istog
Cernille	Crnilo	Uroševac/Ferizaj	Dubrave	Dubrava	Suva Reka/Suhareke
Ceroverhe	Crni Vrh	Peć/Peja	Duganjive	Dugonjive	Klina/Kline
Cerrce	Crnce	Istok/Istog	Duge	Duga	Štimlje/Shtime
Cerrovike	Cerovik	Klina/Kline	Duhel	Dulje	Suva Reka/Suhareke
Cerven	Cerven	Leposavić/Leposaviq	Dujake	Dujak	Đakovica/Gjakova
Cifllak	Ciflak	Orahovac/Rrahovec	Dumnica e Epertne	Gornja Dubnica	Vučitrn/Vushtrri
Ciniak	Ciflak	Vitina/Viti	Dumnica e Ulet	Donja Dubnica	Vučitrn/Vushtrri
Citak	Citak	Srbica/Skenderaj	Dumnice e Eperme	Gornja Dubnica	Podujevo/Podujeve
Dabishefc	Dabiševac	Priština/Prishtina	Dumnice e Luges	Lug Dubnica	Vučitrn/Vushtrri
Dajkofc	Dajkovce	Kos. Kamenica/Kamenice	Dumnice e Poshtem	Donja Dubnica	Podujevo/Podujeve
Dal	Dolj	Đakovica/Gjakova	Dumosh	Dumoš	Podujevo/Podujeve
Damanek	Domanek	Glogovac/Gllgoc	Dunav	Dunavo	Gniljane/Gjilan
Damjan	Damjane	Đakovica/Gjakova	Duraj	Dura	Kaçanik/Kacanik
Dashefc	Doševac	Srbica/Skenderaj	Dush	Duš	Klina/Kline
Dashice	Dazdinca	Kos. Kamenica/Kamenice	Dushanove	Dušanovo	Prizren/Prizren
Dashinovic	Dašinovac	Dečani/Decane	Duzhnje	Duznje	Đakovica/Gjakova
Davidofc	Davidovce	Štimlje/Shtime	Dvorane	Dvorane	Suva Reka/Suhareke
Debulde	Debelde	Vitina/Viti	Dvorishte	Dvorište	Podujevo/Podujeve
Decane	Dečani	Dečani/Decane	Dys	Duz	Podujevo/Podujeve
Dedaj	Dedaj	Prizren/Prizren	Elezaj	Eleza	Kaçanik/Kacanik
Dedi	Dedinje	Kos. Mitrovica/Mitrovica	Feriqeve	Firiceja	Kos. Kamenica/Kamenice
Dehje	Danjane	Orahovac/Rrahovec	Ferizaj	Uroševac	Uroševac/Ferizaj
Deiq	Deić	Klina/Kline	Firaje	Firaja	Đakovica/Gjakova
Dellofc	Delovce	Suva Reka/Suhareke	Firaje	Firaja	Štrpce/Shterpce
Dershnik	Drshnik	Klina/Kline	Firza	Firza	Đakovica/Gjakova
Dervare	Drvare	Vučitrn/Vushtrri	Frasheri i Madh	Svinjare	Kos. Mitrovica/Mitrovica
Desetak	Desetak	Leposavić/Leposaviq	Fshat	Seljance	Kos. Mitrovica/Mitrovica
Desivojce	Desivojce	Kos. Kamenica/Kamenice	Fshati Llap	Laplje Selo	Priština/Prishtina
Devaje	Devaja	Vitina/Viti	Fushë Kosove	Kosovo Polje	Kosovo Polje/Fushë Kosove
Deve	Deva	Đakovica/Gjakova	Fushitice e Eperme	Gornja Fuštica	Glogovac/Gllgoc
Dince	Dimce	Kaçanik/Kacanik	Fushitice e Poshtem	Donja Fuštica	Glogovac/Gllgoc
Divjake	Divljaka	Lipljan/Lipjan	Gabbrice	Gabrica	Kaçanik/Kacanik
Dlallasaj	Dalassaj	Đakovica/Gjakova	Gadime e Eperme	Gornje Gadimlje	Lipljan/Lipjan
Doberdol	Dobri Dol	Klina/Kline	Gadime e Ulet	Donje Gadimlje	Lipljan/Lipjan
Doberdolan	Dobrodoljane	Suva Reka/Suhareke	Gadish	Gadiš	Gniljane/Gjilan
Doberdoll	Dobri Do	Peć/Peja	Gajre	Gajre	Kaçanik/Kacanik
Doberdoll	Dobri Do	Podujevo/Podujeve	Galice	Galica	Vučitrn/Vushtrri
Doberdup	Dobri Dub	Kosovo Polje/Fushë Kosove	Garaceve	Gora/Goračëvo	Orahovac/Rrahovec
Doberlluke	Dobra Luka	Vučitrn/Vushtrri	Garance	Gora/Gorance	Kaçanik/Kacanik
Doblibare	Doblibare	Đakovica/Gjakova	Gatnje	Gatnje	Uroševac/Ferizaj
Dobraje e Madhe	Velika Dobranja	Lipljan/Lipjan	Gazivode	Gazivode	Zubin Potok/Zubin Potok
Dobraje e Vogel	Mala Dobranja	Lipljan/Lipjan	Gelanc	Geljance	Suva Reka/Suhareke
Dobratin	Dobrotin	Lipljan/Lipjan	Gerdofc	Grdovac	Podujevo/Podujeve
Dobratine	Dobrotin	Podujevo/Podujeve	Gerkaje	Grkaje	Leposavić/Leposaviq
Dobrdoll	Dobri Dol	Orahovac/Rrahovec	Germcare	Grncar	Vitina/Viti
Dobriq	Dobrić	Đakovica/Gjakova	Germove	Grmovo	Vitina/Viti
Dobrosh	Dobroš	Đakovica/Gjakova	Gerqine	Grčina	Đakovica/Gjakova
Dobroshec	Dobroševac	Glogovac/Gllgoc	Getovushe	Gotovuša	Štrpce/Shterpce
Dobrushe	Dobruša	Istok/Istog	Gexhe	Gedža	Orahovac/Rrahovec
Dobruzhe	Dobrušte	Prizren/Prizren	Gjakove	Đakovica	Đakovica/Gjakova
Doganaj	Doganović	Kaçanik/Kacanik	Gjelbine	Donja Slatina	Vitina/Viti

<u>Albanski naziv</u>	<u>Srpski naziv</u>	<u>Opština</u>	<u>Albanski naziv</u>	<u>Srpski naziv</u>	<u>Opština</u>
Gjiaoc	Dinovce	Suva Reka/Suhareke	Hereq	Ereç	Đakovica/Gjakova
Gjilan	Gnjiljane	Gnjiljane/Gjilan	Hercog	Hercegovno	Vučitrn/Vushtrri
Gjocaj	Đocaj	Deçani/Decane	Hertice	Hrtica	Podujevo/Podujeve
Gjonaj	Đonaj	Prizren/Prizren	Hoce e Madhe	Velika Hoça	Orahovac/Rrahovec
Gjurakovc	Durakovac	Istok/Istog	Hoce e Qytetit	Hoça Zagradaska	Prizren/Prizren
Gjurakovc	Srbobran	Istok/Istog	Hoce e Vogel	Mala Hoça	Orahovac/Rrahovec
Gjurgjedoli	Durdev Dol	Kaçanik/Kacanik	Hodanofc	Odanovce	Kos. Kamenica/Kamenice
Gjurgjevik	Mali Đurdevik	Klina/Kline	Hodefc	Odevce	Kos. Kamenica/Kamenice
Gjurgjevik	Veliki Đurdevik	Klina/Kline	Hulaj	Huijaj	Deçani/Decane
Gjurkoc	Durkovce	Štimlje/Shtime	Ilixha e Pejes	Banjica	Istok/Istog
Gjylekare	Delekare	Vitina/Viti	Inatofc	Inatovce	Gnjiljane/Gjilan
Gllanaselle	Gladno Selo	Glogovac/Gllgoc	Irzniq	Rzniç	Deçani/Decane
Gllanice	Glanica	Lipljan/Lipjan	Iseve e Poshtme	Donje Isevo	Leposaviç/Leposaviq
Gllareve	Iglarevo	Klina/Kline	Isnig	Istiniç	Deçani/Decane
Gllavice	Glavica	Lipljan/Lipjan	Istog	Istok	Istok/Istog
Gllavnik	Glavnik	Podujevo/Podujeve	Istog i Poshtem	Donji Istok	Istok/Istog
Gllavotin	Glavotina	Vučitrn/Vushtrri	Ivaje	Ivaja	Kaçanik/Kacanik
Gllobocice	Globoçica	Kaçanik/Kacanik	Izbice	Izbica	Srbica/Skenderaj
Glloboqice	Globoçica	Gora/Drageash	Izhance	Izance	Štrpce/Shterpce
Gllogjan	Glodane	Deçani/Decane	Izvore	Izvori	Zveçan/Zvecan
Gllogjan	Glodane	Peç/Peja	Jabllanice	Jabllanica	Peç/Peja
Gllogoc	Glogovce	Kos. Kamenica/Kamenice	Jabllanice	Jabllanica	Prizren/Prizren
Gllogofc	Glogovica	Priština/Pristina	Jabllanice e Madhe	Velika Jabllanica	Peç/Peja
Gllogoc	Glogovac	Glogovac/Gllgoc	Jabllanice e Vogel	Mala Jabllanica	Peç/Peja
Gllobare	Globare	Glogovac/Gllgoc	Jabuka	Jabuka	Zubin Potok/Zubin Potok
Gllgofc	Glogovce	Lipljan/Lipjan	Jagnjenice	Jagnjenica	Zubin Potok/Zubin Potok
Gmice	Gmince	Kos. Kamenica/Kamenice	Jagode	Jagoda	Klina/Kline
Gnezhdan	Gnjezdane	Leposaviç/Leposaviq	Jahoce	Jahoc	Đakovica/Gjakova
Godanc	Godance	Glogovac/Gllgoc	Jancishte	Jançište	Orahovac/Rrahovec
Godanc i Ulet	Donje Godance	Štimlje/Shtime	Janjeve	Janjevo	Lipljan/Lipjan
Godanci i Eperm	Gornje Godance	Štimlje/Shtime	Jankovpotok	Jankov Potok	Zveçan/Zvecan
Goden	Goden	Đakovica/Gjakova	Janosh	Janoš	Đakovica/Gjakova
Goden	Mali Goden	Gnjiljane/Gjilan	Jasenovik	Jasenovik	Novo Brdo/Novoberde
Goden i Madh	Veliki Goden	Vitina/Viti	Jasenovik i Eperm	Gornji Jasenovik	Zubin Potok/Zubin Potok
Godishnjak	Godishnjak	Podujevo/Podujeve	Jasenovik i Poshtem	Donji Jasenovik	Zubin Potok/Zubin Potok
Gogollofc	Gogolovce	Kos. Kamenica/Kamenice	Jashanice	Jošanica	Klina/Kline
Gobjuje	Gobjulja	Vučitrn/Vushtrri	Jashanice	Jošanica	Leposaviç/Leposaviq
Golluboc	Golubovac	Klina/Kline	Jashanice	Jošanica	Peç/Peja
Gorazhdec	Gorazdevac	Peç/Peja	Jasiq	Jasiç	Deçani/Decane
Gomaselle	Gornje Selo	Prizren/Prizren	Javor	Javor	Suva Reka/Suhareke
Gorozhup	Gorozup	Prizren/Prizren	Jazhince	Jazince	Štrpce/Shterpce
Grabanice	Grabanica	Klina/Kline	Jelakce	Jelakce	Leposaviç/Leposaviq
Graboc	Grabovac	Peç/Peja	Jelloc	Jelovac	Klina/Kline
Graboc i Eperm	Gornji Grabovac	Obiliç/Obilic	Jeshkove	Ješkovo	Prizren/Prizren
Graboc i Ulet	Donji Grabovac	Kosovo Polje/Fushe Kosove	Jezerc	Jezero	Vučitrn/Vushtrri
Grabofc	Grabovac	Zveçan/Zvecan	Jezerce	ezerce	Uroševac/Ferizaj
Grace	Grace	Vučitrn/Vushtrri	Joševik	Joševik	Zveçan/Zvecan
Gradice	Gradica	Glogovac/Gllgoc	Junik	Junik	Deçani/Decane
Gramaqel	Gramocelj	Deçani/Decane	Kabash	Kabaš	Prizren/Prizren
Granican	Graniçane	Leposaviç/Leposaviq	Kabash	Kabaš	Vitina/Viti
Grapc	Grabac	Klina/Kline	Kabashi i Hasit	Kabaš Has	Prizren/Prizren
Grashtice	Graštica	Priština/Pristina	Kacandoll	Kaçandol	Kos. Mitrovica/Mitrovica
Grazhdanik	Grazhdanik	Prizren/Prizren	Kacanik	Kaçanik	Kaçanik/Kacanik
Greben	Grebeno	Uroševac/Ferizaj	Kacanik i Vjeter	Stari Kaçanik	Kaçanik/Kacanik
Gregjenik	Gradenik	Kos. Kamenica/Kamenice	Kacibeg	Kacibeg	Podujevo/Podujeve
Grejokc	Grejkovce	Suva Reka/Suhareke	Kajkove	Kajkovo	Leposaviç/Leposaviq
Grejqefc	Grejcevcce	Suva Reka/Suhareke	Kalatrice	Kaljatica	Podujevo/Podujeve
Gremnik	Grebnik	Klina/Kline	Kaliquan	Kaliçane	Istok/Istog
Grencarc	Grcnare	Prizren/Prizren	Kalludra e Madhe	Velika Kaludra	Zubin Potok/Zubin Potok
Grgoc	Grgoc	Đakovica/Gjakova	Kalludra e Vogel	Mala Kaludra	Zubin Potok/Zubin Potok
Grizhan	Grizani	Zveçan/Zvecan	Kamenice	Kosovska Kamenica	Kos. Kamenica/Kamenice
Grizime	Grizime	Kos. Kamenica/Kamenice	Kamenice	Kamenica	Leposaviç/Leposaviq
Guli	Gulije	Leposaviç/Leposaviq	Kaporiq	Koporice	Leposaviç/Leposaviq
Gumnaselle	Guvno Selo	Lipljan/Lipjan	Karaceve e Eperme	Gornje Karaçevo	Kos. Kamenica/Kamenice
Gumnishte	Gumnište	Gnjiljane/Gjilan	Karaceve e Ulet	Donje Karaçevo	Kos. Kamenica/Kamenice
Gumnishte	Gumnište	Vučitrn/Vushtrri	Karaqe	Karace	Vučitrn/Vushtrri
Guncat	Guncat	Suva Reka/Suhareke	Karaqice	Karaçica	Štimlje/Shtime
Gurbardh	Crnovrana	Orahovac/Rrahovec	Karashengjergj	Karasinderd	Prizren/Prizren
Guri i Kuq	Petković	Orahovac/Rrahovec	Kashice	Kašica	Istok/Istog
Gurishte	Goric	Orahovac/Rrahovec	Katuni i Ri	Novo Selo	Kos. Kamenica/Kamenice
Gushe	Guska	Đakovica/Gjakova	Kepuz	Kpuz	Klina/Kline
Gushice	Gušica	Vitina/Viti	Keqekole	Kacikol	Priština/Pristina
Gushterice e Eperm	Gornja Gušterica	Lipljan/Lipjan	Kerligate	Krligate	Zubin Potok/Zubin Potok
Gushterice e Ulet	Donja Gušterica	Lipljan/Lipjan	Kernice	Krnjinca	Klina/Kline
Guvnishte	Guvnište	Leposaviç/Leposaviq	Kernine	Krnjina	Istok/Istog
Hade	Ade	Obiliç/Obilic	Kernjin i Epenn	Gornji Krnjn	Leposaviç/Leposaviq
Hajkobile	Ajkobila	Priština/Pristina	Kernjin i Poshtem	Donji Krnjn	Leposaviç/Leposaviq
Hajnoc	Ajnovce	Kos. Kamenica/Kamenice	Kerpimeh	Krpimej	Podujevo/Podujeve
Hajvali	Ajvalija	Priština/Pristina	Kerstofc	Krstovac	Peç/Peja
Halabak	Afabak	Podujevo/Podujeve	Kijevcij	Kijevcice	Leposaviç/Leposaviq
Hallac i Madh	Veliki Alas	Lipljan/Lipjan	Kijeve	Kijevo	Klina/Kline
Hallac i Vogel	Mali Alas	Lipljan/Lipjan	Kishnapole	Kišno Polje	Gnjiljane/Gjilan
Hamidi	Hamidija	Obiliç/Obilic	Kizhareke	Kišna Reka	Glogovac/Gllgoc
Hani i Elezit	Đeneral Janković	Kaçanik/Kacanik	Klecke	Klecka	Lipljan/Lipjan
Haxhaj	Hadžović	Peç/Peja	Kline	Klina	Klina/Kline
Henc	Ence	Kosovo Polje/Fushe Kosove	Kline e Eperme	Gornja Klina	Srbica/Skenderaj

<u>Albanski naziv</u>	<u>Srpski naziv</u>	<u>Opština</u>	<u>Albanski naziv</u>	<u>Srpski naziv</u>	<u>Opština</u>
Kline e Mesme	Srednja Klina	Srbica/Skenderaj	Kucishte	Kucište	Peć/Peja
Kline e Poshteme	Donja Klina	Srbica/Skenderaj	Kukavice	Kruševo	Leposavić/Leposaviq
Klinefc	Klinovac	Klina/Kline	Kukavice	Kukavica	Priština/Prishtina
Kliqine	Klinčina	Peć/Peja	Kukovice	Kukovce	Gora/Dragash
Klobukar	Klobukar	Novo Brdo/Novoberde	Kukuljan	Kukuljane	Gora/Dragash
Klodernice	Kladernica	Srbica/Skenderaj	Kulle	Kula	Zvečan/Zvecan
Kllokot	Klokot	Vitina/Viti	Kunovim	Kunovik	Vučitrn/Vushtrri
Kmetofc	Kmetovce	Gnjiljane/Gjilan	Kunushfc	Konjuševac	Podujevo/Podujeve
Kobaje	Kobanja	Prizren/Prizren	Kurillove	Kurilovo	Vučitrn/Vushtrri
Kobillagllave	Kobilja Glava	Zubin Potok/Zubin Potok	Kusar	Kusar	Đakovica/Gjakova
Kodrali	Kodralija	Dečani/Decane	Kushove	Kuševac	Đakovica/Gjakova
Kodralli	Kodrallija	Đakovica/Gjakova	Kuske e Eperme	Gornje Kusce	Gnjiljane/Gjilan
Kojske	Konjsko	Lipljan/Lipjan	Kutine	Kutnje	Leposavić/Leposaviq
Kojushe	Kojuš	Prizren/Prizren	Kutlofc	Kutlovac	Kos. Mitrovica/Mitrovica
Kokaj	Glavičica	Peć/Peja	Kuzmin	Kuzmin	Kosovo Polje/Fushe Kosovo
Koliq	Kolić	Priština/Pristhina	Lajq	Ljajčić	Kos. Kamenica/Kamenice
Kolle	Koto	Vučitrn/Vushtrri	Lajthishte	Leskovčić	Obilić/Obiliq
Kolloleq	Kololeć	Kos. Kamenica/Kamenice	Lebane	Lebane	Priština/Pristhina
Kolovice	Kojlovica	Priština/Pristhina	Lebushe	Ljubuša	Dečani/Decane
Komaran	Komorane	Glogovac/Gllogoc	Leletiq	Laletić	Lipljan/Lipjan
Komogllave	Kamena Glava	Uroševac/Ferizaj	Lepaje	Letance	Podujevo/Podujeve
Konjuh	Konjuh	Lipljan/Lipjan	Lepine	Lepina	Lipljan/Lipjan
Kopernice	Koprivnica	Kos. Kamenica/Kamenice	Leposaviq	Leposavić	Leposavić/Leposaviq
Kopiliq	Obilić	Obilić/Obiliq	Leqine	Leočina	Srbica/Skenderaj
Kopiliq i Eperm	Gornji Obilić	Srbica/Skenderaj	Leshak	Lešak	Leposavić/Leposaviq
Kopiliq i Ulet	Donji Obilić	Srbica/Skenderaj	Leshan	Lješane	Peć/Peja
Koprive	Kopriva	Kos. Mitrovica/Mitrovica	Leshane	Lešane	Suva Reka/Suhareke
Korbuliq	Korbulić	Kačanik/Kacanic	Leshtan	Leštane	Gora/Dragash
Korenice	Korenica	Đakovica/Gjakova	Leshtar	Lještar	Kos. Kamenica/Kamenice
Koretin	Koretin	Kos. Kamenica/Kamenice	Leskoc	Leskovac	Klina/Kline
Koretishte	Koretishte	Gnjiljane/Gjilan	Lesocke	Lisacka	Kos. Kamenica/Kamenice
Korishe	Koriša	Prizren/Prizren	Letnice	Letnica	Vitina/Viti
Korite	Korilje	Zvečan/Zvečan	Lez	Les	Prizren/Prizren
Korretice e Eperme	Gornja Koretica	Glogovac/Gllogoc	Likofc	Likovac	Srbica/Skenderaj
Korretice e Poshtem	Donja Koretica	Glogovac/Gllogoc	Likoshan	Likošane	Glogovac/Gllogoc
Kosavc	Kosovce	Gora/Dragash	Lipavice	Lipovica	Gnjiljane/Gjilan
Kosh	Koš	Istok/Istog	Lipavice	Lipovica	Zvečan/Zvecan
Koshare	Košare	Đakovica/Gjakova	Lipe	Lipa	Peć/Peja
Koshare	Košare	Uroševac/Ferizaj	Lipe	Lipa	Zvečan/Zvecan
Koshthanjevo	Koştanjevo	Štrpce/Shterpce	Lipjan	Lipljan	Lipljan/Lipjan
Koshtove	Koštutovo	Leposavić/Leposaviq	Lisi	Listia	Kos. Mitrovica/Mitrovica
Koshutan	Koštutane	Peć/Peja	Lisnaje	Dubrava	Kačanik/Kacanic
Koshutove	Koštutovo	Kos. Mitrovica/Mitrovica	Livadh	Livade	Lipljan/Lipjan
Koshutove	Koštutica	Leposavić/Leposaviq	Livadice	Livadica	Podujevo/Podujeve
Kostadince	Kostadince	Kos. Kamenica/Kamenice	Livoq i Eperm	Gornji Livoc	Gornji Livoc
Kosterc	Kostrc	Srbica/Skenderaj	Livoq i Poshtem	Donji Livoc	Gnjiljane/Gjilan
Kosterc	Kostrce	Suva Reka/Suhareke	Llabjan	Labljane	Novo Brdo/Novoberde
Kosuriq	Kosurić	Peć/Peja	Llabjan	Labljane	Peć/Peja
Kotline	Kotlina	Kačanik/Kacanic	Lladofc	Ladovac	Podujevo/Podujeve
Kotore	Kotore	Srbica/Skenderaj	Lladrovc	Ladrovac	Suva Reka/Suhareke
Kotradic	Kotradic	Peć/Peja	Lladrovic	Ladrovic	Suva Reka/Suhareke
Kovacice	Kovačica	Kos. Mitrovica/Mitrovica	Llanishte	Lanište	Kačanik/Kacanic
Kovaqec	Kovačevac	Kačanik/Kacanic	Llanishte	Lanište	Štimlje/Shtime
Kovrache	Kovrage	Istok/Istog	Llapashtice e Ep.	Gornja Lapaštica	Podujevo/Podujeve
Kozareve	Kovace	Zubin Potok/Zubin Potok	Llapashtice e Posht	Donja Lapaštica	Podujevo/Podujeve
Kozareve	Kozarevo	Zubin Potok/Zubin Potok	Llapceve	Labučevo	Orahovac/Rrahovec
Kozhice	Kozica	Srbica/Skenderaj	Llapushnik	Lapushnik	Glogovac/Gllogoc
Koznik	Koznik	Orahovac/Rrahovec	Llashkobare	Lasko Bare	Uroševac/Ferizaj
Kqiq i Vogel	Malo Kičić	Kos. Mitrovica/Mitrovica	Llaushe	Lauše	Podujevo/Podujeve
Kqiqi i Madh	Veliki Kičić	Kos. Mitrovica/Mitrovica	Llaushe	Lauša	Srbica/Skenderaj
Krajishte	Krajishte	Lipljan/Lipjan	Llazarave	Lazarevo	Obilić/Obiliq
Krajk	Krajk	Prizren/Prizren	Llazzballpaq	Laz Belopać	Peć/Peja
Krajkove	Krajkovo	Glogovac/Gllogoc	Llocan	Ločane	Dečani/Decane
Krajnidoll	Krajnidel	Kos. Kamenica/Kamenice	Llofce	Lovac	Zvečan/Zvecan
Kralan	Kraljane	Đakovica/Gjakova	Llovce	Lovce	Gnjiljane/Gjilan
Kramovik	Kramovik	Orahovac/Rrahovec	Llozhan	Lozane	Peć/Peja
Krasaliq	Krasalić	Srbica/Skenderaj	Llozishte	Ložište	Zvečan/Zvecan
Krasmiroc	Krasmirovac	Srbica/Skenderaj	Llugagji	Lugadžija	Lipljan/Lipjan
Kravarice	Kravarica	Gnjiljane/Gjilan	Llugagji	Lugadžija	Peć/Peja
Kravarisari	Kravoserija	Suva Reka/Suhareke	Lluge	Lug	Lipljan/Lipjan
Kremenat	Kremenata	Kos. Kamenica/Kamenice	Lluge	Lug	Podujevo/Podujeve
Krileve	Krijljevo	Kos. Kamenica/Kamenice	Llugove	Lugovo	Istok/Istog
Kroimire	Krajmirovce	Lipljan/Lipjan	Llukafc i Begut	Begov Lukavac	Istok/Istog
Krushe e Madhe	Velika Kruša	Orahovac/Rrahovec	Llukafci i Thate	Suvi Lukavac	Istok/Istog
Krushe e Vogel	Mala Kruša	Prizren/Prizren	Llukare	Lukare	Priština/Pristhina
Krushec	Kruševac	Peć/Peja	Llukareke	Lučka Reka	Zubin Potok/Zubin Potok
Krushefc	Kruševac	Obilić/Obiliq	Ll Luke e Eperme	Donja Luka	Dečani/Decane
Krusheve	Kruševac	Srbica/Skenderaj	Lluzhane	Luzane	Podujevo/Podujeve
Krushevice	Kruševica	Podujevo/Podujeve	Llokve	Lokva	Zvečan/Zvecan
Krushice e Eperme	Gornja Krušica	Suva Reka/Suhareke	Lloxha	Lođa	Peć/Peja
Krushice e Ulet	Donja Krušica	Suva Reka/Suhareke	Llubaveq	Ljubovac	Srbica/Skenderaj
Krushqice	Kruščica	Leposavić/Leposaviq	Llubeniq	Ljubenić	Peć/Peja
Kryshefc	Ktuševo	Gora/Dragash	Llubinje i Eperme	Gornje Ljubinje	Prizren/Prizren
Krysheve	Malo Kruševo	Klina/Kline	Llubinje i Poshtme	Donje Ljubinje	Prizren/Prizren
Krysheve e Madhe	Veliko Kruševo	Klina/Kline	Llubizhde	Ljubidža	Orahovac/Rrahovec
Kucice	Kučica	Srbica/Skenderaj	Llucushe	Gornja Luka	Dečani/Decane

<u>Albanski naziv</u>	<u>Srpski naziv</u>	<u>Opština</u>	<u>Albanski naziv</u>	<u>Srpski naziv</u>	<u>Opština</u>
Lugmire	Banjski Suvi Do	Zvečan/Zvecan	ucibabe	Mučibaba	Gnjiljane/Gjilan
Lumbardh	Ljumbarda	Dečani/Decane	Muciverce	Mučivrcce	Kos. Kamenica/Kamenice
Lupishte	Ljubovište	Gora/Dragash	Muhameb	Mazap	Podujevo/Podujeve
Lupishde	Ljubište	Vitina/Viti	Mulliq	Molić	Đakovica/Gjakova
Lupizhde	Ljubodža	Istok/Istog	Muradem	Muradem	Prizren/Prizren
Lupove	Ljubovo	Istok/Istog	Murge	Murga	Srbica/Skenderaj
Lupqi i Eperm	Gornje Ljupce	Podujevo/Podujeve	Murgulle	Murgula	Podujevo/Podujeve
Lupqi i Poshtem	Donje Ljupce	Podujevo/Podujeve	Mushnikove	Mušnikovo	Prizren/Prizren
Lushte	Ljušta	Kos. Mitrovica/Mitrovice	Mushtishte	Mušutište	Suva Reka/Suhareke
Luzhnice	Luznica	Suva Reka/Suhareke	Muzeqine	Muzičane	Štimlje/Shtime
Luzice	Lozica	Klina/Kline	Muzhevine	Muzevine	Istok/Istog
Magjere	Madera	Kos. Mitrovica/Mitrovice	Nabergjan	Nabrđe	Peć/Peja
Magure	Magura	Lipljan/Lipjan	Nagafc	Nogavac	Orahovac/Rrahovec
Majane	Majance	Podujevo/Podujeve	Nakarada	Nakarada	Kosovo Polje/Fushe Kosove
Majdeve	Majdevo	Leposavić/Leposavij	Nakell	Naklo	Peć/Peja
Makermal	Makrmalj	Srbica/Skenderaj	Nashec	Nasec	Prizren/Prizren
Makofc	Makovac	Priština/Pristina	Naspall	Naspale	Orahovac/Rrahovec
Makresh	Donji Makreš	Gnjiljane/Gjilan	Nebregoshi	Nebregoste	Prizren/Prizren
Makresh	Gonji Makreš	Gnjiljane/Gjilan	Nec	Nec	Đakovica/Gjakova
Malaj	Maljevice	Peć/Peja	Necafc	Necavce	Kaçanik/Kacanik
Malesi e Re	Nova Šumadija	Prizren/Prizren	Nedakofc	Nedakovac	Vučitrn/Vushtrri
Malesi e Re	Novake	Prizren/Prizren	Negroc	Negrovc	Glogovac/Gillogoc
Malesi e Vogel	Radošte	Orahovac/Rrahovec	Nekoc	Nekovce	Glogovac/Gillogoc
Maliq	Moglica	Đakovica/Gjakova	Nekodim	Nekodim	Uroševac/Ferizaj
Malisheve	Mališevo	Gnjiljane/Gjilan	Nente Jugoviq	Devet Jugovića	Priština/Pristina
Malisheve	Mališevo	Orahovac/Rrahovec	Nepole	Nepolje	Peć/Peja
Mamushe	Mamuša	Prizren/Prizren	Neprebishte	Neprebishte	Suva Reka/Suhareke
Mamushe	Manastirica	Prizren/Prizren	Nerodime e Eperme	Gornje Nerodimlje	Uroševac/Ferizaj
Manastirice	Manastirce	Uroševac/Ferizaj	Nerodime e Poshte	Donje Nerodimlje	Uroševac/Ferizaj
Manishince	Manišince	Novo Brdo/Novoberde	Nike	Nika	Kaçanik/Kacanik
Marali	Moralija	Orahovac/Rrahovec	Nikofc	Nikovce	Kaçanik/Kacanik
Marec	Marovce	Kos. Kamenica/Kamenice	Nishec	Niševce	Priština/Pristina
Marefc	Marevce	Lipljan/Lipjan	Nishor	Nišor	Suva Reka/Suhareke
Marefc	Marevce	Priština/Pristina	Nosale	Nosalje	Gnjiljane/Gjilan
Marmulle	Marmule	Đakovica/Gjakova	Novaline	Nevoljane	Vučitrn/Vushtrri
Matiqan	Matićane	Priština/Pristina	Novoberde	Novo Brdo	Novo Brdo/Novoberde
Maxhare	Madare	Orahovac/Rrahovec	Novokaz	Nivokaz	Đakovica/Gjakova
Mazgit	Mazgit	Obilić/Obilij	Novoselle	Novo Selo	Peć/Peja
Mazhiq	Mazić	Kos. Mitrovica/Mitrovice	Novoselle	Novo Selo	Srbica/Skenderaj
Maznik	Maznik	Dečani/Decane	Novoselle e Begut	Novo Selo	Vitina/Viti
Mazrek	Mazrek	Prizren/Prizren	Novoselle e Begut	Novo Selo Begovo	Vučitrn/Vushtrri
Medvec	Medvece	Lipljan/Lipjan	Novoselle e Eperme	Gornje Novo Selo	Đakovica/Gjakova
Medvec	Medvece	Prizren/Prizren	Novoselle e Maxhun	Nov. S. Mađunsko	Vučitrn/Vushtrri
Megjegjipotok	Mededi Potok	Zubin Potok/Zubin Potok	Novoselle e Ulet	Donje Novo Selo	Đakovica/Gjakova
Meja	Meja	Đakovica/Gjakova	Obrance	Obrandža	Podujevo/Podujeve
Mekidoll	Meki Do	Zvečan/Zvecan	Obri e Eperme	Gornje Obrinje	Glogovac/Gillogoc
Mekiniq	Mekinice	Leposavić/Leposavij	Obri e Ulet	Donje Obrinje	Srbica/Skenderaj
Melenice	Meljenica	Kos. Mitrovica/Mitrovice	Ogoshte	Ogoste	Kos. Kamenica/Kamenice
Meqe	Meća	Đakovica/Gjakova	Oklac	Oklace	Zubin Potok/Zubin Potok
Meqiteve	Maćitevo	Suva Reka/Suhareke	Oklap	Oklap	Lipljan/Lipjan
Meshine	Mešina	Kos. Kamenica/Kamenice	Okrašhtice	Okraštica	Vučitrn/Vushtrri
Metergofc	Medregovac	Podujevo/Podujeve	Opterushce	Opteruša	Orahovac/Rrahovec
Metohi	Metohija	Podujevo/Podujeve	Orize	Meja Orize	Đakovica/Gjakova
Miganoc	Miganovce	Kos. Kamenica/Kamenice	Orllan	Orlane	Podujevo/Podujeve
Mihaliq	Mijalić	Vučitrn/Vushtrri	Ornberde	Orno Brdo	Istok/Istog
Mijak	Mijak	Vitina/Viti	Ortushe	Orcusa	Gora/Dragash
Mikushnice	Mikušnica	Srbica/Skenderaj	Osek Hyle	Osek Hilja	Đakovica/Gjakova
Milaj	Milaj	Prizren/Prizren	Osek Pashe	Osek Paša	Đakovica/Gjakova
Miokoviq	Miokovice	Leposavić/Leposavij	Oshlan	Ošljane	Vučitrn/Vushtrri
Mioliq	Miolice	Leposavić/Leposavij	Osojan	Osojane	Istok/Istog
Mirace	Miroce	Vučitrn/Vushtrri	Ostraqe	Ostrace	Leposavić/Leposavij
Miradi e Eperme	Gornje Dobrovo	Kosovo Polje/Fushe Kosove	Pacaj	Pacaj	Peć/Peja
Miradi e Ulet	Donje Dobrovo	Kosovo Polje/Fushe Kosove	Padalishte	Padalište	Srbica/Skenderaj
Mirash	Stari Miraš	Uroševac/Ferizaj	Padine	Padine	Zubin Potok/Zubin Potok
Mirash i Ri	Novi Miraš	Uroševac/Ferizaj	Pagarushce	Pagaruša	Orahovac/Rrahovec
Mirate	Dobrava	Leposavić/Leposavij	Pakashhtice e Eperme	Gornja Pakaštica	Podujevo/Podujeve
Mirefc	Mirovac	Podujevo/Podujeve	Pakashhtice e Posht.	Donja Pakaštica	Podujevo/Podujeve
Mirene	Mirena	Lipljan/Lipjan	Palabardhe	Paljabarda	Đakovica/Gjakova
Miresh	Dobrcane	Gnjiljane/Gjilan	Palaj	Palivodenica	Kaçanik/Kacanik
Miresi	Dragovac	Priština/Pristina	Palaj	Crkvena Vodica	Obilić/Obilij
Mirosale	Mirosavlje	Uroševac/Ferizaj	Pallate	Palatna	Podujevo/Podujeve
Mirushe	Miruša	Orahovac/Rrahovec	Paluzhe	Paluza	Glogovac/Gillogoc
Mitrovica	Kosovska Mitrovica	Kos. Mitrovica/Mitrovice	Panorc	Ponorac	Orahovac/Rrahovec
Mleqan	Mlečane	Klina/Kline	Pantine	Pantina	Vučitrn/Vushtrri
Mlike	Mlike	Gora/Dragash	Papalane	Popovljane	Suva Reka/Suhareke
Mocare	Mocare	Kos. Kamenica/Kamenice	Papaz	Papaz	Suva Reka/Suhareke
Mogille	Mogila	Vitina/Viti	Papaz	Papaz	Uroševac/Ferizaj
Mohlan	Movljane	Suva Reka/Suhareke	Papiq	Papić	Dečani/Decane
Mojstir	Mojstir	Istok/Istog	Papraqan	Papračane	Dečani/Decane
Mollopoc	Malopoljce	Štimlje/Shtime	Parllove	Paralovo	Gnjiljane/Gjilan
Morine	Morina	Đakovica/Gjakova	Partesh	Parteš	Gnjiljane/Gjilan
Morine	Marina	Srbica/Skenderaj	Paruc	Paruci	Zubin Potok/Zubin Potok
Moshince	Mosnica	Leposavić/Leposavij	Pasjan	Pasjane	Gnjiljane/Gjilan
Mozgove	Mozgovo	Gnjiljane/Gjilan	Pasome	Pasoma	Vučitrn/Vushtrri
Mramor	Mramor	Priština/Pristina	Pastasel	Pusto Selo	Orahovac/Rrahovec
Mrasuer	Mrasor	Orahovac/Rrahovec	Pavlan	Plavljane	Peć/Peja

<u>Albanski naziv</u>	<u>Srpski naziv</u>	<u>Opština</u>	<u>Albanski naziv</u>	<u>Srpski naziv</u>	<u>Opština</u>
Peje	Peć	Peć/Peja	Qikatove c Vjeter	Staro Ćikatovo	Glogovac/Glogoc
Penuke	Penduha	Podujevo/Podujeve	Ćirez	Ćirez	Srbica/Skenderaj
Pepiq	Pepice	Peć/Peja	Qubrel	Ćubrelj	Srbica/Skenderaj
Peqan	Pecane	Suva Reka/Suhareke	Qupeve	Ćupevo	Klina/Kline
Peran	Perane	Podujevo/Podujeve	Oylage	Lipljan/Lipjan	Lipljan/Lipjan
Perlepnice	Prilepnica	Gnjiljane/Gjilan	Oyshk	Cuska	Peć/Peja
Peroc	Proece	Priština/Prishtina	Race	Raca	Āakovica/Gjakova
Perpelloc	Prepolac	Podujevo/Podujeve	Radavc	Radavac	Peć/Peja
Perroi i Jabllanices	Jablanica	Āakovica/Gjakova	Radeshe	Radeša	Gora/Drageash
Pestove	Pestovo	VuĆitrn/Vushtrri	Radeve	Radevo	Lipljan/Lipjan
Petroc	Petrovce	Kos. Kamenica/Kamenice	Radisheve	Radishevo	Srbica/Skenderaj
Petrove	Prizrovo Selo	Prizren/Prizren	Radivojce	Radivojce	Vitina/Viti
Petrove	Petrovo	Štimlje/Shtime	Radoniq	RadonjiĆ	Āakovica/Gjakova
Petroviq	PetroviĆ	Štimlje/Shtime	Radosheve	Radoševec	Priština/Prishtina
Pidiq	PidiĆ	Gnjiljane/Gjilan	Radujevc	Radujevac	Podujevo/Podujeve
Pirane	Pirane	Prizren/Prizren	Radulovc	Radulovac	Klina/Kline
Piriq	Pirce	Kos. Mitrovica/Mitrovice	Rahove	Oraovica	ZveĆan/Zvecan
Pishton	Pistane	Peć/Peja	Rrahovec	Orahovac	Orahovac/Rrahovec
Pjetershtan	Petrusan	Āakovica/Gjakova	Rahovice	Oraovica	Kos. Kamenica/Kamenice
Pjetershtice	Petraštica	Štimlje/Shtime	Rajnoc	Rajanovce	Kos. Kamenica/Kamenice
Plakanice	Plakaonica	LeposaviĆ/Leposaviq	Rake	Raka	Uroševec/Ferizaj
Plancar	Pljancor	Āakovica/Gjakova	Rakinice	Rakinica	Podujevo/Podujeve
Planeje	Planeja	Prizren/Prizren	Rakoc	Rakoc	Āakovica/Gjakova
Planinice	Planinica	LeposaviĆ/Leposaviq	Rakosh	Rakoš	Istok/Istog
Planjan	Planjane	Prizren/Prizren	Rakovine	Rakovina	Āakovica/Gjakova
Plave	Plava	Gora/Drageash	Ramjan	Donje Ramnjane	Vitina/Viti
Plemetine	Plemetina	ObiliĆ/Obiliq	Ramnishte	Ravnište	Vitina/Viti
Pleshine	Plešina	Uroševec/Ferizaj	Ramoc	Ramoc	Āakovica/Gjakova
Plitkoviq	PlitkoviĆ	Lipljan/Lipjan	Ramune	Romune	Peć/Peja
Plllojqice	PloĆica	Klina/Kline	Rance	Rance	Štimlje/Shtime
Plluzhine	Pluzina	Srbica/Skenderaj	Randobrave	Randubrava	Prizren/Prizren
Pobergje	Pobrdje	DeĆani/Decane	Ranllug	Ranilug	Kos. Kamenica/Kamenice
Poceste	Pocesce	Peć/Peja	Rashane e Eperme	Gornje Rašane	Kos. Mitrovica/Mitrovice
Podgorc	Podgorce	Vitina/Viti	Rashane e Ulet	Donje Rašane	Kos. Mitrovica/Mitrovice
Podujeve	Podujevo	Podujevo/Podujeve	Rashanice	Rezance	KaĆanik/Kacanik
Pogragje	Podgrade	Gnjiljane/Gjilan	Rashe	Gornja Rapca	Gora/Drageash
Pogragje	Pograde	Klina/Kline	Rashince	Rašince	Štimlje/Shtime
Pojatishme	Pojatište	Uroševec/Ferizaj	Rashiq	Rašiq	Peć/Peja
Poklek i Vjeter	Poklek	Glogovac/Gillogoc	Raskoc	Raskoc	Āakovica/Gjakova
Polac	Poljance	Srbica/Skenderaj	Raskove	Raskovo	ObiliĆ/Obiliq
Polane	Poljane	Istok/Istog	Rastavice	Rastavica	DeĆani/Decane
Policke	Policka	Kos. Kamenica/Kamenice	Ratishi i Eperme	Gornji Ratiš	DeĆani/Decane
Poluzhe	Poluza	Orahovac/Rrahovec	Ratishi i Poshtem	Donji Ratiš	DeĆani/Decane
Pomazetin	Pomazatin	Kosovo Polje/Fushe Kosovo	Ratkoc	Ratkovac	Orahovac/Rrahovec
Ponesh	Poneš	Gnjiljane/Gjilan	Raushiq	Rausiq	Peć/Peja
Ponoshec	Ponoševec	Āakovica/Gjakova	Recak	RaĆak	Štimlje/Shtime
Popoc	Popovac	Āakovica/Gjakova	Recan	Recane	Prizren/Prizren
Popove	Popovo	Podujevo/Podujeve	Recice	ReĆica	Podujevo/Podujeve
Poslishte	Poslište	Prizren/Prizren	Reka e Alhages	Alagina Reka	Peć/Peja
Postenje	Ibarsko Postenje	LeposaviĆ/Leposaviq	Reke	Reka	KaĆanik/Kacanik
Poterk	Prcevo	Klina/Kline	Reke	Reka	Kos. Mitrovica/Mitrovice
Poterq i Eperme	Gornji PetriĆ	Klina/Kline	Reke e Banskeš	Banjska Reka	ZveĆan/Zvecan
Poterq i Poshtem	Donji PetriĆ	Klina/Kline	Reke i Madh	Velika Reka	Podujevo/Podujeve
Potkonja	Potkomlje	LeposaviĆ/Leposaviq	enec	Renovac	Klina/Kline
Potocan i Eperm	Gornje PotoĆane	Orahovac/Rrahovec	Reqan	Recane	Suva Reka/Suhareke
Potocan i Ulet	Donje PotoĆane	Orahovac/Rrahovec	Reshtan	Raštane	Suva Reka/Suhareke
Potok	Potok	Podujevo/Podujeve	Resnik	Resnik	Klina/Kline
Potok i Kosteš	Kostin Potok	LeposaviĆ/Leposaviq	Restelice	Restelica	Gora/Drageash
Poturoc	Poluturovce	Lipljan/Lipjan	Reti	Retimlje	Orahovac/Rrahovec
Pozharan	Pozaranje	Vitina/Viti	Revuce	Revuce	Podujevo/Podujeve
Pozhare	Pozar	DeĆani/Decane	Rezalle	Rezala	Srbica/Skenderaj
Prapashtica	Propaštica	Priština/Prishtina	Rezalle	RanĆice	Zubin Potok/Zubin Potok
Prejlep	Prilep	DeĆani/Decane	Rezalle	Rezala	Zubin Potok/Zubin Potok
Prekalle	Prekale	Istok/Istog	Ribar i Vogel	Malo Ribare	Lipljan/Lipjan
Prekazi e Eperme	Gornje Prekaze	Srbica/Skenderaj	Ribarc e Madhe	Veliko Ribare	Lipljan/Lipjan
Prekazi i Poshtem	Donje Prekaze	Srbica/Skenderaj	Rimanishte	Rimanište	Priština/Prishtina
Prekolluke	Prekoluka	DeĆani/Decane	Rimnik	Ribnik	Vitina/Viti
Prelez	Prelez	Zubin Potok/Zubin Potok	Rodel	Rodelj	LeposaviĆ/Leposaviq
Prelez i Muhaxhere	Muhadžer Prelez	Uroševec/Ferizaj	Rogacice	RogaĆica	Kos. Kamenica/Kamenice
Prelovč	Prelovac	Srbica/Skenderaj	Rogove	Rogovo	Āakovica/Gjakova
Prevllak	Preseka	Zubin Potok/Zubin Potok	Rohot	Ruhot	Peć/Peja
Pridvorice	Pridvorica	LeposaviĆ/Leposaviq	Romaje	Romaja	Prizren/Prizren
Pridvorice	Prevlak	Zubin Potok/Zubin Potok	Romaje	Skorobište	Prizren/Prizren
Pridvorice	Pridvorica	Zubin Potok/Zubin Potok	Ropice	Ropica	VuĆitrn/Vushtrri
Prigode	Prigoda	Istok/Istog	Rropotove e Madhe	Veliko Ropotovo	Kos. Kamenica/Kamenice
Prilluzhe	Priluzje	VuĆitrn/Vushtrri	Ropotove e Vogel	Malo Ropotovo	Kos. Kamenica/Kamenice
Prishtina	Priština	Priština/Prishtina	Rosuje	Rosulje	Peć/Peja
Prizren	Prizren	Prizren/Prizren	Rracaj	Racaj	Āakovica/Gjakova
Prugofc	Prugovac	Priština/Prishtina	Rrepe	Repa	Podujevo/Podujeve
Qabiq	ĆabiĆ	Klina/Kline	Rrypaj-Madanaj	Ripaj Madanaj	Āakovica/Gjakova
Qajdrak	Ćajdrak	Suva Reka/Suhareke	Ruboc	Robovac	Kos. Kamenica/Kamenice
Qallapek	Ćelopek	Peć/Peja	Rubofc	Rabovce	Lipljan/Lipjan
Qellopek	Zlopek	Peć/Peja	Rudar i Madh	Veliko Rudare	ZveĆan/Zvecan
Qerim	Ćerim	Āakovica/Gjakova	Rudar i Vogel	Malo Rudare	ZveĆan/Zvecan
Qeskove	Ćeskovo	Klina/Kline	Rudine	Rudine	ZveĆan/Zvecan
Qikatove e Re	Novo Ćikatovo	Glogovac/Gillogoc	Rufc i Ri	Novo Rujce	Lipljan/Lipjan

<u>Albanski naziv</u>	<u>Srpski naziv</u>	<u>Opština</u>	<u>Albanski naziv</u>	<u>Srpski naziv</u>	<u>Opština</u>
Rufc i Vjeter	Staro Rujce	Lipljan/Lipjan	Sllatine	Slatina	Vučitrn/Vushtrri
Ruishte	Rujšte	Zubin Potok/Zubin Potok	Sllatine e Eperme	Gornja Slatina	Vitina/Viti
Runik	Rudnik	Srbica/Skenderaj	Sllatine e Yogel	Mala Slatina	Kosovo Polje/Fushe Kosove
Runjeve	Runjevo	Kaçanik/Kacanik	Sllavi	Slovinje	Lipljan/Lipjan
Rurdare	Merdare	Podujevo/Podujeve	Sllubice	Slubica	Gnjilane/Gjilan
Rusinoc	Rusinovce	Lipljan/Lipjan	Sllupe	Slup	Deçani/Decane
Rvatske	Rvatska	Leposaviç/Leposaviq	Ssmac	Ssmac	Prizren/Prizren
Rzhane	Rzana	Kos. Mitrovica/Mitrovice	Ssmac	Struzje	Prizren/Prizren
Sadovine e Cerkezev	Cerkez Sadovina	Vitina/Viti	Ssmallushe	Smolusa	Lipljan/Lipjan
Sadovine e Jerlive	Jerli Sadovina	Vitina/Viti	Ssmac	Ssmac	Đakovica/Gjakova
Sallagrazdhe	Selograde	Suva Reka/Suhareke	Ssmire	Ssmira	Vitina/Viti
Samagrazdhe	Samodraža	Suva Reka/Suhareke	Ssmonice	Ssmonica	Đakovica/Gjakova
Samodrezhe	Samodreža	Vučitrn/Vushtrri	Ssmrekonice	Ssmrekovnica	Vučitrn/Vushtrri
Sapniq	Sopniç	Orahovac/Rrahovec	Ssocanice	Ssocanica	Leposaviç/Leposaviq
Savrove	Savrovo	Suva Reka/Suhareke	Ssofali	Ssofali	Priština/Priština
Sazli	Sazlija	Uroševac/Ferizaj	Ssoftvociq	Ssoftvociç	Uroševac/Ferizaj
Sefce	Sevce	Štrpce/Shterpce	Ssojevo	Ssojevo	Uroševac/Ferizaj
Selice	Seoce	Leposaviç/Leposaviq	Ssopije	Ssopina	Suva Reka/Suhareke
Semetishte	Semetište	Suva Reka/Suhareke	Ssopot	Ssopot	Đakovica/Gjakova
Sendo	Sendo	Zvečan/Zvecan	Ssopotnica	Ssopotnica	Đakovica/Gjakova
Senik	Senik	Suva Reka/Suhareke	Sspinadi	Sspinadija	Prizren/Prizren
Senoc	Sanovac	Orahovac/Rrahovec	Ssredska	Ssredska	Prizren/Prizren
Serbofc	Srbovac	Zvečan/Zvecan	Sstagove	Sstagovo	Kaçanik/Kacanik
Sfirce	Svirce	Kos. Kamenica/Kamenice	Sstanišhor	Sstanišor	Gnjilane/Gjilan
Sfracaku i Eperme	Gornji Svračak	Vučitrn/Vushtrri	Sstankoc	Sstankocve	Glogovac/Glogoc
Sfracaku i Ulet	Donji Svračak	Vučitrn/Vushtrri	Sstanovc i Eperme	Gornje Stanovce	Vučitrn/Vushtrri
Shahiq	Sajjiç	Kos. Kamenica/Kamenice	Sstanovc i Poshtem	Donje Stanovce	Vučitrn/Vushtrri
Shajkofc	Sajkovac	Podujevo/Podujeve	Sstanqiq	Sstançiç	Gnjilane/Gjilan
Shakovice	Sakovica	Podujevo/Podujeve	Sstaradran	Sstarodvorane	Istok/Istog
Shale	Sedlare	Kos. Kamenica/Kamenice	Sstariterg	Sstari Trg (rud.)	Kos. Mitrovica/Mitrovice
Shale	Sedlare	Lipljan/Lipjan	Sstariterg	Sstari Trg (selo)	Kos. Mitrovica/Mitrovice
Shallc	Salce	Vučitrn/Vushtrri	Sstarvuçiqne	Sstara Vuçina	Suva Reka/Suhareke
Shaptej	Saptelj	Deçani/Decane	Sstermc i Eperme	Gornji Strmac	Zubin Potok/Zubin Potok
Sharban	Sarban	Priština/Priština	Sstrazhe	Sstraža	Gnjilane/Gjilan
Shashare	Sasare	Vitina/Viti	Sstrelce	Sstraža	Kaçanik/Kacanik
Shashkofc	Saskovac	Priština/Priština	Sstrellc i Eperme	Sstrelca	Kos. Kamenica/Kamenice
Sheremet	Seremet	Đakovica/Gjakova	Sstrellc i Poshtem	Gornji Streoc	Deçani/Decane
Shillove	Silovo	Gnjilane/Gjilan	Sstrezofc	Donji Streoc	Deçani/Decane
Shipashice e Eperme	Gornja Sipašnica	Kos. Kamenica/Kamenice	Sstroc	Sstrezovce	Kos. Kamenica/Kamenice
Shipashice e Ulet	Donja Sipašnica	Kos. Kamenica/Kamenice	Sstrob	Sstrovce	Vučitrn/Vushtrri
Shipitulle	Šipitula	Obiliç/Obiliq	Sstubell	Sstubla	Đakovica/Gjakova
Shipol	Šipolje	Kos. Mitrovica/Mitrovice	Sstubell e Eperme	Gornja Stubla	Vitina/Viti
Shisharke	Šišarka	Lipljan/Lipjan	Sstubell e Poshtme	Donja Stubla	Vitina/Viti
Shishman	Šišman	Đakovica/Gjakova	Sstublline	Sstublina	Gnjilane/Gjilan
Shkabaj	Orloviç	Priština/Priština	Sstudenice	Sstudenica	Istok/Istog
Shkarashnik	Skorosnik	Klina/Kline	Sstudenqan	Sstudençane	Suva Reka/Suhareke
Shkoze	Milanoviç	Orahovac/Rrahovec	Sstudime e Eperme	Gornja Sudimlja	Vučitrn/Vushtrri
Shkoze	Škoza	Prizren/Prizren	Sstudime e Poshtme	Donja Sudimlja	Vučitrn/Vushtrri
Shkrel	Škrelje	Peç/Peja	Sstupe	Sstup	Klina/Kline
Shlivovice	Šljivovica	Vučitrn/Vushtrri	Ssuhareke	Ssuva Reka	Suva Reka/Suhareke
Shtedim	Štedim	Podujevo/Podujeve	Ssuhodoll	Ssuvi Do	Lipljan/Lipjan
Shterbullove	Štrbulovo	Glogovac/Glogoc	Ssuhodolli i Eperme	Gornji Suvi Do	Kos. Mitrovica/Mitrovice
Shterpce	Štrpce	Štrpce/Shterpce	Ssuhodolli i Ulet	Donji Suvi Do	Kos. Mitrovica/Mitrovice
Shtime	Štimlje	Štimlje/Shtime	Ssuhogerile	Ssuvo Grllo	Istok/Istog
Shtitarice	Štitarica	Vučitrn/Vushtrri	Ssurdulle	Ssuvo Grllo	Podujevo/Podujeve
Shtupel	Štupelj	Klina/Kline	Ssurkish	Ssurdula	Podujevo/Podujeve
Shtutice	Štutica	Glogovac/Glogoc	Ssushice	Ssurkiš	Podujevo/Podujeve
Shtypeqi i Madh	Veliki Štupelj	Peç/Peja	Ssushice	Ssušica	Priština/Priština
Shtypeqi i Vogel	Mali Štupelj	Peç/Peja	Ssushice	Ssušice	Štrpce/Shterpce
Shupkofc	Šupkovac	Kos. Mitrovica/Mitrovice	Ssvetlje	Ssvetlje	Podujevo/Podujeve
Shurdhan	Šurlane	Gnjilane/Gjilan	Ssvrke	Ssvrke	Klina/Kline
Shushice	Sušica	Istok/Istog	Ssvrke	Ssvrke	Peç/Peja
Siboc	Sibovac	Obiliç/Obiliq	Ssylevice	Ssiljevica	Podujevo/Podujeve
Sibofc i Eperme	Gornji Sibovac	Podujevo/Podujeve	Sstalinoc i Muhaxhei	Muhadžer Talinovac	Uroševac/Ferizaj
Sibofc i Poshtem	Donji Sibovac	Podujevo/Podujeve	Sstankosiq	Sstankosiç	Uroševac/Ferizaj
Siceve	Sičevo	Klina/Kline	Sstaraxhe	Sstaradža	Vučitrn/Vushtrri
Siceve	Sičevo	Priština/Priština	Sstarlabuq	Sstarlabuç	Vučitrn/Vushtrri
Sige	Siga	Peç/Peja	Sstemeqine	Sstumiçina	Suva Reka/Suhareke
Sinaje	Sinaje	Istok/Istog	Sstenezhdoll	Ssteneçina	Priština/Priština
Skenderaj	Srbica	Srbica/Skenderaj	Ssteqe	Sstenaç	Lipljan/Lipjan
Skenderaj i Eperme	Gornja Srbica	Prizren/Prizren	Ssterdec	Sstredvac	Glogovac/Glogoc
Skenderaj i Utet	Donja Srbica	Prizren/Prizren	Ssternje	Ssternje	Suva Reka/Suhareke
Skivjan	Skivjane	Đakovica/Gjakova	Ssternave	Ssternava	Podujevo/Podujeve
Skocne	Skocna	Vučitrn/Vushtrri	Ssternavice	Ssternavica	Podujevo/Podujeve
Skrovice	Skrovna	Vučitrn/Vushtrri	Sstrepze	Sstrepza	Glogovac/Glogoc
Skulanove	Skulanovo	Lipljan/Lipjan	Sstrepze	Sstrepza	Vitina/Viti
Slapuzhan	Slapuzane	Suva Reka/Suhareke	Sstrenstene	Sstrenstena	Kos. Kamenica/Kamenice
Slivove	Slivovo	Priština/Priština	Sstrenstene	Sstrenstena	Kos. Mitrovica/Mitrovice
Slivove	Slivovo	Uroševac/Ferizaj	Sstrenstene	Sstrenstena	Glogovac/Glogoc
Sllakoc i Eperme	Gornje Slakovce	Gnjilane/Gjilan	Sstrenstene	Sstrenstena	Srbica/Skenderaj
Sllakovc	Slakovce	Vučitrn/Vushtrri	Sstrenstene	Sstrenstena	Novo Brdo/Novoberde
Sllakove e Poshtme	Donje Slakovce	Gnjilane/Gjilan	Sstrenstene	Sstrenstena	Istok/Istog
Sllatine	Slatina	Kaçanik/Kacanik	Sstrenstene	Sstrenstena	Štimlje/Shtime
Sllatine	Velika Slatina	Kosovo Polje/Fushe Kosove	Sstrenstene	Sstrenstena	Lipljan/Lipjan
Sllatine	Slatina	Leposaviç/Leposaviq	Sstrenstene	Sstrenstena	Suva Reka/Suhareke
Sllatine	Slatina	Podujevo/Podujeve	Sstrenstene	Sstrenstena	Kos. Kamenica/Kamenice

<u>Albanski naziv</u>	<u>Srpski naziv</u>	<u>Opština</u>	<u>Albanski naziv</u>	<u>Srpski naziv</u>	<u>Opština</u>
Torine	Torina	Lipljan/Lipjan	Vrmice	Vrmnica	Klina/Kline
Trakaniq	Trakanić	Đakovica/Gjakova	Vruqec	Vrućevce	Kos. Kamenica/Kamenice
Treboviq	Trebović	Peć/Peja	Vuce	Vuca	Leposavić/Leposaviq
Trestenik	Trstenik	Peć/Peja	Vukojeviq	Vukojevce	Zubin Potok/Zubin Potok
Trnoc	Trnenik	Vitina/Viti	Vulljake	Volujak	Klina/Kline
Trubuhovc	Trnavce	Srbica/Skenderaj	Vuqak	Vučak	Glogovac/Gllgoc
Trude	Trbuhovac	Istok/Istog	Vushtrri	Vučitrn	Vučitrn/Vushtrri
Tucep	Trudna	Priština/Prishtina	Xerxe	Zrze	Orahovac/Rrahovec
Tunel i Parc	Tučep	Istok/Istog	Xrxe	Zrza	Gora/Drageash
Turiqeve	Prvi Tunel	Kos. Mitrovica/Mitrovica	Zabell i Ulet	Donji Zabelj	Glogovac/Gllgoc
Turjake	Turićevac	Srbica/Skenderaj	Zabelli i Eperm	Gornji Zabelj	Glogovac/Gllgoc
Turjake	Turjak	Orahovac/Rrahovec	Zabergje	Zabrđe	Klina/Kline
Turucice	Turjak	Peć/Peja	Zabergje	Zabrđe	Kos. Mitrovica/Mitrovica
Tushe e Pejës	Turućica	Podujevo/Podujeve	Zabergje	Zabrđe	Leposavić/Leposaviq
Tushile	Pečko Polje	Peć/Peja	Zabuaq	Zablace	Istok/Istog
Tuxhevc	Tušilje	Srbica/Skenderaj	Zagor	Zagorje	Vučitrn/Vushtrri
Tvardzhan	Tudevce	Kos. Kamenica/Kamenice	Zahaq	Zahać	Peć/Peja
Uglare	Tvrđan	Leposavić/Leposaviq	Zajcec	Zajčevce	Kos. Kamenica/Kamenice
Uglare	Ugljare	Gniljane/Gjilan	Zajmove	Zajmovo	Klina/Kline
Uglare	Ugljare	Kosovo Polje/Fushe Kosove	Zakut	Zakut	Podujevo/Podujeve
Uglare	Tušice	Zubin Potok/Zubin Potok	Zallkuqan	Zlokućane	Lipljan/Lipjan
Ujez	Ugljare	Zubin Potok/Zubin Potok	Zallq	Zač	Istok/Istog
Ujmir	Ujz	Đakovica/Gjakova	Zaplluxhe	Zaplužje	Gora/Drageash
Ulpiana	Dobravoda	Klina/Kline	Zaselle	Zasela	Kos. Mitrovica/Mitrovica
Uqe	Gračanica	Priština/Prishtina	Zaskoc	Zaskok	Uroševac/Ferizaj
Urban	Učka	Istok/Istog	Zatriq	Zatrić	Orahovac/Rrahovec
Uitode	Vrbana	Vitina/Viti	Zazhe	Zaza	Zvečan/Zvecan
Uzdrim	Vrbovac	Vitina/Viti	Zborc	Zborce	Štimlje/Shtime
Vaganice	Ozrim	Peć/Peja	Zebnice	Zebince	Novo Brdo/Novoberde
Vakanesh	Vaganica	Kos. Mitrovica/Mitrovica	Zeman	Zemanica	Leposavić/Leposaviq
Vallae	Vaganeš	Kos. Kamenica/Kamenice	Zequeriq	Zečevce	Zubin Potok/Zubin Potok
Varage e Poshtme	Valac	Zvečan/Zvecan	Zgermle	Zagrmlje	Peć/Peja
Varigove	Donje Varage	Zubin Potok/Zubin Potok	Zhabari i Eperm	Gornje Žabare	Kos. Mitrovica/Mitrovica
Varosh	Varigovce	Lipljan/Lipjan	Zhabari i Poshtme	Donje Žabare	Kos. Mitrovica/Mitrovica
Vasileve	Varoš Selo	Uroševac/Ferizaj	Zhabel	Zabelj	Đakovica/Gjakova
Vataj	Vasiljevo	Glogovac/Gllgoc	Zhakove	Zakovo	Istok/Istog
Velegllave	Vata	Kačanik/Kacanik	Zharevice	Zarevi	Zubin Potok/Zubin Potok
Velebnice	Veljegllava	Kos. Kamenica/Kamenice	Zhdrelle	Ždrelo	Đakovica/Gjakova
Velikoreke	Velebnice	Gniljane/Gjilan	Zheger	Zegra	Gniljane/Gjilan
Verbe	Velikoreka	Vučitrn/Vushtrri	Zhegovc	Zegovac	Gniljane/Gjilan
Verbshtice	Vrba	Zubin Potok/Zubin Potok	Zherovnice	Zerovnica	Zvečan/Zvecan
Verbice	Vrbestica	Štrpce/Shterpce	Zhillivode	Zilivoda	Vučitrn/Vushtrri
Verbice e Zhegovcit	Vrbica	Gniljane/Gjilan	Zhiti	Zitinje	Podujevo/Podujeve
Veriq	Zegovačka Vrbica	Gniljane/Gjilan	Zhub	Zub	Đakovica/Gjakova
Veriq i Ri	Verić	Istok/Istog	Zhuje	Zuja	Kos. Kamenica/Kamenice
Vermice	Novi Verić	Istok/Istog	Zhur	Zur	Prizren/Prizren
Vemakolle	Ziviniane	Prizren/Prizren	Zijace	Zijaca	Kos. Mitrovica/Mitrovica
Vernez	Vrnakovolo	Vitina/Viti	Zinti	Zitinje	Vitina/Viti
Vemice	Vrnez	Vitina/Viti	Zlipotok	Zli Potok	Gora/Drageash
Vemice	Vrbnica	Kos. Mitrovica/Mitrovica	Zllakuqan	Zlokucane	Klina/Kline
Vershec	Vrnica	Vučitrn/Vushtrri	Zllatare	Zlatare	Priština/Prishtina
Vershec	Vrševce	Lipljan/Lipjan	Zllatare	Zlatare	Uroševac/Ferizaj
Vershec	Vrševce	Suva Reka/Suhareke	Zojiq	Zojić	Prizren/Prizren
Vertomice	Vrtolnica	Kačanik/Kacanik	Zotaj	Boževce	Kos. Kamenica/Kamenice
Vesekofc	Vesekovce	Vučitrn/Vushtrri	Zozishte	Zočiste	Orahovac/Rrahovec
Vicc	Vica	Štrpce/Shterpce	Zubin Potok	Zubin Potok	Zubin Potok/Zubin Potok
Vidimiriq	Vidomirić	Kos. Mitrovica/Mitrovica	Zulfaj	Zulfaj	Đakovica/Gjakova
Vidishiq	Vidušić	Kos. Mitrovica/Mitrovica	Zupc	Zupce	Zubin Potok/Zubin Potok
Vilance	Viljanje	Vučitrn/Vushtrri	Zvecan	Zvečan	Zvečan/Zvecan
Vinarc i Eperm	Gornje Vinarce	Kos. Mitrovica/Mitrovica	Zym	Zjum	Gora/Drageash
Vinarc i Ulet	Donje Vinarce	Kos. Mitrovica/Mitrovica	Zym	Zjum	Prizren/Prizren
Viteje	Vidanje	Klina/Kline			
Viti	Vitina	Vitina/Viti			
Vitomirice	Vitomirica	Peć/Peja			
Vllahinje	Vlahinje	Kos. Mitrovica/Mitrovica			
Vogacice	Vogaćica	Lipljan/Lipjan			
Vogove	Vogovo	Đakovica/Gjakova			
Vojmisliq	Vojmislice	Zubin Potok/Zubin Potok			
Vojnike	Vitak	Srbica/Skenderaj			
Vojnike	Voćnjak	Srbica/Skenderaj			
Vojnoc	Vojinovce	Štimlje/Shtime			
Voksh	Voska	Dečani/Decane			
Vraceve	Vračevo	Leposavić/Leposaviq			
Vragofc	Vragovac	Peć/Peja			
Vragoli	Vragolija	Kosovo Polje/Fushe Kosove			
Vranidoll	Vrani Do	Priština/Prishtina			
Vraniq	Vranić	Đakovica/Gjakova			
Vraniq	Vranić	Suva Reka/Suhareke			
Vranishte	Vranište	Gora/Drageash			
Vranjakc	Vranjak	Orahovac/Rrahovec			
Vranoc	Vranovac	Peć/Peja			
Vranoci i Yogel	Mali Vranovac	Dečani/Decane			
Vrapciq	Vrapčić	Gniljane/Gjilan			
Vrboc	Vrbovac	Glogovac/Gllgoc			
Vrelle	Vrelo	Istok/Istog			
Vrelle	Vrelo	Lipljan/Lipjan			

POD LUPOM

- Praksa kršenja ljudskih prava u vreme oružanih sukoba (1995)
- Ljudska prava u Srbiji i Crnoj Gori (1996)
- Postupanje organa (1997)
- Policija protiv protesta (1997)
- Suđenja za ratne zločine (2000)
- Otmice i nestanci ne-Albanaca na Kosovu (2001)
- Otpor u nadležnosti policije (2001)

DOKUMENTA

- Haški tribunal (1997)
- Politička prava i slobode (1997)
- Pravo na život i slobodu (1998)
- Ljudska prava za svakoga (1998)
- Ljudska prava za svakoga, reprint (2000)
- Dečija prava (2000)
- Pravično suđenje, priručnik (2000, reprint 2001)
- Haški tribunal II (2001)

Izdavač:

Fond za humanitarno pravo

Za izdavača:

Nataša Kandić

Prevodilac:

Pavle Rak

Lektor i korektor:

Nevenka Bošnjak - Čolić

Grafičko oblikovanje:

Dejana i Todor Cvetković

Štampa:

Publikum

Tiraž:

1000

Beograd, 2001

ISBN 86-82599-32-5

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

327.7/.8(497.115)
341.231.14(497.115)

Kako viđeno, tako rečeno : analiza OEBS
Verifikacione misije Kosovo : stanje
ljudskih prava od oktobra 1998. do juna 1999.
godine / [prevodilac Pavle Rak]. – Beograd
: Fond za humanitarno pravo, 2001 (Beograd
: Publikum). – XVIII, 448 str. ; 24 cm

Tiraž 1 000. – Str. VI: Predgovor / Lujza
Arbur. – Napomene i bibliografske reference
uz tekst.

ISBN 86-82599-32-5

1. Rak, Pavle

a) Kosovsko питање – Међународна
заједница б) Права човека – Кршење –
Косово

COBISS-ID 94339340